B. XII. 112. c.

Patr
o
141
4.

B XII. 112. c. Iustini opera ed. Otto. III. 1.2.

PARIS chez A. FRANCK.

CORPUS
APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.

VOLUMEN IV.

S. IUSTINI
PHILOSOPHI ET MARTYRIS
OPERA.

TOMI III. PARS I.

OPERA IUSTINI SUBDITICIA.

EDITIO SECUNDA.

LONDRES chez D. NUTT et WILLIAMS et NORGATE.

MILAN chez TENDLER et COMP. et MEINERS et FILS.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCXLIX.

TRIESTE chez FAVARGER.

☞ **Die Rückseite gefälligst zu beachten.**

CORPUS
APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.

VOLUMEN IV.

IUSTINUS PHILOSOPHUS ET MARTYR.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCXLIX.

S. IUSTINI
PHILOSOPHI ET MARTYRIS
OPERA
QUAE FERUNTUR OMNIA.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM NONDUM COLLATOS RECENSUIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR
THEOLOGIAE IN ACADEMIA IENENSI PROFESSOR P. E. SOCIETATIS
LATINAE IENENSIS SOCIETATIS HISTOR. - THEOLOGICAE LIPSIENSIS
SOCIETATIS HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA
SODALIS.

TOMI III. PARS I.
OPERA IUSTINI SUBDITICIA.

EDITIO ALTERA
ITERATIS CURIS ADORNATA.

BIBLIOTHECA
CIVITATIS
BABENBERGENSIS.

CUM SPECIMINE CODICIS MONACENSIS GRAECI CXXI.

IENAE
PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.
MDCCCXLIX.

THEOLOGIS REGIOMONTANIS

SUMME VENERABILIBUS ET CLARISSIMIS

AUGUSTO RUDOLPHO GEBSER

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTORI HUIUSQUE PROFESSORI PUBLICO ORDINARIO PRIMARIO FACULTATIS THEOLOGICAE SENIORI SUPERINTENDENTI ET PASTORI PRIMARIO AD AEDEM CATHEDRALEM ORDINIS AQUILAE RUBRAE TERTIAE CLASSIS CUM TAENIA ET ORDINIS DANNEBROGICI EQUITI

FRIDERICO LUDOVICO SIEFFERT

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTORI HUIUSQUE PROFESSORI PUBLICO ORDINARIO SECUNDO REGI BORUSSIAE A CONSILIIS CONSISTORIALIBUS ET CONCIONATORI AULICO ORDINIS AQUILAE RUBRAE QUARTAE CLASSIS EQUITI

IOANNI CAROLO LEHNERDT

THEOLOGIAE DOCTORI EIUSQUE PROFESSORI PUBLICO ORDINARIO TERTIO REGI BORUSSIAE A CONSILIIS CONSISTORIALIBUS SUPERINTENDENTI ET PASTORI AD AEDEM LOEBENICENSEM ORDINIS AQUILAE RUBRAE QUARTAE CLASSIS EQUITI

ATQUE

ISAACO AUGUSTO DORNER

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTORI HUIUSQUE ANTEA APUD REGIOMONTANOS NUNC APUD BONNENSES PROFESSORI PUBLICO ORDINARIO REGI BORUSSIAE A CONSILIIS CONSISTORIALIBUS ORDINIS AQUILAE RUBRAE QUARTAE CLASSIS EQUITI

PRIMUM

PRO GRADU LICENTIATI THEOLOGIAE

IN TERTIIS ACADEMIAE ALBERTINAE
SAECULARIBUS

TUM

PRO GRADU DOCTORIS THEOLOGIAE

D. XXVIII. M. IANUARII MDCCCXLVIII

HONORIS CAUSA IN SE COLLATO

UT GRATUM TESTIFICARETUR ANIMUM

HANC EDITIONEM

OPERUM PSEUDO-IUSTINIANORUM

DICAVIT

CAROLUS OTTO.

M. AUGUSTO A. MDCCCXLIX.

PROLEGOMENA
IN
OPERA S. IUSTINI SUBDITICIA.

I. RECENSUS LIBRORUM MANUSCRIPTORUM.
II. RECENSUS LIBRORUM IMPRESSORUM.
III. RECENSUS TRANSLATIONUM.
IV. ARGUMENTA OPERUM.

I. De codicibus manuscriptis.

Opera Iustini Philosophi et Martyris subditicia, h. e. quae summo virorum doctorum consensu multo post illius aetatem conscripta sunt, ita distribui ut Tomi III Pars I Expositionem rectae fidei, Epistolam ad Zenam et Serenum, Confutationem dogmatum quorumdam Aristotelis, Pars II Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxos, Quaestiones Christianorum ad Gentiles, Quaestiones Gentilium ad Christianos complectantur. In textu autem constituendo auctoritati librorum manu scriptorum maxime obsequendum censui; Maranus enim multos quidem contulit sed saepenumero neglexit. Novis praeterea mihi codicibus uti licuit: duobus Monacensibus et uno Argentoratensi. Non possum quin egregiam virorum praestantissimorum Ioannis Andreae Schmeller, professoris et bibliothecarii Monacensis, et Eduardi Cunitz, doctoris theologiae Argentoratensis, in me adiuvando benignitatem praedicem. Debitas quoque ago gratias Carolo Benedicto Hase, in Bibliothecae publicae Parisinae parte codices mstos complectente conservatori, qui eximia erga me humanitate multa de codicibus Parisinis mecum communicavit.

1. *ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.*

Parisiis in Bibliotheca publica exstant:

Codex (Regius) Parisinus MCCLXVIII, olim 1605, tum 2879, membranaceus formae quadratae, quondam Fonteblandensis, foliis 302 constans, quo (vid. Catalog. Bibliothecae Regiae P. II, ex typogr. reg. 1740. Fol., p. 270) septemdecim scripta continentur: 1°. Michaelis Cerularii, patriarchae Constantinopolitani, ad Petrum Antiochenum Epistola prima. 2°. Iustini Philosophi et Martyris Expositio orthodoxae fidei (fol. 5—16): *Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις περὶ τῆς ὀρθοδόξου ὁμολογίας.* 3°. Dominici Gradensis Epistola ad Petrum, patriarcham Antiochenum. Praeter illa scripta sunt digna quae afferantur: 7°. Nemesii, episcopi Emeseni, liber De natura hominis. 8°. S. Basilii De vera virginitate, ad Letoïum. 12°. S. Maximi Responsa ad nonnullas quaestiones sibi propositas. 17°. Alexandri Aphrodisaei Solutiones quarumdam difficultatum. Is codex, saeculo duodecimo exaratus, peccatis plenus est contra recte scribendi rationem, maxime itacismis. — Praeeunte Marano a me est designatus siglo „Reg. 1."

Codex (Regius) Parisinus CMXXXVIII, olim sub numeris 1004 et 2976, chartaceus formae quadratae, Fonteblandensis, foliorum 192, quo (vid. Catalog. p. 183) continentur: 1°. Iustini Philosophi et Martyris Expositio orthodoxae fidei (fol. 1—15): *Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις περὶ τῆς ὀρθοδόξου ὁμολογίας.* Praeterea insunt novem scripta, quorum plurima Palaeologorum temporibus confecta minoris momenti sunt; afferenda fere haec: 2°. Dominici Gradensis Epistola ad Petrum, patriarcham Antiochenum, cum eius responso. 8°. Anonymi Chronicon ab Ismaële

Bullialdo ad calcem Historiae Michaëlis Ducae publici iuris factum. 10°. Testamentum Iobi. Is codex, ut rei diplomaticae peritissimus Hasius advertit, saeculo decimo sexto scriptus est calamo scriptorio, diversis quidem (saltem duabus) manibus, quae tamen omnes sunt graecae; illa quae Ἔκθεσιν transscripsit a mendis, maxime itacismis, non cavit. — Insignitus a me est Marani nota „Reg. 2."

Codex (Regius) Parisinus CDL, olim 1428, tum 2270, chartaceus in fol. min., anno Christi 1364 exaratus, a Roberto Stephano in principe sua operum Iustinianorum editione typis descriptus, de quo plura dedi Opp. Iustin. Tom. I. Prolegg. p. XIX sq. et Tom. II. Prolegg. p. XIII, fol. 247—261 Expositionem rectae fidei praebet: *Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας ἤτοι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος.* — Vocatus cum Marano „Reg. 3."

Accedunt duo codices Coisliniani sive Sangermanenses hodie in publica Bibliotheca Parisina asservati:

Codex Coislinianus CXX, membranaceus 263 foliorum, exhibet fol. 13—20 Iustini Philosophi et Martyris Expositionem rectae fidei: *Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἐκ τοῦ περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως· περὶ πίστεως.* Alia manus, sed antiqua tamen, supra *μεσοστίγμην* (·) posuit „*λόγος.*" Illud autem „*ἐκ τοῦ*" inde explices quod libri desit exordium; incipit enim *Ἕνα θεὸν σέβειν* etc. (cf. c. 2. n. 1). Is codex optimae notae, quo permultorum Patrum (Basilii, Cyrilli, Anastasii, Gregorii Nysseni, Athanasii, Epiphanii, Theodoreti, Hesychii, Ioannis Damasceni, Hippolyti, aliorum) tractatus

continentur, Montefalconio (Biblioth. Coislin., olim Seguer., Par. 1715. Fol., p. 192) observante decimo saeculo ineunte exaratus est. Fuit olim Laurae S. Athanasii in monte Atho (vid. Opp. Iustin. Tom. II. Prolegg. p. XXXV), ut ex hac nota Macarii fol. 4 anno 1218 scripta arguitur: *Βιβλίον τῆς τρίτης θέσεως λϛ΄*, h. e. *Liber tertiae positionis* (vel: in tertio pluteo Bibliothecae S. Laurae) *trigesimus sextus*. — Pariter atque Maranus nominavi „Coisl. 1."

Codex Coislinianus CCXXV, bombycinus decimi quinti saeculi (vid. Montefalc. l. c. p. 279), foliorum 28: *Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας ἤτοι περὶ τριάδος.* — Appellavi cum Marano „Coisl. 2."

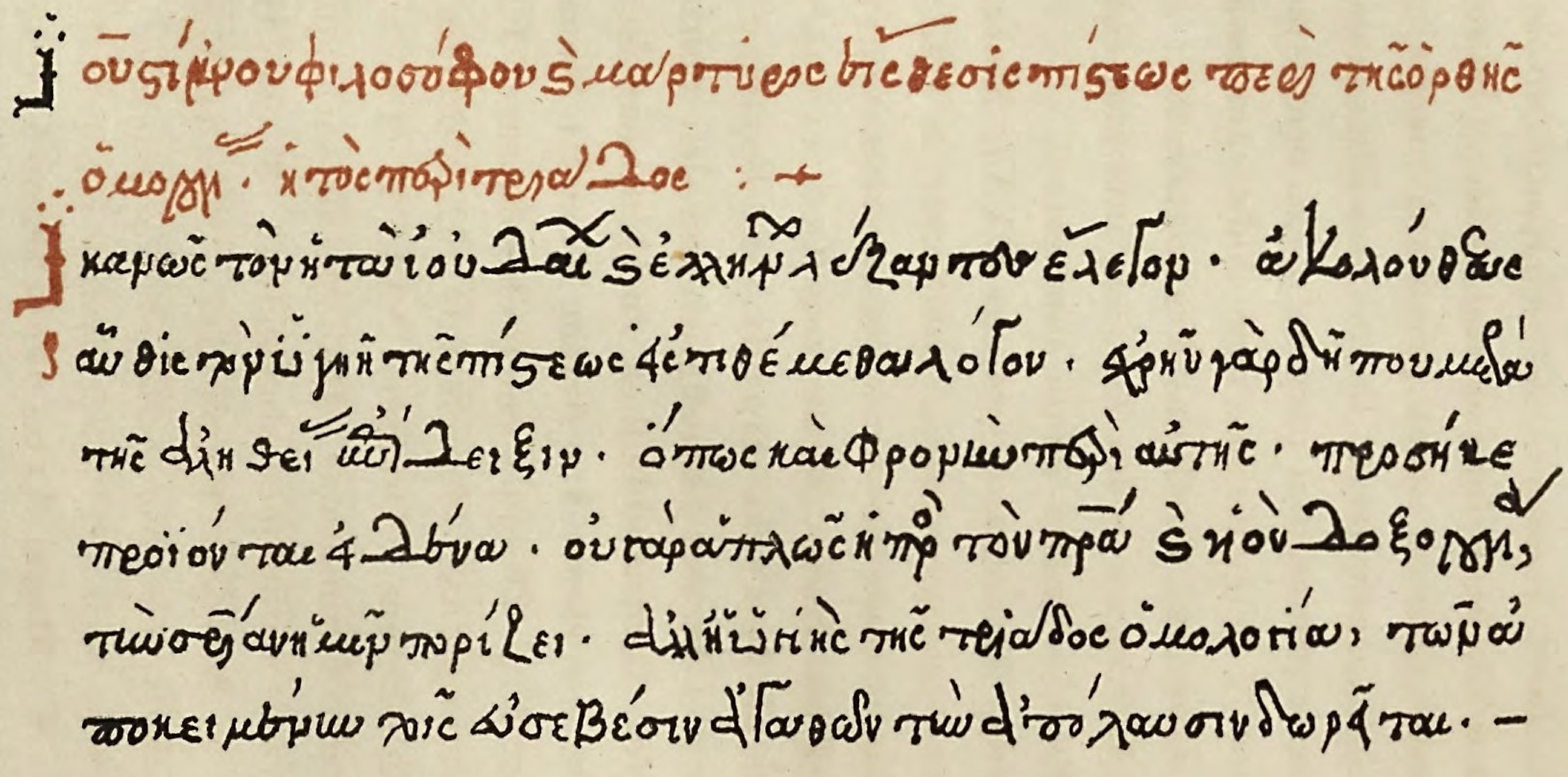
Duo statim adiiciantur codices manuscripti:

Codex Claromontanus LXXXII, chartaceus in fol. et saeculo decimo quinto scriptus, hodie in Anglia penes Illustrissimum Thomam Phillipps. Vid. Opp. Iustin. Tom. I. Prolegg. p. XXI sq.. Hoc autem codice Expositio fidei continetur bis: 1^0. Septimo loco: *Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας ἤτοι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος* (= „Clar. 1," ut apud Maranum). 2^0. Ultimo loco, quo, ut iam Nourrius (Apparat. ad Bibliothecam Maximam vett. Patrum etc., Par. 1703. Fol., P. I. p. 443) admonuit, in capita (*λόγους*) distributa et hoc titulo instructa est: *Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας λόγος α΄.* (= „Clar. 2," ut apud Maranum).

Codex Argentoratensis, bombycinus in fol. minimo, saeculo tertio exaratus, quem primus adhibui ad ali-

Ad Opp. Iust. Tom. III (ed. 2.) Proleg. pag. XIII.

Specimen Codicis Monacensis graeci 121.

quot Iustini libros emendandos atque curatius descripsi Opp. Iustin. Tom. II. Prolegg. p. XIV sqq. (addito ibi specimine), praebet Expositionem fidei tertio loco: Ἰοῦστίνου (sic) φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας ἤτοι περὶ τριάδος. Initio libri est nota (haud dubie a manu primitiva) margini apposita, quae κεφάλαια enumerat; literae vero illius notae partim a muribus corrosae sunt partim ἐξίτηλοι oculosque fugientes. Contulit diligentissime hunc codicis tractatum Eduardus Cunitz, theologus Argentoratensis.

In Germania codex Ἐκθέσεως invenitur, quo adhuc nullus Pseudo-Iustini editor usus est:

Codex Monacensis graecus CXXI, Monaci in Bibliotheca regia asservatus, chartaceus in fol., constans 552 foliis, saeculo decimo sexto exaratus, quo (vid. Electoralis Bibliothecae Monacensis Codices graeci Msc., recensiti ab Ignatio Hardt, in: Beyträge zur Geschichte u. Literatur, vorzüglich aus den Schätzen der pfalzbayer. Centralbibliothek zu München; herausg. v. Joh. Chr. Freyherrn von Aretin. Tom. III. Monac. 1804. 8. Fasc. 2. p. 26 sqq.) comprehenduntur: 1°. Nicetae, metropolitae Heracleensis, Expositio in Gregorium Theologum. Orationes XVI. 2°. Theophylacti, praefecti Simocatae, Dialogus de variis quaestionibus physicis earumque solutionibus. 3°. Iustini Philosophi et Martyris Expositio rectae fidei (fol. 523—533): Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Εἴσθεσις (sic) πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας, ἠτὸς (sic) περὶ τριάδος. 4°. Magni Athanasii sermo V. contra Arianos; inc.: Ἐκ θεοῦ θεός ἐστιν ὁ λόγος — fin.: σέβας καὶ προσκύνησις etc.. Illa Ἔκθεσις in 23 capita (κεφάλαια)

distributa est; omnia sua praeferunt argumenta. Librarius autem linguae graecae parum peritus videtur fuisse, ut ex mendorum multitudine patescit. Bibliothecae Regiae praefectus Ioannes Andreas Schmeller benignissime mihi codicis misit collationem, moderatore Krabingero, de re patrologica meritissimo, fideliter confectam.

Denique *Manuscriptus Stephani* memorandus est. Ita a me appellatur diversarum ad hanc Ἔκθεσιν lectionum farrago, a Roberto Stephano ad calcem editionis suae data — potissimum ex Regiis 1. 2 et ex margine Regii 3.

Multa ex parte tractatus altera, quae est de logi incarnatione, ab antiquis scriptoribus citantur: cf. c. 10. n. 3. 16, c. 11. n. 7. 8. 35, c. 12. n. 23, c. 15. n. 1. 13; equidem notavi diligenter scripturae discrepantiam et, quantumcunque fieri poterat, ad textum sanandum adhibui.

Quum Expositio fidei propter frequentem usum persaepe describeretur, aliquot exstiterunt codicum familiae. Ad primam pertinent familiam Coislinianus 1 longe antiquissimus, cuius auctoritati prae reliquis obsecutus sum, atque Regii 1 et 2 (uterque inter sese admodum consentiens), ad quorum similitudinem Claromontanus 2 multimodis accedit; alterius familiae sunt Coislinianus 2, Argentoratensis, Monacensis; tertiae licet familiae Regium 3 et Claromontanum 1 adnumerare, qui quidem saepenumero diversas a caeteris lectiones praebent, interdum tamen conveniunt cum prima alterave familia.

2. *ΖΗΝΑΙ ΚΑΙ ΣΕΡΗΝΩΙ.*

Parisiis in Bibliotheca publica asservantur tres codices huius Epistolae ad Zenam et Serenum:

Codex (Regius) Parisinus CDLI, olim **1169**, tum **2271**, membranaceus in fol., anno Christi **914** exaratus, tertio dat loco (fol. **155**—**163**, b) Epistolam: *Ἰουστῖνος Ζήνᾳι* (sic) *καὶ Σερήνῳι τοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν.* — Egregium hunc codicem, quem Opp. Iustin. Tom. II. Prolegg. p. IX sqq. pluribus descripsi, Marani siglo designavi „Reg. 1."

Codex (Regius) Parisinus CLXXIV, olim **1358**, tum **2919**, membranaceus formae quadratae, fere saeculo scriptus undecimo, loco nono (fol. 85—92) Epistolam habet: *Ἰουστῖνος Ζηνᾶι καὶ Σερήνωι τοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν.* Accedunt scholia marginalia, quae exigui sunt momenti, ut exempla docent a me c. **6**. n. **6** et c. **10**. n. **5** allata. — Eum codicem, de quo plura videsis l. c. Prolegg. p. XI sqq., cum Marano vocavi „Reg. **2**."

Codex (Regius) Parisinus CDL (cf. supra p. XI) Epistolam fol. **6**, b—**16**, b suppeditat, sed deest titulus et initium usque ad verba ... *ἐκ παρασκευῆς ἀνδραγαθεῖν.* — Maranum secutus appellavi „Reg. **3**."

Praeterea huc pertinent Claromontani codices:

Codex Claromontanus LXXXII (cf. supra p. XII) bis exhibet Epistolam ad Zenam et Serenum: 1°. Primo loco, ubi non tantum inscriptio desideratur sed etiam principium ad verba usque ... *ἐκ παρασκευῆς ἀνδραγαθεῖν.* Demum Sirmondus quae deerant supplevit. Maranus, nisi egregie fallor, „Clar. 1" nominavit. 2°. Paenultimo loco: *Ἰουστῖνος Ζηνᾷ καὶ Σε-*

ρήνῳ τοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν. Alterum hoc apographum Maranus haud dubie „Clar. 2" vocavit. At eodem tamen siglo simul alius codex ab illo editore insignitus esse videtur, h. e.

Codex Claromontanus LXXXIII, teste Catalogo mstorum codicum collegii Claromontani (Par. 1764. 8) p. 26 sq. chartaceus in 4°, foliis 109 constans, saeculo decimo sexto exaratus, qui primo loco praebet Epistolam ad Zenam et Serenum. Accedunt 2°. Athenagorae liber De resurrectione mortuorum. 3°. Eiusdem Supplicatio pro Christianis. 4°. Epiphanii, Cypri episcopi, De mensuris et ponderibus. 5°. Iosephi, patriarchae Constantinopolitani, Confessio fidei. 6°. Epiphanii De duodecim lapidibus rationalis summi pontificis Iudaeorum. 7°. Ioannis Damasceni De libero arbitrio. Hic codex ubi hodie asservetur nescio. Sed, quod ad Epistolam attinet, idem est sine dubio et ille Clarom. LXXXII loco paenultimo quos Maranus ita gemellos dicit, ut ex eodem fonte uterque fluxerit vel alter ex altero: quapropter tamquam unum appellare licebat „Clar. 2."

Denique *Manuscriptus Stephani* dicitur a me lectionum ad hanc Epistolam farrago, quam Robertus Stephanus calci adiecit suae editionis; plerumque cum Regiis 1 et 2 convenit.

In textu Epistolae emendando antiquissimos Regios 1 et 2 summopere secutus sum, quibuscum maxime Claromontanus 2 consentit.

3. *ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΔΟΓΜΑΤΩΝ ΤΙΝΩΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΩΝ.*

Parisiis in Bibliotheca publica inveniuntur:

Codex (Regius) Parisinus MMCXXXV, chartaceus formae octonariae, quo (vid. Catalog. p. 448) continentur: 1°. Anonymi, fortasse Georgii Pachymeris, Tractatus de rebus ad philosophiam pertinentibus. 2°. Manuelis Christonymi Oratio inedita de Deiparae supra Cherubinos excellentia. Initium: *Πλειστάκις ἠπόρησας*. Denique 9°. Iustini Philosophi et Martyris Confutatio dogmatum quorumdam Aristotelicorum. Titulus praefigitur: *Ἰουστίνου τοῦ θείου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἀνατροπὴ δογμάτων τινῶν Ἀριστοτελικῶν*. Is codex saeculo decimo sexto videtur exaratus esse; literae deformem quidem adspectum habent, sunt tamen, ut Hasius monuit, scriptae manu alicuius Graeci. Incipit Confutatio fol. 149: *ὧν κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην*. Rubricator enim omisit Ψ adpingere. Desinit in editionibus Sylburgii, Morelli, Marani verbis (c. 65) *ὄντων γὰρ αὐτῶν μεταβάλλεται εἰς ἄλληλα καὶ γίνονται ἐξ ἀλλήλων*. At in hoc codice msto post ista verba integrae duae paginae insunt, fol. 197 sq.: *Ἡ φύσις ἡ ποιοῦσα τὰ φυσικά* etc. — *ἐκ περιόδου πλειόνων ἡμερῶν τὸ εἶναι ἔχοντος*. Hanc appendicem Rob. Stephanus, Regium 450 secutus, de quo infra dicam, duobus locis dedit: primum quidem sine ullo intervallo post *Confutationem dogmatum Aristotelicorum* (ed. Steph. p. 211—213), deinde (aliquot lacunis deformatam et in 18 capita distributam) praemissa inscriptione „*Πρὸς τοὺς Ἕλληνας*“ post *Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxos* (p. 299 sq.). Caeteri vero tres editores collocarunt post *Quaestiones Christianorum ad Gentiles*. Male. Nam *Ἀνατροπή*, ut ex praefatione intelligitur ei praemissa, non contra unum Aristotelem sed adversus omnes Gen-

tiles (Ἕλληνας) scripta est, dum scriptor, ut alia praetermittam, significat esse a se postulatam *βραχεῖάν τινα ἐκλογὴν τῶν ἑλληνικῶν περὶ θεοῦ καὶ κτίσεως δογμάτων.* Quum autem illa Ἀνατροπὴ usque ad verba *καὶ γίνονται ἐξ ἀλλήλων* tantummodo Aristotelis de dogmatis illis sententiam refellat, haud inepte conieceris appendicem Confutationis esse illa *πρὸς τοὺς Ἕλληνας* capita, quibus non tantum Aristotelis sed aliorum quoque Gentilium dogmata refutantur. Adeas praeterea adnotationem ad Confut. dogm. Arist. c. **65.** Eamdem coniecturam olim in libro De Iustini Mart. scriptis et doctrina (Ien. **1841**) p. **62.** n. **9** proposui: iamiam video codicibus mstis confirmatam. — Indicavi cum Marano hunc codicem per notam „R e g. 1."

Codex (Regius) Parisinus CDL (cf. supra p. XI) C o n f u t a t i o n e m praebet fol. **261** — **300**, b: ✠ *Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου Ἀνατροπὴ δογμάτων τινῶν Ἀριστοτελικῶν.* Adiicitur hic quoque (fol. **300**, b — fol. **302**, b) ut in Reg. **1** appendix (sine inscriptione *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας*): *Ἡ φύσις ἡ ποιοῦσα — ἀγένητα ἐν τῷ ἐνιαυτῷ.* Iteratur infra post *Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxos*, quemadmodum in editione Stephaniana. — Hunc codicem cum Marano appellavi „R e g. **2.**"

Accedit huic codici consimillimus:

Codex Claromontanus LXXXII (cf. supra p. XII), in quo C o n f u t a t i o habetur octavo loco.

4. *ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥΣ ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ.*

Tres reperiuntur horum Quaestionum et Responsionum ad Orthodoxos msti codices, quorum tertio equidem primus usus sum:

Codex (Regius) Parisinus CDL, de quo modo dixi, fol. 334, b—416: *Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Ἰουστίνου Ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους περὶ τινῶν ἀναγκαίων ζητημάτων.* — Subiicitur fol. 416 sqq. brevis ✠ *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας* ✠ (hic titulus literis rubris scriptus est) pertractatio, de qua videsis supra p. XVII sq..

Codex Claromontanus LXXXII, quem paullo ante memoravi, hunc tractatum decimo loco praebet eadem inscriptione instructum atque Regius. — Pariter accedit illa pertractatio *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας*.

Codex Monacensis graecus CXXXVI, chartaceus in fol., foliorum 70, saeculo decimo quinto exaratus. In fine scriptum est: *διέγνων ἐγὼ μάρτινος ὁ κρούσιος ἐν τυβίγγῃ ἀπὸ τῆς κζ. δεκεμβρίου καὶ τῇ α. ἰανουαρίου ἐτέλεσα. αφπε.*, h. e. *Legi ego Martinus Crusius Tubingae a 27 Dec. et 1 Ian. finivi* 1585. Vid. Ignat. Hardt in Aretini Beitrr. z. Gesch. u. Lit. Tom. III. Fasc. 3. p. 24 sqq.. Comprehenduntur hoc codice: 1°. S. Ioannis Chrysostomi Homiliae quinque. 2°. Anonymi de obsidione Constantinopolitana facta a Sarbaro, Chosrois duce. 3°. Gregorii Nysseni Quaestiones in librum Genesis. Inc. *Ἐπειδὴ εἰσαγωγικὸν πρὸς θεοῦ γνωσίαν* — fin.: *τὴν τῇ ἀναστασίᾳ τοῦ κυρίου τετιμημένην.* 4°. *Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος* (fol. 39 sqq.). Insunt nempe illarum *Ἀποκρίσεων πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους* atque *ἀποκρίσεων χριστιανικῶν* ad *Ἐρωτήσεις ἑλληνικὰς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς* fragmenta aliquot: septemdecim quaestiones et responsiones: videlicet Quaestio I. cum Responsione i. e. (secundum codd. Reg. et Clarom. pariter atque editos) Quaest. XXXVI. c. Resp.; Quaest. II. c. Resp. i. e. LI; Quaest. III. c. Resp. i. e.

XI; Quaest. IV. c. Resp. i. e. XII; Quaest. V. c. Resp. i. e. XVI; Quaest. VI. c. Resp. i. e. XVII; Quaest. VII. c. Resp. i. e. XVIII; Quaest. VIII. c. Resp. i. e. XXXVI; Quaest. IX. c. Resp. i. e. CXXXIX; Quaest. X. c. Resp. i. e. CXLIV; accedunt Quaest. XI. c. Resp. i. e. Quaestt. Gentilium ad Christianos III. 6; Quaest. XII. c. Resp. i. e. ibid. IV. 7. 8. 9; Quaest. XIII. c. Resp. i. e. ibid. V. 3; Quaest. XIV. c. Resp. i. e. ibid. VI. 5; Quaest. XV. c. Resp. i. e. ibid. VII. 10; Quaest. XVI. c. Resp. i. e. ibid. VIII. 11. 12; Quaest. XVII. c. Resp. i. e. ibid. IX. 13. Hae omnes quaestiones et responsiones de deo agunt eiusque natura. Inscriptiones, *Ἐρώτησις* et *Ἀπόκρισις*, omittuntur. — Codicis collationem accepi beneficio eiusdem viri qui etiam diversas Monac. gr. 121 (cf. p. XIV) lectiones exscribendas curavit.

5. *ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΑΠΟΚΡΙΣΕΩΝ ΕΛΕΓΧΟΙ.*

Codex (Regius) Parisinus CDL (vid. supra) fol. 302, b — 334, b: *Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Ἰουστίνου. Πρώτη ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας*

Codex Claromontanus LXXXII, Regio simillimus (vid. supra), nono loco easdem complectitur Quaestiones.

6. *ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ.*

Codex (Regius) Parisinus CDL fol. 418, b: *Ἐρωτήσεις ἑλληνικαὶ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς περὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν* — et fol. 420 — 433: *Ἀποκρίσεις χριστιανικαὶ πρὸς τὰς προῤῥηθείσας ἐρωτήσεις ἀπὸ τῆς εὐσεβείας τῶν φυσικῶν λογισμῶν.*

Codex Claromontanus LXXXII loco undecimo eadem ratione.

Codex Monacensis graecus CXXXVI habet illarum *Ἀποκρίσεων χριστιανικῶν πρὸς τ. πρ. ἐρωτήσεις* fragmenta, quae p. XX recensui.

II. De codicibus editis.

Opera Iustini Philosophi et Martyris subditicia una cum indubitatis et addubitatis primus Parisiis a. 1551 ex codice (Regio) Parisino 450 in lucem ROBERTUS STEPHANUS protulit. Cuius editionem additis Io. Langi versione et aliquot virorum doctorum symbolis Heidelbergae a. 1593 FRIDERICUS SYLBURGIUS iteravit. Recusum est exemplar Sylburgianum sine ulla fere mutatione a FEDERICO MORELLO Parisiis a. 1615, denuo 1636, dehinc Coloniae 1686. — Plura de editionibus illis in Opp. Iustin. Tom. I. Prolegg. p. XXII sqq. exposui.

Novam editionem Parisiis a. 1742 PRUDENTIUS MARANUS paravit, cuius exemplar Venetiis a. 1747 mendose repetitum est. Cf. l. c. p. XXX sqq.. Doctus hic Benedictinus ad Opera Pseudo-Iustini edenda duo codices mstos adhibuit, alterum ex Regia Bibliotheca 450 (iam a Stephano typis exscriptum), alterum ex Claromontana 82. Insuper, ut ipsius verbis (Praefat. p. IX) utar, „ad Epistolam ad Zenam et Serenum adhibiti Regii codices 451 et 174 ac praeterea duo Claromontani, qui tamen ita gemelli sunt ut ex eodem codice uterque descriptus sit vel alter ex altero; iidem Claromontani codices cum Regiis 938 et 1268 et duobus Coislinianis, quorum primus saeculi decimi esse creditur, ad Expo-

sitionem fidei emendandam profuerunt; Confutatio Aristotelis dogmatum collata cum Regio 2153" [rectius scripsisset 2135].

In exornanda mea omnium quae S. Iustini nomen prae se ferunt Operum recensione (Ien. 1842 sqq.), quod ad scripta subditicia attinet, novis usus sum adminiculis his: 1°. codicibus Argentoratensi et Monacensi 121 ad Expositionem rectae fidei; 2°. Monacensi 136 ad Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxos, atque ad Quaestiones Gentilium ad Christianos.

III. De codicibus in alias linguas versis.

Praeter latinas Operum Iustinianorum versiones a Perionio, Gelenio, Lango editas (vid. Opp. Iustin. Tom. I. Prolegg. p. XXXVII) ad Pseudo-Iustinum pertinent haece seorsim vulgatae:

S. Iustini Martyris Eversio falsorum Aristotelis dogmatum, latine, Guilelmo Postello, in tenebrarum Babylonicarum dispulsionem, interprete. Parisiis apud Sebast. Nivellium 1552. 8°.

S. Iustini Epistola [ad Zenam et Serenum] de vita christiana, latine, in Claudii Chantelou, Monachi Benedictini, Bibliotheca Patrum ascetica etc. Tom. I (Paris. 1661. 4°) p. 1 sqq..

S. Iustini zwey Briefe an Diognetum, Zenam und Serenum, verteutscht durch Joh. Otto Glüsing, in eiusdem: Briefe und Schriften der Apostolischen Männer (Hamb. 1723. 8°) p. 443 sqq..

IV. Argumenta librorum Pseudo-Iustinianorum.

1. Expositio rectae fidei.

Constat haec Expositio duabus partibus, quarum prima est de Trinitate, altera de Incarnatione.

Ac de Trinitate quidem, cuius confessio bonorum, quae vere piis reposita sunt, fructum donet (c. 1), demonstrat scriptor unum esse in tribus personis deum (c. 2), nempe tres hypostases Ingeniti, Geniti, Procedentis vocibus, unam essentiam Deitatis appellatione designari (c. 3). Studet probare unam in patre et filio et spiritu sancto essentiam, tum quod filius et spiritus sanctus, quum a creata natura alieni sint, ad divinam, inter quam et creatam nihil sit tertium, necessario pertineant (c. 4), tum quod tres personae in baptismo et in sanctificandis animis numerentur (c. 5) et in creatione operentur (c. 6). Statuit ex hoc ordine identitatem sequi essentiae (c. 7). Vetat curiosam mysterii investigationem (c. 8), ac satis esse putat ad aeternam generationem adstruendam et suspicionem perpessionis ab ea removendam, si logos ex patre genitus dicatur ut lumen ex lumine (c. 9).

Ad Incarnationem autem quod attinet, quae pertractatio videtur scriptori praecipue proposita fuisse, declarat logon ad nos venisse non corporeo descensu, sed divinae operationis voluntate, ac sibi in virginis utero templum, cui per summam unionem coniunctus fuerit, hominem perfectum formasse. Unde concludit deum atque hominem esse: quatenus hominem, dum culpae expers vivat et mortem immeritam oppetat, perfecta vita

peccatum delevisse et indebita morte debitam nobis mortem repulisse; quatenus deum, corpus mortuum ad vitam revocasse. Duplicem hanc naturam etiam atque etiam commendat, tum ut vocum discrepantia vitetur, tum ut unus filius et aeternus et recens praedicetur (c. 10). Si quis unionis modum requirat, fatetur nec scire se nec explicare posse. Adhibitum a nonnullis exemplum unionis animae cum corpore partim probat partim reiicit. In eo probat, quod, quemadmodum homo duas habeat naturas, ut secundum alteram ratiocinetur, secundum alteram efficiat quae ratione perceperit, ita filius, quum unus sit et duae naturae, per alteram edat miracula, per alteram humilia excipiat; in eo autem reiicit hoc exemplum, primum quod homo non sit anima et corpus, sed ex anima et corpore constet, contra Christus deus sit et homo, deinde quod anima corporis motus persentiat, id quod de logo sine insania dici non possit (c. 11). Ipse aliud exemplum petit ex sole, in quo lux, initio ubique diffusa, velut in quodam corpore contracta et coacta sit. Quemadmodum ergo lux a sole non separetur, sed, quamvis duae sint naturae, non tamen lux separatim aut sol separatim appelletur: ita unum esse filium, duas naturas existimat (c. 12).

His absolutis scriptor discedere parantem revocari se fingit ab iis qui sic obiiciunt: Quomodo logos ubique secundum essentiam est et quomodo in proprio templo? Nam si, ut ubique, ita etiam illic: nihil praecipuum prae omnibus templum habebit (c. 13). Primum difficilem quaestionem tribus aliis quaestionibus refellere studet: Primum quomodo divina natura rebus adest omnibus, aut per se ipsam aut per accidens (c. 14)? Tum

quomodo logos, divinus idem manens, caro factus est? Denique quomodo corpus in divinitatem est conversum (c. 15)? Concludit illud mysterium cognitionem humanam superare nec quidquam de eo nisi sola fide definiendum (c. 16). Deinde adversariorum quaestioni directe respondet logon divinum, qui aliter in rebus creatis atque in suo patre sit, in suo corpore esse modo peculiari. Id exemplo illustrat solis, qui ab aliis magis, minus ab aliis excipiatur (c. 17). Epinicium canens orationi finem imponit (c. 18).

2. Epistola ad Zenam et Serenum.

Commemoratis duabus epistolis iam antea scriptis, quarum prima erat ad Papam, altera ad eos qui praesunt, auctor quid sibi in hac tertia propositum sit, breviter edisserit (c. 1).

Hortatur ad fugam iracundiae, pacis studium, lenitatem in obiurgando (c. 2). Tranquillitatem praedicat, quae maxime servatur tolerandis aliorum vitiis et promto ad reconciliationem animo (c. 3). Magnae in loquendo adhibendae cautiones (c. 4). Moderatio in omni victu cultuque observanda, neque hominum favor quaerendus nec magnificentia expetenda (c. 5). Vituperantur qui de se semper detrahi putant ac discordias excitant (c. 6). Decorum in omnibus tenendum (c. 7). Caute cum mulieribus colloquendum (c. 8). Nemo laedendus, monita lubenter suscipienda, iactantia fugienda (c. 9). Aperta iracundia et arrogantia, ficta lenitas, alia eiusmodi vitia quibusdam indiciis cognoscuntur a peritis (c. 10). Deambulationes et colloquia non eo spectare debent ut consilia aliis perniciosa ineantur; dis-

simulanda interdum aliorum peccata, quae qui iracundius reprehendunt saepe seipsos condemnant (c. 11). Fugienda ebrietas (c. 12) et ingluvies (c. 13). Paupertas divitiis praeferenda (c. 14). Quam caute cum mulieribus agendum sit, ex earum artificiis demonstratur (c. 15). Quaenam proximi uxor sit intelligenda (c. 16)? Puerulorum et infirmorum cura, labor manuum (c. 17), animus ad omnem vitae eventum paratus (c. 18) solique virtuti intentus commendantur.

Haec omnibus esse tenenda qui deo probari velint Adnectitur precatio fausta (c. 19).

3. Confutatio dogmatum quorumdam Aristotelis.

Scriptor in praefatione declarat se Pauli presbyteri, cui tractatum dedicavit, hortatu selectas Gentilium de deo et de creatura sententias exposuisse. Quo de argumento disputasse dicit duplicis generis homines: alios enim ex scripturis sacris, alios ex proprio ingenio hausisse scientiam; illos quidem consentire inter se invicem, hos vero et inter se et secum ipsis dissentire.

Quam dissensionem ex Aristotelis *Physicae Auscultationis* atque *de Coelo* libris demonstrat. Huius enim philosophi placita recenset eaque ostendit nec secum nec cum aliis eiusdem sententiis constare. Ac primum quidem ista methodo ea refutat quae ille de tribus rerum principiis docuit, h. e. de materia, forma, privatione; his nonnulla de casu fortuito et de motu adnectit (c. 1—16). Dein ea exagitat quae de infinito et de loco ille constituit (c. 17—30). Tum evertit quae de tempore et motu (c. 31—45), de coelo et astris eorumque motu

aut quiete definivit (c. 46—61). Denique destruit quae de elementis asseveravit (c. 62 — 65).

In subiecta appendice „adversus Gentiles“ partim Aristotelis partim Platonis aliorumque Gentilium dogmata quaedam refelluntur.

4. Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxos.*)

Cur orthodoxi non modo Iudaeis ac gentilibus sed etiam omnibus haereticis sunt pauciores (Quaest. 1)? Si futura vates gentilium praedixerunt, quomodo eorum oraculis christiana sunt praestantiora (2)? Si gravius punientur qui voluntatem dei cognoverunt nec tamen fecerunt, quid lucri habet Christianus prae eo qui non Christianus est et orthodoxus prae eo qui non orthodoxus est (3)? Si haeretici totis viribus conati sunt veritatem cognoscere nec potuerunt, an non immerito puniuntur (4)? Si miracula in ecclesiis haereticorum fiunt, an non id eos in errore confirmabit (5)? Si dolor peccatoribus erit post resurrectionem et iustis laetitia, quomodo hic status perpessionis expers est (6)? Quomodo tunc et mali immutabiles, dum iustorum requiem considerant, et iusti, dum malorum supplicia cogitant (7)? Quomodo deus non causa est boni et mali, qui utriusque et cognitionem et implendi facultatem dedit (8)? Si haec donavit deus, quomodo iuste coronat aut punit (9)? Si allegoricum habent sensum quae et poetae de diis et prophetae de deo dixerunt, an non utraque fabulam esse ostenditur (10)? Si id quod continet est maius secundum substantiam eo quod conti-

*) Guil. Gass: Die unter Justins d. Märt. Schriften befindlichen Fragen an die Rechtgläubigen mit Rücksicht auf andere Fragsammlungen erörtert, in *Illgeni Zeitschrift für die histor. Theologie* (Lips.) 1842. Fasc. 4. p. 35—154.

netur, minus vero secundum dignitatem, quomodo deus, qui universum continet, non erit universo minor dignitate (11)? Quomodo deus, qui omnia conservat, non etiam malum conservat (12)? Quomodo infantes non frustra resurgunt (13)? Cur venientes ab haeresi ad orthodoxiam non baptizantur eorumque etiam ordinatio, quam in haeresi acceperunt, rata habetur (14)? Utrum Iobus exauditus necne, quum diem nativitatis exsecratus est (15)? Si in divinis, ut apud homines, filius genitori consubstantialis est, cur non eadem de causa post eum exsistit (16)? Cur tres hypostases dicuntur, si a se divelli non possunt (17)? Si deus substantiae nomen est, pater personae, cur idem est dei filium dicere ac filium patris (18)? Si palpitationum observatio interdicta est, cur piis etiam invitis accidit (19)? Si pisces a piscatoribus occidendi causa capiuntur, cur hominum piscatores apostolos dominus facturum se promisit (20)? Cur monachi in somnis involuntaria patiuntur? Quibus modis hoc bellum propulsandum? Utrum is qui oppugnatus est debet a communione abstinere (21)? Si dominus dixit fore ut cum tritico lolium crescat, cur multiplicatum est lolium, triticum vero paene defecit (22)? Si ante passionem dominus pro discipulis oravit, cur Iudas periit (23)? Cur Apollonii effectiones in naturae partibus tam potentes fuerunt (24)? Quo sensu Moses, eruditus in omni Aegyptiorum sapientia, potens in operibus verbisque fuisse dicitur (25)? Si aquae omnes a Mose in sanguinem conversae, quomodo idem facere potuerunt Aegyptiorum incantatores (26)? Cur Moses, quamquam ossa Iosephi exportavit, eum tamen qui mortuum tangit aversatur ut impurum (27)? Cur filii viduae loculum et Iairi

filiae manum tetigit Christus, si et ipse Pharisaeos sepulcris dealbatis assimilavit et in lege impurus erat qui mortuum tetigerat (28)? Quum per tectum demissus sit paralyticus, quomodo homines, in domo versantes, non percussi sunt tecto soluto (29)? Si unicuique homini custos datus est angelus, numerus autem hominum, ut in diluvio, imminutus: quale tunc ministerium angeli adimpleverunt (30)? Cur incantationibus grando et pluviae eliciuntur (31)? Si deus mortalem hominem fecit, quomodo mortem dicitur non fecisse (32)? Si vitae nostrae dies definiti non sunt, quomodo Ezechiae anni sunt additi (33)? Si diluvium in omni loco non fuit, quomodo aqua supra altissimos montes est evecta (34)? Si omnium rationis expertium conditor deus, cur in pecudibus et piscibus et avibus mundorum atque immundorum facta distinctio (35)? Si immutabilis deus, cur eum et Saulis unctionis poenituit et Ninives evertendae consilium mutavit (36)? Si baptisma Ioannis non fuit secundum legem, quomodo non praeter legem fuit (37)? Cur Ioannes Christum per discipulos interrogavit (38)? Si Christus tracturum se omnes dixit, quomodo non omnes ad fidem accurrerunt (39)? Si daemones perpetuo in daemoniacis manent, quomodo aliis nocent (40)? Quomodo daemones corporibus daemoniacorum vires sufficiunt (41)? Cur daemones hominibus ob spreta oracula poenas inflixerunt et beneficia ob cultum simulacrorum praestiterunt (42)? Utrum septem tantum an quattuordecim pura animalia in arca fuerunt (43)? Quandoquidem animalium multos oculos habentium visio oblata est Iesaiae et Ezechieli, num utrique unum quidpiam an alterum alteri revelatum? Quid autem haec significabat

visio (44)? Cur Ezechiel in oraculo filius hominis vocatus est? Quomodo visio de ossium resurrectione interpretanda est (45)? Si bona sunt omnia quae in hac vita sunt, cur laudantur qui ab iis abstinent, vituperantur qui ea complectuntur (46)? Cur Moses coelum et terram testes citat, Iesaias coelum et terram audire iubet (47)? Cur dominus Mariae dixit: *Noli me tangere* etc. (48)? Quomodo probari potest binas tantum feras et pecudes in mundi creatione a deo productas fuisse (49)? Quid significant ὡσαννά et ἀλληλούια (50)? Si immutabilis deus, cur iis qui eum blasphemant iisque qui laudant digna saepe praemia rependit (51)? Cur Saulus a ventriloqua praedictionem petiit? An etiam illa Samuelem vere ex inferis eduxit (52)? An cum membrorum genitalium differentia homines resurgent (53)? Cur Moses infligendas populo poenas carmine praedixit (54)? Si ingens bonum est medicina, cur ab extraneis inventa (55)? Ecquod erit discrimen inter baptizatos infantes et non baptizatos (56)? Cur in scriptura sacra coeli interdum plures quam duo videntur recenseri (57)? Quomodo Christus non auctor proditionis Iudae et negationis Petri censendus est, qui haec praescivit neque impedivit (58)? Si noctu sol occultatur, quomodo coelum globus esse non censebitur (59)? Utrum in eadem formarum differentia resurgemus (60)? Si solus deus immortalis, quomodo verum est illud *Non omnes dormiemus* (61)? Si dierum numerus ex luminaribus constituitur, quomodo tres dies, qui luminarium creationem praecesserunt, incertum non efficiunt numerum dierum subsecutorum (62)? Quid significat illud *In sole posuit tabernaculum* (63)? Quomodo Ionas, qui mortuus non est, Christi vere mortui

figura exstitit (64)? Quo hebdomadis die dominus traditus fuit (65)? Cur Christus filium se τοῦ ἀνθρώπου, non vero τῆς ἀνθρώπου appellat (66)? Illud *Generationem eius quis enarrabit?* utrum de divinitate an de carne intelligendum (67)? Quomodo probatur animam in corpore esse creatione distinctam et invisibilem (68)? Cur numeri septenarii tanta in rebus naturalibus est praestantia (69)? Si gaudere et gloriari de donis vetitum, an non illa erunt inutilia (70)? An verum est quod nonnulli dixere mundum sex tantum annorum millibus duraturum (71)? An non invidus deus, qui, quum omnes posset facere deos, non fecit (72)? Si bonum est mundus, ac malum non-mundus, hoc est id quod ante mundum: an non utrumque est a deo (73)? Cur superatus a christianismo gentilismus spem restitutionis non habet, quum superata antiquitus a gentilismo vera religio nunc in integrum restituta sit (74)? Quo in statu versatur anima usque ad resurrectionem (75)? Si merces operum non est ante resurrectionem, quid profuit latroni in paradisum introduci (76)? Quomodo sensu non caret anima a corpore separata (77)? Si deus Davidem iuxta cor suum esse pronuntiavit, cur is postea adulterium et caedem commisit? Et si deus haec odio habet, cur ex adultera genus prophetae et Christi genealogiam deduci voluit (78)? Cur Iosias, cuius tanta exstitit pietas, hostili ferro vitam amisit eiusque filii Babylonem abducti sunt (79)? Cur Elisaeus verborum contumeliam in pueris malitia expertibus morte ultus est (80)? Cur daemones per ventriloquos adhuc loquuntur? Si id in Christianorum corporibus faciunt, an non id in religionis dedecus cedit (81)? Unde Iudaeis nomen Beelzebulis notum fuit (82)?

Si deus non delectatur victimis, cur eas praescripsit ante legem? Si iis delectatur, cur post legem desierunt (83)? Si gratiae, quae in Elia fuerat, duplicatum donum Elisaeus impetravit, cur neque simplicia neque duplicia edidit miracula (84)? De iis qui post domini passionem resurrexerunt cur scriptura corporum tantum resurrectionis meminit? Utrum animata resurrexerunt? Utrum supervixerunt aut statim obierunt? Utrum in immortalitate manent et ubi locorum (85)? Quae est interpretatio vocabulorum *μνᾶ*, *οἶφι*, *νέβελ*, *γόμορ*, *σίκλον* etc. (86)? Si nota erant Christi miracula ante caedem Ioannis, cur post huius caedem attributa ei fuerunt quasi revixisset (87)? Quomodo verum est illud *Non esse genitum quemquam qui non peccaverit* (88)? Si vas oblatum Petro omnia continebat animalia, an non munda pariter et immunda Petrus reiecisse dicendus (89)? Cur contra maiorum institutum Iosephus uxorem Aegyptiam, Moses Madianitidem duxit (90)? Quomodo Adamus extimuit mortem, quam nullo exemplo cognitam habebat (91)? Quid in scriptura significant *κρίματα* et *δικαιώματα*, *μαρτύρια* et *νόμος*, *ἐντολαί* et *προστάγματα* (92)? Si coeli terga aquis gravata sunt, quomodo id factum esse dici potest ne luminarium ignis coelo noceat, quum luminaria non in coelo sed sub coelo sint? Si in coelo sunt, quomodo in coelo immobili possunt moveri? Si moventur cum coelo, quomodo globus non erit coelum? Si sub coelo sunt, quid proderunt aquae supra coelum? Quid aquae illae coeli tergis incumbentes sibi volunt in mundi fine, quum boni in superis et peccatores in inferis mercedem factorum percipient (93)? Si coelum ut liber convolvetur et astra ut folia cadent, quomodo non

penitus interibit firmamentum (94)? Si aër et mare incorruptibilia manebunt, an non inutilia prorsus erunt (95)? Quam mercedem habent et pueri qui propter Christum non sua voluntate occisi sunt, et multitudo quae eum iumento insidentem non proprio consilio sed gratia divina laudavit (96)? Quomodo gratia humanior lege est, quum lex quotidianis lustrationibus peccata expiet, gratia vero unum tantummodo baptisma concedat (97)? Cur dominus discipulis timorem praescribit, quem alibi docet non esse necessarium (98)? Si deus rationis expertium animalium sacrificia praescripsit, ut ab hominibus coleretur, an non melius eum coluere qui ratione utentia ut multo praestantiora obtulerunt (99)? Cur in ecclesiis, quas ab haereticis occupatas orthodoxi deseruerunt, adhuc perseverant miracula (100)? Cur maiora ante minora discimus, evangelium ante legem, quum minora soleant praemitti maioribus (101)? Si nihil in corpore nostro inutile, cur praescripta est circumcisio? Aut si utilis fuit iis qui ante Christi adventum fuerunt, cur non nos quoque ea utimur (102)? Quomodo deus, qui hominibus imperat quod supra vires eorum est, hoc est ut ne peccemus, subiicit cruciatibus peccantem, quum legem homo implere non possit (103)? Si lex veniam non concedit criminibus, cur Davidi concessa est (104)? Cur Christus frequentius quam apostoli precatus esse in scriptura narratur (105)? Si cunctorum hominum eadem est et carnis et animae natura, quomodo alii sunt ingenio tardi aliique acuti (106)? Si ab infidelibus ad seductionem inventa sunt carmina et sub lege ob mentis infantiam concessa, cur in ecclesiis christianis adhibentur

(107)? Si ignorantia involuntaria veniam conciliat, cur Iudaei, qui Christum ignorantes crucifixere, tam graves poenas dederunt (108)? Si omnes resurrecturi sunt, quomodo Christus non iudex excitatorum e mortuis sed vivorum et mortuorum dicitur (109)? Si dominus omnia relinquentibus centuplum promisit, an etiam centum uxores (110)? Quomodo resurgent qui frustatim secantur aut comburuntur (111)? Cur, quum apostoli regnum Israelis putarent gloriam esse et delicias, eorum ignoratio a Christo confirmatur (112)? An non deus, quum mundum creavit, accessionem accepit utpote opifex factus (113)? An non deo minus aliquid inerat, quum potentia tantum, non vero actu creator esset (114)? Cur diebus dominicis et a paschate ad pentecosten usque genua non flectuntur (115)? Si dominus linteos resurgens in sepulcro reliquit, cur non scriptura eum dicit aut nudum fuisse aut vestes aliunde accepisse (116)? Quomodo dominus post resurrectionem ianuis clausis ad discipulos ingressus est (117)? Cur precantes Christiani ad solem convertuntur (118)? Si ante diluvium nec frugibus terrae nec carnibus homines vivebant: quomodo Abel ex adipe ovium, quas pascebat, atque Cain ex frugibus terrae, quam colebat, deo obtulerunt (119)? Si *regnum dei* resurrectio est atque ea iustos et peccatores manet, quomodo exhaeredes Paulus esse declarat eos qui vetita faciunt (120)? Quod discrimen inter *ἀνάθεμα* et *κατάθεμα* (121)? Si horis et diebus res nostrae non continentur, cur Christus dixit *Nondum venit hora mea* (122)? Si malum est esse aerumnosum, an non homo res pessima, quum solus in aerumnis versetur

(123)? Cur non deus piorum animas in validis corporibus constituit, aut saltem cur non omnes pii in iisdem aerumnis versantur (124)? Cur Paulus summo sacerdoti et Alexandro mala precatus est (125)? Si deus prosperis rebus pios remuneravit, ut patriarchas: unde eadem gentilibus simulacra colentibus praebebantur? Cur, quum olim cultus simulacrorum vigeret, urbes et agri in summa rerum ubertate versabantur, nunc autem domibus et incolis et copia destitutae sunt (126)? Si multa animalia et sibi invicem et hominibus insidias struunt, quomodo deus bona omnia fecisse existimandus est (127)? Quomodo animalia rationis expertia non sola naturae pravitate prava sectantur (128)? Quomodo deus, qui ex tribus constat hypostasibus, incompositus dicitur et unus et incircumscriptus (129)? Si ex eo quod coelum secundum Graecos globus est et movetur sequitur illud in loco esse, an non idem sequitur ex eo quod secundum scripturam tamquam fornix compactum sit et tamquam pellis extensum (130)? An non cum Matthaeo pugnat Lucas, qui in evangelio suo plures Christo progenitores secundum legem quam secundum naturam attribuit (131)? In mosaica lege num frater defuncti sine liberis fratris uxorem assumebat, etiamsi ipse uxorem haberet? Num etiam sterilem ducebat (132)? Cur Matthaeus progenitores Christi naturales ante et post Davidem recenset, Lucas vero ante Davidem naturales et post illum legales nominat? Si utrorumque progenitorum post exilium nomina in veteri testamento non exstant, quomodo approbabuntur (133)? Cur in scriptura saepe non lex nominatur sed ipse legislator Moses (134)? Quo-

modo dominus existimabitur verus esse Christus, qui praedictam Emmanuelis appellationem nusquam accepit (135)? Cur Christus matrem obiurgavit et nonnulla cum eius contumelia dixisse existimatur (136)? Si Christus primum unguento unctus ac deinde passus est, cur nos in baptismo primum oleo ungimur ac deinde demum unguento (137)? Quomodo iustus deus, qui tam multos propter lapsus aliorum, v. c. Ionathae et Davidis, occidit (138)? Quomodo deus unus est deus, quum pater gignat et filius non gignat, filius gignatur et pater non gignatur (139)? Si Christum Iudaei tamquam haeredem occiderunt, quomodo Christus et Paulus ignorationem iis in hoc facinore attribuunt (140)? Si solus Christus legem implevit, quomodo Zacharias et Elisabetha in lege irreprehensibiles fuisse dicuntur sibique Paulus eamdem laudem sumit (141)? Si homines dicuntur dii in scriptura, cur non etiam angelos vocamus deos (142)? Quomodo non perperam homo appellatur deus (143)? Si deus habet hypostasin exsistentem et voluntatem inexsistentem et filium exsistentem, quomodo, ex tot rebus compositus, simplex appellatur (144)? Si per quae caro per eadem et sanguis consistit, cur deus carnis animantium esum permittit, carnis autem cum sanguine usum interdicit (145)? Si deus etiam per gentilium vates futura praedixit, cur gentiles cum gentilibus pugnantes saepe, aliqua re quae in scriptura vetatur peracta ex praecepto oraculi, ab intentatis in Quaestione secunda malis liberati fuerunt (146)?

5. Quaestiones Christianorum ad Gentiles.

Si summum malum est deum ignorare atque hoc

malum nonnullis inest hominibus: utrum deo magis convenit praesentis vitae statum mutare et homines summo liberare malo, ut Christiani docent, an sinere ut mundus in eodem statu maneat et homines maximo malo detineantur (Quaest. 1)? Si fieri nequit ut deus sit qui nihil fecerit: quomodo deus est, si mundus ingenitus est, ut quibusdam videtur (2)? Si quia est, non quia vult, facit deus: quomodo, quum ipse unius formae sit, diversarum est substantiarum conditor (3)? Si id quod antea non fuit et postea fuit nequit ei coaeternum esse quod semper est: quomodo, si genitus mundus, coaeternus est apud deum (4)? Si ingenitum coelum est et ingenitus deus isque in coelo habitat: quomodo in iis quae sua non sunt habitans non afficitur contumelia (5)?

6. Quaestiones Gentilium ad Christianos.

Primum quindecim quaestiones continuae proponuntur; dein ad eas respondet scriptor, ita tamen, ut aliquot in unam contraxerit. Ante quam quaestiones solvit ostendit eas sine arte propositas esse.

Ad singulas autem diversis rationibus respondet: Unde liquet an aliquod sit in creaturis incorporeum (Quaest. 1)? Si quid est incorporeum, unde liquet id in seipso esse posse (2)? Unde liquet an prorsus sit deus (3)? Utrum deus creata omnia libero voluntatis suae arbitrio fecit an minus (4)? An incorporeum pulchrius corpore (5)? Quomodo differt deus ab anima (6)? Num instrumento deus an sine eo agit (7)? Num

deus praeter rationem agit an cum deliberatione (8)? Quonam modo id quod genitum est incorruptibile potest esse (9)? Si id interit quod a deo factum est, cuius pravitate interit (10)? Denique (11) ad quaestionem de mortuorum resurrectione positam abunde respondet.

JUSTINI PHIL. ET MART.

OPERA SUBDITICIA.

TOM. III. P. I.

EXPOSITIO RECTAE FIDEI.
EPISTOLA AD ZENAM ET SERENUM.
CONFUTATIO DOGMATUM QUORUMDAM ARISTOTELIS.

ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

[1] ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.

1. Ἱκανῶς τὸν [2] κατὰ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων [3] ἐπελθόντες P. ἔλεγχον, ἀκολούθως αὖθις τὸν ὑγιᾶ τῆς πίστεως ἐκτιθέμεθα λό- 372 γον. Ἐχρῆν γὰρ δή που μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας [4] ἐπίδειξιν, ὅπως ed. Mor καὶ φρονεῖν περὶ αὐτῆς προσῆκε, [5] προϊόντας εἰδέναι. Οὐ γὰρ et Col. ἁπλῶς ἡ πρὸς τὸν πατέρα καὶ [6] τὸν υἱὸν δοξολογία τὴν σωτηρίαν ἡμῖν πορίζει, ἀλλ' ἡ ὑγιὴς τῆς τριάδος ὁμολογία τῶν ἀποκειμένων τοῖς εὐσεβέσιν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν δωρεῖται· ἐπεὶ καὶ C τῶν ἑτεροφρόνων ἀκούσεταί τις [7] τὸν πατέρα καὶ υἱὸν ἀνυμνούντων, ἀλλ' οὐ κατ' ὀρθὴν ἔννοιαν τὸ σέβας προσαγόντων. Ὅθεν ἀναγκαίως ἡμῖν [8] ἡ τοῦδε τοῦ γράμματος ἐδέησεν ἔκθεσις, [9] εἰς τὴν ἀκραιφνῆ τῆς ἀληθείας [10] ἐνάγουσα τοὺς ἐντυγχάνοντας κατανόησιν.

2. [1] Ἕνα τοίνυν θεὸν σέβειν ἡμᾶς αἵ τε θεῖαι γραφαὶ διδάσκουσιν, αἵ τε τῶν πατέρων διδασκαλίαι παιδεύουσι. Δεῖ γὰρ ἕνα πάντων αἰτιώτατον εἶναι, ἵνα μηδὲν ἔξωθεν περιστὰν [2] λυ-

1. *ΕΚΘΕΣΙΣ... ΠΙΣΤΕΩΣ*] Ita reposui ex Coisl. 1. vetustissimo. Stephan. (ex Reg. 3.), Sylburg., Morell.: *Ἔκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας ἤτοι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος*. Maran. (ex Clar. 2.): *Ἔκθεσις τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας*.

2. *κατὰ*] Vitiose Mon. *ἡτὰ*. Idem mox *ἔλεγον* pro *ἔλεγχον*, *ὑγηῆ* pro *ὑγιᾶ*, *είςτιθέμεθα* pro *ἐκτιθέμεθα*. Clar. 1. *καὶ Ἰουδαίων* ad marginem pro *κατὰ Ἰουδαίων*. — Declarat igitur auctor hujus tractatus jam se scripsisse adversus Judaeos et adversus Gentiles (h. e. *Ἕλλην*.). Pseudo-Justinus si genuini Justini libros vult designari, debebat scribere: *κατὰ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων*. Prius enim contra Gentiles scripsisse illum constat.

3. *ἐπελθόντες*] Sic Maran. ex Reg. 1. et 2. edidit pro *λέξαντες*, quod in editis erat. Reg. 3. ad marg. et Ms. Steph. *καὶ κατὰ Ἑλλήνων ἐπελθόντες*.

4. *ἐπίδειξιν*] Reg. 3. ad marg. et Ms. Steph. *ἀπόδειξιν*. Mox pro

JUSTINI PHILOSOPHI ET MARTYRIS

EXPOSITIO RECTAE FIDEI.

1. Satis quum Judaeorum et Graecorum persecuti fuerimus confutationem, rursus sequitur ut sanam fidei exponamus rationem. Oportet enim ut post veritatis demonstrationem, quomodo etiam sentire de ea deceat, progredientes pernoscamus. Non enim simplex patris et filii glorificatio salutem nobis conciliat, sed sana trinitatis confessio bonorum, quae piis sunt reposita, possessionem largitur; nam etiam heterodoxos audiat aliquis patrem et filium concelebrantes, sed non secundum rectam notionem cultum praestantes. Quapropter necessaria nobis fuit suscepta in hoc scripto expositio, quae legentes in sinceram veritatis cognitionem induceret.

2. Unum igitur Deum colere et divinae scripturae docent et patrum institutiones erudiunt. Oportet enim unam omnium esse principem causam, ne quid extrinsecus accidens

ὅπως Coisl. 2. ὅπερ, et pro φρονεῖν Mon. mendose φρονήν.

5. προϊόντας] Maran. προσιόντας contra codd..

6. τὸν] Deest in Mon..

7. τὸν πατ.] Mon. καὶ πρὸς πατ.. Idem dein vitiose οὐκ πὄρθην ἔνοιαν.

8. ἡ τοῦδε τοῦ γράμματος] Coisl. 2. et Mon. ἡ τοῦ πράγματος.

9. εἰς τὴν ἀκραιφνῆ] Maran. male εἰς ἀχραιφνῆ.

10. ἐνάγουσα] Sic Reg. 1. 2., Arg., Ms. Steph. et Maran.. Ceteri ἀνάγουσα. Mox Mon. male ἐντυγχανοντα.

1. Ἕνα etc.] Incipit hîc (omisso τοίνυν) Coisl. 1., prooemio destitutus. Ante ἕνα Mon. in marg. a rubricatoris manu habet: κεφάλαιον α΄. ὅτι εἷς [θεὸς] καὶ τῶν πάντων αἴτιος. Haec capita etiam sunt in aliis codd mstis.

2. λυμαίνηται] Sic Maran. recte dedit ex Coisl. 1. et Reg. 1. 2.. In reliquis codd. mstis et editis est λυμήνηται.

μαίνηται τὰ γινόμενα. Καὶ γὰρ εἴ τι τὴν ἀρχὴν ἔξωθεν ἦν τοῦ θεοῦ, τοῦτο πάντως ἀναγκαῖον [3] ἦν ἢ θεὸν ὁμολογεῖν ἢ δύναμιν ἑτέραν ἡντιναοῦν. Ἀλλ' εἰ μὲν θεὸν εἴποι τις, διέγραψε τὰς D
θείας φωνὰς ἀναφανδὸν βοώσας· [4] Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός. Εἰ δὲ [5] οὐ θεόν, ἀγγέλους ἢ δυνάμεις φήσειε δηλονότι· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀθετήσει τὰς [6] θείας γραφὰς παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ [7] τούτους γεγενῆσθαι λεγούσας· [8] Αἰνεῖτε τὸν θεὸν ἐκ τῶν οὐρανῶν, [9] αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις. Αἰνεῖτε [10] αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, [11] αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Καὶ μετὰ βραχύ· [12] Ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. Οὐκοῦν 373
ὁμολογούμενον ἂν εἴη μηδὲν τὴν ἀρχὴν τῷ θεῷ τῶν [13] ὅλων συνυπάρχειν, ἐπείπερ ἅπαντα παρῆχθαι παρ' αὐτοῦ [14] ἐδείχθη. [15] Εἷς οὖν ταῖς ἀληθείαις ἐστὶν ὁ τῶν ἁπάντων θεός, ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι γνωριζόμενος. Ἐπεὶ γὰρ ἐκ τῆς [16] ἰδίας οὐσίας ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἀπεγέννησεν, ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς τὸ πνεῦμα προήγαγεν, εἰκότως ἂν [17] τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς οὐσίας μετέχοντα [18] τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς θεότητος ἠξίωνται.

3. [1] Πῶς οὖν, φασίν, [2] εἰ διαφέρει τὸ γεννῶν τοῦ γεννωμένου, καὶ τὸ ἐκπορευτὸν τοῦ ἀφ' οὗπερ ἐκπεπόρευται (ἔστι δὲ ὁ B
πατὴρ ἀγέννητος, ἀφ' οὗ καὶ ὁ υἱὸς γεγέννηται καὶ τὸ πνεῦμα

3. ἦν ἢ θεὸν] Stephan., Sylburg., Morell. non praebent ἤ. Arg. et Mon. ἦν omiserunt. Coisl. 2. ἢ τὸν θεόν. Mox ἡντιναοῦν in Coisl. 1. non legitur.

4. Ἐγὼ ... θεός] Jes. XLIV. 6..

5. οὐ] Mon. μήν. Mox idem ἀγέλους ἢ δύναμις.

6. θείας] Deest in Coisl. 1..

7. τούτους] Hoc Maran. ex Coisl. 1. pro vulg. ταύτας exhibuit.

8. Αἰνεῖτε ... αὐτοῦ] Psalm. CXLVIII. 1. sq..

9. αἰνεῖτε] Mon. αἰνεῖται. Similiter Arg., sed ε supra αι recte positum est.

10. αὐτὸν] Maran. omisit errore.

11. αἰνεῖτε] Mon. αἰνεῖται. Coisl. 1. addit φησί.

12. Ὅτι ... ἐκτίσθησαν] Ps. CXLVIII. 5..

13. ὅλων συνυπάρχειν] Mon. ὅλλων συνυπάρχον.

14. ἐδείχθη] Sic Maran. legit ope Coisl. 1. et Reg. 1. 2.. Ceteri codd. msti pariter atque editi διεδείχθη. Ms. Steph. ἀνεδείχθη.

15. Εἷς ... θεός] Est allusio quaedam ad locum Pseudo-Sophoclis, qui etiam in Coh. ad Gr. c. 18. et de mon. c. 2. exstat. In Reg. 1.

perniciem ferat rebus conditis. Etenim si quid ab initio extra Deum fuisset, id omnino necesse esset aut Deum confiteri aut virtutem aliam quamcumque. Sed si quis illud Deum diceret, deleret divinas voces manifeste clamantes: *Ego sum Deus primus, et ego postea, et praeter me non est Deus.* Si vero Deum non diceret, angelos profecto aut virtutes appellaret; sed et sic divinas aboleret scripturas, quae hos quoque a Deo factos dicunt: *Laudate dominum de coelis, laudate eum in excelsis! Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus!* Et paulo post: *Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt.* Itaque exploratum sit, nihil ab initio simul cum Deo universorum exstitisse, quandoquidem omnia ab eo fuisse producta demonstratum est. Unus igitur profecto est universorum Deus, qui in patre et filio et spiritu sancto cognoscitur. Nam quum ex propria essentia pater filium progenuerit et ex eadem spiritum produxerit, merito unius et ejusdem essentiae participibus una et eadem divinitas tribuitur.

3. Quomodo igitur, inquiunt, si differt id quod gignit ab eo quod gignitur, et quod procedit ab eo ex quo procedit (est autem pater ingenitus, a quo et filius genitus est et spi-

οὖν atque in Reg. 3., Coisl. 2., Clar. 1., Arg., Mon. ἐστὶν desideratur.

16. ἰδίας] Sic ex Coisl. 1. dedi pro οἰκείας, quod vulgo legitur. Mox Mon. ἐπηδὲ perverse pro ἐκ δέ.

17. τῆς αὐτῆς] Editi ante Maran. τὰ τῆς αὐτῆς. Sed deest prior articulus in Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clar. 2..

18. τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς θεότητος] Arg. et Mon. transpositis verbis τῆς αὐτῆς θεότητος καὶ μιᾶς.

1. Πῶς οὖν] Mon. in marg.: κεφάλ. β'. ὅτι τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν καὶ ἐκπορευτὸν οὐκ οὐσίας ὀνόματα, ἀλλὰ τρόποι [in cod. τρόπον inepte] ὑπάρξεως.

2. εἰ διαφέρει . . . τὸ ἅγιον] Admisi scripturam non tantum Coisl. 1., sed etiam Reg. 1. 2. et Clar. 2. probatam, nisi quod hi pro φασὶν et εἰ διαφέρει (sic et Ms. Steph.) praebent ἐρεῖ τις et εἰ διαφέροι, quod quidem Maran. perperam retinuit. Ceteri codd. msti et editi: πῶς οὖν, ἐρεῖ τις, μὴ διαφέροι (Mon. ad marg.: τις· μὴ διαφέρειν). . . ἐκπεπόρευται (Coisl. 2., Arg., Mon. ἐκπορεύεται); ἔστι δὲ. . . προῆλθεν. οὐ ταὐτὸν οὖν τῷ π. etc..

προῆλθεν), ταὐτὸν τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ὅτι
τὸ μὲν ἀγέννητον καὶ γεννητὸν καὶ ἐκπορευτὸν οὐκ [3] οὐσίας ὀνό-
ματα, ἀλλὰ τρόποι ὑπάρξεως· ὁ δὲ τρόπος τῆς ὑπάρξεως τοῖς ὀνό-
μασι χαρακτηρίζεται τούτοις. Ἡ δὲ τῆς οὐσίας [4] δήλωσις τῇ θεὸς
ὀνομασίᾳ σημαίνεται, ὡς εἶναι τὴν διαφορὰν τῷ πατρὶ πρὸς τὸν
υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν τῆς ὑπάρξεως [5] τρόπον, τὸ δὲ ταὐ-
τὸν κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. [6] Ἧι γὰρ ὁ μὲν ἀγεννήτως ἔχει
τὸ εἶναι, ὁ δὲ γεννητῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς, τὰ τῆς διαφορᾶς C
ἐπιθεωρεῖσθαι πέφυκεν· [7] ᾗ δὲ καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ τὸ κατ'
οὐσίαν εἶναι [8] σημαίνεται, τῷ κοινῷ τῆς θεότητος ὀνόματι παρα-
δηλοῦται. Οὕτως δ' ἂν ὃ λέγω σαφέστερον γένοιτο. [9] Ὁ περὶ τῆς
ὑπάρξεως τοῦ Ἀδὰμ σκοπούμενος, ὅπως εἰς τὸ εἶναι παρήχθη,
εὑρήσει τοῦτον οὐ [10] γεννητόν· οὐ γὰρ ἐξ ἄλλου [11] τινὸς ἀνθρώ-
που, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας διαπλασθέντα χειρός. Ἀλλ' ἡ διάπλασις
τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως δηλοῖ· τὸ γὰρ ὅπως ἐγένετο [12] σημαίνει.
Ὡσαύτως πάλιν ὁ τῆς ὑπάρξεως [13] τρόπος τὴν διάπλασιν χαρακ- D
τηρίζει· δηλοῖ γὰρ ὁμοίως ὅτι [14] τε πλασθεὶς ὑπῆρξεν. [15] Εἰ δὲ
τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζητοίης, καθ' ἣν τοῖς ἐξ αὐτοῦ πρὸς κοινωνίαν
συνάπτεται, ἄνθρωπον εὑρήσεις τὸ ὑποκείμενον. Ὥσπερ οὖν ἡ
πλάσις τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως δηλοῖ, ὁ δὲ τῆς ὑπάρξεως τρό-
πος τὴν διάπλασιν χαρακτηρίζει, ὁ δὲ τῆς οὐσίας λόγος ἄνθρω-
πον τὸ ὑποκείμενον δείκνυσιν, [16] οὕτως ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς
εὑρήσομεν. Εἰ μὲν γὰρ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ζητοίης,
ἐξ οὐδενὸς ἑτέρου γεγεννημένον ὁρῶν, [17] ἀγέννητον προσαγορεύ-

3. οὐσίας] Mon. mendose οὐσίως. Dein τρόπος pro τρόποι, τρόπως pro τρόπος, ὀνομασην pro ὀνόμασιν.

4. δήλωσις] Idem cod. δήλωσιν. Pro σημαίνεται habet falso συμπαθῶς εἶναι.

5. τρόπον] Mon. λόγον.

6. Ἧι γὰρ] Haec ex Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clar. 2., Mon. (habet ᾗ γὰρ) dedi. Maran. vitiose ᾗ γάρ, priores editores εἰ γάρ. Utramque vocem Arg. omittit.

7. ᾗ] Sic auxilio Coisl. 1., Reg. 3., Arg., Mon. (praebet ἡ — antea: πέφηκεν) emendavi. Editi εἰ.

8. σημαίνεται] Hoc ex Coisl. 1., Clar. 2., Ms. Steph. reposuit Maran. pro vulg. σημαίνει. In antecedentibus Mon. non κατ' οὐσίαν, sed κπούσης legit; in sequentibus non ὀνόματι, sed ὀνόνστι.

9. Ὁ περὶ etc.] Similitudo de Adamo fusius in Resp. ad Quaest. 139. exponitur.

10. γεννητόν] Arg. et Mon. γεν-

ritus processit), idem cum patre filius et spiritus sanctus? Verum *ingenitum* et *genitum* et *procedens* non essentiae sunt nomina, sed modi exsistentiae: atque his nominibus denotatur modus exsistentiae. Essentiae autem notio *Dei* appellatione significatur, ita ut patri quidem differentia sit a filio et spiritu secundum exsistentiae modum, identitas autem secundum essentiae rationem. Quatenus enim ille quidem ingenite habet esse, filius autem genite, denique spiritus procedendo, differentia his spectari solet; quatenus autem et illius hypostasis secundum essentiam natura significatur, communi deitatis nomine declaratur. Erit autem id, quod dico, hoc modo clarius. Qui Adami exsistentiam considerat, quomodo ad esse productus sit, comperiet eum genitum non esse: quippe non ex alio quopiam homine genitum, sed Dei manu formatum. Atqui formatio modum exsistentiae declarat; nam quomodo factus sit significat. Itidem vicissim exsistentiae modus formationem denotat; declarat enim similiter eum per formationem exstitisse. Sin vero essentiam ejus quaeras, qua iis, qui ab ipso sunt, communione connectitur, hominem invenies esse subjectum. Itaque sicuti formatio exsistendi modum declarat, exsistendi autem modus formationem denotat, essentiae autem ratio hominem esse subjectum indicat: ita in Deo et patre reperiemus. Nam si modum exsistentiae ejus quaeras, e nullo alio genitum cernens, ingenitum voca-

νητῶς.

11. *τινὸς*] Coisl. 2. *ἐστίν.*

12. *σημαίνει*] Mon. *σημαίνη.*

13. *τρόπος*] Idem cod.: *τρόπος· τὴν γὰρ ὅπως ἐγένετο, τὴν διάπασην χαρακτηρίζει.*

14. *τε*] Aut legendum *τις* (Sylburg. mallet *τι*: *aliquid*) aut *τε* ejiciendum (fluxit enim fortasse ex ultima praecedentis vocis syllaba). Mon.: *ὅτι τῆς πλαστῆς ὑπῆρξε.*

15. *Εἰ δὲ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ*] H. e. Adami, ut antea. Illa ope Coisl. 1. textui inserui. Reg. 1. et 2. *εἰ δ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν.* Clar. 2. *εἰ δ' αὐτὴν δ' αὐτοῦ τὴν οὐσίαν.* Ceteri msti codd. ut editi *εἰ δ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν.* Pro *ζητοίης* Mon. *ζητῶν* inepte et deinde *εὑρήσῃς* pro *εὑρήσεις.*

16. *οὕτως*] Maran. contra codd. *οὕτω.* Mox pro *εὑρήσομεν* Coisl. 1. *εὑρήσωμεν*, Mon. *εὑρήσομαιν* mendose.

17. *ἀγέννητον προσαγορεύσεις*] Coisl. 1. *ἀγ. προσαγορεύσῃς*, Mon. *ἀγέννητος προσαγορεύσῃς.*

σεις· [18] εἰ δὲ τὴν ἀγέννητος προσηγορίαν σκοποίης, τῆς ὑπάρξεως 374
τὸν τρόπον ἑρμηνεύουσαν εὑρήσεις. Εἰ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν [19] αὐ-
τοῦ γνωρίζειν ἐθέλοις, καθ' ἣν υἱῷ καὶ πνεύματι πρὸς κοινωνίαν
συνάπτεται, τῇ θεὸς ὀνομασίᾳ [20] δηλώσεις. Ὥστε τὸ μὲν ἀγέν-
νητον καὶ τῆς ὑπάρξεως ὁ τρόπος ἀλλήλων εἰσὶ [21] γνωριστικά·
τῆς δὲ οὐσίας τὸ θεὸς δηλωτικόν. [22] Ὡς γὰρ ὁ Ἀδάμ, καίτοι
γέννησιν [23] οὐ προσηκάμενος, τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσι κατὰ τὸ
τῆς οὐσίας ταὐτὸν εἰς κοινωνίαν συνάπτεται, οὕτως οὐδεὶς λόγος
τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα [24] δια- B
σπᾶσαι διὰ τὸ ἀγέννητον δυνήσεται. Ὥστε τὸ ἀγέννητον καὶ γεν-
νητὸν καὶ ἐκπορευτὸν οὐκ οὐσίας δηλωτικά, σημαντικὰ δὲ τῶν
ὑποστάσεών ἐστιν· [25] ἱκανὰ γὰρ ἡμῖν [26] διακρίνειν τὰ πρόσωπα, καὶ
τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἰδιαζόντως [27] δεικνύειν
ὑπόστασιν. Καθάπερ γὰρ σφραγὶς [28] ἡμῖν τις λεχθὲν τὸ ἀγέννητον,
εὐθὺς ἀφορίζει τὴν πατρὸς ὑπόστασιν· καὶ πάλιν ὥς τι σημεῖον
τὴν τοῦ γεννητοῦ προσηγορίαν ἀκούοντες, τὴν υἱοῦ [29] λαμβάνομεν
ἔννοιαν· καὶ αὖθις διὰ τῆς τοῦ ἐκπορευτοῦ σημασίας τὸ [30] ἰδικὸν
τοῦ πνεύματος πρόσωπον παιδευόμεθα. Καὶ ταῦτα μὲν ἀρκεῖ πρὸς C
ἀπόδειξιν τοῦ μὴ τὴν οὐσίαν αὐτὴν δηλοῦν τὸ ἀγέννητον καὶ
γεννητὸν καὶ ἐκπορευτόν, ἀφοριστικὰ δὲ τῶν ὑποστάσεων εἶναι,
[31] πρὸς τῷ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως διασημαίνειν.

4. Ὑπόλοιπον δ' ἂν εἴη περὶ τῆς οὐσίας δεικνύναι, [1] πῶς
μία πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. [2] Ὁρῶμεν τοίνυν ἐν

18. *εἰ δὲ ... εὑρήσεις*] Haec verba librarii negligentia in Mon. interciderunt.

19. *αὐτοῦ*] H. e. Dei et patris. Sic ex conjectura emendavi lectionem vulgatam *αὐτήν*. Supra: *εἰ δὲ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζητοίης* — et: *εἰ μὲν γὰρ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ζητοίης*. Mox Mon. *ἐθέλῃς* pro *ἐθέλοις*.

20. *δηλώσεις*] Ita Maran. ex Coisl. 1. et Reg. 1. 2. pro vulg. *δηλώσειας*. Mon. *δηλώσει*.

21. *γνωριστικά*] Sic Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clar. 2., Mon., Ms. Steph.. Editores ante Maranum *γνωρίσματα* exhibuerunt. Coisl. 2. *γνωρικά*, veram lectionem indicans. Arg.: *γνωριστικά· τῆς δὲ οὐσίας τοῦ θεοῦ οὐ δηλωτικά*.

22. *Ὡς γὰρ* etc.] Ante haec verba Mon. in marg.: *κεφάλ. γ'. ὅτι τὸ θεὸς οὐσίας δηλωτικόν*.

23. *οὐ*] Hoc reposui ex Coisl. utroque, Reg. 1. 2., Arg., Mon.. Editi *μή*.

bis; sin vocabulum *ingeniti* consideres, modi exsistentiae interpretationem esse reperies. Sin autem et essentiam ejus declarare velis, secundum quam filio et spiritui communione conjungitur, *Dei* appellatione monstrabis. Proinde ingenitum et exsistentiae modus invicem alterum alterius est nota; essentiam autem Dei appellatio designat. Quemadmodum enim Adamus, etsi non genitus, iis tamen, qui ex ipso geniti sunt, per essentiae identitatem communione conjungitur: sic nulla ratio communem patris cum filio et spiritu essentiam divellere ob ingenitum poterit. Quapropter *ingenitum* et *genitum* et *procedens* non essentiam declarant, sed hypostases significant; satis enim sunt nobis ad discernendas personas, et ad patris et filii et spiritus sancti peculiariter cujusque indicandam hypostasin. Ubi enim velut sigillum nobis quoddam dictum est *ingenitum*, patris statim hypostasin designat; et rursus tamquam quoddam signum *geniti* appellationem audientes, filii concipimus notionem; et itidem per *procedentis* significationem de peculiari spiritus persona admonemur. Atque haec quidem sufficiunt ad probandum non essentiam significari per *ingenitum* et *genitum* et *procedens*, sed hypostases secerni, praeterquam quod etiam modum exsistentiae denotant.

4. Reliquum vero est de essentia quoque ostendere, quomodo ea una sit patris et filii et spiritus sancti. Videmus in

24. *διασπ. δ. τ. ἁγ. δυν.*] Mon. *δ. τ. ἁγ. διασπ. δυν.*.

25. *ἱκανὰ γ. ἡμῖν*] Idem cod. *ἱκανὴς γ. ἡμῶν*.

26. *διακρίνειν*] Reg. 1. 2. *διακρίναι*.

27. *δεικνύειν*] Reg. 2. et Maran. *δεικνύει*. Mon. *δεικνύων*, genuinae favens scripturae.

28. *ἡμῖν*] Mon. *ἡμῶν*. Mox *ὡς ἔσημεὶν* pro *ὥς τι σημεῖον*.

29. *λαμβάνομεν*] Arg. *λαμβάνειν*.

30. *ἰδικὸν*] Hoc Coisl. uterque, Clar. 2., Arg., Mon., Ms. Steph. praebent; jam Maran. posuit in textu pro vulg. *ἰδιωτικόν*. Paulo ante pro *σημασίας* Mon. *σίας*.

31. *πρὸς τῷ*] Coisl. 1. *πρὸς τό*.

1. *πῶς μία*] Mon. vitiose *ἐπὶ μία*.

2. *Ὁρῶμεν*] Ante hoc verbum Mon. in marg.: *κεφάλ. δ΄. ὅτι τὸ ἀγέννητον τῷ ἰδίῳ γεννητῷ δύναται ταὐτὸν κατ᾽ οὐσίαν ὑπάρχειν* (cod. *ὑπάρχων*).

τῇ κοινῇ συνηθείᾳ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑπάρχοντα τοῖς γεννῶσι τὰ
γεννώμενα. Μᾶλλον δὲ ἄνωθεν ἡμῖν ἀρκτέον, ὡς ἂν μὴ τὸ συν-
εχὲς τοῦ λόγου [3] διακόπτοι ζήτημά τι παρεμπεσὸν εἰς μέσον· καὶ
πρῶτόν γε τὰ ὄντα [4] διαιρήσωμεν. Εὑρήσομεν γὰρ εἴς τε κτι- D
στὸν καὶ ἄκτιστον τὰ πάντα διαιρούμενα· εἴ [5] τι γάρ ἐστιν ἐν
τοῖς οὖσιν, ἢ ἄκτιστος φύσις ἐστὶν ἢ κτιστή. Ἀλλ' ἡ μὲν ἄκτι-
στος δεσποτικὴ καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλευθέρα, ἡ δὲ [6] κτιστὴ δου-
λικὴ καὶ νόμοις δεσποτικοῖς ἑπομένη· καὶ ἡ μὲν κατ' ἐξουσίαν
[7] ἃ βούλεται καὶ ποιοῦσα καὶ δυναμένη, ἡ δὲ τὴν διακονίαν μό-
νην, ἣν [8] παρ' αὐτῆς τῆς θεότητος εἴληφε, καὶ δυναμένη καὶ
[9] πληροῦσα. [10] Οὕτω τῆς [11] διαιρέσεως ἐχούσης, τὰς θείας εἰς
μέσον [12] παραθέμενος φωνάς, σκόπει μοι μετ' ἀκριβείας, τίνι 375
συντάττειν παιδεύουσι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα· [13] δεῖ γὰρ πρὸς
τοὺς τῆς ἐκκλησίας τροφίμους μὴ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις διευθύ-
νειν τὰ θεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὸ βούλημα τῆς διδασκαλίας τοῦ πνεύ-
ματος τῶν λόγων ποιεῖσθαι τὴν ἔκθεσιν. Καὶ πρῶτος ἡμᾶς Δα-
υὶδ διδασκέτω. [14] Ὕμνον γὰρ οὗτος ἐξ ὁλοκλήρου τῆς κτίσεως
συνθεὶς τῷ θεῷ, εἶτα [15] περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν ἁπάντων διαλα-
βών, πάσας τε τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις ἀπαριθμησάμενος, ὁμοίως
δὲ καὶ περὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἁπάντων τὴν ἀφήγησιν ποιησά- B
μενος, οὐ συμπαραλαμβάνει τῇ δοξολογίᾳ ταύτῃ τὸν υἱὸν καὶ τὸ
πνεῦμα, ὡς τῇ θείᾳ φύσει συνεζευγμένα δηλονότι· οὐ γὰρ ἄν,

3. *διακόπτοι*] Idem cod. falso *διὰ κόπτον*.

4. *διαιρήσωμεν*] Conjunctivum, etiam Arg. firmatum, Maran. ex Coisl. 1. posuit pro futuro *διαιρήσομεν*. Mon. *διαιρήσομαιν*. Divisio illa *τῶν ὄντων* infra c. 7 et apud Joannem Dam. de recta fide 1. c. 3. repetitur. — Mox Coisl. 1. *εὑρήσωμεν*.

5. *τι*] Mon. *τόν*. Paulo infra *ἐλευθέρας* pro *ἐλευθέρα*.

6. *κτιστὴ*] Interiit in Coisl. 1. et Reg. 2. propter similem vocis *δουλικὴ* sonum. Itaque Maran. male omisit. Mon. *ἡ δὲ κτιστὴ δούλη*.

7. *ἃ βούλεται*] Ita codd. msti. Stephan. et Maran. *ἃ ἂν βούλεται*. Rectius Sylburg. et Morell. *ἃ ἂν βούληται*. Pro *κατ' ἐξ*. Mon. mendose prorsus *ἠπεξουσίαν*.

8. *παρ' αὐτῆς τῆς θεότητος*] Hoc modo Maran. ex Coisl. 1. textui inseruit. Ceteri editores male *παρ' αὐτῆς θεότητος*. Reg. 1. 2., Coisl. 2., Arg. *παρὰ τῆς θεότητος*. Mon. inepte *μονὴν παρὰ τῆς θεότητος οἴληφε*.

9. *πληροῦσα*] Sic codd.; solus Maran. *ποιοῦσα*.

10. *Οὕτω* etc.] Incipit hic in

communi consuetudine ejusdem essentiae esse cum gignentibus ea quae gignuntur. Sed potius sermonem paulo altius exordiamur, ne qua in medium incidens quaestio perpetuitatem orationis interpellet: ac primum res ipsas quae exstant dividamus. Reperiemus enim omnia in creata vel increata dividi; quidquid enim in rebus exstat, aut increata natura est aut creata. Atque increata quidem est dominatrix et necessitate omni libera, creata vero servituti obnoxia et legibus herilibus obsequens; et illa quidem pro potestate sua quae vult et facit et potest, haec vero ministerium dumtaxat ab ipso Deo acceptum et obire potest et obit. Partitione ita instituta, divinas voces in medium proferens, considera mihi accurate, utri ordini adscribendum doceant filium et spiritum sanctum; non enim apud ecclesiae alumnos ad ratiocinationes humanas divinae res dirigendae, sed ita exponendae rationes ut quid sibi velit doctrina spiritus inquiratur. Ac primus nos David edoceat. Is enim hymnum ex cuncta creatura componens Deo, omnia quae in coelo sunt complectitur, et omnes quae in coelo virtutes enumerat, et terram similiter omniaque quae in ea recenset: at in hac celebratione non simul comprehendit filium et spiritum sanctum, scilicet ut cum natura divina conjunctos; non enim, si ex creata essentia esse

Mon. κεφάλ. έ. ὅτι αἰσυνέζευκται (leg. οὐ συνέζευκται) τῇ κτιστῇ φύσει (cod. φύσῃ) οὔτε καταριθμεῖται (cod. καταρεθμείται) μετ' αὐτῆς ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα.

11. διαιρέσεως ἐχούσης] Mon. διαιρέσης ἔχουσα.

12. παραθέμενος ... μ. ἀκρ.] Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph. παραθεμένους φωνὰς (Ms. St. φωναὶ) σκοπεῖν δεῖ μ. ἀκρ..

13. δεῖ γὰρ etc.] Mon. negligenter δεῖ γὰρ πρὸς σκόπει μοι μετὰ τῆς ἐκκλησίας. Mox λογικοῖς pro λογισμοῖς. Denique Δαυὶδ pro Δαβὶδ (quod est in editis) hic et deinceps reposui, codd. mstis fretus, in quibus saepius υ quam β comparet.

14. Ὕμνον ... θεῷ etc.] Davidis locus est Ps. CXLVIII., citatus supra c. 2. (not. 8.). Coisl. 1. ut in textu. Ceteri codd. msti et editi ὕμνον γὰρ οὗτος συνθεὶς ἐξ ὁλοκλήρου τῆς κτίσεως τῷ τῶν ἁπάντων θεῷ — nisi quod Coisl. 2. τῷ τῶν ὅλων θεῷ et Mon. vitiose ὕμνου ... συνωθεὶς ἐξ ὅλης κλήρου ...τῷ τὸν ὅλων θεὸν habent.

15. περὶ] Deest in Arg.; mox Mon. ἐπ' οὐρανόν.

εἰ τῆς κτιστῆς [16] οὐσίας ἠπίστατο, ταῦτα μονα ἀφῆκεν ἀκατονό-
μαστα, ὧν [17] γε πρῶτον καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἁπασῶν δυνά-
μεων εἰκότως ἂν ἐμνημόνευσεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦ-
λος, θείῳ πυρὶ κάτοχος ὢν καὶ τὸ διακαὲς τῆς περὶ τὸν θεὸν
ἀγάπης ἐνδεικνύμενος καὶ τὸ βέβαιον τοῦ [18] φίλτρου μαρτυρούμε-
νος, [19] οὕτω φησί· [20] Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε ζωὴ οὔτε κόσμος
οὔτε θάνατος, οὔτε ἄγγελοι οὔτε δυνάμεις οὔτε ἀρχαί, οὔτε ἐνεστῶτα C
οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις [21] ἑτέρα
δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. Ὁμοίως γὰρ καὶ αὐτὸς ἀπαριθμησάμενος
καὶ κόσμον καὶ ζωὴν [22] καὶ θάνατον, καὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχὰς καὶ
δυνάμεις, ἔτι τε ἐνεστῶτα καὶ μέλλοντα, ὕψωμά τε καὶ βάθος,
ἐπεὶ μηδὲν [23] εὕρισκεν ὑπολιμπανόμενον τῇ κτιστῇ φύσει, ἔτι δὲ
τοῦ βοᾶν καὶ [24] μαρτύρασθαι τῆς ὁρμῆς ἐχόμενος, ὑπερβολικόν τι D
προσθεὶς τὸν λόγον [25] ἐπλήρωσε, κτίσιν ἑτέραν ἐπαγαγών. Ἆρ'
οὖν καὶ τῇ τοῦ λεχθέντος ὑπερβολῇ τὸν ἀμετακίνητον αὐτοῦ [26] περὶ
τὸν θεὸν πόθον παραδηλώσας, εἰ τῆς κτιστῆς οὐσίας [27] ἠπίστατο
τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἂν αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων τὴν ἀφή-
γησιν ἐποιήσατο; Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐ συνέζευκται τῇ κτιστῇ φύσει ὁ
υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, ἀπὸ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἰστέον· ἐνῆν δὲ
παραθέσθαι καί τινας ἄλλας τοιαύτας παμπληθεῖς μαρτυρίας, ἀλλ'
ἐπεὶ πρὸς ἐκκλησίας υἱεῖς ὁ λόγος, ἡμῖν δὲ [28] ὁ σκοπὸς διὰ συν-
τόμων εἰπεῖν, ἀποχρῆν ἡγοῦμαι καὶ τὰ ῥηθέντα. 376

5. [1] Ὑπόλοιπον δ' ἂν εἴη [2] δεικνύναι, ὡς τῇ φύσει τῇ θείᾳ

16. *οὐσίας*] Mon. *οὐσία*, et deinde pro *μόνα* Coisl. 2. et Arg. *μόνον*.

17. *γε*] Reg. 1. 2. et Clar. 2. *τε*. Literae *T* et *Γ* facile confunduntur.

18. *φίλτρου*] Mon. perverse *φιλανθρώπου*.

19. *οὕτω φησί*] Clar. 2. et Mon. *οὕτως φησίν*.

20. *Πέπεισμαι*... *κυρίῳ ἡμῶν*] Ep. ad Rom. VIII. 38. sq..

21. *ἑτέρα* etc.] Mon. corrupte *ἑτέρα· ὁμοίως καὶ αὐτὸς γὰρ καὶ αὐτὸς* —.

22. *καὶ θάνατον* etc.] Coisl. 1. minus recte *καὶ θάνατον, ἀγγέλους καὶ δυνάμεις καὶ ἀρχάς, ὕψος μέντοι καὶ βάθος*. Post *ἀγγέλους* editores ante Maranum adjecerunt *καὶ ἀρχαγγέλους*, quae verba in Coisl. utroque, Reg. 1. 2., Arg., Mon. non exstant.

23. *εὕρισκεν*] Arg. et Mon. *ηὕρισκεν*.

24. *μαρτύρασθαι*] Congruen-

scivisset, eos solos innominatos praetermisisset: quos quidem primos et maxime prae omnibus aliis virtutibus merito memorasset. Similiter etiam beatus Paulus, igne divino correptus et flagrantem erga Deum caritatem ostendens et amoris stabilitatem testificans, sic ait: *Persuasissimum enim mihi est neque vitam neque mundum neque mortem, neque angelos neque potestates neque principatus, neque instantia neque futura, neque altitudinem neque profundum, neque creaturam aliam valituram nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu domino nostro.* Itidem enim etiam ipse, postquam enumeravit et mundum et vitam et mortem, et angelos et principatus et potestates, et praeterea instantia et futura, altitudinem et profundum: quia nihil in creata natura reliquum inveniebat, adhuc autem exclamandi atque testificandi ardore tenebatur: exaggeratione quadam utens, *creaturam aliam* inferens, sermonem complevit. Num igitur qui verbi exaggeratione immobilitatem sui in Deum amoris testatus est, si conditae essentiae esse novisset filium et spiritum, non ipsos una cum aliis commemorasset? Sed filium et spiritum non esse creatae naturae conjunctos, ex his atque aliis hujus generis nosse licet; ac potuissem quidem et alia quaedam hujus generis plurima addere testimonia: verum, quum ad ecclesiae filios verba faciamus et propositum nobis sit rem in pauca conferre, satis esse puto quae dicta sunt.

5. Restat porro ut ostendamus, cum divina natura ordine

tius *μαρτύρεσθαι*, praesenti tempore, ut *βοᾶν*. *Sylburgius.*

25. *ἐπλήρωσε*] Ita codd. msti exceptis Reg. 3. et Clar. 1., qui *πεπλήρωκε* habent pariter atque Stephan., Sylburg., Morell.; Maran. *ἐπλήρωσεν.*

26. *περὶ τὸν θεὸν*] Coisl. 2. et Mon. *πρὸς θεόν.* Hic antea *τοῦ μετακίνητον* errore librarii et tum *παραδηλώσης οἱ τῆς κτ.*.

27. *ἠπίστατο*] Sic Coisl. 1., Reg. 1. 2., Ms. Steph.; quapropter Maran. in textum recepit. Ceteri *ὑπάρχειν ᾔδει.* In Mon. mox *μετὰ τῶν* omissum.

28. *ὁ σκοπὸς*] In Arg. articulus desideratur.

1. *Ὑπόλοιπον*] Ante hanc vocem Mon. in marg.: *κεφάλ. ϛ'. ὅτι τῇ θείᾳ φύσει τέτακται* (leg. haud dubie *συντέτακται*) *ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα.*

2. *δεικνύναι* etc.] Reg. 1. 2.

ὁ υἱὸς συντέτακται καὶ τὸ πνεῦμα. Καὶ πρῶτόν γε τοῦ καιριω-
τάτου μνησθήσομαι. Ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, μετὰ τὴν
ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, τὴν [3] εἰς οὐρανὸν ἄνοδον ποιεῖσθαι μέλλων,
[4] καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν μαθητείαν καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος διδα-
χὴν τοὺς ἀποστόλους ἐπαίδευσε [5] λέγων· [6] Πορευθέντες μαθητεύ-
σατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς
καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Καὶ Κορινθίοις [7] δὲ γρά-
φων ὁ μακάριος Παῦλος τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, οἱονεὶ [8] σφραγίδα B
τινὰ τῇ διδασκαλίᾳ περιτιθείς, ἐπάγει· [9] Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη [10] τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου
πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Καὶ πάλιν πρὸς Ἐφεσίους οὕτως
φησίν· [11] Ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα
οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ, ἐν ᾧ
καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύμα-
τι. [12] Ὁρᾶτε ὅπως τὴν οἰκοδομὴν τὴν ἐν Χριστῷ διδάσκων, δι'
ἧς ναὸς Χριστοῦ γινόμεθα, [13] κατὰ τὸ Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ C
ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός, [14] τὰ τρία συνημμένως
ἡμῖν συνεισάγει πρόσωπα. Χριστὸν γάρ, [15] θεὸν καὶ πνεῦμα,
τὴν μίαν θεότητα, κατοικεῖν ἐν ἡμῖν κατ' ἐνέργειαν, τοῖς τῆς
χάριτος ἀξιουμένοις, διὰ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας ἐπαίδευσε. Καὶ
τοῦτο δῆλον ἀφ' ὧν καὶ [16] ἐν ἑτέρῳ φησίν· [17] Τούτου χάριν

ἐπιδεικνύναι. Coisl. 2. ἐπιδεικνύναι ὡς τῇ θείᾳ φύσει συντέτακται ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα. ὁ οὖν κύριος μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασίν φησιν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς Πορευθέντες etc..

3. εἰς οὐρανὸν] Reg. 3., Clar. 1., Arg., Mon. ἐν οὐρανοῖς. Sic et Stephan., Sylburg., Morell..

4. καὶ] Deest in Arg.. Mox Mon. διδαχθὴν perverse.

5. λέγων] Deest in Reg. 1. 2., Clar. 2., Arg., Mon..

6. Πορευθέντες ... πνεύματος] Ev. Matth. XXVIII. 19.. Mon. pro πορ. μαθ. habet corrupte πορεύσατε.

7. δὲ] In Coisl. 2. et Mon. non legitur.

8. σφ. τινὰ τῇ διδασκαλίᾳ] Sic ope Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph. emendavit Maran. vulgatam lectionem σφ. τὴν διδασκαλίαν. Mon. σφραγίσαι τὴν διδασκαλίαν.

9. Ἡ χάρις ... ὑμῶν] Ep. 2. ad Cor. XIII. 13..

10. τοῦ θεοῦ] Coisl. 1. τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. Etiam Arg. ad τ. θεοῦ ab antiqua manu in marg. praebet καὶ πατρός.

11. Ὄντος ... πνεύματι] Ep. ad Eph. II. 20. — 22.. Pro ὄντος Coisl. 2. ὄντως et Mon. οὕτως.

12. Ὁρᾶτε ὅπως] Sic ex Coisl. 1. reposui. Reg. 1. 2. βλέπεις πῶς. Coisl. 2., Arg., Mon. βλέπε πῶς.

eodem positum esse filium et spiritum sanctum. Et primum ejus quod maxime ad rem pertinet inferam mentionem. Dominus noster Jesus Christus, postquam a mortuis resurrexit, in coelos rediturus, apostolis et gentium institutionem et baptismi doctrinam commisit dicens: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.* Et ad Corinthios scribens beatus Paulus ad finem epistolae, veluti sigillum quoddam doctrinae apponens, infert: *Gratia domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communio spiritus sancti sit cum omnibus vobis.* Atque rursus ad Ephesios sic ait: *Exsistente angulari lapide ipso Jesu Christo, in quo totum aedificium coagmentatum crescit in templum sanctum in domino, in quo etiam vos coaedificamini in habitaculum Dei per spiritum.* Videte quomodo aedificationem, quae est in Christo, docens, unde templum Christi sumus, juxta illud: *Inhabitabo in iis et deambulabo et ero eorum Deus*, tres nobis conjunctim simul inducit personas. Christum enim, Deum et Spiritum, unam videlicet divinitatem, secundum operationem habitare in nobis, qui gratia dignati sumus, per hujusmodi doctrinam tradit. Et hoc est inde dilucidius, quod alio etiam loco dicit: *Propterea flecto*

Stephan. ex Reg. 3. dedit *βλέπετε πῶς* eumque editores secuti sunt. Post *διδάσκων* Mon. addit *δι' ἡμᾶς*.

13. *κατὰ τὸ Ἐνοικήσω*] Ita auxilio Coisl. 1. lego. Ceteri codd. msti et editi *κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐνοικήσω*. Exstat autem locus Lev. XXVI. 12..

14. *τὰ τρία συνημμένως ἡμῖν*] Mon. *τὰ τρία ἡμῖν συνημμένως*. Antea *αὐτῶν εἰς θεός*. Mox editores ante Maranum exhibuerunt *συνάγει*, quod in Reg. 3. et Clar. 1. inest. In omnibus codd. editis et mstis, excepto Coisl. 1., verbis *συνεισάγει πρόσωπα* haec (vid. not. 11.) adjiciuntur: *ὄντος γάρ φησιν* (Mon. *ὄντως φησὶν*) *ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ μετὰ βραχύ· ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύματι*. Haec verba e textu ejeci, glossema quum oleant et desint in illo optimae notae codice.

15. *θεὸν*] Coisl. 1. *καὶ θεὸν πατέρα*. Tum Mon. *ἐπέδευσε* pro *ἐπαίδευσε*.

16. *ἐν ἑτέρῳ*] Reg. 3., Clar. 1., Arg. *ἐν ἑτέροις* — sic et Stephan., Sylburg., Morell.; Coisl. 2. et Mon. *ἐν ἑτέρᾳ*; reliqui ut in textu. Ceterum Mon. prorsus mendose: *τοῦτο δὴ καὶ φ' ὧν καὶ ἐνετέρᾳ φησί*.

17. *Τούτου . . . Χριστόν*] Ep. ad Ephes. III. 14.—17..

κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, [18] *ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ* [19] *ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομά-*
ζεται, ἵνα δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει D
κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον,
[20] *κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. Ἰδοὺ γὰρ πάλιν ἐνοικήσεως* [21] *θείας*
μνημονεύων ὁ Παῦλος πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον συμ-
περιλαμβάνων δείκνυται· καὶ πανταχοῦ δὲ [22] *τῆς διδασκαλίας*
συντάττων τὰ τρία φαίνεται πρόσωπα. Κορινθίοις γὰρ ἐν ἐπι-
στολῇ δευτέρᾳ γράφων οὕτω φησίν· [23] *Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς*
σὺν [24] *ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς θεός, καὶ σφραγισάμενος*
ἡμᾶς καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις 377
ἡμῶν· σαφῶς κἀνταῦθα καὶ [25] *πατέρα θεὸν καὶ Χριστὸν υἱὸν*
καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ συζεύξας. Καὶ αὖθις πρὸς
Γαλάτας· [26] *Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ*
υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον Ἀββᾶ ὁ πατήρ· ὁμοίως
πάλιν συνημμένως ἡμῖν τὴν περὶ [27] *τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ πνεύ-*
ματος ἔννοιαν παραδιδούς. [28] *Καὶ βλέπε τῆς ἄκρας συναφείας*
πῶς τίθησι τὰ γνωρίσματα· [29] *οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπεν· Ἐξαπέστειλεν ὁ*
θεὸς [30] *τὸ πνεῦμα, ἀλλά· τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· νῦν μὲν αὐτὸ συνάπτων*
υἱῷ, νῦν δὲ προσνέμων πατρὶ ἐν οἷς φησίν· [31] *Ὑμεῖς δὲ οὐ τὸ* B
πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ [32] *τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ θεοῦ καὶ*
πατρός· καὶ πάλιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ [33] *τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας*
καλοῦντος, ἐπειδὴ αὐτός ἐστιν ἡ ἀλήθεια, καὶ αὖθις τοῦ πα-

18. *ἐξ οὗ*] Mon. *ἐξ οὐρανοῦ* corrupte.

19. *ἐν οὐρανοῖς*] Sic Coisl. 1. et Reg. 1. 2. ope scripturam emendavi vulgatam *ἐν οὐρανῷ*. Mox Mon. male *δυνάμιν* pro *δυνάμει*.

20. *κατοικῆσαι τὸν Χριστόν*] Melius ut in Bibliis diceretur: *κατ. τ. Χρ. διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.*

21. *θείας*] Coisl. 2. *θεῖος* et Mon. *θεία*. Dein *καὶ* ante *πατέρα* ope Coisl. 1. expunxi.

22. *τῆς διδασκαλίας*] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *τῇ διδασκαλίᾳ* minus recte.

23. *Ὁ δὲ ... ἡμῶν*] Ep. 2. ad Cor. I. 21. sq..

24. *ὑμῖν*] Arg. *ἡμῖν*.

25. *πατέρα θεὸν κ. Χρ. υἱὸν*] Reg. 1. 2. et Mon. *πατέρα καὶ θεὸν κ. Χρ. υἱόν*. Reg. 3., Coisl. 2., Arg. *πατέρα καὶ θεὸν κ. Χρ. καὶ υἱόν*. In Mon. verba *ἐν τῇ διδασκαλίᾳ* non leguntur.

26. *Ὅτι ... πατήρ*] Ep. ad Gal.

genua mea ad patrem domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis familia in coelis et in terra nominatur, ut det vobis juxta divitias majestatis suae virtute corroborari per spiritum ejus in interno homine, ut inhabitet Christus. Ecce enim rursus inhabitationis divinae mentionem faciens Paulus patrem et filium et spiritum sanctum simul complecti reperitur; et ubique in doctrina eum apparet uno ordine tres collocare personas. Siquidem Corinthiis in epistola secunda scribens ita ait: *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo et qui unxit nos, Deus est; qui etiam obsignavit nos indiditque arram spiritus cordibus nostris:* clare etiam hic patrem Deum et Christum filium et Spiritum sanctum in doctrina conjungens. Et rursus ad Galatas: *Quoniam autem estis filii, emisit Deus spiritum filii sui in corda vestra, clamantem Abba pater:* eodem modo nobis conjunctim patris et filii et spiritus sancti notionem tradens. Et observa quo pacto summae connexionis proponat indicia; non enim simpliciter dixit: *Emisit Deus spiritum*, sed: *filii sui:* nunc quidem illum adjungens filio, nunc vero attribuens patri his verbis: *Vos vero non spiritum mundi accepistis, sed spiritum qui est ex Deo et patre;* et rursus filius ipse *spiritum verita-*

IV. 6.. Habet Arg. ἐστε υἱοὶ θεοῦ.

27. τοῦ] In Mon. omissum. Mox idem καὶ ἁγίου πνεύματος pro καὶ πνεύματος.

28. Καὶ βλέπε] Coisl. 2. ἔβλεπε vitiose.

29. οὐ γὰρ] Ante has voces Mon. in marg.: κεφάλ. ζ'. ὅτι διὰ τὸ συμφυὲς τῆς τριάδος ποτὲ μὲν υἱοῦ λέγεται τὸ πνεῦμά ποτε δὲ πατρός.

30. τὸ πν., ἀλλά· τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· νῦν μ. αὐτὸ συν. υἱῷ] Hoc modo legunt Reg. 1. 2., Coisl. 2., Mon. et Maran.; Ms. Steph. genuinam lectionem indicat τὸ πν. τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ νῦν μὲν αὐτὸ etc.. Edidit vero Stephan. ex Reg. 3. τὸ πν., ἀλλὰ νῦν μὲν αὐτὸ συντάττων υἱῷ. Ita etiam Sylburg. et Morell.. Pariter Arg., nisi quod collocat: νῦν μὲν συντάττων αὐτὸ υἱῷ.

31. Ὑμεῖς ... πατρός] Ep. 1. ad Cor. II. 12..

32. τὸ πν. etc.] Arg. τὸ πν. τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ. Coisl. 2. τὸ πν. ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ θεοῦ. Illud καὶ πατρὸς in Bibliis abest.

33. τὸ πν. τ. ἀληθ.] Ev. Jo. XIV. 17., XV. 26., XVI. 13..

τρός εἶναι [34] διδάσκοντος· [35] ὃ γὰρ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ διὰ πάντων ἁπλῶς βεβαιούσης ἡμῖν τῆς θείας γραφῆς τὴν διάνοιαν, ἀχώριστον περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος [36] κέκτηται τὴν ἔννοιαν.

6. [1] Ἀλλ' οὐδὲ τῆς τοῦ παντὸς δημιουργίας υἱοῦ καὶ πνεύματος τὴν ἐνέργειαν κεχωρισμένην τοῦ πατρὸς τὸ θεῖον ἡμᾶς ἐπαίδευσε λόγιον. Καὶ τούτου σοι Δαυὶδ ὧδέ πως λέγων γινέσθω δι- C
δάσκαλος· [2] Καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς κύριε τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· συνειληφὼς μὲν διὰ τῆς τοῦ κυρίου [3] σημασίας καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, οὐδὲν ἧττον δὲ διὰ τοὺς ἀγνώμονας καὶ τῇ κατὰ πρόσωπον χρησάμενος διαιρέσει ἐν οἷς φησί· [4] Τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. [5] Ἀλλ' οὐδὲ τῆς τοῦ πατρὸς ἐξουσίας ἐλαττοῦσθαι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα παρὰ τῆς θείας γραφῆς μεμαθήκαμεν· καὶ πῶς, ἄκουε τοῦ γράμματος· [6] Ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν, φησίν, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ [7] ἐπὶ γῆς, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε. Τοῦτο περὶ τοῦ πατρὸς D
ὁ Δαυίδ φησι. Ταύτην ὁ υἱὸς δεικνὺς ἐπὶ τοῦ λεπροῦ τὴν ἐξουσίαν· [8] Θέλω, φησί, καθαρίσθητι. Ταύτην ὁ μακάριος Παῦλος καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι προσμαρτυρῶν [9] τοιαῦτα γράφει· [10] Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. Εἰ τοίνυν [11] ἐν τῇ τοῦ κόσμου μαθητείᾳ, ἔν τε τῇ τοῦ βαπτίσματος διδαχῇ, ἔτι γε μὴν καὶ τῷ τῆς δημιουργίας λόγῳ, καὶ [12] τῇ τῆς ἐξουσίας δυνάμει συνημμένως ἡμῖν τὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἓν ὄνομα παραδέδοται, [13] τίς 378

34. διδάσκοντος] Maran. διδάσκοντες errore.

35. ὃ ... ἐκπορεύεται] Ev. Jo. XV. 26.. — Sylburg., locum minus bene intelligens, censet ὃ γὰρ aut pro τοῦτο γὰρ accipiendum aut reponendum καὶ γάρ.

36. κέκτηται] Scil. ἡ διάνοια. Omnes msti et editi codd. κεκτῆσθαι. At κέκτηται, quod in textu exhibui, levissima mutatio est ac prorsus necessaria. Paulo ante Arg. ἡμῶν pro ἡμῖν.

1. Ἀλλ' οὐδὲ] Mon. in marg.: κεφάλ. η'. ὅτι ὁμοίως τῷ πατρὶ δημιουργεῖ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ υἱός.

2. Καὶ ... οὐρανοί] Ps. CI. 25..

3. σημασίας] Mon. σημίασι. Mox τῇ κατὰ desunt.

4. Τῷ ... αὐτῶν] Ps. XXXII. 6..

5. Ἀλλ' οὐδὲ] Ante haec verba Mon. in marg. a rubricatoris manu habet: κεφάλ. θ'. ὅτι τῆς αὐτῆς (cod. male αὐτοῦ) ἐξουσίας τῷ πα-

tis vocat, quum ipse sit veritas, et item patris spiritum esse docet: *quod enim a patre procedit.* Et quum ubique prorsus mentem nobis divina scriptura confirmet, indiscretam de patre et filio et sancto spiritu obtinet notionem.

6. Sed ne in opificio quidem universitatis separatam a patre filii et spiritus operationem fuisse, divinum nos docuit oraculum. Hujus rei tibi David doctor sit ita dicens: *Initio tu domine terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli;* complexus enim est per *domini* appellationem etiam filium et spiritum, et nihilominus propter eos qui rectum animum non gerunt etiam personarum usus est distinctione dicens: *Verbo domini coeli firmati sunt, et spiritu oris sui omnis virtus ipsorum.* Quin et patris potestate non inferiorem esse filium ac spiritum, e divina didicimus scriptura; quonam vero id modo, eam ipsam audi: *Deus autem noster,* inquit, *in coelo et in terra, omnia quaecumque voluit fecit.* Hoc de patre protulit David. Hanc filius potestatem in leproso ostendens: *Volo,* inquit, *mundus esto!* Hanc beatus Paulus etiam sancto spiritui testimonio suo tribuens talia scribit: *Haec vero omnia efficit unus idemque spiritus, dispertiens peculiariter unicuique sicut vult.* Quodsi in mundi institutione et in baptismi doctrina, insuper in creationis ratione et potestatis virtute conjunctim nobis unum patris

τρὶ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα.

6. *Ὁ δὲ . . . ἐποίησε*] Ps. CXIII. 3..

7. *ἐπὶ γῆς*] Coisl. 2., Arg., Mon. *ἐπὶ τῆς γῆς.* Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *ἐν τῇ γῇ* ut Biblia.

8. *Θέλω . . . καθαρ.*] Ev. Matth. VIII. 3.. — Mon. transpositis verbis: *Θέλω, καθαρίσθητί, φησι.*

9. *τοιαῦτα* etc.] Mon. quovis modo vitiose *τὸ αὐτῷ γράφει δὲ ταύτα πάντα.* Mox *καὶ αὐτό.*

10. *Ταῦτα . . . βούλεται*] Ep. 1. ad Cor. XII. 11..

11. *ἐν τῇ . . . διδαχῇ*] Respicit ad verba initio c. 5. obvia: *τὴν τῶν ἐθνῶν μαθητείαν καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος διδαχήν.* Ceterum Mon. *μαθεῖ,* et ita quidem ut supra *εἰ* sit *τϊ* positum. Tum *διδαχὴς* falso casu et accentu.

12. *τῇ τῆς ἐξουσ. δυν*] Cf. c. 4.: *ἡ μὲν ἄκτιστος (φύσις) . . . κατ' ἐξουσίαν ἃ βούλεται καὶ ποιοῦσα καὶ δυναμένη.* Eadem habes c. 7. (not. 6.).

13. *τίς ἀφαιρήσεται* etc.] Mon. inepte *τίς ἀφαιρεθήσεται λόγο . . . ὑπάρχων.*

ἀφαιρήσεται λόγος τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα μὴ τῆς θείας οὐσίας καὶ μακαρίας ὑπάρχειν;

7. [1] Καὶ μή τις ἡμῖν ἐνσκήψειεν, ὡς ἄλλα μὲν [2] ὑποσχομένοις, ἄλλα δὲ διεξελθοῦσιν, εἴπερ, τὸ ταὐτὸν τῆς οὐσίας ἐπαγγειλάμενοι δείξειν, ὅτι συντάττεται τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὰς πίστεις [3] παρεσχόμεθα. Οὐ γὰρ ἄλλο τι τῆς συντάξεως [4] ὁ λόγος παρίστησιν, ἀλλ' ἢ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τὸ τῆς οὐσίας ταὐτόν, καί μοι τὴν διαίρεσιν ἀναλαβὼν ὁ ἀντιλέγων δι' ἀκριβείας σκοπείτω· [5] εὑρήσει γὰρ ἐκεῖ τῆς οὐσίας τὸν B
λόγον ἐν τῇ τάξει τῆς συναφείας πληρούμενον. [6] Ἄνωθεν τοίνυν ἡμῖν εἰς δύο τὰ ὄντα διῄρητο, εἴς τε ἄκτιστον καὶ κτιστὴν φύσιν· καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου τεκμήρια παρ' ἡμῶν ὡμολόγητο, δεσποτικήν τε [7] αὐτὴν εἶναι καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλευθέραν, [8] ἔτι τε κατ' ἐξουσίαν ἃ ἂν βούληται καὶ ποιοῦσαν καὶ δυναμένην, τῆς δὲ κτιστῆς, δουλικήν τε ἐξ ἀντιθέτου καὶ νόμοις δεσποτικοῖς ἑπομένην, ἔτι τε [9] τὴν διακονίαν, ἣν παρὰ τῆς θεότητος εἴληφε, μόνην καὶ δυναμένην καὶ πληροῦσαν. Οὕτω τῆς διαιρέσεως C
ἐχούσης [10] καὶ θεότητος καὶ κτίσεως μηδὲν εἶναι τὸ μέσον βεβαιούσης, πᾶν, ὃ τῆς κτίσεως παρήλλακται, τῇ θείᾳ οὐ παρήλλακται δηλονότι. Εἰ τοίνυν διὰ πλειόνων παρ' ἡμῶν ἐδείκνυτο τῆς μὲν κτίσεως [11] διαλλάττων ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, ἐπεὶ μηδενὶ κτιστῷ συνηρίθμηνται, τῷ δὲ πατρὶ πανταχοῦ

1. Καὶ μή τις etc.] Ad haec rubricator in marg. Mon. notavit: κεφάλ. ι'. ὅτι τῷ συντεχθέντα (leg. συντάττεσθαι) τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ ἀκόλουθον τὸ κατ' οὐσίαν ἀπαράλ[λ]ακτον.

2. ὑποσχομένοις] Mon. ὑποσχομένους. Mox δεῖξον pro δείξειν.

3. παρεσχόμεθα] Maran. παρεχόμεθα contra codd. auctoritatem.

4. ὁ λόγος] Coisl. 2., Reg. 3., Clar. 1., Arg., Mon., Ms. Steph. ὁ τρόπος. In Mon. verba καὶ υἱοῦ omissa; deinde in eodem et in Arg. pro κ. ἁγίου πνεύματος legitur κ. πνεύματος ἁγίου.

5. εὑρ. etc.] Mon. εὑρήσει λόγον γὰρ ἐκοῖ τ. οὐσ. τ. λόγον.

6. Ἄνωθεν] Cf. c. 4. (not. 4.).

7. αὐτὴν] Sic Reg. 1. et 2.; ceteri codd. msti ταύτην. Mon. antea δεσποτική.

8. ἔτι τε ... δυναμένην] Mon. corrupte ἔτι τῆς κατεξουσίαν ἂν βούλεται. Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph. ὅτι τε κατ' ἐξουσίαν ἃ δὴ βούληται καὶ ποιοῦσα καὶ δυναμένη. Maranus βούλεται recepit pro βούληται, quod quidem mstis codd. firmatum est.

9. τὴν] Mon. omisit; dein μό-

et filii et sancti spiritus nomen traditum est: quae ratio filio et spiritui divinam et beatam essentiam auferre poterit?

7. Nec quisquam in nos insurgat, quasi alia simus polliciti, alia exsequamur, quod, identitatem essentiae demonstrare aggressi, filium et spiritum cum patre numerari testimoniis probavimus. Nihil enim aliud ejus ordinis ratio demonstrat, nisi patris et filii et spiritus sancti identitatem essentiae, et qui contradicit is mihi institutam divisionem resumens accurate consideret: reperiet enim ibi essentiae rationem in ordine conjunctionis adimpleri. Supra igitur ea quae sunt in duo divisimus, in increatam et creatam naturam; atque increatae quidem haec indicia esse confessi sumus, quod dominatrix sit et ab omni necessitate libera, ac praeterea pro sua potestate quaecumque vult faciat et possit, creatae vero, quod ex adverso servituti obnoxia sit et legibus herilibus obsequens, ac ministerium dumtaxat a Deo acceptum et obire possit et impleat. Quum ita sit instituta divisio ac deitatem inter et rem creatam nihil medium esse confirmet, quidquid a creata natura alienum est, a divina videlicet non est alienum. Si igitur pluribus a nobis demonstratum est a condita natura distare filium et spiritum, siquidem cum nulla re creata numerantur, sed cum patre ubi-

νας pro *μόνην* habet.

10. *καὶ θεότ.* etc.] In editis ante Maran. post *θεότητα* adjiciuntur verba: *ἐπείπερ τοῦτο ἄκτιστον.* Sed ab antiquo Reg. 1. non agnoscuntur. Arg. inter *καὶ* et *θεότητος* praebet articulum *τῆς* supra lineam. Clar. 2. *καὶ θεότητος καὶ κτίσεως τὸ κτίστου καὶ ἀκτίστου μηδὲν εἶναι τὸ μέσον βεβαιούσης.* Ms. Steph. duplici modo: 1°. *οὕτω τ. δ. ἐχούσης, θεότητος καὶ κτίσεως μηδὲν εἶναι μέσον βεβαιούσης, πᾶν, ὃ τῆς κτίσεως παρήλλακται, τῇ θείᾳ οὐ παρήλλακται, ὃ παρήλλακται δηλονότι. εἰ δὲ διὰ πλειόνων* etc.. 2°. *οὕτω τ. δ. ἐχούσης καὶ κτίσεως καὶ θεότητος, ἐπείπερ τοῦτο ἄκτιστον, καὶ κτίσεως μηδὲν εἶναι βεβαιούσης μέσον, πᾶν, ὃ τῆς κτίσεως παρήλλακται, τῇ θείᾳ οὐ παρήλλακται δηλονότι. διὰ πλειόνων* etc..

11. *διαλλάττων*] Reg. 1. 2. et Clar. 2. *διαλλάττειν.* Mox Mon. *ἐπεὶ δὲ μηδενί.* Ac deinde Maran. pro sing. *συνηρίθμηται* restituit ex Reg. 1. 2. et Coisl. 2. plur. *συνηρίθμηνται*, qui etiam Arg. (litera *ν* tamen expuncta est) et Mon. probatur. Nequaquam offensioni est diversus ab illo numerus *συνέζευκται* qui sequitur (cf. Hom. Od. XII. 43.).

συνέζευκται, πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης [12] ἀνοίας ἐστὶ τὸ μὴ τῆς ἀκτί-
στου οὐσίας αὐτὰ [13] νομίζειν; Τῶν γὰρ δύο τὸ ἕτερον ἀναγκαίως
διαπεσεῖται· δεῖ γὰρ ἢ τῆς κτιστῆς αὐτὰ [14] δεικνύντα τῆς ἀκτί-
στου ἀφορίζειν, ἢ τῆς ἀκτίστου [15] ἀποδεικνύντα τῆς κτιστῆς ἀναγ- D
καίως χωρίζειν. Ἀλλὰ καὶ τῆς κτιστῆς ἐφάνη κεχωρισμένα καὶ
τῇ ἀκτίστῳ συνεζευγμένα· μέσον δὲ τούτων ὡμολογήθη μηδέν.
[16] Λειπόμενον ἂν εἴη τοῦ κοινωνεῖν αὐτὰ τῆς οὐσίας, ᾧ καὶ παν-
ταχοῦ συνεζεύχθησαν. Εἰ γάρ, ὅπερ εἴρηται (καλὸν γὰρ [17] ἀνα-
λαβεῖν πρὸς ἐντελεστέραν ἀπόδειξιν), ἐπί τε τῆς ἐν Χριστῷ τοῦ
κόσμου μαθητείας, ἐπί τε τῆς διδαχῆς [18] τοῦ ἁγίου βαπτίσματος,
ἔτι μὴν καὶ [19] ἐπὶ τῆς θείας διδασκαλίας καὶ τῆς τοῦ παντὸς δη-
μιουργίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς κατ' ἐξουσίαν [20] αὐθεντίας, 379
παραπλήσια καὶ ταὐτὰ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος
παραδέδοται, [21] τίς οὕτω σκαιὸς ὡς διαμφισβητεῖν περὶ τῆς κατ'
οὐσίαν ἀλλήλων κοινωνίας; [22] Ἕνα τοίνυν θεὸν [23] προσῆκεν ὁμο-
λογεῖν, ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι γνωριζόμενον· ᾗ
μὲν πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον, τῆς μιᾶς θεότητος τὰς
ὑποστάσεις γνωρίζοντας, [24] ᾗ δὲ θεός, τὸ κατ' οὐσίαν κοινὸν τῶν
ὑποστάσεων νοοῦντας. Μονὰς γὰρ ἐν τριάδι νοεῖται, καὶ τριὰς
ἐν μονάδι γνωρίζεται.

8. Καὶ πῶς τοῦτο, [1] διερωτᾶν οὔτ' ἄλλον ἐβουλόμην, οὔτ' B

12. ἀνοίας] Sic Reg. 1. 2., Coisl. 2., Arg., Mon., Ms. Steph. et Maran. pro vulg. ἀπονοίας.

13. νομίζειν] Reg. 1. 2., Coisl. 2., Ms. Steph. ὀνομάζειν.

14. δεικνύντα] Clar. 2. ἀποδεικνύντα. Tum Mon. ἀφορίζον.

15. ἀποδεικν.] Clar. 2. δηλοῦντα. Dein Mon. ἀναγκαίας χωρίζον.

16. Λειπόμ.] Sylburg. et Maran. conjiciunt οὖν adjiciendum. Sed particula non omnino necessaria videtur. Mox pro ᾧ Wolfius vult ᾗ: *qua ratione*, *qua de causa*.

17. ἀναλαβ. πρὸς ἐντελ.] Arg. ἀναλανεῖν πρὸς ἐμμελεστέραν. Mon. male ἀναλ. πρὸ ἐντελεστέρα.

18. τοῦ ἁγίου βαπτίσματος] Sic refinxi e conjectura etiam Marano probata pro τοῦ ἁγίου πνεύματος, quod in codd. mstis et editis falso legitur. Cf. c. 6. (not. 11.).

19. ἐπὶ τῆς θείας διδασκ.] Scil. Pauli apostoli; cf. c. 5.. De τοῦ παντὸς δημιουργίᾳ c. 6. adeas.

20. αὐθεντίας] Mon. αὐθεντείας. De sensu vid. c. 6. not. 12.. Mox Mon. et Morell. ταῦτα pro ταὐτὰ habent.

21. τίς οὕτω σκαιὸς διαμφ.] Reg. 1. et 2. mendose τίς οὗτος καὶ ὅσος διαμφισβητεῖν. Tum ὡς

que conjunguntur: quomodo non extremae amentiae fuerit, increatae naturae illos esse non existimare? Ex duobus enim alterum necessario excidet; necesse est enim vel creatae illos naturae esse ostendentem ab increata secernere, vel increatam illis naturam inesse demonstrantem a creata necessario separare. Sed manifestum visum est eos et a condita natura separatos et cum divina conjunctos esse; nihil autem medium esse confessi sumus. Superest ergo ut naturae participes sint illius, cui etiam semper adjunguntur. Nam si, id quod dictum est (operae enim pretium repetere ad uberiorem demonstrationem), in mundi institutione a Christo tradita, in doctrina sancti baptismatis, praeterea et in divina doctrina et universi creatione, denique in summae potestatis auctoritate similia et eadem de patre et filio et sancto spiritu tradita sunt: quis adeo laevus ut communem illorum essentiam in dubium vocet? Unum igitur Deum confiteri convenit, in patre et filio et sancto spiritu cognitum: ita ut, quatenus pater et filius et spiritus sanctus, unius divinitatis hypostases agnoscamus, quatenus vero Deus, communem hypostasium essentiam intelligamus. Unitas enim in trinitate intelligitur, et trinitas in unitate agnoscitur.

8. Atque id quonam modo, neque ex alio quaerere ve-

ante *διαμφ.* in codd. abest. Sed, ut jam Maran. vidit, excidit ob similem sonum syllabae praecedentis. Quapropter reposui. Sylburg. minus bene *ὥστε* voluit. Cf. c. 8.: *τίς οὕτω τολμηρὸς ..., ὡς τελείαν ... προσμαρτυρεῖν.*

22. *Ἕνα τοίνυν* etc.] Incipit in Mon. *κεφάλ. ια΄. ὅτι εἷς θεὸς ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι γνωριζόμενος.*

23. *προσῆκεν*] Perionius *προσήκει* mavult, tempore praesenti. Sed antichronismum illum usitatum esse aliis quoque, nec in hoc tantum verbo, sed etiam in *ἦν*, *χρῆν* et similibus, docet Stephani Thesaurus. *Sylburgius.*

24. *ἡ δὲ*] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *εἰ δὲ* et mox *κοινωνὸν* pro *κοινόν*. Deinde Mon. vitiose *νοοῦντα* pro *νοοῦντας* et *τρία* pro *τριάς*. Denique Maran. *καὶ* ante *ἐν τριάδι* importune inseruit.

1. *διερωτᾶν*] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *δεῖ ἐρωτᾶν* mendose. Mox omnes codd. msti exceptis Reg. 3. et Clar. 1. *οὔτ' ἄλλον* pro *οὔτ' ἄλλους*, quod Stephanum secuti Sylburg. et Morell. exhibent. Postremo Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *βουλοίμην* pro *ἐβουλόμην*.

αὐτὸς ἐμαυτὸν [2] *δυναίμην πείθειν τοὺς περὶ τῶν ἀποῤῥήτων λό-*
γους γλώσσῃ πηλίνῃ καὶ σαρκίῳ ῥυπῶντι κατατολμᾶν. Εἰ γὰρ
καὶ νοῦς ἡμῖν καθαρὸς ἐνίδρυται, δι' οὗ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς πολλά-
κις τῷ λόγῳ περιδραττόμεθα, ἀλλά γε τῇ συζύγῳ σαρκὶ βαρυ-
νόμενος ἀτονεῖ [3] *τὴν ἐναργῆ τῶν μειζόνων κατάληψιν, ἐπείπερ*
βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα. [4] *Οὐδενὶ οὖν ἂν*
τρόπῳ ἀνθρώποις οὖσι δυνατὸν ἐξικέσθαι τῆς πρώτης ἐκείνης καὶ C
μακαρίας οὐσίας. Καὶ τί λέγω τῆς θείας οὐσίας; Ἀλλ' οὐδὲ τῶν
περὶ αὐτὴν μυστικῶς τελουμένων. [5] *Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώποις τῶν*
θείων σαφές, ὡς Ἑλλήνων [6] *σοφός τις ἐφθέγξατο· ἐγὼ δὲ* [7] *τὸ*
λεχθὲν ὡς ἀληθὲς δέχομαι. Ὅταν γὰρ ἀκούσω τοῦ Παύλου, τοῦ
σκεύους τῆς ἐκλογῆς, τοῦ τρίτον οὐρανὸν [8] *ἐμβεβηκότος, τοῦ*
ῥημάτων ἀῤῥήτων ἀκηκοότος, ἃ μὴ θέμις γλώσσαις ἀνθρωπί-
ναις ἐκλαλεῖν, τοῦ λαλοῦντα ἐν ἑαυτῷ ἔχοντος τὸν [9] *τῶν λόγων* D
χορηγόν, μερικὴν τὴν γνῶσιν [10] *ἐν ἑαυτῷ προσμαρτυροῦντος*
καὶ λέγοντος· [11] *Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσο-*
μαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην, καὶ πάλιν· [12] *Ἐκ μέρους γινώ-*
σκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· [13] *πῶς τὴν τελείαν τῶν*
θείων γνῶσιν ἀνθρώποις οὖσι πιστεύσω; Εἰ γὰρ τοῖς εἰς τὸ
Παύλου μέτρον ἐφθακόσιν ἀμυδρά τις καὶ μερικὴ γέγονε (τὸ γὰρ
[14] *δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι τὸ ἀμυδρὸν παραινίσσεται), τίς*

2. *δυναίμην πείθειν*] Mon. *δῦναι πεῖθον*. Tum *λόγος* et *σαρίῳ*.

3. *τὴν ἐναργῆ τ. μ. κατάληψιν*] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *τῆς ἐναργοῦς τ. μ. καταλήψεως*. Mox Mon. *πολυφρόντιδες*.

4. *Οὐδενὶ οὖν*] Mon. ante haec verba in marg.: *κεφάλ. ιβ'. ὅτι ἀκατάληπτον τὸ θεῖον καὶ τῶν περὶ αὐτῶν οὐδὲν ἀνθρώπου φύσεων σαφές*. Horum verborum, si per se genuina sunt, structura facile cognoscitur.

5. *Οὐδὲν ... σαφές*] Si *ἀνθρώποισι* legas, erit jambicum trimetrum, hoc modo: *Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώποισι τῶν θείων σαφές. Arcerius.*

6. *σοφός*] Mon. *σοφή*. Paulo ante *σαφῶν* pro *σαφές* inepte.

7. *τὸ*] Hunc articulum, quem jam Sylburgius conjecerat, Maranus ex Reg. 1. 2. et Coisl. 2. textui inseruit; comparet etiam in Arg..

8. *ἐμβεβηκότος*] Hoc dedi pro vulg. *ἐκβεβηκότος*, quod ferri nequit. Etiam Paulus ait in ep. 2. ad Cor. XII. 2.: *ἁρπαγέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ*. In praecedentibus Mon. male *ἀκούσας* pro *ἀκούσω*. Tum Maran. *ἀκοηκότος* pro *ἀκηκοότος* errore.

9. *τῶν λόγων χορηγόν*] Mon. *τὸν λόγον χορηγόν*. Arg. *τῶν λόγων ἀρχηγόν*.

10. *ἐν ἑ. προσμ.*] Tu conjece-

lim, nec mihi ipse persuadere possim ut de rebus arcanis lingua lutea et carne sordida eloqui audeam. Etsi enim mens pura nobis insita est, per quam saepe quae supra nos sunt ratione apprehendimus, tamen, socia carne praegravata, claram majorum rerum perceptionem non sustinet: siquidem deprimit terrenum tabernaculum mentem multa curantem. Nullo igitur modo, quum homines simus, primam illam et beatam essentiam apprehendere possumus. Sed quid dico divinam essentiam? Imo ne illa quidem quae circa eam mystice peraguntur. *Nihil enim rerum divinarum hominibus apertum*, ut quidam ex Graecorum sapientibus dixit; ego autem hoc dictum ut verum suscipio. Nam quum audio Paulum, vas illud electionis, qui in tertium coelum inscendit, qui verba arcana audivit, quae non licet humanis linguis eloqui, qui habuit in semetipso loquentem eum qui verba suppeditat, quum illum, inquam, audio testificantem se ex parte cognoscere ac dicentem: *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam quemadmodum et cognitus sum*, item: *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus:* — quomodo perfectam divinarum rerum cognitionem iis, qui homines sunt, inesse crediderim? Nam si iis, qui ad mensuram Pauli pervenerunt, obscura inest et ex parte cognitio (illud enim *per speculum* et *in aenigmate* obscurum significat):

ris fortasse *ἐν* praepositionem delendam esse. Mox enim: *ὡς τελείαν τῶν θείων γνῶσιν ἑαυτῷ προσμαρτυρεῖν*. Adde c. 6.: *τῷ ἁγίῳ πνεύματι προσμαρτυρῶν*. Non mutamus. Deinde Mon. *καὶ λέγοντος τὸν λόγον*.

11. *Ἄρτι ... ἐπεγν.*] Ep. 1. ad Cor. XIII. 12.. Fortasse verba hoc Pauli loco praecedentia *βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι᾽ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον* perperam exciderunt; nempe paulo post (cf. not. 14.) auctor ad ea respicit.

12. *Ἐκ ... προφητ.*] Ep. 1. ad Cor. XIII. 9..

13. *πῶς ... γνῶσιν*] Mon. corrupte *πῶς τὴν τελείαν γνῶναι τῶν θείων*. Pro *θείων* Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *θείων γραφῶν*; sed et paulo infra in phrasi eadem *γραφῶν* abest. Tum Arg. *πιστεύω* praesens tempus pro futuro *πιστεύσω*.

14. *δι᾽ ... αἰνίγματι*] Vid. not. 11.. Reddidi cum Lango: *per spec.* et *in aen.*. Maranus vero: *per spec. et in aen.*. Origenes quoque istud *καὶ* Paulo tribuere solet. Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *τὸ γὰρ δι᾽ ἐσό-*

οὕτω τολμηρὸς πρὸς ἀπόνοιαν, ὡς τελείαν τῶν θείων [15] γνῶσιν ἑαυτῷ προσμαρτυρεῖν; Αὐτίκα δὲ καὶ ἡμεῖς, τὸ τῶν ἀποῤῥήτων 380
ἀδιεξόδευτον εἰδότες, [16] τὰ τοῦ Δαυὶδ πρὸς τὸν τῶν ὅλων θεὸν ἐπιφθεγξόμεθα· [17] Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς [18] σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν. [19] Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ λέγειν ὅσιον καὶ φρονεῖν ὁσιώτερον· τοῖς γὰρ θείοις παραχωρεῖν εὐσεβοῦς ἀνδρὸς ἂν εἴη καὶ σώφρονος.

9. [1] Οὐκοῦν ὅσον μὲν τῶν θείων εἰς ἀσφαλῆ ἔρευναν, ὅσον δὲ πρὸς εὐσεβῆ θρησκείαν θεοπρεπῶς νοοῦμεν. Οὐ γάρ, ἐπειδὴ πάμπαν ἀκατάληπτον τὸ θεῖον, διὰ τοῦτό [2] που πάντως μηδόλως ζητεῖν περὶ αὐτοῦ προσῆκεν, ἀλλ' ἐν ῥαστώνῃ τὸν τοῦ B
βίου καταναλίσκειν χρόνον· κατὰ δὲ τὸ μέτρον τὸ μερισθὲν ἑκάστῳ παρὰ τοῦ κυρίου τῆς γνώσεως τὴν ἐξέτασιν φιλοπόνως ποιεῖσθαι, ὅτι μὲν ἀκατάληπτον ἀκριβῶς πεπεισμένους, ἐφ' ὅσον δὲ χωροῦμεν, διὰ τῆς θεωρίας ἑαυτοὺς ἐκείνῳ [3] συνάπτοντας. [4] Οὕτω τοίνυν νοοῦμεν τὸν υἱὸν ἐκ πατρὸς [5] γεγεννῆσθαι, ὡς φῶς ἐκ φωτὸς ἐκλάμψαν. Ἱκανὴ γὰρ ἡ εἰκὼν παραστῆσαι τό τε συναΐδιον, τό τε τῆς οὐσίας ταὐτόν, τό τε τῆς [6] γεννήσεως ἀπαθές. [7] Εἰ γὰρ ἐξελάμφθη, τῷ ἐκλάμψαντι ἀχρόνως [8] συνυπέστη. C
Τίνι γὰρ φωτὸς ἔκλαμψις [9] χρόνου μέσῳ διακόπτοιτο; Εἰ δὲ φῶς

πτρον βλέπειν καὶ etc.. Reg. 3., Coisl. 2., Clar. 1. δι' ἐσόπτ. κ. ἐν αἰν. βλέπειν. Ita etiam Steph., Sylburg., Morell..

15. γνῶσιν] In Arg. articulus τὴν praefixus. Corrupte Mon. postea προσευμαρτυρῶν. αὐτικῆς καὶ ἡμῆς.

16. τὰ τοῦ Δαυὶδ] Coisl. 2. et Mon. τὸ τ. Δ.. Mon. mox πρὸ τοῦ τῶν ὅλων θεόν. Atque pro ἐπιφθεγξόμεθα Reg. 1. 2., Coisl. 2., Arg., Mon. ἐπιφθεγγόμεθα.

17. Ἐθαυμαστώθη ... αὐτήν] Ps. CXXXVIII. 6..

18. σου] In Mon. omissum. Deinde Arg. ἐκραταιώθην et sic unus quoque τῶν ο' codex mstus apud Holmes..

19. Ἀλλὰ ... ὁσιώτερον] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. ἀλλὰ τοῦτο μὲν καὶ φρονεῖν ὅσιον καὶ λέγειν ὁσιώτερον. Mon. corrupte τοῖς γὰρ θείας et εὐσεβῶς.

1. Οὐκοῦν ὅσον] Mon. in marg.: κεφάλ. ιγ'. ὅτι τὰ θεῖα κατὰ τὸ μέτρον, ὃ εἰλήφαμεν, ἕκα[σ]τον ζητεῖν προσήκει (cod. προσήκειν) θε[ο]πρεπῶς. — Pro οὐκοῦν Perionius οὔκουν mavult; retineri tamen et illam scripturam posse concedit. Maranus sic: Οὐκοῦν ... νοοῦμεν (οὐ γὰρ ... συνάπτοντας) οὕτω τοίνυν etc.. Idem pro νοοῦ-

quis ita audax ad vecordiam, ut perfectam rerum divinarum cognitionem suo ipse testimonio sibi tribuat? Illico autem etiam nos, quum arcana inenarrabilia esse sciamus, illud Davidis Deo universorum clamabimus: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, non potero ad eam.* Atque haec quidem et dicere sanctum est et sentire sanctius; rebus enim divinis cedere pii viri est atque prudentis.

9. Quamobrem divina, quantum ad tutam investigationem et quantum ad pietatis cultum divine decet, intelligimus. Non enim, quia Deus omnino comprehendi non potest, idcirco nihil prorsus de illo inquirere convenit, sed in desidia tempus vitae consumere; quin potius secundum mensuram scientiae unicuique a domino concessam laboriosa investigatio suscipienda: ut nobis quidem accurate persuasum sit Deum comprehendi non posse, quantum autem capimus, nosipsos cum eo per contemplationem conjungamus. Sic igitur intelligimus filium ex patre genitum esse, ut lumen ex lumine refulgens. Satis idonea imago ut et coaeternitatem et identitatem essentiae et perpessionis expertem generationem constituat. Nam si emissus est splendor, citra tempus simul exstitit cum eo qui splendorem emisit. Quo enim temporis intervallo splendor lucis interrumpatur? Quodsi lumen

μεν genuinum censet esse *νοούμενον*, quod Coisl. 2. et ad marg. Clar. 2. praebent, pariter Arg. (sed *ον* est erasum, ut *νοοῦμεν* restet) et Mon.; hic codex habet *εἰς μαρτιρίαν* (sic) *ἀσφαλῆ ἔρευναν*, tum male non agnoscit *θρησκείαν θεοπρεπῶς*.

2. *που*] Deest in Arg.; mox Mon. *πάντα*.

3. *συνάπτοντας*] Arg. *συνάπτομεν*.

4. *Οὕτω τοίνυν*] Mon. ante haec verba in marg.: *κεφάλ. ιδ'. πῶς προσήκει νοεῖν ἐκ πατρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα.*

5. *γεγεννῆσθαι*] Editi *γεγενῆσθαι* contra codd.. Arg. *γεγεννῆθαι*.

6. *γεννήσεως*] Mon. *γεννήτορος*.

7. *Εἰ γὰρ* etc.] Non tantum Reg. 3., Clar. 1., Coisl. 2., Arg., Mon., sed etiam Stephan., Sylburg., Morell. *ἧ γὰρ ἐξελάμφθη … ἧ δὲ φῶς ἐκ φωτός … ἧ δὲ πάλιν φῶς* etc.. Quamquam in illis codd. mstis plerumque mendose *ἧ* (sine *ι* subscr.) aut *ἢ* aut *ἡ* comparet.

8. *συνυπέστη*] Coisl. 1. *συνέστη*. Reg. 1. 2. *ὑπέστη*.

9. *χρόνου*] Editores ante Maranum *χρόνῳ*; ita quoque Reg. 3.,

ἐκ φωτός, [10] τὸ ταὐτὸν ἐκείνῳ δηλώσειεν, ἀφ' οὗ καὶ γεγέννηται.
Εἰ δὲ πάλιν φῶς [11] καὶ τὸ γεννώμενον, ἀπαθὴς ἡ γέννησις ἂν
εἴη. Οὐ γὰρ κατὰ τομὴν ἢ ῥεῦσιν ἢ διάστασιν τοῦ φωτὸς ἡ
ἔκλαμψις γίνεται, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἀπαθῶς προέρχεται.
Τὴν αὐτὴν [12] δὲ γνῶσιν καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατέχομεν,
ὅτι, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρός, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα· πλήν
γε δὴ τῷ τρόπῳ τῆς ὑπάρξεως διοίσει. Ὁ μὲν γάρ, [13] φῶς ἐκ
φωτός, γεννητῶς ἐξέλαμψε, τὸ δέ, φῶς μὲν ἐκ φωτὸς καὶ αὐτό, D
οὐ μὴν γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς προῆλθεν· [14] οὕτως συναΐδιον
πατρί, οὕτως τὴν οὐσίαν ταὐτόν, οὕτως ἀπαθῶς ἐκεῖθεν ἐκπο-
ρευθέν. Οὕτως ἐν τῇ τριάδι τὴν μονάδα [15] νοοῦμεν, καὶ ἐν τῇ
μονάδι τὴν τριάδα γνωρίζομεν. Ταῦτα [16] χωρήσαντες καὶ τοῦτο
τὸ μέτρον παρὰ τοῦ κυρίου τῆς γνώσεως λαβόντες τοῖς υἱέσι τῆς
ἐκκλησίας τὸ καταληφθὲν ἐκτιθέμεθα, οὕτω μὲν φρονεῖν παρακα-
λοῦντες, ἕως ἂν τελεωτέραν τῆς γνώσεως τὴν [17] ἔκλαμψιν δέξων- 381
ται· ἐπεί γε τοῖς παρ' ἡμῶν ἐκτεθεῖσι σὺν ἐπιμελείᾳ προσέχειν
σωφρονικόν. Οὐ γάρ τι κομψὸν ἢ ὑπέρογκον ἢ [18] μεγαλαυχίας
ἔχον ἀπόδειξιν ἐφαντάσθημεν, ὅσον δὲ εὐσεβὲς μᾶλλον καὶ πρέ-
πον τῇ θείᾳ γνώσει κατὰ δύναμιν συλλέξαντες τῆς μιᾶς θεότητος
τὴν ἐν τελείαις τρισὶν ὑποστάσεσι γνῶσιν ἐξεθέμεθα. [19] Καὶ περὶ
μὲν τῆς μακαρίας καὶ θείας τριάδος οὕτω δοξάζοντες ἐπὶ τὴν ἐξ
οἰκονομίας χάριν τοῦ λόγου τῷ λόγῳ [20] προσέλθωμεν. Ἄῤῥητος B
μὲν γὰρ [21] καὶ τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος· τῷ δὲ λόγῳ [22] τῷ πρώτῳ
κατὰ δύναμιν πάλιν ἡμῖν καὶ τοῦτον ἐξεταστέον.

Clar. 1., Coisl. 2., Mon.. Arg. τί (pro τίνι) ... χρόνῳ μέσον. Mox Mon. φωνὴ pro φῶς.

10. τὸ ταὐτὸν ἐκείνῳ] Sic Maran. ex Coisl. 1. dedit. Ceteri codd. τὸν λόγον τοῦ φωτός, quae in Reg. 1. et 2. desiderantur. Mox Mon. γεγένηται.

11. καὶ τὸ γεννώμενον] Ms. Steph. καὶ τὸ γεγενημένον, γενόμενον ἀπαθῶς (*quum genitum sit absque passione*), ἀπαθὴς ἡ γένν. etc..

12. δὲ] Mon. omisit.

13. φῶς ... ἐξέλαμψε] Ita codd.; at Maran. φῶς μὲν ἐκ φωτὸς ἐξέλαμψε. Antea Mon. pro τρόπῳ inepte τρίτῳ.

14. οὕτως σ. π., οὕτως τ. ο. ταὐτόν] In Arg. haec verba librarii errore, ob οὕτως repetitum, exciderunt.

15. νοοῦμεν] Mon. γνωρίζομεν.

16. χωρήσαντες] Ita vulg. χωρίσαντες ope Arg. emendavi. Posthac Mon. τοῦ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως παρὰ τ. κυρίου λαβόντες.

17. ἔκλαμψιν] Etiam supra:

de lumine, identitas essentiae declaratur cum eo, a quo etiam genitus est. Rursus autem si lumen etiam id quod genitum est, perpessionis expers erit generatio. Non enim sectionem aut fluxum aut interstitium splendor luminis admittit, sed ex ipsa essentia citra perpessionem prodit. Eamdem notionem etiam de spiritu sancto tenemus, quia, ut filius ex patre, ita et spiritus, nisi quod exsistendi modo differt. Ille enim, lumen de lumine, per generationem refulsit, hic autem, lumen quidem de lumine et ipse, non per generationem, sed procedendo prodiit; ita coaeternus patri, ita secundum essentiam idem, ita sine perpessione inde progressus est. Sic in trinitate unitatem intelligimus, et in unitate trinitatem agnoscimus. Haec quum perceperimus et hanc scientiae mensuram a domino acceperimus, filiis ecclesiae exponimus quod comprehendimus, eosque hortamur ut ita sentiant, donec perfectiorem scientiae splendorem accipiant: siquidem iis, quae a nobis exposita sunt, diligenter attendere ad prudentiam consequendam conducit. Nihil enim lepidum aut tumidum aut jactantiae speciem habens animo concepimus, sed potius, quidquid pium ac divinae scientiae congruum pro viribus colligentes, unius divinitatis in tribus perfectis hypostasibus cognitionem exposuimus. Atque de beata ac divina trinitate sic sentientes ad eam, quae nobis ex Logi incarnatione obvenit, gratiam oratione accedamus. Inenarrabilis enim etiam est incarnationis ratio; eadem autem ac supra ratione pro virili haec quoque nobis est examinanda.

τοῦ φωτὸς ἡ ἔκλαμψις. Contra Coisl. 2., Arg., Mon. *ἔλλαμψιν.* Mox hic codex *προσέχον ἐφρόνουν* pro *προσέχειν σωφρονικόν.*

18. *μεγαλαυχίας*] Mon. *μεγάλων.* Tum Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *ἀληθεῖ* pro *θείᾳ.*

19. *Καὶ περὶ μὲν τῆς ... οὕτω δοξ.*] Sic Maran. ex Coisl. 1. dedit. Stephan., Sylburg., Morell. *οὕτω καὶ περὶ τῆς ... δοξ.*, sed congruentius tum fuerit *οὕτω δὴ (ita igitur) περὶ* etc.. Coisl. 2., Arg., Mon. *οὕτω περὶ τῆς ... δοξ.*, omissa particula *καί.*

20. *προσέλθωμεν*] Arg. *παρέλθωμεν.*

21. *καὶ*] Hanc voculam a Marano omissam reposui in textu. Tantummodo in Coisl. 2., Arg., Mon. abest.

22. *τῷ πρώτῳ*] H. e. de trini-

10. [1] Ὅτε τῶν οἰκείων [2] πλασμάτων συνεῖδεν ὁ λόγος χρῆναι τὴν ἀνάπλασιν γενέσθαι, καὶ τῆς τοῦ Ἀδὰμ τιμωρίας, ἣν παραβὰς ὤφλησε, τὸ χρέος ἀποδοθῆναι, [3] τότε δή, τῶν οὐρανῶν [4] οὐκ ἀποστάς, πρὸς ἡμᾶς κατελήλυθεν· οὐ γὰρ ἦν σώματος [5] ἡ κατάβασις, ἀλλὰ [6] θείας ἐνεργείας βούλησις. [7] Μέσῃ δὲ παρθένῳ, ἐκ Δαυϊτικοῦ καταγομένῃ τοῦ γένους διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν C ἐπαγγελίας, πρὸς τὴν τῆς οἰκονομίας [8] χρείαν χρησάμενος, καὶ ταύτης τὴν νηδὺν εἰσδὺς οἱονεί [9] τις θεῖος σπόρος, πλάττει ναὸν ἑαυτῷ τὸν τέλειον ἄνθρωπον, μέρος τι λαβὼν τῆς [10] ἐκείνης φύσεως καὶ εἰς τὴν τοῦ ναοῦ διάπλασιν οὐσιώσας. [11] Ἐνδὺς δὲ αὐτὸν κατ' ἄκραν [12] ἕνωσιν, θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος προελθών, οὕτω τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν ἐπλήρωσεν. [13] Ἐπειδήπερ ἁμαρτὼν ὁ Ἀδὰμ θανάτῳ τὸ γένος ὑπέβαλε καὶ τὴν φύσιν ὅλην ὑπεύ- D θυνον τῷ χρέει πεποίηκε, θεὸς ὑπάρχων ὁ υἱὸς καὶ ἄνθρωπος ἀνακαλεῖται τοῦ Ἀδὰμ τὸ παράπτωμα. Καὶ ᾗ μὲν ἄνθρωπος, ἀμέμπτως πολιτεύεται καὶ θάνατον ἑκούσιον καταδέχεται, διὰ μὲν τῆς

tate. — *Πάλιν* autem, quod sequitur, in Mon. omissum est. Tum *τοῦτον* (scil. *τὸν λόγον*), id quod ex nota loquendi ratione dictum est, Maran. perperam in *τοῦτο* (Coisl. 2. et Mon.) mutavit.

1. *Ὅτε τῶν*] Mon. in marg. *κεφάλ. ιε'. ὅπως δεῖ περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ λόγου δοξάζειν.* — Jam enim auctor ad alteram eamque praecipue propositam disputationis partem transgreditur, quae est de incarnatione. Ea quidem parte veteres scriptores ecclesiastici saepe uti solebant.

2. *πλασμάτων*] Mon. *πλασμένων* corrupte.

3. *τότε δή ... οὐσιώσας*] Citat hunc locum Anastasius presbyter (c. med. saec. 9.) *Λόγων τῶν ἁγίων πατέρων* etc. („*Patrum doctr. de Verbi incarnatione*"), quos *λόγους* Ang. Majus in Scriptt. Vett. nova Collect. T. VII. P. I. (Rom. 1833. 4.) ex antiquo codice Vaticano publici juris fecit, p. 29. hoc modo introducens: *Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος ἐκ τοῦ περὶ τριάδος δεκάτου λόγου, κεφαλαίου δεκάτου.* Eumdem locum *τότε δή ... οἰκονομίαν ἐπλήρωσεν* Leontius Byzantinus (c. a. 600.) *contra Eutychianos et Nestorianos* lib. I., in Jo. Ern. Grabii Spicil. SS. Patrum ut et Haereticorum Saec. II. T. I. (Oxon. 1700.) p. 198. (ex cod. Bodlejano A. 33.), affert ita: *Τοῦ ἁγίου Ἰουστ. τοῦ φιλ. κ. μάρτ. εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τοῦ περὶ τῆς ἁγίας τριάδος συντάγματος κεφάλαιον γ'* (leg. saltem *ιγ'*. vid. not. 16.). Desunt permulta patrum omniaque Pseudo-Justini fragmenta in graeca Leontii editione, quam Ang. Majus (Spicil. Rom. T. X. P. II. [Rom. 1844.] p. 1 sqq.) paravit.

4. *οὐκ ἀποστάς*] Anastasius

10. Quum sibi conscius esset Logos sua esse refingenda opera, ac poenae, qua se Adamus praevaricando obstrinxit, debitum esse solvendum: tum vero, e coelis non discedens, ad nos descendit; non enim corporis ille fuit descensus, sed divinae operationis voluntas. Virgine autem, quae ex Davide ob promissiones ei factas genus ducebat, intermedia ad incarnationis opus utens, ejusque uterum veluti divinum quoddam semen subiens, format sibi ipsi templum, hominem perfectum, quum partem aliquam ex illius natura sumsisset et ad templi formationem compegisset. Illud autem induens per summam unionem, Deus simul et homo prodiens, sic suam inter nos oeconomiam implevit. Siquidem peccans Adamus morti genus suum subdidit et universam naturam debito obstrinxit, filius, et Deus exsistens et homo, reparat Adami lapsum. Et quatenus homo, sine peccato vivit et mortem voluntariam obit, sanctissimo vivendi genere

addit (glossam) ὁ θεὸς δηλονότι καὶ λόγος.

5. ἡ] Leontius omisit.

6. θείας] Anast. θεϊκῆς, Leont. ἀληθινῆς. Mox ille articulum ἡ ante βούλησις habet.

7. Μέσῃ ... γένους] Anast. μεσιτείᾳ δὲ παρθένου ἐκ Δαυϊτικοῦ καταγομένης γένους. Exspectaveris non solum articulo transposito ἐκ τοῦ Δαυϊτ. καταγομένῃ γένους, verum etiam Δαυϊδικοῦ pro Δαυϊτικοῦ. Sed textus receptus est codicibus satis firmatus. Pro ἐκ Δ. solus Mon. corrupte εἰς διαβιστικοῦ, et τῆς γέν. pro τοῦ γέν..

8. χρείαν] Reg. 3. et Clar. 1. χρῆσιν; ita etiam Sylburg. et Morell. praeeunte Stephano. Mox Anast. τῇ νηδύϊ pro τὴν νηδύν.

9. τις] Omissum in Arg. et Mon., item ab Anast. et Leont.; neuter illorum virorum articulum τὸν ante τέλειον agnoscit.

10. ἐκείνης] H. e. τῆς παρθένου. Male Arg. ἐκείνου.

11. Ἐνδὺς] Mon. ἐνδύσας. Mox Leont. τοῦτον pro αὐτόν.

12. ἕνωσιν, θεὸς ὁ. κ. ἄ. προελθών, οὕτω] Sic Maran. ex Coisl. 1. dedit pro vulg. ἕνωσιν, υἱὸς θεοῦ προῆλθεν ἄμφω τὰς φύσεις. ἐξ ἐκείνου γὰρ ὁ υἱὸς καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος. οὕτω etc.. Cum illis verbis προῆλθεν ἄμφω τὰς φύσεις Sylburgius subaudiendum monet participium ἔχων aut praepositionem κατά. Legit Leont. ἕνωσιν, υἱὸς θ. ἄμφω προελθὼν τὰς φύσεις. ἐξ ἐκ. γ. etc.. Etiam Reg. 1. 2. προελθών.

13. Ἐπειδήπερ] Ante hanc vocem Mon. in marg.: κεφάλ. ιϛ. ὅτι ὁ υἱὸς καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν.

ἄκρας πολιτείας ἀφανίζων τὸ παράπτωμα, διὰ δὲ τοῦ μὴ χρεω-
στουμένου θανάτου καταργῶν [14] τὸν ὀφειλόμενον· ᾗ δὲ θεός, καὶ
τὸ λυθὲν ἀνιστᾷ καὶ τὸν θάνατον [15] αὐτὸν παντελῶς καταλύει.
Εἷς οὖν ἐστιν ὁ υἱός, ὅ τε λυθείς, ὅ τε τὸ λυθὲν ἀναστήσας· ᾗ γὰρ
ἄνθρωπος, ἐλύθη, ᾗ δὲ θεός, ἀνέστησεν. [16] Ὅταν οὖν ἀκούσῃς 382
[17] περὶ τοῦ ἑνὸς υἱοῦ τὰς ἐναντίας φωνάς, [18] καταλλήλως μέριζε
ταῖς φύσεσι τὰ λεγόμενα, [19] ἂν μέγα τι καὶ θεῖον, τῇ θείᾳ φύσει
προσνέμων, ἂν δέ τι μικρὸν καὶ ἀνθρώπινον, [20] τῇ ἀνθρωπίνῃ
λογιζόμενος· οὕτω [21] γὰρ καὶ τὸ τῶν φωνῶν ἀσύμφωνον διαφεύ-
ξῃ, ἑκάστης ἃ πέφυκε [22] δεχομένης φύσεως, καὶ τὸν υἱὸν τὸν
ἕνα καὶ [23] πρὸ πάντων αἰώνων καὶ πρόσφατον κατὰ τὰς θείας
γραφὰς ὁμολογήσεις.

11. [1] Καὶ μή μέ τις τῆς ἑνώσεως [2] διερωτάτω τὸν τρόπον· B
οὐ γὰρ αἰδεσθήσομαι τὴν ἄγνοιαν ὁμολογῶν, τοὐναντίον δὲ καὶ
μᾶλλον καυχήσομαι, τοῖς ἀποῤῥήτοις πιστεύων καὶ μύστης τούτων
ὑπάρχων ὧν καὶ λόγος καὶ νοῦς ἀτονεῖ [3] τὴν κατάληψιν. Ὥστε
[4] μηδὲ ἐναργές τι περὶ τούτων μήτε παρ' ἐμοῦ μήτε παρ' ἑτέρου
μανθάνειν ἐλπίσειεν. Εἰ δ' ὅσον ὁ νοῦς ἡμῶν ἐχώρησε [5] περὶ
τούτου βούλει γνῶναι, φθόνος μὲν οὐδεὶς πρὸς παῖδας ἐκκλησίας,

14. τὸν ὀφειλόμενον] Sc. θάνατον. Reg. 3. et Clar. 1. neutr. gen. τὸ ὀφειλόμενον. Ita etiam ante Maranum editores legerunt. Arg. paulo ante χρεωστημένου.

15. αὐτὸν] Mon. αὐτοῦ.

16. Ὅταν ... ὁμολογήσεις] Laudant hunc locum Leontius l. c. ap. Grab. l. c. p. 198. sq.: Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ιζ'. κεφάλαιον (vid. not. 3.), Anastasius l. c. ap. Maj. l. c. p. 21.: Ἰουστ. φ. κ. μ. ἐκ τοῦ περὶ τριάδος βιβλίου τρίτου, κεφαλαίου ἑπτακαιδεκάτου, Theorianus (a. 1170.) *Legatio Manuelis Comneni ad Armenios* ed. Leunclavius (Basil. 1578.) p. 52. sq.: Φ. κ. μ. Ἰουστ. ἐν τῷ π. τρ. συντάγματι κατὰ τὸ ιζ'. κεφάλαιον. — Verba Ὅταν ... λεγόμενα et ἑκάστης ... φύσεως Leontius quoque in *Quaestionn. contra Monophysitas* allegat ap. Maj. Scriptt. Vett. nov. Collect. l. c. p. 130. coll. Sylburg. ed. Opp. Just. p. 399., ex codice Palatino: Τοῦ ἁγίου Ἰουστ. [φιλ. κ.] μάρτ. ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου τοῦ περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, κεφ. ιζ'.

17. περὶ] Omiserunt Leontius c. Monoph. et Anastasius.

18. καταλλήλως] Theorianus κατ' ἀλλήλων.

19. ἂν μέγα τι καὶ θ.] Fortasse ἂν μὲν μέγα τι καὶ θ.; nam μὲν facile poterat intercidere ob similem sequentis vocis syllabam. Arg., Mon. (nisi quod τοι pro τι habet), Leont. c. Eut. et Nest.,

lapsum abolens et indebita morte debitam destruens; quatenus autem Deus, et id quod solutum est resuscitat et mortem ipsam penitus dissolvit. Unus ergo est filius, qui et solutus est et id quod solutum est resuscitavit; quatenus enim homo, solutus est, quatenus autem Deus, resuscitavit. Quum igitur de uno filio diversas voces audieris, convenienter naturis divide quae dicuntur: si quid magnum et divinum, naturae divinae attribuens, si quid vero parvum et humanum, humanae imputans; sic enim tum vocum discrepantiam effugies, unaquaque id quod sibi congruit recipiente natura, tum unum filium et ante omnia saecula exstitisse et recentem esse secundum divinas scripturas confiteberis.

11. Nec me quisquam de unionis interroget modo; non enim me pudebit ignorationem fateri, quin potius gloriabor magis, quod rebus arcanis credam et ejusmodi mysteriis initiatus sim quae ratio ac mens comprehendere non possunt. Quare nihil perspicuum his de rebus neque a me neque ab alio cogniturum se speraverit. Sed si quantum mens nostra ea de re apprehendit vis discere, nihil invidebo ecclesiae filiis, atque hoc tantum iis quae dicta sunt adjecto, nempe

Anast., Theor. ἂν μέν τι μέγα καὶ ϑ..

20. τῇ ἀνϑρ. λογ.] Leont. c. Eut. et Nest. atque Anast. τῇ ἀνϑρωπείᾳ λογιζόμενος. Ms. Steph. et Theor. φύσει adjiciunt. Mon. inepte λογιζόμεϑα.

21. γὰρ] Deest in Coisl. 2..

22. δεχομένης] Coisl. 2., Ms. Steph., Theor. male δεχόμενος. Mox Theor. τὸν ante ἕνα omisit.

23. πρὸ π. αἰών.] Mon., Leont. c. Eut. et Nest., Anast. πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Coisl. 2. πρὸ τῶν αἰώνων. In Arg. αἰώνων non exstat.

1. Καὶ μὴ] Mon. ante ista verba in marg. a manu rubricatoris: κεφάλ. ιζ΄. ὅτι τῆς ϑείας ἑνώσεως τὸν τρόπον οὐδεὶς δείχαϑνὰς χάριτος ἀκριβόσι ἐν. Pro corruptis his verbis aut legas οὐδεὶς δέχεται ἄνευ χάριτος ἀκριβῶς aut οὐδεὶς δύναται ἄ. χ. ἀκριβοῦν.

2. διερ. τ. τρόπον· οὐ] Mon. male διερ. τὸν πρόσφατον κατὰ τὰς ϑείας γραφὰς ὁμολογήσεις. οὐ etc.. Nec post τοὐναντίον particulam δὲ habet.

3. τὴν] In Mon. deest.

4. μηδὲ] Reg. 1. 2., Mon., Ms. Steph. μηδέν. Mox pro ἐλπίσειεν, quod Coisl. 1., Reg. 1. 2., Ms. Steph. firmatur, editores excepto Marano ϑελήσῃς legunt; Arg. ϑέλετε et Mon. ϑελήσεις. Idem codex paulo ante παρ' ἑτέρων.

5. π. τούτου] Arg. π. τούτων.

τοσοῦτον δὲ τοῖς λεγομένοις ἐπισημηνάμενος, ὡς δεῖ τοῖς ἐγχει- C
ροῦσι τὴν ἔκθεσιν τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς τε καὶ [6] συνεργίας, ἐπὶ τὴν εἰς δύναμιν κατάληψιν εἶμι. [7] Τινὲς μὲν [8] οὖν τὴν ἕνωσιν ὡς ψυχῆς πρὸς σῶμα νοήσαντες, οὕτως ἐκδεδώκασι· καὶ ἁρμόδιόν γε τὸ παράδειγμα, εἰ καὶ μὴ κατὰ [9] πάντα, κατά τι γοῦν. [10] Ὡς γὰρ εἷς μέν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, [11] ἔχει δὲ φύσεις ἐν ἑαυτῷ διαφόρους δύο, [12] καὶ κατ' ἄλλο μὲν λογίζεται, κατ' ἄλλο δὲ τὸ λογισθὲν ἐνεργεῖ ([13] ψυχῇ μὲν γὰρ λογισάμενος, [14] εἰ τύχοι, τοῦ πλοίου τὴν σύμπηξιν, χερσὶ τὸ νοηθὲν εἰς πέρας ἄγει), οὕτως D
[15] ὁ υἱός, εἷς ὢν καὶ δύο φύσεις, κατ' ἄλλην μὲν τὰς θεοσημείας [16] εἰργάζετο, κατ' ἄλλην δὲ τὰ ταπεινὰ παρεδέχετο. [17] Ἡι μὲν γὰρ ἐκ πατρὸς καὶ θεός, ἐνεργεῖ τὰ θαύματα· ᾗ δὲ ἐκ παρθένου καὶ ἄνθρωπος, τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος καὶ τὰ παραπλήσια [18] ἐθέλων ὑπέμενε φυσικῶς. Εἴ τις ἕως τούτου τὰ τοῦ παραδείγματος δέχοιτο, [19] ἔχει καλῶς ἡ εἰκών· εἰ δὲ πάλιν [20] ὅλον ὅλῳ τῷ παραδείγματι συγκρίνοι, τὰ τῆς διαφορᾶς ἀναφανήσεται. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος, εἰ καὶ διττὰς [21] ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι φύσεις, οὐ δύο
φύσεις ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τῶν δύο· ὡς γὰρ τὸ σῶμα σύγκειται μὲν 383
ἐκ πυρὸς καὶ [22] ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ γῆς, οὐκέτι δὲ τὸ σῶμα

6. συνεργίας] Mon. συνεργείας. Mox Arg. εἶναι pro εἶμι; Ms. Steph. εἴημι (sic).

7. Τινὲς ... ὑπέμενε φυσικῶς] Totum hunc locum allegavit Anastasius PP. doctr. de Verbi incarn. ap. Maj. l. c. p. 24.: Ἰουστ. φιλ. κ. μάρτ. ἐκ τ. τρίτου βιβλίου περὶ τῆς ἁγίας τριάδος κεφ. ιζ'. Repetiit verba ὡς γὰρ εἷς ... ἐνεργεῖ p. 60.. — Verba Ὡς γὰρ εἷς ... ταπεινὰ παρεδέχετο Leontius c. Eut. et Nest. ap. Grab. l. c. p. 199. et (verbis ψυχῇ ... ἄγει omissis) c. Monoph. ap. Maj. l. c. p. 130. (coll. Sylb. l. c.) praebet ex eodem κεφ. ιζ'.

8. οὖν] Hanc voculam Maranus ex Coisl. 1. in textu posuit. Anastasius male τινὲς μὲν ἕνωσιν ἐκ ψυχῆς πρὸς etc.; rectius autem p. 25. pusillum fragmentum dedit hocce: Τινὲς τὴν ἕνωσιν ὡς ψυχῆς π. σ. νοησ., οὕτως ἐκδεδώκασιν.

9. πάντα] Anast. πᾶν.

10. Ὡς γὰρ εἷς] Leont. utroque loco ὥσπερ εἷς. Sic etiam Anastas. loco posteriori, sed priori ὥσπερ γὰρ εἷς. Mox ille c. Mon. et hic in repetito fragmento articulum ὁ ante ἄνθρωπος omiserunt.

11. ἔχει ... δύο] Nec Leont. c. Eut. et Nest. nec Anast. utroque loco agnoscunt verba ἐν ἑαυτῷ. Leont. c. Mon. ἔχει δὲ δύο φ. διαφόρους.

12. καὶ] Deest haec vocula apud Anast. loco priori. Deinde Mon. ἔτι ἐνεργεῖ.

13. ψυχῇ μὲν γὰρ λογ.] Reg. 1. 2., Ms. Steph., Leont. c. Eut.. et

iis qui ejusmodi expositionem aggrediuntur opus esse favore et auxilio coelesti, ad id venio quod pro viribus apprehendi. Nonnulli igitur unionem, ut animae cum corpore, ita intellexerunt et exposuerunt; ac congruum quidem exemplum, si minus omni ex parte, saltem aliquatenus. Quemadmodum enim unus quidem est homo, duas vero naturas in semetipso diversas habet, atque secundum alteram ratiocinatur, secundum alteram id quod ratione percepit exsequitur (animo siquidem ratiocinatus exempli gratia de navis constructione, manibus id quod excogitavit ad finem perducit): ita filius, unus exsistens et duae naturae, secundum alteram signa operatus est, secundum alteram humilia suscepit. Quatenus enim ex patre et Deus, miracula operatur; quatenus autem ex virgine et homo, crucem et passionem et similia nostris perpessionibus volens naturaliter pertulit. Si quis eatenus exemplum accipiat, recte se habet imago; rursus vero si totum cum toto exemplo conferat, discrimina emergent. Nam homo, etsi duplicem in semetipso ostendit naturam, non duae naturae est, sed ex duabus; quemadmodum enim corpus constat quidem ex igne et aëre et aqua et

Nest. *ψυχῇ μὲν γὰρ νοερᾷ λογ.*; sic et Anast., nisi quod *γὰρ* expunxit.

14. *εἰ τύχοι*] Leont. c. Eut. et Nest. *εἰ τύχει.* Idem l. c. et Anast. mox *χερσὶ δὲ τὸ νοηθὲν* et hic *ἄγων* pro *ἄγει*: *ita ut animo quidem ratiocinetur, exempli causa de navigii compage, manibus vero id quod excogitavit ad exitum perducat.*

15. *ὁ υἱός*] Anast. *ὁ Χριστός.* Tum Arg. et Mon. *θεοσημίας.*

16. *εἰργάζετο . . . παρεδέχετο*] Sic codd. msti; at Stephan., Sylburg., Morell. *ἐργάζεται . . . παραδέχεται.* Leont. c. Eut. et Nest. *εἰργάσατο . . . παρεδέξατο*, c. Mon. *ἐργάζεται . . . παρεδέξατο.*

17. *Ἡι μὲν*] Haec verba usque ad *τὸν σταυρὸν* sunt in Mon. omissa, ita ut restet *παρεδέχετο· καὶ τὸ πάθος* etc..

18. *ἐθέλων ὑπέμενε φυσικῶς*] Arg. *φυσικῶς θέλων ὑπέμενεν.* Similiter Mon. *φυσικῶς ἐθέλων ὑπέμενε.* Anast. *ἃ φυσικῶς ἐθέλων ὑπέμεινε.*

19. *ἔχει*] Mon. *ἔχοι.*

20. *ὅλον*] Id in Coisl. 2. et Arg. desideratur.

21. *ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι*] Ante Maranum editum est *ἐν αὐτῷ* pro *ἐν ἑαυτῷ* contra codd. mstos. Pro *δείκνυσι*, quod Coisl. 1. et Reg. 1. 2. suppeditarunt, in editis est *δεικνύει.*

22. *ἀέρος . . . οὐκέτι*] Mon. *θέ-*

πῦρ εἴποις εἶναι οὐδὲ ἀέρα [23] ἤ τι τῶν ἄλλων (οὐδὲ γὰρ ταὐτὸν
τοῖς ἐξ ὧν ἐστίν, ἐπεὶ καὶ διάφορος ὁ λόγος [24] τοῦ τε συγκει-
μένου, τῶν τε συντεθέντων), οὕτως ὁ ἄνθρωπος, εἰ καὶ ἐκ ψυ-
χῆς καὶ σώματός ἐστιν, ἕτερος [25] παρὰ τὰ ἐξ ὧν ἐστίν. Ὧδε δὲ
μάθοις ὃ λέγω σαφέστερον. Ἐκ διαφόρων ὑλῶν τὸν οἶκον οἰκο-
δομοῦμεν· ἀλλ' οὐκ ἄν τις εἴποι τὸν οἶκον ταὐτὸν ὑπάρχειν ταῖς
ὕλαις ταῖς ἐξ ὧν ἐστίν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς οἱ λίθοι καὶ τὰ ξύλα καὶ
τὰ λοιπὰ [26] ὁ οἶκός ἐστιν· εἰ γὰρ τοῦτο [27] ἦν, καὶ πρὸ τῆς οἰ- B
κοδομίας διῃρημένας αὐτὰς τὰς ὕλας οἶκον ἄν τις [28] δικαίως κα-
λέσειεν. Ἀλλ' ἡ τοιάδε τῶν ὑλῶν πρὸς [29] ἀλλήλας σύμπηξις τὸν
οἶκον ἡμῖν ἀποτελεῖν πέφυκεν. Ἀμέλει τῆς [30] οἰκίας λυθείσης μέ-
νουσι μὲν ὁμοίως αἱ ὕλαι τὸν οἰκεῖον ἐπέχουσαι λόγον· ἀπολω-
λέναι δέ φαμεν τὴν οἰκίαν, ἣν ἡ τοιάδε τῶν ὑλῶν σύζευξις ἀπε-
τέλεσεν. [31] Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Κἂν γὰρ ἐκ ψυχῆς
καὶ σώματος ὑπάρχῃ, οὐ ταὐτὸν ἂν εἴη τοῖς ἐξ ὧν ἐστίν, ἀλλ'
[32] ἕτερον, ὡς εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐξ αὐτῆς τῆς συναφείας ψυ-
χῆς πρὸς σῶμα τρίτον ἀποτελούμενον ἄλλο. Καὶ τοῦτο δῆλον C
ἀφ' ὧν, τῆς διαζεύξεως [33] τῆς τούτων γενομένης, μένει μὲν ου-
τως τὸ σῶμα τὸν οἰκεῖον σῶζον λόγον (τριχῇ γάρ ἐστι διαστατόν,
κἂν νεκρὸν ὑπάρχῃ), ἡ ψυχὴ [34] δὲ πάλιν ὁμοίως λογικὴ τυγχά-
νουσα, κἂν διαζευχθῇ· ἀπόλωλε δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὃν ἀπετέλεσεν
ἑκατέρων ἡ σύζευξις. [35] Ὁ δὲ Χριστὸς [36] οὐκ ἐκ θεότητος καὶ
ἀνθρωπότητος ἀπετελέσθη Χριστός, [37] ἄλλος ὢν παρὰ τὰ δύο,
ἀλλὰ [38] καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἑκάτερα τυγχάνει, θεὸς μὲν νοού-
μενος τῇ τῶν [39] τεραστίων ἐνεργείᾳ, ἄνθρωπος δὲ δεικνύμενος D

ρος . . . οὐκ ἔστι. Non legitur καὶ ante ὕδατος in Arg..

23. ἤ] Sic scripsi cum Coisl. utroque et Mon. pro vulg. οὐδέ. Arg. οὔτε.

24. τοῦ] Mon. τῆς mendose.

25. παρὰ] Deest in Coisl. 1..

26. ὁ] In Coisl. 2. articulus hic omissus.

27. ἦν] Deest in Coisl. 2., Arg., Mon.; mox καὶ ante πρὸ ex Coisl. 1. posui in textu.

28. δικαίως] Hoc Maranus ex Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph. textui inseruit. In Arg. non solum δικαίως, sed et ἄν τις abest.

29. ἀλλήλας] Sic jam Maran. restituit ex Coisl. 1. pro ἄλληλα, quod in editis erat. Mon. ἀλλήλους et mox ἡμῶν.

30. οἰκίας] Arg. οἰκείας.

31. Οὕτω etc.] Coisl. 1. οὕτω ἐπὶ τ ἀνθρ. κἂν ἐκ ψ. κ σ. ὑπάρχει. Etiam Mon. ὑπάρχει pro ὑπάρχῃ.

32. ἕτερον] Coisl. 2. ἕτερος,

terra, nec jam tamen illud esse ignem dixeris aut aërem aut quidquam ex aliis (nam prorsus non idem est cum iis ex quibus constat, siquidem diversa ratio est et illius quod compositum est, et eorum ex quibus componitur): ita homo, quamvis ex anima et corpore constet, alius tamen est atque ea ex quibus constat. Sic autem clarius intelliges quid dicam. Ex diversis materiis domum aedificamus: at nemo dixerit domum idem esse ac materias, ex quibus constructa est. Non enim simpliciter lapides et ligna et cetera domus sunt; nam si ita esset, etiam ante aedificationem separatae illae materiae domus merito dicerentur. At certa quaedam materiarum inter se coagmentatio domum nobis absolvit. Ceterum domo dissoluta manent similiter materiae propriam retinentes rationem; periisse vero dicimus domum, quam certa quaedam materiarum conjunctio absolverat. Ita etiam in homine. Quamvis enim ex anima et corpore constet, non tamen idem est atque ea ex quibus constat, sed aliud: ita ut homo aliud tertium sit, quod ex conjunctione animae et corporis perficitur. Atque id inde patet, quod disjunctione horum facta manet corpus propriam servans rationem (trifariam enim habet dimensionem, licet mortuum sit), manet vero etiam anima similiter ratione utens, quamvis separata sit; at periit homo, quem utriusque conjunctio perfecerat. Christus autem non ex divinitate et humanitate perfectus est Christus, quasi aliud esset praeter duo, sed utrumque est, et Deus et homo:

Mon. ἑτέρων.

33. τῆς] Mon. non habet.

34. δὲ πάλιν ὁμοίως] Sic ex Coisl. 1., Reg. 1. 2., Ms. Steph. scripsi. Maran. τε πάλιν ὁμ., ceteri τε ὁμοίως.

35. Ὁ δὲ ... ὁμοιοπαθείᾳ] Excerpsit hunc locum Anastasius l. c. ap. Maj. l. c. p. 22.: Ἰουστ. φιλ. κ. μάρτ. ἐκ τ. περὶ τριάδος βιβ. γ΄. κεφ. ιζ΄.

36. οὐκ ... ἀπετελέσθη] Coisl. 2. et Mon. ὃ ... ἀπετελέσθη. Arg. ὃ ... ἀπετελεσθείς. Anast. οὐκ ... ἀπεστάλη.

37. ἄλλος ὢν] Reg. 3., Clar. 1., Coisl. 2., Arg., Mon. οὐκ ἄλλος ὤν. Negationem retinuerunt Stephan. quoque, Sylburg. et Morell.. Pro παρὰ τὰ δύο Anast. παρὰ ταῦτα.

38. καὶ] Deest in Arg..

39. τεραστίων] Anast. τεραστείων.

τῇ τῆς φύσεως ὁμοιοπαθείᾳ. [40]Ἄλλως δὲ πολλοῖς καὶ ἡ ψυχὴ
τῶν τοῦ σώματος προκατεχομένη παθῶν καὶ προπάσχει πολλάκις
τοῦ σώματος· [41]συμπάσχειν δὲ διηνεκῶς αὐτίκα φαίνεται, [42]πολ-
λάκις τὴν τομὴν τοῦ σώματος ἀγωνιῶσα καὶ πρὸ τοῦ πάθους
τοῦ σώματος ἀλλοιουμένη καὶ μετὰ τὴν τομὴν οὐδὲν ἔλαττον τὰ
τῆς ὀδύνης ἐμπαθῶς [43]δεχομένη· ὅπερ ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ
Χριστοῦ οὐκ ἄν τις τῶν ὀρθὰ φρονεῖν εἰωθότων, εἰ μὴ παντε-
λῶς τὸν νοῦν παρενεχθῇ, [44]τολμήσειεν ἢ εἰπεῖν ἢ παραδέξασθαι. 384
[45]Ὥστε τοῦ ἀνθρώπου τὸ παράδειγμα κατά τι μὲν δεκτέον,
[46]κατὰ τὸ λοιπὸν δὲ φευκτέον.

12. Ἡμεῖς δὲ καὶ [1]πάλαι μὲν προδιωμολογήσαμεν τῆς ἀλη-
θείας ταύτης τὴν ἐναργῆ κατάληψιν [2]μὴ νοεῖν, καὶ νῦν οὐδὲν
ἔλαττον εὐγνωμονοῦμεν ὁμολογοῦντες τὴν κατὰ τὸ μέτρον τὸ δο-
θὲν ἡμῖν γνῶσιν, ὅσον τε πρὸς εὐσεβέστερον ἐναργῆ λόγον τὰ
τοῦ παραδείγματος ἀνάγειν σπουδάζομεν, καὶ τὴν ἕνωσιν οὐ μι-
κρᾷ τινι καὶ τῶν εὐτελῶν εἰκόνι παρεικάζειν ἐθέλομεν, ἀλλὰ
μεγάλῃ καὶ [3]τῇ γεννήσει πρεπούσῃ τῇ ἐκ πατρός. [4]Ἐπεὶ οὖν B
[5]φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ λόγος, ἐκ φωτὸς [6]ἐκλάμψας
τοῦ ἀναιτίου, φῶς εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα [7]βούλομαι τῆς ἑνώ-
σεως. Νοείσθω τοίνυν ὁ λόγος φῶς εἶναι τὸ ἀρχέγονον, [8]ὃ
πρώτῃ φωνῇ τοῦ θεοῦ δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου γεγένηται, σῶμα

40. *Ἄλλως*] Mon. *ἄλλοις*.

41. *συμπάσχειν δὲ δ. αὐτίκα φαίνεται*] Coisl. 1. *καὶ συμπάσχει* etc., Reg. 1. 2. et Maran. *συμπάσχει δὲ δ. α. φ.*, Mon. mendose *συμπάσχον δὲ δ. ἀντίους φαίνην*. Locus corruptus videtur esse; vix enim ac ne vix quidem ferri potest *αὐτίκα*. Maranus legendo *ὅτι καὶ* vulnus sanari opinatur. Equidem levi usus mutatione censeo legendum (*καὶ*) *συμπάσχει δὲ δ. αὐτή, ὡς φαίνεται, πολλάκις* etc. — aut (*κ.*) *σ. δὲ δ. αὐτή, καὶ φαίνεται πολλάκις ... ἀγωνιῶσα* etc..

42. *πολλάκις* etc.] Arg. *πολλάκις τὴν τοῦ σώματος τομήν*, Mon. *πολλάκις ἀγωνιῶσα σὺν τῷ σώματι*. Idem Mon. mox *πάθους σώματος ἄλλα ποιουμένη*.

43. *δεχομένη*] Deest in Reg. 3., Clar. 1., Coisl. 2., Arg. (sed ab antiqua manu sub lineam scriptum est), Mon..

44. *τολμήσειεν ἢ*] Mon. *τολμήσει μέν*.

45. *Ὥστε* etc.] Ante *ὥστε* in marg. Mon.: *κεφάλ. ιη'. ὅτι τοῦ ἀνθρώπου τὸ παράδειγμα εἰκὼν τῆς ἑνώσεως λαμβανόμενον κατά τι μὲν ἁρμόζει, κατά τι δὲ οὐκ ἔστι.*

ac Deus quidem ex prodigiorum operatione intelligitur, hominem vero ostendunt similes nostris perpessiones. Praeterea autem crebro anima quoque corporis perpessionibus praeoccupatur et saepe ante corpus dolet; semper vero eam dolere cum corpore illico apparet, quippe quum saepe sectionem corporis extimescat et ante corporis perpessionem immutetur et post sectionem nihilominus dolores persentiat: quod quidem de Christi divinitate nemo ex his qui recte sentire solent, nisi penitus mente capiatur, audeat aut dicere aut approbare. Quare hominis exemplum aliqua in re admittendum est, in ceteris vero fugiendum.

12. Nos autem antea quoque confessi sumus claram hujus veritatis perceptionem nos non assequi, et nunc animo nihilominus recto scientiam secundum mensuram nobis concessam profitemur, et ad claram rationem, quae quidem satis pia sit, exemplum revocare studemus, et unionem non parvae alicui et contemnendae imagini assimilare volumus, sed magnae et quae generationem ex patre deceat. Quum igitur lux in mundum venerit Logos, qui ex luce principii experte effulsit, lucem etiam esse volo exemplum unionis. Finge ergo Logon esse lucem illam primariam, quae prima Dei voce per ipsum

46. *κατὰ τὸ λοιπὸν δὲ φ.*] Ita Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph.; Maran. recepit. Ceteri *κατά τι δὲ φευκτέον.* Mon. antea inepte *παράδοξον* pro *παράδειγμα.*

1. *πάλαι*] Mon. *πάλιν.*

2. *μὴ νοεῖν*] Reg. 1. 2. et Clar. 2. *ἀγνοεῖν.* Coisl. 2., Arg., Mon. *μὴ νοεῖν, ἀγνοεῖν δέ.* Maran. ut in textu; ceteri *μὴ νοεῖν δέ.*

3. *τῇ γενν.*] Articulus non comparet in Arg. et Mon..

4. *Ἐπεὶ οὖν φῶς*] Mon. in marg. ante ista verba: *κεφάλ. ιθ΄. εἰκὼν θείας ἑνώσεως πρός τι ἐγγίζουσα τῇ ἀληθείᾳ* (cod. *ἀλλοιθείᾳ*), *ἔχουσα καὶ τὸ εὐσεβές.*

5. *φῶς ἐλ. ε. τ. κόσμ.*] Ev. Jo. I. 9., III. 19., XII. 46..

6. *ἐκλάμψας*] Codd. praeter Coisl. 1., Reg. 1. 2., Arg. *ἐκλάμψαν*; sic etiam Stephan., Sylburg., Morell.. Pro *ἐπεὶ οὖν*, quod in praecedentibus ex Coisl. 1. refinxi, editi praebent *ἐπειδὴ γάρ.*

7. *βούλομαι*] Arg. *βουλόμεθα.*

8. *ὃ πρώτῃ φ. τοῦ θ.*] Mon. *ὃ πρώτῃ φ. θ.* (omisso articulo), Arg. *ὃ πρῶτον τῇ φ. θ.* (art. *τοῦ* quidem superadditus est, sed manu recentissima). — Ceterum scriptor ad Gen. I. 3. respicit.

δὲ ἡλιακὸν τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον, ᾧ κατ' ἀπόῤῥητον [9] τὸν λό-
γον ὁ λόγος ἡνώθη. Καὶ μή μοι τὸν ἥλιον φῶς ἕτερον παρὰ
[10] τὸ πρότερον γενόμενον νόμιζε· οὐ γὰρ ὡς ἐλλείποντος [11] τοῦ πρώ-
του πρὸς τὸν τοῦ παντὸς φωτισμὸν ὁ ἥλιος γέγονε τὸ λεῖπον ἀνα-
πληρῶν· οὐ γὰρ τοιοῦτος ὁ τεχνίτης, ὡς μήτε προϊδέσθαι τὸ τέ- C
λειον, [12] μήτε τὴν αὐγὴν πρὸς τὴν ἐξ αὐτοῦ παρεχομένην δημιουρ-
γῆσαι χρείαν. Ἓν τοίνυν ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀρχέγονον, [13] τὸ δὲ
ἡλιακὸν σῶμα τούτῳ κατεσκευάσθη, ἐφ' οὗ συναιρεθὲν τὸ φῶς
πανταχοῦ τὴν ἀρχὴν κεχυμένον ἐποχεῖται. [14] Τοῦτο καὶ τῶν ὡ-
ρῶν ἡμῖν τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον [15] διὰ τοῦ σώματος ἀμέμπτως
ἀποπληροῖ· εἰ γὰρ μὴ ἐνεδέθη σώματι, ἀλλ' ὅλον [16] ἐν ὅλῳ τῷ
ἀέρι περιεκέχυτο, οὐκ ἂν ἡμῖν οὔτε τὰ μέτρα τῆς ἡμέρας διώρι-
σεν, οὔτε κίνησιν εὔτακτον καὶ τὸν πεποιηκότα παρέστησεν. Εἰ D
δέ μοι λέγεις ὅτι καὶ πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου γενέσεως ἡμέρα καὶ νὺξ
[17] ἐγίνετο, πρῶτον μὲν [18] ὁμολογήσεις ὁμοίως ὅτι ἤρκει τοῦ φω-
τὸς ἡ φύσις ἅπαντα καταυγάζειν, [19] ἀκολούθως δὲ λοιπὸν ζητή-
σας τῆς γενέσεως τοῦ ἡλίου τὴν αἰτίαν εὑρήσεις οὐκ ἄλλην οὖ-
σαν ἢ τὴν παρ' ἡμῶν ἀρτίως εἰρημένην. Πάλαι μὲν γὰρ ὅλον
δι' ὅλου τὸ φῶς [20] τῷ ἀέρι περικεχυμένον οὔτε κίνησιν ὁμαλὴν
διέτρεχεν, οὔτε τῆς ἡμέρας τὰ μέτρα διώριζεν, ἀλλὰ συστελλό-
μενον τῇ νυκτὶ τὴν πάροδον ἐδίδου, ὥστε [21] παντὸς ἀληθέστε- 385
ρον ἕτερον μὲν εἶναι τὸ φῶς, ἕτερον δὲ τὸ ἡλιακὸν σῶμα τὸ τοῦ-
το δεξάμενον. [22] Οὕτω τοίνυν ἔχοντος τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ ἡλιακὸν
σῶμα, σκοπεῖτε λοιπὸν ὑμεῖς δι' ἀκριβείας τὸν λόγον. [23] Ὥσπερ

9. *τὸν λόγον*] Hoc Maran. ad *ἀπόῤῥητον* ex solo Coisl. 1. apposuit.

10. *τὸ πρότερον*] Sic habent tantum Coisl. 1. et Reg. 1. 2., unde Maran. textui inseruit. Reliqui *τὸ πρῶτον*.

11. *τοῦ πρώτου*] In Reg. 1. 2 et Ms. Steph. *φωτὸς* adjectum est. Mox Maran. probe *λεῖπον* (Coisl. 1. 2., Reg. 1. 2., Mon.) dedit pro *ἐλλεῖπον*, quod antea in editis erat.

12. *μήτε τὴν*] Coisl. 2., Arg., Mon. *μήτε δὲ τήν*.

13. *τὸ δὲ ἡλιακὸν σῶμα*] Sic ope Coisl. 1. lego pro vulg. *ὁ δὲ ἥλιος σῶμα*. Deinde pro *τούτῳ* Coisl. 1. *τοῦτο*, Mon. *τούτου*.

14. *Τοῦτο*] Sc. *τὸ φῶς*, h. e. lux, quae, prius diffusa, in sole velut in corpore contracta est. De luce primitiva videsis etiam Joann. Dam. de recta fide II. 22.. Ceterum Coisl. 2., Arg., Mon. *τούτῳ*.

15. *διὰ τ. σώματος*] Sc. *ἡλιακοῦ*. Mox Stephan. male *ἀποπληρεῖ* et Maran. *ἐνεδέσθη*.

16. *ἐν*] Deest in Arg.; Mon.

Logon facta est, corpus autem solare humanum esse corpus, cui Logos arcana ratione unitus est. Nec mihi solem aliam esse lucem existimes praeter eam quae prius facta fuerat: non enim, quasi prima deficeret ad universi illuminationem, idcirco sol factus est, qui id quod deerat expleret; non enim talis est opifex, ut nec providerit quid perfectum sit, nec lucem apte ad utilitatem, quae ex ea percipitur, condiderit. Una igitur est lux primaria, solare autem corpus ei factum est, in quo lux, quae initio ubique diffusa erat, collecta portatur. Haec etiam horarum diei cursum nobis per corpus accurate adimplet; nam si corpori illigata non fuisset, sed tota in toto aëre diffusa fuisset, nobis nec diei mensuras definivisset, nec motum rite ordinatum et ordinis auctorem exhibuisset. Quodsi mihi objicias etiam ante, quam sol fieret, diem et noctem exstitisse: primo quidem pariter fateberis satis idoneam fuisse lucis naturam ad omnia illuminanda, deinde consequenter quaerens, quam ob causam sol factus sit, non aliam exstitisse reperies praeter eam quae modo a nobis dicta est. Primitus enim tota per totum aërem lux circumfusa neque motum aequabilem percurrebat, neque diei mensuras definiebat, sed contracta nocti ingressum dabat, ita ut verissimum sit aliud esse lucem, aliud solare corpus quod eam complexum est. Sic ergo se habente luce ad solare corpus, jam vos diligenter expendite quod dico. Quemadmodum enim post

inepte ὂν pro ὅλον, et dein ἡμῶν οὕτως pro ἡμῖν οὔτε.

17. ἐγίνετο] Mon. ἐγένετο.

18. ὁμολογήσεις] Coisl. 2. ὁμολογήσας, Mon. (omisso μὲν) ὁμολογήσῃς.

19. ἀκολούθως δὲ etc.] Totum hunc locum cum Marano ita scripsi, ut in Coisl. 1. habetur. Ceteri msti et editi codd. ἀκ. δ. ζητήσεις λοιπὸν τῆς ... αἰτίαν. εὑρήσεις γὰρ οὐκ ... ἢ τὰ ... εἰρημένα.

20. τῷ] Omisit Maran. contra codd. fidem. Mon. τῷ ἀέρι τὸ φῶς verbis transpositis.

21. παντὸς ἀληθέστερον] Reg. 1. 2. et Clar. 2. πάντως ἀληθές, sed lectio genuina est ad marginem notata.

22. Οὕτω τοίνυν ἔχ.] Sic ex Coisl. 1. reposui. Vulgo legitur οὕτως ἔχ..

23. Ὥσπερ ... γνωρίσειεν] Hunc locum totum Leontius citavit c. Eut. et Nest. ap. Grab. l. c. p. 199 sq.; verba autem εἷς ἥλιος, φύσεις δὲ δύο ... ἡ δὲ ἡμετέρα repetiit c.

γὰρ μετὰ τὴν ἕνωσιν τοῦ πρωτογόνου φωτὸς πρὸς τὸ ἡλιακὸν σῶμα οὐκ ἄν τις [24] ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ διέλοι, [25] οὐδὲ τὸ μὲν ἥλιον ἰδιαζόντως καλέσοι, τὸ δὲ πάλιν φῶς διῃρημένως, [26] ἀλλ' εἷς ἥλιος τὸ φῶς λέγεται μετὰ τοῦ σώματος, οὕτως ἐπὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς καὶ τοῦ [27] παναγίου σώματος οὐκ ἄν τις εἴποι B
μετὰ τὴν ἕνωσιν [28] τὸν μὲν κεχωρισμένως υἱὸν τὸν θεῖον λόγον, τὸν δὲ πάλιν υἱὸν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερα νοήσει, ὡς ἓν φῶς καὶ ἕνα ἥλιον τό τε δεχθὲν φῶς, [29] τό τε δεξάμενον σῶμα. Πάλιν ὡς ἓν μὲν φῶς καὶ εἷς ἥλιος, φύσεις δὲ δύο, ἡ μὲν φωτός, ἡ δὲ σώματος ἡλιακοῦ, οὕτω κἀνταῦθα εἷς μὲν [30] ὁ υἱὸς καὶ κύριος καὶ Χριστὸς καὶ μονογενής, φύσεις δὲ δύο, ἡ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς, ἡ δὲ ἡμετέρα. [31] Καὶ αὖ [32] ὥσπερ ἐπὶ τοῦ φωτὸς τὴν ἐνεργείαν οὐκ ἄν τις χωρίσειε τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ δεκτικοῦ, τῷ λόγῳ δὲ [33] διελὼν γνωρίσειε C
τὴν φύσιν, ἧς ἐστιν ἰδία ἡ ἐνέργεια· οὕτως ἐπὶ [34] τοῦ ἑνὸς μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ πᾶσαν μὲν ἐνέργειαν οὐκ ἄν τις χωρίσειε [35] τῆς μιᾶς υἱότητος, [36] τῆς δὲ φύσεως ἧς ἐστιν οἰκεῖον τὸ

Monoph. ap. Maj. l. c. p. 130. (coll. Sylb. l. c.). Anastasius PP. doctr. de Verbi incarn. ap. Maj. l. c. p. 24. verba *ὥσπερ ἐπὶ τοῦ φωτὸς ... γνωρίσειεν* dedit.

24. *ἀπ' ἀλλ. αὐτὰ*] Leont. *αὐτὰ ἀπ' ἀλλ.*.

25. *οὐδὲ τὸ μὲν*] Mon. et Leont. *οὐδὲ τὸν μέν*. Arg. *οὕτως οὐδὲ τὸν μέν*. Postea pro *τὸ δὲ* Leont. *οὐδέ*.

26. *ἀλλ'...σώματος*] Sic auxilio Coisl. 2. et Mon. scripsi. Similiter Maranus, nisi quod ita collocat: *τὸ φ. μετὰ τ. σώμ. λέγεται*. Ceteri editores male cum Reg. 3., Clar. 1., Arg. *ἀλλ' εἷς ἥλιος τὸ φῶς λέγεται*. Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph., Leont. *ἀλλ' εἷς ὁ ἥλιος καὶ ἓν τὸ φῶς λέγεται*. Neque hoc quadrat ad sententiae seriem.

27. *παναγίου*] Coisl. 1. *ἁγίου*. Mon. mox *εἴπῃ*.

28. *τὸν μὲν . . . ἄνθρωπον*] Locus non satis clarus librariis ideoque multimodis tentatus. Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph. *τὸν μὲν κεχ. υἱὸν οἷον τ. θ. λόγον, τὸν δὲ πάλιν οὐχ υἱὸν οἷον τ. ἄνθρωπον*. Leont. *τὸ μ. κ. υἱ. οἷον τ. θ. λ., τὸ δὲ οἷον τὸ ἀνθρώπινον τυχὸν οὐχ υἱόν*. Reg. 3., Coisl. 2., Clar. 1., Arg., Mon. *τὸν μὲν κ. υἱ. οἷον τ. θ. λ., τὸν δὲ υἱ. τ. ἄνθρωπον*. Et sic Stephan. edidit, quem Sylburg., Morell. et Maran. sunt secuti, nisi quod *οἷον* ante *τὸν θεῖον λόγον* probe expunxerunt; nam alterum quoque *οἷον*, priori respondens, ante *τὸν ἄνθρωπον* abest. Equidem non rejeci istam lectionem; posui tamen *πάλιν* post *τὸν δέ*. Mox Arg. et Mon. *ἐν ἑκά-*

unionem primariae lucis cum solari corpore nemo illa a se invicem divulserit, neque hoc quidem singulariter solem, illud vero rursus lucem separatim dixerit, sed unus sol lux cum corpore dicitur: ita in vera luce et sanctissimo corpore nemo post unionem separatim filium quidem dixerit Logon divinum, rursus autem filium hominem, sed utraque unum et eumdem dixerit, quemadmodum et lux, quae suscepta est, et corpus, quod eam suscepit, una lux atque unus sol. Rursus quemadmodum una lux et unus sol, naturae vero duae, altera lucis et altera corporis solaris: ita etiam hîc unus quidem filius et dominus et Christus et unigenitus, naturae vero duae, altera supra nos et altera nostra. Et porro quemadmodum in luce nemo a corpore, quod eam suscepit, efficaciam lucis separaverit, sed si eam ratione separet, naturam agnoscet, cujus propria est efficacia: ita in uno filio Dei unigenito omnem operationem nemo ab una filiatione separaverit, sed, cujus naturae proprium sit id quod agitur, ratione cognoscet. Ad

τερα (sic).

29. τό τε] Arg. et Leont. καὶ τό.

30. ὁ υἱὸς καὶ] Leont. utroque loco articulum ὁ ante υἱὸς omisit. Loco priori pro καὶ praebet ὁ.

31. Καὶ αὖ] Hoc recte dictum est respectu habito praecedentis Ὥσπερ γὰρ etc. et Πάλιν ὡς. Editi pariter atque Reg. 3., Clar. 1., Coisl. 2., Arg., Mon. καὶ αὖθις. Haec vero verba apud Leontium ut formula citandi (*et iterum* sc. dicit auctor) posita sunt aperto librariorum errore.

32. ὥσπερ ... οὐκ ἂν] Sic Maran. ope Coisl. 1. emendavit scripturam reliquorum editorum ὥσπερ ἐ. τ. φ. φῶς ἐστι τῇ ἐνεργείᾳ, ὃ οὐκ ἂν (Reg. 3., Clar. 1., Coisl. 2., Arg., Mon.). Reg. 1. ὥσπερ ἐ. τ. φ. φῶς ἐστιν ἓν τῇ ἐνεργείᾳ, οὐκ ἄν. Pariter Reg. 2. et Clar. 2., nisi quod ᾗ (*qualenus*) ante φῶς habent. Leont. ὥσπερ τοῦ φ., ᾗ φῶς ἐστιν, τὴν ἐνέργειαν οὐκ ἄν. Similiter Anast., nisi quod ἓν post ἐστιν agnoscit.

33. διελὼν] Leont. et Anast. διαιρῶν. Hic mox γνωρίσει pro γνωρίσειεν.

34. τ. ἑνὸς μονογενοῦς] Sic Coisl. 1. et Maran.; ceteri editores τοῦ ἑνὸς (omisso epitheto μονογενοῦς). Reg. 1. 2. et Ms. Steph. τοῦ μονογενοῦς.

35. τ. μ. υἱότ.] Maran.: *a vera divinitate separaverit.*

36. τῆς δὲ φύσ.] Perionius legendum putavit τὴν δὲ φύσιν, ut paulo ante: γνωρίσειε τὴν φύσιν, ἧς ἐστιν etc.. Non mutamus. Anast. ᾗ pro ἧς. Editi γιγνόμενον (c. γ) minus recte.

γινόμενον τῷ λόγῳ γνωρίσειεν. Οὕτως ἡμεῖς τὸ παράδειγμα τῆς ἑνώσεως τῆς θείας ποιήσαντες ὡς ἂν ἐπ' εὐσεβεστέραν ἔννοιαν κατεφύγομεν, τῆς μὲν ἀληθείας αὐτῆς εἰ καὶ μὴ καθάπαξ ἐφικόμενοι, εἰκόνα γοῦν ἐξαρκοῦσαν ἡμῖν [37] πρὸς εὐσεβῆ ζήτησιν συλλεξάμενοι. Τούτων εἴ τί σοι [38] δόξειεν ἐγγύτερόν πως τῆς ἀληθείας εἶναι, ἀνύμνει τὸν δεδωκότα [39] τῆς γνώσεως τὸ μέτρον· εἰ δέ τι μᾶλλον D *εὐσεβὲς παρ' ἄλλου μεμάθηκας, αὐτὸν πάλιν ἀνύμνει τὸν κηδεμόνα· αὐτὸς γὰρ πάλαι ὧν εἰς ἄλλον ἐνήργησεν. [40] Ἀποχρώντως τοίνυν εἰς δύναμιν τὴν ὀρθὴν ὁμολογίαν ἐκθέμενοι, χαίρειν μὲν τοῖς τῆς ἐκκλησίας υἱέσιν εἰπόντες, χάριν δὲ τῷ δεδωκότι τοῦ λόγου τὴν χορηγίαν ὁμολογήσαντες, ἐπὶ τῆς καθ' ἡσυχίαν διαγωγῆς τὸν λόγον εὐνάσαντες τοῦ λοιποῦ βιοτεύσομεν.*

13. *Ἀλλὰ γὰρ ὁρῶ τινας [1] ἀνακαλουμένους τὸν λόγον καὶ ζητήσεως ἑτέρας στάδιον ὑποδεικνύντας καὶ τρέχειν αὖθις βια-* 386 *ζομένους, τάχα που καὶ [2] πειρωμένους εἰ μὴ τοῖς προλαβοῦσι διαύλοις ἀπείρηκεν. [3] Ὁ δέ γε μιμεῖται πηγήν, ἣ συνεχέστερον ἀντλουμένη διειδέστερα προχεῖ τὰ νάματα. Ὅλος δὲ νένευκε πρὸς τὸν δρόμον καὶ τῶν θυρῶν [4] οὐκ ἤδη ὅσον προέκυψε καὶ τοῦ σημαντῆρος ἀναμένει τὸ σύνθημα. [5] Σοὶ δὲ βουλομένῳ τὸ ζήτημα σημᾶναι [6] ἕτοιμός ἐστιν ὁρμῆσαι καὶ καταβαλεῖν τὴν ἀπιστίαν καὶ περικλεῖσαι τὰς θεομάχους γλώσσας καὶ διαστεῖλαι, τί μὲν δεῖ περὶ τῶν θείων ζητεῖν, τί δὲ πιστεύειν, καὶ [7] τοῦ δρό-* B *μου τῷ νόμῳ νικητὴς ἀναῤῥηθῆναι. [8] Πῶς, φησίν, ὁ λόγος πανταχοῦ κατ' οὐσίαν ἐστὶ καὶ πῶς ἐν τῷ οἰκείῳ ναῷ; Εἰ γὰρ ὡς ἐν ἅπασι κἀκεῖ, οὐδὲν πλέον ὁ ναὸς τῶν πάντων ἕξει. Καὶ*

37. *πρὸς*] Arg. et Mon. *εἰς*.

38. *δόξειεν*] Mon. *δόξῃ*.

39. *τῆς γνώσεως*] Mon. inepte *τῆς φύσεως*. Arg. *τοῦ φωτός*, sed *γνώσεως* superscriptum est manu valde antiqua.

40. *Ἀποχρώντως ... βιοτεύσομεν*] His verbis posterior tractatus pars (d e i n c a r n a t i o n e) finitur. Statim vero scriptor de novo orditur, nisi fortasse haec adjecerit mango. Mon. mox pro *υἱέσιν εἰπ.* vice versa *εἰπ. υἱέσιν*.

1. *ἀνακαλουμ.*] Reg. 1. 2., Coisl. 2., Ms. Steph. addunt *πάλιν*.

2. *πειρωμένους*] Reg. 1. 2., Coisl. 2., Arg., Mon. *πειρῶντας*.

3. *Ὁ δέ γε μιμ.*] Inter verba *ὁ δέ γε* ac *μιμεῖται* in Arg. literae quaedam sunt erasae et a recenti manu scriptum est *λόγος*. Fortasse legendum *ὁ δὲ λόγος* (pro *γε*) *μιμεῖται*. Mon. *μιμεῖ* pro *μιμεῖται*.

4. *οὐκ*] Haec vocula in Arg.

hoc nos exemplum, quo divina unio illustratur, tamquam ad cogitationem maxime piam confugimus, si minus veritatem ipsam omnino assecuti, saltem imaginem, quae nobis satis idonea sit ad piam investigationem, colligentes. Ex his si quid tibi videbitur ad veritatem propius accedere, lauda eum qui scientiae mensuram dedit; si quid magis pium ab alio didiceris, rursus eumdem lauda curatorem: nam quum idem ab initio sit, in alio operatus est. Quum igitur satis pro viribus rectam confessionem exposuerimus, salute filiis ecclesiae dicta, gratiisque illi actis qui sermonis copiam suppeditavit, tranquillam deinceps vitam sopito sermone traducemus.

13. At nonnullos video, qui sermonem revocent et alterius quaestionis stadium aperiant et ad cursum denuo ineundum cogant, forte etiam periclitentur an non superioribus curriculis lassus defecerit. Ille vero fontem imitatur, qui, quo frequentius hauritur, eo limpidiores profundit aquas. At totus quidem intentus est ad cursum et jam foribus tantum non prospicit et designatoris exspectat signum. Tibi vero, si quaestionem significare velis, paratus est exilire et incredulitatem sternere et pugnantes cum Deo linguas circumcludere et discernere, quid de rebus divinis quaerendum, quid credendum sit, et curriculi lege victor renuntiari. Quomodo, inquit, Logos ubique secundum essentiam est et quomodo in proprio templo? Si enim, ut in omnibus, ita illic: nihil praecipuum prae omnibus templum habebit. Et quo loco illud ponemus:

erasa est. Tum inepte Mon. *προέκοψε.*

5. *Σοὶ δὲ*] Arg. a manu recenti *καὶ δή.* Mon. *σὺ δέ.* Pro vulg. *βουλόμενος* textui *βουλομένῳ* (Marani conjecturam) inserui.

6. *ἕτοιμός ἐστιν ὁρμ.*] Reg. 3. et Mon. *ἕτοιμος γὰρ ὁρμ.*, quod etiam Stephan., Sylburg., Morell. praebent. Reg. 1. et 2. *ἕτ. παρορμῆσαι.* Maran. *ἕτοιμος ὁρμῆσαι.* Illud *ἐστιν* Arg. suppeditavit. Dein Mon. *καταλαβεῖν.*

7. *τοῦ δρόμου τῷ νόμῳ*] Convenientius Arg. et Mon. *τῷ νόμῳ τοῦ δρόμου.* Non mutamus.

8. *Πῶς*] Ante hanc vocem Mon. in marg.: *κεφάλ. κ΄. ὅτι τὸ ζητεῖν ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς τὸν τρόπον τῶν γενομένων ἐπὶ θεοῦ σαφὴς ἔλεγχός ἐστι τῆς* (cod. *τὸ*) *ἀπιστίας.*

ποῦ θήσομεν τὸ [9] Ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς; Εἰ δ' ἐν τῷ ναῷ δοίη τις πλέον εἶναι, οὐ τοῖς πᾶσι κατ' οὐσίαν πάρεστιν, ὅπερ ἴδιον θεοῦ.

14. [1] Σαφὴς ἔλεγχος ἀπιστίας τὸ πῶς ἐπὶ θεοῦ λέγειν. Πῶς γὰρ οὐρανοῦ δημιουργός, πῶς γῆς [2] καὶ θαλάσσης, ἀέρος τε καὶ φυτῶν καὶ τῶν ζώων ἁπάντων καὶ σοῦ γε αὐτοῦ, τοῦ C
πάντα μετ' ἀκριβείας περὶ θεοῦ ζητοῦντος; [3] Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖς ὅτι δυνάμεως περιουσίᾳ ἅπαντα παρήγαγεν. Ἆρ' οὖν ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις τοῖς γινομένοις κατὰ συμβεβηκὸς [4] ἢ κατ' οὐσίαν παρῆν; Εἰ μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκός, [5] ὡς οὖσί γε, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι· ἐπείπερ τὸ συμβεβηκὸς οὐ καθ' αὑτὸ πέφυκεν, ἀλλ' ἔν τισι προϋποκειμένοις ὑπάρχει. Εἰ δὲ γελοῖον τοῦτο, λείπεται κατ' οὐσίαν τὴν δύναμιν παρεῖναι πᾶσιν. Ἆρ' οὖν ἐπειδὴ πᾶσι κατ' οὐσίαν ἡ δύναμις τοῖς γινομένοις παρῆν, [6] οὐδὲν πλέον εἶχεν αὐτῶν ὁ κεκλημένος ναός; Ἄπορος οὗτος ὁ λόγος, ἄπορος κἀκεῖνος, καὶ πίστις ἀμφοτέρων ἡ λύσις. Εἶδες πῶς ὁρμήσας D
ὁ λόγος κατέβαλε τὴν [7] ἀπιστίαν· βλέπε περικλειομένας τὰς θεομάχους γλώσσας.

15. [1] Εἴπατε ἡμῖν οἱ τὸν χριστιανισμὸν πρεσβεύειν [2] σχηματιζόμενοι, οἱ ἐπ' ἀναιρέσει τῶν δύο [3] φύσεων τὰ τοιαῦτα καὶ ζητοῦντες καὶ προϊσχόμενοι, οἱ τὰ τῆς κράσεως καὶ συγχύσεως καὶ τῆς ἀπὸ σώματος εἰς θεότητα [4] μεταβολῆς καὶ τὰς τοιαύτας

9. Ἐν ... σωματικῶς] Ep. ad Col. II. 9..

1. Σαφὴς] Mon. σαφές. Mox ἐπὶ θεοῦ Maran. recte ex Coisl. 1. restituit pro vulg. περὶ θεοῦ.

2. καὶ] Reg. 3. et Arg. πῶς. Sic etiam editores ante Maranum. Mon. ἐπὶ vitiose pro πῶς, ut antea ἐπὶ γῆς.

3. Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖς] Sic ex Coisl. 1. Maran. dedit. Ceteri codd. msti et editi (omisso ἀλλά) πάντως ἂν εἴποις. Excipias Reg. 1. et 2., qui πάντως ἐρεῖς habent. Tum pro ὅτι δυνάμεως περιουσίᾳ Stephan., Sylburg., Morell. legunt ὅτι δυνάμει περιουσίας. Ita etiam Reg. 3. et Mon., nisi quod hic corrupte δύναμαι περὶ οὐσίας praebet. Denique Ms. Steph. πάντα pro ἅπαντα.

4. ἢ κατ'... συμβεβηκός] Haec omnia in Arg. et Mon. omissa sunt errore, videlicet propter vocabulum συμβεβηκὸς repetitum.

5. ὡς οὖσί γε] Ita Reg. 1. 2., Arg. et Maranus. Ceteri ὡς οὖσά γε, id quod Perionius mutandum censuit in ὡς ὄντα γε.

6. οὐδὲν π. ε. αὐτῶν ὁ κεκλημ. ναός] Haec scriptura, quam antiquissimus codex Coisl. 1. suppeditavit, haud paulo melior videtur, quam

In quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter? Quodsi illum in templo plus esse quis dederit, non omnibus secundum essentiam adest: quod quidem Dei proprium est.

14. Manifestum argumentum incredulitatis illud *quomodo* de Deo dicere. Quomodo enim coeli opifex, quomodo terrae et maris et aëris et plantarum et animalium omnium et tui ipsius, qui omnia de Deo accurate inquiris? Sed omnino dices potentiae illum magnitudine omnia creasse. Utrum igitur Dei potentia iis, quae facta sunt, per accidens an secundum essentiam adfuit? Quodsi per accidens, ut jam exsistentibus, etiam antequam fierent, adfuit: quandoquidem accidens non per seipsum exstat, sed in quibusdam praeexsistentibus versatur. Sin id ridiculum, superest ut potentia omnibus secundum essentiam adfuerit. Quoniam igitur omnibus rebus creatis potentia secundum essentiam adfuit, nihil illis amplius habuit illud quod dicitur templum? Inexplicabilis haec quaestio, inexplicabilis etiam illa, ac fides utriusque solutio. Vidisti quomodo prosiliens sermo infidelitatem stravit: vide obstructas linguas, quae cum Deo bellum gerunt.

15. Dicite mihi, qui religionis christianae defensionem simulatis, qui ad eversionem duarum naturarum talia et quaeritis et praetexitis, qui mistionem et confusionem et corporis in divinitatem transmutationem et tales dubitationes molimini, qui

vulgata [quae etiam in Arg. et Mon. comparet] *οὐδὲν πλέον εἶχεν αὐτὸς ὁ κεκτημένος ναός* h. e. *nihil amplius haberet ipsum templum, quod possidet Dei potentiam.* Tum in catholica, tum in Nestoriana doctrina non templum possidet divinitatem, sed divinitas templum. *Maranus.*

7. *ἀπιστίαν· βλέπε*] Stephan., Sylburg., Morell. interrogative *ἀπιστίαν; βλέπε.* Statim Arg. *περικλεισμένας.*

1. *Εἴπατε ἡμῖν*] Mon. in marg. *κεφάλ. κα΄. ὅτι τὰς δύο φύσεις τοῦ υἱοῦ ἀναιροῦντες εἰς ἀτόπους ἀνοίας ἐκφέρονται.* — Euthymius Zig. in Panoplia dogmat. tit. 16. *c. Monophys.* verba *εἴπατε* usque ad *προϊσχόμενοι* citavit: *Ἰουστίνου φιλ. κ. μάρτ. ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου.*

2. *σχηματιζόμενοι*] Sic Coisl. 1., Reg. 1. 2., Clarom. 2., Ms. Steph. et Maran.; sic Euthym. quoque, nisi quod *πρεσβεύειν* omisit. Ceteri msti et editi codd. *προσποιούμενοι.*

3. *φύσεων*] Euthym. *φύσ. τοῦ Χριστοῦ.* Pro *τὰ τοιαῦτα* Mon. *ταῦτα.*

4. *μεταβ. καὶ τὰς τοιαύτας*]

ἐπαπορήσεις πραγματευόμενοι, οἱ ποτὲ μὲν [5] σάρκα τὸν λόγον γεγενῆσθαι λέγοντες, ποτὲ δὲ τὴν σάρκα εἰς λόγον οὐσιωθῆναι, 387
καὶ διὰ τὰς τοιαύτας τοῦ νοὸς ὑμῶν παρατροπὰς μηδ' ὁτιοῦν φρονεῖτε [6] δῆλοι καθιστάμενοι· λέγετε τοίνυν ἡμῖν, πῶς ὁ λόγος σὰρξ γενόμενος τοὺς οὐρανοὺς [7] οὐ κατέλιπε; Πάντως ἐρεῖτε, ὅτι μείνας θεὸς οὕτως ἐγένετο. [8] Πάλιν οὖν ἡμῖν εἴπατε, πῶς μείνας ἐγένετο; Εἰ [9] γὰρ ἔμεινεν ὃ ἦν, πῶς γέγονεν ὃ οὐκ ἦν; [10] Εἰ δὲ γέγονεν ὃ οὐκ ἦν, πῶς ἔμεινεν ὅπερ ἦν; Ἀπορεῖς τὴν ἐπίλυσιν; Ἀπόρει καὶ τῆς ἑνώσεως τὸν τρόπον. Ἀλλὰ πιστεύεις ὅτι μείνας [11] ἐγένετο; Πίστευε καὶ παρεῖναι πανταχοῦ κατ' οὐσίαν τὸν λόγον, καὶ κατ' ἐξαίρετον [12] λόγον ὑπάρχειν ἐν τῷ οἰκείῳ ναῷ. B
[13] Πάλιν [14] ἐρωτήσομεν, πῶς μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀπεθεώθη τὸ σῶμα. Ἆρ' εἰς θεότητος οὐσίαν [15] μεταπεσόν, ἢ ἔμεινε μὲν ἀνθρώπου σῶμα τὸ σῶμα, ἄφθαρτον δὲ καὶ ἀθάνατον διὰ τὴν ἕνωσιν τοῦ λόγου διέμεινεν; Ἀλλ' εἰ μὲν τοῦτο, μένει μὲν [16] σῶμα τὸ σῶμα, εἴπερ οὐ σῶμα θεός, μετείληφε δὲ θείας [17] ἀξίας, οὐ φύσεως, εὐδοκίᾳ τοῦ λόγου. Εἰ δ' ὁ λόγος διὰ τὴν ἕνωσιν εἰς τὴν ἑαυτοῦ [18] οὐσίαν τὸ σῶμα μετέβαλε, πάλιν [19] ἐρωτήσομεν, πῶς εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου μετεβλήθη τὸ σῶμα. [20] Ἆρα μεταβληθὲν εἰς τὴ οὐσίαν τοῦ λόγου προσθήκην τῇ οὐ- C

Hanc lectionem Coisl. 1. Marano suppeditavit. Ceteri editores pariter atque Reg. 3., Coisl. 2., Clar. 1., Arg., Mon. exhibuerunt *μεταβ., ἵνα κραθῇ, τὰς τοιαύτας.* Reg. 1. 2. et Clar. 2. *μεταβ. ἵνα κράσει τὰς τοιαύτας*, melius ad marg. *ἵνα κρατῆτε* h. e. *qui, ut mistionem ... adstruatis, tales dubitationes molimini.*

5. *σάρκα τ. λ. γεγ.*] Ita Coisl. 1., Reg. 1. 2., Ms. Steph. et Maran.. Ceteri *εἰς σάρκα τ. λ. τετράφθαι.* Pro *ποτέ*, quod sequitur, Mon. corrupte *πρός*.

6. *δῆλοι*] Coisl. 1. *δῆλον.*

7. *οὐ κατέλιπε*] Reg. 3., Clar. 1., Stephan., Sylburg., Morell. *οὐκ ἔλιπε.*

8. *Πάλιν ... ἐγένετο*] Hoc commation in Mon. desideratur.

9. *γάρ*] Non agnoscunt hanc voculam Reg. 3., Clar. 1, Stephan., Sylburg., Morell..

10. *Εἰ ... οὐκ ἦν*] In Arg. et Mon. haec verba exciderunt errore, ob repetitum *γέγ. ὃ οὐκ ἦν.*

11. *ἐγένετο*] Reg. 3., Clar. 1., Arg., Mon. pariter atque priores tres editores *γέγονε.*

12. *λόγον*] Hanc vocem Maran. ex Coisl. 1. addidit.

13. *Πάλιν ... παρέσχηκεν*] Citavit hunc locum Anastasius PP. doctr. de Verbi incarn. ap. Maj. l. c. p. 27.: *Ἰουστ. φιλ. κ. μάρτ. ἐκ τοῦ περὶ τριάδος κεφ. ιϛ'* (sic).

nunc Logon carnem factum dicitis, nunc carnem in Logi substantiam transiisse, atque ob has mentis vestrae aberrationes ne id quidem quod sentitis manifestum facitis: dicite igitur mihi, quomodo Logos caro factus coelos non reliquit? Profecto dicetis, quia manens Deus ita factus est. Rursus nobis dicite, quomodo manens factus sit? Nam si mansit quod erat, quomodo factus est quod non erat? Quodsi factus est quod non erat, quomodo mansit quod erat? Haeres circa solutionem? Haere etiam circa unionis modum. Sed credis Logon manentem factum esse? Crede etiam eum ubique secundum essentiam adesse, et praecipua quadam ratione esse in proprio templo. Rursus quaeremus, quomodo post unionem deificatum corpus. Utrum in divinitatis substantiam mutatum, an mansit quidem corpus hominis corpus, sed incorruptum et immortale ob unionem Logi permansit? Quodsi hoc dices, corpus quidem manet corpus, quandoquidem Deus corpus non est, divinae autem dignitatis factum est particeps, non naturae, pro voluntate Logi. Sed si Logos ob unionem in suam ipsius substantiam corpus mutavit, rursus quaeremus, quomodo in substantiam Logi mutatum sit corpus. Num mutatum in substantiam Logi addidit aliquid substantiae? Erat

14. *ἐρωτήσομεν*] Reg. 3., Clar. 1., Arg., Mon. *ἐρωτήσωμεν.* Illud jam Maran. reposuit. Anast. *ἐρωτῶμεν.*

15. *μεταπεσόν . . . διέμεινεν*] Sic Coisl. 1. et Maran.; Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph. *μεταπ.*, *ἢ . . . τοῦ λοιποῦ διέμεινεν*; Ceteri *μεταπ.*, *ἔμεινε καὶ ἀνθρώπου σῶμα, ἄφθ. καὶ ἀθάν. διὰ τὴν ἕνωσιν τοῦ λόγου διαμένον*; Ita etiam Coisl. 2., Arg., Mon., Anast., nisi quod *τοῦ λοιποῦ* pro *τ. λόγου* exhibent et Anast. *διαμεῖναν* pro *διαμένον*. Iidem mox *ἀλλ' εἰ μὴ τοῦτο.*

16. *σῶμα τὸ σῶμα*] Stephan., Sylburg., Morell. *τὸ σῶμα σῶμα.* Anast. mox *ἐπείπερ* pro *εἴπερ.*

17. *ἀξίας*] Arg. et Mon. *ἐξουσίας.*

18. *οὐσίαν*] Reg. 3., Clar. 1., Arg., Mon., Anast. *φύσιν.* Maranus illud reposuit. Statim Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *μετέβαλε τὸ σῶμα.*

19. *ἐρωτήσομεν*] Futurum tempus dedi ope Reg. 1. 2. et Ms. Steph. (vid. not. 14.). Maran. ex Coisl. 1. *ἐρωτήσωμεν* scripsit. Ceteri *ἡμῖν* (Anast. *ὑμῖν*) *ἐρωτητέον.*

20. *Ἄρα*] Morell. et Maran. *ἄρα* male. Mox pro *παρέσχηκεν* Anast. *παρέσχεν.*

σίᾳ παρέσχηκεν; Οὐκοῦν ἐλλιπὴς ἂν ἦν πρὸ τούτου, [21] ἥγε προσθήκην δεξαμένη. Ἀλλ' οὐδὲν ἀπὸ τούτου προσέλαβεν; Οὐκοῦν τὸ μεταβληθὲν οὐδὲν ἂν εἴη. Καὶ πῶς εἰς θείαν τὸ μηδὲν μετέπεσεν οὐσίαν; Ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν οἰκείαν, φήσουσιν, οὐσίαν ὁ λόγος ἀνέλυσε τὸ σῶμα, ἀλλ' εἰς θείαν τοῦτο μετεποίησε. Πάλιν οὖν ἡμῖν ἀποκρινέσθωσαν, θείαν ὡς ἄλλην παρὰ τὴν αὐτοῦ,
ἢ ταὐτὸν τῇ αὐτοῦ; [22] Καὶ εἰ μὲν ταὐτὸν τῇ αὐτοῦ, δύο θείας οὐ- D
σίας τοῦ λόγου κηρύξομεν, μίαν μέν, καθ' ἣν [23] ἐκ πατρὸς γεννηθεὶς εἶχεν, ἑτέραν δέ, καθ' ἣν καὶ [24] αὐτὸ τὸ σῶμα κατ' αὐτὴν πεποίηκεν· εἰ δ' ἑτέραν παρὰ τὴν αὐτοῦ, οὐ θείαν δέ, κτιστὴν πάντως ἐροῦσι. Θεότητος γὰρ καὶ κτίσεως οὐδὲν μέσον ἂν εἴη. Καὶ τί τῆς μεταβολῆς τῷ σώματι τὸ ἀναγκαῖον, εἴπερ εἰς κτιστὴν οὐσίαν πάλιν μετεποιεῖτο;

16. Ἰλιγγιᾷς ἐπὶ ταῖς [1] ἀπορίαις, καὶ τάχα που καὶ δέδιας μή πού τι τῶν εἰρημένων τὸν τῆς πίστεως ἡμῶν [2] παραλύσῃ λόγον. Ἀλλ' ὅταν ἐγὼ ζητῶν ἐπαπορήσω, τότε τοῦ μυστηρίου τῶν
Χριστιανῶν ἀνακράζω τὸ θαῦμα, ὅτι ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ λόγον, 388
[3] ὑπὲρ κατάληψιν τὰ ἡμέτερα. Ὅταν δὲ καὶ σοὶ τὰ τοιαῦτα ζητοῦντι ἀπορία τις [4] ἐπείῃ, πρόσφερε τοῖς ζητουμένοις [5] ἑτοίμην λύσιν τὴν πίστιν, λογιζόμενος, ὅτιπερ ὅπου θεός, κἂν [6] ἀγνοηθῇ τι τῶν λεγομένων, ἢ δι' ὑπεροχὴν φύσεως ἢ δι' οἰκονομίας τρόπον, [7] οὐδὲν ἀπὸ τούτου βλάβος τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐγγίνεται. Πῶς δὲ ὅλως [8] οὐ δεδίατε τὴν τόλμαν, τὰ θεῖα διευθύνειν ἐπιχειροῦντες; Ἢ τῶν θείων οὐκ ἀκηκόατε λόγων, οἳ τοὺς καθ' [9] ἡμᾶς
τῶν τοιούτων ἐγχειρήσεων ἀνείργοντες τὴν τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ B

21. ἥγε] Coisl. 1. εἴγε.

22. Καὶ ... τῇ αὐτοῦ] Haec in Mon. interciderunt; causa erroris cernitur in repetito αὐτοῦ. Coisl. 1. ut in textu. Coisl. 2. et Arg. εἰ μὲν τῇ αὐτοῦ. Vulgata scriptura est εἰ μὲν γὰρ ταὐτὸν τῇ αὐτοῦ.

23. ἐκ πατρὸς ... καθ' ἣν] Desunt illa verba in Mon.; etiam in Arg. inter καθ' ἣν et αὐτὸ τὸ σῶμα pusilla est lacuna.

24. αὐτὸ] Liquore rubro idque a prima manu in Arg. litera σ addita est, τὸ in τω mutatum, supra σῶμα positum τι (= σώματι) et post κατ' supra lineam τ', = τὸν pro τήν, quod Reg. 1. in textu habet (κατὰ τὴν αὐτήν). Reg. 2. κατὰ ταυτὴν πεποίηκε et ad marg. κατ' αὐτήν.

1. ἀπορίαις, καὶ τάχα] Sic Maran. ex Coisl. 1. textui inseruit. Ceteri ἀπορήσεσι τάχα.

2. παραλύσῃ] Reg. 3., Clar. 1.,

ergo antea imperfecta, siquidem accessionem accepit. At nihil ab eo accepit? Quod ergo mutatum est nihil erit. Et quomodo quod nihil est in divinam substantiam mutatum? At Logos, inquient, nequaquam in propriam substantiam corpus dissolvit, sed in divinam illud immutavit. Rursus nobis respondeant, utrum in divinam ut aliam ab ejus substantia, an ut eamdem? Et si ut eamdem, duas Logi divinas essentias praedicabimus: unam quidem, quam ex patre genitus habuit, alteram autem, cui simile ipsum corpus effecit; quodsi in aliam nec divinam, in creatam profecto dicent. Divinitatem enim inter et creaturam nihil medium. Et quid mutatione corpori opus est, si rursus in substantiam creatam mutatur?

16. Vertigine laboras in ejusmodi dubitationibus, ac forte etiam metuis ne quid ex his, quae dicta sunt, fidei nostrae rationem dissolvat. At ego, ubi quaerens haereo, miraculum mysterii Christianorum exclamo, quia supra mentem, supra rationem, supra intelligentiam res nostrae. Tibi quoque talia quaerenti ubi dubitatio inciderit, affer paratam quaestionibus responsionem fidem, et illud considera, ubi Deus est, etiamsi aliquid ex his quae dicuntur ignoretur, sive ob praestantiam naturae sive ob incarnationis modum, nullum ex ea re detrimentum ignorantibus evenire. Quomodo autem audaciae crimen non formidatis, qui divina emendare aggredimini? An non divinos audivistis sermones, qui, ut nos ab ejusmodi incoeptis deterreant, luti et figuli imaginem nobis proposuerunt, hoc mo-

Arg. παραλυπήσῃ. Ms. Steph. λυπήσῃ. Mon. παραλύσυν corrupte.

3. ὑπὲρ κατάληψιν] Vulgo additum est κτιστῆς φύσεως, quod Coisl. 1. fretus ejeci e textu. Paulo antea Arg. ἀνακράξω.

4. ἐπείη] Mon. inepte ἐπίῃ, Arg. ἐπάγῃ (?). Statim pro πρόσφερε habent Reg. 3., Coisl. 2., Clar. 1. πρόφερε; sic Stephan. quoque, Sylburg., Morell..

5. ἑτοίμην] Mon. ἑτοίμως.

6. ἀγνοηθῇ] Coisl. 1. et Reg. 1. 2. ἀγνόηται.

7. οὐδὲν ἁ. τ. βλάβος] Ita Coisl. 1., Reg. 1. 2., Ms. Steph., Maran.; reliqui οὐδὲ μία (Morell. οὐδεμία; sic et Mon.) ἁ. τ. βλάβη.

8. οὐ δεδ. τ.] Stephan. mendose οὐδὲ διὰ τὲ τήν.

9. ἡμᾶς] Sic ex Mon. dedi pro vulg. ὑμᾶς. Mox idem καὶ τὴν τοῦ κ. ἡ. εἰκόνα.

4*

κεραμέως ἡμῖν εἰκόνα [10] προσέθηκαν, ταύτῃ παιδεύοντες μὴ δεῖν
[11] ἡμᾶς περιέργους ἢ ἐξεταστὰς τῶν θείων καθίστασθαι, ἀλλ' εἴ-
κειν τῇ βουλήσει τῇ θείᾳ, καθάπερ τὸν πηλὸν τῷ κεραμεῖ; Εὐ-
λαβήθητε γοῦν ὀψέ ποτε καὶ φρονήματι λίαν ἐπιεικεῖ τοὺς ὑμε-
τέρους λογισμοὺς [12] κοιμίσατε καὶ τὰς ἐν ὑμῖν ἐπαπορήσεις πίστις
[13] ἐπιλυέτω μόνη καὶ τοὺς λόγους τοὺς θείους κατὰ τὸ [14] γεγραμ-
μένον τρέμετε, ἵνα τῆς ἐπαναπαύσεως τῆς θείας ἄξιοι γενόμενοι C
τῶν μακαρίων ἐκείνων ῥημάτων παρὰ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ἐπα-
κούσητε, [15] Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, [16] λεγόντων, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν
ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντα [17] τοὺς λόγους μου; Τούτοις
περικλεισθεισῶν τῶν θεομάχων γλωσσῶν, πρὸς τὴν διαστολὴν ὁ
λόγος ἐπειγόμενος τρέχει. [18] Ὑμεῖς δὲ οἱ τῆς ἐκκλησίας υἱεῖς, οἱ
τὴν ζήτησιν εὐσεβῶς ποιούμενοι, καὶ τῶν ἐπαπορουμένων τὰς
πεύσεις οὐ πειράζοντες, ἀλλ' εἰ δυνατὸν μανθάνειν [19] προσάγοντες,
ὧδέ μοι τὸν νοῦν εὐτρεπίσατε. [20] Πολυσχιδὲς μὲν τῆς θείας διδα-
σκαλίας τὸ σχῆμα, συναιρεῖται δὲ ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἴς τε μάθησιν D
ἐντολῶν καὶ φυλακήν, εἴς τε τὴν θείαν γνῶσιν καὶ προσκύνησιν.
Οἱ τοίνυν τῆς εὐσεβείας ἐρασταὶ τὴν μὲν τῶν ἐντολῶν φυλακὴν
καὶ μάθησιν κατ' οὐδὲν ἀγνοεῖν πειράσονται καὶ πρὸ τούτων γε τὴν
θείαν προσκύνησιν. Τήν γε μὴν τῶν θείων γνῶσιν [21] βουλήσονται
μὲν ἰχνεύειν εἰς δύναμιν· ἀτονοῦντες δὲ προσκυνείτωσαν ὡς ἀνέ-
φικτον, ἵνα μὴ κενοῦται τὰ τῆς πίστεως [22] ἡμῖν. Ταύτῃ δ' [23] ἐπι-
σταμένων ἡμῶν, ἃ μὲν δεῖ ζητεῖν, ἃ δὲ πιστεύειν, ἐπὶ τοὺς ἀγῶ-
νας [24] οὖν τοῦ δρόμου τὸν λόγον ἐμβιβάσαντες νικητὴν ἀποφῆναι 389
σπουδάσωμεν. [25] Ἔμβηθι λοιπὸν εἰς τοὺς ἀγῶνας ὁ λόγος.

10. προσέθηκαν] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. προέθηκαν. Exstat autem similitudo Jes. XXIX. et ep. ad Rom. IX..

11. ἡμᾶς] Deest in Arg..

12. κοιμίσατε] Stephan. ex Reg. 3. κοιμήσατε. Coisl. 2., Clar. uterque, Arg. κοσμήσατε.

13. ἐπιλυέτω] Arg. ἐπιλυσάτω. Stephan. ἡμῖν antea pro ὑμῖν.

14. γεγραμμένον ... γενόμενοι τῶν] In Mon. haec omnia interciderunt.

15. Ἐπὶ ... μου] Jes. LXVI. 2..

16. λεγόντων] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. λέγοντος.

17. τ. λόγους μου] Arg. et Mon. μου τ. λόγους.

18. Ὑμεῖς δὲ] Ante haec verba Mon. in marg.: κεφάλ. κβ'. τίνα δεῖ ζητεῖν περὶ θεοῦ καὶ τίνα πιστεύειν;

19. προσάγοντες] Clar. 2. προσάγοντες.

20. Πολυσχιδὲς] Arg. πολυ-

do docentes non oportere nos curiosos esse aut inquisitores divinarum rerum, sed cedere divinae voluntati, ut lutum figulo? Vereamini igitur tandem aliquando et animo admodum modesto vestras ratiocinationes consopite et vestras dubitationes fides sola dissolvat et ad divinos sermones, quemadmodum scriptum est, contremiscite, ut digni in quibus Deus requiescat facti beata illa verba ab universorum Deo audiatis, quae sic habent: *Ad quem respiciam, nisi ad humilem et quietum et trementem sermones meos?* Quum his obstructae fuerint linguae cum Deo pugnantes, properans ad distinctionem sermo currit. Vos autem, qui ecclesiae filii estis, qui quaestionem pie proponitis, et de rebus dubiis interrogationes non tentandi, sed, si fieri possit, discendi studio profertis, nunc mihi animum advertite. Multifariam quidem dividitur divinae doctrinae forma, summatim vero colligitur in institutionem mandatorum et observationem, atque in Dei cognitionem et adorationem. Pietatis igitur amatores mandatorum observationem et institutionem nulla in re ignorare conabuntur et praecipue Dei adorationem. Rerum autem divinarum cognitionem volent illi quidem pro viribus investigare; at ubi vires deficient, ea adorent quae attingere non possunt, ne fides nobis evacuetur. Hoc vero quum ita norimus, scilicet quae inquirenda sint et quae credenda, sermonem in curriculi certamen producamus et victorem eum efficere studeamus. *Descende jam in ipsam arenam sermo.*

σχεδές. Mox Reg. 1. 2., Ms. Steph., Clar. 2., Mon. *χρῆμα* pro *σχῆμα*.

21. *βουλήσονται*] In Mon. post *βουλήσ*. verba praecedentia *καὶ πρὸ τούτων* usque ad *θείων γνῶσιν βουλήσονται* repetita sunt librarii negligentia. Dein Maran. *ἰχνύειν* male pro *ἰχνεύειν*.

22. *ἡμῖν*] Reg. 1. 2., Ms. Steph., Clar. 2. *ἡμῶν*.

23. *ἐπισταμένων*] Reg. 1. 2., Ms. Steph., Clar. 2. ad marg. *διϊσταμένων*.

24. *οὖν*] Offensionem non habet ita collocatum. Abest in Reg. 3.; Mon. *οὖσαν*. Mox idem *ἐκβιβάσαντες*.

25. *Ἔμβηθι . . . ὁ λόγος*] Morell. *ἔμβληθι*. Pro *εἰς*, quod Maran. ex Reg. 1. et 2. sumsit, vulgo legitur *ἐπί*. Jambus est; qui ut magis appareat, Sylburg. legi vult *εἰς ἀγῶνάς μοι ὁ λόγος*. Sed ne sic quidem recte se habet.

17. [1] Ὁμολογοῦμεν ἀγνοεῖν τὴν ἐναργῆ τῆς ἀληθείας γνῶσιν,
ἐπείπερ μέρος πολύ που τῆς νίκης. Ὅσον δ' ἐφικτὸν ἀνθρώπου
φύσει, τοῦτο ἐξετάσας [2] εὐσεβῶς ὑμῖν τὸ ζητούμενον λύσω. Πῶς
γάρ, φησιν, ὁ λόγος ἔν τε τῷ οἰκείῳ ναῷ [3] κατ' οὐσίαν ἐστίν, ἔν
τε τοῖς οὖσιν ἅπασιν ὁμοίως, καὶ τί πλεῖον ὁ ναὸς τῶν ἁπάν-
των ἕξει; Ἀκούσωμεν δὴ [4] λοιπὸν τοῦ λόγου λέγοντος· [5] Ὅς
ἐστιν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός, κατ' οὐσίαν [6] καὶ τοῖς πᾶσιν
ἀμερίστως πάρεστι. Καὶ οὐχ οὕτως αὐτὸν ἐν τῷ πατρὶ λέγομεν B
ὡς ἐν τοῖς λοιποῖς εἶναι, οὐ διὰ τὸ τὴν οὐσίαν ἐν τοῖς ἄλλοις
[7] γινομένην συστέλλεσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν δεχομένων μέτρον,
ἀτονούντων τὴν εἰσδοχὴν τὴν θείαν. Οὕτως ἐν τῷ οἰκείῳ ναῷ
ἀχώριστον λέγοντες [8] καὶ οἱονεὶ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοι-
κεῖν [9] καθομολογοῦντες καὶ τοῖς πᾶσιν αὐτὸν παρεῖναι κατ' οὐ-
σίαν λέγομεν, καὶ οὐχ ὁμοίως. Οὐ γὰρ δέχεται σῶμα [10] ῥυποῦν
ἀκτῖνας θεότητος. Καὶ μάνθανε τὸ λεχθὲν [11] παραδείγματι· οὐ
γὰρ ἂν ὑποσταλείην τοῦ ζητουμένου τὸ μέγεθος, [12] τῆς ἐκκλησίας
υἱέσιν εὐσεβῶς διαλεγόμενος. Κοινὸς ὁ ἥλιος ἡμῖν καθ' ἑκάστην
τοῖς πᾶσι πρόκειται, καὶ [13] οὐ τῷ μὲν ἔλαττον, τῷ δὲ πλεῖον C
[14] προσβάλλει, ἀλλὰ κοινὴν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν τοῖς πᾶσιν ἐπί-
σης ἀφίησιν. Ἀλλ' εἴ τις ἐῤῥωμένας τὰς ὄψεις ἔχοι, δέχεται μὲν
τούτου τῆς ἀκτῖνος τὸ πλεῖον, οὐχὶ [15] διὰ τὸν ἥλιον ὡς μᾶλλον
εἰς αὐτὸν [16] τῶν λοιπῶν ἐφηπλωμένον, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν τῆς
ὄψεως δύναμιν· ὁ δὲ τὰς ὄψεις ἀσθενῶν οὐδ' αὐτῷ [17] τοῦ φωτὸς
τῷ ἀπαυγάσματι προσβλέπειν δυνήσεται διὰ τὴν τῶν ὀμμάτων

1. Ὁμολογοῦμεν] Mon. in marg.: κεφάλ. κγ'. ὅτι πανταχοῦ κατ' οὐσίαν λόγος ἐστί, καὶ οὐχ (cod. ἐξ) οὕτως ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ ναῷ.

2. εὐσ. ὑμῖν] Arg. εὐσ. ἡμῖν. Mon. εὐσ. δὲ ἡμῖν.

3. κατ' οὐσ. ἐστίν] Haec verba leguntur post ὁμοίως in Coisl. 2., Arg., Mon.. Mox in Arg. ἅπασιν deest.

4. λοιπὸν] Deest in editis ante Maran.; sed firmatur Coisl. 1., Reg. 1. 2., Ms. Steph., Arg., in quo supra lineam positum est prima manu.

5. Ὅς ... πατρός] Ev. Jo. I. 18.. Maran. ἐν male omisit.

6. καὶ] Hanc conjunctionem Marano Coisl. 1. suppeditavit. Deinde Mon. ἀμέριστος.

7. γινομένην] Editi γιγνομένην. Coisl. 2. γινομένοις. Statim Reg. 1. 2. et Ms. Steph. συντελεῖσθαι.

8. καὶ] Deest in Coisl. 2.; Reg. 1. 2. οἷον εἴη pro οἱονεί.

9. καθομολ.] Stephan., Syl-

17. Fatemur nos claram veritatis cognitionem assecutos non esse, siquidem id bona pars victoriae est. Quantum autem humana natura attingere potest, illud investigans pie vobis quaestionem solvam. Quomodo enim, inquit, Logos et in proprio templo est secundum essentiam et in rebus universis similiter, et quid praecipue templum prae omnibus habebit? Audiamus iam scripturam dicentem: *Qui est in sinu patris*, secundum essentiam omnibus etiam adest citra divisionem. Nec ita illum in patre esse dicimus ut in aliis rebus, non quod illius substantia in aliis rebus contrahatur, sed propter suscipientium modulum, quae divinam praesentiam non sustinent. Ita dum illum in proprio templo inseparabilem dicimus ac veluti plenitudinem divinitatis ibi habitare confitemur, etiam aliis rebus adesse secundum essentiam dicimus, sed non similiter. Non enim capit corpus sordidum radios divinitatis. Et disce exemplo id quod dico; non enim quaestionis magnitudinem, cum ecclesiae filiis pie disserens, subterfugiam. Communis sol nobis quotidie omnibus propositus est, neque huic minus, illi plus lucis profundit, sed communem omnibus efficaciam suam aeque immittit. Sed si quis validos habeat oculos, plus de illius radio accipit, non ob solem, quasi ei plus quam ceteris expansus sit, sed ob propriam oculorum vim; qui autem oculis infirmus est, is ne ipsi quidem lucis splendori poterit intendere propter oculorum debilitatem. Sic

burg., Morell. *ὁμολογοῦντες*. Coisl. 1. et Reg. 1. 2. ut in textu.

10. *ῥυποῦν*] Coisl. 1. et Reg. 1. 2. *ῥυπόν*. Regii genuinam lectionem in marg. praebent.

11. *παραδ.*] Mon. *παραδείγμασιν*. Tum articulus ante *μέγεθος* omissus.

12. *τῆς*] Id abest in Arg.. Ceterum mallet Sylburg. *τοῖς τῆς ἐκκλ. υἱέσιν* aut *τοῖς ἐκκλ. υἱέσιν*. Non mutamus.

13. *οὐ*] In Mon. non legitur.

14. *προσβάλλει*] Clar. 2. *περιβάλλει*.

15. *διὰ τὸν*] Reg. 3., Clar. 1., Arg., Mon., item priores tres editores *διὰ τὸ τόν*. Coisl. 1. et Reg. 1. 2. male *οὔτι* pro *οὐχί*.

16. *τῶν λοιπῶν*] Desiderantur haec in Coisl. 2. et Mon.. Statim ex Coisl. 1. et Reg. 1. 2. *ἐφηπλ.* dedi pro vulg. *ἐφαπλούμενον*.

17. *τοῦ φωτὸς*] Haec in Clar. 2. non habentur.

ἀσθένειαν. Οὕτω μοι νόει τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον πᾶσι μὲν ἐπίσης κατ' οὐσίαν, [18] ἅτε θεὸν ὄντα, παρεῖναι, ἡμᾶς δὲ πάντας, D [19] οἷον ἀσθενεῖς ὀφθαλμοὺς καὶ λημῶντας τῷ ῥύπῳ τῶν ἁμαρτιῶν, τὴν εἰσδοχὴν τοῦ φωτὸς ἀτονοῦντας, τὸν δὲ οἰκεῖον ναόν, [20] οἷον ὀφθαλμὸν καθαρώτατον, καὶ χωροῦντα τοῦ φωτὸς ὅλου τὴν αἴγλην, ἅτε πλασθέντα μὲν ἐκ πνεύματος ἁγίου, ἁμαρτίας [21] δὲ καθάπαξ κεχωρισμένον. Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος, ὁμοίως κατ' ἐνέργειαν τοῖς πᾶσι προσβάλλων, οὐχ ὁμοίως ὑπὸ πάντων χωρεῖται, οὕτως ὁ λόγος, κατ' οὐσίαν τοῖς πᾶσι παρών, οὐχ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις καὶ τῷ ναῷ τῷ οἰκείῳ πάρεστιν.

18. Ἴδε πῶς ἀθλήσας τὸν δρόμον ὁ λόγος νικητὴς ἀπεφάν- 390 θη. Στεφανηφορείτω λοιπὸν καὶ πομπευέτω καὶ [1] τοῖς τῆς νίκης στεφάνοις ὡραϊζέσθω καὶ θριαμβευέτω τῶν ἀντιπάλων τὴν ἧτταν. Ἡμεῖς δὲ [2] τοῦ Χριστοῦ προάγοντος τὸν ἐπινίκιον ᾄδωμεν, [3] Τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν, βοῶντες, ὁ λόγος ἠγώνισαι, τὸν δρόμον τετέλεκας, τὴν πίστιν τετήρηκας, λοιπὸν ἀπόκειταί σοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Μᾶλλον δὲ τὸν χορηγήσαντα τὴν νίκην ἀνυμνήσωμεν, τὸν θειότατον λόγον, τὸ φῶς [4] τὸ ἀληθινόν, B [5] τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, [6] τὸν δι' οὗ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, [7] τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, τὸν δι' οὗ τὰς τοιαύτας τῶν λόγων στροφὰς διαλύομεν, τὸν κηδεμόνα, τὸν πρύτανιν, τὸν εὐεργέτην, ᾧ καὶ θύομεν διηνεκῶς θυσίαν αἰνέσεως καὶ [8] σπένδομεν ὡς θεῷ δεήσεις εἰλικρινεῖς καὶ θύομεν εὐωδίαν πράξεων, αὐτὸν [9] ἑαυτοῖς ἀναστρέφοντες, αὐτὸν ἀναπνέοντες, αὐτὸν λογιζόμενοι, αὐτῷ προσανέχοντες, αὐτὸν ἐν πᾶσιν ὑμνοῦντες, τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ χορηγὸν τῆς ἀνωτάτω βασιλείας.

18. ἅτε θεὸν] Ita Coisl. 1. 2., Reg. 1. 2., Mon.; sic Maran. quoque. Reliqui ἅτε δὴ θεόν. Arg. mox πάντως pro πάντας.

19. οἷον ἀσθ. ὀφθαλμ.] Sic Maran. ex Coisl. 1. reposuit. Ceteri minus recte οἷον ἀσθ. κ. λημ. (Arg. et Mon. λημιῶντας) τ. ρ. τ. ἁ. τοὺς ὀφθαλμούς.

20. οἷον] Deest in Reg. 3., Coisl. 2., Clar. 1., Arg., Mon.; nec agnoverunt Stephan., Sylburg., Morell..

21. δὲ] Omissum in Mon..

1. τοῖς] Hic articulus in Arg. supra lineam scriptus est manu prima. Dein vitiose θριαμβεύτω.

2. τοῦ Χριστοῦ προάγ.] Sic bene Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph.; sic et Maran.. Ceteri codd. msti et editi οἱ τοῦ Χριστοῦ προάγοντες,

mihi cogita justitiae solem omnibus aeque secundum essentiam, quippe quum Deus sit, adesse, nos autem omnes, velut infirmos oculis et lippientes sordibus peccatorum, praesentiam lucis non sustinere, proprium autem illius templum, velut oculum purissimum, etiam idcirco splendorem lucis universae capere, quippe quum a spiritu sancto formatum et a peccato omnino remotum sit. Quemadmodum enim sol, qui pariter secundum efficaciam omnibus illucet, pariter ab omnibus non capitur, ita Logos, quum omnibus secundum essentiam adsit, non omnibus pariter ac proprio templo adest.

18. Vide ut cursu confecto victor sermo renuncietur. Jam coronetur et pompas agat et victoriae coronis decoretur et triumphum ex adversariis devictis agat! Nos autem Christo praeeunte epinicium cantemus, clamantes: Bonum certamen, sermo, certasti, cursum consummasti, fidem servasti, de reliquo reposita est tibi corona justitiae. Potius vero eum qui victoriam dedit hymnis celebremus, Logon maxime divinum, lumen verum, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, per quem vivimus et movemur et sumus, per quem omnia, per quem ejusmodi verborum ambages dissolvimus, curatorem, gubernatorem, beneficum, cui et immolamus continenter hostiam laudis et libamus ut Deo sinceras preces et bonum odorem actionum sacrificamus, ipsum in nobis habentes, ipsum spirantes, ipsum cogitantes, in ipsum intenti, ipsum in omnibus laudantes, beatam spem ac supremi regni largitorem.

sed Arg. et Mon. illud τοῦ omittunt.

3. τὸν ἀγ. ... στέφανος] Coll. ep. 2. ad Tim. IV. 7. sq..

4. τὸ ἀληθινὸν] Deest in Arg. et Mon..

5. τὸ φωτ. ... κόσμον] Coll. ev. Jo. I. 9..

6. τὸν δι' ... ἐσμέν] Coll. Act. apost. XVII. 28..

7. τ. δι' οὗ τὰ π.] Haec verba in Arg. et Mon. ante τὸν δι' οὗ ζῶμεν leguntur.

8. σπένδομεν] Mon. inepte σπεύδομεν. Mox idem cum Arg. θυμιῶμεν pro θύομεν.

9. ἑαυτοῖς] Ad marg. Reg. 3. et Clar. 1. et Ms. Steph. ἐν αὐτοῖς. Statim Ms. Steph., Arg., Mon. ἀναστρέφοντες τὴν μακαρίαν ἐλπ. etc. intermediis omissis. Sed omissa verba in Arg. margini adjecta sunt manu primitiva, ita quidem, ut pro ἐν π. ὑμν. legatur ἐν ἅπασὶν (sic) ἀνυμνοῦντες.

[1]ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ ΖΗΝΑΙ ΚΑΙ ΣΕΡΗΝΩΙ

ΤΟΙΣ ΑΔΕΛΦΟΙΣ ΧΑΙΡΕΙΝ.

1. Περὶ μὲν τῆς κατὰ [2]πρόληψμά τινων ἀλογίστου παιδείας, 503
μαθήσεώς τε ἀνωφελοῦς, κατὰ παράδοσιν ἀνθρώπων κληρονο- B
μηθείσης ὑπὸ τῶν τὰ ὅμοια τοῖς Φαρισαίοις νοούντων τε καὶ
πραττόντων, [3]ἐν τῇ πρὸς Πάπαν ἐπιστολῇ μετὰ πάσης ἀκριβείας
ἐξεθέμην. Ἵνα δὲ μὴ πάνυ μεμπτικὸς εἶναι δόξαιμι, παρέχοιμι
δὲ [4]καὶ λαβὰς σωτηρίους τοῖς βουλομένοις εὖ πράττειν, ἐν τῇ
γραφείσῃ πρὸς ἄρχοντάς μοι λίαν ἐπιμελῶς, ὡς ἐγὼ νομίζω, συν-
τάξας, οὐκ ὤκνησα καὶ ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, χάριν τοῦ γινώσκειν C
ὑμᾶς τὰς παιδαριώδεις τινῶν πολιτείας. Τὸ γὰρ εἰδέναι τῶν μὴ
κατὰ λόγον πολιτευομένων τὰς ἀναστροφὰς σωφρονίζει τοὺς μὴ
ἐμπίπτειν εἰς τὰ ὅμοια σπεύδοντας. Ὑμᾶς μὲν οὖν καλῶς ἔχει
τὰ ἐκ παρασκευῆς ἀνδραγαθεῖν· [5]ἀλλ' ἐπεὶ τοῦ νῦν αἰῶνος ταῖς
[6]περιφοραῖς τὰ τῆς γνώμης ἡμῶν συνταράττεται κατασπωμένων
εἰς τὸν κόσμον, [7]ὅθεν ὁ σωτήρ, οὐκ εἶναι λέγων ἑαυτὸν [8]καὶ
ἡμᾶς τούτου, τῆς πρὸς τοῦτον κοινωνίας ἀπέστρεψε, συμβου-
λεύω ὑμῖν φίλους τῆς ἀληθείας γίνεσθαι, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς D
ἐν οὐρανοῖς δυνάμεως καταδεχομένους πᾶν τὸ κατὰ τὸ θέλημα

1. *ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ*] Morellus contra codd. mstos et editos *Τοῦ αὐτοῦ Ἰουστίνου*. Mox Ms. Steph. *Σερίνῳ*.

2. *πρόλημμα*] Clar. 2. *πρόβλημα*.

3. *ἐν τῇ πρὸς Πάπαν ἐπιστ.*] Auctor hujus epistolae duas alias a se antea scriptas commemorat. In prima, quae erat ad Papam, carpebat pravas consuetudines; in altera, ad eos qui praesunt, non totus erat in carpendo et objurgando, sed simul salutares ansas praebebat his qui recte vivere volunt. Idem ei propositum in hac tertia epistola: nimirum ita insectari nonnullorum vitia, ut simul eos, qui recte vivere volunt, salutaribus praeceptis juvet. *Maranus*. Ceterum vox *Πάπας* vel proprium alicujus viri nomen (Maran.) designat vel dignitatem aliquam, nempe episcopi (Lang., Sylburg.), qui eo nomine a Graecis appellari sole-

JUSTINUS ZENAE ET SERENO

FRATRIBUS SALUTEM.

1. De institutione, qua nonnulli praeter rationem praeoccupati sunt, et de disciplina inutili, quam secundum hominum traditionem acceperunt qui similia Pharisaeis et sentiunt et faciunt, in epistola ad Papam summa cum diligentia edisserui. Ne autem videar totus esse in objurgando, sed ut ansas salutares praebeam volentibus praeclare se habere, etsi id in epistola ad eos qui praesunt admodum, ut equidem existimo, diligenter exsecutus sum, non tamen gravatus sum etiam ad vos scribere, ut cognoscatis puerile nonnullorum genus vivendi. Nam eorum, qui secundum rationem non vivunt, agendi rationem cognoscere, pro disciplina est iis qui dant operam, in eadem vitia ne labantur. Ac vos quidem laudandi estis, quod praeparato animo virtutem colatis; sed quia hujus mundi vicissitudinibus, dum ad eum trahimur, mens nostra turbatur, quam ob causam servator, quum et se et nos de mundo non esse dicit, ab ejus commercio deterret: auctor vobis sum ut amici veritatis sitis, et, perfectionem virtutis coelestis excipientes, id quod consentaneum est voluntati pa-

bat. *Ἄρχοντας* autem non imperatores (Sylburg.), sed haud dubie congregationum superiores intelligit; cf. librum meum: de Justini Mart. scriptis et doctr. p. 70. not. 5..

4. *καὶ*] Deest in Reg. 2., sed alia manu supra lineam scriptum est.

5. *ἀλλ' ἐπεὶ ... συμβουλεύω ὑμῖν*] Vulgo vitiose *ἀλλ' ἐπεὶ ... συμβουλεύων ἡμῖν* (Ms. Steph. *ἡμᾶς*). Scripturam, quam in textu dedi, Marani debeo conjecturae. Wolfius legendum censuit minus recte *ἀλλ' ἔτι* (*adhuc*) ... *συμβουλεύων ἡμῖν*.

6. *περιφοραῖς*] Reg. 1. *παραφοραῖς*.

7. *ὅθεν ... τούτου*] Coll. ev. Jo. XVII. 16..

8. *καὶ ἡμᾶς τούτου*] Ita Maran. cum Reg. 1. 2. et utroque Clar. pro *τούτου καὶ ἡμᾶς*, quod Stephan., Sylburg. et Morell. praebent.

τοῦ πατρὸς τῶν αἰώνων ἀπαρτίζειν, μάχης [9] τε καὶ ζηλοτυπίας κοσμικῆς μακρὰν ἵστασθαι.

2. Διαφέρεται γὰρ ἑαυτῷ πᾶς ὁ ὀργιζόμενος καὶ τὸ τῆς θυμομαχίας εἶδος εἰς ἑαυτὸν καταντᾶν εἴωθεν. Ἤδη γοῦν τινας ἴσμεν [1] ἐφ' οἷς ἂν κινηθῶσι τῶν πλησίον, δι' οὓς τὰ τῆς λύπης αὐτοῖς ἀποβέβηκε, μηδὲν εἰδότας, ἑαυτοὺς δὲ ἐσθίοντας καὶ ὀδυνῶντας. Ῥητέον οὖν πρὸς τὸν ἐναντιοῦσθαι πειρώμενον χα- 504
λεπὸν μηδέν, καθεσταμένῃ δὲ τῇ γνώμῃ καὶ ἀταράχῳ τῇ διαθέσει τοσοῦτον· Οὐχ οὕτως ἔσται σου τὸ τῆς ἰσχύος δυνατόν, ἵνα μου κινήσῃς τὴν προαίρεσιν. Προνοητέον δὲ καὶ τῆς πρὸς τοὺς διαφερομένους εἰρήνης καὶ μὴ τῷ δόγματι τῆς ὀργῆς συναποφερομένους λέγειν ποτὲ μέν· Φύσεώς εἰμι τοιαύτης καὶ οὐ δύναμαι μὴ ὀργίζεσθαι· ποτὲ δὲ καὶ τῆς κοινωνίας κατὰ τὴν εὐχὴν ἀποχωρεῖν. Τὸ μὲν γὰρ ἔτι κατὰ φύσιν βιοῦν οὐδέπω πεπιστευκότος ἐστί, τὸ B
δὲ ζηλοτυπεῖν διὰ φθόνον μακρὰν τῆς ἀληθείας ἱσταμένου. Παιδευτέον οὖν πάντα ὁντινοῦν ἀμνησικάκως, μὴ [2] κατεπιτηδεύοντας τὴν νουθεσίαν. Ἤδη δέ τινας ἴσμεν [3] κατὰ τὸ σαρκικὸν ἐν προκοπῇ γινομένους, ἕλκοντας πρὸς τὴν ἑαυτῶν ὀργὴν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ βουλομένους ἐφαρμόζειν τῷ δόγματι τῆς καταφορᾶς αὐτῶν τὰ λόγια τοῦ σωτῆρος ἡμῶν· οἷς εἰ ἀποβεβήκει τὸ δύνασθαι ἐν γεέννῃ παραδιδόναι τινάς, καὶ ὁ κόσμος ἂν ὅλος ὑπ' αὐτῶν κατηνάλωτο· πλήν, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ κατακρίνουσι C
καὶ τοῦ πυρὸς τὰς καμίνους ἀνοίγουσι. Διὰ τοῦτο μὴ ὦμεν ἡμεῖς τοιοῦτοι. Καὶ ἔτι γνώμην ὑμῖν δίδωμι, βλέπειν ἃ προσήκει θεωρεῖν, καὶ παιδεύειν τὸν πλησίον ὡς δέον ἐστὶν αὐτόν τινα πρῶτον μελετήσαντα πολλάκις τὸ ὑπονοούμενον, μή τι ἄρα [4] ψευδοδοξεῖ· καὶ εἰ δόξειεν εὖ φρονεῖν, νουθετεῖν τότε, μέχρις ἂν ἢ πεισθῇ ταῖς συμβουλίαις ἢ αὐτὸς αὐτὸν [5] κατάφωρον ποιήσῃ.

3. Παρέχεσθαι δ' ἡμῖν ἀταραξίαν πολλὴν δύναται τὸ μὴ κατεπιτηδεύειν πρωτείων ἀπολαύειν [1] μηδ', εἰ βούλοιντό τινες εἰ- D

9. τε] Ms. Steph. δέ.

1. ἐφ'...πλησίον] Vel legendum κατὰ τῶν πλησίον, vel subintelligendum ἁμαρτήμασι: *ob quae proximi delicta irascantur.* Maranus (in Add.).

2. κατεπιτηδεύοντας] Reg. 2. 3., Clar. 1., Ms. Steph. κατεπιπαιδεύοντας.

3. κατὰ τὸ σαρκ. ἐν πρ. γιν.]

tris saeculorum plene faciatis, et a contentione atque aemulatione mundana longe fugiatis.

2. Adversatur enim sibi ipse quisquis irascitur et animi contentionis vitium in seipsum verti solet. Jam profecto nonnullos novimus, qui, quam ob causam irascantur proximis, a quibus molestiae aliquid iis accidit, omnino nesciunt, sed seipsos peredunt et cruciant. In eum ergo, qui nobis adversari instituit, nihil aspere dicendum, sed sedata mente et imperturbato animo hoc tantum: Numquam ita viribus valebis, ut me dejicias animi proposito. Debemus etiam pacis cum adversariis studiosi esse nec iracundiae decreto una cum iis abrepti dicere, nunc quidem: Tali sum indole nec possum non irasci; nunc autem a precum quoque communione discedere. Nam secundum naturam adhuc vivere est hominis nondum credentis, aemulari autem ob invidiam est longe a veritate aberrantis. Unusquisque ergo pacifice submonendus, ita tamen ut de industria non fiat admonitio. Jam vero nonnullos novimus, qui secundum carnem profecerunt, ad suam ipsorum iracundiam evangelium trahunt, ac violentiae suae decreto aptare volunt oracula servatoris nostri; quibus si ea potestas obtigisset ut aliquos gehennae traderent, totus quoque mundus ab iis consumptus fuisset: sed tamen, quantum in ipsis est, et condemnant et ignis caminos aperiunt. Quare tales nos minime simus. Atque vobis etiam auctor sum, ut ea intueamini quae consideranda sunt, ac proximum ita moneatis, ut decet, saepe praemeditata ea re quae in suspicionem venit, nempe an non falsa aliqua opinione ducaris: et si videaris recte sentire, tunc erudiendus est, donec consiliis morem gerat aut semetipsum manifestum faciat.

3. Plurimam autem nobis tranquillitatem afferre potest, si primas non ambiamus nec, si qui ambiant, angamur, sed

Videtur Marano ille secundum carnem profectus de fama, dignitatibus, eloquentia, eruditione intelligi debere.

4. ψευδοδοξεῖ] Reg. 2. et Clar. 2. ψευδοδοξῇ.

5. κατάφωρον] Steph. κατάφορον.

1. μηδ'] Stephan. μὴ δ'.

ναι τοιοῦτοι, λυπεῖσθαι, παραχωρεῖν δὲ τοῖς ἐγκρίνουσιν ἑαυτοὺς ἐφ' ἅπερ ὁ σωτὴρ τοὺς πιστεύοντας οὐ προσκέκληκε. Πρὸς δὲ τὸν κεκραγότα σιωπητέον, καὶ τὸν οἰόμενον περιγεγονέναι τινὸς καταγελαστέον, μὴ ὑπὸ κενοδοξίας ματαίας ἀγόμενον διὰ τοὺς παρόντας καὶ ἀκούοντας ταῖς τῶν λόγων ἀνθυποφοραῖς ἐπίσης καὶ [2] αὐτὸν τὴν ἐπανάστασιν κρατύνειν. Λογιζέσθω μὲν γὰρ ὁ [3] καλῶς ἀποφαινόμενος, ὅτι [4] Καὶ ἠδίκησε, καὶ ἀντειπεῖν οὐκ 505
ἠθέλησα ἢ οὐκ ἐτόλμησα, παρείη δέ μοι διὰ τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν εὐφρασία καὶ ἀνάπαυσις· [5] ὅ τε ἀδικῶν μὴ ὑπερηφανείτω πείθειν τὸν ἀδελφόν, καὶ ὁ νουθετούμενος μὴ ὀργιζέσθω, παρακαλείτω δ' αὐτὸς τὸν οἰκεῖον. Συναντᾶν γὰρ ἑαυτοῖς προσήκει τοὺς δύο πρὸς τὴν εἰρήνην κατάγεσθαι σπεύδοντας, [6] ὅτι καὶ ὁ πατὴρ τῷ μετανοήσαντι συναντήσας υἱῷ φαίνεται καὶ οὐ περιμείνας, ἀνθυπενεγκὼν δὲ ἑαυτὸν πρὸς τὴν ἐκείνου μετάνοιαν· χρηστότης γὰρ ἡ κατὰ πίστιν ἑκατέροις ἐργάζεται τὴν εἰρήνην, B
καὶ ὁ μὲν ἀδικήσας πείθει διὰ τὴν ἁμαρτίαν τὸν φίλον, ὁ δὲ ἀδικηθεὶς μετανοήσει καὶ αὐτὸς ὅτι πρὸς τὸν οἰκεῖον ὠργίσθη. Πάσης οὖν ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεως σαρκικῆς ἐκτὸς εἶναι δεῖ τὸν πιστόν· λῃστεύει γὰρ ὁ μὴ τοιοῦτος καὶ τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ἱεροσυλεῖ, καί, ἵνα τολμηρότερον εἴπωμεν, ἐκβάλλει τὸν θεὸν αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, [7] καὶ διὰ τὴν συνείδησιν ἀπηλγηκὼς ἐστι καὶ πρὸς τοὺς νουθετοῦντας ἀλλοτρίως διάκειται, καὶ τὸν Ἀδὰμ προβάλλεται καὶ τῇ πράξει τῆς Εὔας σεμνύνεται, δέον συναποθνήσκειν τῷ Χριστῷ. C

4. Προσήκει δ' ἡμᾶς, πολλὰ σκεπτομένους πρὸς ἑαυτούς, ἀκατηγορήτους ποιεῖσθαι τὰς ὁμιλίας, [1] μηδὲ λαλεῖν διὰ τὸ βούλεσθαι φλυαρεῖν, σιωπῶντας δὲ τὸ πλεῖστον μεμετρημένως ἀποκρίνεσθαι πρὸς οὓς καὶ ἡ χρεία κατεπείγει. Φευκτέον δὲ καὶ ὑπονοίας πονηράς, καὶ τὴν ὑπόληψιν τὴν ἑαυτῶν δοκιμαστέον,

2. αὐτὸν] Sic ex Reg. 1. 2. et Clar. 2. dedit Maran.; ceteri αὐτῶν.

3. καλῶς] Hoc est in utroque Clar. et Reg. 2. (manu prima); jam Maran. in contextum recepit. Ceteri κακῶς.

4. Καὶ ἠδίκησε] Ita Clar. 2. et alia manu Reg. 2., unde Maran. textui inseruit. Vitiose Clar. 1. καὶ ἠδικῆσαι. Reliqui codd. καὶ ἠδίκησα. Langus interpres legit: ὅτι Ἠδίκησα, καὶ ὁ σιωπῶν, ὅτι Ἀντειπεῖν οὐκ ἠθέλησα.

5. ὅ τε ἀδικῶν μὴ ὑπερηφ.] Hanc lectionem tres Regii et Ms.

iis cedamus qui seipsos ad ea obtrudunt ad quae servator credentes non vocavit. Debemus adversus clamantem conticescere, et eum qui se alterius victorem existimat ridere, nec gloria vana propter eos qui adsunt et audiunt ducti verborum responsionibus contentionem pari studio firmare. Sic enim ratiocinetur qui praeclare respondit: Injuriam fecit, sed contradicere nolui aut non ausus sum, adsit autem mihi ob bonam conscientiam laetitia et requies; et qui injuriam fecit non ob superbiam dedignetur placare fratrem, et qui admonet non irascatur, sed ipse precetur familiarem. Occurrere enim sibi invicem par est utrumque qui ad pacem festinat, siquidem etiam pater poenitentiam agenti occurrisse filio reperitur neque illum exspectasse, sed seipsum ad illius poenitentiam obtulisse; probitas enim fidei consentanea utrique conciliat pacem: et qui injuriam fecit placat amicum ob peccatum, et qui injuriam accepit aget ipse etiam poenitentiam quod familiari iratus fuerit. Debet igitur fidelis extra omnem cupiditatem et appetitum carnalem esse: latrocinatur enim qui talis non est et templum Dei depraedatur, et, ut audacius dicam, Deum ejicit a seipso, et ob conscientiam nullo afficitur dolore et animo est a monitoribus alieno, et Adamum prae se fert et Evae actionem sibi laudi ducit, quum oporteret mori cum Christo.

4. Oportet autem ut multa nobiscum ipsi considerantes nullum in colloquiis reprehensioni locum demus, nec nugandi gratia loquamur, sed silentes maxima ex parte iis moderate respondeamus quos valde opus est responso non defraudare. Fugiendae suspiciones pravae, et quod ipsi suspicamur exa-

Steph. suppeditarunt. Illud ὅ τε, respondens praecedenti λογ. μέν, pro ὁ δὲ potest tolerari; cf. Ep. ad Diogn. c. 1.: ἐμοὶ μέν...σοί τε. Maran. ὅ τε ἀδικῶν μὴ ὑπερηφανενέσθω. Ceteri editt. ὅ τε ἀδικεῖν δοκῶν μὴ ὑπερηφανευέσθω.

6. ὅτι...μετάνοιαν] Coll. ev. Luc. XV. 11. sqq..

7. καὶ δ. τ. σ. ἀπηλγ. ἐ.] H. e. propter conscientiam induratam sensu mali sui caret.

1. μηδὲ λ.] Sic Reg. 1. et Maran.. Reg. 2. μὴ λαλεῖν δέ. Reliqui μηδὲν λαλεῖν.

καὶ ἡσυχαστέον μακροθυμοῦντα καὶ μὴ ὀργιζόμενον. Ἀλλ' οὐδὲ
φθονητέον φιλοστοργουμένῳ τινί, τήν τε ὑπηρεσίαν οὐκ ἐπιτη- D
δευτέον, οὐδ' ὥσπερ κατὰ πρόλημμα δουλευτέον, τὸ πικρόν, ὥς
φασιν, ἀκουσίως καταπίνοντα. Πρακτέον δὲ [2] πᾶν τὸ κατὰ πί-
στιν ὀρθῷ κανόνι· πᾶς γὰρ ὁ μὴ τοιοῦτος καὶ ἐπὶ τῶν σχοινίων
ὥσπερ βαδίζων ὅσον οὐδέπω καταπεσεῖται, κἂν θαυμαστὸς πάνυ
εἶναι δόξῃ τοῖς διὰ τὴν ἰδίαν ἀπραξίαν κεχηνόσι πρὸς τὴν ἑτέ-
ρων μεγαλαυχίαν. Ἰστέον οὖν, τί μὲν τὸ ἐπιτηδευόμενον δόξης 506
ἕνεκα, ποταπὸν δὲ τὸ κατ' ἀλήθειαν πραττόμενον. Καὶ διὰ τοῦ-
το οἰακιστέον τὴν ἑαυτοῦ νῆα, μὴ καταψευδόμενον τῆς κυβερνη-
τικῆς, μηδὲ [3] δεδιότα τοὺς χειμῶνας, καὶ πᾶν τὸ ἐξ ἐναντίας
ἀποβησόμενον [4] προσδοκῶντα. Σάρκες γὰρ ἀκμὴν ἐσμεν, καὶ οὐ-
δὲν ἡμῖν ἀγαθὸν ἐνοικεῖ. Παρακλητέον οὖν τὸν ἰατρὸν πρὸς τὴν
θεραπείαν· ὁ γὰρ οὕτω διακείμενος ἰαθήσεται καὶ τὴν νόσον
φεύξεται. Σπουδαστέον δὲ μήτε ἰδιώτην περὶ τὸν λόγον φαίνε-
σθαι, μήτε ἀνεῤῥωγότι τῷ στόματι καταχρῆσθαι· τὸ μὲν γὰρ B
ὀκνηρὸν ἢ ἄπιστον, τὸ δὲ θηρατικὸν τοῦ κατὰ τὸν κόσμον σπου-
δαίου δείκνυσι.

5. [1] Τροφαῖς δὲ χρηστέον οὐ διὰ τὴν ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ διὰ
τὸ βούλεσθαι ζῆν ἐπί τι χρήσιμον. Ἐὰν δέ [2] ποτε καὶ ὑπὸ ἐν-
δείας καταληφθῶμεν, πρὸς τὴν πενίαν εὐαρεστῶμεν. Καὶ εἰ θέ-
λετε ἀκοῦσαι τῆς ἀλυπίας κατὰ συντομίαν τὸ εἶδος, ἐν πᾶσιν
[3] εὐάρεστοι γίνεσθε· καὶ οὔτε πλουτήσαντες διὰ τὴν μεγαλαυχίαν
καταπεσεῖσθε, οὔτε ἐν ἐνδείᾳ διάγοντες ὑπὸ τῆς λύπης πτερνι- C
σθήσεσθε, τῆς ἐννοίας [4] ὑμῶν ἀεὶ κατὰ τὸν ἐνάρετον λόγον μο-
νοπροσώπου φαινομένης. Ἔτι δὲ ὑποληπτέον πάντα τὸν κόσμον
ἀλλότριον, καὶ [5] μὴ ἴδιον πλέον πίστεως. Οὔτε οὖν [6] φιλίαν

2. *πᾶν τὸ κατὰ πίστιν*] Legendum videtur *τὸ πᾶν κατὰ πίστιν* h. e. *omnia consentanee fidei facienda.* Potest tamen vulgata scriptura ad eumdem sensum revocari, nimirum ut quidquid agimus id sua sponte fidei consentaneum sit et recte a nobis agatur. Similia habemus c. 1. *πᾶν τὸ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τῶν αἰώνων ἀπαρτίζειν.* *Maranus.*

3. *δεδιότα*] Tres Regii et Ms. Steph. *δεδιττόμενον*. Clar. 1. *δεδιώς*.

4. *προσδοκῶντα*] Maran. cum Reg. 1. 2. et Clar. 2. minus congruenter *προσδοκῶντας* legit, quod fluxit a praecedenti *χειμῶνας*.

minandum, et quies ita agenda ut mansueto sis animo ac minime irascaris. Sed nec invidendum ulli benevolentiae aucupi, nec officiosa sedulitas fingenda, nec velut anticipato serviendum, amarum, ut ajunt, ingratiis ebibendo. Quidquid fidei consentaneum est recta regula peragendum; quisquis enim non talis est, is tamquam super funiculis ambulans post breve tempus concidet, quamvis admirandus esse videatur hominibus ob propriam inertiam ore hianti alienam jactantiam spectantibus. Sciendum igitur, quid sit id quod gloriae causa fingitur, et quale id quod vere ex animo fit. Ac propterea sua cuique gubernanda navis, ita ut nec gubernandi artem falso vituperet nec tempestates formidet, sed quidquid adversi accidet ad id imparatus non sit. Caro enim prorsus sumus, nec boni quidquam in nobis habitat. Advocandus ergo ad curandum medicus: nam ita animo affectus sanabitur et morbum effugiet. Danda autem opera ut nec rudes et imperiti simus in loquendo, nec ore effracto abutamur; alterum enim inertis ac minime ad fidem sibi conciliandam idonei, alterum venatoris eorum quae mundo videntur praeclara indicium est.

5. Cibis utendum non ad voluptatem, sed quod vivere velimus ad aliquam utilitatem. Quodsi nos aliquando etiam egestas comprehendat, aequo animo in paupertate simus. Ac si brevissime audire vultis quid sit animus moeroris expers, contenti in omnibus estote: nec divites facti ob superbiam cadetis, nec in indigentia viventes moeror dejiciet, vestra mente eumdem semper vultum, ut ratio virtuti consentanea postulat, servante. Praeterea mundus omnis alienus a nobis existimandus, nec quidquam nobis proprium habendum praeter fidem.

1. *Τροφαῖς* etc.] Similiter de alimentis infra c. 13.: *τροφαῖς ἄρα χρηστέον ἐπὶ τὸ μὴ πεινᾶν.* Etiam Juvenalis: „Non vivas ut edas, sed edas ut vivere possis."

2. *ποτε*] Hanc vocem Maran. ex Clar. 2. reposuit.

3. *εὐάρεστοι γίνεσθε*] Reg. 1. 2. et Ms. Steph. *εὐάρεστον γίνεται.*

4. *ὑμῶν*] Reg. 1. et 3. *ἡμῶν.*

5. *μὴ ἴδιον*] Exspectaveris *μὴ ἴδιον οὐδέν.*

6. *φιλίαν*] Male Langus: *neque amicitias terrenas quaeremus.* Etiam Maranus *φιλίαν* de amicitia accepit; quare legi voluit *τι λίαν*, sic reddens: *Neque igitur quidquam admodum humile exquirendum.* Nihil

ἐπίγειον ζητητέον, οὔτε αὖ πολυτέλειαν ὑπὸ ἀνοήτων μακαριζομένην ἐν μεγέθει πόλεως ἢ δαψιλείᾳ τῶν ἐπιτηδείων, ὧν οὐδ᾽ ἐπιθυμητέον· οὐ γάρ ἐσμεν ἐκ τούτου τοῦ αἰῶνος, χωρὶς εἰ μὴ συγγενεῖς εἶναι τούτου τοῦ κόσμου βουλόμεθα. Συνελόντι δ᾽ εἰπεῖν, ὁ θέλων εὖ διάγειν μήτε ὁράτω πολλά, μήτε ἀκούειν ἐπι- D
τηδευέτω, μήτ᾽, ἂν ἀκούῃ ἢ θεωρῇ, βλέπειν ἢ ἀκούειν νομιζέτω· τὸ γὰρ τῆς ἀταραξίας εἶδος ἐντεῦθεν λαμβάνει τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ πολλὰ πραγματευόμενος ἑαυτὸν [7] ἀδικεῖ, καὶ τὸν πλησίον ἔτι καὶ ἀκουσίως ἁμαρτάνειν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν φιλονεικίαν ποιεῖ. Πολλάκις οὖν διασκεπτέον τὸ ὑποπεπτωκὸς πρᾶγμα, καὶ τότε μόλις χωριστέον ἀπ᾽ αὐτοῦ [8] τὸν μήτε καυστῆρσι μήτε σμιλίοις τὴν νόσον φυγεῖν δεδυνημένον. Ὁμιλητέον δὲ κοσμικὸν οὐδέν, ἀλλὰ 507
τὸ καταρτίζον ἡμᾶς πρὸς τὴν ἀρετήν· τοῦτο γὰρ ἢν μὴ γίνηται, πολλὴν ἡμῖν [9] τὴν εὐτραπελίαν ἐργάζεται, καὶ ὁ φιλόνεικος ἐντεῦθεν λαμβάνει τὴν ἀφορμήν.

6. Ἤδη γοῦν τινας ἴσμεν δόγματι τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως, τὸ ὅσον ἐφ᾽ ἑαυτοῖς, τὴν ἡμέραν νύκτα ποιοῦντας, καὶ διὰ τὴν [1] ἐσκιῤῥωμένην φαντασίαν ἀλλόκοτον ἀπιστοῦντας τοῖς ἐνίων κατορθώμασιν, ἀχθομένους δὲ ἐπὶ τούτοις, καὶ ἅμα τῷ πονηρόν τι ἀκοῦσαι τῷ καταψευδομένῳ μᾶλλον πιστεύοντας. Τί γάρ μοι B
λέγειν περὶ τῶν διὰ τὸ δυσσυνείδητον τὰς ἀπὸ τῶν πλησίον ὁμιλίας εἰς ἑαυτοὺς ἑλκόντων, καί, ἵνα ἄλλο τις φθέγξηται περὶ οὐτινοσοῦν, οἰομένων πρὸς ἑαυτοὺς τείνειν τὸ λεγόμενον, [2] ἀναπλάττειν τε κατὰ τὸ εἰκὸς ἐκ τούτων δρᾶμα καὶ σκηνήν, οἷς ἀπόχρη τὸ καθ᾽ ὑπόνοιαν λέγειν καὶ γράφειν; Γελάσαιμι δ᾽ ἂν καὶ τοὺς ἐν παραβύστῳ μετά τινος τῶν πλησίον συντάττοντας λόγων κεφάλαια, καὶ ὁμιλίας πρὸς μηδὲν εὔθετον ἀνηκούσας, μάχας δὲ διὰ τῶν ψιθυρισμῶν καὶ πολέμους ἐξαρτιζούσας, ἄνω τε καὶ κά- C
τω [3] σκηνοβατοῦντας. Καθάπερ [4] ὁ λίαν μεγαλοφώνως τὸν Ὀρέ-

mutamus; nam φιλία saepe id est quod in interpretatione latina exhibui.

7. ἀδικεῖ etc.] Editt. ante Maran. sic distinxerunt: ἀδικεῖ κ. τ. πλησίον· ἔτι καὶ etc..

8. τὸν] Clar. 1. τοῦ.

9. τ. εὐτραπελίαν] De vitiosa εὐτραπελίᾳ ep. ad Ephes. c. 5. (v. 4.). *Sylburgius*.

1. ἐσκιῤῥωμένην] Vulgo ἐσκιρωμένην. Clar. 2. σκιῤῥωμένην (?).

Neque igitur favor terrenus quaerendus, nec rursus magnificentia, quam insipientes beatam praedicant, in urbis magnitudine aut rerum ad cultum pertinentium copia: quae ne expeti quidem debent; non enim sumus ex hoc saeculo, nisi forte affines hujus mundi esse velimus. Ut uno verbo dicam, qui vult beate vivere neve multa videat, neve audire studio sibi habeat, neve, si audiat aut videat, audire aut videre sibi videatur; inde enim animi tranquillitas initium capit. Qui autem multa molitur is et seipsum laedit, et in causa est insuper cur proximus, studio contendendi cum ipso, etiam invitus peccet. Saepe igitur considerandum id de quo agitur, tumque vix a nobis separandus is, cujus morbus nec cauteriis nec scalpellis fugari potuit. Nihil mundanum in colloquiis tractandum, sed id quod nos ad virtutem perficit; id enim nisi fiat, multam nobis scurrilitatem parit, et contentionis studiosus inde occasionem capit.

6. Jam nonnullos novimus, qui firmo sententiae suae proposito, quantum in ipsis est, diem in noctem vertunt, et ob insolentia animi commenta, in quibus obduruerunt, increduli sunt in aliorum recte factis, et ex his anguntur, ac statim atque aliquid mali audierunt mentienti potius credunt. Quid enim de iis dicam qui ob malam conscientiam collocutiones proximi ad seipsos trahunt, et, ubi aliud quidpiam aliquis de quacumque re dixerit, id in se dictum existimant, atque, ut consuetudo fert, ex his fabulam et scenam effingunt: quibus satis est suspicio ad dicendum ac scribendum? Rideo etiam eos qui in arcano cum proximorum aliquo sermones summatim conferunt, et colloquia habent ad rem bene se habentem non pertinentia, sed pugnam per susurros ac bellum excitantia, et sursum deorsum scenam perambulant. Quemadmodum is, qui magna admodum voce Ore-

2. *ἀναπλάττειν*] Nescio an verius legerimus *ἀναπλαττόντων*.

3. *σκηνοβατοῦντας*] Fortasse *σχοινοβατοῦντας*. C. 4.: *ὁ μὴ τοιοῦτος καὶ ἐπὶ τῶν σχοινίων ὥσπερ βαδίζων*. Non autem mutamus; paulo ante: *ἀναπλάττειν ... ἐκ τούτων δρᾶμα καὶ σκηνήν*.

4. *ὁ λίαν*] Reg. 2. 3., Clar. 1., Ms. Steph. *ὁμιλίαν*.

στην ὑποκρινόμενος φοβερὸς εἶναι καὶ μέγας παρὰ τοῖς ἀνοήτοις διὰ τῶν ξυλίνων ποδῶν καὶ κοιλίας ἐπιπλάστου καὶ στολῆς ἀλλοκότου καὶ προσώπου τερατώδους ὑπείληπται, τρόπῳ τῷ αὐτῷ καὶ οἱ ζῆλον [5] ἔχειν ἐπαγγελλόμενοι καὶ τὸ παῤῥησιαστικὸν ἐπιτηδεύοντες, διὰ τὸ βούλεσθαι νικᾶν, πᾶν εἶδος ἐλευθερίας προσποιήτου περιτιθέασιν ἑαυτοῖς, οἱ φιλόνεικοι τὸν ζηλωτὴν κατα- D πεπωκότες, [6] ὥσπερ αἱ βάκχαι διὰ σχήματος εἰρηνικοῦ τὰς λόγχας ἐν τοῖς θύρσοις περιφέρουσιν.

7. Ἔτι δὲ καὶ τοῦτο φυλακτέον, τὸ μὴ ποτὲ μὲν φαιδρῷ τῷ προσώπῳ προϊέναι, ποτὲ δὲ σκυθρωπῷ· καὶ εἰ χρὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, παραιτητέον πᾶν τὸ δωδεκαμερὲς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπαγγελλόμενον δρᾶμα. Τὸ γοῦν ἐμοὶ δοκοῦν εἴποιμ' ἄν, ὅτι πᾶς ὁ τὴν γνώμην κοσμικὸς καὶ τοῦ ὀρθοῦ κανόνος ἔξω γινόμενος, αὐτοκατάκριτός ἐστιν, εἰδὼς [1] ἃ πράττει κατ' ἐπιτήδευσιν, καὶ γι- 508
νώσκων μὲν τὸν ἐν αὐτῷ πόλεμον, τὴν δὲ εἰρήνην ἐν τοῖς σπλάγχνοις μὴ ἐπισπώμενος. Φίλους δὲ τιμητέον πάντας· [2] τό τε ἐλεγκτικὸν οὐ πρακτέον μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ ἀκουστέον. [3] Οἴνῳ δὲ χρηστέον, ἐπειδὰν μηκέτι τοῖς ἀναγνώσμασι σχολάζωμεν· ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος οἰνόφλυξ τέ ἐστι καὶ [4] τὴν γνώμην παράφορος καὶ θερμαίνεται συνεχῶς. Λαλοῦντος δὲ τοῦ πλησίον οὔτε χλευαστέον οὔτε κωλυτέον, ἐατέον δὲ μέχρις ἂν διὰ τὴν σιωπὴν αἰδεσθεὶς B
παύσηται. [5] Συμβουλευτέον δὲ τὸ συμφέρον δι' ἑνὸς κοινῇ πᾶσι. [6] Νουθετητέον δὲ τὸν ἁμαρτάνοντα, μὴ κατὰ κοινόν, ἐκτὸς εἰ μὴ χρήζοι διὰ τὸ ὑπεροπτικόν.

8. [1] Καὶ γυναιξὶν ὁμιλητέον ἐπιστρεφέστερον διὰ τὸ ἐκτετυφωμένον αὐτῶν· μέχρι γάρ τις περίβλεπτον ἑαυτὴν ποιεῖ καὶ τὸ εἶναι γυνὴ προβάλλεται καὶ τὸ ἄπρακτον ἐπιτετήδευκε, θήλειά ἐστι καὶ διὰ τὴν τοιαύτην γνώμην οὐκ ἔστι πιστή. Μήτε οὖν

5. ἔχειν ἐπαγ.] Reg. 3., Clar. 1., Ms. Steph. ἔχοντες ἐπαγ..

6. ὥσπερ αἱ βάκχαι] Ad haec scholion in marg. Reg. 2.: Μεθ' ὧν Διόνυσος ἐκστρατεύσας εἷλε τῆς γῆς τὸ πλεῖστον, ἐν σχήματι γυναίων μεμεθυσμένων τοὺς ἀνοήτους τῶν ἀνθρώπων κατεργαζόμενος.

1. ἃ] Sic ex Reg. 1. et 2. dedi pro vulg. ὅ.

2. τό τε ἐλεγκτικὸν etc.] Perionius legit τόν τε atque ita locum vertit: *nec solum amicus faciendus est qui objurgare soleat, sed etiam audiendus.* Mihi vulgata lectio proba est hoc sensu: *ac redarguendi libertas non modo exercenda in*

stem agit, terribilis magnusque apud insipientes ob pedes ligneos et ventrem factitium et stolam insolentem et personam portentosam existimatur: sic ii qui studium prae se ferunt et libertatem dicendi profitentur, quia vincere volunt, omni libertatis fictae specie seipsos circumdant, litigatores aemulatorem vorantes, proinde atque Bacchae sub pacifica specie hastas in thyrsis circumferunt.

7. Illud etiam cavendum, ne nunc sereno vultu prodeamus, nunc moroso; et si verum dicere oportet, rejicienda omnino illa duodecim actuum fabula singulis diebus nuntiata. Dicam igitur id quod sentio: quisquis mente mundanus est et a recta regula aberrat, is a seipso condemnatus est, quia novit ea quae de industria facit, nec internum animi bellum ignorat, nec pacem in visceribus consectatur. Honor habendus omnibus amicis; et objurgatio non solum adhibenda, sed etiam audienda. Vino utendum, quum lectioni non jam operam dabimus; nam qui ejusmodi est, et vini potor est et mente abreptus et perpetuo calefit. Loquente proximo nec ridendum nec prohibendum, sed venia danda quoad silentio pudorem incutiente desinat. Id suadendum est quod per unius personam omnibus communiter prosit. Increpandus is qui peccat, non tamen propalam, nisi id ei ob superbiam opus sit.

8. Cum mulieribus consideratius tractandum propter earum fastum; quamdiu enim mulier spectandam se praebet et mulierem se esse gloriatur et otium sectatur, femina est atque ob talem animum fidelis non est. Neve igitur eas insecte-

alios, sed ab aliis etiam admittenda atque audienda. Nam multi sunt qui alios quidem arguunt ac reprehendunt libenter, sed non aeque libenter se vicissim ab illis argui ac reprehendi patiuntur. *Sylburgius.*

3. *Οἴνῳ* etc.] Cf. c. 12. (not. 1.).

4. *τὴν γνώμην*] Sic Reg. 1. 2. et Ms. Steph.. Editi *τῇ γνώμῃ*. C. 8.: *παρενεχθεὶς τὴν αἴσθησιν*.

5. *Συμβουλευτέον ... πᾶσι*] Langus: *Consulat autem pro se quisque, utilitati communiter omnium.*

6. *Νουθετητέον . . . ὑπεροπτικόν*] Coll. ev. Matth. XVIII. 15. — 17.. Mox pro vulg. *χρήζει* ope Reg. 1. et 2. scripsi *χρήζοι*.

1. *Καὶ γυναιξὶν* etc.] Cautio de mulieribus etiam c. 15. tradita.

αὐτὰς διώκωμεν, ἀλλὰ μήτε θωπεύωμεν· [2] τὸ δ' ὅπερ ἀγάπης μέν ἐστι μὴ κεκινδυνευμένως πράττωμεν. Πολυμερεῖς γὰρ αἱ τῆς κα- C
κίας πραγματεῖαι. Διὰ τοῦτο γρηγορητέον, τοῖς λογίοις τοῦ σωτῆρος σχολάζοντας, μηδὲν περὶ μηδενὸς φαῦλον λέγοντας ἢ ἀκούοντας· ψωριᾷ γὰρ ἡ γνώμη καὶ πολλῆς ἐμπέπλησται κακοχυμίας ἀπὸ τῶν ἄλλων ὁμιλιῶν. Διὰ τοῦτο ἀκουστέον μόνον τὰ ὠφέλιμα, καὶ ποιητέον κατὰ τὸ εὐαγγέλιον· τὰ δ' ὥσπερ ὑποσκελίζοντα τὴν γνώμην παραιτητέον. Ζητητέον δὲ περὶ τῶν λογίων· καλόν, εἰ συνετῶς, εἰ δ' οὔ, κἂν ὥσπερ ἰδιώτῃ. [3] Ἀνοήτῳ γὰρ ἐπερωτήσαντι σοφίαν σοφία λογισθήσεται· τῷ δὲ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φαντασίαν δόξαντι φρονίμῳ εἶναι πολὺ τὸ τῆς ἀτι- D
μίας προσγραφήσεται. Λέγεται δ' ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἀνόητος ὁ κατ' ἰδιωτισμὸν παρενεχθεὶς τὴν αἴσθησιν, ἵν' ᾖ τὸ ἀνόητον ἰδιωτικόν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀφελές. Γράφει δὲ καὶ Παῦλος· [4] Τίς ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; Καὶ πάλιν· Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Ὁ γὰρ διὰ τὴν ἀλογιστίαν τὰ μὴ δέοντα λέγων ἢ πράττων, οὗτος, δόξας εἶναι φρόνιμος, μωρὸς λογισθήσεται.

9. Ταπεινωτέον δ' ἑαυτὸν οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ τοῖς 509
ἔργοις, ὅπως μὴ ὦμεν γόητες καὶ θῶπες, πραεῖς δὲ καὶ μὴ κόλακες. Καὶ ἔτι προσήκει τὸν ὀρθῶς πολιτευόμενον ἡσυχάζειν τε καὶ ἀπραγμονεῖν, μὴ ὀργιζόμενον μηδὲ νείκους ἕνεκα σιωπῶντα, σκεπτόμενον δὲ πᾶν τὸ [1] ἐγχρῇζον, εἰ καλῶς δύναται λέγεσθαι, καὶ τότε μόλις φθεγγόμενον· [2] ὕμνους τε καὶ ψαλμοὺς καὶ ᾠδὰς καὶ αἶνον ῥητέον· [3] μὴ ὥσπερ τὸν διαμαχόμενον αὐτῷ κατα-

2. τὸ δ' ὅπερ etc.] Vulgo legitur vitiose τὸ δ' ὅπερ ἀγαπῶμεν, τὸ μὴ κεκ. πράττωμεν. Emendationem, quam textui inserendam duxi, fecit Maranus.

3. Ἀνοήτῳ . . . λογισθήσεται] Prov. XVII. 28..

4. Τίς ... αὐτόν et Ἡμεῖς ... ἔχομεν] Ep. 1. ad Cor. II. 16..

1. ἐγχρῇζον] Ita Reg. 1. 2., Clar. 2., Ms. Steph., ad marg. Reg. 3. et Clar. 1.; ita Maran. quoque. Ceteri ἐν χρείᾳ.

2. Ὕμνους ... ῥητέον] Ep. ad Col. III. 16.: νουθετοῦντας ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, ὕμνοις, ᾠδαῖς.

3. μὴ ... φιλονεικίαν] Vulgo μὴ ... καὶ πῶς γινώσκειν ... ποιεῖται τ. φιλονεικίαν. Locum vitiosum Langus vitiose reddit: *non (perinde quasi qui concertatorem suum obscuris quibusdam dictis assectans*

mur neve etiam adulemur: quod autem caritatis quidem est, illud sine periculo faciamus. Multiplices sunt enim malitiae molitiones. Propterea vigilare debemus, oraculis servatoris operam dantes, nihil mali de quoquam dicentes aut audientes; scabiem enim contrahit animus ac multo impletur vitioso humore ex aliis collocutionibus. Propterea ea tantum audienda quae utilia sunt, et ex praescripto evangelii agendum; ea autem fugienda quae mentem quodammodo supplantant. Quaestiones de oraculis divinis instituendae: quod quidem praeclarum est, si intelligenter fit, sin minus, saltem ita fiat ut imperito convenit. Nam *insipienti interroganti sapientiam sapientia imputabitur;* ei autem, qui sibi inani opinione sapiens videtur, plurima infligetur ignominia. Dicitur autem a spiritu insipiens qui per imperitiam sensu abripitur, ita ut insipiens sit id quod imperitum est, quemadmodum et id quod simplex. Scribit autem etiam Paulus: *Quis cognovit mentem domini, qui instructurus sit eum?* Et rursus: *Nos autem mentem Christi habemus.* Nam qui inconsiderate dicit aut facit ea quae non decent, is, quum sibi sapere videatur, stultus reputabitur.

9. Humiliare nosmetipsos debemus non verbo solum, sed etiam factis, ne plani et palpones simus, sed mansueti et minime adulatores. Decet etiam eum qui recte instituit vitam quietum esse ac tranquillum, non irascentem nec rixae causa conticescentem, sed considerantem quidquid opus est, an recte dici possit, atque tum demum vix loquentem: hymni et psalmi et carmina et laudes dicendae: at non decet illum, id quod

carpit) ut per psalmodiam quis proximo aegre faciat, et hoc agat ut ab eo dissentire non videatur, tamquam arte quadam quodammodo illum quae canantur nosse arbitretur [Perion.: *et quodammodo intelligere ex arte illum aestimans*], *ac proinde contentionis hujusmodi studium inculpabile reddat.* Equidem puto legendum esse levissima ac paene nulla mutatione *τιτρώσκειν* pro *γινώσκειν* et *ποιῆται* (Maran. commendat etiam *ποιῇ*) pro *ποιεῖται.* *H* et *EI* saepissime confunduntur. Praeterea Arcerius perperam *νομίζων* voluit in *κομίζων* mutari, melius Maranus conjecit *καὶ* ante verba *διὰ ψαλμῳδίας* excidisse; idem est sic interpretatus: *at non probandus, qui, veluti adversarii commendandi*

κρίνοντα παρακολουθεῖν ἐνίοις αἰνιγματωδῶς, διὰ ψαλμῳδίας
τὸν πλησίον λυπεῖν, ἵνα μήτε δοκῇ διαφέρεσθαι, καί πως τι- B
τρώσκειν ὥσπερ διὰ τέχνης νομίζων ἐκεῖνον ἀκατηγόρητον ποιῆ-
ται τὴν φιλονεικίαν. Ἀκουστέον δὲ καὶ τοῦ συμβουλεύοντος, οὐ
μόνον διδακτέον. Πειστέον δὲ κατὰ τὸ ὅμοιον [4] τῷ βουλομένῳ
συγκαταίνον τε αὐτῷ τὸν πλησίον γίνεσθαι. Φρονίμους δ' ὑπο-
ληπτέον εἶναι ἄλλους, καὶ τὸ συνετὸν οὐκ ἀπονεμητέον ἑαυτῷ
μόνον. Δόγματι δὲ τῆς περὶ ἑαυτῶν οἰήσεως οὐ κινδυνευτέον.
Ἀλλ' οὔτε καταφρονητέον τοῦ παιδεύοντος, ἀλλ' ἢ ὅτι μὴ ὀρθῶς C
[5] φρονεῖ, τὰ περὶ αὐτοῦ διδακτέον, ἢ κἂν ἀληθεύῃ, πειστέον τε
αὐτῷ καὶ ἀκολουθητέον. Φιλόνεικος γὰρ ἀνὴρ διπλασιάζει τὸ
ἀδίκημα· καὶ δέον μεταθέσθαι, νικᾶν, ὥς φησιν ὁ μῦθος, τὴν
Καδμείαν νίκην [6] ἐσπούδακεν· τὸ δ' αἴτιον, ἵνα τε κενοδοξῇ κα-
θάπερ οὐδ' ἁμαρτάνων καὶ τῷ δόγματι τῆς κινδυνώδους αὐτοῦ
διαθέσεως ἐπαναπαύηται. Γελοῖοι γὰρ οἱ κεκραγότες ὁσημέραι
διὰ τὸ πιστεύειν ἐπικρατεῖν τινος πράγματος· [7] οὕστινας ἡ Ἔρις
ἐμβαλοῦσα τὸ μῆλον, ἐπειδὰν εἰρηνεύειν νομίζωσι, ταράττει, D
περὶ τῶν ἐν κόσμῳ διαφέρειν νομιζομένων λαλεῖν [8] πραγματευο-
μένη. Μιμώδεις δὲ καὶ ἄθλιοί τινες, οἱ μηδενὸς ἀπείρως ἔχειν
λέγοντες, ἀλλὰ τοῦτο μὲν τεκτονικήν, τοῦτο δὲ σκυτοτομικήν,
καὶ πᾶν τὸ ὑποβαλλόμενον αὐτοῖς ἐπιτήδευμα κατὰ καιρὸν εἰ-
δέναι φάσκοντες, καὶ πρὸς τὸν ἐπέχοντα τὸν λῆρον αὐτῶν διεχ-
θρεύοντες· κενόδοξοι δὲ καὶ οἱ διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων
ἔπαινον τῶν πλησίον τὰς ἐπιμελείας ποιούμενοι.

10. Μέγας [1] τε ὁ κίνδυνος παρὰ τοῖς [2] τὴν ἡμέραν κυρίου ἐπι- 510
καλουμένοις· ἢ πιστεύειν γὰρ δέον, ὅπως φύγῃ τὴν κρίσιν, ἢ

causa, nonnulla subobscure attingit, ac proximum per psalmodiam vellicat, ut etc.. Sed, nihil ut difficultatis restet, aut pro ὥσπερ scribendum προσήκει aut id saltem ex praecedentibus (προσήκει τὸν ὀρθῶς πολιτευόμενον) animo supplendum. Ἐκεῖνον sc. τὸν πλησίον.

4. τῷ βουλομένῳ] Vulgo τῷ βούλεσθαι. Pro συγκαταίνον τε (Reg. 1. 2. et Clar. 2.) editores ante Maranum συγκαταινοῦντα exhibuerunt.

5. φρονεῖ] Reg. 1. 2. φρονεῖν. Statim Clar. 2. τὰ περὶ αὐτόν.

6. ἐσπούδακεν] Nempe nihil proficiens ex victoria, immo detrimentum inde capiens: id quod Cadmo accidit; de cujus victoria Euripides in Phoenissis exposuit.

7. οὕστινας] Stephan., Syl-

is solet facere qui adversarium suum condemnat, assectare nonnullos obscuris verbis, per psalmodiam proximum vellicare, ut succensere neutiquam videatur, et, dum quodammodo arte configere illum videtur, sine reprehensione succenseat. Audiendus etiam qui consilium dat, non tantummodo docendum. Qui proximum sibi assentiri cupit is pariter se ad assentiendum facilem praebere debet. Alios esse prudentes existimandum, nec nobisipsis solis attribuenda prudentia. Cavendum ne opinionis, quam de nobisipsis habemus, pertinacia periclitemur. Neque etiam monitor contemnendus: sed vel de rebus nostris docendus, si minus recte sentiat, vel si verum loquatur, parendum ei et obsequendum. Rixae enim cupidus vir duplicat peccatum; et quum sententiam mutare oporteret, Cadmeam, ut ait fabula, victoriam referre studuit: id autem facit, ut inani gloria, quasi nihil deliquerit, perfruatur et in periculosae suae sententiae proposito acquiescat. Ridiculi enim qui quotidie clamitant, quia se alicujus rei compotes esse confidunt: quos quidem Eris malum injiciens, tum quum in pace esse sibi videntur, perturbat, nimirum elaborans ut de iis, qui in hoc mundo excellere existimantur, sermo incidat. Mimici etiam illi sunt et miseri, qui se nullius rei inexpertos esse dicunt, sed tum fabrilem artem, tum coriariam, et quodcumque objectum iis fuerit variis temporibus institutum, se scire ajunt, et cum eo, qui nugas eorum reprimit, inimicitias gerunt; vanae etiam gloriae sunt aucupes, qui ob humanas laudes proximi curam suscipiunt.

10. Magnum etiam periculum iis qui diem domini appellant; nam quum aut credere deberent, ut condemnationem ef-

burg., Morell. εἰς praefixerunt; sed in Reg. 1. et 2. non legitur.

8. πραγματευομένῃ] Vulgo πραγματευομένων, quae scriptura fluxit ab antecedenti νομιζομένων nec tolerari potest. Lango videtur placuisse πραγματευομένους; vertit: *de eis, quae in mundo in pretio esse judicantur, rebus loqui elaborantes.* Egregie ad sententiam quadrat Marani conjectura πραγματευομένῃ: *veluti machina quadam efficiens.*

1. τε] Fortasse δέ.

2. τ. ἡμ. κυρ. ἐπικ.] Scilicet ad Christi tribunal provocantes.

καὶ τῷ πλησίον ἀφιέναι, χάριν τοῦ καὶ αὐτῷ παρὰ θεοῦ γίνε-
σθαι τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἄφεσιν· οἱ δὲ τῇ παραφορᾷ τῆς
ὀργῆς δεσμεύουσι καθ' ἑαυτῶν συναλλάγματα. Φυλακτέον δὲ ἔτι
καὶ τήν τινων ἀλαζονείαν, οἵ, δέον ἐπανορθοῦν ἑαυτούς, πει-
θόμενοι τοῖς συμβουλεύουσι, πάνυ βλακωδῶς· Οὐδ' ἀπολογοῦ-
μαί σοί, φασιν· ἔχε ταύτην ἣν ἔχεις ὑπόνοιαν περὶ ἐμοῦ. Τί B
γάρ μοι λέγειν περὶ τῶν ἑαυτοῖς ἀρεσκόντων, ἐπειδάν τις αὐτοὺς
βούληται νουθετεῖν; Οἱ πάνυ κοσμικῶς· Οὔτε σύ μέ, φασι,
[3] σώζεις, ἀλλ' οὐδὲ κατακρίνειν ἰσχύεις. Γινώσκω δὲ ἐγὼ πολ-
λοὺς διὰ τὸ δυσσυνείδητον καὶ τὸ μὴ καθαρὸν τῆς γνώμης [4] τοῖς
τῶν πλησίον ἁμαρτήμασιν ἐπιχαίροντας. Καταγνωστέον καὶ τῶν
ψευδομένων [5] ὅτι μὴ χαλεπαίνουσι, καὶ τῶν πράως μὲν ὁμιλεῖν
ἐπιτηδευόντων, ὑπὸ δὲ τοῦ χρώματος καὶ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ
λεληθότος κινήματος ἤτοι κεφαλῆς ἢ ὀφρύων ἢ χειρῶν πατάγου
διαβαλλομένων· ἀδύνατον γὰρ μὴ ἑαυτοῦ κατήγορόν τινα γενέ- C
σθαι. Πᾶς δὲ πιστός, ἐπειδὰν διαπαίζεσθαι νομίζηται ὑπό τινος,
κατὰ τὴν τοῦ [6] οὕτω πρὸς αὐτὸν διακειμένου σύνεσιν, ἀντιβου-
κολεῖ τὴν ἐκείνου κακίαν, ἐν τῷ γινώσκειν αὐτοῦ τῆς ἀγνωμο-
σύνης τὴν διάθεσιν. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, πᾶς ὁ κρίνων ἑαυ-
τὸν ἔξω παντός [7] ἐστι πλημμελήματος· τῶν δὲ κεκραγότων οὐ-
δεὶς σώφρων ἐστίν. Ὁ δὲ νῦν μὲν ὠχρός, εἶτα ἐρυθρός, τῷ
[8] δὲ συγκρίματι τοῦ σώματος ποικιλλόμενος, οὗτος ὥσπερ [9] χα-
μαιλέοντες ἐν τῷ καύσωνι καὶ τῇ ἐρημίᾳ [10] περινοστεῖ. Κατα- D
νοητέον δὲ ἔτι καὶ τὰς ἐνίων διαθέσεις ἐπὶ τῆς τῶν ἀναγνωσμά-
των ἐπιτηδεύσεως· ἅμα γάρ τις ἀναγινώσκει, καὶ ὁ τρόπος αὐτοῦ
τῆς φρονήσεως δῆλος γίνεται παρὰ τοῖς ἐῤῥωμένοις κριτικοῖς.
Ποιότητες δὲ ψυχῶν καὶ ἀπὸ τοῦ βίου δείκνυνται· διὰ γὰρ τοῦ
περὶ τὴν ἀναστροφὴν ἐπιτηδεύματος γινώσκονται καὶ τῶν μὴ
φαινομένων αἱ ὑποστάσεις. Παραιτητέον δὲ καὶ τὸν ἐριστικὸν

3. σώζεις] Sic Reg. 1. 2., Ms. Steph. et Maranus. Ceteri codd. msti et edd. σώζειν.

4. τοῖς ... ἐπιχαιρ.] Coll. ep. ad Rom. I. 32..

5. ὅτι μὴ χαλεπαίνουσι] Scholion in Reg. 2. sic habet: Τοῦτο μέν, τὸ μὴ χαλεπαίνειν τινὰ κακῶς ἀκούοντα, ἅγιε Ἰουστῖνε, ἐπ' ἀνθρώποις εἶναι ἀδύνατον, ἀγγέλων [δὲ] ἢ τῶν αἴσθησιν οὐκ ἐχόν-

fugiant, aut proximo quoque remittere, ut etiam ipsis a Deo concedatur peccatorum remissio: ipsi iracundiae violentia colligant contra seipsos contractus. Fugienda etiam nonnullorum arrogantia, qui quum, parendo iis qui consilium dant, seipsos emendare deberent, omnino stolide: Neutiquam, inquiunt, satisfacio tibi per excusationem; habeas opinionem quam de me habes. Quid enim de iis dicam qui sibiipsis placent, si quis eos admonere velit? Qui mundo prorsus convenienter: Nec me, inquiunt, servas, sed nec potes condemnare. Novi ego multos, qui ob malam conscientiam et mentem non puram peccatis proximi laetantur. Condemnandi et qui se non succensere mentiuntur, et qui leniter quidem colloqui student, sed colore et oculis et latente capitis aut superciliorum motu, aut manuum strepitu produntur; fieri enim non potest, ut quis se ipse non prodat. Quisquis autem fidelis est, quum se ab aliquo ludi senserit, accommodate ad hominis ita erga se affecti prudentiam, vicissim ludit ejus malitiam, perspiciendo pravum illius affectum. Ut breviter dicam, quisquis seipsum judicat, extra omne delictum est; clamitantium autem nullus recte sapit. Qui nunc pallet, nunc rubet, et constitutione corporis variat, is velut chamaeleones in aestu et solitudine oberrat. Cognoscendae etiam nonnullorum animi affectiones ex legendi ratione; statim enim ac legit aliquis, quo sit affectus modo, manifestum fit iis qui judicandi peritia valent. Quali quisque sit animo etiam ex vita cognoscitur; nam ex vivendi instituto perspicitur eorum quae non apparent natura. Rejiciendus etiam ille litigator, qui se arte quadam, minime

των· τὸ δὲ ἅμα τῇ χαλεπότητι φιλοσοφίας ἐντὸς ὅρων τὸ τῆς ψυχῆς κατεῖρξαι θυμούμενον, ἐγκρατοῦς ἄγαν καὶ τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος εἰδότος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ.

6. οὕτω] Morell. et Maran. οὕτως contra codd. auctoritatem.

7. ἐστι] Maran. ἔσται.

8. δὲ] Hanc voculam Maran. omisit errore.

9. χαμαιλέοντες] Sic Reg. 1. 2., Ms. Steph. et Maran. pro vulg. χαμαιλέων.

10. περινοστεῖ] Reg. 2., Clar. 2., Ms. Steph. ὑπονοστεῖ.

διὰ τέχνης αὐτὸν [11] ὑποτιθέμενον, ἐν τῷ μὴ ἀντιφιλονεικεῖν, νικᾶσθαι· ᾧ ἄμεινον, ὑπὲρ τοῦ μὴ κινδυνεύειν νικᾶν σπουδάζοντα, 511 τὸ μὴ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐπιτηδεύειν.

11. Ὁμιλίας δὲ ποιεῖσθαι [1] χρὴ τὰς εὐσυνειδήτους. Καὶ οἱ περίπατοι διὰ τὸ σωμάτιον γινέσθωσαν, μὴ διά τινα πραγματείαν, [2] συναλλάγματα βίαια κατὰ τοῦ πλησίον συγκαττύοντας. Οὐκ ἄτοπον δὲ χαριεντιζομένους ἡμᾶς τὸ δύστροπον ἀπαλεῖψαι τῶν ὑπὲρ λίαν συνετῶν. Διὰ γὰρ τὸ κατὰ φύσιν ἀναγκαῖον, [3] χάριν τοῦ ἀποτρίψασθαι, ἐπὶ τόπων τινῶν ἀφωρισμένων [4] ἔθος ἐστὶν ἐνίοις προσποιητῶς ὑποχωρεῖν καὶ τὸ τέλος τῆς κατά τι- B νων σκέψεως ἐν τοῖς ἀφεδρῶσι συντάττειν. Ὥσπερ δὲ [5] ὁ κωμικὸς πατὴρ ἀσωτευόμενον τὸν υἱὸν βαστάζειν φησί, κἂν ὀσφρανθῇ τοῦ μύρου, μὴ ὀσφραίνεσθαι λέγει, [6] δυσωδίᾳ περιγράφειν αὐτοῦ τὸ ἁμάρτημα πειρώμενος, οὕτως κἀγὼ συμβουλεύω τοῖς ἄγαν ἐσκληραγωγημένοις τοὺς φρονιμωτέρους ἐμφαίνειν, ὅτι μήτε ἃ πράττουσιν ἐπίστανται, μήτε ἃ λέγουσι γινώσκουσιν. Ὁ δὲ παρ' ἑαυτῷ φρόνιμος εἶναι νομίζων ἀντικρούει C πρὸς τὰς νουθεσίας, καὶ [7] ἀντιδοξεῖ, καὶ τοῦ συμβουλεύοντος ἀντίδικος γίνεται, καὶ μελετᾷ καθ' ἑαυτὸν τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἄπιστον. Διὰ τοῦτο παρέχωμεν ἑαυτοὺς ἀλήπτους, μὴ τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς μόνον πράττοντες, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσιν. Ὀργιστέον δέ, καλὸν μέν, εἰ μηδέποτε· μανίας γάρ ἐστι τὸ τοιοῦτον εἶδος· [8] εἰ δέ ποτε καὶ κατεπείγει, συγχρηστέον τῇ ὀργῇ πρὸς τὴν τοῦ πλησίον θεραπείαν. Ὁ γὰρ παρὰ λόγον αὐ-

11. ὑποτιθέμενον] Vulgo ἀποτιθέμενον vitiose.

1. χρὴ τὰς] Reg. 2. 3. et secunda manu Clar. 2. χρηστάς.

2. συναλλάγματα . . . συγκαττύοντας] Haec verba glossema videntur esse, ex Jes. LVIII. 6.. Accusativus συγκαττ. dictus est quasi praecesserit τοὺς περιπάτους δεῖ ποιεῖν.

3. χάριν τοῦ ἀποτρίψασθαι] Ita haud dubie legendum. Reg. 3. χάριν τούτων ἀποτρ. et Reg. 1. 2. χάριν τοῦ τὰ τούτων ἀποτρ.. Sic etiam Maran.; ceteri vero τούτου χάριν ἀποτρίψασθαι.

4. ἔθος ἐστὶν] Sic tres Regii, Clar. 2., Maran.; reliqui codd. ἐφ' οὗς ἔθος ἐστίν.

5. ὁ κομικὸς πατὴρ] Jam Langus observavit Mitionem apud Terentium in Adelphis esse comicum istum patrem, de quo hic agitur. Repugnavit Maranus propterea, quod apud

contradicendo, superandum tradit; cui quidem satius est, quominus periculum subeat vincere conando, ea quae ad rectam rationem pertinent negligere.

11. Colloquia habenda sunt sibi nullius mali conscia. Etiam deambulationes corporis causa fiant, non propter negotiationem aliquam, violentos contractus adversus proximum struendo. Non absurdum fuerit nos urbanitate morositatem eorum abstergere qui ultra modum sapiunt. Nam in loca quaedam, quae in hunc usum secreta sunt ut naturae necessitati detur opera, mos est nonnullis simulate secedere et susceptam adversus aliquos cogitationem in latrinis absolvere. Quemadmodum comicus pater intemperantem filium a se ferri dicit, et quamvis unguentum olfaciat, olfacere se negat, hac olfactus hebetudine peccatum illius abolere tentans: ita et ego auctor sum prudentioribus, ut iis, qui majorem in modum obduruere, nec ea quae isti agunt scire, nec quae dicunt intelligere videantur. Qui autem sibi sapiens videtur esse reluctatur adversus monitiones, et diversam habet opinionem, et ejus qui consilium dat fit adversarius, et secum ipse meditatur id quod humanae naturae increduloque animo arridet. Propterea praebeamus nos irreprehensibiles, non id solum agentes quod nobis videtur, sed etiam quod pluribus, ut ipsi serventur. Irasci autem praeclarum fuerit, si numquam contingat: insaniae enim est talis commotio: si tamen aliquando etiam necessitas urgeat, utendum ira ad proximi curationem. Nam qui illam praeter rationem adhibet odit pri-

Terentium Mitio non dicat se unguenta filii non olfacere, sed tantum: „Olet unguenta, de meo."

6. δυσωδίᾳ] Langus interpres in communi significatione pro *ingrato odore* accipit; videtur tamen hìc active potius significare: *olfactus difficultate* (h. e. olfactus hebetudine minus probe odores oblatos discernente) *peccatum illius oblitterare connitens. Sylburgius.*

7. ἀντιδ., καὶ τ. συμβ. ἀντ.] Reg. 2. et 3. ἀντιδοξεῖ τ. συμβ. καὶ ἀντίδοκος.

8. εἰ... κατεπείγει] Haec Langus perperam de ira interpretatus est: *si quando tamen illa in nos invaserit.* Mox pro συγχρηστέον editores ante Maranum dederunt συγχωρητέον h. e. *concedendum (aliquid) erit irae.* Reg. 2. 3. et Clar. 2. ut in textu.

τὴν πραγματευόμενος μισεῖ πρῶτον μὲν ἑαυτόν, ἔπειτα δὲ καὶ D
τὸν πλησίον, ἑαυτὸν μὲν ταράττων, ἐκεῖνον δὲ ὀδυνῶν. Γέγραπται γάρ, ὅτι [9] Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος εἰκῇ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Τὸ δὲ τοῦ κινήματος αὐτός τις καθ' ἑαυτὸν γινόμενος καταμαθεῖν δυνατός. Ἤδη δέ τινας ἴσμεν διὰ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον νουθεσίας ἑαυτοὺς κατακρίνοντας· ὃ γάρ τις παιδεύει τὸν ἕτερον, τοῦτ' αὐτὸς ποιείτω πρότερον, μήπως λάθῃ διὰ τοῦ πλησίον καθ' ἑαυτοῦ ποιούμενος τὴν ἀπόφασιν. Ῥητέον οὖν τῷ εὐγνώμονι πρὸς ἑαυτόν, ἐπειδάν τινων ἁμαρτήμασι τὸν ἑαυτοῦ χρήσῃ νοῦν· [10] Μή τι ἄρα κἀγὼ τοιοῦτος;

12. [1] Ὁ δὲ οἶνος μήτε ὁσημέραι ἐπὶ τὸ μεθύειν πινέσθω, 512
μήτε ὡς ὕδωρ ἐπιζητείσθω. Ἑκάτερα μὲν γὰρ θεοῦ ποιήματά ἐστιν· ἀλλὰ τὸ μὲν ὕδωρ ἀναγκαῖον, ὁ δὲ οἶνος βοηθείας χάριν τοῦ σώματος γέγονεν. Ὁ δὲ πρῶτον μὲν τὴν γλῶτταν δεσμευόμενος, πῦρ δὲ ὥσπερ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν λάμπων, τρέμων δὲ καὶ τὰς βάσεις, καὶ ἀναισθητῶν, φάρμακον [2] προσίεται θανάσιμον, τὸν μὲν σίδηρον οὐ ποιῶν δρέπανον ἤ τι τῶν ἐργαζομένων
τὴν γῆν, [3] μάχαιραν δὲ αὐτὸν ἢ λόγχην κατασκευάζων καὶ με- B
ταπλάττων τοῦ θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Ὁ γὰρ οἰνοποτῶν, δέον τοῦ μὲν χειμῶνος διὰ τὸ κρύος πίνειν μέχρι τοῦ μὴ ῥιγοῦν, τοῦ δὲ θέρους διὰ τὴν τῶν ἐντὸς θεραπείαν, παραχρώμενος δ' αὐτῷ ληραίνει καὶ δίκην [4] συῶν ἢ κυνῶν, ῥεύματι [5] τῆς θεραπείας ὑπερζέων, ἀσχημονεῖ. Χρὴ δὲ μὴ καθάπερ ἀσωτευομένους ἡμᾶς παραχρῆσθαι τοῖς τοῦ θεοῦ ποιήμασι, τὴν δίψαν εἰς τὴν μέθην ἕλκοντας, ἀλλὰ μεταλαμβάνειν ποτοῦ χάριν τοῦ μὴ διψᾶν· ὅσοι δὲ ῥοφῶντες τὸν οἶνον καθάπερ οἱ πυρέττοντες καυσωνιζόμενοι πίνουσιν, [6] ὅσον οὐδέπω διὰ τὴν ἀκρασίαν τεθνήξονται.

13. Παραιτητέον δὲ καὶ τὴν λιχνείαν, ὀλίγων τινῶν καὶ C
τῶν ἀναγκαίων μεταλαμβάνοντα. Καθάπερ γὰρ σῶμα νοσοῦν

9. *Πᾶς ... κρίσει*] Ev. Matth. V. 22..

10. *Μή ... τοιοῦτος*] Plutarchus libro *περὶ πολυπραγμοσύνης* tribuit Platoni. *Wolfius.*

1. *Ὁ δὲ οἶνος* etc.] Coll. ep. 1. ad Tim. V. 23.. Praeceptum de vini usu paucis tractavit supra c. 7., ubi: *Οἴνῳ* — inquit — *δὲ χρηστέον, ἐπειδὰν μηκέτι τοῖς ἀναγνώσμασι σχολάζωμεν.*

2. *προσίεται*] Tres Regii et

mum quidem seipsum, deinde etiam proximum: seipsum quidem perturbans, illum autem dolore afficiens. Scriptum est enim: *Quilibet irascens sine causa fratri suo reus erit judicio.* Quod autem spectat ad commotionem, id quisque, si secum ipse consideret, perspicere potest. Ceterum nonnullos scimus, qui monitis proximo dandis seipsos condemnent; quod enim quis alium docet, id ipse prius faciat, ne forte imprudens sententiam in seipsum per proximum ferat. Debet ergo vir cordatus, ubi ad aliquorum peccata animum adverterit, secum ipse dicere: An non forte et ipse talis sum?

12. Vinum neve quotidie ad ebrietatem bibatur, neve ut aqua expetatur. Utrumque enim Dei opus est; sed aqua necessaria, vinum ad auxilium corporis est factum. Qui autem lingua primum impeditur, velut ignis oculis rutilat, gressibus tremit, sensus ad officium idoneos non habet, is mortiferum admittit venenum, ferrum non in falcem aut aliud quid ad terram excolendam instrumentum, sed in ensem aut cuspidem excudens et institutum a Deo ordinem pervertens. Vini enim potor, quum hieme ob frigus bibere deberet quantum satis est ut non rigeat, aestate autem ad viscerum curationem, abutens tamen vino delirat et instar suum aut canum, copia curationis effervescens, indecore se gerit. Cavendum autem ne intemperantium more abutamur Dei operibus, sitim ad ebrietatem trahentes, sed potus adhibendus ut ne sitiamus; qui vero vinum sorbentes instar eorum qui febris aestu uruntur potant, ii primo tempore propter intemperantiam morientur.

13. Fugienda etiam ingluvies: pauca quaedam et necessaria sumenda. Quemadmodum enim corpus aegrotans multis

Clar. 2. *προίεται.*

3. *μάχαιραν...κατασκευάζων*] Ms. Steph. *μαχαίρᾳ δὲ αὐτὸν ἢ λόγχῃ κατασφάζων.* Reg. 2. et 3. *ἢ καὶ λόγχην.*

4. *συῶν ἢ κυνῶν*] Reg. 2. et 3. *κυνῶν ἢ συῶν.*

5. *τ. θεραπ.*] H. e. alimenti.

6. *ὅσον οὐδ.*] Maran.: *tantum non.*

πολλῶν καὶ μυρίων δεῖται φαρμάκων, οὕτω καὶ ἡ δι' αὐτὴν
ἀτυχοῦσα ψυχὴ μονονουχὶ καὶ δερμάτων ἐμπίπλασθαι βούλεται.
Κἂν πύθηταί τις τὸ αἴτιον, πάθος ἀναπλάττει σωματικόν. Πρὸς
οὓς ῥητέον· [1] Οὐ πᾶν ἐπιτήδευμα δόγματι τῆς ἐννοίας κρατυνό-
μενον εὐαπολόγητον ἔχει τὴν ἀπόδειξιν, ὡς καὶ μέχρι μοιχοῦ καὶ
φονέως καὶ δραπέτου πολλὴν εὑρίσκεσθαι τὴν ἀπολογίαν, ὅτι D
καλῶς πράττεται τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον; Ὁ δὲ εἰπὼν πρὸς τὸν
πυνθανόμενον τὸ αἴτιον τοῦ κακοῦ καὶ ἀποκρινόμενος δόγμα
πάνυ θαυμαστῶς ἐξεφώνησε. [2] Τροφαῖς ἄρα χρηστέον ἐπὶ τὸ
μὴ πεινᾶν. [3] Ὁ δὲ τοιοῦτος ἑκατοντάχειρ, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ,
βούλεται περιπατεῖν καὶ πεντηκοντακέφαλος, Γηρυόνας τρικεφά-
λους καὶ ἑξάχειρας ζητῶν, πολλαῖς χερσὶ καὶ πλείοσι στόμασι λαι-
μαργεῖν ἐπιτετηδευκώς.

14. Ἐγκωμιαστέον δὲ πλοῦτον μὲν οὐδαμῶς, πενίαν δὲ οὐ
λοιδορητέον. Ὁ μὲν γὰρ ἐξηλεγμένης ὕλης κρατύνεται, φθορὰ 513
δὲ τὸ τέλος τῆς ὕλης ἐστὶ καὶ σκώληκες καὶ εὖλαι καὶ πῦρ καὶ
[1] πτῶσις καὶ λῃσταὶ καὶ τύραννος· ἡ δὲ κεχώρισται μὲν τοῦ νῦν
αἰῶνος, ζητεῖ δὲ τὸ ἀληθὲς μόνον, ὑπὸ μηδενὸς περισπωμένη
προσκαίρου. Ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐγγράφως ὑπεθέμην, νουθετεῖν βου-
λόμενος τὸ ἀτάραχον, καταρτίζειν τε ὑμᾶς πρὸς τὸ τέλειον καὶ
ἐνάρετον σπεύδων. Ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος [2] ἔξω τοῦ κανόνος τρέ-
χει τοῦ δοθέντος αὐτῷ καὶ διὰ τὸ ἄτακτον ἔξαθλος γίνεται· κἂν B
πάνυ ταλαιπώρως τῆς ἀπὸ τῶν γενναίων ἀθλητῶν ἐπικουρίας
τύχῃ, βρώσεως ἢ πόσεως ἢ ἐσθῆτος ἀπολαύσας, [3] ὅμως οὐδὲν
ἧττον ἀστεφάνωτός ἐστι. Καὶ οἱ μὲν [4] εἰσελάσαντες εἰς τὴν ἠγα-
πημένην πόλιν τοῦ πατρὸς [5] γέρως ἀϊδίου μεταλήψονται· τοῖς
δὲ ἀποβήσεται διὰ τῆς ἐνταῦθα τροφῆς τῆς κατ' ἀλήθειαν ἀπο-
λαύσεως μὴ μεταλαμβάνειν.

1. *Οὐ πᾶν ἐπιτ.* etc.] Ad hunc locum explicandum Maranus notam interrogationis apposuit, nisi quis pro *οὐ* legere mallet *ὅτι*.

2. *Τροφαῖς ... πεινᾶν*] Praeceptum de alimentis plenius supra c. 5. tractatum est. — Pro *πεινᾶν* (sic etiam *διψᾶν* c. 12.), quod Reg. 1. et 2. suppeditavit, vulgo *πεινῆν* legitur.

3. *Ὁ δὲ τοιοῦτος*] Scil. gulae deditus. Exspectabas *ὁ δὲ μὴ τοιοῦτος*.

et innumeris eget medicamentis, sic etiam per se male se habens anima tantum non pellibus quoque impleri cupit. Ac si quis quaesiverit causam, morbum fingit corporeum. Ad hoc hominum genus dicendum: Nonne quaelibet agendi ratio decreto cogitationis firmata facilem habet causae defensionem, ita ut moecho etiam et homicidae et fugitivo multa suppetant argumenta, cur quod faciunt praeclare factum sit? Qui autem morbi causam roganti respondit, is animi sui decretum mirabili prorsus modo declaravit. Cibis igitur utendum ut ne esuriamus. Qui autem talis est is centimanus, quantum in ipso est, et cum quinquaginta capitibus incedere cupit, Geryones trium capitum et sex manuum quaerens, multis manibus et pluribus buccis ingluviem implere studens.

14. Laudandae divitiae nullo modo, paupertas autem minime convitiis exagitanda. Illae enim ex selecta materia constant: materiae autem finis corruptio et vermes et tineae et ignis et ruina et latrones et tyrannus; paupertas vero separata est ab hoc saeculo ac verum unice exquirit, nulla re temporali distracta. Haec autem vobis scripto edisserui, suadere volens animi tranquillitatem, vosque ad id quod perfectum et virtuti consentaneum est perducere properans. Nam qui talis non est is extra regulam currit ipsi datam et, quia ordinem non servavit, praemio caret: atque etiamsi admodum laboriose auxilium a generosis athletis acceperit et cibi vel potus vel vestis particeps fuerit, nihilo tamen minus non coronatur. Atque illi quidem in patris civitatem, quam dilexerunt, pervenientes praemium aeternum accipient; his vero non continget ut per cibum hîc acceptum veras delicias consequantur.

1. *πτῶσις*] Reg. 3. *πτώσεις*.

2. *ἔξω ... αὐτῷ*] Reg. 2. et 3. *ἔξω τρέχει τοῦ δοθέντος αὐτῷ κανόνος*. — Mox *διὰ τὸ ἄτακτον* est: *quia ordinem* in monasterio *non tenet*.

3. *ὅμως*] Hanc vocem Marano suppeditarunt Reg. 1. et 2..

4. *εἰσελάσαντες*] Auctor respicit ad athletarum victoriâ reportatâ triumphalem *εἰσέλασιν*.

5. *γέρως ἀϊδίου*] Sic Reg. 1, 2., Ms. Steph., Maran., nisi quod is *γερῶς* inepte scripsit. Caeteri *γέρας ἀΐδιον*.

15. [1] *Γύναια δὲ τιμητέον, προνοοῦντας μὴ ἄρα σφαλῶμεν.
Καὶ προσιτέον αὐταῖς ὑγιῶς καὶ μὴ περιέργως, δεδιότας τῆς* C
*μετ' αὐτῶν ἀναστροφῆς τὸ κινδυνῶδες, καὶ προγινώσκοντας τό
τε εὐμετάβολον αὐτῶν καὶ τὴν εἰς ὅπερ οἴονται γεγονέναι συν-
είδησιν. Φυλακτέον δὲ πρὸ πάντων τὰς ἐν παραβύστῳ* [2] *κω-
μικὰς αὐτῶν ἐπιτηδεύσεις, αἵτινες κρύφα γινόμεναι καταγινώ-
σκονται μὲν καὶ ὑπ' αὐτῶν, γίνονται δ' ἐπὶ τὸ τοὺς πλησίον
καταπίνειν. Συμβαίνει γοῦν ἐνίαις κλεπτούσαις ἑαυτάς, διὰ τὸ
μὴ ἐκ προδήλου τολμᾶν καλλωπίζειν τὰς ὄψεις,* [3] *διὰ τέχνης τοῦ-
το πράττειν· εἰς ὕδωρ γὰρ ἢ ἔλαιον κατακύπτουσαι κρίνουσιν* D
*ἑαυτάς, εἰ πρὸς τὴν σωφροσύνην δύναιντ' ἂν πολεμεῖν. Ἀλ-
λά τις καὶ ἕτερος τρόπος τῆς τοιαύτης ἐπιβουλῆς ὑπ' αὐτῶν
πραγματεύεται· κρύφα γὰρ κεφαλῆς ἐπιψαύουσαι τῶν πλοκάμων,
τοὺς πλησίον ὥσπερ κλέπτουσαι* [4] *διακοσμεῖν τὰς ἐθείρας περιέρ-
γως, καὶ τῶν παρειῶν καὶ τῆς ὑπήνης ἄκροις δακτύλοις ψαύ-
ουσι. Περιβλέπουσι δὲ καὶ ἑαυτὰς* [5] *τῆς κεφαλῆς ἀκινήτου οὔσης.
Ὁμιλητέον οὖν πρὸς τὰς τοιαύτας ῥωμαλεώτερον, τοὺς κεχυμέ-
νους κλάδους αὐτῶν ἀποκόπτοντας· ἅμα γὰρ τῷ καταληφθῆναι* 514
κατανεύουσι, καὶ ὁ καρπὸς ὑπὸ τῶν ἀλωπέκων κατεσθίεται [6] *τῶν
φωλευόντων εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο* [7] *κατὰ τὸν προφήτην κεν-
τριστέον μὲν τὸν ὄνον, μαστικτέον δὲ τὸν ἵππον, ἵνα διεγείρη-
ται μὲν ὁ νωθής, τύπτηται δ' ὑπὸ τῶν νουθεσιῶν διὰ τὸ ἀχα-
λίνωτον ὁ ἀφηνιάζων. Ὥστε* [8] *κατὰ τὸν Ἱερεμίαν μὴ καταρτί-
ζωμεν ἑαυτοὺς ἵππους θηλυμανεῖς, μηδὲ πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ
πλησίον χρεμετίζωμεν.*

16. *Γυνὴ δ' ἐστὶν ἀδελφὴ μὲν πᾶσα· τοῦ δὲ πλησίον εἴρη-* B
ται γυνή, τουτέστιν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ([1] *ὅντινα
μετὰ τὴν πρὸς θεὸν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἀγάπην, ὅτι πλησίον*

1. *Γύναια* etc.] Simile quid de mulieribus vid. supra c. 8..

2. *κωμικὰς*] Sic auxilio Reg. 1. 2. et Ms. Steph. dedi pro vulg. *κοσμικάς*. Istac molitiones paulo post describuntur.

3. *διὰ τέχνης*] Cf. Apol. I. c. 28. not. 5.. — Mox pro *κατακύπτουσαι* Ms. Steph. *κατακυπτούσας*.

4. *διακοσμεῖν τ. ἐθ. περιέργως*] Non minus apte distingui potest ante *περιέργως*, nisi forte legendum *διακοσμεῖν τὰς ἐθείρας περιεργοῦσι*: *curiosae sunt in componendis eorum capillis*. Alioqui enim post *διακοσμεῖν τὰς ἐθείρας* desideratur *ἐγχειροῦσι* vel aliud hujusmodi verbum. *Sylburgius*.

15. Mulieres honorandae sunt, sed providendum ne forte labamur. Atque veniendum ad eas caute ac minime curiose, ita ut metuamus periculum, quod in earum consuetudine inest, et prospiciamus facile mutabilem earum animum conscium que ejus rei, cujus causa factas se esse putant. Cavendae autem ante omnia earum in arcano comicae molitiones, quae quidem clam peractae condemnantur etiam ab ipsis, et ad proximum deglutiendum fiunt. Evenit certe nonnullis ut subducentes seipsas, propterea quod aperte non audent vultum pigmentis inficere, astu id efficiant; in aquam enim aut oleum despicientes judicant de seipsis, an possint temperantiae bellum inferre. Alio etiam modo insidias hujusmodi moliuntur; clam enim tangentes capitis cincinnos, quasi proximos latere velint curiose comam componendo, summis digitis et genas et capillitium contrectant. Circumspiciunt etiam seipsas capite immoto. Conversandum igitur cum talibus firmo animo, et nostri luxuriantes rami amputandi: statim enim atque apprehenduntur deorsum inclinant, et fructus a vulpibus comeditur latibulum sub terra habentibus. Propterea secundum prophetam *stimulandus asinus et flagellandus equus*, ut excitetur quidem piger, monitis autem verberetur ob effrenatum animum is qui imperium detrectat. Quare secundum Jeremiam ne efficiamus nosipsos *equos insanientes amore mulierum*, neve *ad uxorem proximi hinniamus.*

16. Mulier autem est soror quaelibet; proximi autem dicitur uxor, id est Jesu Christi salvatoris nostri (quem quidem secundum debitum Deo et patri universorum amorem, quia

5. *τ. κ. ἀκινήτου οὔσης*] Ms. Steph. *τ. κ. ἀκινητούσης.*

6. *τῶν φωλευόντων*] Participium masculinum cum feminino substantivo: exspectaveris *τῶν φωλευουσῶν.* Similia autem apud alios quoque Patres occurrunt.

7. *κατὰ τ. προφήτην*] Prov. XXVI. 3..

8. *κατὰ τ. Ἰερεμίαν*] Jer. V. 8..

1. *ὅντινα μετὰ*] Maran. *ἥντινα κατά*, caeteri editores *ἥντινα μετά.* Femininum *ἥντινα* tolerari nequit; praepositio *μετὰ* *(secundum, naechst)* codd. mstis firmatur.

ἐστὶν αὐτοῦ, τιμητέον καὶ ἀγαπητέον), ὡς Παῦλος· [2]Ἡρμοσάμην, λέγει, πάντας ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρί, παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. Ἔστι δὲ καὶ ἡ πλησίον γυνὴ σὰρξ ἐν ἡμῖν, ἐφ' ἣν οὐ χρεμετιστέον· [3]χρεμετίζει καὶ ὁ μηδέπω πεποιηκὼς τὴν ἐπιθυμίαν, ἀναθυμιωμένης αὐτῷ τῆς ὀρέξεως, κἂν μὴ λαμβάνῃ τὸ τέλος.

17. Προσεκτέον δὲ καὶ παιδίοις, ὅτι [1]τῶν τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Νοσούντων δὲ οὐκ ἀμελητέον, οὐδὲ ῥη- C
τέον ὅτι Διακονεῖν οὐκ ἔμαθον. Ὁ γὰρ τὴν τρυφερίαν ἢ τὸ ἀσύνηθες προβαλλόμενος ἴστω καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ πεισόμενος· καὶ ἐπειδὰν πάσχῃ τι τοιοῦτον, τῆς γνώμης αὐτοῦ τὸ αὐτοκατάκριτον αἰτιάσθω, συμβαινόντων αὐτῷ [2]ταῦθ' ἅπερ διέθηκε καὶ αὐτός. Οὔτε οὖν τοῦ ἀμελοῦς ἀμελητέον· [3]θεὸς γὰρ ὁ κρίνων ἐστί. Καὶ ὁ βουλόμενος εὖ πάσχειν [4]θησαυριζέτω διὰ τῆς εὐποιΐας τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ πλησίον εὐεργεσίαν. [5]Αἰσχύνεσθαι δὲ οὐκ ὀρθῶς ἔχει, μή τις ἄρα διὰ τὴν αὐτουργίαν ἀ- D
θλίους ἡμᾶς καὶ ἀβοηθήτους ὑπολάβῃ· μόνον δὲ φυλακτέον, μή τις ἐπὶ κακίᾳ καὶ πονηρῷ βίῳ διαβάλῃ τοὺς εἰδέναι θεὸν φάσκοντας.

18. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, [1]ἡ μὲν τοῦ κόσμου λύπη θάνατον ἐργάζεται τοῖς ὑπ' αὐτῆς κρατουμένοις, ἡ δὲ κατὰ θεὸν λύπη τὸν τῆς ζωῆς τίκτει νοῦν. Πρὸ πάντων δὲ γινώσκωμεν ὅτι καὶ νόσος ἀπόκειται τοῖς σαρκίοις ἡμῶν καὶ ζημία καὶ ἔνδεια, καὶ [2]ὁ χαριστήσων ἐγγύς. Καὶ διὰ τοῦτο χρὴ προμελε- 515
τᾶν τὸ ἀποβησόμενον, ἵνα μὴ συμβαῖνον θαῦμα καὶ ἔκπληξιν παρέχῃ ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἐρεῖ πρὸς τὸ συμβεβηκὸς πάθος· Ἤιδειν ὅτι [3]μέλλεις ἐπιέναι· τῆς προσδοκίας σου οὐκ ἀπέτυχον· προεγίνωσκόν σου τὴν ἔφοδον. Κἂν τοιοῦτός τις ᾖ, στήσεται καὶ οὐ καταπεσεῖται· τὸ δ' ἐπὶ τῷ αἰφνι-

2. Ἡρμοσάμην...Χριστῷ] Ep. 2. ad Cor. XI. 2..

3. χρεμετίζει] Lang. et Sylburg. addi volunt δὲ particulam.

1. τῶν...οὐρανῶν] Ev. Matth. XIX. 14..

2. ταῦθ'] Convenientius est τούτων. Sylburgius censet ταὐτὰ legendum, absolute nimirum pro κατὰ ταὐτά, h. e. *eodem modo, itidem.*

3. θεὸς...ἐστί] Ep. 1. ad Cor. IV. 4..

4. θησαυριζέτω...εὐεργεσίαν] Coll. ev. Luc. XVI. 9..

proximus est ejus, honorare et diligere debemus), quemadmodum Paulus: *Desponsavi*, inquit, *omnes vos uni viro, virginem castam adducendam Christo.* Est autem etiam proximi uxor caro in nobis, ad quam non est hinniendum; hinnit etiam qui nondum libidinem explevit, effervescente illius cupiditate, etsi ad exitum non perducatur.

17. Cura etiam puerulorum gerenda, quia talium est regnum coelorum. Aegrotantes non negligendi, nec dicendum: Ministrare non didici. Nam qui mollitiem vel [ministrandi] insolentiam obtendit sciat se quoque eadem passurum; et quum aliquid ejusmodi senserit, sententiam suam incuset per seipsam condemnatam, quippe quum sibi haec eveniant quae ipse quoque facienda existimavit. Neque igitur negligendus qui alios negligit: *Deus enim est qui judicat.* Et qui cupit bene sibi fieri is benefaciendo thesaurum sibi beneficentiae proximi colligat. Vitiosus pudor est vereri, ne quis forte propterea quod ipsi nostris manibus opus faciamus miseros nos et auxilio destitutos existimet; sed hoc dumtaxat cavendum, ne quis nequitiae et improbae vitae nomine eos traducat qui se Deum nosse ajunt.

18. Ut paucis absolvam, mundi tristitia mortem operatur iis quos superavit, quae autem secundum Deum est tristitia vitae parit intelligentiam. Ante omnia vero sciamus et morbum repositum esse carnibus nostris et damnum et egestatem, atque adesse qui grates nobis persolvet. Et idcirco praemeditandum quid eventurum sit, ne, quum evenerit, admirationem ac stuporem cordibus nostris afferat. Nam qui talis est dicet ad tristem eventum: Sciebam te esse adventurum; non me exspectatio tui fefellit: providebam tuum incursum. Et si talis quis exstiterit, stabit ac non labetur; turbari autem

5. *Αἰσχύν.* etc.] Sensus: Pudere nos debet non laboris ullius, sed tantummodo vitae probrosae.

1. *ἡ μὲν ... νοῦν*] Coll. ep. 2. ad Cor. VII. 10..

2. *ὁ χαριστήσων*] Sic emendavit Maranus ope Reg. 2. vulg. *ὁ ἀχαριστήσων.*

3. *μέλλεις*] Sylburgius: „Congruentius pene praeteritum *ἔμελλες.*“

δίῳ ταράσσεσθαι ἢ κεκραγέναι, πολλάκις δὲ καὶ ὀδύρεσθαι, λίαν
ἐστὶ ταλαιπώρου γνώμης.

19. Προσεκτέον οὖν τῇ ἀρετῇ μόνον, καὶ τοῖς τὰ περὶ
αὐτῆς διηγουμένοις προσιτέον· οἷς δ' ἂν μὴ παρῇ τῶν λεγομέ- B
νων ἡ πρᾶξις, τούτοις διὰ τὸ ἐνεδρευτικὸν χαίρειν εἰπόντες τοὺς
[1] συστρατευομένους ἡμῖν ἐπιζητῶμεν. Ὁ γὰρ λέγειν μὲν ἐπιτη-
δεύων ὅτι Οὐκ ἄρχων εἰμὶ καὶ δικαστής, πράττων δ' ἀγαθὸν
οὐδέν, οὗτος, ὡς ὑπὸ τυράννων πολλῶν κρατούμενος, λανθάνει
τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύων καὶ [2] ἀποδιδύσκων τοὺς ὁδῷ βαδίζειν σπεύ-
δοντας. [3] Μακάριος οὖν ὁ τῇ καρδίᾳ καθαρός· ὑπὸ τούτου γὰρ
ὁρᾶσθαι μόνον τὸ θεῖον δυνατόν. Φθόνου δὲ καὶ βασκανίας
μακρὰν κεχωρίσθαι δεῖ τὸν πιστόν. Εὔχεσθαι δ' ὁσημέραι [4] καὶ
λόγῳ πλουσίους εὑρίσκεσθαι καὶ πράξει δυνατούς· [5] μέλη γὰρ ἀλ- C
λήλων ἐσμέν· διὰ τοῦτο τῷ μὲν πάσχοντι συμπάσχωμεν, τῷ δὲ
δοξαζομένῳ συγχαίρωμεν, φυλαττόμενοι τοὺς μὴ οἰκείους τῆς
Χριστοῦ νομοθεσίας. Ταῦθ' ὑμῖν, ὦ ἀδελφοί, συμβουλεύων
πράττειν ἔτι καὶ τοὺς λοιποὺς δι' ὑμῶν ἐπὶ τὸ ποιεῖν [6] τὰ βουλή-
ματα τοῦ θεοῦ προετρεψάμην. Ὁ δὲ κύριος τῆς δόξης, ὁ ὢν
εἰς τοὺς αἰῶνας, [7] δῴη πᾶσιν ὑμῖν τῆς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν τι-
μῆς καὶ ἀναπαύσεως ἐπιτυχεῖν. [8] Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν.

1. *συστρατευομένους*] Morell. et Maran. *συστρατευμένους* mendose.

2. *ἀποδιδύσκων*] Sic codd. msti, Stephan. et Sylburg.; Morell. *ἀποδιδάσκων*, melius Maran. *ἀποδιδράσκων*.

3. *Μακάριος . . . δυνατόν*] Coll. ev. Matth. V. 8.

4. *καὶ λ. πλ. εὑρ.*] H. e. *sermone multum pollentes*: quod fit nempe non copia verborum, sed rerum quae proponuntur gravitate ac pondere, nervosis argumentis. *Syl-*

ob repentinum casum aut clamare, saepe vero etiam lamentari, mentis est valde miserae.

19. Incumbendum igitur tantummodo virtuti, et ad eos qui de illa disserunt adeundum; quibus autem non adfuerit consentanea sermonibus agendi ratio, iis propter latentes apud ipsos insidias vale dicentes quaeramus qui militiam nobiscum tolerent. Nam qui dicere intendit: Non sum princeps et judex — et nihil boni agit, is, quasi sub multis tyrannis teneatur, imprudens peccato servit eosque subterfugit qui in via incedere student. Beatus ergo qui mundo corde est; ab hoc enim solo numen divinum videri potest. Ab invidia autem et livore longe remotus esse debet fidelis. Debemus precari quotidie et sermone esse divites et opere potentes; membra enim mutua sumus: propterea cum eo qui patitur simul patiamur, et cum eo qui gloriam adipiscitur simul gaudeamus, caventes ab iis qui non sunt affines Christi legis. Haec vobis, fratres, suadens facienda reliquos etiam per vos hortatus sum ut quae vult Deus faciant. Dominus autem gloriae, qui est in saecula, det omnibus vobis ut cum electis honoris et requiei sitis participes. Gratia sit cum omnibus vobis.

burgius.

5. *μέλη ... συγχαίρωμεν*] Coll. ep. ad Eph. IV. 25., ad Rom. XII. 4. sq., 1. ad Cor. XII. 26..

6. *τὰ βουλήματα*] Sic Reg. 1. et Ms. Steph.; editi *τὸ θέλημα*.

7. *δῴη*] De hac forma optat. praes. (Expos. rect. fid. c. 5. p. 376. D) pro *δοίη* adeas Wineri *Grammatik d. neutest. Sprachidioms* (ed. 4.) p. 75..

8. *Ἡ ... ὑμῶν*] Ita dedi ex egregio Reg. 1. pro vulg. *οὗ καὶ ἡ χάρις εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.*

[1] ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΔΟΓΜΑΤΩΝ ΤΙΝΩΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΩΝ.

Τῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην σπουδὴν εἰς θεραπείαν τοῦ θεοῦ 110
ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γινομένων καλῶν οὐδὲν οὕτως ἐστὶ δεκτὸν D
τῷ θεῷ, ὡς τὸ κατὰ δύναμιν σπουδάζειν βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους. Ταύτην οὖν τὴν προθυμίαν ἐν ὑμῖν, ὦ τιμιώτατε [2] πρεσβύτερε Παῦλε, σφόδρα οὖσαν [3] διάπυρον ὁρῶν ἑτοίμως ὑμῖν ὑπήκουσα περὶ ὧν ἐνετείλασθέ μοι βραχεῖάν τινα ποιήσασθαι τὴν ἐκλογὴν τῶν ἑλληνικῶν περὶ θεοῦ καὶ κτίσεως δογμάτων,
οὐχ ἵνα τι γνῷς ἀληθὲς ἐξ αὐτῶν ([4] πῶς γὰρ ἂν ὁ ἄνωθεν E
ἔχων τὴν διὰ τῶν προφητῶν περὶ τούτων διδασκαλίαν παρ' αὐτοῦ τοῦ τὴν κτίσιν πεποιηκότος θεοῦ;), ἀλλ' ἵνα γνῷς μὴ κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην, καθ' ἣν ἐπαγγέλλονται Ἕλληνες περὶ θεοῦ τε καὶ κτίσεως τοὺς λόγους ποιεῖν, τοῦτο πεποιηκότας, ἀλλ' εἰκασμῷ τὸ δοκοῦν διορισαμένους. Τῶν περὶ θεοῦ 111
καὶ κτίσεως τοὺς λόγους πεποιημένων ἀνθρώπων οἱ μὲν παρ' αὐτοῦ τοῦ τὴν κτίσιν πεποιηκότος θεοῦ τὴν διδασκαλίαν ἐδέξαντο περὶ θεοῦ καὶ κτίσεως διὰ τῶν προφητῶν, τῶν πρὸς τοῦτο ὑπουργησάντων τῷ θεῷ, οὓς πρῶτον θείοις ἔργοις τοῖς δι' αὐτῶν [5] γινομένοις ἀξίους τοῦ πιστεύεσθαι ἀνέδειξεν, εἶθ' οὕτως περὶ τῶν τοῖς διδασκομένοις ἀδήλων τὴν διδασκαλίαν παρέσχεν·

1. ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ Φ. Κ. ΜΑΡΤΥΡΟΣ] Stephanus: Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰουστίνου καὶ (Reg. 2. τοῦ pro καὶ habet) φιλοσόφου Ἀνατροπὴ etc.. Sylburgius et Morellus: Τοῦ αὐτοῦ Ἰουστίνου Ἀνατροπὴ etc.. De inscriptione in codd. mstis vid. Prolegomena.

2. πρεσβ. Παῦλε] De hoc Paulo presbytero prorsus nihil est nobis compertum. — Licet autem Pseudo-Justinus ad unum Paulum scribat, utitur tamen in eo compellando plurali numero; dicit enim: Ταύτην ... ὑ μ ῖ ν, ὦ ... Παῦλε, ... ἐ ν ε τ ε ί λ α σ θ έ μοι ... οὐχ ἵνα τι γνῷς etc.. Quod quidem compellandi genus aliquanto post genuini Justini tempora usitatum erat.

3. διάπυρον ὁρῶν] Participium

JUSTINI PHILOSOPHI ET MARTYRIS

CONFUTATIO DOGMATUM QUORUMDAM ARISTOTELIS.

Ex iis quae humano studio ad Deum colendum praeclare ab hominibus fiunt nihil tam gratum est Deo, quam pro viribus contendere ut meliores homines fiant. Quod quidem studium quum in vobis, praestantissime presbyter Paule, valde flagrans esse animadverterem: quod mihi praecepistis, ut breviter selecta gentilium de Deo et de creatura dogmatum capita excerperem, id lubenter exsequendum suscepi, non ut aliquid veri ex iis disceres (quomodo enim, qui coelitus per prophetas ab ipso creationis auctore Deo doctrinam his de rebus accepisti?), verum ut cognosceres Gentiles constante demonstrationibus scientia, ex qua de Deo et de creatura profitentur se disputare, non id perfecisse, sed conjiciendo quidquid placuit definivisse. Ex iis qui de Deo et creatura disputarunt alii ab ipso auctore creaturae Deo doctrinam de Deo et creatura acceperunt per prophetas, Dei ad eam rem ministros, quos primum divinis operibus, quae per eos fiebant, fide dignos demonstravit, atque ita postmodum de rebus illos qui ab iis edocebantur latentibus doctrinam suppeditavit; alii

ὀρῶν in codd. mstis (Reg. 1. 2. et Clar.) et editis (Stephan., Sylburg., Morell., Maran.) omissum est, haud dubie librarii errore: videlicet ob similitudinem ultimae praecedentis vocis syllabae (δ — ρον). Caeterum Maranus mendose στιαπύρον dedit.

4. πῶς γὰρ ἂν] Subaudiendum ex praecedentibus (Sylburg.) ἀληθές τι ἐξ αὐτῶν γνοίης.

5. γινομένοις] Codd. msti et editi minus recte γιγνομένοις. Etiam deinceps mox γίγνεται mox γίνεται etc. exhibent. Semper sine γ scripsi: quod hîc semel monere satis sit. — Articulum τοῦ ante πιστεύεσθαι Maranus ex Reg. 1. textui inseruit.

οἱ δέ, τοῖς διὰ τῶν προφητῶν ἀπιστήσαντες λόγοις, τοῖς οἰ- B
κείοις αὐτῶν λογισμοῖς ἐπέτρεψαν θεογνωσίας τὴν εὕρεσιν. Καὶ
κατ' ἐκείνους μὲν τοὺς ἐκ διδασκαλίας θεοῦ καὶ κτίσεως ἐγνωκό-
τας τὴν διαφορὰν εἷς ἐστιν ὁ θεός, καθ' ἑκάτερον [6] τὸν τῆς ἀγε-
νησίας τρόπον ἀγένητος ὤν, θεὸν [7] δὲ ἢ θεοὺς οὔτε πρὸ αὐτοῦ
οὔτε μετ' αὐτὸν ἐσχηκώς, συναΐδιον οὐκ ἔχων οὔτε ὑποκείμενον
οὔτε ἀντικείμενον, ἄφθαρτον ἔχων τὴν οὐσίαν καὶ ἀνεμπόδιστον
τὴν ἐνέργειαν, δημιουργὸς ὢν τοῦ κόσμου παντός, ἀρχὴν ἔχον- C
τος τοῦ εἶναι καὶ τοῦ τὶ εἶναι καὶ τοῦ πῶς διαμένειν τὴν ἐκεί-
νου θέλησιν. Ἢ γὰρ ἐν ἀφθαρσίᾳ διαμένει τὰ μέρη τοῦ κό-
σμου, ὡς ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ οὐράνια [8] σώματα καὶ αἱ ἀόρατοι δυ-
νάμεις, ἢ ἐν τῷ γίνεσθαί τε καὶ φθείρεσθαι, ὡς τὰ ἐπὶ γῆς
ζῶά τε καὶ φυτά. Καὶ ὥσπερ τὸ γεγονὸς οὐκ ἂν ἐγένετο μὴ ἐκεί-
νου προστάξαντος Γενηθήτω, οὕτως οὐδ' ἂν διέμεινε μὴ ἐκεί-
νου θεμένου τὸ πρόσταγμα, τοῖς μὲν ἀφθάρτοις [9] τοῦ ἑστάναι
εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τοῖς δὲ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ τοῦ D
[10] Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Πρὸς ἔν-
δειξιν δὲ τῆς θείας αὐτοῦ δυνάμεως καὶ τοῦ μὴ νόμῳ φύσεως
αὐτὸν δουλεύειν, ἀλλ' αὐθεντίᾳ βουλήσεως τὸ δοκοῦν [11] ἐργάζε-
σθαι, τὰ μὲν [12] ἐν ἀρχῇ τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ φύσεως ἐκ
τῆς γῆς καὶ τῶν ὑδάτων ἐποίησε, προστάξας· [13] Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ
ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος καὶ φυτὰ ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς τὸ σπέρμα E
καὶ ξύλα ποιοῦντα καρπούς· καὶ πάλιν· [14] Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα
ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος· τὰ δὲ ἐκ τῶν γεναρχῶν γεγενημένα ἐκ
τῆς καταβολῆς τοῦ σπέρματος γενέσθαι ὡρίσατο. Καὶ περὶ τού-
των πάντες οἱ παρὰ τοῦ θεοῦ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἀποστα-

6. τ. τ. ἀγενησίας τρ. ἀγέν.] Codd. msti et editi τ. τ. ἀγεννησίας τρ. ἀγέννητος. Cf. c. 7. τῶν τῆς ἀγενησίας τρόπων et τὸν τ. ἀγενησίας τρόπον. C. 13. τ. ἀγενησίας τοῦ οὐρανοῦ (sic etiam in Resp. ad Quaest. XCIV.). Adde Quaestt. Christt. ad Gentt. IV., ubi in Confutatione responsionis non recte institutae cc. 1. 3. 5. ἀγενησία τ. κόσμου et τ. θεοῦ memoratur. Illud autem ἀγένητος aeque ac γενητὸς (*factus*, *ortus* — a v. γίνεσθαι: opp. ἀΐδιος) scriptor noster saepissime usurpat, ἀγέννητος vero et γεννητὸς (a v. γεννᾶσθαι) valent (*non*) *generatus*. Cf. Cohort. ad Gentt. c. 4. not. 4., — Explicatur uterque τῆς ἀγενησίας modus c. 7.: τὸ ἀγένητον ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν τὴν στέρησιν σημαίνει γενέσεως δυναμένης ἔσεσθαι, ἐπὶ δὲ

vero, prophetarum increduli sermonibus, propriis ratiocinationibus commiserunt Dei cognitionis inventionem. Atque apud illos quidem, qui edocti discrimen Dei et creaturae noverunt, unus est Deus, utroque ingeniti modo ingenitus, qui nec deum nec deos ante se aut post se habuit, nec coaeternum habet nec subjectum nec adversarium, cujus neque essentia corrumpi neque operatio interpellari potest, opifex totius mundi, qui cur sit et cur talis sit et cur talis permaneat causam habet illius voluntatem. Vel enim in incorruptione permanent partes mundi, ut coelum et coelestia corpora et invisibiles potestates, vel in generatione et corruptione, ut in terra animalia et plantae. Et quemadmodum quod factum est factum non fuisset nisi ille praecepisset: *Fiat*, ita neque permaneret nisi ille praeceptum posuisset, incorruptibilibus quidem *ut stent in saeculum saeculi*, iis autem quae in generatione et corruptione versantur: *Crescite et multiplicamini et replete terram.* Ut autem divinam suam potestatem ostenderet seque legi naturae non servire, sed imperio voluntatis quidquid placet efficere: ex iis, quae in generatione et corruptione naturae versantur, alia initio ex terra et aquis effecit, praecipiens: *Educat terra animam viventem juxta genus suum et plantas habentes in seipsis semen et ligna facientia fructus* — et rursus: *Educant aquae animam viventem juxta genus suum:* alia autem ex generis principibus genita ex seminis jactu nasci voluit. Ac de his quidem omnes missi a Deo ad omnes homi-

τῶν ἀϊδίων τὴν ἀπόφασιν πάσης σημαίνει γενέσεως τῆς τε προγεγονυίας καὶ τῆς μελλούσης ἔσεσθαι etc..

7. *δὲ*] Deest in Reg. 1..

8. *σώματα*] Hanc vocem Maran. ex Reg. 1. adjecit.

9. *τοῦ . . . αἰῶνος*] Coll. Psalm. CXLVIII. 6..

10. *Αὐξάνεσθε . . . γῆν*] Gen. I. 22..

11. *ἐργάζεσθαι*] Codd. msti et editi habent partic. *ἐργαζόμενον*, quod nulla hîc potest ratione tolerari.

12. *ἐν ἀρχῇ*] Perionius legi vult *γεναρχῇ* (mox: *τὰ δὲ ἐκ τῶν γεναρχῶν γεγενημένα*), ut *γεναρχὲς* hîc valeat *quod est principium generis.*

13. *Ἐξαγαγέτω . . . καρπούς*] Gen. I. 12..

14. *Ἐξαγαγέτω . . . γένος*] Gen. I. 20..

λέντες προφῆται ταὐτὰ φρονοῦντες διετέλουν, καὶ διαφωνία ἐν αὐτοῖς γέγονεν οὐδεμία· κατὰ δὲ τοὺς ἀπιστήσαντας μὲν τοῖς τῶν 112 προφητῶν λόγοις, οἰκείῳ δ' εἰκασμῷ περὶ θεοῦ καὶ κτίσεως τὸ δοκοῦν διορισαμένους, πολλή τίς ἐστιν ἡ πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διαφωνία ἐν τοῖς περὶ τῶν ὄντων καὶ τῆς τούτων ἀρχῆς κατ' οὐσίαν τε καὶ ἀριθμὸν καὶ κίνησιν καὶ πέρας, καθὼς δείκνυται ἐκ τοῦ πρώτου λόγου τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους, μετὰ τοῦ μηδὲν αὐτὸν ἀληθεύειν περὶ ὧν διείληφε διορίσασθαι πραγμάτων. B

1. *Ἐκ τοῦ πρώτου λόγου τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους.*

[1] *Ἀεὶ γάρ ἐστί τι ὃ ὑπόκειται, ἐξ οὗ γίνεται τὸ γινόμενον, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἐκ σπέρματος. Γίνεται δὲ τὰ γινόμενα ἁπλῶς τὰ μὲν μετασχηματίσει,* [2] *οἷον ἀνδριάς, τὰ δὲ προσθέσει, οἷον τὰ αὐξανόμενα, τὰ δ' ἀφαιρέσει, οἷον ἐκ τοῦ λίθου ὁ Ἑρμῆς, τὰ δὲ συνθέσει, οἷον οἰκία, τὰ δ' ἀλλοιώσει, οἷον τὰ τρεπόμενα κατὰ τὴν ὕλην. Πάντα δὲ τὰ οὕτω γινόμενα φανερὸν ὅτι ἐξ ὑποκειμένων γίνεται.* [3] *Καὶ τοῦτο διττόν· ἢ γὰρ τὸ ὑποκείμενον ἢ τὸ ἀντικείμενον. Λέγω δὲ ἀντικεῖσθαι* [4] *μὲν τὸ ἄμουσον, ὑποκεῖσθαι δὲ τὸν ἄνθρωπον.* C

Εἰ πρῶτόν ἐστι τὸ σπεῖρον σπέρμα καὶ ὕστερον τὸ ἐκ σπέρματος γινόμενον καὶ γενητὰ ἀμφότερα, τῇ μὲν γενέσει τοῦ [5] *κειμένου ἐκ σπέρματος γινομένου ὑπόκειται τὸ σπέρμα, τῇ δὲ γενέσει τοῦ σπείραντος ὑποκεῖσθαι τὸ σπέρμα οὐ δυνατόν· οὐκ ἄρα ἀεὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ἐκ σπέρματος γίνεται. Ἔτι εἰ ζῶον γενητὸν ἑκάτερον, τὸ σπεῖρον καὶ τὸ ἐκ σπέρματος γινόμενον, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου ἑκάτερον, ἀλλὰ θάτερον μὲν* D E

1. *Ἀεὶ . . . ἄνθρωπον*] Aristotel. Phys. Auscult. lib. I. c. 7. (Aristot. graece ex recens. Imman. Bekkeri. Berol. 1831. 4.) p. 190. . — Quoniam haec Aristotelis verba sunt e septimo capite, dubitat Perionius an aliqua hic desint, praesertim quum in superioribus multa sint quae itidem reprehendi potuerint.

2. *οἷον ἀνδριάς*] Arist. *οἷον ἀνδριὰς ἐκ χαλκοῦ.*

3. *Καὶ τοῦτο διττόν*] Ante has voces nonnulla ex ipso Aristotelis textu [nempe haecce: *ὥστε δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι τὸ γινόμενον ἅπαν ἀεὶ σύνθετόν ἐστι, καὶ ἔστι μέν τι (τὸ) γινόμενον, ἔστι δέ τι ὃ τοῦτο γίνεται*] inseruerat

nes prophetae idem sentiendo perseverarunt, et dissensio inter eos exstitit nulla; apud eos autem, qui rejectis prophetarum sermonibus propria conjectura de Deo et de creatura quidquid placuit definierunt, multa est et inter ipsos invicem et secum ipsis dissensio de rebus earumque principio secundum substantiam et numerum et motum et finem: quemadmodum ostenditur ex primo Aristotelis libro *Physicae Auscultationis*, praeterquam quod nihil veri loquitur de iis quae suscepit definienda.

1. Ex primo libro Physicae Auscultationis Aristotelis.

Semper enim est aliquid quod subjicitur, unde fit id quod fit: ut plantae et animantes e semine. Fiunt autem omnino quae fiunt quaedam transformatione, ut statua, quaedam accessione, ut ea quae crescunt, quaedam ablatione, ut e lapide Mercurius, quaedam compositione, ut domus, quaedam alteratione, ut ea quae mutantur secundum materiam. Quae autem ita fiunt manifestum est ea ex subjectis omnia fieri. Atque illud duplex est: vel enim subjectum est vel oppositum. Dico autem opponi immusicum, subjici vero hominem.

Si primum est quod semen seminat et postea id quod e semine fit et utraque genita sunt: ejus sane, quod satu fieri ponitur, generationi semen subjicitur, ejus autem, quod seminavit, generationi semen subjicere non est; non ergo semper animantes et plantae satu fiunt. Praeterea si utrumque genitum animal est, et quod seminat et quod e semine gignitur, et utrumque non ex eodem est subjecto, sed alterum e semine,

Sylburgius, quae, cum minime necessaria sint ad propositum hujus nostri scriptoris, videntur ab eo de industria fuisse praetermissa. *Maranus.*

4. μὲν] Hanc voculam jam Sylburg. ex Aristotele reposuit. — Caeterum Maranus: „Haec verba (Λέγω δὲ etc.) apposita sunt ad sententiam Aristotelis, qui, cum privationem inter principia numeret, utitur exemplo hominis non musici, qui musicus fit, et hominem subjectum esse statuit, contrarium autem, sive privationem, non musicum."

5. κειμένου] Wolfius vult legi ὑποκειμένου, *subjecti.*

ἐκ τοῦ σπέρματος, ἕτερον δὲ οὐκ ἐκ τοῦ σπέρματος, πῶς οὐ ψευδὲς τὸ ἀεὶ τὰ ζῶα γίνεσθαι ἐκ τοῦ σπέρματος; Καὶ περὶ τῶν φυτῶν ὁ αὐτὸς λόγος. Ἔτι εἰ ἀρχὴ μὲν τοῦ ἐκ σπέρματος γινομένου ἐστὶ τὸ σπεῖρον, ἄγνωστον δὲ τοῦτο καὶ ἀδιόριστον ἐν τῇ πραγματείᾳ τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους, τίνος ἕνεκεν ἐγράφη αὕτη ἡ πραγματεία, τῆς ἀρχῆς ἀγνοουμένης τοῦ 113
πρώτου ζώου τε καὶ φυτοῦ; Ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ ἀγνωσίᾳ τῆς ἀρχῆς ἡ ἀγνωσία τῶν ἐξ ἀρχῆς. Εἰ τὸ ζῶον, τὸ ἐκ σπέρματος γινόμενον, γίνεται [6] δὲ κατὰ φύσιν, δῆλον ὅτι τὸ αὐτὸ ζῶον, γινόμενον μέν, μὴ ἐκ σπέρματος δέ, οὐ γίνεται κατὰ φύσιν. Εἰπάτωσαν οὖν οἱ Ἀριστοτελικοί, κατὰ τί γίνεται τὸ ζῶον τὸ μὴ κατὰ φύσιν γινόμενον. Ἔτι εἰ διαφορᾶς κατὰ γένεσιν τοῦ ζώου δοθείσης, τοῦ τε ἐκ σπέρματος καὶ κατὰ φύσιν καὶ τοῦ B
μὴ ἐκ σπέρματος μήτε κατὰ φύσιν γινομένου, ἀνάγκη πεπερασμένην εἶναι τὴν γένεσιν, [7] πῶς οὖν συνάναρχα λέγουσιν Ἕλληνες τά τε ζῶα καὶ τὰ φυτὰ τῷ θεῷ, τὰ κατὰ φύσιν γεγονότα, τὰ μήτε τῷ πρώτῳ ζώῳ τε καὶ φυτῷ σύγχρονα εἶναι δυνάμενα; Ἔτι εἰ ἅπαν τὸ γινόμενον ἀεὶ σύνθετόν ἐστι, πῶς τὸν τρόπον τῶν κατὰ σύνθεσιν γινομένων τῇ οἰκείᾳ τοῦ τρόπου διαφορᾷ τῶν ἄλλων τῶν τῆς γενέσεως τρόπων διέστειλας; Εἰ γὰρ ἅπαν γενητὸν C
σύνθετον, κατὰ σύνθεσιν ἀνάγκη γίνεσθαι· ἀλλ' εἰ ὁ τρόπος τῆς κατὰ σύνθεσιν γενέσεως πάσῃ γενέσει ἁρμόττει, περιττῶς τῶν ἄλλων τῆς γενέσεως τρόπων διέσταλται τῇ οἰκείᾳ διαφορᾷ. Ἔτι εἰ τὰ ὑποκείμενα ταῖς ῥηθείσαις γενέσεσιν οὐσίαι εἰσὶ καὶ ἐν αὐταῖς θεωρεῖται τὸ διττὸν τοῦ ὑποκειμένου, τουτέστι τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον, ἡ δὲ ὕλη οὐσία οὐκ ἔστι, πῶς ἁρμόττει ὁ τρόπος τῆς γενέσεως τῶν ἐξ οὐσιῶν γινομένων τῷ τρόπῳ τῆς γε- D
νέσεως τῶν μὴ ἐξ οὐσίας γινομένων; Ἀνάγκη ἄρα ἢ οὐσίαν εἶναι τὴν ὕλην, ἢ τρόπῳ ἑτέρῳ γίνεσθαι τὰ ἐκ τῆς ὕλης γινόμενα παρὰ τοὺς ῥηθέντας τρόπους τῆς γενέσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ πραγ-

6. δὲ] Superfluum esse videtur. Aut (Sylburg.) in primo commate post τὸ ζῶον subaudiendum est verbum ἐστί. — Mox vulgo legitur δῆλον ὅτι τοῦ αὐτοῦ ζώου γιγνομένου μέν etc..

7. πῶς οὖν] Sic πῶς οὖν, praecedente εἰ, in apodosi passim

alterum non e semine: quo pacto falsum non est semper animantes satu procreari? Eadem est de plantis ratio. Item si principium ejus quod satu fit est sator, is autem in commentatione Physicae Auscultationis Aristotelis ignotus et indefinitus est: qua de causa commentatio ea instituta est, quum principium ignoretur primi animalis et plantae? Sequitur enim ignorationem principii ignoratio eorum quae ex principio sunt. Si animal, quod fit ex semine, secundum naturam fit: liquet idem animal, si fiat quidem, non tamen e semine, non fieri secundum naturam. Dicant igitur Aristotelici, secundum quid fiat animal quod non fit secundum naturam. Deinde si assignato animalis diverso nascendi modo, nempe illius, quod e semine et secundum naturam, et illius, quod non e semine nec secundum naturam fit, necesse est finitam esse generationem: quomodo igitur dicunt Gentiles animalia ac plantas, quae secundum naturam facta sunt, aeque ac Deum carere principio, quum ne primo quidem animali et plantae aequalia esse possint? Praeterea si quidquid fit semper compositum est: quomodo modum, quo fiunt quae per compositionem fiunt, proprio modi discrimine ab aliis generationis modis segregas? Nam si compositum est quidquid genitum, necesse est ut per compositionem gignatur; sed si generationis per compositionem modus generationi omni convenit, frustra ab aliis generationis modis segregatur proprio discrimine. Item si quae subjecta sunt iis, quas diximus, generationibus substantiae sunt atque in iis subjectum bifariam consideratur, id est subjectum et oppositum, materia autem substantia non est: quomodo quadrat modus generationis eorum quae ex substantiis gignuntur cum modo generationis eorum quae non ex substantiis generantur? Necesse ergo est vel substantiam esse materiam, vel quae ex materia gignuntur alio modo gigni ac praedictis generationis modis. Sed quia in pertractatione Physi-

exstat: cf. Quaestt. Gentt. ad Christt. XI. (15.) not. 53.. Coll. Quaestt. et Respp. ad Orth. 90. not. 2.. — Tum Maranus male σύναρχα pro συνάναρχα.

ματείᾳ τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως ἡ ὕλη διώρισται μὴ εἶναι οὐσία καὶ ὁ τρόπος τῆς γενέσεως τῶν ἐξ αὐτῆς γινομένων οὐ παραδέδοται, πῶς οὐ περιττὴ αὕτη ἡ πραγματεία, ἐν ᾗ τὸ σαφὲς ἄπο- E
ρον; Ἔτι εἰ, ὡς ἀνάγκη τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ τὸ μὴ ἐκ τοῦ τυχόντος ποιεῖν τὰ τυχόντα, ἀλλ' [8] ἐκ τῶν ὡρισμένων τὰ ὡρισμένα, οὕτως ἀνάγκη καὶ τῷ θεῷ ἐκ τῶν ὡρισμένων ποιεῖν τὰ ὡρισμένα, τίς ἐστιν ὁ τῷ θεῷ τοῦτον τὸν ὅρον θέμενος; Ὅτι δὲ τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ ὁ θεὸς ἔθηκε τοῦτον ὅρον, φανερόν. Εἰ δὲ ὁ θεὸς ὑπὸ τὸν ὅρον οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ποιεῖ ἐκ τοῦ τυχόν- 114
τος τὰ τυχόντα, τῇ τοῦ ὅρου ἀνάγκῃ μὴ κωλυόμενος τοῦ ποιεῖν ἃ βούλεται, πῶς οὐκ ἠλευθέρωται καὶ τοῦ ὅρου τοῦ ποιεῖν ἐκ τῶν ὑποκειμένων κατ' ἀνάγκην;

2. Τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ἔστι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῷ μὲν ἕν, εἴδει δὲ δύο. B
Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος καὶ ὁ χρυσὸς καὶ ὅλως ἡ ὕλη ἀριθμητή· τόδε γάρ τι μᾶλλον, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκὸς ἐξ αὐτοῦ γίνεται τὸ γινόμενον. Ἡ δὲ στέρησις καὶ ἡ ἐναντίωσις συμβεβηκός· ἓν δὲ τὸ εἶδος, οἷον ἡ τάξις, [2] ἡ μουσική, ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν οὕτω κατηγορουμένων. [3] Δι' ὧν ἔστι μὲν ὡς δύο λεκτέον εἶναι τὰς ἀρχάς, ἔστι δ' ὡς τρεῖς· καὶ ἔστι μὲν ὡς τὰ ἐναντία, οἷον εἴ τις λέγοι τὸ μουσικὸν καὶ τὸ ἄμουσον ἢ τὸ θερμὸν καὶ τὸ C
ψυχρὸν ἢ τὸ ἡρμοσμένον καὶ [4] τὸ ἀνάρμοστον, ἔστι δ' ὡς οὔ· ὑπ' ἀλλήλων γὰρ πάσχειν τὰ ἐναντία ἀδύνατον. Λύεται δὲ καὶ τοῦτο διὰ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ὑποκείμενον· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐναντίον. Ὥστε οὔτε πλείους τῶν ἐναντίων αἱ ἀρχαὶ τρόπον τινά, ἀλλὰ δύο ὡς εἰπεῖν τῷ ἀριθμῷ, οὔτε αὖ παντελῶς δύο διὰ τὸ ἕτερον ὑπάρχειν τὸ εἶναι αὐτοῖς, ἀλλὰ τρεῖς.

Εἰ ἔστι τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῷ μὲν ἕν, εἴδει δὲ δύο, ἀφ' D
ὧν δεῖ ἓν τῷ ἑνὶ ὑποκεῖσθαι, πῶς οὐκ ἔστι τὸ ὑποκείμενον αὐτὸ ἑαυτῷ ὑποκείμενον; Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ εἴδει δύο εἶναι τὸ ὑποκείμενον; Ἔτι εἰ δεῖ ὑποκεῖσθαί τι ἀεὶ τῶν γινομένων, ἔστι δὲ τοῦτο ἡ ὕλη, πῶς οὐκ ἔστιν ἡ ὕλη ἀεὶ γενητή; Ἀεὶ γὰρ τῷ ἑνὶ τῶν ἐναντίων ὑπόκει-

8. ἐκ τ. ὡρισμ. τ. ὡρ.] H. e. ex destinatis et certis destinata et certa.

1. Ἔστι ... τρεῖς] Lib. I. c. 7. p. 190. sq..

cae Auscultationis materiam statuitur non esse substantiam nec modus generationis eorum quae ex illa fiunt exponitur: an non inutilis ipsa pertractatio, in qua non reperitur quid liqueat? Adhuc si, quemadmodum necesse est naturae et arti non quaelibet facere ex quibuslibet, sed ex definitis definita, ita Deo necessitas adest ex definitis faciendi definita: quis est qui hanc Deo legem imposuit? Ac naturae et arti hanc a Deo legem impositam fuisse manifestum est. At si Deus legi non subest, sed ex quolibet quaelibet facit, nulla eum legis necessitate prohibente quominus quidquid vult efficiat: quomodo non liber est etiam a lege ex subjectis necessario faciendi?

2. Ejusdem Aristotelis ex eodem libro.

Est autem subjectum numero quidem unum, forma autem duo. Nam homo et aurum et generatim materia numero subjecta: est enim hoc aliquid magis, neque id quod fit per accidens ex eo fit. Est autem accidens privatio et contrarium; unum vero est forma, velut ordo, musica, vel eorum quidpiam quae simili modo dicuntur. Quapropter licet quidem duo dicere principia, licet etiam tria; licet etiam contraria dicere, velut si quis dicat musicum et immusicum aut calidum et frigidum aut constructum et inconstructum, rursus etiam licet non dicere: contraria enim a se invicem pati non possunt. Solvitur autem etiam hoc, quia aliud est subjectum: illud enim non est contrarium. Quare nec plura contrariis principia quodammodo sunt, sed duo, ut ita dicam, numero: nec rursus omnino duo, quia alia iis inest essentia, sed tria.

Si subjectum numero quidem unum, forma autem duo, quum necesse sit unum uni subjici: quomodo subjectum non est sibi ipsi subjectum? Quodsi id fieri nequit: quomodo falsum non est forma duo esse subjectum? Deinde si necesse est semper subjici aliquid eorum quae fiunt, id autem materia est: quomodo non genita semper est materia? Semper enim

2. ἡ] Arist. ἢ ἡ. — 3. Δι' ὧν] Arist. διό. — Mox bis τἀναντία pro τὰ ἐναντία. — 4. τὸ] Omisit Maranus errore.

ται. Ἢ γὰρ τῇ στερήσει ὑπόκειται ἢ τῷ εἴδει ἐναντίῳ ὄντι τῇ στερήσει· καὶ τῷ εἴδει μὲν γίνεται [5] εὔμορφος, τῇ στερήσει δὲ ἄμορ- E φος. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν οὐσία γενητὴ ἡ ὕλη, ἀεὶ τὸ εἶναι γενητῶς ἔχουσα; Ἔτι εἰ ἡ στέρησις οὐδέν ἐστιν ἕτερον παρὰ τὴν ἀναίρεσιν παντὸς τοῦ ὄντος, ἔχουσα δὲ ταύτην ἡ ὕλη, πῶς οὐκ ἀνήρηται αὐτῆς καὶ τὸ εἶναι αὐτὴν ὕλην; Ἔτι εἰ ἀπόντος τοῦ εἴδους τῆς ὕλης ἄπεστιν αὐτῆς καὶ τὸ εἶναι αὐτὴν οὐσίαν καὶ τὸ τόδε τι καὶ τὸ ὄν, οὐδαμοῦ ἄρα ἡ ὕλη ἀπόντος αὐτῆς τοῦ εἴδους. 115
Ἔτι εἰ ἀριθμητὴ ἡ ὕλη, τὰ δὲ ἐναντία [6] τὰ ταύτῃ συμβεβηκότα οὐκ ἀριθμητά, πῶς τρεῖς ἀρχαί, ἥ τε ὕλη καὶ τὰ ταύτῃ συμβεβηκότα; [7] Εἰ οὐδὲν ὢν ἐν τῇ συστάσει τῶν φύσεων γινομένων θεωροῦμεν ἔστιν ἐκ τῆς ὕλης, οὐδὲ τὸ ποιόν, οὐδὲ τὸ ποσόν, πῶς ἐξ αὐτῆς τὰ γινόμενα γίνεται καθ' αὐτά; Εἰ ἀδύνατόν τι εἶναι [8] καὶ μὴ εἶναι τόδε τι, πῶς διὰ τὴν στέρησιν τόδε τι μὴ οὖσα ἡ ὕλη τὸ εἶναι ἔχει; Εἰ ἡ στέρησις καὶ τὸ εἶδος τῇ ὕλῃ B συμβέβηκεν, οὐσία δὲ οὐκ ἔστιν ἡ ὕλη, πῶς ταύτῃ συμβέβηκε τὰ ἐναντία; Τῇ γὰρ οὐσίᾳ συμβαίνει τὰ συμβεβηκότα. Εἰ ὥσπερ ἡ τάξις ἐν τοῖς τεταγμένοις, οὕτως καὶ τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ, πῶς τὰ μὲν ἄτακτα πρὸ τῆς τάξεως τὸ εἶναι τόδε τι ἔχει, [9] ἡ δ' ὕλη πρὸ τοῦ εἴδους τὸ εἶναι τόδε μὴ ἔχουσα, σώζεται ἐν τῇ ὕλῃ ἡ ἀναλογία τῆς τάξεως ὡς πρὸς τὸ εἶδος; Εἰ ἐν τῇ συνθέσει μὲν C τῶν γινομένων δύο θεωροῦνται μόναι ἀρχαί, ἥ τε ὕλη καὶ τὸ εἶδος, χωρὶς δὲ συνθέσεως τρεῖς εἰσιν ἀρχαί, ἥ τε ὕλη καὶ ἡ στέρησις καὶ τὸ εἶδος, δῆλον ἄρα ὅτι μὴ ὄντος μὲν τοῦ γινομένου κείμεναι τρεῖς ἦσαν ἀρχαί· ὄντος δὲ τοῦ γινομένου οὐ τρεῖς, ἀλλὰ δύο. Πῶς οὖν οὐκ ἔστι τὸ γινόμενον ἀρχὴ τῆς ἀπωλείας τῆς μιᾶς ἀρχῆς; [10] Ἢ εἰ μὴ ἀπώλετο, οὐκ ἂν ἐγίνετο τὸ γινόμενον. Εἰ ὥσπερ πάσχει ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ καὶ τοῦ ἀμού- D σου καὶ τὸ σῶμα ὑπὸ ψυχροῦ καὶ θερμοῦ καὶ ἡ φωνὴ ὑπὸ τῆς ἁρμονίας τε καὶ ἀναρμοστίας, οὕτως πάσχει ἡ ὕλη ὑπὸ τοῦ εἴδους

5. εὔμορφος] Arcerius mavult ἔμμορφος: non male. *Sylburgius.*

6. τὰ] Hunc articulum Marano Reg. 1. suppeditavit.

7. Εἰ etc.] Codd. msti et editi vitiose Εἰ οὐδὲν ὢν ... θεωρούμενόν ἐστιν. Sylburgius pro ὢν voluit legi τῶν, sed tum etiam θεωρουμένων legendum est. Maranus nihil mutandum censuit nisi θεωρούμενον in θεωροῦμεν, idque in textu posui.

8. καὶ μὴ ε. τ. τι] Codd. msti

uni contrariorum subjicitur. Vel enim privationi subjicitur vel formae quae contraria est privationi; ac forma quidem fit formata, privatione autem informis. Quomodo ergo materia non est substantia genita, quae semper esse habet genite? Item si privatio nihil est aliud nisi omnis entis abolitio, haec autem inest materiae: quomodo non ab ea aufertur et quod ipsa est materia? Porro si, absente forma a materia, abest etiam ab ea quominus sit substantia et certum quid et ens: nullibi certe materia, absente forma. Item si numerabilis materia, quae autem ei accidunt minime numerabilia: quomodo tria sunt principia, materia et quae illi accidunt? Si nihil eorum quae in constitutione naturarum genitarum cernimus est ex materia, nec qualitas, nec quantitas: quomodo quae ex ea fiunt per seipsa fiunt? Si fieri non potest ut aliquid sit nec certum quid sit: quomodo materia, quum propter privationem non sit certum quid, esse habet? Si privatio et forma materiae accidunt, substantia autem non est materia: quomodo ei accidunt contraria? Nam quae accidentia sunt substantiae accidunt. Si quemadmodum ordo in iis quae ordinantur, ita quoque forma in materia: quomodo ea quae carent ordine habent ante ordinem ut certum quid sint, materia autem etsi ante formam non habet ut certum quid sit, in ea tamen servatur proportio ordinis ad formam? Si in compositione eorum quae fiunt duo tantum spectantur principia, materia et forma, absque compositione autem tria sunt principia, materia et privatio et forma: liquet profecto, si non exsistat id quod fit, tria poni principia; si exsistat illud, non tria, sed duo. Quomodo ergo non est id quod fit principium abolitionis unius principii? Quod quidem si non periret, non fieret id quod fit. Si quemadmodum homo afficitur a musico et ab immusico atque corpus a frigido et a calido atque vox a consono et a dissono, ita

et editi μὴ εἶναι καὶ τόδε τι. Quae quidem particulae καὶ positura ferri nequit: quapropter mutavi in textu. Cf. Cohort. ad Gent. c. 2. not. 12..

9. ἡ δ' ὕλη] Sic cum Lango et Marano scribendum pro vulg. ἔχει; ἡ γὰρ ὕλη. Mox pro τῇ ὕλῃ conjeceris ταύτῃ.

10. Ἢ etc.] Maran.: ἀρχῆς, ἡ (sic) ... γιγνόμενον;

STAATSBIBLIOTHEK BAMBERG

καὶ τῆς στερήσεως, ἔστω ἡ ὕλη οὐσία, ὡς ἄνθρωπος καὶ τὸ σῶμα, ἢ συμβεβηκός, ὡς ἡ φωνή, ἵνα σωθῇ τὸ τῆς ἀναλογίας ἀκόλουθον· εἰ δὲ οὔτε οὐσία ἐστὶν ἡ ὕλη οὔτε συμβεβηκός, οὐδ' ἄρα πάσχει ὑπὸ τῶν ἐναντίων.

3. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. E

[1] Πόσαι μὲν οὖν αἱ ἀρχαὶ τῶν περὶ γένεσιν φυσικῶν, [2] καὶ
πῶς, εἴρηται· καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι δεῖ ὑποκεῖσθαί τι τοῖς ἐναν-
τίοις καὶ τὰ ἐναντία δύο εἶναι. Τρόπον δέ τινα ἄλλον οὐκ ἀναγ-
καῖον· [3] ἱκανὸν γὰρ τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων ποιεῖν [4] τῇ παρου-
σίᾳ καὶ ἀπουσίᾳ τὴν μεταβολήν. Ἡ δὲ ὑποκειμένη φύσις ἐπι- 116
στητὴ κατ' ἀναλογίαν. Ὡς γὰρ πρὸς ἀνδριάντα χαλκὸς ἢ πρὸς
κλίνην ξύλον ἢ πρὸς τῶν ἄλλων τι τῶν ἐχόντων μορφὴν ἡ ὕλη
καὶ τὸ ἄμορφον ἔχει πρὶν λαβεῖν τὴν μορφήν, οὕτως αὕτη
πρὸς οὐσίαν ἔχει καὶ τὸ τόδε τι καὶ τὸ ὄν. Μία μὲν οὖν ἀρχὴ
αὕτη, οὐχ οὕτω μία οὖσα [5] οὐδὲ ἓν ὡς τὸ τόδε τι, μία δὲ ἡ
ὁ λόγος, [6] ἔτι δὲ τὸ ἐναντίον τούτῳ ἡ στέρησις. [7] Πότερον δὲ
οὐσία τὸ εἶδος ἢ τὸ ὑποκείμενον, οὔπω δῆλον.

Εἰ τὸ εἶδος τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ εἰδοποιεῖ τὴν ὕλην καὶ τῇ B
ἀπουσίᾳ αὐτοῦ ποιεῖ ἀνείδεον, εἰσὶ δὲ ἀρχαὶ δύο, τό δε εἶδος καὶ
τὸ ἀνείδεον, ποιεῖ δὲ αὐτὰ ταῦτα καὶ ἡ στέρησις τῇ παρουσίᾳ
αὐτῆς καὶ τῇ ἀπουσίᾳ, ἔσονται ἄρα αἱ ἀρχαὶ ὑπ' ἀλλήλων γινό-
μεναί τε καὶ ἀναιρούμεναι καὶ οὐκ ἀΐδιοι· τὸ γὰρ ἀΐδιον παρου-
σίας τινὸς καὶ ἀπουσίας οὐ χρήζει πρὸς τὸ εἶναι. Εἰ τῇ παρου-
σίᾳ καὶ ἀπουσίᾳ τῶν ἐναντίων γίνεται τῶν ἀρχῶν ἡ μεταβολή, C
δῆλον ὅτι γίνεται ἡ μεταβολὴ ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὰς ἀρχάς. Πῶς
οὖν δύνανται μένειν ἀρχαί, αἱ ἀποβεβληκυῖαι τὸ εἶναι ἀρχαί;

1. Πόσαι ... δῆλον] Lib. I. c. 7. p. 191..

2. καὶ πῶς] Arist. καὶ πῶς πόσαι.

3. ἱκ. γὰρ] Sylburg. et Morell. ex Arist. ἱκ. γὰρ [ἔσται].

4. τῇ παρ. κ. ἀπ.] Inverso ordine Arist. τῇ ἀπ. κ. παρ..

5. οὐδὲ ... τόδε τι] Sic Maranus, levi usus emendatione, ex Aristotele reposuit bene pro vulg. οὐδὲ ἐν ᾧ ἐστι τόδε τι, sed male articulum ὁ ante λόγος (h. e. idea) omisit. Caeterum Arist. οὕτως voculae οὐδὲ addidit.

materia afficitur a forma et a privatione: sit sane materia substantia, ut homo et corpus, vel accidens, ut vox, ut servetur proportionis ratio; quodsi neque substantia est materia neque accidens, nec profecto afficitur a contrariis.

3. Ejusdem ex eodem libro.

Quot igitur sint principia rerum naturalium, quae generantur, et quomodo, dictum est. Ac patet necesse esse ut aliquid subjiciatur contrariis ac duo sint contraria. Alia autem quadam ratione id non necesse est; idoneum enim alterum contrariorum ut efficiat praesentia aut absentia mutationem. Subjecta autem natura sub scientiam cadit secundum analogiam. Quemadmodum enim se habet aes ad statuam aut lignum ad lectum aut ad aliud quidpiam eorum quae formam habent materia et informe antequam accedat forma, ita se habet ipsa ad substantiam materia et ad certum quid et ad ens. Unum igitur ipsa principium est, non tamen ita unum ut certum quid sit, unum autem quatenus unum est ratio, et insuper quod huic contrarium est privatio. Utrum autem substantia sit forma an suppositum, nondum liquet.

Si forma praesentia sua format materiam, et absentia informem facit, sunt autem duo principia, forma et informe, atque eadem etiam privatio praesentia et absentia sua efficit: principia ergo se invicem generabunt ac destruent et haudquaquam aeterna erunt; quod enim aeternum, id ut sit, nullius praesentia aut absentia indiget. Si praesentia aut absentia contrariorum fit principiorum mutatio, liquet ideo mutationem fieri, quia ipsa sunt principia. Quomodo ergo pos-

6. ἔτι] Ita ex Arist. dedi; vulgo inepte ἔστι. Ille enim philosophus tria probat esse principia: materiam, formam, privationem. — Tum Maran. τούτῳ pro τοῦτο recte scripsit; abest ea vox a Reg. 1..

7. *Πότερον . . . οὔπω δῆλον*] Inter hanc et praecedentem periodum duae aliae apud Aristotelem sunt interjectae. — Verba autem *οὔπω δῆλον* jam Sylburgius ex Arist. summo iure textui inseruit, quippe quum infra a Pseudo-Justino citentur.

*Εἰ ἡ ἀρχὴ ἀρχὴν ἔχουσα οὐκ ἔστιν ἀρχή, πῶς ἡ ὕλη, τοῦ μὲν
εἶναι ἀρχὴν ἔχουσα τὸ εἶδος, τοῦ δὲ μὴ εἶναι τὴν στέρησιν,
δύναται εἶναι ἀρχή; Τὸ φύσιν ὀνομάζειν τὸ ὑποκείμενον τῇ
στερήσει, τὸ μήτε οὐσία ὂν μήτε τόδε τι μήτε ὄν, πῶς οὐκ* D
*ἔστι περιττόν; Εἰ ἀρχαὶ οὔτε ἐξ ἄλλων εἰσὶν οὔτε ἐξ ἀλλήλων,
ἔστι δὲ ἐκ τῆς [8] ἀπουσίας τοῦ εἴδους ἡ στέρησις καὶ ἐκ τῆς
ἀπουσίας τῆς στερήσεως τὸ εἶδος, πῶς οὐκ εἰσὶν ἐξ ἀλλήλων
ἀρχαί, τό τε εἶδος καὶ ἡ στέρησις; Τῇ γὰρ ἀπουσίᾳ ἀλλήλων
ποιητικαὶ ἀλλήλων. Εἰ ὃν ἔχει λόγον ὁ χαλκὸς πρὸς τὸν μέλ-
λοντα ἐξ αὐτοῦ γίνεσθαι ἀνδριάντα, τοῦτον ἔχει ἡ ὕλη πρὸς τὴν
οὐσίαν καὶ τὸ τόδε τι καὶ τὸ ὄν, πῶς ὁ μὲν χαλκός, ἐὰν μὴ ᾖ* E
*οὐσία καὶ τόδε τι καὶ ὄν, λόγον ἔχειν πρὸς τὸν ἀνδριάντα οὐ δύ-
ναται, ἡ δὲ ὕλη, μήτε οὐσία οὖσα μήτε τόδε τι μήτε ὄν, ἀναλογίαν
ἔχειν πρὸς τὸν χαλκὸν δύναται; Εἰ πάντα τὰ ἐν συστάσεσι τῶν
φυσικῶν θεωρούμενα αἰσθήσει ἐστὶν ἐπιστητά, πῶς ἡ ὕλη, ἐξ
ἧς τὰ αἰσθητά, ἀναλογίᾳ ἐστὶν ἐπιστητὴ καὶ οὐκ αἰσθήσει, ἢ
πῶς ὅλως ἐκ μὴ αἰσθητοῦ δυνατὸν γενέσθαι τὰ αἰσθητά; Εἰ* 117
*τόδε τί ἐστι καὶ τὸ μίαν ἀρχὴν εἶναι, πῶς ἡ ὕλη τὸ μὲν εἶναι
μίαν ἀρχὴν ἔχει, τὸ δὲ εἶναι αὐτὴν τόδε τι οὐκ ἔχει; Καὶ εἰ
τὸ εἶναι τόδε τι καὶ τὸ τόδε τι μὴ εἶναι οὐσία ἐστί, πῶς [9] ἡ ὕλη,
τὸ μὲν τόδε τι μὴ εἶναί ἐστιν, οὐσία δὲ οὐκ ἔστι; Πῶς δὲ δύ-
ναταί τις ἐκβάλλειν τὴν ὕλην τοῦ εἶναι [10] ἕν, ὁ διελὼν αὐτὴν
εἰς δύο εἴδη, εἴς τε τὸ ὑποκείμενον τῷ γινομένῳ καὶ εἰς τὸ
ἀντικείμενον; Εἰ οὔπω δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, εἰ οὐσία ἐστὶ* B
*τὸ εἶδος ἢ τὸ ὑποκείμενον, πῶς ἀποφαντικῶς εἴρηκε περὶ τῆς
ὕλης τὸ μὴ εἶναι αὐτὴν οὐσίαν μήτε τόδε τι μήτε ὄν; Τὸ γὰρ
ὑποκείμενον εἴρηκεν εἶναι τὴν ὕλην. Ποτὲ μὲν μὴ εἶναι αὐτὴν
οὐσίαν μήτε τόδε τι μήτε ὄν, ποτὲ δὲ ἄδηλον εἰ οὐσία ἐστί, πῶς
οὐκ ἔστι τῶν οὐκ εἰδότων ὅ φασιν;*

8. *ἀπουσίας*] Editt. ante Maran. *οὐσίας*. Jam Perion. et Lang. veram lectionem indicarunt.

9. *ἡ ὕλη*] Maranus conjecit *τῇ ὕλῃ*. Reddidit: *quomodo materia, quae habet ut certum quid non sit, non est substantia?* Mox habet *μὴν* pro *μὲν* contra codd. mstos et editos.

sunt manere principia, quae principia esse desierunt? Si principium, quod principium habet, non est principium: quomodo materia, quae, ut sit, principium habet formam, ut vero non sit, privationem, potest esse principium? Naturam appellare id quod privationi subjectum est, quod quidem nec substantia est nec certum quid neque ens: quomodo non est supervacaneum? Si principia neque ex aliis neque ex se invicem sunt, est autem ex formae absentia privatio et ex absentia privationis forma: quomodo non ex se invicem principia sunt, forma et privatio? Sua enim invicem absentia se invicem efficiunt. Si quam habet rationem aes ad futuram ex eo statuam, eamdem habet materia ad formam et ad certum quid et ad ens: quomodo aes, nisi sit substantia et certum quid et ens, rationem habere cum statua non potest, materia autem, quae nec substantia est nec certum quid neque ens, rationem habere potest cum aere? Si cuncta, quae in constitutionibus rerum naturalium considerantur, sensu percipiuntur: quomodo materia, ex qua ea sunt quae sensu percipiuntur, analogia cognoscitur nec sensu, aut quomodo omnino ex eo quod sensu non percipitur fieri possunt quae sensu percipiuntur? Si vel unum esse principium est certum quid esse: quomodo materia habet ut unum sit principium, ut autem certum quid sit non habet? Et si certum quid esse et certum quid non esse substantia est: quomodo materia id quod certum quid non sit est, substantia autem non est? Quomodo vero quisquam potest materiae eripere quominus unum sit, qui eam dividit in duas species, in id quod subjectum est ei quod fit et in contrarium? Si nondum ex dictis liquet, utrum substantia sit forma an subjectum: quomodo asseveranter de materia dixit eam non esse substantiam nec certum quid neque ens? Subjectum enim dixit esse materiam. Nunc ipsam non esse substantiam dicere nec certum quid neque ens, nunc non liquere an substantia sit: quomodo non est hominum quid dicant nescientium?

10. ἕν] Vult Maran. legi ὄν, *ens*. Non male.

4. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ζητήσαντες οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν καὶ C τὴν φύσιν τὴν τῶν ὄντων ἐξετράπησαν οἷον ὁδόν τινα ἄλλην ἀπωσθέντες ὑπὸ ἀπειρίας, καί φασιν οὔτε γίνεσθαι τῶν ὄντων οὐδὲν οὔτε φθείρεσθαι, διὰ τὸ ἀναγκαῖον μὲν εἶναι γίνεσθαι τὸ γινόμενον ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος, ἐκ δὲ τούτων ἀμφοτέρων ἀδύνατον εἶναι· οὔτε γὰρ τὸ ὂν γίνεσθαι (εἶναι γὰρ ἤδη), ἔκ τε μὴ ὄντος [2] οὐδὲν ἂν γενέσθαι· ὑποκεῖσθαι γάρ τι δεῖ. Καὶ D οὕτω δὴ τὸ ἐφεξῆς συμβαῖνον αὔξοντες οὐδὲ εἶναι πολλά φασιν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ τὸ ὄν.

Ἱκανὰ καὶ ταῦτα μαρτυρῆσαι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ ὑφ' ἡμῶν ῥηθέντος περὶ τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων, [3] ὡς κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην περὶ τῶν ὄντων τοὺς λόγους μὴ πεποιηκότων, ἀλλ' εἰκασμῷ τὸ δοκοῦν διορισαμένων.

5. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. E

[1] Ἡμεῖς δὲ λέγομεν ὅτι τὸ ἐξ ὄντος [2] ἢ μὴ ὄντος γίνεσθαι, ἢ τὸ μὴ ὂν ἢ τὸ ὂν ποιεῖν τι ἢ πάσχειν ἢ ὁτιοῦν τόδε γίνεσθαι, ἕνα μὲν τρόπον οὐδὲν διαφέρει ἢ τὸ τὸν ἰατρὸν ποιεῖν τι ἢ πάσχειν ἢ τὸ ἐξ ἰατροῦ εἶναί τι ἢ γίνεσθαι· ὥστε ἐπειδὴ τοῦτο διχῶς [3] ἢ πλεοναχῶς λέγεται, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐξ ὄντος 118 καὶ τὸ ὂν ἢ [4] ποιεῖν ἢ πάσχειν. Οἰκοδομεῖ μὲν οὖν ὁ ἰατρός, οὐχ ᾗ ἰατρὸς [5] δὲ ἀλλ' ᾗ οἰκοδόμος, καὶ λευκὸς γίνεται, οὐχ ᾗ ἰατρὸς ἀλλ' ᾗ μέλας· ἰατρεύει δὲ καὶ [6] ἀνίατρος γίνεται, ᾗ ἰατρός. [7] Ἐπεὶ δὲ μάλιστα λέγομεν τὸν ἰατρὸν κυρίως ποιεῖν τι ἢ πάσχειν ἢ γίνεσθαι ἐξ ἰατροῦ, ἐὰν ᾗ ἰατρὸς ταῦτα [8] ποιῇ ἢ πάσχῃ, δῆλον ὅτι καὶ τὸ μὴ ἐξ ὄντος γίνεσθαι τοῦτο σημαίνει, τὸ ᾗ μὴ ὄν. Ὅπερ ἐκεῖνοι μὲν οὐ διελόντες [9] ἀπέστησαν, καὶ διὰ

1. Ζητήσαντες...τὸ ὄν] Lib. I. c. 8. p. 191.. — Pro ζητήσαντες Arist. ζητοῦντες.

2. οὐδὲν] Vulgo οὐθέν.

3. ὡς etc.] Supra in praef. p. 110. E: ἵνα γνῷς μὴ κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην, καθ' ἣν ἐπαγγέλλονται Ἕλληνες...τοὺς λόγους ποιεῖν, τοῦτο πεποιηκότας, ἀλλ' εἰκασμῷ τὸ δοκοῦν διορισαμένους. Coll. p. 112. A.

1. Ἡμεῖς...ἀναιροῦμεν] Lib. I. c. 8. p. 191..

2. ἢ μὴ] Arist. ἢ ἐκ μή.

3. ἢ πλεοναχῶς] Haec Aristo-

4. Ex eodem libro.

Primi philosophi dum veritatem et naturam rerum investigarunt, aberraverunt in aliam quodammodo viam imperitia depulsi, ac dicunt nihil eorum quae sunt generari aut corrumpi: propterea quod necesse est id quod generatur generari vel ex eo quod est vel ex eo quod non est, ex neutro autem id fieri posse: neque enim id quod est generari (jam enim est), neque ex eo quod non est quidquam generari; aliquid enim subjici oportet. Atque ita ea quae consequuntur amplificantes ne multa quidem esse pronuntiant, sed id tantum quod est.

Sufficiunt haec ipsa ad veritatem in eo quod de Gentilium philosophis diximus confirmandam: nimirum illos non ad eam scientiam, quae demonstratione continetur, disseruisse de rebus, sed conjiciendo quidquid placuit definivisse.

5. Ex eodem libro.

Nos autem dicimus ex ente aut ex non ente fieri, aut id quod non est aut id quod est aliquid facere aut pati aut quodlibet fieri aliquid certi et definiti, una ratione nihil prorsus differre, acsi medicus facere aliquid dicatur aut pati aut ex medico esse aliquid aut fieri: quare quum duobus id aut pluribus sensibus dicatur, patet et id quod est ex ente et ens aut facere aut pati. Aedificat quidem medicus, non quatenus medicus sed quatenus architectus, et albus fit, non quatenus medicus sed quatenus niger; medetur autem et fit non medicus, quatenus medicus. Quoniam autem maxime dicimus medicum proprie facere aliquid aut pati aut ex medico aliquid fieri, si quatenus medicus haec faciat aut patiatur: patet et id quod fieri dicitur ex eo quod non est eodem sensu sumendum, nempe quatenus non est. Quod quidem illi, quum non distinguerent, abscesserunt, et ob hanc in-

teles non praebet.

4. ποιεῖν] Sylburg. et Morell. ποιεῖν [τι] ex mera conjectura.

5. δὲ] Deest apud Arist..

6. ἀνίατρος] Uterque Reg. ἰατρός.

7. Ἐπεὶ δὲ] Sic ex Arist. dedi pro vulg. ἐπειδή. — Mox ille κυρίως τὸν ἰατρὸν ordine inverso.

8. ποιῇ ἢ πάσχῃ] Arist. πάσχῃ ἢ ποιῇ ἢ γίνηται. — Deinceps male in editis est δηλονότι.

9. ἀπέστησαν] H. e. desciverunt a veritate.

ταύτην τὴν ἄγνοιαν τοσοῦτον προσηγνόησαν, ὥστε [10] μηδὲν οἴε- B
σθαι γίνεσθαι μήτ' εἶναι τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀνελεῖν πᾶσαν τὴν
γένεσιν. Ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτοί φαμεν γίνεσθαι μὲν οὐδὲν ἁπλῶς
ἐκ μὴ ὄντος, ὅμως μέντοι γίνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, οἷον κατὰ συμ-
βεβηκός· ἐκ γὰρ τῆς στερήσεως, ὅ ἐστι καθ' αὑτὸ μὴ ὄν, οὐκ
ἐνυπάρχοντος [11] γίνεται. Θαυμάζεται δὲ τοῦτο καὶ ἀδύνατον οὕ-
τω δοκεῖ, γίνεσθαί τι ἐκ μὴ ὄντος. Ὡσαύτως δὲ οὐδ' ἐξ ὄντος
οὐδὲ τὸ ὂν γίνεσθαι, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· οὕτω δὲ καὶ τοῦ-
το γίνεσθαι τὸν αὐτὸν τρόπον, οἷον εἰ ἐκ ζώου ζῶον ἂν γίνοι- C
το [12] καὶ ἐκ τινὸς ζώου τι ζῶον, οἷον εἰ κύων ἐξ ἵππου γίνοιτο.
Γίνοιτο μὲν γὰρ [13] ἂν οὐ μόνον ἐκ τινὸς ζώου ὁ κύων, ἀλλὰ
καὶ ἐκ ζώου, ἀλλ' οὐχ ᾗ ζῶον· ὑπάρχει γὰρ ἤδη τοῦτο· εἰ δέ
τι [14] μέλλοι γίνεσθαι ζῶον μὴ κατὰ συμβεβηκός, οὐκ ἐκ ζώου
ἔσται, καὶ εἴ [15] τι ὄν, οὐκ ἐξ ὄντος οὐδ' ἐκ μὴ ὄντος. Τὸ γὰρ
ἐκ μὴ ὄντος εἴρηται ἡμῖν τί σημαίνει, ὅτι ᾗ μὴ ὄν. Ἔτι δὲ
καὶ τὸ εἶναι ἅπαν [16] ἢ μὴ εἶναι οὐκ ἀναιροῦμεν.

Εἰ τὸ Μήτε ἐκ τοῦ ἁπλῶς ὄντος μήτε ἐκ τοῦ ἁπλῶς μὴ D
ὄντος δυνατόν ἐστι γενέσθαι τι κοινόν ἐστι τῶν ἐξ ἀπειρίας τε
καὶ ἀγνοίας ἀναιρούντων τὴν γένεσιν, καὶ [17] τούτου τοῦ τοὺς
σφαλλομένους διορθωσαμένου, πῶς οὐκ ἀνῄρηται ἡ γένεσις κατὰ
τὸν διορθωσάμενον, ὡς ἀνῄρηται κατὰ τοὺς σφαλλομένους; Εἰ
ἀδύνατόν ἐστι γενέσθαι τι κατὰ συμβεβηκὸς ἐξ ὄντος καὶ ἐκ μὴ
ὄντος, μὴ προεπινοουμένης τῆς γενέσεως τοῦ καθ' αὑτὸ γινο-
μένου, οἷον ἀδύνατον τὸν ἰατρὸν γενέσθαι λευκὸν μὴ τοῦ [18] μέ- E
λανος λευκοῦ γινομένου, καὶ ἀδύνατον τὸν ἰατρὸν οἰκοδομεῖν
μὴ τοῦ οἰκοδόμου οἰκοδομοῦντος, ἐὰν ᾖ μέλας καὶ οἰκοδόμος
ὁ ἰατρός, πῶς γίνεταί τι κατὰ συμβεβηκὸς ἐξ ὄντος καὶ ἐκ μὴ
ὄντος, μηδενὸς προηγουμένως καθ' αὑτὸ γινομένου; Εἰ πρῶτον

10. μηδὲν] Vulgo μηθέν. — Tum apud Arist. μηδὲ εἶναι.

11. γίνεται] Arist. γίνεταί τι: *fit aliquid.*

12. καὶ] Editi addunt εἰ. Quod quum desit in codd. mstis, ejiciendum puto.

13. ἂν] Hanc voculam Sylburg., Morell., Maran. ex Arist. addiderunt.

14. μέλλοι] Arist. μέλλει.

15. τι ὄν] Reg. 2. τὸ ὄν.

16. ἢ μὴ εἶναι] Arist. ἢ τὸ μὴ εἶναι.

scientiam adeo caecutierunt, ut nihil aliarum rerum fieri aut esse crederent, sed omnem generationem tollerent. Nos autem et ipsi dicimus nihil quidem fieri ex eo quod prorsus non est, tamen fieri ex eo quod non est, veluti per accidens; ex privatione enim, quae est per se non ens neque inexsistens, fit. Id autem admirationi est nec fieri posse videtur, ut ex eo quod non est aliquid fiat. Similiter etiam neque ex eo quod est neque id quod est fieri dicimus, nisi per accidens: sic autem fieri, velut si ex animali animal fiat et ex aliquo animali aliquod animal, puta canis ex equo. Fiet enim non solum ex aliquo animali canis, sed etiam ex animali, sed non quatenus animal: jam enim hoc ipsum est; si quod autem generetur animal non per accidens, non erit ex animali, et si quid quod sit generetur, non erit ex eo quod est neque ex eo quod non est. Quid enim significet illud ex eo quod non est, diximus, nempe quatenus non est. Praeterea vero neque id quod est neque id quod non est prorsus tollimus.

Si illud „Neque ex eo quod omnino est neque ex eo quod omnino non est fieri quidquam potest" commune est eorum qui prae imperitia et ignoratione generationem tollunt, et hujus qui errantes corrigit: quomodo non sublata est generatio a correctore, quemadmodum sublata est ab errantibus? Si nihil fieri potest per accidens ex eo quod est et ex eo quod non est, nisi prius intelligatur generatio ejus quod per se fit, velut fieri non potest ut medicus fiat albus nisi nigrum fiat album, aut ut medicus aedificet nisi architectus aedificet, si niger et architectus sit medicus: quomodo quidpiam fiat per accidens ex ente aut ex non ente, nisi prius aliquid per se gignatur? Si primum quidem est animal, postea autem animal

17. τοῦτου] Nempe Aristotelis. Articulum τοῦ post τοῦτου, jam a Sylburgio desideratum, Reg. 1. Marano suppeditavit.

18. μέλανος] Codd. msti et editi μελανοῦ.

μὲν τὸ ζῶον, ὕστερον δὲ τὸ ζῶον ἐκ ζώου καὶ τὸ τὶ ζῶον ἐκ 119
τινὸς ζώου, καὶ τῇ μὲν γενέσει τοῦ ζώου ἐκ ζώου ὑπόκειται τὸ
σπέρμα, τῇ δυνάμει μὲν ζῶον, ἐνεργείᾳ δὲ οὐ ζῶον, τῇ δὲ γε-
νέσει τοῦ ἁπλῶς ζώου τὸ ὑποκείμενον οὐκ ἦν σπέρμα, πῶς οὐκ
ἔστι παρὰ φύσιν γινόμενον τὸ ζῶον [19] ἐκ μὴ ζώου; Εἰ πρὸ τοῦ
γενέσθαι τὸ γινόμενον ἡ μὲν ὕλη ἦν, τὸ δὲ γινόμενον ἐξ αὐ-
τῆς οὐκ ἦν, τί ἦν ἡ ὕλη; [20] Οἷον εἰ ὕλη ἦν τοῦ ἵππου πρὸ B
τοῦ γενέσθαι τὸν ἵππον, εἰ πάντα τὰ ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ ἵππου
θεωρούμενά ἐστι γενητά, πῶς ἦν ἀγένητος ἡ ὕλη, ἐξ ἧς γέγονεν
ἵππος; Εἰ καθ' αὑτὸ μὲν οὔτε ἡ στέρησις ὄν ἐστιν οὔτε ἡ ὕλη,
τὸ δὲ συμβεβηκὸς τῷ καθ' αὑτὸ ὄντι συμβαίνει, πῶς κατὰ
συμβεβηκὸς δυνατὸν γενέσθαι τι ἐκ τῆς στερήσεως, μήτε καθ'
αὑτὸ μήτε κατὰ συμβεβηκὸς οὔσης; Ὧν διεζευγμένων ὄντων
ἀδύνατόν ἐστι γενέσθαι τι ἐξ οὐδενὸς αὐτῶν, τούτων οὔτε συμ- C
πεπλεγμένων δυνατὸν γενέσθαι τι· οἷον ἐκ τοῦ ὄντος ἁπλῶς οὐ
δυνατὸν γενέσθαι τι, [21] ὡσαύτως καὶ ἐκ τοῦ ἁπλῶς μὴ ὄντος,
ἵνα ταῖς Ἀριστοτέλους χρησώμεθα φωναῖς. Πῶς ἀμφότερα γέ-
γονε δυνατά, καὶ τὸ γενέσθαι ἐξ ὄντος καὶ τὸ γενέσθαι ἐκ μὴ
ὄντος; Εἰ τὸ ὑποκείμενον, ἐξ οὗ γίνεται τὸ γινόμενον, τοῖς
ἐναντίοις ἀνάγκη ὑποκεῖσθαι, οὐκ ἄρα γίνεταί τι ἐκ τῆς στερή- D
σεως κατὰ συμβεβηκὸς τοῖς ἐναντίοις μὴ [22] ὑποκειμένης; Ὁ τὸ
πᾶν μὴ ἀναιρῶν [23] μήτε εἶναι μήτε τὸ μὴ εἶναι, ἀλλὰ συγχω-
ρῶν τὸ πᾶν εἶναι καὶ μὴ εἶναι, πῶς δύναται ἀληθεύειν λέγων
τὴν ὕλην μὴ εἶναι μήτε οὐσίαν μήτε τόδε τι μήτε ὄν; Εἰ γί-
νεται μὲν τὸ γινόμενον, οὐκ ἐξ ἁπλῶς δὲ μὴ ὄντος οὔτ' ἐξ
ἁπλῶς ὄντος, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων, γίνεται ἄρα καὶ ἐκ τῆς ὕλης
ὡς ἐκ τοῦ ὄντος καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, καὶ ὡς ἐκ τοῦ τόδε τι
ὄντος καὶ τόδε τι μὴ ὄντος. Ἀλλ' εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, ψευδὲς E
ἄρα τὸ ῥηθὲν περὶ τῆς ὕλης, τὸ μήτε αὐτὴν εἶναι οὐσίαν μήτε
τόδε τι μήτε ὄν. Ὥσπερ ἡ ὕλη ἐστὶν ἄμορφος, οὕτως καὶ τὸ

19. ἐκ μὴ ζώου] Codd. msti et editi ἐκ ζώου. Jam Langus interpres probe: *ex non animante*. Atque μὴ reponendum esse ex c. 1. patet (Maran.); ibi enim scriptor pariter probat primum animal praeter naturam esse genitum.

20. Οἷον ... εἰ] Sic Maran. distinxit. Reliqui: ἡ ὕλη, οἷον ... ἵππον; Εἰ etc..

21. ὡσαύτως ... Πῶς] Stephan.

ex animali et aliquod animal ex aliquo animali, et generationi quidem animalis ex animali subjectum est semen, potestate quidem animal, actu vero non animal, generationi autem ejus, quod est simpliciter animal, subjectum non erat semen: quomodo non praeter naturam genitum fuit animal ex non animali? Si antequam fieret id quod fit materia erat, quod autem ex ea factum est non erat, quid erat materia? Exempli causa si materia erat equi antequam equus fieret, si omnia, quae cernuntur in equi substantia, genita sunt: quomodo ingenita erat materia, ex qua equus genitus? Si per se nec privatio est nec materia, accidens autem ei quod per se est accidit: quomodo quidquam per accidens fieri potest ex privatione, quae nec per se est nec per accidens? Quae quum disjuncta sint, horum ex neutro fieri quidquam potest, neque etiam ex his complicatis fieri quidquam potest: velut ex eo quod est simpliciter fieri nihil potest, sic etiam neque ex eo quod simpliciter non est, ut Aristotelis utamur vocibus. Quomodo utrumque fieri potest, ut et ex eo quod est et ex eo quod non est aliquid fiat? Si subjectum, ex quo fit id quod fit, necesse est subjici contrariis, non ergo fit quidquam ex privatione per accidens, quae contrariis subjecta non est? Qui non obstat quominus quidlibet sit aut non sit, sed concedit quidque esse et non esse: quomodo vera dicere potest, dum materiam nec substantiam esse nec certum quid neque ens pronuntiat? Si fit id quod fit non ex eo quod non est simpliciter neque ex eo quod simpliciter, sed ex utroque: fit certe etiam ex materia, tanquam ex ente et non ente, et ex eo quod est certum quid et non est certum quid. Sed si haec ita se habent, falsum ergo est quod de materia dictum est, eam neque substantiam esse neque certum quid neque ens. Quemadmodum ma-

ita distinxit: *τι. ὡσαύτως ... φωναῖς, πῶς* etc..

22. *ὑποκειμένης*] Codd. msti et editi aperto errore *ὑποκειμένοις* habent: fluxit id a praecedenti *ἐναντίοις*.

23. *μήτε εἶναι*] Mallet fortasse quis *μήτε τὸ εἶναι*, assumto scilicet articulo, ut in sequenti commate; sed ferri potest etiam scriptura vulgata articulo e praecedentibus repetito. *Sylburgius*.

εἶδός ἐστιν ἄϋλον. Ἀλλ' εἰ μὲν ἡ ὕλη καὶ τὸ ἄμορφον αὐτῆς εἰσι δύο ἀρχαί, καὶ τὸ εἶδος ἄρα καὶ τὸ ἄϋλον αὐτοῦ δύο ἔσονται ἀρχαί. Πῶς οὖν τεσσάρων οὐσῶν τῶν ἀρχῶν τρεῖς μόναι ἐτέθησαν ἀρχαί;

6. *Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.* 120

[1]*Ἡμεῖς γὰρ ὕλην καὶ στέρησιν ἕτερον* [2]*εἶναί φαμεν, καὶ τούτων τὸ μὲν οὐκ ὂν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν* [3]*καὶ καθ' αὑτήν, καὶ τὴν μὲν ἐγγὺς καὶ οὐσίαν* [4]*πως, τὴν δὲ οὐδαμῶς. Οἱ δὲ τὸ μὴ ὂν* [5]*εἶναί φασι, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ὁμοίως,* [6]*ἓν τὸ συναμφότερον ἢ τὸ χωρὶς ἑκάτερον. Ὥστε παντελῶς ἕτερος ὁ τρόπος οὗτος τῆς τριάδος* B
κἀκεῖνος.

Εἰ κατὰ συμβεβηκὸς οὐκ ὂν εἶναι τῇ ὕλῃ ἐστί, δῆλον ὅτι κατὰ συμβεβηκὸς ἡ ὕλη οὔτε ὕλη ἐστὶν οὔτε ἀρχή· ὄντος γάρ ἐστι τὸ εἶναι ὕλη καὶ τὸ εἶναι ἀρχή. Καὶ εἰ κατὰ συμβεβηκὸς οὐκ ὂν εἶναί ἐστι τῇ ὕλῃ διὰ τὴν στέρησιν, δῆλον ὅτι κατὰ συμβεβηκὸς ὄν ἐστι διὰ τὸ εἶδος. Ἔσται ἄρα [7]*τῇ ὕλῃ καθ' αὑτὸ μὲν οὐδέποτε ὄν, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ἀεί, ποτὲ μὲν οὐκ ὂν* C
εἶναι, ποτὲ δὲ ὂν εἶναι. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν ἄτοπον τὸ λέγειν ἐγγὺς εἶναι οὐσίας καὶ οὐσίαν πως τὸ μηδέποτε καθ' αὑτὸ ὄν; Εἰ ἄλλο τὸ ὕλην εἶναι καὶ ἄλλο τὸ τινὸς εἶναι ὕλην, καὶ στερεῖται μὲν ἡ ὕλη τοῦ τινὸς εἶναι ὕλην, τοῦ δὲ εἶναι αὐτὴν ὕλην οὐ στερεῖται, ἔσται ἄρα ἡ ὕλη ὂν καὶ οὐκ ὄν, ὂν μὲν διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ὕλην, οὐκ ὂν δὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτὴν τινὸς ὕλην. Ἀλλ' εἰ μηδενός ἐστιν [8]*ὕλη ἡ ὕλη, οὐδὲν ἄρα τῆς ἀμορφίας ἐστὶν* D
ἡ ὕλη. Εἰ δὲ τῆς ἀμορφίας ἐστὶν ἡ ὕλη, οὐδέποτε ἄρα ἦν ἡ ὕλη ᾗ ὕλη, ἀλλ' ἀεὶ τινὸς ὕλη, ποτὲ μὲν τῆς ἀμορφίας, ποτὲ δὲ τῆς μορφῆς. Ὅτι δέ τί ἐστιν ἡ ἀμορφία δῆλον ἐξ οὗ ἐτέθη ἀρχὴ εἶναι τῶν γινομένων. Ἀλλ' εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, οὐδέποτε

1. *Ἡμεῖς . . . κἀκεῖνος*] Lib. I. c. 9. p. 192.

2. *εἶναί φαμεν*] Arist. *φαμεν εἶναι.*

3. *καὶ*] Non agnoscit Arist.

4. *πως* etc.] Arist. *πως, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν οὐδαμῶς.*

5. *εἶναί φασι*] Non exstant apud Arist.

6. *ἓν*] Arist. *ἢ.*

teria est informis, ita et forma immaterialis. Sed si materia et ejus informe duo sunt principia, etiam forma certe et ejus immateriale duo erunt principia. Quomodo ergo, quum quatuor sint principia, tria tantum posita fuere?

6. Ex eodem libro.

Nos autem materiam et privationem differre dicimus, atque horum quidem alterum non esse ens per accidens, nempe materiam, privationem vero etiam per se: ac materiam quidem propemodum et quodammodo esse substantiam, privationem vero nequaquam. Illi autem id quod non est esse dicunt, magnum et parvum pariter, unum utraque simul vel utrumque separatim. Quare modus hic trinitatis omnino diversus est ab illo.

Si per accidens materia non est ens, patet per accidens materiam nec materiam esse nec principium; entis enim est esse materiam et esse principium. Et si per accidens materia non est ens propter privationem, patet per accidens eam esse ens propter formam. Erit ergo materia per se quidem nunquam ens: per accidens autem semper, nunc quidem non ens, nunc autem ens. Quomodo ergo non absurdum est propemodum et quodammodo substantiam dicere id quod per seipsum nunquam est? Si aliud est materiam esse et aliud alicujus esse materiam, atque materiae quidem non datur ut sit alicujus materia, ut autem ipsa sit materia ei datur: erit profecto materia ens et non ens, ens quidem quia materia, non ens autem quia non est alicujus materia. Sed si materia nullius materia est, neutiquam profecto informitatis est materia. Sin autem informitatis materia est, nunquam profecto materia est quatenus materia, sed semper alicujus materia, nunc quidem informitatis, nunc autem formae. Aliquid autem esse informitatem patet inde quod posita fuerit principium eorum quae fiunt. Sed si haec ita se habent, nunquam profecto materia

7. τῇ ὕλῃ] Sic videtur lectio vulgaris ἡ ὕλη emendanda esse.
8. ὕλη] Maranus omisit contra codd. mstos et editos; mox idem et Morellus οὐδὲ exhibuerunt praeter necessitatem pro οὐδέν.

ἄρα οὐκ ὂν εἶναι τὴν ὕλην, ἀλλ' [9] ἀεὶ ὂν εἶναι, ποτὲ μὲν ἄμορφον, ποτὲ δὲ μεμορφωμένην· διὸ καὶ ἀεὶ γενητή. Εἰ δύναται ἡ ὕλη τὴν συναΐδιον αὐτῆς ἀποβαλεῖν ἀμορφίαν, δύναται ἄρα E καὶ τὴν συναΐδιον αὐτῆς ἀποβαλεῖν ἀγενησίαν· εἰ δὲ μὴ τὸ δεύτερον, οὐδ' ἄρα τὸ πρῶτον. Πῶς οὖν γίνεται τὸ γινόμενον ἐκ τῆς ὕλης, τῆς ὕλης τὴν συναΐδιον αὐτῆς ἀμορφίαν μὴ ἀποβαλλομένης; Εἰ, ὥσπερ ὁ τρόπος τῆς κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην τριάδος ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν τρόπον τῆς κατὰ Πλάτωνα τριάδος, 121 οὕτω καὶ ἡ τριὰς ἑτέρα, πῶς οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τῶν γινομένων ἡ ἑξάς, ἀλλ' ἡ τριάς; Καὶ εἰ ἡ τριὰς οὐχ ἑτέρα, πῶς ὁ τρόπος αὐτῆς ἕτερος;

7. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ἡ μὲν γὰρ ὑπομένουσα συναιτία τῇ μορφῇ τῶν γινομένων ἐστίν, ὥσπερ μήτηρ· ἡ δ' ἑτέρα μοῖρα τῆς ἐναντιώσεως πολλάκις ἂν [2] φαντασθείη τῷ πρὸς τὸ κακοποιὸν αὐτῆς ἀτενίζοντι B τὴν διάνοιαν οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν. Ὄντος γάρ τινος θείου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ἐφετοῦ, τὸ μὲν ἐναντίον αὐτῷ φαμεν εἶναι, τὸ δὲ πεφυκέναι ἐφίεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι αὐτοῦ κατὰ τὴν φύσιν [3] αὑτοῦ. [4] Τοῖς δὲ συμβαίνει τὸ ἐναντίον ὀρέγεσθαι τῆς αὑτοῦ φθορᾶς. Καίτοι οὔτε [5] αὐτοῦ οἷόν τε ἐφίεσθαι τὸ εἶδος διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐνδεές, οὔτε τὸ ἐναντίον· φθαρτικὰ γὰρ ἀλλήλων τὰ ἐναντία. Ἀλλὰ τοῦτ' ἔστιν ἡ ὕλη, ὥσπερ ἂν εἰ θῆλυ ἄῤῥενος καὶ αἰσχρὸν καλοῦ· πλὴν οὐ καθ' αὑτὸ αἰσχρόν, ἀλλὰ κατὰ συμ- C βεβηκός, οὐδὲ θῆλυ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Φθείρεται δὲ καὶ γίνεται ἔστι μὲν ὥς, ἔστι δὲ ὡς οὔ. Ὡς μὲν γὰρ τὸ ἐν ᾧ, καθ' αὑτὸ φθείρεται· τὸ γὰρ φθειρόμενον ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ στέρησις· ὡς δὲ κατὰ δύναμιν, οὐ καθ' αὑτό, ἀλλ' ἄφθαρτον καὶ ἀγένητον ἀνάγκη αὐτὴν εἶναι. [6] Εἴτε γὰρ ἐγίνετο, ὑποκεῖσθαί τι δεῖ πρῶτον, τὸ ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος· τοῦτο δ' ἐστὶν αὐτὴ

9. ἀεὶ] Legitur vulgo εἰ vitiose.

1. Ἡ . . . φθαρῆναι] Lib. I. c. 9. p. 192..

2. φαντασθείη τῷ] Stephan. ex Reg. 2. φαντασθειήτω. Sylburg. φαντασθείη τῷ (sic).

3. αὑτοῦ] Vulgo αὐτοῦ. Arist. κ. τ. ἑαυτοῦ φύσιν.

4. Τοῖς δὲ συμβαίνει] His nimirum antiquis, quos redarguit Aristoteles, contra evenit ut ipsa materia non privationis, quam isti non admittunt, abolitionem, sed sui ipsius appetat interitum. *Maranus.* —

ens non est, sed semper ens est, modo quidem informis, modo autem formâ praedita: unde et semper genita. Si potest materia coaeternam suam abjicere informitatem, potest profecto etiam coaeternam suam abjicere ingenerationem; quodsi minus secundum, neque etiam profecto primum. Quomodo ergo fit id quod fit ex materia, quum materia coaeternam suam informitatem non abjiciat? Si, ut modus Aristotelicae triadis differt a Platonicae triadis modo, ita etiam trias diversa: quomodo non est principium eorum quae fiunt senio, sed trias? Et si trias non diversa: quomodo modus ejus diversus?

7. Ex eodem libro.

Nam materia permanens simul cum forma causa est eorum quae fiunt, velut mater; altera autem pars contrarietatis saepe id quod ei malefacit consideranti ne esse quidem omnino videbitur. Nam quum divinum quidpiam et bonum sit et expetendum: alterum quidem ei contrarium esse dicimus, alterum vero ita comparatum esse ut illud desideret et optet sua natura. Istis autem contrarium evenit, ut suam ipsius corruptionem appetat. Ac sui quidem ipsius forma appetens esse non potest, quum non sit indigens: neque etiam contrarium; sese enim invicem contraria corrumpunt. Sed id quod appetit materia est, velut si femina masculum aut turpe pulchrum appetat: nec tamen per se turpe, sed per accidens, nec per se femina, sed per accidens. Corrumpitur autem et generatur aliquo quidem sensu, aliquo autem non. Quatenus enim illud est in quo, per se corrumpitur: quod enim in ea corrumpitur privatio est; quatenus autem ad potestatem, non per se corrumpitur, sed incorruptibilem et ingenitam necesse est eam esse. Si enim generatur, necesse est prius aliquid subjici, ex quo insito generetur; illud autem est ipsa natura:

Mox pro αὑτοῦ (Arist. ἑαυτοῦ) vulgo legitur αὐτοῦ.

5. αὑτοῦ] Arist. αὐτὸ ἑαυτοῦ.

6. Εἴτε γὰρ ἐγίνετο] Sic Aristoteles quoque. Sed Marano legendum videtur εἴ τι γὰρ ἐγίνετο vel εἴτε γὰρ ἐγίνετό τι: *sive enim quid generetur.*

ἡ φύσις, ὥστ' ἔσται πρὶν γενέσθαι. Λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶ- D
τον ὑποκείμενον [7] ἑκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος μὴ κα-
τὰ συμβεβηκός. [8] Εἴτε φθείρεται, εἰς τοῦτο [9] ἔσχατον ἀφίξεται,
ὥστε ἐφθαρμένη ἔσται πρὶν φθαρῆναι.

Εἰ, ὥσπερ ἀρχὴ τῶν γινομένων ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος, οὕτω
καὶ ἡ στέρησις, πῶς ἡ μὲν ὕλη συναιτία τῇ μορφῇ τῶν γινο-
μένων, ἡ δὲ στέρησις οὐ συναιτία; Εἰ διὰ τοῦτο ἀρχὴ τὸ εἶ-
δος, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι τῷ γινομένῳ, δῆλον ὅτι καὶ ἡ E
στέρησις διὰ τοῦτο ἀρχή, ἐπειδὴ δι' αὐτὴν τὸ μὴ εἶναι τῷ γι-
νομένῳ. Πῶς οὖν ἀρχὴ λέγεται τῶν γινομένων ἡ στέρησις; Εἰ,
ὅτε πάρεστι τὸ εἶδος, τότε ἡ στέρησις οὐχ ὑπομένει, δῆλον ὅτι
μὴ παρόντος τοῦ εἴδους ὑπομένει ἡ στέρησις. Πῶς οὖν οὐκ
ἔστιν ἄτοπον τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸ ὑπομένον; Ὄντος γάρ ἐστι
τὸ ὑπομένειν. Εἰ ἑτέρα μοῖρα τῆς ἐναντιώσεώς ἐστιν ἡ στέ-
ρησις, καὶ τὸ κακοποιὸν ταύτης ἐστὶ τὸ εἶδος, πῶς οὐκ ἔστι 122
τὸ εἶδος ἀγαθόν τε καὶ κακόν, ἀγαθὸν μὲν τῇ ὕλῃ, ὡς δι'
αὐτοῦ ὑπάρχειν τῇ ὕλῃ [10] τὸ οὐσία εἶναι, κακὸν δὲ τῇ στερήσει,
ὡς δι' αὐτοῦ ἀναιρουμένῃ; Εἰ ἔστι τι θεῖόν [11] τε καὶ ἀγαθὸν
καὶ ἐφετόν, καὶ ἔχει τὸ ἐναντίον ὃ οὐκ ἔστιν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε
ἐφετόν, ἔσται ἄρα τὸ θεῖον ἀγαθόν τε καὶ οὐκ ἀγαθόν, ἐφετόν
τε καὶ οὐκ ἐφετόν, διὸ καὶ θεῖόν τε καὶ οὐ θεῖον. Εἰ δὲ ἄτο-
πον τοῦτο, οὐκ ἄρα τὸ θεῖον τὸ ἀγαθόν τε καὶ ἐφετὸν ἔχει τι B
ἐναντίον· τὸ γὰρ ἁπλῶς ἀγαθὸν πᾶσιν ἀγαθόν, οὔ τισι μόνον.
Εἰ τὸ ἐναντίον τοῦ ἀγαθοῦ οὐκ ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ (φθορᾶς γὰρ
τῆς αὐτοῦ φύσεως ἐφίεται, εἰ ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ) καὶ τὸ εἶδος
ἑαυτοῦ οὐκ ἐφίεται (ἀνενδεὲς γὰρ τὸ εἶδος), ἔστι δὲ τὸ θεῖον
ἐφετόν τε καὶ ὀρεκτόν, τίνι [12] δὲ ἐφετόν τε καὶ ὀρεκτὸν εἰ μὴ
τῇ ὕλῃ; Ἔμψυχος ἄρα ἡ ὕλη· ἐμψύχου γάρ ἐστι τὸ ἐφίεσθαι
καὶ ὀρέγεσθαι. Εἰ δὲ ἔμψυχος ἡ ὕλη, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ C

7. ἑκάστῳ] Hanc vocem ex Aristotele sumsit Sylburgius caeterique editores retinuerunt.

8. Εἴτε φθείρεται] In omnibus editis additum est τι, quod in utroque Reg. deest; vid. not. 6..

9. ἔσχ. ἀφίξ.] Arist. ἀφίξ. ἔσχ. inverso ordine.

10. τὸ οὐσία εἶναι] Mallet Sylburgius dativum οὐσίᾳ. „Simile," inquit, „apud Latinos est illud Catulli: *Nobis non licet esse tam diser-*

quare erit antequam fiat. Dico enim materiam esse primum cuique rei subjectum, ex quo insito fit generatio non per accidens. Si corrumpitur, in hoc ultimum abibit; quare corrupta erit antequam corrumpatur.

Si, ut principium eorum quae fiunt materia et forma, ita etiam privatio: quomodo materia quidem simul cum forma causa est eorum quae fiunt, privatio vero non simul causa est? Si propterea principium eorum quae fiunt forma est, quia ex illa esse evenit ei quod fit, patet etiam privationem propterea principium esse, quia per eam evenit non esse ei quod fit. Quomodo ergo principium dicitur eorum quae fiunt privatio? Si, quando adest forma, tunc privatio non permanet, patet non permanente forma permanere privationem. Quomodo ergo non absurde dicitur non esse quod permanet? Entis enim est permanere. Si altera pars contrarietatis est privatio, et quod ei malefacit forma est: quomodo forma non est bona et mala, bona quidem materiae, quippe cui praestet ut sit substantia, mala autem privationi, quippe quam aboleat? Si divinum quidpiam est et bonum et expetendum, et contrarium habet quod neque bonum est neque expetendum: erit profecto divinum bonum et non bonum, expetendum et non expetendum, unde etiam divinum et non divinum. Quodsi id absurdum est, non ergo divinum, quod bonum et expetendum est, habet contrarium; quod enim omnino bonum est, omnibus bonum est, non quibusdam tantum. Si quod bono contrarium est non appetit bonum (suae enim naturae corruptionem appetit, si appetit bonum) atque forma seipsam non appetit (forma enim est minime indigens), est autem divinum expetendum et desiderabile: cuinam expetendum et desiderabile nisi materiae? Animata ergo materia; animati enim est expetere et desiderare. Sed si animata materia: quomodo non falsum est materiam per acci-

tis." Melius se haberet οὐσίαν. Sed nominativus infinitivo εἶναι additus offensionem non habet. Cf. Matthiae *Ausf. griech. Grammat.* (ed. 2.) p. 1053..

11. τε καὶ] Maranus καὶ τε. Mendose.

12. δὲ] Redundat haec particula. Fortasse δὴ legendum est. Non muto.

οὐκ ὂν εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς τὴν ὕλην; Ἡ γὰρ ψυχὴ ὄν ἐστι, καὶ τὸ ψυχὴν ἔχον ὄν ἐστιν. Εἰ, ὡς θῆλυ ἐφίεται τοῦ ἄῤῥενος καὶ ὡς αἰσχρὸν τοῦ καλοῦ, ἡ ὕλη ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ἡ ὕλη καθ' αὑτὸ θῆλυ καὶ αἰσχρόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, δῆλον ὅτι οὐδὲ καθ' αὑτὸ ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Ἔσται ἄρα καὶ τὸ θεῖον οὐ καθ' αὑτὸ ἀγαθόν τε καὶ ἐφετὸν καὶ ὀρεκτόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· ὅπερ D
ἐστὶν ἄτοπον λέγειν. Εἰ ἔστιν ἡ ὕλη γενητὴ μὲν διὰ τὸ εἶδος, φθαρτὴ δὲ διὰ τὴν στέρησιν, ἀγένητος δὲ δι' ἑαυτὴν καὶ ἄφθαρτος, ἔσται ἄρα ἡ ὕλη ἀεὶ μὲν φθαρτὴ ἢ γενητή, ἄφθαρτος δὲ καὶ ἀγένητος οὐδέποτε· ἀεὶ γὰρ ἢ στερήσει ὑπόκειται τῇ ἐν αὐτῇ φθειρομένῃ, ἢ τῷ εἴδει τῷ ἐν αὐτῇ γινομένῳ. Τὸ ἀγένητον ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν τὴν στέρησιν σημαίνει γενέσεως δυναμένης ἔσεσθαι, ἐπὶ δὲ τῶν ἀϊδίων τὴν ἀπόφασιν πάσης E
σημαίνει γενέσεως τῆς τε προγεγονυίας καὶ τῆς μελλούσης ἔσεσθαι· οἷον ὁ χαλκὸς ὁ μέλλων ἔσεσθαι ἀνδριάς, πρὶν γένηται ἀνδριάς, ἀγένητος λέγεται κατὰ στέρησιν, διὰ τὸ δύνασθαι αὐτὸν γενέσθαι ἀνδριάντα· ἐπὶ δὲ θεοῦ τὸ ἀγένητον πάσης ἀπόφασιν σημαίνει τῆς κατ' οὐσίαν γενέσεως προγεγονυίας τε καὶ μελλούσης. Δύο τοίνυν ὄντων τῶν τῆς ἀγενησίας τρόπων, κατὰ ποῖόν ἐστιν ἀγένητος ἡ ὕλη; Εἰ μὲν κατὰ στέρησιν, ἀγένητος ἄρα ἡ ὕλη ὥσπερ ὁ χαλκός, εἰ δὲ κατ' ἀπόφασίν ἐστιν ἡ 123
ὕλη ἀγένητος, οὐδὲν ἄρα γίνεται ἡ ὕλη· οὔτε, ὃν λόγον ἔχει ὁ χαλκὸς πρὸς τὸν ἀνδριάντα, τοῦτον δύναται ἔχειν ἡ ὕλη πρὸς τὴν οὐσίαν, καθὰ εἶπεν Ἀριστοτέλης. Εἰ οὕτως ἐστὶ ἡ ὕλη ἀγένητος ὡς ὁ θεός, καὶ δύναται ὁ θεὸς ἐκ τοῦ ἀγενήτου ποιῆσαί τι, δῆλον ὡς δύναται ὁ θεὸς καὶ ἐκ τοῦ ἁπλῶς μὴ ὄντος ποιῆσαί τι. Ἣν γὰρ ἔχει ἀνεπιτηδειότητα τὸ μὴ ὂν πρὸς τὸ μὴ γενέσθαι τι ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ τέχνην, τὴν αὐτὴν B
ἔχει καὶ τὸ ἀϊδίως ἀγένητον πρὸς τὸ γενέσθαι τι ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ τέχνην. Πῶς οὖν ἐκ μὲν τοῦ ἀϊδίως ἀγενήτου ἠδυνήθη ὁ θεὸς ποιῆσαί τι, ἐκ δὲ τοῦ ἁπλῶς μὴ ὄντος οὐκ ἠδυνήθη; Ἀλλὰ προδήλως [13] ἡ ἀπιστία τοῦ δύνασθαι τὸν θεὸν ἐκ μὴ ὄντος ποιῆσαί τι τοὺς μὲν πρώτους φιλοσόφους εἰς ἄρ-

13. ἡ ἀπιστία τ. δύνασθαι] Verbo δύνασθαι negatio non est ad-

dens non esse ens? Nam anima ens est, et quod animam habet ens est. Si, quemadmodum femina appetit masculum et turpe pulchrum, ita materia appetit bonum, neque est materia per se femina et turpe, sed per accidens: liquet nec per se appetentem esse boni, sed per accidens. Erit ergo etiam divinum non per se bonum et expetendum et desiderabile, sed per accidens: quod quidem absurdum dictu est. Si est materia genita quidem propter formam, corruptibilis propter privationem, ingenita autem per se et incorruptibilis: erit profecto materia semper quidem corruptibilis et genita, incorruptibilis vero et ingenita nunquam; semper enim aut privationi subjecta est quae in ea corrumpitur, aut formae quae in ea generatur. Ingenitum in creatis rebus privationem significat generationis quae esse possit, in aeternis autem negationem omnis significat generationis et praeteritae et futurae: exempli gratia aes, quod futurum est statua, antequam fiat statua, infectum dicitur secundum privationem, quia potest fieri statua; in Deo autem ingenitum negationem significat omnis secundum substantiam generationis tum praeteritae tum futurae. Quum ergo duo sint ingeniti modi, utro ingenita est materia? Si quidem secundum privationem, ingenita ergo materia ut aes; si secundum negationem ingenita materia est, nihil certe fit materia: nec, quam habet rationem aes ad statuam, eam potest habere materia ad substantiam, ut dixit Aristoteles. Si ita est ingenita materia ut Deus, ac potest Deus ex ingenito facere aliquid, liquet posse Deum ex eo etiam quod omnino non est aliquid facere. Quod enim sempiterne ingenitum est pariter non idoneum est atque id quod non est, ut ex eo aliquid fiat natura vel arte. Quomodo ergo potuit Deus ex eo quod sempiterne ingenitum est aliquid facere, ex eo autem quod omnino non est non potuit? Sed manifeste incredulitas, quae Deum quidquam ex nihilo facere posse inficiatur, et primos philosophos impulit, ut re-

dita, quoniam ea in praecedenti nomine ἀπιστία inclusa est. *Sylburgius.*

νησιν πάσης τῶν ὄντων ἐκ τῆς ὕλης γενέσεως ἀπώσατο, τὸν δὲ
τοῦτο διορθωσάμενον Ἀριστοτέλην εἰς ἀναίρεσιν τῆς γενέσεως τῆς C
ὕλης. Εἰ ἔστι [14] τὸ γινόμενον καὶ ἔστι τι ὃ τοῦτο γίνεται, κα-
θὰ εἶπεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, οὐδὲν ἄρα τούτων ἐστὶν ἡ ὕλη, εἰ
ἀγένητός ἐστι καὶ ἄφθαρτος. Εἰ ἀγένητός ἐστιν ὕλη καὶ ἄφθαρ-
τος, ἐξ ἀνάγκης καθ᾽ ἑκάτερον τὸν τῆς ἀγενησίας τρόπον ἀγέ-
νητός ἐστιν· οὔτ᾽ ἄρα γίνεταί τι ἐξ αὐτῆς οὔτε φθείρεται ἐν αὐ-
τῇ. Πῶς οὖν φθείρεται ἐν ἀφθάρτῳ ἡ στέρησις; Εἰ μία ἐστὶν
ἡ ὕλη, πολλὰ δὲ καὶ διάφορα τὰ ἐξ αὐτῆς γινόμενα, πῶς ἀνάγ- D
κη μένειν τὴν ὕλην ἀγενητόν, τοῦ ἀεὶ διαιρετοῦ αὐτῆς μὴ δυναμέ-
νου μένειν ἀδιαιρέτου; Εἰ ἀριθμῷ μὲν μία ἐστὶν ἡ ὕλη, εἴδει δὲ
δύο, καὶ ἔστιν ἀγένητος καὶ ἄφθαρτος, ἢ ἄρα ὅλη ἐστὶν ἀγένητος
καὶ ἄφθαρτος ἢ τὸ ἥμισυ αὐτῆς. Ἀλλ᾽ εἰ μὲν ὅλη ἐστὶν ἀγένητος
καὶ ἄφθαρτος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἥμισυ αὐτῆς τοιοῦτον· εἰ δὲ τὸ
ἥμισυ αὐτῆς ἐστιν ἀγένητόν τε καὶ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἥμισυ αὐ-
τῆς οὐ τοιοῦτον, ἔσται ἄρα ἡ ἀντίφασις περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀληθής· E
ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ τὸ δεχόμενον τὸ εἶδος ἢ ἐκεῖνο γίνεται ἢ ἐξ
ἐκείνου γίνεται, πῶς ἀγένητος ἡ ὕλη τὸ εἶδος δεχομένη; Εἰ τῶν
ὄντων ἐστὶ τὸ ἀγένητον εἶναι καὶ ἄφθαρτον, πῶς ἡ ὕλη καὶ
ὂν οὐκ ἔστι καὶ ἀγένητος καὶ ἄφθαρτός ἐστιν; Εἰ τὸ ἀγενήτως
ὂν ἐν τῷ ἀγενήτῳ ἀγένητον καὶ τοῦτο, πῶς ἡ ἀγένητος οὖσα
ἐν τῇ ὕλῃ στέρησις γίνεται καὶ φθείρεται; Εἰ, καθὼς εἴρηται, 124
ἱκανὸν τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων τῇ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ τε καὶ ἀπ-
ουσίᾳ ποιεῖν τὴν μεταβολήν, τί τὸ μεταβαλλόμενον τῆς ὕλης
ἀγενήτου καὶ ἀφθάρτου οὔσης; Εἰ τὸ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον
περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται τοῦ ἀγενήτου καὶ ἀφθάρτου ὄντος,
ποῦ τὸ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον τῆς ὕλης, οὐσίας μὴ οὔσης τῆς
ὕλης; Εἰ μὴ ἦν γενητὸς ὁ χαλκὸς κατὰ τὴν προγεγονυῖαν αὐ-
τοῦ γένεσιν, οὔτε ἀνδριὰς ἐγίνετο. Πῶς τοίνυν γίνεται ἡ ὕλη B
ἢ ἐκ τῆς ὕλης τι, τῆς ὕλης μὴ προγεγονυίας; Εἰ μὴ ἐφθείρετο
ὁ χαλκός, οὐδὲ τὸ χαλκοῦν ἐφθείρετο. Πῶς τοίνυν φθείρεται
τὸ ὑλικόν, τῆς ὕλης ἀφθάρτου οὔσης; Εἰ ἐκ τῶν ἀσωμάτων
σῶμα οὐκ ἀποτελεῖται, πῶς γέγονε σῶμα ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ

14. *τὸ γινόμενον*] Aptius (Sylburg.) legeretur *τι γινόμενον*: *est aliquid quod* —, sicut in iis quae sequuntur: ἔστι τι ὃ etc..

rum ex materia generationem negarent, et Aristotelem hujus errati castigatorem, ut materiae generationem tolleret. Si quid est quod generatur et si quid est quod hoc fit, ut supra dixit: horum profecto neutrum est materia, siquidem ea est ingenita et incorruptibilis. Si ingenita est materia et incorruptibilis, necesse est ut utroque ingeniti modo ingenita sit: neque ergo ex ea fit quidquam neque in ea corrumpitur. Quomodo ergo corrumpitur in incorruptibili privatio? Si una est materia, multa autem et diversa quae ex illa fiunt: quomodo necesse est materiam esse ingenitam, quum id quod in ea semper dividitur non possit manere individuum? Si numero quidem una est materia, forma autem duo, atque ingenita et incorruptibilis est: vel profecto tota est ingenita et incorruptibilis vel dimidium ejus. Sed si tota ingenita est et incorruptibilis materia, patet etiam tale esse dimidium ejus; quodsi dimidium ejus ingenitum et incorruptibile et dimidium non tale, erit certe vera de eodem asseveratio et negatio: quod fieri non potest. Si id quod recipit formam vel illa fit vel ex illa: quomodo ingenita materia, quae formam recipit? Si entium est esse ingenitum et incorruptibile: quomodo materia ens non est et ingenita et incorruptibilis est? Si id quod ingenite in ingenito est ipsum quoque est ingenitum: quomodo privatio, quae in materia ingenita est, generatur et corrumpitur? Si, ut dictum est, sufficit alterum contrariorum, ut sua ipsius praesentia vel absentia mutationem efficiat: quid mutatur in materia, quae ingenita et incorruptibilis est? Si ingenitum et incorruptibile circa substantiam spectatur illius quod ingenitum et incorruptibile est: ubi est ingenitum et incorruptibile materiae, quum substantia non sit materia? Si aes genitum non esset secundum pristinam ejus generationem, nec statua fieret. Quomodo ergo materia aut quidquam ex materia generatur, nisi prius genita fuerit? Si non corrumperetur aes, neque aereum corrumperetur. Quomodo ergo materiale corrumpitur, quum materia sit incorruptibilis? Si ex incorporeis corpus non perficitur: quomodo factum est corpus ex materia

εἴδους, καθ' αὑτὰ ἀσωμάτων ὄντων; Εἰ φυσικῇ ἀνάγκῃ ἀκολουθεῖ τῷ ἀγενήτῳ καὶ ἀφθάρτῳ τὸ ἀδιαίρετον καὶ τὸ ἄτρεπτον, πῶς ἐν τοῖς διῃρημένοις κατὰ γένη εἴδεσίν ἐστιν ἡ ἀγένη- C
τος καὶ ἄφθαρτος ὕλη, καὶ πῶς κατ' ἀλλοίωσιν γίνεται τὰ τρεπόμενα κατὰ τὴν ὕλην, καθὼς ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν τῆς γενέσεως τρόπων διωρίσατο ἐν τοῖς ἀνωτέρω;

8. Ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους.

[1]Ἕνα μὲν οὖν τρόπον [2]ἡ φύσις οὕτω λέγεται, ἡ πρώτη D
ἑκάστῳ ὑποκειμένη ὕλη τῶν ἐχόντων ἐν [3]αὐτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ μεταβολῆς, ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος τὸ κατὰ τὸν λόγον. Ὥσπερ γὰρ τέχνη λέγεται τὸ κατὰ [4]τὴν τέχνην καὶ τὸ τεχνικόν, οὕτω καὶ φύσις τὸ κατὰ φύσιν λέγεται καὶ τὸ φυσικόν.

Τί οὖν ἂν εἴποιμεν τὸ κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑλικὸν εἰ μὴ ὕλην; Εἰπὲ τί ἕτερον; Εἰ δὲ ὕλην λέγοιμεν τοῦτο, ἔσται ἄρα E
τότε ὕλην εἶναι τὴν ὕλην, ὅτε τὸ κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑλικόν· καὶ γὰρ ἡ φύσις τότε φύσις, ὅτε τὸ κατὰ φύσιν καὶ τὸ φυσικόν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τέχνη. Τὰ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκφωνούμενα τὸν αὐτὸν πρὸς ἄλληλα ἔχει λόγον. Ἀλλ' εἰ τότε ἡ ὕλη ὑπάρχει, ὅτε τὸ κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑλικόν, οὐκ ἄρα ἀγένητος ἡ ὕλη.

125

9. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1]Ὥστε ἄλλον τρόπον ἡ φύσις ἂν εἴη τῶν ἐχόντων ἐν [2]αὐτοῖς κινήσεως ἀρχὴν ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος, οὐ χωριστὸν ὂν ἀλλ' ἢ [3]κατὰ τὸν λόγον. Τὸ δ' ἐκ τούτων φύσις μὲν οὐκ ἔστι, φύσει δέ, οἷον ἄνθρωπος.

Εἰ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ φυσικόν τι ζῶον, B
πῶς οὐκ ἔστι φύσις ὁ ἄνθρωπος; Διορισάμενος γὰρ ἔλεγε· [4]Φύσις λέγεται τὸ κατὰ φύσιν καὶ τὸ φυσικόν.

1. Ἕνα ... φυσικόν] Lib. II. c. 1. p. 193.
2. ἡ φύσις οὕτω] Arist. οὕτως ἡ φύσις.
3. αὐτοῖς] Vulgo αὑτοῖς.
4. τὴν] Non habet Aristoteles.

et forma, quae sunt incorporeae? Si naturali necessitate adjunctum est ingenito et incorruptibili indivisibile et immutabile: quomodo in formis, quae secundum genera dividuntur, ingenita et incorruptibilis est materia, et quomodo per alterationem generantur quae secundum materiam mutantur, ut supra in generationis modis exponendis definivit?

8. Ex secundo libro Physicae Auscultationis Aristotelis.

Uno igitur modo natura sic dicitur, prima cuique subjecta materia eorum quae in seipsis habent principium motus et mutationis, alio autem modo forma et species quae est secundum rationem. Ut enim ars dicitur id quod secundum artem et artificiale est, sic et natura id dicitur quod secundum naturam est et naturale.

Quid ergo dicemus id quod secundum materiam est et materiale nisi materiam? Dic quid aliud? Sed si id materiam dicamus, tum ergo materia erit materia, quum id quod secundum materiam et materiale est; etenim natura tum natura dicitur, quum id quod secundum naturam est et naturale: similiter et ars. Quae enim eodem efferuntur modo eamdem inter se invicem habent rationem. Caeterum si tum demum materia est, quum id quod secundum materiam et materiale, non profecto ingenita materia.

9. Ejusdem ex eodem libro.

Proinde alio modo natura eorum, quae in se habent motionis principium, erit forma et species: inseparabilis quidem illa praeterquam ratione. Quod autem ex his constat natura quidem non est, sed secundum naturam, ut homo.

Si secundum naturam est homo et naturale quoddam animal: quomodo homo natura non est? Definiendo enim dixit: *Natura dicitur id quod secundum naturam est et naturale.*

1. Ὥστε ... ἄνθρωπος] Lib. II. c. 1. p. 193..

2. αὑτοῖς] Vulgo αὐτοῖς.

3. κ. τ. λόγον] H. e. cogitatione.

4. Φύσις etc.] Cf. c. 8..

10. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ἐν μὲν οὖν τοῖς κατὰ τέχνην ἡμεῖς ποιοῦμεν τὴν ὕλην
τοῦ ἔργου ἕνεκα, ἐν δὲ τοῖς φυσικοῖς ὑπάρχει οὖσα.

Ἐπειδή ἐστιν ἔργον ἕτερον τὸ μήτε κατὰ φύσιν μήτε κατὰ C
τέχνην, ποῦ τούτου τοῦ ἔργου τὴν ὕλην θετέον; Γίνεται γὰρ
ζῶον ἐκ ζώου· [2] καὶ εἰ μὴ πρῶτον τὸ ζῶον, οὔτε ζῶον ἐκ ζώου.
Καὶ κατὰ φύσιν μὲν γίνεται τὸ ἐκ ζώου ζῶον, οὐ κατὰ φύσιν
δὲ τὸ ζῶον ἁπλῶς. Ἀλλ' εἰ μὲν ἐν τοῖς κατὰ τέχνην ἡ ὕλη ἔξω-
θεν, ἐν δὲ τοῖς κατὰ φύσιν ἡ ὕλη ἐν τοῖς φυσικοῖς, δῆλον ὅτι ἐν
τοῖς μήτε κατὰ τέχνην μήτε κατὰ φύσιν ἔργοις ἡ ὕλη ἑτέρως D
ὑπάρχει, ἧς εἰ μὴ [3] ποιήσειε τὸν διορισμὸν ὁ περὶ τῶν φυσικῶν
τὴν πραγματείαν ἔχων ἀσύστατα ποιεῖ καὶ τὰ ἤδη διορισθέντα.
Εἰ γὰρ τότε οἰόμεθα εἰδέναι ἕκαστον, ὅταν τὰ αἴτια γνωρίζωμεν
τὰ πρῶτα καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρώτας, πῶς ἂν γνωρίσειεν ἄν
τις τὸ ἐκ ζώου ζῶον, ὁ τὸ ζῶον ἀγνοῶν τὸ μὴ ἐκ ζώου; Ἐκεῖνο
γὰρ τούτου ἀρχή τε καὶ αἴτιον.

11. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. E

[1] Ἐπειδή ἐστι τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη αἴτια ὧν ἂν [2] νοῦς
γένοιτο αἴτιος ἢ φύσις, ὅταν κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιόν τι γένη-
ται τούτων αὐτῶν, οὐδὲν δὲ κατὰ συμβεβηκός ἐστι πρότερον
τῶν καθ' αὐτό, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιον πρότε-
ρον τοῦ καθ' αὐτό. Ὕστερον ἄρα τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη
[3] νοῦ καὶ φύσεως· ὥστε [4] εἰ ὅτι μάλιστα [5] τοῦ οὐρανοῦ αἴτιον τὸ 126
αὐτόματον, ἀνάγκη πρότερον νοῦν αἴτιον καὶ φύσιν εἶναι καὶ
ἄλλων πολλῶν καὶ τοῦδε τοῦ παντός.

Ἐν τούτοις οὐ μόνον τῶν πρώτων καὶ τῶν δευτέρων αἰ-
τίων ἣν οὐκ ἐφύλαξεν εἶπε τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν,

1. Ἐν ... οὖσα] Lib. II. c. 2. p. 194.

2. καὶ εἰ etc.] Sensus: Animal ex animali esse non potest, nisi sit primum animal, quod non est ex animali sed primigenium a Deo creatum.

3. ποιήσειε] Sic scribendum putavi pro vulg. ποιήσεις, quod ferri nequit. Maranus ποιήσει conjecit. — Placuit Morello mox ποιεῖς edere pro ποιεῖ. Jam Langus: *quam tu nisi definias ... etiam ea quae jam difinieris, ut non consistant, efficias.*

1. Ἐπειδή ... παντός] Lib. II. c. 6. p. 198. — Arist. ἐπεὶ δ' ἐστὶ pro ἐπειδή ἐστι. Mox codd. msti

10. Ex eodem libro.

In iis quae arte fiunt nos ipsi materiam facimus operis gratia, in naturalibus autem exstat et est.

Quandoquidem opus aliud est quod neque natura neque arte fit: ubi hujus operis materia ponenda? Gignitur enim animal ex animali; ac nisi sit primum animal, neque animal ex animali erit. Et secundum naturam quidem fit animal ex animali: non tamen secundum naturam animal simpliciter. Porro si in iis quae arte fiunt materia extrinsecus est, in iis vero quae natura fiunt materia in ipsis rebus naturalibus est: patet in iis quae neque arte neque natura fiunt operibus materiam aliter se habere: quam nisi definiat qui de natura pertractat, instabilia efficit etiam ea quae jam definita erant. Nam si tum demum rem quamque nos scire putamus, quum primas novimus causas et prima principia: quomodo norit quis animal ex animali, qui animal ex non animali ignoret? Illud enim hujus principium et causa.

11. Ex eodem libro.

Quandoquidem casus et sors eorumdem causae sunt ac mens aut natura, ubi scilicet horum ipsorum causa aliqua acciderit, nihil autem quod per accidens est prius est iis quae per se: liquet neque causam per accidens priorem esse ea quae per se est. Posterior ergo casus et sors mente et natura: quare si casus quam maxime coeli causa sit, necesse est priorem causam esse mentem et naturam quum multorum aliorum tum hujus universi.

In his non solum primarum et secundarum causarum quem non servavit ordinem declaravit, sed etiam coelum, quod et

et editi αἰτία (sing. num.) pro αἴτια (Arist.).

2. νοῦς] Arist. ἢ νοῦς. — Deinde codd. msti et editi οὐθέν.

3. νοῦ] Sic codd. msti et Stephan.; caeteri editores ex Arist. καὶ νοῦ dederunt praeter necessitatem.

4. εἰ] Hanc voculam jam Sylburg. ex Arist. reposuit.

5. τ. οὐρανοῦ] Ita Arist.; codd. vero msti et editi ante Maran. τ. ἀνθρώπου. Cf. Epist. ad Diogn. c. 10. not 15.. Perionius quoque et Langus istam secuti sunt lectionem, ad quam ipse auctor noster posthac respicit.

ὃν καὶ αὐτὸν ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως ἐν
τοῖς ἀνωτέρω ὑπεξείλετο τῆς αὐτομάτου γενέσεως, ἐνταῦθα ὑπέ-
βαλε τῇ γενέσει οὐ μόνῃ τῇ αὐτομάτῳ, ἀλλὰ καὶ τῇ διὰ νοῦ
τε καὶ φύσεως· ὅπερ ἐστὶ προδήλως ἄτοπον, τὸ τὸν εἰληφότα B
διὰ νοῦ τε καὶ φύσεως τὴν κατ' οὐσίαν γένεσιν, διὰ τῶν πρώ-
των αἰτίων, τοῦτον πάλιν διὰ τῶν δευτέρων αἰτίων τὴν αὐτὴν
λαβεῖν γένεσιν. Ἔτι δὲ πῶς οὐκ ἔστι τῶν ἀτοπωτάτων, τὸ τὸν
αὐτὸν ποτὲ μὲν ἐξελεῖν τῆς αὐτομάτου γενέσεως, ποτὲ δὲ ὑπο-
βάλλειν ταύτῃ, καὶ ποτὲ μὲν ἀγένητον ὀνομάζειν, ποτὲ δὲ γε-
νητὸν ὑπὸ φύσεως; Ποιήσομαι δὲ τῶν φωνῶν τούτων τὴν ἔκ-
θεσιν, ἐν [6] αἷς ταῦτα ποιεῖ, ἵν' ἐκ παραλλήλου γνωσθῇ τὸ ἐν C
αὐτῷ περιεχόμενον ψεῦδος.

12. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Εἰσὶ δὲ [2] οἳ καὶ τοῦ οὐρανοῦ τοῦδε καὶ τῶν κοσμικῶν
πάντων αἰτιῶνται τὸ αὐτόματον· ἀπὸ ταὐτομάτου γάρ [3] φασι γε-
νέσθαι τὴν δίνην καὶ τὴν κίνησιν τὴν διακρίνασαν καὶ κατα-
στήσασαν εἰς ταύτην τὴν τάξιν τὸ πᾶν. Καὶ μάλα τοῦτό [4] γε
αὐτὸ θαυμάσαι ἄξιον λέγοντας· τὸ γὰρ τὰ μὲν ζῶα καὶ τὰ φυ- D
τὰ ἀπὸ τύχης μήτε εἶναι μήτε γίνεσθαι, ἀλλ' ἤτοι φύσιν ἢ νοῦν
[5] ἤ τοιοῦτον ἕτερον εἶναι τὸ αἴτιον (οὐ γὰρ ὅ τι ἔτυχεν ἐκ τοῦ
σπέρματος ἑκάστου [6] γίνεσθαι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ τοιουδὶ ἐλαίαν,
ἐκ δὲ τοῦ τοιουδὶ ἄνθρωπον), [7] τὰ δὲ θειότερα τῶν φανερῶν E
ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου γίνεσθαι, τοιαύτην δ' αἰτίαν μηδεμίαν εἶναι
οἵαν τῶν ζώων [8] ἢ τῶν φυτῶν. Καίτοι εἰ οὕτως ἔχει, [9] τοῦτό
γ' αὐτὸ αἴτιον εἴη ἂν ζητήσεως, καὶ καλῶς ἔχει λεχθῆναί τι πε-
ρὶ αὐτοῦ τούτου. Πρὸς γὰρ τῷ καὶ ἄλλως [10] ἄλογον εἶναι τὸ
λεγόμενον, ἔτι ἀτοπώτερον τὸ λέγειν ταῦτα ὁρῶντας ἐν μὲν τῷ

6. *αἷς*] Morell. et Maran. male *οἷς*.

1. *Εἰσὶ ... ἐναντίον*] Lib. II. c. 4. p. 196..

2. *οἳ*] Arist. *τινες οἳ*.

3. *φασι γενέσθαι*] Arist. *γίγνεσθαι* (omisso *φασι*).

4. *γε αὐτὸ*] Haec apud Arist. non leguntur. — Tum *ἄξιον· λέγοντες γὰρ τὰ μὲν* etc. .

5. *ἢ*] Maranus ex Arist. adjecit *τι*, quo lubenter caremus. — Mox ex eodem fonte probe *τὸ αἴτιον* exhibuit pro vulg. *τι*.

6. *γίνεσθαι* etc.] Arist. *γίνεται ... ἐλαία ... ἄνθρωπος*. Articulum

ipsum in secundo libro Physicae Auscultationis supra fortuitae generationi ademit, hîc subjecit generationi non fortuitae modo, sed etiam ei quae mente et natura fit: quod quidem manifeste absurdum est ut quod per mentem et naturam, principes causas, generationem secundum substantiam accepit, id rursus per secundas causas eamdem accipiat generationem. Deinde vero quomodo non absurdissimum est, idem nunc removere a fortuita generatione, nunc ei subjicere, atque modo ingenitum appellare, modo genitum a natura? Exponam verba, in quibus ita se gerit, ut ex mutua collatione quid falsi contineant intelligatur.

12. Ex eodem libro.

Sunt autem qui et hujus coeli et omnium quae mundus continet causam conferant in casum; ex fortuito enim casu fieri dicunt conversionem et motionem, quae discrevit et constituit in hoc ordine universa. Atque id quidem quum dicunt, valde digni sunt quos miremur: nempe animalia et plantas fortuito neque esse neque facta esse, sed causam habere aut mentem aut naturam aut aliud tale (non enim quodvis ex quoque semine fit, sed ex hoc olea, ex hoc homo), quae vero in his quae cernuntur diviniora sunt, ea fortuito casu facta esse, nec causam ejusmodi ullam habere qualem habent elementa aut plantae. Atque id quidem si ita se habet, haec ipsa erit quaestionis causa, et operae pretium est aliquid de ea ipsa re dicere. Nam praeterquam quod etiam aliunde alienum a ratione est quod dicunt, insuper absurdius est

τοῦ ante τοιουδὶ ἀνθρ. Sylburgius apposuit hîc ex Arist.: pariter Morellus et Maranus.

7. τὰ δὲ θειότερα . . . γίνεσθαι] Arist. prolixius τὸν δ' οὐρανὸν καὶ τὰ θειότατα . . . γενέσθαι.

8. ἢ] Arist. καί.

9. τοῦτό γ' αὐτὸ] Arist. τοῦτ' αὐτό. — Dein ἄξιον ἐπιστάσεως pro αἴτ. εἴη ἂν ζητήσεως. — Denique τούτου non habet.

10. ἄλογον] Arist. ἄτοπον. Atque ita apud Pseudo-Justinum quoque legendum videtur propter vocem ἀτοπώτερον quae sequitur. Non vero mutavi, vulgaris lectio quum possit ferri ideoque debeat.

οὐρανῷ οὐδὲν ἀπὸ ταὐτομάτου γινόμενον, ἐν δὲ τοῖς οὐκ ἀπὸ τύχης πολλὰ συμβαίνοντα ἀπὸ τύχης· [11]καίτοι εἰκός γε ἦν τὸ ἐναντίον.

[12]Ὅτι μὲν ἀπὸ ταὐτομάτου γεγονέναι τὸν οὐρανὸν καὶ πά- 127
λιν μὴ ἀπὸ ταὐτομάτου, δηλοῦσιν αἱ λέξεις, ὧν τὴν ἔκθεσιν πεποιήκαμεν ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως ἐν τοῖς δυσὶ κεφαλαίοις, [13]τῷ τε ἑνδεκάτῳ καὶ τῷ δωδεκάτῳ. Ὅτι δὲ ἀγένητον καὶ πάλιν γενητὸν ὑπὸ φύσεως λέγει αὐτόν, ποιήσομαι καὶ τούτων τῶν λέξεων τὴν ἔκθεσιν, ἐν αἷς τοῦτο πεποίηκεν.

13. Ἐκ τοῦ δευτέρου περὶ Οὐρανοῦ λόγου Ἀριστοτέλους. B

[1]Ὅτι μὲν οὖν [2]οὐ γέγονεν ὁ πᾶς οὐρανὸς οὔτε ἐνδέχεται φθαρῆναι, καθάπερ τινές φασιν, ἀλλ' ἔστιν εἷς καὶ ἀΐδιος, ἀρχὴν μὲν καὶ τελευτὴν οὐκ ἔχων τοῦ παντὸς αἰῶνος, ἔχων δὲ καὶ περιέχων ἐν ἑαυτῷ τὸν ἄπειρον χρόνον, ἔκ τε τῶν εἰρημένων [3]ἐξέσται λαμβάνειν τὴν πίστιν.

Ταῦτα περὶ τῆς ἀγενησίας τοῦ οὐρανοῦ εἰπὼν [4]ὁ Ἀριστο-
τέλης, ὅρα οἷα πάλιν περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ λέγει ἐν τῷ πρώ- C
τῳ περὶ Οὐρανοῦ λόγῳ.

[14. Ἐκ τοῦ πρώτου περὶ Οὐρανοῦ λόγου.]

[1]Καὶ ὀρθῶς ἔοικεν ἡ φύσις τὸ μέλλον ἔσεσθαι ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ἐξελέσθαι ἐκ τῶν ἐναντίων· ἐν τοῖς ἐναντίοις γὰρ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά.

Εἰ τῶν ἀδυνάτων μὲν οὐδὲν οὔτ' ἐστὶν οὔτ' ἔσεσθαι δυνατόν,
ἐστὶ δὲ τῶν ἀδυνάτων τὸ μέλλον ἔσεσθαι [2]ἀγένητον εἶναι, ἄναρ- D
χόν τε καὶ ἀτελεύτητον, ἔχον τε καὶ περιέχον ἐν ἑαυτῷ τὸν ἄπειρον χρόνον, ἔσται ἄρα ὁ ταῦτα λέγων δυνατοῦ τε καὶ ἀδυνάτου πράγματος ἀγνοῶν τὴν διαφοράν.

11. καίτοι etc.] Codd. msti et editi καίτοι γε etc.. Arist. καίτοι εἰκός γε ἦν τοὐναντίον γίνεσθαι.

12. Ὅτι...γεγονέναι τὸν οὐρ.] Observa ὅτι cum infinitivo conjunctum: vid. Cohort. ad Gent. c. 30. not. 3.. Sylburgius subaudiendum censet λέγει aut aliud simile verbum.

13. τῷ...δωδεκ.] Notat ex hoc loco Perionius Aristotelis libros Justini quoque aetate in capita fuisse divisos. Sed intelligit hîc Justinus potius ea capita, quae ipse ordine hucusque ex Aristotele excerpsit. *Sylburgius*. — Sic etiam infra cc. 15. et 35..

haec dicere, quum videamus in coelo quidem nihil casu fieri, in his autem quae ex casu non pendent multa casu evenire: quum quidem aequum fuerit contrarium fieri.

Eum asseverare coelum fortuito factum esse ac rursus non fortuito, demonstrant verba, quae desumta proposuimus ex secundo libro Physicae Auscultationis in duobus capitibus, undecimo et duodecimo. Afferam etiam verba, quibus ingenitum et rursus genitum a natura illum pronuntiat.

13. Ex secundo de Coelo libro Aristotelis.

Coelum universum genitum non esse neque interire posse, ut nonnulli dicunt, sed unum esse et aeternum, principium quidem et finem non habens universi aevi, infinitum autem tempus in seipso habens et complectens, fidem ea quae sunt dicta facere poterunt.

Haec Aristoteles de ingenito coelo dixit; vide quae de generatione illius dicat in primo de Coelo libro.

[14. Ex primo de Coelo libro.]

Et recte videtur natura id quod futurum esset ingenitum et incorruptibile contrariis exemisse; in contrariis enim generatio et interitus.

Si rerum impossibilium nulla est aut esse potest, est autem res impossibilis ut quod futurum est ingenitum sit ac principio et fine careat, habeatque et complectatur in seipso infinitum tempus: erit profecto qui haec dicit possibilium et impossibilium differentiae ignarus.

1. Ὅτι ... πίστιν] De Coelo lib. II. c. 1. p. 283..

2. οὐ] Arist. οὔτε. — Mox post φασιν habet αὐτόν.

3. ἐξέσται λαμβ.] Arist. ἔξεστι λαβεῖν.

4. ὁ Ἀριστ.] Articulum Marano Reg. 1. suppeditavit.

1. Καὶ . . . φθορά] Stephan.: ... λόγῳ· Καὶ etc., omisso titulo [Ἐκ... λόγου]. Notandum autem in hoc Aristotelis loco non verba sed sententiam referri. Coll. lib. I. c. 12.. Deinceps quoque Pseudo-Justinus verba Aristotelis interdum contraxit.

2. ἀγένητον] Reg. 1. ἀγέννητον. Et sic deinceps.

15. Ἐκ τοῦ πρώτου περὶ Οὐρανοῦ λόγου Ἀριστοτέλους, ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου.

[1]Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ [2]ταὐτομάτου οὔτ' ἄφθαρτον οὔτ' ἀγένη- E
τον οἷόν τε εἶναι.

Πῶς οὖν ἄν τις πιστεύσειε τῷ ἀμφότερα λέγοντι περὶ τοῦ οὐρανοῦ; Ἐν μὲν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τὸ αὐτόματον αἴτιον εἶναι λέγει τοῦ οὐρανοῦ, ἐν δὲ τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἄναρχόν τε καὶ ἀγένητον τὸν οὐρανὸν εἶναι λέγει.

16. Ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως. 128

[1]Διτταὶ δὲ [2]ἀρχαὶ αἱ κινοῦσαι φυσικῶς, ὧν ἡ ἑτέρα οὐ φυσική· οὐ γὰρ ἔχει κινήσεως ἀρχὴν ἐν ἑαυτῇ. Τοιοῦτον δ' ἐστὶν εἴ τι κινεῖ μὴ κινούμενον, [3]ὥστε τό τε παντελῶς ἀκίνητον καὶ τὸ πάντων πρῶτον.

Πῶς ἂν οὖν κινήσειε φυσικῶς ἡ ἀρχή, ἡ μήτε φυσικὴ B
οὖσα μήτε κατὰ φύσιν κινοῦσα; Τῇ γὰρ μόνῃ φυσικῇ ἀρχῇ τῇ κατὰ φύσιν κινούσῃ ἀκόλουθόν ἐστι τὸ φυσικῶς κινεῖν. Εἰ ἀρχὴ ἡ μὴ οὖσα φυσικὴ οὐκ ἔχει ἐν ἑαυτῇ ἀρχὴν κινήσεως, δῆλον ὅτι ἡ φυσικὴ ἀρχὴ ἔχει ἐν ἑαυτῇ ἀρχὴν κινήσεως· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ ἡ ἀρχὴν ἔχουσα οὐκ ἔστιν ἀρχή. Εἰ ἐν τοῖς ἀϊδίως C
ἀγενήτοις οὐδὲν οὐδενὸς πρότερον ἢ ὕστερον εἶναι δύναται, πῶς ἡ ἀρχὴ ἀκίνητος, ἡ μὴ κινουμένη, κινοῦσα, πάντων πρῶτόν ἐστιν ἢ ὅλως ἀρχή;

17. Ἐκ τοῦ τρίτου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

[1]Τοῦ δὲ εἶναι ἄπειρον τὴν πίστιν λαμβάνουσιν ἔκ τε τοῦ D
χρόνου· οὗτος γὰρ ἀπειρός ἐστιν· [2]ἔτι τῷ οὕτως ἂν μόνως μὴ ὑπολείπειν γένεσιν καὶ φθοράν, εἰ ἄπειρον εἴη ὅθεν ἀφαιρεῖται τὸ γινόμενον.

Εἰ ὁ χρόνος ἀεὶ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχει, τὸ δὲ γίνόμενον πρὸ τοῦ γίνεσθαι οὐκ ἦν, πῶς ἄπειρος ὁ χρόνος, οὗ ἀεὶ τῆς ὑπάρξεως προηγεῖται ἡ ἀνυπαρξία; Καὶ γὰρ τὸ μήπω E
ὂν μέλλει παρεῖναι, καὶ τὸ μέλλον μέλλει παρελθεῖν, καὶ τὸ [3]πα-

1. Οὐδὲν . . . εἶναι] Lib. I. c. 12. p. 283.

2. ταὐτομάτου] Arist. τοῦ αὐτομάτου.

15. Ex primo de Coelo libro Aristotelis, in fine libri.

Nihil enim quod fortuito fit incorruptibile aut ingenitum esse potest.

Quomodo ergo quis fidem ei habeat qui utrumque de coelo pronuntiat? Nam in undecimo capite fortuitum casum dicit esse coeli causam, at in decimo tertio coelum principio et generatione ait carere.

16. Ex secundo libro Physicae Auscultationis.

Duo autem sunt principia quae naturaliter movent, quorum alterum naturale non est; non enim in seipso habet motionis principium. Ejusmodi vero est si quid moveat, quum ipsum non moveatur, utpote immobile prorsus et omnium primum.

Quomodo igitur moveat naturaliter principium, quod neque naturale est neque secundum naturam movet? Soli enim naturali principio secundum naturam moventi adjunctum est naturaliter movere. Si principium, quod naturale non est, in seipso principium motionis non habet, liquet principium naturale habere in se principium motionis: sed principium, quod principium habet, non est principium. Si in iis quae sempiterne ingenita sunt nullum alio prius aut posterius esse potest: quomodo principium, quod immobile est aut non movetur quamvis moveat, omnium primum est aut omnino principium?

17. Ex tertio libro ejusdem commentationis.

Infinitum esse fidem adstruunt etiam ex tempore; id enim infinitum: deinde hoc tantum modo generatio et corruptio non deficient, si infinitum sit ex quo id quod per generationem fit eruitur.

Si tempus semper in eo quod generetur esse habet, quod autem generatur ante quam generaretur non erat: quomodo tempus infinitum est, cujus semper exsistentiam praecedit non exsistentia? Nam quod nondum adest adfuturum est, et futu-

1. *Διτταὶ . . . πρῶτον*] Phys. Ausc. lib. II. c. 7. p. 198. sq..

2. *ἀρχαὶ*] Arist. *αἱ* praemisit.

3. *ὥστε*] Arist. *ὥσπερ*.

1. *Τοῦ . . . γινόμενον*] Lib. III. c. 4. p. 203. (multo prolixius). — Pro *εἶναι ἄπειρον* Arist. *εἶναί τι ἄπειρον*.

2. *ἔτι*] Deest apud Stephanum; jam Sylburgius ex Arist. addidit.

3. *παρελθὸν*] Morell. male *παρελθεῖν*.

ρελθὸν ἔμελλε γίνεσθαι. Εἰ τῷ μὴ ὑπολείπεσθαι τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰν ἀνάγκη ἄπειρον εἶναι τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν, ἔσται ἄρα καὶ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ ἄναρχος, ὥσπερ τὸ ἀγένητον καὶ τὸ ἄφθαρτον· εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, οὐκ ἄρα ἄπειρος ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά.

18. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 129

[1] Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀριθμὸς οὕτως ὡς κεχωρισμένος καὶ ἄπειρος· ἀριθμητὸν γὰρ ὁ ἀριθμὸς [2] ἢ τὸ ἔχον ἀριθμόν. Εἰ οὖν τὸ ἀριθμητὸν ἐνδέχεται ἀριθμῆσαι, καὶ [3] τὸ διεξελθεῖν ἂν εἴη δυνατὸν τὸ ἄπειρον.

Εἰ τοῦ ἀριθμητοῦ καὶ τοῦ ἔχοντος ἀριθμὸν οὐκ ἔστιν ἄπει- B
ρος ὁ ἀριθμός, ἀριθμητὸς δὲ ὁ γεγονὼς χρόνος, πεπερασμένος ἄρα ἂν εἴη ὁ γεγονὼς χρόνος.

19. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ὅτι δὲ εἰ μή ἐστιν ἄπειρον [2] οὐδαμῶς πολλὰ ἀδύνατα συμβαίνει, δῆλον· τοῦ τε γὰρ χρόνου ἔσται τις ἀρχὴ καὶ τελευ- C
τή, καὶ τὰ μεγέθη οὐ διαιρετὰ εἰς [3] μέγεθος, καὶ ἀριθμὸς οὐκ ἔσται ἄπειρος.

Εἰ τοῦ ἀπείρου τὸ μέν ἐστιν ἐνεργείᾳ, τὸ δὲ δυνάμει, ἀδύνατον δὲ τὸ νῦν ἐνεργείᾳ ὂν τοῦ ἀπείρου μὴ πρότερον εἶναι δυνάμει, ἀδύνατον ἄρα τὸ ἄπειρον ἀεὶ τὸ μὲν εἶναι ἐνεργείᾳ, τὸ δὲ δυνάμει, ἀλλὰ εἰ πρότερον μὲν δυνάμει, ὕστερον δὲ ἐνερ- D
γείᾳ. Εἰ, ὥσπερ κατὰ τὸ μέλλον ἀτελεύτητος ὁ χρόνος, οὕτως καὶ κατὰ τὸ παρεληλυθὸς ἄναρχος, ἔσται ἄρα [4] ὁ χρόνος ὥσπερ ἀγένητος κατὰ τὸ μέλλον οὕτως καὶ κατὰ τὸ [5] παρεληλυθός. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον ἀγένητον εἶναι τὸν χρόνον κατὰ τὸ μέλλον, καθ᾽ ὃ οὔπω ἦν γεγονώς, γεγονὼς δὲ κατὰ τὸ παρεληλυθός, οὐκ

1. Ἀλλὰ ... ἄπειρον] Lib. III. c. 5. p. 204..

2. ἢ τὸ ἔχον ἀριθμόν] Haec Sylburgius adjecit ex Arist.; agnoscit enim eadem Pseudo - Justinus in confutatione.

3. τὸ] Abest ab Arist..

1. Ὅτι ... ἄπειρος] Lib. III. c. 6. p. 206..

rum praeteriturum est, et quod praeteriit futurum fuerat. Si, quia generatio et corruptio non deficit, necesse est infinitam esse generationem et corruptionem, erit etiam generatio et corruptío sine principio, sicut genitum et incorruptibile; sin autem hoc impossibile, non est ergo infinita generatio et corruptio.

18. Ex eodem libro.

At ne numerus quidem ita ut separatus et infinitus; numerationi enim subjacet numerus aut id quod numerum continet. Si ergo quod numerationi subjacet numerari potest, fieri quoque possit ut infinitum percurratur.

Si et illius quod numerari potest et illius quod numerum habet non infinitus est numerus, numerari autem potest praeteritum tempus: finitum ergo fuerit praeteritum tempus.

19. Ex eodem libro.

Si infinitum prorsus non sit, multa impossibilia consequi patet; nam temporis quoddam erit principium et finis, et magnitudines non poterunt dividi in magnitudinem, et numerus non erit infinitus.

Si infinitum partim actu est, partim potentia, fieri autem non potest ut, quod nunc actu est infinitum, non prius fuerit potentia: fieri certe non potest ut infinitum semper partim sit actu, partim potestate, sed si prius potestate, posterius actu. Si, ut tempus fine caret quoad futurum, ita etiam principio quoad praeteritum: erit certe tempus ut ingenitum quoad futurum ita etiam quoad praeteritum. Quodsi id fieri non potest ut ingenitum sit tempus quoad futurum, secundum quod nondum factum est, factum est autem quoad praeteritum: non

2. οὐδαμῶς] Convenientius Arist. ἁπλῶς. Maranus, si retineatur illud οὐδαμῶς, legi vult εἰ μὲν pro εἰ μή.
3. μέγεθος] Arist. μεγέθη.
4. ὁ χρόνος] Sic Maranus; caeteri ὁ ἄχρονος. Jam Langus interpres: *erit nimirum tempus.*
5. παρεληλυθός] Stephan. mendose παραλελυθός.

ἄρα ἄναρχος ὁ χρόνος. Τοῦ μὲν γὰρ ἀνάρχου οὐκ ἔστι γένεσις, E τοῦ δὲ χρόνου ἐστίν. Εἰ οὐδὲν δύναται ἐνεργείᾳ εἶναι ἄπειρον, οὐκ ἄρα αἱ ἤδη ληφθεῖσαι διχοτομίαι τοῦ μεγέθους ἄπειροί εἰσιν, οὔτε ὁ ἤδη ληφθεὶς [6] ἀριθμός· ἀμφότεροι γὰρ ἐνεργείᾳ εἰσίν. Εἰ δὲ οὐκ εἰσιν ἄπειροι, πεπερασμένοι ἄρα· εἰ δὲ πεπερασμένοι, καὶ ἀρχὴν ἄρα ἔχουσι, τὸ μὲν τοῦ διχοτομεῖσθαι, ὁ δὲ τοῦ ἀριθμεῖσθαι.

20. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 130

[1] Τὸ ἄπειρον ἔστι μὲν προσθέσει, ἔστι δὲ [2] καὶ ἀφαιρέσει. Τὸ δὲ μέγεθος ὅτι μὲν κατ' ἐνέργειαν οὐκ ἔστιν ἄπειρον, εἴρηται, [3] διαιρέσει δ' ἐστί. Λείπεται οὖν δυνάμει εἶναι τὸ ἄπειρον. Οὐ δεῖ δὲ τὸ δυνάμει ὂν λαμβάνειν, ὥσπερ, εἰ δυνατὸν τουτὶ ἀνδριάντα εἶναι, ὡς καὶ ἔσται τουτὶ ἀνδριάς, οὕτω [4] τὶ καὶ ἄπειρον, ὃ ἔσται ἐνεργείᾳ· ἀλλ' ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ [5] δυνάμει εἶναι, B ὥσπερ ἡ ἡμέρα ἐστὶ καὶ [6] ὁ ἀγὼν τῷ ἀεὶ ἄλλο καὶ ἄλλο γίνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἄπειρον. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἐστὶ καὶ δυνάμει [7] καὶ ἐνεργείᾳ. Ὅλως μὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ τὸ ἄπειρον, τῷ ἀεὶ ἄλλο καὶ ἄλλο λαμβάνεσθαι, καὶ τὸ [8] λαμβανόμενον ἀεὶ πεπερασμένον εἶναι, ἀλλ' [9] ἀεὶ ἕτερον καὶ ἕτερον.

Εἰ κατ' ἐνέργειαν οὐκ ἔστι τι ἄπειρον, δῆλον ὅτι πᾶν τὸ C ἐνεργείᾳ ὂν ἀεὶ πεπερασμένον ἐστί· πεπερασμένον δὲ ὂν ἐξ ἀνάγκης ἀρχὴν ἔχει, ἀρχὴν δὲ ἔχον ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ γενητόν, γενητὸν δὲ ὂν ἦν ἄρα ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν. Τοῦτο ἐπὶ παντὸς ἀπείρου προσθέσει τε καὶ ἀφαιρέσει, δυνάμει τε καὶ διαιρέσει λεγομένου.

21. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. D

[1] Οὐδ' εἴ τι ἔξω ἐστί, τοῦτο ἄπειρόν ἐστιν· ἀλλὰ τὸ δεχό-

6. ἀριθμός] Stephan. hanc vocem perperam repetiit in textu.

1. Τὸ ἄπειρον ... ἕτερον] Lib. III. c. 6. p. 206.

2. καὶ] Hanc voculam Sylburgius ex Arist. addidit: quod quidem probarunt reliqui editores.

3. διαιρ. δ' ἐστί] Addit Arist. οὐ γὰρ χαλεπὸν ἀνελεῖν τὰς ἀτόμους γραμμάς.

4. τὶ καὶ ἄπ.] Arist. καὶ ἄπειρόν τι.

5. δυνάμει] Sic codd. msti et

certe caret principio tempus. Nam carentis principio non est generatio, temporis autem est. Si nihil potest actu esse infinitum, non certe jam sumtae divisiones magnitudinis infinitae fuerint, neque jam sumtus numerus; utraque enim actu sunt. Sin infinita non sunt, finita scilicet; quodsi finita, sane etiam principium habent: magnitudo quidem divisionis, numerus autem numerationis.

20. Ex eodem libro.

Infinitum est quidem accessione, est vero etiam decessione. Porro magnitudinem non esse actu infinitam dictum est, divisione autem est. Restat ergo potentiâ esse infinitum. Non oportet autem id quod potentia est ita accipere, quasi, quemadmodum hoc statua esse potest, etiam hoc erit statua, ita etiam infinitum actu futurum sit; sed quia multiplici sensu aliquid potentia est, quemadmodum dies et certamen eo quod semper aliud atque aliud fiat, ita etiam infinitum. Nam in his locum habet actus et potentia. Eodem prorsus modo infinitum est, eo quod aliud semper atque aliud sumatur, et quod sumitur semper finitum est, sed aliud semper atque aliud.

Si nihil actu infinitum, liquet quidquid actu est semper finitum esse: finitum vero quum sit, principium habeat necesse est; porro quum principium habeat, necessario genitum est; genitum autem quum sit, fuit aliquando quum non esset. Hoc in omni est infinito, sive accessione et decessione sive potentia et divisione dicatur.

21. Ex eodem libro.

Neque si quid extra est, id infinitum est; sed quod re-

editi; Maranus vero ejecit. Neque Aristoteles scripsit.

6. *ὁ ἀγών*] Certamen Olympicum vel simile.

7. *κ. ἐνεργείᾳ*] Arist. addit: *Ὀλύμπια γάρ ἐστι καὶ τῷ δύνασθαι τὸν ἀγῶνα γίνεσθαι καὶ τῷ γίνεσθαι* etc..

8. *λαμβαν.*] Editores, Sylburgium secuti, *μὲν* ex Arist. addiderunt.

9. *ἀεὶ*] Arist. *ἀεί γε*.

1. *Οὐδ' ... ἐστίν*] Haec verba (vid. supra c. 14.) frustra quaeres

μενον τὸ ἔξωθεν μεῖζον γίνεται οὗ ἦν πρὸ τοῦ δέξασθαι τὸ ἔξωθεν. Τὸ δὲ τῇ προσθήκῃ τοῦ ἔξωθεν μεῖζον ἑαυτοῦ γινόμενον ἀεὶ πεπερασμένον ἐστίν.

Εἰ τὸ ἄπειρον ἀεὶ ἐν προσθήκῃ καὶ ἀφαιρέσει, ἀεὶ ἄρα E
ἐν [2]γενέσει τὸ ἄπειρον. Πῶς οὖν ἄναρχον τὸ ἀεὶ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχον; Γενητὸν γὰρ ἄναρχον οὐκ ἔστιν.

22. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1]Ἄπειροι αἱ διχοτομίαι τοῦ μεγέθους. Ὥστε δυνάμει μέν ἐστιν, ἐνεργείᾳ δὲ οὔ· ἀλλ' ἀεὶ ὑπερβάλλει τὸ λαμβανόμενον παντὸς ὡρισμένου πλήθους. [2]Ἀλλ' οὐχ ὁριστὸς οὗτος ὁ ἀριθμός, οὐδὲ μένει ἡ ἀπειρία ἀλλὰ γίνεται, ὥσπερ καὶ ὁ χρόνος 131
καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ χρόνου.

Εἰ οὐ μένει ἡ ἀπειρία ἀλλὰ γίνεται, ὥσπερ καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ χρόνου, οὐδὲν ἄρα ἄπειρον ἀγένητον. Εἰ δὲ πᾶν ἄπειρον γενητόν, γενητὰ ἄρα καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐν οἷς λέγεται εἶναι τὸ ἄπειρον. Εἰ τὸ συμβαῖνον τῷ ἀπείρῳ ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει κἀκείνοις ἐν οἷς ἐστιν ἡ ἀπειρία, συμβαίνει δὲ B
τῷ ἀπείρῳ τὸ γενέσθαι καὶ τὸ εἶναι ἠργμένον, γενητὸς ἄρα ὁ χρόνος καὶ ἠργμένος· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ κίνησις, ἧς ὁ χρόνος ἐστὶν ἀριθμός.

23. Ἐκ τοῦ τετάρτου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

[1] Τὸ γὰρ μὴ ὂν οὐδαμοῦ εἶναι. C

[2]Πῶς οὖν ἡ ὕλη μηδὲν οὖσα, μήτε οὖσα μήτε ὂν μήτε τόδε τι;

24. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1]Δόξειε δ' ἂν καὶ Ἡσίοδος ὀρθῶς λέγειν ποιήσας πρῶτον τὸ χάος. Λέγει γοῦν „Πάντων μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα γαῖ' εὐρύστερνος," ὡς δέον πρῶτον ὑπάρξαι χώραν D

apud Aristotelem; sed leguntur quaedam in eum sensum lib. III. c. 6. p. 207.: Ἄπειρον μὲν οὖν ἐστὶν οὗ κατὰ πόσον λαμβάνουσιν αἰεί τι λαβεῖν ἔστιν ἔξω. Οὗ δὲ μηδὲν ἔξω, τοῦτ' ἐστὶ τέλειον καὶ ὅλον.

2. γενέσει] Sic Maran. ex Reg. 1. dedit pro προσθήκῃ, quod in editis erat.

1. Ἄπειροι ... χρόνον] Lib. III. c. 7. p. 207.. Caeterum hujus loci titulus a codd. mstis et a Stephaniana

cipit id quod extrinsecus venit majus fit quam antequam illud extrinsecus reciperet. Quod autem accessione illius quod extrinsecus venit majus seipso fit, semper finitum est.

Si infinitum semper in accessione et decessione, semper ergo generatur infinitum. Quomodo igitur principio caret quod semper in eo esse habet quod gignatur? Genitum enim principio non caret.

22. Ex eodem libro.

Infinitae divisiones magnitudinis. Quare potentia quidem est infinitum, actu vero nequaquam: sed semper id quod assumitur omnem finitam multitudinem excedit. At finiri non potest ille numerus, nec manet infinitas sed fit, quemadmodum et tempus et numerus temporis.

Si non manet infinitas sed fit, quemadmodum et tempus et numerus temporis, nullum ergo infinitum quod principio careat. Quodsi infinitum omne genitum est, genita ergo alia quoque omnia in quibus dicitur esse infinitum. Si quod accidit infinito necesse est etiam iis accidere in quibus est infinitas, accidit autem infinito ut generetur et inchoatum sit: genitum ergo tempus et inchoatum; similiter etiam motus, cujus tempus est numerus.

23. Ex libro quarto ejusdem commentationis.

Quod enim non est nusquam esse.

Quomodo ergo materia quae nihil est, neque substantia neque ens neque certum quid?

24. Ex eodem libro.

Videtur etiam Hesiodus recte dicere, quum primum chaos esse statuit. Ait certe „Omnium quidem primum factum est chaos, deinde vero terra late patens,“ quippe quum par sit,

editione abest.

2. *Ἀλλ'* etc.] Arist. *Ἀλλ' οὐ χωριστὸς ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῆς διχοτομίας, οὐδὲ* etc..

1. *Τὸ ... εἶναι*] Lib. IV. c. 1. p. 208..

2. *Πῶς*] Fortasse (Wolf.) *ποῦ* (*ubi*) legendum est.

1. *Δόξειε ... εἶναι*] Lib. IV. c. 1. p. 208. sq.. — Reg. 1. *δόξῃ* pro *δόξειε*.

τοῖς οὖσι, διὰ τὸ νομίζειν, ὥσπερ οἱ πολλοί, πάντα εἶναί που
καὶ ἐν τόπῳ. Εἰ δ' ἐστὶ [2] τοιοῦτο, θαυμαστή τις ἂν εἴη ἡ τοῦ
τόπου δύναμις καὶ προτέρα πάντων· οὗ γὰρ ἄνευ τῶν ἄλλων
οὐδέν ἐστιν, [3] ἐκεῖνο τῶν ἄλλων ἀνάγκη πρῶτον εἶναι.

Εἰ τοίνυν πρῶτος ὁ τόπος καὶ ὕστερα τὰ ἐν τῷ τόπῳ φυ-
σικῇ ἀνάγκῃ, καθὼς εἶπεν ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης προσε-
μαρτύρησε τῇ τοῦ λόγου ὀρθότητι, πῶς οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων E
τὸ τὸν ὄντα ἐν τῷ τόπῳ οὐρανὸν λέγειν ἀγένητον; Τοῦτο γὰρ
ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν πρὸ τοῦ ἀγενήτου εἶναι τὸ γενητόν.

25. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Πρῶτον μὲν οὖν δεῖ κατανοῆσαι ὅτι οὐκ ἂν ἐζητεῖτο ὁ
τόπος, [2] εἰ μὴ ἡ κίνησις ἦν ἡ κατὰ τὸν τόπον· διὰ γὰρ τοῦτο 132
καὶ τὸν οὐρανὸν [3] οἰόμεθα μάλιστα ἐν τῷ τόπῳ, ὅτι ἀεὶ ἐν
κινήσει.

Εἰ ἀδύνατόν ἐστι τὸ ἀγενητὸν πρὸς [4] τὸ εἶναί τε καὶ πρὸς
τὸ κινηθῆναι δεῖσθαι τοῦ κινητοῦ, ἀδύνατον ἄρα τὸν οὐρανὸν
εἶναι ἀγένητον· [5] ἐπιδέεται γὰρ τοῦ τόπου πρὸς τὸ εἶναί τε καὶ
πρὸς τὸ κινηθῆναι.

26. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Μέγεθος μὲν γὰρ ἔχει ὁ τόπος, σῶμα δὲ [2] οὐδέν. B

Εἰ μὲν πεπερασμένα ἔχει ὁ τόπος τὰ διαστήματα καὶ τὸ
μέγεθος, γενητὸς ἄρα ὁ τόπος· εἰ δὲ ἄπειρα, ἢ ἄρα δυνάμει ἢ
ἐνεργείᾳ. Ἀλλ' εἰ μὲν δυνάμει, ἔστι γενητὸς ἄρα ὁ τόπος, ὥσ-
περ ὁ χρόνος καὶ ὁ τοῦ χρόνου ἀριθμός· εἰ δ' ἐνεργείᾳ, ψευ-
δὴς ἄρα ὁ λόγος ὁ λέγων μηδὲν ἐνεργείᾳ δύνασθαι εἶναι ἄπει- C
ρον. Εἰ κατὰ μὲν πρόνοιάν τινος ἔστιν ὁ τόπος ὃ ἔστι καὶ ἔχει
ὃ ἔχει, γενητὸς ἄρα ὁ τόπος καὶ τῆς προνοίας δεύτερος· εἰ δ'
ἀγενήτως τε καὶ ἀνάρχως ἐστὶν ὁ τόπος ὃ ἔστι καὶ ἔχει ὃ ἔχει,
ἀγένητος ἄρα ὁ τόπος καὶ πρῶτος τῶν ἐν τόπῳ πάντων, ἐν οἷς

2. τοιοῦτο] Sic ope Reg. 1. lego pro vulg. τοιοῦτον.

3. ἐκεῖνο τῶν ἄλλων] Haec lectio infra c. 26. firmatur. Sed Arist. ἐκεῖνο δ' ἄνευ τῶν ἄλλων.

1. Πρῶτον... κινήσει] Lib. IV. c. 4. p. 211..

2. εἰ μὴ etc.] Arist. εἰ μὴ κίνησίς τις ἦν ἡ κατὰ τόπον.

3. οἰόμ. μάλ. ἐν τῷ τ.] Arist. μάλ. οἰόμ. ἐν τόπῳ.

4. τὸ] Maranus omisit.

ut primum locus adsit iis quae sunt; existimabat enim, ut multi, omnia esse alicubi et in loco. Quodsi ita est, mirabilis sane fuerit loci virtus et prima omnium; sine quo enim nihil est ex aliis rebus, id prius esse aliis rebus necesse est.

Itaque si primus locus est atque posteriora quae in loco sunt naturali quadam necessitate, prout dixit Hesiodus, cui Aristoteles rectae ratiocinationis testimonium tribuit: quomodo non repugnat ut coelum, quod in loco est, dicatur ingenitum? Idem enim est, ac si dicas ante ingenitum esse genitum.

25. Ex eodem libro.

Primo quidem considerandum est nequaquam fore ut locus quaereretur, nisi motus esset in loco; ideo enim etiam coelum arbitramur maxime esse in loco, quia semper in motu est.

Si fieri non potest ut ingenitum genito indigeat, ut et sit et moveatur: fieri certe non potest ut coelum sit ingenitum; indiget enim loco, ut et sit et moveatur.

26. Ex eodem libro.

Magnitudinem quidem habet locus, at corpus non habet.

Si finita habet locus spatia et magnitudinem, genitus certe locus; sin autem infinita, certe vel potentia vel actu. Sed si potentia, genitus certe locus, ut tempus et temporis numerus; si vero actu, falsum certe est quod dicitur nihil actu esse posse infinitum. Si locus alicujus providentia est id quod est et habet id quod habet, genitus sane locus et providentia posterior; sed si ingenite et sine principio locus est id quod est et habet id quod habet, ingenitus sane locus et prior omnibus quae in loco sunt, in quibus est coelum et

5. ἐπιδέεται] Eadem forma exstat etiam in Quaestt. Christt. ad Gentt. II. *Confut.* c. 8.. Sic δέεται l. c. atque Quaestt. et Respp. ad Orthod. 77.. Cf. Apol. I. c. 10. not. 1..

1. *Μέγεθος ... οὐδέν*] Sensus tantum, nisi egregie fallor, refertur lib. IV. c. 4..

2. *οὐδέν*] Vulgo *οὐθέν*.

ἐστιν ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ φαινόμενα· [3] οὗ γὰρ ἄνευ τῶν
ἄλλων οὐδέν ἐστιν, ἐκεῖνο δὴ τῶν ἄλλων ἀνάγκη πρῶτον εἶναι.

27. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ὡς γάρ, εἰ ἀλλοιοῦται, ἔστι τοῦτο ὃ νῦν μὲν λευκὸν πά- D
λαι δὲ μέλαν (διό φαμεν εἶναί τι τὴν ὕλην), οὕτως καὶ ὁ τό-
πος διὰ τῆς τοιαύτης τινὸς [2] δοκεῖ εἶναι φαντασίας, πλὴν ἐκεῖνο
μὲν διότι ὃ ἦν ἀήρ, τοῦτο νῦν ὕδωρ, ὁ δὲ τόπος ὅτι οὗ ἦν
[3] ὁ ἀήρ, ἐνταῦθά ἐστι νῦν ὕδωρ.

Εἰ ὃν ἔχει λόγον ὁ τόπος πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ, τοῦτον ἔχει E
ἡ ὕλη πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ διὰ τῆς ὁμοίας φαντασίας, ἄληπτος δ'
ὁ τόπος καὶ ἡ ὕλη, οὐδὲν ἄρα ἐστὶν ἡ ὕλη τῶν ἐν αὐτῇ ἀλλοι-
ουμένων καὶ γινομένων καὶ οὐκ οὐσία. Πῶς οὖν ἐτέθη ἡ ὕλη
οὐσία εἶναι τῶν ἁπλῶς γινομένων;

28. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 133

[1] Πᾶν σῶμα ἢ κατὰ φορὰν ἢ [2] κατ' αὔξησιν κινητὸν καθ'
αὑτό που, ὁ δὲ οὐρανός, ὥσπερ εἴρηται, οὔ που [3] ὅλως οὐδὲ
ἔν τινι τόπῳ ἐστίν, εἴ γε μηδὲν αὐτὸν περιέχει σῶμα.

Εἰ τὸ κατὰ φορὰν κινητὸν καθ' αὑτό που, κατὰ φορὰν δὲ
κινητὸς ὁ οὐρανός, καὶ καθ' αὑτὸ ἄρα ἀνάγκη εἶναί που τὸν
οὐρανόν. Εἰ δὲ μὴ τὸ δεύτερον, οὐδ' ἄρα τὸ πρῶτον· ἀχώρι- B
στα γὰρ ἀλλήλων, καὶ τῇ ἀναιρέσει τοῦ θατέρου [4] ἀκολουθεῖ ἡ
τοῦ δευτέρου ἀναίρεσις. Εἰ οὐκ ἔστιν ὁ οὐρανὸς ἐν τόπῳ καθ'
αὑτό, πῶς κυκλικὴν φορὰν φερόμενος τῶν μερῶν αὑτοῦ τὰ
μὲν ἄνω γίνεται κάτω, τὰ δὲ κάτω γίνεται ἄνω; Ἄνω δὲ καὶ
κάτω ὢν τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ λέγειν τὸν
οὐρανὸν μὴ εἶναι ἐν τόπῳ;

3. οὗ . . . εἶναι] Verba sunt Aristotelis; vid. c. 24.: ibi tamen (not. 3.) abest illud δή.

1. Ὡς . . . ὕδωρ] Lib. IV. c. 4. p. 211.. — Incipit locus: ὥσπερ γὰρ εἰ ἀλλοιοῦται, ἔστι τι ὃ νῦν μὲν λ. etc., et post μέλαν adduntur: καὶ νῦν μὲν σκληρὸν πάλαι δὲ μαλακόν.

2. δοκεῖ εἶναι] Sic codd. msti et Stephan.; reliqui εἶναι δοκεῖ (Arist.).

3. ὁ] Abest ab Arist.. Mox νῦν voculam jam Sylburg. ex isto desumsit.

quae in coelo apparent: *sine quo enim nihil est ex aliis rebus, id prius esse aliis rebus necesse est.*

27. Ex eodem libro.

Quemadmodum enim, si quid alteretur, id quod nunc album est erat olim nigrum (unde materiam aliquid esse dicimus), ita etiam locus simili videtur esse imaginandi ratione: sed tamen illud quidem, quia quod erat aër, nunc aqua est, locus vero, quia ubi erat aër, ibi nunc aqua.

Si quam habet rationem locus ad ea quae in loco, eamdem habet materia ad ea quae in materia sunt simili imaginandi ratione, comprehendi autem locus non potest nec materia: nihil ergo materia est ex iis quae in illa mutantur et generantur nec substantia est. Quomodo igitur dictum est materiam eorum quae prorsus generantur esse substantiam?

28. Ex eodem libro.

Omne corpus, quod vel loco vel incremento movetur, per se est alicubi, coelum autem, ut dictum est, non est totum alicubi, neque in aliquo loco est, siquidem nullo a corpore est circumdatum.

Si quod loco movetur est per se alicubi, loco autem movetur coelum: est etiam profecto necesse ut coelum per se alicubi sit. Quodsi minus secundum, neque etiam primum; haec enim a se invicem divelli non possunt, et sublato alterutro tollitur alterum consequenter. Si coelum non est per se in loco: quomodo, dum circulari agitur motu, partes ejus superiores deorsum et inferiores sursum feruntur? Quum autem partibus suis sursum et deorsum sit: quomodo non falsum est, quod coelum in loco dicitur non esse?

1. *Πᾶν...σῶμα*] Lib. IV. c. 5. p. 212.. — Titulum loci Stephanus ex Reg. 2. hunc praefixit: *Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἤτοι τοῦ δευτέρου.* Ultima verba male a correctore addita sunt; quapropter Maranus ejecit e textu.

2. *κατ'*] Haec praepositio ex Arist. addita est a Sylburgio, cui Maranus adstipulatur.

3. *ὅλως*] Arist. *ὅλος*.

4. *ἀκολουθεῖ*] Male Stephan. et Sylburg. *οὐκ ἀκολουθεῖ*. Jam Langus interpres negationem omisit.

29. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. C

[1] Στιγμῆς οὐκ ἔστιν ὁ τόπος.

Οὐκοῦν οὐκ ἔστι ποῦ ἡ στιγμή, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ὄν· εἰ δὲ ψευδὲς τοῦτο, ὂν ἄρα ἐστὶν ἡ στιγμὴ καὶ ποῦ. Εἰ δὲ ποῦ, καὶ τόπον αὐτῆς εἶναι [2] ἐξ ἀνάγκης.

30. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. D

[1] Καὶ ἔστιν ὁ τόπος καὶ ποῦ, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ δέ, ἀλλ' ὡς [2] τὸ πέρας ἐν τῷ πεπερασμένῳ. Οὐ γὰρ [3] ἐν τόπῳ τὸ ὄν, ἀλλὰ τὸ κινητὸν σῶμα.

Εἰ πᾶν τὸ ἐν τόπῳ ποῦ ἐστι, καὶ οὐ πᾶν τὸ ποῦ ἐν τόπῳ ἐστί, πλέον ἄρα τὸ ποῦ τοῦ ἐν τόπῳ. Πῶς οὖν μιᾶς κατηγορίας εἶναι λέγεται τὸ ποῦ καὶ τὸ ἐν τόπῳ, τὰ τοσοῦτον ἀλλή- E
λων διαφέροντα, ὥστε καὶ τὸν τόπον λέγειν εἶναι μὲν ποῦ, οὐκ ἐν τόπῳ δέ; Καὶ εἰ τὸ πέρας τοῦ πεπερασμένου, ἑτέρου μὲν πεπερασμένου ἐστὶ τόπος, ἑτέρου δὲ πέρας, πῶς οὐκ ἔστιν ἀνάγκη ἀεὶ τὸν τόπον εἶναι καὶ τόπον καὶ πέρας; Καὶ εἰ πρὸ τῶν ἐν τόπῳ ὁ τόπος ἐστί, πῶς οὐ λέλυται ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀεὶ τὸν τόπον εἶναι τόπον μὲν ἄλλου, πέρας δὲ ἄλλου; Καὶ εἰ τὸ μη- 134
δαμῶς ὂν οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ (εἴη γὰρ ἄν που, καθὼς εἶπε), πῶς οὐκ ἔστι ταὐτὸν [4] τὸ ποῦ τῷ ἐν τόπῳ; Καὶ εἰ μὴ ἅπαν ἐν τόπῳ τὸ ὄν, πῶς οὐκ ἔσται ταὐτὰ τῷ μὴ ὄντι τινὰ τῶν ὄντων, εἴ γε τὸ μὴ εἶναι ἐν τόπῳ κοινόν ἐστιν ἀμφοτέρων; Καὶ εἰ τὸ κινητὸν σῶμα μόνον ἐν τόπῳ ἐστί, πῶς ὁ οὐρανός, σῶμα ὂν κινητόν, οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ;

31. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. B

[1] Ὅτι μὲν οὖν ἢ ὅλως οὐκ ἔστιν ἢ μόλις καὶ ἀμυδρῶς, ἐκ τῶνδέ τις ἂν ὑποπτεύσειε. Τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ γέγονε καὶ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μέλλει καὶ οὔπω ἐστίν. Ἐκ δὲ τούτων καὶ ὁ ἄπει-

1. Στιγμῆς ... τόπος] Lib. IV. c. 5. p. 212.: οὔτε στιγμῆς εἶναι τόπον.

2. ἐξ ἀνάγκης] Subaudiendum ἐνδέχεται (Sylburg.) aut melius ἐστι (Maran.).

1. Καὶ ... σῶμα] Lib. IV. c. 5. p. 212..

2. τὸ] Additus recte (infra quoque: τὸ πέρας τ. πεπερ.) articulus ex Arist. ab editoribus, excepto Stephano.

29. Ex eodem libro.

Puncti non est locus.

Non ergo alicubi punctum, quemadmodum etiam id quod non est; sed si id falsum, ens ergo est punctum et alicubi. Quodsi alicubi, etiam locum ejus esse necesse est.

30. Ex eodem libro.

Et locus est et alicubi, non tamen ut in loco, sed ut finis in finito. Non enim in loco est ens, sed corpus quod movetur.

Si quidquid est in loco est alicubi, nec quidquid est alicubi in loco est, latius certe patet *alicubi* quam *in loco.* Quomodo ergo unius praedicamenti esse dicuntur illud alicubi et illud in loco, quae tantopere a se invicem distant, ut etiam locus dicatur esse alicubi, non tamen in loco? Et si finis rei finitae, alterius quidem rei finitae locus est, alterius vero finis: quomodo necesse non est, ut locus semper sit et locus et finis? Et si locus ante illa est quae sunt in loco: quomodo non evanescit necessitas, ut locus semper sit alterius locus et alterius finis? Et si id quod nequaquam est non est in loco (esset enim alicubi, ut dixit): quomodo non idem est alicubi esse atque in loco? Et si non quidquid est in loco est: quomodo nonnulla eorum quae sunt non idem erunt atque id quod non est, siquidem commune utrorumque est non esse in loco? Et si corpus, quod movetur, solum in loco est: quomodo coelum, quum corpus sit quod movetur, in loco non est?

31. Ex eodem libro.

Tempus igitur vel omnino esse vel vix et obscure esse, ex his quisquam suspicetur. Nam pars ejus fuit nec est, pars futura est necdum est. Ex his autem et infinitum et aeter-

3. ἐν τόπῳ τὸ ὄν] Arist. πᾶν τὸ ὂν ἐν τόπῳ.

4. τὸ ποῦ] Stephan. τόπου vitiose.

1. Ὅτι ... νῦν] Lib. IV. c. 10. p. 217. sq.. — Inscriptioni autem adjecta sunt verba περὶ τοῦ χρόνου, haud dubie a librario quodam aut lectore: quocirca ejeci.

ρος καὶ [2] ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται. Τὸ δ' ἐκ μὴ ὄν-
των συγκείμενον ἀδύνατον ἂν [3] δόξειε μετέχειν οὐσίας. Παντὸς
γὰρ μεριστοῦ, ἐάν περ ᾖ, ἀνάγκη, ὅτε ἔστιν, [4] ἤτοι ἔνια ἢ πάν- C
τα τὰ μέρη εἶναι· τοῦ δὲ χρόνου τὰ μὲν γέγονε, τὰ δὲ μέλλει,
ἔστι δὲ οὐδέν, ὄντος μεριστοῦ. Τὸ δὲ νῦν οὐ μέρος· [5] μετρεῖν
γὰρ τὸ μέρος, καὶ συγκεῖσθαι δεῖ τὸ ὅλον ἐκ τῶν μερῶν· ὁ δὲ
χρόνος οὐ δοκεῖ συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν.

Εἰ πᾶν τὸ γινόμενον πρὸ τοῦ γενέσθαι οὐκ ἦν, οὐκ ἄρα
ἀΐδιός τε καὶ ἄναρχος ὁ χρόνος· διὸ οὔτε ἡ κίνησίς ἐστιν ἀΐδιός
τε καὶ ἄναρχος, ἧς ὁ χρόνος ἐστὶν ἀριθμός. Εἰ γὰρ τὸ μέλλον D
μέρος τοῦ χρόνου οὔπω ἐστίν, ἦν δὲ καὶ τὸ γεγονὸς μέρος τοῦ
χρόνου πρὸ τοῦ γενέσθαι μέλλον, ἦν ἄρα [6] ὅτε οὐκ ἦν τὸ γεγο-
νὸς μέρος τοῦ χρόνου. Καὶ εἰ δεῖ τὸ ἄπειρον ἄναρχον εἶναι,
οὐκ ἄρα ἄπειρος ὁ χρόνος, τὴν μεταβολὴν τοῦ μέλλοντος ἔχων
ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Καὶ εἰ μὲν τὸ γεγονὸς μέρος τοῦ χρόνου [7] ἐνερ-
γείᾳ ἐστὶ χρόνος, τὸ δὲ μέλλον δυνάμει, ἐν δὲ τοῖς οὖσιν ἡ ἐν-
έργεια καὶ δύναμις, οὐκ ἄρα ἐκ μὴ ὄντων σύγκειται ὁ ἐκ τοῦ E
γεγονότος καὶ μέλλοντος συγκείμενος χρόνος. Καὶ εἰ τῆς οὐσίας
οὐ μετέχει ὁ χρόνος, ἀλλ' ὅμως τοῦ παρακεῖσθαι [8] ταῖς οὐσίαις
μετέχει, ὡς καὶ ἐκ τούτου φανερὸν ὅτι τῶν ὄντων ἐστὶν ὁ χρό-
νος. Καὶ εἰ τὸ γεγονὸς μέρος τοῦ χρόνου ἐν τοῖς γεγονόσι μέ-
ρεσι τοῦ μεριστοῦ θεωρεῖται, πῶς οὐδὲν μέρος ἐστὶ τοῦ χρόνου,
μεριστοῦ ὄντος; Καὶ εἰ τὸ νῦν οὐκ ἔστιν ἐλάχιστον μέρος τοῦ
χρόνου, τί ἔστι [9] τὸ ἐξαίφνης καὶ τὸ ἄτομον καὶ ἡ στιγμὴ τοῦ χρό- 135
νου λεγόμενον; Πῶς ἐνδέχεται ἐκ μὲν τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι εἰς
τὸ νῦν τὴν μεταβολήν, ἐκ δὲ τοῦ νῦν εἰς τὸ παρεληλυθός, τοῦ
νῦν μὴ ὄντος μέρους τοῦ χρόνου; Πάντα γὰρ μέρος τοῦ χρόνου,
πρῶτον, μέλλον, ὕστερον, νῦν, ἔπειτα, παρεληλυθός.

2. ἀεὶ λαμβ.] Sic codd. msti et Stephan.; reliqui ὁ ἀεὶ λαμβ. ex Arist..

3. δόξειε] Arist. εἶναι δόξειε. — Tum: Πρὸς δὲ τούτοις παντὸς μεριστοῦ.

4. ἤτοι ... εἶναι] Arist. ἤτοι πάντα τὰ μέρη εἶναι ἢ ἔνια.

5. μετρεῖν] Ita Maran. ope Reg. 1. scripsit. Caeteri habent μετρεῖται. Arist. μετρεῖ τε. Ille editor recte: „Declarat hic scriptor partes ad mensuram totius adhiberi debere, quod quidem cum praesenti non existimet convenire, illud inter temporis partes numerandum negat.“

num tempus assumtum constat. Quod autem constat ex his quae non sunt id ut particeps sit substantiae non videtur posse fieri. Cujusque enim rei quae dividi possit, si modo exsistat, necesse est, quum exsistit, ut vel nonnullae partes vel omnes exsistant; temporis autem, quod dividi potest, aliae partes exstiterunt, aliae futurae sunt, nulla autem exsistit. Praesens enim pars non est; nam necesse est ut pars metiatur, ac totum componatur ex partibus: tempus autem non videtur componi ex praesenti.

Si quidquid fit non erat antequam fieret, non ergo aeternum et sine principio tempus: idcirco nec motus, cujus numerus est tempus, aeternus et sine principio. Nam si futura pars temporis nondum est, erat autem etiam praeterita pars temporis antequam futurum fieret: erat ergo quum non esset praeterita pars temporis. Et si id quod infinitum est sine principio esse debet: non ergo infinitum tempus, quod, ut sit, principium habet vicissitudinem futuri. Et si praeterita pars temporis actu est tempus, futura autem potentia, in iis autem quae sunt actus et potentia numerantur: non ergo constat tempus ex iis quae non sunt, quod ex praeterito et futuro constat. Et si substantiae non est particeps tempus: at assidet substantiis, ita ut vel ex hoc manifestum sit tempus ex eorum quae sunt numero esse. Et si praeterita pars temporis in praeteritis rei divisibilis partibus spectatur: quomodo nulla pars est temporis, quod dividitur? Et si praesens non est vel minima pars temporis: quid est quod dicitur repentinum et individuum et punctum temporis? Quomodo fieri potest, ut ex futuro in praesens et ex praesenti in praeteritum fiat vicissitudo, si praesens non est pars temporis? Omnia enim sunt pars temporis: primum, futurum, posterius, nunc, deinde, praeteritum.

Vid. c. 35..

6. ὅτε] Morell. et Maran. ὅτι contra codd. auctoritatem.

7. ἐνεργείᾳ ἐστὶ χρόνος] Ita pro vulg. ἐνέργειά ἐστι (Morell. et Maran.: ἐνεργείᾳ ἐστὶ) χρόνον legendum est.

8. ταῖς οὐσίαις] Reg. 1. ἐν ταῖς οὐσίαις.

9. τὸ] Maranus omisit.

32. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ τετάρτου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

[1]Ὅτι μὲν [2]τοίνυν οὔτε κίνησις οὔτ' ἄνευ κινήσεως ὁ χρόνος ἐστί, φανερόν. B

Ἀλλ' ὅτι γενητὸς ὁ χρόνος καὶ οὐκ ἀΐδιος, ἠργμένος καὶ οὐκ ἄναρχος, πεπερασμένος καὶ οὐκ ἄπειρος, φανερόν ἐστι καὶ τοῦτο. Εἰ δὲ ὁ χρόνος τοιοῦτος, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ κίνησις, ἧς ἀριθμός ἐστιν ὁ χρόνος.

33. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

*)Ὅση γὰρ ἡ κίνησις, τοσοῦτος καὶ ὁ χρόνος ἀεὶ δοκεῖ C γεγονέναι.

Οἷς τὸ γενητὸν καὶ τὸ γεγονέναι πρόσεστι, τούτων ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀΐδιόν τε καὶ ἄναρχον καὶ τὸ ἄπειρον ἄπεστιν.

34. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1]Τότε φαμὲν γεγονέναι χρόνον, ὅταν τοῦ προτέρου καὶ ὑστέ- D ρου ἐν τῇ κινήσει αἴσθησιν λάβωμεν. Ὁρίζομεν δὲ τῷ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑπολαβεῖν [2]αὐτὰ καὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν ἕτερον. Ὅταν γὰρ ἕτερα τὰ ἄκρα τοῦ μέσου νοήσωμεν, καὶ δύο εἴπῃ ἡ ψυχὴ τὰ νῦν, τὸ μὲν πρότερον τὸ δ' ὕστερον, τότε καὶ τοῦτό φαμεν εἶναι χρόνον· τὸ γὰρ ὁριζόμενον τῷ νῦν [3]χρόνος εἶναι δοκεῖ· [4]ἔστι γὰρ ὁ χρόνος ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον. Οὐκ ἄρα κίνησις ὁ χρόνος, [5]ἀλλ' ᾗ ἀριθμὸν ἔχει ἡ κίνησις· σημεῖον E δέ· [6]τὸ μὲν πλεῖον καὶ ἔλαττον [7]κρίνομεν ἀριθμῷ, κίνησιν δὲ πλείω καὶ ἐλάττω χρόνῳ.

Ὁ τὴν γένεσιν τοῦ χρόνου τῷ ἐν τῇ κινήσει [8]προτέρῳ καὶ ὑστέρῳ ὁριζόμενος ἀΐδιόν τε καὶ ἄναρχον καὶ ἄπειρον οὔτε τὸν χρόνον λέγει οὔτε τὴν κίνησιν· εἰ γὰρ γέγονεν, οὔτε ἀΐδιόν ἐστιν οὔτε ἄναρχον, καὶ εἰ τοῖς οἰκείοις ἄκροις ἐστὶ περατουμένη, ἄπειρος οὐκ ἔστιν.

1. Ὅτι ... φανερόν] Lib. IV. c. 11. p. 219..

2. τοίνυν] Arist. οὖν. Sed cf. ibid. in fine c. 10..

*) Ὅση ... γεγονέναι] Lib. IV. c. 11. p. 219..

1. Τότε ... χρόνῳ] Lib. IV. c. 11. p. 219..

2. αὐτά] Codd. msti et editi inepte αὐτό. Mox pro τὸ μεταξὺ Arist. μεταξύ τι.

3. χρόνος] Reg. 1. χρόνον.

4. ἔστι ... ὕστερον] Arist. καὶ ὑποκείσθω. ὅταν μὲν ... ὅταν δὲ ...

32. Ex eodem quarto libro ejusdem commentationis.

Nec motum igitur esse nec sine motu tempus, manifestum est.

At genitum esse tempus nec aeternum, inchoatum nec sine principio, finitum nec infinitum, id etiam manifestum est. Sed si tale est tempus, necessario etiam motus, cujus numerus est tempus.

33. Ex eodem libro.

Qualis enim est motus, tale etiam tempus semper videtur esse.

Quibus genitum esse et factum esse convenit, ab iis necessario aeternum et sine principio et infinitum abest.

34. Ex eodem libro.

Tunc tempus esse dicimus, quum prioris et posterioris in motione sensum percipimus. Ex eo autem, quod ea aliud atque aliud esse existimemus, etiam quod inter ea interjectum est aliud esse statuimus. Nam quando extrema a medio alia esse intelligimus, ac duo in praesenti animus considerat, nimirum prius et posterius, tunc hoc tempus esse dicimus; quod enim praesenti definitur tempus esse videtur: est quippe tempus numerus motionis secundum prius et posterius. Non ergo motus est tempus, sed numerum habens motio; cujus rei illud indicium est, quod plus aut minus numero dijudicamus, motum vero majore et minore tempore.

Qui generationem temporis eo definit, quod in motu prius et posterius est, aeternum et sine principio et infinitum nec tempus dicit nec motum; nam si factus est, nec aeternus est nec sine principio, et si propriis terminis coërcetur, non est infinitus.

χρόνον· (haec omnia praetermissa sunt a Pseudo-Justino) *τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον.*

5. *ἀλλ' ᾗ*] Arist. *ἀλλ' ᾗ*: *sed qua.*

6. *τὸ μὲν πλεῖον*] Sylburg. et Morell. *τὸ μὲν γὰρ πλεῖον* ex Arist.

7. *κρίνομεν*] Codd. msti et Stephan. *κρινόμενον.*

8. *προτέρῳ*] Codd. msti et editi perperam *πρώτῳ.*

35. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 136

[1] Τὸ δὲ νῦν τὸν χρόνον μετρεῖ, ᾗ πρότερον καὶ ὕστερον, [2] καὶ ἀκολουθεῖ τῷ [3] μὲν μεγέθει ἡ κίνησις, ταύτῃ δὲ ὁ χρόνος.

Εἰ οὐκ ἔστι τὸ νῦν μέρος τοῦ χρόνου, καθὼς εἶπεν ἐν τῷ τριακοστῷ [4] πρώτῳ κεφαλαίῳ, πῶς μετρεῖ τὸν χρόνον; Ἢ ἄρα οὐ μετρεῖ τὸν χρόνον τὸ νῦν, [5] ἢ μέρος αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι B
τοῦ χρόνου. Καὶ εἰ ἀκολουθεῖ τῷ μεγέθει ἡ κίνησις, ταύτῃ δὲ ὁ χρόνος, γενητὸν ἄρα τὸ μέγεθος, ὥσπερ ἡ κίνησις καὶ ὁ χρόνος, τὰ ἐκείνῳ ἀκολουθοῦντα.

36. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

*) Τῆς γραμμῆς ἐλάχιστος ἀριθμός, πλήθει μέν ἐστι δύο C
ἢ μία, μεγέθει δ' οὐκ ἔστιν ἐλάχιστος· ἐλάχιστος γὰρ κατὰ μὲν ἀριθμόν ἐστιν ὁ εἷς ἢ δύο, κατὰ δὲ μέγεθος οὐκ ἔστιν.

Εἰ μὴ ἐλάχιστόν ἐστι μέρος ἐν τῇ γραμμῇ μὲν ἡ στιγμή, ἐν τῷ χρόνῳ δὲ τὸ νῦν, τί ἕτερόν ἐστιν ἡ στιγμὴ ἐν τῇ γραμμῇ καὶ τὸ νῦν ἐν τῷ χρόνῳ; Εἰ δ' οὐκ ἐλάχιστόν ἐστι μέρος, ἀλλὰ πέρας, πῶς οὖν χωρὶς μὲν τοῦ πεπερασμένου ἀδύνατόν ἐστιν εἶναι τὸ πέρας, χωρὶς δὲ τῆς γραμμῆς ἐνδέχεται εἶναι τὴν στιγ- D
μήν; Καὶ εἰ ἐν οἷς οὐκ ἔστι τὸ ἐλάχιστον, ἐν τούτοις οὐδὲ τὸ μέγιστον, κατὰ τί ἡ λοιπὴ διαφορὰ τῶν μερῶν, τοῦ μεγίστου καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἀναιρουμένης τῆς διαφορᾶς;

37. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ὥστε φανερὸν ὅτι τὰ ἀεὶ ὄντα [2] ἢ τὰ ἀεὶ μὴ ὄντα οὐκ E
ἔστιν ἐν χρόνῳ· οὐ γὰρ περιέχεται [3] ὑπὸ χρόνου, οὐδὲ μετρεῖται τὸ εἶναι αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου.

[4] Πῶς οὖν τὴν κίνησιν εἴρηκας εἶναι ἀΐδιον, καὶ τὸν χρόνον ταύτης ἀριθμόν; Ὧν γὰρ ὁ χρόνος ἐστὶν ἀχώριστος, ταῦτα οὐκ ἐνδέχεται μὴ εἶναι ἐν χρόνῳ.

38. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 137

[1] Ὅσα μήτε κινεῖται μήτ' ἠρεμεῖ, οὐκ ἔστιν ἐν χρόνῳ· τὸ

1. Τὸ ... χρόνος] Lib. IV. c. 11. p. 219..

2. καὶ] Ante hanc voculam nonnulla a Pseudo-Justino omissa sunt.

3. μὲν] Jam Sylburg. ex Arist. textui inseruit.

4. πρώτῳ] Codd. msti et editi τρίτῳ inepte.

5. ἢ] Si metitur.

*) Τῆς ... ἔστιν] Lib. IV. c. 12. p. 220.; sed liberius verba sunt allata.

35. Ex eodem libro.

Praesens autem tempus metitur, qua prius et qua posterius: et magnitudinem consequitur motus, hunc autem tempus.

Si praesens pars non est temporis, ut dixit trigesimo primo capite: quomodo metitur tempus? Vel profecto praesens non metitur tempus, vel partem id esse temporis necesse est. Et si magnitudinem consequitur motus, hunc autem tempus: genita ergo magnitudo, ut et motus et tempus, quae illam consequuntur.

36. Ex eodem libro.

Lineae minimus numerus, multitudine quidem duae aut una, magnitudine autem non minimus: minimus enim numerus est unus aut duo, magnitudine autem [minimus] non est.

Si non minima pars est in linea quidem punctum, in tempore vero praesens: quid tandem aliud est punctum in linea et praesens in tempore? Sin autem non minima pars est, sed finis: quomodo ergo sine re finita non potest esse finis, sine linea autem esse potest punctum? Et si quibus in rebus non est minimum, in iisdem etiam non est maximum: quomodo reliqua differentia partium consistit, maximi et minimi differentia sublata?

37. Ex eodem libro.

Idcirco manifestum est ea quae semper aut quae nunquam sunt non esse in tempore; non enim ea circumplectitur tempus, neque substantiam eorum tempus metitur.

Quomodo igitur motum dixisti esse aeternum, et tempus numerum ejus? A quibus enim separari tempus non potest, ea fieri non potest quin sint in tempore.

38. Ex eodem libro.

Quaecunque nec moventur nec quiescunt, in tempore non

1. Ὥστε ... χρόνου] Lib. IV. c. 12. p. 221..

2. ἢ τὰ ἀεὶ μὴ ὄντα] Arist. ἢ ἀεὶ ὄντα. Et sic Langus quoque: *quatenus semper sint.*

3. ὑπὸ χρόνου] Sic codd. msti et Stephan.; caeteri ὑπὸ τοῦ χρόνου.

4. Πῶς] Vulgo ὡς, id quod pariter Marano displicuit.

1. Ὅσα ... μέτρον] Lib. IV. c. 12. p. 221..

μὲν γὰρ ἐν χρόνῳ [2] εἶναι ἐστὶ τὸ μετρεῖσθαι χρόνῳ, ὁ δὲ χρόνος κινήσεως καὶ ἠρεμίας μέτρον.

Εἰ τὸ ὂν ἐν τῷ χρόνῳ [3] ἐκεῖνο κινεῖται καὶ ἠρεμεῖ, κινεῖται δὲ ὁ οὐρανὸς κατὰ τὸν λέγοντα καὶ ἠρεμεῖ ἡ γῆ, ἐν χρόνῳ ἄρα ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ τούτων κίνησίς τε καὶ ἠρε- B
μία. Καὶ εἰ γενητὸς ὁ χρόνος, [4] ἐξ ἀνάγκης [ἄρα γενητὸς καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ.

39. Ἐκ τοῦ πέμπτου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

[1] Ὥστε ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων τρεῖς εἶναι μεταβολάς, τήν τε ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐκ μὴ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον. Ἡ γὰρ [2] οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον [3] οὐκ ἔστι με- C
ταβολὴ διὰ τὸ μὴ εἶναι κατ' ἀντίθεσιν· οὔτε γὰρ ἐναντία οὔτε ἀντίφασίς ἐστιν. Ἡ μὲν οὖν [4] οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον μεταβολὴ κατ' ἀντίφασιν γένεσίς ἐστιν, [5] ἡ δ'] ἐξ ὑποκειμένου εἰς οὐχ ὑποκείμενον [6] φθορά.

Οὐδαμοῦ ἄρα ἡ ὕλη, ἣν εἶπες ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὑποκειμένην τοῖς γινομένοις τε καὶ φθειρομένοις, τοῖς μὲν ὡς ἐξ οὗ, τοῖς δὲ ὡς εἰς ὅ.

40. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. D

[1] Τὸ μὲν γὰρ μὴ λευκὸν ἢ μὴ ἀγαθὸν ὅμως ἐνδέχεται κινεῖσθαι κατὰ συμβεβηκός ([2] εἴη γὰρ ἄνθρωπος τὸ μὴ λευκόν),

2. εἶναι] Non est in codd. mstis neque in Stephani editione; sed jam Sylburg. ex Aristotele desumsit.

3. ἐκεῖνο] Pleonastice positum est ut c. 41. p. 138. D. Cf. Quaestt. et Respp. ad Orth. 65. not. 1..

4. ἐξ ἀνάγκης etc.] Inter verba ἐξ ἀνάγκης et ἐξ ὑποκειμένου lacuna est in codd. mstis, quam quum librarii explere non possent, adnotarunt in margine: λείπει ἐνταῦθα· οὐ γὰρ ἁρμόττει τὸ ἔμπροσθεν τῇ προελθούσῃ ἐννοίᾳ· δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ψήφου τῶν κεφαλαίων. Hunc tamen defectum Sylburgius in adnotationibus explere conatus est ex Lango interprete et Aristotele; convenientius visum est Marano graeca in ipsum textum inducere et sua Aristoteli reddere.

1. Ὥστε... φθορά] Lib. V. c. 1. p. 225.. — Vid. c. 38. not. 4..

2. οὐκ ἐξ] Maranus cum Sylburgio ἐκ μή (*ex non subjecto*).

sunt; nam in tempore esse mensuram tempore subire est: tempus autem motus et quietis mensura.

Si id quod in tempore est movetur et quiescit, movetur autem, ut placet ei qui hoc dixit, coelum et quiescit terra: in tempore igitur coelum et terra eorumque et motus et quies. Et si genitum tempus, necessario [igitur genita quoque fuerint et coelum et terra.

39. Ex quinto libro ejusdem commentationis.

Quare ex dictis tres esse mutationes necesse est: eam quae ex subjecto in subjectum, et eam quae ex subjecto in non subjectum, et eam quae ex non subjecto in subjectum fit. Ea enim quae non ex subjecto in non subjectum fit non est mutatio, eo quod non est per oppositionem; neque enim contraria neque contradictoria est. Ea igitur mutatio, quae non ex subjecto in subjectum fit per contradictionem, generatio est, ea vero,] quae ex subjecto in non subjectum, interitus.

Nusquam ergo materia, quam supra dicebas subjectam iis quae gignuntur et intereunt, his quidem tamquam ex quo, his autem tamquam in quod.

40. Ex eodem libro.

Quod enim non album est aut non bonum moveri tamen potest per accidens (sit enim homo non album), quod autem

3. *οὐκ ἔστι*] Maran. falso *ἐκ ἔτι*.

4. *οὐκ ἐξ*] Maran. c. Sylb. *ἐξ οὐχ*.

5. *ἡ δ'*] Maran. *ἡθ'* vitiose. Ab Aristotele autem praemittuntur verbis *ἡ δ' ἐξ ὑποκειμένου* etc. haecce: *ἡ μὲν ἁπλῶς ἁπλῆ, ἡ δέ τις τινός, οἷον ἡ μὲν ἐκ μὴ λευκοῦ εἰς λευκὸν γένεσις τούτου, ἡ δ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἁπλῶς εἰς οὐσίαν γένεσις ἁπλῶς, καθ' ἣν ἁπλῶς γίνεσθαι καὶ οὐ τὶ γίνεσθαι λέγομεν.* Sed data opera, ut Pseudo-Justinus haud raro, ego quoque praetermisi ista, quum ad propositum minime necessaria sint.

6. *φθορά*] Deest in codd. mstis; additum ex Arist. contextu.

1. *Τὸ . . . κινεῖσθαι*] Lib. V. c. 1. p. 225..

2. *εἴη γὰρ*] Rectius *εἴη γὰρ ἄν*. Omitti facile poterat *ἂν* ob vocem *ἄνθρ.* quae sequitur.

τὸ δὲ ἁπλῶς μὴ τόδε οὐδαμῶς· ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ ὂν κινεῖσθαι.

Εἰ ἐκ τοῦ μὴ κινουμένου ἀδύνατον γενέσθαι οὐσίαν, [3] καὶ τὸ ἁπλῶς τόδε μὴ ὂν οὐδαμῶς κινεῖται (ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ ὂν κινεῖσθαι), πῶς γέγονεν ἐκ τῆς ὕλης οὐσία ἁπλῶς τόδε τι E
οὐκ οὔσης;

41. Ἐκ τοῦ ὀγδόου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

[1] Εἰ δὲ ἀδύνατον εἶναι καὶ νοῆσαι χρόνον ἄνευ τοῦ νῦν, 138
[2] τὸ δὲ νῦν μεσότης τις, καὶ ἀρχὴν καὶ τελευτὴν ἔχον, ἀλλ' ἀρχὴν μὲν τοῦ ἐσομένου χρόνου, τελευτὴν δὲ τοῦ παρελθόντος, ἀνάγκη ἀεὶ εἶναι τὸν χρόνον· τὸ γὰρ ἔσχατον τοῦ τελευταίου ληφθέντος χρόνου [3] τὸ νῦν ἐστιν· οὐδὲν γὰρ ἔστι λαβεῖν ἐν τῷ χρόνῳ παρὰ τὸ νῦν. Ὥστε ἐπεί ἐστιν ἀρχὴ [4] καὶ τελευτή, [5] ἀνάγκη ἐπ' ἀμφότερα εἶναι χρόνον. [6] Ἀλλ' εἰ χρόνον, ἀνάγκη καὶ κίνησιν, εἴπερ ὁ χρόνος πάθος ἐστὶ κινήσεως.

Ἐν τούτοις κατασκευάζει ὁ Ἀριστοτέλης τὸν οὐρανὸν εἶναι B
ἀΐδιον. Εἰ γὰρ μεσότης τίς ἐστι καὶ ἀρχὴ καὶ τελευτή, καὶ ἑκατέρωθεν ἀεὶ ἔχει χρόνον, ᾧ τεθέντι ἀναγκαίως ἕπεται τὸ τὸν χρόνον εἶναι ἀΐδιον· καὶ εἰ ὁ χρόνος ἀΐδιος, καὶ ἡ κίνησις ἐξ ἀνάγκης ἐστὶν ἀΐδιος, ἧς ὁ χρόνος ἐστὶν ἀριθμός· καὶ εἰ ἡ κίνησις ἀΐδιος, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ κινούμενον σῶμα ἀΐδιόν ἐστι. Τοῦτο δὲ ἀτόπως ἔθηκε τὸ συναΐδιον εἶναι· καὶ ἐλεγχθήσεται οὕτως. Ὡς γὰρ γενήσεται ὁ μέλλων γίνεσθαι χρόνος, οὕτως γέ- C
γονε καὶ ὁ παρελθών. Ἀλλ' ὁ μέλλων γίνεσθαι χρόνος, [7] ὥσπερ τὴν μέλλουσαν γένεσιν ἔχει, οὕτως καὶ τὴν ἀρχήν· καὶ ὥσπερ

3. καὶ τὸ ἁπλῶς τόδε] Maran. καὶ τὸ ἁπλῶς τὸ δὲ etc., reliqui editt. καὶ τὸ ἁπλῶς· τὸ δὲ etc..

1. Εἰ ... κινήσεως] Lib. VIII. c. 1. p. 251.. — Inscriptio autem in codd. mstis et editis est Ἐκ τοῦ ἐνάτου λόγου etc.. Error, ut Perionius notavit, inde natus est, quod numeralis nota ϑ', qua scriptor usus est haud dubie, alias octo significat, quum scilicet ab α' usque ad ω' vulgaris fit numeratio, alias vero significat novem, quum post ε' inseritur ϛ', numerus senarius. — Caeterum incipit locus apud Arist. sic: Εἰ οὖν ἀδύνατόν ἐστι καὶ εἶναι καὶ νοῆσαι.

2. τὸ δὲ νῦν] Addit Arist. ἐστί. — Dein post ἔχον ponit ἅμα, sed ἀλλ' quod sequitur omittit.

3. τὸ νῦν ἐστιν] Arist. ἔν τινι τῶν νῦν ἔσται.

omnino non est certum quid id nullatenus; fieri enim non potest ut quod non est moveatur.

Si fieri non potest ut ex eo quod non movetur generetur substantia, nec movetur quod omnino non est certum quid (*fieri enim non potest ut quod non est moveatur*): quomodo ex materia, quae certum quid non est, facta prorsus est substantia?

41. Ex octavo libro ejusdem commentationis.

Si neque esse neque intelligi potest tempus sine praesenti, praesens vero medium quiddam est, et initium et finem habens, initium quidem futuri temporis, finem autem praeteriti: necesse est semper esse tempus; nam finis postremi, quod assumtum est, temporis est praesens: nihil enim potest in tempore apprehendi praeter praesens. Quare quia initium est et finis, necesse est citra et ultra esse tempus. Sed si tempus, etiam motum necesse est, quia tempus perpessio est motus.

His adstruit Aristoteles coelum esse aeternum. Nam si medium quiddam est et initium et finis, etiam utrinque semper tempus habet, quo posito sequitur necessario tempus esse aeternum; et si tempus aeternum, etiam motus necessario est aeternus, cujus tempus est numerus; et si motus aeternus, necessario etiam corpus quod movetur aeternum est. Illud autem absurde statuit coaeternum esse: quod quidem sic arguitur. Quemadmodum enim fiet tempus futurum, ita factum est etiam praeteritum. Sed futurum tempus, ut futuram originem habet, ita etiam initium; et ut nihil praeteriti temporis

4. *καὶ τελευτή*] Arist. *τε καὶ τελευτὴ τὸ νῦν.*

5. *ἀνάγκη . . . χρόνον*] Arist. *ἀνάγκη αὐτοῦ ἐπ' ἀμφότερα εἶναι ἀεὶ χρόνον.*

6. *Ἀλλ' εἰ χρόνον*] Arist. *Ἀλλὰ μὴν εἴγε χρόνον.* Tum pergit: *φανερὸν ὅτι ἀνάγκη εἶναι καὶ κίνησιν, εἴπερ ὁ χρόνος πάθος τι κινήσεως.*

7. *ὥσπερ τ. μ. γένεσιν ἔχει*] Vulgo vitiose *γενέσθαι* legitur pro *γένεσιν*, quod in textu ponendum censui. Maranus legi vult *ὥσπερ τ. μ. γενέσθαι ἔχει ἀρχήν, οὕτως καὶ ὁ παρελθών*: *ut initium habebit, ita et praeteritum tempus habuit initium.* Satis commode quidem; at nimis magna est mutatio.

οὐδὲν τοῦ παρελθόντος ἐστὶν ἐν τῷ μέλλοντι, οὕτως [8]οὐδὲν τοῦ μέλλοντός ἐστιν ἐν τῷ παρόντι. Ἀλλ' εἰ τὸ νῦν ὄν ἐστι καὶ πάρεστι, τὸ δὲ μέλλον οὔπω ἐστὶν οὔτε ὂν οὔτε παρόν, οὐκ ἄρα ἐστὶ τὸ παρὸν νῦν ἀρχὴ τοῦ μέλλοντος χρόνου, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἔσεσθαι νῦν ἐκεῖνό ἐστιν ἀρχὴ τοῦ μέλλοντος, ὃ οὔτε μεσότης τίς ἐστιν, D ἔχον [9]ἐπ' ἀμφότερα χρόνον, ἀλλ' ἐπὶ θάτερον, οὔτ' ἀρχὴ καὶ τελευτή, τὸ αὐτὸ μὲν νῦν, ἄλλου δὲ καὶ ἄλλου χρόνου, οἷον ἀρχὴ μὲν τοῦ μέλλοντος, τελευτὴ δὲ τοῦ παρελθόντος· [10]ἀλλ' ἄλλο μὲν νῦν ἀρχὴ καὶ ἄλλο τελευτή, τοῦ αὐτοῦ δὲ χρόνου. Ἄλλως δὲ εἰ ἀδύνατον τὸ νῦν εἶναι νῦν, ἐὰν μὴ πρότερον ᾖ μέλλον καὶ οὐκ ὄν, ἀδύνατον ἄρα τὸ νῦν συναΐδιον εἶναι. Εἰ γὰρ πᾶν τὸ E πρότερον οὐκ ὄν, ὕστερον δέ, γενητὸν τοῦτο, τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ νῦν, γενητὸν ἄρα τὸ νῦν· εἰ δὲ τὸ νῦν, ἐξ ἀνάγκης καὶ ὁ πᾶς χρόνος, οὗ ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τὸ νῦν· καὶ εἰ ὁ χρόνος, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ κίνησις, ἧς ὁ χρόνος ἐστὶν ἀριθμός· καὶ εἰ ἡ κίνησις, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ κινούμενον σῶμά ἐστι γενητόν.

42. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 139

[1]Ὅλως δὲ τὸ νομίζειν [2]ταύτην τὴν ἀρχὴν εἶναι ἱκανήν, ὅτι ἀεὶ ἔστιν οὕτως ἢ γίνεται, οὐκ ὀρθῶς [3]ἐστιν ὑπολαβεῖν, [4]ἐφ' ὃ Δημόκριτος ἀνάγει τὰς περὶ φύσεως αἰτίας, [5]ὅτι οὕτως καὶ τὸ πρότερον ἐγίνετο· τοῦ δ' ἀεὶ οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν, λέγων ἐπί τινων ὀρθῶς, ὅτι δ' ἐπὶ πάντων οὐκ ὀρθῶς. Καὶ γὰρ τὸ τρίγωνον ἔχει δυσὶν ὀρθαῖς ἀεὶ τὰς γωνίας ἴσας, ἀλλ' ὅμως ἐστί B [6]τι τῆς ἀϊδιότητος ταύτης ἕτερον αἴτιον [7]ἀΐδιον· τῶν μέντοι ἀρχῶν οὐκ ἔστιν [8]αἴτιον ἀϊδίων οὐσῶν.

Εἰ τοίνυν ὡς γίνεται νῦν, οὕτως καὶ τὸ πρότερον ἐγίνετο, οὐκ ὀρθῶς ἐστιν ὑπολαβεῖν ἀρχὴν εἶναι τῶν ἀεὶ κατὰ φύσιν γι-

8. οὐδὲν] Vulgatam scripturam οὐδὲ emendandam (id quod etiam ex parallelismo membrorum patescit) jam Sylburgius contendit. Nam οὐδέν, quod in membro est superiori, in hoc subintelligi non potest. Vel saltem legas οὐδὲ τοῦ μέλλοντός τι.

9. ἐπ' ἀμφότερα] Maran. ἐπ' ἀμφοτέρᾳ (sic).

10. ἀλλ' etc.] Non male Maranus: *sed praesens, quod est initium, aliud est a fine et ad idem tempus pertinet.*

1. Ὅλως... οὐσῶν] Lib. VIII. c. 1. p. 252..

2. ταύτην τ. ἀ. ε. ἱκ.] Arist. ἀρχὴν εἶναι ταύτην ἱκανήν. — Mox habet ἢ ante ἔστιν.

est in futuro, ita nihil futuri est in praesenti. Sed si id quod nunc praesens est ens est et adest, futurum autem nondum est neque ens est neque adest: non ergo id quod nunc praesens est initium est futuri temporis, sed quod futurum est praesens id initium est futuri, quod quidem neque medium quiddam est, habens ex utraque parte tempus, sed ex altera, neque initium et finis, quum idem praesens sit, alius atque alius temporis, nempe initium futuri, finis praeteriti; sed aliud praesens initium et aliud finis, ejusdem vero temporis. Praeterea si praesens non potest esse praesens, nisi prius sit futurum ac non sit, fieri ergo non potest ut praesens sit coaeternum. Nam si quidquid prius non fuit, sed posterius, genitum est, tale autem est etiam praesens, genitum ergo praesens; quodsi praesens, necessario etiam omne tempus, cujus initium est et finis praesens; et si tempus, necessario etiam motus, cujus tempus est numerus; et si motus, necessario etiam corpus quod movetur est genitum.

42. Ex eodem libro.

Omnino autem existimare hanc causam esse idoneam, quod semper ita res sit aut fiat, non recta est opinio, atque huc refert Democritus naturales causas, nempe quod ita etiam antea factum sit; cur autem semper ita fiat, causam inquirendam non putat, de quibusdam quidem recte disserens, de omnibus vero non recte. Nam triangulus habet duobus rectis semper angulos aequales, sed tamen aliqua est alia hujus aeternitatis causa aeterna; at principiorum, quum aeterna sint, nulla est causa.

Si igitur recta non est opinio hanc eorum quae semper secundum naturam fiunt arbitrari causam, quod, ut nunc res

3. ἐστὶν] Arist. ἔχει.
4. ἐφ' ὃ] Codd. msti ἐφ' ᾧ.
5. ὅτι] Arist. ὡς.
6. τι τῆς] Reg. 2. et Stephan. mendose τις (pro τῆς), omisso τι. Hoc pronomen etiam in Reg. 1. excidit. Causa erroris cernitur in ultima praecedentis vocis (ἐσ τ ι) syllaba.
7. αἴδιον] Ab Arist. abest.
8. αἴτιον] Editores excepto Stephano dederunt ex Arist. ἕτερον αἴτιον praeter necessitatem.

νομένων, ἐξ ἀνάγκης ἄρα ὀρθῶς ἐστὶν ὑπολαβεῖν ἀρχὴν εἶναι τῶν κατὰ φύσιν γινομένων τὸ μὴ οὕτως γεγονός, ὡς τὸ νῦν γίνεται, ἀλλ' ἑτέρως· διὸ δίκαιόν ἐστι καὶ τοῦ ἀεὶ γινομένου ζητεῖν τὴν C
ἀρχήν. Ἄλλως γίνεται ζῶον ἐκ ζώου, καὶ ἄλλως γέγονε ζῶον ἐκ μὴ ζώου· καὶ τὸ μὲν ζῶον ἐκ μὴ ζώου οὔτε κατὰ φύσιν γέγονεν οὔτε ἀεὶ γίνεται, τὸ δὲ ζῶον ἐκ ζώου ἀεί τε καὶ κατὰ φύσιν γίνεται, ἐξ ὅτου ἔλαβεν ἀρχὴν τοῦ γίνεσθαι ἐκ ζώου τοῦ μὴ ἐκ ζώου. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀεὶ κατὰ φύσιν γινομένων, οὐκ ἐπὶ τινῶν μόνον· ἀδύνατον γὰρ τὰ ἐξ ἀρχῶν γενητῶν τὴν αὐτὴν ἔχειν γένεσιν, ἣν ἐσχήκασιν αἱ ἀρχαί. Ἡ ἐν τοῖς D
γενητοῖς ἀϊδιότης ἄναρχος εἶναι οὐ δύναται. Καὶ γὰρ τὸ τρίγωνον ἀεὶ ταῖς δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει τὰς τρεῖς γωνίας, ἀρχὴν ἔχον γενητὴν τὴν εὐθεῖαν, ἧς ὁ λόγος ἐστὶ γραμμὴ [9] ἄκρως τεταμένη. [10] Αὕτη γάρ ἐστιν αἰτία τοῦ τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχειν τὰς τρεῖς γωνίας· καὶ ταύτης μὲν οὐκ οὔσης οὐκ ἐνδέχεται εἶναι τρίγωνον, τριγώνου δὲ μὴ ὄντος ἐνδέχεται εἶναι E
εὐθεῖαν. Αἱ ἀρχαὶ τῶν κατὰ φύσιν ἀεὶ γινομένων ἀΐδιοι εἶναι οὐ δύνανται· εἰ γὰρ ἣν ἔχουσι φύσιν ταύτην μεταδιδόασι τοῖς ἐξ αὐτῶν γινομένοις, γενητὴ δὲ αὕτη, γενητὴ ἄρα καὶ ἡ τῶν ἀρχῶν φύσις, εἰ καὶ ὁ τρόπος τῆς γενέσεως ἐνήλλακται καὶ ἔστιν ἕτερος τῆς τῶν ἐξ ἀρχῶν.

43. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 140

[1] Ἀνάγκη εἶναί τι ἓν καὶ ἀΐδιον τὸ πρῶτον κινοῦν. Δέδεικται γὰρ ὅτι ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι. Εἰ δὲ ἀεί, [2] ἀνάγκη συνεχῆ εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ἀεὶ συνεχές· τὸ [3] γὰρ ἐφεξῆς οὐ συνεχές. [4] Εἰ δὲ συνεχής, μία· [5] μία δ' ὑφ' ἑνός τε κινοῦντος καὶ ἑνὸς τοῦ κινουμένου· [6] εἰ γὰρ ἄλλο καὶ ἄλλο κινήσει, οὐ συνεχὴς ἡ κίνη- B
σις ἀλλ' ἐφεξῆς.

9. ἄκρως] Videtur ἀκριβῶς (Wolf.) legendum esse. Cf. Quaestt. et Respp. ad Orth. 113.: τέλειον δὲ ἄκρως.

10. Αὕτη] Vulgo αὐτή.

1. Ἀνάγκη ... ἐφεξῆς] Lib. VIII. c. 6. p. 259.. — Cf. Gass. in *Illgeni Zeitschrift f. d. histor. Theologie* (Lips.) 1842. Fasc. 4. p. 133. not. 77..

2. ἀνάγκη συνεχῆ] Sic codd. msti et Stephanus. Caeteri ex Arist. ἀνάγκη καὶ συνεχῆ sine ratione. Item post τὸ ἀεὶ legunt ὄν, quod ne Aristoteles quidem agnoscit.

3. γὰρ] Arist. δέ.

fit, ita et prius fiebat: necessario certe recta est opinio hanc eorum quae secundum naturam fiunt arbitrari causam, quod non ita facta sint, ut nunc fiunt, sed aliter; unde aequum est etiam ejus quod semper fit causam quaerere. Aliter fit animal ex animali, et aliter factum est animal ex non animali; atque animal quidem ex non animali nec secundum naturam fit nec semper fit, animal autem ex animali et semper et secundum naturam fit, ex quo tempore coepit fieri ex animali, quod non erat ex animali. Atque hoc quidem de omnibus, quae semper secundum naturam fiunt, non de quibusdam tantum dicitur; fieri enim non potest ut quae ex principiis genitis orta sunt eamdem habeant originem, quam principia habuerunt. Aeternitas in iis quae genita sunt non potest sine principio esse. Etenim triangulus semper duobus rectis habet aequales tres angulos, principium habens genitum lineam rectam, cujus ratio est linea accurate protensa. Haec enim causa est, cur triangulus duobus rectis aequales habeat tres angulos: atque illa quidem si desit, non potest esse triangulus, triangulo autem non exstante potest esse linea recta. Principia eorum quae secundum naturam fiunt aeterna esse non possunt. Nam si quam habent naturam eam communicant cum iis quae ex ipsis gignuntur, ea autem genita est: genita ergo etiam principiorum natura, quamvis modus generationis immutatus sit et alius atque in iis quae ex principiis orta sunt.

43. Ex eodem libro.

Necesse est unum aliquid esse et aeternum, quod primum moveat. Demonstratum enim est necesse esse ut semper sit motus. Quodsi semper, necesse est ut continuus sit; etenim quod semper est continuum est: quod autem per vices est non est continuum. Quodsi continua motio, una est; una autem est ab uno movente et uno motu: nam si aliud atque aliud moveat, non continua erit motio sed per vices.

4. *Εἰ δὲ*] Codd. msti et editi *ἢ δέ*. Literae *EI* et *H* saepe confunduntur. Arist. *Ἀλλὰ μὴν εἴ γε*.

5. *μία δ' ὑφ'*] Maran. cum Arist. *μία δ', εἰ ὑφ'*. — Dein Arist. *τε τοῦ κινοῦντος*.

6. *εἰ γὰρ*] Editores praeter Stephanum *εἰ γάρ τι* ex Arist. et mox *ἡ ὅλη κίνησις* exhibuerunt.

Εἰ τὸ πρῶτον κινοῦν τὴν κατὰ φορὰν κίνησιν, [7] ἡ δὲ κατὰ
φορὰν κίνησίς ἐστι τοῦ οὐρανοῦ, ὁ δὲ οὐρανός ἐστι [8] φυσικὸν
σῶμα, τὸ δὲ φυσικὸν σῶμα ἐν ἑαυτῷ ἔχει φυσικῶς τῆς κατὰ
φύσιν κινήσεως τὴν ἀρχήν, περιττῶς ἄρα κινεῖται ὁ οὐρανὸς
[9] τοῦ πρώτου κινοῦντος τὴν κατὰ φορὰν κίνησιν· ἣν καὶ εἰ μὴ
τὸ πρῶτον κινοῦν ἐκίνει αὐτόν, ἐκινεῖτο ἂν αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ, C
διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν πέμπτον στοιχεῖον μήτε βαρύτητα ἔχον κινοῦ-
σαν αὐτὸν ἐπὶ τὸ κάτω, μήτε κουφότητα κινοῦσαν αὐτὸν ἐπὶ τὸ
ἄνω, ἀλλ' ἑτέραν δύναμιν ἀνώνυμον κινοῦσαν αὐτὸν περὶ τὸ μέ-
σον. Εἰ τὸ πρῶτον κινοῦν τὴν κατὰ φορὰν κίνησιν τὸν οὐρα-
νὸν οὔτε κατὰ φύσιν αὐτὸν κινεῖ (περιττὸν γὰρ τὸ οὕτως κι-
νεῖν) οὔτε παρὰ φύσιν (δευτέρα γάρ ἐστι κίνησις ἡ παρὰ φύσιν
τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως), οὐκ ἄρα κινεῖ τι τὸν οὐρανόν. Εἰ D
πᾶσα κίνησις, ὡς [10] γίνεται νῦν, οὕτως καὶ τὸ πρότερον ἐγίνε-
το, γίνεται δὲ νῦν κατὰ μεταβολὴν τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι, τὸ
δὲ μέλλον γίνεσθαι πρὸ τοῦ γενέσθαι οὔπω ἦν, τὸ δὲ πρῶτον
μὲν οὐκ ὄν, ὕστερον δὲ γενητὸν τοῦτο πᾶν, τὸ δὲ γενητὸν ἄναρ-
χόν τε καὶ ἀΐδιον οὐ δυνατὸν εἶναι, οὐκ ἄρα ἡ κίνησις ἀΐδιός
τε καὶ ἄναρχος.

44. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. E

[1] Φανερὸν ὅτι [2] ἡ φορὰ πρώτη. Τὸ γὰρ πρῶτον [3] ὥσπερ
ἐφ' ἑτέρων, οὕτως καὶ ἐπὶ κινήσεως ἂν λέγοιτο πλεοναχῶς. Λέ-
γεται δὲ πρότερον, οὗ [4] γε μὴ ὄντος οὐκ ἔσται τὰ ἄλλα, ἐκεῖνο
δὲ ἄνευ τῶν ἄλλων, καὶ τὸ [5] χρόνῳ καὶ τὸ κατ' οὐσίαν. [6] Ὅτι
ἀνάγκη τὴν φορὰν εἶναι πρώτην. [7] Οὐδὲ γὰρ μία ἀνάγκη οὔτε 141
αὔξεσθαι οὔτε ἀλλοιοῦσθαι τὸ φερόμενον, οὐδὲ δὴ γίνεσθαι ἢ
φθείρεσθαι· τούτων δὲ οὐδεμίαν [8] ἐνδέχεται τῆς συνεχοῦς μὴ
οὔσης, ἣν κινεῖ τὸ πρῶτον κινοῦν. Ἔτι χρόνῳ [9] πρώτη· τοῖς

7. ἡ] Stephan. ex Reg. 2. εἰ (vid. not. 4.) dedit.

8. φυσ. σῶμα] Ita Reg. 1. et Maran.; reliqui articulum τὸ praefixerunt.

9. τοῦ πρ.] Marano ὑπὸ τοῦ πρ. videtur legendum.

10. γίν. νῦν] Maran. male γίν. δὲ νῦν.

1. Φανερὸν ... πρότερον] Lib. VIII. c. 7. p. 260. sq..

2. ἡ φορὰ] Ipse Aristoteles declarat initio hujus cap. 7. φορὰν a se intelligi illum motum, qui est

Si primum movens localem motum efficit, localis autem motus est coeli, coelum autem est corpus naturale, corpus autem naturale habet in seipso naturaliter localis motionis principium: frustra ergo movetur coelum a primo movente motu locali; quem quidem etiamsi non efficeret primum movens, moveretur ipsum a seipso, quia quintum est elementum nec gravitatem habens quae illud deorsum deprimat, nec levitatem quae sursum efferat, sed aliam virtutem non nominatam quae illud circa medium movet. Si primum movens, quod coelum movet locali motione, nec secundum naturam illud movet (inutile enim est ita movere) nec praeter naturam (posterior enim est naturali motione motio praeter naturam): non ergo quidquam coelum movet. Si omnis motus, ut nunc fit, ita etiam prius fiebat, fit autem nunc secundum mutationem futuri, futurum autem antequam fiat non est, quod autem prius non est, sed postea fit, id omne genitum est, quod autem genitum est id sine principio et aeternum esse non potest: non ergo motus aeternus est et sine principio.

44. Ex eodem libro.

Liquet primum esse motum localem. Primum enim ut de aliis rebus, ita etiam de motione multifariam dicitur. Dicitur enim prius id quo non exstante caetera non erunt, ipsum vero sine caeteris erit, tum etiam id quod tempore et id quod secundum substantiam prius est. Proinde primum necesse est esse localem motum. Nulla enim necessitas ut augeatur aut alteretur id quod loco movetur, vel etiam gignatur aut corrumpatur; harum autem motionum nulla esse potest sine continuo illo motu, quem primum movens efficit. Est etiam

κατὰ τόπον. *Maranus.*

3. ὥσπερ ἐφ' ἑτ.] Arist. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

4. γε] Arist. τε.

5. χρόνῳ] Arist. τῷ χρόνῳ. Post τὸ κατ' οὐσίαν multa praetermissa sunt.

6. Ὅτι] Abest ab Arist..

7. Οὐδὲ γὰρ μία] Arist. Οὐδεμία γάρ.

8. ἐνδέχεται] Sic legendum existimavi cum Aristotele pro vulg. ἐνδέχεσθαι, quod originem duxit ab infinitivis praecedentibus.

9. πρώτη] Arist. πρώτην.

γὰρ ἀϊδίοις μόνον ἐνδέχεται κινεῖσθαι ταύτην. Ἀλλ' ἐφ' [10] ἑνὸς
μὲν τῶν ἐχόντων τὴν γένεσιν τὴν φορὰν [11] ὑστάτην ἀναγκαῖον
εἶναι τῶν κινήσεων· μετὰ γὰρ τὸ γενέσθαι πρῶτον αὔξησις καὶ
ἀλλοίωσις, φορὰ δὲ ἤδη [12] τελειουμένων κίνησίς ἐστιν. Ἀλλ' ἕτε- B
ρον ἀνάγκη κινούμενον εἶναι κατὰ φορὰν πρότερον, ὃ καὶ τῆς
γενέσεως αἴτιον ἔσται τοῖς γινομένοις, οὐ γινόμενον, οἷον τὸ γεν-
νῆσαν τοῦ γεννηθέντος, ἐπεὶ [13] δόξειεν ἂν ἡ γένεσις εἶναι πρώ-
τη τῶν κινήσεων διὰ τοῦτο, ὅτι γενέσθαι δεῖ τὸ πρᾶγμα πρῶτον.
Τὸ δ' ἐφ' ἑνὸς μὲν ὁτουοῦν τῶν γινομένων οὕτως ἔχει, ἀλλ'
ἕτερον ἀναγκαῖον πρότερόν τι κινεῖσθαι τῶν γινομένων, ὂν αὐ-
τὸ καὶ μὴ γινόμενον, καὶ τούτου ἕτερον πρότερον.

Εἰ τὸ αὐξανόμενον [14] τοῦτό ἐστι γενητόν, αὐξάνει δὲ ἡ φο- C
ρὰ τῷ ποσῷ τῆς κινήσεως, οὐκ ἀΐδιος ἡ φορά· τὸ γὰρ φερό-
μενον σῶμα ἔχει τόπους διαφόρους, ἐν οἷς κατατεῖνον τὴν μετά-
στασιν [15] τῶν ἑαυτοῦ μερῶν φερόμενον ποιεῖ τῆς κατὰ φορὰν
κινήσεως τὴν αὔξησιν. Εἰ ἐν ἑαυτῇ ἔχει ἡ φορὰ τῷ ποσῷ τῆς D
κινήσεως τὴν αὔξησιν, πῶς λέγεται ἡ φορὰ τῆς κατ' αὔξησιν κι-
νήσεως εἶναι πρώτη; Εἰ ἀδύνατόν ἐστι τὸ μὴ ἠργμένον καὶ πε-
περασμένον δέξασθαι τῇ προσθήκῃ τὴν αὔξησιν, οὐκ ἄρα ἄναρ-
χος ἡ φορά, τῷ ποσῷ τῆς κινήσεως [16] ἀεὶ μείζων γινομένη. Εἰ
ἡ φορὰ ἐν τῷ γίνεσθαι καὶ ἀπογίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχει, οὐκ ἄρα E
ἀΐδιος ἡ φορά, ἧς ἀεὶ προηγεῖται τοῦ εἶναι τὸ μὴ εἶναι· πᾶσα
γὰρ κίνησις κατὰ μεταβολὴν γίνεται τοῦ μήπω ὄντος, ἀλλὰ μέλ-
λοντος. Εἰ πᾶσα φορὰ τῷ παρελθόντι πεπερασμένον ἐστί, τὸ δὲ
πεπερασμένον πᾶν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἠργμένον, τὸ δὲ ἠργμένον πᾶν
γενητόν, γενητὴ ἄρα ἡ φορά. [17] Καὶ εἰ ἡ φορὰ τοῦ φερομένου 142

10. ἑνὸς μὲν] Hanc lectionem codd. msti et Stephan. habent, eamque facile ferimus. Caeteri vero editores praeeunte Sylburgio receperunt ἑνὸς μὲν ὁτουοῦν. Mox Arist. articulum τὴν ante γένεσιν non collocavit.

11. ὑστάτην ἀναγκαῖον] Arist. inverso ordine ἀν. ὑστ., et rursus in iis quae sequuntur ἀλλοίωσις κ. αὔξησις.

12. τελειουμένων] Arist. τετελειωμένων.

13. δόξειεν] Arist. δόξειέ γ'.

14. τοῦτο] Cf. c. 38. not. 3..

15. τῶν ἑαυτοῦ μερῶν] Sic scribendum est pro vulg. τῶν αὐτοῦ μετρῶν, ut (Maran.) ex cap. 52· luculenter patet. — Mox Maranus τῆς omisit contra codices.

primus tempore localis motus; iis enim solis quae aeterna sunt inesse potest. At in unoquoque eorum quae habent generationem motum localem necesse est ultimam esse motionum; nam post generationem primum occurrit incrementum et alteratio, localis autem motus eorum est quae jam perfecta sunt. Sed aliud necesse est prius moveri locali motu, quod quidem causa sit generationis iis quae gignuntur, ut genitor genito, quippe quum videatur generatio prima esse motionum propterea, quod oportet ut res primum generetur. Atque id in unoquoque eorum quae generantur ita se habet, sed necesse est aliud quiddam ante ea quae generantur moveri, quod quidem ipsum sit nec tamen generetur, atque isto aliud prius.

Si id quod crescit genitum est, crescit autem localis motus quantitate: non est aeterna haec motio; habet enim corpus, quod fertur, varia loca, in quibus intendens translationem partium suarum efficit, dum fertur, motus localis incrementum. Si igitur habet in seipso motus localis incrementum quantitate motionis: quomodo prior esse dicitur ea motione, quae secundum incrementum fit? Si id quod inchoatum et finitum non est accipere nequit accessione incrementum: non ergo sine principio motus localis, qui semper quantitate major fit. Si motus localis in ortu et interitu consistit, non ergo aeternus est, cujus exsistentiam semper praecedit non exsistentia; omnis enim motio per mutationem fit ejus quod nondum est, sed futurum est. Si quilibet motus localis praeterito finitus est, quidquid autem finitum necessario et inchoatum est, genitum autem quidquid inchoatum: genitus ergo motus localis. Et si localis motus non est prior corpore quod transfertur:

16. *ἀεὶ μείζ. γιν.*] Sic conjecit Maranus legendum esse: et recte quidem; nam codicum lectio: ... *κινήσεως· ἀεὶ μείζων οὖν ἦν γινομένη* — nullo potest modo tolerari. Idcirco expunxi verba vitiosa. Caeterum jam Langus interpretatus est: *minime sine ortu delatio fuerit, quae semper pro motus quantitate major quam antea fuerit fiat.*

17. *Καὶ ... προτέρα*] Ut infra addendum: *οὔτε τὸ φερόμενον πρότερον τῆς κινήσεως (nec corpus,*

σώματος οὐκ ἔστι προτέρα, γενητὸν ἄρα καὶ τὸ φερόμενον. Εἰ ἐν τοῖς ἀϊδίοις τὸ μὲν μόνον κινεῖ, τὸ δὲ μόνον κινεῖται ἀϊδίως τὴν κατὰ φορὰν κίνησιν, πῶς οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων [18] τὸ ἄναρχον ἠργμένην κινεῖσθαι κίνησιν; Εἰ τὸ οὗ ἄνευ τῶν ἄλλων οὐδέν ἐστι τοῦτο οὐσίᾳ τε καὶ χρόνῳ τῶν ἄλλων πρῶτόν ἐστι, πῶς [19] οὖν ἐστιν ἀγένητον; Ἐτέθη γὰρ τὸ πρῶτον κινοῦν πάντων πρῶτον εἶναι καὶ ἀγένητον, ἔτι δὲ ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν B τῷ οὐρανῷ φαινόμενά τε καὶ κινούμενα εἶναι ἀγένητα πάντα· ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον, τὸ λέγειν ἀγένητόν τι εἶναι πρό τινος ἀϊδίου ἐν τοῖς ἀϊδίοις. Εἰ τὸ πρῶτον κινοῦν τὴν συνεχομένην [20] κίνησιν, κινεῖ δὲ οὔτε τὴν κατὰ φύσιν οὔτε τὴν παρὰ φύσιν, ἐκείνην μὲν ὡς περιττήν, [21] καθὼς ἐῤῥέθη, ταύτην δὲ ὡς δευτέραν οὖσαν τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως, οὐκ ἄρα κινεῖ τὴν συνεχῆ κίνησιν οὐδέν. Εἰ τῶν ἀϊδίων κινουμένων οὔτε ἡ κίνησις προ- C τέρα τῶν κινουμένων, οὔτε τὰ κινούμενα πρότερα τῆς κινήσεως, ἔστι δὲ ἡ κίνησις πᾶσα κατὰ μεταβολὴν τοῦ μήπω ὄντος ἀλλὰ μέλλοντος, ἔσται ἄρα τὰ κινούμενα πάντα ἐκ μεταβολῆς τοῦ μήπω ὄντος, ἀλλὰ μέλλοντος, τὸ εἶναι ἔχοντα. Εἰ ἐφ' ἑνὸς τῶν γινομένων ἡ φορὰ ὑστάτη τῶν κινήσεων, ἀλλ' ἀνάγκη ἕτερον κινούμενον κατὰ φορὰν εἶναι πρότερον, ὃ καὶ τῆς γενέσεως αἴτιον ἀγένητον ὄν, πῶς ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ τῆς κατὰ φύσιν γενέσεως D αἴτιον εἶναι, καὶ τῆς ὑπὲρ τὴν φύσιν γενέσεως; Ὁ γὰρ πρώτως [22] γεννήσας οὐκ ἐγεννήθη. Καίτοι τὸ πρότερον κινούμενον οὕτως ἐκινεῖτο ἐπὶ τῆς γενέσεως τοῦ πρώτως γινομένου, ὡς ὕστερον ἐκινήθη ἐπὶ τῆς γενέσεως τῶν ἐξ ἐκείνου. Ἢ ἄρα οὐκ ἔστιν αἴτιον τῆς πάσης γενέσεως τὸ οὕτω κινούμενον ἀγενήτως, ἢ οὐ κινεῖ τὸ πρῶτον κινοῦν τὴν συνεχῆ κίνησιν, διαφορᾶς E γενέσεως ἐν τοῖς γινομένοις θεωρουμένης, καθ' ἣν τὰ μὲν ὑπὲρ τὴν φύσιν γέγονε, τὰ δὲ κατὰ φύσιν. Εἰ ἔστιν ἀγένητον τὸ

quod transfertur, motu locali prius est). *Maranus.*

18. τὸ ἄναρχον] Vulgo τὸ τὸν ἄναρχον. Pro ἠργμένην Reg. 2. in marg. ἠργμένον.]

19. οὖν] Codd. msti et editi οὐκ. Male. „Nam," ut verbis Marani utar, „conceptis verbis ingenitum esse illud primum movens declarat Aristoteles, quam ob causam refellitur a Pseudo-Justino."

genitum ergo etiam corpus quod transfertur. Si in iis quae aeterna sunt aliud quidem tantummodo movet, aliud autem tantummodo movetur perpetuo motu locali: quomodo non repugnat ut quod principio caret inchoato moveatur motu? Si id, sine quo nihil est ex aliis, et substantia et tempore prius est aliis: quomodo igitur est ingenitum? Statutum enim est primum movens omnium primum esse et ingenitum, adhuc etiam coelum et quae in coelo apparent et moventur esse ingenita omnia: quod quidem absurdum est, scilicet dicere in rebus aeternis esse aliquid ingenitum alio aeterno prius. Si primum movens continuum motum efficit, neque tamen eum motum efficit qui secundum naturam est neque eum qui praeter naturam, illum quidem ut supervacaneum, ut dictum est, hunc autem ut posteriorem naturali motu: nihil est ergo quod motum continuum efficiat. Si in iis quae ab aeterno moventur neque motus prior est iis quae moventur, neque ea quae moventur motu priora sunt, est autem quaelibet motio per mutationem ejus quod nondum est sed futurum est: quaecunque ergo moventur ea ex mutatione ejus quod nondum est, sed futurum est, habebunt ut sint. Si in unoquoque eorum quae generantur localis motus ultima quidem est motionum, sed necesse est aliud prius esse quod motu locali moveatur, et quum ingenitum causa sit generationis: quomodo potest idem et illius generationis causa esse, quae secundum naturam est, et illius, quae praeter naturam? Nam qui primus generavit generatus non est. Illud tamen, quod primum movetur, eodem modo movebatur in generatione ejus qui primus factus est, ac postea in generatione eorum quae ex ipso genita sunt. Vel ergo causa non est omnis generationis quod sic movetur ingenite, vel primum movens non omnem efficit motum, quum diversa generatio in iis quae generantur appareat, ita ut alia supra naturam facta sint, alia secundum naturam. Si in-

20. κίνησιν] Fortasse κινεῖ addendum.

21. καθὼς ἐῤῥέθη] Cf. c. 43..

22. γεννήσας οὐκ ἐγεννήθη] Stephan. γενήσας οὐκ ἐγενήθη exhibuit.

πρότερον καὶ ὕστερον, ἔσται ἄρα ὅτε τὸ ἀγένητον [23] οὐκ ἀγένητον· ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον, τὸ ποτὲ μὴ εἶναι τὸ ἀγένητον.

45. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. 143

[1] Ἐν δὲ τῷ συνεχεῖ ἔνεστι μὲν ἄπειρα [2] ἡμίσεα, ἀλλ' οὐκ ἐντελεχείᾳ ἀλλὰ δυνάμει.

Εἰ ἐντελεχείᾳ μὲν οὐδὲν ἄπειρον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἡ κίνησις οὐδὲ ὁ χρόνος ἐστὶν ἄπειρος. Κινήσεώς τε καὶ χρόνου τῷ παρελθόντι πεπερασμένων ὄντων, ἐξ ἀνάγκης εἰσὶν ἠργμένοι· ἠργμένων δὲ αὐτῶν, ἐξ ἀνάγκης εἰσὶ καὶ γενητοί· εἰ δὲ ἡ κίνησις καὶ ὁ χρό- B
νος εἰσὶ γενητοί, ἐξ ἀνάγκης ἄρα καὶ τὸ κινούμενον σῶμα, τὸ ἀεὶ ἐν τῷ κινεῖσθαι τὸ εἶναι ἔχον· εἰ δὲ καὶ ἀεὶ τὸν ληφθέντα χρόνον τούτου τὰ ἡμίσεα ἐνδέχεται ληφθῆναι ἐκ τοῦ μέλλοντος καὶ προστεθῆναι τῷ παρελθόντι, ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἐνδέχεται τὸν χρόνον τῷ παρελθόντι ἄπειρον εἶναι ἐντελεχείᾳ ποτέ.

46. Ἀριστοτέλους ἐκ τοῦ περὶ Οὐρανοῦ πρώτου λόγου.

*) Ἀναγκαῖον εἶναί τι σῶμα ἁπλοῦν, ὃ πέφυκε φέρεσθαι τὴν C
κύκλῳ κίνησιν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν.

Τίς οὖν χρεία τοῦ πρώτως κινοῦντος κινεῖν τοιοῦτον σῶμα, τὸ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν τὴν κύκλῳ κινούμενον κίνησιν;

47. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Φανερὸν ὅτι πέφυκέ τις οὐσία σώματος, ἄλλη παρὰ τὰς D
ἐνταῦθα [2] συσταθείσας, θειοτέρα καὶ προτέρα τούτων ἁπάντων.

Εἰ τοῦτο τὸ σῶμα ἀϊδίως καὶ ἀνάρχως περὶ τὴν γῆν τὴν ἐνταῦθα οὖσαν οὐσίαν κινεῖται, πῶς δύναται τῆς γῆς εἶναι πρότερον, ἧς χωρὶς οὐκ ἂν ἐκινεῖτο τὴν κύκλῳ κίνησιν; Καὶ εἰ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ ἀγένητον καὶ τὸ χρήσιμον πρὸς σύστασιν τῶν ἐνταῦθα γινομένων, ὡς πρόσεστι τῷ τοιούτῳ σώματι, οὕτως πρόσ- E
εστι τῇ γῇ, διὰ τί τὸ σῶμα ἐκεῖνο τιμιώτερον καὶ πρότερον τῆς γῆς;

23. οὐκ ἀγένητον] Multo aptius Marano videtur οὐκ ἐγένετο: *non erat.*

1. Ἐν ... δυνάμει] Lib. VIII. c. 8. p. 263..

2. ἡμίσεα] Arist. ἡμίση.

*) Ἀναγκαῖον ... φύσιν] De Coelo lib. I. c. 2. p. 269.. — Cf. Gass. l. c. p. 131..

genitum est prius et posterius: erit ergo aliquando ingenitum non ingenitum; quod quidem absurdum est, videlicet aliquando non esse ingenitum.

45. Ex eodem libro.

In continuo infinita insunt dimidia, non tamen actu sed potentia.

Si actu nihil infinitum est, liquet nec motum nec tempus infinita esse. Motus autem et tempus quum praeterito finita sint, necessario inchoata sunt; inchoata autem quum sint, necessario etiam genita; quodsi motus et tempus genita, necessario sane etiam corpus quod movetur, quod semper in eo quod moveatur esse habet; quodsi semper assumti temporis dimidia licet sumere ex futuro et addere praeterito, tamen ne hoc quidem modo fieri potest ut tempus praeterita sui parte sit actu infinitum unquam.

46. Aristotelis ex primo de Coelo libro.

Necesse est esse aliquod corpus simplex, ita comparatum ut sua ipsius natura feratur motu circulari.

Quid igitur opus est primo movente ut ejusmodi corpus moveat, quod sua ipsius natura fertur motu circulari?

47. Ex eodem libro.

Liquet esse aliquam corporis substantiam, diversam ab iis quae hîc constitutae sunt, diviniorem et priorem his omnibus.

Si hoc corpus ab aeterno et sine principio circa terram, quae substantia est hîc constituta, movetur: quomodo terra prius esse potest, sine qua moveretur motu circulari? Et si id quod aeternum et sine principio est et utile ad constitutionem eorum quae hîc fiunt, ut ejusmodi corpori, ita etiam terrae adest: cur corpus illud praestantius sit et prius quam terra?

1. Φανερὸν . . . ἁπάντων] Lib. I. c. 2. p. 269..

2. συσταθείσας] Arist. συστάσεις rectius.

48. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Τὸ δὲ κύκλῳ σῶμα φερόμενον ἀδύνατον ἔχειν βάρος ἢ κουφότητα.

Εἰ τὸ μὴ ἔχον βάρος καὶ κουφότητα οὐ δυνατὸν εἶναι ἁ- 144
πτόν (ἐν γὰρ τοῖς ἔχουσι βάρος καὶ κουφότητά ἐστι τὸ ἁπτόν), πῶς τὸ ἐκείνων ἄνευ μὴ δυνάμενον εἶναι ἔχει, ἐκεῖνα δὲ οὐκ ἔχει; Πῶς δὲ τῇ [2] αὐτοῦ κινήσει θερμαντικήν τινα δύναμιν ἀέρος ἀποτελεῖ, καθάπερ τὰ ἐνταῦθα σώματα τὰ ἔχοντα βαρύτητα καὶ κουφότητα, τὰ ταῖς ἑαυτῶν κινήσεσι θερμαντικὰς ἐκτελοῦντα ἐνεργείας;

49. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. B

[1] Αἱ δὲ τῆς φορᾶς ἐναντιώσεις κατὰ τὰς τῶν τόπων εἰσὶν ἐναντιώσεις· εἰ μὲν γὰρ ἴσαι ἦσαν, οὐκ ἂν ἦν κίνησις αὐτῶν, [2] εἰ δὲ ἡ ἑτέρα κίνησις [3] ἐπεκράτει, ἡ ἑτέρα οὐκ ἂν ἦν. Ὥστ' εἰ [4] ἀμφότερα ἦν, μάτην ἂν [5] ἦν θάτερον σῶμα μὴ κινούμενον τὴν αὐτοῦ κίνησιν· μάτην γὰρ [6] ὑπόδημα τοῦτο λέγομεν, οὗ μή ἐστιν ὑπόδεσις. Ὁ δὲ θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιοῦσιν.

Εἰ ἦσαν ἐν φορᾷ σωμάτων κινήσεις ἐναντίαι, ἢ ἴσαι κατὰ C
τὴν ἀντιπερίστασιν κωλύουσαι τὰς ἀλλήλων κινήσεις, εἴτε ἄνισοι, καὶ διὰ τὴν ἐπικράτειαν τοῦ θατέρου τὸ ἕτερον ἀκίνητον ἐγίνετο, τῇ βίᾳ τοῦ ἐπικρατοῦντος [7] τὸ κρατούμενον, τὴν αὐτοῦ κατὰ φύσιν μὴ ἀνύον κίνησιν, μάτην ἂν ἐγένετο τὰ οὕτως πρὸς τὰς οἰκείας τε καὶ κατὰ φύσιν κινήσεις ἐμπεποδισμένα, καὶ θεοῦ οὐκ ἂν ἦν ἔργα ταῦτα οὔτε φύσεως δηλονότι. Εἰ τῶν μάτην D
γινομένων ὁ θεὸς τούτων ποιητὴς οὐκ ἦν οὔτε ἡ φύσις, τῶν οὐ μάτην ἄρα γινομένων, ἀλλ' ἀνεμποδίστως τὰς κατὰ φύσιν αὐτῶν κινήσεις ἐκτελούντων, ὁ θεὸς τούτων ἐστὶ ποιητὴς καὶ ἡ φύσις. Πῶς οὖν οὐκ ἔστι τῶν ἀτοπωτάτων τὸ ἀγένητα λέγειν ἀΐδιά τε καὶ ἄναρχα ταῦτα, ὧν ὁ θεὸς καὶ ἡ φύσις ἐστὶ ποιη-

1. Τὸ ... κουφότητα] Lib. I. c. 3. p. 269.. — Habet Arist. δὴ pro δέ.

2. αὐτοῦ] Conjeceris ἑαυτοῦ. Sed ferri potest vulgaris scriptura.

1. Αἱ... ποιοῦσιν] Lib. I. c. 4. p. 271..

2. εἰ] Stephan. ἡ mendose.

3. ἐπεκράτει] Arist. ἐκράτει.

4. ἀμφότερα] Ita Aristoteles.

48. Ex eodem libro.

Fieri non potest ut corpus, quod in orbem movetur, gravitatem habeat aut levitatem.

Si id quod non habet gravitatem et levitatem tractabile non est (nam in iis quae gravitatem et levitatem habent tractabile est): quomodo id habet quod absque illis esse non potest, illa autem non habet? Quomodo etiam motu suo vim quandam calefactoriam aëris efficit, non secus ac corpora terrena pondus et levitatem habentia, quae suis ipsorum motibus calefactorias efficiunt operationes?

49. Ex eodem libro.

Delationis contrarietates secundum locorum fiunt contrarietates; nam si pares essent, non esset earum motus, sin altera motio praevaleret, non esset altera. Quare si utraque esset, frustra esset alterum corpus, quod suo ipsius motu non moveretur; frustra enim calceum eum dicimus, qui ligulam non habet. Deus autem et natura nihil frustra faciunt.

Si essent in motu locali corporum motiones contrariae, vel pares ita ut per mutuam oppositionem suos invicem impedirent motus, vel impares ita ut ob dominatum alterius alterum immobile esset, violentia dominantis victum, suum naturalem non peragens cursum: frustra facta essent quae sic ad suos et naturales motus impedita essent, neque haec Dei profecto opera essent neque naturae. Si eorum quae frustra fiunt Deus conditor non est nec natura: eorum ergo quae frustra non fiunt, sed sine impedimento naturales suos cursus peragunt, Deus conditor est et natura. Quomodo igitur non absurdissimum est ea ingenita dicere et aeterna et sine principio, quorum Deus et natura est conditor? Et si calceamenta

Codd. msti et Maranus ἀμφότερος, caeteri ἀμφότερον.

5. ἦν θάτ.] Arist. inverso ordine θάτ. ἦν.

6. ὑπόδημα] Sylburgius ὑπόδεμα vitiose. — Statim Maranus τοῦτο λέγομεν ex Arist. recte dedit pro lectione recepta τοῦ λεγομένου.

7. τὸ κρατούμενον] Fortasse ἐπικρατούμενον.

τῆς; Καὶ εἰ ὑποδήματα ἔργα τεχνίτου ἐκεῖνα λέγομεν τὰ ἔχοντα E
ὑπόδεσιν, διὰ τί μὴ καὶ τὰ σώματα τὰ κατὰ φύσιν τὰς οἰκείας
ἐκτελοῦντα κινήσεις λέγομεν νοήματα θεοῦ τε καὶ φύσεως;

50. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Τὸ μὲν οὖν ἕτερον εἶναι τὸν λόγον τὸν ἄνευ τῆς ὕλης καὶ
τὸν ἐν τῇ ὕλῃ τῆς μορφῆς [2] καλῶς λέγεται, καὶ ἔστω τοῦτο ἀλη-
θές. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οὐδεμία ἀνάγκη διὰ τοῦτο πλείους εἶναι 145
κόσμους, οὐδ' ἐνδέχεται [3] πλείους γενέσθαι, [4] ἐπείπερ οὗτος ἐκ
πάσης ἐστὶ τῆς ὕλης, ὥσπερ ἔστιν.

Εἰ τὸ ἀΰλως καὶ ἐνύλως ἐστὶ τοῦ λόγου πρὸς τὸν λόγον
ἡ διαφορά, δῆλον ὅτι ὕστερον τοῦ λόγου τοῦ ἀΰλου ὁ λόγος ὁ
ἔνυλος. Πῶς οὖν ἀγένητος ὁ κόσμος ἐκ τοῦ ὑστέρου λόγου τὴν
σύστασιν ἐσχηκώς; Εἰ ἀνείδεος καὶ ἀνούσιος καὶ τοῦ εἶναι τόδε
τι ἐστερημένη ἡ ὕλη πρὸ τοῦ λαβεῖν τὸ εἶδος καὶ γενέσθαι οὐσία B
καὶ τόδε τι, πῶς ἀγένητος ὁ κόσμος ἐκ τῆς τοιαύτης ὕλης γε-
γονώς; Εἰ ὁ ἐσχηκὼς [5] τὸν λόγον τοῦ ἑνὸς κόσμου οὗτος καὶ
πλειόνων κόσμων εἶχε τοὺς λόγους, καὶ μὴ τῷ ἀρεσκομένῳ τοῦ
κόσμου ἐποίει τὴν ποίησιν κατὰ τὴν οἰκείαν βούλησιν, ἀλλὰ τῇ
εὐπορίᾳ τῆς ὕλης ἴσχυσε ποιεῖν κόσμον ἕνα καὶ τῇ ἀπορίᾳ αὐ-
τῆς οὐκ ἴσχυσε ποιεῖν πλείονας κόσμους, πῶς οὐ δοκεῖ μάτην
ἐσχηκέναι πλειόνων κόσμων τοὺς λόγους, ὧν τὴν ποίησιν οὐκ
ἴσχυσε διὰ τὴν ἀπορίαν τῆς ὕλης; Εἰ ἐξ ἀγενήτου ἀδύνατον γε- C
νέσθαι ἀγένητον, πῶς, εἰ ἀγένητος μὲν ἡ ὕλη, ἀγένητος δὲ καὶ
ὁ κόσμος, γίνεται οὗτος ἐξ ἐκείνης; Εἰ μή, ὡς ἐποίησεν ὁ θεὸς
τὰ ἐκ τῆς ὕλης, οὕτως καὶ τὴν ὕλην ἐποίησεν, οὐκ ἄρα ποιεῖ
ὁ θεὸς ὅσα βούλεται, ἀλλ' ὅσα ἰσχύει. Εἰ δὲ ἴσην τῇ βουλή-
σει ἔχει τὴν ἰσχὺν ἐν πᾶσι, ποιητὴς ἄρα τῆς ὕλης ὁ θεός, ὥσπερ
καὶ τῶν ἐκ τῆς ὕλης. Εἰ ἡ ὕλη ὑποκειμένη θεῷ εἰς ποίησιν D
τῶν ἐξ αὐτῆς, [6] ἀνείδεος οὖσα καὶ ἀνούσιος, ἄποιός τε καὶ ἄπο-
σος, ὑπὸ τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως μετεβλήθη εἰς ταῦτα πάντα
καὶ γέγονεν οὐσία πεποιωμένη καὶ πεποσωμένη, πῶς οὐκ ηὐξή-

1. Τὸ ... ἔστιν] Lib. I. c. 9. p. 278..
2. καλῶς λέγ.] Sylburg., Morell., Maran. καλῶς τε λέγ. ex Arist. dederunt.
3. πλ. γεν] Arist. γεν. πλ. inverso ordine.
4. ἐπείπερ] Arist. εἴπερ. —

dicimus illa artificis opera quae habent ligulam: cur non etiam corpora illa, quae secundum naturam proprios perficiunt cursus, dicimus Dei inventa et naturae?

50. Ex eodem libro.

Igitur aliam esse sine materia et aliam in materia rationem formae recte dicitur, et sit hoc verum. At nihilominus nulla idcirco necessitas plures esse mundos, nec plures esse possunt, siquidem iste ex tota est materia, sicut est.

Si immateriali et materiali continetur rationis a ratione discrimen, liquet posterius esse immateriali materialem rationem. Quomodo ergo ingenitus mundus, qui ex posteriori ratione constitutionem habet? Si sine forma et substantia est neque id habet materia ut certum quid sit, antequam formam suscipiat fiatque substantia et certum quid: quomodo ingenitus mundus, qui ex ejusmodi materia factus est? Si qui habuit unius mundi rationem is etiam plurium mundorum habuit rationes, nec tamen mundum, quia ei placebat, ad arbitrium suum condidit, sed suppetente materia potuit condere unum mundum, deficiente autem plures mundos condere non potuit: quomodo non videtur frustra habuisse plurium mundorum rationes, quos condere non potuit ob materiae penuriam? Si ex ingenito ingenitum fieri non potest: quomodo, si ingenita materia, ingenitus vero etiam mundus, hic ex illa fit? Si non fecit Deus, ut ea quae sunt ex materia, ita etiam materiam: non ergo facit Deus quaecunque vult, sed quaecunque potest. Sed si parem habet voluntati potestatem in omnibus: conditor ergo materiae Deus, quemadmodum et eorum quae ex materia facta sunt. Si materia subjecta Deo ad effectionem eorum quae ex illa facta sunt, quum esset sine forma et substantia, sine qualitate et quantitate, Dei potestate mutata est in haec omnia atque substantia qualitatem et quantitatem habens facta

Mox editt. ante Maran. οὕτως pro οὗτος exhibuerunt. — Tum ille habet ἐξ ἁπάσης.

5. τ. λόγου] H. e. ideam. Sic et deinceps.

6. ἀνείδεος] Stephan. ἀνειδίος.

θη ὑπὸ τῆς αὐτῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως τὰς τοσαύτας ἐν αὐτῇ
ἐργασαμένης μεταβολὰς εἰς τοσοῦτον, ὥστε καὶ πλείονας κόσμους
γενέσθαι ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' εἰς γένεσιν ἑνὸς κόσμου ἀναλωθεῖσα E
ἄκοντα τὸν θεὸν ἔπαυσε τοῦ ποιεῖν πλείονας κόσμους;

51. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1]Ὁ δὲ οὐρανὸς ἔστι μὲν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐκ τῆς
ὕλης· ἀλλ' εἰ μὴ ἐκ μορίου αὐτῆς συνέστηκεν ἀλλ' ἐξ ἁπάσης,
τὸ μὲν εἶναι αὐτῷ οὐρανῷ καὶ τῷδε τῷ οὐρανῷ ἕτερόν ἐστιν, 146
οὐ μέντοι [2]οὔτε εἴη ἂν ἄλλος οὔτ' ἂν ἐνδέχοιτο γενέσθαι πλεί-
ους διὰ τὸ πᾶσαν τὴν ὕλην περιειληφέναι τοῦτον.

Εἰ ἔστιν ὁ οὐρανὸς τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν τῆς ὕλης
καὶ [3]λόγου συγκειμένων, ὥστε τὸ μὲν εἶναι οὐρανῷ, τῷ ἀΰλῳ
δὲ λόγῳ εἶναι ἕτερον, πῶς οὐκ ἔστι γενητὸς ἀρχὴν ἔχων τῆς
οἰκείας οὐσίας, τὴν σύνθεσιν ὕλης τε καὶ λόγου ἐξ ὧν ἔστιν;
Εἰ ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν οὔτε βαρύτητα ἔχει οὔτε κουφότητα (ἔστι B
γὰρ ταῦτα τῶν ἐξ αὐτῆς γινομένων σωμάτων πάθη), εἰ ἐκ πά-
σης τῆς τοιαύτης ὕλης γέγονεν ὁ οὐρανὸς ὁ μήτε βαρύτητα ἔχων
μήτε κουφότητα, πόθεν γέγονε τὰ ἄλλα πάντα, τῆς ὕλης ἀνα-
λωθείσης πάσης εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ ποίησιν; Εἰ πρὸ τοῦ εἰ-
δοποιηθῆναι τὴν ὕλην τῷ εἴδει τοῦ οὐρανοῦ οὕτως οὐκ εἶχε
βαρύτητα καὶ κουφότητα, ὡς νῦν οὐκ ἔχει μετὰ τὸ εἰδοποιη-
θῆναι αὐτήν, πῶς οὐκ ἐκινεῖτο πρὸ τῆς εἰδοποιήσεως, ὡς νῦν C
κινεῖται μετὰ τὴν εἰδοποίησιν; Εἰ τὸ κινεῖσθαι οὐσίας ἐστί, καὶ
τὸ μὴ ἔχειν βαρύτητα καὶ κουφότητα ὕλης ἐστὶ καὶ οὐκ οὐσίας,
κινεῖται δὲ ὁ οὐρανὸς τὴν κύκλῳ κίνησιν διὰ τὸ μὴ ἔχειν βαρύ-
τητα καὶ κουφότητα, δῆλον ὅτι διὰ τὴν ὕλην τὸ κινεῖσθαι οὕ-
τως ἔχει ὁ οὐρανὸς καὶ οὐ διὰ τὸ εἶδος. Πῶς οὖν ἀκίνητος ἡ
ὕλη πρὸ τοῦ εἴδους κατὰ τὴν κύκλῳ κίνησιν, οὔτε βαρύτητα
ἔχουσα οὔτε κουφότητα;

52. Ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου περὶ Οὐρανοῦ. D

[1]Ἕκαστόν ἐστιν, ὧν ἐστὶν ἔργον, ἕνεκα τοῦ ἔργου. Θεου

1. Ὁ...τοῦτον] Lib. I. c. 9. p. 278. — Cf. Gass. l. c. p. 132. 2. οὔτε ε. ἂν ἄ.] Arist. οὔτ' ἂν εἴη ἄλλος.

est: quomodo non eadem Dei potestate, quae tot ac tantas in illa mutationes effecit, ita adaucta est, ut etiam plures ex illa mundi fierent, sed in effectionem unius mundi consumta Deum invitum coërcuit quominus plures crearet mundos?

51. Ex eodem libro.

Coelum ex iis quidem est quae singularia sunt et ex iis quae ex materia facta sunt; sed si non ex parte illius factum est sed ex tota, alia quidem ipsi coelo et alia huic coelo essentia, attamen neque aliud est coelum neque plures esse possunt, quia universam istud materiam complexum est.

Si coelum est ex iis quae singularia sunt et ex iis quae ex materia et forma constant, ita ut alia sit ipsi coelo, alia immateriali formae essentia: quomodo non genitum est coelum principium substantiae suae habens, conjunctionem materiae et formae ex quibus constat? Si materia per seipsam nec gravitatem habet nec levitatem (haec enim sunt eorum, quae ex illa fiunt, corporum affectiones), si ex universa ejusmodi materia factum est coelum, quod nec gravitatem habet nec levitatem: unde facta sunt caetera omnia, quum universa in coeli effectionem consumta fuerit materia? Si ante, quam formaretur materia hac coeli forma, nec gravitatem habuit nec levitatem, quemadmodum nunc non habet post formam ab ea susceptam: quomodo non movebatur ante susceptam formam, quemadmodum nunc movetur post susceptam formam? Si moveri substantiae est, gravitatem autem et levitatem non habere materiae est neque substantiae, movetur autem coelum motu circulari, quod non habet gravitatem et levitatem: liquet coelum ita moveri propter materiam ac non propter formam. Quomodo ergo materia ante formam, quum nec gravitatem habeat nec levitatem, minime mobilis est motu circulari?

52. Ex secundo libro de Coelo.

Unumquodque eorum, quorum est aliquod opus, pro-

3. λόγου] Vid. c. 50. not. 5.. 3. p. 286..
1. Ἕκαστόν ... ἀεί] Lib. II. c.

δ' ἐνέργεια ἀθανασία· τοῦτο δ' ἐστὶ ζωὴ ἀΐδιος. Ὥστε ἀνάγκη [2] τῷ θεῷ κίνησιν ἀΐδιον ὑπάρχειν. Ἐπεὶ δὲ [3] ὁ οὐρανὸς τοιοῦτον (σῶμα γάρ τι θεῖον), διὰ τοῦτο ἔχει [4] ἐγκύκλιον σῶμα, ὃ φύσει κινεῖται ἀεί.

Εἰ τοῦ μὲν ἀγενήτου καὶ ἀϊδίου οὐδέν ἐστι τοῦ εἶναι αἴτιον, E
ὧν δ' ἐστὶν ἔργον, [5] ταῦτα ἕνεκεν τοῦ ἔργου ἐστίν, οὐκ ἄρα ἀΐδια ὧν τὰ ἔργα τοῦ εἶναί ἐστιν αἴτια. Εἰ ἀψύχων ἐστὶ τὸ τῇ παρουσίᾳ μόνον ἐνεργεῖν τὰς κατὰ φύσιν ἐνεργείας, λογικῶν δὲ τὸ τῇ βουλήσει, πῶς ἐστὶ θεὸς ὁ οὐρανός, ὁ μὴ βουλήσει τὴν ἀθανασίαν ἐνεργῶν, ἀλλὰ τῇ κινήσει τε καὶ τῇ μεταστάσει τῶν
ἑαυτοῦ μερῶν; Εἰ τὸ ἀγένητον οὔτε πρὸς τὸ εἶναι οὔτε πρὸς τὸ 147
ποιεῖν χρήζει τινὸς ἤ τινων τῶν ἔξωθεν τῆς συνεργείας, πῶς ὁ οὐρανός, καὶ πρὸς τὸ εἶναι αὐτὸν κινητὸν χρήζων τῆς γῆς, περὶ ἣν κινεῖται, καὶ πρὸς τὸ ποιεῖν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων, ἐστὶν ἀγένητος; Εἰ τοῦ ἀγενήτου οὐκ ἔστι λόγος
ἐν τῷ ποιοῦντι, πῶς, εἰ ἀγένητος ὁ οὐρανός, ἔχει λόγον ἄϋλον ἐν B
τῷ ποιοῦντι καὶ λόγον ἔνυλον ἐν τῇ ὕλῃ, δι' ὃν ἕτερον τὸ οὐρανῷ εἶναι τῷ τόδε οὐρανὸν εἶναι; Εἰ οὐ δύναται ὁ οὐρανὸς ποιῆσαι τῇ βουλήσει ἃ ποιεῖ τῇ κινήσει, πῶς θεὸς οὗτος ἀΐδιος, ἀΐδιον ἐνεργῶν ζωὴν ἀβουλήτως; Εἰ ἐν τοῖς ἀϊδίοις οὐκ ἐνεργεῖ ὁ οὐρανὸς τὴν αἰώνιον ζωήν (ἔχουσι γὰρ ταύτην ἐκ τῆς οἰκείας φύσεως), τὰ γενητὰ δὲ καὶ φθαρτὰ αἰωνίως οὐ ζῶσι, ποῦ ἡ αἰώνιος ζωή,
ἣν ἐνεργεῖ ὁ οὐρανός; Εἰ μὴ μόνον πρὸς γένεσιν τῶν γινομένων, C
ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν φθειρομένων [6] φθορὰν χρησίμη ἡ τοῦ οὐρανοῦ κίνησις, πῶς θεὸς ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιος, δι' ἧς φθείρεται τὰ φθαρτά; Εἰ ἐκ τῆς ὕλης συναγένητον τῇ ὕλῃ οὐ δυνατὸν εἶναι, πῶς ἀγένητος ὁ οὐρανὸς ὁ ὢν ἐκ τῆς ὕλης; Εἰ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ὕστερον ἀμφοτέρων, πῶς ὁ οὐρανὸς ὁ ὢν ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους συναΐδιός ἐστιν ἀμ-
φοτέροις; Εἰ τὸ εἶδος οὐκ ἐκ τῆς ὕλης, ἀλλὰ ἐκ τοῦ ποιοῦν- D

2. τῷ θεῷ] Arist. τῷ θείῳ.

3. ὁ] Maranus male praetermisit. Statim Arist. τοιοῦτος.

4. ἐγκύκλ. σῶμα] Sylburg., Morell., Maran. τὸ ἐγκύκλ. σῶμα ex Arist.. — Mox ex eodem illi dederunt κινεῖται κύκλῳ: *movetur in orbem.*

5. ταῦτα] Reg. 2. atque edito-

pter opus est. Dei autem opus est immortalitas: id est vita aeterna. Quare necesse ut Deo motus insit aeternus. Quoniam autem coelum est ejusmodi (est enim divinum quoddam corpus), propterea rotundum habet corpus, quod natura semper in orbem movetur.

Si ingenitum et aeternum nullam habet cur exsistat causam, quorum autem opus est, ea propter opus sunt: non ergo aeterna quorum opera in causa sunt cur exsistant. Si inanimatorum est praesentia tantum perficere naturales operationes, ratione autem utentium voluntate: quomodo coelum Deus est, quod non voluntate operatur immortalitatem, sed motu et partium suarum migratione? Si ingenitum neque ut sit neque ut operetur ulla re indiget nec cujusquam extranei adjumento: quomodo coelum, quod et ut mobile sit indiget terra, circa quam movetur, et ut operetur sole et luna et reliquis astris, est ingenitum? Si ingeniti non est idea in conditore: quomodo coelum, si est ingenitum, habet ideam immaterialem in conditore et ideam materialem in materia, unde fit ut alia sit coelo essentia et alia huic coelo? Si non potest coelum facere voluntate quae facit motione: quomodo Deus is aeternus est, qui aeternam vitam operatur non volens? Si in iis quae aeterna sunt non operatur coelum aeternam vitam (illam enim habent ex propria natura), genita autem et corruptibilia in aeternum non vivunt: ubinam aeterna vita, quam operatur coelum? Si non solum ad generationem eorum quae fiunt, sed etiam ad corruptionem eorum quae intereunt utilis est coeli motus: quomodo Deus coelum ejusque operatio vita aeterna, per quam corrumpuntur corruptibilia? Si quod ex materia est non potest esse una cum materia ingenitum: quomodo ingenitum coelum, quod ex materia est? Si quod ex utroque est utroque est posterius: quomodo coelum, quod ex materia et forma est, coaeternum est utrique? Si forma non

res, Marano excepto, ταῦτα δ'.

6. φθορὰν] Vulgo omissum est; excidit videlicet ob similitudinem verbi praecedentis (φθειρ.). Jam Langus recte vertit: *verum ad eorum quoque quae intercidunt exitium.*

τος, πῶς ὁ οὐρανὸς ἄλλοθεν ἔχων τὴν ὕλην καὶ ἑτέρωθεν τὸ εἶδος ἀγένητός ἐστιν; Εἰ ὑλικόν ἐστι σῶμα ὁ οὐρανὸς καὶ σφαιρικὸν ἔχει τὸ σχῆμα καὶ ἔστιν ἀγένητος, πῶς οὐκ ἀμφότερα ἔχει ἐκ τῆς ὕλης, καὶ τὸ εἶναι ὅ ἐστι καὶ τὸ ἔχειν ὃ ἔχει; Εἰ ἔστιν ἡ ὕλη τὸ τοῖς καθ' αὐτὸ ἐξ αὐτῆς γινομένοις πρώτως ὑποκείμενον καὶ ἐνυπάρχον, πῶς ἀγένητος ὢν ὁ οὐρανός, ὡς τὰ γενητὰ τὴν ὕλην ἔχει ὑποκειμένην τε καὶ ἐνυπάρχουσαν;

53. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. E

[1]Ἐπειδὴ ὁ οὐρανὸς σῶμά τι θεῖον, διὰ τοῦτο ἔχει τὸ ἐγκύκλιον σῶμα, ὃ φύσει κινεῖται κύκλῳ ἀεί. Διὰ τί οὖν οὐχ ὅλον [2]τὸ σῶμα τοῦ οὐρανοῦ τοιοῦτον; Ὅτι ἀνάγκη μένειν τι τοῦ σώματος τοῦ φερομένου κύκλῳ τὸ [3]ἐπὶ τοῦ μέσου, τούτου δ' οὐδὲν οἷόν τε μένειν μόριον οὔθ' ὅλως οὔτ' ἐπὶ τοῦ μέσου. Καὶ 148
γὰρ ἂν ἡ κατὰ φύσιν κίνησις ἦν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ μέσον· φύσει δὲ κύκλῳ κινεῖται· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀΐδιος ἡ κίνησις· οὐδὲν γὰρ παρὰ φύσιν ἀΐδιον. Ὕστερον δὲ τὸ παρὰ φύσιν τοῦ κατὰ φύσιν, [4]καὶ ἔκστασίς τίς ἐστιν ἐν τῇ γενέσει τὸ παρὰ φύσιν τοῦ κατὰ φύσιν. Ἀνάγκη τοίνυν γῆν εἶναι· [5]τοῦτο γὰρ ἠρεμεῖ ἐπὶ τοῦ μέσου. Ἀλλὰ μὴν εἰ γῆν, ἀνάγκη καὶ πῦρ εἶναι· [6]τῶν γὰρ ἐναντίων εἰ θάτερον φύσει, ἀνάγκη καὶ θάτερον εἶναι φύσει, ἐάν περ ᾖ ἐναντίον, καὶ [7]τὸ εἶναί τινα αὐτοῦ φύσιν· ἡ γὰρ αὐτὴ ὕλη τῶν ἐναντίων [8]καὶ τῆς στερήσεως προτέρα, λέγω δὲ B
οἷον τὸ θερμὸν τοῦ ψυχροῦ. Ἀλλὰ μὴν εἴπερ ἔστι πῦρ καὶ γῆ, ἀνάγκη καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν εἶναι σώματα· ἐναντίωσιν γὰρ [9]ἕκα-

1. Ἐπειδὴ ... ἀεί] Lib. II. c. 3. p. 286.. Incipit: Ἐπεὶ δ' ὁ οὐρανὸς τοιοῦτος (σῶμα γάρ τι θεῖον), διὰ τοῦτο etc.. — Cf. Gass. l. c. p. 132..

2. τὸ σ. τοῦ οὐρ.] Sylburg. et Morell. τοῦ οὐρ. τὸ σῶμα.

3. ἐπὶ τοῦ μέσου] Reg. 1. ἐπὶ τῷ μέσῳ.

4. καὶ ... φύσιν] Haec verba omnia in codd. mstis exciderunt et in edit. Stephani. In causa sunt verba τὸ παρὰ φύσιν τοῦ κατὰ φύσιν repetita.

5. τοῦτο etc.] Post μέσου Arist. habet,: Νῦν μὲν οὖν ὑποκείσθω τοῦτο, ὕστερον δὲ λεχθήσεται περὶ αὐτοῦ. Fortasse sunt omissa errore: ob similes syllabas vocum μέσου et αὐτοῦ.

6. τῶν ... θάτ. εἶναι φύσει] Sic Maranus ex Arist. textu, quem jam Langus in sua versione secutus est, tacite locum emendavit. Vulgo:

est ex materia, sed ex conditore: quomodo coelum, quod aliunde habet materiam et aliunde formam, ingenitum est? Si materiale corpus est coelum et rotundam habet figuram estque ingenitum: quomodo non utrumque a materia accipit, ut et sit id quod est et habeat id quod habet? Si materia iis quae per se ex illa fiunt primarie subjicitur et inest: quomodo coelum, quum sit ingenitum, quemadmodum quae genita sunt, materiam habet subjectam et insitam?

53. Ex eodem libro.

Quandoquidem coelum corpus quoddam divinum est, idcirco corpus habet rotundum, quod natura semper in orbem agitur. Cur autem non totum coeli corpus ejusmodi est? Quoniam in eo corpore, quod in orbem fertur, aliquid consistere oportet, id videlicet quod in medio est, hujus vero corporis fieri nequit ut pars ulla prorsus consistat, ne in medio quidem. Alioqui enim naturalis ejus motus ad medium ferretur: natura vero in orbem movetur: neque motus esset aeternus; nihil enim quod praeter naturam est aeternum est. Et quod praeter naturam est, eo quod est secundum naturam, posterius est, et quod praeter naturam est est aberratio quaedam in generatione ab eo quod secundum naturam. Terram igitur esse necesse est; nam haec in medio conquiescit. Quodsi terram, ignem quoque esse oportet; eorum quippe quae diversa inter se sunt si alterum natura est, alterum etiam natura esse, siquidem contrarium sit, et aliquam ejus naturam esse necesse est: ipsa enim materia et contrariis et privatione prior est, sed ut calidum frigido. Attamen si ignis est et terra, necesse est etiam interjecta esse inter

τῶν γὰρ ἐναντίων θάτερον εἶναι φύσιν.

7. *τὸ*] Non agnoscit Arist. hanc voculam.

8. *καὶ τ. στερήσεως* etc.] Arist. *καὶ τ. στερήσεως πρότερον ἡ κατάφασις, λέγω δ' οἷον τὸ θερμὸν τοῦ ψυχροῦ. Ἡ δ' ἠρεμία καὶ τὸ βαρὺ λέγονται κατὰ στέρησιν κουφότητος καὶ κινήσεως. Ἀλλὰ μὴν εἴπερ* etc..

9. *ἕκ. ἔχει* etc.] Arist. alio ordine *ἔχει ἕκαστον τῶν στοιχείων πρὸς ἕκαστον.* Addit: *Ὑποκείσθω δὲ καὶ τοῦτο νῦν, ὕστερον δὲ πειρατέον δεῖξαι.*

στον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν στοιχείων. Τούτων δ' ὑπαρχόν-
των [10] *ἀνάγκη γένεσιν εἶναι διὰ τὸ μηδὲν οἷόν τ' αὐτῶν εἶναι*
ἀΐδιον· πάσχει γὰρ καὶ ποιεῖ τὰ ἐναντία ὑπ' ἀλλήλων, καὶ φθαρ-
τικὰ ἀλλήλων ἐστίν. Ἔτι δὲ οὐκ εὔλογον εἶναί τι κινητὸν ἀΐ-
διον, οὗ μὴ ἐνδέχεται [11] *κατὰ φύσιν εἶναι τὴν κίνησιν ἀΐδιον·* C
τούτων δ' ἐστὶ κίνησις. Ὅτι μὲν τοίνυν ἀναγκαῖον εἶναι γένεσιν,
ἐκ τούτων δῆλον. Εἰ δὲ γένεσιν, ἀναγκαῖον [12] *εἶναι καὶ ἄλλην*
φθοράν, ἢ μίαν ἢ πλείους· κατὰ γὰρ τὴν τοῦ ὅλου ὡσαύτως
ἀναγκαῖον ἔχειν [13] *τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων πρὸς ἄλληλα. Νῦν*
δὲ τοσοῦτόν ἐστι δῆλον, διὰ τίνα αἰτίαν πλείω τὰ ἐγκύκλιά ἐστι
σώματα, ὅτι ἀνάγκη γένεσιν εἶναι, [14] *εἴπερ καὶ πῦρ, τοῦτο δὲ*
καὶ τὰ ἄλλα, εἴπερ καὶ [15] *τὴν γῆν· ταύτην δ' ὅτι ἀνάγκη* [16] *μέ-* D
νειν τι ἀεί, εἴπερ καὶ κινεῖσθαί τι ἀεί.

Εἰ διὰ μὲν τὸ μὴ ἔχειν βαρύτητα καὶ κουφότητά ἐστι σῶ-
μα ἀεὶ κινητὸν περὶ τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ σῶμα, ἀνάγκη ἄρα
ὅλον τὸ σῶμα τοῦ οὐρανοῦ κινεῖσθαι περὶ τὸ μέσον· εἰ δὲ σῶ-
μα μὲν τοιοῦτον ἔχει ὁ οὐρανός, [17] *κίνησιν δὲ τοιαύτην οὐκ ἔχει,*
δῆλον ὅτι παρὰ φύσιν κινεῖται. Εἰ περὶ τὸ μέσον κινεῖται τοῦ E
οὐρανοῦ σῶμα, οὐχ ὅλον δὲ κατὰ τὴν φορὰν τοῦ στοιχείου, ἐξ
οὗ εἶναι λέγεται τὸ σῶμα, ἀλλὰ σφαιρικῶς κατ' ἀντιμετάστασιν
τῶν μερῶν, πῶς οὐχὶ ἡ σφαιρικὴ κίνησις ἐπικρατεῖ τὴν στοι-
χείου κίνησιν; [18] *Καίτοι οὐδαμῶς τοῖς ἐκ τῶν στοιχείων σώμα-*
σιν ἡ κίνησις [19] *κατὰ τὸ εἶδος ὑπάρχει, ἀλλὰ κατὰ τὰ στοιχεῖα*
ἐξ ὧν εἰσί. Πῶς οὖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ σώματος ἡ ἀνάγκη τῆς 149
κινήσεως ἐνήλλακται; Σώματι μήτε βαρύτητα ἔχοντι μήτε κου-
φότητα ἀναγκαῖόν ἐστιν ἔχειν στάσιν ἀκίνητον μᾶλλον ἢ κίνησιν

10. *ἀνάγκη*] Sylburg., Morell., Maran. ex Arist. praeter necessitatem *φανερὸν ὅτι ἀνάγκη*.

11. *κ. φύσιν εἶναι*] Arist. *εἶναι κ. φύσιν*.

12. *εἶναι κ. ἄλλην φθοράν*] Arist. *κ. ἄλλην εἶναι φοράν* (sic).

13. *τὰ στοιχ.*] Editores praeter Stephanum *καὶ τὰ στοιχεῖα* contra Pseudo-Justini et Aristotelis codd. mstos. Mox post *ἄλληλα* nonnulla a nostro scriptore praetermissa sunt, nempe haec: *Λεχθήσεται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τοῖς ἑπομένοις σαφέστερον*.

14. *εἴπερ*] Arist. *γένεσιν δ', εἴπερ*.

15. *τὴν*] Abest ab Arist..

16. *μένειν*] Ita Aristotelis auxilio pravam lectionem *μὲν εἶναι* emen-

utrumque corpora; contrarium enim est unumquodque unicuique elementorum. Haec quum ita sint, necesse est generationem esse, quia horum nihil aeternum esse potest; patiuntur enim et faciunt sibi invicem contraria, atque se invicem corrumpunt. Deinde vero non est rationi consentaneum ut mobile quidpiam aeternum sit, cujus non potest motus secundum naturam esse aeternus: talis autem horum motus est. Ac generationem quidem necessariam esse, ex his patet. Quodsi generationem, necesse etiam erit aliam esse corruptionem, vel unam vel plures; nam pro eo atque corpus se integrum habet necessarium est se corporum quoque elementa inter se invicem habere. In praesentia quidem tantum liquet, quam ob causam plura sint rotunda corpora, quia generationem esse necesse est, [generationem autem,] siquidem etiam ignem, hunc vero et alia, siquidem etiam terram; hanc porro quia consistere aliquid semper necesse est, siquidem etiam moveri semper aliquid oportet.

Si coeli corpus, quia nec gravitatem nec levitatem habet, corpus est quod circum medium semper volvitur, totum utique corpus coeli circum medium volvi necesse est; sin coelum ejusmodi quidem corpus habet, motum autem ejusmodi non habet, liquet id praeter naturam moveri. Si coeli corpus circum medium movetur, non totum vero secundum motum elementi, ex quo corpus esse dicitur, sed in orbem secundum migrationem partium sibi invicem obsistentium: quomodo motus, qui in orbem fit, elementi motum non superat? Atqui corporibus, quae ex elementis constant, motus haudquaquam secundum formam est, sed secundum elementa ex quibus constant. Quomodo igitur e coeli corpore necessitas motionis immutata est? Corpori, quod nec gravitatem nec levitatem habet, necesse est stabilitatem magis esse immobilem quam motum instabi-

davi. Tum *καὶ* ante *κινεῖσθαι* apud illum non comparet.

17. *κίν. δὲ τοιαύτην*] Secundum elementum suum scilicet. *Langus.*

18. *Καίτοι*] Verius forsan censet Sylburgius esse *καὶ εἰ*. Non mutandum.

19. *κατὰ*] Reg. 1. *καί*.

ἄστατον· εἰ γὰρ μήτε ὑπὸ βαρύτητός ἐστι κατωφερὲς μήτε ὑπὸ κουφότητος ἀνωφερές, ἀνάγκη μένειν αὐτὸ ἀκίνητον. Εἰ ἐσχηματίζετο λίθος τῷ τῆς σφαίρας σχήματι καὶ ἐτίθετο ἐν τῷ ἀέρι, ἐνεχθῆναι κάτω εἰς τὴν ἑαυτοῦ χώραν, οὐκ ἂν ἐφέρετο κάτω B κυλιόμενος σφαιρικῶς διὰ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ κατ' εὐθεῖαν ἐφέρετο κατὰ τὴν ἑαυτοῦ βαρύτητα. Πῶς [20] οὖν τὸ πέμπτον στοιχεῖον, ἐξ οὗ ἔστιν ὁ οὐρανός, τὸ πεφυκὸς περὶ τὸ μέσον κινεῖσθαι διὰ τὸ μὴ ἔχειν βαρύτητα ἢ κουφότητα, οὐ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ὅλον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι φέρεται περὶ τὸ μέσον, ἀλλὰ σφαιρικῶς κατ' ἀντιμετάστασιν τῶν μερῶν κινεῖται τὴν κίνησιν, οὐκ οὖσαν τῆς τοῦ στοιχείου φύσεως ἀλλὰ τοῦ σφαιρικοῦ σχήματος; Εἰ οὔτε παρὰ φύσιν οὔτε περιττὸν οὔτε μάτην [21] ἐστί τι ἐν τοῖς ἀϊδίοις, πῶς οὐκ ἔστιν ὁ οὐρανὸς παρὰ φύσιν κινούμενος, καὶ μάτην ἔχει τοῦ στοι- C χείου τὴν φύσιν, καθ' ἣν οὐ κινεῖται, καὶ περιττῶς ὑπὸ τοῦ πρώτως κινοῦντος μὴ κινουμένου κινεῖται κίνησιν, ἣν καὶ χωρὶς ἐκείνου ἠδύνατο κινηθῆναι; Εἰ μὴ τὸ ἠρεμοῦν ἠρέμει ἀεὶ ἐπὶ τοῦ μέσου, οὐκ ἂν τὸ κινούμενον ἀεὶ περὶ τὸ μέσον ἐκινεῖτο. Πῶς [22] οὖν οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ τὸν οὐρανὸν κινεῖσθαι ἀεὶ τῇ ἑαυτοῦ φύσει; Εἰ μὴ τὴν φύσιν καὶ τὴν θέσιν ἣν ἔχει ἔσχεν ἡ γῆ, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ οὐρανὸς εἰ μὴ τὴν φύσιν καὶ τὴν θέσιν ἣν ἔχει ἔσχεν, οὐκ D ἂν τὸ κινούμενον ἐκινεῖτο, οὔτ' ἂν τὸ ἠρεμοῦν ἠρέμει. Πῶς οὖν ἀΐδια ταῦτα καὶ ἀγένητα, ὧν τὸ τὶ εἶναι καὶ τὸ πῶς εἶναί ἐστιν ἑκατέρου διὰ θάτερον· ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τῶν γενητῶν; Εἰ ἐν τοῖς ἀϊδίοις οὔτε κατὰ πρόνοιάν ἐστί τι οὔτε [23] τι αὐτόματον (τὰ γὰρ κατὰ πρόνοιαν δεύτερα τῆς προνοίας, καὶ τὸ κατ' αὐτόματον ἢ παρὰ φύσιν ἢ συμβεβηκὸς ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν E γινομένοις ἐστίν· ἀλλὰ τὸ μὲν παρὰ φύσιν δεύτερόν ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν· κατὰ γὰρ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ κατὰ φύσιν γίνεται τὸ παρὰ φύσιν· καὶ τὸ συμβαῖνον ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν γινομένοις δεύτερόν ἐστι τῆς προαιρέσεως), [24] πῶς ὑπάρχει ἐν 150

20. οὖν] Deest vulgo; sed jam Sylburg. monuit reponendum esse.

21. ἐστί τι] Ita scripturam vulgatam ἐστὶν correxi. Infra: Εἰ ἐν τοῖς ἀϊδίοις οὔτε κ. πρ. ἐστί τι etc.. Et mox videtur legendum esse πῶς ἄρα, ut alibi apud eumdem scriptorem; sed vulgaris lectio facile fertur.

22. οὖν] Vulgo abest; in causa est οὐκ quod sequitur. Vid. not. 20..

lem; nam si nec pondere deorsum fertur nec levitate sursum, necesse est ut immobile maneat. Si saxum in globi speciem effingeretur et in aëre poneretur, ut in locum suum deorsum ferretur: non illud deorsum in orbem propter formam ipsam sese volutando ferretur, sed recta ferretur pro gravitate sua. Quomodo igitur quintum, ex quo coelum constat, elementum, quod ita natura comparatum est ut circum medium volvatur, quia nec gravitatem habet nec levitatem, non totum secundum propriam naturam cum partibus suis circum medium fertur, sed in orbem secundum migrationem partium sibi invicem obsistentium movetur, qui motus non naturae elementariae sed formae globosae sit? Si in rebus aeternis neque praeter naturam neque superfluum neque frustra quidquam est: quomodo coelum non praeter naturam movetur, et frustra non habet elementi naturam, secundum quam non movetur, et non supervacanee a primo motore, qui ipse non movetur, cietur ad motum, quo etiam sine ipso potest moveri? Si non id quod quiescit semper in medio quiesceret, non id quod movetur semper circum medium moveretur. Quomodo igitur falsum non est coelum natura sua semper moveri? Nisi eam terra naturam et situm haberet quem habet, similiter etiam coelum nisi eam naturam et situm haberet quem habet: non id quod movetur moveretur, neque id quod quiescit quiesceret. Quomodo igitur aeterna haec sunt et ingenita, quorum utrumque propter alterum habet ut aliquid sit et ita sit: quod quidem proprium est eorum quae genita sunt? Si in rebus aeternis neque secundum providentiam neque fortuito quidquam est (nam quae secundum providentiam sunt ea posteriora sunt providentia, quae autem fortuito sunt ea vel praeter naturam sunt vel per accidens in iis quae libere fiunt; at id quod praeter naturam est posterius est eo quod secundum naturam: fit enim quod praeter naturam est aberratione ab eo quod secundum naturam: et quod accidit in iis quae libere fiunt posterius est libero arbitrio): quomodo rebus aeternis congruit idcirco

23. τι] Sic emendavi vulg. τό. πῶς οὖν dederunt ex conjectura,
24. πῶς] Sylburg. et Morell. sed praeter necessitatem; vid. not.

τοῖς ἀϊδίοις τὸ εἶναι τόδε διὰ τὸ εἶναι ἄλλο τόδε τι, οἷον
ἐπειδὴ ὁ οὐρανός ἐστιν ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὴν γῆν, εἰ δὲ
γῆ καὶ οὐρανός ἐστι; [25] Τοῦτο δὲ προνοίας ἐστὶν ἔργον τῆς
τόδε τὸ πᾶν ἐκ διαφόρων κατ' οὐσίαν τε καὶ χρείαν μερῶν
ποιησάσης. Ἢ ἄρα οὐκ ἀΐδια [26] ὅ τε οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ
ἐν αὐτοῖς πάντα, τὰ πρὸς τὸ εἶναί τε καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν
ἀλλήλοις συντελοῦντα, ἢ εἰ ἀΐδια, οὐκ ἀνάγκη τόδε τόδε εἶναι, B
ἐπειδὴ τόδε τόδε ἐστίν. Μίαν ἀΐδιον [27] ἀνάγκην ὑποθέμενος ὁ
Ἀριστοτέλης πολλὰς ἄλλας ἀϊδίους ἀνάγκας ἐκ τῆς ὑποτεθείσης
ἐξήρτησεν. Ἀνάγκη, φησίν, εἶναι κίνησιν ἀΐδιον. Εἰ δὲ κίνη-
σις, ἀνάγκη εἶναι καὶ χρόνον ἀΐδιον· ἀριθμὸς γὰρ κινήσεως ὁ
χρόνος. Εἰ δὲ ἀΐδιος ἡ κίνησις, ἀνάγκη ταύτῃ εἶναι συνεχῆ.
Εἰ δὲ συνεχὴς ἡ κίνησις, ἀνάγκη εἶναι σῶμα ἁπλοῦν παρὰ τὰ
ἐνταῦθα σώματα, μήτε βαρύτητα μήτε κουφότητα ἔχον· τὰ γὰρ C
βαρέα καὶ κοῦφα σώματα, ἐπειδὴ κατ' εὐθεῖαν κινεῖται, συνε-
χῶς κινεῖσθαι οὐ δύναται. Εἰ δὲ συνεχῶς κινεῖται, ἀνάγκη σφαι-
ρικὸν ἔχειν σχῆμα· τούτῳ γὰρ τῷ σχήματι ἐνδέχεται μόνῳ τὴν
συνεχῆ γενέσθαι κίνησιν. Εἰ δὲ σφαιρικῶς κινεῖται, ἀνάγκη τὴν
γῆν εἶναι ἐν τῷ μέσῳ ἀεὶ ἠρεμοῦσαν, ἵνα περὶ αὐτὴν γίνηται
τῆς σφαίρας ἡ κίνησις. Εἰ δὲ ἡ γῆ, ἀνάγκη καὶ τὰ μεταξὺ
γῆς τε καὶ πυρὸς σώματα. Εἰ δὲ ταῦτα, ἀνάγκη εἶναι τὴν γέ- D
νεσιν, [28] ἐπειδὴ ταῦτα ἀΐδια εἶναι οὐ δύναται. Εἰ δὲ ἡ γένεσις,
ἀνάγκη εἶναι καὶ ἄλλα ἐγκύκλια σώματα. Ἀλλ' εἰ, [29] εἰ τόδε
τόδε ἐστίν, ἀνάγκη τόδε τόδε εἶναι ἐν τοῖς ἀγενήτοις τε καὶ
ἀϊδίοις χώραν οὐκ ἔχει, οὐκ ἄρα ἀΐδιά τε καὶ ἀγένητα τὰ ῥη-
θέντα. Εἰ δὲ ἀΐδια ταῦτα καὶ ἀγένητα, οὐκ ἄρα τοῦτο δι'
ἐκεῖνο οὔτ' ἐκεῖνο διὰ τοῦτο. Ἐπειδὴ εἰ ἡ γῆ ἔστιν, ἀνάγκη
καὶ τὸ πῦρ εἶναι καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν σώματα, πῶς, εἰ ἡ μὲν E

21.. Deinde conjeceris legendum τὸ εἶναι τόδε τι διὰ etc.. Non muto.

25. Τοῦτο] Ita in textu posui pro τὸ vulg.; merus is articulus etiam Marano displicuit.

26. ὅ τε] Morell. et Maran. ὅτε (non divise).

27. ἀνάγκην] Necessitudinem Langus hîc dici observat propositionem certam, qualis a Scholasticis Maxima et Topica nominatur.

28. ἐπειδὴ ταῦτα ... Εἰ δὲ ἡ γέν.] In codd. mstis et editis sic habetur: ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἀΐδια εἶναι οὐ δύναται, οὐδὲ ἡ γένεσις ἀνάγ-

certum quid esse, quia aliud certum quid est: — veluti quia coelum est oportere etiam terram esse, si terra est etiam coelum? Id autem providentiae opus est, quae hanc universitatem ex diversis secundum substantiam et usum partibus constituit. Vel ergo minime aeterna sunt coelum et terra et quae in iis omnia, quae sibi invicem et ut sint et faciant et patiantur adjumento sunt, vel si aeterna sunt, non necesse est hoc esse certum quid, quia illud est certum quid. Una aeterna necessitate supposita Aristoteles multas alias ex ea, quam supposuit, aeternas necessitates suspendit. Necesse est, inquit, esse motum aeternum. Si motum, necesse est etiam tempus esse aeternum; motionis enim numerus tempus. Si aeternus motus, necesse est ut continuus sit. Si continuus motus, necesse est corpus esse simplex, ab his corporibus diversum, nec gravitatem habens nec levitatem; gravia enim et levia corpora, quod recta feruntur, non possunt continenter moveri. Si continue movetur, necesse est id rotundam habere figuram; huic enim figurae convenit soli continuus motus. Si in orbem movetur, necesse est terram esse in medio semper quiescentem, ut circum illam fiat sphaerae motus. Si terram, necesse est interjecta esse terram inter et ignem corpora. Si ista, necesse est esse generationem, quod haec aeterna esse non possunt. Si generationem, necesse est etiam alia esse rotunda corpora. Sed si, si hoc certum quid est, necesse esse ut illud certum quid sit locum in ingenitis et aeternis rebus non habet: non ergo aeterna et ingenita quae recensuimus. Si aeterna ea et ingenita, non sane hoc propter illud neque illud propter hoc exsistit. Quandoquidem si terra est, necesse est etiam ignem esse et interjecta inter utrumque corpora: quomodo, si terra

κη (editt. excepto Steph. ἀνάγκῃ cum ι subscr., ita ut ex praecedenti commate verbum δύναται sit supplendum) εἶναι, καὶ etc.. = *Quum vero ista perpetua esse non possint neque adeo ipsa generatio, necessario et alia esse orbiculata corpora* (Langus). Emendationem autem a me in textu positam Maranus commendavit.

29. εἰ] Haec particula conditionalis in vulgato textu non legitur: excidit librariorum negligentia. Maranus minus recte ὅτι conjecit.

γῆ ἀγένητός τε καὶ ἀΐδιος, τὸ πῦρ οὐκ ἀΐδιον τὸ ὑπάρχον κοῦ-
φόν τε καὶ ἀνωφερές; Εἰ γάρ, ὥς φησιν, ὧν ἐναντίων τὸ
θάτερον φύσει καὶ τὸ θάτερον ἀνάγκη φύσει εἶναι, πῶς οὐκ
ἄτοπον τὸ τὴν γῆν εἶναι ἀΐδιόν τε καὶ ἀγένητον, τὸ δὲ πῦρ
μὴ εἶναι ἀΐδιον, [30] ἢ τὸ πῦρ εἶναι ἀΐδιον, τὴν δὲ γῆν μὴ εἶναι 151
ἀΐδιον, τὰ δι' ἄλληλα ὄντα; Εἰ διὰ τὴν γένεσιν ἀνάγκη εἶναι
ἄλλα ἐγκύκλια σώματα, πῶς οὐχ ἡ γένεσίς ἐστιν αἰτία τῶν ἀϊ-
δίων; Ἀΐδια γὰρ τὰ ἐγκύκλια σώματα, καὶ ἡ γένεσις κατὰ τὴν
τούτων κίνησιν. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, οὐκ ἄρα τὰ ἐγκύκλια σώ-
ματα ἀγένητα· ὧν γὰρ τὸ εἶναι διὰ τὸ ἄλλα γενέσθαι ἔστι, γε-
νητὰ ταῦτα καὶ οὐκ ἀΐδια. Εἰ ἐνδέχεται ἐν τοῖς ἀϊδίοις [31] ὑπάρ-
χειν τὸ ὑπάρχον ἐν τοῖς γενητοῖς, [32] τόδε ἀνάγκη εἶναι, ἐπεὶ B
τόδε ἐστὶ τόδε, οὐδὲν ἄρα διαφέρει τὰ ἀγένητα τῶν γενητῶν·
ἐν γάρ, φησί, τοῖς ἀϊδίοις τὸ ἐνδεχόμενον οὐδὲν διαφέρει τοῦ
εἶναι.

54. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1] Ἐπειδὴ ἔστι διχῶς ἐπὶ τοῦ κύκλου κινηθῆναι, καὶ οὐκ εἰ-
σὶν ἐναντίαι αὗται. Ἀλλ' εἰ μηδὲν ὡς ἔτυχε μηδ' ἀπὸ ταὐτο-
μάτου ἐνδέχεται ἐν τοῖς ἀϊδίοις εἶναι, ὁ δὲ οὐρανὸς ἀΐδιος καὶ C
ἡ κύκλῳ φορά, διὰ τίνα ποτ' αἰτίαν ἐπὶ θάτερα φέρεται, ἀλλ'
οὐκ ἐπὶ θάτερα; Ἀνάγκη γὰρ καὶ τοῦτο [2] ἀρχὴν εἶναι ἢ εἶναι
αὐτοῦ ἀρχήν. [3] Εἰ γὰρ ἡ φύσις ἀεὶ ποιεῖ τῶν ἐνδεχομένων τὸ
βέλτιστον, ἔστι δὲ καθάπερ τῶν ἐπὶ τῆς εὐθείας φορῶν ἡ πρὸς
τὸν ἄνω τόπον τιμιωτέρα (θειότερος γὰρ [4] ὁ τόπος ὁ ἄνω τοῦ
κάτω), τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ εἰς τὸ πρόσθεν τῆς εἰς τὸ ὄπι-
σθεν [5] ἔχει, εἴπερ καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ [6] ἀριστερόν. Μαρτυρεῖ D
δ' ἡ ῥηθεῖσα ἀπορία, [7] ὅτι τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον· αὕτη

30. ἢ τὸ πῦρ etc.] Vulgo negatio male ita collocatur: ἢ τὸ πῦρ μὴ εἶναι ἀΐδιον, τὴν δὲ γῆν εἶναι ἀΐδιον.

31. ὑπάρχειν τὸ ὑπάρχον] Sic Maranus. Caeteri editores ὑπάρξειν τὸ ὑπάρξον.

32. τόδε ἀν. εἶναι] Subaudiendum declarativum δηλονότι. *Sylburgius.*

1. Ἐπειδὴ ... τιμιώτερον] Lib. II. c. 5. p. 287.. Incipit: Ἐπεὶ δ' ἔστι διχῶς ἐπὶ τοῦ κύκλου κινηθῆναι, οἷον ἀπὸ τοῦ Α τὴν μὲν ἐπὶ τὸ Β τὴν δ' ἐπὶ τὸ Γ, ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν ἐναντίαι αὗται, πρότερον εἴρηται. ἀλλ' εἰ etc.. — Cf. Gass. l. c. p. 132. sq..

2. ἀρχὴν] Sylburg. et Morell. ἢ ἀρχὴν ex Arist.. Post εἶναι αὐ-

ingenita et aeterna, ignis non aeternus, qui levis est et sursum fertur? Nam si, ut ait, quorum contrariorum alterum natura exsistit necesse est etiam alterum natura exsistere: quomodo non repugnat ut terra aeterna sit et ingenita, ignis vero non sit aeternus, aut ut ignis sit aeternus, terra vero non sit aeterna, quum propter se invicem sint? Si propter generationem necesse est alia esse circularia corpora: quomodo generatio non causa est aeternorum? Aeterna enim sunt circularia corpora, et generatio secundum eorum motum. Si id absurdum, non ergo ingenita sunt circularia corpora; quae enim propterea sunt quod alia sint, genita haec ac minime aeterna. Si fieri potest in aeternis rebus quod in genitis fit, ut illud necesse sit esse, quia hoc certum quid est: nihil profecto different ingenita a genitis; in aeternis enim, inquit, inter esse posse et esse nihil interest.

54. Ex eodem libro.

Quandoquidem duplex esse potest in circulo motus, et hi inter se contrarii non sunt. Sed si nihil temere aut fortuito esse potest in aeternis, coelum autem aeternum est et qui in orbem fit motus: quam tandem ob causam in alteram partem fertur, non autem in alteram? Necesse enim est etiam hoc principium esse vel hujus esse principium. Nam si natura semper facit id quod ex iis quae fieri convenit optimum est, est autem ut in motibus directis is qui sursum fertur praestantior (divinior enim locus superior quam infimus): eodem modo etiam qui in anteriora praestat eo qui retrorsum, siquidem etiam dextrum sinistro praestat. Declarat autem proposita quaestio, quia prius ita se habet, idcirco etiam

τοῦ ἀρχὴν multa omissa sunt a scriptore nostro.

3. *Εἰ*] Ita Reg. 1. et Arist.; ita quoque Maran., sed Stephan. ἡ, Sylburg. ἦ, Morell. ἤ.

4. ὁ τόπος ὁ ἄνω] Arist. ὁ ἄνω τόπος.

5. ἔχει] Stephan. vitiose ἔχει δέ.

6. ἀριστερόν] Arist. subjungit: καθάπερ ἐλέχθη πρότερον. Pergit: καὶ (idque Sylburg. et Morell. textui praeter necessitatem inseruerunt) μαρτυρεῖ etc..

7. ὅτι τὸ πρότερον] Frustra

*γὰρ ἡ αἰτία λύει τὴν ἀπορίαν. Εἰ γὰρ ἔχει ὡς ἐνδέχεται βέλ-
τιστα, αὕτη ἂν εἴη [8] αἰτία καὶ τοῦ εἰρημένου· βέλτιστον γὰρ
κινεῖσθαι ἁπλῆν τε κίνησιν καὶ ἄπαυστον, καὶ ταύτην ἐπὶ τὸ
τιμιώτερον.*

*Εἰ τὸν οὐρανὸν ἡ φύσις ἐποίησε κινηθῆναι εἰς τὸ ἔμπρο-
σθεν καὶ μὴ εἰς τὸ ὀπίσω, ἡ ἀεὶ τῶν ἐνδεχομένων τὸ βέλτιστον* E
*ποιουμένη, πῶς ἀΐδιος ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ τούτου φορά, ὑπὸ τῆς
φύσεως γεγενημένος καὶ τὸ τὴν βελτίστην κινηθῆναι κίνησιν ἔχων;
Εἰ τὴν διαφοράν, ἣν ἔχει ὁ ἄνω τόπος πρὸς τὸν κάτω, ταύ-
την ἔχει ἡ εἰς τὸ πρόσθεν κίνησις πρὸς τὴν εἰς τὸ ὄπισθεν
κίνησιν κατὰ τὸ τιμιώτερον καὶ θειότερον καὶ βέλτιστον, πῶς οὐκ
εἰσὶν ἐναντίαι αἱ κινήσεις αὗται τοσοῦτον ἀλλήλων διαφέρουσαι;
Εἰ τῶν ἁπλῶν σωμάτων ἡ κίνησις ἁπλῆ, οὐ κατὰ τὸ ἐνδεχό-* 152
*μενον ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, πῶς διχῶς κινηθῆναι δύναται ὁ
οὐρανὸς ἁπλοῦν σῶμα ἔχων καὶ κινεῖται ἐνδεχομένως; Εἰ παν-
ταχόθεν ἐστὶν ὁ οὐρανὸς ἴσος ἑαυτῷ, καὶ ἴσα [9] ἔχων τὰ μέρη
τοῖς μέρεσι, καὶ ὡς ἐὰν κινηθῇ τὴν σφαιρικήν τε καὶ ἔγκυ-
κλον σώζει κίνησιν, δύναται ἄρα καὶ ἀπὸ μεσημβρίας κινηθῆναι
εἰς ἄρκτον καὶ ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν, ὡς δύναται κινηθῆ-
ναι ἀπὸ ἀνατολῆς εἰς δύσιν καὶ ἀπὸ τῆς δύσεως εἰς ἀνατολήν.* B
*Πῶς οὖν οὐ μάτην ἡ φύσις τῷ σώματι τοῦ οὐρανοῦ ἐνέθηκε
τοσούτων κινήσεων τὰς δυνάμεις, εἰ τετραχῶς μὲν ἔχει [10] τὰς
δυνάμεις, μοναχῶς δὲ κινεῖται;*

55. *Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.*

[1] *Περὶ δὲ τῶν καλουμένων ἄστρων ἑπόμενον ἂν εἴη λέγειν,
ἐκ τίνων [2] συνεστᾶσι καὶ τίνες αἱ κινήσεις αὐτῶν. Εὐλογώτατον
[3] δὲ καὶ τοῖς εἰρημένοις ἑπόμενον, τὸ ἕκαστον τῶν ἄστρων ποι-* C

Sylburgius [et qui ab eo pendet Morellus] ex Arist. *ὅτι ἔχει τὸ πρότερον.* Cujus loci videtur is esse sensus. Nimirum proposita dubitatio solutionem secum fert. Nam cum statuat nihil in iis, quae aeterna sunt, temere aut fortuito fieri, ac proinde naturam semper ea sectari quae maxime conveniunt: hoc primum constituto alterum firmatur, nempe coelum in hanc potius quam illam partem ferri, quia convenientissimum est, ut ita moveatur. *Maranus.* — Caeterum Arist. *καὶ ὕστερον* omisso articulo *τό.*

8. *αἰτία*] Sylburg. et Morell. articulum *ἡ* praefixerunt, quem ne Aristoteles quidem agnoscit.

posterius; haec ipsa enim causa solvit dubitationem. Nam si habet se quam fieri potest optime, haec ipsa erit causa illius etiam quod dictum est; optimum est enim moveri motu simplici et perpetuo, atque eo in partem praestantiorem.

Si natura, quae semper ex his quae fieri convenit optimum facit, ut coelum moveretur in anteriora fecit ac non in posteriora: quomodo coelum aeternum ejusque motus, quod a natura factum est, et ab eadem habet ut optimo moveatur motu? Si quod est discrimen inter superiorem locum et inferiorem, idem intercedit inter motum qui in anteriora fertur et eum qui retrorsum, quantum spectat ad id quod praestantius et divinius et optimum est: quomodo non contrariae sibi sunt hae motiones, quae tantopere a se invicem differunt? Si simplicium corporum motus simplex est, non ut convenit sed ut necesse est: quomodo coelum dupliciter moveri potest, quod simplex habet corpus, et movetur ut convenit? Si undequaque sibi ipsum aequale est coelum, et aequales habet partibus partes, et quocunque modo moveatur sphaericum ac circularem motum servat: potest ergo etiam a meridie moveri in septemtrionem et a septemtrione in meridiem, quemadmodum moveri potest ab oriente in occidentem et ab occidente in orientem. Quomodo ergo natura non frustra coeli corpori indidit tot motuum facultates, si quadruplici quidem modo moveri potest, uno autem movetur?

55. Ex eodem libro.

De iis autem quae dicuntur astris sequitur ut dicamus, ex quibus constent et quinam eorum motus. Est autem rationi maxime consentaneum et iis quae diximus consequens,

9. ἔχων] Forsitan ἔχει.

10. τ. δυνάμεις] H. e. vires movendi.

1. Περὶ ... αὐτῶν] Lib. II. c. 7. p. 289..

2. συνεστᾶσι] Arist. addit καὶ ἐν ποίοις σχήμασι: *et quibus in figuris.* Haec fortasse a librariis praetermissa sunt, quos in errorem duxerint ultimae verbi συνεστᾶσι syllabae.

3. δὲ] Abest in Reg. 1.; Arist. δή. Post ἑπόμενον idem posuit ἡμῖν.

εἶν ἐκ τούτου τοῦ σώματος ἐν ᾧ τυγχάνει τὴν φορὰν ἔχον,
ἐπειδὴ ἔφαμέν τι εἶναι ὃ κύκλῳ φέρεσθαι πέφυκεν· ὥσπερ γὰρ
οἱ πύρινα φάσκοντες εἶναι διὰ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι τὸ ἄνω σῶμα
πῦρ εἶναί φασιν, ὡς εὔλογον ὂν ἕκαστον συνεστάναι ἐκ τούτων
ἐν οἷς ἕκαστον ἐστίν, ὁμοίως καὶ ἡμεῖς λέγομεν. Ἡ δὲ θερμό-
της ἀπ' αὐτῶν καὶ τὸ φῶς γίνεται [4]παρατριβομένου τοῦ ἀέρος
ὑπὸ τῆς ἐκείνων φορᾶς. Πέφυκε γὰρ ἡ κίνησις ἐκπυροῦν [5]καὶ
λίθους καὶ ξύλα καὶ σίδηρον· εὐλογώτερον οὖν τὸ ἐγγύτερον τοῦ D
πυρός, ἐγγύτερον δὲ ὁ ἀὴρ οἷον καὶ ἐπὶ τῶν φερομένων βελῶν·
[6]ταῦτα γὰρ ἐκπυροῦται οὕτως ὥστε τήκεσθαι τὰς μολυβδίδας,
καὶ ἐπείπερ αὐτὰ ἐκπυροῦται, ἀνάγκη καὶ τὸν κύκλῳ αὐτῶν ἀέ-
ρα [7]τὸ αὐτὸ πάσχειν. Ταῦτα μὲν οὖν αὐτὰ ἐκθερμαίνεται διὰ
τὸ ἐν ἀέρι φέρεσθαι, ὃς διὰ τὴν πληγὴν τῇ κινήσει γίνεται πῦρ·
τῶν δὲ ἄνω ἕκαστον ἐν τῇ σφαίρᾳ φέρεται, ὥστε αὐτὰ μὲν μὴ
ἐκπυροῦσθαι, τοῦ δὲ ἀέρος ὑπὸ τὴν τοῦ κυκλικοῦ σώματος σφαῖ- E
ραν ὄντος ἀνάγκη φερομένης ἐκείνης [8]θερμαίνεσθαι, καὶ ταύτην
μάλιστα ᾗ ὁ ἥλιος [9]τυγχάνει ἐνδεδεμένος. Διὸ δὴ πλησιάζοντός
τε αὐτοῦ καὶ ἀνίσχοντος καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντος γίνεται [10]θερμό-
της. Ὅτι μὲν οὖν οὔτε πύρινά ἐστιν οὔτ' ἐν [11]τῷ πυρὶ φέρε-
ται, ταῦθ' ἡμῖν εἰρήσθω περὶ αὐτῶν.

Εἰ ἐκ τῆς αὐτῆς [12]ὕλης, ἐξ ἧς ἔστιν ὁ οὐρανός, ἐκ ταύ- 153
της ἔστι καὶ τὰ ἄστρα, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ Ἐκ πάσης γέ-
γονε τῆς ὕλης ὁ οὐρανός, καὶ τὸ Πᾶσαν τὴν ὕλην περιείληφεν;
Εἰ τὸ κινούμενον καὶ τῇ κινήσει θερμαντικὸν ἑτέρου γινόμενον,
ἐὰν μὴ προηγουμένως αὐτὸ τῇ ἑαυτοῦ κινήσει θερμανθῇ, θερ-
μαντικὸν ἑτέρου γενέσθαι οὐ δύναται, πῶς ἡ σφαῖρα καὶ τὰ ἐν
αὐτῇ ἄστρα θερμαίνουσι τῇ ἑαυτῶν κινήσει τὸν ἀέρα, αὐτὰ μὴ B
θερμαινόμενα; Εἰ τὸ τῇ ἑαυτοῦ κινήσει θερμαντικὰς ἐνεργείας
ἐκτελοῦν ἀνάγκη τοῦτο ἢ βαρύτητα ἔχειν ἢ κουφότητα, πῶς ὁ
οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἄστρα μήτε βαρύτητα ἔχοντα μήτε κου-

4. παρατριβομένου] Arist. παρεκτριβομένου.

5. κ. λίθους κ. ξύλα] Arist. ordine inverso κ. ξύλα κ. λίθους.

6. ταῦτα γὰρ] Sylburg. et Morell. ταῦτα γὰρ αὐτὰ ex Arist. sine causa.

7. τὸ αὐτὸ] Sylburg. et Morell. ex Arist. τὸ αὐτὸ τοῦτο.

8. θερμαίνεσθαι] Arist. ἐκ-

ut astrum quodlibet ex eo componamus corpore in quo motum suum habet, quandoquidem diximus aliquid esse quod ita sit natura comparatum ut in orbem moveatur: quemadmodum enim qui igneas stellas esse dicunt propterea dicunt, quia supernum corpus ignem esse dicunt, quippe quum consentaneum sit unumquodque ex iis constare in quibus est, ita nos quoque dicimus. Calor autem ab iis et lux venit contrito eorum motu aëre. Solet enim motus accendere et lapides et ligna et ferrum; praecipue vero illud accenditur quod propius est igni, est autem aër propior quale est quod telis immissis evenit: haec enim ita ignescunt ut etiam plumbum colliquescat, et quia ipsa ignescunt, necesse est ut etiam circumfusus aër idem patiatur. Atque haec quidem ipsa incalescunt, quia in aëre feruntur, qui percussus ex ipso motu fit ignis; eorum autem quae sursum sunt unumquodque in sphaera defertur, ita ut illa quidem non incalescant, sed aërem, qui corporis rotundi sphaerae subjectus est, necesse est incalescere, dum movetur sphaera, illa praesertim cui sol illigatur. Unde, dum ille appropinquat et oritur et supra nos est, fit calor. Cur igitur stellae neque igneae sint neque in igne moveantur, haec a nobis de iis dicta sunto.

Si ex eadem materia, ex qua est coelum, sunt etiam astra: quomodo non falsum illud: *Ex universa materia factum est coelum*, atque: *Universam materiam circumplexum est?* Si id quod movetur et motu suo idoneum fit ad aliud calefaciendum, nisi prius ipsum proprio motu incalescat, calefacere aliud non potest: quomodo sphaera et quae in ea sunt astra calefaciunt suo ipsorum motu aërem, quum ipsa non calefiant? Si quod suo ipsius motu calefactoriam vim exercet id necesse est aut gravitatem habere aut levitatem: quomodo coelum et quae in eo sunt astra, quum neque gravita-

θερμαίνεσθαι. — Mox idem ταύτῃ pro ταύτην.

9. τυγχάνει] Arist. τετύχηκεν.

10. θερμ.] Sylburg. et Morell. ἡ θερμ. ex Arist. frustra.

11. τῷ] Deest ap. Arist..

12. ὕλης] In Reg. 1. non legitur

φύτητα τὰς θερμαντικὰς ἐκτελεῖ ἐνεργείας; Εἰ τὰ τὴν αὐτὴν ἔχον-
τα κινητὴν οὐσίαν, τούτοις ἀνάγκη τὴν αὐτὴν καθ' αὑτὸ κινεῖ-
σθαι κίνησιν καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, πῶς οὐκ ἔστιν ὁ ἥλιος
κατὰ συμβεβηκὸς κινούμενος, εἰ τῇ σφαίρᾳ ἐνδέδεται; Καὶ περὶ
τῶν ἄλλων ἄστρων ὁ αὐτὸς λόγος, εἰ μὴ δι' ἑαυτῶν κινοῦνται C
τὰς κατὰ φύσιν αὐτῶν κινήσεις, ἀλλὰ διὰ τῶν σφαιρῶν αἷς εἴ-
σιν ἐνδεδεμένα. Εἰ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐστὶν ὁ ἥλιος ἧς ἐστιν
ὁ οὐρανός, τῆς μήτε βαρύτητα μήτε κουφότητα ἐχούσης, καὶ
σφαιρικὸν ἔχει τὸ σχῆμα, ὥσπερ ἔχει καὶ ὁ οὐρανός, διὰ τί μὴ
ὡσαύτως κινοῦνται ἀμφότεροι ἢ κατ' ἀντιμετάστασιν τῶν μερῶν
ὥσπερ κινεῖται ὁ ἥλιος; Εἰ οὐδὲν παρὰ φύσιν ἐν τοῖς ἀϊδίοις, D
πῶς οὐκ ἔστι παρὰ φύσιν τὸ τὴν κίνησιν, ἣν ἔχει τις κατὰ φύ-
σιν, ταύτην μὴ δι' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι ἀλλὰ δι' ἑτέρου; Κινοῦν-
ται γὰρ ὅ τε ἥλιος καὶ τὰ ἄστρα οὐ δι' ἑαυτῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν
σφαιρῶν ἐν αἷς εἰσιν ἐνδεδεμένοι. Εἰ, ὥσπερ τὰ γενητὰ κατὰ
λόγον ἐστὶν ὃ γέγονεν, οὕτως καὶ τὰ ἀγένητα κατὰ λόγον ἐστὶν
ὃ ἔστιν, ὕστερα ἄρα τοῦ λόγου τὰ [13] ἀγένητα. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνα-
τον, οὐκ ἄρα κατὰ λόγον ἐστὶ τὰ ἀγένητα. Μὴ ὄντων δὲ αὐ- E
τῶν κατὰ λόγον, πῶς ἕκαστον αὐτῶν χρειωδῶς ἐστιν ὃ ἔστι καὶ
ἔχει ὃ ἔχει καὶ ποιεῖ ὃ ποιεῖ; Τὰ γὰρ χρειωδῶς ὄντα λόγου τε
καὶ προνοίας ἐστὶν ἔργα. Εἰ ἀκολουθεῖ τοῖς γενητοῖς τὸ ἐκ λό-
γου εἶναι καὶ ὕλης, οὐκ ἄρα ἐκ λόγου καὶ ὕλης τὰ ἀγένητα.
Πῶς οὖν ἀγένητα ὅ τε οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα καὶ ἔστιν
ἐκ λόγου καὶ ὕλης; Εἰ, καθὰ εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης, ἐν τοῖς
ἀϊδίοις οὐδὲν μάτην οὐδὲ παρὰ φύσιν, πῶς ἀφ' ὧν εἶπε περὶ 154
τῆς τοῦ ἡλίου κινήσεως συμβαίνει τῷ ἡλίῳ ἀμφότερα, καὶ τὸ
μάτην καὶ τὸ παρὰ φύσιν; Εἰ γὰρ τοῦ ἡλίου τῇ κινούσῃ αὐ-
τὸν σφαίρᾳ μὴ ἐνδεδεμένου τὴν αὐτὴν κατὰ φύσιν ἐκινεῖτο κί-
νησιν ἣν νῦν κινεῖται, πῶς οὐ μάτην ἐνεδέθη τῇ σφαίρᾳ; Εἰ
δὲ μὴ [14] ταύτην ἐκινεῖτο κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἑτέραν παρὰ ταύτην
εἴτε τῷ ποσῷ εἴτε τῷ ποιῷ, πῶς οὐ παρὰ φύσιν κινεῖται νῦν;

56. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. B

[1] Τοὺς μὲν κύκλους κινεῖσθαι, τὰ δὲ ἄστρα ἠρεμεῖν καὶ ἐν-
δεδεμένα τοῖς κύκλοις φέρεσθαι.

13. ἀγένητα] Vulgo γενητά.
14. ταύτην] Fortasse ταὐτήν.

1. Τοὺς ... φέρεσθαι] Lib. II. c. 8. p. 289.

tem habeant neque levitatem, calefactoriam vim exercent? Si quae eamdem habent mobilem substantiam ea necesse est eodem per se motu cieri neque per accidens: quomodo non per accidens sol movetur, si sphaerae illigatus est? Eadem ratio etiam de aliis astris, si non per se moventur naturali suo motu, sed per sphaeras quibus illigata sunt. Si sol ex eadem materia est ex qua coelum, nec gravitatem nec levitatem habente, ac rotunda est figura, quemadmodum etiam coelum, cur non eodem uterque modo movetur aut quemadmodum sol per adversam partium obsistentiam? Si nihil praeter naturam est in iis quae sunt aeterna: quomodo non praeter naturam est ut, quem motum aliquis habet secundum naturam, eo non per se moveatur sed per aliud? Moventur enim sol et astra non per se, sed per sphaeras quibus sunt illigata. Si, ut genita secundum rationem sunt id quod facta sunt, ita etiam ingenita secundum rationem sunt id quod sunt: posteriora profecto ratione ingenita. Sin id fieri non potest, nequaquam ergo secundum rationem sunt ingenita. Si autem non sunt secundum rationem: quomodo unumquodque eorum utiliter exsistit id quod exsistit et habet id quod habet et facit id quod facit? Quae enim utiliter exsistunt rationis ac providentiae sunt opera. Si adjunctum est genitis rebus ut ex ratione sint et materia, non ergo ex ratione et materia sunt ingenita. Quomodo ergo ingenita coelum et quae in eo omnia atque simul ex ratione et materia sunt? Si, ut dixit Aristoteles, in iis quae aeterna sunt nihil frustra est neque praeter naturam: quomodo ab iis quae dixit de solis motu utrumque evenit soli, et id quod frustra est et quod praeter naturam? Nam si sol moventi eum sphaerae non alligatus eodum secundum naturam moveretur motu quo nunc movetur: quomodo non frustra illigatus est sphaerae? Sin autem non hoc secundum naturam moveretur, sed alio aut quantitate aut qualitate diverso: quomodo non praeter naturam nunc movetur?

56. Ex eodem libro.

Orbes quidem moventur, stellae autem quietae sunt orbibusque devinctae feruntur.

Εἰ μὲν κατὰ φύσιν ἠρεμεῖ ἐν τοῖς κύκλοις τὰ ἄστρα, μάτην ἐνδέδεται τοῖς κύκλοις, εἰ δὲ παρὰ φύσιν ἠρεμεῖ, δῆλον ὅτι βίᾳ ἠρεμεῖ· ἀλλ' ἐν τοῖς ἀϊδίοις οὐδὲν οὔτε μάτην οὔτε παρὰ φύσιν. Οὐκ ἄρα εὗρεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸν περὶ τῆς τῶν ἄστρων C
κινήσεως λόγον· ἀΐδια γὰρ λέγει τὰ ἄστρα, καὶ ἐν οἷς εἶπε περὶ τῆς αὐτῶν κινήσεως ἀμφότερα φαίνεται, τὸ μάτην καὶ παρὰ φύσιν. Εἰ ἀΐδια μὲν τὰ ἄστρα, ἀΐδιος δὲ καὶ ὁ οὐρανὸς ἐν ᾧ ἐστι τὰ ἄστρα [2]δεδεμένα, καὶ θεὸς ἕκαστον αὐτῶν προσηγόρευται, πῶς οὐκ εἰσὶ θεοὶ ὑπὸ θεῶν συρόμενοι; Τὰ γὰρ τῷ κινουμένῳ ἐνδεδεμένα [3]συρομένως κινεῖται. Εἰ ἄλλη ἡ σύνθεσις οὐσίας (ἐξ ὕλης γὰρ καὶ εἴδους) καὶ ἄλλη ἡ σύνθεσις ἡ ἐκ τῶν D
οὐσίαν ἐχόντων μερῶν, πῶς ἀΐδια ταῦτα λέγεται τὰ ἀμφοτέρας ἔχοντα τὰς συνθέσεις; Ὁ γὰρ οὐρανός, ἔχων τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα ἐνδεδεμένα μέρη, σύνθετος ἐξ αὐτῶν ἐστιν· ἔχων γὰρ ταῦτα ἐν ἑαυτῷ ἐστιν ὁ οὐρανός.

57. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. E

[1]Πρὸς δὲ τούτοις ἄλογον τὸ μηδὲν ὄργανον αὐτοῖς ἀποδοῦναι τὴν φύσιν πρὸς τὴν κίνησιν· οὐδὲν γὰρ ὡς ἔτυχε ποιεῖ ἡ φύσις, οὐδὲ τῶν μὲν ζώων φροντίσαι, τῶν δὲ οὕτω τιμίων ὑπεριδεῖν, ἀλλ' ἔοικεν ὥσπερ ἐπίτηδες ἀφελεῖν πάντα δι' ὧν [2]ἐνδέχεται προϊέναι καθ' αὐτά.

Εἰ τῶν ἀϊδίων τε καὶ ἀγενήτων οὐδείς ἐστι ποιητής, οὐδὲ 155
φροντίδι τινὸς εἰσὶν ἃ εἰσίν, ἢ ἔχουσιν ἃ ἔχουσι κατὰ φύσιν, πῶς, εἰ ἀγένητός ἐστιν ὁ οὐρανὸς καὶ [3]τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ φαινόμενα συναγένητα ὑπάρχει αὐτῷ, τὴν φύσιν ἔχει ποιητήν τε καὶ φροντιστὴν τῶν πρὸς τὴν σύστασιν αὐτῶν τελουμένων; Εἰ ἥρμοττε τῷ περὶ τῆς κινήσεως τῶν ἀϊδίων τὸν λόγον ποιουμένῳ τὸ λέγειν τὴν φύσιν μηδὲν ὡς ἔτυχε ποιεῖν, πῶς οὐκ ἔστι B
δῆλον ὅτι ἔργα εἰσὶ τῆς φύσεως ὅ τε οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν [4]τῷ οὐρανῷ φαινόμενα, τῆς ἀφελούσης αὐτῶν τὰ ὄργανα τῆς κινήσεως;

2. δεδεμένα] Sylburg. conjecit ἐνδεδεμένα. Nam composite auctor scripsit supra (ἐνδέδεται) et deinceps.

3. συρομένως] Cf. Pape *Handwörterb. d. griech. Spr.* s. v. (T. II. p. 986.).

1. Πρὸς ... αὐτά] Lib. II. c.

Si juxta naturam in orbibus stellae quiescunt, frustra orbibus sunt devinctae, sin praeter naturam quiescunt, liquet eas per vim quiescere: at in rebus aeternis nihil vel frustra est vel praeter naturam. Itaque Aristoteles rationem motus siderum non invenit; aeterna enim ea esse asserit, et in iis quae de illorum motu disserit utrumque apparet, quod frustra est et quod praeter naturam. Si stellae aeternae, aeternum vero etiam coelum in quo stellae sunt deligatae, et quodlibet eorum deus dicitur: quomodo non sunt dii a diis tracti? Quae enim in eo quod movetur devincta sunt tractim moventur. Si alia est compositio substantiae (ex materia enim et forma) et alia compositio ex partibus substantiam habentibus: quomodo aeterna haec dicuntur quae utramque habent compositionem? Coelum enim, quod solem et stellas in se devinctas partes habet, compositum ex iis est: has enim in seipso habens est coelum.

57. Ex eodem libro.

Praeterea a ratione alienum est nullum illis naturam instrumentum dedisse ad motum; nihil enim temere facit natura, nec videtur animantium quidem curam gessisse, res vero tam praestantes neglexisse, sed quasi de industria ademisse omnia quibus per se progredi possent.

Si aeternorum atque ingenitorum nullus est conditor, neque cujusquam curâ sunt id quod sunt, aut habent id quod natura habent: quomodo, si ingenitum est coelum et quae in eo apparent simul ingenita sunt, naturam habent et conditricem et curatricem eorum quae ad constitutionem ipsorum faciunt? Si conveniebat de motu rerum aeternarum agenti dicere naturam nihil temere facere: quomodo perspicuum non est coelum et quae in coelo apparent naturae opera esse, quae illis motionis instrumenta ademit?

8. p. 290.

2. ἐνδέχεται] Arist. ἐνεδέχετο.

3. τὰ ἐν τῷ οὐρ. φαιν.] H. e. stellae.

4. τῷ] Maranus errore omisit.

58. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1]Ἐπεὶ οὖν δεῖ τὸν μὲν οὐρανὸν κινεῖσθαι τὴν [2]ἑαυτοῦ κίνησιν, [3]τὰ δ' ἄλλα ἄστρα μὴ προϊέναι δι' αὐτῶν, εὐλόγως ἂν ἑκάτερον εἴη σφαιροειδές· οὕτω γὰρ [4]ἂν μάλιστα τὸ μὲν κινηθήσεται, τὸ δ' ἠρεμήσει. C

Εἰ τὸ ἠρεμοῦν ἐκεῖνο λέγεται τὸ δυνάμενον κινηθῆναι τὴν κίνησιν ἐκείνην ἀφ' ἧς ἠρεμεῖ, πῶς ἠρεμεῖ τὰ ἄστρα ἰδίαν οὐκ ἔχοντα κίνησιν, καθ' ἣν κινεῖσθαι ἐχρῆν; Εἰ δὲ δύναμιν μὲν ἔχει τοῦ κινεῖσθαι, κωλύεται δὲ διὰ τὸ ἐνδεδέσθαι τῇ σφαίρᾳ, πῶς οὐ παρὰ φύσιν ἔχει τὸ κινεῖσθαι ἀεί; Εἰ τοῖς ἀεὶ κινουμένοις ὡς ἁρμόδιον ἐδόθη τὸ σφαιρικὸν σχῆμα, πῶς τῶν ἐχόντων τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τὸ μὲν κινεῖται ἀεὶ ὡς ὁ οὐρανός, τὸ D
δὲ ἀεὶ ἠρεμεῖ [5]ὡς τὰ ἄστρα;

59. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

[1]Ὥστ' ἐπείπερ οὐ φαίνεται τοῦτο [2]ἀεὶ συμβαῖνον, οὔτ' ἂν ἔμψυχον οὔτε βίαιον φέροιτο φορὰν οὐδὲν αὐτῶν, ὥσπερ τὸ μέλλον ἔσεσθαι προνοούσης τῆς φύσεως, ὅτι μὴ τοῦτον τὸν τρό- E
πον ἐχούσης τῆς κινήσεως οὐδὲν ἂν ἦν τῶν περὶ τὸν δεῦρο τόπον ὁμοίως ἔχον.

Πῶς οὖν ἀΐδια καὶ ἀγένητα τὰ κατὰ τὴν πρόνοιαν τῆς φύσεως τὸ εἶναι τοιάδε καὶ τὸ κινεῖσθαι τοιῶσδε εἰληφότα; Τὰ γὰρ κατὰ πρόνοιαν δεύτερα τῆς προνοίας, καὶ τὰ ἀΐδια οὐδενός ἐστι δεύτερα. Εἰ τὸ μέλλον ἔσεσθαι πρὸ τοῦ εἶναι οὐκ ἦν, πῶς ἐνδέχεται περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἄστρων καὶ τῆς αὐτῶν κι- 156
νήσεως ἀμφότερα εἶναι ἀληθῆ, τὸ μέλλον ἔσεσθαι καὶ τὸ ἀΐδια καὶ ἀγένητα αὐτὰ εἶναι; Τὸ γὰρ μέλλον οὔπω ἔστι, καὶ τὸ ἀΐδιόν τε καὶ ἀγένητον πάντοτε ἔνεστιν. Εἰ ἕνεκα τοῦ τὰ περὶ τὸν δεῦρο τόπον ὡς ἔσχεν ὁμοίως ἔχειν τὸν εἰρημένον τρόπον τῆς κινήσεως τοῦ οὐρανοῦ ἡ φύσις προενόησεν εἶναι, πῶς ἀΐ-

1. Ἐπεὶ... ἠρεμήσει] Lib. II. c. 8. p. 290..

2. ἑαυτοῦ] Arist. ἐν αὐτῷ.

3. τὰ δ' ἄλλα ἄστρα] Arist. τὰ ἄλλα δ' ἄστρα.

4. ἂν] Arist. non praebet. Mox κινήσεται dat pro κινηθήσεται.

5. ὡς τὰ ἄστρα] Ita Maranus ex Reg. 1.; reliqui non habent. Jam Langus: [*ut stellae scilicet*].

1. Ὥστ'... ἔχον] Lib. II. c. 9. p. 291..

2. ἀεὶ] Deest apud Aristotelem,

58. Ex eodem libro.

Quum igitur oporteat ut coelum quidem suo moveatur motu, astra vero alia per se non progrediantur, merito utraque rotunda exstiterint; sic enim maxime alterum movebitur, alterum quiescet.

Si illud quiescere dicitur quod eo motu potest moveri a quo quiescit: quomodo stellae quiescunt, motum proprium non habentes, quo moveri eas oportuisset? Sin moveri quidem possunt, sed inhibentur quia globo sunt illigatae: quomodo non praeter naturam habent ut semper moveantur? Si iis quae perpetuo moventur forma globosa tamquam apta est attributa: quomodo eorum quae rotundam habent figuram aliud semper movetur ut coelum, aliud semper quiescit ut stellae?

59. Ex eodem libro.

Quocirca quum hoc nunquam contingere appareat, neque animato neque violento motu ulla stellarum fertur, providentia nempe naturae futurum veluti praevidente, nisi hoc se modo haberet motus, nihil ex iis quae sunt similiter se habiturum circa hunc locum.

Quomodo ergo aeterna et ingenita quae, ut ejusmodi sint et ejusmodi motu cieantur, naturae providentia acceperunt? Nam quae secundum providentiam sunt posteriora sunt providentia, aeterna autem nullo sunt posteriora. Si id quod futurum fuit ante quam esset non erat: quomodo fieri potest ut de coelo et stellis et motu earum utrumque verum sit, futura scilicet fuisse et aeterna ingenitaque ea esse? Futurum enim nondum est, aeternum et ingenitum semper est. Si ut ea quae circum hunc locum sunt ita se haberent ut se habent, talem natura, qualem diximus, coeli motum providit: quomodo ae-

et a scriptore nostro, si is eo usus est, sic intelligi debuit: ἀεὶ τοῦτο φαίνεται οὐ συμβαῖνον. Ait enim Aristoteles, si stellae in aëre aut igne moverentur nec sphaerâ cohiberentur, fore ut sonitum horribilem ederent et corpora, quae circa hunc locum sunt, offenderent ac penitus immutarent. Quod quidem cum numquam eveniat, inde concludit stellas eo motu, quem illis attribuit, cieri. *Maranus.*

διά τε καὶ ἀγένητα ταῦτα, ἃ ἕνεκεν τῶν γενητῶν ἔστιν ὡς ἔστι καὶ κινεῖται ὡς κινεῖται;

60. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. B

[1]Ἐπειδὴ γὰρ δέδεικται ὅτι οὐ [2]πεφύκασι κινεῖσθαι δι' αὐτῶν, ἡ δὲ φύσις οὐδὲν ἀλόγως οὐδὲ μάτην ποιεῖ, δῆλον ὅτι καὶ σχῆμα [3]τοιοῦτον ἀποδέδωκε τοῖς ἀκινήτοις ὃ ἥκιστά ἐστι κινητικόν. Ἥκιστα δὲ κινητικὸν ἡ σφαῖρα διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν ὄργανον πρὸς τὴν κίνησιν. Ὥστε δῆλον ὅτι σφαιροειδῆ ἂν εἴη τὸν ὄγκον.

Εἰ ἡ φύσις δέδωκε τοῖς ἀεικινήτοις τὸ σφαιρικὸν σχῆμα C
ἐπιτήδειον πρὸς τὴν εὐκινησίαν, πῶς οὐκ ἔστι τὰ ἄστρα μάτην εἰληφότα σχῆμα τοιοῦτον, ἐνδεδεμένα τοῖς κύκλοις καὶ τὴν κατὰ φύσιν αὐτῶν μὴ δυνάμενα ἐκτελεῖν κίνησιν; Εἰ οὐ [4]πεφύκασι τὰ ἄστρα δι' [5]αὐτῶν κινεῖσθαι, οὐκ ἄρα ἔχουσι κατὰ φύσιν τὴν ἀΐδιον κίνησιν. Πῶς οὖν εἰσιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου ἐξ οὗ καὶ ὁ οὐρανός, τοῦ μήτε βαρύτητα ἔχοντος μήτε κουφό- D
τητα; [6]Εἰ ὁ μὲν οὐρανὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ τοιούτου στοιχείου καὶ διὰ τὸ σφαιρικὸν ἔχειν τὸ σχῆμα πέφυκε περὶ τὸ μέσον κινεῖσθαι ἀεὶ δι' ἑαυτοῦ, τὰ δὲ ἄστρα ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὄντα στοιχείου καὶ τὸ αὐτὸ ἔχοντα σχῆμα οὐ πεφύκασι κινεῖσθαι δι' ἑαυτῶν, μάτην ὡς ἔοικε δέδωκεν αὐτοῖς ἡ φύσις οὐσίαν τε καὶ σχῆμα πρὸς τὴν [7]ἀεικίνησιν ἐπιτήδειον, εἰ στάσιν ἔχουσιν ἀκί- E
νητον. Τὸ οὐσίαν ἔχειν καὶ σχῆμα ἀεικίνητον τὰ ἄστρα καὶ στάσιν ἀκίνητον πῶς οὐκ ἔστι δεῖγμα τῆς ἀλόγου τε καὶ ματαίας ποιήσεως τῆς παρὰ τὴν φύσιν πεποιηκυίας ἠρεμεῖν τὰ ἄστρα; Εἰ τῶν ἀγενήτων τε καὶ ἀϊδίων αἱ οὐσίαι πάσης ποιήσεως τῆς τε κατὰ τὸν λόγον καὶ τῆς παρὰ τὸν λόγον ἀνώτεραί εἰσι, πῶς, εἰ ἀγένητος ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἄστρα, κατὰ πρόνοιαν τῆς φύσεως 157

1. Ἐπειδὴ . . . ὄγκον] Lib. II. c. 11. p. 291.. Incipit: Ἐπεὶ γὰρ etc.. — Titulus in codd. mstis et apud Stephan. est perverse: Ἐκ τοῦ τρίτου λόγου περὶ Οὐρανοῦ.

2. πεφύκασι] Reg. 1. πέφυκε.

3. τοιοῦτον] Maran. male τοσοῦτον. Statim Arist. ἀπέδωκε.

4. πεφύκασι] Reg. 1. πέφυκε.

5. αὐτῶν] Maran. αὑτῶν.

6. Εἰ] Deest in codd. mstis et

terna haec et ingenita, quae propter genita sunt ut sunt et moventur ut moventur?

60. Ex eodem libro.

Quandoquidem demonstratum est non ita natura comparatas esse stellas ut per seipsas moveantur, natura autem nihil praeter rationem neque frustra facit, liquet istam attribuisse formam quoque eam rebus immobilibus quae minime sit ad movendum apta. Minime vero ad movendum accommodatus globus, eo quod instrumentum nullum ad motum habeat. Idcirco liquet globosam esse molem stellarum.

Si natura iis quae continue moventur figuram rotundam ad motus facilitatem appositam dedit: quomodo stellae non incassum ejusmodi receperunt figuram, quae orbibus devinctae sunt et naturalem cursum suum perficere non possunt? Si stellae non ita comparatae sunt ut per seipsas moveantur, non ergo natura aeternum habent motum. Quomodo ergo ex eodem sunt elemento ex quo etiam coelum, quod neque gravitatem habet neque levitatem. Si coelum quidem, eo quod ex ejusmodi constet elemento et quod rotundam habeat speciem, ita natura comparatum est ut continenter circum medium per seipsum moveatur, stellae autem, quae ex eodem sunt elemento eamdemque habent figuram, non ita comparatae natura sunt ut per seipsas moveantur: frustra, ut videtur, natura iis et substantiam et figuram tribuit ad continuum motum appositam, si stabilitatem habent immobilem. Quod stellae et substantiam et figuram habent semper mobilem stabilitatemque immobilem: quomodo id non est alienae a ratione et frustraneae creationis indicium, quae praeter naturam fecit ut stellae quiescerent? Si ingenitorum et aeternorum substantiae supra omnem sive rationi consentaneam sive a ratione alienam creationem sunt: quomodo, si ingenitum coelum et stellae, naturae,

in Stephan. editione.

7. ἀεικίνησιν] Vulgo ἀεὶ κίνησιν. Sic paulo ante et postea dicitur ἀεικίνητος. Cf. Cohort. ad Gent. c. 6. p. 8. A. Apud Galenum invenitur ἀεικινησία.

τῆς μηδὲν ἀλόγως μήτε ματαίως ποιούσης εἰσὶν ὃ εἰσὶ καὶ ἔχουσιν ἃ ἔχουσιν; Εἰ οὐκ ἐχρῆν κινεῖσθαι τὰ ἄστρα, διὰ τί ὅλως κινοῦνται δι' ἑτέρων; Εἰ δὲ ἐχρῆν κινεῖσθαι, διὰ τί μὴ δι' ἑαυτῶν κινοῦνται ἀλλὰ δι' ἑτέρων, δυναμένης τῆς φύσεως ποιεῖν αὐτὰ κινεῖσθαι δι' ἑαυτῶν τὴν κίνησιν ἣν νῦν κινοῦνται δι' ἑτέρων, τῆς ἐν εὐκινητοτάτῃ αὐτῶν οὐσίᾳ πεποιηκυίας αὐτὰ ἀκίνητα καθ' αὑτά; Εἰ ἐν τοῖς ἀϊδίοις οὐδὲν παρὰ φύσιν, παρὰ φύσιν δὲ τὸ οὐσίαν μὲν καὶ σχῆμα ἔχειν ἀεικίνητον, στάσιν δὲ B ἀκίνητον, [8] ἄρα οὐκ ἀΐδια τὰ ἐν οἷς [9] τὸ παρὰ φύσιν ἢ ψευδὲς τὸ ἐν τοῖς ἀϊδίοις οὐδὲν παρὰ φύσιν. Εἰ οὐδὲν τῶν ἀγενήτων οὔτε ὃ ἔχει οὔτε ὃ μὴ ἔχει κατὰ πρόνοιάν τινος ἔχει ἢ οὐκ ἔχει, πῶς, εἰ ἀγένητος ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἄστρα, κατὰ πρόνοιαν τῆς φύσεως ὄργανον μὲν οὐκ ἔχει κινήσεως, σχῆμα δὲ ἔχει σφαιρικὸν ἀντὶ τοῦ ὀργάνου, πρὸς τὴν συνεχῆ κίνησιν ἐπιτηδειότερον ὂν τῶν [10] πορευτικῶν ὀργάνων;

61. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. C

[1] Ἡ μὲν πρώτη μία [2] οὖσα πολλὰ κινεῖ τῶν σωμάτων [3] τῶν θείων, αἱ δὲ πολλαὶ [4] οὖσαι ἓν μόνον ἑκάστη· τῶν γὰρ πλανωμένων ἓν ὁτιοῦν πλείους φέρεται φοράς. [5] Ταύτῃ οὖν ἀνισάζει ἡ φύσις καὶ ποιεῖ τινα τάξιν, τῇ μὲν [6] μιᾷ πολλὰ ἀποδιδοῦσα σώματα, τῷ δ' ἑνὶ σώματι πολλὰς [7] φοράς· ἐν πολλαῖς γὰρ σφαίραις ἡ [8] μία σφαῖρα ἐνδεδεμένη φέρεται, ἑκάστη δὲ σφαῖρα σῶμα D τυγχάνει ὄν.

Εἰ τῶν ἀγενήτων τε καὶ ἀϊδίων οὐσιῶν ποιητὴς οὐδείς, πῶς ἀΐδιά τε καὶ ἀγένητα ταῦτα, ὧν ἡ φύσις τῆς τάξεώς ἐστι ποιητής, τῇ μὲν [9] μιᾷ ἀποδιδοῦσα πολλὰ σώματα, τῷ δ' ἑνὶ σώματι πολλὰς φοράς, τὰ πλήθη τῶν τοῦ ἑνὸς σώματος φορῶν ἰσάζουσα τῷ πλήθει τῶν σωμάτων. Εἰ τὰ ἀγένητα ταῦτα καὶ

8. ἄρα οὐκ] Exspectabas οὐκ ἄρα, ut alibi saepe in hoc tractatu.

9. τὸ] Forsan τι.

10. πορευτικῶν] Maran. πορευτιτικῶν vitiose.

1. Ἡ...ὄν] Lib. II. c. 12. p. 292. sq.. — Titulus est in codd. mstis et in Stephan. edit.: Ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου περὶ Οὐρανοῦ. Vid. c. 60. not. 1..

2. οὖσα] Codd. msti et Stephan. οὐσία.

3. τῶν] Maran. errore praetermisit.

4. οὖσαι] Codd. msti et Stephan. οὐσίαι. Iidem mox ἓν μόνον·

quae nihil praeter rationem aut frustra facit, providentia sunt id quod sunt et habent id quod habent? Si stellas oportuit non moveri, cur omnino per alia moventur? Sin moveri oportuit, cur non per seipsas moventur sed per alia, quum natura, quae in substantia earum ad movendum aptissima ut per se immobiles sint fecit, facere potuerit ut per seipsas eo moverentur motu quo nunc per alia moventur? Si in rebus aeternis nihil praeter naturam est, praeter naturam autem est substantiam quidem habere et formam continue mobilem, stabilitatem vero immobilem: ergo aeterna non sunt in quibus est aliquid praeter naturam, aut falsum est in rebus aeternis nihil esse praeter naturam. Si nihil ingenitum providentia alicujus habet vel non habet id quod habet vel non habet: quomodo, si ingenitum coelum et stellae, providentia naturae instrumentum quidem motus non habent, formam autem globosam habent pro instrumento, quae ad motum continuum sit aptior quam apposita ad procedendum instrumenta?

61. Ex eodem libro.

Prima quidem, quum una sit, multa movet divina corpora, istae vero, quum plures sint, unum tantummodo singulae; errantium enim quaelibet pluribus agitur motibus. Sic igitur adaequat natura et ordinem quemdam instituit, uni quidem motioni plura attribuens corpora, uni autem corpori plures motiones; pluribus enim sphaeris una sphaera alligata fertur, unaquaeque autem sphaera corpus est.

Si ingenitarum et aeternarum substantiarum nullus est conditor: quomodo aeterna haec et ingenita, quorum ordinis natura est opifex, uni quidem motioni attribuens plura corpora, uni autem corpori plures motiones, numerum unius corporis motionum adaequans numero corporum. Si ingenita haec

ἕκαστον γὰρ τῶν πλανωμένων.

5. Ταύτῃ] Editores, Sylburgium secuti, ταύτῃ τε — ex Aristotele.

6. μιᾷ] Scil. φορᾷ. Hanc vocem (infra quoque omissam) Sylburg., Morell., Maran. ex Arist. textui inseruerunt. Mox is ἀποδοῦσα.

7. φορᾶς] Nonnulla hic exciderunt.

8. μία] Arist. τελευταία.

9. μιᾷ] Vid. not. 6..

ἀποίητα, πῶς ἐνδέχεται ἐν τοῖς ἀγενήτοις πεποιημένην εἶναι τά- E *ξιν φυσικήν; [10] Σφαῖρα σφαίρᾳ ἐνδεδεμένη, τὴν αὐτὴν ἔχουσα οὐσίαν ἣν ἔχει ἡ σφαῖρα ᾗ ἐνδέδεται, πῶς οὐ φαίνεται ἀμφοτέρας ἔχουσα τὰς ἀτοπίας [11] τὰς ἐν τοῖς ἀϊδίοις μὴ ὑπαρχούσας, τὸ μάτην ἔχειν τὴν κινητὴν οὐσίαν καθ' ἣν οὐ κινεῖται, καὶ τὸ* 158 *παρὰ φύσιν κινεῖσθαι κατὰ συμβεβηκός;*

62. *Ἐκ τοῦ τρίτου λόγου περὶ Οὐρανοῦ.*

[1] *Τῶν φύσει* [2] *λεγομένων τὰ μέν εἰσιν οὐσίαι, τὰ δ' ἔργα καὶ πάθη τούτων· λέγω δὲ οὐσίας μὲν* [3] *τὰ ἁπλᾶ σώματα, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις, καὶ* [4] *ὅσα ἐκ τούτων,* [5] *τόν τε σύνολον οὐρανὸν καὶ τὰ μόρια* [6] *τούτου, πάλιν τὰ ζῶα καὶ* B *τὰ φυτὰ καὶ τὰ μόρια τούτων.*

Ὁ εἰρηκὼς τὸν οὐρανὸν εἶναι ἐξ ἁπλοῦ τινος στοιχείου ἑτέρου ὄντος παρὰ τὰ ἐνταῦθα στοιχεῖα, καὶ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται οὐρανὸν ἄλλον γενέσθαι διὰ τὸ τοῦτον πᾶσαν περιειληφέναι τὴν ὕλην, πῶς νῦν λέγει ἐκ τῶν αὐτῶν εἶναι στοιχείων τὸν οὐρανόν, ἐξ ὧν καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά; Ἀλλ' εἰ μὲν ἄλλον οὐρανὸν λέγει ἐξ ἄλλων στοιχείων γενέσθαι, πῶς οὐ ψεύδεται λέγων· Οὐκ ἐνδέχεται ἄλλον οὐρανὸν εἶναι πλὴν ἑνός; Εἰ δὲ τὸν C *αὐτὸν λέγει οὐρανόν ποτε μὲν ἐξ ἄλλου θειοτέρου στοιχείου παρὰ τὰ ἐνταῦθά ποτε δὲ ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων, πῶς οὐκ ἔστι θατέρως ψευδόμενος;*

63. *Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.*

*) *Περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτου τῶν στοιχείων εἴρηται, καὶ ποῖόν τι τὴν φύσιν, καὶ ὅτι ἄφθαρτον καὶ ἀγένητον.*

Εἰ στοιχεῖόν ἐστι τὸ ἐξ οὗ γίνεται τὸ γινόμενον ἐνυπάρχον D *αὐτῷ, πῶς ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ καὶ στοιχεῖον εἶναι καὶ ἀγένητον; Εἰ πρῶτον τὸ στοιχεῖον καὶ ὕστερον τὸ ἐκ τοῦ στοιχείου, πῶς ἀγένητον τὸ στοιχεῖον, ἐξ οὗ ὁ οὐρανός, καὶ συναγένητος αὐτῷ*

10. *Σφαῖρα*] Fortasse *Εἰ σφαῖρα* etc..

11. *τὰς*] Maranus mendose omisit.

1. *Τῶν ... τούτων*] Lib. III. c. 1. p. 298..

2. *λεγομένων*] Maran. male *γενομένων*.

3. *τὰ ἁπλᾶ*] Sic codd. msti et Stephan.; caeteri *τά τε ἁπλᾶ*.

4. *ὅσα*] Maran. praetermisit perperam.

etiam infecta sunt: quomodo potest in rebus ingenitis institutus esse ordo naturalis? Sphaera sphaerae alligata, eamdem habens substantiam ac sphaera cui alligata est, quomodo non videtur duplicem habere absurditatem in rebus aeternis non occurrentem, et quod frustra mobilem habeat substantiam secundum quam non movetur, et quod praeter naturam moveatur per accidens?

62. Ex tertio libro de Coelo.

Eorum quae natura esse dicuntur alia sunt substantiae, alia opera et operationes earum; substantias autem dico corpora simplicia, ut ignem et terram et quae cum his sunt ejusdem seriei elementa, et quaecunque ex his orta sunt, totum coelum et partes hujus, item animantes et plantas et harum partes.

Qui dixit coelum esse e simplici quodam elemento a terrenis elementis diverso, nec posse coelum aliud fieri quia universam id circumplexum sit materiam, quomodo nunc dicit coelum ex iisdem esse elementis, ex quibus et animantia et plantae? Sed si aliud coelum dicit ex aliis elementis factum esse: quomodo non mentitur dum ait: *Non potest aliud coelum esse praeter unum?* Sin autem idem coelum dicit nunc ex alio diviniore his terrenis elemento nunc ex iisdem elementis: quomodo non in alterutro mentitur?

63. Ex eodem libro.

De primo igitur elemento dictum est, et quale id sit natura, et incorruptibile atque ingenitum esse.

Si elementum est id ex quo gignitur quod in eo exsistens gignitur: quomodo potest idem esse et elementum et ingenitum? Si prius elementum et posterius id quod ex elemento: quomodo ingenitum est elementum, ex quo coelum, et cum eo

5. τόν τε] Arist. et inde Sylburg., Morell., Maran. οἷον τόν τε sine necessitate.

6. τούτου] Arist. αὐτοῦ. — Tum ex eodem reposuerunt Sylburg. et duo reliqui editores καὶ πάλιν τά τε ζῷα.

*) Περὶ ... ἀγένητον] Lib. III. c. 1. p. 298.

ὁ οὐρανός; Εἰ διὰ τοῦτο ἀγένητον τὸ στοιχεῖον ὅτι οὐκ ἐκ στοιχείου, πῶς ἀγένητος ὁ οὐρανὸς ὁ ὢν ἐκ στοιχείου;

64. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. E

[1] Ἀΐδια μὲν οὖν εἶναι ἀδύνατον· ὁρῶμεν γὰρ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἕκαστον τῶν ἁπλῶν σωμάτων διαλυόμενον. [2] Ὥστ' ἀνάγκη [3] γενητὰ καὶ φθαρτὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων.
Εἰ στοιχεῖον τῶν σωμάτων ἐστὶ καὶ ἡ γῆ, πῶς τὴν μὲν 159
γῆν συναΐδιόν τε καὶ συναγένητον εἴρηκας τῷ οὐρανῷ, τὰ δὲ ἄλλα στοιχεῖα γενητὰ καὶ φθαρτά;

65. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

*) Τῶν στοιχείων ἡ γένεσις ἐξ ἀλλήλων.

Πῶς γίνεται ἐξ ἀλλήλων τὰ στοιχεῖα πρῶτον μὴ γινομένων B
κατὰ τὴν γένεσιν τὴν ἐξ ἀλλήλων; Ταύτην γὰρ τὴν γένεσιν ἀνάγκη προηγεῖσθαι ἐκείνης τῆς γενέσεως· ὄντων γὰρ αὐτῶν μεταβάλλεται εἰς ἄλληλα καὶ γίνονται ἐξ ἀλλήλων.

[1] ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

α'. [2] Ἡ φύσις ἡ ποιοῦσα τὰ φυσικά, ἐὰν μὴ προηγουμέ- 196
νως γίνηται ὑπὸ τοῦ μὴ κατὰ φύσιν ποιοῦντος, οὔτε ὑπάρχει B
οὔτε ποιεῖ.

β'. [3] Ὅτι οὐχ ἁπλῶς πᾶν πρᾶγμα γενητόν τε καὶ φθαρτὸν ἐν τῇ γενέσει [4] ἔχει τὸν τετραμερῆ χρόνον, ἀρχὴν καὶ ἐπίδοσιν, ἀκμὴν καὶ παρακμήν, ἀλλὰ τὸ φύσει ἢ τέχνῃ γινόμενον.

γ'. Εἰ τοῖς ἡμετέροις ὀνόμασι καλεῖται [5] ὁ θεός, πᾶν εἴ τι C
καλεῖται, οὐκ ἔστιν ἀνάγκη ἕπεσθαι τῷ θεῷ διὰ τὸ ὄνομα ὅσα ἕπεται τῷ ἡμετέρῳ ὀνόματι. Καλεῖται δὲ ὁ θεὸς καὶ ἀλήθεια καὶ ἀγαθός· καὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἀντίκειται τὸ ψεῦδος, τῷ δὲ

1. Ἀΐδια...σωμάτων] Lib. III. c. 6. p. 304. sq..

2. Ὥστ' ἀνάγκη etc.] Ante haec verba sunt permulta a Pseudo-Justino praetermissa.

3. γενητὰ κ. φθαρτὰ] Arist. inverso ordine φθαρτὰ κ. γενητά.

*) Τῶν...ἀλλήλων] Aristotelis non verba sed sententiam Pseudo-Justinus exhibet; nam lib. III. c. 6. extr. sic ille habet: λείπεται ἐξ ἀλλήλων γίνεσθαι, et c. 7. init.: πάλιν οὖν ἐπισκεπτέον τίς ὁ τρόπος τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως. — Sit ne autem hic Confutationis dogmatum Aristotelicorum finis, dubium est Perionio, propterea quod nihil exstet quod librum conclusum esse declaret.

coelum ingenitum? Si ideo ingenitum est elementum quia non est ex elemento: quomodo ingenitum coelum quod est ex elemento?

64. Ex eodem libro.

Aeterna igitur esse elementa non possunt; videmus enim et ignem et aquam et unumquodque corporum simplicium dissolvi. Quare necesse est genita et corruptioni obnoxia esse elementa corporum.

Si ex corporum elementis unum quoque est terra: quomodo terram quidem coaeternam et coingenitam coelo dixisti, alia vero elementa genita et corruptioni obnoxia?

65. Ex eodem libro.

Elementa alia ex aliis generantur.

Quomodo generantur alia ex aliis elementa, quum prima eorum generatio non sit ex se invicem? Hanc enim generationem necesse est illi praeire; nam quum sint, mutantur alia in aliud et alia ex aliis fiunt.

ADVERSUS GENTILES.

1. Natura quae facit naturalia, nisi prius ab eo facta sit qui ex natura non agit, neque exsistit neque facit.

2. Non simpliciter quaelibet res genita et corruptibilis in generatione quadripartitum habet tempus, ortum et auctum, vigorem et senectam, sed ea quae natura vel arte fit.

3. Si nominibus nostris appelletur Deus, quidquid tandem appelletur, necesse non est ut quaecunque nostro adjuncta sunt nomini ea Deo propter nomen adjungantur. Vocatur autem Deus et veritas et bonus; ac veritati opponitur

1. *ΠΡΟΣ Τ. ΕΛΛΗΝΑΣ*] Vid. Prolegg. p. XVII. sq..

2. *Ἡ φύσις* etc.] Stephanus loco posteriori (ex Reg. 450.): *Ἡ * ποιοῦσα τὰ φυσικά, ἐὰν μὴ προηγουμένως * τὸ* (sic) *τοῦ μὴ κατὰ φύσιν ποιοῦντος, οὔτε * ει οὔτε ποιεῖ.*

3. *Ὅτι οὐχ* etc.] Stephan. l. post.: *Ὅτι οὐχ ἁπλῶς πᾶν * γενητόν τε καὶ φθαρτὸν* etc..

4. *ἔχει*] Stephan. l. post. *κατά.*

5. *ὁ*] Stephan. l. post. hunc articulum omisit. — Mox *εἴ τι* pro *ὅ τι* dictum est.

ἀγαθῷ τὸ κακόν, τῷ δὲ θεῷ οὐδὲν ἀντίκειται. Τοῦτο μὴ νοήσας ὁ Πλάτων ὑπεναντίον τι ἐδογμάτισε [6] τῷ θεῷ, κακὸν ἀναγκαῖόν τε καὶ ἀΐδιον.

δ΄. Οὐκ ἔστι τι ὂν μὴ [7] τόδε τι ὄν, οἷον οὐκ ἔστι σῶμα D
[8] μὴ τόδε σῶμα ὄν. Ἀλλ' εἰ ἡ ὕλη τὸ εἶναι τόδε οὐκ ἔχει, οὐδ' ἄρα τὸ εἶναι ἔχει· ἀχώριστον γὰρ [9] τοῦ εἶναι τὸ τόδε εἶναι.

ε΄. Ἡ φύσις καὶ ἡ τέχνη ἐκ τῶν οὐσιῶν ποιοῦσιν ἅπερ ποιοῦσιν, οἷον ἐκ σπέρματος ποιεῖ ἡ φύσις τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐξ ἀνθρώπου τὸ σπέρμα· οὐσίαι δ' εἰσὶ τό τε σπέρμα καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ὡσαύτως καὶ αἱ τέχναι ποιοῦσιν ἐκ τοῦ χαλκοῦ ἀνδριάν- E
τα καὶ ἐκ πλίνθων οἰκίαν· οὐσίαι δ' εἰσὶν ὅ τε χαλκὸς καὶ αἱ πλίνθοι. [10] Τοίνυν τῆς ὕλης οὐκ οὔσης οὐσίας, τίς ἐστιν ὁ ποιήσας ἐξ αὐτῆς [11] τὰ γεγονότα ἐξ αὐτῆς, τῆς φύσεώς τε καὶ [12] τῆς τέχνης ἀδυνατούσης ποιεῖν τι ἐκ μὴ οὐσίας;

ϛ΄. Εἰ, καθώς φησιν Ἀριστοτέλης, ἔστι σῶμα μήτε βαρὺ 197
μήτε κοῦφον μήτε ἓν τῶν τεσσάρων στοιχείων μήτε ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, δῆλον ὅτι, εἰ ἀληθὲς τοῦτο, [13] ἔσται σῶμα μήτε θερμὸν μήτε ψυχρὸν μήτε κατὰ φύσιν μήτε κατὰ πάθος· τὸ γὰρ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ πάθος θερμὸν ἢ ψυχρὸν [14] ἢ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶν ἢ ἐκ τῶν τεσσάρων ἐστὶ στοιχείων. Εἰ δὲ σῶμα οὐκ ἔστι μήτε κατὰ φύσιν θερμὸν ἢ ψυχρὸν μήτε κατὰ πάθος, [15] οὐδ' ἄρα ἐστὶ σῶμα μήτε βαρὺ μήτε κοῦφον μήτε [16] ὂν B
τῶν τεσσάρων στοιχείων [17] μήτε ὂν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων. Πῶς οὖν λέγει θερμὸν εἶναι τὸν αἰθέρα διὰ τὴν κίνησιν τοῦ οὐρανίου σώματος καὶ τῶν [18] ἐν αὐτῷ κινουμένων σωμάτων; Τὰ γὰρ ταῖς κινήσεσι [19] θερμαίνοντα σώματα [20] πρὸ τῶν θερμαινο-

6. τῷ θεῷ, κακὸν ἀναγκαῖόν] Stephan. loco priori (ex Reg. 450. = Reg. 2.), Sylburg. et Morell. sic distinxerunt: τῷ θεῷ κακόν, ἀναγκαῖόν etc..

7. τόδε] Maran. τὸ δὲ male.

8. μὴ] Stephan. l. post., Sylburg., Morell. ἀλλ' ἤ.

9. τοῦ εἶναι τὸ] Stephan. l. priori τὸ εἶναι τοῦ.

10. Τοίνυν] Insolenter initio periodi collocatur: Quaestt. et Respp. ad Orth. 73. p. 435. C. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 342. — Mox pro οὐκ οὔσης οὐσίας Steph. l. post. caeterique editt. οὐσίας οὐκ οὔσης.

11. τὰ γεγονότα ἐξ αὐτῆς] Haec ap. Stephan. l. post. desunt. In causa est αὐτῆς iteratum.

12. τῆς] Stephan. l. priori non habet.

13. ἔσται] Stephan. l. post. at-

falsum, bono malum: Deo autem nihil opponitur. Hoc quia Plato ignoravit, contrarium quoddam Deo statuit, nempe malum necessarium et aeternum.

4. Non est quidquam quod sit quin aliquid sit: veluti corpus non est quin tale corpus sit. At si materia, ut tale quidpiam sit, non habet, neque ut sit habet; nam aliquid esse separari ab esse non potest.

5. Natura et ars ex substantiis faciunt quae quidem faciunt: veluti natura ex satu creat hominem et satum ex homine; substantiae autem sunt et satus et homo. Similiter et artes ex aere faciunt statuam et ex lateribus domum; substantiae autem sunt et aes et lateres. Quare si materia substantia non sit, quis est qui ex ipsa facit ea quae ex ipsa fiunt, quum natura et ars aliquid ex eo quod non est substantia facere nequeant?

6. Si, ut ait Aristoteles, corpus exstat neque grave neque leve neque unum ex quatuor elementis neque ex quatuor elementis constans, liquet, si hoc verum est, corpus futurum esse nec calidum nec frigidum vel natura vel perpessione; nam quod vel natura vel perpessione calidum aut frigidum est vel unum ex quatuor elementis est vel ex quatuor constat elementis. Quodsi corpus non est nec natura uec perpessione calidum aut frigidum, neque etiam corpus erit nec grave nec leve quodque nec quatuor elementorum unum sit nec constet ex quatuor elementis. Quomodo ergo calidum dicit aetherem ob motum coelestis corporis et eorum quae in illo moventur corporum? Quae enim motionibus calefaciunt corpora prius

que Sylburg. et Morell. ἐστι.

14. ἢ τ. τεσσ. στ. ἐστὶν ἢ ἐκ] Haec verba Stephan. l. post. omisit.

15. οὐδ' ἄρα] Stephan. l. post., Sylburg., Morell. οὐκέτι.

16. ὂν] Editores cum Stephano l. post. ἕν. Sed recepta a me lectio infra quoque repetitur.

17. μήτε ὂν ἐκ τῶν τ. στοιχ.] Haec verba a Stephano l. post. et a reliquis editoribus perperam praetermissa sunt.

18. ἐν αὐτῷ] Stephan. l. priori ἐν αὐτῇ, scil. κινήσει.

19. θερμαίνοντα] Maran. θερμαίνον vitiose.

20. πρὸ ... δῆλον ὅτι] Stephan. l. post., Sylburg., Morell. εἰ πρὸ τῶν θερμ. ὑπ' αὐτῶν θερμαίνεται, δῆλον ὅτι etc.. Arcerius mutata

μένων ὑπ᾽ αὐτῶν [21] θερμαίνεται· ἀλλ᾽ εἰ θερμαίνεται, δῆλον ὅτι κατὰ πάθος θερμαίνεται· εἰ δὲ κατὰ πάθος, δῆλον [22] ὅτι κατ᾽ ἀλλοίωσιν· εἰ δὲ κατ᾽ ἀλλοίωσιν, δῆλον ὅτι κατὰ μεταβολήν· εἰ δὲ κατὰ μεταβολήν, δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ ἐναντίου εἰς τὸ ἐναντίον [23] μεταβλήσεται. Ἐναντίον δὲ τῷ [24] ψυχρῷ τὸ θερμόν· ἐκ τοῦ C
ψυχροῦ ἄρα εἰς τὸ θερμὸν μεταβλήσεται. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οὐκ ἔστι σῶμα ἐκ τοῦ ψυχροῦ εἰς τὸ θερμὸν κατὰ πάθος μεταβαλλόμενον, μὴ ὂν μήτε τῶν τεσσάρων στοιχείων μήτε ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστι τὸ οὐράνιον σῶμα ἕτερον στοιχεῖον παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα· θερμαίνεται γὰρ κατὰ πάθος ἐκ τοῦ ψυχροῦ εἰς τὸ θερμὸν μεταβαλλόμενον.

ζ'. Εἰ τὰ ἐκ τῆς κινήσεως θερμαινόμενα σώματα τῷ πλείονι D
τῆς κινήσεως πλειόνως θερμαίνεται, πῶς, [25] εἰ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην σῶμά ἐστιν ὁ ἥλιος οὐ κατὰ φύσιν θερμὸν ἀλλὰ κατὰ κίνησιν, [26] τῷ πλείονι τῆς κινήσεως πλειόνως οὔτε θερμαίνεται οὔτε θερμαίνει, ἀλλ᾽ ἀεὶ τῷ ἀνίσῳ τῆς κινήσεως τὸ ἴσον ἔχει τῆς θερμότητος;

η'. Εἰ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὅρος τῆς οὐσίας ἐστὶ τὸ τῶν ἐναντίων ἀνὰ μέρος δεκτικόν, πῶς λέγει πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀριστο- E
τέλης τὴν ὕλην μὴ [27] εἶναι οὐσίαν, οὖσαν τῶν ἐναντίων ἀνὰ μέρος δεκτικήν, τῆς στερήσεως γὰρ καὶ ἕξεως;

[28] Εἰ ὁ στερούμενος τοῦ εἶναι τόδε οὗτος καὶ τοῦ εἶναι ἐστέρηται, πῶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἀδύνατον ἐκ τοῦ [29] πάντη μὴ ὄντος γενέσθαι τι, τῆς ὕλης κατ᾽ αὐτὸν ἀμφοτέρων στερουμένης, καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ τόδε εἶναι;

θ'. Εἰ ἐκ τοῦ πάντη μὴ ὄντος οὐ γίνεταί τι, δῆλον ὅτι ἐκ 198

praepositione voluit legi πρὸς τῶν θερμαινομένων: *calefiunt ab iis quae ab ipsis calefiunt.* Huic lectioni (Sylburg.) patrocinantur quae mox sequuntur §. 7. initio.

21. θερμαίνεται] Stephan. l. priori θερμαίνονται minus recte.

22. ὅτι] Stephan. l. post. caeterique editores ὅτι καί. Sic etiam paullo infra: δῆλον ὅτι καὶ κατὰ μεταβολήν.

23. μεταβλήσεται] Stephan. l. priori hîc et paullo post μεταβλήσκεται, id quod est prorsus insolens. Habet ille l. post. ut caeteri editores μεταβάλλεται. Scriptura mea §. 11. (not. 35.) firmatur.

24. ψυχρῷ τὸ θερμόν] Stephan.

incalescunt quam ea quae ab ipsis calorem concipiunt: quodsi incalescunt, liquet ea perpessione incalescere; si perpessione, liquet alteratione; si alteratione, liquet mutatione; si mutatione, liquet contrarii in contrarium mutatione. Contrarium vero frigori est calor: quocirca ex frigido mutabuntur in calidum. Sed quia nullum corpus est quod ex frigido in calidum perpessione mutetur, nec tamen quatuor elementorum unum sit aut ex quatuor constet elementis: propterea corpus coeleste non aliud est elementum ab elementis quatuor; calefit enim perpessione, dum e frigido in calidum mutatur.

7. Si quae motu calefiunt corpora majore motu magis calefiunt: quomodo, si secundum Aristotelem sol corpus est non natura calidum sed motu, non majore motu magis calefit vel calefacit, sed semper in motus inaequalitate aequalem retinet calorem?

8. Si secundum Aristotelem definitio substantiae est ut contrariorum per vices sit capax: quomodo rursus idem dicit Aristoteles materiam non esse substantiam, quum sit contrariorum per vices capax, nempe privationis et habitus?

Si qui non habet ut tale aliquid sit neque etiam esse habet: quomodo dicit Aristoteles fieri non posse ut ex eo quod omnino non est fiat aliquid, quum secundum illum materia neutrum habeat, neque ut sit neque ut tale aliquid sit?

9. Si ex eo quod omnino non est nihil gignitur, certum

l. post. et caeteri editores θερμῷ τὸ ψυχρόν.

25. εἰ] Omisit Stephan. l. post..

26. τῷ πλείονι] Stephan. l. post., Sylburg., Morell. inepte εἰ τὸ πλεῖον. — Mox πλειόνως apud illum l. priori praetermissum est, videlicet ob similitudinem ultimae praecedentis vocis syllabae.

27. εἶναι] Maran. omisit errore. — Tum articulus τῆς ante στερήσεως ap. Stephan. l. post. non reperitur.

28. Εἰ] Stephan. l. post. εἰ δέ. Sic etiam Sylburg. et Morell.. — Dein Maran. contra codd. mstos οὕτως pro οὗτος.

29. πάντῃ] Ita etiam infra §. 9. et 13.. Male igitur deest ap. Stephan. l. priori.

τοῦ ὄντος γίνεταί τι. Ἀλλ' [30]εἰ ἡ ὕλη τοῦτο, πῶς ἀληθεύει Ἀριστοτέλης λέγων τὴν ὕλην οὐκ ὄν;

ι'. Εἰ μὴ ἀλλοιοῦται ἡ ὕλη, [31]οὐ δυνατὸν γενέσθαι τι ἐξ αὐτῆς. Ἀλλ' εἰ πᾶν τὸ ἀλλοιούμενον ἐκ τοῦδε εἰς τόδε ἀλλοιοῦται, οὐκ ἔστι δὲ ἡ ὕλη τόδε, οὐκ ἄρα ἀλλοιοῦται· διὸ [32]οὐδὲ γίνεταί τι ἐξ αὐτῆς.

ια'. [33]Εἰ ἐκ τοῦ τυχόντος εἰς τὸ τυχὸν οὐ γίνεται μετα- B
βολή, ἀλλ' εἰς τὸ ἐναντίον ἐν τῷ αὐτῷ γένει, οἷον ἐν τῇ ποιότητι οὐ γίνεται μεταβολὴ ἐκ τοῦ λευκοῦ [34]εἰς τὸ μέγα ἀλλ' εἰς τὸ μέλαν, κατὰ τί οὖν [35]μεταβλήσεται ἡ ὕλη ἐν τῇ γενέσει τῶν ἐξ αὐτῆς γινομένων οὐσιῶν, [36]μηδὲν ἔχουσα δυνάμενον μεταβάλλεσθαι;

ιβ'. Εἰ, ὥσπερ ἐν τοῖς ζωϊκοῖς τὸ ζῶον καὶ ἐν τοῖς χρωϊκοῖς τὸ χρῶμα, οὕτως καὶ ἐν τοῖς ὑλικοῖς ἡ ὕλη, πῶς ἀναιρουμένων τῶν ζωϊκῶν συναναιρεῖται [37]τὸ ζῶον καὶ ἀναιρουμένων C
τῶν χρωϊκῶν ἀναιρεῖται τὸ χρῶμα, καὶ ἀναιρουμένων τῶν ὑλικῶν οὐκ ἀναιρεῖται ἡ ὕλη; [38]Εἰ δὲ συναναιρεῖται τοῖς ὑλικοῖς ἡ ὕλη, πῶς προϋπάρχει τῶν ὑλικῶν ἡ ὕλη;

ιγ'. Εἰ τὸ ἀπέχειν καὶ τὸ μετέχειν τῶν ὄντων ἐστί, δῆλον ὅτι τὸ πάντῃ μὴ ὂν οὔτε ἀπέχει τινὸς οὔτε μετέχει. Πῶς οὖν μετέχει ἡ ὕλη τῆς στερήσεως, [39]καὶ τῶν ὄντων οὐκ ἔστιν;

ιδ'. Εἰ ἀδύνατον τὸ αὐτὸ ἐν τῷ αὐτῷ ἀμφοτέρας κινεῖσθαι D
τὰς κινήσεις, τήν τε κατὰ φύσιν καὶ τὴν παρὰ φύσιν, πῶς ὁ ἥλιος κατὰ φύσιν μὲν κινεῖται [40]ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς εἰς δύσιν, παρὰ φύσιν δὲ ἀπὸ τῆς δύσεως εἰς ἀνατολὴν διὰ τὴν σφαῖραν;

30. *εἰ ἡ ὕλη*] Sic recte Stephan. l. priori. Cf. §. 6.: *ἀλλ εἰ θερμαίνεται* — et §. 10.: *ἀλλ' εἰ πᾶν*. Sed l. post. ille cum eoque Sylburg. ac Morell. *ἐπεὶ ὕλη*.

31. *οὐ δυνατὸν*] Stephan. l. post. *ἀδύνατον*.

32. *οὐδὲ*] Maran. *οὐ δὲ* perperam. Stephan. autem l. post., Sylburg., Morell. merum *οὐ* praebent.

33. *Εἰ*] Haec particula, qua incipiunt omnia haec commatia, ap. Stephan. l. priori excidit.

34. *εἰς τὸ μέγα*] Stephan. l. post. et reliqui editores excepto Marano perverse *εἰς ἄλλο τι*.

35. *μεταβλήσεται*] Fut. tempus ap. Stephan. l. priori recte. Caeteri editores temere *μεταβάλλεται*, quod

est ex eo quod est gigni aliquid. Quodsi id materia est: quomodo Aristoteles vera loquitur materiam non esse ens pronuntians?

10. Si materia non immutatur, fieri nequit ut ex ea fiat aliquid. Quodsi quidquid immutatur ex tali aliquo in tale aliquid immutatur, non est autem tale aliquid materia, non ergo immutatur: quare etiam nihil fit ex ea.

11. Si ex quolibet non fit in quodlibet mutatio, sed in id quod eodem in genere contrarium, velut in qualitate non fit mutatio candidi in magnum sed in nigrum: qua igitur re materia in generatione earum quae ex ipsa fiunt substantiarum mutabitur, quum nihil habeat quod mutari possit?

12. Si, quemadmodum in animalibus animans, et in coloratis color, ita etiam in materialibus materia: quî fit ut, quum sublatis animalibus simul tollatur animans et sublatis coloratis tollatur color, materialibus sublatis non tollatur materia? Si cum materialibus simul materia tollitur: quomodo prius exsistit materia quam materialia?

13. Si carere et recipere entium est, liquet id quod omnino non est neque carere ulla re neque eam recipere. Quomodo igitur privationem recepit materia, quae ex entibus non est?

14. Si impossibile est ut idem in eodem utroque incitetur motu, et eo qui juxta naturam et eo qui praeter naturam est: quomodo sol juxta naturam quidem ab oriente movetur in occidentem, praeter naturam autem ab occidente in orientem

ille l. post. suppeditat.

36. μηδὲν] Stephan. l. post. οὐδέν, idque omnes editores receperunt.

37. τὸ ζῶον etc.] Editt. c. Stephano l. post. καὶ τὸ ζῶον ... καὶ τὸ χρῶμα ... ἀναιρεῖται καὶ ἡ ὕλη; Vid. not. 22..

38. Εἰ ... ὕλη] Exciderunt haec loco ap. Stephan. priori: causam cernis in repetitis verbis ἡ ὕλη.

39. καὶ] Stephan. l. post., Sylburg., Morell. ἐπεί.

40. ἀπὸ τῆς ἀνατ. εἰς δύσιν] Stephan. l. post. congruenter ἀπὸ τῆς δύσεως εἰς ἀνατολήν — deinde ἀπὸ ἀνατολῆς εἰς δύσιν. Sic etiam Langus interpres.

Οὐ γὰρ δυνατὸν τὸ αὐτὸ ἐν τῷ αὐτῷ τὰς ἐναντίας κατὰ φύσιν κινεῖσθαι κινήσεις.

ιε΄. Τοῦ ἡλίου μὴ ὄντος περιττὸς ἦν ὁ ὀφθαλμός, καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ μὴ ὄντος περιττὸς ἦν ὁ ἥλιος. Ἀλλ' ἐπειδὴ δι' ἑκά- E
τερον ἀναγκαῖος ἑκάτερος, γενητὸς ἄρα ἑκάτερος· τὸ γὰρ ἀγένητον δι' οὐδέν ἐστιν ἀγένητον, [41] ἀλλὰ δι' αὐτὸ μόνον, μᾶλλον δὲ οὐ δι' αὐτό· ἀναίτιον γὰρ τὸ ἀναίτιον.

ις΄. Εἰ ἀδύνατον χρόνου ὄντος τὸ γενόμενον γενέσθαι μὲν κατ' αἰτίαν, οὐ κατὰ χρόνον δέ, πῶς λέγουσιν οἱ Ἕλληνες τὸν 199
κόσμον γεγενῆσθαι κατ' αἰτίαν καὶ οὐ κατὰ χρόνον;

ιζ΄. Εἰ ἀδύνατον τὸν κόσμον εἶναι χωρὶς ἐνιαυτοῦ, πῶς ἀΐδιος καὶ ἀγένητος ὁ κόσμος, τοῦ ἐνιαυτοῦ οὐκ ὄντος ἀϊδίου ἀλλ' [42] ἐκ περιόδου πλειόνων ἡμερῶν τὸ εἶναι ἔχοντος;

ιη΄. [43] Εἰ γενητὸς ὁ ἐνιαυτός, πῶς [44] ἀΐδια καὶ ἀγένητα τὰ ἐν τῷ ἐνιαυτῷ;

41. ἀλλὰ ... ἀναίτιον] Haec l. priori ap. Stephan. non leguntur.

42. ἐκ περιόδου] Stephan. l. post. ἐκ τῆς περιόδου. Abest τῆς etiam a Reg. 1..

43. Εἰ ... ἐνιαυτῷ] Haec verba in Reg. 1. desiderantur.

44. ἀΐδια κ. ἀγένητα] Editores

— propter globum? Fieri enim nequit ut idem in eodem natura contrariis concitetur motibus.

15. Si sol non esset, supervacaneus esset oculus; et si oculus non esset, supervacaneus esset sol. Sed quum uterque propter utrumque sit necessarius, genitus profecto uterque; nam id quod ingenitum est nullius gratia ingenitum est, sed propter seipsum dumtaxat, ac potius ne propter seipsum quidem: praeter causam enim est cujus causa non est.

16. Si fieri non potest tempore exstante ut id quod gignitur gignatur quidem secundum causam, non vero secundum tempus: quomodo Graeci dicunt mundum genitum esse secundum causam ac non secundum tempus?

17. Si fieri non potest ut mundus sit absque anno: quomodo aeternus est et ingenitus mundus, quum annus non sit aeternus sed ex circuitu dierum complurium constet?

18. Si genitus annus: quomodo aeterna et ingenita quae sunt in anno?

lectionem receperunt a Stephano l. post. datam: ἀγένητα καὶ ἀΐδια. Recte ille legit l. priori cum Reg. 2.; is tamen codex articulum τά, qui sequitur, aperto librarii errore non habet.

PARIS chez A. FRANCK.

CORPUS
APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.

VOLUMEN V.

S. IUSTINI
PHILOSOPHI ET MARTYRIS
OPERA.

TOMI III. PARS II.

OPERA IUSTINI SUBDITICIA.

EDITIO SECUNDA.

CUM ADDITAMENTIS AD OMNES IUSTINI TOMOS.

LONDRES chez D. NUTT et WILLIAMS et NORGATE.

MILAN chez TENDLER et COMP. et MEINERS et FILS.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCL.

TRIESTE chez FAVARGER.

Voir le revers.

CORPUS
APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.

VOLUMEN V.

IUSTINUS PHILOSOPHUS ET MARTYR.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCL.

S. IUSTINI
PHILOSOPHI ET MARTYRIS
OPERA
QUAE FERUNTUR OMNIA.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM NONDUM COLLATOS RECENSUIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR
THEOLOGIAE IN ACADEMIA IENENSI PROFESSOR P. E. SOCIETATIS
LATINAE IENENSIS SOCIETATIS HISTOR.-THEOLOGICAE LIPSIENSIS
SOCIETATIS HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA
SODALIS.

BIBLIOTHECA
CIVITATIS
BABENBERGENSIS.

TOMI III. PARS II.

OPERA IUSTINI SUBDITICIA.

EDITIO ALTERA IMMUTATA.
ACCEDUNT FRAGMENTA INDICES NOVI ADDITAMENTA.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCL.

JUSTINI PHIL. ET MART.

OPERA SUBDITICIA.

TOM. III. P. II.

QUÆSTIONES ET RESPONSIONES AD ORTHODOXOS.
QUÆSTIONES CHRISTIANORUM AD GENTILES.
QUÆSTIONES GENTILIUM AD CHRISTIANOS.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥΣ ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ.

Ἐρώτησις α΄.

Εἰ τὴν ἀρχαίαν μὲν λατρείαν ἀνεῖλεν ὁ θεὸς [1] ὡς αὐτὴν μὴ P. 391
ἀρεσκόμενος, τὴν δὲ τῶν Χριστιανῶν ὡς ἀρεστὴν αὐτῷ ἀντεισ- ed.
ήγαγεν, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι οἱ μόνοι θεῷ ἀρέσκοντες [2] τῶν Ἑλ- Mor et
λήνων τε καὶ Ἰουδαίων καὶ πάντων τῶν αἱρετικῶν οὐκ ἴσοι τὸν Col.
ἀριθμὸν τυγχάνουσιν ἀλλ᾽ ἥττονες, τίς ἡ ἀπόδειξις τοῦ μὴ κατὰ πτωχείαν δυνάμεως τοῦ ταύτην ἀντ᾽ ἐκείνης ἑλομένου τὴν λα- C
τρείαν μένειν ἀνεκρίζωτον τὴν πλάνην; Πῶς δὲ οὐκ ἀνωφελὴς ἡ ἐκείνης τῆς λατρείας λύσις, πλάνης ἔτι πολλῆς κατεχούσης τὸν κόσμον;

Ἀπόκρισις ἤτοι λύσις τῆς ἐρωτήσεως.

Τὴν ἀρχαίαν τοῦ θεοῦ λατρείαν λύσαντος, τὴν νέαν δὲ ἀντεισαγαγεῖν διὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης [3] προθεμένου, [4] εἰ μὲν ἀντεισήγαγε ταύτην ἀντ᾽ ἐκείνης, πρῶτον μὲν κηρυττομένην λόγοις D
θείαις δυνάμεσι μαρτυρουμένοις, ἀνεῖλεν ἰουδαϊσμόν τε καὶ ἑλληνισμόν· ὕστερον δὲ ἔργοις θείαις ὡσαύτως δυνάμεσι γινομένοις πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις τε καὶ δαίμοσι πλάνης ποιεῖ τὴν ἐκρίζωσιν, σὺν ταύτῃ δὲ καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κακῶν αἱρέσεων [5] ἀνεῖλε τὴν λατρείαν [καὶ πονηρίαν] πίστεώς τε καὶ

1. ὡς αὐτὴν μὴ ἀρεσκ.] Usitatius Quaest. 24.: μὴ ἠρέσκετο ὡς φαύλῳ.

2. τ. Ἑλλήνων] Hac voce Patres saepenumero uti solent ad designandas gentes infideles. Item ἑλληνισμὸς paulo infra dicitur pro gentilismo; cf. Quaest. 24. 74. 126.. Sic adj. ἑλληνικὸν (ξίφος) Quaest. 79. legitur.

3. προθεμένου] Clar. προσιεμένου. Veram lectionem in marg. praebet.

4. εἰ μὲν ἀντ. τ. ἀντ᾽ ἐκείνης,

SANCTI JUSTINI PHILOSOPHI ET MARTYRIS

RESPONSIONES AD ORTHODOXOS DE QUIBUSDAM NECESSARIIS QUAESTIONIBUS.

Quæstio 1.

Si antiquum cultum sustulit deus ut sibi non placentem, ejus autem loco christianum ut sibi gratum introduxit, nec tamen orthodoxi soli deo accepti gentilibus et Judaeis et omnibus haereticis numero pares sunt sed pauciores: ecquod argumentum non illius, qui hunc isti cultum praetulit, penuriâ potestatis fieri ut maneat error non eradicatus? Quomodo autem non inutilis istius cultus abrogatio, multa adhuc seductione mundum detinente?

Responsio sive solutio quæstionis.

Quum antiquum deus cultum abrogaverit ac novum per vetus foedus introducere statuerit, quandoquidem hunc, primum quidem verbis divinarum virtutum testimonio confirmatis praedicatum, illius loco introduxit, abolevit judaismum et gentilismum; postea autem operibus per divinas similiter virtutes editis omnem in hominibus et daemonibus errorem eradicat, atque simul cum isto pravarum in mundo haeresium tollit cultum [ac nequitiam] fidei et vitae. Quodsi non omnes, qui cul-

πρῶτον etc.] Ita emendavi vitiosam codd. mstorum et editorum scripturam εἰ μὴ ἀντεισήγαγε, ταύτην ἀντ' ἐκείνης ἀντεισαγαγών, πρῶτον etc.. Maranus vero vult legi εἰ μὲν ταύτην ἀντ' ἐκείνης ἀντεισαγαγών, κηρυττομένην ... μαρτυρουμένοις, πρῶτον μὲν ἀνεῖλεν ἰουδ. etc..

5. ἀνεῖλε] Notus (cv. Joann. XV. 6.) temporis praeteriti usus; Maran. perperam conjecit ἀναιρεῖ. — Mox in codd. mstis et editis exstat λατρείαν * πίστεως. Sylburg. supplevit praepositionem διά, Lang. plenius διὰ τῆς τῶν ὀρθοδόξων, melius Maran. id quod in textu dedi.

ποιήσεως. Εἰ μὴ πάντες οἱ δεξάμενοι [6] τὴν λατρείαν τὴν αὐ-
τὴν δόξαν περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων τηροῦσι καὶ ἔχουσιν,
ἀλλ' οἱ μὲν ὀρθῶς, ἄλλοι δὲ οὐκ ὀρθῶς, τοῦτο οὐκ ἔστι [7] κα- 392
τηγόρημα τοῦ θεοῦ ἐπὶ πτωχείᾳ δυνάμεως τὸ ἐκείνους ἐκ τῆς
οἰκείας ἀμελείας ἢ ἑτέρας ἀσθενείας ὀρθῶς μὴ νοεῖν τὰ ὑπ' αὐ-
τῶν πιστευόμενα, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀμελείας. Εἴρηται δὲ ἐν
τῇ εἰσαγομένῃ λατρείᾳ περὶ τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὀλιγότητος ποτὲ
μέν· [8] Πολλοὶ μέν εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· ποτὲ δέ· [9] Ὅτι
στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ
ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν αἱ-
ρέσεων, ἃς ὁ κύριος [10] ἐν ταῖς ἑαυτοῦ παραβολαῖς ζιζάνια καὶ
σαπροὺς καλεῖ ἰχθύας. Εἰ τοίνυν μηδὲν ἐψευσμένον ἐστὶν ἐν B
τῇ τῶν Χριστιανῶν λατρείᾳ, ὡς ἡ τῶν πραγμάτων μαρτυρεῖ ἀλή-
θεια, ἐκ τῶν προλαβόντων πεπιστευμένα ποιοῦσα τὰ μέλλοντα,
οὐδαμῶς ἄρα ὑπολέλειπται πρόφασις τοῦ διαβάλλειν τὸν θεὸν
ἐπὶ πτωχείᾳ δυνάμεως ἢ τοῦ ἀνωφελῆ λέγειν τὴν ἀντὶ λατρείας
λατρείαν εἰσαγομένην, τὴν νῦν μὲν λυτικὴν οὖσαν ἰουδαϊσμοῦ
τε καὶ ἑλληνισμοῦ, ὕστερον δὲ καὶ τῶν αἱρέσεων.

Ἐρώτησις β'.

Εἰ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, οἷον πολέμων τρόπαια, ἐχθρῶν C
[1] ἔφοδον καὶ πόλεων ἀναιρέσεις διὰ τῶν ἐπιτιθεμένων αὐταῖς,
προειρήκασι προφῆται καὶ ἀπόστολοι, προεῖπον δὲ καὶ παρ' Ἕλ-
λησι [2] χρησμῶν λόγοι, πόθεν οἱ τούτων κρείττους γνωρίζονται
τῶν ἔξωθεν, παρ' ἑκατέρου μέρους τῆς τῶν ἐσομένων γεγενημένης
προῤῥήσεως;

Ἀπόκρισις.

Τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ἐστι πάντα ταῦτα, καὶ ἡ πρόῤῥησις τῶν
λόγων καὶ ἡ ἔκβασις τῶν ἔργων, τοῦ καὶ διὰ τῶν προφητῶν τε D
καὶ ἀποστόλων προμηνύσαντος ἃ ἔμελλε ποιεῖν· ὡσαύτως δὲ καὶ
διὰ τῶν ἔξωθεν τῆς εὐσεβείας αὐτὸς προεμήνυσεν ἃ ἔμελλε ποι-

6. τὴν λατρ.] H. e. christianam religionem.

7. κατηγόρημα] Vulgo mendose παρηγόρημα, id quod jam Wolfius notavit. Infra: διαβάλλειν τὸν θεὸν ἐπὶ πτωχείᾳ δυνάμεως. Etiam Quaestt. Christt. ad Gent. 1. *Resp.* κατηγ. τοῦ θεοῦ.

tum susceperunt, eamdem de iisdem rebus opinionem servant et tenent, sed alii quidem recte, alii autem non recte sentiunt: nequaquam id deo vertendum est ad potestatis penuriam, quod quae illi crediderunt ea vel ob propriam negligentiam vel ob aliam imbecillitatem non recte intelligant, sed illorum negligentiae tribuendum. Dictum est autem in eo qui introductus est cultu de orthodoxorum paucitate nunc quidem: *Multi sunt vocati, pauci vero electi* — nunc vero: *Quod angusta est et arcta via, quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui eam inveniunt.* Similiter etiam de haeresibus, quas dominus in suis parabolis *lolium* vocat et *pisces putres.* Si igitur nihil falsi est in Christianorum cultu, ut rerum testatur veritas, quae ex praeteritis fidem facit futurorum: nihil profecto relictum est causae cur deo affingatur potestatis penuria aut inutilis dicatur cultus cultui substitutus, qui nunc quidem judaismum et gentilismum solvit, postea autem etiam haereses solvet.

Quæstio 2.

Si res futuras, ut bellicos triumphos, hostium incursus et urbium per eos qui illas impugnarunt eversiones, praedixerunt prophetae et apostoli, praedixerunt etiam oraculorum apud gentiles responsa: unde cognosci potest nostra exterorum oraculis esse praestantiora, quum ex utraque parte futurorum facta sit praedictio?

Responsio.

Ejusdem dei sunt haec omnia, et per verba praedictio et rerum eventus, qui quidem et per prophetas et apostolos praedixit quae facturus erat; et similiter per eos qui a vera religione alieni sunt ipse praesignificavit quae facturus erat.

8. *Πολλοὶ ... ἐκλεκτοί*] Ev. Matth. XX. 16. XXII. 14..

9. *Ὅτι ... αὐτήν*] Ev. Matth. VII. 14..

10. *ἐν τ. ἑ. παραβ.*] Cf. ev. Matth. XIII..

1. *ἔφοδον*] Fortasse *ἐφόδους*. Maran. *ἔφοδοι* vitiose.

2. *χρησμῶν λόγοι*] Sylburg. composite scribi posse existimat *χρησμολόγοι*. At sequentia id non patiuntur; nam subintelligitur *λόγοι* post *οἱ τούτων*. *Maranus.*

εἶν. Ὥσπερ γὰρ διὰ τοῦ μάντεως [3] Βαλαὰμ τὸν μὲν Ἰσραὴλ εὐλόγησε, τοὺς δ' ἐχθροὺς αὐτοῦ κατηράσατο, ἑκάτερον δὲ ποιήσας διὰ τῆς προμηνύσεως τῶν ἐσομένων, ὡσαύτως δὲ καὶ διὰ μαντείας τῷ Ναβουχοδονόσορ βασιλεῖ Βαβυλῶνος τὴν ἅλωσιν [4] τῆς Ἱερουσαλὴμ προεμήνυσε, καθά φησιν ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ· [5] Καὶ στήσεται βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ὁδόν, ἐπ' ἀρχῆς 393
[6] τῶν δύο, τοῦ μαντεύσασθαι μαντείαν καὶ τοῦ ἀναβρᾶσαι ῥάβδον καὶ ἐπερωτῆσαι ἐν τοῖς γλυπτοῖς [7] καὶ κατασκοπήσασθαι ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· καὶ ἐγένετο ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰ ἑξῆς. Οὕτως καὶ διὰ τῶν παρ' Ἕλλησι μάντεων ὅσα διὰ τῶν ἔργων τὴν ἔκβασιν ἐδέξατο αὐτὸς προεμήνυσε. Διαφορὰ δὲ τῶν προφητῶν καὶ τῶν μάντεων πολλή· πρῶτον μὲν ὅτι [8] θεόν, οὗ τῷ ὀνόματι προεφήτευσαν οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι, τούτου ἐσχήκασι τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν, καὶ πάντα ὅσα πε- B
ρί τε τῆς τῶν ἑλληνικῶν θεῶν τε καὶ μαντείων καθαιρέσεως καὶ τῆς τῶν χριστιανικῶν πραγμάτων συστάσεως προεῖπον οἱ προφῆται τὴν ἔκβασιν ἐδέξατο· ἔπειτα δὲ οὐδὲν ὧν προεῖπον οἱ μάντεις, ἢ κατὰ τοῦ τῆς ἀληθείας θεοῦ καὶ τῶν σεβομένων αὐτὸν ἢ ὑπὲρ τῆς συστάσεως τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, τὴν ἔκβασιν ἐδέξατο. Καὶ τούτων μάρτυς [9] ἡ τῶν Ἀσσυρίων ἀναίρεσις, οἳ ἀπὸ τῆς οἰκείας μαντείας ὁρμώμενοι ἔλεγον μὴ ἄνευ κυρίου ἀναβῆναι ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην τοῦ ἐρημῶσαι αὐτήν· [10] Κύριός μοι εἶπεν Ἀνάβηθι καὶ ἐρήμωσον αὐτήν· καὶ ἀναβὰς παρὰ τὴν μαν- C
τείαν ἠρημώθη.

Ἐρώτησις γ'.

Εἰ πάντες μὲν ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ ἡμαρτηκότες κολάζονται, πλέον δὲ οἱ ἐγνωκότες τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα καὶ μὴ ποιήσαντες, [1] τί τὸ κέρδος τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τοῦ Ἕλληνος, τοῦ βαπτισθέντος καὶ τοῦ μὴ βαπτισθέντος, τοῦ ὀρθοδόξου καὶ τοῦ μὴ ὀρθοδόξου;

3. *Βαλαάμ*] Cf. Num. XXIV..

4. *τ. Ἱερουσαλήμ*] Vulgo male *τ. Ἰσραήλ*.

5. *Καὶ ... Ἱερουσαλήμ*] Ezech. XXI. 21. sq..

6. *τῶν δύο*] Sc. *ὁδῶν*. Vulgo *τῶν β'*. Sylburg. et Morell. cum Septuaginta *τῶν β'* [*ὁδῶν*]. Tum praebent [*καὶ*] *τοῦ ἀναβρᾶσαι*.

7. *καὶ κατασκ.* etc.] Langus interpres legit *καὶ ἠπατοσκοπήσασθαι*. Mox Sylburg. et Morell. *καὶ ἐγένετο* [*μαντεῖον*] *ἐπὶ Ἱερ.*. Septuaginta *καὶ κατασκοπήσασθαι . ἐκ*

Quemadmodum enim per vatem Balaamum Israeli quidem benedixit, hostes autem ejus exsecratus est, et utrumque per futurorum praedictionem perfecit: ita etiam per vaticinium Nabuchodonosori regi Babylonis expugnationem Hierosolymae praesignificavit, quemadmodum ait propheta Ezechiel: *Et insistet rex Babylonis in viam antiquam, in capite duarum viarum, ut quaerat vaticinium et concutiat virgam et interroget sculptilia et speculetur a dextris suis; et factum est super Hierosolymam,* et quae sequuntur. Sic etiam per gentilium vates quaecumque revera ad eventum perducta sunt ea ipse praemonstravit. Plurimum autem prophetarum et vatum discrimen: primum quidem quod dei, in cujus nomine prophetae et apostoli futura praedixerunt, habuere cognitionem et fidem et cultum, et quaecumque de gentilium deorum et oraculorum eversione et de christianarum rerum constitutione praedixerunt prophetae ea omnia eventum sortita sunt; deinde autem quod nihil eorum quae praedixerunt vates, vel contra veritatis deum ejusque cultores vel de statu rerum gentilium, ad eventum perductum est. Atque horum testis Assyriorum caedes, qui proprio fulti vaticinio dicebant se non sine domino adscendisse in terram hanc ut eam vastarent: *Dominus mihi dixit Adscende et vasta eam;* et quum adscendisset, praeter vaticinium concisus est.

Quæstio 3.

Si in resurrectione omnes quidem qui peccaverunt puniuntur, gravius autem qui cognoverunt dei voluntatem nec fecerunt: ecquod lucrum Christiani et gentilis, baptizati et non baptizati, orthodoxi et non orthodoxi?

δεξιῶν αὐτοῦ ἐγένετο τὸ μαντεῖον ἐπὶ Ἱερ..

8. *θεόν ... τούτου*] Anacoluthon.

9. *ἡ*] Hunc articulum Maran. male omisit. — Dein codd. msti et Stephan. *Ἀσυρίων*.

10. *Κύριος ... αὐτήν*] 2. Regg. XVIII. 25. (Jesai. XXXVI. 10.). Cf. Quaest. 146..

1. *τί τὸ κέρδος*] Reg. in marg. *τί τὸ διαλλάττον* (*ecquod discrimen*). Maranus ex Clar. dedit *τί τὸ διαλλάττον, τί τὸ κέρδος*.

Ἀπόκρισις.

Εἰ κατὰ τὸν ἀπόστολον [2] Παῦλον ὁ πιστὸς ὁ μὴ προνοῶν D
τῶν ἰδίων [3] ἀρνησίθεός ἐστι καὶ τῶν ἀπίστων χείρων, [4] ὁ μὴ σὺν τῇ γνώσει καὶ πίστει καὶ τῷ βαπτίσματι καὶ τὸν τρόπον ἐπαγόμενος χαρακτηριστικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ μαθητείας, ἀλλὰ μόρφωσιν μὲν ἔχων εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένος, χείρων ἐστὶ τῶν ἀπίστων. Οὕτως τοσοῦτον χεῖρόν ἐστι τὸ μετὰ γνώσεως ἁμαρτάνειν τοῦ ἄνευ γνώσεως, ὅσον τὸ ἀναπολόγητον ἁμάρτημα τοῦ ἀπολογίαν ἔχοντος ἁμαρτήματος.

Ἐρώτησις δ΄. 394

Εἰ πάσῃ δυνάμει ἔσπευσαν οἱ αἱρετικοὶ γνῶναι καὶ φυλάξαι τὴν τῶν δογμάτων ἀλήθειαν καὶ οὐκ ἴσχυσαν, πῶς οὐκ ἄδικον τὸ τούτους ὡς ἀποσφαλέντας τῆς ἀληθείας ὑποβάλλειν κολάσεσιν;

Ἀπόκρισις.

Τοσοῦτον οὐκ ἐζήτησαν οἱ αἱρετικοὶ πάσῃ δυνάμει τὴν ἀλήθειαν, ὅτι καὶ ἀποδεικνυμένην αὐτοῖς παρὰ τῶν ταύτην εὑρηκότων [1] οὔτε ἤκουσαν οὔτε ἠνέσχοντο δέξασθαι αὐτήν. Καὶ εἰ μὲν B
ἀληθὴς αὕτη ἡ ἀπολογία, ἐχρῆν [2] αὐτοὺς ἀλλήλοις συγγινώσκειν σφαλλομένοις, ὡς ἀσθενείᾳ δυνάμεως καὶ οὐ πονηρίᾳ γνώμης τὰς αἱρέσεις συστησαμένοις μαχομένας ἑαυταῖς τε καὶ τῇ ἀληθείᾳ. Νῦν δὲ καθὰ κατακρίνουσιν ἀλλήλους ἐπὶ τῷ ἀλλοτρίῳ τοῦ φρονήματος, δῆλοί εἰσιν ὅτι [3] ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν πᾶσαι [4] αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν· δι' ἣν αἰτίαν λύκοι βαρεῖς [5] ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ὠνομάσθησαν οἱ τῶν αἱρέσεων ἀρχηγοί. Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυ- C
χεῖν τῆς εὑρέσεως τῷ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντι τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· [6] Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.

Ἐρώτησις ε΄.

Εἰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν αἱρετικῶν [1] δυνάμεις ἐνεργοῦνται,

2. Παῦλον] Ep. 1. ad Tim. V. 8..

3. ἀρνησίθεος] Vulgo ἀρνησόθεος.

4. ὁ] Vulgo ὡς. Id in ὁ mutandum esse jam Maran. observavit.

1. οὔτε ἤκουσαν] Ita conjecit Maran. pro vulgata scriptura οὔτε ἴσχυσαν, quae prorsus est contra nexum sententiarum. — Illud autem εὑρηκότων non excogitatam (Maran.) ab orthodoxis sed ab iis cognitam indicat veritatem.

Responsio.

Si secundum apostolum Paulum fidelis, qui suorum curam non habet, deum abnegavit et infidelibus deterior est: qui cognitioni et fidei et baptismo non eam adjungit vitam quae Christi disciplinae indicium est, sed formam quidem habet pietatis, virtutem autem ejus abnegat, is deterior est infidelibus. Itaque tanto pejus est cum cognitione peccare quam sine cognitione, quanto peccatum inexcusabile gravius est eo quod habet excusationem.

Quæstio 4.

Si totis viribus conati sunt haeretici cognoscere et servare dogmatum veritatem nec potuerunt: quomodo non iniquum eos ut a veritate aberrantes poenis subjicere?

Responsio.

Adeo non quaesiverunt haeretici totis viribus veritatem, ut etiam sibi ab iis quibus ea obtigit demonstratam neque audierint neque suscipere dignati sint. Atque haec quidem si vera esset excusatio, oportebat ut sibi invicem labentibus ignoscerent, ut virium infirmitate neque animi pravitate haereses secum et cum veritate pugnantes conflantibus. Nunc autem dum se invicem condemnant alienae sententiae nomine, manifestum est ex gloriae studio aut mutuis haeresiarcharum odiis haereses omnes consistendi causas habuisse; quapropter *lupi graves* ab apostolo vocati sunt haeresium duces. Fieri autem non posse ut veritatem non inveniat qui eam toto corde et totis viribus quaerit, testis est dominus dicens: *Omnis qui petit accipit*, *et qui quaerit inveniet*, *et pulsanti aperietur*.

Quæstio 5.

Si in ecclesiis haereticorum potenter facta eduntur, velut

2. αὐτοὺς] Vulgo αὐτοῖς.

3. ἐκ φιλοδοξίας] Jam Clemens Alex. Strom. VII. c. 16. §. 103. ex gloriae studio natas esse haereses contendit.

4. αἱ] Morell. errore omisit.

5. ὑπὸ τ. ἀποστ.] Actt. apostt. XX. 29..

6. Πᾶς . . . ἀνοιγήσεται] Ev. Matth. VII. 8..

1. δυνάμεις ἐνεργοῦνται] Conceditur id in responsione; sed vid. Quaest. 100..

οἷον νοσημάτων ἰάσεις καὶ πνευμάτων διωγμοὶ ἀκαθάρτων, καρπῶν γῆς φορὰ καὶ ἐλαίου ἀναβλύσεις, πῶς οὐκ ἀνάγκη ἐκ τούτων ἐν τῇ πλάνῃ βεβαιοῦσθαι ἐκείνους;

Ἀπόκρισις. D

Ὥσπερ [2] τὸ ἀνατέλλειν τὸν ἥλιον ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχειν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους οὐκ ἔστι βεβαιωτικὸν πονηρῶν καὶ ἀδίκων ἐν τῇ πονηρίᾳ καὶ ἀδικίᾳ ἀλλὰ παρασκευαστικὸν εἰς δικαίαν τιμωρίαν, οὕτως οὐκ ἔστι βεβαιωτικὸν τῶν αἱρετικῶν ἐν τῇ πλάνῃ τὸ ἐνεργεῖν τινας ἐν αὐτοῖς δυνάμεις. Εἰ γὰρ ἦν ἀπόδειξις καὶ σημεῖον εὐσεβείας τὸ ἐνεργεῖν δυνάμεις, οὐκ ἂν ὁ κύριος ἀδοκίμους τε καὶ ἀναξίους τῆς πρὸς αὐτὸν 395 οἰκειώσεως [3] ἀπεφαίνετο τοὺς εἰρηκότας· [4] Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; λέγων πρὸς αὐτούς· Οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς, ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Οὐκ [5] εἰπών, διδάξας ἡμᾶς, [6] ψωμίζειν καὶ ποτίζειν τὸν πεινῶντα καὶ διψῶντα, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς τὰ ὅμοια ὧν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ποιεῖ, σωρεύων πῦρ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς [7] αὐτῶν τῶν B ἀξίως τὸν σωτῆρα τῆς πίστεως οὐκ ἐγνωκότων;

Ἐρώτησις ς'.

Εἰ ἐν τοῖς ἀλγοῦσι καὶ ἡδομένοις τὸ παθητικὸν διαδείκνυται, [1] τούτου δὲ οἱ ἁμαρτωλοὶ κἀκείνου οἱ δίκαιοι ἐν τῇ κρίσει, πῶς ἀληθεύει ὁ λέγων ἀπάθειαν [2] τοῖς ἀνθρώποις μετὰ τὴν ἀνάστασιν κομίζεσθαι;

Ἀπόκρισις. C

Ἀπαθεῖς λέγομεν ἀναστήσεσθαι, ὅτι ἀφ' ὧν ἐσμὲν κατὰ φύσιν τροπὴν οὐ δεχόμεθα, οὔτε εἰς τὰ ἀντικείμενα κατὰ τὸ ὂν καὶ μὴ ὄν, οὔτε εἰς τὰ ἐναντία κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· οἷον

2. τὸ ἀνατέλλειν ... ἀδίκους] Cf. ev. Matth. V. 45..

3. ἀπεφαίνετο] Vulgo ἀποφαίνεται.

4. Κύριε ... ἀνομίαν] Ev. Matth. VII. 22. sq..

5. εἰπών, δ. ἡμᾶς] Vulgo εἶπον, δ. ὑμᾶς — signo interrogationis post διψῶντα collocato. Jam Maran. censuit εἰπὼν reponendum esse.

6. ψωμίζειν etc.] Verba ex ep. ad Rom. XII. 20. desumta.

7. αὐτῶν τῶν] Deest vulgo τῶν. Videlicet ob similitudinem cum ultima praecedentis vocis syllaba facile po-

morborum sanationes et spirituum impurorum expulsiones, fructuum terrae proventus et olei scaturigines: quomodo ex his necesse non est illos in errore confirmari?

Responsio.

Quemadmodum id quod sol oritur super malos et bonos et quod pluit super justos et injustos nequaquam confirmatio est malorum et injustorum in malitia et injustitia sed praeparatio justi supplicii, ita non est haereticorum in errore confirmatio quod nonnulli apud eos potenter facta edunt. Nam si argumentum et signum pietatis esset edere potenter facta, nequaquam dominus reprobos et indignos qui secum sint pronuntiasset eos qui dicunt: *Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus et in tuo nomine daemonia ejecimus et in tuo nomine multa potenter facta edidimus?* dicens iis: *Nunquam novi vos, discedite a me qui operamini iniquitatem!* Nonne quum edixerit, docens nos, ut cibum et potum demus ei qui esurit et sitit, multo magis ipse similia facit iis quae nos docuit, coacervans ignem in capita eorum qui non digne donatorem fidei cognoverint?

Quæstio 6.

Si in iis qui dolent et laetantur perpessio ostenditur, illud autem peccatores et hoc justos in judicio manet: quomodo vera loquitur qui statum perpessionis expertem hominibus post resurrectionem dicit conferri?

Responsio.

Perpessionis expertes resurrecturos dicimus, quia ab iis quae secundum naturam sumus mutationem non accipiemus, neque in opposita secundum id quod est et quod non est, neque in contraria secundum magis et minus: exempli gratia

tuit interire.

1. *τούτου...κἀκείνου*] Exspectabas *ἐκείνου ... καὶ τούτου*. Ex antecedentibus autem suppleas *παθητικοὶ ἔσονται* aut (Maran. c. Sylburgio) *ἀντιλήψονται* vel simile quidpiam.

2. *τοῖς ανθρώποις*] Etiam accus. casu *τοὺς ἀνθρώπους* legi potest, si *κομίζεσθαι* active capiamus pro *accipere*, ut infra Quaest. 84.. *Sylburgius*.

ἐκ τῆς χαρᾶς οὐ τρεπόμεθα εἰς τὴν λύπην, οὔτε χαίρομεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγαθοῦ ποτὲ μὲν μᾶλλον, ποτὲ δὲ ἧττον, κἂν ἐπὶ μείζονος ἀγαθοῦ μᾶλλον χαίρομεν, ἐπὶ ἐλάττονος δὲ ἧττον· ἀλλὰ καὶ οὕτως κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀγαθῶν [3] μένει τὸ ποσὸν D
τῆς χαρᾶς ἄτρεπτον. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν εἰς ζωὴν ἀνισταμένων· ἐπὶ δὲ τῶν εἰς κρίσιν ἀνισταμένων ὁ αὐτὸς λόγος, ὅταν ἀπαλλάττωνται ὥσπερ τοῦ θανάτου κρίσεως· [4] καὶ γὰρ τῶν ἀνισταμένων οἱ μὲν εἰς ζωήν, οἱ δὲ εἰς κρίσιν ἀνίστανται.

Ἐρώτησις ζ΄.

Εἰ τροπῆς γνώρισμα τὸ τὰ καλὰ καὶ τὰ φαῦλα λαμβάνειν εἰς ἔννοιαν, πῶς ἄτρεπτοι οἱ κολαζόμενοι καὶ τὴν τῶν δικαίων λογιζόμενοι ἄνεσιν, ἢ πάλιν οἱ ἐν ἀνέσει τυγχάνοντες καὶ τὴν 396
τῶν ἁμαρτωλῶν ἐνθυμούμενοι κόλασιν; Τότε γὰρ ἑκάτερον ἐν θατέρῳ δίδωσι πλείονα τὴν αἴσθησιν, ὅτε τῶν ἐναντίων ἡ παράθεσις γίνεται.

Ἀπόκρισις.

Ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τὸ ποσὸν τῆς αἰσθήσεως τιμῆς τε καὶ τιμωρίας *) ἐν τῷ μέτρῳ κεῖται, καὶ οὐκ ἐνδέχεται τῇ παραθέσει τῶν ἀντικειμένων δέξασθαι τὴν αἴσθησιν τὴν αὔξησιν ἢ τὴν μείωσιν· ἄτρεπτα γὰρ τὰ ἐκεῖ πάντα, ὥσπερ κατὰ τὸ ποιὸν B
οὕτως καὶ κατὰ τὸ ποσόν.

Ἐρώτησις η΄.

Εἰ τὴν γνῶσιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ [1] τὸ εἶναι εἰλήφαμεν, πῶς οὐκ ἔστιν αἴτιος ἑκατέρου ὁ καὶ τὴν γνῶσιν ἀμφοτέρων καὶ δύναμιν ἐγκαταβεβλημένος τῇ φύσει πρὸς τὴν ἐκείνων ἐκπλήρωσιν;

Ἀπόκρισις.

Οὐ μόνον [2] τοῦ εἶναι ἡμᾶς καὶ τοῦ γινώσκειν τε καὶ πράτ- C
τειν τὸ καλόν τε καὶ τὸ κακὸν δέδωκεν ἡμῖν τὴν δύναμιν ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐθαίρετον ἡμῖν ἐχαρίσατο καὶ τοῦ κατὰ προτίμησιν αἱρεῖσθαι τῶν γινωσκομένων τὸ δοκοῦν κατέστησεν ἡμᾶς κυ-

3. μένει] Fortasse μενεῖ.

4. καὶ γὰρ τῶν] Ita Sylburg. et Morell., emendata Stephani lectione (ex Reg.) κατὰ γὰρ τῶν. Maran. vero scripsit κατὰ γὰρ θάτερα τῶν — (Clar. κατὰ τέρατα γὰρ τῶν et ad marg. θάτερα). Respicit scriptor ad ev. Joann. V. 29..

*) ἐν τῷ μ. κ.] Stephanus apposuit τιμῆς τε καὶ τιμωρίας, quae

ex gaudio non vertemur in tristitiam, neque gaudebimus in eodem bono nunc quidem magis, nunc autem minus, quamvis in majore bono magis gaudeamus, in minore minus; sed sic quoque pro bonorum ratione manet immutabilis mensura gaudii. Atque id quidem de iis qui in vitam resurgent: de iis autem qui in judicium resurgent eadem est ratio, quum judicio veluti quadam morte defuncti fuerint; etenim resurgentium alii in vitam, alii in judicium resurgent.

Quæstio 7.

Si mutationis signum est bona et mala cogitatione intueri: quomodo immutabiles qui puniuntur et justorum considerant requiem, aut rursus qui in requie sunt et peccatorum supplicia cogitant? Tunc enim utrumque in altero acriorem sensum efficit, quum contrariorum fit comparatio.

Responsio.

In futuro saeculo quantus sit sensus praemii et supplicii, in mensura positum est, nec potest eorum quae opposita sunt comparatione sensus augeri aut minui; immutabilia enim illic omnia, ut secundum qualitatem ita etiam secundum quantitatem.

Quæstio 8.

Si cognitionem boni et mali et ut simus a deo accepimus: quomodo non est utriusque causa qui et utriusque cognitionem et facultatem naturae indidit utriusque implendi?

Responsio.

Non solum esse nobis dedit deus et facultatem cognoscendi et faciendi bonum et malum, sed etiam liberum arbitrium nobis largitus est atque ex iis quae cognoscimus id quod nobis videtur optione eligendi dominos nos constituit;

quidem verba codd. mstis haud probata Maranus recte expunxit.

1. τὸ εἶναι] Sic Maran. scite (vid. initium responsionis) monuit legendum esse; vulgata lectio τοῦ εἶναι fluxit a voce praecedente θεοῦ.

2. τοῦ εἶναι] Conjeceris τὸ εἶναι, sed vulgaris scriptura retineri potest ideoque debet.

ρίους· καὶ τὸ ἀγαθοὺς ἡμᾶς εἶναι ἢ κακοὺς οὐκ ἐν τῇ γνώσει ἔθη-
κε τῶν γινωσκομένων, ἀλλ' ἐν τῇ αἱρέσει τῶν αἱρουμένων. [3] Οὐκ
ἄρα ὁ θεός ἐστιν αἴτιος τοῦ εἶναι ἡμᾶς ἀγαθοὺς ἢ κακούς, ἀλλ'
ἡ προαίρεσις. Ὥσπερ γὰρ ὁ ὁρῶν γυναῖκα πόρνην καὶ γινώσκων
ταύτην εἶναι πόρνην οὐκ ἔστι πόρνος ἀπὸ τῆς γνώσεως, ἀλλ' οὔ-
τε εἰ ἡ γνῶσις [4] ἐξυπνίσει τὸ τῆς ἐπιθυμίας πάθος οὐδ' οὕτως D
πόρνος ἐστίν, ἐὰν δὲ συγκατατίθηται τῷ πάθει ἡ προαίρεσις τότ'
ἔστι πόρνος ἢ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἢ κατὰ τὴν διάθεσιν, οὕτως καὶ
τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀνθρώπων οὐχ ἡ γνῶσίς ἐστιν αἰτία τοῦ
ἀγαθοὺς αὐτοὺς εἶναι ἢ κακούς, ἀλλ' ἡ προαίρεσις κατὰ προτί-
μησιν τὸ δοκοῦν αἱρησαμένη.

Ἐρώτησις θ'.

Εἰ τὰ προλεχθέντα δέδωκεν ὁ θεός, στεφανοῖ δὲ καὶ κο-
λάζει πρὸς τὴν πρᾶξιν τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον, πῶς δικαίως ποι- 397
εῖται ἀμφότερα, ἑκάτερα παρ' [1] αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἔχοντος;

Ἀπόκρισις.

[2] Τὸ ἡμῖν καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀλλήλων διαφέρει· ἡμεῖς μὲν ἄῤῥε-
νες καὶ θήλειαί ἐσμεν, ἐφ' ἡμῖν δὲ τὸ εἶναι σώφρονας ἢ πόρ-
νους. Στεφανούμεθα οὖν ἢ κολαζόμεθα διὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν· ἐφ'
ἃ γὰρ ἡ προαίρεσις ἡμῶν ἄγει ἡμᾶς, διὰ ταῦτα ἢ στεφανούμε-
θα ἢ κολαζόμεθα. Καὶ γὰρ πρὸς τὸ πράττειν δέδωκεν ἡμῖν ὁ B
θεὸς δυνάμεις, ἀλλὰ ταύτας ὑπέταξε τῇ ἐξουσίᾳ τῆς προαιρέσεως,
καὶ πρὸς τὴν προαίρεσιν ἔχει ὁ θεὸς τὴν δίκην, κυβερνητικὴν
τῶν ἐν ἡμῖν προαιρετικῶν δυνάμεων, καὶ οὐ πρὸς τὴν φύσιν.
Ἐλάβομεν δὲ παρὰ τοῦ θεοῦ τοῦ πράττειν καὶ τοῦ μὴ πράττειν
τὴν δύναμιν· πράττειν μὲν τὰ δίκαια, οὐ πράττειν δὲ τὰ ἄδικα.
Ὅταν οὖν οὕτως πράττωμεν καὶ μὴ πράττωμεν, δικαίως στεφα-
νούμεθα· μετατιθέντες δὲ τὸ πράττειν καὶ τὸ μὴ πράττειν εἰς τὸ C
ἀντικείμενον, δικαίως κολαζόμεθα.

Ἐρώτησις ι'.

Εἰ τὰ σωματικὰ περὶ τῶν ἐν Ἕλλησι θεῶν παρὰ τῶν ποιη-
τῶν καὶ περὶ τοῦ θεοῦ παρὰ τῶν προφητῶν εἰρημένα κατ' ἀλ-

3. Οὐκ ... προαίρεσις] Videtur respicere ad illud Platonis (cf. Just. Apol. I. c. 44.): Αἰτία ἑλομένου, θεὸς ἀναίτιος.

4. ἐξυπνίσει] Arcerius vult ἐξυπνίσειε.

atque ut boni simus vel mali non in cognitione posuit eorum quae cognoscimus, sed in electione eorum quae eligimus. Non igitur deus causa est cur boni simus vel mali, sed liberum arbitrium. Quemadmodum enim qui videt mulierem meretricem eamque meretricem esse cognoscit nequaquam ex cognitione fornicator est, atque etiamsi cognitio motum exsuscitet libidinis ne sic quidem fornicator est, sed si motui liberum arbitrium assentiatur tunc fornicator est vel facto vel animi affectione: ita etiam bonis et malis hominibus non cognitio causa est cur boni sint aut mali, sed liberum arbitrium quod optione id quod ipsi visum est elegit.

Quæstio 9.

Si ea quae dicta sunt donavit deus, coronat autem et punit pro factis unumquemque hominum: quomodo juste utrumque facit, quum utrumque homo ab eo acceperit?

Responsio.

Differunt inter se *id quod in nobis est* et *id quod in nobis situm est;* nos quidem mares aut feminae sumus, in nobis autem situm est ut casti simus aut fornicatores. Coronamur igitur aut punimur propter id quod in nobis situm est; ad quae enim nos ducit liberum arbitrium nostrum, propter ea aut coronamur aut punimur. Etenim agendi dedit nobis deus facultates, sed eas summisit potestati liberi arbitrii, et judicium exercet deus in liberum arbitrium, quod liberas in nobis facultates gubernat, non in naturam. Accepimus autem a deo faciendi et non faciendi facultatem: faciendi quidem justa, non faciendi autem injusta. Quando igitur sic agimus et non agimus, merito coronamur; sed si utrumque in opposita transferimus, merito punimur.

Quæstio 10.

Si corporea, quae a poetis de gentilium diis et a prophetis de deo dicta sunt, secundum allegoriam alium ha-

1. *αὑτοῦ*] Stephan. male *αὐτοῦ*.

2. *Τὸ ... διαφέρει*] Videlicet *τὸ ἡμῖν* est naturae, *τὸ ἐφ' ἡμῖν* liberi arbitrii.

ληγορίαν ἑτέραν ἔχει τὴν νόησιν, πῶς οὐ μῦθος ἀμφότερα δείκνυται;

Ἀπόκρισις.

Τὰ ἀλληγορικῶς παρὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ θεοῦ λεχθέντα κατ' ἀναφορὰν ἐλέχθη ἐκ τῶν φύσει εἰς τὸ οὐ φύσει, οἷον ὡς τὸ *) Ὠσφράνθη κύριος ὀσμὴν εὐωδίας. Ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ὠσφράνθη κατὰ φύσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ καταχρηστικῶς καὶ οὐ φύσει. Τὰ δὲ παρὰ τῶν ποιητῶν μυθικῶς περὶ τῶν θεῶν λεγόμενα οὐ λέγεται κατ' ἀναφορὰν ἐκ τῶν φύσει εἰς τὸ μὴ φύσει· οὐ γὰρ καταπίνει ἄνθρωπος ἄνθρωπον κατὰ φύσιν, ἵνα κατ' ἀναφορὰν νοήσωμεν καὶ τὸν Κρόνον καταπιόντα τὸν Δία· ἔστι δὲ ὁ περὶ τοῦ καταποθῆναι τὸν Δία μῦθος πλὴν τοῦ ψεύδους οὐκ ἔχων ἄλλο τι. D

Ἐρώτησις ια'.

Εἰ τὸ περιέχον μεῖζον μέν ἐστι τοῦ περιεχομένου κατ' οὐ- 398
σίαν, ἧττον δὲ κατ' ἀξίαν, οἷον οὐρανὸς καὶ γῆ ἀγγέλων [1] καὶ ἀνθρώπων, οἶκος οἰκούντων, σῶμά τε ψυχῆς, περιέχει δὲ τὸ πᾶν ὁ θεός, πῶς οὐκ ἔστιν ἥττων τοῦ παντὸς τῷ λόγῳ τῆς ἀναξίας;

Ἀπόκρισις.

Ὁ λόγος οὗτος οὐκ ἔστι καθόλου· διὸ οὔτε ὑγιῶς ἠρωτήθη. [2] Ὧν γὰρ τὸ ἐναντίον διὰ τῶν αὐτῶν ἐνδέχεται εὑρεθῆναι, ταῦτα ὡς μὴ ἔχοντα τὸ ἀναγκαῖον οὐδὲ τὸ πιστὸν ἔχει. Ἔστι B
γάρ τινα περιεχόμενα ἥττονα ὄντα τῶν περιεχόντων, καὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ ἀξίᾳ, ὡς τὰ γίγαρτα τῶν ὀπωρῶν. Ἔτι δὲ τὰ λεχθέντα περιεκτικὰ τῷ εἶναι περιέχει [3] τὰ περιεχόμενα· μόνος δὲ ὁ θεὸς περιέχει τῇ βουλήσει τὸ πᾶν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα περιέχοντα χρῄζουσι καὶ αὐτὰ τοῦ περιέχοντος· ὁ δὲ θεὸς οὐ χρῄζει τοῦ περιέχοντος αὐτόν. Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις περιεχομένοις τὸ εἶναι

*) Ὠσφράνθη ... εὐωδίας] Genes. VIII. 21..

1. καὶ ἀνθρώπων] Haec in codd. mstis errore omissa sunt: causa cernitur in ultima vocum ἀγγέλων et ἀνθρώπων syllaba. Itaque reposui; jam Langus interpres supplevit. Mox pro τε vulgo τι legitur. — Calculo autem critico prorsus indigna est haec correctio a Sylburgio commendata: οὐρανὸς ἀγγέλων οἶκος, καὶ γῆ ἀνθρώπων ἐνοικούντων, σῶμά τε ψυχῆς.

2. Ὧν γὰρ ... ἀναγκαῖον] Ste-

bent sensum: quomodo non fabulam utraque esse ostenditur?

Responsio.

Quae per allegoriam a prophetis de deo dicta sunt ea per translationem dicta sunt ab iis quae natura ita se habent ad id quod non natura ita se habet, velut illud *Odoratus est dominus odorem suavitatis.* De hominibus quidem *odoratus est* secundum naturam, de deo autem per abusum ac non secundum naturam dicitur. Quae vero a poetis fabulose de diis dicuntur ea non dicuntur per translationem ab iis quae natura sic se habent ad id quod non natura sic se habet; non enim absorbet homo hominem secundum naturam, ut per translationem intelligamus etiam a Saturno absorptum fuisse Jovem: haec autem Jovis absorpti fabula nihil aliud habet praeter mendacium.

Quæstio 11.

Si id quod continet majus est secundum substantiam eo quod continetur, minus vero secundum dignitatem, velut coelum et terra angelis et hominibus, domus incolentibus, corpus anima, continet autem deus omnia: quomodo dignitate non minor est universo?

Responsio.

Ratio haec non est generalis; quare nec recte se habet interrogatio. Quorum enim contrarium per eadem potest inveniri, ea ut necessariam consequutionem non habent ita nec fidem faciunt. Sunt enim nonnulla quae continentur minora iis quae ipsa continent, et substantia et dignitate, ut grana pomis. Praeterea quae continentia dicuntur substantia continent ea quae continentur: solus vero deus voluntate continet universum. Et caetera quidem continentia indigent ipsa quoque alio quod ea contineat: deus vero non indiget alio a quo contineatur. Atque aliis quidem quae continentur esse et per-

phan. verba ista perverse uncinis inclusit.

3. τὰ περιεχόμενα] Sic dedi pro vulg. τὰ περιέχοντα. Jam Lang. recte: *substantiâ continent ea quae continentur.*

καὶ τὸ διαμένειν οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν περιεχόντων αὐτά· τῷ δὲ παντὶ ἀμφότερα ὑπάρχει ἐκ τοῦ θεοῦ. Καὶ τὰ μὲν λεχθέντα πε-
ριεκτικὰ διὰ τὰ περιεχόμενα ὑπάρχουσιν· ὁ δὲ θεὸς οὐ διὰ τὸ C
πᾶν ὑπάρχει. Διὸ μείζων ὁ θεὸς τοῦ παντός, ὥσπερ τῇ οὐσίᾳ [4]οὕτως καὶ τῇ ἀξίᾳ.

Ἐρώτησις ιβ'.

Εἰ τὸ περιέχον ἐπὶ φρουρᾷ καὶ συντηρήσει ἐστὶ τοῦ περιεχομένου, πῶς ὁ θεὸς περιέχων τὸ πᾶν οὐκ ἐπὶ φρουρᾷ τοῦ κακοῦ καὶ διαμονῇ περιέχει τὸ πᾶν; Καὶ γὰρ ἐν τῷ μέρει τοῦ παντὸς τὸ κακὸν θεωρεῖται.

Ἀπόκρισις. D

Τὸ πᾶν ἔργον ἐστὶ τοῦ θεοῦ, καὶ τηρῶν ὁ θεὸς τὸ πᾶν τὸ ἔργον ἑαυτοῦ τηρεῖ· καὶ ὥσπερ οὐκ ἐποίησεν ὁ θεός τι φύσει κακόν, οὕτως οὐδὲ τηρεῖ τι φύσει κακόν.

Ἐρώτησις ιγ'.

Εἰ γίνεται ἡ ἀνάστασις διὰ τὴν τῶν βεβιωμένων ἑκάστῳ ἀν-
τίδοσιν, [1]πῶς τὰ βρέφη ἢ καὶ τὰ ἐν γαστρὶ τελευτήσαντα περιτ-
τῶς οὐκ ἀνίστανται, οὔτ' ἔργων ἀμοιβὰς κομιζόμενα οὔτ' ἀνέ- 399
σεως ἢ θλίψεως διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον λαβεῖν δυνάμενα αἴσθησιν;

Ἀπόκρισις.

Τῷ πιστεύοντι ἀληθὲς εἶναι τὸ [2]Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει, τούτῳ δυνατὸν καὶ πρέπον ἐστὶ τὸ πιστεύειν καὶ τῶν βρεφῶν τὴν ἀνάστασιν. Ὁ γὰρ τὴν ἀφθαρσίαν αὐτοῖς παρέχων δύναται καὶ τὴν αἰσθητικὴν τῶν [3]προσόντων ἀγαθῶν
χαρίσασθαι αὐτοῖς δύναμιν. Ὧν εἰ μὴ γίνεται ἀνάστασις, εὑρε- B
θήσεται ὁ θεὸς μάτην πλασάμενος αὐτά· εἰ δὲ μάτην ποιεῖ ὁ θεὸς οὐδέν, ἀνάγκη ἄρα καὶ τὰ βρέφη εἰς τὸ εἶναι παραγενέσθαι διὰ τῆς ἀναστάσεως. Πῶς δ' οὐκ ἄκαιρον τὸ πρὸς τὴν ἐκδίκησιν [4]τῆς τῶν βρεφῶν ἀναιρέσεως κατακρίνειν τὸν Ἡρώδην,

4. οὕτως] Mon. οὕτω.

1. πῶς τὰ βρέφη etc.] Cfr. Gregorius Nyss.: Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀφαρπαζομένων νηπίων.

2. Σπείρεται ... δυνάμει] Ep. 1. ad Cor. XV. 42..

severare minime evenit ab iis a quibus continentur: universo autem utrumque a deo praestatur. Et quae continentia dicuntur exsistunt propter ea quae continentur: deus vero propter universum non exsistit. Quare major deus universo, ut substantia ita etiam dignitate.

Quæstio 12.

Si id quod continet ei quod continetur custodiae est et conservationi: quomodo deus, qui continet universum, non ad custodiam et conservationem mali continet universum? Etenim in parte universi malum perspicitur.

Responsio.

Universum opus est dei, et dum conservat deus universum, opus suum conservat; et quemadmodum deus nihil facit quod natura malum est, ita nec quidquam conservat quod natura malum est.

Quæstio 13.

Si resurrectio propter vitae ab unoquoque actae remunerationem fit: quomodo infantes vel qui in ipso etiam utero mortui sunt non frustra resurgunt, quum neque operum mercedem reportent neque requiei aut afflictionis sensum propter immaturam aetatem percipere possint?

Responsio.

Qui credit verum esse illud *Seminatur in infirmitate, resurgit in virtute*, is potest et debet infantium quoque resurrectionem credere. Nam qui immortalitatem iis praestat potest etiam sentiendi praesentia bona facultatem iis praestare. Si illorum non fit resurrectio, invenietur deus frustra eos formasse; sed si nihil frustra facit deus, necesse est profecto etiam infantes ad esse perduci per resurrectionem. Quomodo autem non absurdum fuerit infantium caedis ulciscendae causa Herodem damnare, si infantes qui vindicandi sunt non ex-

3. προσόντων] Nempe in vita post resurrectionem futura.

4. τῆς τ. βρ. ἀναιρ.] Cf. ev. Matth II. 16..

τῶν βρεφῶν οὐκ ὄντων τῶν ἐκδικουμένων; Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις τὰ τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου [5] ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς τῆς ἀγαλλιάσεως σκιρτήματα καὶ [6] ὁ ὕμνος τῶν νηπίων καὶ θηλαζόντων.

Ἐρώτησις ιδʹ. C

Εἰ ἐψευσμένον τυγχάνει καὶ μάταιον τὸ ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν διδόμενον βάπτισμα, διὰ τί οἱ ὀρθόδοξοι τὸν προσφεύγοντα τῇ ὀρθοδοξίᾳ αἱρετικὸν οὐ βαπτίζουσιν, ἀλλ' ὡς ἐν ἀληθεῖ τῷ νόθῳ ἐῶσι βαπτίσματι; Εἰ δὲ καὶ χειροτονίαν τύχοι παρ' ἐκείνων δεξάμενος, καὶ ταύτην ὡς βεβαίαν αὐτοὶ [1] ἀποδέχονται. Πῶς οὖν ὁ δεχθεὶς καὶ οἱ δεξάμενοι τὸ ἄμεμπτον ἔχουσιν;

Ἀπόκρισις.

[2] Τοῦ αἱρετικοῦ ἐπὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐρχομένου τὸ σφάλμα D
διορθοῦται τῆς μὲν κακοδοξίας τῇ μεταθέσει τοῦ φρονήματος, τοῦ δὲ βαπτίσματος τῇ ἐπιχρίσει τοῦ ἁγίου μύρου, τῆς δὲ χειροτονίας τῇ χειροθεσίᾳ· καὶ οὐδὲν τῶν πάλαι μένει ἄλυτον.

Ἐρώτησις ιεʹ.

Εἰ οὐχ ἥμαρτεν ὁ Ἰὼβ [1] ἀρασάμενος τὴν ἡμέραν, δῆλον
ὅτι ὡς δίκαιος ἠκούσθη. Καὶ εἰ μὲν ἠκούσθη, τὸν οἰκεῖον ὁ 400
θεὸς ἀνέτρεψεν ὅρον, καὶ ἀνάγκη ζητεῖν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ τὴν ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀπώλειαν. Εἰ δὲ οὐκ ἠκούσθη, πῶς οὐ δεῖ λέγειν ὅτι ἁμαρτωλὸς ὢν παρηκούσθη; [2] Θέλημα γὰρ τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει ὁ θεός. Περὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν εἴρηται ὅτι [3] Ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι [4] ὑμῶν.

Ἀπόκρισις.

Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἰὼβ οὗτος ἦν ἐν τῇ προκειμένῃ κατάρᾳ ὡς
εἰ ἔλεγεν· Εἴθε ἦν ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἐν ᾗ ἐγεννήθην, κατὰ τὴν B
κατάραν ταύτην κεκατηραμένη. [5] Διὰ τί; Ἵνα ἐγώ, φησί, μὴ

5. ἐν ... σκιρτήματα] Cf. ev. Luc. I. 44..

6. ὁ ὕμνος τ. νηπ. κ. θηλ.] Cf. Ps. VIII. 2..

1. ἀποδέχονται. Πῶς οὖν] Editt. ante Maran. minus recte: ἀποδέχονται, πῶς οὖν.

2. Τοῦ αἱρετ. etc.] Cfr. Guil. Gassii commentatio de hoc Pseudo-Justini scripto, in *Illgeni Zeitschrift für die histor. Theologie* (Lips.) 1842. Fasc. 4. p. 120. sqq..

1. ἀρασάμενος τ. ἡμέραν] Cf. Job. III. 1.. Illud ἀρασ. dictum est

stent? His testimonium perhibent et Joannis Baptistae in utero matris laetitiae exsultatio et hymnus infantium ac lactentium.

Quæstio 14.

Si falsus et vanus est baptismus, qui ab haereticis datur: quare orthodoxi confugientem haereticum ad coetum orthodoxorum non baptizant, sed in spurio eum tamquam in vero relinquunt baptismate? Si forte etiam ordinationem ab illis acceperit, eam quoque ut firmam et stabilem recipiunt. Quomodo ergo et qui admittitur et qui admittunt extra reprehensionem sunt?

Responsio.

Haeretici ad coetum orthodoxorum venientis lapsus emendatur: pravae quidem opinionis mutatione sententiae, baptismi autem unctione sancti unguenti, ordinationis vero manuum impositione; nec quidquam ex prioribus superest quod non solutum sit.

Quæstio 15.

Si non peccavit Jobus maledicens diei nativitatis, patet eum tamquam justum exauditum esse. Ac si quidem exauditus est, propriam deus evertit legem, et quaerere necesse est in divina scriptura illius diei interitum. Sin exauditus non est: quomodo non dicendum erit eum exauditum non fuisse quia peccator erat? Nam *voluntatem timentium ipsum faciet deus.* De peccatoribus autem dictum est: *Si multiplicaveritis orationem, non exaudiam vos.*

Responsio.

Propositum Jobi in ea, quae proponitur, maledictione tale exstitit quasi diceret: Utinam dies illa, in qua natus sum, maledicta secundum hanc maledictionem fuisset! Quare?

pro *καταρασάμενος*, ut ex Resp. patet. Similiter apud scriptores posterioris aetatis *κρίνειν* usurpatur pro *κατακρίνειν*.

2. *Θέλημα . . . θεός*] Ps. CXLIV. 19..

3. *'Εὰν . . . ὑμῶν*] Jesai. I. 15..

4. *ὑμῶν*] Stephan. mendose *ἡμῶν*.

5. *Διὰ τί*; etc.] Sine distinctione Stephanus: *διὰ τί ἵνα ἐγὼ, φησὶ, μὴ ἐγεννήθην* — quasi dice-

ἐγεννήθην. Οὐ γὰρ ἐνδέχεταί τινα γεννηθῆναι ἐν τῇ τοιαύτῃ ἡμέρᾳ τῇ οὕτως κεκατηραμένῃ. Οὐκ ἔστιν οὖν ἡ κατάρα αὕτη οὕτως κεκατηραμένη ὡς ἀναμένουσα τὴν ἔκβασιν· εἰ γὰρ ἦν οὕτως γεγενημένη ἡ κατάρα ὡς ἀναμένουσα τὴν ἔκβασιν, ἀνεκαλέσατο ἂν τὴν ἰδίαν φωνήν, ἀπαλλαγέντος αὐτοῦ τῶν θλίψεων καὶ ἐν τοῖς κρείττοσι γενομένου. Διὰ γοῦν τὴν ὑπερβολὴν τῆς αὐτοῦ θλίψεως τὰ τῆς καρδίας ἐφθέγξατο ῥήματα· [6] ἧς ἀπ' αὐτοῦ, δῆλον ὅτι οὐκέτι τὴν αὐτὴν περὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔσχε τὴν C γνώμην.

Ἐρώτησις ιϛ'.

[1] Εἰ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν, εἴ τι γέννημα, τοῦτο τῷ γεννήσαντι ὁμοούσιον, πῶς οὐχὶ κατὰ ταύτην, εἴ τι γεγέννηται, μεθυπάρχει τοῦ γεννήσαντος; Εἰ δὲ μὴ τὸ δεύτερον, οὐδ' ἄρα τὸ [2] πρῶτον ὁμοίως ἡμῖν ἐπὶ τῆς θείας γεννήσεως νοηθήσεται.

Ἀπόκρισις.

Ἡμεῖς, ὡς προηγουμένην τῆς γεννήσεως ἔχοντες τὴν ὕπαρξιν, μετὰ τὴν ὕπαρξιν [3] γεννῶμεν· ὁ δὲ θεὸς ἅμα τῷ ὑπάρχειν ἐγέννησε. Διὸ οὐκ ἔστι παρὰ τῷ θεῷ μεθύπαρξις γεννήματος, D ἐπειδὴ οὐδὲ προὕπαρξις γεννήσεως.

Ἐρώτησις ιζ'.

Εἰ τῶν θείων ὑποστάσεων ἡ ἕνωσίς ἐστιν ἀδιαίρετος, πῶς δύνανται τρεῖς ὑποστάσεις καὶ τρία ὀνομάζεσθαι πρόσωπα καὶ οὐχὶ μᾶλλον μία ὑπόστασις τριώνυμος ἢ τριπρόσωπος;

Ἀπόκρισις.

Τῶν θείων ὑποστάσεων τὸ μὲν τῆς οὐσίας ἕν ἐστιν ἀδιαίρετον, τὸ δὲ αὐτῶν τρεῖς ἐστι διαιρετόν. Διὸ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἰδιάζουσιν ὀνόμασίν εἰσι τρεῖς· καὶ τὴν ὑπόστασιν, ἣν καλοῦμεν πατέρα, οὐκέτι τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν καλοῦμεν καὶ *) υἱὸν 401

re velit (Sylburg.): *Unde factum ut ego non sim natus?*

6. ἧς ἀπ' αὐτοῦ] Subaudiendum, ut observavit Sylburgius, γενομένης, ἀρθείσης vel simile quid.

1. Εἰ κατὰ τ. ἡμ. φύσιν etc.] De Quaestt. 16.—18. cfr. Gass. l. c. p. 57. sqq..

2. πρῶτον ὁμοίως] Sic Maran. pro vulgari interpunctione: πρῶτον. ὁμοίως etc..

Ut ego, inquit, natus non essem. Non enim fieri potest ut quisquam nascatur in ejusmodi die, quae ita sit maledicta. Non est igitur maledictio ista sic concepta ut exitum exspectaret; etenim si sic facta maledictio fuisset ut exitum exspectaret, revocasset propriam vocem, postquam ab afflictionibus liberatus et rebus prosperioribus usus est. Haec ergo verba ob magnitudinem afflictionis ex corde protulit; qua quidem ab eo remota patet eum non jam de eadem die idem sensisse.

Quæstio 16.

Si secundum nostram naturam, si quid genitum est, id genitori consubstantiale est: quomodo non secundum eam, si quid genitum est, post genitorem exsistit? Si secundum de divina generatione non intelligemus, neque primum pari ratione.

Responsio.

Nos, qui priorem generatione exsistentiam habemus, post exsistentiam gignimus; deus autem simul est et gignit. Ideo non est apud deum postexsistentia geniti, quia neque exsistentia ante generationem.

Quæstio 17.

Si divinarum hypostasium conjunctio divelli non potest: quomodo possunt tres hypostases et tres nominari personae ac non potius una hypostasis in tribus nominibus et tribus personis?

Responsio.

Divinarum hypostasium essentiae quidem unitas distinctionem non admittit, trinitas autem earum distinctionem capit. Ideo tres hypostases singularibus nominibus sunt tres; et hypostasin, quam nominamus patrem, non jam eamdem hy-

3. *γεννῶμεν*] In codd. mstis et editis legitur *γενομένης*. Pravam lectionem jam Petavius (Theolog. dogmatum T. II. Par. 1644. Fol. p. 532.) emendavit. Sed quae praecedunt sic male correxit: *ὡς προηγουμένην ἔχοντες τῆς ὑπάρξεως τὴν γέννησιν.*

*) *υἱὸν*] Maran. mavult *υἱοῦ*: *non jam eamdem filii etiam hypostasin dicimus.*

ἀλλ' ἄλλην. Τὴν γὰρ τριάδα τῶν ὀνομάτων τῆς τριάδος λέγομεν εἶναι τῶν ὑποστάσεων, οὐχὶ τῆς μονάδος αὐτῶν. Διὸ εἷς ἐστιν ὁ θεὸς τῷ ἑνὶ καὶ ἀδιαιρέτῳ τῆς οὐσίας, τρία δὲ τὰ πρόσωπα τῇ διαιρέσει τῶν ὑποστάσεων. B

Ἐρώτησις ιη'.

*) Εἰ τὸ μὲν θεὸς τῆς οὐσίας, τὸ δὲ πατὴρ τοῦ προσώπου ἐστὶ δηλωτικόν, πῶς ταὐτὸν τὸ λέγειν υἱὸν θεοῦ τῷ λέγειν υἱὸν τοῦ πατρός;

Ἀπόκρισις.

Ἐὰν διεζευγμένως λέγωμεν τὸν υἱόν, ποτὲ μὲν υἱὸν τοῦ πατρὸς ποτὲ δὲ υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ διεζευγμένως αὐτὸν οὐδέποτε νοοῦμεν. Υἱὸς οὖν ἐστι τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς τοῦ κατ' οὐσίαν θεοῦ. Ταὐτὸν δὲ τὸ λέγειν υἱὸν τοῦ πατρὸς τῷ λέγειν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἐπειδή, εἴ τί ἐστι τοῦ προσώπου, τοῦτό ἐστι καὶ C
τῆς τοῦ προσώπου οὐσίας.

Ἐρώτησις ιθ'.

[1] Εἰ ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν ἡ τῶν παλμῶν ἐστι παρατήρησις, διὰ τί οἱ εὐσεβεῖς πάσῃ δυνάμει ταύτην ἀπωθεῖν βουλόμενοι οὐκ ἰσχύουσιν, ἢ φαιδρὸν ἢ σκυθρωπὸν μηνυούσης ταύτης; Καὶ εἰ μὲν φαῦλον τοῦτο, πῶς παρὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιγίνεται πρόθεσιν; Εἰ δὲ ἀγαθόν, ὅπερ οὐκ οἶμαι, τίνος ἕνεκεν ἀπηγόρευται;

Ἀπόκρισις. D

Ἡ μὲν πρόγνωσις τῶν μελλόντων τῆς ψυχῆς ἐστιν ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος φωτιζομένης πρὸς τὴν εἴδησιν τῶν τέως ἀδήλων, καὶ οὐχ ὑπὸ τῆς ἀβουλήτου κινήσεως τοῦ σώματος. Ὁ δὲ παλμὸς πάθος ἐστὶ σωματικὸν ἐκ τῆς διαδρομῆς τοῦ φυσικοῦ πνεύματος ἐν τῷ σώματι ὑφισταμένου πάντων τῶν ζώων· διὸ ἀνάξιον ἔκρινον οἱ ἅγιοι εἶναι κριτήριον τῶν μελλόντων τὸ τοιοῦτον σωματικὸν κίνημα· καὶ καθάπερ [2] οἱ πταρμοὶ ῥινῶν καὶ οἱ 402
ἦχοι ὤτων παρὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιγίνονται πρόθεσιν, οὕτως καὶ

*) Εἰ τὸ μὲν θεὸς τῆς οὐσίας etc.] Nomen θεοῦ substantiam designare docet etiam Expos. rect. fidei c. 3. et 8..

1. Εἰ ἐν τοῖς etc.] Hanc fortuitarum membrorum humanorum palpitationum observationem scriptores veteres saepe commemorant; Suidas

postasin etiam filium nominamus sed aliam. Trinitatem enim nominum esse dicimus trinitatis hypostasium, non unitatis earum. Itaque unus est deus essentiae unitate distinctionem non capiente, tres autem personae distinctione hypostasium.

Quæstio 18.

Si deus quidem substantiam, pater autem personam designat: quomodo idem est dicere filium dei et filium patris?

Responsio.

Si disjunctim dicamus filium, nunc quidem filium patris nunc filium dei dicimus: at disjunctim eum nunquam cogitamus. Filius ergo patris est filius ejus qui secundum essentiam deus est. Idem autem est dicere filium patris et filium dei, quia, si quid ad personam pertinet, id etiam ad personae essentiam pertinet.

Quæstio 19.

Si in rebus, quas pii interdicunt, palpitationum est observatio: quare hanc pii totis viribus repellere volentes non possunt, sive laetum quiddam sive triste indicet? Atque id quidem si malum est: quomodo praeter nostram voluntatem fit? Si vero bonum, quod non puto: quare interdictum est?

Responsio.

Futurorum praecognitio animae est a divino spiritu ad cognitionem rerum latentium illuminatae, minime vero ex involuntario corporis motu. Palpitatio autem est perpessio corporea ex cursu naturalis spiritus, qui corpori inest omnium animalium: quare sancti indignum esse ejusmodi corporis motum decreverunt, penes quem judicium esset futurorum; et quemadmodum sternutatio narium et tinnitus aurium praeter

s. v. *οἰωνιστική*: *Παλμικὸν δέ*, inquit, *τὸ διὰ τῆς πάλσεως τοῦ σώματος γνωριζόμενον, οἷον, εἰ ἐπάλθη ὁ δεξιὸς ἢ ἀριστερὸς ὀφθαλμὸς ἢ ὦμος ἢ μηρὸς ἢ κνησμὸς ἐν τῷ ποδὶ ἢ πρὸς τὸ οὖς ἦχος ἐγένετο, τόδε συμβαίνει.* Observatio autem ista palpitationum ex iisque futurarum rerum praedictio jam in Constitt. apostt. VIII. 32. interdicta est.

2. *οἱ*] Maran. male omisit.

ὁ παλμός. Ἔτι δὲ τοῖς εἰληφόσι τῆς μελλούσης καταστάσεως τὴν ἐλπίδα, καὶ ἕνα ἔχουσι τὸν σκοπὸν τὸ πρὸς ἐκείνην διὰ παντὸς παρεσκευασμένως ἀποβλέπειν, περιττόν ἐστι τὸ φαιδρὸν ἢ σκυθρωπὸν ἐνταῦθα διὰ παλμῶν προγινώσκειν. Καὶ εἰ ὁ αὐτὸς παλμὸς ὁ προμηνύων πλοῦτον προσγίνεται τῷ βιωτικῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῷ ἀσκητῇ, πῶς οὐ διέψευσται ἡ διὰ παλμοῦ προμήνυσις τοῦ B πλούτου τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀσκητοῦ, [3] οὐ μόνον τὴν ἐπίκτησιν τῶν οὐ παρόντων οὐχ αἱρουμένης ἀλλ' οὐδὲ τὴν κτῆσιν τῶν παρόντων;

Ἐρώτησις κ'.

Εἰ πρὸς θάνατον καὶ φθορὰν οἱ ἁλιεῖς τοὺς ἰχθύας ἀπὸ τῶν ὑδάτων λαμβάνουσι, πῶς εἰς ζωὴν αἰώνιον ὁ δεσπότης Χριστὸς μέλλων διὰ τῶν ἀποστόλων τοὺς ἀνθρώπους εἰσαγαγεῖν ἁλιέας αὐτοὺς ποιεῖν ἀνθρώπων ἐπηγγείλατο;

Ἀπόκρισις. C

[1] Ἐπειδὴ ἐχρῆν τοὺς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἀγρευομένους ἀνθρώπους τῇ σαγήνῃ τῆς βασιλείας ἀποθανεῖν ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτῶν ἐν [2] ἁμαρτίαις ζωῆς, διὰ τοῦτο τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων παρείκασεν ὁ κύριος τὴν ἄγραν [3] τῶν ἀνθρώπων· [4] προσέθηκε δὲ τὸ εἰς ζωήν, τὸ ἐλλεῖπον τοῦ ὑποδείγματος [5] τῷ ὑποδεικνυμένῳ προσθέμενος.

Ἐρώτησις κα'.

[1] Εἰ σώφρονι λογισμῷ κατεχόμενοι οἱ μοναχοὶ τὰς γαμικὰς D ἡδονὰς ἀπεστράφησαν, διὰ τί ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις τὰ ἀβούλητα πάσχουσι, καὶ οὐ μόνον εἰς τὰς τυχούσας, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ μητράσι καὶ ἀδελφαῖς ὁμιλεῖν ἐν τῇ φαντασίᾳ νομίζουσι;

3. οὐ μόνον] Si ante οὐ μόνον inseras articulum τῆς, concinnior erit membrorum cohaerentia. *Sylburgius.*

1. Ἐπειδὴ ἐχρῆν etc.] Hanc responsionem additamentis auctam Grabius Spicileg. SS. Patrum saec. II. p. 201. dedit ex Macarii Chrysocephali Orat. XI. in Matth. (Cod. Barocc. 156.) Fol. 131.b.

2. ἁμαρτίαις] Grab. ἁμαρτίᾳ. Post ζωῆς exhibet: ἐλθόντας πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας καὶ τὴν πνοὴν τοῦ παντοκράτορος, τὸ ζωοποιὸν καὶ πανάγιον πνεῦμα.

3. τῶν ἀνθρώπων] Grab. addidit: καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἁλιέων τε ἐξελέξατο καὶ ἁλιέας ποιεῖν ἀνθρώπων ἐπηγγείλατο.

4. πρ. δὲ τὸ εἰς ζωήν] Grab.

nostram voluntatem fiunt, ita etiam palpitatio. Praeterea iis qui acceperunt spem futuri status, atque id unum sibi proponunt ut ad eum in omnibus praeparati respiciant, inutile est hîc laeta aut tristia per palpitationem praenoscere. Ac si eadem palpitatio divitias praenuntians evenit saeculari homini et ascetae: quomodo non mendax est illa per palpitationem praenuntiatio divitiarum in eo quod attinet ad ascetae institutum, quum id non modo acquisitionem absentium non admittat sed ne possessionem quidem praesentium?

Quæstio 20.

Si ad mortem et exitium a piscatoribus pisces ex aquis educuntur: quomodo in vitam aeternam dominus Christus homines per apostolos introducturus piscatores eos hominum se facturum promisit?

Responsio.

Quandoquidem homines sagena regni ab apostolis captos mori anteactae in peccatis vitae oportebat, idcirco capturae piscium comparavit dominus capturam hominum; addidit autem *in vitam*, id quod exemplo deerat adjiciens ei rei quae docebatur.

Quæstio 21.

Si casto animo adducti monachi conjugales voluptates repudiarunt: cur in oblatis per somnum imaginibus involuntaria patiuntur, ac non solum cum quibuslibet, sed etiam cum matribus et sororibus coire sibi in oblatis imaginibus videntur?

πρ. δὲ καὶ τὸ ζωγρῶν κατὰ Λουκᾶν — quae quidem lectio ex prava correctione nata est. Respicit autem Pseudo-Justinus ad locum ev. Luc. V. 10. *ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν* — et ad sententiam explicandam adhibet recte verba *εἰς ζωήν*, quae in versione N. T. syriaca (et persica) exstant; cf. Fr. Eberh. Boysen: *Krit. Erläuterungen d. Grundtextes d. N. T. aus d. syr. Uebersetzung* (Quedlinb. 1761.) P. I. p. 33..

5. *τῷ ὑποδεικν.*] Grab. *ἐπιδεικνυμένῳ.*

1. *Εἰ σώφρονι λογ.* etc.] Tales conscientiae casus in veteribus quaestionum christianarum collectionibus saepe tractantur. Cfr. Gass. l. c. p. 85. sqq..

Τίσιν οὖν χρηστέον πρὸς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ τοιούτου πολέμου;
Καὶ εἰ τὸν πολεμηθέντα δεῖ τῶν μυστηρίων ἀπέχεσθαι, καί, εἰ
προσιέναι αὐτοῖς ἀναγκαῖον, ἢ λουσάμενον ἢ ἑτέρῳ τοιούτῳ τινὶ
χρησάμενον, ὥστε μὴ ἰουδαϊκῶς καθαίρεσθαι, δίδαξον· ἐπειδὴ 403
πολλή ἐστι περὶ τούτου καὶ παρ' αὐτῶν ἡ ζήτησις.

Ἀπόκρισις.

Ἐπειδὴ οἱ ἀνακείμενοι θεῷ [2] ἄγρυπνον ἔχουσιν ἀντίπαλον,
τὸν πᾶσι τοῖς δυνατοῖς αὐτῷ τρόποις μηχανώμενον θεῖναι τοῖς
εὐσεβέσι μῶμον, διὰ τοῦτο ἀβούλητα καθ' ὕπνους πάσχουσι. Καί-
τοι εἰδὼς ὁ ἀντίπαλος ὅτι ἐν τοῖς οὐκ ἐφ' ἡμῖν οὔτ' ἐπὶ τοῖς
σεμνοῖς ἐπαινούμεθα οὔτ' ἐπὶ τοῖς αἰσχροῖς ψεγόμεθα (οἱ γὰρ
ἔπαινοι καὶ οἱ ψόγοι τῶν μετὰ συγκαταθέσεως τοῦ λογισμοῦ ὑφ' B
[3] ἡμῶν πραττομένων εἰσί) καὶ ὅτι τὰ ἐνύπνια τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν
ἐστιν, ἀλλ' ὅμως καὶ διὰ τῶν ἐνυπνίων κινεῖ ἐν ἡμῖν ἀμφοτέρων
τὰς πράξεις, καὶ τῶν σεμνῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν, ταύτας ἔχων ἐν
αὐτῷ τὰς ἐλπίδας, μήπως ἢ τῇ τῶν σεμνῶν ἐργασίᾳ [4] ἐξεγείραι
ἡμᾶς εἰς ματαίαν καύχησιν τῶν ἡμῖν μὴ πεπραγμένων, ἢ [5] τῇ
τῶν αἰσχρῶν ἐργασίᾳ δυνηθείη εὑρεῖν ἡμᾶς ἐπὶ ἀνόμῳ πράξει
τερπομένους. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἰδεῖν τὰ τοιαῦτα ἐνύπνια οὐκ ἔστιν
ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ τερφθῆναι ἐπὶ τῇ οὕτω ἀβουλήτῳ πράξει ἢ λυ- C
πηθῆναι τοῦτο ἐφ' ἡμῖν ἐστι. Κἂν μὲν οὖν εὕρῃ ἡμᾶς ἐπὶ τῇ
ἀβουλήτῳ πράξει τερπομένους, καυχᾶται ὡς νικητὴς ὁ ἀντίπαλος,
ἐὰν δὲ λυπουμένους, ματαιοῦται τῇ βουλῇ ἡττώμενος. Ἱκανὸν
οὖν ὑπάρχει πρὸς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ κακοῦ μηχανήματος τὸ λυ-
πηθῆναι ἐπὶ τῷ ἀβουλήτως συμβεβηκότι καὶ δάκρυσιν ἀποπλύ-
νειν τὸ μυσαρὸν τῶν οὕτως [6] ἀβουλήτως ἐν ἡμῖν ὑφισταμένων
φαντασιῶν. Ἀπέχεσθαι δὲ τοὺς οὕτως τὰ ἀβούλητα πάσχοντας
τῆς κοινωνίας τῶν θείων μυστηρίων, [7] οὐδόλως δίκαιόν ἐστιν· εἰ D
δὲ μή γε, ἀναιροῦμεν κατὰ τοῦτο τῶν βουλητῶν τε καὶ τῶν ἀβου-
λήτων κακῶν τὴν διαφοράν.

2. ἄγρ. ἔ. ἀντίπαλον] H. e. diabolum.

3. ἡμῶν] Stephan. male ὑμῶν.

4. ἐξεγείραι] Hoc Maran. bene conjecit pro vulg. ἐξεγείρας. At male censet Sylburg. scribendum ἐξεγείρας ... πεπραγμένων ἐ μ β ά λ η aut aliud hujusmodi verbum.

5. τῇ] Sylburg. opinatur aut

Quibus igitur rebus utendum est ad ejusmodi bellum propulsandum? Atque utrum is qui fuit oppugnatus debeat abstinere a mysteriis, aut, si necesse est ad ea accedere, utrum lotum an alia re ejusmodi utentem, ne judaico more expurgetur, edoce: quia ea de re apud ipsos quoque frequens est quaestio.

Responsio.

Quandoquidem qui deo consecrati sunt pervigilem habent adversarium, qui omnibus modis penes ipsum sitis machinatur ut piis maculam inurat, idcirco involuntaria in somnis patiuntur. Quamquam scit adversarius nos in iis quae sita in nobis non sunt neque laudem, si honesta sunt, neque vituperium, si turpia, reportare (laudes enim et vituperia eorum sunt quae a nobis cum rationis assensu peraguntur) atque somnia ex eo genere esse quod in nobis situm non est: tamen etiam per somnia commovet in nobis utrarumque rerum actiones, et honestarum et turpium, has in se spes habens, num forte aut rerum honestarum effectione ad inanem de iis quae non egimus gloriationem nos excitet, aut turpium actione de inique facto laetantes nos invenire possit. Sed ut haec quidem somnia videamus in nobis situm non est, ut autem involuntario ejusmodi facto laetemur aut doleamus in nobis situm est. Si igitur inveniat nos involuntaria actione laetantes, gloriatur adversarius ut victor, sin autem dolentes, debilitatur fracto consilio. Satis est igitur, ut a prava machinatione liberemur, de iis dolere quae nobis praeter voluntatem acciderunt et lacrimis piaculum abluere imaginum quae sic praeter voluntatem in nobis exstiterunt. Sed ut abstineant a communione divinorum mysteriorum qui ejusmodi involuntaria passi sunt, neutiquam aequum est: sin minus, tollimus per hoc voluntariorum et involuntariorum malorum discrimen.

ante articulum istum ponendam esse ἐν praepositionem aut post verba τῇ τῶν αἰσχ. ἐργασίᾳ participium ἐμβαλὼν subaudiendum vel aliud consimile.

6. ἀβουλήτως] Vulgo ἀβουλήτων.

7. οὐδόλως] Exspectabas οὐχ ὅλως vel οὐδαμῶς. Non muto.

Ἐρώτησις κβʹ.

Εἰ τῷ σίτῳ συναυξάνεσθαι τὰ ζιζάνια ὁ δεσπότης Χριστὸς [1] ἀπεφήνατο, πῶς τὰ μὲν ζιζάνια πεπλήθυνται, σχεδὸν δὲ ὁ σῖτος ἐξέλιπε; Καὶ τίς ἡ ἀπόδειξις τοῦ εἶναι σῖτον τὸν ἐκλείψαντα; Πῶς δὲ τῆς συναυξήσεως τούτων ἡ πρόῤῥησις οὐ διέψευσται;

Ἀπόκρισις.

Ἀπόδειξις τοῦ σῖτον εἶναι τὸν ἐκλείψαντα αὕτη ἐστὶν ἡ [2] παρ' 404
αὐτοῦ πρόῤῥησις λέγουσα· [3] Διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. Καὶ πάλιν· [4] Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀφίστανταί τινες τῆς πίστεως καὶ προσέχουσι πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν· [5] Ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας ἀποστρέφονται, πρὸς δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται. Καὶ πάλιν· [6] Εἰσελεύσονται εἰς ὑμᾶς λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδό- B
μενοι τοῦ ποιμνίου, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Ὅτι δὲ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οὐκ ἐκλείπει ὁ σῖτος, δηλοῖ ὁ κύριος λέγων· [7] Διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτούς, οὓς ἐξελέξατο ὁ πατήρ, κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. Ἀλλ' εἰ μὲν συνέβη τι τῷ σίτῳ τὸ μὴ εἰρημένον περὶ αὐτοῦ αὐξομένου τε καὶ ἐκλείποντος, δῆλον ὅτι διέψευσται ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος· εἰ δὲ ἐξ ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος πάντα τὰ συμβησόμενα αὐτῷ διὰ τῶν προῤῥήσεων δέδοται, φανερὸν ὑπάρ- C
χει ὅτι οὐδαμῶς διέψευσται ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος. Ἀλλ' εἰ μέν ἐστι τὰ ζιζάνια, ἀνάγκη εἶναι καὶ τὸν σῖτον· ἐκ γὰρ τῆς ἀλλήλων παραθέσεως ὁ μὲν σῖτος γνωρίζεται ὅπερ ἐστίν, ὡσαύτως καὶ τὰ ζιζάνια· καὶ θατέρου μὴ ὄντος οὐδὲ τὸ ἕτερον γνωρίζεται ὅπερ ἐστίν.

Ἐρώτησις κγʹ.

Εἰ πρὸ μὲν τοῦ πάθους ὁ κύριος ηὔχετο ἁγιασθῆναι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοὺς μαθητάς, μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἰούδας ἀπώλετο, πῶς ἡ ὑπὲρ αὐτῶν προσενεχθεῖσα εὐχὴ φαίνεται δεδεγμένη; Πῶς D
δὲ δείκνυται ἀληθὲς καὶ τὸ [1] Οἶδα ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις;

1. ἀπεφήνατο] Cf. ev. Matth. XIII. 30..

2. παρ' αὐτοῦ] H. e. Christi. Maranus perperam conjecit περὶ αὐτοῦ.

3. Διὰ...πολλῶν] Ev. Matth. XXIV. 12..

4. Ἐν...ἀνθρώπων] Ep. 1. ad Tim. IV. 1..

Quæstio 22.

Si dominus Christus pronuntiavit fore ut una cum tritico lolium crescat: quomodo lolium quidem multiplicatum est, triticum autem paene defecit? Et quo argumento triticum esse patet id quod defecit? Quomodo autem non falsa praedictio fore ut una crescant?

Responsio.

Triticum esse id quod defecit argumento est haec illius praedictio quae dicit: *Propter auctam iniquitatem refrigescet caritas multorum.* Et rursus: *Ultimis temporibus discedunt quidam a fide et attendunt spiritibus erroris et doctrinis hominum.* Et rursus: *A veritate quidem avertentur, ad fabulas autem convertentur.* Et rursus: *Intrabunt in vos lupi rapaces, non parcentes gregi, ut discipulos avulsos reddant ipsorum sectatores.* Futurum autem ut usque ad consummationem saeculi triticum non deficiat, dominus declarat dicens: *Propter electos autem, quos elegit pater, abbreviabuntur dies illi.* Sed si quid evenit tritico quod de eo crescente et deficiente dictum non sit, patet falsum esse id quod de eo dictum est; sin autem quae ei ab initio praedicationis usque ad consummationem saeculi eventura erant omnia per praedictiones edita sunt, manifestum est minime falsum esse quod de eo dictum est. Porro si est lolium, necesse est etiam triticum esse: nam ex alterius cum altero comparatione triticum quid sit cognoscitur, consimiliter etiam lolium: et si alterum non sit, neque alterum quid sit cognoscitur.

Quæstio 23.

Si ante passionem dominus precatus est ut sanctificarentur a patre discipuli, postea autem Judas periit: quomodo oblata pro illis precatio videtur accepta fuisse? Quomodo autem verum ostenditur etiam illud *Scio te semper me audire?*

5. *Ἀπὸ...ἐκτραπήσονται*] Ep. 2. ad Tim. IV. 4..

6. *Εἰσελεύσονται ... αὐτῶν*] Actt. apostt. XX. 29. sq..

7. *Διὰ ... ἐκεῖναι*] Ev. Matth. XXIV. 22..

1. *Οἶδα ... ἀκούεις*] Ev. Joann. XI. 42..

Ἀπόκρισις.

Ἡ μὲν τοῦ Ἰούδα ἀπώλεια ἔκτοτε γεγένηται, ἐξ ὅτου λαβὼν ὁ Χριστὸς τὸ ψωμίον καὶ βάψας αὐτῷ δέδωκε· [2] καὶ λαβὼν τὸ ψωμίον ὁ Ἰούδας εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ σατανᾶς, καὶ ἐξελθὼν ἀπέῤῥηξεν ἑαυτὸν τῶν λοιπῶν μαθητῶν. Ἡ [3] δὲ ὑπὲρ τῶν μαθητῶν εὐχὴ μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ Ἰούδα ἐγένετο· καὶ τοῦτο δείκνυται ἐξ αὐτῆς τῆς εὐχῆς, ὅτε εὐξάμενος ὁ κύριος ἔλεγεν· [4] Οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. Γέγονε μὲν 405
οὖν πρῶτον ἡ τοῦ Ἰούδα ἀπώλεια, ὕστερον δὲ ἡ ὑπὲρ τῶν μαθητῶν εὐχή, ἔπειτα δὲ τὸ πάθος τοῦ σωτῆρος.

Ἐρώτησις κδ΄.

Εἰ θεός ἐστι δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῆς κτίσεως, πῶς τὰ Ἀπολλωνίου τελέσματα ἐν τοῖς μέρεσι τῆς κτίσεως δύνανται; Καὶ γὰρ θαλάττης ὁρμὰς καὶ ἀνέμων φορὰς καὶ μυῶν καὶ θηρίων ἐπιδρομάς, [1] ὡς ὁρῶμεν, κωλύουσι. Καὶ εἰ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου μὲν γινόμενα θαύματα ἐν μόνῃ τῇ διηγήσει φέρεται, τὰ δὲ παρ' B
ἐκείνου πλεῖστα καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων δεικνύμενα, πῶς οὐκ ἀπατᾷ τοὺς ὁρῶντας; Καὶ εἰ μὲν κατὰ θείαν τοῦτο συγχώρησιν γέγονε, πῶς ὁδηγὸς εἰς ἑλληνισμὸν οὐ γέγονεν ἡ τοιαύτη συγχώρησις; Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, πῶς οὐ δυνάμει τῶν δαιμόνων ἐκεῖνα γεγένηνται; Πάλιν δὲ εἴπερ [2] ὡς ἀγαθῷ τῷ γινομένῳ ἡδόμενος ἐκείνῳ συνήργησε, διὰ τί μὴ διὰ προφητῶν ἢ ἀποστόλων τὰ τοιαῦτα γεγένηνται; Εἰ δὲ μὴ ἠρέσκετο ὡς φαύλῳ, τίνος ἕνεκεν τὸ φαῦλον ἢ εὐθὺς οὐκ ἐκώλυσεν ἢ μετὰ βραχὺ οὐ κατέλυσεν, ἀλλ' ἕως αἰῶνος τῶν ἡμερῶν τῆς κτίσεως κρατεῖν συνε- C
χώρησεν;

Ἀπόκρισις.

Ὁ μὲν Ἀπολλώνιος, ὡς ἀνὴρ ἐπιστήμων τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐν αὐταῖς συμπαθειῶν τε καὶ ἀντιπαθειῶν,

2. κ. λαβὼν τ. ψ. ὁ Ἰούδας] Nota nominativos absolute positos pro genitivis, ut infra quoque Quaest. 33. (πατάσσων αὐτόν). Regularis enim structura est: κ. λαβόντος τ. ψ. τοῦ Ἰούδα. *Sylburgius*. — Vid. ev. Joann. XIII. 30..

3. δὲ] Sylburg., Morell., Maran. δὴ contra codd. mstorum auctoritatem.

Responsio.

Judae perditio jam tum contigit, ex quo sumtum et intinctum frustulum Christus ei dedit: atque post quam Judas frustulum accepit intravit in eum satanas, et egressus abrupit se a caeteris discipulis. Precatio autem pro discipulis post discessum Judae facta est; idque ex ipsa ostenditur precatione, quum orans dominus dixit: *Quos dedisti mihi custodivi, et nemo ex iis periit, nisi filius perditionis, ut scriptura impleatur.* Itaque primum Judae perditio contigit, deinde precatio pro discipulis, denique servatoris passio.

Quæstio 24.

Si deus conditor est et dominus creaturae: quomodo Apollonii effectiones in partes creaturae robur obtinent? Etenim maris impetus et ventorum vim et murium ac ferarum incursiones, ut videmus, cohibent. Et si edita a domino miracula in sola feruntur narratione, Apollonii vero pleraque in ipsis quoque rebus ostenduntur: quomodo non decipiunt spectantes? Et si hoc divino permissu contigit: quomodo non dux fuit ad gentilismum ejusmodi permissio? Sin minus: quomodo non daemonum potestate haec facta sunt? Rursus autem si ea re deus ut bona delectatus adjutor fuit illius efficiendae: cur non per prophetas et apostolos similia edita sunt? Sin autem ut mala displicuit: quare malum aut non statim cohibuit aut non paulo post abolevit, sed ut usque ad finem dierum creaturae vigeat permisit?

Responsio.

Apollonius, ut naturae virium peritus et mutuarum quae illi insunt consensionum et dissensionum, hac scientia effectio-

4. *Οὓς ... πληρωθῇ*] Ev. Joann. XVII. 12..

1. *ὡς ὁρῶμεν*] Quid hoc? dicet fortasse quispiam. Facinora enim Apollonii Tyanaei, jam pridem quum essent edita, aequalis orthodoxi respondentis non poterat conspicari. Sed tamen, ut alia omittam, istud loquendi genus offensionem non habet; nos enim eodem uti solemus, si quid non sensu cernimus sed animo.

2. *ὡς ἀγαθῷ*] Videtur addendum esse *θεός*, quae quidem vox ob similitudinem syllabae praecedentis (— *θῷ*) facile poterat excidere.

κατὰ ταύτην τὴν ἐπιστήμην τὰ τελέσματα ἐποιεῖτο, οὐ κατὰ τὴν θείαν αὐθεντίαν· διὸ ἐν ἅπασι τοῖς ἀποτελέσμασιν ἐδεήθη τῆς τῶν ἐπιτηδείων ὑλῶν παραλήψεως, συνεργούσης αὐτῷ πρὸς τὴν τοῦ τελουμένου ἐκπλήρωσιν. Ὁ δὲ σωτὴρ ἡμῶν Χριστός, κατὰ τὴν θείαν αὐτοῦ αὐθεντίαν ποιῶν τὰ θαύματα, οὐδαμῶς ἐδεήθη ὕλης, ἀλλὰ τοῖς προστάγμασί τε καὶ προῤῥήσεσιν αὐτοῦ ἠκολούθει [3]καὶ D
ἀκολουθοῦσι τὰ πράγματα. Καὶ τὰ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου γεγονότα τελέσματα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐπιστήμην γεγένηνται τῶν φυσικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν σωματικὴν ἐργασίαν ἀνθρώπων, οὐκ ἀνέτρεψεν [4]ὁ κύριος· [5]αὐτὸν δὲ τὸν δαίμονα τὸν ἐν τῷ ἐκείνου ἀγάλματι ἱδρυμένον, τὸν ἐν ταῖς μαντείαις ἀπατήσαντα τοὺς ἀνθρώπους, ὡς θεὸν σέβειν καὶ τιμᾶν τὸν Ἀπολλώνιον, ἐφίμωσε, καταργήσας αὐτοῦ τὰς μαντείας. Σὺν αὐτῷ δὲ καὶ τῶν 406
λοιπῶν δαιμόνων τῶν ἐν τῷ θεῶν ὀνόματι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τιμωμένων καθεῖλε τὴν δυναστείαν, καθὼς ὁρᾶται τὰ πράγματα. [6]Ἔχοντες δὲ ἐν τούτοις τῆς τοῦ Χριστοῦ θείας δυνάμεως τὰ γνωρίσματα, οὐ χρὴ λέγειν τὰ τοῦ Χριστοῦ θαύματα ἐν ψιλῇ κεῖσθαι διηγήσει.

Ἐρώτησις κε΄.

Εἰ ἐπαιδεύθη Μωυσῆς ἐν πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων καὶ ἦν δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ λόγοις, καθώς φησιν [1]ἡ θεία γραφή, πῶς B
ἀστρονομίαν καὶ γεωμετρίαν καὶ ἀστρολογίαν καὶ τὰ τούτοις ἑπόμενα [2]μετῆλθεν ὁ αὐτὸς μακάριος προφήτης; Τῶν γὰρ Αἰγυπτίων τότε ἡ σοφία τὰ τῆς πλάνης ὑπῆρχε διδάσκουσα διδάγματα. Διὰ τί οὖν ἐπὶ τοιούτοις λόγοις ἢ ἔργοις ὑπὸ τῆς γραφῆς θαυμάζεται;

Ἀπόκρισις.

Θαυμάζει τὸν προφήτην ἡ θεία γραφὴ ἐπὶ τῇ [3]δυναστείᾳ τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων, οὐχ ἕνεκεν τῶν λόγων καὶ τῶν ἔρ- C
γων καθ' αὑτά· ἀνάξια γὰρ ἦν ἐκεῖνα καθ' αὑτὰ πρὸς τὰ ἐγκώμια τοῦ προφήτου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δι' ἑκατέρας μὲν περίβλεπτος

3. κ. ἀκολουθοῦσι] Hoc potissimum ad praedictiones Christi spectat.

4. ὁ κύριος] H. e. deus.

5. αὐτὸν δὲ τὸν δαίμονα... ἐφίμωσε etc.] Haec accipit Gass. l. c. p. 48. de diruto aliquo templo.

6. Ἔχοντες etc.] Nominativus absolute positus est.

1. ἡ θεία γραφή] Actt. apostt.

nes edidit, non divina potestate; quapropter in omnibus effectionibus opus habuit idonea materia, quae ad effectionem adimplendam adjuvaret. Servator autem noster Christus, quum divina sua potestate miracula ederet, neutiquam opus habuit materia, sed ejus jussiones et praedictiones res sequebantur et sequuntur. Atque editas quidem ab Apollonio effectiones, quia scientia naturalium virium edebantur ad corporeum hominum usum, non abolevit dominus; sed ipsi daemoni Apollonii statuae insidenti, qui divinationibus homines seducebat, ut Apollonium tamquam deum colerent et venerarentur, os occlusit, divinationes ejus compescens. Simul autem cum eo caeterorum etiam daemonum, qui sub deorum nomine a gentilibus venerabantur, sustulit potentiam, ut ex rebus ipsis perspicitur. Quum autem his habeamus divinae Christi potentiae argumenta, nefas dicere Christi miracula in nuda posita esse narratione.

Quæstio 25.

Si *eruditus est Moses in omni sapientia Aegyptiorum atque erat potens in operibus et verbis*, ut ait divina scriptura: quomodo astronomiam et geometriam et astrologiam et quae ista consequuntur idem beatus propheta didicit? Tunc enim Aegyptiorum sapientia istas erroris edocebat disciplinas. Cur igitur illum scriptura ob ejusmodi verba et opera miratur?

Responsio.

Miratur prophetam divina scriptura ob potentiam verborum et operum, non ob verba et opera per seipsa; haec enim per seipsa indigna erant quae prophetam laudibus ornarent. Sed quandoquidem utroque conspicuus erat Aegyptiis prophe-

VII. 22..

2. *μετῆλθεν*] Vulgo negatio *οὐ* praecedit; quam Maranus recte censuit tollendam, sensus ut esset: Quomodo facere potuit Moses, ut his se disciplinis daret?

3. *δυναστείᾳ*] Maran. (ex Clar.) dedit *δυνάμει*, inutilem librarii emendationem. Respicit autem scriptor ad antecedens *δυνατός*.

ὑπῆρχε τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ προφήτης, τῆς τε τοῦ λόγου παιδείας
καὶ τῆς τοῦ βίου κοσμικῆς λαμπρότητος, ἀμφοτέρων δὲ τὴν εἰς
θεὸν εὐσέβειαν [4]τιμήσας, διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐθαύμασεν ἡ θεία
γραφή. Ἀστρονομία δὲ καὶ ἀστρολογία καὶ γεωμετρία παρ' Αἰ-
γυπτίοις τότε χυδαῖά τε καὶ πεζὰ καὶ ἀγοραῖα μαθήματα λελό-
γιστο. Τίμια δὲ ἦν τότε παρ' αὐτοῖς μαθήματα τὰ ἱερογλυφικὰ
καλούμενα, τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις οὐ τοῖς τυχοῦσιν ἀλλὰ τοῖς ἐγ- D
κρίτοις παραδιδόμενα· ὧν ὁ προφήτης εἰ καὶ τὴν εἴδησιν ἔσχεν,
ἀλλ' οὐκέτι καὶ τὴν χρῆσιν, ὡς ἀντικειμένην [5]τῇ κατὰ θεὸν πο-
λιτείᾳ τῶν Ἑβραίων, [6]δι' ἣν καταφρονήσας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πά-
σης βασιλικῆς δυναστείας εἵλετο συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ.

Ἐρώτησις κϛ'.

Εἰ πάντα τὰ ὕδατα αἷμα ὑπὸ [1]Μωυσέως γεγένηνται, πῶς
ἐπάγει ἡ γραφὴ τὸ [2]Ἐποίησαν δὲ καὶ οἱ ἐπαοιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων
ὡσαύτως; [3]Ἢ γὰρ ψευδὲς τὸ πάντα τὰ ὕδατα γενέσθαι αἷμα 407
ὑπὸ Μωυσέως, ἢ πάλιν τὸ τοὺς ἐπαοιδοὺς πεποιηκέναι ὡσαύτως.
Καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῶν κατ' αὐτοὺς θαυμάτων ὁ αὐτὸς λόγος.

Ἀπόκρισις.

Πάντων τῶν ὑδάτων τῶν ἐπάνω τῆς γῆς αἷμα γενομένων,
ἠναγκάζοντο οἱ Αἰγύπτιοι κύκλῳ τοῦ ποταμοῦ ὀρύττειν φρέατα
καὶ ἀντλεῖν ὕδωρ καὶ ποτίζειν ἐξ αὐτοῦ ἑαυτούς τε καὶ τὰ ζῶα
αὐτῶν καὶ τὰ θρέμματα. Ἐκ τούτου τοῦ ὕδατος τοῦ ἐκ τῶν
φρεάτων ἀντλουμένου ἐποίησαν οἱ ἐπαοιδοὶ τὸ αἷμα, καὶ οὐδα- B
μῶς διέψευσται ὁ λόγος. Καὶ τὰ μὲν ὑπὸ Μωυσέως γενόμενα
θαύματα, ἅτε κατὰ τὴν θείαν γεγενημένα ἐνέργειαν, κατὰ μετα-
βολὴν γεγένηνται φύσεως τοῦ προκειμένου εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἐκ-
τελουμένου, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἐπαοιδῶν γενόμενα κατὰ τὴν ἐνέρ-
γειαν ἐγένοντο τῶν δαιμόνων, τῶν φαντασάντων τὰς ὄψεις τῶν
ὁρώντων, [4]τὸν μὴ ὄφιν ὁρᾶν ὡς τὸν ὄφιν, καὶ τὸ μὴ αἷμα ὡς
αἷμα, καὶ τοὺς μὴ βατράχους ὡς βατράχους.

4. τιμήσας] Id positum pro composito προτιμήσας, aut subaudiendum adverbium μᾶλλον ut alibi saepe; praeterea subaudiendum etiam verbum substantivum ὑπῆρχεν. *Sylburgius.*

5. τῇ κ. θ. πολιτείᾳ] Maran.: *dei colendi rationi.*

6. δι' ἣν etc.] Cf. ep. ad Hebr. XI. 24. sq..

1. Μωυσέως] Vulgo Μωσέως. Illam vero formam hîc et deinceps

ta, eloquentiae institutione ac vitae saeculari splendore, et utrique pietatem in deum praetulit: idcirco illum mirata est divina scriptura. Astronomia autem et astrologia et geometria apud Aegyptios tunc viles et pedestres et vulgares disciplinae habebantur. At in pretio tunc erant disciplinae hieroglyphicae dictae, quae non quibuslibet sed selectis hominibus tradebantur in adytis; quarum propheta etsi cognitionem habuit, at nequaquam usum, utpote contrarium Hebraeorum vitae ex divino praescripto institutae consuetudini, ob quam omnem in Aegypto regiam potestatem aspernatus maluit affligi cum populo dei.

Quæstio 26.

Si aquae omnes sanguis a Mose factae: quomodo addit scriptura illud *Fecerunt autem et incantatores Aegyptiorum consimiliter?* Vel enim falsum est aquas omnes factas esse sanguinem a Mose, vel rursus incantatores fecisse consimiliter. Ac de caeteris eorum miraculis eadem ratio.

Responsio.

Quum aquae omnes super terram sanguis factae fuissent, cogebantur Aegyptii circa flumen fodere puteos et haurire aquam et seipsos ex ea et animalia et pecudes aquare. Ex hac aqua, quae ex puteis hauriebatur, fecerunt incantatores sanguinem: minimeque falsum quod dicitur. Et edita quidem a Mose miracula, utpote divina vi facta, per mutationem fiebant naturae rei ante oculos positae in naturam ejus quae efficiebatur: quae vero ab incantatoribus edita sunt fiebant operatione daemonum, qui praestigiis oculos deceperunt spectantium, ut quasi serpentem adspicerent qui non erat serpens, et quasi sanguinem qui non erat sanguis, et quasi ranas quae non erant ranae.

servavi utpote codicibus mstis probatam.

2. Ἐποίησαν . . . ὡσαύτως] Exod. VII. 22..

3. Ἢ] Stephan. εἰ mendose.

4. τὸν μὴ ὄφιν etc.] Sylburg. pro ὡς τὸν ὄφιν mallet ὡς ὄφιν, omisso articulo ut in sequentibus commatiis. Videtur autem Marano expungendum esse verbum ὁρᾶν, quum in Resp. ad Quaest. 52. diabolus dicatur eodem modo affe-

Ἐρώτησις κζʹ. C

[1] Εἰ ἐναντία ἑαυτῷ Μωυσῆς οὐκ ἐδίδασκε [2] τὰ μὲν ὀστέα τοῦ Ἰωσὴφ ἐπαγόμενος, τὸν δὲ ἁπτόμενον νεκροῦ ὡς ἀκάθαρτον μυσαττόμενος; Καὶ εἰ ἦν τις εὔλογος παρὰ τούτῳ αἰτία, ταύτην μὲν νυνὶ μάθωμεν. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἡ γραφὴ οὐκ εἶπε, δι' ἣν αἰτίαν ἐκεῖνα ποιῶν Μωυσῆς ταῦτα ἐδίδασκεν;

Ἀπόκρισις.

Ἐπειδὴ τελευτῶν ὁ Ἰωσὴφ περὶ τῆς μετακομιδῆς τῶν ὀστέων D αὐτοῦ ὥρκισε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, καὶ ἦν ἀμφότερα τῷ Μωυσῇ εἰς φυλακὴν προκείμενα, τὸ μὴ παραβαίνειν τὸν ὅρκον καὶ τὸ μὴ ἅπτεσθαι νεκροῦ, διὰ τοῦτο τῇ λύσει τοῦ νόμου λέγοντος μὴ ἅψασθαι νεκροῦ ἐφύλαξε τὸν ὅρκον ἀπαράβατον· ἀδύνατον γὰρ ἦν αὐτῷ ἀμφότερα φυλάξαι ἀπαράβατα, καὶ τὸν νόμον καὶ τὸν ὅρκον. Τῇ μείζονι οὖν φυλακῇ τοῦ ὅρκου ἔλυσε τὴν ἐλάττονα φυλακὴν τοῦ νόμου· πανταχοῦ γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν αἱρετώτερον [3] τοῦ μείζονος. Καὶ τοιαῦτα πολλὰ εὑρίσκεται ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, ἅτινα οὐ λογίζεται ὁ θεὸς εἰς ἁμαρτίαν τῶν παραβαινόντων 408 αὐτὰ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς συμβεβηκυῖαν ἀνάγκην, ὡς τὴν ὀκταήμερον περιτομὴν καὶ τὴν [4] ἑπταήμερον περικύκλωσιν τῆς Ἱεριχὼ καὶ τὴν ἐν σαββάτῳ προσαγωγὴν τῶν θυσιῶν, ἅτινα περιέχουσι τοῦ σαββάτου τὴν λύσιν. Ἔτι εἰ ἔταξεν ὁ προφήτης τοὺς ἐκ διαδοχῆς βαστάζοντας τοῦ Ἰωσὴφ τὰ ὀστέα [5] καὶ κατὰ [ἑπτὰ ἡμέρας ἀκαθάρτους ὄντας] διὰ τῆς ἐν τῷ καθα[ρσίῳ] κατὰ τὸν νόμον τοῦ Μωυσέως τούτου τοῦ ἀριθμοῦ [διατηρήσεως] καθαρίζεσθαι, B οὐδ' ἐναντίον ὧν εἶπέ τι διεπράξατο ὁ προφήτης. Τὸ δὲ ζητεῖν, διὰ τί οὐκ εἶπεν ὁ προφήτης [6] τούτων τὴν αἰτίαν, ὅμοιόν ἐστι

cisse oculos τῶν ὁρώντων τὸν οὐκ ὄντα Σαμουήλ. Sed etiam in Resp. ad Quaest. 81: φαντάζουσιν οἱ δαίμονες τὰς ὄψεις τῶν ὁρώντων, ὡς σώματα ὁ ρ ᾶ ν τὰ μὴ σώματα.

1. Εἰ] Fortasse Ἠ. Nam ΕΙ et Η in codd. saepe confunduntur; vid. Qu. 26. not. 3. Qu. 30. not. 4. Qu. 33. not. 2.. Sed scriptura vulgaris potest tolerari.

2. τὰ μὲν ὀστέα etc.] Cf. Exod. XIII. 19. et Num. XIX. 11..

3. τοῦ] Maran. οὐ errore.

4. ἑπταήμερον] Vulgo ὀκταήμερον — sed vid. Jos. VI. 4. et 15..

5. καὶ κατὰ... καθαρίζεσθαι] Codd. msti et editi καὶ κατὰ * διὰ τῆς ἐν τῷ καθα * κατὰ τὸν νόμον τοῦ Μωυσέως τούτου τοῦ ἀριθμοῦ

Quæstio 27.

Num contraria sibi ipse Moses non docuit, dum ossa quidem Josephi exportat, eum autem qui mortuum tangit ut impurum aversatur? Et si quae probabilis fuit hujus rei ratio, hanc nunc discamus. Cur autem scriptura non dixit, qua de causa Moses illa faciens haec docuerit?

Responsio.

Quandoquidem moriens Josephus adjuraverat filios Israelis ut ossa sua exportarent, et utrumque Mosi ut observaret propositum erat, nempe jusjurandum non transgredi et mortuum non tangere: idcirco solutione legis, quae mortuum vetat tangere, inviolatum servavit jusjurandum; fieri enim non poterat ut utrumque servaret inviolatum, et legem et jusjurandum. Observatione igitur jurisjurandi, quae gravior erat, solvit leviorem legis observationem; ubique enim minus malum praeferendum est majori. Ac multa ejusmodi reperiuntur in divina scriptura, quae deus in peccatum non imputat transgredientibus propter eam quae supervenit necessitatem, veluti octiduana circumcisio et septiduanus Jerichuntis circuitus et victimarum in sabbato oblatio, quae quidem sabbati solutionem prae se ferunt. Praeterea si jussit propheta ut qui ossa Josephi per vices portabant, per septem dies impuri manentes, per hujus numeri in purificationibus observationem secundum legem Mosis expiarentur: nihil fecit contrarium iis quae dixit. Quaerere autem, cur horum causam non attulerit propheta, idem est ac quaerere, cur non

* καθαρίζεσθαι. Defectum sic explevi ut Maranus commendavit. At Sylburgius vult legi: καὶ κατὰ [τὴν θεοῦ προσταγήν,] διὰ τῆς ἐν τῷ καθα[ρισμῷ ἀφαγνίσεως,] κατὰ τὸν νόμον τοῦ Μωυσέως, τούτου τοῦ ἀριθμοῦ [τῷ νομίμῳ ποσῷ] καθαρίζεσθαι — hoc sensu: *Si mandavit propheta ut qui Josephi ossa per successionem portabant, etiam secundum dei praeceptum per ordinatam in purificatione expiationem secundum legem Mosis, ejus numeri legitima quantitate purificarentur* — ut auctor significet eos qui Josephi ossa bajulabant, expletis sui muneris vicibus, etiam purificationis numerum ex legis praescripto explevisse, tertio nempe et septimo die peracta expiatione (Num. XIX. 11. sq.).

6. τούτων] Lang.: *dictorum factorumque suorum.*

τῷ λέγειν, διὰ τί μὴ πᾶσαι αἱ γραφαὶ ἡρμηνευμέναι παρεδόθησαν παρὰ τῶν ἐκτεθεικότων αὐτάς· ἐπειδὴ ἐν τῇ τοῦ πράγματος διηγήσει ἐμφαντικῶς περιέχεται ἡ τοῦ πράγματος ἔννοια, [7] διότι οὐκ ἐδοκίμασεν ἡ γραφὴ τὸ ἐκθετικῶς ταύτην δηλῶσαι.

Ἐρώτησις κη΄. C

Εἰ τὴν τῶν Φαρισαίων ἐσχηματισμένην εὐλάβειαν ἐλέγχων ὁ κύριος [1] ἔλεγεν ὅτι τάφοι κεκονιαμένοι εἰσίν, πεπληρωμένοι ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας, καὶ [2] ἐν τῷ νόμῳ ὁ ἁπτόμενος νεκροῦ ἀκάθαρτος ἐλογίζετο, ὡς ἄτοπον ἐργαζόμενός τι, τούς τε νεκροὺς καὶ τοὺς τούτων μυσαττόμεθα τάφους, [3] ὑπό τε παλαιᾶς καὶ καινῆς ἀκαθάρτου τοῦ νεκροῦ καλουμένου· πῶς ἀμφοτέρων ὁ Χριστὸς ἐναντίως οὐκ ἔπραξεν, [4] ὅτι τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἀνιστῶν ἥψατο τῆς σοροῦ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰαείρου τῆς χειρὸς ἐκράτησεν; Εἰ γὰρ καὶ ἀμφότεροι τελευταῖον ἀνέστησαν, D
ἀλλὰ τὴν ἀφὴν τὰ νεκρὰ ἐδέξαντο σώματα.

Ἀπόκρισις.

Τῶν πτωμάτων τὰ νεκρὰ σώματα καὶ οἱ τούτων τάφοι [5] μυσάττονται διὰ τὴν ἑπομένην αὐτοῖς βαρεῖαν δυσωδίαν καὶ οὐ διὰ τὴν νέκρωσιν. Εἰ γὰρ ἁπλῶς διὰ τὴν νέκρωσιν ἐμυσάττοντο τῶν νεκρῶν τὰ σώματα, οὐκ ἄρα ἐχρῆν τοῖς τῶν ζώων νεκρῶν σωμάτων μέρεσι κεχρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν ζώντων χρείαν, ὡς τοῖς δέρμασι καὶ τοῖς κέρασι [6] καὶ θριξὶ καὶ χολαῖς καὶ τοῖς στέασι 409
καὶ ταῖς σαρξίν, ἅτινα οὐδεὶς λόγος δύναται ὑπεξελεῖν τῆς προσούσης αὐτοῖς νεκρώσεως. Εἰ δὲ νεκρὰ μὲν καὶ ταῦτα, οὐ μυσαττόμενα δὲ διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν χρείαν, πῶς οὐκ ἔστι τῶν ἀτοπωτάτων τὸ καθαρὰ μὲν ἡγεῖσθαι ταῦτα διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν χρείαν, μυσάττεσθαι δὲ τῶν ἁγίων μαρτύρων τὰ σώματα καὶ τοὺς τάφους ὑπὸ Ἑλλήνων, φυλακτικὰ ὄντα ἀπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς [7] καὶ ἰαματικὰ νοσημάτων τῶν κατὰ τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἀνιάτων; Παρείκαζε δὲ ὁ κύριος τὴν τῶν Φαρισαίων ἐσχη- B

7. διότι] Exspectabas διὰ τοῦτο, quod praecedenti ἐπειδὴ responderet, ut supra et in Resp. ad Quæst. 20. 21. 25. 35. 45. 52. 105..

1. ἔλεγεν] Cf. ev. Matth. XXIII. 27..

2. ἐν τῷ νόμῳ] Cf. Num. XIX. 11..

3. ὑπό τε παλαιᾶς κ. καινῆς] Subaudiendum διαθήκης. Sic etiam

omnes scripturae addita interpretatione traditae sint ab iis qui illas ediderunt; quoniam ipsa rei narratione significanter continetur rei intelligendae ratio, propterea scriptura non judicavit illam cum explicatione declarandam.

Quæstio 28.

Si Pharisaeorum simulatam pietatem arguens dominus dicebat eos sepulcra esse dealbata, plena ossibus mortuis et omni impuritate, et in lege qui mortuum tangebat impurus habebatur, quasi piaculum admisisset, et nos etiam mortuos eorumque sepulcra aversamur, quippe quum in veteri et novo foedere impurum cadaver appelletur: quomodo contra utrumque dominus non fecit, quum viduae filium resuscitans tetigit loculum quumque Jairi filiae manum apprehendit? Etsi enim uterque postea resuscitatus est, tamen tactum mortua corpora exceperunt.

Responsio.

Mortuorum cadavera et eorum sepulcra aversamur propter haerentem iis graveolentiam, non propter mortalitatem. Nam si omnino propter mortalitatem aversaremur mortuorum corpora, non oporteret profecto ex mortuorum animalium corporibus partes adhibere ad viventium usum, ut pelles, cornua, pilos, bilem, adipem, carnes, quae quidem nulla ratio eximere potest ab insita iis mortalitate. Sed si haec quidem mortua, nec tamen ea aversamur ob utilitatem quam praestant: quomodo non absurdissimum est haec quidem pura existimari ob utilitatem quam praestant, abominationi autem gentilibus esse sanctorum martyrum corpora et sepulcra, quae vim habent custodiendi ab insidiis daemonum et sanandi morbos arti medicae insanabiles? Comparavit autem dominus

infra. Pro τε autem fortasse legendum τῆς.

4. ὅτι etc.] Cf. ev. Luc. VII. 11. sqq. et VIII. 49. sqq..

5. μυσάττονται] Μυσάττεσθαι in hac Quæst. ac Resp. (coll. Quæst. 27.) usurpatur et med. et pass. significatione.

6. κ. θριξὶ κ. χολαῖς] Congruentius κ. ταῖς θριξὶ κ. ταῖς χολαῖς.

7. καὶ ἰαματικὰ νοσημάτων] Miracula ad martyrum tumulos memorantur inde a quarto saeculo; cf. Gass. l. c. p. 106. sq..

ματισμένην εὐλάβειαν τάφοις κεκονιαμένοις, ὅτι ὥσπερ τῇ νοή-
σει τῶν ζώντων βδελυκτή ἐστι τῶν νεκρῶν σωμάτων ἡ δυσωδία
καὶ ἀκαθαρσία, οὕτως καὶ ἡ ἐκείνων ἀνομία βδελυκτή ἐστι τῇ
νοήσει τῶν εὐσεβῶν, τρόπον τινὰ οὖσα αὐτῶν ψυχῆς νέκρωσις
καὶ δυσωδία καὶ ἀκαθαρσία. Ὥσπερ γὰρ χωρισθείσης τῆς ψυχῆς
τοῦ σώματος νεκρὸν τὸ σῶμα καὶ δυσῶδες καὶ ἀκάθαρτον, οὕτως
χωρισθέντος τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ τῆς ψυχῆς νεκρὰ ὑπάρχει ἡ
ψυχὴ καὶ δυσώδης καὶ ἀκάθαρτος. Κατ' ἐναντίωσιν δὲ ἔπραξεν
ὁ κύριος οὐδὲν οὔτε τῇ παλαιᾷ οὔτε τῇ καινῇ· οὐκ ἦν γὰρ ὑπὸ C
τὸν νόμον, ὅτε τοὺς ἐν τῇ ἐρωτήσει εἰρημένους νεκροὺς ἤγειρεν.
Ἀπὸ γὰρ τοῦ βαπτίσματος ἤρξατο ὁ κύριος τῆς εὐαγγελικῆς πο-
λιτείας, οὔσης ἔξωθεν τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς· διὸ οὐκ ἐμιάνθη
ἁψάμενος τοῦ νεκροῦ. [8] Κατὰ δὲ τὴν καινὴν ἐκεῖνα μόνα ἦν
μιαντικὰ ἀνθρώπων τὰ ἐκ τῆς καρδίας ἐξερχόμενα κακά· τὸ δὲ
ἅπτεσθαι νεκροῦ οὐ μιαίνει τὸν ἄνθρωπον.

Ἐρώτησις κθ'.

[1] Εἰ πεπλήρωτο ὁ οἶκος, ἔνθα ὁ κύριος ἦν ὁπηνίκα ὁ πα- D
ράλυτος ἔμελλε θεραπεύεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν οἱ
βαστάζοντες αὐτὸν καταλῦσαι τὴν ὀροφὴν καὶ δι' αὐτῆς καθεῖναι
τὸν ἀσθενοῦντα, πῶς οἱ ἐν τῷ οἴκῳ ἠθροισμένοι ὄχλοι οὐκ
ἐπλήγησαν τῆς ὀροφῆς λυομένης;

Ἀπόκρισις.

Αἰσθανόμενοι οἱ ἐν τῷ οἴκῳ μελλούσης τῆς ὀροφῆς ἀποστε-
γοῦσθαι πάντως ὑπεχώρησαν· οὐ γὰρ οὕτως ἦσαν ἀνόητοι οἱ τὴν
ὀροφὴν ἀποστεγοῦντες, ὥστε μὴ βοᾶν τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ ὑποχω-
ρεῖν ἵνα μὴ πλήσσωνται. Οὐδὲ γὰρ [2] ὅλης τῆς ὀροφῆς ἦν χρεία 410
ἀποστεγοῦσθαι, ἀλλὰ τόσον ὅσον ἤρκει εἰς τὴν ὑποχάλασιν τοῦ
παραλύτου.

Ἐρώτησις λ'.

Εἰ ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ ἄγγελος παρέπεται φύλαξ, καθὼς ἡ θεία
γραφὴ [1] λέγει, οἱ δὲ ἄνθρωποι ποτὲ μὲν αὔξησιν, ποτὲ δὲ μείω-

8. *Κατὰ δὲ τ. καινὴν*] Cf. ev. Matth. XV. 18..

1. *Εἰ* etc.] Cf. ev. Marc. II. 4. et Luc. V. 19..

2. *ὅλης τῆς ὀροφῆς*] Posset etiam accusativo casu legi *ὅλην τὴν ὀροφήν*, relatione ad infinitivum facta ut in sequenti membro; sed ex-

simulatam Pharisaeorum pietatem sepulcris dealbatis, quia quemadmodum viventium cogitatio foetorem et impuritatem aversatur corporum mortuorum, ita cogitatio piorum aversatur illorum iniquitatem, quae quodammodo eorum animae est mortalitas et foetor et impuritas. Quemadmodum enim discedente anima a corpore mortuum est corpus et foetidum et impurum, ita discedente ab anima timore dei mortua est anima et foetida et impura. Contrarium autem nihil fecit dominus neque veteri neque novo foederi; non enim erat sub lege, quum eos de quibus in interrogatione dictum est resuscitavit. Nam a baptismate auspicatus est dominus evangelicum institutum, quod a legis observatione liberum est; quare contaminatus non est mortuum tangens. In novo autem foedere ea tantum homines contaminant quae ex corde prodeunt mala: mortuum autem tangere non contaminat hominem.

Quæstio 29.

Si plena erat domus, in qua versabatur dominus tum quum paralyticum curaturus erat, atque idcirco coacti sunt qui eum portabant tectum solvere et per illud demittere infirmum: quomodo conferta in domo turba non percussa est tecto soluto?

Responsio.

Secesserunt profecto qui in domo erant, ubi tectum apertum iri animadverterunt; non enim adeo insani erant qui tectum aperiebant, ut non eos qui in domo erant clamore admonerent discedere ne percuterentur. Neque enim totum tectum opus fuit aperiri, sed quantum satis esset ad demittendum paralyticum.

Quæstio 30.

Si unumquemque hominem angelus assectatur custos, quemadmodum divina scriptura dicit, homines autem nunc

cusat tamen et genitivos illos partim nomen χρεία, partim verbum ἀποστεγοῦσθαι quatenus privationis significationem habet. *Sylburgius.*

1. λέγει] Cf. ev. Matth. XVIII. 10.

σιν, ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν συμφορῶν, διὰ τὰς ἑαυτῶν πράξεις ὑπέμειναν, [2] οἱ τῆς αὐξήσεως καὶ μειώσεως ὄντες ἀνεπίδεκτοι ποίαν τότε λειτουργίαν ἐπλήρουν, ἑκάστου τῶν ἀγγέλων παρὰ θεοῦ λειτουργίαν ἐξ ἀρχῆς εἰληφότος; B

Ἀπόκρισις.

Οἱ μὲν ἄγγελοι πάντες, ἄρχοντές τε καὶ ἀρχόμενοι, λειτουργίαν ἐκπληροῦσι χρειώδη τοῖς οὐρανοῖς καὶ [3] τοῖς διὰ τὸν ἄνθρωπον· οἱ δὲ λειτουργεῖν εἰληφότες τὸ παρέπεσθαι τοῖς ἀνθρώποις φύλακες ἀεὶ μὲν αὔξονται, μειοῦνται δὲ οὐδέποτε. [4] Ἢ γὰρ παρέπονται τῷ συναμφοτέρῳ, ψυχῇ λέγω καὶ σώματι, ἢ παρέπονται τῇ ψυχῇ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἕως τοῦ καιροῦ τῆς τοῦ κόσμου ἀνακτίσεως. Πρὶν ἢ δὲ ταγῶσι C παρέπεσθαι τοῖς ἀνθρώποις καὶ φυλάττειν αὐτούς, ἐν ταῖς ἄλλαις ὑπὲρ ἀνθρώπων λειτουργίαις λειτουργοῦσι τοῖς οἰκείοις ἄρχουσιν.

Ἐρώτησις λα΄.

Εἰ νεύματι θείῳ αἱ νεφέλαι τὸν ὑετὸν τῇ γῇ καταπέμπουσι, διὰ τί τὰς νεφέλας οἱ καλούμενοι [1] νεφοδιῶκται ἐπαοιδίαις τισὶ κατασκευάζονται, ἔνθα βούλονται, χαλάζας καὶ ἀμέτρους ὑετοὺς ἀκοντίζειν;

Ἀπόκρισις.

Τοῦτο ἐπειδὴ [2] κατὰ τὰς ἁγίας γραφὰς μαρτυρεῖς, τοὺς ὑετοὺς εἶναι ἐκ τῶν ἐπαοιδῶν ἄπιστον. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ ταύτην D περὶ τούτου ἐρωτήσας τὴν ἐρώτησιν οὐκ ἀφ᾽ ὧν ἐθεάσω γινομένων τὴν ἐρώτησιν πεποίηκας, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ὧν ἤκουσας.

2. οἱ τῆς] Vulgo inepte οἱ τῆς τῶν ἀγγέλων. Clar. in marg. τῶν ἀγγέλων οἱ τῆς.

3. τοῖς δ. τ. ἄνθρ.] Scil. γενομένοις.

4. Ἢ] Stephan. εἰ vitiose.

1. νεφοδιῶκται] H. e. tempestarii, de quibus Glossar. ad scriptt. med. et inf. latinit. (ed. du Fresne) s. h. v. adeas. Memorantur etiam in Synod. Trull. c. 61. (τούς τε λεγομένους νεφοδιώκτας καὶ γοητευτὰς etc.); sed ibi scholion Balsamonis (Canones SS. Apostt. etc. Par. 1620. Fol. p. 432.) ita habet: Νεφοδιῶκται (nubium persecutores s. indagatores) λέγονται οἱ ἐκ τῶν νεφῶν προμηνύοντες δῆθεν τὰ τοῖς πολλοῖς

incrementum, nunc imminutionem, ut in diluvio et caeteris calamitatibus, propter sua facta sustinuerunt: qui neque augeri neque minui possunt quale tunc ministerium adimplebant, quum angelorum unusquisque a deo ministerium ab initio acceperit?

Responsio.

Omnes quidem angeli, et qui regunt et qui reguntur, ministerium adimplent coelis et iis quae propter hominem facta sunt utile; qui autem id acceperunt muneris ut homines assectentur custodes, hi augentur quidem semper, nunquam vero minuuntur. Vel enim sequuntur utrumque simul, animam dico et corpus, vel animam e corpore egressam sequuntur usque ad tempus mundi renovationis. Ante autem, quam imperantur sequi homines eosque custodire, in aliis pro hominibus ministeriis ministrant propriis principibus.

Quæstio 31.

Si nutu divino nubes pluviam terrae immittunt: quare qui vocantur nubium agitatores incantationibus quibusdam perficiunt ut nubes, quo ipsi voluerint, grandinem et immensas pluvias jaculentur?

Responsio.

Quandoquidem id contra sanctas scripturas testaris, incredibile est pluvias ab incantationibus proficisci. Etenim ipse, qui hanc ea de re posuisti quaestionem, non ex iis quae fieri vidisti quaestionem posuisti, sed ex iis quae audivisti.

ἄγνωστα. Τινὲς γὰρ βλέποντες τὰ νέφη, καὶ μᾶλλον ὅτε δύνοντος τοῦ ἡλίου γίνονται πυρωδέστερα, φλυαροῦσιν ἐκ τούτων μανθάνειν ἀλήθειαν· ἐκ τοῦδε μὲν γὰρ τοῦ νέφους ἐοικότος περιστερᾷ περίστασιν λέγουσι τῷ ἐρωτῶντι ἐπελθεῖν, ἐξ ἑτέρου ἐοικότος ἀνθρώπῳ σπάθην ἐπιφερομένῳ πόλεμον προμηνύουσιν, ἐξ ἄλλου ἐοικότος λέοντι βασιλικῶν πραγμάτων προλέγουσιν ἐνέργειαν, καὶ ἄλλα τινὰ ἀλλόκοτα ἀποφοιβάζουσι φλυαρήματα.

2. *κατὰ τὰς ἁγ. γραφὰς*] Mallem aut *κατὰ τῶν ἁγίων γραφῶν* aut — quod (coll. Quaest. 1. not. 7.) praeferendum — *παρὰ τ. ἁγ. γραφάς*. Vid. Quaest. 37. not. 2..

Ἐρώτησις λβʹ.

Εἰ θνητὴν ὁ θεὸς τὴν ἡμετέραν ἔκτισε φύσιν, πῶς λέγεις ὅτι [1] Ὁ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν;

Ἀπόκρισις. 411

[2] Οὐκ, εἴ τι θνητὸν τῇ φύσει, τοῦτο ἀνάγκη πάντως ἀποθανεῖν· καὶ τούτου ἡ ἀπόδειξις τὸ θνητοὺς ὄντας τὴν φύσιν [3] τόν τε Ἐνὼχ καὶ τὸν Ἠλίαν ἐν ἀθανασίᾳ ἔτι διαμένειν, τοῦ [4] Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ γενομένους ἀνωτέρω. Ἀληθὲς οὖν τὸ θνητὴν τὴν φύσιν ἡμῶν πεποιηκέναι τὸν θεόν, καὶ εἰσελθεῖν τὸν θάνατον εἰς τὸν κόσμον τῇ τοῦ ἀνθρώπου παρακοῇ. Εἰ μὲν γὰρ ὥσπερ ἐποίησεν ὁ θεὸς θνητὴν τὴν φύσιν οὕτως ἐποίησε καὶ τὸν θάνατον, οὐκ ἂν διὰ τῆς παρακοῆς ὁ θάνατος· καὶ B
εἰ ὁ θεὸς τὴν παρακοὴν οὐκ ἐποίησεν, οὐδ' ἄρα τὸν θάνατον.

Ἐρώτησις λγʹ.

Εἰ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις ὡς [1] θνητῶν μὲν τὸ οἰκεῖον ἐπιγινώσκει πέρας, ὁ δὲ ἑκάστου χρόνος οὐ κατά τινά ἐστιν ὅρον, ὅπερ καλοῦσιν οἱ ἐκτὸς εἱμαρμένην, πῶς τῷ Ἐζεκίᾳ [2] προσετέθησαν χρόνοι; Τὸ γὰρ προστεθὲν ἐπὶ τοῦ προορισθέντος ἀριθμοῦ δῆλον ὅτι λαμβάνεται. Πόθεν οὖν ἐπὶ τῶν τελευτώντων τὸ τοῦ χρόνου ἀόριστον δείκνυται;

Ἀπόκρισις.

Ὅτι δὲ οὐχ ὥρισται τῆς ἑκάστου ζωῆς ὁ χρόνος, δείκνυται C
ἐκ τῶν γραφικῶν φωνῶν οὕτως· [3] Ἐάν, φησίν, ἐν τῷ πεδίῳ εὕρῃ ἄνθρωπος [4] νεάνιδα μεμνηστευμένην καὶ βιασάμενος αὐτὴν κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, τὸν μὲν ἄνδρα ἀποκτείνατε, [5] τὴν δὲ νεάνιδα μὴ ἀποκτείνητε. Ὃν γὰρ τρόπον ἐπάταξεν ἄνθρωπος ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ [6] πατάσσων αὐτὸν οὐχὶ παρῆν ὁ βοηθῶν, οὕτως ἐγένετο τὸ πρᾶγμα τοῦτο· καὶ ἐβόησεν ἡ νεᾶνις, καὶ ὁ

1. Ὁ ... ἐποίησεν] Sap. I. 13..

2. Οὐκ etc.] Cf. Gass. l. c. p. 83..

3. τόν τε Ἐ. καὶ τὸν Ἠ.] Cf. Genes. V. 24. et 2. Regg. II. 11..

4. Γῆ ... ἀπελεύσῃ] Genes. III. 19..

1. θνητῶν] Vulgo θνητόν. Jam Maran. verum vidit.

2. προσετέθησαν] Stephan. mendose προσετέθεισαν. Locus de Ezechia est 2. Regg. XX. 6. (Jesai. XXXVIII. 5.).

3. Ἐάν ... οὐκ ἦν] Deuter. XXII. 25.—27..

4. νεάνιδα] H. e. *adolescentu-*

Quæstio 32.

Si mortalem deus nostram condidit naturam, quomodo dicis: *Deus mortem non fecit?*

Responsio.

Non, si quid mortale natura, id necesse est omnino mori; atque hujus rei argumentum est, quod Enochus et Elias, quum mortales natura sint, in immortalitate adhuc perdurent, dicto illo: *Terra es et in terram reverteris* — facti superiores. Verum igitur est mortalem naturam nostram a deo factam esse, et mortem ingressam esse in mundum hominis inobedientia. Nam si quemadmodum naturam deus mortalem fecit ita etiam mortem fecisset, nequaquam causa mortis esset inobedientia; et si deus inobedientiae auctor non est, neque mortis profecto auctor est.

Quæstio 33.

Si hominum utpote mortalium natura proprium agnoscit finem, tempus autem uniuscujusque non quodam definitur termino, id quod extranei fatum appellant: quomodo Ezechiae additi sunt anni? Quod enim additur liquet id ad numerum praefinitum accedere. Unde igitur morientium tempus definitum non esse demonstratur?

Responsio.

Non definitum esse cujusque vitae tempus, demonstratur ex scripturae vocibus sic: *Si in campo*, inquit, *homo invenerit puellam desponsatam ac vi illata concubuerit cum ea, virum quidem occidite, puellam autem ne occidatis. Quemadmodum enim percussit homo proximum suum, et, quum eum percuteret, non adfuit qui opem ferret, ita illud facinus patratum est: clamavit puella neque adfuit qui opem*

lam mulierem (junge Frau); exspectaveris igitur hîc *παρθένον*: *virginem* (Jungfrau). Septuaginta *τὴν παῖδα*. Cf. Justin. Dial. c. Tr. c. 43. 67. 71. 84..

5. *τὴν δὲ νεάνιδα μὴ ἀπ.*] Septuag. *καὶ τῇ νεάνιδι οὐκ ἔστιν ἁμάρτημα θανάτου*. Sic etiam infra: *ἐβόησεν ἡ νεᾶνις*. Vid. praeced. notam.

6. *πατάσσων αὐτὸν*] Vid. Quæst. 23. not. 2..

βοηθῶν αὐτῇ οὐκ ἦν. Οὐκ ἂν δὲ παρείκασεν ἡ θεία γραφὴ τὴν
βεβιασμένην κοίμησιν τῇ βεβιασμένῃ ἀναιρέσει, εἰ ἦν ὁ θάνατος
ὡρισμένος· τὸ γὰρ παρὰ θεοῦ ὡρισμένον ἀβίαστόν τε καὶ ἀπαρά- D
βατον. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, δῆλον ὅτι οὐ τῇ προωρισμένῃ ζωῇ τοῦ
Ἐζεκίου προσετέθησαν χρόνοι ζωῆς, ἀλλὰ τοῖς ἀορίστως προλα-
βοῦσιν ἔτεσιν αὐτοῦ, ὧν τὸ τέλος ἐγίνετο διὰ τοῦ θανατικοῦ πά-
θους, [7] μὴ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ πάθους ἰασαμένου αὐτὸν καὶ εἰς τὸ
ζῆν αὐτὸν ἀποκαταστήσαντος.

Ἐρώτησις λδ'.

Εἰ, καθώς τινές φασιν, ὁ κατακλυσμὸς ἐν παντὶ τόπῳ τῆς
γῆς οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ τότε ἄνθρωποι ᾤκουν, πῶς ἀληθὲς 412
ὅτι [1] ὑψώθη τὸ ὕδωρ ἐπάνω πάντων τῶν ὑψηλῶν ὀρέων [2] δεκα-
τέσσαρας πήχεις;

Ἀπόκρισις.

Οὐ δοκεῖ ἀληθὲς εἶναι τὸ μὴ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ τὸν κατακλυσμὸν γεγονέναι· εἰ μή τι ἄρα κοιλότεροι ἦσαν οἱ τόποι, ἔνθα ὁ κατακλυσμὸς ἐγένετο, τῶν λοιπῶν τόπων τῆς γῆς.

Ἐρώτησις λε'.

Εἰ τῶν ἀλόγων ἁπάντων δημιουργός ἐστιν ὁ θεός, [1] διὰ τί B
τὸ διχηλοῦν ὁπλὴν καὶ μηρυκισμὸν [2] μὲν ἔχον καθαρὸν εἶναι ἀπεφήνατο; Καὶ πάλιν διὰ τί τὸ μηρυκισμὸν μὲν ἔχον, οἷον κάμηλος, ὁπλὴν δὲ μὴ διχηλοῦν, ἐν τοῖς [3] κακοῖς τέτακται, καὶ τὸ διχηλοῦν μὲν τὴν ὁπλήν, μηρυκισμὸν δὲ μὴ ἔχον, οἷον χοῖρος, ἐν τοῖς μὴ καθαροῖς λελόγισται; Καὶ ἐν τοῖς ἰχθύσι δὲ τὰ ἀλεπίδωτα; Καὶ τὰ πετεινὰ διὰ τί διῄρηνται, καίτοι τινῶν καθαρῶν, εἴ γε συγχωροῦνται, [4] ταὐτὰ τοῖς ἀκαθάρτοις ἐσθιόντων καὶ πραττόντων;

Ἀπόκρισις. C

Φύσει μὲν καθαρὰ ὑπάρχει πάντα τὰ ζῷα καὶ καλὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐξ ἀρχῆς γεγονότα κατὰ τὸ εἰρημένον· [5] Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν· καὶ τῆς θείας τετυχη-

7. μὴ τ. θεοῦ] Is enim Ezechiae vitam certo quodam termino non definivit. Maranus interpretatus est: *si non illius morbum deus sanasset eumque in vitam restituisset.*

1. ὑψώθη ... πήχεις] Genes. VII. 20..

2. δεκατέσσαρας] Rectius δεκαπέντε.

ferret. Non comparasset divina scriptura violentum coitum violentae caedi, si mors esset definita; quod enim a deo definitum est id nec vi moveri nec transcendi potest. Sed si res ita se habet, liquet non praefinitae Ezechiae vitae additos esse annos vitae, sed annis ejus indefinite praecedentibus, quorum finis aderat a morbo letali, non a deo qui morbum ejus sanavit et in vitam eum restituit.

Quæstio 34.

Si, ut nonnulli dicunt, diluvium in omni terrae loco non fuit, sed in eo quem tunc homines incolebant: quomodo verum est aquam evectam fuisse supra altissimos quosque montes quatuordecim cubitis?

Responsio.

Verum esse non videtur non in omni loco diluvium exstitisse: nisi forte decliviora fuerint loca, in quibus diluvium exstitit, caeteris terrae locis.

Quæstio 35.

Si omnium rationis expertium conditor est deus: quare quod bifidam ungulam habet ac ruminat id mundum esse pronuntiavit? Ac rursus quare id quod ruminat quidem, ut camelus, sed bifidam ungulam non habet, in malis numeratur, et quod ungulam quidem bifidam habet, sed non ruminat, ut porcus, in immundis recensetur? Et ex piscibus cur in immundis numerantur quae squamis carent? Etiam aves cur distinctae sunt, quum quidem mundae nonnullae, si iis concedatur, eadem atque immundae comedant et faciant?

Responsio.

Natura quidem munda sunt omnia animalia et bona a deo primitus facta secundum hoc dictum: *Et vidit deus omnia quaecunque fecerat, et ecce erant valde bona* — et divinam

1. *διὰ τί* etc.] Cf. Levit. XI. 3. sqq..

2. *μὲν*] Haec vocula vel ex sequentibus huc irrepsit vel post *ἔχον* aliquid omissum est. *Sylburgius*.

3. *κακοῖς*] V lgo *καλοῖς* inepte.

4. *ταὐτὰ*] Codd. msti et Stephan. *ταῦτα*.

5. *Καὶ . . . λίαν*] Genes. I. 31..

κότα εὐλογίας λεγούσης· [6] Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Ἀλλ' ἐπει-
δὴ ἐβούλετο ὁ θεὸς ὥσπερ ἐν πᾶσι τοῖς ἐσθιομένοις ὑπὸ τὸν ζυ-
γὸν τῆς τοῦ νόμου δουλείας ποιήσασθαι τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τοῦ-
το τῶν ζώων καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων τινὰ μὲν ὠνόμασε καθα-
ρά, ὧν καὶ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν βρῶσιν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπέτρεψε,
τινὰ δὲ ἀκάθαρτα ὠνόμασεν, ὧν τὴν βρῶσιν αὐτοὺς ἀπεῖργε. D
Καθαρὰ οὖν ταῦτα καὶ ἀκάθαρτα λέγονται· καθαρὰ μὲν διὰ τὴν
φύσιν, ἀκάθαρτα δὲ διὰ τὸν νόμον. Ἄλλως δὲ πάλιν καθαρὰ
καὶ ἀκάθαρτα λέγονται [7] διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν· ἐπειδὴ ἐν τῇ Αἰ-
γύπτῳ τότε πάντα τὰ ζῶα πλὴν τοῦ χοίρου ἐθεοποιοῦντο, διὰ τοῦ-
το τῶν ζώων τὰ μὲν καθαρά, τὰ δὲ ἀκάθαρτα ὠνόμασε· καὶ τὰ
μὲν καθαρὰ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς θύειν, τὰ δὲ μὴ ἐσθίειν ὡς ἀκάθαρ-
τα, [8] δι' ἑκατέρου δεικνύων αὐτὰ ἀνάξια ὄντα τῆς τοῦ θεοῦ προσ-
ηγορίας τε καὶ τιμῆς, καὶ διὰ τοῦ θύεσθαι καὶ ἐσθίεσθαι, καὶ πάλιν 413
διὰ τοῦ καλεῖσθαι αὐτὰ ἀκάθαρτα.

Ἐρώτησις λϛ'.

Εἰ τὸ θεῖον τροπῆς ἀνεπίδεκτον, [1] διὰ τί περὶ τῆς κρίσεως
τοῦ Σαοὺλ λέγει μεταμελεῖσθαι καὶ περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς
Νινευῒ ὅτι μετενόησεν;

Ἀπόκρισις.

Ὁ δεσπότης θεὸς καὶ κατὰ τὸ ὑπάρχειν καὶ κατὰ τὸ πράτ- B
τειν τὰς πρεπούσας αὐτῷ πράξεις ἄτρεπτός ἐστι. Προνοῶν δὲ
τῶν τρεπομένων πρὸς τὸ λυσιτελὲς τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προνοουμένοις
τρέπει τὰ πράγματα· διὸ καὶ πρὸς τὸ συγγινώσκειν καὶ πρὸς τὸ
μὴ συγγινώσκειν [2] ἀτρέπτως ἔχει. Συγγινώσκει γὰρ ἀτρέπτως
τοῖς διορθοῦσι τὰ ἑαυτῶν πταίσματα, τοῖς δὲ ἀδιορθώτως ἔχουσι
πρὸς τὰ κακὰ ἀτρέπτως οὐ συγγινώσκει. Τὸ οὖν [3] Μεταμεμέλη-
μαι τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ ἐμφαίνει τὸ κατὰ τὸ μὴ συγγινώσκειν, τὸ C
δὲ Μετενόησεν ὁ κύριος τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ δηλοῖ τὸ κατὰ τὸ
συγγινώσκειν. Ἄτρεπτος γάρ ἐστιν ὁ θεός, καὶ ἀεὶ ἐν τοῖς αὐτῷ

6. Αὐξάν. κ. πληθύν] Genes. I. 28..

7. διὰ τ. τ. αἰτίαν] Sacrificiorum causam eamdem affert etiam Theodoretus noster p. 105, 1. et p. 106, 1.. *Sylburgius.*

8. δι' ἑκατέρου] Stephan. omisit praepositionem διά, sed recte (in calce) monuit eam addendam esse.

1. διὰ τί] Mon. utroque loco

accepere benedictionem his verbis: *Crescite et multiplicamini.* Sed quandoquidem volebat deus ut in omnibus rebus ita in cibis jugo servitutis legis Judaeos subjicere, idcirco animalium et avium et piscium alia appellavit munda, quae et immolare et edere Judaeis permisit, alia appellavit immunda, quorum esu eos prohibuit. Munda igitur haec et immunda dicuntur: munda quidem propter naturam, immunda vero propter legem. Rursus autem munda et immunda dicuntur ob hanc causam: quandoquidem in Aegypto tunc animalia omnia praeter porcum divinitate donabantur, idcirco animalium alia quidem munda, alia vero immunda appellavit; ac munda quidem permisit illis ut immolarent, immunda vero edere vetuit, in utroque ostendens ea dei appellatione et honore indigna esse, et quod immolarentur et ederentur, et rursus quod immunda appellarentur.

Quæstio 36.

Si in deum non cadit mutatio: quare unctionis Saulis dicit se poenitentia duci et Ninives evertendae consilium mutavit?

Responsio.

Dominus deus et in eo quod est et in eo quod sibi convenientia agit est immutabilis. Providens autem iis quae mutationi obnoxia sunt, ad utilitatem eorum quibus providet res convertit: quare et ignoscendo et non ignoscendo immutabilis est. Ignoscit quidem immutabiliter iis qui suos ipsorum lapsus emendant, iis autem qui sine emendatione in malis perseverant immutabiliter non ignoscit. Illud igitur *Poenitentia ducor* ejus in non ignoscendo immutabilitatem declarat, illud autem *Consilium mutavit dominus* ejus in ignoscendo immutabilitatem demonstrat. Immutabilis enim est deus, ac sem-

διατί. — Argumentum quaestionis sumtum ex 1. Sam. XV. 11. et Jon. III. 10..

2. *ἀτρέπτως ἔχει*] In his verbis desinit Mon. loco posteriori.

3. *Μεταμελ.* et *Μετεν. ὁ κύρ.*] Cf. not. 1..

πρέπουσι [4]ποιεῖν διαμένει· τροπὴν δ' εἰς τὸ ποιεῖν τὰ μὴ πρέποντα αὐτῷ οὐ δέχεταί ποτε.

Ἐρώτησις λζ'.

Εἰ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα μὴ κατὰ νόμον ἦν, ὥσπεροῦν οὔτε ἦν, πῶς οὐκ ἦν παρὰ τὸν νόμον, καὶ πῶς ὑπὸ τῶν ἐννόμων ἐδέχθη; Πῶς δὲ οὐ παράνομοι οἱ ὑπὸ τὸν νόμον ὄντες καὶ τὸ D
παρὰ τὸν νόμον δεξάμενοι βάπτισμα; Εἰ δὲ ὑπὸ τὸν νόμον ἐτύγχανε τὸ τῆς χάριτος βάπτισμα, μήτε κατὰ νόμον μήτε ὑπὲρ νόμον μήτε παρὰ νόμον λεγόμενον, κατὰ τί γινόμενον εὑρεθήσεται;

Ἀπόκρισις.

Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου προοίμιον ἦν τοῦ εὐαγγελίου τῆς χάριτος· διὸ καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον [1]οὐκ ἦν. Οὐδὲ γὰρ ἐνεδέχετο τοὺς [2]κατὰ τὸν νόμον ἁμαρτήσαντας ἐν τούτῳ διὰ μετανοίας τε καὶ πίστεως τοῦ Χριστοῦ δέξασθαι τὴν συγχώρησιν.

Ἐρώτησις λη'. 414

Εἰ πιστώσασθαι τοὺς μαθητὰς ὁ Ἰωάννης περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι αὐτός ἐστιν, ἐβούλετο, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτοὺς πρὸς αὐτόν (τοῦτο γὰρ [1]τινες εἰρήκασι), διὰ τί μὴ κατ' ἀπόφασιν εἶπεν αὐτοῖς, ἀλλὰ πεῦσιν δι' αὐτῶν τῷ Χριστῷ προσήγαγεν; Εἰ δὲ αὐτὸς διὰ τὸ τῇ [2]εἱρκτῇ ἑαυτὸν ἐμβεβλῆσθαι ἐκ τῶν νοουμένων ποικίλως εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ ἀμφιβολίαν [3]κατέστη (καὶ γὰρ τοῦτο εἰρήκασιν [4]ἕτεροι), διὰ τί ὡς μηδέπω αὐτὸν ἐλθόντα ἐγνωκὼς ἐρωτᾷ; Τὸ γὰρ [5]Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος ἢ ἕτερον B
προσδοκῶμεν; ὡς μηδέπω μὲν τὸν Χριστὸν παραγενόμενον, [6]ἔρχεσθαι δὲ αὐτὸν προσδοκώμενον τὴν ὑπόνοιαν δίδωσι. Πεπει-

4. *ποιεῖν διαμένει*] Haec probe monuit Maran. pro vulg. *ποιεῖ διαμένειν* legenda esse: quapropter in textu posui.

1. *οὐκ ἦν*] Negatio est vulgo praetermissa. Male: ut jam Maranus notavit. Nempe — inquit — supra legem non erat, quia solus Christi baptismus peccata sub lege commissa expiabat.

2. *κατὰ τὸν νόμον*] H. e. *ad legem quod attinet (in Hinsicht auf das Gesetz)*, id quod hic idem indicat atque *contra legem*. Perperam igitur Maran. *κατὰ τοῦ νόμου* voluit; conjecerim potius (vid. Quaest. 31. not. 2.) *παρὰ τὸν νόμον*.

1. *τινες*] Joannem propter discipulos suos rogasse censuere plerique fere omnes ecclesiae patres.

per in iis quae ipsum decent facere permanet; mutationem autem ad ea quae ipsum non decent facienda nunquam suscipit.

Quæstio 37.

Si Joannis baptisma non fuit secundum legem, ut profecto non fuit: quomodo non praeter legem fuit, et quomodo ab iis qui lege obstricti erant susceptum fuit? Quomodo autem non legis transgressores fuere qui, quum essent sub lege, illud contra legem baptisma susceperunt? Quodsi sub lege erat gratiae baptisma, nec tamen secundum legem nec supra legem nec praeter legem fuisse dicitur: quo tandem modo exstitisse reperietur?

Responsio.

Baptisma Joannis prooemium fuit evangelii gratiae; quare etiam supra legem non fuit. Neque enim licebat iis qui contra legem peccaverant in hoc baptismate per poenitentiam et fidem Christi percipere remissionem.

Quæstio 38.

Si persuadere discipulis Joannes de Christo, ipsum esse Christum, volebat, quum eos ad ipsum misit (id enim nonnulli dixerunt): quare non conceptis verbis id iis declaravit, sed interrogationem per eos Christo protulit? Sin eo quod in carcerem injectus fuerat variis cogitationibus ad ambigentem de illo dubitationem adductus est (etenim id alii dixerunt): quare sic interrogat quasi nondum illum venisse sciret? Illud enim: *Tune es qui venturus est an alium exspectamus?* hanc de Christo opinionem exhibet quasi is nondum advenisset, sed venturus exspectaretur. Id enim si persuasum Joanni fuisset,

2. εἱρκτῇ] Codd. msti et Stephan. hic et infra εἰρκτῇ.

3. κατέστη] Maran. opinatus est legendum οὐ κατέστη.

4. ἕτεροι] Jam Tertullianus c. Marc. IV. 18. idem statuerat: „Atque adeo hoc erat Joannis scandalum, quod dubitabat ipsum venisse, quem exspectabant" etc..

5. Σὺ ... προσδοκ.] Ev. Matth. XI. 3..

6. ἔρχεσθαι] Hoc pro vulg. εὔχεσθαι, quod e textu ejeci, legendum esse Maran. recte advertit.

σμένος γὰρ τοῦτο οὐκ ἂν ἐπηρώτησε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ἢ ἕτερός τις παρ' ἐκεῖνον;

'Απόκρισις.

'Επειδὴ διάφοροι φῆμαι [7] περὶ ὧν ἐποιήσατο θαυμάτων ὁ 'Ιησοῦς διέτρεχον, [8] τῶν μὲν λεγόντων· 'Ηλίας ἐστὶν ὁ ταῦτα ποιῶν, τῶν δέ· 'Ιερεμίας, τῶν δέ· Ἄλλος τις τῶν προφητῶν, ταύ- C
τας τὰς φήμας ἀκούων ὁ 'Ιωάννης ἐν τῇ εἱρκτῇ πέμπει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ μαθεῖν, εἰ ὁ τὰ σημεῖα ποιῶν αὐτός ἐστιν ὁ ὑπ' αὐτοῦ μαρτυρηθείς, ἢ ἕτερός τις ὁ παρὰ τῶν πολλῶν θρυλλούμενος. Γνοὺς δὲ ὁ 'Ιησοῦς τοῦ 'Ιωάννου τὸν σκοπὸν ἐπὶ τῆς παρουσίας τῶν μαθητῶν 'Ιωάννου ἐποίησε πολλὰ θαύματα, πείθων αὐτοὺς καὶ τὸν 'Ιωάννην δι' αὐτῶν, ὡς αὐτὸς εἴη ὁ πεποιηκὼς καὶ τὰ ἐπ' ὀνόματι ἑτέρων φημιζόμενα θαύματα, ὁ ὑπ' αὐτοῦ μαρτυρηθείς.

'Ερώτησις λθ'. D

Εἰ πάντας ἕλκειν πρὸς ἑαυτὸν ὁ δεσπότης Χριστὸς μετὰ τὴν οἰκείαν ὕψωσιν [1] ἐπηγγείλατο, πῶς οὐ πάντες τῇ εἰς αὐτὸν πίστει προσέδραμον; Πῶς δὲ αὐτὸς ἐπαγγειλάμενος πρὸς αὐτὸν ἕλκειν οὐκ ἐναντιοῦται τῷ [2] Οὐδεὶς ἔρχεται πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατήρ μου ἑλκύσῃ αὐτόν;

'Απόκρισις.

'Απὸ τοῦ οἰκείου τέλους πᾶς λόγος κρίνεται· [3] τέλος δέ, τὸ 415
πάντας ἕλκειν πρὸς ἑαυτόν, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν· οὐ χρὴ οὖν πρὸ τοῦ τέλους τὰ τοῦ τέλους ἀπαιτεῖν. Ἕλκει δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τὸν υἱὸν τῷ διδόναι καὶ τῷ υἱῷ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν τοῦ δύνασθαι πάντας ἕλκειν πρὸς ἑαυτόν. Οὐκ ἄλλοτε οὖν ἕλκει ὁ πατὴρ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ ἄλλοτε ὁ υἱὸς πρὸς ἑαυτόν· διὸ οὐδὲν ἐναντίον ἐν τοῖς λόγοις.

'Ερώτησις μ'.

Εἰ ἐν τοῖς δαιμονῶσιν οἱ δαίμονες διηνεκῶς ἐνοικοῦσι, πῶς B

7. περὶ ὧν ἐπ. θαυμ.] Simplicior structura est περὶ τῶν θαυμάτων ἃ ἐποιήσατο. *Sylburgius.*

8. τῶν μὲν λεγόντων etc.] Cf. ev. Matth. XVI. 14..

1. ἐπηγγείλατο] Cf. ev. Joann. XII. 32.: κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.

2. Οὐδεὶς ... αὐτόν] Ev. Joann. VI. 44..

non ita interrogasset: *Tune es Christus an alius quisquam ab eo?*

Responsio.

Quoniam diversi rumores de miraculis a Jesu factis spargebantur, aliis dicentibus: *Elias est qui haec facit*, aliis: *Jeremias*, aliis: *Alius quispiam ex prophetis* — hos rumores audiens Joannes in carcere mittit discipulos suos sciscitatum, utrum is qui mira faciebat ipse esset cui testimonium tribuerat, an alius quispiam apud vulgus jactatus. Jesus autem, quum nosset consilium Joannis, praesentibus ejus discipulis multa fecit miracula, persuadens iis et per eos Joanni illum se esse qui celebrata etiam sub aliorum nomine miracula fecerit et Joannis testimonio laudatus sit.

Quæstio 39.

Si omnes tracturum se ad seipsum dominus Christus post propriam exaltationem promisit: quomodo non omnes ad ejus fidem accurrerunt? Quomodo autem ipse, dum pollicetur se ad se tracturum, non contradicit his verbis: *Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum?*

Responsio.

Ex proprio fine quivis sermo dijudicandus est; finis autem, nempe illud trahere omnes ad seipsum, tum erit *quum aboleverit omnem principatum et potestatem et virtutem:* non igitur convenit ante finem ea quae finis sunt requirere. Trahit autem pater ad filium, dum dat etiam filio potestatem et virtutem ut possit omnes trahere ad seipsum. Non alias ergo pater ad filium et alias filius ad seipsum trahit: quare nulla in verbis repugnantia.

Quæstio 40.

Si in daemoniacis continue daemones morantur: quomodo

3. τέλος... δύναμιν] Ep. 1. ad Cor. XV. 24.. Maranus voluit legi τέλος δὲ τοῦ πάντας etc.: *finis autem trahendi ad se ipsum*. Langus reddidit: *Dicti autem ejus, quo significatur pertractum iri ad se omnes, tum finis erit, cum* etc.. Sensus: Christus tunc omnes ad se trahet quum infestam quamcunque potestatem destruxit.

ἑτέροις κατασκευάζουσι βλάβας; Εἰ δὲ τοῦτο ποιοῦσι τῶν πασχόντων πρὸς βραχὺ [1] χωριζόμενοι, πῶς, ὅτε ἀοράτῳ δυνάμει ἀπ' αὐτῶν διωχθῶσιν, οὐκέτι ἐν αὐτοῖς ἴχνη τῆς οἰκείας παρουσίας δεικνύουσιν;

Ἀπόκρισις.

[2] Ἀδύνατον τὸν τοῖς δαίμοσι [κάτοχον] ποιῆσαί τι [ἀπόντος τοῦ δαίμονος· ὅσα γὰρ] ποιεῖ τῇ παρουσίᾳ παρόντος τοῦ [δαίμονος ποιεῖ, οὗ ἀποχωρήσαντος] οὐδὲ τὰ ἴχνη αὐτοῦ πάρεστιν· ἡ γὰρ ἀπελαύνουσα αὐτὸν ἀόρατος δύναμις φόβον αὐτῷ ἐντίθησι τοῦ C
μηκέτι πλησιάζειν τῷ τεθεραπευμένῳ.

Ἐρώτησις μα'.

Εἰ μόνου θεοῦ ἐστι ζωὴν καὶ ἰσχὺν διδόναι τοῖς σώμασι, πῶς τοῦτο ποιοῦσιν οἱ δαίμονες, ἐνισχύοντες τῶν [1] δαιμονώντων τὰ σώματα, ὥστε τὰ δεσμὰ καὶ τὰς ἁλύσεις συντρίβειν; [2] Ἐδεσμεῖτο γὰρ ἁλύσεσι καὶ πέδαις, καὶ διαῤῥήσσων τὰ δεσμὰ ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαίμονος εἰς τὴν ἔρημον.

Ἀπόκρισις. D

Οὐ τῷ σώματι παρέσχεν ὁ δαίμων τὴν δύναμιν πρὸς τὸ δύνασθαι συντρίβειν καὶ διαῤῥήσσειν τὰ δεσμὰ καὶ τὰς ἁλύσεις, ἀλλ' αὐτὸς ὁ δαίμων συνέτριβε καὶ [3] διέῤῥησσε τὰ δεσμὰ καὶ τὰς ἁλύσεις, εἰ καὶ ἡ θεία γραφὴ τῷ [4] δαιμονιῶντι προσῆψε τοῦ δαίμονος τὰ ἔργα.

Ἐρώτησις μβ'.

Εἰ τῶν μερῶν τῆς κτίσεως οἱ δαίμονες οὐκ ἐξουσιάζουσι, διὰ τί παρακουσθέντων τῶν χρησμῶν τοῖς Ἕλλησι τιμωρίας ἐπή- 416
γαγον, καὶ θεραπευθέντων τῶν εἰδώλων ταύτας ἀνέσχον καὶ ἀγαθὰ αὐτοῖς ἀντὶ τούτων παρέσχον; Πόθεν οὖν αὐτοῖς δυνατὸν εἰς τὴν ἑκατέρου [1] ἔννοιαν;

1. χωριζόμενοι] Sic recte Maran. dedit pro vulg. γνωριζόμενοι.

2. Ἀδύνατον etc.] Codd. msti et editi praebent: Ἀδύνατον τὸν τοῖς δαίμοσι ποιῆσαι τῇ ἀπ * ποιεῖ τῇ παρουσίᾳ παρόντος τοῦ * οὐδὲ τὰ ἴχνη etc.. Egregie Sylburgius, versionem Langianam secutus, textum restituit graecum; atque restitutum supra exhibui.

1. δαιμονώντων] Morell. δαιμονιώντων contra codd. mstos.

aliis struunt detrimentum? Sin hoc faciunt ab iis qui ab ipsis affliguntur ad breve tempus secedentes: quomodo, quum ex illis potestate invisibili exiguntur, deinceps in ipsis vestigia praesentiae suae non ostendunt?

Responsio.

Fieri non potest ut qui a daemonibus arreptus tenetur faciat quidpiam absente daemone; quaecunque enim facit praesentia praesentis daemonis facit, qui quum abscessit, ne vestigia quidem ejus manent: nam quae eum exigit vis invisibilis metum ei incutit, ut amplius ad eum qui curatus est non appropinquet.

Quæstio 41.

Si solius dei est vitam et robur dare corporibus: quomodo id daemones faciunt, qui roborant corpora daemoniacorum, ita ut vincula et catenas frangant? *Constringebatur* enim *catenis et compedibus*, *et vincula disrumpens agebatur a daemone in desertum.*

Responsio.

Non corpori vires praestitit daemon ut posset frangere et rumpere vincula et catenas, sed ipse daemon frangebat et rumpebat vincula et catenas, quamvis divina scriptura daemoniaco attribuit daemonis opera.

Quæstio 42.

Si in partes creaturae nihil possunt daemones: quare contemtis oraculis poenas gentilibus inferebant, atque cultu simulacris adhibito eas cohibebant et pro poenis beneficia illis praestabant? Unde igitur istis in utramque partem potestas?

2. *'Εδεσμεῖτο ... ἔρημον*] Ev. Luc. VIII. 29..

3. *διέῤῥησσε*] Eamdem formam cod. Vatic. Luc. V. 6. praebet.

4. *δαιμονιῶντι*] Legendum Marano videtur *δαιμονῶντι*, ut supra *δαιμονῶσιν* et *δαιμονώντων*.

1. *ἔννοιαν*] Sylburgius vult legi *ἐνέργειαν*, quod quidem minime necessarium, cum *ἔννοια* hoc loco non sit obscura. *Maranus*.

Ἀπόκρισις.

Ἔθος ἦν τοῖς δαίμοσι πρὸς πλάνην ἀνθρώπων προστιθέναι
ἑαυτοῖς ὥσπερ τοῦ θεοῦ τὸ ὄνομα οὕτως καὶ τὴν ἰσχύν. Ὅτι
δὲ οὐκ ἔστι τοῖς δαίμοσιν ἰσχὺς ἀμυντικὴ τῶν ἀνηκόων καὶ εὐ-
εργετικὴ τῶν ὑπηκόων, [2] δείκνυται ἐκ τῆς καταλύσεως ἧς ὑπέ- B
μεινεν ὁ ἑλληνισμὸς ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ. Φανερῶς γὰρ ὤ-
φθη ὁ ἑλληνισμὸς οὐχ ἑτέρᾳ δυνάμει κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ χρη-
σάμενος πλὴν τῇ διὰ χειρὸς ἀνθρώπων καὶ ξιφῶν· εἰ γὰρ εὐπό-
ρει ὁ ἑλληνισμὸς θείας δυνάμεως ὑπερμαχούσης αὐτοῦ καταλυο-
μένου, οὐκ ἂν τῇ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει ἐχρήσατο σώζειν [3] ἑαυτόν,
μάτην προσδοκήσας θεοὺς αὐτοῦ, ἐκ τῆς καταλύσεως· ὅπερ ἐστὶ
μέγιστος ἔλεγχος τῆς τῶν δαιμόνων ἀσθενείας καὶ τοῦ μηδέποτε αὐ-
τοὺς δυνηθῆναι θεῖα ἔργα ἐκτελεῖν, τιμωρητικὰ τῶν ἀνηκόων καὶ C
εὐεργετικὰ τῶν ὑπηκόων. Ἔτι δὲ εἰ πᾶσα θεραπεία ἐστὶ ζώντων
τε καὶ αἰσθανομένων, πῶς οὐκ ἔστι προδήλως [4] ψευδὲς τὸ Θε-
ραπευθέντων δὲ τῶν εἰδώλων ἀνέσχον τὰς τιμωρίας, τῶν μήτε
ζώντων μήτε αἰσθανομένων, ἀλλ' ὥσπερ πρὸς τὰς θεραπείας οὕ-
τως καὶ πρὸς τὴν παρακοὴν τῶν χρησμῶν ἀναισθήτως ἐχόντων;

Ἐρώτησις μγ'.

Εἰ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλυσμοῦ [1] λέγει ὅτι δύο δύο καὶ
ἑπτὰ ἑπτὰ ἐν τῇ κιβωτῷ εἰσηνέχθησαν [2] ἀλογίστως, οὐ τέσσαρα
καὶ δεκατέσσαρα ἐκ τῶν ἀκαθάρτων καὶ καθαρῶν, [3] καί τινες γὰρ D
εἰρήκασι, τινὲς δὲ ὅτι δύο [4] ἀκάθαρτα μόνον, ὁτιοῦν ἐκ τῶν
δύο ἀληθέστερον;

Ἀπόκρισις.

Ἀληθέστερον εἶπεν ὁ εἰπὼν τέσσαρα καὶ δεκατέσσαρα τοῦ εἰπόντος δύο καὶ ἑπτά· τὰ γὰρ δύο δύο εἶπεν ἀντὶ τοῦ δύο ἄῤῥενα καὶ δύο θήλεα, καὶ [5] ἑπτὰ ἑπτὰ ἀντὶ τοῦ ἑπτὰ ἄῤῥενα καὶ ἑπτὰ θήλεα. Ἀκάθαρτα δὲ τὰ δύο δύο.

2. δείκν. ἐκ τ. καταλύσεως] Noli inde concludere gentilismum illo tempore prorsus exstinctum fuisse; nam vid. Quaest. 1..

3. ἑαυτόν] Vulgo male ἑαυτήν.

4. ψευδὲς] Stephan. ψευδὲν errore.

1. λέγει] Scil. ἡ θεία γραφή — Genes. VII. 2.. Langus male supplet τις.

2. ἀλογίστως] H. e. numeros non in unam summam (IV et XIV) colligens. Explicatur igitur verbis quae statim sequuntur.

Responsio.

Mos erat daemonibus ad homines decipiendos attribuere sibi ipsis ut dei nomen ita etiam robur. Minime autem inesse daemonibus potestatem ultricem inobedientium et adjutricem obedientium demonstratur ex exitio, quod gentilismus accepit a christianismo. Nam manifeste declaratum est gentilismum non alia adversus christianismum potestate usum esse nisi quae hominum manu et gladiis exercetur; si enim abundaret gentilismus divina virtute ipsum pereuntem defendente, nequaquam humana potestate usus esset ut seipsum ab exitio, frustra diis suis exspectatis, servaret: quod quidem maximum argumentum est daemonum imbecillitatis atque eos nunquam posse divina opera edere, quibus inobedientes puniant et obedientes adjuvent. Praeterea si cultus omnis viventium est et sentientium: quomodo non manifeste falsum est illud „Cultu autem simulacris adhibito poenas cohibebant" — simulacris, inquam, quae nec vivunt nec sentiunt, sed ut ad cultum ita etiam ad contemtum oraculorum sensu carent?

Quæstio 43.

Si tempore diluvii dicit scriptura *duo duo* et *septem septem* in arcam introducta esse, ratione non subducta, nequaquam autem quatuor et quatuordecim ex impuris et puris animantibus, et si id aliqui dixerunt, aliqui autem duo impura dumtaxat: utrum ergo verius?

Responsio.

Verius dixit qui dixit quatuor et quatuordecim quam qui duo et septem: nam scriptura *duo duo* dixit pro duobus maribus et duabus feminis, et *septem septem* pro septem maribus et septem feminis. Impura autem duo duo.

3. *καί τινες γὰρ εἰρήκ.*] Lang. et Maran. inepte: *nam illud nonnulli dixerunt.* Pro γὰρ melius se haberet τοῦτο (h. e. ὅτι τέσσαρα ἀκάθαρτα ἐν τ. κ. εἰσηνέχθησαν), sed licet vulgatam lectionem retinere.

4. ἀκάθαρτα] Vulg. textus καθαρὰ mendose habet.

5. ἑπτὰ ἑπτὰ ἀντὶ τοῦ] Haec verba vulgo omissa sunt; sed ea reponenda esse jam Langus et Sylburgius notarunt.

Ἐρώτησις μδʹ. 417

Ἐπειδὴ τὴν τῶν πολυομμάτων ζώων [1] Ἡσαΐας καὶ Ἰεζεκιὴλ ἐθεάσαντο ὀπτασίαν, [2] ἆρα ἀμφοτέροις ἕν τι ἀπεκαλύπτετο ἢ θατέρῳ ἐδείκνυτο θάτερον; Τί δὲ καὶ ἐδείκνυτο δεικνύμενον;

Ἀπόκρισις.

Διὰ μὲν τῆς κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ὀπτασίας τὸ [3] κα-
τὰ τὸν Χριστὸν ἐδήλου μυστήριον, καθήμενον ἐπὶ θρόνου δόξης
καὶ τῇ βρώσει τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς καθαρισμὸν ποιοῦντα ἁμαρ- B
τίας ἀσεβῶν ἀνθρώπων, τῶν ἐν πάσῃ τῇ γῇ δοξαζόντων τὴν
ἁγίαν καὶ ὁμότιμον τριάδα ἐπὶ τῷ μεγέθει τῶν θείων δωρεῶν,
ἧς τῷ ὀνόματι βαπτισθέντες ἐδικαιώθησαν λαβόντες τῆς τῶν οὐ-
ρανίων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν μετουσίας τὴν ἐλπίδα. Ὃν γὰρ ἐθεά-
σατο ὁ προφήτης ἄνθρακα τοῖς ἀκαθάρτοις αὐτοῦ χείλεσι προσα-
γόμενον εἰς κάθαρσιν ἀνομιῶν τε καὶ ἁμαρτιῶν, μήνυμα εἶχε τῆς
δεσποτικῆς σαρκὸς καθαριζούσης τὸ συνειδὸς τῶν ἐσθιόντων αὐ- C
τὴν ἀπὸ πάσης ἀσεβείας. Διὰ δὲ τῆς κατὰ τὸν προφήτην Ἰεζε-
κιὴλ ὀπτασίας τὰ μέλλοντα ἐδήλου συμβήσεσθαι τῷ Ναβουχοδο-
νόσορ βασιλεῖ Βαβυλῶνος, ψυχαγωγίαν ὄντα τῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ
ἐν Βαβυλῶνι ὄντων Ἰσραηλιτῶν. Ἐθεάσατο δὲ ὁ προφήτης τετρα-
πρόσωπα ζῶα, ὁμοιώματα ἔχοντα ἀνθρώπου τε καὶ λέοντος, μόσχου
τε καὶ ἀετοῦ· [4] λέγει δὲ καὶ ὁ προφήτης Δανιὴλ περὶ τοῦ Ναβουχο-
δονόσορ, ὅτι [5] ηὐξήθησαν οἱ ὄνυχες αὐτοῦ ὡς ἀετοῦ καὶ αἱ τρίχες
αὐτοῦ ὡς λέοντος, καὶ χόρτον ἐψώμισαν αὐτὸν ὡς τὸν μόσχον, καὶ D
καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῷ. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ὀπτασίας ψυχα-
γωγίαν τινὰ ἐντίθησι τοῖς Ἰσραηλίταις, [6] τοὺς πρὸς τὴν κραταιάν
τε καὶ ἰσχυρὰν σφόδρα τῶν Βαβυλωνίων δυναστείαν ἀποβλεψαμέ-
νους καὶ ἐν ἀπογνώσει καθεστῶτας τοῦ μὴ δύνασθαι ἔτι ἐκ τῆς
τοιαύτης αἰχμαλωσίας τυχεῖν ἐλευθερίας· ἵνα οὖν ἀπὸ ταύτης τῆς
ἀπογνώσεως μεταστήσῃ τοὺς Ἰσραηλίτας ὁ θεὸς καὶ παρασκευά-
σῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν αὐτοῦ δυναστείαν ἀποβλέπειν, δείκνυσι τῷ

1. Ἡσ. κ. Ἰεζ.] Jes. VI. et Ez. I..

2. ἆρα] Stephan. ἄρα.

3. κατὰ τὸν Χριστὸν] Codd. msti, Stephan. et Maran. κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Genitivus quidem ista ratione usurpatus offensionem non praebet (Quaest. 131.), sed accusativus requiritur justa membrorum consonantia: κατὰ τὸν προφήτην — καθήμενον etc.. Videlicet falsa fluxit scriptura a sequenti ἐδήλου.

4. λέγει] Cf. Dan. IV. 30..

Quæstio 44.

Quandoquidem animalium multos oculos habentium oblata est Jesaiae et Ezechieli visio: num utrique unum quidpiam revelatum an alteri monstratum est alterum? Quid autem etiam id quod monstratum est indicabat?

Responsio.

Oblata Jesaiae prophetae visio mysterium Christi declarabat, sedentis in throno gloriae et per sanctae carnis suae manducationem expurgantis peccatum impiorum hominum, qui in universa terra ob magnitudinem divinorum donorum glorificant sanctam et pari honore dignam trinitatem, cujus nomine baptizati justificati sunt spe accepta participationis coelestium aeternorumque bonorum. Quem enim vidit propheta carbonem labiis suis impuris admotum ad expurgationem iniquitatum et peccatorum, is indicium habebat dominicae carnis expurgantis conscientias comedentium ab omni iniquitate. Per oblatam autem Ezechieli prophetae visionem ea indicabantur quae Nabuchodonosori regi Babylonis eventura erant in solatium Israelitarum, qui Babylone captivi erant. Vidit autem propheta quadruplici facie instructa animalia, similitudinem habentia hominis et leonis, vituli et aquilae; memorat autem etiam propheta Daniel de Nabuchodonosore: ungues ejus crevisse ut aquilae et crines ejus ut leonis, et herbam eum pastum esse ut vitulum, et cor hominis ei datum esse. Hac autem visione aliquid solatii injicit Israelitis, qui potentem ac fortem valde Babyloniorum dominatum intuebantur seque ex tali captivitate liberari posse desperabant: ut ergo ab hac desperatione Israelitas revocet deus eosque adducat ut ad ipsius potentiam respiciant, prophetae ostendit lenis et feri animalis

5. ηὐξήθησαν] Codd. msti et Stephan. ἠυξύνθησαν (sic).

6. τοὺς] Vulgo τοῦ vitiose. Nota constructionem mutatam; scribendum enim erat τοῖς ... ἀποβλεψαμένοις ... καθεστῶσι. Mutatio autem casus orta est ex verbis quae sequuntur: ἵνα οὖν ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπογνώσεως μεταστήσῃ τοὺς Ἰσραηλίτας: ea nempe verba, quae resumtionem comprehendunt, animo auctoris obversabantur quum scriberet τοὺς ... ἀποβλεψαμένους ... καθεστῶτας.

προφήτῃ ἡμέρου τε καὶ ἀνημέρου ζώου τὴν σύζευξιν καὶ βαρυσώμου καὶ πετεινοῦ τὴν σύμπηξιν· ἥμερον μὲν γὰρ ζῶον ὁ ἄν- 418
θρωπος, ἀνήμερον δὲ ὁ λέων, καὶ βαρύσωμον μὲν ζῶον ὁ μόσχος, πετεινὸν δὲ καὶ κοῦφον ζῶον ὁ ἀετός. [7] Ἐν ἐκείνοις μὲν οὖν δηλοῖ τὴν τῆς βασιλείας ἐξ ἀνημέρου εἰς ἡμερότητα μετάστασιν, [8] ἐν τούτοις δὲ τῆς βαρύτητος τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβολήν· ὑπόζυγος γὰρ ὁ μόσχος, ζυγοῦ δ' ἐλεύθερος ὁ ἀετός. Δείκνυσι δὲ τῷ προφήτῃ καὶ τροχὸν ἐν τῷ τροχῷ, μηνύων δι' αὐτῶν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπαγωγὴν εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ [9] ἀπαγωγὴν εἰς τὰ ἴδια.

Ἐρώτησις με'. B

[1] Διὰ τί ἐπὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ κατακέχρηται ὁ θεῖος ὁρισμὸς τῷ [2] τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου προσρήματι, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων προφητῶν οὐκ ἐποίησε; Καὶ εἰ τὴν [3] παγκόσμιον ἀνάστασιν ἐπὶ τῶν ξηρῶν ὀστέων ὁ αὐτὸς προφήτης τεθέαται, καὶ εἰ τῷ ὄντι ἀνέστησαν τὰ ὀστέα ἄνθρωποι γενόμενοι τέλειοι, καθὼς ἡ τοῦ αὐτοῦ προφήτου διδάσκει βίβλος;

Ἀπόκρισις.

Ἐπειδὴ ἔμελλε διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ κατ' ὀπτασίαν προγράφεσθαι τῶν νεκρῶν ἡ ἀνάστασις, μέλλουσα γίνεσθαι [4] ἐπὶ πραγ- C
μάτων διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ εἰρημένον· [5] Ἔρχεται ἡμέρα καὶ νῦν ἐστιν, [6] ὅτε πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς [7] τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται· διὰ τοῦτο καλεῖται τῷ τοῦ υἱοῦ [8] τοῦ ἀνθρώπου ὀνόματι. Καθάπερ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, μέλλων κατ' αὐθεντίαν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ

7. Ἐν ἐκείνοις] H. e. in conjunctione feri et lenis animalis (s. leonis et hominis).

8. ἐν τούτοις] H. e. in conjunctione gravis et levis animalis (s. vituli et aquilae).

9. ἀπαγωγὴν] Sylburgius legendum putat ἐπαναγωγήν *(reductionem)*. Sed servanda videtur ejusdem vocis repetitio, ut respondeat his verbis: τροχὸν ἐν τῷ τροχῷ. *Maranus.*

1. Διὰ τί etc.] Quaestionis argumentum Ezech. XXXVII. praebuit.

2. τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου] Codd. msti (librariorum negligentia) et editi nihil dant nisi τοῦ ἀνθρώπου.

3. παγκόσμιον] Sylburg. mallet πάγκοσμον. Sed illa vocis compositio apud Patres saepe occurrit; cf.

conjunctionem atque corpus grave gerentis et volatilis coagmentationem; lene enim animal est homo, ferum leo, atque corpus grave gerens animal est vitulus, volatile et leve aquila. In illis igitur demonstrat immitis regni in mansuetudinem, in his gravis servitutis in libertatem mutationem; jugo enim subjectus vitulus, libera a jugo aquila. Ostendit autem prophetae etiam rotam in rota, per haec indicans Judaeorum abductionem in captivitatem et abductionem in patriam.

Quæstio 45.

Quare in Ezechiele utitur divinum oraculum filii hominis appellatione, quod quidem in aliis prophetis non fecit? Praeterea an generalem totius mundi resurrectionem in aridis ossibus idem propheta vidit, et an revera ossa resurrexerunt perfecti homines facta, ut docet ejusdem prophetae liber?

Responsio.

Quandoquidem propheta Ezechiel per visionem depicturus erat mortuorum resurrectionem, quam filius hominis de factis instituet secundum haec verba: *Venit hora et jam adest, quando omnes qui in sepulcris sunt audient vocem filii hominis, et qui audierint vivent* — idcirco vocatur filii hominis appellatione. Quemadmodum Jesus, filius Navae, quum soli et lunae pro potestate sua imperaturus esset ut starent, accepit

Actt. mart. Just. c. 5..

4. *ἐπὶ πραγμάτων*] Lang.: *in fine rerum* (= *ἐπὶ τῷ τέλει τῶν πραγμ.*); Maran.: *reipsa*. Opponitur illa formula praecedenti *κατ' ὀπτασίαν*.

5. *Ἔρχεται ... ζήσονται*] Ev. Joann. V. 25..

6. *ὅτε π. οἱ ἐν τ. μνημ. ἀκ.*] Joannes *ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται*: quae lectio Sylburgio videtur esse verior. Verba vero *οἱ ἐν τοῖς μνημείοις*, fortius dicta quam illud *οἱ νεκροί*, ex l. c. v. 28. repetita sunt.

7. *τοῦ υἱοῦ*] Codd. msti et Stephan. utramque vocem omiserunt; vid. not. 2..

8. *τοῦ*] Deest in editione Marani.

προστάσσειν [9] τὴν στάσιν, λαμβάνει τοῦ Ἰησοῦ [10] τὸ ὑπὸ τῆς κτί-
σεως τῇ ὑπακοῇ τοῦ προστάγματος τιμώμενον, οὕτως καὶ ὁ Ἰεζε-
κιὴλ λαμβάνει τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὄνομα καὶ διὰ τῆς ὀ- D
πτασίας ἐγείρει τοὺς νεκροὺς τῇ δυνάμει τοῦ προσρήματος. Ἦν δὲ
ἐπὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ τὰ πάντα ὀπτασία, καὶ τὰ ὀστέα καὶ ἡ τούτων
ἀνάστασις. Δείκνυσι δὲ τῷ προφήτῃ ταύτην τὴν ὀπτασίαν ὁ θεός,
προηγουμένως μὲν μηνύων δι' αὐτῆς τὴν ἐσομένην διὰ Χριστοῦ
πάντων. [11] κοσμικὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν, ἔπειτα δὲ διὰ τὴν
ψυχαγωγίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν τῶν ἀπογνόντων ἑαυτοὺς τῷ δεδου-
λῶσθαι ὅτι ἐλεύθεροι ἔσονται τῆς τῶν Βαβυλωνίων βασιλείας·
καθάπερ γὰρ τὰ νεκρὰ σώματα ἐν τοῖς μνημείοις κείμενα, ἐλπίδα 419
οὐκ ἔχοντα ἐγέρσεως, οὕτως ἑαυτοὺς ἐλογίσαντο εἶναι ἐν Βαβυλῶνι,
χωρὶς πάσης ἐλπίδος τῆς ἐπανόδου. Δηλοῖ δὲ τοῦτο ὁ αὐτὸς προ-
φήτης ἐν οἷς λέγει· [12] Καὶ ἐλάλησε κύριος πρός με λέγων· Υἱὲ ἀν-
θρώπου, τὰ ὀστᾶ ταῦτα πᾶς οἶκος Ἰσραήλ ἐστιν· αὐτοὶ λέ-
γουσι· Ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, ἀπώλετο ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, καὶ
τὰ ἑξῆς.

Ἐρώτησις μϛ'.

Εἰ καλὰ τὰ τοῦ βίου πάντα, διὰ τί οἱ τούτων ἀπεχόμενοι
ἐν γραφαῖς ἐπαινοῦνται, καὶ οἱ ἀντεχόμενοι αὐτῶν διαβάλλονται;
Εἰ δὲ φαῦλα τυγχάνει, διὰ τί τὰ φαῦλα τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ συμ- B
παρέζευκται, καὶ ταῦτα ἀγαθοῦ τοῦ δημιουργοῦ τυγχάνοντος;

Ἀπόκρισις.

Οὐχ ἁπλῶς ἐπαινετὸν τὸ ἀπέχεσθαι τῶν τοῦ βίου καλῶν,
οὔτε ἁπλῶς ψεκτὸν τὸ ἀντέχεσθαι αὐτῶν, ἀλλ' ἑκάτερον πρέποντι
λόγῳ γινόμενον, καὶ τὸ ἀπέχεσθαι καὶ τὸ ἀντέχεσθαι αὐτῶν,
ἐστὶν ἐπαινετόν· [1] ἐναντίως δὲ γινόμενον, ἀμφότερά ἐστι ψεκτά.
Ὅτι δὲ οὐδὲν φαῦλον κατ' οὐσίαν συμπαρέζευκται τῇ ἡμετέρᾳ
ζωῇ, δηλοῖ ἡ θεία γραφὴ τῶν δημιουργημάτων ἐπαινοῦσα τὴν C
γένεσιν, λέγουσα· [2] Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ

9. *τὴν στάσιν*] Ita codd. msti et Maranus; sed illi codd. in marg. et caeteri editores habent *τὴν κλῆσιν* (copulant cum verbis *λαμβ. τοῦ Ἰησοῦ*: *appellationem Jesu accepit*) — et male quidem: scilicet istud *τὴν κλῆσιν* ferri nequit propter sequens *τὸ ... τιμώμενον*. — De illo Josuae nomine vid. Justin. Dial. c. Tr. c. 75. et quae ibi adnotavi.

Jesu nomen quod creatura mandato obediendo venerata est: ita etiam Ezechiel accipit filii hominis nomen et per visionem resuscitat mortuos potestate cognominis. In Ezechiele autem omnia visio fuerunt, et ossa et eorum resurrectio. Hanc autem visionem deus prophetae ostendit, praecipue quidem ut per eam demonstret futuram per Christum omnium generalem resurrectionem ex mortuis, deinde vero propter solatium Israelitarum, qui ob servitutem desperabant se liberos ex Babyloniorum dominatu futuros; nam quasi mortua corpora in monumentis jacentia, spem resurrectionis non habentia, ita sibi esse Babylone videbantur, absque ulla spe reditus. Declarat hoc idem propheta quum dicit: *Et locutus est dominus ad me dicens: Fili hominis, ossa haec omnis domus Israelis sunt; ipsi dicunt: Exaruerunt ossa nostra, periit spes nostra* — et quae sequuntur.

Quæstio 46.

Si bona sunt omnia quae in hac vita sunt: quare qui iis abstinent in scripturis laudantur, et qui ea complectuntur vituperantur? Sin autem mala sunt: quare mala nostrae vitae alligata sunt, idque quum bonus sit creator?

Responsio.

Non omnino laudabile est vitae bonis abstinere, neque omnino vituperabile est ea complecti: sed utrumque si convenienti ratione fiat, et abstinere et complecti, laudem meretur; si vero contraria fiant ratione, utrumque vituperio dignum. Nihil autem essentia malum vitae nostrae adjunctum esse declarat divina scriptura creaturarum originem laudando, dum ait: *Et vidit deus omnia quaecunque fecerat*,

10. *τὸ ... τιμώμενον*] Facile suppletur *ὄνομα*. *Maranus*.

11. *κοσμ. ἀνάστ.*] H. e. *ἀνάστ. παντὸς τοῦ κόσμου*.

12. *Καὶ ... ἡμῶν*] Ez. XXXVII. 11..

1. *ἐναντ. δὲ γινόμενον*] Nominativus absolute positus.

2. *Καὶ ... λίαν*] Genes. I. 31.. Pro *εἶδεν* (vid. Quaest. 35.) codd. msti et editi male dant *οἶδεν*.

ἰδοὺ καλὰ λίαν. Παρατρεψάντων δὲ ἡμῶν ἑκουσίως τὰ καλά, φαῦλα ὑφίσταται. Οὐκ ἔστι γὰρ φαῦλον ἐν τῷ ὑγιεῖ, τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν ἀνατρέπτων μενόντων· ὥστε μηδὲν εἶναι φαῦλον παρὰ τὴν παρατροπὴν τοῦ καλοῦ. Οὐδὲν οὖν συμπαρέζευκται φαῦλον τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ· τὰ γὰρ φαῦλα χρήσει ἀλόγῳ εἰσὶ φαῦλα καὶ οὐ φύσει, προαιρετὸν δὲ τὸ κεχρῆσθαι ἢ καλῶς ἢ φαύλως.

Ἐρώτησις μζ΄. D

Εἰ τοῖς στοιχείοις οὐ πρόσεστιν αἴσθησις, διὰ τί Μωσῆς μὲν οὐρανὸν καὶ γῆν τῷ λαῷ [1] διαμαρτύρεται, Ἠσαΐας δὲ κατηγορῶν τοῦ αὐτοῦ λαοῦ τούτοις ἀκούειν [2] ἐγκελεύεται;

Ἀπόκρισις.

Τὰ λεγόμενα πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πρὸς τοὺς ἐν αὐτοῖς λέγεται λογικούς, ὡς τὰ λεγόμενα πρὸς τὴν πόλιν πρὸς τοὺς πολίτας λέγεται, ὡς τὸ [3] Ἱερουσαλὴμ Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτεί- 420
νουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους [4] πρὸς αὐτήν. Οὐ γὰρ ἡ πόλις ἀπέκτεινε καὶ ἐλιθοβόλησεν ἀλλ' οἱ πολῖται.

Ἐρώτησις μη΄.

Διὰ τί ὁ κύριος ἔλεγε [1] πρὸς τὴν Μαρίαν μετὰ τὴν ἔγερσιν· [2] Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου; Εἰ μὲν οὖν πρὸ τῆς ἀναλήψεως οὐδενὶ ἐξῆν αὐτοῦ ἅπτεσθαι, πῶς μετὰ μικρὸν τοῖς μαθηταῖς καὶ τῷ Θωμᾷ ποιεῖν ἐπέτρεπε τοῦτο; Εἰ δὲ ἐξῆν, πῶς ὃ ἔμελλε μετὰ μικρὸν τοῖς πολλοῖς ἐπιτρέπειν ἀπηγόρευσε τῇ Μαρίᾳ πρὸ μικροῦ; B

Ἀπόκρισις.

Τὸ Μή μου ἅπτου εἴρηται πρὸς τὴν Μαρίαν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ [3] Μή μοι ἀκολούθει, ὥστε διὰ παντὸς

1. διαμαρτύρεται] Deuter. XXXII. 1..

2. ἐγκελεύεται] Jesai. I. 2..

3. Ἱερουσ. ... αὐτήν] Ev. Matth. XXIII. 37..

4. πρὸς αὐτήν] Maran. praepositionem πρὸς errore omisit. Praeterea idem cum Sylburgio vult legi αὑτὴν (= σεαυτὴν) pro αὐτήν, qua quidem emendatione non opus est; cf. Baumgarten-Crusium et Meyerum ad loc. Matth..

1. πρὸς τὴν Μαρίαν] Codd. msti πρὸς τὴν μητέρα Μαρίαν. Attamen margini eorum apposita est haec nota: Ὅρα τί φησιν ἐνταῦθα.

et ecce erant valde bona. Nobis autem sponte pervertentibus bona, mala fiunt. Non enim malum est in sanitate, si quae illi bona insunt non pervertantur: proinde mali nihil est nisi per boni perversionem. Nihil igitur mali adjunctum nostrae vitae; nam quae mala sunt ea ob usum a ratione alienum mala sunt, non natura: bene autem vel male uti in libero positum est arbitrio.

Quæstio 47.

Si sensus elementis non est: quare Moses coelum et terram populo testes producit, Jesaias autem ipsum populum incusans coelum et terram audire jubet?

Responsio.

Quae coelo et terrae dicuntur iis dicuntur qui ratione praediti sunt in coelo et terra, quemadmodum quae civitati dicuntur civibus dicuntur, velut illud *Hierosolyma Hierosolyma quae occidis prophetas et lapidas eos qui ad eam missi sunt.* Non enim civitas occidit et lapidat sed cives.

Quæstio 48.

Quare dominus dicebat Mariae post resurrectionem: *Noli me tangere; nondum enim adscendi ad patrem meum?* Si quidem ante adscensionem nemini licebat eum tangere: quomodo paulo post discipulis et Thomae permisit ut id facerent? Sin licebat: quomodo quod paulo post concessurus erat pluribus id paulo ante vetuit Mariae?

Responsio.

Illud *Noli me tangere* dictum est Mariae a servatore in hanc sententiam: Noli me assectari, ita ut mecum semper sis

Οὐ γὰρ τὴν τοῦ κυρίου μητέρα φησὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἱερὸν εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν λέγει. Μή ποτε οὖν οὐ τοῦ διδασκάλου ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τῶν μεταγραφόντων προσθήκη· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐν τῇ λύσει ταύτῃ τοῦ ζητήματος πρόσκειται.

2. *Μή...μου*] Ev. Joann. XX. 17..

3. *Μή μοι* etc.] Euthymius ad loc. Jo.: *Κωλύει δὲ αὐτὴν προσφέρεσθαι αὐτῷ τοῦ λοιποῦ καθὼς τὸ πρότερον, θειοτέρας ἤδη τῆς σαρκὸς αὐτοῦ γενομένης.* Similiter Chrysostomus Hom. 86. in Joann..

συνεῖναί μοι κατὰ τὴν πρὸ τοῦ σταυροῦ μου διαγωγήν. Ἐβούλετο γὰρ κατὰ μικρὸν ἀπεθίζειν τοὺς μαθητὰς τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ θέας τε καὶ παρουσίας· διὸ οὔτε διὰ παντὸς [4] ὡρᾶτο τοῖς μαθηταῖς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐν αἷς διέτριβεν ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οὔτε πάντη ἀθέατον αὐτοῖς ἑαυτὸν κατέστησεν, ἀλλ' ἐκ δια- C
λείμματος ἀμφότερα ἐποιεῖτο, καὶ τὸ ὁρᾶσθαι αὐτοῖς καὶ τὸ μὴ ὁρᾶσθαι.

Ἐρώτησις μθ'.

[1] Τίς ἡ ἀπόδειξις τοῦ μόνα δύο θηρία τε καὶ κτήνη, ἄρσεν καὶ θῆλυ, ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ παρῆχθαι, ἐπειδὴ τοῦτό τινες τῶν εὐσεβῶν εἰρήκασι πρὸς σύστασιν τοῦ μὴ ἐξ ἀλόγων δορᾶς [2] τοὺς δερματίνους χιτῶνας τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ θεοῦ [3] δεδόσθαι;

Ἀπόκρισις. D

Εἰ ἐν ἑκάστῳ γένει ἐστί τινα [4] γεναρχῆ, καὶ τὰ μὲν γεναρχῆ ἐστιν ἔργα θεοῦ, τὰ δὲ ὑπὸ τὰ γεναρχῆ εἰσιν ἔργα φύσεως διὰ σπορᾶς καὶ γενέσεως ὑφεστῶτα, δῆλον ὅτι ἑκάστου γένους πλὴν τῆς μιᾶς ζυγῆς ἀῤῥενοθήλεος οὐκ ἐποίησεν ὁ θεός. Χιτῶνας δὲ δερματίνους ἐποίησεν ὁ θεός, οὐκ ἀνθρωπίνως ἀλλὰ δημιουργικῶς· οὐ γὰρ ζῶα σφάξας καὶ τούτων τὰ δέρματα συῤῥάψας χιτῶνας ἐποίησεν, ἀλλ' αὐτοὺς τοὺς χιτῶνας ἐδημιούργησε 421
τοὺς δερματίνους. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις ὅτι Εἰ ἐδημιούργησεν ὁ θεὸς τοὺς δερματίνους χιτῶνας μετὰ τὰς ἑπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας, πῶς λέγει ἡ θεία γραφὴ ὅτι [5] Κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων ὧν ἤρξατο ποιεῖν; Κατέπαυσε τὴν ποίησιν, τουτέστι τοῦ ποιεῖν τὰ μὴ ὄντα· τὰ δὲ δέρματα, ἃ νῦν ποιεῖ, οὐ νῦν ἄρχεται ποιεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ ποιήσει τῶν ζώων καὶ τὰ δέρματα αὐτῶν ἐγίνοντο πάλαι. [6] Κατὰ B
ταῦτα δὲ καὶ τὸ [7] Ἔπλασεν ἔτι κύριος ὁ θεὸς ἀπὸ τῆς γῆς πάντα τὰ κτήνη καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν

4. ὡρᾶτο] Morell. et Maran. ὁρᾶτο.

1. Τίς ἡ ἀπόδειξις ... δεδόσθαι] Cf. Gass. l. c. p. 107..

2. τ. δερμ. χιτῶνας etc.] Scriptor ad Genes. III. 21. respexit.

3. δεδόσθαι] Vulgo δίδοσθαι.

4. γεναρχῆ] Ita pro vulg. γενάρχη hîc et paulo post scripsi. Confut. dogm. Arist. in praef.: τὰ δὲ ἐκ τῶν γεναρχῶν γεγενημένα.

juxta eam, quam ante crucem meam habui, vitae consuetudinem. Volebat enim paulatim discipulos assuescere, ut ipsius corporis adspectu et praesentia carerent; quapropter nec semper discipulis videndum se praebebat quamdiu in terris post resurrectionem moratus est, neque omnino inadspectabilem se illis praebebat, sed interposito spatio utrumque faciebat, ut et videretur illis et non videretur.

Quæstio 49.

Quomodo demonstrari potest binas tantum feras et pecudes, masculum et feminam, in mundi creatione esse productas: quandoquidem hoc nonnulli piorum dixerunt, ut probarent non e pellibus animalium rationis expertium pelliceas tunicas primis hominibus a deo datas esse?

Responsio.

Si in unoquoque genere quidam sunt generis principes, et generis principes sunt dei opera, quae vero sub generis principibus sunt opera naturae sunt satu et generatione subsistentia: liquet in unoquoque genere praeter par unum, masculum et feminam, nihil quidquam a deo creatum fuisse. Tunicas autem pelliceas deus fecit, non humana arte sed creantis modo; non enim animantibus caesis eorumque pellibus consutis tunicas elaboravit, sed ipsas tunicas creavit pelliceas. Dicet autem fortasse quispiam: Si deus pelliceas has tunicas creavit post septem creationis dies, quomodo dicit divina scriptura: *Conquievit deus die septimo ab omni opere quod coeperat patrare*? Conquievit a creatione, hoc est ab iis quae non sunt creandis; pelles vero, quas nunc creat, non nunc creare incipit, sed in animantium creatione pelles quoque eorum dudum creatae erant. Similiter se habet etiam illud *Formavit praeterea dominus deus de humo omnes pecudes et feras terrae, et adduxit eas ad Adamum* — et quae

5. *Κατέπαυσεν ... ποιεῖν*] Genes. II. 2..

6. *Κατὰ ταῦτα*] Legi potest etiam *κατὰ ταὐτά* (Sylburg.). Sed parum refert.

7. *Ἔπλασεν ... Ἀδάμ*] Genes. II. 19..

Ἀδάμ, καὶ τὰ ἑξῆς· τὸ γὰρ ἔτι [8]τὴν δευτέραν σημαίνει τούτων γένεσιν.

Ἐρώτησις ν'.

Ἐπειδὴ πάλαι μὲν οἱ παῖδες, νῦν δὲ ἡμεῖς ὑμνοῦντες τῇ ὡσαννὰ φωνῇ καὶ τῇ τοῦ ἀλληλούϊα κεχρήμεθα, [1]τίς ἐστιν ἡ τούτων ἑρμηνεία;

Ἀπόκρισις.

Ἑρμηνεία ἐστὶ τοῦ μὲν ἀλληλούϊα τὸ [2]ὑμνήσατε μετὰ μέλους C τὸ ὄν, τοῦ δὲ ὡσαννὰ [3]μεγαλωσύνη ὑπερκειμένη.

Ἐρώτησις να'.

Εἰ ἄτρεπτον τὸ θεῖον, πῶς βλασφημούμενον καὶ εὐφημούμενον τὰς ἀμοιβὰς [1]ἀμφοτέροις τῆς [2]ἑκατέρων πράξεως πολλάκις ἀξίας ἀπέδωκεν;

Ἀπόκρισις.

[3]Μένων ὁ θεὸς ἐν τῇ οἰκείᾳ αἰσθήσει τε καὶ δικαιοσύνῃ ἀτρέ- D πτως ἑκάστῳ τὰ κατ' ἀξίαν ἀποδίδωσιν· οὐ μὴν κατὰ παρατροπὴν τοῦτο ποιεῖ εὑρών, ἀλλ' ἀεὶ ἐσχηκὼς ἔχει τὸ ἐν τούτοις ἄτρεπτον· καὶ ἔχων ἐν ἴσῃ τάξει ἔχει περί τε βλασφήμους καὶ τοὺς ὑπὸ ἀναισθησίας κατεχομένους ἢ ἀδικίας, [4]ἅπερ ἐστὶ τὰ ἀλλότρια.

Ἐρώτησις νβ'.

[1]Εἰ εὐσεβεῖ ζήλῳ κινούμενος ὁ Σαοὺλ τὰς ἐγγαστριμύθους 422 ἀνεῖλε, διὰ τί συνηλάθη ὥστε παρὰ ἐγγαστριμύθου ζητῆσαι πρόῤῥησιν; Καὶ εἰ τῷ ὄντι ἐκείνη τὸν Σαμουὴλ ἀνήγαγεν, ἐπειδὴ τοῦτό φησιν ἡ γραφή; Καὶ ὅτι ἀληθεύει μὲν αὕτη, τὸ δὲ πρᾶγμα ἀσεβὲς δῆλον.

8. τὴν δευτέραν σημ. τούτων γένεσιν] Quantum hujus scriptoris sententiam intelligo, sic videtur explicari posse. Duos agnoscit nascendi modos: alterum principibus generis, quos deus formavit, alterum iis qui ex generis principibus generati sunt congruentem. Itaque secundam illam creationem, his verbis: *Formavit praeterea dominus deus*, de generatione ex principibus generis intelligit. Sic etiam pelliceas tunicas deum non artificis sed creatoris more fecisse docet, ita tamen ut pelles minime tunc e nihilo eductae fuerint, sed ex iis desumtae quae cum animalibus creatae ab initio fuerant. *Maranus* (in Add.).

1. τίς] Codd. msti et Stephan. τί. Sed vid. Quaest. 82..

sequuntur; nam vox *praeterea* secundam designat horum creationem.

Quæstio 50.

Quia olim quidem pueri, nunc vero etiam nos dum hymnos cantamus voce *osanna* et *alleluia* utimur: quae harum est interpretatio?

Responsio.

Interpretatio verbi *alleluia* est: laudate cum cantu id quod est, verbi autem *osanna:* magnitudo suprema.

Quæstio 51.

Si immutabilis deus est: quomodo blasphemiis appetitus et laudibus celebratus mercedem utrisque actione utrorumque saepe dignam rependit?

Responsio.

Deus in proprio sensu et justitia immutabiliter manens unicuique pro meritis reddit; non sane id mutatus facit, quasi invenerit, sed, quum semper habuerit, retinet his in rebus immutabilitatem: eamque retinens eodem ordine habet blasphemos et eos qui percalluerunt aut injustitiae crimine obstricti sunt, quae quidem aliena sunt peccata.

Quæstio 52.

Si pio studio motus Saulus ventriloquas sustulit: quid eum impulit ut a ventriloqua quaereret praedictionem? Et num revera illa Samuelem eduxit: quandoquidem id ait scriptura? Atque hanc quidem vera dicere, rem vero impiam esse patet.

2. *ὑμν. μ. μ. τὸ ὄν*] הַלְלוּ־יָהּ.

3. *μεγαλωσ. ὑπ.*] הוֹשִׁיעָה נָּא. Rectius LXX Ps. CXVII. 25.: *σῶσον δή.*

1. *ἀμφοτέροις*] Stephan. *ἀμφοτέρης* mendose.

2. *ἑκατέρων*] Ferri potest, et masculino genere et neutro; sed legi posset etiam *ἑκατέρας πράξεως* (*utriusque actionis*). *Sylburgius.*

3. *Μένων ὁ θεὸς* etc.] Similiter Origenes; cf. Gass. l. c. p. 79..

4. *ἅπερ ἐστὶ τὰ ἀλλ.*] Aliena deo, ut verbis Marani utar, esse haec peccata dicit, quia nequaquam ut blasphemia in deum directe feruntur.

1. *Εἰ εὐσεβεῖ ζήλῳ* etc.] Quæstio ex 1. Sam. XXVIII. 7. sqq..

Ἀπόκρισις.

Ὁ ζήλῳ θείῳ ποιῶν τι οὗτος οὐ θεομαχεῖ. Ὑπόνοιαν δὲ ὁ Σαοὺλ ἐσχηκὼς εἰς τὸν Δαυίδ, ὡς εἰς αὐτὸν μετέθηκεν ὁ θεὸς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, παντελῶς ἐμηχανᾶτο ἀναιρεῖν τὸν Δαυίδ, ἵνα εἰς ἔργον μὴ ἐκβῇ ἐπ' αὐτὸν ἡ θεία ψῆφος. Ἀνεῖλε δὲ τὰς B ἐγγαστριμύθους, τούτῳ προσδοκήσας διαλλάξαι τὸν θεόν, ὥστ' ἀναστρέψαι τὴν ἀποδοκιμάσασαν αὐτὸν τῆς βασιλείας οἰκείαν ψῆφον, οὐ τὴν ἀσέβειαν τῶν ἐγγαστριμύθων μισῶν, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν φιλῶν· καὶ ἐπειδὴ οὐ προσεδέξατο ὁ θεὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐγκατέλιπεν ἐπιδεηθῆναι [2] ὧν οὐκ ἀγαθῷ σκοπῷ ἐποιήσατο τὴν ἀναίρεσιν. [3] Τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὑπὸ τῆς ἐγγαστριμύθου γεγονότα κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δαίμονος τοῦ τὰς ὄψεις φαντάσαντος τῶν ὁρώντων τὸν οὐκ ὄντα Σαμουήλ. C Ἡ δὲ ἀλήθεια τῶν ῥημάτων γέγονεν ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦ δεδωκότος τῷ δαίμονι ἐν σχήματι τοῦ Σαμουὴλ ὀφθῆναι τῇ ἐγγαστριμύθῳ καὶ δεῖξαι τοῦ μέλλοντος τὴν δήλωσιν. Καὶ ἐπειδὴ τοῦ Σαμουὴλ οὐκ ἤκουσεν ὁ Σαοὺλ τοῦ εἰρηκότος αὐτῷ τῆς βασιλείας τὴν ἀφαίρεσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν θείαν ψῆφον ἀποδοκιμάσασαν αὐτὸν τῆς βασιλείας ἔτι ἀντεποιεῖτο τῆς βασιλείας, [4] δι' αὐτῶν ἀνάξιον αὐτὸν ἔκρινεν ὁ θεὸς τοῦ διὰ τῶν ἀνακειμένων αὐτῷ προμηνῦσαι αὐτῷ τὰ ἐσόμενα, καθάπερ πεποίηκε καὶ [5] ἐπὶ τὸν Ἀχαὰβ βασιλέα τοῦ Ἰσραήλ, τὸν ἀπιστήσαντα τοῖς τῆς ἀληθείας προφήταις καὶ πιστεύσαντα τοῖς ψευδοπροφήταις, δι' ἣν αἰτίαν ἔπεμψεν αὐτῷ πνεῦμα ψευδές, καθὼς φησιν [6] ἡ βίβλος τῶν βασιλειῶν, καὶ πιστεύσας ὁ Ἀχαὰβ καὶ πλανηθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον καὶ ζῶν οὐκ ἀνέκαμψεν. D

Ἐρώτησις νγ'.

Εἰ ἄρσεν καὶ θῆλυ ἕνεκεν τῆς παιδοποιΐας ἐκτίσθη, τῆς ἀναστάσεως γινομένης ἆρα ἀνίστανται οἱ ἄνθρωποι τὴν τῶν παι-

2. ὧν] Attica brachylogia est pro τούτων ἅ. *Sylburgius.*

3. Τὰ δὲ ἄλλα πάντα etc.] Aliter Justinus Martyr; qui quidem in Dial. c. Tr. c. 105. docet animam Samuelis revera fuisse eductam: ὅτι — inquit — μένουσιν αἱ ψυχαὶ ἀπέδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ καὶ τὴν Σαμουὴλ ψυχὴν κληθῆναι ὑπὸ τῆς ἐγγαστριμύθου. Adeas quae ad l. c. adnotavi. — De daemonum praestigiis supra quoque Resp. ad Quaest.

Responsio.

Qui studio divino aliquid facit is cum deo non pugnat. Saulus autem concepta de Davide suspicione, quod in eum transtulisset deus regnum, omnibus modis machinatus est necem Davidi, ne exitum in eo sortiretur divinum decretum. Sustulit autem ventriloquas, hoc facto sperans se deum sibi reconciliaturum, ut proprium decretum, quod regno eum dejecerat, mutaret: in quo quidem non impietatem ventriloquarum oderat, sed regnum amabat; et quandoquidem ejus consilium non probabat deus, idcirco dereliquit eum ea requirere quae non bono animo sustulerat. Caetera autem omnia a ventriloqua facta sunt daemonis operatione, qui praestigiis decepit oculos spectantium Samuelem qui Samuel non erat. Veritas autem verborum a deo exstitit, qui dedit daemoni in figura Samuelis apparere ventriloquae eique rem futuram monstrare. Et quandoquidem Samuelem non audivit Saulus, quum ei regnum ablatum iri diceret, sed etiam post divinum decretum, quod eum regno depellebat, adhuc sibi regnum vindicabat: idcirco indignum eum judicavit deus cui per homines sibi addictos praenuntiaret res ei eventuras, quemadmodum etiam contra Achabum regem Israelis fecit, qui negatam veritatis prophetis fidem falsis prophetis habuit, unde misit ei spiritum mendacem, quemadmodum ait liber regnorum, et credidit Achabus et deceptus abiit in desertam regionem et vivens reversus non est.

Quæstio 53.

Si masculus et femina propter liberorum procreationem conditi sunt: an, quum fiet resurrectio, resurgent homines

26. sermo erat.

4. *δι' αὐτῶν*] Editt. ante Maran. sic distinxerunt: ... *τῆς βασιλείας δι' αὐτῶν, ἀνάξιον* etc.. Langus illud *δι' αὐτῶν* reddidit: *per hariolos*. Copulandum vero est cum verbis *ἀνάξιον αὐτὸν* etc., ita tamen ut videatur mutandum esse in *διὰ τοῦτο*: cf. Quaest. 27. not. 7..

5. *ἐπὶ*] Sylburg. conjecit *περί*. Non muto.

6. *ἡ βίβλος τ. βασ.*] 1. Regg. XXII..

δοποιῶν μορίων διαφορὰν ἔχοντες; Καὶ εἰ τοῦτο, πῶς οὐκ ἔστι 423
περιττὸν τὸ μέλη ἐπάγεσθαι ἄπρακτα;

Ἀπόκρισις.

Εἰ καὶ πρὸς παιδοποιΐαν οὐκ [1] *ἔστι χρήσιμα τὰ γεννητικὰ μόρια μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ διὰ τῶν τοιούτων μορίων εἰληφέναι τοὺς ἀνθρώπους τὴν γένεσίν τε καὶ τὴν αὔξησιν καὶ τὴν* [2] *διαμονήν ἐστι χρήσιμα· εἰσαγόμεθα γὰρ δι' αὐτῶν εἰς ἔννοιαν τῆς τηλικαύτης Χριστοῦ σοφίας* [3] *τῆς ταῦτα [κτισάσης, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ] τοῦ θανάτου αὐξανομέ-* B
νης, φυλακῆς [τε] τοῦ γένους ἡμῶν ἐν ἀθανασίᾳ τῇ διαδοχῇ τῶν τικτομένων.

Ἐρώτησις νδ'.

Εἰ [1] *διὰ τὴν παράβασιν τὴν μέλλουσαν* [2] *ταύτην ἐπάγεσθαι τῷ λαῷ τιμωρίαν ὁ Μωυσῆς προεφήτευσε, διὰ τί μετ' ᾠδῆς αὐτὰ* [3] *ἔλεγε, χαύνωσιν μᾶλλον ἤπερ ὠφέλειαν* [4] *εἰδότων τῶν ᾀσμάτων τοῖς ἀνθρώποις ἐνεργάζεσθαι;*

Ἀπόκρισις.

Κατὰ τὰ ἐν ταῖς ᾠδαῖς ἐμφερόμενα διηγήματα ἁρμοδίως οἱ C
ῥυθμοὶ τῶν μελῶν ἐγίνοντο, ἄγοντες τὰς ψυχὰς εἰς τὴν πρέπουσαν τοῖς ᾀδομένοις αἵρεσιν. [5] *Ἢ γὰρ γοερῶς [τὰ δεινὰ τοῦ λαοῦ ἁμαρτήματα καὶ τὰς ἐπενεχθείσας αὐτοῖς πικρὰς τιμωρίας καταλέγουσιν, ἢ γαυρῶς τὰς φιλόφρονας τοῦ θεοῦ παρηγορίας καὶ*

1. *ἔστι*] Lang. hîc et paulo infra *ἔσται (erunt)* legit.

2. *διαμονήν*] Codd. msti et Stephan. male *διανομήν*.

3. *τῆς ταῦτα* etc.] Codd. msti et editi: *τῆς ταῦτα * τοῦ θανάτου αὐξανομένης φυλακῆς * τοῦ γένους ἡμῶν* etc.. Quae quidem Sylburgius censuit ita interpolanda: *τῆς ταῦτα [δημιουργησάσης κατὰ] τοῦ θανάτου, αὐξανομένης φυλακῆς [ἡμῶν, διαμένοντός τε] τοῦ γένους ἡμῶν* etc. — *inducimur enim per ea in considerationem tantae Christi sapientiae, quae ista contra mortem fabricata est, ut crescente nostri custodia genus nostrum in immortalitate permaneret, per successionem eorum qui partu in dies eduntur.* Quid vero? Ut quas in mente habeo conjecturas taceam (non enim est meum, quae mihimet persuadere non possum aliis persuadere velle), placuit ea in contextu dare quae Maranus ad lacunas explendas commendavit; tria videlicet Pseudo-Justinus nobis ait in memoriam redigi: hominum generationem, incremen-

cum membrorum genitalium discrimine? Ac si ita res erit: an non supervacaneum est membra actione destituta induci?

Responsio.

Etsi ad liberorum procreationem usui non sunt membra genitalia post resurrectionem, tamen usui sunt ut recordemur homines per ejusmodi membra accepisse originem et incrementum et diuturnitatem; nos enim adducunt ut consideremus summam Christi quae haec condidit sapientiam, et hominum crescentium ex ipsa morte multitudinem, et generis nostri in immortalitate conservationem successione nascentium.

Quæstio 54.

Si propter praetergressionem divini mandati futuram Moses hanc poenam populo inflictum iri praedixit: quare ea carmine edisseruit, quum cantilenae homines magis emollire soleant quam adjuvare?

Responsio.

Ad ea quae in carmine enarrabantur accommodati erant versuum numeri, qui animas ad convenientem iis quae canebantur sententiam ducebant. Vel enim dolenter [gravia populi peccata et quae ea consecutae sunt horrendas poenas re-

tum, perpetuitatem.

1 *διὰ τὴν παράβασιν τ. μέλλ.*] Vulgo *τὴν παράβασιν διὰ τ. μέλλ.*, quem quidem errorem (jam a Sylburgio notatum) sustuli.

2. *ταύτην ... τιμωρίαν*] H. e. notam illam poenam. Tu scripseris *τηλικαύτην*.

3. *ἔλεγε*] Cf. Deuter. XXXI. 28. sqq..

4. *εἰδότων*] Exspectabas *εἰωθότων*. Sed etiam in Resp. ad Qu. 63. 120. 138. 140. *οἶδα* pro *εἴωθα* dictum est.

5. *Ἧ γὰρ γοερῶς* etc.] Codd. msti et editi *Ἧ γὰρ γοερῶς* * * * *τῶν ἐναντίων ἡ τοῦ τοιούτου ἀγαθοῦ γεγένηται εὕρεσις*. Nos hîc prorsus haeremus. Conatus est Sylburgius, Langianam secutus versionem, mancam responsionis sententiam explere verbis *τὰ δεινὰ τοῦ λαοῦ* etc., quae supra in textu exhibui. Quaestionis autem sequentis defectum in hanc sententiam explevit: *Εἰ ἡ τῶν σωμάτων ἰατρεία παμμέγεθές τι ὄντως ἐστὶ χάρισμα, τί ὅτι* [convenienter scripsisset *διὰ τί*] *διὰ τῶν ἐναντίων ἡ τοῦ* etc..

τὴν ἐναργῶς δι' αὐτοῦ μετανοοῦντι τῷ λαῷ ἐπιφανεῖσαν ἀπαλλαγὴν μελῳδοῦσιν.

'Ερώτησις νε'. D

Εἰ ἡ ἰατρικὴ τέχνη συμφέρει λίαν τοῖς ἀνθρώποις, πῶς διὰ] [1] τῶν ἐναντίων ἡ τοῦ τοιούτου ἀγαθοῦ γεγένηται εὕρεσις;

'Απόκρισις.

Πολλὰ μὲν εὕρηται καὶ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν ἰαματικὰ τῶν σωματικῶν νοσημάτων, [2] καὶ ὑπὸ Σολομῶνος τοῦ βασιλέως μέν, οὐδεὶς δὲ [3] τῶν ἔξωθεν τῆς εὐσεβείας εἶχε [4] τὴν κατάληψιν ἰατρικὴν [τῶν ψυχῶν].

'Ερώτησις νϛ'. 424

Εἰ τὰ τελευτῶντα βρέφη ἔπαινον ἢ μέμψιν οὐκ ἔχουσιν ἐξ ἔργων, τίς ἡ διαφορὰ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν ὑπὸ ἄλλων μὲν βαπτισθέντων καὶ μηδὲν πραξάντων, καὶ τῶν μὴ βαπτισθέντων καὶ ὁμοίως μηδὲν πραξάντων;

'Απόκρισις.

Αὕτη ἐστὶν ἡ διαφορὰ τῶν βαπτισθέντων πρὸς τὰ μὴ βαπτισθέντα, τοῦ τυχεῖν μὲν τὰ βαπτισθέντα τῶν διὰ τοῦ βαπτί- B σματος ἀγαθῶν, τὰ δὲ μὴ βαπτισθέντα μὴ τυχεῖν· ἀξιοῦνται δὲ τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀγαθῶν τῇ πίστει τῶν προσφερόντων αὐτὰ τῷ βαπτίσματι.

'Ερώτησις νζ'.

Εἰ δύο ἡμῖν ὁ Μωυσῆς οὐρανῶν [1] ἐξέθετο τὴν γένεσιν, πῶς πλειόνων διδάσκει ἡμᾶς ἡ γραφὴ ὕπαρξιν, ποτὲ μὲν λέγουσα· [2] Οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, ποτὲ δέ· [3] 'Ανεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί, καί· [4] Θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, καί· [5] 'Ηρ-

1. τῶν ἐναντίων] I. q. in Resp. (not. 3.) τῶν ἔξωθεν τῆς εὐσεβείας. In Quaest. 33. οἱ ἐκτὸς dicuntur.

2. καὶ ὑπὸ Σολομ.] Cf. 1. Regg. IV. 33.. Regis illius sapientia a veteribus valde praedicata est. Jam tempore Josephi (Antiqq. jud. VIII. 2. 5.) inter Judaeos magici Salomonis libri circumferebantur, quorum auxilio daemones ejicerentur; cf. Origen. ad ev. Matth. XXVI. 63..

3. τῶν ἔξωθεν τ. εὐσ.] H. e. τῶν Ἑλλήνων. Sic gentiles etiam in Resp. ad Quaest. 2. vocantur. Vid. supra not. 1..

4. τὴν κατάλ. ἰατρ. etc.] Codd. msti et editi post verba τὴν κατάληψιν ἰατρικὴν lacunam habent, quam Sylburgius ita vult expleri:

censent, vel hilariter suaves dei consolationes et re ipsa exhibitam poenitenti populo liberationem celebrant.

Quæstio 55.

Si ars medica magnam hominibus affert utilitatem: quomodo ab] adversariis tanti boni facta est inventio?

Responsio.

Multa quidem etiam a piis inventa sunt remedia corporis morborum, ac certe a Salomone rege, at nullus ex iis qui a vera religione alieni sunt scientiam habuit curandarum animarum.

Quæstio 56.

Si morientes infantes nec laudem nec vituperium habent ex operibus: ecquod in resurrectione discrimen inter eos qui ab aliis baptizati nihil egerunt, et eos qui non baptizati nihil pariter egerunt?

Responsio.

Hoc discrimen est inter baptizatos et non baptizatos, quod baptizati bona baptismo adjuncta consequantur, non baptizati non consequantur; bona autem baptismo adjuncta consequuntur per fidem eorum qui illos ad baptismum offerunt.

Quæstio 57.

Si duplicis nobis coeli originem Moses exposuit: quomodo plures eos esse scriptura docet, aliquando dicens: *Coeli coelorum*, aliquando: *Aperti ei sunt coeli*, et: *Video coelos apertos*, et: *Raptus est in tertium usque coelum* —

ὥστε οὐχ ὅπως ἐπ' ἐκείνῃ σεμνηγορεῖν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ταύτῃ παντελῶς ἐνδεεῖς γεγονότες ἐλέγχονται — i. e. *quapropter non tantum ob illam jactitare se non possunt, sed etiam ob hanc plane indigi fuisse coarguuntur.* Equidem Marani conjecturam amplexus sum, qui supplendo [τῶν] ψυχῶν nihil putat defuturum quominus integram habeamus scriptoris sententiam.

1. ἐξέθετο] Cf. Genes. I. 1. et 6.—8.. Vid. Gass. l. c. p. 135..

2. Οἱ... οὐρανῶν] Ps. CXLVIII. 4..

3. Ἀνεῴχθησαν . . . οὐρανοί] Ev. Matth. III. 16..

4. Θεωρῶ ... ἀνεῳγμένους] Actt. apostt. VII. 56..

5. Ἡρπάγη ... οὐρανοῦ] Ep. 2. ad Cor. XII. 2..

πάγῃ ἕως τρίτου οὐρανοῦ· [6]καὶ οὐκ εἶπεν· Ἕως τοῦ τρίτου μέ- C
ρους τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἀπολύτως· Ἕως τρίτου οὐρανοῦ; Καὶ πολλὰ δὲ τούτοις εὑρήσεις ἐν τῇ γραφῇ παραπλήσια. Πῶς οὖν οὐ τἀναντία ἑαυτοῖς λέγουσι, κατ' ἀμφότερα δ' ὅμως ἀληθεύουσιν;

Ἀπόκρισις.

Ὁ Μωυσῆς μὲν [7]εἶπεν αὐτοὺς οὐρανούς, ἀριθμῷ δὲ οὐ δέδωκεν οὔτε ἕνα οὔτε δύο οὔτε πλείονας. Ἔμελλε δὲ ἡ θεία γραφὴ τὰ διαστήματα [8]ἐν τῷ μέρει ὑπερκείμενα οὐρανοὺς ὀνομάζειν, ὡς [9]Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ [10]Ἄρτος ἐξ οὐρανοῦ, καὶ
[11]Τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκ τῆς ἀκολουθίας οὖν τῶν κειμέ- D
νων [12]φωνῶν νοοῦμεν οὐρανοὺς κατ' οὐσίαν μὲν δύο, κατὰ διαστήματα δὲ πλείονας· οὕτω δὲ νοουμένων τῶν οὐρανῶν, οὐδεμία ἐναντίωσις ἐν τοῖς λόγοις [13]ὑποληφθήσεται.

Ἐρώτησις νη'.

Εἰ τὸ προσάπτειν τῷ Χριστῷ ἄγνοιάν ἐστιν ἀσεβές, δῆλον ὅτι πάντων ἔχει τελείαν τὴν πρόγνωσιν. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν αἴτιος τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας καὶ τῆς τοῦ Πέτρου ἐνωμότου
ἀρνήσεως ὁ ταῦτα μὲν προγνούς, μὴ κωλύσας δέ; Καὶ περὶ τῆς 425
τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ πρωτοπλάστου [1]ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκπτώσεως ὁ αὐτὸς λόγος ἁρμόσειεν.

Ἀπόκρισις.

Εἰ ἔδει τὸν Χριστὸν δι' ἑνὸς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν παραδοθῆναι, [2]ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, δῆλον ὅτι αἴτιός ἐστιν Χριστὸς τῆς ἐκπληρώσεως τῆς γραφῆς καὶ οὐ τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα·
ταύτης γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰούδας ἦν αἴτιος, ἣν μέλλουσαν ὁ θεὸς προ- B

6. καὶ οὐκ εἶπεν] Convenientius καὶ οὐκ εἰποῦσα. Sed pendent illa a praecedenti πῶς. Alius, id quod per me licet, ita scripserit: ... τρίτου οὐρανοῦ; Καὶ [γὰρ] οὐκ εἶπεν ... τρίτου οὐρανοῦ. Καὶ πολλὰ etc..

7. εἶπεν αὐτοὺς οὐρ.] Sylburg. observavit multo aptius legi εἶπε καὶ αὐτὸς οὐρ. (*coelos et ipse dixit*), Maran. autem εἶπεν αὐτὸς οὐρ..

8. ἐν τῷ μέρει ὑπ.] Verius opinor ἐν τῷ ἀέρι ὑπερκείμενα, *in aere nobis superincumbentia*, ut infra Quaest. 63.. Διαστήματα vero a Cicerone *intervalla* nominari Langus ad marginem versionis annotarat. *Sylburgius.*

9. Τὰ πετ. τ. οὐρ.] Gen. I.

et non dixit: In tertiam usque coeli partem, sed absolute: In tertium usque coelum? Multa vero his similia in scriptura reperies. Quomodo igitur non sibi ipsis repugnantia dicunt, sed utroque modo vera loquuntur?

Responsio.

Moses quidem *coelos* dixit, numero autem neque unum neque duos neque plures tradidit. Consuevit porro divina scriptura interstitia partium superiora *coelos* nominare, velut *Volatilia coeli*, et *Panis de coelo*, et *Stellae coeli.* Ex vocum igitur adhibitarum serie intelligimus coelos substantia quidem duos, interstitiis autem plures: atque si coelos ita accipiamus, nulla in verbis repugnantia deprehendetur.

Quæstio 58.

Si Christo ignorationem adscribere impium est: liquet illi omnium inesse perfectam cognitionem. Quomodo ergo non causa est Judae proditionis et Petri cum jurejurando negationis qui haec quidem praescivit, minime vero prohibuit? Etiam de diaboli et primi parentis a deo defectione eadem ratio competet.

Responsio.

Si Christum oportebat ab uno ex suis discipulis prodi, *ut scriptura impleretur:* liquet Christum causam esse cur scriptura impleta sit, minime vero cur Judas prodiderit; hujus enim facinoris causa ipse Judas exstitit, quod praesciens

26. II. 19. Ps. VIII. 8. ev. Matth. VI. 26..

10. *Ἄρτος ἐξ οὐρ.*] Ps. LXXVII. 24. et ev. Joann. VI. 32.. Vulgo *ἀετὸς* (*aquila*) legitur pro *ἄρτος*.

11. *Τὰ ἄστρα τ. οὐρ.*] Ep. ad Hebr. XI. 12..

12. *φωνῶν*] Scil. *τῆς θείας γραφῆς* s. *γραφικῶν* (Qu. 33. 71.).

13. *ὑποληφθήσεται*] Langus interpres legit *ὑπολειφθήσεται*: *relinquetur*.

1. *ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκπτώσεως*] Codd. msti *ὑπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ποιήσεως*, sed Reg. in marg. et Clar. supra lineam (alia manu) *ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκπτώσεως*, quod quidem Stephanus quoque dedit. Ille vero articulus *τῆς* male est post praepositionem *ἀπὸ* collocatus; aptius legeretur ante *τοῦ πρωτοπλάστου*.

2. *ἵνα ἡ γρ. πλ.*] Ev. Joann. XVII. 12..

ειδὼς προεῖπε διὰ τῆς γραφῆς. [3] Καὶ οὐκ ἔστιν ἡ πρόγνωσις αἰτία τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἔσεσθαι αἴτιον τῆς προγνώσεως· οὐ γὰρ τῇ προγνώσει ἕπεται τὸ μέλλον, ἀλλὰ τῷ μέλλοντι ἡ πρόγνωσις, καὶ οὐδαμῶς ὁ προγινώσκων αἴτιός ἐστι τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι. Ὥστε οὐχὶ ὁ Χριστὸς αἴτιός ἐστι τῆς προδοσίας, ἀλλ' ἡ προδοσία αἰτία τῆς τοῦ κυρίου προγνώσεως. Καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ πρωτοπλάστου ὁ αὐτὸς λόγος.

Ἐρώτησις νθ'. C

Εἰ ἐν τῇ νυκτὶ ὁ ἥλιος ἀποκρύπτεται, πῶς οὐ σφαῖρα ὁ οὐρανὸς ἀποδείκνυται; Ὁ γὰρ ἀπὸ φιλοσόφων θεῖος ἀνὴρ [1] εἶπε [τὸν ἥλιον τῇ ἡμετέρᾳ ὄψει ἀποκρύπτεσθαι,] οὐ σώματι. [2] Οὗτος ὁ οὐρανὸς ἐπίκειται τῇ γῇ· καὶ ὁ μὲν διὰ τὸ κοῦφον ἀνωφερής, ἡ δὲ διὰ τὸ βαρύ ἐστι κατωφερής· διὸ διὰ τὴν ἀνθολκὴν [3] ὑπ' ἀλλήλων συνέχονται. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ὅλου τοῦ οὐρανίου κύκλου [4] εἰς τὴν [τοῦ παντὸς καταύγασιν λειτουργοῦντος πρὸς τὸ] ὑπάρχειν τοὺς φωστῆρας καὶ φαίνειν ἀεί, πῶς οὖν ἀποκρύπτονται;

Ἀπόκρισις. D

Εἰ ὁμολογουμένως πολλά ἐστιν ἕτερα τὰ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἴσῳ ἐπιπέδῳ ὄντα καὶ διὰ τὸ μῆκος τοῦ διαστήματος κεκρυμμένα ὄντα τῆς ὄψεως, οἷον τὰ πλοῖα τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ ὑπ' ἀλλήλων μὴ ὁρώμενα, τοῦ πλάτους τῇ τῶν ὑδάτων ἐπιφανείᾳ περιορίζοντος τὴν ὄψιν περαιτέρω μὴ ἀποτείνεσθαι τοῦ ὁρίζοντος, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐπὶ τῶν φωστήρων γίνεται ἡ ἐπίκρυψις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν; Ἧι δὲ διὰ τὴν ἀνθολκὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἵστα- 426
σθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, [5] ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ

3. Καὶ ... αἴτιον τῆς προγν.] Haec sententia etiam Alexandrinis usitata erat, inprimis Origeni.

1. εἶπε etc.] Codd. msti et editi εἶπε * οὐ σώματι. Sylburg. (non improbante Marano) locum juxta Langi versionem sic interpolavit: εἶπε [τὸν ἥλιον ὄψει ἀποκρύπτεσθαι,] οὐ σώματι. Similiter Gass. l. c. p. 135.: εἶπε [τὸν ἥλιον τῇ ὄψει μόνον ἡμῶν ἀποκρύπτεσθαι,] οὐ σώματι. Verbis τὸν ἥλιον addi posset ἐν τῷ οὐρανῷ. In Clar. σώματα pro σώματι exstat. — Laudatus ille philosophus, ut Gassius recte vidit, est haud dubie Aristoteles, qui de Coelo l. II. c. 8. p. 290. ed. Bekker. haec habet: Μόνος δὲ δοκεῖ τῶν ἄστρων ὁ ἥλιος τοῦτο δρᾶν, ἀνατέλλων ἢ δύνων, καὶ οὗτος οὐ δι'

deus per scripturam praedixit. Atque praescientia non causa est futuri, sed futurum est causa praescientiae; non enim quia praescita est evenit res futura, sed quia futura est praescitur: nec prorsus causa est rei futurae qui eam praescit. Quare non Christus causa, est proditionis, sed proditio est causa domini praescientiae. Atque de diabolo et primo parente eadem ratio.

Quæstio 59.

Si noctu sol occultatur: quomodo coelum non probatur globus esse? Nam inter philosophos vir divinus dixit solem in coelo adspectui nostro occultari, non corpore. Hoc coelum imminet terrae; atque illud quidem ob levitatem in sublime tendit, haec autem propter pondus deorsum vergit: proinde pari in diversa nisu alterum ab altero continetur. Sin hoc verum est, toto coeli orbe ad hujus universi collustrationem ministrante ut exstent luminaria semperque luceant: quo tandem modo illa latitant?

Responsio.

Si citra controversiam multa alia sunt quae in eadem et aequa planicie propter intervalli longitudinem oculorum effugiunt obtutum, velut navigia in mari quorum alterum ab altero non cernitur, latitudine per summas aquas quasi circulo quodam visum circumscribente quo minus ultra circumscribentem intendatur: quid mirum si occultatio stellarum fiat per eamdem causam? Quatenus vero pari coeli et terrae in diversa nisu coelum et terra consistunt, de primo quidem coelo

αὐτὸν ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπόστασιν τῆς ἡμετέρας ὄψεως· ἡ γὰρ ὄψις ἀποτεινομένη μακρὰν ἑλίσσεται διὰ τὴν ἀσθένειαν.

2. *Οὗτος ὁ οὐρανὸς*] Vulgo *οὗτος οὖν ὅς*. Errandi ansam praebuit notum scripturae compendium: *οὐνὸς* = *οὐρανός*. Guil. Canterus Novv. lectt. l. VIII. c. 19. legit *οὗτος οὖν ὁ οὐρανός*.

3. *ὑπ' ἀλλήλων*] Sic (vid. Resp.) etiam Canterus et Langus. Vulgo *ὑπὸ ἄλλων*.

4. *εἰς τὴν* etc.] Codd. msti et editi *εἰς τὴν * ὑπάρχειν τοὺς φωστῆρας* etc.. Lacunam Sylburgius ita explendam censuit ut supra dedi.

5. *ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου οὐρ.* etc.] De duplici coelo vid. Quaest. 57. not. 1..

καὶ τῆς γῆς ἐστι τοῦτο εἰκάσαι διὰ τὸ ἅμα γεγενῆσθαι αὐτά· ἐπὶ δὲ τοῦ στερεώματος καὶ τῆς γῆς οὐκέτι δυνατὸν τοῦτο νοηθῆναι· ἵστατο γὰρ ἡ γῆ πρὸ τοῦ στερεώματος, τὴν ἅπασαν βαστάζουσα ὑγρὰν οὐσίαν χωρὶς ἀνθολκῆς τοῦ στερεώματος· ὕστερον γὰρ τῆς γῆς γέγονε τὸ στερέωμα.

Ἐρώτησις ξ'.

Εἰ [1] ἡ διαφορὰ κατὰ τὰς μορφὰς χρήσιμος ἡμῖν ὑπάρχει ἐνταῦθα διὰ τὰς τοῦ σώματος χρείας καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ τὰ συν- B
αλλάγματα, ἀνενδεοῦς ἐν τῇ ἀναστάσει ἀνισταμένου τοῦ σώματος, εἰ μὲν τῇ αὐτῇ τῶν μορφῶν διαφορᾷ ἀνιστάμεθα, πῶς οὐκ [2] ἄχρηστος αὕτη; Εἰ δὲ ἐν ὁμοιώματι τῷ αὐτῷ, τίς ἡ τούτου ἀπόδειξις; Πῶς δὲ καὶ ἡ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου [3] παραβολὴ τῶν μορφῶν οὐ δείκνυσι τὸ διάφορον; Πάντως γὰρ ἐκ ταύτης δῆλον. Εἰ δὲ λέγοιέν τινες ὡς γνῶσίς τις ἐδόθη [4] αὐτῷ πρὸς τὴν τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐπίγνωσιν, πόθεν τοῦτο παραστήσουσι καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου, [5] ἡνίκα σώματα τῶν ἁγίων τῶν κεκοιμημένων ἀνέστη καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς; Πάντως τῇ ἰδίᾳ C
μορφῇ τοῖς γνωρίμοις ἕκαστος εὐεπίγνωστος γέγονεν.

Ἀπόκρισις.

Πολλαὶ μέν εἰσιν αἱ αἰτίαι δι' ἃς χρὴ τοὺς ἀνισταμένους ἐν τῇ οἰκείᾳ ἀνίστασθαι μορφῇ. Πρῶτον μὲν πρὸς τὴν ἔνδειξιν τῆς μεγάλης τε καὶ θείας γνώσεως τοῦ θεοῦ, τοῦ δύνασθαι ἐν τοσούτῳ ἀναριθμήτῳ πλήθει τῶν ἀνισταμένων ἑκάστῳ ἀποσωθῆναι τὴν οἰκείαν μορφήν. Ἔπειτα δὲ ἵνα μὴ νομισθῇ δημιουργῶν καινοὺς ἀνθρώπους καὶ μὴ τοὺς τεθνηκότας ἀνιστῶν, διὰ τοῦτο ἕκα- D
στον τῶν ἀνισταμένων τὴν οἰκείαν [6] ἔχειν μορφήν· ἀγνοουμένων γὰρ τῶν μορφῶν τοῦ τε ἀδικήσαντος καὶ τοῦ ἀδικηθέντος ἀπόλλυται τῆς κρίσεως τὸ δίκαιον. Ἔτι δὲ εἰ λυθεισῶν τῶν χρειῶν, δι' ἃς ἀναγκαία γέγονε τῶν μορφῶν ἡ διαφορά, περιττὴ καὶ ἄχρηστος εὑρίσκεται αὕτη, περιττὴ καὶ ἄχρηστός ἐστι καὶ τῶν ὀνομασιῶν ἡ διαφορά. Πῶς οὖν ὁ πλούσιος τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Λάζαρον

1. ἡ] In editt. Morell. et Maran. perperam excidit.
2. ἄχρηστος] Sic Clar. secunda manu. Reg. et editi falso εὔχρηστος. Cf. Resp.: περιττὴ καὶ ἄχρηστος.
3. παραβολὴ] Cf. ev. Luc. XVI.

et terra hoc licet conjectare eo quod una condita sint; de firmamento autem et terra idem intelligi non potest: constitit enim terra ante firmamentum, humidam substantiam omnem sine adverso firmamenti nisu sustinens; post terram enim creatum est firmamentum.

Quæstio 60.

Si discrimen formarum utile nobis hac in vita est ob corporis indigentiam et studia et commercia: quum in resurrectione surrecturum sit corpus indigentia omni liberum, quomodo, si quidem in eodem formarum discrimine resurgimus, non inutile illud futurum est? Sin autem in ejusdem formae similitudine: ecquod hujus rei argumentum? Quomodo autem Lazari et divitis parabola formarum non ostendit discrimen? Omnino enim hoc ex illa constat. Si qui dicant notionem quamdam isti datam esse ut Lazarum et Abrahamum cognosceret: unde id etiam de domino probabunt, quum corpora sanctorum qui dormierant resurrexere et apparuere multis? Omnino propria forma quisque ex notis suis facile cognitus fuit.

Responsio.

Pluribus de causis oportet ut resurgentes in propria forma resurgant. Primum quidem ut magna et divina dei scientia ostendatur, quod possit in tanta resurgentium multitudine, quae numerari non potest, propriam cuique formam servare. Deinde vero ne existimetur novos homines condere et mortuos non excitare, propterea necesse est ut resurgentium unusquisque propriam habeat formam; nam si ignotae sint et ejus qui injuriam fecit et ejus qui passus est formae, perit judicii aequitas. Praeterea autem si formarum discrimen sublatis indigentiis, propter quas necessarium fuit, supervacaneum et inutile invenitur, supervacaneum et inutile quoque erit nominum discrimen. Quomodo ergo dives Abrahamum et

19. sqq.. XXVII. 52. sq..

4. αὐτῷ] H. e. τῷ πλουσίῳ. 5. ἡνίκα etc.] Cf. ev. Matth. 6. ἔχειν] Subaudiendum χρὴ ex praecedentibus. *Sylburgius.*

ἐξ ὀνόματος καλεῖ, ἐκ τῆς κατὰ τὴν ὀνομασίαν διαφορᾶς μὴ γνωριζομένων τῶν προσώπων; Τὸ δὲ κατὰ τὸν Λάζαρον καὶ τὸν 427 πλούσιον διήγημα οὔτε παραβολή ἐστιν οὔτε ἱστορία· εἴγε ἡ μὲν παραβολή ἐστι λόγος ὁμοιότητα περιέχων τοῦ γεγονότος πράγματος πρὸς τὸ ἐσόμενον, ἱστορία δὲ λόγος διήγησιν περιέχων τοῦ ἤδη γεγονότος πράγματος· οὔτε γὰρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως τῶν ἑκάστῳ βεβιωμένων ἡ ἀνταπόδοσις γίνεται, οὔτε μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀληθὲς τὸ [7]Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Ἔστι δὲ τὸ περὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου διήγημα ὑποτύπωσις λόγου διδασκαλίαν ἔχοντος τοῦ μὴ δύνασθαι μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον τῆς ψυχῆς κατὰ πρό- B νοιάν τινα ἢ σπουδὴν ὠφελείας τινὸς τυχεῖν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐρώτησις ξα΄.

Εἰ μόνος ἀθάνατός ἐστιν ὁ θεὸς [1]κατὰ τὸν ἀπόστολον, πῶς ἀληθὲς κατ᾽ αὐτὸν τὸ [2]Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα;

Ἀπόκρισις.

[3]Μόνος ἔχων τὴν ἀθανασίαν λέγεται ὁ θεός, ὅτι οὐκ ἐκ θελήματος ἄλλου ταύτην ἔχει, καθάπερ οἱ λοιποὶ πάντες ἀθάνατοι, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς οἰκείας οὐσίας. C

Ἐρώτησις ξβ΄.

[1]Εἰ τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τῶν φωστήρων ἡ ποίησις γέγονεν, ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ἡμερῶν ὁ ἀριθμὸς συνίσταται, πῶς αἱ πρὸ τῆς παραγωγῆς τῶν φωστήρων τρεῖς ἡμέραι ἀμφίβολον τὸν μετὰ τὴν παραγωγὴν τῶν φωστήρων ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν οὐ δεικνύουσιν;

Ἀπόκρισις.

[2]Ἐκ τῆς παραγωγῆς τοῦ φωτὸς ὁ διαχωρισμὸς γέγονε φω- D τὸς καὶ σκότους, καὶ ἐκ τοῦ διαχωρισμοῦ φωτὸς καὶ σκότους ἡ ἡμέρα ὑπέστη καὶ ἡ νύξ· πρὸ δὲ τῆς τῶν φωστήρων ποιήσεως ἡ κατὰ τὸν ὅρον τοῦ θεοῦ ἐπικράτεια φωτὸς ἐποίει τὴν ἡμέραν καὶ ἡ ἐπικράτεια τοῦ σκότους τὸ σκότος ἤτοι τὴν νύκτα. Γενο-

7. Ἔχουσι ... αὐτῶν] Ev. Luc. XVI. 29.. ad Tim. VI. 16..
2. Πάντες ... κοιμηθ.] Ep. 1.
1. κατὰ τ. ἀπόστ.] Cf. ep. 1. ad Cor. XV. 51..

Lazarum nomine appellat, si ex nominum discrimine non dignoscuntur homines? Illa autem de Lazaro et divite narratio nec parabola est nec historia: parabola enim oratio est rem futuram sub rei factae similitudine exhibens, historia autem oratio est narrationem habens rei jam factae; nam neque ante resurrectionem vitae anteactae merces unicuique rependitur, neque post resurrectionem verum est illud *Habent Mosen et prophetas, ipsos audiant.* Illa autem de Lazaro et divite narratio est imago, qua docemur non posse homines post egressum animae ex corpore providentia ulla aut studio quidquam auxilii consequi.

Quæstio 61.

Si solus immortalis est deus secundum apostolum: quomodo secundum eumdem verum est illud *Omnes quidem non dormiemus?*

Responsio.

Solus habere immortalitatem dicitur deus, quia non ex voluntate alius eam habet, ut caeteri omnes immortales, sed ex sua ipsius essentia.

Quæstio 62.

Si quarto die condita sunt luminaria, ex his autem dierum numerus constitutus est: quomodo tres dies, qui luminarium creationem praecesserunt, incertum non efficiunt numerum dierum, qui luminarium creationem subsecuti sunt?

Responsio.

Ex creatione lucis separatio exstitit lucis et tenebrarum, atque ex separatione lucis et tenebrarum dies et nox constiterunt; prius autem quam luminaria fierent efficiebat diem definitus a deo dominatus lucis et tenebras sive noctem dominatus tenebrarum. Postea autem quam facta sunt lumina-

3. *Μόνος* etc.] Vid. Quaestt. Gentt. ad Christ. 9, 13.; adde Just. Dial. c. Tr. c. 5. sq..

1. *Εἰ τῇ τετ. ἡμ.* etc.] Quaestio ex Genes. I. 14.—19..

2. *Ἐκ ... νύξ*] Cf. Genes. I. 3.—5..

μένων δὲ τῶν φωστήρων ἐτάχθησαν ἐξουσιάζειν, [3] ὁ μὲν τοῦ
φωτὸς καὶ τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ τοῦ σκότους καὶ τῆς νυκτός· ὁ γὰρ
δημιουργὸς τὸ φῶς μετὰ τῆς ὡρισμένης αὐτοῦ ἐπικρατείας τῷ μεί-
ζονι τῶν φωστήρων ἐκληρώσατο, καὶ [4] τοιαύτας ἡμέρας ἃς ποιεῖ
νῦν τὸ φῶς μετὰ τοῦ φωστῆρος τοιαύτας ἐποίει καὶ πρὸ τῆς 428
ποιήσεως τῶν φωστήρων, [5] κατὰ τὸν ὅρον τοῦ θεοῦ τοῦ τὴν ἐπι-
κράτειαν αὐτοῦ ὁρίσαντος [6] δωδεκάωρον· ἐκεῖνος ὁ ὅρος ἐπείγει
τὸν ἥλιον πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἔμμετρον δωδεκάωρον κίνησιν.

Ἐρώτησις ξγ'.

Ἐπειδὴ διαφόρως τινὲς ἡρμήνευσαν καὶ ἀσαφῶς τὸ [1] Ἐν τῷ
ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκήνωμα αὐτοῦ, τὴν σαφήνειαν αὐτοῦ δίδαξον.

Ἀπόκρισις. B

Εἴπομεν [2] ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι οὐρανοὺς [3] οἶδεν ἡ θεία γρα-
φὴ καλεῖν ἢ τοὺς κατ' οὐσίαν, ὡς τὸν πρῶτον οὐρανὸν καὶ τὸ
στερέωμα, ἢ τὰ κατὰ τὸν ἀέρα διαστήματα. Τὸ οὖν Ἐν τῷ ἡλίῳ
ἔθετο τὸ σκήνωμα αὐτοῦ, ἵνα εἴπῃ· Τοὺς οὐρανοὺς ἔθετο σκή-
νωμα τοῦ ἡλίου. [4] Ἡ γὰρ ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων γλώττης εἰς τὴν
τῶν Σύρων γλῶτταν μεταγωγὴ τῆς λέξεως οὕτως γεγένηται· Ἐν
[5] αὐτοῖς ἔθετο τοῦ ἡλίου τὸ σκήνωμα. Δηλοῖ δὲ δι' ἑτέρου ψαλμοῦ
ὁ προφήτης Δαυὶδ αὐτὸ τοῦτο καί φησιν· [6] Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρα-
νὸν ὡσεὶ [7] δέριν (ἡ γὰρ ἔκτασις τῶν [8] δερέων τὴν σκηνὴν ἀποτε- C
λεῖ), τῇ ποικιλίᾳ οὖν τῶν οὐσιῶν καὶ τῇ διαφορᾷ τῶν χρειῶν δεικ-
νύων [9] αὐτοὺς εἶναι γενητούς· ἡ γὰρ ἀγένητος φύσις πρὸς τὴν
ἀγένητον φύσιν κατὰ φύσιν οὐκ ἔχει διαφοράν, τὸ δὲ καὶ χρείας
ἕνεκα τοιόνδε ἢ τοιόνδε ἀλλότριόν ἐστι τῆς ἀγενήτου φύσεως.

Ἐρώτησις ξδ'.

Εἰ ὥσπερ ὁ Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους [1] τὸ τριήμερον

3. ὁ μὲν . . . ἡ δὲ] H. e. ὁ μὲν ἥλιος (ὁ φωστὴρ ὁ μέγας) . . . ἡ δὲ σελήνη (ὁ φ. ὁ ἐλάσσων). Cf. Genes. I. 16..

4. τοιαύτας . . . τοιαύτας] Alterutrum abundat.

5. κατὰ] Vulgo καὶ inepte. Jam Langus errorem in versione correxit.

6. δωδεκάωρον] Codd. msti et Stephan. hîc et paulo post mendose δεκάωρον.

1. Ἐν . . . αὐτοῦ] Ps. XVIII. 4..

2. ἐν. τ. ἀνωτ.] Resp. ad Quaest. 57..

3. οἶδεν] Vid. Quaest. 54. not. 4..

4. Ἡ . . . μεταγωγὴ] Indicat versionem syriacam, quae Peschito vo-

ria dominatum acceperunt: illud lucis et diei, hoc tenebrarum et noctis; opifex enim lucem cum definito ejus dominatu tribuit majori luminari, et quales nunc dies efficit lux cum luminari tales etiam ante efficiebat quam fierent luminaria, secundum praescriptum dei, qui dominatum ejus duodecim horis definiverat: illud praescriptum soli imprimit definitam ab initio duodecim horis motionem.

Quæstio 63.

Quia varie nonnulli interpretati sunt nec dilucide illud *In sole posuit tabernaculum ejus*, explanationem illius nos edoce.

Responsio.

Diximus supra solere scripturam divinam vocare coelos vel eos qui substantia tales sunt, ut primum coelum et firmamentum, vel ipsa in aëre interstitia. Itaque illud *In sole posuit tabernaculum ejus* usurpat, ut significet: Coelos posuit tabernaculum solis. Nam hujus dicti ex Hebraeorum lingua in Syrorum linguam translatio sic habet: *In ipsis posuit solis tabernaculum.* Id ipsum autem ostendit per alium psalmum propheta David et ait: *Extendens coelum sicut pellem* (extensio enim pellium tabernaculum efficit), varietate scilicet substantiarum et discrimine usuum indicans eos esse creatos; nam increata natura non differt naturâ ab increata natura, quod autem propter usum tale vel tale est alienum est ab increata natura.

Quæstio 64.

Si quemadmodum Jonas in ventre ceti per triduum ita

catur; cf. Gass. l. c. p. 109. not. 56..

5. αὐτοῖς] Nempe τοῖς οὐρανοῖς.

6. Ὁ ... δέρριν] Ps. CIII. 2..

7. δέριν] Septuaginta δέῤῥιν. Sed illa quoque scribendi ratio haud insolens est. Quae autem sequuntur, ἡ γὰρ ἔκτασις ... ἀποτελεῖ, cancellis circumscripsi, ut facilius δεικνύων referatur ad praecedentia; itaque conjectura Sylburgii supersedemus, qui congruentius opinatur esse verbum δεικνύει aut cum participio illo subaudiendum ἐστι.

8. δερέων] Sic codd. msti et Stephan.; caeteri editt. δέρεων. Vid. not. antec..

9. αὐτοὺς] H. e. τοὺς οὐρανούς.

1. τὸ τριήμερον] Post hoc verbum subaudiendum ἐγένετο vel πα-

οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, πῶς οὐ δοκήσει τοῦ
κυρίου ὁ θάνατος γέγονεν; Ἰωνᾶς γὰρ μὴ θανὼν ἐνομίσθη τεθνά-
ναι. Εἰ δὲ κατ' ἀλήθειαν ὁ κύριος τοῦ θανάτου ἐγεύσατο, πῶς D
τὸ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ὑπόδειγμα οὐ διέψευσται;

Ἀπόκρισις.

Οὐ θανάτῳ τὸν θάνατον συμπαρέβαλεν, ἀλλὰ τὴν τριήμερον
ἐν τῷ τάφῳ παραμονὴν τοῦ σωτῆρος τῇ τριημέρῳ ἐν τῷ κήτει πα-
ραμονῇ τοῦ Ἰωνᾶ. Ἄλλως τε εἰ κατὰ τὰ ὅμοια ἦν τὰ κατὰ τὸν Ἰω-
νᾶν τοῖς κατὰ τὸν σωτῆρα, οὐκέτι ἠδύνατο ἐκεῖνα τούτων εἶναι 429
τύπος ἢ εἰκών. Χρὴ οὖν [2] τὴν ἀλήθειαν πλέον τι τοῦ τύπου ἔχειν,
κατὰ τὸ εἰρημένον· [3] Πλέον Ἰωνᾶ ὧδε. Ὑπόδειγμα δὲ ἀψευδὲς
νοεῖται τὸ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα τοῦτον τὸν τρό-
πον, ὅτι, ὥσπερ ὁ Ἰωνᾶς σημεῖον πίστεως εἶχε τοῦ παρὰ τοῦ
θεοῦ ἀποσταλῆναι αὐτὸν κήρυκα τῆς καταστροφῆς τῶν Νινευϊτῶν
τὴν τριήμερον ἐκ τοῦ κήτους ἀναγωγήν, οὕτως καὶ ὁ σωτὴρ ση-
μεῖον πίστεως εἶχε τοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ ἀποσταλῆναι αὐτὸν κήρυκα
τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τὴν τριήμερον ἐκ τοῦ τάφου ἀνάστασιν.

Ἐρώτησις ξε'. B

Ἐπειδή τινες τὴν τοῦ κυρίου παράδοσιν τῇ τετράδι λέγουσι
γεγονέναι, ἐκ τῆς ποσότητος τοῦτο τῶν τότε πραχθέντων στο-
χαζόμενοι, τίς ἡ ἀπόδειξις τῆς ἡμέρας ἐν ᾗ ἡ παράδοσις γέ-
γονεν;

Ἀπόκρισις.

Ἀπόδειξις τοῦ μὴ τῇ τετράδι ἀλλὰ τῇ πέμπτῃ παραδεδόσθαι
τὸν Χριστὸν αὕτη ἐστίν. Ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδόθη, [1] ἐν ταύτῃ
ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων ἐκρίθη καὶ κατεκρίθη· [2] τῷ
πρωῒ δὲ ἐχομένῳ τῆς νυκτὸς ταύτης παρέδωκαν αὐτὸν τῷ Πι- C
λάτῳ· ἐν ᾗ δὲ ἡμέρᾳ παρέλαβεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, ἐν ταύτῃ
αὐτὸν καὶ ἐσταύρωσε· παραλαβὼν δὲ αὐτὸν τῷ πρωῒ τῆς παρα-
σκευῆς, τῇ ἕκτῃ ὥρᾳ τῆς αὐτῆς παρασκευῆς ἐσταύρωσεν. Οὐ

ρέμεινε (vid. Resp.: τριημ. παραμονή) vel aliud quid hujusmodi. *Sylburgius.*

2. τὴν ἀλήθειαν] H. e. id quod revera in Christo adimpletum est; spectat autem scriptor ad illius mortem veram, non simulatam.

3. Πλέον Ἰ. ὧδε] Ev. Matth. XII. 41..

etiam Christus in corde terrae fuit: quomodo non specie tantum mortem dominus obiit? Nam Jonas, quum mortuus non esset, mortuus esse existimatus est. Quodsi vere dominus mortem gustavit: quomodo non falsum est Jonae exemplum?

Responsio.

Non mortem cum morte contulit, sed triduanam in sepulcro permansionem servatoris cum triduana in ceto permansione Jonae. Praeterea si similes fuissent res Jonae rebus servatoris, non potuissent illae istarum esse figura aut imago. Oportet ergo veritatem amplius aliquid quam figuram obtinere, secundum hoc dictum: *Majus quam Jonas est hîc.* Jonam autem servatoris imaginem non mendacem fuisse hoc modo intelligitur, quia, quemadmodum Jonas signum habuit, cur missus a deo eversionis Ninivitarum praeco crederetur, exitum e ceto post triduum, ita etiam servator signum habuit, cur missus a deo regni coelorum praeco crederetur, resurrectionem ex sepulcro post triduum.

Quæstio 65.

Quoniam nonnulli traditionem domini quarto hebdomadis die dicunt evenisse, ex magno id rerum tunc gestarum numero conjicientes: ecquod argumentum est diei quo traditio evenit?

Responsio.

Non quarto sed quinto die traditum esse dominum sic demonstratur. In qua nocte traditus est, in ea a summis sacerdotibus et senioribus judicatus et condemnatus est: mane autem, quod hanc noctem subsecutum est, tradiderunt eum Pilato; quo autem die eum accepit Pilatus, eodem eum etiam crucifixit: quum autem eum acceperit mane diei praeparationis, sexta hora ejusdem diei praeparationis crucifixit. Non

1. *ἐν ταύτῃ*] Pleonastice dictum (pro *ἐν ᾗ νυκτὶ παρεδ.*, *ἐν ταύτῃ*), ut Quaest. 52.: *Ὁ ζήλῳ θείῳ ποιῶν τι οὗτος οὐ θεομαχεῖ* — Confut. dogm. Arist. c. 38.: *Εἰ τὸ ὂν ἐν τῷ χρόνῳ ἐκεῖνο κινεῖται.*

2. *τῷ πρωΐ*] Codd. msti et Stephan. *τὸ πρωΐ*, quod saltem hîc ferri nequit; cf. not. 8..

χρὴ οὖν ταῖς γραφικῶς ὡρισμέναις ὥραις προστιθέναι κατὰ στοχασμὸν τὸ ἀσύστατον. Φησὶ γὰρ Ματθαῖος ὁ εὐαγγελιστὴς οὕτως· [3] Πρωΐας δὲ γενομένης συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως θανατώσωσιν αὐτόν· καὶ δήσαντες αὐτὸν ἀπήγαγον καὶ παρέδωκαν D
αὐτὸν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. [4] Ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής φησιν· [5] Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· ἦν δὲ πρωΐ. Καὶ πάλιν· [6] Ὁ Πιλάτος οὖν ἀκούσας τούτων τῶν λόγων ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, ἑβραϊστὶ δὲ [7] Γαββαθᾶ· ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. Εἰ τοίνυν τῇ νυκτὶ μὲν παρεδόθη καὶ ἐκρίθη ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ κατεκρίθη, [8] τὸ πρωΐ δὲ παρεδόθη τῷ Πιλάτῳ καὶ τῇ ἕκτῃ ὥρᾳ τῆς παρασκευῆς ἐσταυρώθη, δῆλον ὅτι τῇ πέμπτῃ ἡ παράδοσις γεγένηται.

Ἐρώτησις ξϛʹ. 430

Ἐπειδὴ συνεχῶς ὁ κύριος υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ τῆς ἀνθρώπου ἑαυτὸν ὀνομάζει, καὶ [1] διὰ τοῦτο πειρῶνται οἱ ἄπιστοι δεικνύναι ὡς ἐκ γαμικῆς συναφείας ὁ δεσποτικὸς γέγονε τόκος· τὸ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου, φασίν, οὐ θηλείας ἐστὶν ἀλλ' ἄῤῥενος τὸ ὄνομα· τίσιν οὖν λόγοις χρησάμενοι τὴν τοιαύτην λοιδορίαν μάτην λεγομένην ἐλέγξομεν;

Ἀπόκρισις. B

Εἰ ἐκ γαμικῆς συναφείας ὁ δεσποτικὸς τόκος ἐγένετο, οὐκ ἂν εἶπεν ἡ γραφὴ τὸ [2] Ὡς ἐνομίζετο υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ· τὸ γὰρ Ὡς ἐνομίζετο ἐπὶ τῶν ἐκ γαμικῆς συναφείας τικτομένων ῥηθῆναι χώραν οὐκ ἔχει. Τὸ δὲ διὰ μιᾶς ἀσαφοῦς τε καὶ ἐλλιποῦς φωνῆς πάσας τὰς φωνὰς ἐκείνας τὰς προδήλως καταγγελλούσας τὸν Χριστὸν ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου γεγεννημένον ἀνατρέπειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστί. Πρὸς ἀναίρεσιν δὲ τῆς ματαίας C
αὐτῶν ἐπιχειρήσεως κεχρήμεθα λόγοις τοιούτοις. Εἰ διὰ τὸ μὴ

3. Πρωΐας . . . ἡγεμόνι] Ev. Matth. XXVII. 1. sq..

4. Ὡσαύτως δ. κ. Ἰωάννης ὁ εὐ. φησιν] Sed vid. Gass. l. c. p. 101. sq..

5. Ἄγουσι . . . πρωΐ] Ev. Joann. XVIII. 28..

6. Ὁ Πιλάτος . . . ἕκτη] Ev. Joann. XIX. 13..

7. Γαββαθᾶ] Vulgo Γαββαθά.

oportet ergo horis a scriptura definitis difficultates conjiciendo affingere, quae expediri non possint. Ait enim Matthaeus evangelista sic: *Mane autem facto consilium inierunt omnes summi sacerdotes et seniores populi adversus Jesum de eo interficiendo; et vinctum eum abduxerunt et tradiderunt Pontio Pilato procuratori.* Similiter autem etiam Joannes evangelista ait: *Ducunt Jesum a Caipha in praetorium; erat autem mane.* Et rursus: *Pilatus ergo quum audivisset haec verba, eduxit foras Jesum, et sedit in tribunali in loco qui dicitur Lithostroton, hebraice Gabbatha; erat autem dies praeparationis paschae, hora fere sexta.* Si ergo nocte proditus et judicatus a summis sacerdotibus et condemnatus est, mane autem traditus Pilato et hora sexta diei praeparationis crucifixus: patet quinto die traditum eum esse.

Quæstio 66.

Quia perpetuo dominus υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου et non τῆς ἀνθρώπου seipsum appellat, ideoque conantur increduli demonstrare ex conjugali copula dominicum exstitisse partum: illud enim τοῦ ἀνθρώπου, inquiunt, non feminae est sed maris nomen: quibus igitur rationibus utentes ejusmodi convicium frustra ingeri arguemus?

Responsio.

Si ex conjugali copula dominicus exstitisset partus, non dixisset scriptura: *Ut putabatur filius Josephi;* illud enim *Ut putabatur* de iis qui ex conjugali copula nascuntur dici non potest. Atque per unam vocem, quae neque claro neque absoluto sensu praedita est, omnes illas, quae manifeste declarant Christum ex spiritu sancto et Maria virgine genitum esse, evertere longe absurdissimum est. Caeterum ad evertendam inanem eorum argumentationem his utimur rationibus.

8. τὸ πρωΐ] In τὸ πρωΐ ellipsis est praepositionis κατά, περὶ aut alius ejuscemodi. *Sylburgius.* Convenientius esset (cf. not. 2.) τῷ πρωΐ.

1. διὰ τοῦτο] Sylburg. διὰ τούτου *(per hoc)* conjectavit, sine causa.

2. Ὡς...Ἰωσήφ] Ev. Luc. III. 23..

εἰπεῖν ἑαυτὸν τὸν Χριστὸν υἱὸν τῆς ἀνθρώπου οὐκ ἔστι διὰ τοῦτο υἱὸς τῆς ἀνθρώπου δηλονότι, [3]ἆρα καὶ διὰ τὸ μὴ εἰπεῖν ἑαυτὸν υἱόν τινος ἀνθρώπου οὐκ ἔστιν υἱός τινος ἀνθρώπου; Εἰ δὲ μή τινος ἀνθρώπου ἐστὶν ὁ Χριστὸς υἱός, ἐξ ἀνάγκης οὐδ' ἀνθρώπου ἐστὶν υἱός. Ἔτι δὲ εἰ καθώσπερ υἱὸς τοῦ Ἡλεὶ [4]ἐχρηματίσθη ὁ Ἰωσὴφ κατὰ τὸν νόμον χωρὶς γαμικῆς συναφείας, τοῦ θεοῦ τούτῳ τῷ τρόπῳ βουληθέντος δοῦναι τὸν Ἰωσὴφ υἱὸν τῷ Ἡλεί, τί ἄτοπον τὸ οὕτως δοῦναι καὶ υἱὸν χωρὶς γαμικῆς συναφείας τῷ Ἰωσήφ; D
Τούτου γὰρ ἕνεκεν προῳκονόμησεν ἡ θεία χάρις τὴν παρθένον μνηστευθῆναι ἀνδρὶ δύο πατέρας ἐσχηκότι, ἕνα μὲν κατὰ φύσιν ἐκ γαμικῆς συναφείας, ἕτερον δὲ κατὰ τὸν νόμον χωρὶς γαμικῆς συναφείας, ἐν τῇ ἐκείνου γεννήσει προζωγραφοῦσα τοῦ Χριστοῦ τὴν γέννησιν, τοῦ γεννηθέντος μὲν ἐκ πνεύματος ἁγίου υἱοῦ τῷ θεῷ, γεννηθέντος δὲ ἐκ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰωσὴφ υἱοῦ τῷ Ἰωσήφ. [5]Πνεῦμα, φησίν, ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον τῷ κυρίῳ κληθή- 431
σεται υἱὸς θεοῦ. Ἀλλ' εἰ τὸ γεννώμενον ἐκ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἡλεὶ υἱός ἐστι τοῦ Ἡλεὶ κατὰ τὸν νόμον τοῦ θεοῦ, πολὺ μᾶλλον ἐκ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰωσὴφ κατὰ τὴν θείαν εὐδοκίαν υἱός ἐστι τοῦ Ἰωσὴφ χωρὶς γαμικῆς συναφείας.

Ἐρώτησις ξζ'.

Ἐπειδὴ ὁ Ἠσαΐας εἰς τὸν [1]δεσπότην Χριστὸν προφητεύων φησί· [2]Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ἐπὶ δυσδιηγήτου [3]ἄρα ἢ ἀδιηγήτου τῆς γενεᾶς, καὶ ἐπὶ τῆς θεότητος ἢ τῆς σαρκὸς ταύτην ἐκληπτέον τὴν λέξιν; B

Ἀπόκρισις.

Ἡ μὲν κατὰ σάρκα γέννησις τοῦ Χριστοῦ γενεαλογεῖται, καὶ ὁ τρόπος ταύτης ἐν γραφικῇ διηγήσει καταγγέλλεται· ἐκ πνεύματος γὰρ ἁγίου καὶ τῆς παρθένου Μαρίας· ἡ δὲ κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ γέννησίς ἐστιν ἀγενεαλόγητος, διὸ καὶ ἀδιήγητος. Ἐμ-

3. ἆρα etc.] Maranus, punctum interrogans non ponens, reddit: *sic etiam profecto* (= ἆρα) etc..

4. ἐχρηματ.] Cf. ev. Luc. l. c..

5. Πνεῦμα ... θεοῦ] Ev. Luc. I. 35..

1. δεσπότην Χριστὸν] Codd. msti et editi δεσπότην κύριον. Sed

Si, quia non dixit seipsum Christus υἱὸν τῆς ἀνθρώπου, idcirco non est filius hominis feminae: an etiam, quia seipsum non dixit filium alicujus hominis, non est filius alicujus hominis? Quodsi Christus alicujus hominis filius non est, necessario ne hominis quidem est filius. Deinde vero si pariter filius Eliae vocatus est Josephus secundum legem sine conjugali copula, volente deo Josephum hoc modo filium Eliae tradere: quid absurdi est eodem pacto sine conjugali copula etiam Josepho filium dari? Hanc enim ob causam divina gratia provido consilio perfecit ut virgo desponderetur viro duos patres habenti, alterum secundum naturam ex conjugali copula, alterum secundum legem sine conjugali copula: in illius generatione depingens in antecessum Christi generationem, qui genitus quidem est ex spiritu sancto filius deo, genitus autem ex Josephi uxore filius Josepho. *Spiritus*, inquit, *sanctus superveniet in te, et virtus altissimi te obumbrabit; quare etiam quod nascetur ex te sanctum domino vocabitur filius dei.* Sed si id quod natum est ex Eliae uxore filius est Eliae secundum legem dei, multo magis id quod natum ex Josephi uxore secundum dei beneplacitum filius est Josephi sine copula conjugali.

Quæstio 67.

Quandoquidem Jesaias de Christo domino vaticinans ait: *Generationem ejus quis enarrabit?* — utrum de vix enarrabili an de non enarrabili generatione, de divinitate an de carne accipienda est haec dictio?

Responsio.

Christi secundum carnem generatio per genealogiam recensetur, et modus hujus in scripturae narratione adnuntiatur: ex spiritu sancto nimirum et ex Maria virgine: ejus vero secundum divinitatem generatio genealogia caret, quare etiam

lectio, quam textui inserendam duxi, Quaestt. 20. 22. 39. 78. 102. 105. 110. 133. 136. al. firmatur. Sic ὁ δεσπότης θεὸς Respp. ad Quaestt. 36. 79. 126..

2. Τὴν ... διηγήσεται] Jesai. LIII. 8..

3. ἄρα] Stephan. ἆρα.

φαίνει οὖν ἡ προφητικὴ ῥῆσις τὸ ἀδιήγητον, [4] οὐ τὸ δυσδιήγητον τῆς γεννήσεως.

Ἐρώτησις ξη'. C

Εἰ μὴ τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ ψυχὴ διὰ τὸ [1] ἐκχυθέντος ἐκείνου τὸ ζῶον ἀπόλλυσθαι, διὰ ποίων λόγων καὶ ὑποδειγμάτων δείκνυται ὅτι ἐστὶ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι [2] ἕτερόν τι κτίσει καὶ ἀόρατον;

Ἀπόκρισις.

Ἔχοντες τὰς φωνὰς τοῦ δημιουργοῦ τῆς κτίσεως τὰς διαστελλούσας ψυχὴν σώματος, ἀξιοπιστότερα τούτων ὑποδείγματα εἰς παράστασιν τῆς τοῦ ζητουμένου ἀληθείας οὐκ ὀφείλουσιν ἀπαι- D
τεῖν. [3] Τὸ γὰρ δοῦναι τῷ διαβόλῳ κατὰ πάσης τῆς σωματικῆς τοῦ Ἰὼβ συστάσεως τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατάξαι αὐτὴν ὡς βούλεται, καὶ κωλῦσαι αὐτὸν τοῦ ἅψασθαι αὐτοῦ τῆς ψυχῆς, δείκνυσι τὴν ἀσώματον ψυχὴν ἕτερόν τι παρὰ τὴν [4] πεπληγωμένην σάρκα αὐτοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ [5] Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· τοῦτο δηλοῖ τὸ εἶναί τι τοῦ ἀναιρεθέντος ἀνθρώπου τὸ ἐν ἀθανασίᾳ διαμένον καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον. Ὥστε 432
ἄτοπον λέγειν αἷμα τὸ ἐκχυθὲν καὶ φθαρὲν ψυχήν. Πρόδηλον ἄρα ἐστὶν ὅτι ἡ ψυχὴ ἀόρατον τοῖς ἀνθρώποις κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν.

Ἐρώτησις ξθ'.

[1] Διὰ τί ὁ ἑπτὰ ἀριθμὸς ἐναλλαγὴν δέχεται; Καὶ γὰρ ἐν σαββάτῳ ὡς τὰ πολλὰ ὁ ἀὴρ μεταβάλλεται, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἡλικίαν προκοπὴ ἐν τούτῳ τῷ ἀριθμῷ λαμβάνει ἐπίδοσιν, ὀδόντων μὲν φυομένων τῷ ἑβδόμῳ μηνί, τῷ δ' αὐτῷ B
ἔτει ἀλλαττομένων τούτων, [2] διπλασιασθέντων δὲ πάλιν σπερματικὴν προσκτωμένων δύναμιν· καί, ἵνα συντόμως εἴπω, ὁ ἀριθμὸς

4. οὐ] Vulgo ἢ inepte. Primus Maran. errorem detexit; id enim, inquit, quaeritur utrum generatio vix enarrabilis intelligenda sit, nempe ex virgine, an prorsus inenarrabilis, nempe aeterna.

1. ἐκχυθέντος] Codd. msti ἐκλυθέντος. Sic Stephanus quoque. Resp.: αἷμα τὸ ἐκχυθέν.

2. ἕτερόν τι κτ. κ. ἀόρατον] Ita Maran. bene (vid. Resp.) sanavit scripturam vulgarem ἢ ἕτερον τῇ κτίσει ἀόρατον.

inenarrabilis est. Demonstrat igitur prophetica dictio generationem non enarrabilem, non autem vix enarrabilem.

Quæstio 68.

Si non propterea sanguis hominis est anima quod effuso sanguine animal occidit: quibusnam rationibus et exemplis demonstratur animam esse in corpore aliud quidpiam creatione distinctum et invisibile?

Responsio.

Quum dicta habeamus opificis creaturae, quae animam a corpore discernunt, fide digniora his exempla ad demonstrandam rei quaesitae veritatem non debent requirere. Quod enim datur diabolo in omnem corpoream Jobi constitutionem potestas percutiendi eam ad arbitrium suum, quodque idem prohibetur quominus tangat illius animam, id argumento est animam incorpoream aliud quidpiam esse praeter percussam illius carnem. Sic etiam illud *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, *animam autem non possunt occidere;* hoc indicat aliquid esse in homine occiso, quod in immortalitate permanet etiam post corporis mortem. Quocirca absurdum dictu est sanguinem, qui effusus est et corruptus, animam esse. Manifestum ergo est animam hominibus invisibilem esse secundum propriam naturam.

Quæstio 69.

Cur septenarius numerus mutationem suscipit? Etenim sabbato plerumque aër immutatur, et hominis secundum aetatem progressus in hoc numero incrementum accipit: dentes nascuntur septimo mense, septimo anno mutantur, iisdem annis duplicatis vis seminalis supervenit; atque, ut breviter di-

3. *Τὸ γὰρ* etc.] Cf. Job. II. 6. sq..

4. *πεπληγωμένην*] Haec forma, si genuina est (pro *πεπληγμένη* a v. *πλήσσειν*), originem ducit a *πληγοῦν* verbo inusitato.

5. *Μὴ ... ἀποκτεῖναι*] Ev. Matth. X. 28.. Ad *ὡσαύτως* suppl. ex praeced. *δείκνυσι τὴν ψυχὴν ἕτερόν τι εἶναι παρὰ τὴν σάρκα.*

1. *Διὰ τί*] Maran. *Διὰ τί τὸ* errore.

2. *διπλασ. δὲ πάλιν*] Scil. *τούτων* h. e. *τῶν ἑπτὰ ἐτῶν.*

τῶν ἑπτὰ τὴν αὔξησιν καὶ λῆξιν τῶν ἀνθρώπων ἐργάζεται, καὶ τῶν νοσημάτων ποιεῖται διάκρισιν, καὶ ἐν νόμῳ [3] τῶν λοιπῶν ἀριθμῶν τὸ αἰδέσιμον κέκτηται.

Ἀπόκρισις.

Πρὸς τὴν δύναμιν τῆς φύσεως τῶν ἔργων τῆς φύσεως ἡ ἐκπλήρωσις γίνεται, καὶ οὐ πρὸς τὴν χρονικὴν παράστασιν ἑβδομάδι C
μηνῶν ἢ ἐνιαυτῶν ὡρισμένην. Διὸ τὰ ὀνομασθέντα ἔργα τῆς φύσεως ἐν τῇ ἐρωτήσει πολλάκις θᾶττον ἢ βραδύτερον τῶν ἑπτὰ ἀριθμῶν ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἄγει ἡ φύσις τελειότητα· ἅπερ οὐκ ἂν ἐγίνετο, εἰ ἡ φύσις τῇ ἑβδομάδι καὶ μὴ ἡ ἑβδομὰς τῇ φύσει ἠκολούθει. Οὐχ ἡ ἑβδομὰς οὖν ἐστὶν αἰτία τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἔργων τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἡ δύναμις τῆς φύσεως αἰτία τῆς ἑβδομάδος, καθ' ἣν [4] οὐ λαμβάνει τῇ φύσει τὰ οἰκεῖα ἔργα ἐκτελέσαι. Ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀριθμῶν μηνῶν τε καὶ ἐνιαυτῶν, δι' ὧν ἐκπληροῦται τὸ ἔργον τῆς φύσεως ἐν τοῖς λοιποῖς ζώοις τε καὶ φυ- D
τοῖς, ἡ δύναμις τῆς φύσεώς ἐστιν αἰτία τοῦ ἴσου χρόνου, καὶ τοῦ πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος. Αἰδεσιμώτερος δὲ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ ὁ ἑπτὰ ἀριθμὸς παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀριθμούς, ὅτι ἐν αὐτῷ ὁ πᾶς χρόνος τῆς τε τοῦ κόσμου ποιήσεως καὶ τῆς τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν καταπαύσεως· ἑξὰς μὲν τῆς ποιήσεως, μονὰς δὲ τῆς καταπαύσεως. Ἵνα οὖν φυλαχθῇ ἡ μνήμη τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο [5] τιμιώτερον τῶν ἄλλων εὑρίσκειν ἔταξε τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ.

Ἐρώτησις ο'. 433

Εἰ τὸ χαίρειν καὶ γαυριᾶν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασιν ἀπηγόρευται ὡς ὑπερηφανείας ποιητικόν, ταπεινοφροσύνη δὲ καὶ ἐπιείκεια τοῖς ταῦτα εἰληφόσιν ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς παραδέδοται, πῶς οὐκ ἀνωφελῆ αὐτοῖς τὰ δωρήματα, αἴσθησιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκείνοις τοῦ οἰκείου καλοῦ παρασχεῖν μὴ δυνάμενα;

Ἀπόκρισις. B

Τὸ χαίρειν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι μετὰ τῆς ὑπερηφανείας ἀπαγο-

3. τῶν λοιπῶν] Vult Maran. μᾶλλον τῶν λοιπῶν: *prae caeteris numeris*. Non muto.

4. οὐ] Videtur Marano vel οὖν legendum, quod saepe idem valeat ac *videlicet*, vel recidenda haec vocula; vertit: *sed vis naturae in causa est, cur ei detur in septenario numero propria opera naturaliter*

cam, numerus septenarius incrementum et defectum hominum efficit, et in morbis dijudicandi notas affert, et in lege quoad caeteros numeros venerabilis est.

Responsio.

Vi naturae perficiuntur opera naturae, minime autem certo temporis spatio septem mensibus aut annis definito. Quare nominata in quaestione opera naturae saepe citius aut tardius numero septenario ad propriam perducit natura perfectionem: quae quidem non fierent, si natura septenarium numerum ac non septenarius numerus naturam sequeretur. Non igitur septenarius numerus in causa est cur opera naturae compleantur, sed vis naturae causa est septenarii numeri, per quem non sumit naturaliter propria opera perficere. Similiter etiam quoad caeteros mensium et annorum numeros, in quibus opus naturae adimpletur in aliis animalibus et plantis, vis naturae causa est aequalis temporis, et longioris et brevioris. Venerabilior autem est in divina scriptura numerus septenarius praeter caeteros, quia eo continetur omne tempus tum mundi creationis tum requiei creatoris; senio quidem est creationis, unio autem requiei. Ut igitur servaretur memoria creationis mundi inter homines, propterea praecepit in divina scriptura ut septenarius numerus praestantior caeteris haberetur.

Quæstio 70.

Si gaudere et gloriari de donis vetitum est, quia ea res superbiam efficit, humilitas autem et modestia iis qui haec accepere commendatur a divina scriptura: quomodo non inutilia iis sunt dona, quae in praesenti sensum illis proprii boni praestare non possunt?

Responsio.

Gaudere de bonis cum superbia vetat, quia ea res legi-

perficere.

5. *τιμιώτερον τῶν ἄλλων*] Etiam numero denario antiqua ecclesia (vid. Quaestt. ad Antiochum 52.) quamdam tribuebat praestantiam; compositus enim est ex numero septenario et ternario, ita quidem, ille ut creationem, hic trinitatem indicet.

ρεύει ὡς ἀναιρετικὸν τοῦ χαίρειν καλῶς, τὸ χαίρειν δὲ ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι μετὰ τῆς ἐπιεικείας οὐ μόνον οὐκ ἀποτρέπει, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπὶ τὴν τοιαύτην χαρὰν καὶ ἐπιτρέπει ποτὲ μὲν λέγων ὁ σωτήρ· [1] Χαίρετε δὲ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ποτὲ δὲ ὁ ἀπόστολός φησιν· [2] Ἀδελφοί, χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντο- C
τε· πάλιν ἐρῶ, χαίρετε· τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις· τῷ διπλασιασμῷ τοῦ χαίρετε τὴν ἐπίτασιν τῆς χαρᾶς ἐμφαίνων. Οὔτε οὖν ἡ χαρὰ ἀναιρεῖ τὴν ἐπιείκειαν, οὔτε ἡ ἐπιείκεια ἀναιρεῖ τὴν αἴσθησιν τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ δι᾽ ἑκατέρας ἑκατέρα φυλάττεται.

Ἐρώτησις οα΄.

Ἐπειδή τινες περὶ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἔφασαν στοχαζόμενοι ὡς ἑξακισχίλια μόνα ἔτη συστήσεται, εἰ ἀληθὲς τοῦτο δι᾽ D
ὑποδειγμάτων ἐναργῶν δείκνυται, εἰ δὲ ἐκ τῆς θείας γραφῆς, καὶ εἰ ἄδηλον, μάθωμεν.

Ἀπόκρισις.

Ἔνεστι διὰ πολλῶν γραφικῶν φωνῶν τεκμήρασθαι ἀληθεύειν τοὺς λέγοντας ἑξακισχίλια ἔτη εἶναι τὸν χρόνον τῆς παρούσης τοῦ κόσμου συστάσεως, ποτὲ μὲν λέγουσα· [1] Ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ· ποτὲ δέ· [2] Εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε· ποτὲ δέ· [3] Ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Πᾶσαι δὲ αἱ τοιαῦται φωναὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἐῤῥήθησαν χιλιάδι.

Ἐρώτησις οβ΄. 434

Εἰ τότε ἄφθονος δείκνυται ἕκαστος, ὅτε ὅπερ ἐπίσταται [1] ἢ καὶ δύναται καλὸν ποιεῖν τοῖς πλησίον χαρίζεται, πῶς οὐ φθονερὸς ὁ θεός, πάντας δυνάμενος ποιῆσαι θεοὺς καὶ μὴ ποιήσας, ἐπεὶ [2] καλὸν τὸ θεός; Εἰ δὲ οὐ φθονερός, ἀλλ᾽ ἀδύνατος ὢν τοῦτο οὐκ ἐποίησε· [3] δυοῖν [γὰρ θάτερον λέγειν] ἀνάγκη.

1. Χαίρετε ... οὐρανοῖς] Ev. Luc. X. 20..
2. Ἀδελφοί ... ἀνθρώποις] Ep. ad Phill. IV. 4..
1. Ἐπ᾽ ... υἱῷ] Ep. ad Hebr. I. 2..
2. Εἰς ... κατήντησε] Ep. ad Cor. X. 11..
3. Ὅτε ... χρόνου] Ep. ad Gal. IV. 4..
1. ἢ καὶ δύναται] Haec probe Maran. commendavit pro vulg. εἰ (vid. Qu. 27. not. 1.) καὶ δυνατόν. Infra in Resp.: ἃ δύνανται ποιεῖν

timam laetitiam tollit, gaudere autem de donis cum modestia non modo non vetat, sed ex contrario ad ejusmodi gaudium etiam hortatur nunc quidem servator dicens: *Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in coelis* — nunc autem apostolus qui ait: *Fratres, gaudete in domino semper: iterum dico, gaudete; modestia vestra nota sit omnibus hominibus:* iteratione verbi *gaudete* intentionem gaudii declarans. Neque igitur laetitia tollit modestiam, neque modestia tollit sensum laetitiae, sed alterum ab altero custoditur.

Quæstio 71.

Quandoquidem nonnulli de mundi duratione conjiciendo dixerunt eum sex tantum annorum millibus duraturum esse: utrum id verum esse exemplis manifestis demonstretur, utrum ex divina scriptura, atque utrum incertum sit, ediscamus.

Responsio.

Eos verum dicere qui dicunt sex annorum millia tempus esse praesentis mundi constitutionis, licet ex multis scripturae dictis conjicere, quum nunc dicat: *Extremis his diebus locutus est nobis in filio* — nunc: *In quos fines saeculorum inciderunt* — nunc: *Postquam venit plenitudo temporis.* Omnia autem haec dicta in sexto pronuntiata sunt millenario.

Quæstio 72.

Si tunc invidia carere quisque reperitur, quum quidquid scit aut potest benefacere id proximo gratificatur: quomodo non invidus est deus, qui quum omnes posset facere deos — bonum enim est deus — non fecit? Si non invidus, at potentia destitutus id non fecit; ex duobus enim alterutrum dictu necessarium est.

ἢ ἐπίστανται καλά.

2. καλὸν τὸ θεός] Forsan καλὸν ὁ θεός, ut infra.

3. δυοῖν etc.] Codd. msti et editi δυοῖν * ἀνάγκη * τοῖς χαριζομένοις etc.. Quaestionis defectum Langus interpres sic supplet: *Sin invidus non est, sed eo quod potentia destituatur id non praestitit: duorum certe alterum necessario fuerit, aut invidus scilicet aut parum potens.* Sylburgius: δυοῖν θάτερον, ἢ ἀτελῆ ἢ οὐκ αὐτοτελῆ αὐτὸν ἔχειν δύναμιν, ἀνάγκη — h. e. *duo-*

Ἀπόκρισις.

[Οὐχ ὅμοιός ἐστιν ὁ θεὸς] τοῖς χαριζομένοις τοῖς πλησίον ἃ B
δύνανται [4] *ποιεῖν ἢ ἐπίστανται καλά. Τὸ γὰρ πλησίον θεοῦ οὐ*
χρήζει θεοῦ εἰς παροχήν· ἔχει γὰρ πρὸς αὐτὸν ἐν ἅπασι τὸ ἴσον.
Ἔτι δὲ εἰ θεοὺς μόνον ἐποίει ὁ θεός, τὸν κόσμον οὐκ ἂν ἐποίει·
ἀναγκαίως γὰρ χρήζει ὁ κόσμος τῶν μερῶν τῶν καθ' ὑπέρβασιν
καὶ ὑπόβασιν [5] *θέσεως ἀλλήλων διαφερόντων. Ἔτι δὲ εἰ τῶν*
ἀδυνάτων γίνεται οὐδέν, ἀδύνατον δὲ γενέσθαι θεόν (ἄκτιστος C
γὰρ καὶ ἀποίητος ὁ θεός), πῶς οὐκ ἔστιν ἄλογον [6] *τό τε λέγειν*
τὸν θεὸν ἄφθονον, ὅτι τὰ μὴ ἐνδεχόμενα ποιεῖ; Ἔτι δὲ κα-
λόν ἐστιν ὁ θεός, ὅτι ἄκτιστός ἐστι καὶ κτίστης· οὐδὲν δὲ τῶν
κτιστῶν κατ' οὐσίαν δύναται γενέσθαι ἄκτιστον, τουτέστι θεός.
Ἔοικε δὲ αὕτη ἡ ἐρώτησις τῷ λέγοντι λόγῳ· Καλός ἐστιν ὁ ὀ-
φθαλμὸς καὶ τιμιώτερος τῶν ποδῶν· ἀλλ' εἰ ἄφθονός ἐστιν ὁ θεός,
διὰ τί οὐκ ἐποίησε τοὺς πόδας ὀφθαλμούς; Συνάγει γὰρ καὶ ὁ D
λόγος οὗτος τὴν αὐτὴν ἄλογον ἀτοπίαν, τὸ ἢ διὰ φθόνον ἢ δι'
ἀδυναμίαν μὴ πεποιηκέναι τὸν θεὸν [7] *τοὺς πόδας ὀφθαλμούς.*

Ἐρώτησις ογ'.

Εἰ τότε τὸ καλὸν φαίνεται καλόν, ὅτε συγκρίνεται τῷ κα-κῷ, καλὸν δὲ ὁ κόσμος, δῆλον ὅτι κακὸν ὁ μὴ κόσμος, τουτέστι τὸ πρὸ κόσμου. Καὶ εἰ μὲν ἀμφότερα ἐκ θεοῦ, τουτέστι τὸ

rum alterutrum, aut imperfectam aut non sui juris eum habere potentiam, necessarium est. Maranus ut exhibui in textu. Alius conjecerit: *δυοῖν γὰρ θάτερον εἶναι τὸν θεὸν ἀνάγκη.* Responsionis initium interpolat Langus in hanc sententiam: *Non ita dicitur deus praebere proximo bonum, sicut homines proximis suis quae possunt et norunt praestant commoda.* Sylburgius: *Λέγεται μὲν ὁ θεὸς καλὸν ποιεῖν καὶ ἀγαθὰ χαρίζεσθαι· πάσης γὰρ ἀγαθωσύνης κρουνός ἐστι, καὶ τὰ εἰς πάσας τὰς κτίσεις αὐτοῦ εὐεργετήματα πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἐνεργέστατα καθορᾶν ἐστιν· οὐ μὴν τῷ πλησίον χαρίζεσθαι λέγεται, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις τοῖς χαριζομένοις* etc. — h. e. *Dicitur quidem deus bonum praestare et bona largiri; omnis enim bonitatis fons est, et quae in omnes creaturas confert beneficia licet semper et ubique cernere evidentissime: at non proximo largiri dicitur, neque eo modo quo homines proximis suis quae possunt* etc.. Melius Maranus: *Οὐκ* (sic) *ὅμοιος τοῖς ἀνθρώποις ὁ θεὸς τοῖς χαρ.* etc.. Tu fortassis malles: *Οὐ χαρίζεται ὁ θεὸς ὁμοίως [τοῖς ἀνθρώποις] τοῖς χαρ.* etc..

4. *ποιεῖν*] Pertinet ad *καλά*, ut

Responsio.

Non similis est deus gratificantibus proximo ea quae possunt aut sciunt benefacere. Nam quod proximum dei est non indiget deo ad beneficium accipiendum: habet enim cum eo in omnibus aequalitatem. Deinde si deos tantum fecisset deus, mundum non fecisset: omnino enim indiget mundus partibus, quae altiore vel inferiore gradu a se invicem secernantur. Porro si impossibile nihil fit, impossibile autem est ut fiat deus (increatus enim et infectus deus): nonne praeter rationem est deum dicere invidum, quia impossibilia non facit? Denique bonum est deus, quia increatus est et creator: nihil autem ex creatis potest essentia fieri increatum, id est deus. Videtur autem haec quaestio similis esse huic ratiocinationi: Praeclarus est oculus et pretiosior pedibus; sed si deus invidus non est, quare pedes non fecit oculos? Nam etiam haec ratiocinatio eamdem a ratione alienam absurditatem sibi adsciscit: nempe vel ob invidiam vel ob potentiae penuriam pedes deum non fecisse oculos.

Quæstio 73.

Si bonum tum apparet bonum, quum confertur cum malo, bonum autem est mundus: liquet malum esse non-mundum, hoc est id quod ante mundum. Quodsi utrumque ex deo, hoc est id

ex Quaest. patet.

5. θέσεως] Codd. msti θυσίας. Sic Stephanus quoque. Jam Langus: *quae sublimitate et summissione* s i t u s *aliae aliis intersint.*

6. τό τε λ. τ. θ. ἄφθονον, ὅτι τ. μ. ἐ. ποιεῖ] Ita codd. msti et editi (Maran. τότε) vitiose. Duarum lectionum vestigia deprehendit Sylburg.: 1°. τότε λέγειν τὸν θεὸν ἄφθονον, ὅτε τὰ μὴ ἐνδεχόμενα ποιεῖ — h. e. *tunc deum invidia vacare dicere, quum facit quae fieri nequeunt;* 2°. τό τε λέγειν τὸν θεὸν ἄφθονον, ὅτι τὰ μὴ ἐνδεχόμενα ποιεῖ, καὶ τὸ φθονερὸν αὐτὸν λέγειν, ὅτι τὰ [μὴ] ἐνδεχόμενα οὐ ποιεῖ — h. e. *quomodo non praeter rationem est et dicere deum invidia vacare, quia quae fieri nequeunt faciat, et dicere eundem esse invidum, quia ea quae* [*non*] *possunt fieri non faciat?* Quid? Optima videtur lectio esse: τότε λέγειν τὸν θεὸν οὐκ ἄφθονον (seu φθονερόν), ὅτι τὰ μὴ ἐνδεχόμενα οὐ ποιεῖ. Scilicet dubitationem librariis injecit sententia: ideoque mutarunt.

7. τοὺς] Praetermisit Maran. contra codices.

πρὸ κόσμου καὶ ὁ κόσμος, πῶς οὐχ ἑκάτερα ἐξ αὐτοῦ, τουτέστι 435
τὸ καλὸν καὶ τὸ φαῦλον; Εἰ δὲ θάτερον μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἕτερον δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἔστιν αὐτόματον καὶ μὴ ὑπ' αὐτὸν τὸ μὴ ἐξ αὐτοῦ; Πῶς δ' ἀληθεύει ὁ λέγων· [1]Ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα; Ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι καὶ τὰ πρώην οὐκ ὄντα καὶ τὰ νῦν ὄντα περιέχεται.

Ἀπόκρισις.

[2]Τὸ κακὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστι παρὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ κα- B
λοῦ· διὸ ὕστερόν ἐστι τοῦ καλοῦ τὸ κακόν· ἐκτροπὴ γάρ ἐστι τοῦ καλοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο δῆλον ὅτι οὐκ ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ κακοῦ τὸ καλὸν φαίνεται καλόν, ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας φύσεως. Τὸ δὲ πρὸ τοῦ κόσμου μὴ ὄν, [3]πάντη μὴ ὄν, οὔτε καλὸν ἦν οὔτε κακόν· διὸ τῷ οὕτω μὴ ὄντι οὐδὲν συγκρίνεται. Ἔτι δὲ τὸ πάντη μὴ ὂν οὔτε ἐκ τοῦ θεοῦ οὔτε ἐξ ἄλλου οὔτε αὐτόματόν ἐστι. Πρὸ τοῦ κόσμου οὖν οὐδὲν ἕτερον πλὴν θεοῦ ἦν· τοίνυν C
τῆς συγκρίσεως τῶν ὄντων οὔσης πρὸς τὰ ὄντα, οὐκ ἄρα συγκρίνεται ὁ κόσμος τῷ μὴ κόσμῳ, οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ περιέχεται τὸ μὴ κόσμος. Τὸ γὰρ μὴ κόσμος οὐδέν ἐστι, τὸ δὲ περιεχόμενόν ἐστί τι. Καὶ ὅτε λέγομεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὸν θεὸν πεποιηκέναι τὰ [4]ὄντα, οὐ θέσιν τοῦ ὄντος διδόαμεν τῷ μὴ ὄντι, ἀλλὰ τὴν παντελῆ ἀναίρεσιν τοῦ μὴ ὄντος.

Ἐρώτησις οδ'.

Εἰ διὰ τὸ νενικῆσθαι τὸν ἑλληνισμὸν ὑπὸ τοῦ χριστιανι- D
σμοῦ ἐλπίδα οὐκ ἔχει ὁ ἑλληνισμὸς ἀνακλήσεως, πῶς πάλαι ὑπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ νικηθεῖσα ἡ ἀληθὴς θεοσέβεια νυνὶ τὴν ἀνάκλησιν δέδεκται; Ὅτι γὰρ πρὸ τῆς πλάνης ἐπεκράτει ἡ ἀλήθεια μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι γραφαί, τὸν Ἀδὰμ καὶ πολλοὺς ἐφεξῆς μετ' αὐτὸν δηλοῦσαι οὐκ εἰδώλοις ἀλλὰ τῷ θεῷ λατρεύσαντας, κἂν τινες αὐτῶν ἐν ἀτόποις ἐξητάσθησαν πράξεσιν.

1. Ὅτι...πάντα] Ep. ad Rom. XI. 36..

2. Τὸ κακὸν ο. ἕ. ἐ. παρὰ τ. ἐκτρ. τοῦ καλοῦ] Similiter Origenes: „Certum namque est, malum esse bono carere“ (de princ. II. 9. 2.) — et: Πᾶσα ἡ κακία οὐδέν ἐστι (in Jo. t. 2. c. 7.). Cf. praeterea Gass. l. c. p. 80. sq..

3. πάντη μὴ ὄν] H. e.: näm-

quod ante mundum et mundus: quomodo non utrumque ex eo, hoc est bonum et malum? Sin alterum ex eo, alterum vero nequaquam: quomodo non fortuito est ac minime sub eo id quod ex eo non est? Quomodo autem verum dicit qui ait: *Nam ex eo omnia?* In *omnibus* enim et quae ante non erant et quae nunc sunt continentur.

Responsio.

Malum nihil aliud est nisi depravatio boni: quare bono posterius est malum; est enim boni depravatio. At id manifestum est non ex mali comparatione bonum apparere bonum, sed ex propria natura. Id autem quod ante mundum non erat, quum omnino non esset, neque bonum erat neque malum; quare cum eo quod ita non est nihil comparatur. Deinde vero quod omnino non est neque ex deo neque ex alio neque fortuito est. Ante mundum igitur nihil aliud erat praeter deum: quare quum ea quae sunt cum iis quae sunt comparentur, nequaquam profecto comparatur mundus cum non-mundo, neque in mundo continetur non-mundus. Nam non-mundus nihil est, quod vero continetur aliquid est. Et quum dicimus ex eo quod non est deum fecisse quae sunt, nequaquam id quod non est esse statuimus, sed omnino abolemus.

Quæstio 74.

Si gentilismus, quia superatus est a christianismo, spem restitutionis non habet: quomodo superata antiquitus a gentilismo vera religio nunc in integrum restituta est? Nam ante errorem viguisse veritatem testantur divinae scripturae, quae Adamum et multos deinceps post eum declarant non simulacra sed deum coluisse, quamvis nonnullorum ex iis nefanda reperiantur facinora.

lich ein reines Nichts. Codd. editi πάντῃ μὴ ὂν ἦν vitiose. Excipienda Marani editio, quae male habet πάντῃ μὴ ἦν.

4. ὄντα] Sic codd. msti et Maranus. Sed Reg. supra lineam et Clar. in marg. πάντα, quod quidem Stephanus perperam suae inseruit editioni, unde Sylburgius ejusque pedisequus Morellus receperunt.

Ἀπόκρισις.

Εἰ τῆς παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ πυ-
ρὸς κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθά φασιν αἱ γραφαὶ προφητῶν τε καὶ
ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, [1] καθώς φησιν ὁ μακά- 436
ριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ· γίνεται δὲ αὕτη
ἡ κρίσις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων,
τοῦ αἰωνίως βασιλεύοντος τῶν Χριστιανῶν βασιλείαν ἀτελεύτητον,
τὴν κατὰ τὸν προφήτην [2] Δανιὴλ δοθεῖσαν αὐτῷ· διὰ τοῦτο οὐ-
δεμίαν ἀνακλήσεως ἔχει ὁ ἑλληνισμὸς τὴν ἐλπίδα. Ἄλλως τε εἰ,
καθ' ἣν ἐκράτει δυναστείαν [3] ὁ ἑλληνισμὸς τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ,
λυθείσης ταύτης οὐδαμῶς πάλιν αὐτὴν ἀνέλαβε, πῶς οὐ μάτην
νῦν προσδοκᾷ τὴν ἀνάκλησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ δυναστείας; [4] Τί- B
νος δὲ ἕνεκεν προσδοκᾷ ὁ ἑλληνισμὸς τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ δυνα-
στείας τὴν ἀνάκλησιν; Πάντως ἵνα βασάνοις ἀναγκάσῃ τοὺς Χρι-
στιανοὺς ἀφίστασθαι μὲν τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ λατρείας τε καὶ
πίστεως, προσέχοντας δὲ ἕπεσθαι τῇ θρησκείᾳ τῶν δαιμόνων.
Ἀλλ' αἱ βάσανοι αὗται, [5] αἷς καὶ πρώην ἦν χρησάμενος ὁ ἑλλη-
νισμὸς προσδοκήσας δι' αὐτῶν ἄλυτον φυλάττειν ἑαυτόν, τὸν μὲν
ἑλληνισμὸν κατέπαυσαν, τὸν δὲ χριστιανισμὸν ἔστησαν παγιώτερον.

Ἐρώτησις οε'.

[1] Εἰ ἕ[ως τῆς τῶν] σωμάτων ἐγέρσεως ἡ ψυχὴ [τοῦ σώμα- C
τος ἀπαλλαγεῖσα] τὰς ἀμοιβὰς οὐ κομίζεται, [ἆρα [2] ἐν τῷ μεταξὺ
ὑπόκειται] τῇ ἐξετάσει μέχρι τῆς ἀναστάσεως;

Ἀπόκρισις.

Οὐχ, ἣν ἔχουσιν αἱ ψυχαὶ ἐνταῦθα μετὰ τοῦ σώματος κατά-

1. καθώς . . . ἐπιστολῇ] Non probabilis conjectura est Cotelerii, qui legi posse suspicatur καὶ ὥς φησιν pro καθώς φησιν, quasi Clemens futuri per ignem judicii, non vero Sibyllini oraculi testis citetur. Nimirum perspicue haec ad Sibyllam referuntur, quam ut eludi possint. Neutrâ tamen in epistolâ S. Clementis citatur Sibylla. Sed cum neutra ad nos integra pervenerit, quid mirum si ea desideremus hodie quae antiqui citarunt? *Maranus*. Praeterea cf. Gass. l. c. p. 42. sq.. Ad idem Sibyllae vaticinium (Orac. Sib. IV. 171.) Justinus Apol. 1. c. 20. respicit.

2. Δανιὴλ] Cf. Dan. VII. 14..

3. ὁ ἑλλ.] Maran. articulum omisit mendose. Idem vult illud ὁ ἑλληνισμὸς rejici post verbum προσδοκᾷ ac legi ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ (nimia sane mutatio!) — hoc sensu: *Deinde vero si quem habuit domi-*

Responsio.

Si praesentis rerum status finis est impiorum per ignem judicium, prout testantur scripturae prophetarum et apostolorum, insuper etiam Sibyllae, ut ait beatus Clemens in epistola ad Corinthios; si ipsum judicium fit per Jesum Christum, qui crucifixus est a Judaeis ac regnum Christianorum obtinet sempiternum, quod ei datum est secundum prophetam Danielem: propterea gentilismus nullam habet spem restitutionis. Praeterea si gentilismus eam, qua populo dei dominatus est, potentiam solutam minime recuperavit: an non frustra nunc exspectat restitutionem pristinae suae potentiae? Quam autem ob causam exspectat gentilismus pristini sui dominatus restitutionem? Omnino ut cruciatibus cogat Christianos discedere quidem a filii dei cultu et fide, adhaerere autem cultui daemonum. Sed cruciatus isti, quibus etiam antea usus est gentilismus sperans se eorum beneficio insuperabilem fore, gentilismum quidem aboleverunt, christianismum vero firmius stabiliverunt.

Quæstio 75.

Si usque ad corporum resurrectionem anima a corpore digressa retributionem meritorum non adipiscitur: num interea subdita est quaestioni usque ad ipsam resurrectionem?

Responsio.

Non, quem statum hîc habent animae cum corpore, eum

natum populus dei, eum solutum minime recuperavit: an non frustra nunc exspectat gentilismus restitutionem pristinae suae potestatis?

4. *Τίνος δὲ ἕνεκεν ... τ. ἀνάκλησιν*] Gass. l. c. p. 43. existimat scriptorem respicere ad conatum restituendi gentilismi factum a Juliano imperatore: unde spes sit gentilibus allata.

5. *αἷς κ. π. ἦν χρησάμενος*] Vulgo *οἷς κ. π. χρησάμενος*. Verbum *ἦν* facillime excidit propter praecedens *πρώην*. Saepe autem illud participio additur; cf. Resp. ad Qu. 141. (*ἦν δεξάμ.*) et 146. (*ἐστὶ κατασφ.*). — De sententia vid. Justin. Dial. c. Tr. c. 110.

1. *Εἰ* etc.] Codd. msti et editi *Εἰ ἐ * σωμάτων ἐγέρσεως ἡ ψυχὴ * τὰς ἀμοιβὰς οὐ κομίζεται * τῇ ἐξετάσει μέχρι τῆς ἀναστάσεως;* Lacunas explevit Sylburgius.

2. *ἐν τῷ μεταξὺ*] H. e. post quam a corpore secessit.

στασιν, [3] ταύτην ἔχουσι καὶ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπὸ τοῦ σώμα-
τος ἔξοδον. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ τὰ τῆς ἑνώσεως πάντα κοινὰ ὑπάρ-
χει δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ οὐδεμία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς διαφορὰ
κατὰ τοῦτο· οἷον τὸ γενέσθαι καὶ τὸ ἀποθνήσκειν, καὶ τὸ ὑγιαί- D
νειν καὶ τὸ νοσεῖν, καὶ τὸ πλουτεῖν καὶ τὸ πένεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα
τὰ τούτοις ὅμοια. Μετὰ δὲ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον εὐθὺς
γίνεται τῶν δικαίων τε καὶ ἀδίκων ἡ διαστολή. Ἄγονται γὰρ ὑπὸ
τῶν ἀγγέλων εἰς ἀξίους αὐτῶν τόπους· αἱ μὲν τῶν δικαίων ψυχαὶ
εἰς τὸν παράδεισον, ἔνθα συντυχία τε καὶ θέα ἀγγέλων τε καὶ ἀρ-
χαγγέλων, [4] κατ' ὀπτασίαν δὲ καὶ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ κατὰ τὸ εἰ-
ρημένον· [5] Ἐκδημοῦντες ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημοῦντες πρὸς τὸν
κύριον· αἱ δὲ τῶν ἀδίκων ψυχαὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ ᾅδῃ τόπους κατὰ 437
τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος· [6] Ὁ
ᾅδης κάτωθεν ἐπικράνθη συναντήσας σοι, καὶ τὰ ἑξῆς. Καί εἰσιν
ἐν τοῖς ἀξίοις αὐτῶν τόποις φυλαττόμεναι ἕως τῆς ἡμέρας τῆς ἀνα-
στάσεως καὶ ἀνταποδόσεως.

Ἐρώτησις ος'.

Εἰ πρὸ τῆς ἀναστάσεως οὐκ ἔστιν [1] ἡ τῶν ἔργων ἀντίδοσις,
ποῖον τῷ λῃστῇ προσγέγονεν ὄφελος, πρὸς τὸν παράδεισον αὐτοῦ B
τῆς ψυχῆς εἰσαχθείσης, καὶ μάλιστα ὅτι ὁ μὲν παράδεισος αἰ-
σθητός, οὐκ αἰσθητὴ δέ ἐστι τῆς ψυχῆς ἡ οὐσία;

Ἀπόκρισις.

Ὄφελος γέγονε τῷ λῃστῇ εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθόντι τὸ
ἔργοις μαθεῖν τῆς πίστεως τὸ ὠφέλιμον, δι' ἧς ἠξιώθη τοῦ συνα-
θροίσματος τῶν ἁγίων, ἐν ᾧ φυλάττεται ἕως τῆς ἡμέρας τῆς C
ἀναστάσεώς τε καὶ ἀνταποδόσεως. Ἔχει τε τοῦ παραδείσου τὴν
αἴσθησιν κατὰ τὴν [2] ἐννοηματικὴν λεγομένην αἴσθησιν, καθ' ἣν
ὁρῶσιν αἱ ψυχαὶ ἑαυτάς τε καὶ τὰ ὑπ' αὐτάς, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀγ-
γέλους τε καὶ τοὺς δαίμονας· οὐ γὰρ νοεῖ οὔτε ὁρᾷ ψυχὴ ψυχὴν
οὔτε ἄγγελος ἄγγελον οὔτε δαίμων δαίμονα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ῥηθεῖ-

3. ταύτην] Fortasse ταυτήν. Sed mutatione non opus est.

4. κατ' ὀπτασίαν] Visio illa Christi quam concedit piorum animabus e corpore solutis non ea est intelligenda, qua perfruuntur qui cum Christo in coelo sunt, sed qualis per revelationem nonnumquam etiam in hac vita sanctis obtigit. Nam in Resp. ad Quaest. 85. animas justorum non

etiam habent post excessum ex corpore. Hîc enim quae ad unionem animae et corporis spectant communia sunt omnia justis et injustis, neque ullum est inter illos hac in re discrimen: quale est nasci et mori, valere et aegrotare, divitem esse et pauperem, atque alia his similia. At post excessum ex corpore statim fit justorum et injustorum distinctio. Aguntur enim ab angelis in loca sibi convenientia: justorum quidem animae in paradisum, ubi consuetudo est et adspectus angelorum et archangelorum, per visionem autem ipsius servatoris Christi secundum id quod dictum est: *Peregrinantes a corpore et praesentes ad dominum:* injustorum autem animae in orci loca, secundum id quod dictum est de Nabuchodonosore rege Babylonis: *Orcus subter exacerbatus est in occursum tuum* — et quae sequuntur. Atque in locis se dignis custodiuntur usque ad diem resurrectionis et retributionis.

Quæstio 76.

Si ante resurrectionem non est operum retributio: quid utilitatis accessit latroni, quod ejus anima in paradisum introducta sit, praesertim quum paradisus sub sensum cadat, animae vero substantia sub sensum non cadat?

Responsio.

Utile fuit latroni in paradisum introëunti re discere utilitatem fidei, quae dignum eum effecit coetu sanctorum, ubi custoditur usque ad diem resurrectionis et retributionis. Habet autem paradisi sensum secundum eam sentiendi facultatem quae dicitur perceptiva, per quam vident animae seipsas et quae ipsis inferiora sunt, praeterea etiam angelos et daemones; non enim intelligit aut videt anima animam neque angelus angelum neque daemon daemonem, sed secundum illam

in coelo collocat, sed in paradiso cum Henoch et Elia. *Maranus* (in Add.).

5. Ἐκδημοῦντες ... κύριον] Ep. 2. ad Cor. V. 8..

6. Ὁ . . . σοι] Jesai. XIV. 9..

1. ἡ τ. ἔ. ἀντίδοσις] Idem quod ἀνταπόδοσις in Resp. et Quaest. 75..

2. ἐννοηματικὴν] In Resp. ad Quaest. 77. scriptor hanc facultatem vocat αἰσθητικὴν atque ἐννοητικήν — qua seipsas animae seque invicem percipiunt.

σαν ἐννοηματικὴν αἴσθησιν ὁρῶσιν ἑαυτούς τε καὶ ἀλλήλους, ἔτι δὲ καὶ τὰ σωματικὰ πάντα.

Ἐρώτησις οζʹ.

Εἰ τῇ συνεργίᾳ τῶν τοῦ σώματος αἰσθήσεων τῶν αἰσθητῶν ἡ D
ψυχὴ λαμβάνει τὴν αἴσθησιν, αἰσθητὰ δὲ τὰ καλὰ καὶ τὰ φαῦλα τυγχάνουσι, πῶς οὐκ ἀναισθητεῖ ἡ ψυχὴ χωρισθεῖσα τοῦ σώματος; Εἰ δὲ ἀναισθητεῖ, δῆλον ὅτι νενέκρωται· νεκρῶν γὰρ καὶ ζώντων διαφορὰν ἀναισθησία διακρίνει καὶ αἴσθησις.

Ἀπόκρισις.

Πᾶσαι αἱ κτισταί τε καὶ λογικαὶ οὐσίαι διπλᾶς ἔχουσι καταληπτικὰς δυνάμεις, [1] αἰσθητικήν τε καὶ νοητικήν· [2] καὶ ἐννοητικὴν μὲν λεγομένην, καθ' ἣν καταλαμβάνουσιν ἑαυτάς τε καὶ ἀλλήλας· [3] νοητικὴν δέ, καθ' ἣν δέχονται τὴν γνῶσιν τοῦ ὑπὲρ
αὐτάς. Οὐ συνεργίᾳ οὖν τοῦ σώματος αἱ ψυχαὶ τῶν αἰσθητῶν 438
λαμβάνουσι τὴν αἴσθησιν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ψυχὴ αἴσθησιν παρέχουσα τῇ αὐτῆς παρουσίᾳ αἰσθητικὸν τὸ ζῶον ποιεῖ· καὶ ὡς μὲν πρὸς τὸ ζῶόν [4] ἐστιν αἰσθητικόν, ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὴν [5] ἐστιν αἰσθητική, καὶ οὐδέποτε γίνεται νεκρὰ ἡ ψυχή· νέκρωσις τοῦ ἐμψύχου γὰρ ὑπάρχει, καὶ οὐ τῆς ψυχῆς. Συνεργίας οὖν δέεται τοῦ σώματος πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν αἰσθητῶν τὸ ἔμψυχον καὶ ἡ ἐμψυχία, οὐχὶ
ἡ ψυχή· [6] ἄλλο γὰρ τὸ ἔμψυχον καὶ ἄλλο ἡ ψυχή, [7] καὶ ἄλλο B
τὸ κατὰ μετουσίαν καὶ ἄλλο τὸ κατ' οὐσίαν.

Ἐρώτησις οηʹ.

Εἰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν εἶναι τὸν Δαυὶδ ὁ θεὸς [1] ἀπεφή-

1. *αἰσθητικήν τε καὶ νοητικήν· καὶ ἐννοητικὴν*] H. e. *ein wahrnehmendes und ein denkendes Vermögen der Auffassung* etc.. Exspectaveris *αἰσθ. τ. κ. νοητικήν· καὶ αἰσθητικὴν* etc.. Sylburgius mallet *αἰσθ. τ. κ. νοητικήν· καὶ ἐννοηματικὴν* — vel potius conjuncte *καὶ ἐννοηματικὴν μὲν λεγομένην αἴσθησιν* ut in Resp. ad Quaest. 76. (= *ac cogitativus quidem sensus dicitur quo et seipsas illae et alia aliam inter se percipiunt*). Maranus vero legendum putat *ἐννοητικήν τ. κ. νοητικήν· καὶ ἐννοητικὴν* etc.. Non mutamus.

2. *καὶ ἐννοητικὴν ... ἀλλήλας*] I. q. in Resp. praecedente *ἐννοηματικὴν λεγομένην αἴσθησιν, καθ' ἣν ὁρῶσιν αἱ ψυχαὶ ἑαυτάς τε καὶ τὰ ὑπ' αὐτάς* — et ibid. paulo post: ... *ὁρῶσιν* (nostro loco *καταλαμβάνουσιν*) *ἑαυτούς τε καὶ ἀλλήλους*. Quapropter etiam nostro loco *ἑαυτάς* dedi pro vulg. *αὐτάς*.

3. *νοητικὴν ... ὑπὲρ αὐτάς*] At

sentiendi facultatem quae dicitur perceptiva vident seipsas ac sese invicem, praeterea etiam corporea omnia.

Quæstio 77.

Si sensuum corporis adjumento anima res sub sensum cadentes percipit, cadunt autem sub sensum bona et mala: quomodo sensu non caret anima a corpore separata? Quodsi sensu caret, patet eam mortuam esse; nam mortuorum et viventium discrimen in non sentiendo et sentiendo positum est.

Responsio.

Omnes creatae et rationales substantiae duas habent cognoscendi facultates, perceptivam et intellectivam: perceptivam quidem, qua et seipsas et sese invicem percipiunt; intellectivam autem, qua eorum quae supra ipsas sunt cognitionem accipiunt. Non igitur adjumento corporis animae res sub sensum cadentes percipiunt, sed ipsa anima sensum praestat sua praesentia atque efficit ut animal sentiendi vim habeat; et quod quidem ad animal attinet, sentiendi vim habet, quod autem ad seipsam, sentiendi facultate praedita est: neque umquam moritur anima; mors enim animalis est, non animae. Adjumento igitur corporis indiget ad ea quae sub sensum cadunt percipienda animal et animalis conditio, non vero anima; aliud enim est animal et aliud anima, item aliud quod secundum participationem est et aliud quod secundum essentiam.

Quæstio 78.

Si secundum cor suum Davidem esse deus pronuntiavit:

facultate perceptiva vident animae tantummodo ea quae sunt ὑπ' αὐτάς (vid. not. anteced.).

4. ἔστιν αἰσθητικόν] Sylburg. male conjectat ἔστιν αἰσθητόν = *est quiddam sensu perceptibile.*

5. ἔστιν αἰσθητική] H. e. jam per se (κατ' οὐσίαν) obtinet perceptivam istam facultatem, neque eam tum demum accipit quum jungitur cum corpore organico. Cf. Gass. l. c. p. 95.. — Hîc quoque (vid. not. 1.) Maran. vult ἐννοητικὴ scribi

6. ἄλλο . . . ἡ ψυχή] Haec omnia desunt in editione Maraniana.

7. καὶ ἄλλο etc.] Aliud est id quod communicatione alterius constat (h. e. τὸ ἔμψυχον, *animatum*), aliud quod sua ipsum essentia subsistit (h. e. ἡ ψυχή).

1. ἀπεφήνατο] Cf. 1. Sam. XIII. 14. (Actt. apostt. XIII. 22.).

νατο, πῶς μετὰ ταῦτα μοιχείαν καὶ φόνον ὁ αὐτὸς προφήτης εἰργάσατο; Καὶ εἰ ταῦτα ὑπὸ θεοῦ ὡς φαῦλα μεμίσηνται, διὰ τί ἐκ τῆς μοιχαλίδος τὸ γένος ὁ θεὸς τοῦ προφήτου συνέστησε, καὶ τὸν δεσπότην Χριστὸν ἐξ αὐτῆς γενεαλογεῖσθαι ἐποίησε; Τούτου δὲ ἔχοντος οὕτως, πῶς ἡ γραφὴ ἀληθεύει λέγουσα ὅτι [2] Τέκνα μοιχῶν C
ἀτέλεστα;

Ἀπόκρισις.

Καὶ γὰρ ὁ διὰ μετανοίας τὰ οἰκεῖα σφάλματα διορθωσάμενος Δαυὶδ καὶ [3] κατὰ τοῦτο εὑρέθη ὡς [4] καρδία θεοῦ, [5] τοῦ μὴ βουλομένου τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. [6] Καὶ ὃν μὲν μοιχικῶς ἐγέννησεν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου τοῦτον ἐθανάτωσεν ὁ θεός, διὰ τὸ εἶναι τέκνα μοιχῶν ἀτέλεστα· τοὺς δὲ μετὰ τοῦτον γεννηθέντας οὐκ ἐθανάτωσε, διὰ τὸ λαβεῖν αὐτὸν D
ταύτην μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Οὐρίου εἰς γυναῖκα [7] ἐπιεικῶς. Τιμῶν δὲ τὴν μετάνοιαν [8] ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου γεννηθεῖσι συνεστήσατο τοῦ Δαυὶδ τὸ γένος ὁ θεός, καὶ τὸν Χριστὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐξ αὐτῆς κατάγεσθαι ἐποίησεν.

Ἐρώτησις οθ'.

Εἰ πάντων τῶν βασιλέων Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα τὸν περὶ εὐσέβειαν ζῆλον ὁ Ἰωσίας θερμότατον ἐπεδείξατο, [1] τὰς στήλας τῶν εἰδώλων συντρίψας, καὶ σὺν τοῖς εἰδωλικοῖς θυσιαστηρίοις τῶν Ἑλλήνων τὰ 439
ὀστέα τεφρώσας, καὶ τὰ ἄλση τῆς πλάνης ἄρδην ἐκκόψας, καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὑψηλοῖς θυμιῶντας καὶ θύοντας τοῦ ταῦτα ἐκτελεῖν ἀποστήσας, καὶ τὴν θείαν ἀνυψώσας λατρείαν, καὶ λαμπρῶς τὰς τοῦ νόμου ἑορτάς, ὡς μαρτυρεῖ ἡ γραφή, τὸν λαὸν ἐπιτελέσαι ποιήσας· καὶ ξίφει μὲν ἑλληνικῷ τὴν ζωὴν ἐκεῖνος βιαίως ἀπέθετο, οἱ δὲ τούτου παῖδες αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθησαν καὶ πρὸς δουλείαν ἐξεδόθησαν πολυχρόνιον Ἕλλησι· πῶς ἐπὶ τούτοις οὐκ ἂν εἴποιεν B
ἀληθεύοντες Ἕλληνες, ὅτι ἀνθ' ὧν εἰς τὰ σεβάσματα αὐτῶν ἐπλημμέλησεν [2] ἡ οὕτως αὐτῷ πικρὰ συνήντησεν ἔκβασις; Ποῦ δὲ καὶ

2. Τέκνα μ. ἀτέλεστα] Sap. III. 16..
3. κατὰ] Maran. male μετά.
4. καρδία] Morell. et Maran. καρδίαν.
5. τοῦ ... αὐτόν] Ezech. XXXIII. 11..
6. Καὶ ... θεός] Cf. 2. Sam. XII. 14. sqq..
7. ἐπιεικῶς. Τιμῶν etc.] Codd.

quomodo postea adulterium et caedem idem propheta patravit? Et si haec a deo ut mala odio habentur: cur ex adultera genus prophetae deus deduxit, atque ut dominus Christus ex eadem per genealogiam recenseretur effecit? Hoc autem quum ita se habeat: quomodo verum loquitur scriptura dicens: *Filii adulterorum non ad finem perveniunt?*

Responsio.

Etenim qui per poenitentiam propria delicta emendavit David etiam ob eam causam uti cor dei inventus est, qui *non vult mortem peccatoris sed ut convertatur et vivat.* Et ei quidem quem per adulterium ex Uriae uxore susceperat mortem inflixit deus, quia *filii adulterorum non ad finem perveniunt;* iis autem qui post illum geniti fuerunt mortem non inflixit, quia illam David occiso Uria uxorem ex aequo assumserat. Honorans autem poenitentiam deus in filiis ex Uriae uxore genitis genus Davidis constituit, atque ut Christus ob eamdem causam ex ea deduceretur effecit.

Quæstio 79.

Si omnium regum Israelis et Judae calidissimum pietatis studium Josias declaravit, qui columnas simulacrorum contrivit, et cum aris simulacrorum ossa gentilium in cineres redegit, et lucos erroris funditus excidit, et eos qui in locis excelsis adolebant et sacrificabant ab hoc cultu abduxit, et divino cultui decus et honorem conciliavit, et ut splendide legis dies festos, ut testatur scriptura, populus celebraret effecit — et gladio tamen gentili vitam violenter amisit, ejusque filii captivi Babylonem abducti sunt et in longam servitutem gentilibus traditi: quomodo ob haec non vere dixerint gentiles, propterea quod eorum sacra violaverit idcirco tam acerbum ei exitum obtigisse? Ubinam autem reperiemus eum

msti: . . . εἰς γυναῖκα. ἐπιεικῶς τιμῶν etc..

8. ὁ θεὸς . . . ὁ θεός] Alterutrum abundat. Vid. Quaest. 62. not. 4..

1. τὰς στήλας etc.] De Josia ejusque filiis cf. 2. Regg. XXIII. (2. Chron. XXXIV. — XXXVI.).

2. ἢ] Stephan. ἤ.

εὑρήσομεν αὐτὸν ἀμοιβὰς τοσούτων κατορθωμάτων δεξάμενον; Καὶ πρὸς ποῖον τῶν ἔπειτα ὄφελος αἱ μετὰ τοσούτων κατορθωμάτων μέγεθος τοῖς περὶ τὸν Ἰωσίαν συναντήσασαι συμφοραὶ γραφῇ παρεδόθησαν;

Ἀπόκρισις.

Ὁ καιρὸς τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐν εὐσεβείᾳ μετ' ἀρετῆς κατορθω- C
σάντων οὐχ ὁ παρὼν ἐστιν ἀλλ' ὁ μέλλων, καθ' ὃν αἱ ἀμοιβαὶ ἀναφαίρετοι εἰς ἀεὶ προσμένουσι τοῖς ἐκδεχομένοις αὐτάς. Ὀδυνηρὸν δὲ τέλος ἐδέξατο τῆς ζωῆς Ἰωσίας, [3] διὰ τὸ παρακοῦσαι αὐτὸν τοῦ προστάγματος Ἱερεμίου εἰρηκότος αὐτῷ ἐκ προστάγματος θεοῦ μὴ ἐξελθεῖν εἰς συνάντησιν τοῦ βασιλέως Αἰγύπτου εἰς πόλεμον, [4] καθὼς φησιν ὁ Ἱερεμίας. Ἵνα οὖν καθαρὸν αὐτὸν ἁμαρτημάτων παραλάβῃ ἐκ τοῦ βίου ὁ δεσπότης θεός, διὰ τοῦτο συνεχώρησεν ἑλληνικῷ ξίφει δίκας δοῦναι ταύτης τῆς παρακοῆς, πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑξῆς ἀνθρώπων, τοῦ τε μὴ ἀπειθεῖν τοῖς προφήταις, καὶ D
τοῦ [5] Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ἀσεβὴς ποῦ φανεῖται; Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Ἰωσίου εἰ μεινάντων αὐτῶν ἐν τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν αἰχμάλωτοι ἐγένοντο, εἶχεν ἂν χώραν ὁ τῶν Ἑλλήνων λόγος, ὅτι ἀνθ' ὧν ἐπλημμέλησεν ὁ Ἰωσίας εἰς τὰ τῶν εἰδώλων σεβάσματα οἱ υἱοὶ αὐτοῦ αἰχμάλωτοι ἐγένοντο· εἰ δὲ ἀπέστησαν μὲν τῆς εὐσεβείας τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἀνέλαβον δὲ τῶν εἰδώλων τὴν λατρείαν, καὶ εἰδωλολατροῦντες ἠχμαλωτίσθησαν, προδήλως ψευδὴς ὁ λόγος τῶν Ἑλλήνων.

Ἐρώτησις π'. 440

Εἰ μακροθυμεῖν ἡμᾶς πρὸς πάντας ἡ γραφὴ διδάσκει, πῶς οὐκ ἔπταισεν Ἐλισσαῖος, [1] θανατώσας δι' ἀρᾶς τοὺς ὑβρίσαντας αὐτὸν παῖδας καὶ μάλιστα βρέφεσιν [2] ἀπειροκάκοις μνησικακήσας, καὶ τὸν διὰ τῶν θηρίων αὐτοῖς ἀντὶ ψιλῆς τῆς εἰς αὐτὸν ὕβρεως ἐπήγαγε θάνατον;

Ἀπόκρισις.

Ὅτε διὰ τῆς μακροθυμίας τῶν ὑβριζομένων οὐ γίνεται ἡ διόρ- B

3. διὰ τὸ παραϰ. etc.] Cf. 2. Chron. XXXV. 20..

4. καθὼς φ. ὁ Ἱερεμ.] Haec conjiciendo dicuntur ab hoc scriptore. *Maranus.*

5. Εἰ ... φανεῖται] Prov. XI.

tot recte factorum mercedem accepisse? Atque ad quam posterorum utilitatem calamitates, quae Josiae ejusque familiae post tot ac tanta recte facta evenerunt, literis mandatae sunt?

Responsio.

Tempus mercedis eorum qui pietatem ac virtutem coluerunt non praesens vita est sed futura, in qua iis qui remunerabuntur permanebunt praemia nunquam auferenda. Vitae autem tristem exitum habuit Josias, quia non paruit praecepto Jeremiae, qui dei jussu ei dixerat ne in occursum regis Aegypti ad bellum gerendum prodiret, quemadmodum ait Jeremias. Ut igitur eum a peccatis purum susciperet ex vita dominus deus, propterea permisit ut gentili gladio poenas daret hujus inobedientiae, ad posterorum documentum, ne prophetis obedire detrectent, tum etiam ut illud confirmaretur: *Si justus vix servatur, peccator et impius ubi apparebit?* Filii autem Josiae si permanentes in pietate patris sui capti fuissent, locum haberet gentilium oratio, propterea quod violasset Josias simulacrorum sacra idcirco filios ejus captos esse; sed si a pietate patris discesserunt, et simulacrorum cultum amplexi sunt, et simulacra colentes capti sunt, manifeste mendax est oratio gentilium.

Quæstio 80.

Si patientiam nos omnibus exhibere scriptura docet: quomodo non peccavit Elisaeus, qui pueros, a quibus contumeliam acceperat, morti per imprecationem tradidit ac maxime infantibus malitiae expertibus succensuit, iisque per feras ob levem ipsi factam injuriam mortem intulit?

Responsio.

Quum patientia eorum qui injuriam accipiunt non pro-

31. (ep. 1. Petr. IV. 18.).

1. ϑανατώσας etc.] Cf. 2. Regg. II. 23. sqq..

2. ἀπειροκάκοις] H. e. *malitiam non expertis* (Maran. *inexpertis mali*) sive *expertibus malitiae.* Praeter necessitatem Langus ἀπειροκάλοις legit.

θωσις, τότε ἡ ἀποτομία τῆς μακροθυμίας τοῖς ἀδιορθώτοις μάλιστά ἐστι χρησιμωτέρα. Οὐ χρὴ οὖν διαβάλλειν τὸν προφήτην ἐπὶ τῇ ἀποτομίᾳ. Εὑρηκὼς γὰρ τὴν μακροθυμίαν μὴ παρέχουσαν τοῖς ἁμαρτάνουσι τῆς ἁμαρτίας τὴν αἴσθησιν, καὶ ἐπειδὴ τὰς φωνὰς ταύτας, ἃς ἀτιμάζοντες τὸν προφήτην ἔλεγον οἱ παῖδες, παρὰ τῶν γονέων C αὐτῶν ἐδιδάχθησαν ἀεὶ πρὸς τοὺς προφήτας ἀπεχθῶς ἐσχηκότων (τὸ γὰρ [3] Ἀνάβαινε φαλακρὲ πρὸς διασυρμὸν ἔλεγον τῆς τοῦ Ἠλία ἀναλήψεως, ὡς ἂν εἰ τοῦτο λέγοντες· Λαμβανέτω καί σε πνεῦμα καὶ ῥιψάτω σε εἰς ὄρος ἄβατον ὡς κἀκεῖνον ἔρριψεν, ἵν' ἀπαλλαγῶμεν καί σου ὡς κἀκείνου ἀπηλλάγημεν), διὰ τοῦτο τῇ ἀναιρέσει τῶν παίδων ἐμαστίγωσε τοὺς γονεῖς, ἵνα μάθωσι μὴ ἀτιμάζειν τοὺς προφήτας καὶ δι' αὐτῶν τὸν θεόν.

Ἐρώτησις πα'.

Εἰ πᾶσα πλάνη τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ κατήργηται, πῶς διὰ D τῶν καλουμένων ἐγγαστριμύθων οἱ δαίμονες φθέγγονται; Πῶς δὲ οὐκ εὐτελῆ καὶ καταφρονήσεως ἄξιον τὸν χριστιανισμὸν παριστῶσιν, ὅταν ἐν σώμασι Χριστιανῶν τὰ μὲν τῆς ἀπάτης ἐπιδείκνυνται ἔργα, τὰ δὲ τῆς μαντείας ἀποφθέγγονται λόγια;

Ἀπόκρισις.

Εἰ κατὰ τὸ εἰρημένον [1] οὐδέπω τὰ πάντα αὐτῷ ὑποτεταγμένα εἰσίν, ἄχρις ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, [2] ὡς 441 εἶναι δῆλον ὅτι οὔπω κατήργηται πᾶσα τῶν δαιμόνων ἡ πλάνη· ἀλλ' οἷς μὲν ὁ Χριστὸς πεπίστευται ἐν τούτοις πᾶσα τῶν δαιμόνων ἡ πλάνη κατήργηται, οἷς δὲ ὁ Χριστὸς ἔτι ἀπιστεῖται [3] ἐν αὐτοῖς ἐνεργοῦσιν οἱ δαίμονες τὴν πλάνην. Καὶ τὰ φαντάσματα, οἷς οἱ ἐγγαστρίμυθοι κέχρηνται πρὸς τὸ λαλεῖν καὶ πράττειν τὰ τῆς μαντείας λόγια καὶ ἔργα, οὐκ ἔστιν ἀληθινὰ σώματα, ἀλλὰ φαντάζουσιν οἱ δαίμονες τὰς ὄψεις τῶν ὁρώντων, [4] ὡς B σώματα ὁρᾶν τὰ μὴ σώματα.

Ἐρώτησις πβ'.

Εἰ οὐδαμοῦ ὀνόματα δαιμόνων ἡ γραφὴ τοῖς ἀνθρώποις ἔδει-

3. Ἀνάβ. φαλ.] 2. Regg. II. 23..

1. οὐδέπω ... ἐξουσίαν] Ep. ad Hebr. II. 8. et 1. ad Cor. XV. 24..

2. ὡς εἶναι δῆλον] Est ἀνανταπόδοτον, ut in ep. ad Diogn. c. 3.: εἰ μὲν ἀπέχονται . . . [ὀρθῶς φρονοῦσι]. Apodosis facile suppletur.

movet emendationem, tunc severitas patientia utilior est iis praesertim qui non corriguntur. Non igitur vituperandus ob severitatem propheta. Nam quum reperisset patientia non praestari peccantibus sensum peccati, et quandoquidem pueri voces istas, quas per probrum in prophetam dicebant, a parentibus semper prophetas odio habentibus didicerant (nam *Adscende calve!* jocandi causa dicebant in Eliae assumtionem, perinde ac si hoc dicerent: Assumat etiam te spiritus et projiciat te in montem inaccessum sicuti illum quoque projecit, ut quemadmodum ab illo ita etiam a te liberati simus!): idcirco puerorum nece castigavit parentes, ut discerent contumeliam prophetis et per eos deo non facere.

Quæstio 81.

Si omnis impostura Christi adventu sublata est: quomodo per eos qui ventriloqui dicuntur daemones loquuntur? Quomodo autem non vilem et adspernabilem efficiunt christianismum, quum in corporibus Christianorum et fraudis edunt opera et divinationis proferunt responsa?

Responsio.

Si secundum id quod dictum est *nondum omnia ei subjecta sunt, donec aboleverit omnem principatum et potestatem*, [non recte illud se habet,] ita ut manifestum sit nondum sublatam esse omnem daemonum imposturam: sed a quibus Christo fides habetur in iis omnis daemonum sublata impostura, a quibus autem nondum Christo fides habetur in iis daemones errorem operantur. Ac phantasmata, quibus ventriloqui utuntur ut loquantur et agant divinationis opera et responsa, non sunt vera corpora, sed daemones praestigiis decipiunt oculos spectantium, ut quasi corpora adspiciant quae non sunt corpora.

Quæstio 82.

Si nullibi nomina daemonum scriptura hominibus mon-

3. *ἐν αὐτοῖς*] Congruentius *ἐν τούτοις*.

4. *ὡς σώματα ὁρᾶν*] H. e. *tamquam* (*ὡς*) *corpora videre*. Langus: *ut (so dass) corpora cernant*. Vid. Quaest. 26. not. 4..

ξε, πῶς οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τοῦ κυρίου τὸ τοῦ Βεελζεβοὺλ ὡς ἐγνωσμένον [1] ὠνόμαζον ὄνομα, ἐν τούτῳ φάσκοντες αὐτὸν τοὺς δαίμονας ἐκβάλλειν; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ δεσπότης ὡς γινώσκουσι τοῖς μαθηταῖς τὴν τοῦ δαίμονος κλῆσιν ἔλεγεν· [2] Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐκάλεσαν; Τίς δὲ ἡ ἑρμηνεία τοῦ τοιούτου ὀνόματος;

Ἀπόκρισις. C

Ὥσπερ τὸ εἶναι δαίμονας ὑπ' αὐτῶν τῶν δαιμόνων ἐμάνθανον οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ τὰς ὀνομασίας αὐτῶν παρ' αὐτῶν ἐδιδάχθησαν. Πρῶτον γὰρ ἔθυσαν οἱ ἄνθρωποι τοῖς δαίμοσι, καὶ ὕστερον εἶπεν ἡ θεία γραφὴ τὸ [3] Ἔθυσαν δαιμονίοις καὶ οὐ θεῷ. Καὶ καθάπερ περὶ τοῦ εἶναι τοὺς δαίμονας οὐδὲν φαίνεται ἡ γραφὴ εἰρηκυῖα, ὅμως δὲ λέγει· Ἔθυσαν τοῖς δαιμονίοις καὶ οὐ θεῷ· οὕτως καὶ περὶ τῆς ὀνομασίας αὐτῶν μηδὲν εἰρηκυῖα λέγει τὰ ὀνόματα τῶν δαιμόνων, τοῦ τε Βεελζεβοὺλ D
καὶ τοῦ Βελίαρ. [4] Ποία, φησί, συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; Οἷς γὰρ ἐκέχρηντο οἱ ἐπαοιδοὶ ὀνόμασι πρὸς τὰ προκείμενα αὐτοῖς ἔργα, ταῦτα ἀναγκαίως [5] παρ' αὐτῶν ἐμάνθανον· [6] κατὰ γὰρ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας οὕτως καὶ τὴν προσηγορίαν τῆς κλήσεως αὐτῶν ὠνόμαζον. Εἴρηται δὲ τῷ Ὠριγένει τούτων τῶν ὀνομάτων ἡ ἑρμηνεία [7] ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τῶν ἑβραϊκῶν ὀνομάτων.

Ἐρώτησις πγ'.

Εἰ ταῖς τῶν ἀλόγων θυσίαις τὸ θεῖον οὐχ ἥδετο, καθὼς 442
τινες ἔφασαν καὶ ἡ νῦν δὲ διδάσκει κατάστασις, διὰ τί πρὸ [1] τοῦ νόμου τῷ Νῶε τὸ θύειν προσέταττε, καὶ μάλιστα ὅτε εἰδωλικαὶ θυσίαι οὐδέπω ἐγίνοντο; Εἰ δὲ ἥδετο ταύταις, διὰ τί μετὰ τὸν νόμον ἡ τούτων χρῆσις ἐπαύσατο;

1. ὠνόμαζον] Stephan. ὠνόμασον. Caeterum cf. ev. Matth. XII. 24..

2. Εἰ... ἐκάλεσαν] Ev. Matth. X. 25..

3. Ἔθυσαν ... θεῷ] Deuter. XXXII. 17..

4. Ποία ... Βελίαρ] Ep. ad Cor. VI. 15..

5. παρ' αὐτῶν] Scil. τῶν δαιμόνων.

6. κατὰ γὰρ etc.] Gelenius: *pro vario curandi modo* —. Maranus: *Ut curandi modum, ita et no-*

stravit: quomodo Judaei tempore domini nomen *Beelzebulis* ut notum appellabant, quum in eo dicerent daemones a domino ejici? Quomodo autem ipse quoque dominus quasi nota esset discipulis appellatio daemonis dicebat: *Si dominum domus Beelzebulem appellaverunt —?* Quaenam autem hujus nominis interpretatio?

Responsio.

Quemadmodum daemones esse ab ipsis daemonibus homines didicerunt, ita etiam eorum nomina ab ipsis edocti sunt. Prius enim homines immolarunt daemonibus, ac postea dixit divina scriptura illud *Immolaverunt daemoniis et non deo.* Et quemadmodum scriptura de daemonibus nihil videatur dixisse et tamen dicit: *Immolaverunt daemoniis et non deo:* ita etiam de eorum appellatione quum nihil dixerit, profert nomina daemonum, Beelzebulis et Beliaris. *Quae,* inquit, *consensio Christum inter atque Beliarem?* Quibus enim utebantur incantatores nominibus ad proposita sibi opera, ea ab illis necessario ediscebant; nam pro colendi modo appellationem quoque nominis eorum proferebant. Allata autem ab Origene horum nominum interpretatio in Interpretatione hebraicorum nominum.

Quæstio 83.

Si numen divinum expertibus rationis victimis non delectabatur, ut nonnulli dixerunt rerumque praesentium status declarat: cur ante legem praecepit Noacho ut sacrificaret, praesertim quum nondum tunc simulacris victimae offerrentur? Sin his delectabatur: cur earum usus post legem desiit?

mina sua declarabant. Langus: *Nam secundum culturae modum nominum eorum vocabula quoque edere instituerunt.*

7. ἐν τῇ Ἑρμ. τ. ἑβρ. ὀν.] Hoc Onomasticon praeter Pseudo-Justinum (hic et Qu. 86.) nemo veterum scriptorum commemoravit. Videsis quae Gass. l. c. p. 109. not. 55. et Redepenning in libro de Origenis vita et doctrina Tom. I. (Bonn. 1841) p. 453. sqq. exposuerunt.

1. τοῦ νόμου] Desideratur articulus in codd. mstis et in editione Stephan.; recte paulo post: διὰ τί μετὰ τὸν νόμον — et in Resp.: πρὸ τοῦ νόμου.

Ἀπόκρισις.

Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, [2]κἂν φαίνεται ὁ θεὸς B ταύτην προσδεξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνύων τὸν θύσαντα εὐάρεστον αὐτῷ. Ἃ δὲ [3]προσέταξε τῷ Ἀβραὰμ λαβεῖν ζῶα τριετίζοντα, ὡσαύτως δὲ καὶ κριὸν ὃν ὑπὲρ τοῦ Ἰσαὰκ προσήνεγκε θῦσαι, οὐχ ὡς [4]ταῖς τούτου θυσίαις ἡδόμενος, ἀλλὰ χρείας ἕνεκα προμηνυτικῆς τῶν ἐσομένων· τῷ δὲ Νῶε οὐδαμοῦ φαίνεται ὁ θεὸς προστάξας προσαγαγεῖν αὐτῷ τὴν τῶν ἀλόγων θυσίαν.

Ἐρώτησις πδʹ. C

Εἰ διπλοῦν [1]τῷ ἐν Ἠλίᾳ χάρισμα λαβεῖν Ἐλισσαῖος [2]ἠκούσθη, πῶς οὔτε ἁπλᾶ οὔτε διπλᾶ θαύματα ἐποίησεν, οἷον [3]ὑετὸν ἐπέχειν καὶ λιμῷ πιέζειν τὴν γῆν, πυρὸς [4]κατὰ θυσιῶν οὐρανίου φοράν, ἱερέων ἀνομούντων σφαγάς, [5]πεντηκονταρχῶν ὁλο[καύτωσιν], καὶ τὰ λοιπά; Πόθεν οὖν Ἐλισσαῖος δειχθήσεται τὴν ἑαυτοῦ αἴτησιν καὶ τὴν τοῦ Ἠλία ὑπόσχεσιν κομισάμενος;

Ἀπόκρισις.

Οὐκ ᾐτήσατο Ἐλισσαῖος τὸ διπλοῦν τοῦ πνεύματος πρὸς D ποίησιν τῶν αὐτῶν διπλῶν ἔργων, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἰσχύειν ἁπλῶς ἐκτελεῖν ὅσα ἦν χρεία τοῦ γενέσθαι ὑπ' αὐτοῦ μετὰ μείζονος περιουσίας δυνάμεως. Τῆς δὲ αἰτήσεως ὅτι οὐκ ἀπέτυχε, μαρτυροῦσι τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα θαύματα, ὧν τινὰ μὲν διπλᾶ, τινὰ δὲ ἁπλᾶ ἐξετέλεσε. Τὸ γὰρ ἐγεῖραι δύο νεκρούς, [6]ἕνα μὲν ζῶντος αὐτοῦ, ἕνα δὲ τελευτήσαντος, τὸ διπλοῦν ἐδήλου τῆς ἐν τοῖς λοιποῖς θαύμασιν, εἰ ἐβούλετο, περιουσίας τῆς ἐν αὐτῷ θείας τοῦ πνεύματος χάριτος. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Ἠλία πρὸς τὴν χρείαν ἐγίνετο τοῦ ἐλαίου [7]ἡ ἐπίδοσις, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἐλισσαίου καὶ 443

2. κἂν φαίνεται] Exspectabas κἂν φαίνηται. Justin. Apol. I. c. 55.: κἂν ὑμεῖς ἀπιστεῖτε. — Caeterum cf. Genes. VIII. 21..

3. προσέταξε] Cf. Genes. XV. 9. et XXII. 13..

4. ταῖς τούτου θυσίαις] H. e. Abrahami victimis. Langus male: *oblatione ejus.*

1. τῷ] Ita codd. msti. Sylburg. vero ac Morell. haud male τὸ dederunt.

2. ἠκούσθη] Cf. 2. Regg. II. 9. sq..

3. ὑετὸν ἐπέχειν etc.] Cf. 1. Regg. XVII. sq..

Responsio.

Nemo ex iis qui expertia rationis immolarunt victimam deo ante legem divina jussione obtulit, quamvis appareat deum eam suscepisse, ejus approbatione demonstrantem sibi gratum esse sacrificantem. Quod praecepit Abrahamo, ut trima animalia sumeret, item arietem quem loco Isaaci obtulit, non eo factum est quod illius victimis delectaretur, sed in usum futurorum praenuntium; Noacho autem nusquam apparet deum praecepisse ut sibi victimam expertium rationis offerret.

Quæstio 84.

Si gratiae, quae in Elia fuerat, donum duplicatum Elisaeus impetravit: quomodo nec simplicia nec duplicia edidit miracula — quale est pluviam inhibere et fame terram premere, coelestis ignis in victimas lapsus, sacerdotum iniquorum caedes, quinquagenarii praefecti facti holocaustum ignis, et reliqua? Unde igitur Elisaeum demonstrabitur et propriam petitionem et Eliae promissionem reportasse?

Responsio.

Non petiit Elisaeus duplicatum spiritus donum ut eadem opera bis ederet, sed ut posset simpliciter perficere quaecumque opus erat ab eo fieri cum uberiori potestatis virtute. Petitione autem illum minime excidisse, testantur ab eo edita miracula: quae partim simplicia, partim duplicia praestitit. Nam quod duos excitavit defunctos, alterum adhuc vivus, alterum jam mortuus, id duplicatam declaravit vim in reliquis miraculis, si ea uti voluisset, exuberantis in eo divinae per spiritum gratiae. Atque Eliae quidem tempore ad necessarium usum, Elisaei vero supra usum fuit olei incremen-

4. *κατὰ θυσιῶν*] Codd. msti et Stephanus *καὶ θυσιῶν*. Emendationem debemus Sylburgio. Similis commutatio est Quaest. 62. (not. 5.).

5. *πεντηκ.* etc.] Codd. msti et editi *πεντηκονταρχῶν ὁλο * καὶ τὰ λοιπά*. Sylburgio legendum videtur aut *ὁλοκαύτωσιν* aut *ὁλόκληρον ἐκπύρωσιν*. Cf. 2. Regg. I. 14.: *Ἰδοὺ κατέβη πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέφαγε τοὺς δύο πεντηκοντάρχους*.

6. *ἕνα ... τελευτήσαντος*] Cf. 2. Regg. IV. 17. sqq. et XIII. 21..

7. *ἢ*] Morell. *οὐ*.

ὑπὲρ τὴν χρείαν. Καὶ ὁ μὲν Ἠλίας πῦρ κατήγαγεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν ἄμυναν τῶν ἐχθρῶν, ὁ δὲ Ἐλισσαῖος ἵππους καὶ ἀναβάτας πυρὸς κατήγαγεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς βοήθειαν τῷ Ἰσραήλ.

Ἐρώτησις πε΄.

Εἰ τότε ἐστὶ τελεία ἀνάστασις, ὅτε ὁ τέλειος ἀνίσταται ἄνθρωπος, πῶς λέγει μετὰ τὸ δεσποτικὸν πάθος [1] ἡ γραφὴ ὅτι πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη; Ὅπερ οὐκ εἶπεν B
ἐπὶ τῶν ἄλλων ὧν ὁ κύριος ἤγειρεν, οἷον ἐπὶ Λαζάρου καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας ἢ περὶ τῆς θυγατρὸς Ἰαείρου, ἀλλ' ἀπολύτως ὅτι τόνδε ἢ τήνδε ἀνέστησε. Πῶς οὖν ἐπὶ τούτων [2] μόνων σωμάτων ἀναστάσεως μέμνηται καὶ ἐπάγει ὅτι ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς; Ὅπερ [3] τῷ πλείστῳ μέρει φαντασίας ὑπόνοιαν δίδωσι. Καὶ εἰ τῷ ὄντι [4] ἔμψυχα ἀνέστησαν σώματα, καὶ εἰ ἐπεβίωσαν ἢ εὐθέως ἐτελεύτησαν, [5] ἢ μένουσιν ἐν ἀθανασίᾳ καὶ ὅποι, καὶ τί C
τοῖς μετ' ἐκείνους ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῖς γεγονότων τὸ ὄφελος δίδωσι, δίδαξον.

Ἀπόκρισις.

Εἰ τελείαν ἀνάστασιν ταύτην καλοῦμεν τῶν ἀνισταμένων ἀνθρώπων, τῶν ψυχῶν εἰσοικιζομένων πάλιν εἰς τὰ σώματα τῶν ἀνισταμένων, δῆλον ὅτι πάντες οἵ τε ἀναστάντες, οἵ τε μέλλοντες ἀνίστασθαι ὑπὸ τοῦ κυρίου, [6] τέλειοι ἀνέστησαν· ἀδύνατον γὰρ γενέσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν, τῆς ψυχῆς μὴ εἰσοικιζομένης εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα. Κἂν οὖν εἴπῃ ἡ θεία γραφὴ ὅτι ὁ δεῖνα ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν ἢ ὅτι σώματα ἀνέστησαν ἐκ τῶν D
νεκρῶν, χρὴ ἡμᾶς δι' ἑκατέρας φωνῆς τὴν τελείαν νοεῖν ἀνάστασιν, τὴν κατ' ἀπόδοσιν ψυχῆς τῷ σώματι γινομένην. Καὶ καθάπερ, ὅταν εἴπῃ ἡ θεία γραφή· [7] Ὁ ἐγείρας τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ τῶν νεκρῶν ζωοποιήσει τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα ἡμῶν, οὔτε ἀτελῆ λέγει τὴν ἀνάστασιν οὔτε φαντασίας δίδωσιν ὑπόνοιαν, ἀλλὰ τελείαν ἀναστάσεως τὴν πίστιν·

1. ἡ γραφὴ] Cf. ev. Matth. XXVII. 52..

2. μόνων] Morell. et Maran. μόνον contra codd. mstos.

3. τῷ πλ. μέρει] Scil. τῶν ἀνθρώπων.

4. ἔμψυχα] Hoc Langus pro vulg. ἄψυχα vere conjecit; quare non dubitavi in textu ponere.

5. ἢ] Concinnius [καὶ] εἰ. Vid·

tum. Et Elias quidem ignem ad hostes ulciscendos, Elisaeus autem equos et equites igneos ad Israelis auxilium de coelo deduxit.

Quæstio 85.

Si tunc perfecta resurrectio est, quum perfectus resurgit homo: quomodo dicit scriptura post dominicam passionem multa sanctorum dormientium corpora fuisse excitata? Quod quidem non dixit de caeteris quos dominus excitavit, velut de Lazaro et filio viduae et filia Jairi, sed absolute hunc aut illam fuisse excitatum. Quomodo ergo in his solis corporum resurrectionis meminit additque apparuisse multis? Quod quidem maximae parti suspicionem phantasmatis praebet. Atque utrum revera animata resurrexerint corpora, utrum supervixerint an statim obierint, utrum in immortalitate maneant et ubi, et quae ex his quae illis evenerunt utilitas ad posteros pervenerit, edoce.

Responsio.

Si perfectam eam dicimus hominum resurgentium resurrectionem, quum animae rursus introducuntur in corpora resurgentium: liquet perfectos resurrexisse omnes qui ad vitam revocati sunt a domino, idemque dicendum de iis qui ad vitam revocabuntur; fieri enim non potest mortuorum resurrectio, nisi anima introducatur in proprium corpus. Ubi igitur dicit divina scriptura quemdam hominem vel corpora resurrexisse a mortuis, oportet ut utraque formula perfectam intelligamus resurrectionem, quam anima corpori restituta efficit. Et quemadmodum divina scriptura, quum dicit: *Qui suscitavit dominum nostrum Jesum Christum a mortuis is vivificabit animas et corpora nostra* — neque imperfectam dicit resurrectionem neque suspicionem praebet phantasmatis, sed perfectam resurrectionis fidem facit: ita etiam, quum ait:

Qu. 27. not. 1.. Aut sic: *Καὶ εἰ... σώματα καὶ εἰ ἐπεβ., ἢ εὐθ. ἔτ. ἢ* etc. (*utrum... utrum — an... an*).
6. *τέλειοι ἀνέστησαν*] Animo supplendum: *καὶ ἀναστήσεσθαι μέλλουσι.*
7. *Ὁ ... ἡμῶν*] Ep. ad Rom. VIII. 11..

οὕτως καί, ὅταν λέγῃ· [8] Ἠγέρθη πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμη-
μένων ἁγίων ἐκ νεκρῶν, τὴν τελείαν λέγει ἀνάστασιν. Γέγονε
δὲ τούτων τῶν ἁγίων ἡ ἀνάστασις [9] ἀπόδειξις [τοῦ λύτρον] εἶ- 444
ναι τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον τοῦ [θανάτου πάντ]ων ἀνθρώπων
τοῖς ἐν τῷ παρόντι [βίῳ καὶ] πάσαις ταῖς ἐν τῷ ᾅδῃ ψυχαῖς.
Δι' ἣν αἰτίαν οὐδ' ἐτελεύτησαν πάλιν, ἀλλὰ μένουσιν ἐν ἀθανασίᾳ,
καθάπερ ὁ Ἐνὼχ καὶ ὁ Ἠλίας, καί εἰσι σὺν αὐτοῖς [10] ἐν τῷ
παραδείσῳ ἀναμένοντες [11] τὴν ἤδη αἰωνίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀ-
ναστάσεως γινομένην κατ' ἐναλλαγήν, καθ' ἥν, ὥς φησιν ὁ θεῖος B
ἀπόστολος, [12] πάντες ἀλλαγησόμεθα. Εἰς γὰρ ἀθάνατόν τε καὶ
ἄφθαρτον ζωὴν οὔπω γέγονέ τινος ἡ ἀνάστασις, πλὴν τοῦ σω-
τῆρος Χριστοῦ· διὸ καὶ [13] πρωτότοκος τῶν νεκρῶν καὶ [14] ἀπαρ-
χὴ τῶν κεκοιμημένων ἀνηγόρευται.

Ἐρώτησις πς'.

Τί ἑρμηνεύεται ἡ μνᾶ, τὸ οἶφι, τὸ νέβελ, τὸ γόμορ, τὸ C
σίκλον, τὸ βασιλικόν, τὸ ἅγιον, ὁ στατήρ, ἡ δραχμή, ὁ κο-
δράντης, [1] ὁ ὁρμίσκος, τὸ δίδραχμον, τὸ τάλαντον, τὸ ἀσσά-
ριον, τὸ σεραφείμ, τὸ βεξέλ, τὸ σαβαώθ, τὸ ἀδωναΐ, τὸ ἐφούδ;
[2] Ἀμφοτέρων γὰρ ἡμῖν ἀναγκαία ἡ γνῶσις, ἐπειδὴ ἑκάτερα τῇ γρα-
φῇ περιέχεται.

Ἀπόκρισις.

Εἴρηται τῷ Ὠριγένει, ἀνδρὶ ἐπισταμένῳ τὴν τῶν Ἑβραίων
διάλεκτον, [3] πάντων τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς φερομένων ἑβραϊ- D
κῶν ὀνομάτων ἢ μέτρων ἡ ἑρμηνεία. Ἐκείνην ζητήσας εὑρήσεις ἐν
αὐτῇ τὴν πάντων ἑρμηνείαν ὧν ἐζήτησας.

8. Ἠγέρθη . . . νεκρῶν] Ev. Matth. XXVII. 52..

9. ἀπόδειξις etc.] Codd. msti et editi ἀπόδειξις * εἶναι τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον τοῦ * ων ἀνθρώπων, τοῖς ἐν τῷ παρόντι * πάσαις ταῖς ἐν τῷ ᾅδῃ ψυχαῖς. Sylburgio haec placet lectio: ἀπόδειξις [τοῦ ἀσφαλὲς τῆς ζωοποιΐας πίστωμα] εἶναι τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον τοῦ [ἀποθανόντος ὑπὲρ πάντων τ]ῶν ἀνθρώπων, τοῖς ἐν τῷ παρόντι [τε αἰῶνι σύμπασι καὶ] πάσαις ταῖς ἐν τῷ ᾅδῃ ψυχαῖς — id est: *ut demonstratio esset, mortem Christi, qui pro omnibus hominibus est mortuus, certum vivificationis argumentum esse cum omnibus iis qui sunt in hoc praesenti saeculo, tum omnibus animabus quae sunt in inferno.* Equidem locum ita restitui ut Maranus commendavit.

10. ἐν τῷ παραδείσῳ] In Resp.

Suscitata sunt multa corpora sanctorum qui dormiverant — perfectam dicit resurrectionem. Haec autem sanctorum resurrectio hominibus in hac vita degentibus omnibusque in orco animabus argumento exstitit, mortem Christi omnium hominum mortis pretium fuisse. Quam ob causam nec rursus obierunt, sed manent in immortalitate, ut Enochus et Elias, et cum iis sunt in paradiso exspectantes ex Jesu Christi resurrectione immortalitatem quae jam aeterna est et per immutationem fit, secundum quam, ut ait divinus apostolus, *omnes immutabimur.* Nam ad aeternam et incorruptibilem vitam nondum cujusquam exstitit resurrectio, praeterquam servatoris Christi; unde et *primogenitus mortuorum* et *primitiae dormientium* appellatus est.

Quæstio 86.

Quae est interpretatio horum vocabulorum: *mina*, *ephi*, *nebel*, *gomor*, *siclus*, *basilicum*, *sanctum*, *stater*, *drachma*, *quadrans*, *monile*, *didrachma*, *talentum*, *assis*, *seraphim*, *bezel*, *sabaoth*, *adonai*, *ephod?* Utrorumque enim nobis necessaria est cognitio, quum utraque in scriptura contineantur.

Responsio.

Exposita est ab Origene, viro hebraicae linguae perito, omnium quae in sacris scriptis feruntur hebraicorum nominum et mensurarum interpretatio. Illam si consulueris, omnium de quibus quaesivisti invenies explanationem.

vero ad Quaest. 75. (coll. Anastasii Sin. Quaestt. 90.) docuit Pseudo-Justinus paradisum esse domicilium non corporum ex mortuis excitatorum sed animarum.

11. τὴν etc.] Marano delendum videtur κατὰ ante ἐναλλαγήν. Sed cum verbis τὴν ἤδη αἰ. τ. τ. Χρ. ἀναστάσεως subaudiendum est ex antecedentibus ἀθανασίαν ac forsan (Sylburg.) legendum διὰ τῆς τοῦ Χρ. ἀναστάσεως.

12. πάντες ἀλλαγ.] Ep. 1. ad Cor. XV. 51..

13. πρωτ. τ. νεκρ.] Apoc. I. 5..

14. ἀπαρχὴ τ. κεκοιμ.] Ep. 1. ad Cor. XV. 20..

1. ὁ ὁρμίσκος] Diminutivum a voce ὅρμον ortum.

2. Ἀμφοτέρων] H. e. vocabulorum, quae recensuit, graecorum et hebraicorum.

3. πάντων etc.] Vid. Quaest. 82. not. 7..

Ἐρώτησις πζ'.

Εἰ πρὸ τῆς τοῦ βαπτιστοῦ ἀναιρέσεως τῇ ποιήσει τῶν θαυμάτων ὁ δεσπότης διέπρεπεν, [1] ὥς φησιν ὁ Ματθαῖος, καὶ πάντας ἡ περὶ τούτου φήμη τοὺς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ κατέλαβε, πῶς μετὰ τὴν τοῦ προδρόμου ἀναίρεσιν ἀκούων τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ γινόμενα θαύματα ὁ Ἡρώδης σὺν τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν ὅτι Ἰωάννης ἐστὶ πρὸς ζωὴν ὑποστρέψας καὶ ποιῶν τὰ σημεῖα; Ταῦτα γὰρ ἡμῖν [2] διηγεῖται ὁ μακάριος Μάρκος.

Ἀπόκρισις. 445

Ὅτι μὴ πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος γεγονότα θαύματα πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν ἑνὶ καιρῷ ἤκουσαν, ἀλλ' οἱ μὲν πρότερον, ἄλλοι δὲ ὕστερον, μαρτυροῦσιν αἱ φωναὶ τῶν εἰρηκότων τὸν Ἰωάννην εἶναι ἐργάτην τῶν θαυμάτων τῶν γεγενημένων ὑπὸ τοῦ σωτῆρος μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Ἰωάννου· οὐκ ἂν γὰρ ἔλεγον τοῦτο, εἰ ἦσαν ἀκούσαντες τὰ πρὸ τῆς ἀναιρέσεως Ἰωάννου γεγονότα θαύματα ὑπὸ τοῦ σωτῆρος. Οὐδὲν οὖν ἦν θαυμαστόν, εἰ καὶ ὁ B
Ἡρώδης μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Ἰωάννου ἀκούει τὰ ἔργα τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, τὰ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ γεγονότα· τότε γὰρ ἤκουσεν ὁ Ἡρώδης τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, ὅτε ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας καὶ πόλεις κηρύττειν τὴν μετάνοιαν καὶ θεραπεύειν τὰς νόσους, [3] καθά φησι Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης πρὸ τῆς ἐγέρσεως τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας οὐκ ἦν ἀκούσας πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τε καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ, καίτοι πολλῶν ὄντων τῶν ἤδη γεγενη- C
μένων ὑπὸ τοῦ σωτῆρος θαυμάτων, καὶ πρὸ τοῦ βληθῆναι τὸν Ἰωάννην εἰς φυλακὴν καὶ μετὰ τὸ βληθῆναι αὐτὸν εἰς φυλακήν· τότε γὰρ ἀπέστειλε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης πρὸς τὸν Ἰησοῦν μαθεῖν, [4] εἰ αὐτὸς εἴ ὁ προσδοκώμενος ἐλθεῖν. [5] Καθά φησι Μάρκος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ[το, Ματθαῖος δὲ ὁ] εὐαγγελιστὴς ἐκεῖνο.

Ἐρώτησις πη'.

Εἰ, καθὼς ἡ θεία διδάσκει γραφὴ καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν,

1. ὥς φ. ὁ Ματθ.] Cf. ev. Matth. IX. 26. et XI. 2. sqq..

2. διηγ. ὁ μ. Μάρκ.] Cf. ev. Marc. VI. 14. sqq..

3. κ. φ. Μάρκ.] Cf. l. c. 12. sq..

4. εἰ . . . ἐλθεῖν] Cf. ev. Matth. XI. 2. et Luc. VII. 19..

5. Καθά φ. etc.] Codd. msti et

Quæstio 87.

Si ante baptistae caedem miraculis edendis, ut ait Matthaeus, dominus enituit, et hujus fama ad omnes qui in Judaea erant pervenit: quomodo post praecursoris necem ea quae a Christo exhibebantur miracula audiens Herodes cum Judaeis dixit Joannem esse qui ad vitam reversus ea praestaret signa? Haec enim nobis enarrat beatus Marcus.

Responsio.

Omnia a servatore exhibita miracula non omnes qui audiverunt eodem tempore audivisse, sed hos quidem prius, illos autem posterius, testantur sermones eorum qui Joannem auctorem esse dixerunt miraculorum a servatore post Joannis caedem exhibitorum; non enim hoc dixissent, si exhibita a servatore ante caedem Joannis miracula audivissent. Non ergo mirandum fuit, si etiam Herodes post Joannis necem opera discipulorum Jesu audivit, quae in nomine Jesu fiebant; tum enim Herodes de nomine Jesu accepit, quum is discipulos suos ablegavit in vicos et oppida ad poenitentiam praedicandam et morbos curandos, prout ait Marcus evangelista. Quin et ipse Joannes ante resuscitatum viduae filium non audiverat omnia quaecumque Jesus in Galilaea et Hierosolymis fecerat, quamvis jam multa essent a servatore edita miracula, et ante et post conjectum in custodiam Joannem; eo enim tempore discipulos suos Joannes ad Jesum misit percontatum, num ille sit cujus adventus exspectetur. Itaque refert Marcus quidem evangelista hoc, at illud Matthaeus evangelista.

Quæstio 88.

Si, ut divina tradit scriptura et nos credimus, Christus

editi: ... *ἐλθεῖν; καθά φησι Λουκᾶς μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ * εὐαγγελιστὴς ἐκεῖνο.* Lacunam Sylburgius explet sic: *τοῦ[το, Μάρκος δὲ ὁ] εὐαγγ. ἐκεῖνο.* Quum vero non Lucas sed Marcus cum Matthaeo conciliandus sit, Maranus (Langum secutus) suspicatur legendum: *καθά φησιν Λουκᾶς. Ὁ μὲν οὖν εὐαγγελιστὴς τοῦτο, ἕτερος δὲ ἐκεῖνο.* Nimia sane mutatio. Non mutandum videtur nisi *Λουκᾶς* in *Μάρκος*, quae quidem nomina a librario minus attento facile confundebantur.

ἁμαρτίαν γεννηθεὶς ὁ Χριστὸς οὐκ ἐποίησε, πῶς πάλιν ἀληθεύει D
ἡ γραφὴ μεθ' ὅρκου βοῶσα ὅτι [1] Οὐδεὶς γεννηθεὶς ὃς οὐχ ἥμαρτεν,
οὐδὲ πεφυκὼς ὃς οὐκ ἠνόμησε; [2] Πῶς δὲ καὶ βρέφος, τὸ σύγχρο-
νον τῷ τόκῳ τέλος δεξάμενον ἢ βραχὺ μέρος ζωῆς κομισάμενον,
ἁμαρτίαν καὶ ἀνομίαν ἢ τὰ τούτων ἐναντία ποιῆσαι ἠδύνατο;

Ἀπόκρισις.

Τὸ Οὐδεὶς γεννηθεὶς ὃς οὐχ ἥμαρτεν, οὐδὲ πεφυκὼς ὃς οὐκ
ἠνόμησεν, οὐ δείκνυσι ψευδὲς τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ εἰρημένον,
τὸ [3] Ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε. Περὶ γὰρ τοῦ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναι- 446
κὸς γεννηθέντος εἴρηται ὁ λόγος οὗτος. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐκ πνεύ-
ματος ἁγίου καὶ τῆς ἁγίας ἐγεννήθη παρθένου. Νοεῖται δὲ ὁ λό-
γος οὕτως· [4] Οὐδεὶς πεφυκὼς ἁμαρτάνειν ἢ ἀνομεῖν, ὃς οὐχ ἥμαρ-
τεν ἢ οὐκ ἠνόμησε· πέφυκε δὲ ἁμαρτάνειν ὁ κατὰ τὴν αὐθαίρετον
προαίρεσιν ἄγων ἑαυτὸν εἰς τὸ πράττειν ἃ βούλεται, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε
φαῦλα. Τὸ δὲ βρέφος, ἅτε οὔπω ὂν τῆς τοιαύτης δυνάμεως, δῆ-
λον ὅτι οὐδὲ πέφυκεν ἁμαρτάνειν. Καὶ τὸ [5] Τίς [γὰρ καθαρὸς]
ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐδείς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ B
ἐπὶ τῆς γῆς, [6] οὐδενὶ τρόπῳ ἁρμό[ζει τῷ βρέφει·] τὸ γὰρ βίος
ἀντὶ τῆς πολιτείας ἔ[λεξε ἡ γραφή·] τῷ δὲ βρέφει ὥσπερ οὐκ
ἔστι πολιτεία [οὕτως] οὐδὲ βίος.

Ἐρώτησις πθ'.

Εἰ τὸ σκεῦος, ὅπερ ὁ Πέτρος ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τεθέαται, εἶχε
[1] τὰ καθαρά τε καὶ ἀ[κάθαρτα πάντα,] καθὼς ἡμῖν [2] ἡ γραφὴ πα-
ραδίδωσι[· καὶ γὰρ ἡ] πάντα φωνὴ περιληπτικὴ ἀμφοτέρων τῶν C

1. Οὐδεὶς ... ἠνόμησε] 1. Regg. VIII. 46..

2. Πῶς] Vulgo πᾶν.

3. Ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε] Ep. 1. Petr. II. 22..

4. Οὐδεὶς etc.] Cf. Gass. l. c. p. 77..

5. Τίς ... γῆς] Job. XIV. 4. sq.. — Stephan., Sylburg., Morell. τῆς pro τις praebent et postea pariter atque codd. msti lacunam, quae facile ipsis scripturae sacrae verbis (γὰρ καθαρὸς) expletur.

6. οὐδενὶ τρόπῳ etc.] Codd. msti et editi οὐδενὶ τρόπῳ ἁρμό * τὸ γὰρ βίος ἀντὶ τῆς πολιτείας ἔ * τῷ δὲ βρέφει ὥσπερ οὐκ ἔστι πολιτεία * οὐδὲ βίος. Sylburgius ita locum interpolandum putavit: ἁρμό[ζει τοῖς βρέφεσι.] τὸ γὰρ βίος ἀντὶ τῆς πολιτείας ἔ[θετο ἐνταῦθα ἡ γραφή.] τῷ δὲ βρέφει ὥσπερ οὐκ ἔστι πολιτεία [οὐδεμία, οὕτως] οὐδὲ βίος. Maranus vero sic: ἁρμό[ζει τῷ βρέφει·] τὸ γὰρ β. ἀ. τ. π. ἔ[λεχθη· — sic!] τῷ δὲ β. ὥ. οὐκ

genitus peccatum non fecit: quomodo e diverso veritatem obtinet scriptura jurejurando adjecto vociferans: *Nemo est genitus qui non peccaverit*, *neque natus qui non inique egerit?* Quomodo etiam infans, qui aequalem partui finem accepit aut brevem vitae partem adeptus est, peccatum et iniquitatem aut quae his contraria sunt facere potuit?

Responsio.

Illud *Nemo est genitus qui non peccaverit*, *neque natus qui non inique egerit*, non falsi arguit id quod de Christo dictum est: *Peccatum non fecit.* Nam de eo qui ex viro et muliere genitus est dicta sunt haec verba. Christus autem ex spiritu sancto et sancta genitus est virgine. Intelligitur autem illud dictum sic: Nemo habilis est ad peccandum aut inique agendum, qui non peccaverit aut inique egerit; habilis autem ad peccandum est qui pro libero arbitrio dux sibi ipse est ad ea quae vult facienda, sive bona sive mala. Infantem autem, utpote nondum tali vi praeditum, patet neque ad peccandum habilem esse. Atque illud *Quis enim mundus erit a sorde? certe nemo*, *etiamsi vel una dies sit vita ejus super terra* — nullo modo convenit infanti; nam vocem *vita* pro vitae actionibus dixit scriptura: infanti autem ut non sunt vitae actiones ita neque vita.

Quæstio 89.

Si vas, quod Petrus in visione vidit, continebat munda et immunda omnia, quemadmodum nobis scriptura tradit: etenim vox *omnia*, prout posita est, utraque quae antea diximus

ἔ. πολιτεία, οὐδὲ βίος. Ultimam lacunam vir doctus prorsus neglexit, lectioni autem ἐλεχθη repugnat accentus in codd. conspicuus (ἔ—).

1. τὰ καθαρά etc.] Codd. msti et editi τὰ καθαρὰ πετεινὰ * καθὼς ἡμῖν ἡ γραφὴ παραδίδωσι * πάντα φωνὴ περιλ. etc.. Sylburgius ita locum voluit restitui: τὰ καθαρά τε καὶ ἀκάθαρτα ζῶα πάντα, καθὼς ... παραδίδωσι δηλοῦσα· καὶ γὰρ ἡ πάντα ... προλεχθέντων καθέστηκεν (= γίνεται s. ἔστι). Aliter Maranus: τὰ καθαρὰ πάντα καὶ ἀκάθαρτα, καθὼς ... παραδίδωσι· καὶ γὰρ ἡ πάντα φωνὴ etc..

2. ἡ γραφὴ] Actt. apostt. X. 12. (ed. Lachmann. et Tischendorf.): ἐν ᾧ ὑπῆρχεν πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἑρπετὰ τῆς γῆς καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

προλεχθέντων καθὼς ἕστηκεν· εἶτα θῦσαι καὶ φαγεῖν ἐκ τῶν δει-
χθέντων ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἀπροσδιορίστως κελευόμενος παρῃτή-
σατο, [3] Μηδαμῶς, κύριε, λέγων, ὅτι οὐδέποτε κοινὸν ἢ ἀκάθαρ-
τον ἔφαγον· πῶς διὰ τῶν τοιούτων ῥημάτων οὐ δείκνυται πάντα
μὲν ἀπαγορεύων τὰ ἄλογα ὡς ἀκάθαρτα, μεμφόμενος δὲ τῷ τὴν
βρῶσιν [4] ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιτρέψαντι, ὡς ἀκαθάρτου ἐδωδῆς
κελεύσαντι ἀπογεύεσθαι;

Ἀπόκρισις. D

Ἀπὸ τῆς τοῦ Πέτρου ἀποκρίσεως μανθάνομεν τίνα ἦν τὰ
ἐνόντα ἐν τῇ σινδόνι, τουτέστι τὰ ἀκάθαρτα μόνα, καὶ οὐκ ἐξ
ἀνάγκης ἡ τοῦ πάντα φωνὴ περιέχει καὶ τὰ καθαρά· δυνατὸν
γὰρ πάντα τὰ τετράποδα καὶ τὰ πετεινὰ τῆς γῆς λέγεσθαι καὶ τὰ
ἀκάθαρτα. Τὸ δὲ [5] Οὐδαμῶς, κύριε· οὐδέποτε κοινὸν οὔτε ἀκά-
θαρτον ἔφαγον· πρὸς τὴν θέαν πάντων τῶν ἐν τῇ σινδόνι δει-
χθέντων αὐτῷ ἀπεκρίνατο καὶ οὐ περὶ τινῶν. Τὸ οὖν [6] Σκεῦος 447
ἐν ᾧ ἦν πάντα τὰ πετεινὰ [7] καὶ τὰ τετράποδα [καὶ τὰ ἑρπετὰ]
κατὰ παράληψιν εἴρηται τοῦ ἀκαθάρτου, ἀντὶ τοῦ [Σκεῦος] ἐν
ᾧ ἦν πάντα τὰ ἀκάθαρτα πετεινὰ καὶ πάντα τὰ τετράποδα τῆς
γῆς. Καὶ ὥσπερ, ὅταν λέγῃ ἡ θεία γραφή· [8] Παντὸς ἀνδρὸς
ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστιν, ἡ τοῦ παντὸς φωνὴ οὐ περιέχει
πιστόν τε καὶ ἄπιστον ἄνδρα, ἀλλὰ πιστὸν μόνον· ὁ γὰρ πι-
στὸς ἀνήρ ἐστι σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ πιστοῦ
ἀνδρὸς λέγεται κεφαλή· οὕτως οὐδὲ ἡ τοῦ πάντα φωνὴ περιεκτι-
κή ἐστι καθαρῶν τε καὶ ἀκαθάρτων, ἀλλὰ τῶν ἀκαθάρτων μόνων, B
δι' ὧν προεμηνύθη τῷ Πέτρῳ ἡ παράληψις τῶν ἀκαθάρτων ἐ-
θνῶν, [9] ὧν τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε τὰς καρδίας.

Ἐρώτησις ϛʹ.

[1] Εἰ εὐσεβεῖ λογισμῷ οἱ πατριάρχαι κινούμενοι ἑαυτοῖς καὶ

3. Μηδαμῶς ... ἔφαγον] L. c. X. 14..

4. ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῶν] Scil. βρώσεως. Sylburg. desiderat σαρκὸς vel ὀψοποιΐας. Melius illud ἀπὸ τῆς abesset. Maran. autem expungi vult alterutrum verbum: ἐπιτρέψαντι aut κελεύσαντι. Nil mutandum.

5. Οὐδαμῶς ... ἔφαγον] Vid. not. 3..

6. Σκεῦος ... ἑρπετά] Vid. not. 2..

7. καὶ τὰ τετράποδα etc.] Codd. msti et editi καὶ τὰ τετράποδα * κατὰ παράληψιν εἴρηται τοῦ ἀκαθάρτου, ἀντὶ τοῦ * ἐν ᾧ etc..

complectitur: deinde si mactare et comedere de iis quae ostendebantur idem apostolus sine distinctione jussus recusavit, *Nequaquam*, *domine*, inquiens, *quia nunquam commune aut immundum comedi:* quomodo ex ejusmodi verbis non apparet omnia rationis expertia ab eo rejici ut immunda, atque eum qui hortabatur ut de iis ederet, ut de immundo cibo gustare jubentem, reprehendi?

Responsio.

Ex Petri responsione discimus quaenam in sindone fuerint animalia, nimirum sola immunda: neque necessario vox *omnia* complectitur etiam munda; possunt enim omnia terrae quadrupedia et volatilia dici ea etiam quae immunda sunt. Illud autem *Nequaquam*, *domine: nunquam commune aut immundum comedi* — ad adspectum omnium quae ei monstrata in sindone fuerant respondit et non de quibusdam. Illud igitur dictum: *Vas in quo erant omnia volatilia et quadrupedia et reptilia* — per assumtionem *immundi* est prolatum, quasi dictum esset: Vas in quo omnia erant immunda volatilia et omnia quadrupedia terrae. Et quemadmodum, quum divina scriptura dicit: *Omnis viri caput Christus est* — vox *omnis* non complectitur fidelem et infidelem virum, sed fidelem solum: vir enim fidelis corpus est Christi, et Christus fidelis viri dicitur caput: ita neque vox *omnia* complectitur munda et immunda, sed immunda sola, per quae praemonstrata est Petro assumtio immundarum gentium, quarum corda per fidem Christi deus expurgavit.

Quæstio 90.

Si pia ratione permoti patriarchae et sibi ipsis et liberis

Maranus nihil hîc deesse ait; „si quid tamen desit, facile expleri potest ex Actis apostolorum, ubi praeter τετράποδα recensentur etiam τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετά“ — scilicet ex textu vulgato (vid. not. 2.). Sylburgius vero addit: θηρία τε καὶ ἑρπετά, et recte altero loco Σκεῦος.

8. Παντὸς ... ἐστιν] Ep. 1. ad Cor. XI. 3.

9. ὧν etc.] Cf. Actt. apostt. XV. 9.

1. Εἰ εὐσ. etc.] Quaestionis materia est ex Genes. XLI. 45. et Exod. II. 21.

τοῖς παισὶ τὰς γαμετὰς ἐκ τῆς οἰκείας συγγενείας εἰλήφασι, πῶς οὐ παρὰ τὸν εὐσεβῆ τῶν προγόνων σκοπὸν Ἰωσὴφ καὶ Μωυσῆς διεπράξαντο, ὁ μὲν Αἰγυπτίαν, ὁ δὲ Μαδιανίτιδα γυναῖκα γημάμενος;

Ἀπόκρισις.

[2] Εἰ μὲν πατριάρχαι φόβῳ τοῦ μὴ ἐκτραπῆναι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν τῆς εὐσεβείας οὐκ ἐπέτρεπον αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐθνικῶν λαβεῖν γαμετάς, ὁ δὲ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἰωσὴφ τοῦ τοιούτου φόβου ἦσαν ἀνώτεροι, οὐδὲν οὖν κατὰ παράβασιν τοῦ σκοποῦ τῶν πατέρων πεποιηκότες φαίνονται ὅ τε Μωυσῆς καὶ ὁ Ἰωσὴφ λαβόντες ἐθνικὰς γαμετάς. Οὐ γὰρ μόνον αὐτοὶ οὐκ ἐξετράπησαν τῆς εὐσεβείας ὑπὸ τῶν ἑαυτῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας εἰς τὴν ἑαυτῶν μετέφερον εὐσέβειαν. C

Ἐρώτησις ϟα΄. D

[1] Εἰ πρὸ τῆς παραβάσεως ὁ Ἀδὰμ λογικοῦ ἢ ἀλόγου οὐ τεθέαται θάνατον, πῶς ὃν οὐκ εἶδεν, ὡς ἑωρακώς, ἀπειληθέντα ἐδειλίασε θάνατον; Πῶς δὲ τοῦτον ἀγνοούμενον αὐτῷ ὡς ἐγνωσμένον ἠπείλησεν ὁ θεός;

Ἀπόκρισις.

Εἰ λογικὸν ἐκεῖνον καλοῦμεν τὸν ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τῶν [2] ὑπὸ τῶν [λόγων] σημαινομένων τὰς ἐννοίας, δῆλον ὅτι καὶ ὁ Ἀδὰμ 448
λογικὸς ὢν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τοῦ θανάτου τὴν ἔννοιαν. Καὶ καθώσπερ μὴ ἑωρακὼς μὲν ὁ Ἀδὰμ λογικὸν ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ γυμνώσει αἰσχυνόμενον, ὅμως δὲ γυμνωθεὶς ᾐσχύνθη, ἐσχηκὼς ἐν ἑαυτῷ τῆς αἰσχύνης τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἔννοιαν, οὕτως εἶχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τοῦ θανάτου τὴν ἔννοιαν, κἂν τὸ πρᾶγμα ἐν ἄλλῳ μήπω ἦν θεασάμενος. Διὸ εὐλόγως ἐδειλίασε τὸν θάνατον, εἰδὼς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ ἀντικείμενον ὄντα τῆς ζωῆς.

Ἐρώτησις ϟβ΄. B

Ἐπειδὴ [1] ἡ γραφὴ λέγει κρίματα καὶ δικαιώματα, [2] καὶ μαρ-

2. Εἰ μὲν etc.] Apodosis incipit verbis οὐδὲν οὖν. Expos. rect. fid. c. 16.: ... ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας οὖν.

1. Εἰ etc.] Gass. l. c. p. 84. not. 29. attulit Dial. sub titulo Orosii et Augustini Quaest. 33.: „Quomodo poterat timere mortem Adam, quam nullatenus sciebat?"

2. ὑπὸ τῶν] Post illa verba in codd. mstis et editis est defectus.

suis uxores ex propria cognatione elegerunt: quomodo non praeter pium progenitorum propositum Josephus et Moses fecerunt, ille Aegyptiam, hic Madianitidem uxorem ducendo?

Responsio.

Si veriti patriarchae, ne filii a pietate avocarentur, minime iis permiserunt ut ex gentilibus uxores ducerent, Moses autem et Josephus hoc metu superiores erant: nihil contra patrum propositum fecere Moses et Josephus gentiles uxores ducendo. Non enim tantum ipsi per uxores suas a pietate abducti non sunt, sed etiam suas ipsi uxores ad suam transtulerunt pietatem.

Quæstio 91.

Si Adamus ante transgressionem nec ratione praediti cujusquam nec ratione carentis mortem viderat: quomodo quam non viderat minis intentatam, quasi vidisset, pertimuit mortem? Quomodo hanc ignotam ei deus ut notam minatus est?

Responsio.

Si ratione praeditum dicimus illum qui habet in seipso rerum verbis significatarum notiones, liquet Adamum, qui ratione praeditus erat, habuisse in seipso mortis notionem. Et quemadmodum Adamus, etsi neminem ratione praeditum viderat cui sua nuditas pudori esset, ipse tamen nudatus pudore suffusus est, quum haberet in seipso pudoris nomen et notionem: sic etiam habuit in seipso mortis notionem, quamvis rem in alio nondum vidisset. Quare non sine ratione extimuit mortem, quum eam vitae contrariam esse ex ipsius notione sciret.

Quæstio 92.

Quandoquidem scriptura appellat *judicia* et *justificatio-*

Sylburg. (mutato articulo τῶν) reponendum suspicatur ὑπὸ τοῦ λόγου (sive ὑπὸ τῆς διαλέκτου) σημαινομένων, melius Maran. ὑπὸ τῶν λόγων (sive ῥημάτων) σημαινομένων.
1. ἡ γραφὴ] Respicit haud dubie ad Ps. CXVIII., in quo κρίμα, δικαίωμα etc. sexcenties leguntur.
2. καὶ] Convenientius abesset. Aut scribendum (cf. Qu. 75. p. 436. D.) καὶ μ. κ. ν., καὶ ἐ. κ. π.. Sed parum refert.

τύρια καὶ νόμον, ἐντολὰς καὶ προστάγματα, εἰ ταὐτά εἰσιν ἀμφότερα ἀλλήλοις ἢ ἑκάτερον ἔχει λόγον ἰδιάζοντα, δίδαξον.

Ἀπόκρισις.

Κρίματα μὲν λέγει τοὺς λόγους τοὺς διαστείλαντας τῶν οὐ πρακτέων τὰ πρακτέα, καὶ τιμὴν μὲν τὴν ἐπὶ τῇ ὑπακοῇ, ἀτιμίαν δὲ τὴν ἐπὶ τῇ παρακοῇ ὡρισμένας· δικαιώματα δὲ λέγει C
τῶν κριμάτων τὴν ὀρθότητα ἀπονεμητικὴν τῶν κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ. Νόμον δὲ λέγει τὴν ἔγγραφον περίληψιν πάσης τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας τε καὶ πολιτείας· μαρτυρίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ὑπὸ τῶν δεξαμένων [3] τὸν [νόμον] δι' εὐλογίας καὶ κατάρας ἀμοιβήν, ἣν [οὐρανὸν καὶ γῆν] ὁ Μωυσῆς διαμαρτυρόμενος ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις συμβήσεσθαι αὐτοῖς πειθομένοις ἢ ἀπειθοῦσιν. Ἐντολὰς δὲ καὶ προστάγματα λέγει [4] τὸν κατὰ * λόγων ὀνομάζων τοὺς λόγους ἐνταλτικῶς ἢ προστακτικῶς λεχθέντας, D
κατὰ τὴν ἔμφασιν τῆς θείας αὐθεντίας τοῦ ταῦτα ἐντειλαμένου ἢ προστάξαντος.

Ἐρώτησις ϛγ'.

Εἰ τὰ νῶτα τοῦ οὐρανοῦ πεφόρτωται ὕδασι, καθώς φησιν [1] ἡ γραφή, ὅπερ τινὲς ἔφασαν γεγονέναι διὰ τὴν πυρώδη τῶν φωστήρων οὐσίαν, ὥστε τοῖς ἐπικειμένοις τὸν οὐρανὸν [2] πιαινόμενον ὕδασι τῇ ὑποκειμένῃ [3] τῶν φωστήρων φλογὶ μένειν ἀχείρωτον, πῶς οἱ ταῦτα λέγοντες ἀληθεύουσι, τῶν φωστήρων οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἀλλ' ὑπὸ [1] τὸν οὐρανὸν κινουμένων; Εἰ δὲ τούτους 449
ἐν τῷ οὐρανῷ λέγομεν εἶναι, πῶς τὴν κινητικὴν ἐνέργειαν ἔχουσι, τοῦ οὐρανίου σώματος τὸ ἀκίνητον ἔχοντος; Εἰ δὲ σὺν τῷ οὐρα-

3. τὸν etc.] Codd. msti et editi τὸν (Sylburg. vero et Morell. τὴν) * δι' εὐλογίας καὶ κατάρας ἀμοιβήν, ἣν * ὁ Μωυσῆς etc.. Sylburgius cum Lango sic interpolat: τὴν [διὰ Μωυσέως νομοθεσίαν] δι' εὐλογίας ἢ (hac emendatione pro καὶ non opus est) κατάρας ἀμοιβήν, ἣν [κατὰ τὰ τοῦ θεοῦ θεσπίσματα] ὁ Μωυσῆς διαμαρτυρ. etc.. Maranus: τὸν [νόμον] δι' εὐλ. κ. κατ. ἀμοιβήν, ἣν [τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν] ὁ Μωυσῆς διαμαρτυρ.. Meam autem scribendi rationem, in textu exhibitam, probat Quaest. 47.: Μωυσῆς μὲν οὐρανὸν καὶ γῆν τῷ λαῷ διαμαρτύρεται. Cf. Deuter. XXXI. 28..

4. τὸν κατὰ * λόγων ὀνομάζων] Non contigit mihi defectum istum aliquatenus explere. Quin etiam quae supersunt videntur vitio-

nes, *testimonia* et *legem*, *mandata* et *praecepta:* utrum ambo sint eadem inter se an peculiarem utrumque rationem habeat, edoce.

Responsio.

Judicia dicit sermones, qui facienda a non faciendis secernunt, ac praemium obedientiae, poenam inobedientiae constituunt; *justificationes* dicit judiciorum aequitatem, quae pro meritis unumquemque remunerat. *Legem* dicit scriptam omnis judaici cultus et instituti comprehensionem; *testimonium* vocat propositam iis qui legem susceperunt pro actionum meritis ex benedictione et maledictione mercedem, quam Moses, coelum et terram contestatus, Judaeis obedientibus aut non obedientibus eventuram dicebat. *Praecepta* et *mandata* dicit eos sermones, qui praecipiendo vel mandando pronuntiantur, non sine significatione divinae illius potestatis qui haec praecepit vel mandavit.

Quæstio 93.

Si terga coeli aquis sunt gravata, sicut ait scriptura: quod quidem nonnulli dixerunt factum esse propter igneam luminarium substantiam, ut coelum injectis sibi irrigatum aquis a subjecta luminarium flamma maneret invictum: quomodo qui haec dicunt vera loquuntur, quum luminaria non in coelo sed sub coelo cursum suum teneant? Sin ea in coelo esse dicamus: quomodo vim motionis obtinent, quum coeli corpus immobile sit? Quodsi una cum coelo astra suum mo-

sa esse. Sylburgius legendum suspicatur τὸν κατὰ πρόσταξιν λόγον ὀνομάζων — h. e. *orationem*, *quae per imperationem fit*, *ita nominans*. Sed tum exspectares ὀνομάζουσα scil. ἡ γραφή. Displicet Marani quoque conjectura: τῶν κατὰ νόμον λόγων ὀνομάζων.

1. ἡ γραφή] Ps. CXLVIII. 4.: τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Cf. Canticum trium puerorum v. 37.: ὕδατα καὶ πάντα τὰ ὑπεράνω τοῦ οὐρανοῦ — ubi permulti codd. msti (vid. Parsons. ad loc.) illud καὶ non agnoscunt.

2. πιαινόμενον] Sylburg. mallet ἰαινόμενον i. e. διαχεόμενον. Non muto.

3. τῶν φωστήρων] Langus subaudit τῶν πλανωμένων, *luminarium errantium*, *planetarum*.

4. τὸν] Stephan. τῶν.

νῷ τὰ ἄστρα λαμβάνει τὴν κίνησιν, πῶς οὐκ ἀληθεύει ὁ σφαῖραν τὸν οὐρανὸν προσαγορεύων μῦθος; Εἰ δὲ τοῦτο μὲν ἀπρεπές, τὸ δὲ [5] προλεχθὲν περὶ τῶν φωστήρων νοῆσαι ἀκόλουθον, πῶς οὐκ ἄχρηστος τῶν ἄνω ὑδάτων ἡ σύστασις; Τίς δὲ καὶ αὐτὴ ἐν τῇ συντελείᾳ γενήσεται, ἄνω μὲν τῶν δικαίων, κάτω δὲ [6] τῶν ἁμαρτωλῶν τὰς τῶν [7] πρακτέων ἀμοιβὰς τότε μελλόντων κομίζεσθαι; B

Ἀπόκρισις.

Κἂν ὑπὸ τὸν οὐρανόν εἰσιν οἱ φωστῆρες, ἀλλ' ἡ φορὰ τῆς τῶν πυρωδῶν [8] οὐσιῶν ἐνεργείας κατὰ φύσιν ἐπὶ τὰ ἄνω [9] γίνεται· διὸ εὔλογον αἰτίαν [10] ἐπιδεδώκασιν οἱ εἰρηκότες πρὸς διαμονὴν τοῦ στερεώματος πεφορτῶσθαι τὰ νῶτα τοῦ οὐρανοῦ τοῖς ὕδασιν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶν αἴτιον τοῦ εἶναι τὰ ὕδατα ἐν τοῖς νώτοις τοῦ οὐρανοῦ, τὸ ἀχείρωτον αὐτὸν εἶναι τῇ ὑποκειμένῃ φλογὶ τῶν φωστήρων, ἀλλὰ καὶ τὸ βαρεῖσθαι αὐτὸν ἐπὶ τὸ κάτω ὑπὸ τοῦ C πλήθους τῶν ἐν νώτοις αὐτοῦ ὑδάτων, καὶ μὴ δονεῖσθαι ὑπὸ τῆς βιαίας τῶν ἀνέμων φορᾶς, καὶ τὸ τὴν ἄκραν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὸ κάτω πέμπεσθαι ψυχρότητα, ἀφ' ἧς μιγείσης τῇ ἄκρᾳ τοῦ ἡλίου θερμότητι ἀποτελεῖται τῶν ἀέρων ἡ εὐκρασία πρὸς τὴν διαμονὴν τῶν ἐπὶ γῆς ζώων τε καὶ φυτῶν. Ἐν δὲ τῇ συντελείᾳ, οὐκ ἐν τῷ νῦν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ νῦν γῇ κομίζονται τῶν πρακτέων τὰς ἀμοιβὰς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐν τῷ καινῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ καινῇ γῇ κατὰ τὸ εἰρημένον, ὥσπερ τὸ [11] Ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ D καινή, ἣν ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιόν μου εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ πάλιν· [12] Κατ' ἀρχὰς σὺ κύριε τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σού εἰσιν οἱ οὐρανοί· καὶ αὐτοὶ μὲν ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται. [13] Καὶ πάλιν· [14] Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω οὐ μόνον τὴν γῆν ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. Τὸ

5. προλεχθὲν] Nempe ea sub coelo cursum tenere.

6. τῶν] Codd. msti et Stephanus praetermiserunt.

7. πρακτέων] In codd. mstis et editis μελλόντων legitur, id quod nequit tolerari; videlicet natum est occasione sequentis μελλόντων. Non vero reponendum esse μενόντων (Maran.) sed πρακτέων (Sylburg.) patescit ex Responsione. Attamen cf. Quaest. 95. not. 4..

8. οὐσιῶν] Vulgo inepte οὐσίας.

tum perficiunt: quomodo vera non est, quae coelum globum nominat, fabula? Sin hoc non quadrat, de luminaribus autem id quod antea dictum est intelligere consentaneum est: quomodo non inutilis superna illa vis aquarum? Quid vero etiam ea futura est in consummatione, quum justi in superis, peccatores autem in inferis percipient factorum mercedem?

Responsio.

Tametsi luminaria sub coelo sunt, impetus tamen agitationis, quae igneas substantias ciet, natura sursum tendit; quocirca rationem probabilem attulerunt qui ad conservationem firmamenti terga coeli aquis gravari dixerunt. Non autem hanc solum ob causam aquae coeli tergis incumbunt, ut a subjecta luminarium flamma servetur, verum etiam ut vi aquarum tergis ejus incumbentium deorsum deprimatur, tum ut violento ventorum impetu ne conquassetur, denique ut summum ab iis deorsum feratur frigus, quod summo solis calori permixtum aëris perficit temperiem ad animalium et plantarum in terra conservationem. In consummatione autem, non in coelo quod nunc est et in terra quae nunc est homines factorum referent praemia, sed in coelo novo et in terra nova, secundum id quod dictum est: *Coelum novum et terra nova, quam ego facio, manet coram me in saecula.* Et rursus: *Principio tu domine terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli; et ipsi quidem peribunt, tu autem permanes: et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium convolves eos, et mutabuntur.* Et rursus: *Adhuc semel ego concutio non solum terram sed etiam coe-*

9. *γίνεται· διὸ εὔλογον*] Vulgo mendose *γίνεται, δι᾽ εὔλογον.* Jam Langus errorem in translatione vitavit. — Alios autem similiter docentes Gass. l. c. p. 136. attulit.

10. *ἐπιδεδώκασιν*] Mallet Sylburg. *ἀποδεδώκασιν.*

11. *Ὁ . . . αἰῶνας*] Jesai. LXV. 17..

12. *Κατ᾽ . . . ἀλλαγήσονται*] Ps. CI. 25. sq..

13. *Καὶ πάλιν· Ἔτι ἅπαξ*] Codd. editi excepto Maraniano male sic: *Καὶ πάλιν ἔτι, Ἅπαξ.*

14. *Ἔτι . . . οὐρανόν*] (Hagg. II. 7.) ep. ad Hebr. XII. 26..

δὴ σαλευόμενον δηλοῖ τὴν αὐτοῦ μετάστασιν, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα ἀκίνητα.

Ἐρώτησις ϟδʹ. 450

Εἰ [1] *ὡς βιβλίον τὸν οὐρανὸν εἱλίττεσθαι, καὶ* [2] *τὰ ἄστρα ὡς φύλλα πίπτειν ἐπὶ τῆς γῆς προλέγει μὲν ὁ κύριος, καὶ ὁ προφήτης δὲ τούτοις προκατήγγειλε σύμφωνα, πῶς ἡ παντελὴς τοῦ στερεώματος ἀπώλεια* [3] *διὰ τῶν ἐκείνων λόγων οὐ δείκνυται; Τίς οὖν ἡ τῶν τοιούτων ῥημάτων διάνοια; Καὶ πῶς τὸ τῶν στοιχείων συνίστασθαι ἄφθαρτον δύναται;*

Ἀπόκρισις.

Ὥσπερ τοῦ στερεώματος τὴν ποίησιν παραβολικῶς ἡ θεία γρα- B
φὴ παρείκασε ποτὲ μὲν τῇ ἐκτάσει τῆς [4] *δέρεως, λέγουσα·* [5] *Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέριν· ποτὲ δὲ τῷ καπνῷ ἐστερεωμένῳ·* [6] *Ὁ οὐρανός, φησίν, ὡσεὶ καπνὸς ἐστερεώθη· ποτὲ δὲ τῷ περιφερεῖ τῆς καμάρας·* [7] *Ὁ τανύσας, φησί, τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν· οὕτως καὶ τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ παραβολικῶς παρείκασε ποτὲ μὲν βιβλίῳ εἱλιττομένῳ, ποτὲ δὲ στοιχείῳ λυομένῳ πυρί, καθά φησιν* [8] *ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ καθολικῇ ἐπιστολῇ, ποτὲ δὲ ἱματίῳ παλαιουμένῳ. Ἀνάγκη γὰρ τῇ εἰσα-* C
γωγῇ τοῦ κρείττονος οὐρανοῦ τοῦ καινῶς γινομένου ἀναιρεῖσθαι τὸ στερέωμα, ὡς ἄχρηστον ὂν πρὸς ἐκείνην τὴν κατάστασιν, ἵνα τῇ αὐτοῦ ἀπωλείᾳ κἂν τότε τὸ μάταιον τοῦ περὶ τῆς ἀγενησίας καὶ ἀφθαρσίας [9] *τοῦ οὐρανοῦ φε[ρομένου δόγματος γινώσκωσιν] ὅσοι ἀγένητόν τε καὶ ἀΐδιον [κατὰ τρόπον ἄ]φρονα τοῦτον εἰρηκότες.*

Ἐρώτησις ϟεʹ.

Εἰ διὰ τὴν ἡμετέραν χρείαν καὶ ὠφέλειαν ἡ παραγωγὴ τῆς D
κτίσεως γέγονε, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν ὁμοίως χρείαν τὰ μὲν

1. *ὡς ... εἱλ.*] Apoc, VI. 14.. — *Εἱλίσσεσθαι* est in codd. mstis, sed Maran. *ἑλισσέσθαι* (sic) dedit. Convenientius nostro scriptori est *εἱλίττεσθαι*.

2. *τὰ ... γῆς*] Ev. Matth. XXIV. 29..

3. *διὰ τῶν ἐκείνων λόγων*] Usitatius transposito articulo *δι' ἐκείνων τῶν λόγων*. *Sylburgius*.

4, *δέρεως*] Vid. Quaest. 63. not. 7.,

5. *Ὁ ... δέριν*] Ps. CIII. 2..

6. *Ὁ ... ἐστερεώθη*] Jes. LI. 6.,

7. *Ὁ ... καμάραν*] Jesai. XL. 22. (Job. IX. 8.).

lum. Quod autem concuti dicitur id mutationem ejus indicat: ut ea quae non concutiuntur permaneant immota.

Quæstio 94.

Si ut librum convolutum iri coelum, et ut folia delapsura esse astra in terram praedicit dominus, et his consentanea praenuntiavit propheta: quomodo non universalis firmamenti interitus per verba illa indicatur? Quae igitur est verborum hujusmodi sententia? Et quomodo elementorum potest adstrui incorruptibilitas?

Responsio.

Quemadmodum firmamenti creationem divina scriptura per comparationem assimilavit nunc pellis extensioni, dicens: *Extendens coelum sicut pellem* — nunc fumo firmato: *Coelum*, inquit, *veluti fumus firmatum* — nunc rotunditati camerae: *Extendens*, inquit, *coelum sicut cameram* —: ita etiam ejus solutionem per comparationem assimilavit nunc libro qui convolvitur, nunc elemento quod igne solvitur, sicut ait apostolus Petrus in secunda sua catholica epistola, nunc vestimento veterascenti. Inductione enim melioris coeli recens facti firmamentum tolli necesse est, tamquam id quod ad constitutionem illam nulli sit usui: ut ex ejus interitu saltem tunc vanitatem dogmatis de ingenito et incorruptibili coelo jactati intelligant quicumque ingenitum et aeternum ratione stulta illud dixerunt.

Quæstio 95.

Si propter usum et utilitatem nostram creatio creaturae evenit, et propter usum itidem nostrum quaedam interibunt,

8. ὁ ἀπ. Πέτρος] Ep. 2. Petr. III. 10..

9. τοῦ οὐρανοῦ etc.] Codd. msti et editi τοῦ οὐρανοῦ φε * ὅσοι ἀγέννητόν τε καὶ ἀΐδιον * φρονα τοῦτον εἰρηκότες. Male Sylburg. et Maran. locum interpolarunt. Ille: τοῦ οὐρανοῦ φε[ρομένου κατ' Ἀριστοτέλην δόγματος ἀποδειχθῇ, καὶ ἐξελεγχθῶσιν] ὅσοι ἀ. τ. κ. ἀΐδιόν [εἰσι τὸν οὐρανὸν κατὰ τὸν ἄ]φρονα τοῦτον εἰρηκότες. Hic: τοῦ οὐρανοῦ φε[ρομένου δόγματος νοῶσιν] ὅσοι ἀ. τ. κ. ἀΐδιον τοῦτον ἀφρόνως (saltem scribendum erat ἀφρόνως τοῦτον) εἰρηκότες.

φθείρεται, τὰ δὲ ἀφθαρσίαν ἐν τῇ συντελείᾳ ἐνδύσονται, οἷον κτήνη μὲν καὶ πετεινὰ καὶ θηρία φθείρεται, οὐρανὸς δὲ καὶ ἡ γῆ φθορᾶς ἀπαλλάττεται· καὶ τὰ μὲν φθείρεται, ὡς ἀνενδεοῦς ἡμῶν ἀνισταμένου τοῦ σώματος, ἐν ἀφθαρσίᾳ δὲ τὰ δηλωθέντα διαμένει στοιχεῖα, [1] τῶν πραχθέντων ἡμῖν μελλόντων ἡμῶν ἐν αὐτοῖς κομίζεσθαι τὴν ἀντίδοσιν· ἀὴρ καὶ θάλαττα πῶς οὐκ ἄχρη-
στα, εἰ τότε μένει ἄφθαρτα, οὔτε εἰς ἀναπνοὰς οὔτε εἰς ἐμπο- 451
ρίας οὔτε ἰχθυοφαγίας ἢ ἑτέρας τινὸς βοηθείας ἐξ αὐτῶν χρηζόντων ἡμῶν, διὰ τὸ ἀνενδεές, καθὼς ἔφην, τοῦ σώματος;

Ἀπόκρισις.

Εἰ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον [2] παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου ὁ θεός, δῆλον ὅτι ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοῦ σχήματος ἕνεκεν τοῦ κόσμου γεγονότα συμπαραχθήσεται τῷ τοῦ κόσμου σχήματι. [3] Εἰσαχθήσεται δὲ καινὸς οὐρανὸς καὶ γῆ,
ἐν οἷς μέλλουσι δίδοσθαι δικαίοις τε καὶ ἀδίκοις [4] τῶν πρακτέων αἱ B
ἀμοιβαί. Τῷ δὲ ἀέρι εἰ καὶ πρὸς ἀναπνοὴν τότε οὐ χρήζομεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν κίνησίν τε καὶ τοπικὴν μετάστασιν ἀναγκαίως αὐτῷ χρησόμεθα. [5] Ἁρπαγησόμεθα γάρ, φησίν, ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα.

Ἐρώτησις ϟϛ΄.

[1] Εἰ μὴ [τοῖς παρὰ γνώμην ἀλλὰ τοῖς] κατὰ γνώμην καλοῖς

1. τῶν πραχθ. ἡμῖν] Codd. msti illa verba ad praecedentia referunt. Pertinent potius ad τὴν ἀντίδοσιν. Vid. Quaest. 76. not. 1..

2. παράγει ... τούτου] Ep. 1. ad Cor. VII. 31.. — Cum verbo παράγει hîc est ὁ θεὸς insolenter junctum, ut oporteat reddas *mutat* s. *delet*. At l. c. illud verbum intransitive dictum est = *praeterit* h. e. *interit*, *evanescit*.

3. Εἰσαχθ. etc.] Cf. Resp. ad Quaest. 93. (not. 11.).

4. τῶν πρακτέων] Fortasse τῶν πραχθέντων, prout supra in Quaestione. Non autem muto. Vid. Quæst. 93. not. 7..

5. Ἁρπαγησόμεθα ... ἀέρα] Ep. 1. ad Thess. IV. 17..

1. Εἰ μὴ etc.] Codd. msti et editi Εἰ μὴ * κατὰ γνώμην καλοῖς παρὰ θεοῦ ὁ ἔπαινος * ται, οἱ παῖδες οἱ (verba παῖδες οἱ Maranus errore omisit) παρὰ Ἡρώδου τὴν διὰ * λαβόντες ἀναίρεσιν, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ * ἡνίκα ἐπὶ τοῦ κτήνους καθήμενος * κατελάμβανε τὸν ὕμνον φθεγξά * ον ἔχουσι δικαίως χρεωστούμενον ἔ * κἀκεῖνοι τὴν σφαγὴν ἣν παρὰ γνώμην ἐδέξαντο etc.. Sylburgio ita videtur explendus lacunosus iste locus: Εἰ μὴ [τοῖς παρὰ γνώμην ἀλλὰ τοῖς] κ. γ. κ. π. θ. ὁ ἔ. [τε καὶ ἀμοιβὴ ἀπονέμε]-

quaedam autem in consummatione incorruptibilitatem induent, veluti pecudes et volucres et ferae interibunt, coelum autem et terra corruptibilitate liberabuntur; atque si illa quidem interibunt, propterea quod corpora nostra citra indigentiam resurgent, in incorruptibilitate vero praedicta elementa permanebunt, eo quod in iis remunerationem factorum reportaturi sumus: — quomodo aër et mare inutilia non erunt, si tum manebunt incorruptibilia: quum neque ad respirationes neque ad mercaturas neque ad esum piscium aut ad aliquam rem aliam opus iis habituri simus, quia, ut dixi, corpus erit citra indigentiam?

Responsio.

Si juxta apostolum Paulum *evertit habitum hujus mundi* deus, liquet alia etiam omnia, quae propter habitum mundi facta sunt, necessario cum mundi habitu esse praeteritura. Inducetur autem novum coelum et terra, in quibus justis et injustis factorum merces tribuetur. Aëre porro etsi tunc ad respirationem non indigebimus, ad motum tamen et loci mutationem necessario utemur. *Rapiemur* enim, inquit, *in nubibus obviam domino in aëra.*

Quæstio 96.

Si non iis qui praeter animi sententiam sed ex animi sen-

ται, οἱ π. οἱ π. Ἡ. τ. δ. [*τὸν Χριστὸν τὸν ἀρτιγένητον*] *λαβ. ἀ., κ. τ. ἐ. τῇ* (sic pro *τοῦ* praebet) [*ἐνδόξῳ αὐτοῦ εἰσελάσει,*] *ἤν. ἐ. τ. κ. κ.* [*τὴν Ἱεροσολύμων πόλιν*] *κατελ., τ. ὕ. φθεγξά*[*μενα παιδία, πότε*]*ρον ἔ. δ. χ. ἔ*[*παινον, διότι*] *κἀκ. τ. σφ.* (*ἣν* ejecit) *π. γ. ἐ.* etc. — atque sic reddit: *Si non praeter animi sententiam sed ex animi sententia peractis rebus honestis a deo laus et remuneratio tribuitur: pueri qui ab Herode propter Christum recens natum interempti fuere, et illi qui ad gloriosum ejus introitum, quum jumento insidens Hierosolymorum urbem invectus est, hymnum ei cecinerunt, num jure debitam adepti sunt laudem, quoniam et illi praeter animi sententiam ac voluntatem trucidati sunt* etc.? Maranus vero nimis recedit a vestigiis scripturae vulgatae ideoque male in hunc modum interpolat: *Εἰ τοῖς μὴ κατὰ γνώμην καλοῖς π. ϑ. ὁ ἔ. οὐ δέδοται, οἱ π. οἱ π. Ἡρ. τὴν διὰ ξίφους* (vel *διὰ τὸν κύριον*) *λαβ. ἀν., καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου* (= salvatoris tempore), *ἤν. ἐ. τ. κτ. καϑ. τὴν πόλιν κατελ., τ. ὕμν. φθεγξάμενα βρέφη, τίνα ἔχουσι δικ. χρ. ἔπαινον, εἰ κἀκ. τ. σφ. π. γ. ἐ.* etc.. — Ad

παρὰ θεοῦ ὁ ἔπαινος [δίδο]ται, οἱ παῖδες οἱ παρὰ Ἡρώδου τὴν C
διὰ [τὸν Χριστὸν] λαβόντες ἀναίρεσιν, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ [αὐτοῦ,]
ἡνίκα ἐπὶ τοῦ κτήνους καθήμενος [τὴν Ἱερουσαλὴμ] κατελάμβανε,
τὸν ὕμνον φθεγξά[μενα πλήθη, πότερ]ον ἔχουσι δικαίως χρεωστούμενον ἔ[παινον, ἐπεὶ] κἀκεῖνοι τὴν σφαγὴν παρὰ γνώμην ἐδέξαντο, καὶ ταῦτα οὐ γνώμῃ οἰκείᾳ ἀλλὰ χάριτι θείᾳ ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸν ὕμνον ἐκεῖνον ἐφθέγξαντο;

Ἀπόκρισις.

Εἰ χάρισμα θεοῦ ἐστι τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν ([2] Ἡμῖν, φη- D
σίν, ἐχαρίσθη οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν), [3] ἔπασχον δὲ καὶ τὰ βρέφη ὑπὲρ Χριστοῦ, θείας ἄρα ἠξιώθησαν χάριτος. Τίς οὖν οὐκ ἐπαινέσειε ταῦτα δικαίως τῇ δόσει τῆς θείας χάριτος ἐπαινεθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, τοῦ καὶ τοῖς παρὰ γνώμην καλοῖς τὸν ἔπαινον δαψιλευομένου; Ἔτι δὲ εἰ πρὸς τὸν ἔπαινον τῶν διὰ τὴν εὐσέβειαν θλιβομένων ἀνταποδίδωσιν ὁ θεὸς [4] θλῖψιν τοῖς θλίψασιν, ἀνάγκη ἄρα καὶ τὰ βρέφη τὰ ἀναιρούμενα ὑπὸ Ἡρώδου ἐπαινεῖσθαι τούτῳ τῷ ἐπαίνῳ
τῷ διὰ τὴν ἐκδίκησιν τῶν θλίψεων. [5] Δίκαιον, φησὶν ὁ ἀπό- 452
στολος Παῦλος, παρὰ τῷ θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίψασιν [6] ὑμᾶς θλῖψιν, ὑμῖν δὲ τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.

Ἐρώτησις ϛζ'.

Εἰ ἡ χάρις διὰ τοῦτο κέκληται χάρις, διὰ τὸ τοῖς [1] παραβᾶσι τοῦ νόμου συγχωρεῖν ἑτοιμότερον, πῶς τὰ τῇ χάριτι πρέποντα ἐν τῷ νόμῳ μᾶλλον εὑρίσκεται; Ὁ μὲν γὰρ ῥαντισμοῖς τισι καὶ θυσί-
αις ἀλόγων καὶ διαφοραῖς βαπτισμάτων τοὺς πταίοντας καθ' ἑκά- B

meam scribendi rationem quod attinet: 1⁰. illud ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ (= in Ansehung desselben) τὸν ὕμνον φθεγξάμενα formula firmatur satis nota ἐπί τινος ἐπαίνους ποιεῖσθαι; 2⁰. vocabulum πλήθη haud dubie (non παιδία c. Sylb. nec βρέφη c. Mar.) reponendum fuit, quia etiam Matth. XXI. 9. (coll. Jo. XII. 12. 18.) ὄχλους dixit; 3⁰. exhibetur πότερον in simplici interrogatione [(non sequente ἤ) interdum apud classicos quoque scriptores, cf. Xenoph. Memor. IV. 4, 7. et Plat. Phaedon. p. 78. B; 4⁰. necesse fuit relativum ἣν post τὴν σφαγὴν expungi utpote natum ex finali vocis praecedentis syllaba.

2. Ἡμῖν . . . πάσχειν] Ep. ad Phill. I. 29..

3. ἔπασχον δ. κ. τὰ βρέφη ὑπὲρ

tentia boni sunt laus a deo tribuitur: pueri, qui ab Herode propter Christum occisi sunt, et turbae, quae de eodem, quum jumento insidens Hierosolyma ingrederetur, hymnum cecinerunt, — utrum habent merito debitam laudem, siquidem et illi praeter animi sententiam jugulati sunt, et hae non propria voluntate sed divina gratia Hierosolymis hymnum illum decantarunt?

Responsio.

Si donum dei est pro Christo pati (*Nobis*, inquit, *donatum est non solum in illum credere, sed etiam pro illo pati*), passi autem sunt etiam infantes pro Christo: divina profecto dignati fuerunt gratia. Quis igitur illos non merito laudaverit divinae gratiae largitione laudatos a deo, qui etiam iis qui sine libera electione boni sunt laudem largiter tribuit? Deinde vero si ad laudem eorum qui propter pietatem tribulantur rependit deus tribulationem iis qui tribularunt, necesse profecto est ut etiam occisi ab Herode pueri laudentur hac laude quae per ultionem tribulationum tribuitur. *Justum est*, ait apostolus Paulus, *apud deum retribuere tribulationem iis qui vos tribularunt, vobis autem qui tribulamini quietem nobiscum in regno ejus.*

Quæstio 97.

Si gratia propterea dicitur gratia, quod ad concedendam peccantibus veniam paratior est lege: quomodo quae gratiam decent ea magis in lege reperiuntur? Haec enim lustrationibus quibusdam et sacrificiis animalium ratione carentium et

Χρ.] Inde innocentes illi infantes (ev. Matth. II. 16.) jam in veteri ecclesia martyres vocati sunt, et primitiae quidem atque flores martyrum; cf. Iren. adv. haer. III. 16., Cypr. ep. 58., Prudent. cathemer. hymn. XII. 125. sqq..

4. *θλῖψιν*] Vulgo hîc et infra *θλίψιν*.

5. *Δίκαιον ... αὐτοῦ*] Ep. 2. ad Thess. I. 6. sq..

6. *ὑμᾶς θλ.*, *ὑμῖν*] Codd. msti *ἡμᾶς θλ.*, *ἡμῖν*. Sic Stephan. quoque. Saepissime ista pronomina in codd. commutantur.

1. *παραβᾶσι*] Sic dedi pro vulg. *παροῦσι*. Illa certe conjectura est praeferenda aliis: *πλημμελοῦσι* (Sylburg.), *παρανομοῦσι* (Morell.), *πταίουσι* (Maran.).

στην ἀπολύει τῆς μέμψεως, ἡ δὲ χάρις ἓν μόνον χαρίζεται βάπτισμα. Ἅπαξ δὲ μόνον εἰ μὲν ὑπεπίπτομεν πταίσμασιν, ἅπαξ μόνον καὶ τῆς ἀφέσεως ἐδεόμεθα· πολλάκις δὲ ἁμαρτάνοντες δῆλον ὅτι καὶ πολλάκις τῆς ἀφέσεως χρῄζομεν· ὅπερ οὐχ ἡ χάρις ἀλλ' ὁ νόμος διὰ τῶν προλεχθέντων ῥαντισμῶν καὶ τῶν λοιπῶν παρέχειν ἐπίσταται. Πῶς οὖν δειχθήσεται τοῦ νόμου ἡ χάρις φιλανθρωποτέρα περὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας, ὥσπερ εἴρηται ἐχόντων τῶν πραγμάτων;

Ἀπόκρισις. C

[2] Τῶν τοιούτων πταισμάτων ὁ νόμος διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ θυσίας δίδωσι τὴν ἄφεσιν τῶν μηδὲν συντελούντων εἰς βλάβην πολιτείας καὶ ζωῆς ἀνθρώπων, οἷον ὡς τὸ ἅψασθαι νεκροῦ ἢ λεπροῦ ἤ τινος τῶν τοιούτων. Τῶν δὲ ἄλλων πταισμάτων γεγενημένων εἰς βλάβην πολιτείας ἢ ζωῆς ἀνθρώπων, τῶν τοιούτων πταισμάτων οὐ δίδωσι συγχώρησιν, οὔτε διὰ τοῦ βαπτίσματος οὔτε διὰ τῆς τῶν ἀλόγων θυσίας, ἀλλὰ δικαίαν τε καὶ ἀξίαν ἀμοιβὴν δίδω- D
σι τοῖς πταίσασι [3] διὰ τοῦ ἴσου τῆς ἀντιπλήξεως. [4] Ψυχήν, φησίν, ἀντὶ ψυχῆς, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Ὅπου δὲ τὸ ἴσον τῆς ἀντιδόσεώς [5] ἐστιν ἀπρεπές, ἐκεῖ τὸν διὰ πυρὸς ἢ λίθου ἢ ξίφους θάνατον ἀνταποδίδωσι τοῖς πταίσασι· [6] τὴν μὲν γὰρ θυγατέρα τοῦ ἱερέως πορνεύουσαν διὰ πυρὸς ἀναλίσκει, τὴν δὲ τοῦ λαϊκοῦ ἀνδρὸς διὰ λίθου, τὴν δὲ ὕπανδρον διὰ ξίφους. Καὶ οὐδαμοῦ ἰσχὺς τῷ νόμῳ ἐκ φιλανθρωπίας διὰ βαπτισμῶν τε καὶ θυσιῶν σῶσαι τῶν τοιούτων τινά. Τῆς δὲ χάριτος 453
πολλή τίς ἐστι [7] πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτανόντων ἡ ἰσχύς· αὕτη γὰρ καὶ τοῦ νόμου κρατοῦντος εἰ μὴ κατέλαβε τὸν βασιλέα Δαυὶδ [8] διπλοῖς θανατηφόροις περιπεπτωκότα ἁμαρτήμασιν, ἀνοίξασα αὐτῷ τῆς μετανοίας τὴν θύραν, οὐκ ἂν εὗρε παρὰ τῷ νόμῳ σωστικὴν ἁμαρτωλῶν φιλανθρωπίαν· αὕτη ἔταξεν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν

2. Τῶν τοιούτων ... τῆς μετανοίας βουλήματι] Gass. l. c. p. 52.: „So einfache Worte dienen dazu, Gesetz und Evangelium innerlich vollkommen zu trennen, wenn auch schon im alten Bunde eine Wirksamkeit der Gnade eingeräumt wird."

3. διὰ τ. ἴ. τ. ἀντιπλήξεως] Langus: *per jus aequum talionis.* Mox vocatur τὸ ἴσον τῆς ἀντιδόσεως.

4. Ψυχήν ... ὀδόντος] Exod. XXI. 23. sq..

5. ἐστιν etc.] In codd. mstis sic

variis baptismis peccantes quotidie absolvit vituperio, gratia autem unum tantum concedit baptismum. Si semel tantum peccaremus, semel tantum peccati etiam remissione indigeremus; sed quum saepe peccemus, liquet nos etiam saepe venia indigere: quod quidem non gratia sed lex iis quas diximus lustrationibus et reliquis rebus praestare novit. Quomodo igitur gratia lege in peccantes benignior ostendetur, si res ita se habeant ut dictum est?

Responsio.

Lex per baptismos et sacrificia remissionem ejusmodi peccatorum concedit quae hominum vitae institutum ac vitam nihil laedunt, quale est mortuum tangere aut leprosum aut aliquem ejusmodi. Caeteris autem peccatis, quae hominum vitae institutum aut vitam laedunt, veniam non concedit, neque per baptismos neque per animalium ratione carentium sacrificia, sed justam et dignam iis qui peccaverunt poenam rependit pari repercussione. *Animam*, inquit, *pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente.* Ubi autem par rependere decorum non est, ibi vel igne vel lapidibus vel gladio mortem iis qui peccaverunt infligit; nam filiam sacerdotis fornicantem igne consumit, hominis laici lapidibus enecat, gladio eam quae sub viro est. Neque usquam legis tanta vis est ut ex benignitate per baptismos et sacrificia horum aliquem servet. At gratia plurimum valet in iis qui peccaverunt servandis: haec enim lege etiam vigente nisi regem Davidem in duo mortifera peccata lapsum suscepisset, aperiens ei poenitentiae januam, is nequaquam in lege servatricem peccatorum benignitatem reperisset; haec constituit in mundo

distinctum est: *ἔστιν, ἀπρεπὲς ἐκεῖ* etc..

6. *τὴν* etc.] Cf. Levit. XX. et Deuter. XXII.. Vid. Clemens Alex. Strom. II. c. 23. §. 146..

7. *πρὸς τὴν τ. ἁμ.*] Supple *σωτηρίαν*, quod forte omissum ob praecedens verbum *σῶσαι*. *Maranus.* Minus apte Sylburg. desiderat *ψυχαγωγίαν, παρηγορίαν*, vel simile quid h. e. *ad peccatorum consolationem.*

8. *διπλοῖς θ. π. ἁμαρτήμασιν*] Duplici capitali peccato implicatum, nempe adulterio et homicidio: 2. Sam. XI. sq..

ἁμαρτωλῶν ἰατρὸν δόκιμον τὴν μετάνοιαν, [9] τὴν δυναμένην καὶ τοὺς ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ πταίοντας ἰᾶσθαι, μόνον εἰ βουληθεῖεν χρήσασθαι τῷ τῆς μετανοίας [10] βουλήματι.

Ἐρώτησις ϛη΄. B

Εἰ τὸν φόβον ὁ κύριος οὐκ ἀναγκαῖον δι' ὧν λέγει παρίστησι· φησὶ γὰρ [1] Ὁ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ· πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς διδάσκει τοὺς μαθητὰς [2] Φοβεῖσθε, λέγων, τὸν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐν γεέννῃ ἀπολέσαι δυνάμενον;

Ἀπόκρισις.

Οὐκ εἴρηται μὲν τῷ κυρίῳ τὸ Ὁ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, εἰ καὶ ὁ εἰρηκὼς τοῦτο κατὰ κύριον εἴρηκε· τὸ δὲ Φοβεῖσθε μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπο- C λέσαι ἐν γεέννῃ οὐκ εἴρηται πρὸς ἀναίρεσιν τῆς τελείας ἀγάπης. Ὁ γὰρ τῷ μείζονι φόβῳ τοῦ θεοῦ τὸν ἐλάττονα ἐκλύων τῶν ἀνθρώπων φόβον τῇ ἀγάπῃ τοῦ θεοῦ τοῦτο ποιεῖ, ὥστε εἶναι τὸν μείζονα φόβον τοῦ θεοῦ ἕνεκεν τοῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῶν ἠγαπημένων. Ὅσον γὰρ τίμιόν ἐστι τὸ πιστευόμενον, τοσοῦτον ἀγαπᾶται· καὶ ὅσον ἀγαπᾶται, τοσοῦτον ὁ ἀγαπῶν τὴν ἔκπτωσιν αὐτοῦ φοβεῖται, ἕως ἂν ᾖ ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπωμένου ἀγῶνι. Λυθέντος δὲ τοῦ ἀγῶνος σὺν ἐκείνῳ λύεται καὶ ὁ φόβος τῆς τῶν D ἀγαπωμένων ἐκπτώσεως. Ὥστε ἕως τότε ἀναγκαῖός ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ φόβος· οὐδὲ γὰρ ὡς τὸ μισεῖν ἀναιρετικόν ἐστι τῆς ἀγάπης (ἀδύνατον γὰρ τὸ τὸν αὐτὸν καὶ ἀγαπᾶν καὶ μισεῖν), οὕτως καὶ τὸ φοβεῖσθαι· ἐνδέχεται γὰρ τὸν αὐτὸν καὶ ἀγαπᾶν καὶ φοβεῖσθαι.

Ἐρώτησις ϛθ΄.

Εἰ τὰς τῶν ἀλόγων θυσίας ὁ θεὸς ἐν τῷ νόμῳ προσέταξε γίνεσθαι, ὥστε ταύταις τὴν περὶ αὐτὸν τοὺς ἀνθρώπους τιμὴν ἐπιδείκνυσθαι, πῶς διὰ τὸ θύειν ἀνθρώπους Ἕλληνες δείκνυνται αὐ- 454 τῶν ἀσεβέστεροι; Ὅπερ φάσκουσιν ὑπὸ τῶν παλαιῶν γεγονέναι χάριν τοῦ πλείονος τιμῆς [1] τὸν παρ' αὐτοῖς νομιζόμενον θεὸν μείζονα ἀξιοῦσθαι, τιμώντων αὐτὸν τῇ τῶν λογικῶν θυσίᾳ· ὅσῳ

9. τὴν δυν. etc.] Cf. ev. Matth. XVIII. 22..
10. βουλήματι] Maranus malit βουλεύματι.
1. Ὁ φοβούμενος ... ἀγάπῃ] Ep. 1. Joann. IV. 18..

probum peccatorum medicum poenitentiam, quae potest etiam septuagies septies lapsos sanare, si tantum voluerint uti poenitentiae proposito.

Quæstio 98.

Si timorem dominus non necessarium esse asserit per id quod dicit: ait enim *Qui metuit non est perfectus in caritate:* quomodo rursus idem discipulos docet *Metuite*, inquiens, *eum qui potest animam et corpus perdere in gehenna?*

Responsio.

Non a domino dictum est illud *Qui metuit non est perfectus in caritate*, etsi is qui dixit id de sententia domini dixit; illud autem *Metuite potius eum qui potest et animam et corpus perdere in gehenna* non ad tollendam caritatem perfectam est dictum. Nam qui majore dei timore minorem hominum timorem abolet is caritate dei hoc facit: ita ut major dei timor sit, quia timemus ne rebus carissimis excidamus. Quo enim pretiosius est id quod credimus; eo magis amatur; et quo magis amatur, eo magis timet is qui amat ne illo excidat, quamdiu pro eo quod amat est in certamine. At certamine soluto simul solvitur etiam timor eo quod amamus excidendi. Quocirca ad id usque tempus timor dei necessarius est: neque enim ut odium abolet caritatem (nam fieri nequit ut eumdem et amemus et oderimus), sic etiam timor; possumus enim eumdem et amare et metuere.

Quæstio 99.

Si animalium rationis expertium sacrificia deus in lege fieri praecepit, ut his homines suum illum colendi studium significarent: quomodo gentiles ob immolatos homines maximae arguuntur impietatis? Quod quidem antiquos fecisse dicunt ut plus honoris ei qui praestantior apud ipsos putabatur deo haberent, dum illum ratione utentium sacrificio

2. *Φοβεῖσθε ... δυνάμενον*] Ev. Matth. X. 28..

1. *τὸν π. α. νομ. θεὸν μείζ.*] Vulgo *τοῦ π. α. νομιζομένου θεοῦ μείζονος* — qui quidem genitivi originem debent librario dormitanti. Marano insuper vox *μείζονος* delenda videtur.

γὰρ τοῦ ἀλόγου τὸ λογικὸν τιμιώτερον, τοσούτῳ καὶ ἡ τούτου θυσία σεμνοτέρα ἐκείνης. [2] Καὶ τοῦτο δείκνυται ἐκ τῶν κατὰ τὸν Ἰεφθάε σαφέστερον, ὅς, τὴν ἰδίαν θυγατέρα προσκομίσας θυσίαν, [3] ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν εὐσεβῶν μνημονεύεται.

Ἀπόκρισις. B

[[4] Οὐ χρὴ] σκοπεῖν τὴν κατὰ τὸν νόμον θεῷ προσφερομένην θυσίαν, ὅτι τῶν ἀλόγων ἐστὶν αἵματα, ἀλλὰ τὸ πῶς προσεδέξατο ταύτην ὁ θεὸς προσαγομένην αὐτῷ. Εἰ μὲν γὰρ τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων ζώων τὸ προσφερόμενον οὕτως [5] προσεδέξατο [ὡς εἰ] τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν προσήνεγκεν ὁ τοῦτο [προσφέρων,] δῆλον ὅτι ἡ μὲν θυσία τὴν πρώ[την τάξιν ἔλαβεν] ἀπὸ τῆς εὐδοκίας τοῦ ταύτην οὕτως προσδεξαμένου καὶ ὁ θεὸς τὴν πρώτην τιμήν. Ὅτι δὲ ὡς C τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν οὕτως προσέφερε τῷ θεῷ ὁ τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων προσενέγκας, μαρτυρεῖ ἡ θεία γραφὴ λέγουσα· [6] Ἀντὶ τῆς ψυχῆς, [7] φησί, τῶν προσφερόντων τὸ αἷμα τῶν θυσιῶν αὐτῶν προσφέρεται εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Μὴ οὖν ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ προσαγομένου ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς διαθέσεως τοῦ προσδεχομένου κριτέον τῆς θυσίας τὴν τάξιν καὶ τοῦ θεοῦ τὴν τιμήν, τοῦ διὰ τὸ φείδεσθαι τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων μὴ βουληθέντος ἀναλῶσαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς θυσίαν καθ᾽ ἡμέραν προσαγομένους καὶ ἀφανίσαι τὸ D γένος, ἀλλὰ δεδωκότος τοῖς μὲν ἀνθρώποις τὸ αὐξάνεσθαί τε καὶ τὸ διαμένειν, ταῖς δὲ θυσίαις αὐτῶν τὴν μεγίστην τάξιν. Οἱ δὲ παρ᾽ Ἕλλησι θρησκευόμενοι θεοί, ἅτε δαίμονες ὄντες πονηροί τε καὶ μισάνθρωποι, θυσίαις ἔχαιρον μειωτικαῖς τε καὶ ἀφανιστικαῖς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων· [8] ὅπερ ἐστὶ δεῖγμα μέγιστον τῆς μὲν τῶν ἑλληνικῶν θεῶν θηριώδους ἀπανθρωπίας, τῆς δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀθεότητος, τῷ ἀφανισμῷ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων μειζό-

2. *Καὶ τοῦτο* etc.] Similiter Julianus ap. Cyrillum Alex. c. Jul. (Opp. Tom. VI.) IX. 312. et X. 351. sqq..

3. *ἐν τῇ π. Ἑβρ. ἐπιστ.*] Cf. ep. ad Hebr. XI. 32. coll. Judd. XI. 30. sq..

4. *Οὐ χρὴ*] Haec verba in codd. mstis et editis desiderantur. Lacunam Sylburg. explevit verbis *οὐ χρὴ ἐν ταῖς ἰουδαϊκαῖς ἱερουργίαις*, Maran. *οὐ δεῖ* conjectavit.

5. *προσεδέξατο* etc.] Codd. msti et editi *προσεδέξατο * τὴν ἑαυτοῦ*

colunt; quanto enim id quod ratione praeditum est rationis experte praestat, tanto hujus victima pretiosior quam illius. Atque id clarius demonstratur ex iis quae Jephthae evenerunt, qui, quum propriam filiam obtulerit victimam, in epistola ad Hebraeos ab apostolo inter pios recensetur.

Responsio.

Non est in oblata deo secundum legem victima hoc considerandum, sanguinem esse animalium rationis expertium, sed quomodo eam susceperit deus sibi oblatam. Nam si oblatum sanguinem animalium rationis expertium ita suscepit quasi is qui offerebat suam ipsius animam offerret, liquet et victimae ex suscipientis voluntate praecipuum pretium accessisse et deo praecipuum honorem. Eum autem qui sanguinem animalium rationis expertium deo offerebat ut suam ipsius animam hoc modo obtulisse, testatur divina scriptura dum ait: *Pro anima eorum qui offerunt sanguis victimarum eorum offertur in sancta sanctorum.* Non igitur ex rei oblatae natura sed ex suscipientis consilio etiam victimae dignitas et dei honor dijudicandus, qui, quia hominum generi parcebat, homines quotidie in sacrificium oblatos consumere et genus abolere noluit, sed concessit hominibus quidem ut crescerent et permanerent, eorum autem victimis ut maximum pretium obtinerent. Culti autem apud gentiles dii, utpote daemones improbi hominibusque infensi, victimis gaudebant quae genus humanum minuere et abolere poterant: quod quidem argumentum maximum est non tantum efferatae deorum gentilium inhumanitatis, sed etiam gentilium impietatis, qui generis humani abolitione prolixius, ut dicti-

*ψυχὴν προσήνεγκεν ὁ τοῦτο * δῆλον ὅτι ἡ μὲν θυσία τὴν πρω * ἀπὸ τῆς* etc.. Sylburgius sanari vulnus putavit legendo: *προσεδέξατο [ὁ θεὸς ὥσπερ εἰ] . . . [αὐτῷ προσφέρων]...πρώ[της τιμῆς δόκησιν ἔσχεν] ἀπὸ τῆς* etc.. Maranus sic ut supra in textu exhibui.

6. *Ἀντὶ ... ἁγίων*] Levit. XVII. 11..

7. *φησί*] Hoc verbum, nisi ad ipsum citatum locum refers (scil. *θεός*), abundanter dictum est.

8. *ὅπερ* etc.] Cf. Clement. Alex. Protrept. c. 3..

νως, ὥς φασι, μᾶλλον δὲ αἰσχίστως πειρωμένων τιμᾶν τοὺς ἑαυ- 455
τῶν θεούς. Αἰτία δέ, δι' ἣν ὁ Ἰεφθάε ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν εὐσε-
βῶν ἠριθμήθη, ἔστιν αὕτη. Ἠιτήσατο ὁ Ἰεφθάε νίκην κατὰ τῶν
ἐχθρῶν· ὑπὲρ δὲ ταύτης τῆς νίκης εὐχαριστικὴν εὐχὴν ἀορίστως
ηὔξατο, τὸ προσαγαγεῖν εἰς θυσίαν τὸ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐξερχό-
μενον εἰς ἀπάντησιν αὐτῷ ἐκ τοῦ πολέμου τροπαιούχῳ ἐπανερχο-
μένῳ. Δεξάμενος δὲ ὁ διάβολος τὸ ἀόριστον τῆς εὐχῆς ἐμηχανᾶτο
ἐξ αὐτοῦ θεῖναι τῷ Ἰεφθάε παγίδα παραβάσεως, καὶ κινεῖ τὴν θυ-
γατέρα αὐτοῦ, μονογενῆ οὖσαν, μετὰ κιθάρας ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ οἴ- B
κου εἰς συνάντησιν αὐτῷ, ἵνα φεισαμένου τοῦ Ἰεφθάε τῆς θυ-
γατρὸς ἀναγκασθῇ ποιήσασθαι τῆς εὐχῆς τὴν ἀθέτησιν. Ἀλλ'
ὅμως παγίδα θεὶς ὁ διάβολος τοῦ θηράματος οὐκ ἔτυχε, προτι-
μοτέραν ἡγησαμένου τοῦ Ἰεφθάε τῆς ζωῆς τῆς θυγατρὸς τὴν ἀπό-
δοσιν τῆς εὐχῆς. Συνεχώρησε δὲ ὁ θεὸς προσενεχθῆναι αὐτὴν εἰς
θυσίαν, οὐχ ὡς [9] ἀνθρωπίνου αἵματος τερπόμενος, ἀλλὰ πρὸς
διδασκαλίαν τῶν ἑξῆς ἀνθρώπων [10] τοῦ μηδέποτε ἀορίστως εὔ-
ξασθαι τῷ θεῷ· πολλὰ γάρ ἐστιν ἄτοπα κατὰ τὴν οὕτως ἀόριστον C
εὐχὴν [11] εὐλαβησόμενα, ὧν τοῦ μὴ γενέσθαι ὁ θεὸς προνοησά-
μενος συνεχώρησε θυσίαν γενέσθαι τοῦ Ἰεφθάε τὴν θυγατέρα·
ὅπερ οὐκ ἦν τῆς προαιρέσεως προηγουμένως οὔτε τοῦ θεοῦ οὔτε
τοῦ Ἰεφθάε, ἀλλὰ συμβεβηκός πως τῷ ἀορίστῳ τῆς εὐχῆς. Ἐπει-
δὴ οὖν ὁ Ἰεφθάε τὴν εἰς θεὸν εὐσέβειαν φυλάττων διὰ τῆς θυ-
σίας τῆς θυγατρὸς ἀνεδείχθη, διὰ τοῦτο αὐτοῦ γέγονεν ἡ μνήμη
ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν δικαίων.

Ἐρώτησις ρ'.

[1] Εἰ πρὸς σύστασιν τοῦ ἀληθῆ εἶναι τὴν παρὰ τῶν ὀρθοδό- D
ξων γενομένην λατρείαν τὴν τῶν θαυμάτων χάριν ἐν ταῖς αὐτῶν
ἐκκλησίαις κατ' ἀρχὰς ὁ δεσπότης δεδώρηται, διὰ τί, ἡνίκα αἱρε-
τικοὶ ἐν αὐταῖς λατρεύσαντες ἀπ' αὐτῶν τῶν ὀρθοδόξων ἀπέστη-
σαν, [2] οὐ συναπέστη τοῖς ὀρθοδόξοις ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰ

9. ἀνθρ. αἱμ.] Sylburg., Morell., Maran. ἀνθρ. αἵμ. [ἐκχύσει] — absque necessitate.

10. τοῦ μηδ. ἀορίστως εὔξ. τῷ θεῷ] Similiter alii patres, quos Gass. l. c. p. 53. laudavit. Praeterea de Jephthae voto Theodoretus Quaestt. in Judd. 20. ait: Ἀνόητος ἄγαν ἡ τοῦ Ἰεφθάε ὑπόσχεσις· ἔδει γὰρ αὐτὸν συνιδεῖν ὡς εἰκὸς κύνα πρῶ-

tant, vel potius turpissime deos suos colere instituebant. Causa autem, cur Jephtha inter pios numeratus sit, haec exstitit. Petierat Jephtha victoriam ex inimicis; pro tali victoria votum grati animi causa indefinite vovit, nempe id se victimam oblaturum esse quod sibi e domo sua prodiens ex bello cum victoriae insignibus revertenti obviam venisset. Arripiens autem diabolus indefinitum illud votum inde machinatur Jephthae laqueum, ut eum transgressione irretiat: adigit filiam ejus, quae unica erat, obviam patri cum cithara domo prodire, ut filiae parcens Jephtha votum violare cogatur. Sed tamen laqueo posito diabolus venatu non est potitus, quia potiorem habuit Jephtha solutionem voti quam vitam filiae. Permisit autem deus ut haec in victimae loco offerretur, non quod humano sanguine saturaretur, sed ut venturos deinceps homines doceret nunquam deo indefinite vovere; multa enim absurda in indefinito ejusmodi voto occurrentia religionem incutient: quae ne acciderent, deus providens permisit ut victima fieret Jephthae filia: quod quidem primo propositum non fuit nec deo nec Jephthae, sed quodammodo indefinito voto supervenit. Quandoquidem igitur Jephtha pietatis in deum filiae immolatione servantissimum se praestitit, idcirco ejus facta est mentio in justis recensendis.

Quæstio 100.

Si, ut constaret verum esse cultum qui ab orthodoxis exhibetur, miraculorum gratiam eorum ecclesiis ab initio dominus concessit: cur, quum haeretici qui in his ecclesiis cultum exercuerunt ab ipsis orthodoxis deficerent, non simul in gratiam orthodoxorum ab illorum ecclesiis etiam di-

τον ἢ ὄνον συναντῆσαι, τὰ κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτα. Coll. Josephi Antiqq. jud. V. c. 7. §. 10..

11. *εὐλαβησόμενα*] Mallet Sylburg. *ἐκβησόμενα* — h. e. *multa enim absurda per ita indefinitum votum eventura sunt.* Etsi non mala tamen non necessaria conjectura.

1. *Εἰ πρὸς σύστ.* etc.] Cf. Gass. l. c. p. 46. sq..

2. *οὐ συναπ. τ. ὀρθ. ἀπὸ τ. ἐκκλ.*] Illud *τοῖς ὀρθοδόξοις* est

θεῖα χαρίσματα, ἀλλ' ἡ μὲν τῆς πλάνης λατρεία ταῖς ἐκκλησίαις [3]ἐπεισέφρησε, τὰ δὲ πρὸς τὴν αὔξησιν τῆς ὀρθοδοξίας ὑπὸ τοῦ θεοῦ δωρηθέντα καὶ ἐπὶ τῶν αἱρετικῶν τὴν αὐτὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἶχεν ἐνέργειαν;

Ἀπόκρισις. 456

Εἰ μὲν διὰ τῶν αἱρετικῶν ζώντων ἢ ἀποθανόντων ἡ θεία χάρις ἐνήργει τὰ χαρίσματα, εἶχεν ἂν τὸ γινόμενον εὔλογον ἀπορίαν· εἰ δὲ οἱ τὰ θεῖα θαύματα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐνεργοῦντες ἅγιοί εἰσιν ἀπόστολοι, προφῆταί τε καὶ μάρτυρες, [4]δῆλον ὅτι τοῖς θείοις ἔργοις διαμαρτύρεται τῷ κόσμῳ ὁ θεὸς ἐκείνων εἶναι τὰς ἐκκλησίας, δι' ὧν θαύματα ἐκτελεῖται, τουτέστι τῶν ὀρθοδόξων.

Ἐρώτησις ρα'. B

Εἰ μελέτῃ λογικὸς ἅπας τὴν γνῶσιν κομίζεται, γνώσεως δὲ νόμος τῶν μειζόνων [1]προτάττειν τὰ ἥττονα, ὅπερ κρατῆσαν ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων σαφέστερον δείκνυται, πρότερον τὰ τοῦ νόμου, εἶθ' οὕτως [2]τὰ εὐαγγέλια παρειληφότων μαθήματα· πῶς ἡμεῖς οὐκ ἀνακολούθως μανθάνομεν, πρὸ τῶν ἡττόνων τὰ μείζονα διδασκόμενοι; Λέγω δὴ τὰ τοῦ νόμου ἥττονα, τὰ δὲ τῶν εὐαγγελίων μείζονα. Μιᾶς γὰρ ἡμῶν τε καὶ τῆς [3]αὐτῶν φύσεως, μίαν εἶναι καὶ τὴν τάξιν ἐχρῆν τῆς μαθήσεως· ἐπειδὴ καί, ἐὰν C μὴ ἐν τοῖς μαθήμασι φθάσῃ τὰ χείρονα, τὰ ἀμείνω κωλύεται.

Ἀπόκρισις.

[4]Εἰ τὴν ἀνάγκην, ἣν ἔχει ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, ὧν, εἰ μὴ προηγεῖται τῶν ἡττόνων ἡ μάθησις, τὰ ἀμείνω κωλύεται, ταύτην εἶχε τὰ ἡμέτερα μαθήματα, καὶ [5]ἀνακολούθως μαθεῖν

dativus commodi, et cum ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν subaudiendum τῶν αἱρετικῶν. Maranus vero mutavit τῶν ὀρθοδόξων ἀπέστησαν in οἱ ὀρθόδοξοι ἀπέστησαν — atque transtulit: *cur, postquam has ecclesias, occupato ab haereticis cultu, orthodoxi reliquerunt, non simul* etc.. Sed quo tandem modo V. D. nominativos illos αἱρετικοὶ ... λατρεύσαντες defendere velit, equidem nescio. Locus non praeberet offensionem, si verba τοῖς ὀρθοδόξοις ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν prorsus abessent.

3. ἐπεισέφρησε] Maran. ἐπεισέφρεσε contra codices.

4. δῆλον ὅτι] Codd. msti et Maran. δι' ὧν, caeteri editt. ὧν. Utraque scriptura sententiam pervertit. Itaque locum sanavi scribendo

vina dona ablata sunt, sed erroris cultus in ecclesias invasit, quae autem a deo ad incrementum rectae fidei concessa fuerant ea etiam sub haereticis eamdem in ecclesiis efficaciam habuerunt?

Responsio.

Si per haereticos vivos aut mortuos divina gratia operaretur miracula, haberet id quod evenit legitimam dubitandi causam; sed si qui divina miracula in ecclesiis edunt sancti sunt apostoli et prophetae et martyres, patet divinis operibus deum mundo testificatum esse illorum esse ecclesias, per quos miracula eduntur, id est orthodoxorum.

Quæstio 101.

Si meditando ratione praeditus quisque cognitionem assequitur, et cognitionis lex est majoribus praemittere minora, quod quidem apud Judaeos usurpatum manifestius apparet, qui legis prius, deinceps autem evangelii acceperunt disciplinas: quomodo nos non praepostero ordine discimus, qui majora prius quam minora docemur? Dico autem ea quae legis sunt minora: quae evangelii sunt majora. Quum enim una sit eorum et nostra natura, unam quoque conveniebat esse doctrinae rationem: praesertim quum in disciplinis, nisi inferiora antecesserint, praestantiora praepediantur.

Responsio.

Si necessitas, quae illis inest disciplinis, in quibus, nisi antecedat minorum doctrina, majora impediuntur, nostris quoque inesset disciplinis: nostrae etiam disciplinae ordine prae-

δῆλον ὅτι, quum praesertim haec formula (praecedente εἰ) nostro scriptori non sit infrequens.

1. προτάττειν] Codd. msti προστάσσειν incuria librariorum. Ita Stephan. quoque; reliqui editt. προτάσσειν — usui hujus scriptoris haud convenienter.

2. τὰ εὐαγγέλια π. μαθήματα] Ne suspiceris τὰ εὐαγγελικὰ π. μαθήματα. Nam Clemens quoque Alex. Paedag. I. c. 7. §. 58. τὴν εὐαγγέλιον δύναμιν et c. 8. p. 71. τὴν εὐαγγέλιον φωνὴν dixit.

3. αὐτῶν] H. e. Judaeorum.

4. Εἰ etc.] Sis vide quae Gass. l. c. p. 50. sq. de hac responsione observavit.

5. ἀνακολούθως] H. e. sine consequenti ista ratione, qua majori

τὰ ἡμέτερα μαθήματα· ἀλλ' ἐπειδὴ δυνατὸν τὰ ἡμέτερα μαθήματα καὶ ἀνακολούθως μαθεῖν, δῆλον ὅτι ἀπήλλακται τὰ ἡμέτερα D
μαθήματα ἐκείνης τῆς ἀνάγκης. Τὸ ἀνάγκης δὲ ἀπηλλαγμένον, ὡς ἂν γίνηται, ἀδιάβλητόν ἐστιν ἐπὶ τῇ ἀνακολουθίᾳ. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν λύσιν [6] τοῦ ἐν τῇ ἐρωτήσει σοφίσματος· πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν ἐρώτησιν οὕτως ἀποκρινόμεθα, ὅτι οὐδὲ ἡμεῖς ἀνακολούθως διδασκόμεθα, ἀλλ' ὡς ἐμάνθανον οἱ ἀπόστολοι, πρῶτον μὲν τὰ τοῦ νόμου, ὕστερον δὲ τὰ εὐαγγέλια, [7] οὕτως καὶ ἡμᾶς ἐδίδαξαν. Μαρτυροῦσι δὲ τοῦτο αἱ αὐτῶν φωναί, ἐν αἷς κατήγγειλαν τὸ εὐαγγέλιον· [8] πανταχοῦ γὰρ ἐκ τοῦ νόμου 457
τὸν Χριστὸν κηρύξαντες, ἐκ τῶν πρώτων τὰ ὕστερα καὶ ἐκ τῶν ἡττόνων τὰ μείζονα. Τὸ γὰρ [9] Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν κατ' ἐμέ· καὶ τὸ [10] Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου [ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου]· καί· [11] Ὅτι οὐκ ἐγκατέλειψας τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ ἡ σάρξ μου εἶδε διαφθοράν· φωναί εἰσι τοῦ νόμου προκαταγγείλασαι ἐν αὐταῖς τὸν Χριστόν, αἷς καὶ [12] ὁ ἀπόστολος χρησάμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυξε. Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν μάθησιν, B
οὐδὲν διέστηκε τὰ εὐαγγέλια τοῦ νόμου· ὡς δὲ πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν καὶ ἀπόδοσιν, διέστηκε. Τί γάρ ἐστιν ὁ νόμος; Εὐαγγέλιον προκατηγγελμένον. Τί δὲ τὸ εὐαγγέλιον; Νόμος πεπληρωμένος.

Ἐρώτησις ρβ'.

Εἰ περιττὸν καὶ [1] λεῖπον ἐν τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν κατα-

(evangelio) solet minus (lex) praemitti. — Post *μαθεῖν* non deest *ἔδει* (Sylburg.), sed *οὐκ ἦν* (Maran.); vel potius ex sequentibus supplendum *ἀδύνατον*.

6. *τοῦ ἐν τῇ ἐρωτ. σοφίσματος*] Gass. l. c.: „Es ist leicht zu erklären, wie besonders unter heidnischen Proselyten diese Aeusserung entstehen konnte. Gerade bei der feindlichen und abgeschlossenen Stellung der Apologetik zu den Juden lag ihnen die Bemerkung nahe, dass die christlichen Lehrer, statt vornehm den gesetzlichen Standpunct von sich abzulehnen, ihn vielmehr als die angemessenste Vorbereitung sollten bestehen lassen."

7. *οὕτως κ. ἡμ. ἐδίδ.*] Cf. Actt. apostt. III. et VII..

8. *πανταχοῦ γὰρ* etc.] *Γὰρ* hic est explicantis. Post *τὰ μείζονα* autem minime *διεσάφησαν* desideratur

postero disci non possent; sed quia nostrae disciplinae etiam praepostero ordine disci possunt, patet eas liberas esse ab illa necessitate. Quod autem a necessitate liberum est id, quocumque fiat modo, vituperari non potest ob praeposterum ordinem. Atque haec quidem ad solvendum quaestionis sophisma; ipsi autem quaestioni sic respondemus. Ne nos quidem praepostero ordine docemur, sed ut didicerunt apostoli, primo quidem ea quae legis sunt, deinde evangelia, ita etiam nos docuerunt. Id autem testantur eorum voces, quibus evangelium adnuntiarunt: ubique videlicet ex lege Christum praedicantes, ex prioribus posteriora et ex minoribus majora. Illud enim *Prophetam excitabit vobis dominus deus noster ex fratribus nostris sicut me* — et illud *Dixit dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos [scabellum pedum tuorum]* — et: *Quoniam non dereliquisti animam meam in orco, nec caro mea vidit corruptionem* — voces sunt legis Christum praeconio suo praenuntiantes, quibus etiam usus est apostolus quum Judaeis evangelium praedicaret. Et quod quidem ad discendi modum attinet, nihil a lege differunt evangelia; quod vero ad promissa et praestationem, differunt. Quid enim est lex? Evangelium praenuntiatum. Quid autem evangelium? Lex impleta.

Quæstio 102.

Si creator nihil quod superflueret et deesset in corporis

aut tale quodpiam verbum (Sylburg.), sed pendent verba ἐκ τῶν πρώτων τὰ ὕστερα etc. a praecedente κηρύξαντες.

9. Προφήτην ... ἐμέ] (Deuter. XVIII. 15.) Actt. apostt. III. 22.. — Langus et Maranus (in translatione) legerunt θεὸς ὑμῶν itemque ἀδελφὸς ὑμῶν. Sed adeas editt. Ni Ti ad illum locum. Ibidem pro καθ' ἐμὲ exstat ὡς ἐμέ.

10. Εἶπεν ... σου] (Ps. CIX. 1.) Actt. apostt. II. 34.. — Sicco pede transierunt hunc locum editores; scilicet desunt vulgo verba ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου, cujus erroris ansam repetitum pronomen σου praebuit.

11. Ὅτι ... διαφθοράν] (Ps. XV. 10.) Actt. apostt. II. 27. 31..

12. ὁ ἀπόστολος] Petrus.

1. λεῖπον] Sic codd.; at Maranus omisit.

σκευῇ ὁ δημιουργὸς οὐ πεποίηται, διὰ τί ὡς περιττὸν τὸ τῆς ἀκροβυστίας μέρος τῶν Ἰουδαίων ἀπετέμνετο; Εἰς τί δὲ χρήσιμον οὐκ ἐν ἑτέρῳ μέρει, ἀλλ' ἐν τῷ παιδοποιῷ μορίῳ τὴν περιτομὴν [2] οἱ πρὸ τῆς τοῦ δεσπότου Χριστοῦ παρουσίας εἰλήφασι; Διὰ τί C
δέ, ἐκείνων ὡς χρησίμην ταύτην λαβόντων, τῇ τοιαύτῃ χειρουργίᾳ ὁμοίως καὶ ἡμεῖς οὐ κεχρήμεθα;

Ἀπόκρισις.

Ἐπειδὴ διὰ τὸ γῆρας αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἐλευθέρας γαμετῆς ἐν ἀπογνώσει τοῦ παιδοποιεῖν ἐκ τῆς ἐλευθέρας [3] καθιστάμενος [ὁ Ἀβραὰμ] ἐπαγγελίαν παιδοποιΐας ἐδ[έξατο παρὰ] τοῦ θεοῦ, καὶ πιστεύσας θεῷ παρὰ τὸν χρόνον τῆς ἡλικίας ἔσεσθαι πατὴρ τοῦ ἐκ τῆς γεγηρακυίας στείρας αὐτῷ γενομένου [4] υἱοῦ, δι[ὰ τοῦτο ἔδω- D
κεν] αὐτῷ ὁ θεὸς σφραγῖδα ταύτης [τῆς πίστεως] τὴν περιτομὴν τῆς ἀκροβυστίας μορίου τοῦ διὰ μὲν τὸ γῆρας πρὸς παιδοποιΐαν ἀχρήστου γενομένου, διὰ δὲ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραὰμ εἰς παιδοποιΐαν γεγονότος χρησίμου. Παρέπεμψε δὲ ταύτην τὴν περιτομὴν εἰς ὅλον τὸ γένος τὸ ἐκ τοῦ παρ' ἐλπίδα πατρὸς γενομένου, ὑφιστάμενον εἰς ἀνεξάλειπτον μνημόσυνον τῆς τε τοῦ Ἀβραὰμ πίστεως καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως, [5] τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Περιτεμνόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς τῇ 458
περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, [6] ἐκδυόμενοι τὸν Ἀδάμ, δι' ὃν ἁμαρτωλοὶ γεγονότες τεθνήκαμεν, καὶ ἐνδυόμενοι τὸν Χριστόν, δι' ὃν δικαιωθέντες ἀνιστάμεθα ἐκ τῶν νεκρῶν· [7] ἐν ᾧ, φησὶν ὁ ἀπόστολος, περιετμήθητε περιτομὴν ἀχειροποίητον τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος ὑμῶν.

2. οἱ] Codd. msti οἳ habent; sic Stephan. quoque.

3. καθιστάμενος] Codd. msti et editi καθισταμένου * ἐπαγγελίαν παιδοποιΐας ἐδ * τοῦ θεοῦ. Sylburgius locum ita sarciri posse censet: καθιστάμενος ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ ἐπαγγελίαν παιδοποιΐας ἐδέξατο παρὰ τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ. Maranus (nomine Abrahami prorsus neglecto) minus recte: καθισταμένου ἐπαγγελίαν παιδοποιΐας ἐδέξατο ἀπὸ τοῦ θεοῦ. — Pro καὶ πιστεύσας, quod sequitur, Sylburgius καὶ ἐπίστευσε posuit; sed ferri potest illud participium, si καὶ interpreteris *et quidem*.

4. υἱοῦ etc.] Codd. msti et editi υἱοῦ, δι (Maran. mendose δι') * αὐτῷ ὁ θεὸς σφραγίδα (sic) ταύτης * τὴν περιτομὴν etc.. Sylburgius explet sic: υἱοῦ, διὰ τοῦτο ἔδω-

nostri compositione fecit: quare ut pars inutilis praeputium a Judaeis resecabatur? Quam autem ob utilitatem non in alia parte, sed in genitali membro circumcisionem receperunt qui ante domini Christi adventum fuerunt? Quare autem, quum illi eam ut utilem receperint, nos itidem ejusmodi manus operatione non utimur?

Responsio.

Quandoquidem Abrahamus, qui propter senectutem et suam et liberae conjugis deposuerat spem liberorum ex libera suscipiendorum, promissum a deo accepit prolis generandae, et quidem deo promittenti credens se praeter aetatis tempus patrem futurum esse illius filii qui ei ex anu sterili genitus est: idcirco dedit ei deus sigillum hujus fidei circumcisionem praeputii in parte inutili quidem ob senectutem facta ad liberos suscipiendos, sed idonea propter Abrahami fidem facta ad prolem generandam. Transmisit autem illam circumcisionem in universum genus illius qui pater praeter spem factus est, ut constaret ad indelebilem memoriam quum fidei Abrahami tum potentiae dei, *qui vivificat mortuos et vocat ea quae non sunt tamquam quae sunt.* Circumcidimur autem nos quoque circumcisione Christi per baptismum, exuentes Adamum, per quem peccatores facti mortui eramus, et induentes Christum, per quem justificati resurgimus ex mortuis: *in quo*, inquit apostolus, *circumcisi estis circumcisione non manu facta exuendo corpore vestro.*

κεν αὐτῷ ὁ ϑ. σφρ. ταύτης τῆς ἐπαγγελίας τὴν περιτομὴν etc.. Melius Maranus (cum Lango): υἱοῦ, διὰ τοῦτο ἔδωκεν αὐτῷ ὁ ϑ. σφρ. ταύτης τῆς πίστεως τὴν περιτομὴν etc.. Cf. Quaest. 27. not. 7.. — Ea de re etiam Paulus in ep. ad Rom. c. IV. loquitur.

5. τοῦ ... ὄντα] Ep. ad Rom. IV. 17..

6. ἐκδυόμενοι etc.] Cf. ep. ad Ephes. IV. 22. sq., ad Coloss. III. 9. sq., ad Rom. XIII. 14., ad Gal. III. 27..

7. ἐν... ὑμῶν] Ep. ad Coloss. II. 11.. Habet Stephan. περιτμήϑητε et ἡμῶν. Apostolus autem ad τοῦ σώματος addit τῆς σαρκὸς (pro ὑμῶν) h. e. *exuenda indole pristina, quae cupiditatibus sensuum regebatur.* Vid. Baumgarten-Crusium ad locum.

Ἐρώτησις ργ'.

Εἰ ὁ προσταχθεὶς ποιῆσαι τὰ κατὰ δύναμιν ἔπαινον ἢ μέμ-
ψιν ἐν τῷ ποιῆσαι ἢ μὴ ποιῆσαι κομίζεται, δῆλον ὅτι ὁ τὰ ὑπὲρ
δύναμιν μὴ ποιήσας, ἐπεί εἰσιν ἀδύνατα, ὑπάρχει ἀνεύθυνος. B
Πῶς οὖν [1] ὁ [θεὸς τὰ] ὑπὲρ δύναμιν ἐπιτάττων, τουτέστι τὸ μὴ
ἁμαρτάνειν, τὸν ἁμαρτάνοντα ὑποβάλλει κολάσεσι, τοῦ ἀνθρώ-
που ἀδυνάτου ὄντος πρὸς τὴν τοῦ νόμου ἐκπλήρωσιν; Μαρτυ-
ρεῖ δὲ τούτοις καὶ ὁ ἀπόστολος, [2] Οὐ δικαιωθήσεται, λέγων, ἐξ
ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ.

Ἀπόκρισις.

Τὸ παντὶ ἀνθρώπῳ ἀδύνατον τοῦτο καὶ [3] τινὶ ἀνθρώπων ὑπ-
άρχει ἀδύνατον, οἷον τὸ πέτεσθαι ἐν τῷ ἀέρι ὡς ἀετὸς τινὶ ἀν-
θρώπῳ ἀδύνατόν ἐστιν, ὅτι καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ἀδύνατον· C
καὶ ἀνάπαλιν τὸ τινὶ ἀνθρώπῳ δυνατόν, ὡς τὸ πλεῖν, καὶ παντὶ
ἀνθρώπῳ δυνατὸν ὑπάρχει. Ἀλλ' εἰ, καθὼς φησιν ἡ θεία γραφή,
τινὲς τῶν ὑπὸ τὸν νόμον δικαιοσύνῃ γεγόνασιν ἄμεμπτοι, δῆλον
ὅτι καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὸν νόμον ὑπῆρχε δυνατὸν τῷ ὁμοίῳ τρό-
πῳ κατὰ τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην γενέσθαι ἀμέμπτοις. Λέγει
γὰρ ὁ μὲν μακάριος Παῦλος ὁ ἀπόστολος περὶ ἑαυτοῦ ὅτι [4] Κατὰ
τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου γενόμενος ἄμεμπτος· ὁ δὲ μακά-
ριος Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ Ζαχαρίου καὶ τῆς γυναικὸς D
αὐτοῦ [5] Ἐλισσάβετ ὅτι [6] Ἦσαν δίκαιοι ἀμφότεροι ἐναντίον τοῦ θεοῦ,
πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ κυρίου
ἄμεμπτοι. Τί δέ ἐστι πᾶσα ἡ κατὰ τὸν νόμον δικαιοσύνη; Τὸ
ἀγαπᾶν τὸν θεὸν μὲν ὑπὲρ ἑαυτόν, τὸν πλησίον δὲ ὡς ἑαυτόν·
ὅπερ οὐκ ἔστιν ἀδύνατον ἀνθρώποις βουληθεῖσι. Τὸ οὖν Ἐξ ἔρ-
γων νόμου μὴ δικαιωθῆναι πᾶσαν σάρκα οὐ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι
τὰ ἀδύνατα λέγει, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὰ δυνατά. Τῇ γὰρ
βουλήσει πρὸς τὰ δυνατὰ κεχρήμεθα, οὐ πρὸς τὰ ἀδύνατα· τοῖς 459
γὰρ δυνατοῖς καὶ ἐφ' ἡμῖν οὖσιν ὁ ἔπαινος ἢ ὁ ψόγος γίνεται πρα-
χθεῖσιν ἢ μὴ πραχθεῖσι. [7] Τοῦ δὲ Διὰ τὸ μὴ αἱρεῖσθαι καὶ οὐ διὰ

1. ὁ etc.] Codd. msti et editi ὁ * ὑπὲρ etc. — quem quidem defectum Sylburgius explevit ὁ θεὸς ὁ τοῖς ἀνθρώποις τὸ ὑπὲρ etc., Maranus vero sic ut supra dedi in textu.

2. Οὐ ... σάρξ] Ep. ad Rom. III. 20..

3. τινὶ ἀνθρώπων] Ferri potest: congruentius tamen τινὶ ἀνθρώπῳ, ut mox, quoniam scilicet

Quæstio 103.

Si qui jussus est ea facere quae in ipsius potestate sita sunt is laudem aut vituperium faciendo aut non faciendo reportat, manifestum est eum qui majora viribus suis non fecit, siquidem impossibilia sunt, extra reprehensionem esse. Quomodo igitur deus ea praecipiens quae supra vires sunt, hoc est non peccare, peccantem subjicit suppliciis, quum homo legem implere non possit? Testatur haec etiam apostolus dicens: *Non justificabitur ex operibus legis omnis caro.*

Responsio.

Quod omni homini impossibile est id etiam alicui homini est impossibile, velut in aëre volare instar aquilae impossibile est alicui homini, quia etiam omni homini impossibile est; et rursus quod alicui homini possibile est, ut navigare, id etiam omni homini est possibile. Sed si, ut ait divina scriptura, nonnulli eorum qui sub lege fuerunt justitia inculpati fuere, liquet etiam omnibus qui sub lege fuerunt possibile fuisse ut simili modo secundum legis justitiam essent inculpati. Ait enim beatus Paulus apostolus de seipso: *Secundum justitiam*, *quae est ex lege*, *factus irreprehensibilis* — beatus autem Lucas evangelista de Zacharia et conjuge ejus Elisabetha: *Erant justi ambo coram deo*, *ambulantes in omnibus mandatis et statutis domini irreprehensi.* Quid autem est universa secundum legem justitia? Diligere deum supra seipsum, proximum autem sicut seipsum: quod quidem impossibile non est hominibus volentibus. Illud igitur *Ex operibus legis non justificatum iri omnem carnem* — non ideo dicit quod impossibilia non possimus, sed quod possibilia non velimus. Voluntate enim ad possibilia utimur, non ad impossibilia; iis enim factis aut non factis quae possibilia et penes nos sita sunt laudamur aut vituperamur. Hujus

eodem casu praecedit *παντὶ ἀνθρώπῳ*. *Sylburgius*.

4. *Κατὰ* ... *ἄμεμπτος*] Ep. ad Phill. III. 6..

5. *Ἐλισσάβετ*] Sic etiam Quæst. 141. pro usitatiori *Ἐλισάβετ*.

6. *Ἦσαν* ... *ἄμεμπτοι*] Ev. Luc. I. 6..

7. *Τοῦ δὲ Διὰ*] Vulgo *Τοῦ δὲ, διὰ* — ita ut desideretur *ὡς* (Syl-

τὸ μὴ δύνασθαι ἁμαρτάνομεν ἄνθρωποι ἔστι τοῦτο σημεῖον, τὸ μὴ B πάντας ἀνθρώπους πᾶσι τοῖς τῆς ἁμαρτίας εἴδεσιν ἐμπεσεῖν, ἀλλὰ τινὰς μὲν τούτῳ τῷ εἴδει τῆς ἁμαρτίας ἐμπεσεῖν, τινὰς δὲ ἐκείνῳ, καὶ τινὰς μὲν πλείοσι, τινὰς δὲ ἐλάττοσι, τινὰς δὲ οὐδενὶ κατὰ τοὺς προειρημένους δικαίους· ὅπερ οὐκ ἂν συνέβη ἀνθρώποις, τὸ τινὶ μὲν εἴδει τῆς ἁμαρτίας ἁμαρτάνειν, τινὶ δὲ οὐδέποτε ἁμαρτάνειν, εἰ ἀδυναμίᾳ φύσεως καὶ οὐκ ἀβουλίᾳ προαιρέσεως ἡμάρτανον οἱ ἄνθρωποι.

Ἐρώτησις ρδ΄.

Εἰ ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων χώραν μετανοίας τοῖς [1] ἡμαρτηκόσιν ὁ νόμος οὐ δίδωσιν, ἀλλὰ κίνδυνον αὐτοῖς ἐπάγει ἀπαραίτητον, πῶς μοιχείαν καὶ φόνον ὁ προφήτης Δαυὶδ ἐργασάμενος οὐ παρὰ τὸν νόμον συγγνώμης ἠξίωται; Καὶ εἰ μὲν ἀγαθὸν ἡ συγγνώμη, C
διὰ τί [2] τὸ ἀσύγγνωστον τῷ νόμῳ συνέζευκται; Εἰ δὲ φαῦλον, ὅπερ οὐκ οἶμαι, πῶς ὁ τῶν ἀγαθῶν χορηγὸς τὸ φαῦλον τῷ προφήτῃ κεχάρισται;

Ἀπόκρισις.

Εἰ ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων χώραν μετανοίας τῷ ἡμαρτηκότι ὁ νόμος οὐ δίδωσι, πῶς ἐν τῇ ἐνενηκοστῇ ἑβδόμῃ ἐρωτήσει προτέτακται τῆς χάριτος ὁ νόμος, ὥστε τις ἑτοιμότερος καὶ φιλανθρωπότερος [3] εἰς ἄφεσιν ἁμαρτημάτων τοῖς ἁμαρτάνουσιν, οὓς καθ' ἑκάστην ἡμέραν διὰ τοῦ βαπτίσματός τε καὶ τῆς τῶν ἀλόγων θυσίας τῆς μέμψεως ἀπολύει, νῦν δὲ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐρω- D
τήσει ῥανὶς οὐχ ὑπολέλειπται τῷ νόμῳ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ συνέζευκται αὐτῷ τὸ ἀσύγγνωστον, κίνδυνον ἐπάγον τῷ ἡμαρτηκότι ἀπαραίτητον; Καὶ [4] πρὸς μὲν τὸ μὴ ἀνεπισήμαντον καὶ τῶν ἐρωτήσεων τὴν ἐναντίωσιν εἰρήσθω ταῦτα· πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἀποκρινόμεθα, ὅτι εἰ καὶ ὁ νόμος τὸ ἀσύγγνωστον ἔχει, ἀλλὰ καὶ ἡ χάρις μετάνοιαν δέδωκε τῷ ἡμαρτηκότι. Τὸ γὰρ [5] Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις, ἀλλὰ λούσασθε καὶ καθαροὶ γένεσθε· καί, ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα 460

burg.) vel ὅτι (Maran.). Supersedemus conjectura, verba sequentia (διὰ ... ἄνθρωποι) si absolute capiamus.

1. ἡμαρτηκόσιν] Reg. ἁμαρτηκόσιν. Sic etiam Stephanus; idem mox δίδοσιν.

2. τὸ ἀσύγγνωστον] H. e. *non ignoscere*. Eadem vox reperitur bis in Responsione.

autem rei: Quia non volumus, minime quia non possumus, peccamus homines: argumentum est, quod non omnes homines in omnia peccati genera labantur, sed quidam in hoc peccati genus labantur, alii in illud, et quidam in plura, alii in pauciora, alii in nulla prout ii quos jam diximus justi; quod quidem hominibus non eveniret, ut alii certum quoddam peccati genus committant, alii omnino non peccent, si idcirco homines peccarent quod natura non possit, non autem quod liberum arbitrium nolit.

Quæstio 104.

Si in criminibus locum poenitentiae peccantibus lex non relinquit, sed periculum ipsis infert non evitabile: quomodo propheta David post adulterium et caedem non praeter legem venia donatus est? Ac si quidem bonum est venia: quare legi adjunctum est ut non ignoscat? Si vero malum est, quod non puto: quomodo bonorum largitor prophetae malum concessit?

Responsio.

Si in criminibus locum poenitentiae peccanti lex non relinquit: quomodo in Quaestione nonagesima septima lex gratiae praefertur, ut promtior et humanior ad dimittenda peccantibus peccata, quos quotidie baptismate et animalium rationis expertium sacrificio absolvit crimine: nunc autem in proposita Quaestione ne gutta quidem humanitatis relinquitur legi, sed ei adjungitur non ignoscendi consuetudo, quae periculum infert peccanti non evitabile? Atque haec quidem ad id quod hac in re notabile est et ad quaestionum repugnantiam dicta sint; ipsi autem quaestioni sic respondemus. Etiamsi lex ignoscere nesciat, at gratia poenitentiam peccanti concedit. Illud enim *Manus vestrae sanguine plenae sunt, sed lavamini et mundi estote: et, etiamsi peccata vestra*

3. εἰς] Deest in codd. mstis. Ast legendam praepositionem conjecit Sylburgius, orationi Maranus inseruit.

4. πρὸς μ. τ. μὴ ἀνεπισήμ.] Maran.: *in ambigui vitium.*

5. *Αἰ . . . λευκανῶ*] Jesai. I 15. 18..

λευκανῶ· καὶ τὸ [6]Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν· φωναί εἰσι τῆς θείας χάριτος ἁμαρτωλοὺς [7]καλοῦσαι εἰς εὐπάθειαν τοῦ νόμου, διὰ μετανοίας εἰληφότας τῶν προημαρτημένων τὴν συγγνώμην. [8]Ἀγαθὴ μὲν οὖν ἐστιν ἡ συγγνώμη καὶ τῆς θείας χάριτος δῶρον, οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ κατὰ τὸν νόμον οὐδὲ κατὰ τοῦ νόμου, ἀλλ' ὑπὲρ τὸν νόμον καὶ ὑπὲρ τοῦ νόμου· ὑπὲρ τὸν νόμον μέν, ὅτι χάρις, ὑπὲρ τοῦ νόμου δέ, ὅτι διὰ μετανοίας ἄγει τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἰς εὐπάθειαν τοῦ νόμου, καθάπερ καὶ τὸν Δαυίδ.

Ἐρώτησις ρε'. B

Εἰ πᾶσι μὲν ἀνθρώποις διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἀναγκαία ἡ διὰ τῆς εὐχῆς ὑπάρχει βοήθεια, [1]ταῦτα δὲ οὐ πρόσεστι τῷ δεσπότῃ Χριστῷ, οἷα δεσπότῃ καὶ ἀρκοῦσαν πρὸς πάντα κεκτημένῳ τὴν δύναμιν, διὰ τί τῶν ἀποστόλων συχνότερον ὑπὸ τῆς γραφῆς τὸν Χριστὸν μανθάνομεν προσευχόμενον;

Ἀπόκρισις.

Ὥσπερ πεινάσας ὁ κύριος καὶ διψήσας καὶ κοπιάσας, δακρύ- C
σας τε καὶ ἱδρώσας, καίτοι δυνάμενος [2]διὰ περιουσίας δυνάμεως μηδὲν τούτων ὑπομένειν, διὰ δὲ τὸ παρέχειν γνώρισμα τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ φύσεως ἑκουσίως ὑπέμεινε τὰ τῆς φύσεως ἀσθενῆ, οὕτως καὶ τὸ εὔξασθαι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Εἰ γὰρ ἑκουσίως ὑπομεμενηκότος αὐτοῦ τὰ ἀσθενήματα τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τολμῶσί τινες λέγειν μὴ ὑπάρχειν αὐτὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως, πῶς οὐκ ἂν ἔλεγον αὐτὸ τοῦτο μετὰ τῆς περιουσίας τῆς ἀποδείξεως, εἰ
συνέβη αὐτῷ μηδαμῶς αὐτὸν εὔξασθαι τῷ θεῷ καὶ πατρί; Καὶ D
ἐπειδὴ περὶ τῶν ἀποστόλων οὐδεμία γέγονεν ἀμφιβολία εἰ ἄνθρωποι ἦσαν, περὶ δὲ τοῦ σωτῆρος ἔμελλε γίνεσθαι ἀμφιβολία, διὰ τοῦτο [3]συχνότερον αὐτοῦ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις καὶ τὸ εὔξασθαι αὐ-

6. Οὐ ... αὐτόν] Ezech. XXXIII. 11..

7. καλοῦσαι] Langus legit καλούσης, ad θείας χάριτος relatum. Sic Maranus quoque latine reddidit.

8. Ἀγαθὴ etc.] Cf. ep. ad Rom. c. III..

1. ταῦτα] Melius se haberet τοῦτο sc. τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως.

2. διὰ περιουσίας δυνάμεως] Mallet Sylburgius διὰ περιουσίαν δυνάμεως. Sed nihil necesse est

ut coccinum fuerint, ut nivem dealbabo — atque illud *Nolo mortem peccatoris sed ut convertatur et vivat* — voces sunt divinae gratiae quae peccatores vocant ad beneficium legis, ut per poenitentiam eorum quae prius peccaverunt veniam consequantur. Itaque bona quidem venia et divinae gratiae donum, nec tamen secundum legem est nec contra legem, sed supra legem et pro lege: supra legem quidem, quia gratia, pro lege autem, quia per poenitentiam peccatores adducit ad beneficium legis, sicut etiam Davidem.

Quæstio 105.

Si omnibus hominibus propter naturae infirmitatem necessarium est precationis auxilium, illa autem nequaquam inest domino Christo, utpote domino et idoneam ad omnia potestatem habenti: cur apostolis frequentius ex scriptura Christum discimus orasse?

Responsio.

Quemadmodum esurivit dominus et sitivit et laboravit, et lacrimavit et sudavit, quamvis posset pro exuberante potentia nihil horum sustinere, sed, ut argumentum suae humanae naturae praeberet, sua sponte infirmitates naturae sustinuit: ita etiam oravit eamdem ob causam. Nam si, quum voluntate sua imbecillitates naturae suae sustinuerit, quidam dicere audent non esse eum ejusdem ac nos naturae: quomodo non id ipsum dicerent uberiori cum argumento, si contigisset ei nequaquam precari deum et patrem? Et quandoquidem de apostolis nulla exstitit dubitatio utrum homines essent, de servatore autem id venturum erat in dubium, idcirco eum frequentius quam caeteros homines etiam precatum

mutare; sensus enim est: Christum, utpote omnipotentem, haec incommoda vitare potuisse. *Maranus.*

3. σνχνότερον αὐτοῦ τ. λοιποῖς ἀνθρώποις] Sylburgius cum Lango interprete voluit σνχνότερον αὐτῶν τε (sc. τῶν ἀποστόλων) καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Equidem putaverim levissima emendatione αὐτῶν pro αὐτοῦ (*frequentius quam apostolos*) legendum, et τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις capiendum pro dativo commodi; vide verba quae sequuntur.

τὸν κατήγγειλεν ἡ θεία γραφή. Εἰ γὰρ τῶν τῆς σαρκὸς ἀσθενειῶν ἀνώτερος διὰ τῆς ἀναστάσεως γενόμενος, ὡς [4] ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν, ἐντυγχάνει τῷ θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἔτι ὑποκειμένου αὐτοῦ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς σαρκὸς ἐδεῖτο μεγάλης κραυγῆς καὶ ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων, μεθ' ὧν τὴν δέησιν προσέφερε τῷ δυνα- 461 μένῳ ῥύσασθαι αὐτὸν ἐκ θανάτου;

Ἐρώτησις ρϛʹ.

Εἰ πάντων τῶν ἀνθρώπων μίαν ἔχει ἡ σὰρξ καὶ μίαν ἡ ψυχὴ οὐσίαν, πῶς ὁ μὲν ἀργός, ὁ δὲ περὶ τὴν νόησίν ἐστιν ὀξύτερος; Ἀλλ' εἰ μὲν ἡ ψυχὴ τῆς τοιαύτης ἐστὶ διαφορᾶς αἰτία, ἀνάγκη τῶν ψυχῶν ὑπονοεῖν τὴν οὐσίαν διάφορον κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς νοήσεως· εἰ δὲ ἡ σάρξ, ὁ αὐτὸς καὶ περὶ αὐτῆς λόγος ἁρμόσειεν. Εἰ δὲ ἔκ τινος χυμοῦ, οἷον ξηροῦ ἢ ὑγροῦ ἢ θερμοῦ ἢ B ψυχροῦ, πλεονασμοῦ ἢ ἐλλείψεως τοῦ θατέρου τὸ ἕτερον ἐπικρατέστερον γίνεται, οἷον ἀφροσύνη ἢ φρόνησις, πόθεν ἢ ὅπως γέγονέ τις τοιαύτης ποιότητος ἡ ἐπικράτεια, ἡ παρασκευάσασα τὸ ἔννουν ἢ ἄνουν ἐν ἡμῖν πλεονάζειν;

Ἀπόκρισις.

Τῆς τοῦ νοεῖν ὀξύτητος ἢ νωθρότητος αἰτίαν ἀποδεδώκασί τινες τῶν τε στοιχείων, ἐξ ὧν σύγκειται τὰ ἡμέτερα σώματα, τὴν C εὐκρασίαν καὶ τὴν δυσκρασίαν καὶ τῶν ὀργανικῶν μορίων τὴν συμμετρίαν, καὶ δοκοῦσιν ὀρθῶς ἀποδεδωκέναι τούτων τὰς αἰτίας. Εἰσὶ γάρ τινες [1] ἐν μέν γε νεότητι [2] γεννητικοί τε καὶ ἐπιδεκτικοὶ νοημάτων τυγχάνοντες, ἐν δὲ τῷ γήρᾳ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβαλλόμενοι γίνονται περὶ τὸ νοεῖν ἀργοί· [3] ἔστι δὲ τούτοις σημεῖον τοῦ τὴν εὐκρασίαν τε καὶ δυσκρασίαν εἶναι αἰτίαν τῆς τοιαύτης [4] μετο-

4. ἀρχιερεὺς τ. ὁμολογ. ἡμῶν] Ep. ad Hebr. III. 1.; de iis quae adduntur cf. ibid. VII. 25..

1. ἐν μέν γε νεότητι] Stephan. ἐν μὲν γενεότητι. Errorem Sylburgius correxit divise scribens. Wolfius autem voluit minus belle ἐν μὲν νεότητι et Arcerius ἐν μὲν τῇ νεότητι.

2. γεννητ. τε καὶ ἐπιδ. νοηματ. τ.] Pro γεννητικοί, h. e. *qui ex se aliquid facile producunt* s. *excogitare possunt* (ingeniosi, geistig schöpferisch), vulgo legitur vitiose γενητικοί. Ἐπιδεκτικοὶ νοημάτων autem sunt *qui facile in animum et mentem alicujus intrant* (capaces, geistig empfänglich). — Vocabulo ἐπιδεκτικοὶ vulgo adjicitur ὀξεῖς. Id propterea delevi quod haud dubie,

esse divina scriptura narravit. Nam si superior infirmitatibus carnis per resurrectionem factus, ut *pontifex confessionis nostrae*, intercedit pro nobis apud deum: quomodo non magis, quum adhuc fragilitati carnis subjectus esset, valido opus habuit et vehementi clamore et lacrimis, cum quibus preces obtulit ei qui ipsum a morte potuit servare?

Quæstio 106.

Si omnium hominum unam caro et unam anima habet essentiam: quomodo hic quidem tardi, ille autem acuti est ingenii? Quodsi anima ejusmodi differentiae causa est, necesse erit existimare variam esse animarum essentiam pro ingeniorum varietate: sin caro, eadem in eam quadrabit ratio. At si ex chymo quopiam, veluti arido aut liquido vel calido aut frigido, exuberante vel deficiente alterum altero est potentius, velut insipientia aut prudentia: undenam aut quomodo ejusmodi quoddam invaluit discrimen, quod in nobis efficit ut ingenii exuberet vel acumen vel hebetudo?

Responsio.

Ingenii acuminis vel tarditatis causam quidam conferunt in elementorum, ex quibus nostra corpora constant, temperiem et intemperiem atque aptam instrumentalium partium compositionem: recteque videntur illi horum causam retulisse. Sunt enim nonnulli qui certe in juventute invenire possunt et intelligere cogitata, in senectute vero in contrarium mutati ingenio sunt hebeti; haec autem indicio sunt temperiem et intemperiem causam esse ejusmodi participationis. Similiter

ut jam Sylburgius advertit, ex margine vel ex glossa interlineari in textum irrepsit, adnotatum videlicet a viro docto qui *γεννητικούς τε καὶ ἐπιδεκτικοὺς νοημάτων* significaret eosdem esse qui paulo post *ὀξεῖς τε καὶ ἕτοιμοι* nominantur; confirmat istam Sylburgii opinionem quod infra repetitur itidem *γεννητικοί τε καὶ ἐπιδεκτικοὶ νοημάτων* sine *ὀξέων* epitheto. Displicuit Wolfii conjectura: *ἐπιδεκτικοὶ ὀξέων νοημάτων.*

3. *ἔστι*] Maran. *ἔτι* mendose. Mox pro *τούτοις* Wolfius vult *τοῦτο* scribi.

4. *μετοχῆς*] Wolfius legit *μεταβολῆς*. Langus: *participationis et inaequalitatis.*

χῆς. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ λίαν μεγαλοκέφαλοι, λεγόμενοι [5] βαρυ-
κέφαλοι, διὰ τὸ μὴ σώζειν σύμμετρον ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἄλλα D
μέρη τοῦ σώματος δι' ὑπερβολὴν μικρότητος ἢ μεγέθους, καὶ αὐτοὶ
ἀνεπιτήδειοί εἰσι τοῦ δύνασθαι εἶναι [6] γεννητικοί τε καὶ ἐπιδεκτι-
κοὶ νοημάτων. Γίνονται δὲ καὶ ἄλλοι πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν
τῇ φύσει συνεστώτων πραγμάτων ὀξεῖς τε καὶ ἕτοιμοι καὶ ἀπὸ τῆς
θείας χάριτος, ὡς τὸ [7] Ὁ κύριος ἔδωκε [8] τῷ Σολομῶνι πλάτος καρ-
δίας, ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης· καὶ ὡς τὸ
[9] Οἷς δέδοται μὲν διὰ πνεύματος λόγος σοφίας, ἄλλοις δὲ λόγος
γνώσεως.

Ἐρώτησις ρζ΄. 462

Εἰ ὑπὸ τῶν ἀπίστων πρὸς ἀπάτην εὑρέθη τὰ ᾄσματα, τοῖς δὲ ἐν νόμῳ εἰσηγήθη [1] διὰ φρενῶν νηπιότητα, οἱ τῆς χάριτος τέλεια καὶ τῶν ῥηθέντων τρόπων ἀλλότρια παρειληφότες μαθήματα διὰ τί ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ τοὺς ἐν τῷ νόμῳ νηπίους τοῖς ᾄσμασι κέχρηνται;

Ἀπόκρισις.

[2] Οὐ τὸ ᾆσαι ἁπλῶς ἐστι τοῖς νηπίοις ἁρμόδιον, ἀλλὰ τὸ μετὰ B
τῶν ἀψύχων ὀργάνων ᾆσαι καὶ μετὰ ὀρχήσεως καὶ κροτάλων· διὸ
ἐν ταῖς ἐκκλησίαις [3] προαίρεται ἐκ τῶν ᾀσμάτων ἡ χρῆσις τῶν
τοιούτων ὀργάνων καὶ τῶν ἄλλων τῶν νηπίοις ὄντων ἁρμοδίων,
καὶ ὑπολέλειπται τὸ ᾆσαι ἁπλῶς. Ἡδύνει γὰρ τὴν ψυχὴν πρὸς
ζέοντα πόθον τοῦ ἐν τοῖς ᾄσμασιν [4] ᾑδομένου, κοιμίζει τὰ ἐκ τῆς
σαρκὸς ἐπανιστάμενα πάθη, τοὺς ὑπὸ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν ἐμ-
βαλλομένους ἡμῖν λογισμοὺς πονηροὺς ἀπωθεῖται, ἀρδεύει τὴν ψυ-
χὴν πρὸς καρποφορίαν θείων ἀγαθῶν, γενναίους πρὸς τὴν ἐν τοῖς C
δεινοῖς καρτερίαν τοὺς ἀγωνιστὰς ἐργάζεται τῆς εὐσεβείας, πάν-
των τῶν ἐν τοῖς βιωτικοῖς λυπηρῶν ἰαματικὸν γίνεται τοῖς εὐσε-
βέσι. [5] Μάχαιραν τοῦ πνεύματος τοῦτο ὁ Παῦλος ὀνομάζει, ἐν ᾧ

5. βαρυκέφαλοι] H. e. *gravi capite*. Langus transpositis adjectivis legit οἱ λίαν βαρυκέφαλοι, λεγόμενοι μεγαλοκέφαλοι.

6. γεννητικοί] Stephan. (ex Reg.) et Maran. γενητικοί (vid. not. 2.); vitiose Sylburg. γενγεητικοί, ex quo Morell γεγενητικοὶ (!) fecit.

7. Ὁ κύριος ... θαλάσσης] 1. Regg. IV. 29..

8. τῷ Σολομῶνι] Vulgo τῷ Σολομῶντι. Sed cf. Resp. ad Quaest. 55.. Septuaginta τῷ Σαλωμών, et in diversis lectionibus ad loc. ap. Parsons. τῷ Σωλομόντι (sic), τῷ Σολομων, τῷ Σαλωμων.

vero grandicipites, qui barones vocantur, propterea quod proportionem non servant convenientem aliis corporis partibus propter praecellentem parvitatem aut magnitudinem, minus quoque ipsi appositi sunt ad inveniendum et intelligendum cogitata. Porro etiam alii ad rerum, quae natura consistunt, cognitionem acuti et promti fiunt idque per divinam gratiam, juxta illud *Dominus dedit Salomoni latitudinem cordis, quasi arenam quae est ad litus maris* — et juxta illud *Quibusdam datur per spiritum sermo sapientiae, aliis autem sermo scientiae.*

Quæstio 107.

Si ab infidelibus ad seductionem inventa sunt carmina, iis autem qui sub lege fuerunt concessa sunt ob animi imbecillitatem: qui sub gratia sunt et perfecta atque ab iis quos dixi moribus aliena accepere instituta quomodo in ecclesiis, more eorum qui sub lege fuerunt parvulorum, canticis utuntur?

Responsio.

Non canere simpliciter parvulis convenit, sed cum inanimis instrumentis canere atque cum saltatione et crotalis: quare in ecclesiis resecatur ex canticis usus talium instrumentorum et caeterorum quae parvulis conveniunt, ac simplex relictus est cantus. Excitat enim animam ad fervens desiderium ejus quod in canticis celebratur, sedat exsurgentes ex carne appetitus, malas cogitationes nobis ab invisibilibus hostibus injectas repellit, irrigat animam ut ferax sit bonorum divinorum, fortes ad constantiam in rebus adversis efficit athletas pietatis, omnium vitae molestiarum medicina fit piis hominibus. Vocat hoc Paulus *gladium spiritus*, quo adversus

9. *Οἷς...γνώσεως*] Ep. 1. ad Cor. XII. 8..

1. *διὰ φρενῶν νηπ.*] Cf. Deuter. XXXI. 21..

2. *Οὐ τὸ ᾆσαι* etc.] De hujus responsionis argumento Gassium l. c. p. 124. sqq. adeas.

3. *προαίρεται*] Sylburgius cum Wolfio legi mallet *παρῄρηται*, *sublatus est.*

4. *ἡδομένου*] Wolfius legit *ὑμνουμένου* et Sylburgius minori mutatione *ᾀδομένου*. Non muto.

5. *Μάχαιραν τ. πνεύματος — ῥῆμα γ. ἐ. θεοῦ*] Ep. ad Ephes. VI. 17..

κατὰ τῶν [6] *ἀοράτων πολεμίων ὁπλίζει τοὺς ὁπλίτας τῆς εὐσεβείας· ῥῆμα γάρ ἐστι θεοῦ,* [7] *ὃ καὶ ἐνθυμούμενον καὶ ᾀδόμενον καὶ* [8] *ἀνακρουόμενον δαιμόνων γίνεται* [9] *ἀπελατικόν. [Ἔστιν οὖν τὰ τοιαῦ]τα τελειωτικὰ τῆς ψυχῆς ἐν ταῖς κατ' εὐσέβειαν ἀρεταῖς, διὰ τῶν ᾀσμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῖς εὐσεβέσι προσγινόμενα.* D

Ἐρώτησις ρη'.

Εἰ συγγνώμην ἡ ἀκούσιος ἐφέλκεται ἄγνοια, καθὼς ὑπὸ τῆς γραφῆς διδασκόμεθα, πῶς οἱ μὲν πάλαι Ἰουδαῖοι, τὸν Χριστὸν ἐξ ἀγνοίας σταυρώσαντες, πλείστων καὶ ἀνυποίστων δεινῶν ἐπειράθησαν, ὡς ἐν τοῖς [1] *περὶ τῆς ἁλώσεως λόγοις μαρτυρεῖ ὁ Ἰώσηπος, οἱ δὲ νῦν τῷ Χριστῷ ἀπειθοῦντες αὐτῶν, τῆς μὲν οἰκείας πατρίδος ἀπελαθέντες, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐλικμήθησαν, τοῖς δὲ ἔθνε-* 463 *σιν εἰς δουλείαν ἐξεδόθησαν ἄτιμον, ὡς τὰ πράγματα στήλης βοᾷ περιφανέστερον; Τὴν δὲ ἐν ἑκατέροις αὐτῶν συνίστησιν ἄγνοιαν ποτὲ μὲν ὁ κύριος·* [2] *Πάτερ, λέγων, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι· ποτὲ δὲ ὁ ἀπόστολος φάσκων·* [3] *Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν πάλαι Ἰουδαίων· περὶ δὲ τῶν νῦν·* [4] *Μαρτυρῶ, φησίν, αὐτοῖς ὅτι ζῆλον θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν.*

Ἀπόκρισις. B

[5] *Ὅτε ἡ ἀκούσιος ἄγνοια τοῖς ἀγνοοῦσι νομισθῇ γνῶσις, τότε ἡ* [6] *ἀπόβασις τοῦ κατ' ἄγνοιαν πραττομένου πράγματος δείκνυσι κατ' ἀλήθειαν οὖσαν γνῶσιν ἢ κατὰ πλάνην καὶ ἄγνοιαν. Δειχθείσης δὲ τῆς νομιζομένης γνώσεως διὰ τῆς ἀποβάσεως ἀ-*

6. *ἀοράτων πολ.*] H. e. daemonum, ut ex sequentibus patescit.

7. *ὃ*] Vulgo *τὸ* inepte.

8. *ἀνακρουόμενον*] Improbat Pseudo-Justinus musicorum instrumentorum usum, utpote Christianis indignum neque in ecclesias receptum: quare Sylburgius et Maranus hic legendum esse censuerunt *ἀκουόμενον (auditum)*; at vero *ἀνακρούεσθαι* non tantum de pulsando instrumento musico usurpatur, sed tropice etiam de cantu incipiendo, imo de sermone. — Perionius reddidit: *dum et cogitatur et canitur et resonat.*

9. *ἀπελατικόν* etc.] Codd. msti et editi *ἀπελατικόν. * τα τελειωτικὰ* etc.. Sylburgius substituit haec: *ἀπελατικόν. [καὶ ἀπαξαπλῶς γίνεται τὰ τοιαῦτα μελετήμα]τα τελειωτικὰ* etc., ita reddens: *atque, ut uno verbo dicam, valent ejusmodi meditationes ad animam in verae*

invisibiles hostes armat milites pietatis; *verbum* enim *dei est*, quod et cogitatum et cantatum et pulsatum vim habet pellendorum daemonum. Conducunt igitur talia ad animae in pietatis virtutibus perfectionem, quam canticis ecclesiasticis pii consequuntur.

Quæstio 108.

Si veniam involuntaria habet ignorantia, quemadmodum a scriptura edocemur: quomodo non solum veteres Judaei, qui Christum ex ignorantia crucifixerunt, plurima et intolerabilia experti sunt mala, ut in libris de occupatione docet Josephus, sed et qui nunc ex eadem gente in Christum increduli sunt, patria sua expulsi, in universam terram dispersi sunt, gentibus autem in turpem servitutem traditi, ut res ipsae qualibet columna clarius clamitant? Utrorumque ignorationem adstruit nunc quidem dominus: *Pater*, inquiens, *remitte iis, quia nesciunt quid faciant* — nunc autem apostolus qui ait: *Nam si cognovissent, nequaquam dominum gloriae crucifixissent.* Atque haec quidem de antiquis Judaeis; de praesentibus autem: *Testor*, inquit, *de iis studium dei eos habere, sed non cognitioni accommodatum.*

Responsio.

Quando involuntaria ignoratio videtur esse ignorantibus cognitio, tunc eventus rei per ignorationem gestae demonstrat vel revera cognitionem esse vel errorem et ignorantiam. Ubi autem opinatam cognitionem ex eventu apparuerit igno-

pietatis virtutibus perficiendam, si per ecclesiasticas cantiones a piis instituantur (!). Male Maranus: ἀπελατικόν· [καὶ] τὰ τελειωτικὰ etc., sic vertens: *et quae ad animam in virtutibus pietatis propriis perficiendam conducunt, ea canticis ecclesiasticis pii consequuntur* (= προσγίνονται).

1. περὶ τῆς ἁλώσεως] Scil. terrae Judaeorum. Indicantur libri de bello judaico scripti a Flavio Josepho.

2. Πάτερ ... ποιοῦσι] Ev. Luc. XXIII. 34..

3. Εἰ ... ἐσταύρωσαν] Ep. 1. ad Cor. II. 8..

4. Μαρτυρῶ ... ἐπίγνωσιν] Ep. ad Rom. X. 2..

5. Ὅτε] Cum conjunctivo, ut saepe apud Homerum, pro ὅταν.

6. ἀπόβασις] Codd. msti et Stephan. falso ἀπόμωσις.

γνοίας ὑπαρχούσης τοῦ πράγματος, ἂν ἐμμένῃ τῇ αὐτῇ ἀγνοίᾳ ὁ ἀγνοήσας, οὐδεμίαν ἐφέλκεται συγγνώμην ἀλλὰ τιμωρίαν ἀπαραίτητον. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὕτως ἐσταύρωσαν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν ὡς γινώσκοντες αὐτὸν [7] ἀντίθεον [καὶ σύμψη]φον ἔχοντες C
τὸν θεὸν ἐν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, παντί που δῆλον· οὐκ ἂν γὰρ αὐτὸν ἐσταύρωσαν, εἰ ἦσαν γινώσκοντες ὅτι μετὰ τὸν θάνατον [8] αὐτὸν ὁ θεὸς ἐγερεῖ ἐκ τῶν νεκρῶν. Ἐγερθεὶς δὲ ἐκ τῶν νεκρῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἔδειξε τὴν νομιζομένην κατὰ Χριστοῦ γνῶσιν τῶν Ἰουδαίων κατ' ἀλήθειαν ἄγνοιαν οὖσαν. Ἐπειδὴ οὖν μετὰ τὸ ἀναστῆναι τὸν κύριον ἐκ νεκρῶν, καὶ δειχθῆναι μήτε τὸν θεὸν σύμψηφον γεγονότα τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ μήτε τὸν Χριστὸν ἀνεγέρτως μένειν ἐν τῷ θανάτῳ κατὰ τὴν προσδοκίαν τῶν αὐτὸν σταυρωσάντων, D
ἔτι τοὺς Ἰουδαίους [9] ἐν τῇ ἀπειθείᾳ μένειν, διὰ τοῦτο οὐκ ἦσαν συγγνώμης ἄξιοι. [10] Τὸ γὰρ ἐξαργυρίζειν αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν καὶ κλοπὴν ταύτην νομίζειν, καὶ κωλύειν τοὺς ἀποστόλους ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μὴ ἐκτελεῖν θεῖα ἔργα ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος γινόμενα, οὐκ ἔστιν ἀκουσίου ἀγνοίας συγγνώμην ἐφελκομένης, ἀλλ' ἐγνωσμένης ἑκουσίου θεομαχίας τιμωρίαν ἐφελκομένης. Εἰ μὲν γὰρ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι ἐσταύρωσαν τὸν Χριστὸν οἱ Ἰουδαῖοι, τοῦ μὴ κρατῆσαι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ 464
τοῦ μὴ λυθῆναι τὸν ἰουδαϊσμόν, πῶς οὐκ ἔστιν ἀμφοτέρων ἀποτυχία λυτικὴ τῆς Ἰουδαίων κατὰ Χριστοῦ ἀκουσίου ἀγνοίας; Τὸ δὲ [11] Σὺ πάτερ ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι, κατὰ ταύτην εἴρηται τὴν [12] ἔννοιαν· Ὅτι, γνόντες ὅτι κατ' ἄγνοιάν με ἐσταύρωσαν, καὶ αἰτοῦσι λύτρον τῶν πλημμελειῶν αὐτῶν, παράσχοις αὐτοῖς. Οὐ γὰρ δίδοται ἄφεσις τῷ νομίζοντι τὴν ἑαυτοῦ ἁμαρτίαν μὴ εἶναι ἁμαρτίαν ἀλλὰ δικαιοσύνην. Καὶ τὸ εἰρημένον τῷ Παύλῳ, τὸ [13] Μαρτυρῶ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον θεοῦ ἔχου-

7. ἀντίθεον etc.] Codd. msti et editi ἀντίθεον * φον ἔχοντες etc.. Reponendum est καὶ σύμψηφον, ut infra legitur: τὸν θεὸν σύμψηφον γεγονότα. Sylburgius mallet ἔτι δὲ καὶ ὡς σύμψηφον.

8. αὐτὸν] Codd. msti et Stephan. male αὐτοῦ.

9. ἐν τῇ ἀπειθείᾳ] H. e. in inobedientia, quae nata est ex incredulitate. De sententia vide Quaest. 140.. Ad μένειν autem Maranus συνέβη supplet.

10. Τὸ γὰρ . . . γινόμενα] Cf.

rationem rei esse: si is qui ignorat in eadem ignoratione permaneat, nullam habet veniam sed supplicium ineluctabile. Ac Christum quidem a Judaeis ita crucifixum fuisse ut eum dei adversarium esse sibi perspicere viderentur et deum ejus neci suffragantem habere, omnibus manifestum est; non enim eum crucifixissent, si futurum novissent ut eum post mortem deus ex mortuis resuscitaret. Resuscitatus autem ex mortuis a deo demonstravit opinatam Judaeorum cognitionem Christi fuisse revera ignorationem. Quandoquidem igitur, posteaquam suscitatus a mortuis demonstravit nec deum Judaeis in Christi nece suffragatum esse nec Christum sine resurrectione manere in morte secundum exspectationem eorum qui illum crucifixerant, adhuc Judaei in inobedientia perseverarunt: idcirco venia digni non fuerunt. Nam pecunia ejus resurrectionem redimere eamque furtum existimare, ac prohibere apostolos quominus in ejus nomine divina opera perficiant, quae vi spiritus sancti eduntur, non est involuntariae ignorantiae, quae veniam habet, sed cogitatae et voluntariae cum deo pugnae, quae supplicium non effugit. Nam si hac spe ducti Christum crucifixerunt Judaei, fore ut ejus doctrina non praevaleret neque aboleretur judaismus: an non utriusque spei contrarius exitus nihil loci relinquit involuntariae Judaeorum Christi ignorationi? Illud autem *Tu pater remitte iis*, *quia nesciunt quid faciant* — in hanc dictum est sententiam: Quia, ubi agnoverunt per ignorantiam fecisse se ut me crucifigerent, etiam petent facinorum suorum expiationem, hanc iis concede. Non enim datur remissio existimanti suum ipsius peccatum non peccatum esse sed justitiam. Illud autem Pauli: *Testor de iis studium dei eos habere, sed non cognitio-*

ev. Matth. XXVIII. 11. sqq. et Actt. apostt. IV. 1. sqq.. — *Ἐξαργυρίζειν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν* = *vendere* Christi resurrectionem h. e. argentum dare ut prematur s. eam pecuniis datis supprimere.

11. *Σὺ . . . ποιοῦσι*] Ev. Luc. XXIII. 34..

12. *ἔννοιαν* etc.] Maran. perperam edidit: *ἔννοιαν, ὅτι γνόντες . . . καὶ αἰτοῦντες λύτρον πλημμελειῶν* etc..

13. *Μαρτυρῶ . . . ἐπίγνωσιν*] Ep. ad Rom. X. 2..

σιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, πεφεισμένως εἴρηται τῇ τοῦ λόγου B
συγκαταβάσει· [14] ἀσθενὴς τοῖς ἀσθενέσι γινόμενος, ἵνα κατὰ τὸ
εἰρημένον σώσῃ τοὺς ἀσθενεῖς.

Ἐρώτησις ρθ'.

[1] Εἰ τὸ τῆς ἀναστάσεως δῶρον πᾶσι τοῖς θανοῦσιν ὁ θεὸς
διδόναι ὑπέσχετο, καὶ πάντες ἐκ τῶν τάφων ἀναστάντες τῷ κρι-
τῇ παρίστασθαι μέλλουσι, πῶς πληρωθήσεται τὸ [2] κρίνειν νεκροὺς
καὶ ζῶντας τὸν κύριον; Πῶς δὲ νεκροὶ κριθῆναι δυνήσονται, ὧν
[3] τὰ μὲν σώματα ἐν μνήμασιν ἔῤῥιπται, αἱ δὲ ψυχαὶ τῶν σωμά- C
των κεχωρισμέναι εἰσίν;

Ἀπόκρισις.

[4] Οὐ πάντες, φησί, κοιμηθησόμεθα. Κρινεῖ οὖν ζῶντας
μέν, τοὺς τότε ζῶντας· νεκροὺς δέ, τοὺς ἀνισταμένους ἐκ τῶν
νεκρῶν. [5] Ἔρχεται, φησίν, ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε πάντες οἱ ἐν
τοῖς μνήμασιν ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ
ἐξέρχονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ D
φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Ἐχρῆν οὖν κατὰ τὸ
πιστὸν τοῦ λόγου θεωρεῖν τὸ δυνατὸν τοῦ πράγματος καὶ μὴ ἀπο-
ρεῖν τὴν ἄλογον ἀπορίαν.

Ἐρώτησις ρι'.

Εἰ τοῖς καταλιμπάνουσι πατέρα ἢ μητέρα ἢ τέκνα καὶ τὰ
ἑξῆς ἑκατονταπλασίονα [1] ἐπηγγείλατο διδόναι ὁ κύριος, ἆρα καὶ
γυναῖκας ἑκατὸν οἱ τοιοῦτοι ἀντιλήψονται; Πῶς δέ, πολλῶν
τὰ εἰρημένα διὰ τὴν ἐντολὴν καταλιπόντων, ἐν πτωχείᾳ καὶ μο-
νότητι καὶ ἐρημίᾳ τελευτησάντων, οὐ διέψευσται ἡ τοιαύτη ὑπό- 465
σχεσις;

Ἀπόκρισις.

Ὥσπερ πατέρας καὶ μητέρας καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς λέγει
τοὺς κατ' οἰκειωτικὴν διάθεσιν [2] προσλαμβανομένους τὸν Χριστόν,

14. ἀσθενὴς ... ἀσθενεῖς] Ep. 1. ad Cor. IX. 22..
1. Εἰ etc.] Cf. Augustin. de Dulcitii quaestt. 3..
2. κρίνειν ... κύριον] Actt. apostt. X. 42. et ep. 2. ad Tim. IV. 1..
3. τὰ] Stephan. τὸ vitiose.
4. Οὐ ... κοιμηθησόμεθα] Ep. 1. ad Cor. XV. 51..
5. Ἔρχεται ... κρίσεως] Evang. Joann. V. 28. (coll. 25.) et 29..
1. ἐπηγγείλατο] Cf. ev. Matth.

ni accommodatum — parcendo dictum est quadam accommodatione sermonis; *infirmis factus infirmus*, ut, quemadmodum ipse ait, infirmos salvaret.

Quæstio 109.

Si resurrectionis donum omnibus mortuis deus daturum se promisit, et omnes ex sepulcro resurgentes coram judice prodituri sunt: quomodo implebitur illud *dominum judicare mortuos et vivos?* Quomodo autem mortui judicari poterunt, quorum corpora in monumentis sunt projecta, animae vero a corporibus segregatae?

Responsio.

Non omnes, inquit, *dormiemus.* Judicabit ergo vivos quidem, qui tunc vivent; mortuos autem, qui resurgent ex mortuis. *Venit*, inquit, *hora et jam adest*, *quando omnes qui in sepulcris sunt audient vocem filii dei*, *et exibunt qui bona fecerunt in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt in resurrectionem judicii.* Horum igitur fide verborum credendum erat rem fieri posse nec dubitatio instituenda praeter rationem.

Quæstio 110.

Si relinquentibus patrem aut matrem aut liberos et quae sequuntur centupla se daturum dominus promisit: num etiam uxores centum talibus reddentur? Quomodo autem, quum multi ea quae recensuimus propter praeceptum reliquerint, in paupertate et orbitate et solitudine mortui sint, non falsa fuit talis promissio?

Responsio.

Quemadmodum patres et matres et fratres et sorores vocat eos qui affectus cognatione Christum assumunt, postquam

XIX. 29..

2. προσλαμβ. τ. Χρ., κατ. πατ.] Sylburg. existimat cum conjunctione legi posse καταλείψαντας δὲ πατέρα vel καταλείψαντάς τε πατέρα. At Maran. (in Add.) haud male ita scribit: προσλαμβανομένους τὸν διὰ Χριστὸν καταλείψαντα πατέρα — h. e. *Quemadmodum patres ... vocat eos a quibus affectûs cognatione assumitur is qui propter Christum patrem ... reliquit: ita* etc..

καταλείψαντας πατέρα τε καὶ μητέρα, ἀδελφούς τε καὶ ἀδελφάς, οὕτως καὶ γυναῖκα λέγει τὴν ἐν καιρῷ τῆς διὰ Χριστὸν ἐγκαταλείψεως προνοουμένην τοῦ καταλείψαντος τὴν φύσει γυναῖκα. Ἡ δὲ B ἐκκλησία τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ἡ ἐξ ἀρχῆς τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος ὑπὸ τῶν αὐτῇ ἀντικειμένων Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων διωκομένη καὶ ἁρπαζομένη πολυχρονίως, πόθεν ἔν τε τοῖς πνευματικοῖς καὶ ἐν τοῖς [3] ἀνθρωπικοῖς τοσαύτην ἣν ὁρῶμεν ἐπίδοσιν ἐδέξατο, μὴ τῆς θείας τε καὶ ζώσης τοῦ σωτῆρος φωνῆς τῆς [4] κατὰ πολυπλασιασμὸν ὑποσχομένης καὶ τὴν ἀντίδοσιν ἐνεργησάσης ἐν αὐτῇ; [5] Πόθεν δὲ πλούσιοι ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες τὰς ἑαυτῶν ὑπάρξεις ἐπιφερόμενοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τοὺς ἐκεῖσε ἀναχωρητὰς ἐζήτη- C σαν καὶ τούτων τὰ ὑστερήματα ἐπλήρωσαν, καθὰ ἔγνωμεν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἁγίων ἀρχαίων ἀνδρῶν, μηδὲ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ δι' αὐτῶν τὴν ἰδίαν ὑπόσχεσιν ἀγαγόντος εἰς πέρας;

Ἐρώτησις ρια'.

Εἰ πρὸς σύστασιν τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως ὡς καιρίῳ τῷ κατὰ τὰ σπέρματα ὑποδείγματι ὁ ἀπόστολος [1] ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐχρήσατο, πῶς οἱ τεμνόμενοι ἢ καιόμενοι ἀναστήσονται, τῶν σπερμάτων μετὰ τομὴν ἢ καῦσιν οὐ βλαστανόντων ἀλλὰ εἰς D τὸ παντελὲς φθειρομένων;

Ἀπόκρισις.

Τῆς φύσεως οὔσης τῆς ἐργαζομένης τὰ ἐκ τῶν σπερμάτων γινόμενα, ὡς ἔμμετρον λαβούσης παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν, ἀνάγκη ἐπιτήδεια εἶναι τὰ σπέρματα πρὸς ποίησιν τῶν ἐξ αὐτῶν γινομένων· διὸ ἐὰν καῇ ἢ τμηθῇ τὰ σπέρματα, ἄχρηστα γίνεται τῇ φύσει πρὸς ποίησιν τῶν ἐξ αὐτῶν γινομένων. Ὁ δὲ θεὸς οὐκ ἔμμετρον ἔχει τὴν δύναμιν· διὰ τοῦτο οὐδὲν [2] αὐτῷ ἐστιν ἀνεπιτή- 466 δειον πρὸς ποίησιν πάντων ὧν βούλεται, οὐδὲ κωλύεται ὑπὸ τῆς τομῆς καὶ καύσεως τῶν σωμάτων τοῦ ποιήσασθαι αὐτῶν τὴν ἀνάστασιν. Οὐ γὰρ νόμῳ καὶ μέτρῳ φύσεως ἐργάζεται ὁ θεός, ἀλλ'

3. ἀνθρωπικοῖς] Vulgo ἀνθρώποις inepte. Jam Langus: *et in spiritualibus et in humanis rebus*. Sed tum etiam praecedens τῆς delendum est: quae quidem mutatio nimis magna foret.

4. κατὰ πολυπλ.] Maran. conjectavit καὶ τὸν πολυπλασιασμόν.

5. Πόθεν etc.] De anachoretis

patrem et matrem et fratres et sorores reliquerunt: ita etiam *uxorem* dicit eam quae curam gerit illius a quo relicta est propter Christum naturalis uxor. Domini autem Christi ecclesia, quae ab initio christianae praedicationis ab adversariis suis gentilibus et Judaeis diu vexata et direpta fuit, unde in donis spiritualibus et in humanis tantum accepisset incrementum quantum videmus, nisi divina et viva servatoris vox, quae multiplicanti ratione promisit, etiam remunerationem in ea effecisset? Unde autem divites homines et mulieres bona sua afferentes in deserto anachoretas illic degentes quaesiverunt eorumque egestatem expleverunt, id quod didicimus ex historia priscorum hominum sanctorum, nisi quia dominus Christus per eos proprium promissum ad exitum perduxit?

Quæstio 111.

Si ad asserendam corporum resurrectionem apostolus exemplo seminis ut apto in epistola ad Corinthios usus est: quomodo qui frustatim dissecantur aut comburuntur resurgent, quum semina post sectionem aut ustionem non germinent sed omnino intereant?

Responsio.

Quum natura perficiat quae ex seminibus nascuntur, ut demensa facultate ab opifice donata, necesse est ut apta sint semina ad effectionem eorum quae ex ipsis nascuntur; quare si urantur aut concidantur semina, inutilia fiunt naturae ad effectionem eorum quae ex ipsis nascuntur. Deus autem non habet demensam facultatem; quapropter nihil ei non idoneum est ad ea quae vult efficienda omnia: nec sectione et ustione corporum prohibetur quominus eorum efficiat resurrectionem. Non enim lege et mensura naturae operatur deus, sed sum-

et eremitis quae dicuntur potius ad Theodoreti quam ad Justini Martyris tempora pertinent. *Sylburgius*. Cf. Gieseler *Lehrbuch der Kirchengeschichte* T. I. P. II. (ed. 4.) p. 232. et 246. sq..

1. ἐν τῇ πρὸς Κορ.] Cf. ep. 1. ad Cor. XV. 35. sqq..

2. αὐτῷ] Libri editi (ut msti) excepto Maraniano αὐτῶν, quamquam jam Langus indicaverat errorem.

αὐθεντίᾳ βουλῆς τῆς ἐν μηδενὶ ἀπορουμένης πρὸς ποίησιν ὧν βούλεται ποιεῖν. Ἐχρήσατο δὲ ὁ ἀπόστολος τῷ κατὰ τὰ σπέρματα ὑποδείγματι εἰς πίστωσιν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ἵνα κατ' ἀναλογίαν πιστώσηται τῆς ἀναστάσεως τὸν λόγον, ὅτι, ὥσπερ οὐκ ἀπιστοῦμεν τὴν βλάστησιν τοῦ σπέρματος, ὁρῶντες ἐν τῇ γῇ ἀποθανόντος καὶ [3] ἀποβεβληκότος τοῦ σπέρματος τὴν φύσιν, οὕτως B
οὐκ ὀφείλομεν ἀπιστεῖν τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν· ὁ γὰρ θεός, ὁ δεδωκὼς τῇ φύσει τὸ διὰ τοῦ σπέρματος ἐργάσασθαι [4] τὴν βλάστην, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς δύναται ἐκ τοῦ θανάτου ἐγεῖραι τοὺς νεκρούς.

Ἐρώτησις ριβ'.

Εἰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰσραὴλ δόξαν καὶ τρυφὴν καὶ ἄνεσιν ἐπίγειον οἱ ἀπόστολοι ὑπελάμβανον, καθά τινες ἔφασαν, διὰ τί ὁ κύριος περὶ ταύτης πρὸς αὐτῶν ἐρωτώμενος οὐ μόνον αὐτοὺς οὐ διωρθώσατο, ἀλλὰ καὶ ἐπέσφιγξεν αὐτῶν τὴν ἄγνοιαν φήσας C
πρὸς αὐτούς· [1] Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ; Αὕτη δὲ ἡ ἀπόκρισις βεβαιοῖ τὴν ἐκείνων ἐρώτησιν.

Ἀπόκρισις.

Καὶ τοῦτο ἕν ἐστι τῶν πρὸ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος μὴ δυναμένων γνωσθῆναι ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κατὰ τὸ εἰρημένον· [2] Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἐκεῖνο ὁδηγή- D
σει ὑμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Μαθόντες δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τὸ [3] Τὴν κοιλίαν καὶ τὰ βρώματα ὁ θεὸς καταργεῖ, ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως εἰς τὴν ἔννοιαν μετηνέχθησαν τὴν πρέπουσαν τῇ καταστάσει τῶν ἀνισταμένων ἐκ τῶν νεκρῶν, ἐν ᾗ οὔτε βρῶσις οὔτε πόσις οὔτε γάμος, ἀλλα [4] ἰσάγγελοι ἔσονται οἱ τῆς ἀναστάσεως υἱοί. Τὸ οὖν [5] Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, οὐκ ἔχει σχῆμα

3. ἀποβεβληκότος] Maran. ἀποβληκότος vitiose. Scriptor autem illud verbum, ut Sylburgius recte observavit, absolute accepit et neutraliter, ut sit quaedam hypallage, pro: ὁρῶντες ἐν τῇ γῇ ἀποθανόντε καὶ τὴν φύσιν ἀποβεβληκὸς τὸ σπέρμα.

4. τὴν βλάστην] Suspicatus fueris τὴν βλάστησιν. Noli mutare.

ma potestate voluntatis, quam nulla difficultas moratur in iis quae vult efficiendis. Usus est autem apostolus seminum exemplo ad adstruendam resurrectionem mortuorum, ut ex comparatione fidem faciat resurrectionis doctrinae: quia, quemadmodum minime dubitamus quin semen germinaturum sit, quamvis semen in terra mortuum videamus et naturam suam amisisse, ita non debemus mortuorum resurrectionem increduli rejicere; nam deus, qui dedit naturae ut semine operetur germen, multo magis ipse potest a morte excitare defunctos.

Quæstio 112.

Si *regnum Israelis* gloriam et delicias et remissionem terrenam existimaverunt apostoli, ut nonnulli dixere: cur dominus ea de re ab illis interrogatus non modo eos non castigavit, sed etiam eorum adstrinxit ignorantiam dum iis dicit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta*, *quae pater posuit pro sua potestate?* Haec ipsa responsio eorum confirmat interrogationem.

Responsio.

Et hoc ipsum ex iis unum est quae ab apostolis ante adventum spiritus sancti cognosci non potuerunt pro eo quod dictum est: *Multa habeo quae vobis dicam*, *sed non potestis ea nunc ferre; quando autem venerit ille spiritus veritatis, ducet vos ad omnem veritatem.* Ubi vero a spiritu edocti sunt illud *Et ventrem et escas deus abolebit*, ex opinione judaica ad sensum translati sunt statui eorum qui ex mortuis resurgunt convenientem: in quo neque esca neque potio neque matrimonium est, sed *angelis dei similes erunt resurrectionis filii.* Illud ergo *Non vestrum est nosse tempora vel momenta*, *quae pater posuit pro sua potestate*, non eo spectat ut con-

1. *Οὐχ . . . ἐξουσίᾳ*] Actt. apostt. I. 7..

2. *Πολλὰ . . . ἀλήθειαν*] Evang. Joann. XVI. 12..

3. *Τὴν . . . καταργεῖ*] Ep. 1. ad Cor. VI. 13..

4. *ἰσάγγελοι . . . υἱοί*] Ev. Luc. XX. 36..

5. *Οὐχ ... ἐξουσίᾳ*] Vid. not. 1..

βεβαιωτικὸν ἐρωτησάντων ἐν τῇ κατ' ἄγνοιαν ὑπολήψει, ἀλλ' ἀπορητικὸν ἀμφοτέρων, τῆς τε κατὰ τὸν χρόνον καὶ τῆς κατὰ τὸν 467
τρόπον ὑπολήψεως τῶν ἐρωτησάντων. Δηλοῖ δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὸν τρόπον ἐκείνης τῆς καταστάσεως ἐν οἷς λέγει· [6]Ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστι βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

Ἐρώτησις ριγ'.

[1]Εἰ τέλειον τότε νοοῦμεν [2]τὸ τέλειον [κατὰ τὸ εἰωθὸς] ὅτε πάντα κέκτηται τέλεια, τέλειον δὲ ἄκρως τὸ καθ' ὁτιοῦν προσ- B
θήκην ἢ αὔξησιν μὴ δεχόμενον, πῶς ὁ θεὸς μὲν προϋπάρχων τῆς κτίσεως, ὕστερον δὲ τὴν κτίσιν ποιησάμενος, οὕτω [3]θεὸς τὸ δημιουργὸς ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα προσέλαβε, καὶ ἐκ τοῦ θεὸς εἰς τὸ καὶ δημιουργὸς εἶναι τὴν αὔξησίν τε καὶ τὴν γένεσιν δέδεκται;

Ἀπόκρισις.

Ἄλλο τὸ [4]αὐτὸ εἶναι, καὶ ἄλλο τὸ ἄλλου εἶναι· ἄσχετον μὲν C
τὸ αὐτὸ εἶναι, σχετικὸν δὲ τὸ ἄλλου εἶναι. Ἐπειδὴ οὖν τὸ τέλειον τοῦ θεοῦ ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι, διὰ τοῦτο οὐκ αὔξει αὐτὸν τὸ ἄλλου εἶναι. Καὶ καθάπερ τὸ ἀρχὴν εἶναι ἀριθμοῦ οὐδὲν συντελεῖ τῷ ἑνὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ τελειότητα (καὶ γὰρ μὴ ὄντος αὐτοῦ ἀρχῆς ἀριθμοῦ τέλειον ἦν, καὶ γινομένου αὐτοῦ ἀρχῆς ἀριθμοῦ οὐκ ηὐξήθη), οὕτως καὶ ὁ θεὸς πρὸ τῆς κτίσεως ἦν τέλειος, καὶ μετὰ τὴν κτίσιν οὐκ ηὐξήθη. Οὐδὲν οὖν τῶν διὰ τῆς κτίσεως αὔξει θεόν ([5]Σὺ γάρ, φησίν, ὁ αὐτὸς εἶ), ἀλλὰ τὴν σχέ- D
σιν ἣν ἔχει πρὸς τὴν κτίσιν πολυτρόπως ([6]Σφόδρα, φησίν, ὑπερυψώθης ὑπὲρ πάντας τοὺς θεούς), καὶ γὰρ ὡς πατὴρ καὶ δεσπότης καὶ κριτὴς καὶ ποιμὴν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. [7]Καὶ κα-

6. Ἡ βασιλεία ... ἁγίῳ] Ep. ad Rom. XIV. 17..

1. Εἰ τέλειον etc.] De Quaestt. 113. et 114., ab Origenis sentiendi ratione non abhorrentibus, Gassium l. c. p. 78. sq. adeas.

2. τὸ τέλειον etc.] Codd. msti, Stephan., Sylburg., Morell. τὸ τέλειον * ὅτε —. Maranus spatium vacuum prorsus neglexit, at Sylburgius supplevit *κατὰ τὴν συνήθειαν λεγόμενον (quod perfectum more solito dicitur).*

3. θεὸς] Vid. Quaest. 78. not. 8..

4. αὐτὸ εἶναι] Wolfius ἑαυτοῦ εἶναι voluit, quia sequitur ἄλλου εἶναι. Nulla mutandi necessitas.

5. Σὺ ... εἶ] Psalm. CI. 27..

firmentur qui opinione ducti non scienter suscepta interrogaverant, sed ut in angustias conjiciantur utraque, scilicet quae interrogantes opinantur et de tempore et de modo. Declarat vero etiam Paulus modum illius status quum dicit: *Regnum dei non est cibus et potus, sed justitia et pax et laetitia in spiritu sancto.*

Quæstio 113.

Si perfectum esse tum demum intelligimus solito more id quod perfectum est quum omnia habet suis absoluta numeris, perfectum autem id summe est quod prorsus nulla re accessionem vel incrementum recipit: quomodo deus, qui ante creationem fuit et postea creationem perfecit, ita *opificis* et nomen et rem recepit, atque, quum esset deus, opifex factus est et hoc titulo auctus?

Responsio.

Aliud est idem esse, et aliud alterius esse; atque idem quidem esse relationem non admittit, alterius autem esse relationem admittit. Quandoquidem igitur perfectio dei in eo est quod idem sit: idcirco non auget eum id quod alterius est. Ac quemadmodum unitati nihil confert ad ejus perfectionem, quod principium sit numeri (nam etiamsi numeri principium non esset, perfecta tamen esset: et quum principium numeri facta sit, non tamen est aucta): ita deus quoque ante creationem erat perfectus, et post creationem auctus non est. Non igitur quidquam eorum quae per creationem sunt auget deum (*Tu enim*, inquit, *idem es*), sed relationem quam ad creaturam obtinet multifariam (*Nimis*, inquit, *exaltatus es super omnes deos*), scilicet tamquam pater et dominus et judex et pastor et quae sunt his similia. Ac quemad-

6. *Σφόδρα . . . θεούς*] Psalm. XCVI. 9..

7. *Καὶ καθάπερ* etc.] Codd. msti *καὶ καθάπερ* etc. . . . *κόσμους* * *το καὶ δύναται ποιεῖν* etc. . . . *εἰς τὸ ὑπερ* * *ον· εἰ δὲ* etc.. Sic editores quoque, nisi quod Maranus priorem lacunam male praetermisit. Sylburgius autem a Lango monitus legit: *καὶ καθάπερ . . . κόσμους,* [*καίπερ τοῦ*]*το* [*καὶ ἐδύνατο*] *καὶ δύναται ποιεῖν, . . . εἰς τὸ ὑπὲρ* [*πάντας ὑπερυψοῦσθαι, οὕτως οὐδὲ αὔξην τινὰ ἔλαβεν ἐκ τοῦ ἕνα*

θάπερ ὁ θεὸς μὴ ποιήσας πλείονας κόσμους, [καίπερ τοῦ]το καὶ δύναται ποιεῖν, οὐκ ἀτελὴς ἐκ τούτου ἐδείχθη ἡ αὐτοῦ τελειότης εἰς τὸ ὑπερ[υψοῦσθαι αὐτ]όν· εἰ δὲ μὴ ποιήσας πλείονας κόσμους ὁ θεὸς οὐκ ἐμειώθη, οὐδ' ἄρα ποιήσας ἕνα κόσμον ηὐξήθη.

Ἐρώτησις ριδ'. 468

Εἰ τὸ εἶναι τῇ δυνάμει τοῦ εἶναι τῇ ἐνεργείᾳ καθέστηκεν ἔλαττον, πῶς ὁ τοῦ κόσμου ποιητής, πρὸ τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ποιητὴς [1] ὢν δυνάμει καὶ οὐκ ἐνεργείᾳ, τῷ τῆς ἐλαττώσεως οὐχ ὑποπίπτει ὀνόματι;

Ἀπόκρισις.

Ὧν ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας φυσικῇ τινι ἀνάγκῃ ὑφέστηκεν, B τούτων ἡ δύναμις ἐλάττων τῆς ἐνεργείας καθέστηκεν· οὗ δὲ ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας οὐ φυσικῇ ἀνάγκῃ ἀλλὰ ἰδίᾳ βουλῇ ὑφέστηκεν, οὗτος ἀνυπόβλητος τῷ τῆς ἐλαττώσεως ὀνόματι. [2] Διενοήθης, φησί, καὶ πάντα σοι πάρεστιν.

Ερώτησις ριε'.

Εἰ τὸ κλίνειν τὸ γόνυ ἐν ταῖς προσευχαῖς τοῦ ἑστῶτας εὔχεσθαι μᾶλλον θεῷ τοὺς εὐχομένους [1] παρίστησι καὶ πλεῖον ἐφέλκεται τὴν θείαν συμπάθειαν, διὰ τί ἐν ταῖς κυριακαῖς ἡμέραις καὶ C ἀπὸ τοῦ πάσχα ἕως τῆς πεντηκοστῆς γόνυ οὐ κλίνουσιν οἱ εὐχόμενοι; Πόθεν δὲ καὶ ἡ τοιαύτη ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἰσῆλθε συνήθεια;

Ἀπόκρισις.

[2] Ἐπειδὴ ἀμφοτέρων ἐχρῆν ἡμᾶς ἀεὶ μεμνῆσθαι, καὶ τῆς ἐν ταῖς ἁμαρτίαις πτώσεως ἡμῶν καὶ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν, δι' ἧς ἐκ τῆς πτώσεως ἀνέστημεν, διὰ τοῦτο ἡ ἐν ταῖς ἓξ ἡμέραις ἡμῶν γονυκλισία σύμβολόν ἐστι τῆς ἐν ταῖς ἁμαρτίαις πτώσεως

δημιουργῆσαι κόσμον]· εἰ δὲ etc. — h. e. *et quemadmodum ... imperfecta probata non est perfectio ejus, qua super [omnes deos exaltatus est: ita neque eo, quod unum condidit mundum, incrementum aliquod cepit]; quodsi propterea* etc.. At tamen ista explendi ratione, sequentia si respicis, mira exsisteret tautologia. Maranus: καὶ καθάπερ ... κόσμους, ὃ (pro το) καὶ δύναται ποιεῖν ... εἰς τὸ ὑπερ[υψωθῆναι αὐτ]όν· εἰ δὲ etc.. — Est in enuntiatione, prout supra in textu comparet, duplex ἀνακολουθία: ὁ θεὸς ... ἡ αὐτοῦ τελειότης, atque: κα-

modum, quod deus plures mundos non condiderit, quum id etiam praestare posset, non ideo manca demonstrata est perfectio ejus quominus superexaltetur: — si, inquam, propterea quod plures mundos non condiderit deus imminutus non est, eo certe quod unum mundum condiderit adauctus quoque non est.

Quæstio 114.

Si potestate esse minus est quam actu esse: quomodo mundi conditor, quum ante mundum conditum potestate conditor fuerit et non actu, non huic incommodo subjectus est ut minus de eo dicatur?

Responsio.

Quorum operandi potestas naturali quadam necessitate constat, eorum potestas minor est quam actus; cujus autem potestas operandi non naturali necessitate sed propria voluntate constat, in eum minus non cadit. *Cogitasti*, inquit, *et omnia tibi praesto sunt.*

Quæstio 115.

Si genu flectere in precibus magis deo precatores commendat quam stantes precari ac magis divinam misericordiam conciliat: quare dominicis diebus et a paschate usque ad pentecosten genu non flectunt qui precantur? Unde autem talis etiam in ecclesias ingressum habuit consuetudo?

Responsio.

Quandoquidem utriusque nos semper meminisse oportet, et nostri in peccata lapsus et gratiae Christi nostri, per quam ex peccatis surreximus, idcirco genuum in sex diebus flexio signum est nostri in peccata lapsus: quod autem die domini-

ϑάπερ ... εἰ. Sed nullam habet offensionem. Particula δέ, quod quidem apud classicos quoque scriptores observas, infertur post εἰ, ut ad sententiam primariam (nostr. *also)* revocet.

1. ὢν] Maran. male ὤν.

2. *Διενοήϑης ... πάρεστιν*] Is locus unde sumtus sit equidem nescio; exstat quoque infra in Quæstt. Gentt. ad Christ. 11, 4.: *Διενοήϑης, φησί, καὶ πάρεστιν.*

1. *παρίστησι*] Pro *συνίστησι.*

2. *'Επειδὴ* etc.] Cf. Gass. l. c. p. 117. sq..

ἡμῶν, τὸ δὲ ἐν τῇ κυριακῇ μὴ κλίνειν γόνυ σύμβολόν ἐστι τῆς D
ἀναστάσεως, δι᾽ ἧς τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῶν τε ἁμαρτημάτων καὶ τοῦ ἐπ᾽ αὐτῶν [3] τεθανατωμένου θανάτου ἠλευθερώθημεν. Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν δὲ χρόνων ἡ τοιαύτη συνήθεια ἔλαβε τὴν ἀρχήν, καθώς φησιν ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ μάρτυς καὶ ἐπίσκοπος Λουγδούνου, [4] ἐν τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ἐν ᾧ μέμνηται καὶ περὶ τῆς πεντηκοστῆς, ἐν ᾗ οὐ κλίνομεν γόνυ, ἐπειδὴ ἰσοδυναμεῖ τῇ ἡμέρᾳ τῆς κυριακῆς κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν περὶ αὐτῆς αἰτίαν.

Ἐρώτησις ρις΄. 469

Εἰ ἀνιστάμενος ὁ δεσπότης ἀπὸ τοῦ μνήματος [1] τὰ ἐντάφια ἐν τῷ τάφῳ κατέλιπε, πῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἢ γυμνὸν αὐτὸν ὀφθέντα ἢ ἑτέρωθεν αὐτὸν ἐσθῆτα κομισάμενον ἡ γραφὴ οὐχ ἱστόρησεν; Εἰ δὲ μήτε ἑτέρωθεν ἀμφιάσματα εἴληφε μήτε γυμνὸς τοῖς τότε αὐτὸν ὁρῶσιν ἐφαίνετο, πῶς ἀληθὲς ὅτι τὰ ἱμάτια ἐν τῷ τάφῳ κατέλιπεν;

Ἀπόκρισις.

Τὰ μὲν ἱμάτια τοῦ σωτῆρος μετὰ τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν B
οἱ στρατιῶται διεμερίσαντο· τὰ δὲ μετ᾽ αὐτοῦ εἰσενεχθέντα εἰς τὸν τάφον [2] ε[ἰς ὑπηρ]εσίαν τοῦ ζῶντος ἀνεπιτήδεια ἦν· τὰ δὲ ἱμάτια, ἃ ἐφόρει ὁ κύριος μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἢ ἐδημιούργησεν ἢ ἔλαβεν ἀλλαχόθεν, ὡς ἔλαβε καὶ τὸν πῶλον εἰς κάθισμα· ἑκάτερον γὰρ ἠδύνατο, καὶ τὸ δημιουργῆσαι καὶ τὸ λαβεῖν ἀλλαχόθεν. Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν [3] ὑπὸ τοῦ κυρίου λεχθέντων, ὧν ἡ C
θεία γραφὴ τὰς ἱστορίας οὐ περιέχει, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν [4] ἐνδύματα [ἐν τοῖς ἀνιστορήτοις τίθενται· καὶ οὐκ

3. τεθανατωμένου] Codd. msti in marg. τετραμμένου.

4. ἐν τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ] De deperdita hac Irenaei scriptione adeas quae Stieren. in *Erschii et Gruberi Allgem. Encyklop. der Wissensch. u. Künste* Sect. II. P. XXIII. (Lips. 1844. 4.) p. 365. (not. 45.) et Gass. l. c. not. 63. observarunt.

1. τὰ ἐντάφια] I. q. in Resp. ad Quaest. 117. τὰ τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἱμάτια. Eadem significatione reperitur ista vox apud Lucianum.

2. εἰς ὑπηρεσίαν] Codd. msti et editi ε * εσίαν. Sylburgius hanc quoque supplendi rationem proponit: ἐ[κεῖνα εἰς ὑπηρ]εσίαν — quum ejusmodi epanalepsis huic scriptori non infrequens sit.

3. ὑπὸ τοῦ κυρίου] Addendum est vel subaudiendum γεγονέναι (Ma-

ca genu non flectimus signum est resurrectionis, per quam Christi gratia et a peccatis liberati sumus et a debita peccatis morte quae destructa est. Ab apostolicis autem temporibus initium habuit ejusmodi consuetudo, quemadmodum ait beatus Irenaeus, martyr et episcopus Lugdunensis, in libro de paschate, in quo etiam pentecostes meminit, in qua non flectimus genu, quia ejusdem momenti est ac dies dominica secundum allatam de hac die causam.

Quæstio 116.

Si resurgens dominus ex monumento vestimenta sepulcralia in sepulcro reliquit: quomodo eum post resurrectionem aut nudum apparuisse aut aliunde vestimenta sumsisse scriptura non enarravit? Sin neque aliunde amictum sumsit neque nudus iis qui eum tunc viderunt apparuit: quomodo verum est vestimenta illum in sepulcro reliquisse?

Responsio.

Servatoris quidem vestimenta milites, postquam eum crucifixere, partiti sunt; quae autem cum eo in sepulcrum illata sunt non erant ad usum viventis idonea; vestimenta vero, quae post resurrectionem dominus gestavit, vel creavit vel aliunde sumsit, quemadmodum etiam pullum sumsit cui insideret: utrumque enim poterat, et creare et aliunde sumere. Quum autem multa sint a domino facta, quorum historiam divina scriptura non continet, necessario etiam vestimenta, quae post resurrectionem gestavit, in eorum numero ponuntur quae

ran.), aut legendum *λεχθέντων* [*τε*] *καὶ πραχθέντων* (ita ut ansa erroris cernatur in repetito *—θέντων*), aut — quod ob ea quae sequuntur praeferendum videtur — pro *λεχθέντων* scribendum *πραχθέντων*.

4. *ἐνδύματα* etc.] Codd. msti et editi *ἐνδύματα * ιν εὔλογον τὸ ἐκ πάντων τῶν ἀνιστορ * ἀνιστορήτου ζητεῖν τὴν αἰτίαν, οὐ * τοῦ ἀνιστορήτου* etc.. Sylburgio lacuna sic explenda videtur esse: *ἐνδύματα [ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἐδημιουργήθη ἢ ἀλλαχόθεν ἐλήφθη· ἔχει μὲν γὰρ πρόφασ]ιν εὔλογον τὸ ἐκ πάντων τῶν ἀνιστορ[ημένων παντὸς τοῦ] ἀνιστορήτου ζητεῖν τὴν αἰτίαν, οὐ [μὴν καὶ εὔλογον τὸ ἐκ] τοῦ ἀνιστορήτου* etc. — transfert: ... *etenim plausibilem rationem habet, ex omnibus in historiam relatis cujusvis in historia*

ἔστ]ιν εὔλογον τὸ ἐκ πάντων τῶν ἀνιστορ[ήτων μόνου τούτου] ἀνιστορήτου ζητεῖν τὴν αἰτίαν, οὐ[δ' ἐκ] τοῦ ἀνιστορήτου κατασκευάζειν τὴν ἀπορίαν περὶ τοῦ ἐνδύματος τοῦ κυρίου, ἀλλ' ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ λαβεῖν τὴν πίστιν περὶ τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ.

Ἐρώτησις ριζ'.

[1] Εἰ σῶμα παχυμερὲς θυρῶν κεκλεισμένων κεκωλυμένην ἔχει D
τὴν πάροδον, πῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν πρὸς τοὺς μαθητὰς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθεν ὁ κύριος; Ἀλλ' εἰ μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν ἔνδον ὁρώμενον σῶμα ἐτύγχανε, πῶς ὁ λίθος ὁ τῷ δεσποτικῷ ἐπικείμενος μνήματι ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἀπεκυλίσθη διὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔγερσιν; Εἰ δὲ ἀληθεύει ἡ γραφὴ περὶ τῆς τῶν θυρῶν λέγουσα κλείσεως, δῆλον ὅτι οὐ σῶμα ἀλλὰ πνεῦμα εἰσῆλθεν. Εἰ δὲ τὸ σῶμα ποτὲ μὲν ἦν σῶμα, ποτὲ δὲ πνεῦμα ἐγίνετο, πῶς οὐχὶ τροπὴν τὰ τῆς τοῦ σώματος οὐσίας ἐδέχετο;

Ἀπόκρισις. 470

[2] Ὥσπερ οὐ κατὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος εἰς τὸ πνεῦμα τροπὴν περιεπάτησεν ὁ κύριος ἐπὶ τὴν θάλατταν, ἀλλὰ τῇ θείᾳ αὐτοῦ δυνάμει βατὴν ἐποίησε τὴν εἰς περιπάτησιν ἄβατον θάλατταν οὐ μόνον τῷ ἑαυτοῦ σώματι ἀλλὰ καὶ τῷ τοῦ Πέτρου, οὕτως τῇ ἑαυτοῦ θείᾳ δυνάμει καὶ τοῦ μνήματος ἐξῆλθε τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ μνήματι, καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰσῆλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Οὐ γὰρ διὰ τὴν αὐτοῦ ἔγερσιν τοῦ λίθου ἐκ B
τοῦ μνήματος ἐγένετο ἡ ἀφαίρεσις, ἀλλὰ διὰ τὸ δηλωθῆναι τοῖς ὁρῶσι τὴν ἀνάστασιν· τὸ γὰρ ἐν τῷ μνήματι τὰ μὲν τοῦ ἐνταφιασμοῦ αὐτοῦ ὁρᾶν ἱμάτια, αὐτὸν δὲ μὴ ὁρᾶν, δεῖγμα τῆς αὐτοῦ ἐναργέστατον γέγονεν ἀναστάσεως. Χρὴ δὲ ἡμᾶς ἐννοῆσαι ὅτι τὰ ἰσοδύναμα τὴν αὐτὴν ἔχει πίστιν συγχωρουμένων αὐτῶν

praetermissi causam quaerere: at non item rationabile fuerit, ex eo quod in historiam relatum non sit, dubitationem exstruere de domini vestimento, sed etc.. Marano autem haec scribendi ratio placet: ἐνδύματα [ἀνιστόρητα ὄντα, οὐκ ἔστ]ιν εὔλογον τὸ ἐκ πάντων (τῶν post πάντων omisit) ἀνιστο[ρήτων μόνου τούτου] ἀνιστορήτου ζητεῖν τὴν αἰτίαν, οὐ[δ' ἐκ] τοῦ ἀνιστορήτου etc. — interpretatur: *Cum autem multa sint ... non continet, necessario et Christi vestimenta cum*

non sunt narrata; atque aequum non est ex omnibus rebus, quae narratae non fuerunt, de hac una causam quaerere cur narrata non fuerit, neque ex eo quod narrata non fuerit est dubitatio conflanda de domini vestitu, sed ex ejus potentia fides vestitus ejus petenda.

Quæstio 117.

Si corpus crassum foribus clausis prohibitum habet ingressum: quomodo post resurrectionem ad discipulos januis clausis venit dominus? Atenim si verum est id quod foribus clausis intus visum est fuisse corpus: quomodo lapis dominico impositus monumento ab angelo revolutus est propter ipsius corporis resurrectionem? Sin autem verum est quod dicit scriptura januas fuisse clausas, manifestum est non corpus sed spiritum ingressum fuisse. Sed si corpus alias corpus erat, alias spiritus fiebat: quomodo non mutata est corporis essentia?

Responsio.

Quemadmodum non corporis in spiritum mutatione ambulavit dominus super mare, sed divina sua potentia impervium ad ambulandum mare pervium fecit non solum suo sed etiam Petri corpori: ita divina sua potentia et e monumento exiit quum lapis monumento impositus esset, et ad discipulos venit quum januae clausae essent. Non enim propter ejus resurrectionem lapis e monumento ablatus est, sed ut videntibus ostenderetur resurrectio; nam quum in monumento illius quidem vestes, quibuscum sepultus fuerat, viderentur, ipse autem non videretur, signum id fuit manifestissimum ipsius resurrectionis. Illud porro nobis considerandum est, quae ejusdem sunt momenti ea pariter et concessa et negata fidem ob-

in hoc numero ponenda sint: aequum non est ex tot rebus etc.. Sed commation τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐνδύματα ἀνιστόρητα ὄντα in ista orationis structura ferri nequit.

1. *Εἰ* etc.] Quaestionis materiam evv. Joann. XX. 19. sqq. et Matth. XXVIII. 2. praebuere.

2. Ὥσπερ etc.] Cf. ev. Matth. XIV. 24. sqq..

καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει [3] πίστιν ἀναιρουμένων αὐτῶν· ἰσοδυναμεῖ δὲ τὸ περιπατεῖν ἐπὶ τὴν θάλατταν ἐν [4] ἀτρέπτῳ σώματι τῷ εἰσελ- C θεῖν πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἐν ἀτρέπτῳ σώματι τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Καὶ ὅτι τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐν τῇ φύσει γινόμενα κατὰ τὴν θείαν δύναμιν ἀδύνατον κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως ποιήσασθαι τὴν παράστασιν, διὸ πτοηθέντων τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ εἰσόδῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ψηλαφᾶν τοὺς πεπονθότας τόπους τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅτι οὐ κατὰ τροπὴν τοῦ σώματος εἰς [5] τὸ πνεῦμα ἐποίησεν εἰς αὐτοὺς τὴν εἴσοδον, ἀλλὰ ἐν παχυμερεῖ σώματι τῇ θείᾳ αὐτοῦ δυνάμει ποιητικῇ τῶν ὑπὲρ φύσιν.

Ἐρώτησις ριη'.

Εἰ πάντα ὁ θεὸς ποιήσας κατὰ κύκλον τῆς φύσεως τοῦ παν- D τὸς δεσπότης καθέστηκε, διὸ καὶ Δαυὶδ ἐν παντὶ τόπῳ τῆς τοῦ κυρίου δεσποτείας εὐλογεῖν ἡμῖν τὸν κύριον [1] ἐγκελεύεται, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίρειν ἡμᾶς πρὸς τὸν θεὸν ὁσίους χεῖρας [2] ἐντέλλεται, διὰ τί, ὡς σεμνὸν ἔργον τε καὶ οἰκητήριον θεῖον τὸ πρὸς τὸ ἡλιακὸν κλίμα νομίζοντες, ἐν αὐτῷ ἀφορῶντες τοὺς ὕμνους καὶ τὰς προσευχὰς τῷ θεῷ ἀναπέμπομεν; Τίνες δὲ καὶ οἱ ταύτην τὴν συνήθειαν [3] τοῖς Χριστιανοῖς ἐκδιδάξαντες;

Ἀπόκρισις. 471

[4] Ἐπειδὴ τῶν παρ' ἡμῖν τὰ τιμιώτερα εἰς τιμὴν τοῦ θεοῦ ἀφορίζομεν, κατὰ δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν τιμιωτέρα ἐστὶν ἡ ἀνατολὴ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς κτίσεως, διὰ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς νεύομεν πρὸς ἀνατολὴν πάντες. [5] Καθάπερ τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ κατασφραγίζομεν τοὺς τῆς σφραγῖδος ταύτης δεομένους, ἐπειδὴ τιμιωτέρα νενόμισται τῆς ἀριστερᾶς, καί-

3. πίστιν] Legendum videtur (Maran.) ἀπιστίαν, ut reddendum sit: *ea et concessa pariter credi et negata pariter rejici.* Sensus: Idem valet Christi deambulatio super mare corpore non mutato et ingressus ad discipulos foribus clausis corpore non mutato; quodsi talem ingressum negaveris, etiam concessam istiusmodi deambulationem negabis. Utrumque, deambulatio et ingressus, miraculoso modo factum est, divina Christi potestate.

4. ἀτρέπτῳ] Scribendum Maran. existimavit τρέπτῳ. Male.

5. τὸ] Maran. contra codd. omisit.

1. ἐγκελεύεται] Cf. Ps. CII. 22.

tinere; ejusdem autem momenti est mare perambulare corpore non mutato atque ingredi ad apostolos corpore non mutato foribus clausis. Et quia quae in natura supra naturam divina potentia fiunt ea non possunt petita ex natura ratione demonstrari, propterea discipulis ejusmodi ingressu exterritis permisit ut contrectarent corporis sui partes, quae passae fuerant, ac viderent se non corporis mutatione in spiritum ad eos ingressum esse, sed solido corpore per divinam suam potentiam ea quae supra naturam sunt operantem.

Quæstio 118.

Si deus, quia omnia fecit quae naturae ambitu continentur, universi dominus exstitit, unde et David hortatur ut in omni loco domini dominationis benedicamus dominum, et apostolus similiter praescribit ut in omni loco puras manus ad deum tollamus: quare, ut opus venerabile et dei sedem habentes eam partem quae ad solem orientem posita est, ad eam respicimus quum hymnos et preces deo offerimus? Quinam autem hanc etiam consuetudinem Christianos edocuerunt?

Responsio.

Quandoquidem eorum quae apud nos sunt praestantiora in honorem dei destinamus, hominum autem opinione praestat oriens caeteris mundi partibus: idcirco precationis tempore convertimur omnes ad orientem. Quemadmodum dextra manu in nomine Christi consignamus eos qui hoc signaculo indigent, quia honorabilior existimatur quam laeva, quamvis situ et non

2. *ἐντέλλεται*] Cf. ep. 1. ad Tim. II. 8..

3. *τοῖς Χριστ. ἐκδιδ.*] Exspectabas *τοὺς Χριστιανοὺς ἐκδιδάξαντες*. Sed etiam in Apoc. II. 14. comparet *διδάσκειν* sequente dativo personae, secundum recentt. editt.: *ὃς ἐδίδασκεν τῷ Βαλάκ*.

4. *Ἐπειδὴ* etc.] Cf. Tertullian. Apol. c. 16.. Alios patres de eodem ritu disputantes laudarunt Jac. Thomasius De ritu veterum Christianorum precandi versus orientem (Lips. 1670. 4.) c. 2. et 8. et Gass. l. c. p. 119. sq.. — Pseudo-Justinus haud dubie ad Origen. de orat. c. 32. respexit.

5. *Καθάπερ ... ὑπάρχει· οὕτως*] Vulgo male sic distinctum est: ... *πάντες· καθάπερ . . . ὑπάρχει. οὕτως* etc..

τοι θέσει καὶ οὐ φύσει διαφέρουσα ταύτης ὑπάρχει· οὕτως καὶ ἡ B ἀνατολή, ὡς τιμιώτερον μέρος τῆς κτίσεως, εἰς προσκύνησιν θεοῦ ἀφώρισται. Οὐκ ἐναντιοῦται δὲ τῇ προφητικῇ τε καὶ ἀποστολικῇ φωνῇ τὸ πρὸς τὴν ἀνατολὴν ποιεῖν ἡμᾶς τὰς εὐχάς. Ἐν παντὶ γὰρ τόπῳ ὑπάρχει ἡ ἀνατολὴ τοῖς εὐχομένοις· καὶ ἐπειδὴ ἐφ' ὃ μέρος [6] τὴν ὁρατὴν αἴσθησιν κεκτήμεθα κατὰ τοῦτο τὸ μέρος προσκυνοῦμεν, ἀδύνατον δὲ ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς εἰς τὰ τέτταρα μέρη τῆς κτίσεως ἀποβλέπειν, διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἓν μέρος τῆς κτίσεως ἀφορῶντες ποιοῦμεν τὴν προσκύνησιν, οὐχ ὡς μόνον ἔργον τοῦ C θεοῦ οὐδ' ὡς εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ τοῦτο ἀφωρισμένον, ἀλλ' εἰς τόπον προσκυνήσεως τῆς παρ' ἡμῶν προσαγομένης θεῷ τεταγμένον. Τὸ δὲ ἔθος, παρ' ὧν εἴληφεν ἡ ἐκκλησία τὸ εὔχεσθαι, παρὰ τούτων [7] εἴληφε καὶ τὸ ποῦ εὔχεσθαι, τοῦτο δὲ παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

Ἐρώτησις ριθ'.

Εἰ [1] μήτε τοὺς ἐκ τῶν δένδρων καρποὺς μήτε τῆς τῶν κρεῶν ἐδωδῆς οἱ πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ μετελάμβανον, καθὼς τινες τῶν D πατέρων ἐδίδαξαν, πῶς ὁ Ἄβελ ἐκ τῶν στεάτων τῶν προβάτων ὧν ἐποίμαινε, καὶ ὁ Κάϊν ἐξ ὧν ἐγεώργει καρπῶν τῆς γῆς ὁμοίως [2] προσέφερε; Καὶ δῆλον ὡς ἑκάτερος αὐτῶν τῆς οἰκείας βρώσεως προτιμῶν τὸ θεῖον τῇ τοιαύτῃ θυσίᾳ ἐκέχρητο. Εἰ δὲ τὰ ἄχρηστα αὐτοῖς τῷ θεῷ προσεκόμιζον, πῶς τῇ τοιαύτῃ προσφορᾷ τὸ ἀεὶ ὂν οὐχ ὕβριζον; Ἀζήμιον γὰρ αὐτῷ καὶ χλευαστικὴν χάριν ἕκαστος αὐτῶν κατετίθετο. Πῶς οὖν ἡ μὲν τοῦ Κάϊν θυσία ἀπόβλητος, τὰ δὲ τοῦ Ἄβελ δῶρα αἰδέσιμα γέγονεν;

Ἀπόκρισις. 472

Ὁ μακάριος ἀπόστολος, ὁ τῶν πατέρων πατὴρ καὶ εὐσεβείας διδάσκαλος, φησί· [3] Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; Τίς ποιμαίνει ποίμνιον, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει; — ἀντὶ τοῦ οὐδείς. Ἀλλ' εἰ μηδείς, δῆλον ἄρα ὅτι οὐδὲ ὁ Ἄβελ ἐποίμαινε τὴν ποίμνην, ἵνα μὴ ἐσθίῃ τοῦ γά-

6. τ. ὁρατὴν αἴσθ. κεκτ.] Langus: *in quam partem videndi sensum convertimus*. Vult Maran. legi τῇ ὁρατικῇ αἰσθήσει κεχρήμεθα. Non mutamus.

7. εἴληφε] Vulgo εἰληφέναι.

1. μήτε τοὺς ἐκ τῶν δένδρων καρποὺς] Quum absurdum dictu sit

natura differat: ita oriens, ut pars mundi praestantior, ad deum adorandum est destinatus. Neque propheticae autem neque apostolicae voci repugnat, ut ad orientem precemur. Nam in omni loco praesto est oriens precantibus; et quia in quam mundi partem adspiciendi facultatem habemus ad eam partem adoramus, fieri autem non potest ut precationis tempore ad quatuor mundi partes respiciamus: propterea ad unam mundi partem respicientes adorationem perficimus, non quod sola sit opus dei et deo ad habitandum destinata, sed ad locum adorationis, quam deo exhibemus, apposita. A quibus autem ecclesia morem precandi accepit ab iis etiam accepit ubi precandum sit consuetudinem, id est a sanctis apostolis.

Quæstio 119.

Si neque arborum fructibus neque escis carnium homines ante diluvium utebantur, prout patrum nonnulli dixere: quomodo Abel ex adipe ovium, quas pascebat, et Cain ex fructibus terrae, quos colebat, sacrificium similiter obtulit? Ac liquet utrumque, dum proprio cibo numen divinum habet potius, ejusmodi sacrificio usum esse. Sin quae inutilia ipsis erant ea obtulerunt deo: quomodo ejusmodi sacrificio id quod semper est non contumelia affecerunt? Immune enim ei et ridiculum donum uterque offerebat. Quomodo igitur Caini victima rejecta, Abelis vero dona in pretio fuerunt?

Responsio.

Beatus apostolus, patrum pater et pietatis doctor, ait: *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non edit?* — id est *nemo*. Quodsi nemo, liquet profecto neque Abelem ita gregem pavisse, ut de lacte gregis sui non ederet, neque Cainum ita

ne fructus quidem arborum cibum ante diluvium fuisse, Marano (in Add.) emendandum hoc modo videtur: *Εἰ μηδενὸς εἰ μὴ τοῦ ἐκ τῶν δένδρων καρποῦ —: si neque ullo nisi arborum fructu.* Mutatio nimis magna.

2. *προσέφερε*] Cf. Gen. IV. 3. sq..

3. *Τίς ... ἐσθίει*] Ep. 1. ad Cor. IX. 7..

λακτος τῆς ποίμνης αὐτοῦ, οὔτε ὁ Κάϊν ἐγεώργει τὴν γῆν, ἵνα μὴ ἐσθίῃ τῶν καρπῶν αὐτῆς. Ἔτι δὲ εἰ ἄχρηστοι ἦσαν τῷ Κάϊν οἱ καρποὶ τῆς γῆς, τίνος ἕνεκεν τοῖς χείροσι μὲν ἐτίμα τὸν θεόν, B
τοῖς κρείττοσι δὲ [4] ἑαυτὸν τοῦ θεοῦ προετίμησε (διὸ ἀπόβλητος αὐτοῦ γέγονεν ἡ θυσία), [5] μὴ χρήζων τῶν καρπῶν τῆς γῆς; Εἰ δὲ προετίμησεν ὁ μὲν Ἄβελ τῆς ἰδίας χρείας τὸν θεόν, ὁ δὲ Κάϊν τὴν ἰδίαν χρείαν τοῦ θεοῦ, δῆλον ἄρα ὅτι ἕκαστος αὐτῶν τῆς ἐκ τῶν οἰκείων πόνων ἔχρῃζε θεραπείας.

Ἐρώτησις ρκ'.

Εἰ [1] βασιλείαν τοῦ θεοῦ τὴν ἀνάστασίν τινες ὑπειλήφασι, δίκαιοι δὲ καὶ ἁμαρτωλοὶ ταύτης ἀξιωθῆναι πιστεύονται, πῶς τοὺς τὰ ἀπηγορευμένα ποιήσαντας ἀποκληρονόμους ὁ Παῦλος ἀπέφαι- C
νε, φήσας ὅτι [2] Οὔτε πόρνοι οὔτε μοιχοὶ καὶ οἱ ἐφεξῆς βασιλείαν θεοῦ κληρονομήσουσιν;

Ἀπόκρισις.

Βασιλείαν θεοῦ [3] οἶδεν ἡ θεία γραφὴ ὀνομάζειν οὐ τὴν ἀνάστασιν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀποκατάστασιν, ἐν ᾗ γίνεται κολαζομένων τε καὶ δοξαζομένων ἡ διαίρεσις, τοῦ θεοῦ ὑπὸ πάντων ἀναμφιβόλως ὁμολογουμένου, τοῦ τὴν δόξαν ἐν τοῖς δοξαζομένοις ἐνεργοῦντος καὶ τὴν κόλασιν ἐν τοῖς κολαζομένοις. D
[4] Ἀκούσονται, φησί, τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Διήρηται οὖν ἡ ἀνάστασις εἰς ζωὴν καὶ κρίσιν, κατὰ τὰς διαφορὰς δικαίων τε καὶ ἀδίκων. Ἐπὶ πλέον γὰρ ἡ ἀνάστασις τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ· ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις δικαίους τε καὶ ἀδίκους περιέχει, ἡ δὲ βασιλεία τοῦ θεοῦ μόνους τοὺς δικαίους περιέχει.

Ἐρώτησις ρκα'. 473

Εἰ ἀναθεματισμὸν μόνον ἐπὶ τῶν ἀτόπων ἡ παλαιά τε καὶ νέα διαθήκη ἐπίσταται, πῶς ὁ μακάριος Πέτρος, ἐν τῷ πάθει

4. ἑαυτὸν] Vulgo αὐτόν. Causa erroris est litera praecedentis voculae ultima.

5. μὴ χρήζων]. Frustra [Sylburgius legendum existimavit μὴ χρήζοντος vel μὴ χρήζουσα. Parenthesis, quam apposui, locum illustrat. *Maranus.* Praebent nempe ille V. D. et Morellus: προετίμησε; διὸ ... θυσία, μὴ ... γῆς. εἰ δὲ etc..

coluisse terram, ut de frugibus ejus non vesceretur. Praeterea si inutiles erant Caino fruges terrae: quamobrem deterioribus deum colebat, in melioribus vero seipsum deo potiorem habebat (unde etiam rejecta est ejus victima), si frugibus terrae non indigebat? Quodsi Abel proprio usu deum potiorem habuit, Cain autem proprium usum deo praetulit: liquet profecto utrumque commodis, quae ex propriis laboribus percipiebant, indiguisse.

Quæstio 120.

Si *regnum dei* resurrectionem esse nonnulli existimarunt, hanc autem et justi et peccatores sortituri creduntur: quomodo qui vetita committunt eos exhaeredes declarat Paulus, dicens: *Neque fornicarii neque adulteri* et qui deinceps recensentur *regni dei haeredes erunt?*

Responsio.

Regnum dei solet divina scriptura appellare non resurrectionem simpliciter, sed eam quae post resurrectionem futura est restitutionem, in qua puniendorum et glorificandorum fit distinctio, omnibus deum manifeste confitentibus, qui gloriam in glorificandis operatur et poenam in puniendis. *Audient*, inquit, *vocem filii dei qui in sepulcris sunt*, *et exibunt qui bona fecerunt in resurrectionem vitae*, *qui vero prava egerunt in resurrectionem judicii.* Divisa est igitur resurrectio in vitam et judicium, pro justorum et injustorum discrimine. Latius enim patet resurrectio quam regnum dei: nam resurrectio justos et injustos complectitur, regnum autem dei solos justos complectitur.

Quæstio 121.

Si *anathematismum* in rebus tantum nefandis et vetus et novum foedus usurpant: quomodo beatus Petrus, in passione

1. *βασιλείαν*] Codd. msti et Stephan. inepte *βεβαίαν*.

2. *Οὔτε* ... *κληρονομήσουσιν*] Ep. 1. ad Cor. VI. 9. sq.. — Coll. ep. ad Gal. V. 19. sqq. et ad Ephes. V. 5..

3. *οἶδεν*] Vid. Quæst. 54. not. 4..

4. *Ἀκούσονται* ... *κρίσεως*] Ev. Joann. V. 28. sq..

τὸν δεσπότην ἀρνούμενος, ἀναθεματίζειν ἤρξατο; Τίς δὲ ἡ διαφορὰ ἑκατέρων, τουτέστι τοῦ ἀναθεματισμοῦ καὶ τοῦ καταθεματισμοῦ, καὶ τί τὸ ὑπὸ θατέρου σημαινόμενον;

Ἀπόκρισις.

Ἀνάθεμα λέγεται τὸ ἀνακείμενον καὶ ἀφωρισμένον θεῷ καὶ B
εἰς κοινὴν χρῆσιν μηκέτι λαμβανόμενον, ἢ τὸ ἀπηλλοτριωμένον θεοῦ διὰ κακίαν· *) κατάθεμα δέ ἐστι τὸ συνθέσθαι τοῖς ἀναθεματίζουσιν.

Ἐρώτησις ρκβ'.

Εἰ ὥραις καὶ ἡμέραις τὰ καθ' ἡμᾶς οὐ κατέχεται, πῶς ἐν τῷ γάμῳ ὁ κύριος ἔλεγε τὸ [1] Οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου; καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ τὸ [2] Οὐδεὶς ἔβαλε τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτόν, ὅτι οὔπω ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτοῦ;

Ἀπόκρισις. C

Εἰ καὶ ὥραις καὶ ἡμέραις τὰ καθ' ἡμᾶς οὐ κατέχεται, ἀλλ' ὅμως τῶν παρ' ἡμῶν ἢ περὶ ἡμᾶς γινομένων τὰ μὲν γίνεται ἐν ἐπιτηδείῳ καιρῷ, τὰ δὲ ἐν ἀνεπιτηδείῳ. Καλεῖ οὖν ἡ θεία γραφὴ τὸν ἐπιτήδειον πρὸς τὸ γινόμενον πρᾶγμα καιρὸν παρουσίαν τῆς ὥρας, τὸν δὲ ἀνεπιτήδειον ἀπουσίαν τῆς ὥρας. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ οἴνου καιρὸν ἐπιτήδειον ἡγεῖτο ὁ κύριος τῆς ἐκ τοῦ γάμου ἀναχωρήσεως, διὰ τοῦτο πρὸ τῆς ποιήσεως τοῦ οἴνου εἶπεν ὁ κύριος· Οὔπω ἥκεν ἡ ὥρα μου. Καὶ πάλιν ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάσχα τῶν Ἰουδαίων ἐχρῆν τὸν D
κύριον συλληφθῆναι καὶ παθεῖν ἃ ἔπαθε, διὰ τοῦτο πρὸ τοῦ πάσχα ἐῤῥήθη περὶ αὐτοῦ τὸ Ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐλήλυθεν ἡ ὥρα αὐτοῦ· οὐ τῆς ἀνάγκης τῆς ὥρας κωλυούσης αὐτοῦ τὴν σύλληψιν, [3] ἀλλ ἡ τοῦ θεοῦ πρόνοια [ἄλλον αὐτῇ τόπον προωρίσατο· ἄλλως γὰρ] τῇ ἀνάγκῃ τῆς ὥρας ἐκωλύετο τοῦ κυρίου ἡ σύλληψις, καὶ οὐκ ἂν ταύτην

*) κατάθεμα etc.] Gass. l. c. p. 111. not. 58.: „Die letzte Erklärung, wenn sie eine Bibelstelle angehen soll, kann sich wohl nur auf *Offenb.* 22, 3. καὶ πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι beziehen, und wir erhalten einen Grund mehr, hier κατάθεμα, nicht mit dem gewöhnlichen Texte κατανάθεμα zu lesen."

1. Οὔπω . . . μου] Ev. Joann.

dominum negans, anathematizare coepit? Quodnam autem utriusque discrimen, id est *anathematismi* et *catathematismi*, et quid separatim significant?

Responsio.

Anathema dicitur id quod consecratum est et sepositum deo neque in communem usum assumitur, vel quod a deo propter nequitiam abalienatum est; *catathema* autem est assentiri anathematizantibus.

Quæstio 122.

Si horis et diebus res nostrae non continentur: quomodo in nuptiis dominus dicebat illud *Nondum venit hora mea?* et evangelista de eo illud *Nemo manus ei injecit*, *quia nondum venerat hora ejus?*

Responsio.

Etsi horis ac diebus res nostrae non continentur, eorum tamen quae a nobis fiunt aut nobis eveniunt alia opportuno fiunt tempore, alia non opportuno. Divina igitur scriptura opportunum ad id quod fit tempus vocat praesentiam horae, non opportunum autem absentiam horae. Et quandoquidem dominus tempus opportunum esse ducebat a nuptiis discedendi post quam vinum fecisset, idcirco ante quam vinum fecisset dicebat: *Nondum venit hora mea.* Et iterum quandoquidem tempore paschatis Judaeorum oportebat dominum comprehendi et ea pati quae passus est, idcirco ante pascha dictum est de eo illud *Nemo manus ei injecit*, *quia nondum venerat hora ejus* — non quod horae necessitas comprehensionem ejus prohiberet, sed dei providentia alium ei locum destinaverat; alioqui enim horae necessitate prohibita fuisset domini comprehensio, et divina scriptura non attribuisset eam regioni

I. 4..

2. *Οὐδεὶς ... αὐτοῦ*] Ev. Joann. VII. 30..

3. *ἀλλ' ἡ* etc.] Codd. msti et editi *ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ πρόνοια * τῇ ἀνάγκῃ* etc.. Sylburgius locum sic interpolavit ut supra in contextu dedi. Maranus vero (violatis scripturae vulgatae vestigiis) malit: *ἀλλὰ τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας· [εἰ γὰρ] τῇ ἀνάγκῃ* etc..

προσῆψεν ἡ θεία γραφὴ τῷ χωρίῳ τῷ τοῦ τόπου. [4]Ἀνεχώρησε, φησίν, ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰου- 474 *δαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τούτου εἰς Αἴγυπτον ἀνεχώρει, ἱκανῆς οὔσης τῆς ἀνάγκης τῆς ὥρας φυλάττειν αὐτὸν ἀσύλληπτον.*

Ἐρώτησις ρκγ'.

Εἰ τὸ ἀγαθὸν ἁπάντων ἐστὶ τὸ κάλλιστον, καὶ το κακυνόμενον τῶν ὄντων ἐστὶ τὸ χείριστον, καὶ ἀγαθὸς μέν ἐστιν ὁ θεός, κακυνόμενος δὲ ὁ ἄνθρωπος, [[1]πῶς οὐχ ὁ ἄνθρωπος] ἁπάντων τὸ κάκιστον; Οὐδὲ γὰρ τῶν ὄντων ἕτερον, οὐρανοῦ λέγω καὶ γῆς, ἀέρος, φωστήρων [2]καὶ τῶν τοιούτων δυνάμεων, κακύνεσθαι κέ- B *κτηται.*

Ἀπόκρισις.

Εἰ ἀνθρώπου ἕνεκεν τὰ ἄλλα ὀνομασθέντα ἔστι, τὰ δέ τινος ἕνεκεν ὑπάρχοντα ἐλάττονα ἐκείνου ἐστί, κάλλιστος ἄρα ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὑπὲρ τὰ δι' αὐτὸν ὑπάρχοντα. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ κακύνεσθαι συντελεῖ τι πρὸς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, κάλλιστόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς θείας προνοίας C *τοῖς κακωτικοῖς ἰατρευόμενος ἀπὸ τῆς ἰδίας γνωμικῆς αὐτοῦ κακίας. Χρὴ δὲ τὸν βουλόμενον [3]τὸν ἀγαθὸν ἄνθρωπον καταμαθεῖν πρὸς τὸ τέλος ἀποβλέπειν τὸ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν ἀποκείμενον ἀνθρώπῳ· [4]ἐκεῖνος γὰρ τῆς παρούσης ζωῆς ἐστιν ὁ καρπός, τουτέστι μακαριότης ἀτελεύτητος ἀντὶ τῆς ὀλιγοχρονίου κακυνομένης ζωῆς.*

Ἐρώτησις ρκδ'.

Εἰ τῆς ἑκάστου βιώσεως προγνώστης ὁ δεσπότης καθέστηκε, D *διὰ τί μὴ τῶν εὐσεβῶν τὰς ψυχὰς ἐν σώμασιν εὐσθενέσιν εἰσῴκισεν; Εἰ δέ, θησαυρίζων αὐτοῖς τὰς ἀμοιβὰς ἐν τοῖς μέλλουσιν, ἐν τοῖς παροῦσιν αὐτοὺς συνεχώρησε θλίβεσθαι, διὰ τί μὴ πάντες ἐν ταῖς θλίψεσιν ὁμοίως οἱ εὐσεβεῖς ἐξητάζοντο, ὥστε δη-*

4. *Ἀνεχώρησε . . . ἀποκτεῖναι*] Ev. Joann. VII. 1.. — Articulus *οἱ* ante *Ἰουδαῖοι* in editione Maraniana mendose excidit.

1. *πῶς οὐχ ὁ ἄνθρ.*] Haec vulgo desunt. Omissa sunt occasione vocis *ἄνθρωπος* repetitae. Conjecit Sylburg. alia ejusmodi verba: *πῶς οὐχὶ δῆλον ὡς ὁ ἄνθρωπος.*

2. *καὶ τῶν τοιούτων δυνάμεων*] Male vulgatus textus *καὶ τῶν*

loci. *Secessit*, inquit, *Jesus in Galilaeam*; *non enim volebat in Judaea versari*, *quia Judaei studebant eum interficere.* Sed neque antea in Aegyptum secessisset, si necessitas horae idonea fuisset ad eum, quominus comprehenderetur, custodiendum.

Quæstio 123.

Si id quod bonum est omnium praestantissimum est, quod autem aerumnosum eorum quae exstant pessimum, ac bonus quidem deus est, homo autem aerumnosus: quomodo non homo est omnium pessimum? Neque enim aliud ex iis quae exstant, coelo videlicet et terra, aëre, luminaribus et similibus potestatibus, esse in aerumnis sortitum est.

Responsio.

Si propter hominem alia quae nominata sunt exstant, quae autem propter aliquem exstant minora illo sunt: praestantissimus profecto est homo, quippe rebus propter ipsum exsistentibus superior. Quodsi et ipsae aerumnae aliquid afferunt ut melior fiat homo, praestantissimus est homo, atque hoc modo a divina providentia aerumnis sanatur ex propria voluntatis pravitate. Oportet autem ut qui hominem bonum pernoscere vult is respiciat ad finem post mortem homini repositum; is enim praesentis vitae fructus est, scilicet beatitudo sempiterna pro aerumnosa ad brevissimum tempus vita.

Quæstio 124.

Si cujusque vivendi rationis praecognitor est dominus: quapropter non animas piorum in corporibus validis constituit? Sin, praeparans iis mercedis thesaurum in futura vita, permittit ut in praesenti affligantur: quapropter non omnes in aerumnis pariter pii reperiuntur, ut pateat inde id quod

τοιούτων, δυνάμενον. Veram scripturam Sylburgio debemus.

3. *τὸν ἀγαθὸν ἄνθρωπον*] Maran. suspicatur legendum *τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου*, *bonum hominis.* Sed lectioni vulgari congruentius est *τὸ ἀγαθὸν ἀνθρώπου*, omisso *τοῦ* articulo; ita mox *ἀντικείμενον ἀνθρώπῳ.*

4. *ἐκεῖνος*] Referendum ad *καρπός*, quod sequitur.

λον ἐκ τούτου τὸ καλὸν καὶ τὸ δεινὸν διαδείκνυσθαι; Εἰ δὲ ἀμφότερα παρ' ἀμφοτέροις εὑρίσκεται, πῶς οὐκ ἄδηλος ὁ τὸ κρεῖττον ἑλόμενος; Πῶς δὲ ὡς ἔτυχε τὰ πάντα φερόμενα ἀπρονόητα 475
τὰ ἐν τῷ κόσμῳ οὐ δείκνυσιν, εὐσεβοῦς καὶ ἀσεβοῦς οὐκ οὔσης τινὸς διακρίσεως;

Ἀπόκρισις.

Οὐκ ἐβούλετο ὁ θεὸς τοῖς παροῦσιν ὑπὲρ ἀρετῆς τιμῆσαι τοὺς αὐτῷ ἀνακειμένους· τὰ γὰρ ἐν τῷ θανάτῳ τῶν εὐσεβῶν οὐκ ἔστι μισθὸς ἀρετῆς· καὶ καθώσπερ λέγονται οἱ εὐσεβεῖς [1] μὴ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου, οὕτως καὶ ἡ δόξα αὐτῶν καὶ ὁ πλοῦτος οὐκ ἔστι γήϊνα. Ὅταν οὖν ὁρῶμεν προσόντα τοῖς εὐσεβέσιν ἃ πρόσεστι B
καὶ τοῖς ἀσεβέσιν, ἀναλογισώμεθα ἐκ τούτου μὴ εἶναι ἄξια τὰ παρόντα τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων. Καὶ εἰ φαίνεται θεὸς τοῖς ἀνθρώποις ποτὲ ὑψώσας τινὰς τῶν αὐτῷ ἀνακειμένων, ὡς τὸν Ἰωσὴφ καὶ τὸν Δαυίδ, [2] ἀλλ' ὅμως οὐ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν τούτοις ἀμειβόμενος, ἀλλὰ διὰ μὲν τοῦ Ἰωσὴφ τῆς τοῦ ἰσραηλιτικοῦ γένους αὐξήσεως προνοησάμενος, διὰ δὲ τοῦ Δαυὶδ τὴν τοῦ [3] πνεύματος βασιλείαν συνεστήσατο. Διαφέρουσι δ' οἱ εὐσεβεῖς τῶν ἀσεβῶν ἐν τοῖς ὑλικοῖς τε καὶ σωματικοῖς οὐδαμῶς· πάντα γὰρ πάρεστιν ἀμφοτέροις, τά τε ἡδέα καὶ τὰ λυπηρά· διαφέρουσι δὲ C
ἀλλήλων προηγουμένως μὲν τῇ τε ἐλπίδι τῶν μελλόντων καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας παθήμασιν, ἔπειτα δὲ καὶ ταῖς θείαις συμμαχίαις, ἐν αἷς πολλάκις περιβλέπτους ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς ἰδίους, ποτὲ μὲν τὴν τῶν Αἰγυπτίων δυναστείαν καταλύων, ποτὲ δὲ τοὺς Χαναναίους τοῖς Ἰσραηλίταις ὑποτάττων, ποτὲ δὲ τῶν Ἀσσυρίων τὸ θράσος κοιμίζων, ποτὲ δὲ τῶν Βαβυλωνίων καθαιρῶν τὴν βασιλείαν, ποτὲ δὲ δρόμον τε καὶ στάσιν παρὰ φύσιν προστάττων τῷ ἡλίῳ. Ἐν τούτοις μὲν ἡ πρόνοια διαδείκνυται τοῦ θεοῦ, D
ἐν ἐκείνοις δὲ παρασκευάζει τοὺς εὐσεβεῖς πρὸς ἄλλον βίον ἀφορᾶν, ἐν ᾧ γίνεται κατὰ δόξαν τε καὶ ἀδοξίαν δικαίων τε καὶ ἀδίκων ἡ διάκρισις.

Ἐρώτησις ρκε'.

Εἰ ἀποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας ὁ

1. μὴ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου] obvia. Formula in quarto evangelio saepe
2. ἀλλ' ὅμως] Scil. φαίνεται.

probum est et quod improbum clare exhiberi? Sed si utraque apud utrosque inveniuntur: quomodo non latet is qui meliora elegit? Quomodo res omnes, ut sors fert euntes, mundum providentia destitui non demonstrant, nullo inter pium et impium intercedente discrimine?

Responsio.

Noluit deus praesentibus rebus virtutem eorum remunerare qui ipsi sunt dediti; nam quae ad mortalem piorum vitam pertinent ea non sunt merces virtutis: et quemadmodum dicuntur pii non esse de mundo, ita et gloria eorum et divitiae non sunt terrenae. Quando igitur viderimus ea piis adesse quae adsunt etiam impiis, inde colligamus praesentia non esse virtutis laboribus digna. Atque etsi videtur hominibus deus nonnullos aliquando ex iis qui ipsi dediti erant, ut Josephum et Davidem, honoribus extulisse, haec tamen virtutibus eorum non rependit, sed per Josephum quidem israelitici generis incremento providit, per Davidem autem regnum spiritus constituit. Differunt autem ab impiis pii materialibus et corporeis rebus nequaquam: omnia enim adsunt utrisque et jucunda et molesta: differunt autem inter se praecipue quidem spe futurorum et susceptis pro pietate molestiis, deinde vero etiam divinis praesidiis, quibus suos deus saepe conspicuos reddidit, nunc Aegyptiorum potentiam dissolvens, nunc Chananaeos Israelitis subjiciens, nunc Assyriorum ferocitatem sopiens, nunc Babyloniorum evertens imperium, nunc cursum et stationem praeter naturam soli imperans. In his quidem dei providentia ostenditur, in illis autem pios adsuescit ut aliam vitam intueantur, in qua fit per gloriam et ignominiam justorum et injustorum discrimen.

Quæstio 125.

Si malum pro malo aut convitium pro convitio reddere

3. πνεύματος] Vocabulum πνεύματος asterisco notatum a Wolfio, probatum tamen etiam Lango interpreti. *Sylburgius.*

ἀπόστολος Παῦλος ἀπηγόρευσε, πῶς αὐτὸς ὢν εἶπεν ἐναντία ἔπραξε, ποτὲ μὲν τῷ ἀρχιερεῖ ποτὲ δὲ Ἀλεξάνδρῳ τῷ χαλκεῖ ἀρασάμενος;

Ἀπόκρισις. 476

Εἰ μὲν ἀντέτυπτεν ὁ Παῦλος τὸν τυπτήσαντα αὐτὸν ἀρχιερέα, ἢ ἀντεκάκωσε τὸν κακώσαντα αὐτὸν Ἀλέξανδρον, ἐνῆν λέγειν ὅτι τὰ ἐναντία ὧν ἐδίδαξεν ἔπραττε. Τὸ δὲ λέγειν τὰ ἑκάστῳ μέλλοντα συμβήσεσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ, τῷ μὲν ἀρχιερεῖ· [1]Τύπτειν σε μέλλει ὁ θεός, τοῖχε κεκονιαμένε· τῷ δὲ Ἀλεξάνδρῳ τὸ [2]Ἀποδῴη αὐτῷ κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· οὐκ ἔστιν οὔτε κατάρα οὔτε λοιδορία, ἀλλὰ προῤῥήσεις πρέπουσαι ἀνδρὶ ἀποστόλῳ, [3]μὴ ἐκδικοῦντι ἑαυτὸν ἀλλὰ διδόντι τόπον τῇ ὀργῇ. B

Ἐρώτησις ρκϛ'.

Εἰ τοὺς εὐσεβεῖς ἀμείβεται ὁ θεὸς τῇ κατὰ τόνδε τὸν βίον λαμπρότητι, ὡς τὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν πλούτῳ καὶ εὐπαιδίᾳ καὶ καρπῶν εὐφορίᾳ, πόθεν καὶ τὰ ὅμοια παρείχοντο Ἕλλησιν, ἡνίκα τὰ εἴδωλα πανταχοῦ ἐθεράπευον; Πῶς δὲ ὁ ἑλληνισμὸς οὐ δείκνυται ὁσιώτερος, ὅτι, ἕως μὲν ἐκεῖνος κατεῖχε τὰς πόλεις, πᾶσαν αἱ πόλεις καὶ οἱ ἀγροὶ εὐπραγίαν καὶ [1]εὐθηνίαν ἐκέκτηντο, καὶ ταῦτα συχνότερον πολεμούμεναι, ἀφ' οὗ δὲ C
αὐτὰς τὸ χριστιανικὸν κατέλαβε κήρυγμα, καὶ οἴκων καὶ οἰκούντων καὶ τῆς λοιπῆς εὐθηνίας κατέστησαν ἔρημοι, καὶ μόλις τὰ λείψανα τῶν πάλαι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γεγενημένων κτισμάτων κατέχουσαι τό ποτε πόλεις γεγενῆσθαι δεικνύουσι, τῆς παλαιᾶς εὐθηνίας καὶ [2]τῆς νέας ἐρημίας ἑκατέρας τὰς θρησκείας αἰτίας ἀμφοτέρων προφέρουσαι;

Ἀπόκρισις.

Παρὰ τοῦ δεσπότου θεοῦ, [3]τοῦ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλον- D
τος ἐπὶ πονηρούς τε καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχοντος ἐπὶ δικαίους καὶ

1. Τύπτειν . . . κεκονιαμένε] Actt. apostt. XXIII. 3..

2. Ἀποδῴη ... ἡμέρᾳ] Ep. 2. ad Tim. IV. 14..

3. μὴ ... ὀργῇ] Cf. ep. ad Rom. XII. 19.. Pseudo-Justinus voce ὀργῇ iram dei (divinam poenam) designat (*sed judicium deo reliquit*), ut ex iis patescit quae antecedunt: συμβήσεσθαι παρὰ τοῦ

apostolus Paulus vetuit: quomodo aliter quam ipse locutus est fecit, nunc pontifici nunc Alexandro fabro aerario mala precatus?

Responsio.

Si repercussisset Paulus pontificem quî eum percusserat, aut mala reddidisset Alexandro qui eum malis affecerat, dicere liceret eum fecisse aliter quam docuit. At ea dîcere quae cuique eventura erant a deo, pontifici quidem: *Percutiet te deus, paries dealbate* — Alexandro autem: *Reddat ei dominus illo die* — nec dira precatio est nec convitium, sed praedictiones homini apostolico decorae, qui seipsum non ulciscitur sed locum dat irae.

Quaestio 126.

Si pios remuneratur deus vitae hujus splendore, ut Abrahamum et Isaacum et Jacobum et eorum posteros divitiis et numerosa prole et frugum ubertate: unde etiam gentilibus eadem praebebantur, quum simulacra ubique colerent? Quomodo autem gentilismus non sanctior ex eo ostenditur, quod, quamdiu ille civitates detinuit, urbes et agri in prosperitate et copia versabantur, idque quum bellum saepius sustinerent: ex quo autem illas christiana occupavit praedicatio, et domibus et incolis et reliqua rerum copia destitutae fuerunt, atque vix reliquias structorum olim a gentilibus aedificiorum retinentes olim urbes fuisse se demonstrant, non aliam veteris copiae ac recentis solitudinis praeter utrumque cultum causam afferentes?

Responsio.

A domino deo, qui *solem suum oriri facit super bonos et malos ac pluit super justos et injustos*, utrisque suppedi-

θεοῦ. Pariter Paulus l. c. juxta interpretes, inprimis Rückertum, Meyerum, de Wettium, Baumgarten-Crusium.

1. εὐθηνίαν] De hac voce, quae paulo post et in Resp. repetitur, cf. Lobeck. ad Phrynich. p. 465 sqq..

2. τῆς] Morell. omisit.

3. τοῦ . . . ἀδίκους] Cf. ev. Matth. V. 45..

ἀδίκους, ἀμφοτέροις χορηγεῖται ἡ κατὰ τὸν παρόντα βίον σωματικὴ [4]λαμπρότης (οὗ γὰρ τῇ δυνάμει ὁ κόσμος γεγένηται, τούτου καὶ τῇ προνοίᾳ διοικεῖται), ἵνα γοῦν ἑαυτοὺς ὁρῶντες οἱ δίκαιοι πλεονάζοντας μὲν ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πόνοις, ἰσαζομένους δὲ τοῖς ἀσεβέσι τοῖς βιωτικοῖς, βίον ἕτερον προσδοκήσωσιν, ἐν ᾧ γίνεταί τις διαφορὰ τιμῆς τε καὶ τιμωρίας, δικαίων τε καὶ ἀδίκων 477
τὴν διανομήν, [5]καθάπερ εἴρηται. Ὅτι δὲ κρατοῦντος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐγίνοντο οἱ ἀφανισμοὶ πόλεών τε καὶ ἀγρῶν, μαρτυρεῖ ἡ [6]ἐρημία τῶν Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων καὶ τῆς Νινευῒ καὶ ἑτέρων πολλῶν ἐθνῶν· ποία δὲ πόλις [7]τῶν ἀμφοτέρων πόλεων κρατοῦντος τοῦ χριστιανισμοῦ ἠρημώθη, οὐκ ἔστι δεῖξαι. Ἀπὸ δὲ τῆς εὐθηνίας τε καὶ [8]εὐφορίας οἰκήσεών τε καὶ ἐρημίας πόλεών τε καὶ ἀγρῶν οὐκ ἔνεστι τεκμήρασθαι τῶν κρειττόνων τὴν ὁσιότητα, τοῦ δεσπότου θεοῦ τῶν τοιούτων πρὸς τὸ λυσιτελὲς πᾶσι τοῖς ἀνθρώ- B
ποις τὴν παροχὴν ποιοῦντος καὶ τὴν ἀφαίρεσιν· κρίνεται δὲ τῶν κρειττόνων ἡ ὁσιότης ἐκ τῶν κατὰ προαίρεσιν ὑπ' αὐτῶν πραττομένων καλῶν. Τὸ δὲ ἀνθρώπους προσαγαγεῖν τοῖς δαίμοσιν εἰς θυσίαν ([9]Ἔθυσαν, φησί, τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις) καὶ τὸ τοῖς ἀψύχοις τὴν θεῷ πρέπουσαν προσφέρειν τιμὴν τῶν Ἑλλήνων κρατούντων ἐγίνετο· τὸ δὲ κωλύεσθαι τὰς τοιαύτας ἑλληνικὰς ἀνοσιουργίας τῶν Χριστιανῶν κρατούντων ἐγίνετο. Χρὴ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων Χριστιανῶν γνωρίζειν τὴν ὁσιότητα, καὶ μὴ ἀπὸ τῆς εὐθηνίας τε καὶ [10]οἰκήσεως, C
πόλεών τε καὶ ἀγρῶν· τοσοῦτον δὲ πλεονάζει ὁ χριστιανισμὸς [11]καὶ

4. *λαμπρότης* etc.] Vulgo vitiose legitur: *λαμπρότης . οὗ γὰρ* (Sylburg. errore *γὰρ οὗ*) *τῇ* etc.... *διοικεῖται. ἵνα οὖν ἑαυτοὺς* etc. ... *προσδοκήσαντες ἐν ᾧ γίνεται* etc.. Locus, si mutilatus non est, ista ratione, quam in textu servavi, facile sanatur. Sylburgius sic scribi mallet: *λαμπρότης. οὗ γὰρ τῇ ... διοικεῖται, ἵνα γοῦν ἑαυτοὺς ... προσδοκήσωσιν, ἐν ᾧ γίνεται ... τιμωρίας, κατὰ τὴν δικαίων τε καὶ ἀδίκων διανομήν (secundum justorum et injustorum distinctionem)*, *καθ. εἴρηται.* Sed verba *δικαίων τε καὶ ἀδίκων τὴν διανομὴν* cur mutaverit non video; pendent enim a verbo *προσδοκήσωσιν.* Marano nihil mutandum videtur nisi *προσδοκήσαντες* in *προσδοκῶνται.* At istud *οὖν* vix potest ferri.

5. *καθάπερ εἴρηται*] Cf. Resp. ad Quaest. 124..

6. *ἐρημία*] Stephan. (ex Reg.) *ἑρμηνεία.*

7. *τῶν ἀμφοτέρων*] H. e. pio-

tatur in hac vita corporeus splendor (cujus enim potentia mundus creatus est, hujus etiam providentia gubernatur): nimirum ut justi, dum vident se plura quidem pro pietate perpeti, aequales autem impiis esse in iis quae ad hanc vitam spectant, alteram vitam exspectent, in qua fit honoris et poenae distinctio, nempe justorum et injustorum divisionem, ut dictum est. Vigente autem gentilismo interitus exstitisse urbium et agrorum testatur solitudo Babyloniorum et Assyriorum et Ninives multarumque aliarum gentium; quaenam autem urbs ex utrorumque urbibus vigente christianismo in solitudinem redacta fuerit, ostendi non potest. Ex copia vero et ubertate domorum ac solitudine urbium et agrorum existimari non potest meliorum sanctitas, quum dominus deus res ejusmodi ad utilitatem omnibus hominibus suppeditet et auferat; at dijudicatur meliorum sanctitas ex praeclare factis, quae libere ab iis eduntur. Porro ut homines daemonibus in sacrificium offerrentur (*Immolaverunt*, inquit, *filios suos et filias suas daemoniis*) et rebus inanimis dignus deo exhiberetur cultus, gentilibus dominantibus factum est; at prohibita fuere nefanda ejusmodi gentilium sacra Christianis dominantibus. Ex ejusmodi ergo rebus dijudicanda est Christianorum sanctitas, non vero ex rerum copia et domibus, urbibus et agris: tanto autem christianismus praestat

rum et impiorum — Christianorum et Gentilium. Maranus substitui mallet *τῶν ἀμφοτέρων, πόλεών τε καὶ ἀγρῶν, κρατοῦντος τ. χρ.* — sic transferens: *vigente in urbibus et in agris christiana religione.*

8. *εὐφορίας*] Forsitan magis arridet *εὐπορίας*. Aut: *εὐθηνίας τε καὶ εὐφορίας οἰκήσεών τε καὶ καρπῶν, ἐρημίας* etc. — ita ut *οἰκήσεων* ad *εὐθηνίας* referendum sit et *καρπῶν* ad *εὐφορίας*. Non muto. Maranus verba sic interpretatus est: *Ex prosperitate autem et rerum copia et frequentia ac solitudine urbium et agrorum.*

9. *Ἔθυσαν ... δαιμονίοις*] Ps. CV. 37..

10. *οἰκήσεως*] Exspectaveris *οἰκήσεων*. Maranus transtulit: *minime vero ex prosperitate et frequentia urbium et agrorum.*

11. *καὶ ἐν τούτοις*] Codd. msti et editi *καιρὸν τούτοις*. Sylburgius legere amat *καιροῖς τούτοις* (cum Lango) aut *ὁ χριστιανισμοῦ καιρὸς τούτοις*. Vero similius Maranus ea conjectavit quae textui inserenda esse duxi.

ἐν τούτοις, ὅσον κρατοῦντος αὐτοῦ ἔλαττον πολεμεῖται ὁ κόσμος ὧν ἐπολεμεῖτο κρατήσαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἐρώτησις ρκϛ'.

Εἰ τὸ ἀναιρούμενον ὑπὸ τοῦ ἀναιροῦντος ἀπόλλυται, καὶ τὸ
ἀναιροῦν φαυλότητι τὰ τῆς ἀπωλείας ἐργάζεται, πλεῖστα δὲ τοιαῦ-
τα ἐν τοῖς ἐμψύχοις πάντων τῶν ἀλόγων εὑρίσκεται, καὶ ἐν αὐ- D
τοῖς ἔστι θεάσασθαι οὐ μόνον κατ' ἀλλήλων ἀλλὰ καὶ κατ' ἀνθρώ-
πων τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ἐπεκτεινόμενα, πῶς ἀληθεύει ὁ λέγων [1] ὅτι
ὁ θεὸς πάντα καλὰ καὶ λίαν καλὰ ἐποίησεν; Εἰ δὲ ἀληθεύει, ἀγα-
θὰ δὲ καὶ φαῦλα ἐν τῇ κτίσει ὑπάρχουσι, πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ ἀγα-
θοῦ, τὰ δὲ φαῦλα φαύλου δημιουργοῦ οὐ γνωρίζονται, καὶ δύο
ἐναντίαι ἀρχαὶ κατὰ Μανιχαίους δείκνυνται; Εἰ δὲ ἡ ἀναίρεσις
τῶν ἀναιρουμένων ἐπ' ἀγαθῷ τινι γίνεται, καθὼς τοῦτο παρ' ἐνίοις
ὑπείληπται, πῶς οὐκ ἦν ἀγαθώτερον τὸ ἐν ἀρχῇ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος 478
εἰς τὸ εἶναι αὐτῶν κωλυθῆναι τὴν πάροδον;

Ἀπόκρισις.

Ὁ ἐκ τῆς δημιουργίας τῶν ἐμψύχων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων
περὶ τοῦ δημιουργοῦ ἀκόλουθον ποιούμενος τὴν ζήτησιν, κατὰ τὴν
φύσιν αὐτῶν, ὀφείλει ἀποβλέπειν [2] τὴν κατὰ τὸν τοῦ δημιουργοῦ
ὅρον ἄγουσαν τὰ θνητὰ πάντα ὥσπερ εἰς γένεσιν, οὕτως καὶ
εἰς φθορὰν αὐτὰ καὶ ἀπώλειαν. Εἰ δὲ κατὰ ταῦτα μὲν ζώου
κατὰ λόγον οὐκ ἔστι διαφορά, τῶν [3] δὲ ἀδιαφόρων εἷς καὶ B
ὁ αὐτός ἐστι δημιουργός· ἣν δὲ ἐκ τῆς ἀλλήλων ἐπιβουλῆς ὑπο-
μένουσιν ἀπώλειαν, κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν συγκεχώρηται συμ-
βαίνειν αὐτοῖς. Εἰ γάρ, ὑποκειμένων αὐτῶν τῇ τε κατὰ φύσιν
καὶ τῇ κατὰ ἐπιβουλὴν φθορᾷ τε καὶ ἀπωλείᾳ, οὐ παρῃτήσαντό
τινες θεοποιῆσαι αὐτά, πόσῳ μᾶλλον ἂν ἐθεοποιοῦντο, εἰ βλάβης
τε καὶ ἀπωλείας διὰ παντὸς μεμενήκασιν ἐκτός; Ἵνα οὖν ἀφ' ὧν
ὑπομένουσι γνωρισθῶσιν ἅπερ εἰσί, τουτέστιν ἀνάξια τῆς τοῦ θεοῦ
τιμῆς τε καὶ προσηγορίας, διὰ τοῦτο καὶ φύσει καὶ ἐπιβουλῇ [4] ὑπὸ C
[ἀλλήλων φθοράν τε καὶ ἀπώλειαν ὑπομένο]υσι. Γέγονε δὲ τὰ

1. ὅτι ... ἐποίησεν] Genes. I. 25. 31..

2. τὴν] H. e. φύσιν. Langus vero addit τελευτὴν et Sylburgius articulum ad ζήτησιν refert.

3. δὲ] Superfluum est. Fortasse

etiam his in rebus, quanto eo vigente minus bellis agitatur mundus quam vigente gentilismo.

Quæstio 127.

Si id quod occiditur ab occidente perditur, et quod occidit pravitate perditionem infert, plurima autem ejusmodi in animatis omnium rationis expertium reperiuntur, in quibus videre licet quaedam non solum sibi invicem sed etiam hominibus insidias struere: quomodo verum locutus est qui dixit deum fecisse omnia bona et valde bona? Sin verum locutus est, bona autem et mala in rebus creatis occurrunt: quomodo bona quidem boni, mala autem mali opificis non agnoscuntur, ac duo contraria principia secundum Manichaeos ostenduntur? Si vero caedes eorum qui occiduntur ad aliquam utilitatem fit, ut nonnulli existimarunt: quomodo non melius fuit ut initio eorum prohiberetur in vitam ingressus?

Responsio.

Qui ex creatione animalium ratione utentium et rationis expertium consentaneam de opifice instituit inquisitionem, secundum naturam eorum, is debet naturam eorum considerare, quae ex opificis lege mortalia omnia perducit ut ad originem, ita etiam ad corruptionem et interitum. Quodsi in his nullum est animalis ob rationem discrimen, etiam quae non differunt unum eumdemque habent opificem; quam autem ex mutuis insidiis patiuntur perditionem, ea ut iis eveniat divina providentia permittitur. Nam si, quamvis corruptioni et perditioni secundum naturam et ex insidiis obnoxia sint, quidam illis divinitatem tribuere non dubitarunt: quanto magis divinitatem tribuissent, si ab omni semper incommodo et perditione libera exstitissent? Igitur ut ex iis quae patiuntur qualia sint agnoscantur, id est indigna dei honore et appellatione, propterea et natura et insidiis alia ab aliis corruptionem et perditionem patiuntur. Facta sunt autem

καί. — Mendose mox pro *εἷς* codd. msti et Stephan. *οἷς*.

4. *ὑπὸ* etc.] Codd. msti et editi *ὑπο* * *νσι*. Sylburgius hiatum similiter explevit: *ὑπὸ* [*ἀλλήλων φθορὰν ὑπομένο*]*νσι*.

ἄλογα ζῶα, τὰ μὲν ἐπὶ ὑπουργίᾳ ἀνθρώπου, τὰ δὲ εἰς τροφήν, τὰ δὲ εἰς παιδείαν, ὡς τὸ 'Οδόντας θηρίων ἐπαποστελῶ ἐπ' αὐτοὺς μετὰ θυμοῦ συρόντων ἐπὶ γῆς. Ἀλλ' εἰ ἀγαθόν ἐστι τὸ τρέφεσθαι τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῶν ἀλόγων ζώων, καὶ ὑπουργεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, καὶ παιδεύεσθαι δι' αὐτῶν, ἀγαθὴ ἄρα ἡ εἰς τὸ εἶναι αὐτῶν πάροδος, καὶ ἀδιάβλητος ἐπὶ φαυλότητι φύσεώς τε καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν χρείας. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὅτι ἑνὸς δημιουργοῦ ἀγαθοῦ ἐστι πάν- D
τα τὰ ἄλογα ζῶα δημιουργήματα.

Ἐρώτησις ρκη'.

Εἰ τὴν προλεχθεῖσαν φαυλότητα φθόνῳ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὁ ἐχθρὸς κατεργάζεται, μηχανώμενος διὰ τούτων ταῖς μελλούσαις αὐτοὺς ὑποβάλλειν κολάσεσι, τὰ ἄλογα δὲ μήτε σωτηρίαν μήτε τιμωρίαν ἐν τοῖς μέλλουσι *) κομίζεσθαι μέλλοντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολέμητον ἔχοντα [τὴν φαυλότητα], πῶς 479
οὐ μόνῃ φαυλότητι φύσεως τὰ φαῦλα μετέρχονται;

Ἀπόκρισις.

Τὸ ἐπὶ φαυλότητι πράξεως διαβάλλειν τῶν ἀλόγων τὰς φύσεις οὐκ ἔστιν εὔλογον. Τῶν γὰρ λόγου μετεχόντων ἐστὶ τὸ ἀγαθῶς ἢ φαύλως διαπράξασθαι, οὐχὶ τῶν λόγου ἀμετόχων. Καὶ ἐπειδὴ διὰ τὴν προλεχθεῖσαν χρείαν γέγονε τῶν ἀλόγων ἡ φύσις, διὰ τοῦτο δῆλον ὅτι, ἀγαθῆς οὔσης τῆς χρείας, ἀγαθόν ἐστι καὶ ἡ φύσις.

Ἐρώτησις ρκθ'.

Εἰ ἁπλοῦν μὲν τὸ καθ' ἑαυτό, ὡς ἐπὶ τῶν κατὰ τὰ γράμ- B
ματα στοιχείων, οἷον ἰῶτα, σύνθετον δὲ τὸ μεθ' ἑτέρου, οἷον πῖ, καὶ τῷ τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας ἀμφότερα, τό τε ἰῶτα καὶ τὸ ἐκ τριῶν ἰῶτα συγκείμενον, οὐκ ἀφαιρεῖται τὸ ἐξ ἀμφοτέρου συγκειμένου σύνθετον, πῶς ὁ θεὸς ἀσύνθετος λέγεται, τὴν ἐκ δύο προσώπων ὁμοουσίων νοουμένων, πατρὸς λέγω καὶ υἱοῦ,

5. Ὀδόντας ... γῆς] Deuter. XXXII. 24..

*) κομίζεσθαι] Codd. msti et editi κολάζεσθαι. Deinde autem, ubi iidem praebent ἔχοντα * πῶς, Langus voluit ἔχοντα [τὴν ἀγριότητα], πῶς: *inexpugnabilem obtinent feritatem*. Sylburgius totum locum sic interpolandum putavit: μ. σωτ. μ. τιμ. ἐν τοῖς μέλλουσι κολάζεσθαι

animalia rationis expertia, partim in ministerium hominis, partim in cibum, partim in disciplinam, ut illud *Dentes bestiarum immittam in eos cum furore trahentium super terram.* Sed si bonum est homini ut ab animalibus rationis expertibus nutriatur, et eorum ministerio utatur, et ab iis erudiatur: bonus est profecto eorum in vitam ingressus, neque vituperandus quasi prava esset eorum natura pravusque usus. Sed si ita est, patet unius opificis boni opera esse omnia animalia rationis expertia.

Quæstio 128.

Si praedictam pravitatem invidia humanae salutis inimicus in hominibus operatur, qui hac arte machinatur ut eos futuris subjiciat suppliciis, rationis autem expertia neque salutem neque supplicia in futuro aevo sunt habitura, et idcirco indomitam habent pravitatem: quomodo non sola pravitate naturae prava sectantur?

Responsio.

Ob pravitatem factorum vituperare rationis expertium naturas non est rationi consentaneum. Nam ratione praeditorum est recte aut prave agere, non rationis expertium. Et quandoquidem ob usum praedictum facta est rationis expertium natura, idcirco patet, quum bonus sit usus, bonam esse etiam naturam.

Quæstio 129.

Si simplex est quod per seipsum est, velut in literarum elementis, quale est *I*, compositum autem quod cum alio conjunctum est, quale est *II*, neque ex eo quod utrumque ejusdem sit essentiae, nimirum *I* et quod ex tribus *I* compositum est, impeditur quominus compositum sit id quod ex utroque constat: quomodo deus, qui ex duabus personis, quae con-

ἕξειν μέλλοντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολ. ἔχοντα [τὴν κατάστασιν], πῶς etc.: *nec salutem nec poenam inter eos qui punientur habitura, et propterea inexpugnabilem conditionem oblinentia.* Equidem Marani conjecturam secutus sum.

1. *Eἰ* etc.] Cf. Gass. l. c. p. 72. sq..

καὶ ἑνὸς προσώπου ἰδιαζούσης [2] οὐσίας ἐκ τοῦ προχείρου ὑπό-
νοιαν διδόντος, τοῦ πνεύματός φημι τοῦ ἁγίου, τὴν σύνθεσιν
ἔχων, καὶ εἷς καλεῖται καὶ ἀπερίγραπτος, τοσαύτης καὶ τοιαύτης C
οὔσης τῆς τῶν ὑποστάσεων αὐτοῦ, εἴτ' οὖν τῶν προσώπων, δια-
κρίσεως καὶ διαιρέσεως;

Ἀπόκρισις.

Τὸ ἰῶτα καὶ [3] τὸ πῖ κατ' οὐσίαν ἀλλήλων οὐδὲν διαφέρουσι.
[4] Γραμμὴ γὰρ ὑπάρχει ἑκάτερον. Γραμμὴ δὲ γραμμῆς, ᾗ γραμ-
μή, οὐδὲν διαφέρει. Διαφέρει δὲ τὸ ἰῶτα τοῦ πῖ τῇ τοιᾷδε
θέσει, καθ' ἣν τοῦτο μὲν ἰῶτα, τοῦτο δὲ πῖ ὑπάρχει. Καὶ τὸ D
μὲν πῖ, ᾗ γραμμή ἐστιν, ἕν ἐστιν· ᾗ δὲ πῖ ἐστι, τριάς ἐστι, καὶ
σύνθετον καὶ γενητόν. Κατὰ μέρος γὰρ καὶ χρονικῇ παρατάσει
τὸ εἶναι πῖ ὑπέστη ὑπὸ τοῦ [5] συμβεβληκότος καὶ πεποιηκότος
αὐτό. Χρὴ οὖν τὸν κατά τινα φυσικὴν ἀναλογίαν [6] θεωρεῖν
πειρώμενον τὸν ὑπὲρ φύσιν ὄντα ἐκεῖνα μόνα λαβεῖν ἐκ τῆς
ἀναλογίας τὰ ἁρμόττοντα τῷ [7] ἐκ τῆς ἀναλογίας θεωρουμέ-
νῳ· οἷον τὸ ἓν καὶ τὸ τρεῖς πρόσεστι τῷ πῖ καὶ τῷ θεῷ,
ἀλλὰ τῷ μὲν πῖ γενητῶς καὶ συνθέτως, τῷ δὲ θεῷ ἀγενήτως
τε καὶ ἀσυνθέτως· ὁ γὰρ μὴ ἔχων τὸν πεποιηκότα καὶ συντεθει- 480
κότα οὔτε γενητός ἐστιν οὔτε σύνθετος. Διὸ ἐπὶ μὲν τοῦ θεοῦ
τὴν ἀΐδιον λέγομεν συνύπαρξιν, οὐκέτι δὲ καὶ σύνθεσιν, ἐπὶ δὲ
τοῦ πῖ τὴν σύνθεσιν, διὰ τὴν κατὰ μέρος αὐτοῦ γένεσιν. Εἷς
τοίνυν ἐστὶν ὁ θεός, ἡ τριὰς τῇ μονάδι τῆς οὐσίας, χωρὶς πά-
σης κατὰ τοῦτο διαιρέσεως καὶ [8] διακρίσεως, ὥσπερ ἓν τὸ πῖ τῇ
μονάδι τῆς γραμμῆς χωρὶς πάσης τῆς κατὰ τοῦτο διαιρέσεως καὶ
διακρίσεως. Διαφορὰ δέ ἐστιν ἐν μὲν τῇ ἁγίᾳ τριάδι κατὰ τοὺς
τρόπους τῆς τῶν ὑποστάσεων ὑπάρξεως, ἐν δὲ τῷ πῖ [9] κατὰ τὴν
ποιὰν θέσιν τῆς γραμμῆς. B

Ἐρώτησις ρλ'.

Εἰ διὰ τὸ [1] καθ' Ἕλληνας σφαῖραν εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ

2. *οὐσίας*] Langus mavult *ὑποστάσεως*.

3. *τὸ*] Omisit Maranus.

4. *Γραμμὴ*] Fortasse *γράμμα*, *litera*, hic et deinceps. Sed *γραμμὴ* (*linea*, *Schriftzug*) firmat perpetua repetitio, etiam in fine Responsionis.

5. *συμβεβληκότος*] Sic Maranus. Caeteri *συμβεβηκότος*.

6. *θεωρεῖν πειρώμενον*] In codd. mstis et editis deest *πειρώμε-νον*. Sylburgius commendavit *θεω–*

substantiales intelliguntur, patre nimirum et filio, et ex una persona, quae prima specie singularis essentiae suspicionem praebet, nempe spiritu sancto, compositionem habet, incompositus dicitur, atque unus vocatur et incircumscriptus, quum tanta sit et talis illius hypostasium, sive personarum, distinctio et divisio?

Responsio.

I et *Π* secundum essentiam invicem non differunt. Utrumque enim litera est. Litera autem a litera, quatenus litera, nihil differt. Differt autem *I* a *Π* certo quodam situ, secundum quem illud *I*, hoc *Π* est. Ac *Π* quidem, quatenus litera est, unum est: quatenus vero *Π* est, trias est, et compositum et genitum. Nam per partes et temporis intervallo *Π* factum est ab eo qui illud conflavit et fecit. Oportet autem ut, qui ex naturali aliqua comparatione eum considerare conatur qui supra naturam est, ea tantum ex comparatione sumat quae rei ex comparatione consideratae conveniunt. Exempli gratia unum et tres insunt literae *Π* et deo, sed literae *Π* genite et composite, deo autem ingenite et incomposite; nam, qui neminem habet a quo factus et compositus fuerit, ingenitus et incompositus est. Quare in deo dicimus aeternam coexsistentiam, non autem etiam compositionem: in litera vero *Π* compositionem, ob illius per partes generationem. Unus igitur est deus, trinitas unitate essentiae, absque omni hac in re divisione et distinctione, quemadmodum unum est litera *Π* unitate literae absque ulla hac in re divisione et distinctione. Differentia autem est in sancta quidem trinitate secundum modos exsistentiae hypostasium, in litera autem *Π* secundum certum literae situm.

Quæstio 130.

Si coelum, quia secundum Graecos globus est et movetur,

ρεῖν τὰ ὑπὲρ φ. ὄντα, Maranus deinde repetitur. θεωροῦντα τὸν ὑπὲρ φ. ὄντα.

7. ἐκ] Abest in codd. mstis et editis

8. διακρίσεως] Codd. msti et Stephan. κρίσεως. Sed vera lectio deinde repetitur.

9. κατὰ] Codd. msti et Stephan. praetermiserunt.

1. καθ' Ἕλληνας] Cf. Confut. dogm. Aristot. 25. 52. 53. — Mox cum ἐν τόπῳ subaudias ἐστίν.

κινεῖσθαι ἐν τόπῳ, πῶς διὰ τὸ ὡς καμάραν πεπῆχθαι ἢ ὡς δέ-
ριν [2] κατὰ τὴν γραφὴν ἐκτετάσθαι ὁ οὐρανὸς οὐκ ἐν τόπῳ ἐστίν;
Ὥσπερ γὰρ τὸ κινούμενον, οὕτως καὶ τὸ πηγνύμενον ἐν τόπῳ
ἀνάγκη νομίζεσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς τὴν ἐπὶ τῇ περιγραφῇ
τοῦ οὐρανοῦ παρ' ἀλλήλων κατάγνωσιν δικαίαν οὐχ ἕξομεν; Εἰ
δ' ὁ οὐρανὸς κατ' ἀμφοτέρους ἐν τόπῳ, καὶ ἑκατέροις ἡ τοῦ C
τόπου ποιότης καὶ ποσότης καθέστηκεν ἄγνωστος, τί πλέον θά-
τεροι θατέρων κατεγνῶσθαι δυνάμεθα, τῆς περὶ τῶν προλελεγ-
μένων καταγνώσεως καὶ ἀγνοίας ἑκατέρους ἐπίσης κατεχούσης;

Ἀπόκρισις.

[3] Εἰ μὲν γὰρ ἔλεγον οἱ Χριστιανοὶ τὸν οὐρανὸν μὴ εἶναι ἐν
τόπῳ, καθάπερ λέγουσιν οἱ Ἕλληνες, ἴση ἂν ἔμελλεν εἶναι ἡ παρ'
ἀλλήλων κατάγνωσις, λεγόντων μὲν μὴ εἶναι τὸν οὐρανὸν ἐν τόπῳ, D
φωναῖς δὲ σημαντικαῖς τοῦ ἐν τόπῳ εἶναι τὸν οὐρανὸν πρὸς ἀλλή-
λους χρησαμένων. Εἰ δὲ τοῦ μὲν σφαῖραν εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ
σφαιρικῶς κινεῖσθαι ἀδυνάτου ὄντος, τοῦ δὲ ὡς καμάραν εἶναι
αὐτὸν δυνατοῦ δεικνυμένου, οὐδεμία ἄρα ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ
τῇ ἀγνοίᾳ κατάγνωσις. Περὶ δὲ τοῦ τόπου ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς στο-
χαζόμεθα περὶ αὐτοῦ ὅτι, ὥσπερ παρ' ἡμῖν, ὅταν ᾖ περιφερές τι
σῶμα ὁμαλόν τε καὶ κοῖλον, πανταχόθεν ἰσοπεριμέτρητον, ἐὰν πω-
μασθῇ ἐπὶ τὰ ὕδατα, βαστάζεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων, τούτῳ τῷ τρό- 481
πῳ βαστάζεται ὁ οὐρανὸς ὑπὸ τῶν ὑδάτων. [4] Ὁ τανύσας, φησί,
τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν. Τῷ τῆς καμάρας ὀνόματι τὸ περιφερὲς
ἐδήλωσε τοῦ σώματος τοῦ οὐρανοῦ. Βαστάζει οὖν τὸν μὲν οὐρα-
νὸν τὰ ὕδατα, τὰ δὲ ὕδατα ἡ γῆ, τὴν δὲ γῆν τὸ θεῖον πρόσταγμα.
[5] Ὁ κρεμάσας, φησί, τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός.

Ἐρώτησις ρλα'.

Εἰ οἱ εὐαγγελισταὶ Ματθαῖός τε καὶ Λουκᾶς, τὸ κατὰ σάρ-
κα γενεαλογοῦντες τὸν κύριον, ὁ μὲν τὴν κατὰ φύσιν, ὁ δὲ τὴν B

2. κατὰ τὴν γραφὴν] Cf. supra Resp. ad Quaest. 94.. 3. Εἰ etc.] Cf. Gass. l. c. p. 134.. 4. Ὁ ... καμάραν] Jesai. XL. 22. (Job. IX. 8.).

in loco est: quomodo coelum, si secundum scripturam tamquam camera compactum aut tamquam pellis extensum est, non in loco est? Nam quemadmodum id quod movetur, ita etiam id quod compingitur necesse est ut in loco esse existimetur. Quodsi hoc ita est: quomodo alteri ab alteris ob circumscriptionem coeli non justam condemnationis sententiam reportabimus? Sin coelum utrorumque opinione in loco est, et utrisque loci qualitas et quantitas ignota est: quanam re alteri alteros magis damnare possumus, quum apud utrosque eorum quae praedicta sunt nomine par sit condemnatio et ignorantia?

Responsio.

Si Christiani dicerent coelum in loco non esse, sicut Graeci dicunt, fieri posset ut alteri alteros ex aequo damnarent: dicentes quidem non esse in loco coelum, verbis autem, quae coelum in loco esse significant, alteri ad alteros utentes. Sin, ut coelum globus sit et in globi modum moveatur, fieri non potest, ut autem instar camerae sit, fieri posse demonstratum est, nulla utique Christianorum fuerit ob ignorationem condemnatio. Loci autem ex nostris de eo rebus facimus conjecturam: quemadmodum apud nos aliquod corpus, si sit rotundum et laeve et concavum, aequalis undequaque dimensionis, atque in aquas immittatur, ab aquis portatur, ad eumdem modum coelum portatur ab aquis. *Extendens*, inquit, *coelum ut cameram.* Ibi *camerae* nomine rotunditatem corporis coelestis significavit. Portant igitur coelum aquae, aquas autem terra, terram autem praeceptum divinum. *Suspendens*, inquit, *terram in nihilo.*

Quæstio 131.

Si evangelistae Matthaeus et Lucas, generis domini secundum carnem seriem recensentes, alter naturae, alter legis

5. Ὁ ... οὐδενός] Hic locus in scriptura non exstat. Sylburgius existimat ei respondere Ps. CXXXV. 5.: τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων.

[1]κατὰ νόμον γενεαλογίαν συνέγραψε, διὰ τὸ οὕτως τὰ [2]κατὰ τῶν Ἰουδαίων συνίστασθαι, πῶς ὁ μακάριος Λουκᾶς οὐ δείκνυται τῷ Ματθαίῳ μαχόμενος, πλείονας τοὺς κατὰ νόμον τῶν [3]κατὰ φύσιν τοῦ Χριστοῦ γεννήτορας διὰ τοῦ οἰκείου εὐαγγελίου ἐκθέμενος, τοὐναντίον παρ' αὐτοῦ γραφῆναι ὀφείλοντας, ἐπειδὴ ἥττονας τοὺς κατὰ θέσιν τῶν κατὰ φύσιν πατέρων ἀναλογίζεσθαι ἀνάγκη; Ἐνδέχεται γὰρ γενέσθαι [4]κατὰ νόμον [πατέρα, τετελευτηκότος] τοῦ κατὰ φύσιν πατρὸς τοῦ παῖδα γεννήσαντος. Πῶς οὖν, καθάπερ ἔφην, παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς [5]ἡ [γενεαλογία] ἀντέστρα- C
πται, καὶ ὁ Λουκᾶς, ἴσους μᾶλλον δὲ ἥττονας τοὺς κατὰ νόμον τῶν κατὰ φύσιν ὀφείλων τοὺς τοῦ Χριστοῦ ὀνομάζειν γεννήτορας, πλείονας ὀνομάζων εὑρίσκεται; Εἰ δὲ ἐν τῇ γενεαλογίᾳ ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις μαχόμενα λέγουσι, πῶς ἐν τοῖς λοιποῖς περὶ τοῦ σωτῆρος διδάγμασι τὸ ἀξιόπιστον κεκτῆσθαι δυνήσονται, ἐκ προοιμίων πρὸς ἀντίῤῥησιν κινοῦντες τὸν μετὰ λόγου τῇ ἡμετέρᾳ θρησκείᾳ προστεθῆναι βουλόμενον;

Ἀπόκρισις.

[6]Ἐν τῇ γενεαλογίᾳ τῇ κατὰ Λουκᾶν ὁ Ἠλεὶ μόνος ἐστὶ πα- D
τὴρ τοῦ Ἰωσὴφ κατὰ τὸν νόμον· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἠλεὶ ἕως τοῦ Ναθὰν πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι κατὰ φύσιν εἰσὶν υἱοὶ [7]τῶν ὑπερτεταγμένων, τῶν διὰ τὴν σχέσιν, ἣν ἔχει ὁ Ἠλεὶ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, πάππων [8]καταλογιζομένων, τοῦ Ἰωσὴφ μὲν μ[όνου] κατὰ τὸν

1. *κατὰ νόμον*] Sic (Lang.) pro vulg. *κατὰ σάρκα* reposui.

2. *κατὰ τῶν Ἰουδ.*] Vid. Quaest. 44. not. 3.. Sylburgio hoc commation potius videtur significare: *quod ita res christiana contra Judaeos constabiliatur.*

3. *κατὰ φύσιν*] Codd. msti et editi *κατὰ θέσιν* inepte.

4. *κατὰ νόμον* etc.] Codd. msti et editi *κατὰ νόμον* * *τοῦ κατὰ φύσιν πατρὸς τὴν παῖδα γεννήσαντος.* In loco restituendo Sylburgii judicium secutus sum. Gassius l. c. p. 96. maluit *κατὰ νόμον* [*ἕτερόν τινα πατέρα*] *τοῦ κ. φ. π. τὸν π. γεννήσαντος*, sic reddens: „Denn es konnte geschehen, dass nach dem Gesetz ein Anderer Vater wurde, als welcher den Sohn natürlich gezeugt hatte."

5. *ἡ* etc.] Ita Sylburg. proposuit; in codd. mstis et editis *γενεαλογία* non comparet. Marano legendum videtur *ἡ* [*τάξις οὐκ*] *ἀντέστραπται.*

6. *Ἐν τῇ γενεαλογίᾳ* etc.] Gass. l. c.: „Die etwas undeutlich ausgedrückte Frage kann sich auf nichts Anderes beziehen, als dass bei Lu-

genealogiam contexuit, quod hoc ita rerum judaicarum constitutio ferret: quomodo beatus Lucas cum Matthaeo pugnare non reperitur, dum plures secundum legem quam secundum naturam Christi progenitores in evangelio suo exponit, quum diversum ab eo scribi debuerit, quandoquidem pauciores adoptivos quam naturales patres in genealogia numerari necesse est? Licet enim ex lege patrem fieri, si defunctus sit qui secundum naturam filium genuit. Quomodo igitur, sicut dixi, apud evangelistas genealogiae ordo inversus est, ac Lucas, quum pares immo pauciores secundum legem quam secundum naturam debuerit enumerare Christi progenitores, plures nominare comperitur? Sin in generis nomenclatura sibi ipsis et alter alteri repugnantia memorant: quomodo in reliqua de salvatore doctrina fidem obtinere poterunt, ab ipsis statim prooemiis eum ad contradicendum commoventes qui cum ratione certa se nostrae religioni adjungere velit?

Responsio.

In genealogia Lucae solus Eli pater Josephi est secundum legem: ab Elia autem ad Nathanem usque quotquot subjunguntur filii secundum naturam sunt antecedentium, qui quidem ob necessitudinem, quam habet Eli cum Josepho, avi existimantur, Josephi quidem solius secundum legem, caeterorum

cas zwischen Joseph und Serubabel 18, bei Matthaeus nur 9 andere, und zwischen Salathiel und David 20 bei jenem und bei diesem nur 14 wiederum verschiedene Glieder der Stammliste aufgeführt werden. Es liegt also die Annahme zum Grunde, dass Lucas nur gesetzliche, durch Leviratsehe entstandene, Matthaeus aber die natürlichen Väter genannt habe. Indem der Fragende nun weiter wähnt, dass alle einzelne bei Lucas genannte Väter in demselben gesetzlichen Verhältnisse zu einander gestanden, nimmt er an ihrer Zahl Anstoss, welche dann die der andern Reihe mindestens nicht übertreffen werde. In der letzten Vermuthung besteht aber nach der folgenden Antwort der Irrthum."

7. *τῶν ὑπερτεταγμένων*] Codd. msti et editi *τῶν ὑποτεταγμένων*.

8. *καταλογιζομένων* etc.] Codd. msti et editi *κατα * λογιζομένων, τοῦ Ἰωσὴφ μὲν μ * κατὰ τὸν νόμον*. Priorem lacunam Maranus non agnovit, posteriorem explevit literis, quas in textu adjeci. Sylburgius vero sic voluit: *κατὰ [τὸν αὐτὸν τρόπον] λογιζομένων, τοῦ Ἰωσὴφ μὲν μ[όνου παιδοποιηθέντος] κατὰ τὸν νόμον*.

νόμον, τῶν λοιπῶν δὲ πάντων κατὰ φύσιν. Τούτου δὲ οὕτως νοουμένου, ἀναιρεῖται πᾶσα ἡ τῶν εὐαγγελιστῶν ἐπὶ τῇ ἀντιλογίᾳ διαβολή, ἡ ἐκ τῆς παρανοίας τῶν ἐκείνων φωνῶν νομισθεῖσα τοῖς παρανοήσασιν.

Ἐρώτησις ρλβ'.

Εἰ [1] κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον ὁ ἀδελφὸς τοῦ τελευτήσαντος 482
ἄπαιδος τὴν γυναῖκα τοῦ μετηλλαχότος λαμβάνων ἐπαιδοποίει ἐξ αὐτῆς, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ ἀδελφῷ, ἆρα, εἰ συνέβη τὸν περιόντα ἀδελφὸν ἔχειν γαμετήν, σὺν ταύτῃ καὶ τὴν τοῦ τελευτήσαντος ἀδελφοῦ γαμετὴν εἰς γυναῖκα ἐλάμβανε; Καὶ πῶς τοῦτο οὐκ ἄτοπον; Εἰ δὲ ἡ τοιαύτη καὶ στεῖρα ἐτύγχανε, πῶς πρὸς τῷ ἀτόπῳ καὶ τὸ ἀνωφελὲς ὁ γάμος οὐκ ἐπήγετο, καὶ τοῦ νόμου τὸ πρόσταγμα πανταχόθεν ἐδείκνυτο ἄπορον, τοῦ τελευτή- B
σαντος οὐ λαμβάνοντος τὸ διὰ παιδοποιΐας μνημόσυνον; Τί δὲ καὶ τῷ ἀποθανόντι προσγίνεται τὸ ὄφελος, τὸ διὰ παιδοποιΐας ἑτέρου ἐκεῖνον μετὰ τέλος πατέρα ἀλλοτρίας γονῆς ὀνομάζεσθαι;

Ἀπόκρισις.

Τοῦ νόμου μὴ κωλύσαντος τοὺς Ἰσραηλίτας γυναῖκα λαβεῖν εἰ βούλοιντο, οὐ μόνον συγγενίδα ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωτίδα καὶ παλλα- C
κίδα, οὐδὲν ἄρα ἄτοπον οὐδὲ βλάπτει ἐκ τοῦ γυναῖκα ἐπὶ γυναικὶ [2] λαβεῖν [τὸν περιόντα] ἀδελφὸν τοῦ τετελευτηκότος, τοῦ νόμου μὴ καταλυομένου. Πᾶσα γὰρ ἀτοπία ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου ὑφίσταται. [3] Κἂν συμβαίη δὲ [στεῖραν τὴν τοῦ τελευτήσαντος γυναῖ]κα ὑπάρχειν, ἀλλ' ἄδηλον τοῦτο [εἶναι δύνατ]αι τῇ γυναικί· τῷ δὲ ἀδήλῳ οὐκ ἔστι [παραβῆναι ἢ] παριδεῖν τὸν νόμον. Ἐτέθη δὲ ὁ νόμος οὗτος, ἵνα ὧν ἀφείλετο ὁ θάνατος τὸν τετελευτηκότα, τουτέστι τῆς τε πατρότητος καὶ τοῦ κληρονόμου, ταῦτα παράσχῃ αὐτῷ τῇ τοῦ νόμου προνοίᾳ. Εἰ γὰρ μνημοσύνης ἕνεκεν καὶ κλη- D

1. κ. τ. μωσ. νόμον] Cf. Deuter. XXV. 5..

2. λαβεῖν etc.] Codd. msti et editi λαβεῖν * ἀδελφὸν etc.. Sylburgius lacunam explendam censuit verbis τὸν ἔτι περιόντα.

3. Κἂν etc.] Codd. msti et editi Κἂν συμβαίη δὲ * κα ὑπάρχειν, ἀλλ' ἄδηλον τοῦτο * αι τῇ γυναικί· τῷ δὲ ἀδήλῳ οὐκ ἔστι * παριδεῖν τὸν νόμον. Sylburgius ita restituit: Κἂν συμβαίη δὲ [στεῖραν τὴν

autem omnium secundum naturam. Hoc autem si ita intelligatur, omnis evangelistarum de dictorum repugnantia tollitur calumnia, quam inesse illorum scriptis intellectu pravo arbitrantur qui rem non satis intelligunt.

Quæstio 132.

Si secundum mosaicam legem fratris sine liberis mortui frater uxorem defuncti assumens liberos ex ea suscipiebat, sibi quidem secundum naturam, fratri autem secundum legem: num, si acciderat ut superstes frater uxorem haberet, etiam cum hac uxorem mortui fratris ducebat? Et quomodo id non absurdum? Si vero talis etiam sterilis esset: quomodo non absurdo etiam inutile adjungebant nuptiae, ac legis praeceptum undique obstructum difficultatibus videbatur, quum mortuus ex liberorum procreatione memoriam non proderet? Quid autem mortuo proderat, liberis ab alio procreatis post mortem alienae prolis patrem appellari?

Responsio.

Quum lex non interdixisset quominus Israelitae uxorem acciperent si vellent, non solum cognatam sed etiam captivam et pellicem, nihil certe absurdi erat aut damni si uxorem uxori superduceret frater superstes mortui fratris, lege minime violata. Omnis enim absurditas in legis transgressione posita est. Etiamsi evenisset ut mortui uxor sterilis esset, tamen id ignotum esse potest mulieri: at eo quod ignotum est non est ut quis transgrediatur vel despiciat legem. Haec autem posita lex est, ut quae mors abstulit mortuo, id est paternitas et haeres, ea praebeantur illi legis providentia. Nam si memoriae et haereditatis causa ad nuptias homines acce-

τοῦ τεθνηκότος γυναῖ]κα ὑπάρχειν, ἀλλ' ἄδηλον τοῦτο [καὶ αὐτῇ εἶναι δύνατ]αι τῇ γυναικί· τῷ δὲ ἀδήλῳ οὐκ ἔστι [παραβῆναι ἢ] παριδεῖν τὸν νόμον. Minus bene Maranus: Κἂν συμβαίη δὲ [στεῖραν γυναῖ]κα ὑπάρχειν, ἀλλ' ἄδηλον τοῦτο [εἶναι δυνατὸν] τῇ γυναικί· τῷ δὲ ἀδήλῳ οὐκ ἔστι παριδεῖν τὸν νόμον.

ρονομίας πρὸς τὸν γάμον οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται, δῆλον ὅτι, [4]ᾧ[τινι ἂν τρόπῳ] παρακληθείη θεὸς ταῦτα παρασχεῖν ἀνθρώποις, ἀνωφελὲς οὐ γίνεται τὸ πρᾶγμα. Πρόσεστι δὲ τούτῳ τῷ νόμῳ καὶ ἕτερόν τι ὠφέλιμον, ἵνα ταύτῃ τῇ ἐπιγαμίᾳ ὁ κληρονόμος μείνῃ ἐν τῇ αὐτῇ φυλῇ καὶ μὴ μεταβῇ εἰς ἑτέραν φυλήν. Καὶ ἐπειδὴ ἅπαξ συναφθεῖσα ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ τῷ πρώτῳ ἓν σῶμα γέγονε, διὰ τοῦτο οὐ γίνεται πατὴρ ἀλλοτρίας γονῆς ὁ τελευτήσας, ἀλλὰ τοῦ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ σώματος τικτομένου. Ὥσπερ γὰρ ὁ τικτόμενος ἐκ 483
τῆς τοιαύτης συναφείας ὀνομάζεται τοῦ τελευτήσαντος, οὕτως καὶ ἡ γυνὴ [5]ἐκείνου ὀνομάζεται γυνή.

Ἐρώτησις ρλγ'.

Εἰ ὁ προλεχθεὶς νόμος πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Δαυὶδ τοῖς Ἰσραηλίταις ἐντέταλται, πῶς ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος τῶν κατὰ φύσιν πατέρων πρὸ τοῦ Δαυὶδ καὶ μετὰ τὸν Δαυὶδ ἐμνημόνευσεν, ὁ δὲ Λουκᾶς πρὸ μὲν τοῦ Δαυὶδ τῶν κατὰ φύσιν, μετὰ δὲ τὸν Δαυὶδ τῶν κατὰ νόμον πατέρων τὴν μνήμην πεποίηται; Καὶ εἰ τὰ ὀνό- B
ματα τῶν κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον πατέρων ἀπαραλείπτως μετὰ τὴν μετοίκησιν Βαβυλῶνος [1]ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς οὐχ εὑρίσκεται, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν γέγραπται, πῶς τὰ κατὰ ἀπόφασιν γραφέντα ὑπὸ τῶν ἀκριβεστέρων [[2]ἀποδεχθῆναι] δυνήσονται;

Ἀπόκρισις.

Καὶ ὁ Λουκᾶς τῶν κατὰ φύσιν πατέρων τοῦ Ἡλεὶ ἐμνήσθη, C
τῶν τε πρὸ τοῦ Δαυίδ, καὶ τῶν μετὰ τὸν Δαυίδ. Ὁ δὲ Ἡλεὶ μόνος ἦν κατὰ τὸν νόμον πατὴρ τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ διὰ τὴν κατὰ νόμον υἱότητα ἕως τοῦ Ναθὰν κατὰ τὴν αὐτὴν σχέσιν ἀναγομένου. Τὸ δὲ τὸν δεσπότην Χριστὸν ὀνομασθῆναι υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ δύο πατέρας ἐσχηκότος, τὸν μὲν κατὰ νόμον, [3]τὸν δὲ κατὰ φύσιν, ἡ θεία χάρις ᾠκονόμησεν, ἵνα, ὅταν ἀκούωμεν τὸν Χριστὸν

4. ᾧτινι ἂν τρόπῳ] Sic jam Langus lacunulam explevit.

5. ἐκείνου] H. e. τοῦ τελευτήσαντος.

1. ἐν ταῖς θ. γρ.] Articulum vulgo omissum reposui, quum in formula illa solemnis sit nostro scriptori. Mox κατὰ ἀπόφασιν, oppositum auctoritati sacrorum veteris testamenti librorum, est *per enuntiationem (behauptungsweise)*, ita ut fundamentum desit historicum. Caeterum idem argumentum Strauss

dunt, liquet, quacunque ratione haec deus hominibus praestare dignetur, inutilem rem non esse. Inest autem huic legi etiam aliud commodum, ut hac nuptiarum accessione haeres maneat in eadem tribu nec transeat ad aliam tribum. Et quandoquidem primo viro semel conjuncta uxor unum corpus facta est, idcirco non fit pater alienae prolis mortuus, sed illius quae ex proprio ipsius corpore generata est. Quemadmodum enim qui ex tali conjunctione gignitur esse dicitur mortui, ita etiam mulier illius appellatur uxor.

Quæstio 133.

Si praedicta lex ante tempora Davidis Israelitis data est: quomodo evangelista Matthaeus naturalium patrum ante Davidem et post Davidem meminit, Lucas vero ante Davidem naturales, post Davidem legales nominavit patres? Et si nomina naturalium et legalium patrum post deportationem Babylonicam omnino in divinis non reperiuntur relicta scripturis, sed pronuntiando scripta sunt: quomodo ea quae sic pronuntiando scripta sunt accuratius rem inquirentibus approbari poterunt?

Responsio.

Et Lucas naturalium patrum Eliae meminit, tum eorum qui ante Davidem, tum eorum qui post Davidem fuerunt. Eli autem solus fuit Josephi secundum legem pater, qui ex filii jure, quod ei lex tribuebat, usque ad Nathanem eadem necessitudine perducitur. Quod autem dominus Christus appellatus est filius Josephi duos patres habentis, alterum secundum legem, alterum secundum naturam, id divina gratia attemperate administravit, ut, quum audimus Christum esse filium

proposuit: *Das Leben Jesu* (ed. 3.) p. 166..

2. ἀποδεχθῆναι] Lacunulam codd. mstorum et editorum jam Langus illo verbo sanavit.

3. τὸν δὲ κατὰ φύσιν] Haec verba in codd. mstis et editis male collocantur post μὴ ξενισθῶμεν. — Augustinus de consensu evangelist. II. 3, 5. iisdem paene verbis: „Facile est, ut advertant, duos patres habere potuisse Joseph, unum a quo genitus, alterum a quo fuerit adoptatus.“

υἱὸν μὲν ὄντα τοῦ Ἰωσήφ, μὴ γεννηθέντα δὲ κατὰ φύσιν ἐξ αὐ-
τοῦ, μὴ ξενισθῶμεν. Ὥσπερ γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰωσὴφ υἱὸς μὲν ἐκλήθη
τοῦ Ἠλεῖ, μὴ γεννηθεὶς δὲ ἐξ αὐτοῦ, ὅτι τῷ θείῳ νόμῳ οὕτως D
ἔδοξεν ἐκ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἠλεῖ δοῦναι υἱὸν τῷ Ἠλεί, οὕτως ἔδοξε
τῷ θεῷ ἐκ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰωσὴφ δοῦναι υἱὸν τῷ Ἰωσὴφ μὴ γεν-
νηθέντα κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ. [4] Ἰωσήφ, φησίν, υἱὸς Δαυίδ, μὴ
φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. Τὸ γὰρ ἐκ γυ-
ναικός τινος χωρὶς πορνείας τικτόμενον υἱός ἐστιν ἐξ ἀνάγκης τοῦ
ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, ᾧ τρόπῳ βούλεται ὁ θεὸς δοῦναι υἱὸν
τῷ ἀνδρί, ἢ διὰ συναφείας ἢ χωρὶς συναφείας. Οὐκ ἀποφάσει
δὲ χρώμενοι οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν ἔκθεσιν ἐποιήσαντο τῶν ἐν ταῖς
γενεαλογίαις ὀνομασθέντων, ἀλλὰ ταῖς ἐγγράφοις ἱστορίαις. Ἑβραῖοι 484
γὰρ ἦσαν ἐξ Ἑβραίων οἱ τὰς γενεαλογίας συγγραψάμενοι ἅγιοι
εὐαγγελισταί, παρ' οἷς πολλή τις ἦν σπουδὴ τοῦ ἐγγράφως ἔχειν
τῆς βασιλικῆς τε καὶ [5] ἱερατικῆς φυλῆς τὴν γενεαλογίαν. Ἀμέλει
μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον ὁ Ἔσδρας, οὓς οὐχ εὗρεν ἐν
τῷ τῶν ἱερέων καταλόγῳ γενεαλογουμένους, τούτους ἐξέβαλεν ἀπὸ
τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας· καὶ τοῦτο δείκνυται ἐκ τῆς βίβλου τῶν
Παραλειπομένων.

Ἐρώτησις ρλδ'.

Εἰ τὸν νόμον τοῖς Ἰσραηλίταις ὁ θεὸς διὰ Μωυσέως κατέ- B
πεμψε, πῶς ἐν πλείοσι τόποις τῆς θείας γραφῆς [1] οὐ νόμος ἀλλ'
αὐτὸς ὁ νομοθέτης ὁ Μωσῆς ὀνομάζεται;

Ἀπόκρισις.

Ἔθος ἐστὶν οὐ μόνον τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τῇ θείᾳ
γραφῇ, τῷ τοῦ εἰρηκότος τὸν λόγον ὀνόματι ὀνομάζειν τὸν λόγον,
εἰς δήλωσιν τοῦ [2] τίνος εἶναι τὸν λόγον, ὡς τὸ [3] Ἐκάθητο ὁ εὐ-
νοῦχος ἐπὶ τοῦ ἅρματος καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἡσαΐαν,
καὶ πάλιν· [4] Τὸ βδέλυγμα, φησί, τῆς ἐρημώσεως, τὸ εἰρημένον

4. Ἰωσήφ ... σου] Ev. Matth. I. 20..

5. ἱερατικῆς] Inepte codd. msti et editi ἰσραηλιτικῆς. Lectio genuina paulo post indicatur: ἀπὸ τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας.

1. οὐ νόμος ἀλλ' αὐτὸς ὁ νομοθέτης] Sic scripturam codd. mstorum et editorum νόμος καὶ οὐ νόμον νομοθέτης emendavi, admonitus a Sylburgio. E. g. Moses pro lege

Josephi, nec tamen ex eo secundum naturam genitum, ne miremur. Quemadmodum enim Josephus vocatus est filius Eliae, non autem ex eo genitus, quia divinae legi ita placuit ex uxore Eliae dare eidem Eliae filium: sic deo visum est ex conjuge Josephi filium dare eidem Josepho secundum naturam ex eo non genitum. *Josephe*, ait, *fili Davidis, ne metuas assumere Mariam conjugem tuam.* Nam id quod ex muliere quapiam absque stupro et fornicatione gignitur necessario viri et uxoris filius est, quacunque ratione velit deus dare filium viro, per copulam videlicet vel citra copulam. Nequaquam autem pronuntiandi auctoritate utentes, sed scriptis historiis, evangelistae eos recensuerunt qui in genealogiis nominantur. Nam sancti evangelistae, qui genealogias scripserunt, Hebraei erant ex Hebraeis orti, apud quos plurima exstitit cura ut scriptam haberent regiae et sacerdotalis tribus genealogiam. Certe post reditum e Babylone Esdras, quos in catalogo genealogiae sacerdotum recenseri non invenit, eos amovit a muneribus sacerdotalibus; atque hoc patet ex libro Paralipomenon.

Quæstio 134.

Si legem Israelitis deus per Mosen demisit: quomodo in multis locis divinae scripturae non lex sed ipse legislator Moses nominatur?

Responsio.

Mos est non tantum hominibus, sed etiam divinae scripturae, nomine auctoris qui aliquid dixit orationem appellare, ut cujus oratio sit indicetur: ut est illud *Sedebat eunuchus in curru legebatque prophetam Jesaiam*, et illud: *Abominatio desolationis, quae dicta est a propheta Daniele.* Eadem ra-

(mosaica) nominatur in evv. Matth. VIII. 4. XIX. 7. Marc. I. 44. X. 3. Luc. V. 14. XVI. 29..

2. τίνος εἶναι τὸν λόγον] Duplicis lectionis sunt vestigia: τινὸς εἶναι τὸν λόγον et τίνος ἐστὶν ὁ λόγος: quarum posterior est congruentior. *Sylburgius.*

3. Ἐκάθητο ... Ἡσαΐαν] Actt. apostt. VIII. 28..

4. Τὸ ... Δανιήλ] Ev. Matth. XXIV. 15..

τῷ προφήτῃ Δανιήλ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν· Ἐκτησάμην τὸν προφήτην Ἱερεμίαν ἢ τὸν ἀπόστολον. C

Ἐρώτησις ρλε΄.

Εἰ ἀληθινός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν κλῆσιν κατὰ τὴν θείαν γραφὴν ἐπιδεικνύμενος, Ἐμμανουὴλ δὲ καλεῖσθαι τὸν Χριστὸν [1] ἡ θεία γραφὴ προηγόρευσε, πῶς ἀληθινὸς ὁ κύριος νομισθήσεται ὁ μετὰ τὸ τεχθῆναι μηδαμοῦ τοῦ Ἐμμανουὴλ τὴν προσηγορίαν δεξάμενος; Οὐδεὶς γὰρ τὸν ἐλθόντα Χριστὸν τῇ κλήσει τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπὶ λέξεως προσηγόρευσεν.

Ἀπόκρισις. D

Εἰ ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς διηγήμασι περιέχεται τῶν θείων περὶ Χριστοῦ προῤῥήσεων ἡ ἔκβασις, παραδέδωκε δὲ ἡμῖν αὐτὸν εἶναι τὸν κατὰ θείαν πρόῤῥησιν προορισθέντα τῷ τοῦ Ἐμμανουὴλ καλεῖσθαι ὀνόματι [2] ὁ μακάριος Ματθαῖος, πῶς οὐ καλεῖται τῷ τοῦ Ἐμμανουὴλ ὀνόματι; Οὐ διέλιπε δὲ ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ [3] ἐκκλησία, [μα]θοῦσα ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου, Ἐμμανουὴλ 485
ὀνομάζειν τὸν κύριον. Ἔχομεν [4] δὲ ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τοῦ Χριστοῦ πάσας τὰς λοιπὰς ὀνομασίας τοῦ Χριστοῦ περιεχομένας, εἰ καὶ μὴ πάσαις ἀεὶ κεχρήμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ καλεῖται Ἐμμανουὴλ ἔστι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔστι καλεῖται.

Ἐρώτησις ρλϛ΄.

Εἰ τὸ τοὺς γονέας ἀθετεῖν ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς ἀπηγόρευται, καὶ ὁ μετιὼν τὰ ἀπηγορευμένα ἁμαρτωλὸς ὀνομάζεται, πῶς ἐν διαφόροις τόποις τοὺς οἰκείους γονεῖς ὁ δεσπότης Χριστὸς ἀθετήσας ἀναμάρτητος δείκνυται; Ἐν μὲν γὰρ τῷ γάμῳ, διὰ τὸ B
[1] Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι; τῇ μητρὶ λέγειν, ἐπέπληξεν. Ἡνίκα δὲ θεάσασθαι αὐτὸν ἡ μήτηρ ἠθέλησε, [2] μητέρα καὶ ἀδελφοὺς τοὺς τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιοῦντας ὠνόμασε. Καὶ πάλιν, ὅτε ἐμακαρίζετο ἡ βαστάσασα αὐτὸν κοιλία καὶ οἱ μαστοὶ οὓς ἐθήλασε, [3] τοὺς ποιοῦντας τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ αὐτὸς ἐμακάριζεν. Ἅπερ ἅπαντα

1. ἡ θεία γραφὴ] Cf. Jesai. VII. 14..

2. ὁ μ. Ματθαῖος] Cf. ev. Matth. I. 23..

3. ἐκκλ. etc.] In codd. mstis et editis habetur ἐκκλησία * θουσα, ita ut reponendum sit μαθοῦσα vel καταμαθοῦσα.

tione nos quoque dicere consuevimus: Est mihi propheta Jeremias aut apostolus.

Quæstio 135.

Si verus ille Christus est qui actionem et appellationem divinae scripturae consentaneam habet, Christum autem vocatum iri Emmanuelem divina scriptura praedixit: quomodo verus Christus existimabitur dominus qui ex quo natus est nusquam Emmanuelis cognomen accepit? Nemo enim Christum postquam advenit appellatione Emmanuelis nominatim designavit.

Responsio.

Si in evangelicis narrationibus continetur divinarum de Christo praedictionum eventus, nosque beatus Matthaeus edocuit ipsum esse quem divina praedictio Emmanuelis nomine vocatum iri praestituit: quomodo non vocatur Emmanuelis nomine? Non desiit autem sancta dei ecclesia, sancti evangelii instituta disciplina, Emmanuelem appellare dominum. Habemus autem Christi appellatione caeteras omnes inclusas Christi appellationes, etsi non omnibus semper utimur. Neque enim quia vocatur Emmanuel est, sed quia est vocatur.

Quæstio 136.

Si parentes aspernari divina scriptura vetat, et qui vetita facit peccator dicitur: quomodo dominus Christus, qui variis in locis parentes suos aspernatus est, a peccato immunis ostenditur? Nam in nuptiis, dum matri dicit: *Quid mihi et tibi mulier?* matrem objurgavit. Et quando voluit illum mater videre, *matrem et fratres* appellavit *eos qui voluntatem dei faciunt.* Ac rursus, quum venter qui eum gestavit et ubera quae suxit beatificarentur, ipse *beatos* dixit *eos qui voluntatem dei faciunt.* Quae quidem omnia ad con-

4. δὲ] Ita codd. msti et Stephanus. Caeteri δή.

1. *Τί ... γύναι*] Ev. Joann. II. 4.. — Cf. Augustin. in Joann. Tract. VIII. §. 5..

2. *μητέρα ... ποιοῦντας*] Ev. Matth. XII. 50..

3. *τοὺς ... ἐμακάριζεν*] Ev. Luc. XI. 28..

ἐφ' ὕβρει τῆς μητρὸς παρ' αὐτοῦ νομίζονται λέγεσθαι, [4]διότι, τῆς
μητρὸς αὐτοῦ ὀνομασθείσης καὶ μακαρισθείσης, κατὰ ἀντιδιαστο-
λὴν αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐμακαρίσθησαν ἕτεροι. Ἡ δὲ ἀντιδιαστολὴ C
δῆλον ὅτι ἐπ' ἐναντίων πραγμάτων λαμβάνεται. Ἄλλως τε εἰ τὴν
ἁγίαν παρθένον [5]εἰς τὴν τοσαύτης οἰκονομίας ὑπουργίαν ἐκλέλε-
κται, πῶς ἀναξία μακαρισμοῦ κατὰ τὰ προλεχθέντα ἡ παρθένος
νενόμισται; Εἰ δὲ τὰ ῥηθέντα ἐναντίως ἔχει πρὸς ἄλληλα, πῶς τὰ
ἀλλήλοις ἐναντία τὴν παρ' ἀλλήλων οὐ [6]λαμβάνει κατάλυσιν;

Ἀπόκρισις.

Τὸ Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι; οὐ πρὸς ἐπίπληξιν εἴρηται τῇ μη-
τρὶ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος, ἀλλὰ πρὸς ἔνδειξιν τοῦ μὴ ἡμᾶς, φησίν, D
εἶναι τοὺς ἀναδεδεγμένους τοῦ ἐν τῷ γάμῳ ἀναλισκομένου οἴνου
τὴν φροντίδα· ὅμως ἐκ πολλῆς ἀγάπης, εἰ θέλεις, ἵνα μὴ λείψῃ
αὐτοῖς οἶνος, εἰπὲ τοῖς ὑπηρέταις ἵνα ποιήσωσιν ἃ λέγω αὐτοῖς,
καὶ [7]βλέπεις ὅτι οὐ μὴ λείψει αὐτοῖς οἶνος· ὅπερ καὶ γέγονεν.
Οὐκ ἂν οὖν λέξει τὴν μητέρα ἐπέπληξεν, ἣν τοῖς ἔργοις ἐτίμα. Ἐν
δὲ ταῖς ἄλλαις φωναῖς οὐχ ὡς ἀποστερῶν τὴν μητέρα [8]τῆς πρε-
πούσης τιμῆς, ἀλλὰ δείκνυσι κατὰ ποίαν μητρότητα μακαριστή ἐστιν
ἡ παρθένος. Εἰ γὰρ ὁ ἀκούων τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ φυλάτ- 486
των αὐτὸς ἀδελφός ἐστι τοῦ θεοῦ καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ, προσῆν
δὲ τῇ μητρὶ αὐτοῦ ἀμφότερα, δῆλον ὅτι κατὰ ταύτην τὴν μητρό-
τητα ἐχρῆν μακαρίζεσθαι τὴν μητέρα αὐτοῦ· τὸ γὰρ ἀκούειν τὸν
λόγον τοῦ θεοῦ καὶ φυλάττειν ἀρετῆς ἐστι καὶ καθαρᾶς ψυχῆς, ὅλης
πρὸς τὸν θεὸν βλεπούσης. Καὶ ἐπειδὴ οὐ τὴν τυχοῦσαν γυναῖκα
ἐπελέξατο ὁ θεὸς γενέσθαι μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τὴν πασῶν
γυναικῶν ταῖς ἀρεταῖς ὑπερκειμένην, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἀπὸ
ταύτης τῆς ἀρετῆς ἐβούλετο μακαρίζεσθαι τὴν μητέρα αὐτοῦ, δι' B
ἧς ἠξιώθη παρθένος μήτηρ γενέσθαι. Ὅτι δὲ πρὸς ἀτιμίαν ἢ
ἀπείθειαν γονέων οὐδαμῶς ἐμφαίνεται ὁ Χριστὸς πεποιηκώς τι, μαρ-
τυρεῖ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής, λέγων περὶ αὐτοῦ ὅτι [9]Κατέβη μετὰ

4. διότι] Codd. msti et Stephan. διὰ τό, quod quidem ferri nequit, nisi mox legatur μακαρισθῆναι ἑτέρους. Quare διότι Sylburgius scripsit.

5. εἰς] Codd. msti et Stephan. ἣν εἰς.

6. λαμβάνει κατάλυσιν] Pro καταλύεται. Sic Quaest. 96. λα-

tumeliam matris ab eo existimantur dicta, quia, quum mater ejus nominata esset et beata praedicata, ipse alios ei opposuit quos beatos praedicavit. Hanc autem opponendi rationem constat de contrariis rebus accipi. Praeterea si sanctam virginem in tantae dispensationis ministerium elegit: quomodo indigna virgo existimata est quae beata praedicaretur ob ea quae dicta sunt? Sin quae dicta sunt inter se pugnant: quomodo secum invicem pugnantia non se invicem dissolvunt?

Responsio.

Illud *Quid mihi et tibi mulier?* non ad objurgationem dictum est matri a salvatore, sed ut ostenderet nequaquam nos esse, inquit, qui vini in nuptiis consumendi curam suscepimus; attamen ex singulari caritate, si vis, ne deficiat eos vinum, dic ministris ut faciant quae dicam, ac vides non iis defuturum esse vinum: id quod etiam factum est. Nequaquam ergo verbis matrem objurgasset, quam actionibus colebat. In caeteris autem vocibus non matrem debito honore privat, sed ostendit ob qualem matris titulum beata sit virgo praedicanda. Nam si qui audit verbum dei et servat frater est dei et soror et mater, et utrumque inerat matri ejus, manifestum est ob hanc matris notionem ipsius matrem beatam fuisse praedicandam; audire enim verbum dei et servare virtutis est et purae animae, quae tota in deum intenta est. Et quandoquidem non quamlibet mulierem elegerat deus ut Christi mater fieret, sed eam quae mulieres omnes virtutibus superabat, idcirco Christus voluit ut mater sua etiam ab hac virtute beata praedicaretur, per quam consecuta est ut virgo mater fieret. Nihil autem a Christo factum reperiri quod aut contumeliae in parentes aut negatae obedientiae significationem haberet, testatur Lucas evangelista, qui de illo dicit:

βόντες ἀναίρεσιν.

7. *βλέπεις*] Ita codd. msti et Stephanus. Reliqui *βλέψεις*.

8. *τῆς πρεπούσης τιμῆς*] Desideratur (Sylburg.) *τὸν λόγον ποιεῖται* vel simile quid.

9. *Κατέβη . . . αὐτοῖς*] Ev. Luc. II. 51..

Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς.

Ἐρώτησις ρλζʹ.

Εἰ πρὸ τοῦ τάφου ἡ Μαρία τὸν κύριον τῷ μύρῳ ἤλειψεν, ἡμεῖς δὲ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ βαπτίσματι τελοῦμεν τὰ σύμβολα, πῶς [1] πρῶτον μὲν ἐλαίῳ χριόμεθα, C
ἔπειτα δὲ τὰ προλεχθέντα ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τελέσαντες σύμβολα τῷ μύρῳ σφραγιζόμεθα ὕστερον, καὶ κατ' ἐναντίωσιν τῶν περὶ τὸν κύριον γεγονότων ταῦτα ποιεῖν οὐ νομίζομεν, εἴγε πρῶτον ὁ κύριος τῷ μύρῳ ἠλείψατο καὶ ὕστερον ἔπαθε; Πῶς δὲ καὶ οὐ περιττὴ ἡ χρίσις τοῦ ἐλαίου προσφέρεται τοῖς βαπτίζεσθαι μέλλουσιν, εἴγε μόνῳ τῷ μύρῳ πρὸς τῷ πάθει ἐχρίσθη ὁ κύριος;

Ἀπόκρισις.

[2] Ἐπειδὴ ἃ ποιεῖ [ἡ ἐκκλησία πρὸς] τὸν ἐνταφιασμὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ποιεῖ τοῦ ἐνταφιαζομένου, ἡ δὲ μακαρία Μα- D
ρία πρὸ τοῦ θανάτου ἐμύρισε τὸν κύριον (κατὰ τὸ γεγραμμένον· [3] Ὃ ἐποίησε, φησίν, αὕτη πρὸς ἐνταφίασμόν μου ἐποίησε· προλαβοῦσα γὰρ ἐμύρισέ μου τὸ σῶμα· τὸ δὲ Προλαβοῦσα ἀντὶ τοῦ Πρὸ τοῦ δέοντος καιροῦ ἐμύρισέ μου τὸ σῶμα), διὰ τοῦτο οὐδὲν γίνεται κατ' ἐναντίωσιν, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τοῦ κυρίου γεγονὸς πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦτο ἐπὶ τῶν βαπτιζομένων γίνεται ἐν τῷ δέοντι καιρῷ.
Χριόμεθα δὲ τῷ [4] παλαιῷ ἐλαίῳ ἵνα γινώμεθα χριστοί, τῷ δὲ μύ- 487
ρῳ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ [5] τὴν χρίσιν τοῦ μύρου ἐνταφιασμὸν ἑαυτοῦ λογιζομένου, καὶ τύπῳ μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀληθείᾳ δὲ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος [6] εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν τε ἑαυτοῦ παθημάτων καὶ τῆς δόξης ἡμᾶς καλεσαμένου σωτῆρος Χριστοῦ.

1. πρῶτον ... ὕστερον] Constitt. apost. VII. 22.: Χρίσεις δὲ πρῶτον ἐλαίῳ ἁγίῳ, ἔπειτα βαπτίσεις ὕδατι καὶ τελευταῖον σφραγίσεις μύρῳ.

2. Ἐπειδὴ etc.] Codd. msti et editi Ἐπειδὴ ἃ ποιεῖ * τὸν ἐνταφιασμὸν etc.. Sylburgius sic reposuit: Ἐπειδὴ ἃ ποιεῖ [ἡ μυρίζουσα τὸν κύριον πρὸς] τὸν ἐνταφιασμὸν etc.: *Quoniam quae ungens dominum mulier facit ea ad domini post mortem sepeliendi sepulturam facit.* Maranus supplevit ἐκκλησία εἰς, et infra διὰ τοῦτο οὐδὲν (pro vulg. οὐδὲ) γίνεται legit.

3. Ὃ ... σῶμα] Ev. Marc. XIV. 8..

4. παλαιῷ ἐλαίῳ] H. e., lectio

Descendit Hierosolymis cum Josepho et Maria, et erat subditus iis.

Quæstio 137.

Si ante sepulturam Maria dominum unguento unxit, nos autem passionis ejus et resurrectionis in baptismo celebramus symbola: quomodo primum oleo ungimur, deinde, postquam praedicta in lavacro celebravimus symbola, unguento demum ungimur: et quomodo nobis haec facere non videmur contra quam circa dominum facta sunt, siquidem primum dominus unguento unctus ac deinde passus est? Quomodo vero etiam non frustra unctio olei adhibetur baptizandis, siquidem solo unguento sub passionem unctus est dominus?

Responsio.

Quandoquidem quae ecclesia ad sepulturam facit ea post mortem eius facit qui sepultus fuit, beata autem Maria dominum unxit ante mortem (pro eo atque scriptum est: *Quod fecit haec*, inquit, *ad sepulturam meam fecit: praevenit enim ut ungeret corpus meum*; illud autem *Praevenit* idem valet atque Ante indoneum tempus unxit corpus meum), propterea nihil fit quod contrarium sit, sed quod circa dominum ante tempus factum est id in baptizandis fit convenienti tempore. Ungimur autem veteri oleo ut christi (uncti) efficiamur, unguento autem ad recordationem salvatoris Christi, qui unguenti unctionem sepulturam suam esse duxit, ac nos per figuram quidem hac in vita, revera autem in futura in communicationem passionum suarum et gloriae vocavit.

si vera est, *oleo antiquitate augusto.* Pape (*Handwörterb. d. griech. Sprache*, Tom. II. p. 422.) Antiphontis locum laudavit: *εἴργεσθαι ἱερῶν, θυσιῶν, ἀγώνων, ἅπερ μέγιστα καὶ παλαιότατα τοῖς ἀνθρώποις.* Maluit Sylburgius ἁπλῷ ἐλαίῳ, *simplici oleo*, ut opponatur μύρῳ, quod compositum est. Maranus commendavit γαλιλαίῳ, quum apud Syros (cf. Eus. Renaudot Perpet. Fid. Tom. V. p. 149.) oleum, quo ungebantur catechumeni, γαλίλαιον vocaretur h. e. ἔλαιον ἀγαλλιάσεως. Alius conjecerit ἐπορκιστῷ ἐλαίῳ (Cyrill. Catech. XX. c. 3.) vel ἁγίῳ ἐλαίῳ (Constitt. apostt. l. c.).

5. τὴν χρίσιν τοῦ μύρου] Scil. a Maria peractam.

6. εἰς τὴν κοινωνίαν etc.] Ep. ad Phill. III. 10.. — Maranus:

Ἐρώτησις ρλη'.

Εἰ δίκαιός ἐστιν ὁ τὸν ἡμαρτηκότα ὑπὲρ ὧν ἥμαρτε τιμω-
ρούμενος, πῶς δίκαιος ὁ θεὸς ὁ τοσοῦτον λαὸν διὰ πταίσματα θα-
νατώσας ἑτέρων; Λέγω δὲ πταίσαντας τὸν Ἰωνάθαν καὶ τὸν Δα- B
υίδ· [1] τὸν μὲν ἐξ ἀγνοίας λύσαντα τὴν νηστείαν τῇ γεύσει τοῦ
μέλιτος, τὸν δὲ προπετῶς τὸν λαὸν ἀριθμήσαντα. Εἰ δέ τις λέγοι
ὡς τῶν ὑπηκόων ὁ θάνατος ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν ἀρχόντων ἐγίνετο,
πῶς οὐκ ἀδικεῖ τοὺς ἀναιτίους ὑποβάλλων κολάσεσιν; Ἐναντιοῦ-
ται δὲ τῇ λεγούσῃ γραφῇ ὅτι [2] Ψυχὴ ἡ ἁμαρτήσασα αὐτὴ ἀποθα-
νεῖται.

Ἀπόκρισις.

Ὅτι πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία C
τοῦ λαοῦ, δηλοῖ αὐτὸς ὁ μακάριος Δαυίδ, δεόμενος τοῦ θεοῦ εἰς
αὐτόν τε καὶ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ μεταγαγεῖν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν
πληγήν. Σάλος γάρ ἐστι τῆς βασιλείας ἡ μείωσις τῶν βασιλευο-
μένων. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Σαοὺλ ἔμελλεν ἀναιρεῖν τὸν υἱὸν αὐ-
τοῦ Ἰωνάθαν, ἵνα τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ τὴν πληγὴν ἰάσηται τοῦ
λαοῦ, εἰ μὴ φθάσας ὁ λαὸς ὤμοσε μὴ ἀποθανεῖν ἐᾶσαι τὸν Ἰω-
νάθαν. Καὶ ὡς σύγκειται ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος,
οὕτως καὶ ἡ βασιλεία σύγκειται ἐκ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν βασιλευο- D
μένων. Καὶ ὥσπερ, ἁμαρτήσας ὁ ἄνθρωπος ἁμάρτημα διὰ χειρὸς
[3] ἐὰν τυπτηθῇ εἰς τὸν νῶτον, οὐκ ἀδικεῖ ὁ τυπτήσας αὐτόν, οὕ-
τως οὐκ ἀδικεῖ θεὸς ἐπὶ τοῖς τῶν βασιλέων πταίσμασιν τὸν λαὸν
τιμωρούμενος. Μεγάλως γὰρ [4] οἶδεν ἀνιᾶν τοὺς βασιλεῖς ἡ πληγὴ
τοῦ λαοῦ. Τῆς γὰρ βασιλείας ἐστὶ τιμωρία ἡ πληγὴ τοῦ λαοῦ.

Ἐρώτησις ρλθ'.

Εἰ εἷς ἐστι θεὸς [1] ὁ θεός, δῆλον ὅτι κατὰ πάντα κέκτηται
τὸ εἶναι ἕν· οἷον τὸ ἁπλοῦν ἢ τὸ σύνθετον, τὸ θνητὸν ἢ τὸ 488

„Separanda et distinguenda passionum et gloriae communicatio; nimirum passionum imitatio imagine continetur in praesenti vita, gloriae in altera participes revera efficimur.“ Haec illustrantur ex simili loco Cyrilli Hieros. Cat. XX. c. 5.: Ὢ ξένου καὶ παραδόξου πράγματος, οὐκ ἀληθῶς ἀπεθάνομεν, οὐδ' ἀληθῶς ἐτάφημεν, οὐδ' ἀληθῶς σταυρωθέντες ἀνέστημεν, ἀλλ' ἐν εἰκόνι ἡ μίμησις, ἐν ἀληθείᾳ δὲ ἡ σωτηρία.

1. τὸν . . . ἀριθμήσαντα] Cf.

Quæstio 138.

Si justus est qui peccantem ob delictum ulciscitur: quomodo justus deus qui tantam multitudinem neci dedit ob aliorum delicta? Dico autem lapsos Jonatham et Davidem: illum quidem quod per ignorantiam jejunium degustando melle solverit, hunc autem quod populum inconsiderate recensuerit. Si quis vero dicat subditorum mortem poenam principum fuisse: quomodo non injustus qui innocentes poenis subjicit? Adversatur autem scripturae dicenti: *Anima*, *quae peccaverit*, *ipsa morietur*.

Responsio.

Gravissimam esse poenam delinquentium regum populi poenam declarat ipse beatus David, dum deum precatur ut in se et in domum suam a populo plagam transferat. Regnum enim quatit imminutio subditorum. Similiter etiam Saulus occisurus erat filium suum Jonatham, ut ejus caede plagam populi sanaret, nisi occupans populus jurasset se non passurum ut Jonathas occideretur. Et quemadmodum constat homo ex anima et corpore, ita etiam regnum constat ex rege et subditis. Et quemadmodum, si homo manu delinquens tergo vapulet, non iniquus est qui eum verberat, ita non iniquus est deus, dum populum ob regum delicta punit. Valde enim reges angere solet plaga populi. Est enim regni punitio plaga populi.

Quæstio 139.

Si deus unus est deus, liquet eum ut in omnibus unum sit obtinere: videlicet simplex aut compositum, mortale aut

1. Regg. XIV. 24. sqq. et 2. Regg. XXIV. .

2. Ψυχὴ ... ἀποθανεῖται] Ezech. XVIII. 4. .

3. ἐὰν] Codd. msti et editi καί.

4. οἶδεν] Vid. Quaest. 54. not. 4..

1. ὁ θεός] Haec Maranus praetermisit, citra codicum (etiam Mon.) auctoritatem. — Mox codd. msti et editi ὅτι καὶ πάντα, quapropter Wolfius legi voluit τῷ εἶναι ἕν: *eo quod unum sit*. Equidem levi usus mutatione κατὰ pro καὶ (Qu. 84. n. 4.) dedi.

ἀθάνατον, τὸ γεννητὸν ἢ τὸ ἀγέννητον, τὸ γεννᾶν ἢ τὸ μὴ γεννᾶν. Πῶς οὖν, τοῦ μὲν πατρὸς γεννήσαντος καὶ τοῦ υἱοῦ μὴ γεννήσαντος, καὶ τοῦ υἱοῦ γεννηθέντος, τοῦ δὲ πατρὸς μὴ γεννηθέντος, δύναται εἷς θεὸς καλεῖσθαι ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεννᾶσθαι ἢ μὴ γεννᾶσθαι, καὶ τοῦ γεννᾶν καὶ μὴ γεννᾶν, τὴν ἐναντίωσιν κεκτῆσθαι νομιζομένου;

Ἀπόκρισις.

[2] Εἷς ἐστιν ὁ θεὸς τῇ συνυπάρξει τῶν τριῶν θείων ὑποστά- B
σεων, τῶν διαφερουσῶν ἀλλήλων οὐ τῇ οὐσίᾳ ἀλλὰ τοῖς τῆς ὑπάρξεως τρόποις. Ἡ διαφορὰ δὲ τῶν τῆς ὑπάρξεως τρόπων οὐ διαιρεῖ τὸ [3] ἓν τῇ οὐσίᾳ. Καὶ ὥσπερ [4] ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας καὶ τοῦ Σὴθ εἷς μέν ἐστιν ὁ τῆς οὐσίας λόγος (ψυχὴ γὰρ λογικὴ καὶ σῶμα θνητόν), τρόποι δὲ τῆς ὑπάρξεως διάφοροι (ὁ μὲν γὰρ Ἀδὰμ γέγονεν ἀπὸ τῆς γῆς, ἡ δὲ Εὔα ἐκ τῆς πλευρᾶς, ὁ δὲ Σὴθ ἐκ τοῦ σπέρματος), καὶ ἐν διαφόροις τῆς ὑπάρξεως τρόποις μένει ὁ τῆς οὐσίας λόγος εἷς ἀδιαίρετός τε καὶ ἀπαράλ-
λακτος, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ, τῇ ταὐτότητι τῆς τῶν προσώπων C
οὐσίας, εἷς θεὸς πεπίστευται, ὅ τε πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. Οὐδὲν γὰρ συντελεῖ πρὸς τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως. [5] Τὰ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν θείων τριῶν ὑποστάσεων ὡσαύτως ἀπαραλλάκτως λεγόμενα, ἐν τούτοις νόει τὸ ἓν τῆς οὐσίας· τὰ δὲ μὴ ὡσαύτως, ταῦτα νόει τῷ τρόπῳ τῆς τῶν προσώπων ὑπάρξεως.

Ἐρώτησις ρμ'.

Εἰ κληρονόμον ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς ὀνομάζει, τοῦτον δὲ [1] κατὰ τὴν παραβολὴν οἱ γεωργοί, τουτέστιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπέγνω- D
σαν, καί, τῆς γεωργίας δεσπόται γενέσθαι ποθήσαντες, ὡς κληρονόμον τὸν κληρονόμον ἀπέκτειναν, πῶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος τοῦ τολμήματος αὐτοῖς ἐμαρτύρησαν ἄγνοιαν,

2. Εἷς etc.] Cf. Gass. l. c. p. 69. sq.. — Codd. msti et editi Responsionem vitiose verbis Εἰ ἔστιν ὁ θεὸς incipiunt.

3. ἓν] Sic recte Morell. et Maran. scripserunt pro ἐν, quod in codd. mstis comparet. Infra: τὸ ἓν τῆς οὐσίας.

4. ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ] Similitudo de Adamo etiam in Exposit. rect.

immortale, genitum aut ingenitum, gignere aut non gignere. Quo igitur modo, quum pater gignat et filius non gignat, atque filius gignatur et pater non gignatur, deus unus vocari potest pater et filius et spiritus sanctus: quum hoc ipsum gigni aut non gigni, et gignere aut non gignere, contraria deo inesse significet?

Responsio.

Unus deus est coexsistentia trium divinarum subsistentiarum, quae inter se distant non essentia sed exsistentiae modis. Differentia autem exsistentiae modorum non distinguit essentiae unitatem. Et quemadmodum in Adamo et Eva et Setho una est essentiae ratio (scilicet anima rationalis et corpus mortale), modi vero exsistentiae diversi (nam Adamus e terra factus est, Eva e costa, Sethus e semine), et in diversis exsistentiae modis manet essentiae ratio una sine divisione et discrimine: sic etiam in deo, identitate personarum essentiae, unus deus creditur, pater et filius et spiritus sanctus. Nihil enim momenti ad essentiae rationem confert exsistentiae modus. Proinde quae de divinis tribus subsistentiis eodem modo sine discrimine dicuntur, in iis unitatem essentiae intellige; quae vero non eodem modo, ea de modo exsistentiae personarum intellige.

Quæstio 140.

Si Christus seipsum haeredem nominat, hunc autem juxta parabolam agricolae, hoc est Judaei, agnoverunt, et, quia agriculturae dominatum concupiverant, haeredem tamquam haeredem necarunt: quomodo ipse Christus et apostolus Paulus in tam temerario ausu ignorantiae iis perhibuerunt testi-

fid. c. 3. p. 373. C. et 374. A. attingitur.

5. *Τὰ μὲν* etc.] Constructionis est enallage; exspectabas *Ἃ ... λέγεται*.

1. *κατὰ τὴν παραβολὴν*] Cf. ev. Matth. XXI. 33. sqq.. — Codd. msti et editi *κατὰ τὴν παράβασιν*. Jam Langus in translatione emendavit.

ὁ μὲν λέγων· [2]Ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν· ὁ δὲ
φάσκων· [3]Εἰ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύ-
ρωσαν;

Ἀπόκρισις.

[4]Διχῶς ἡ ἄγνοια λέγεται. Ἡ γὰρ μὴ βουλόμενός τις ἀγνοεῖ,
ὅταν τὰ πράγματα ὁδηγοῦντα εἰς γνῶσιν οὐκ ἔχῃ· ἢ βουλόμενος 489
ἀγνοεῖ, ὅταν τὰ μὲν πράγματα ἔχῃ ὁδηγοῦντα εἰς γνῶσιν, [5]μὴ
βουλόμενος δὲ γνῶναι. Ταύτην δὲ τὴν βουλητὴν ἄγνοιαν [6]οἶδεν
ἡ θεία γραφὴ ποτὲ μὲν ἄγνοιαν, ποτὲ δὲ γνῶσιν ὀνομάζειν. [7]Γνῶ-
σιν μέν, ὡς ὅταν λέγῃ· [8]Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ πόθεν εἰμὶ οἴδατε·
ἀντὶ τοῦ Δύνασθε ἀφ' ὧν ἐργάζομαι γνῶναι τῆς τε ὀνομασίας τῆς
ἐμῆς καὶ τῶν λόγων μου τὴν ἀλήθειαν· ψευδόμενος γὰρ οὐ δύ-
ναται τοιαῦτα ἔργα ποιεῖν. Τὸ δὲ ὑπὸ τῶν γεωργῶν [9]γνωρισθῆ-
ναι τὸν κληρονόμον, καθὸ ἐθεάσαντο τοῦτον ὑπὲρ πάντα εἶναι B
ἄνθρωπον ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, τοῖς ἔργοις οἷς ἐποίει, καὶ τῇ
κλήσει τοῦ υἱοῦ, κατὰ τὴν ὑποτύπωσιν τῆς παραβολῆς. Ὅτι δὲ
μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτὸν ἀνίστησιν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐκ τῶν νεκρῶν
εἰς ἀθάνατον ζωὴν καὶ τίθησιν αὐτὸν πάντων κληρονόμον, οὐκ
ἔγνωσαν· οὔτε γὰρ ἡ ὑποτύπωσις τῆς παραβολῆς ἔσχε τούτου τὴν
ἔμφασιν. Κατὰ ταύτην οὖν τὴν ἄγνοιαν εἶπεν ὁ Χριστός· [10]Πά-
τερ ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ
ἀπόστολος· Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύ-
ρωσαν.

Ἐρώτησις ρμα'. C

[1]Εἰ μόνος ὁ Χριστὸς τὸν θεῖον νόμον ἀκριβῶς ἐξετέλεσε, πῶς
[2]ἐπορεύοντο ἐν τῷ νόμῳ ἄμεμπτοι ὅ τε Ζαχαρίας καὶ ἡ Ἐλισ-
σάβετ, περὶ ὧν ταῦτα ὁ Λουκᾶς ἐμαρτύρησε, καὶ ὁ Παῦλος δέ,
[3]κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος;

Ἀπόκρισις.

Ἄλλο τὸ ἄμεμπτον καὶ ἄλλο τὸ ἀναμάρτητον. Ὁ μὲν γὰρ ἀνα- D

2. Ἄφες ... ποιοῦσιν] Ev. Luc. XXIII. 34..

3. Εἰ ... ἐσταύρωσαν] Ep. 1. ad Cor. II. 8..

4. Διχῶς etc.] Comp. Resp. ad Quaest. 108..

5. μὴ βουλόμενος δὲ] Nota modi mutationem: videlicet praecedit ὅταν μὲν ἔχῃ.

6. οἶδεν] Vid. Quaest. 54. n. 4..

7. Γνῶσιν] Confidenter vitiosam codicum mstorum lectionem ἄ-

monium, ille quidem dicens: *Remitte iis, quia nesciunt quid faciant:* hic autem affirmans: *Si cognovissent, nequaquam dominum gloriae crucifixissent?*

Responsio.

Duobus modis ignoratio dicitur. Vel enim ignorat quis non volens, quum rebus destituitur quae ad cognitionem ducunt; vel volens ignorat, quum adsunt quidem res quae ad cognitionem ducunt, at non vult cognoscere. Voluntariam hanc ignorationem solet divina scriptura nunc ignorationem, nunc cognitionem vocare. Cognitionem quidem, ut quum ait: *Et me nostis et unde sim nostis:* id est Potestis ex iis quae operor cognoscere appellationis meae et sermonum veritatem; mendax enim non potest talia opera edere. Quod autem ab agricolis haeres cognitus fuit, id contigit quatenus eum videbant hominem supra omnia esse in praesenti vita, tum operibus quae faciebat, tum filii appellatione, juxta parabolae imaginem. Quod vero eum deus post mortem ex mortuis exsuscitat ad vitam immortalem et constituit haeredem universorum, id non cognoverunt; neque enim id parabolae imago declarabat. De hac igitur ignoratione dixit Christus: *Pater remitte iis, quia nesciunt quid faciant.* Similiter et apostolus: *Nam si cognovissent, nequaquam dominum gloriae crucifixissent.*

Quæstio 141.

Si solus Christus divinam legem accurate implevit: quomodo *ambulabant inculpati in lege* Zacharias et Elisabetha, de quibus id testatus est Lucas, et Paulus, *qui secundum justitiam, quae in lege est, factus est inculpatus?*

Responsio.

Aliud est inculpatum et aliud peccati expertem esse.

γνοιαν correxi. De *ignoratione* enim postea agitur: *Ὅτι δὲ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν* etc..

8. *Καὶ ... οἴδατε*] Ev. Joann. VII. 28..

9. *γνωρισθῆναι τ. κλ.*] Ex iis ante *καθὸ* subaudias *ἐγνωρίσθη*.

10. *Πάτερ* etc.] Vid. nott. 2. sq..

1. *Εἰ* etc.] Comp. Quaest. 103..

2. *ἐπορεύοντο . . . ἄμεμπτοι*] Ev. Luc. I. 6..

3. *κατὰ ... ἄμεμπτος*] Ep. ad Phill. III. 6..

μάρτητος ἐκ παντὸς καὶ ἄμεμπτος· οὐκέτι δὲ ὁ ἄμεμπτος ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀναμάρτητός ἐστιν. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων παρὰ τὸν νόμον συγγνωστὴν ἁμαρτίαν, τῇ προσαγωγῇ τῶν θυσιῶν καὶ τῇ ἐξαγορεύσει τοῦ παίσματος λαβὼν τὴν ἄφεσιν, γίνεται καθαρὸς καὶ ἄμεμπτος κατὰ τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην. Ὁ δὲ Χριστός, ἅτε ἀναμάρτητος ὢν καὶ οὐδαμῶς παραβὰς τὸν νόμον, οὔτε διεπράξατό τι διορθώσεως δεόμενον· ἐδέξατο δὲ καὶ τὸν βαπτιστὴν Ἰωάννην καὶ ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα πληρώσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην,
ἣν ὁ Παῦλος πρὸ τοῦ πιστεῦσαι Χριστῷ οὔπω ἦν δεξάμενος· ἐπεὶ 490
οὐκ ἂν ἐδίωξε τὴν ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς μόνος λέγεται ἀναμάρτητος γεγονέναι.

Ἐρώτησις ρμβ'.

[1] Εἰ ὁ ἄγγελος τοῦ ἀνθρώπου ἀνώτερος, καὶ θεοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἡ γραφὴ ὀνομάζει, πῶς οὐχ ἁρμόζει καὶ τοὺς ἀγγέλους θεοὺς παρ' ἡμῶν ὀνομάζεσθαι;

Ἀπόκρισις.

Τῶν ἀγγέλων ὅσοι ἐν τάξει θεοῦ ὤφθησαν ἢ ἐλάλησαν τοῖς
ἀνθρώποις ἐσχήκασι καὶ αὐτοὶ τοῦ θεοῦ τὴν κλῆσιν, ὡς ὁ λα- B
λήσας τῷ Ἰακὼβ καὶ τῷ Μωυσῇ. Ἐκλήθησαν δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι θεοί. Ἑκατέροις δὲ διὰ τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτοῖς χρείαν ἐδόθη τοῦ θεοῦ τὴν τάξιν καὶ τὴν προσηγορίαν ἔχειν· πληρωθείσης δὲ τῆς χρείας παύονται τοῦ καλεῖσθαι θεοὶ οἱ χρείας τινὸς ἕνεκεν εἰληφότες τοῦ θεοῦ τὴν κλῆσιν. Ὅτε μὲν γὰρ ἐνεχείρισε τῷ ἀγγέλῳ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ λαοῦ, ἔφασκε τῷ Μωυσεῖ περὶ αὐτοῦ· [2] Μὴ ἀπειθήσῃς αὐτῷ, ὅτι ὄνομά μου κεῖται ἐπ' αὐτόν. Ὅτε δὲ ἐνεχείρισε τοῖς ἄρχουσι τὴν κρίσιν τοῦ λαοῦ, φησὶ πρὸς αὐτούς·
[3] Δικαίαν κρίσιν κρίνατε, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ θεοῦ ἐστι. Καὶ πάλιν· C
[4] Ἐγὼ εἶπα· Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. Θεοὺς αὐτοὺς ἔλεγεν ἀντὶ τοῦ Ἔδωκα ὑμῖν τὴν τιμὴν τὴν ἐμὴν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν κλῆσιν· ὡς οὖν ἐμοῦ κρίνοντος οὕτως κρίνατε τὸν λαόν.

1. *Εἰ* etc.] Cf. Gass. l. c. p. 108. not. 54..

2. *Μὴ... αὐτόν*] Exod. XXIII. 21..

Nam peccati expers omnino etiam est inculpatus; non jam autem inculpatus necessario etiam peccati expers est. Nam qui admittit contra legem peccatum ignoscendum, victimarum oblatione et peccati confessione veniam accipiens, purus fit et inculpatus secundum justitiam quae ex lege est. Christus autem, utpote peccati expers ac nullo modo legem praetergressus, nihil fecit quod emendatione indigeret; suscepit autem Joannem baptistam et ab eo baptizatus est, ut impleret omnem justitiam, quam quidem Paulus, antequam in Christum crederet, nondum acceperat: alioqui enim non persecutus fuisset ecclesiam. Propterea solus Christus dicitur peccati expers exstitisse.

Quæstio 142.

Si angelus homine est praestantior, et scriptura homines deos appellat: quare non convenit ut angeli quoque a nobis dii nominentur?

Responsio.

Quicunque in dei loco conspecti aut cum hominibus locuti sunt angeli obtinuerunt et ipsi nomen dei, sicut is qui cum Jacobo et Mose locutus est. Vocati vero sunt etiam homines dii. Utrisque autem propter commissum sibi munus datum est obtinere dei locum et appellationem: at munere obito desinunt vocari dii qui propter aliquod munus dei nomen acceperunt. Nam quum angelo commisit curam populi, ad Mosen de eo dixit: *Non eris ei immorigerus*, *quoniam nomen meum positum est super eum.* Quum autem magistratibus commisit judicium populi, dixit iis: *Justum judicium judicate*, *quoniam judicium dei est.* Et iterum: *Ego dixi: Dii estis et filii altissimi omnes.* Deos illos dixit quasi diceret: Dedi vobis honorem meum et locum et appellationem; itaque quasi ego judicarem ita judicate populum.

3. Δικαίαν . . . ἐστι] Deuter. I. 16.. 4. Ἐγὼ . . . πάντες] Ps. LXXXI. 6..

Ἐρώτησις ρμγ΄.

Εἰ ὑπεραναβέβηκε μὲν τὸ θεός, ὑποβέβηκε δὲ τὸ ἄνθρωπος, πῶς οὐκ ἀτάκτως ὁ ἄνθρωπος θεὸς προσηγόρευται;

Ἀπόκρισις.

Αὕτη ἡ ἐρώτησις οὔτε Χριστιανῷ ἁρμόττει οὔτε Ἕλληνι. Καθ' D
ἕτερον δὲ εἰς τοὺς ὑποβεβηκότας *) μετενήνεκται τοῦ ὑπεραναβεβηκότος ἡ κλῆσις, κατὰ τὴν ἑκάστου δόξαν. Οὐ χρὴ δὲ ἐκ τῶν ὁμολογουμένων κατασκευάζειν τὴν ἀπορίαν, ἀλλὰ ἐκ τῶν ἀμφιβόλων.

Ἐρώτησις ρμδ΄.

Εἰ ἔχει ὁ θεὸς ὑπόστασιν ὑπάρχουσαν καὶ βουλὴν [1] ἐνυπάρχουσαν καὶ υἱὸν ὑπάρχοντα, πῶς, ἐκ τοσούτων συγκείμενος, ἁπλοῦς ὀνομάζεται;

Ἀπόκρισις. 491

[2] Ὁ θεὸς ὥσπερ ὅλος ἐστὶ πανταχοῦ καὶ ὅλος ἐν ἑκάστῳ καὶ ὅλος ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ τούτου πίστιν [3] ἔχομεν, οὕτως καὶ τὸ ἁπλοῦν αὐτοῦ ὅλον υἱός ἐστι καὶ ὅλον υἱὸν ἔχον ἐστί, καὶ ὅλον βουλή ἐστι καὶ ὅλον βουλὴν ἔχον ἐστίν. Οὐ γάρ ἐστι κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν ὁ θεός, ὥστε τὸ εἶναι αὐτὸν καὶ τὸ ἔχειν νοηθῇ ἐν συνθέσει, [4] ὥσπερ [ἐν τῇ κτιστῇ φύσει·] ἀλλ', ὥσπερ [5] τὴν φύσιν ὤν, οὕτως καὶ τὸ εἶναι αὐτὸν καὶ τὸ ἔχειν ἐστὶν ὑπὲρ τὴν σύνθεσιν.

Ἐρώτησις ρμε΄. B

Εἰ δι' ὧν ἡ σάρξ, διὰ τούτων καὶ τὸ αἷμα συνίσταται, διὰ τί τὴν μὲν βρῶσιν τῆς τῶν ζώων σαρκὸς ὁ θεὸς ἐπιτρέπει, τὴν δὲ ἐν τῷ αἵματι ἀπαγορεύει μετάληψιν, [1] Πλὴν κρέας, λέγων, ἐν αἵματι οὐ φάγεσθε;

*) μετενήνεκται] Codd. msti et editi μετήνεκται.

1. ἐνυπάρχουσαν] H. e. ὑπάρχουσαν ἐν αὐτῷ (τῷ θεῷ).

2. Ὁ θεὸς etc.] Gass. l. c. p. 72.: „Richtig zwar wird gesagt, dass Gott eben sowohl Person und Wille sey, als er Beides habe, und dagegen wäre keine weitere Einwendung erlaubt gewesen. Aber was will es bedeuten, dass Gott ganz Sohn sey und den Sohn habe, auf dieselbe Art, wie er ganz Wille ist? Vielleicht wollen die Worte τὸ ἁπλοῦν αὐτοῦ ὅλον υἱός ἐστι nur so Viel aussagen, dass das Seyn des Sohnes in Gott keinen Theil in ihm

Quæstio 143.

Si deus longe superior, homo autem inferior: quomodo non praeter fas homo appellatur deus?

Responsio.

Haec interrogatio nec Christiano congruit nec Gentili. Nam secundum utrumque ad inferiores, pro cujusque gloria, translata est superioris appellatio. Nequaquam autem ex rebus exploratis instituenda est dubitatio, sed ex incertis.

Quæstio 144.

Si deus habet subsistentiam exsistentem et voluntatem inexsistentem et filium exsistentem: quomodo, tot modis compositus, simplex dicitur?

Responsio.

Sicut deus ubique est totus et totus in unoquoque et totus in seipso, atque id fide nostra probamus: ita etiam simplicitas ejus tota filius est et tota filium habens est, atque tota voluntas est et tota voluntatem habens est. Non enim ad instar creatae naturae deus est, ut id quod sit et id quod habeat intelligatur per compositionem, sicut in creata natura; verum, pro eo atque naturam obtinet, ita etiam intelligendus est id quod sit et id quod habeat obtinere supra compositionem.

Quæstio 145.

Si per quae caro, per ea etiam sanguis consistit: quare deus carnis animantium esum permittit, carnis autem in sanguine usum interdicit, *Excepto*, inquiens, *quod carnem in sanguine non comedetis?*

ausmache, sondern ganz in seiner Einfachheit aufgehe."

3. *ἔχομεν*] Codd. msti (etiam Mon.) et editi *μὲν ἔχομεν*. Sed superfluit particula: „ex terminatione verbi *ἔχομεν* huc irrepsit" (Sylburg.). — Mox Mon. *οὕτω* (sine ς). Sic et infra.

4. *ὥσπερ* etc.] Codd. msti et editi *ὥσπερ* * *ἀλλ'*. Maranus cum Sylburgio hiulcam sententiam verbis *ἐν ταῖς κτισταῖς φύσεσιν* explevit.

5. *τὴν φύσιν ὤν*] Reg. in marg. *τὸ φύσει ὄν*.

1. *Πλὴν ... φάγεσθε*] Genes. IX. 4..

Ἀπόκρισις.

Ἵνα καὶ ἐν τούτῳ χωρίσῃ ἡμᾶς ὁ θεὸς τῆς τῶν θηρίων [2]ὁμοιό-
τητος, τῶν σὺν τῇ βρώσει τῆς σαρκὸς λαπτόντων καὶ τὸ αἷμα
ὧν τὰς σάρκας ἐσθίουσιν.

Ἐρώτησις ρμϛʹ. C

Εἰ ὁ θεός, ἐπὶ τῶν ἀληθῆ τὴν ἔκβασιν ἐσχηκότων, καὶ διὰ
τῶν παρ' Ἕλλησι μάντεων τὸ μέλλον ἔσεσθαι προεμήνυσεν, [1]πῶς,
ὁπηνίκα Ἕλληνες πρὸς Ἕλληνας διεμάχοντο, πολλάκις κατὰ χρη-
σμὸν πράξαντές τι, ὧν ἡ θεία γραφὴ τὴν πρᾶξιν ἀπηγόρευσε,
τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ πεύσει κειμένων δεινῶν ἀπηλλάγησαν; Οἷον
ἐπὶ μὲν πολέμου, ὡς ὅταν οἱ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις ἄρδην μὲν κατα-
στρέφειν τὴν προῤῥηθεῖσαν πόλιν ἔμελλον, μαντευσαμένου δὲ Τει-
ρεσίου ὁ Μενοικεὺς κατὰ τὸ δοκοῦν τῇ μαντείᾳ ἑαυτὸν ἑτοίμως κα- D
τέσφαξε, καὶ οὕτως κατὰ τὴν πρόῤῥησιν τῆς μαντείας ἡ μὲν πόλις
διεσώθη, οἱ δὲ πολέμιοι ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει ἀνῃρέθησαν. Καὶ τοῦ-
το μὲν περὶ τῶν ἐν πολέμοις τροπαίων ἓν ἐκ πολλῶν ἡμῖν εἴρηται.

Ἀπόκρισις.

Ὁ ποιῶν τὴν λύσιν τῶν ζητουμένων πρῶτον ὀφείλει θεῖναι
τὰ ὁμολογήματα, εἶτα ἐξ αὐτῶν ποιήσασθαι τῶν ζητουμένων τὴν
λύσιν. Ἔστι δὲ τῶν ὁμολογουμένων τὸ ἕνα εἶναι θεὸν δημιουρ- 492
γόν τε καὶ προνοητὴν τοῦ κόσμου παντός, ὃν καταγγέλλουσιν αἱ
θεῖαι τῶν Χριστιανῶν γραφαὶ λόγοις θείαις δυνάμεσι μεμαρτυρη-
μένοις· παρ' οὗ ἐστι τῶν μελλόντων ἥ τε πρόῤῥησις καὶ ἡ ἔκβα-
σις. Ἐκβάλλουσι δὲ αἱ γραφαί, αἱ τοῦτον καταγγέλλουσαι, τοὺς
τῶν Ἑλλήνων θεούς· [2]Εἰ ἀλλάξουσι, φησί, τὰ ἔθνη τοὺς θεοὺς
αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσὶ θεοί. [3]Ὧν δὲ οὐκ εἰσὶν οἱ θεοὶ θεοί,
τούτων οὐδὲ οἱ μάντεις εἰσὶν ἀληθείας προφῆται, οὐδ' ἡ αὐτῶν
πρόῤῥησις ἀναπόδραστόν τε καὶ ἀληθῆ ἔχει τὴν ἔκβασιν. Ὥσπερ
γάρ εἰσι μακρὰν τῆς ἀληθινῆς θεότητος, οὕτως καὶ τῆς τῶν μελ- B
λόντων προγνώσεως. [4]Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ μάχῃ τῶν Ἑλλήνων πρὸς

2. ὁμοιότητος] Fortasse (Wolf., Arcer.) ὠμότητος.

1. πῶς] Haec vocula, quae in codd. mstis et editis desideratur, Marani debetur conjecturae. Sylburgius vero, translationem Langi secutus, censet alteram quaestionis partem deesse, ita ut fere scribendum sit: *Εἰ... προεμήνυσεν, ὁπηνίκα ... διεμάχοντο, καὶ πολλά-*

Responsio.

Ut ea quoque re deus nos a ferarum similitudine secerneret, quae cum carnis esu sanguinem etiam eorum lambunt quorum carnibus vescuntur.

Quæstio 146.

Si deus, in iis quae vere ad exitum perducta sunt, etiam per gentilium vates futurum praenuntiavit: quomodo, quum gentiles cum gentilibus pugnarent, saepe illi qui ex oraculi monitu aliquid fecerunt, quod divina scriptura vetitum est, calamitatibus in Interrogatione secunda positis liberati sunt? Exempli causa in bello, quum septem illi apud Thebas principes funditus praedictam urbem eversuri essent, Tiresia responsum dante Menoeceus de sententia oraculi seipsum lubens interemit, sicque secundum oraculi praedictionem urbs servata est, hostes autem a civibus interemti sunt. Atque hoc victoriae in bello reportatae exemplum unum ex multis attuli.

Responsio.

Solutionem quaestionum suscipiens primo res exploratas statuere debet, deinde ex iis quaestionum solutionem perficere. Est autem in rebus exploratis, unum esse deum opificem et gubernatorem totius mundi, quem divinae Christianorum scripturae verbis adnuntiant divinarum virtutum testimonio confirmatis: a quo est futurorum praedictio et eventus. Projiciunt autem scripturae, quae illum praedicant, deos gentilium: *Si mutabunt*, inquit, *gentes deos suos*, *et ipsi non sunt dii*. Quorum autem dii non sunt dii, eorum neque vates prophetae sunt veritatis, neque eorum praedictio inevitabilem et verum habet eventum. Quemadmodum enim procul sunt a vera deitate, ita etiam a futurorum praecognitione. In pugnis autem gentilium adversus gentiles, qui multifariam, prae-

κις ... ἀπηλλάγησαν, οἷον ... ἀνηρέθησαν, καὶ ... εἴρηται, πῶς οὐχὶ τὰ ἑλληνικὰ μαντεύματα ἴσην τοῖς θείοις χρησμοῖς πίστιν τε καὶ ἀξίωσιν ἔχει; Coll. Gass. l. c. p. 44..

2. *Εἰ ... θεοί*] Jerem. II. 11..

3. *Ὧν* etc.] Consonat (Sylburg.) cum 3. Regg. XVIII., ubi Elias et Baalem et prophetas ejus coarguit mendacii.

4. *Ὅτι ... βούλησιν, μαρτυ-*

Ἕλληνας, τῶν πολυτρόπως, μάλιστα ἐν τοῖς πολέμοις, ταῖς μαντείαις χρησαμένων, ὁ τῶν Χριστιανῶν θεὸς τὴν ἰδίαν ἔστησε βούλησιν, μαρτυρεῖ μὲν ἡ μάχη Ἀλεξάνδρου καὶ Δαρείου, [5] τοῦ μὲν κρατύνας τὰς μαντείας, τοῦ δὲ καταργήσας· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τοῦ Ἀσσυρίου ἡ μάχη ἣν εἶχε πρὸς τὰ ἄλλα πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ἔθνη, [6] ὃν ὁ θεὸς ῥάβδον τῆς ὀργῆς καὶ πρίονα ἐκάλεσε, ποτὲ μὲν λέγων· [7] Ἰδοὺ ὁ Ἀσσύριος ῥάβδος ἐστὶ τῆς ὀργῆς μου, ἐπὶ ἔθνος ἁμαρτωλὸν [ἀποστελῶ] αὐτόν· ποτὲ δὲ λέγων περὶ αὐτοῦ· Μὴ [ὑψω- C
θήσεται] πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτόν; [8] Καίτοι [πρόδηλός ἐστιν] ὁ Ἀσσύριος ὅτι κατὰ τὰς ἐπιτυχίας τῶν χρησμολογημένων, ἃ εἴληφε παρὰ τῶν θεῶν αὐτοῦ διὰ τῶν μάντεων, πρίζει καὶ σπαράσσει τὰ ἐλεεινὰ ἔθνη, τὰ ὁμοίως αὐτῷ τῇ πεποιθήσει τῶν χρησμῶν συμβεβληκότα αὐτῷ εἰς πόλεμον, καὶ ἀποτετυχηκότα τῆς διὰ χρησμῶν ἐλπίδος, τοῦ θεοῦ συγχωρήσαντος ἐπιτυχεῖν μὲν τῶν χρησμῶν τὸν Ἀσσύριον, ἀποτυχεῖν δὲ τὰ ἔθνη. Περὶ ὧν ὁ μὲν θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαΐου φησίν· [9] Ὁ θεὸς ἀνῆκα τὴν χεῖρά μου, καὶ ἐξηράνθησαν: ὁ δὲ Ἀσσύριός φησι· Μὴ ἐῤῥύσαντο οἱ θεοὶ τῶν D
ἐθνῶν τὴν γῆν αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν μου, ὅτι ῥύσεται κύριος τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ τῆς χειρός μου; Κατὰ δὲ τοὺς χρησμούς, οὓς ἐδέξατο ὁ Ἀσσύριος παρὰ τῶν μάντεων, τοιαύτας ἐφθέγξατο φωνάς, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ· καὶ τοῦ θεοῦ συγχωρήσαντος ἐπέτυχεν ὁ Ἀσσύριος τῶν χρησμῶν κατὰ τῶν ἐθνῶν, κατὰ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπέτυχε τῶν χρησμῶν τοῦ θεοῦ μὴ συγχωρήσαντος. [10] Πῶς οὖν ἀπέτυχον τῆς μαντείας οἱ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις 493
τοῦ ἄρδην ἀπολέσαι τὴν πόλιν; Ἡ γὰρ ἀποτυχία τῆς μαντείας ἔλεγχος γίνεται τῆς ἀσθενείας τοῦ θεοῦ, τοῦ διὰ τῆς μαντείας προμηνύσαντος τὰ ἀνέκβατα. Καὶ εἰ [11] κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ σωτῆρος

ρεῖ μὲν ἡ μάχη] Codd. msti et Stephan.: Ὅτε ... βούλησιν. μαρτυρεῖ δὲ ἡ μάχη.

5. τοῦ μὲν κρατύνας etc.] Concinnior esset structura si participiis in verba mutatis legeremus ἐν ᾗ ὁ θεὸς τοῦ μὲν ἐκράτυνε τὰς μαντείας, τοῦ δὲ κατήργησε, videlicet modo quo in sequenti membro factum est: nisi forte feminino genere malis κρατύνασα et καταργήσασα: ut ferantur ad proxime praecedens μάχη. *Sylburgius.*

6. ὃν] Codd. msti et editi ἣν vitiose.

7. Ἰδοὺ ... αὐτόν — Μὴ ... αὐτόν] Jesai. X. 5. 15.. — Verba ἀποστελῶ et ὑψωθήσεται, quae in codicibus mstis et in editione Stephaniana (spatio relicto) exciderunt, Syl-

sertim in bellis, usi sunt oraculis, Christianorum deum propriam statuisse voluntatem, testatur pugna Alexandri et Darii, quorum alterius vaticinia confirmavit, alterius subvertit: testatur quoque Assyrii cum aliis multis ac fortibus gentibus pugna, quem deus *virgam furoris* et *serram* vocavit, quandoque dicens: *Ecce Assyrius virga furoris mei est, adversus gentem peccatricem mittam eum:* quandoque de eo dicens: *Numquid exaltabitur serra absque eo qui trahit eam?* Ac sane constat Assyrium per prosperum eventum oraculorum, quae a diis suis per vates acceperat, tamquam serra scidisse et lacerasse miserabiles gentes, quae, pariter ut ipse oraculorum fiducia, bellum cum eo commiserunt, et spe oraculis concepta exciderunt, deo scilicet permittente ut Assyrius quidem felici oraculorum eventu potiretur, gentes vero eo exciderent. De quibus deus quidem per prophetam Jesaiam ait: *Deus remisi manum meam, et aruerunt* — Assyrius vero ait: *Numquid liberarunt dii gentium terram eorum ex manu mea, ut eruat dominus Hierosolymam ex manu mea?* Secundum oracula, quae Assyrius per vates acceperat, ejusmodi prolocutus est verba, et contra gentes et contra Hierosolymam; atque is adversus gentes felici oraculorum eventu est potitus deo permittente, adversus Hierosolymam autem eorumdem eventu potitus non est deo non permittente. Quomodo igitur oraculo decepti sunt septem illi principes apud Thebas quominus urbem eam prorsus exscinderent? Infelix enim oraculi exitus argumentum est infirmitatis ejus dei, a quo ea per oraculum praedicta sunt quae non evenerunt. Ac

burgius et Maranus reposuerunt ex Bibliis.

8. *Καίτοι* etc.] Codd. msti et editi *Καίτοι * ὁ Ἀσσύριος*. Lacunam explevit Sylburgius. — Mox ibidem *οὓς* (pro *ἃ*) *εἴληφε* mendose legitur.

9. *Ὁ θεὸς ... ἐξηράνθησαν — Μὴ ... μου*] Jesai. XXXVI. 20..

10. *Πῶς* etc.] Sylburgius: „Septem illos principes ad Thebas obsidendas oraculo inductos esse non meminit Apollodorus, sed potius per Amphiaraum vatem ab eo proposito esse avocatos.“ At Pseudo-Justinus videtur supponere nihil majoris rei antiquos inconsultis oraculis aggressos fuisse. *Maranus.*

11. *κατὰ τ. ἀ. τ. σωτ. φωνὴν*] Ev. Matth. X. 29..

φωνὴν χωρὶς θεοῦ στρουθίον οὐ πεσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς, πολὺ μᾶλλον ἔθνος ὅλον ἢ πόλις ὅλη οὐκ ἂν ἀπόλοιτο μὴ τοῦ θεοῦ συγχωρήσαντος. Ὅτι δὲ πᾶν ἔθνος ἑλληνικὸν ὑπὸ ἔθνους ἑλληνικοῦ ἀπολλύμενον ὑπὸ ῥάβδου καὶ πρίονος τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ ἀπόλλυται, φανερὸν καθέστηκεν ἐκ τῶν περὶ τοῦ Ἀσσυρίου εἰρημένων. Ἔτι δὲ εἰ τὰ παρὰ τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ μάντεως Τειρεσίου εἰρημένα παντάπασίν ἐστι καταγέλαστα, πῶς ἐνδέχεται τὰ δι' αὐτοῦ λεχθέντα εἶναι ἀληθῆ; Φασὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ ἄνδρα καὶ γυναῖκα γεγονέναι αὐτόν, καὶ ἀμφοτέρων ἔχειν τὰς πλάσεις, καί, πολλὰς μάχας τῶν θεῶν [12] διαλύσαντος, διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἡ μὲν Ἥρα χολωθεῖσα αὐτῷ ἐπήρωσεν αὐτόν, ὁ δὲ Ζεὺς εἰς παραμυθίαν τῆς πηρώσεως αὐτοῦ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὴν μαντικήν. Ἀλλ' εἰ ἀλλότρια πίστεως ὑπάρχει τὰ περὶ αὐτοῦ μυθευόμενα, πῶς ἐνδέχεται ἀληθῆ εἶναι τὰ ὑπ' αὐτοῦ μυθευόμενα; Ἔτι δὲ εἰ, καθὼς φασιν Ἕλληνες, τὰ ὑπὸ τῶν Μοιρῶν ἐπικλωθόμενα ἀδύνατόν ἐστιν ἀνακλωθῆναι, πῶς οὐκ εἰσὶν ἀνωφελεῖς αἱ μαντεῖαι τοῖς αὐταῖς χρωμένοις, τῶν Μοιρῶν ἐπὶ τὸ ἀναπόδραστον τέλος ἀναγκαίως ἀγουσῶν τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐπικλωθόμενα; Ἀλλ' εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐκ εἰσὶ ψευδεῖς αἵ τε Μοῖραι καὶ αἱ μαντεῖαι, ὑπ' ἀλλήλων ἀναιρούμεναι; Πῶς δὲ οὐκ ἔστιν ὁ Μενοικεὺς μάτην κατασφάξας ἑαυτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν τῇ μαντείᾳ, τῆς αἰτίας τοῦ ἀναιρεῖσθαι μὲν τοὺς πολεμίους, σώζεσθαι δὲ τὴν πόλιν, μὴ ἐκ τοῦ δαίμονος τοῦ διὰ μάντεως χρηματίσαντος ὑπαρχούσης, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ δεσπότου τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ συγχωρήσεως;

12. διαλύσαντος] Sylburg. et Morell. διαλύσαντα, contra codd.

si juxta minime fallacem salvatoris vocem invito deo passer in terram non cadit, multo minus gens tota aut urbs tota interit deo non permittente. Quod vero quaevis ethnica gens, quae a gente itidem ethnica exstincta est, virga et serra furoris dei interierit, manifesto ex iis apparet quae de Assyrio dicta sunt. Praeterea si quae a gentilibus de Tiresia vate memorata sunt omni ex parte ridicula sunt: quomodo fieri potest ut quae ille dixit vera fuerint? Dicunt enim eum virum et feminam fuisse, et utrorumque habuisse formas, et, quum multas inter deos diremisset contentiones, hanc ob causam Junonem iratam illi caecitatem immisisse, Jovem autem, ut casum ejus solaretur, divinatione illum donavisse. Porro quum incredibilia sint quae de ipso fabulose narrata sunt: quomodo fieri potest ut vera sint quae ipse fabulatus est? Denique si, ut gentiles dicunt, quae Parcarum fusis evoluta sunt revolvi non possunt: quomodo non inutilia sunt utentibus oracula, Parcis ad finem ineluctabilem necessario ea perducentibus quae earum sint evoluta fusis? Quae si ita habent: quomodo falsa non sunt quae alia ab aliis tolluntur, Parcae videlicet et divinationes? Quomodo vero Menoeceus non frustra seipsum necavit de sententia oraculi, quum causa cur hostes occiderentur, urbs autem servaretur, non ex daemone, qui per vatem responsum edidit, sed ex domino vero deo, qui id permisit, exstiterit?

mstorum auctoritatem. Structura autem variata est.

[1] ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

Ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας α'.

Εἰ τῷ μεγίστῳ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῷ μέγιστον ἀντίκειται κακόν, μέγιστον δὲ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὸν τὸ γνῶναι τὸν ὄντως ὄντα θεόν, μέγιστον ἄρα κακὸν τὸ τοῦτον ἀγνοεῖν. Ἀλλ' ἐπειδή ἐστι τοῦτο κακὸν ἔν τισι τῶν ἀνθρώπων, ποῖόν ἐστι τῷ δημιουργῷ τοῦ κόσμου θεῷ πρεπωδέστερον τὸ ἐναλλάξαι τὴν τοῦ παρόντος βίου κατάστασιν καὶ ἀπαλλάξαι τοὺς ἀνθρώπους τοῦ μεγίστου κακοῦ, καθὼς ὁ τῶν Χριστιανῶν βούλεται λόγος, ἢ τὸ ἐᾶσαι μένειν τὸν E *κόσμον ἐπὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῷ μεγίστῳ κακῷ [2] ἀεὶ κατεχομένους;* P. 159 ed. Mor et Col.

[3] *Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς.*

Πρῶτον μὲν πρὸς τὸ πρῶτον ἄπορον ῥητέον, ὡς μέγιστον κακὸν οὐδέν ἐστιν. Εἰ γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγιστον ὁ θεός ἐστι, 160 *δῆλον ὅτι, εἴ τις [4] ὑπόθοιτο μέγιστον κακόν, εὑρεθήσεται ἑτέρα ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ· ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες λέγουσι. Καὶ γὰρ ἄτοπον τὸν θεὸν μὴ πάντα καταλαμβάνειν, μὴ πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα ἐπιλάμπειν. Μέγιστον τοίνυν κακὸν οὐδέν. Καὶ γὰρ ἡ ἄγνοια πολλάκις ἐπ' ἀγαθῷ δίδοται τοῖς ἀνθρώποις· ὁρῶμεν οὖν ἐπὶ πολλῶν ὡς πολλάκις συμβαίνει μᾶλλον καταφρονεῖν τῶν γινωσκομένων ἢ τῶν ἀγνοουμένων. Ἄλλως τε καὶ τὸ ἀγνοεῖν* B *τὸν ὄντως ὄντα θεὸν οὐκ ἔκ τινος ἄλλου ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας λήθης*

1. *ΤΟΥ* etc.] De hujus libri inscriptione in codd. mstis (in Reg. et Clar.) vid. Prolegomena. — Stephanus: *Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Ἰουστίνου Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἐρώτησις α'.* Sylburgius vocem *ἁγίου* et Maranus verba *τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Ἰουστίνου* omisit.

2. *ἀεὶ κατεχομένους*] Subau-

SANCTI JUSTINI PHILOSOPHI ET MARTYRIS
QUÆSTIONES CHRISTIANÆ AD GENTILES.

Quæstio christiana ad gentiles I.

Si summo hominum bono summum opponitur malum, summum autem hominibus bonum est deum verum nosse: summum certe malum erit illum ignorare. Porro quum hoc malum nonnullis insit hominibus: utrum deo mundi opifici magis convenit mutare praesentis vitae statum atque liberare homines summo malo, sicut Christiani docent, an sinere ut mundus in eodem statu maneat atque homines summo semper malo detineantur?

Responsio gentilis ad Christianos.

Primum ad quaestionem primam dicendum, nullum esse summum malum. Nam si summum bonum deus est, patet, si quis supponat summum malum, alterum reperiri principium deo contrarium: quod quidem Manichaei perperam asserunt. Etenim absurdum est deum non universa complecti, ac bonitatis suae lucem in omnia non diffundere. Summum ergo malum nullum est. Nam ignoratio saepe utilitatis causa datur hominibus: unde multis videmus saepe accidere ut magis cognita despiciant quam ignota. Praeterea ignorationem veri dei non aliunde quam ex propria oblivione anima patitur. Ob-

dias *μένειν* ex praecedenti membro; alioqui legendum esset *ἀεὶ κατέχεσθαι.*

3. *Ἀποκρ. ἑλλ. πρὸς τ. Χριστ.*] Verba *πρὸς τ. Χριστ.*, quae in codd. mstis et editis desunt, adjicienda putavi, quia deinceps constanter adduntur.

4. *ὑπόθοιτο*] Stephan. (ex Reg.) *ὑπόθειτο.* Sed *ὑπόθοιτο* (etiam in Confutatione), quod caeteri editores reposuerunt, Clar. praebet.

ἡ ψυχὴ πάσχει. Παραγίνεται δὲ καὶ ταῖς ἐνταῦθα ψυχαῖς γνῶσις θεοῦ· [5] ὡσπεροῦν ὁρῶμεν καὶ ἐνταῦθα ἀνθρώπους γινώσκοντας τὸν θεόν. Εἰ δέ τις ἐθέλοι τὸ ἀληθὲς λέγειν, οὐδέ ἐστιν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ· πάντες γὰρ ὅτι ἔστιν ὁ θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοίᾳ. Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ὄντες δύνανται οἱ ἄνθρωποι γινώσκειν τὸν θεόν, καὶ ἡ τῶν ὀρθοδόξων πίστις σαφῶς δηλοῖ, λέγουσα C
τὸν θεὸν αὐτὸν κατεληλυθέναι καὶ ἐγνῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Εἰ τοίνυν δυνατὸν καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀνθρώπους ὄντας γινώσκειν τὸν θεόν, οὐδὲν αὐτοῖς μέγιστον κακὸν συμβαίνει ἐκ τοῦ ἐνταῦθα εἶναι. Τοῖς ἀγνοοῦσι γάρ, καθὼς εἴρηται, ἐκ τῆς ἀπίστου φύσεως τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεὸν συμβαίνει. Εἰ δέ τις καὶ συγχωρήσει, ὅπερ ἄτοπον, μέγιστον εἶναι κακὸν τὰ ἐνταῦθα, καὶ κάλλιον ὑπάρχειν τὸ μὴ εἶναι τὰ τῇδε τοῦ εἶναι, εἰ μὲν λέγει κακὰ πεποιηκέναι τὰ D
τῇδε τὸν δημιουργὸν δι᾽ ἀσθένειαν, ἀνοηταίνει, τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν φάσκων μὴ καταλαμβάνειν πάντα. Εἰ δέ, δυνάμενος καλὰ ποιῆσαι τὰ τῇδε, συνεχώρησεν ἑτέροις κακὰ ποιεῖν, καὶ τοῦτο ἔσται κατηγόρημα θεοῦ· ὁ γὰρ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περιορῶν δέ, ἀληθέστερον αὐτὸς δρᾷ. Εἰ δὲ αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῇδε, δῆλον ὅτι τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μένοντος καὶ εἰς ὕστερον καὶ ἀεὶ τὰ αὐτὰ ἔσται. Ἃ γὰρ πάλαι ἠδύνατο καὶ νῦν δύναται. Εἰ δὲ νῦν τι E
πλεῖον δύναται παρὰ τὰ πρὸ τοῦ, ἔγχρονος αὐτοῦ ἔσται ἡ τοιαύτη δύναμις, ὅπερ ἄτοπον· τὸ γὰρ ἔγχρονον φθαρτόν. Εἰ δέ, δυνάμενος καὶ πάλαι κωλῦσαι τὸ μέγιστον οὕτω κακόν, οὐκ ἐκώλυσε, φθονερὸς ἂν εἴη· ὅπερ ἀσεβὲς καὶ φαντάζεσθαι. Δεῖ οὖν τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοντα τὰ αὐτὰ ποιεῖν.

Ἔλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς [6] γενομένης. 161

1. Ἱκανὸς μὲν ἦν εἰς ἔλεγχον τοῦ ἀσυστάτου λόγου αὐτὸς ὁ λόγος νοούμενος. Τῷ γὰρ λέγειν ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ λόγου μὴ εἶναι μέγιστον κακόν, ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ λόγου τὸ ἀσεβὲς εἶναι καὶ ἐκ μόνης φαντασίας τὸ τὰ ἀνάξια περὶ θεοῦ φρονεῖν, πῶς οὐκ ἔστι B
[7] κεκριμένως εἰσαγόμενον τὸ μέγιστον κακόν, τὸ ἀκρίτως ἐκβληθὲν

5. ὡσπεροῦν] Nos: *wie denn auch wirklich*. Vulgo ὥσπερ οὖν divise, etiam in Confutatione.

6. γενομένης] Fortasse γεγενημένης, ut deinceps. Non muto.

venit autem hîc quoque animis cognitio dei: sicut profecto videmus etiam in hac vita homines deum cognoscentes. Ac si quis dicere verum velit, non est omnino dei ignoratio; omnes enim deum esse communi fatentur sententia. Porro homines etiam in hac terra deum cognoscere posse, orthodoxorum quoque fides liquido declarat, quae deum ipsum descendisse et ab hominibus cognitum esse asseverat. Si igitur etiam in hac vita homines deum cognoscere possunt, nullum iis summum malum ex eo quod hîc sint contingit. Ignorantibus enim, sicut dictum est, increduli ingenii vitio dei ignoratio obvenit. Quodsi quis etiam concedat, quod quidem est absurdum, summum esse malum ea quae hîc sunt, eaque non exsistere satius esse quam exsistere: si quidem ea quae hîc sunt dicit ab opifice ob infirmitatem mala facta fuisse, insanit, dum dei potentiam dicit universa non complecti. Sin autem, quum ea quae hîc sunt posset bona facere, permisit aliis ut mala facerent, erit hoc quoque dei incusatio; nam qui prohibere potest, sed contemnit, verius ipse effector est. Sin ipse deus est qui ea quae hîc sunt fecit, patet eodem deo manente ista et posthac et semper eadem esse futura. Quae enim dudum potuit etiam nunc potest. Quodsi nunc prolixius quidquam potest quam antea, temporaria erit eiusmodi ipsius potentia, quod quidem absurdum est: nam quod temporarium id corruptibile est. Sin, quum etiam olim prohibere potuerit summum hoc malum, non prohibuit, invidus fuerit: quod quidem vel imaginari impium est. Ergo necesse est eumdem in iisdem manentem eadem facere.

Confutatio responsionis non recte institutæ.

1. Satis est ipsam orationem intelligere ut eam sibi non constare arguatur. Nam quum in initio quidem orationis dicat „non esse summum malum,“ in fine autem „impium esse vel sola imaginatione ea quae deo indigna sunt sentire:“ quomodo non introducitur considerate summum malum, quod in-

7. κεκριμένως] Stephan. (ex Reg.) et Sylburg. κεχρημένως, unde Morell. vitiose κεχρημένος. Genuinam lectionem (Clar. κεκρυμένως) Maran. reposuit; opponitur ἀκρίτως.

παρὰ τοῦ ἀποκριναμένου; Εἰ δὲ προστεθείη τῇ τοιαύτῃ ἐκ μόνης φαντασίας ἀσεβείᾳ καὶ τὸ λέγειν, μείζων γίνεται ἡ ἀσέβεια· εἰ δὲ σὺν τῷ λέγειν καὶ τὸ γράφειν, ἐξ ἀνάγκης πᾶσαν κακίας ὑπερβολὴν ἡ ἀσέβεια ἔχουσα. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ἔστιν ἐν πᾶσι τοῖς ἀναξίως περὶ θεοῦ λεγομένοις τε καὶ γραφομένοις ἢ καὶ μόνον φανταζομένοις ἀσέβεια καθαιρετικὴ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, ἔστιν ἄρα ἐξ C
ἀγνοίας θεοῦ τὸ μέγιστον κακὸν ἐν ἀνθρώποις. Ἀλλ' ἐπειδὴ [8] ἔδοξε τῇ σῇ θεοσεβείᾳ τὸ καὶ παρ' ἡμῶν ἐγγράφως ἐλεγχθῆναι τοῦ λόγου τὸ ἀσύστατον, διὰ τοῦτο ἐν συντόμῳ γράφω τὰ ὑποτεταγμένα· τὸ γὰρ διὰ πλειόνων ἐλέγξαι πρόδηλον ψεῦδος ναρκῶδες καὶ τῷ γράφοντι καὶ τῷ ἀναγινώσκοντι.

2. Δύο εἴδη τοῦ μεγίστου κακοῦ ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀποκρίσει, καὶ τρία εἴδη τῆς ἀγνοίας τοῦ θεοῦ· ἐκεῖνα μὲν κατὰ τοὺς Μανιχαίους, ταῦτα δὲ κατ' αὐτὸν τὸν ἀπο- D
κρινάμενον. Καὶ τῶν δύο εἰδῶν τοῦ μεγίστου κακοῦ τὸ μὲν ἔλεγε κατ' οὐσίαν, τὸ δὲ κατ' ἐνέργειαν τοῦ κατ' οὐσίαν· τῶν δὲ τριῶν εἰδῶν τῆς τοῦ θεοῦ ἀγνοίας τὸ μὲν ἔλεγε κατὰ λήθην, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἄπιστον φύσιν, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀγαθὴν δόσιν. Ποιῶν δὲ σύντομον τὴν ἀναίρεσιν καὶ τῶν κατὰ Μανιχαίους καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἔφασκε, ποτὲ μὲν ἀναιρῶν τῶν Μανιχαίων τὴν δό-
ξαν, [9] ὅταν φησί· Μέγιστον κακὸν οὐδέν ἐστιν· εἰ δέ τις ὑπό- E
θοιτο μέγιστον κακόν, εὑρεθήσεται ἑτέρα ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ, ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες λέγουσι· ποτὲ δέ, ὅταν φησί· [10] Τὸ ἀγνοεῖν τὸν ὄντως ὄντα θεὸν οὐκ ἐξ ἄλλου τινὸς ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας λήθης ἡ ψυχὴ πάσχει· ἐν ἐκείνοις μὲν ἀναιρῶν τὸ κατ' οὐσίαν μέγιστον κακόν, ἐν τούτοις δὲ τὸ κατ' ἐνέργειαν. Ἀναι-
ρῶν δὲ καὶ τὰ εἴδη τῆς ἀγνοίας τοῦ θεοῦ, ἃ αὐτὸς ἔθηκε, καί φη- 162
σιν· Οὐδέ ἐστιν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ· πάντες γὰρ ὅτι ἔστι θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοίᾳ. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ, δῆλον ὅτι ψευδὲς τὸ Ἀγνοεῖν τὸν θεὸν συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις ἢ κατὰ λήθην ἢ κατὰ τὴν ἄπιστον φύσιν ἢ κατὰ τὴν ἀγα-

8. ἔδοξε τῇ σῇ θεοσεβείᾳ] Haec compellatio Justini Martyris aetate ignota erat: est recentiorum temporum. Ejusdem generis formula invenitur in praefatione Confutationis dogm. Arist. (not. 1.).

9. ὅταν] Codd. msti et editi καί.

considerate a responsore rejectum est? At si hujusmodi ex sola imaginatione impietati illud addatur ut ea quoque verbis proferatur, major committitur impietas; sin non dicatur solum sed etiam scribatur, necessario omnem malitiae gradum excedet impietas. Quodsi haec ita habent, et in omnibus quae indigne de deo dicuntur et scribuntur aut vel sola mentis cogitatione informantur impietas inest, gloriae dei abrogatrix: est profecto summum in hominibus ex dei ignoratione malum. Sed quandoquidem pietati tuae visum est ut et a nobis scripto inconstantia argumenti demonstretur, idcirco breviter quae subjuncta sunt scripsi; nam pluribus refellere manifestum mendacium et scribenti et legenti taedium affert.

2. Duas species summi mali responsor in responso suo posuit, et tres species ignorationis dei: illas quidem de Manichaeorum sententia, has vero suapte opinione. Et duarum summi mali specierum alteram dixit esse substantiâ, alteram operatione ejus quod substantiâ malum est; triplicis autem qua deus ignoratur speciei unam ex oblivione, secundam ex incredulo ingenio, tertiam ex utili beneficio proficisci dixit. Breviter vero et Manichaeorum et suam ipsius evertit sententiam, nunc quidem tollens Manichaeorum opinionem, quum ait: „Nullum est summum malum; si quis autem supponat summum malum, alterum reperietur principium deo contrarium, quod quidem Manichaei perperam asserunt:“ nunc autem, quum ait: „Ignorationem veri dei non aliunde quam ex propria oblivione anima patitur:“ illic summum substantiâ malum, hîc quod operatione fit abrogans. Abrogans vero species quoque dei ignorationis, quas ipse statuit, etiam ait: „Non est omnino dei ignoratio; omnes enim deum esse communi fatentur sententia.“ Ac si quidem prorsus non est ignoratio dei, patet illud esse falsum: „Ignoratio dei obtingit hominibus vel oblivione vel ingenio incredulo vel utili beneficio.“ Si vero communem

10. *Τὸ ἀγνοεῖν*] Haec in codd. mstis et editis male desunt; reposui ex Responsionis textu. His autem verbis, *Τὸ ἀγνοεῖν . . . ἡ ψυχὴ πάσχει*, refellitur (Maran.) sententia Manichaeorum, nempe illud malum quod fit per operationem malae substantiae, sublato libero arbitrio.

θὴν δόσιν. Εἰ δὲ κοινὴν ἔννοιαν πάντων λέγει τὴν κατὰ τὴν εἰ-
δικὴν ἔννοιαν ἑκάστης τῶν κακοδόξων αἱρέσεως ἀναιρουμένην, οὐδ'
οὕτως ἔσται γνῶσις θεοῦ ἐν τοῖς πᾶσιν. Ἡμεῖς δὲ [11] οὔτε τὸ κατὰ
τοὺς Μανιχαίους μέγιστον κακὸν οὐδὲ τὴν κατ' αὐτὸν τὸν ἀποκρι- B
νάμενον ἄγνοιαν θεοῦ ἐθήκαμεν ἐν τῇ ἐρωτήσει, ἀλλὰ μέγιστον
κακὸν κατ' ἔννοιαν εἴπομεν, τὸ κατὰ τοῦ θεοῦ ψεῦδος, ἄγνοιαν
δὲ θεοῦ τὴν τὸ ψεῦδος εἰρηκυῖαν· ὅπερ ἐστὶ τρίτον εἶδος τοῦ με-
γίστου κακοῦ, ἐκ τῆς ἑκουσίου ἀπειθείας τε καὶ ἀπιστίας ἀνθρώ-
πων συμβαῖνον αὐτοῖς· [12] ὃ προθέμενος ὁ ἀποκρινάμενος ἀναιρεῖν,
ἀνεῖλε μὲν τὰ κατὰ τοὺς Μανιχαίους δύο τοῦ μεγίστου κακοῦ εἴδη,
τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἀνεῖλε. Διὸ δυοῖν θάτερον ἀνάγκη ἡμᾶς λέ- C
γειν περὶ τοῦ ἀποκριναμένου, ἢ τὸ μὴ νοῆσαι τὸ καθ' ἡμᾶς τρίτον
εἶδος τοῦ μεγίστου κακοῦ, ἢ τὸ μὴ εὐπορῆσαι δικαίας ἀντιλογίας
τούτου ἀναιρετικῆς. Ὅτι δέ ἐστι τὸ καθ' ἡμᾶς μέγιστον κακὸν ἐξ
ἀγνοίας θεοῦ συμβαῖνον τοῖς ἀνθρώποις, δείκνυται οὕτως. Τὸ
μέγιστον κακόν, τὸ μὴ ὂν κατ' οὐσίαν, τοῦτο διὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ
θεοῦ ὑπέθεντο οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῖς ἑαυτῶν δόγμασι. Μαρτυ-
ρεῖ δὲ τούτῳ καὶ αὐτὸς ὁ ἀποκρινάμενος ἐν οἷς ἔλεγε· Μέγιστον
κακὸν οὐδέν ἐστι· καὶ εἴ τις ὑπόθοιτο μέγιστον κακόν, εὑρεθήσεται
ἑτέρα ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ, ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες D
λέγουσι. Καὶ γὰρ ἄτοπον τὸν θεὸν μὴ πάντα καταλαμβάνειν, μὴ
πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα ἐπιλάμπειν. Μέγιστον τοίνυν κακὸν
οὐδέν. Ἐν τούτοις ἀνῄρηται μὲν τὸ κατ' οὐσίαν μέγιστον κακόν,
ὑπολέλειπται δὲ τὸ καθ' ὑπόθεσιν ἐν δόγματι, ὃ ἐθήκαμεν ἡμεῖς ἐν
τῇ ἐρωτήσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ καθ' ἡμᾶς μεγίστου
κακοῦ ὁ ἀποκρινάμενος ἀποτεινόμενος ἔλεγε Μέγιστον κακὸν οὐ- E
δέν ἐστι, διὰ τοῦτο δῆλός ἐστιν ὁ ἀποκρινάμενος ἢ μὴ νοήσας,
καθὰ εἴρηται, τὸ καθ' ἡμᾶς μέγιστον κακόν, ἢ μὴ εὐπορήσας δι-
καίας ἀντιλογίας. Ἀλλ' εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι ἔστι μέγι-
στον κακὸν ἐν ἀνθρώποις καθ' ὑπόθεσιν ἐν δόγματι. Εἰ γάρ,
φησί, μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ὁ θεός ἐστιν, ἀληθὴς μὲν καὶ εὐσε- 163
βὴς ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα τὸν θεὸν μέγιστον εἶναι τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλ'
ἐπειδή τινες τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀγνοίας θεοῦ ἀποστεροῦσι μὲν τὸν

11. οὔτε . . . οὐδὲ] Noli alterutram particulam (= *weder* . . . *noch* auch) mutare; cf. Klotz. ad Devar. Vol. II. p. 714..

omnium sententiam dicit eam quam propria cujusque pravae haeresis sententia evertit, ne sic quidem dei cognitio inerit omnibus. Nos autem neque illud secundum Manichaeos summum malum neque illam secundum responsorem dei ignorationem in quaestione posuimus, sed summum malum in mente esse dicimus, de deo opinionem falsam: ignorationem vero dei quae opinionem hujusmodi falsam profert; quae quidem tertia est species summi mali, hominibus ex voluntaria rebellione et infidelitate obveniens: quam quum instituisset responsor abolere, abolevit quidem duas Manichaeorum summi mali species, nostram non abolevit. Quapropter duorum alterum de responsore dicere necesse habemus: aut ignorasse eum tertiam nostram summi mali speciem, aut ei justam contradicendi causam defuisse quae speciem eam aboleret. Enimvero summum quod nos dicimus malum hominibus accidere ex ignoratione dei, ita demonstratur. Summum malum, quod substantiâ non est, homines per ignorationem dei suis placitis esse statuerunt. Testatur hoc et ipse responsor verbis: „Nullum est summum malum; ac si quis supponat summum malum, alterum reperietur principium deo contrarium, quod quidem Manichaei perperam asserunt. Etenim absurdum est deum non universa complecti, ac bonitatis suae lucem in omnia non diffundere. Summum ergo malum nullum est.“ In his quidem sublatum est summum substantiâ malum, relictum autem id quod in opinione supponitur, quodque nos in quaestione posuimus. Caeterum quandoquidem responsor ad evertendum summum quod nos dicimus malum intentus dixit „Nullum est summum malum,“ idcirco liquet eum vel non intellexisse, prout est dictum, summum quod dicimus malum, vel justa contradicendi causa destitutum fuisse. Id vero si ita habet, patet summum esse in hominibus malum quod in opinione supponitur. „Nam si,“ inquit, „summum bonum deus est,“ vera quidem ac pia vox quae deum summum bonum esse dicit. Sed quia nonnulli homines ex

12. ὅ] Morell. et Maran. ὁ.

ὄντως ὄντα θεὸν τῶν δικαίων αὐτοῦ προσηγοριῶν τε καὶ τιμῶν,
καὶ προσάπτουσιν αὐτὰς τοῖς οὐκ οὖσιν, ἆρά γε οὐ δοκεῖ τῷ ἀπο-
κριναμένῳ ἀσέβειαν εἶναι διπλῆν, ἧς μείζων οὐκ ἔστι, τὸ τὸν μὲν
ὄντως ὄντα θεὸν ἀγνοεῖν, τὸν δὲ οὐκ ὄντα ταῖς ἐκείνου τιμᾶν
προσηγορίαις καὶ τιμαῖς; Πῶς δὲ ἐνδέχεται κατὰ τὴν ἐκείνου ἀπό- B
φασιν λέγουσαν μὴ εἶναι μέγιστον κακὸν ἐν ἀνθρώποις, τῆς με-
γίστης ἀσεβείας οὔσης ἐν ἀνθρώποις, εἰ μήτι γε ἄρα τὴν μεγίστην
ἀσέβειαν οὐχ ἡγεῖται μέγιστον εἶναι κακόν; Εἴ τις, φησίν, ὑπό-
θοιτο μέγιστον κακόν, εὑρεθήσεται ἑτέρα ἀρχὴ ἐναντία τῷ θεῷ,
ὅπερ οἱ Μανιχαῖοι κακῶς λέγοντες λέγουσι. Καὶ γὰρ ἄτοπον τὸν
θεὸν μὴ πάντα καταλαμβάνειν, μὴ πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα
ἐπιλάμπειν. Μέγιστον τοίνυν κακὸν οὐδέν. Εἰ μέγιστον κακὸν C
οὐδέν ἐστιν ἐν ἀνθρώποις, πῶς διέβαλες τοὺς Μανιχαίους ὡς κα-
κῶς [13] λέγουσιν ἃ λέγουσιν; Εἰ μὲν γὰρ κακῶς λέγουσιν οἱ Μανι-
χαῖοι ἃ λέγουσιν, δῆλον ὅτι κακόν ἐστι τὸ λεγόμενον παρ' αὐτῶν·
πᾶς γὰρ ὁ λέγων κακῶς τὸ κακὸν λέγει κακῶς· τὸ δὲ κατὰ τοὺς
Μανιχαίους κακὸν τοιοῦτόν ἐστιν, οὗ μεῖζον οὐκ ἔστιν. Ἀλλ' εἰ
ἀληθὲς τοῦτο, ἀληθῶς ἄρα ἔστι μέγα κακὸν ἐν ἀνθρώποις, εἰ
καὶ μὴ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἐν ὑποθέσει καὶ δόγματι.

3. Καὶ γάρ, φησίν, ἡ ἄγνοια πολλάκις ἐπ' ἀγαθῷ δίδοται τοῖς
ἀνθρώποις· ὁρῶμεν γοῦν ἐπὶ πολλῶν ὡς πολλάκις συμβαίνει μᾶλ- D
λον καταφρονεῖν τῶν γινωσκομένων ἤπερ τῶν ἀγνοουμένων. Ἄλ-
λως τε καὶ τὸ ἀγνοεῖν τὸν ὄντως ὄντα θεὸν οὐκ ἔκ τινος ἄλλου ἀλλ'
ἐκ τῆς οἰκείας λήθης ἡ ψυχὴ πάσχει. Παραγίνεται δὲ καὶ ταῖς ἐν-
ταῦθα ψυχαῖς γνῶσις τοῦ θεοῦ· ὥσπερ οὖν ὁρῶμεν καὶ ἐνταῦθα
ἀνθρώπους γινώσκοντας τὸν θεόν. Εἰ δέ τις ἐθέλοι τὸ ἀληθὲς
λέγειν, οὐδέ ἐστιν ὅλως ἄγνοια περὶ τοῦ θεοῦ· πάντες γὰρ ὅτι ἔστι
θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοίᾳ. Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ὄντες δύναν- E
ται οἱ ἄνθρωποι γινώσκειν τὸν θεόν, καὶ ἡ τῶν ὀρθοδόξων πίστις
σαφῶς δηλοῖ, λέγουσα τὸν θεὸν αὐτὸν κατεληλυθέναι καὶ ἐγνῶ-
σθαι τοῖς ἀνθρώποις. Εἶπεν ὅτι ἐπ' ἀγαθῷ δέδοται πολλάκις τοῖς
ἀνθρώποις ἡ ἄγνοια. Ἀλλ' εἰ μὲν τὴν τοῦ [14] θεοῦ λέγει ἄγνοιαν,

13. λέγουσιν ἃ λέγουσιν] Maranus verba ἃ λέγουσιν omisit. Morellus dedit λέγοντας ἃ λέγουσιν ex emendatione, qua quidem superse-

ignoratione dei verum deum justis nominibns et honoribus fraudant, et ad eos qui dii non sunt ea transferunt: an non responsori duplicata esse videtur impietas, qua major non est, verum quidem deum ignorare, eum autem qui deus non est illius ornare nominibus et honoribus? Quo autem modo stare potest illius sententia qua negat esse in hominibus summum malum, quum in iis summa sit impietas: nisi forte summam impietatem summum non existimat esse malum? „Si quis," inquit, „supponat summum malum, alterum reperietur principium deo contrarium, quod quidem Manichaei perperam asserunt. Etenim absurdum est deum non universa complecti, ac bonitatis suae lucem in omnia non diffundere. Summum ergo malum nullum est." Si nullum est in hominibus malum summum: quomodo Manichaeos criminaris quod male dicant quae dicunt? Si enim male dicunt Manichaei quae dicunt, patet malum esse quod ab ipsis dicitur; quisquis enim male dicit, malum male dicit: Manichaeorum autem malum hujusmodi est, ut eo majus non sit. Atqui hoc si verum est, revera certe ingens est in hominibus malum: si minus substantia, tamen hypothesi et opinione.

3. „Nam ignoratio," inquit, „saepe in beneficii loco datur hominibus: unde multis videmus saepe accidere ut magis cognita despiciant quam ignota. Praeterea ignorationem veri dei non aliunde quam ex propria oblivione anima patitur. Obvenit autem hîc quoque animis cognitio dei: sicut profecto videmus etiam in hac vita homines deum cognoscentes. Ac si quis verum dicere velit, non est omnino dei ignoratio; omnes enim deum esse communi fatentur sententia. Porro homines etiam in hac terra deum cognoscere posse, orthodoxorum quoque fides liquido declarat, quae deum ipsum descendisse et ab hominibus cognitum esse asseverat." Dixit hominibus saepe datam esse in beneficii loco ignorationem. Quodsi eam dicit ignorationem, de qua nobis sermo est, ma-

demus.

14. θεοῦ] Hunc genitivum, quem Clar. quoque agnoscit, praetermisit Stephanus.

περὶ ἧς ἐστιν ἡμῖν ὁ λόγος, προδήλως ἄτοπον τὸ τὴν ἄγνοιαν τοῦ 164
θεοῦ λέγειν ἐπ' ἀγαθῷ δίδοσθαι τοῖς ἀγνοοῦσι· τούτῳ γὰρ τῷ λόγῳ
ἔσονται πᾶσαι αἵ θρησκεῖαι αἵ ἀγνοοῦσαι τὸν θεὸν ἐπ' ἀγαθῷ ἑαυ-
τῶν ἀγνοοῦσαι τὸν θεόν, ἡ δὲ τὸν θεὸν γινώσκουσα θρησκεία οὐκ
ἐπ' ἀγαθῷ ἑαυτῆς. Εἰ δὲ ἑτέραν λέγει ἄγνοιαν, περὶ ἧς προέκειτο
ἡμῖν λέγειν, ἄκαιρος ἡ παράθεσις ἀντὶ τῆς ζητουμένης ἀγνοίας τὴν
μὴ ζητουμένην ἔχουσα. Εἶπεν ὅτι ἐκ τῆς οἰκείας λήθης πάσχει ἡ B
ψυχὴ τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεόν. Εἶπεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα παραγίνεται
ταῖς ψυχαῖς γνῶσις θεοῦ· εἶπεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὁρῶμεν γινώ-
σκοντας τὸν θεόν. Εἶπεν ὅτι οὐδόλως ἐστὶν ἄγνοια περὶ θεοῦ·
πάντες γὰρ ὅτι [15] ἔστι θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοίᾳ. Εἶπεν ὅτι
καὶ ἐνταῦθα δύνανται οἵ ἄνθρωποι γινώσκειν τὸν θεόν· καὶ τού-
του εἰς ἀπόδειξιν παρέθετο τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, λέγουσαν
αὐτὸν τὸν θεὸν κατεληλυθέναι καὶ ἐγνῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Ἀλλ'
εἰ μὲν ἀληθὲς ὅτι τῇ οἰκείᾳ λήθῃ πάσχει ἡ ψυχὴ τὸ ἀγνοεῖν τὸν C
θεόν, δῆλον ὅτι ψευδὲς τὸ Οὐδέ ἐστιν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ·
πάντες γὰρ ὅτι ἔστι θεὸς ὁμολογοῦσι κοινῇ ἐννοίᾳ. Τίς δὲ ἦν
χρεία τοῦ παραγενέσθαι ταῖς ἐνταῦθα ψυχαῖς γνῶσιν τοῦ θεοῦ,
πάντων γινωσκόντων τὸν θεὸν καὶ ὁμολογούντων κοινῇ ἐννοίᾳ; Τὸ
δὲ Καὶ ἐνταῦθα ὁρῶμεν ἀνθρώπους γινώσκοντας τὸν θεόν, περὶ
τίνων λέγει ἀνθρώπων; Εἰ μὲν περὶ τῶν ἐγνωκότων τὸν θεὸν κα-
τελθόντα καὶ γνωρισθέντα αὐτοῖς κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, D
ἀληθὴς ὁ λόγος· ὁρῶμεν γὰρ αὐτούς. Πῶς δὲ ὁ τῇ τοῦ θεοῦ πρὸς
ἀνθρώπους παρουσίᾳ ἀποδείξει χρησάμενος τοῦ δυνατὸν εἶναι τοῖς
ἀνθρώποις καὶ ἐνταῦθα γνῶναι θεὸν αὐτὸς ἀπιστεῖ τοῖς παρ' αὐ-
τοῦ ῥηθεῖσι περὶ τῆς τοῦ κόσμου [16] ἀνακτίσεως; Ἡ γὰρ ἄπιστος
ἀπόδειξις πιστὸν οὐ δείκνυσι τὸ εἰς δεῖξιν προκείμενον. Εἰ δὲ μὴ
τοὺς ἐκ διδασκαλίας τοῦ κατελθόντος θεοῦ ἀνθρώπους λέγει ἐνταῦ-
θα ἐγνωκότας τὸν θεόν, ψευδὴς ὁ λόγος ὁ λέγων· Ὁρῶμεν ἀνθρώ-
πους ἐνταῦθα ἐγνωκότας τὸν θεόν. Ἐγὼ γὰρ τούτους οὐχ ὁρῶ. E
Καὶ εἰ οὐκ ἦν ὅλως ἄγνοια περὶ θεοῦ· πάντες γὰρ ὁμολογοῦσι κοινῇ

15. ἔστι] Maran. errore omisit.

16. ἀνακτίσεως] Codd. msti et Stephan. ἀνακτήσεως, *recuperationis*. Illud, quod Sylburgius reposuit, verum esse passim ostendunt sequentia; cf. cc. 6. 7.. — Quae autem sit ἀνάκτισις verba declarant Quaestionis: ἐναλλάξαι τὴν τοῦ

nifestae absurditatis est asserere ignorationem dei ignorantibus in beneficii loco datam esse; hac siquidem ratione religiones omnes dei ignarae utiliter deum ignoraverint, at religio deum agnoscens non utiliter eum norit. Sin aliam dicit ignorationem, de qua propositum nobis sit dicere, intempestiva est propositio, pro quaesita non quaesitam obtrudens ignorationem. Dixit ex propria oblivione animam pati ignorationem dei. Dixit hîc quoque obvenire animis cognitionem dei; dixit hîc quoque conspici qui deum cognoscant. Dixit neutiquam esse ignorationem dei: omnes enim deum esse communi fateri sententia. Dixit etiam in hac terra homines deum cognoscere posse: cujus rei probandae causa orthodoxorum protulit fidem, quae deum ipsum descendisse et ab hominibus cognitum esse asseverat. At si verum est animam ex propria oblivione ignorationem pati, liquet illud falsum esse: „Non est omnino dei ignoratio; omnes enim deum esse communi fatentur sententia." Quid vero opus fuit obvenire hîc animis cognitionem dei, si omnes deum cognoscunt et confitentur communi sententia? Illud autem: „Videmus etiam in hac vita homines deum cognoscentes:" de quibus hominibus dicit? Si quidem de iis qui deum cognoverunt postquam descendit et cognoscendum se iis praebuit juxta orthodoxorum fidem, vera est oratio; videmus enim eos. Quomodo autem qui dei ad homines adventum argumenti loco adhibuit, ut probaret homines hîc quoque deum cognoscere posse, ipse fidem illius dictis de mundi restitutione non habet? Infidelis enim demonstratio fidem ei rei non adstruit cujus demonstrandae gratia est producta. Sin non eos dicit homines qui ex doctrina coelitus ad nos delapsi dei deum hîc cognoverunt, falsum erit hoc dictum: „Videmus homines qui in hac vita deum cognoverunt." Ego enim hos non video. Ac si omnino non est ignoratio dei: omnes enim communi

παρόντος βίου κατάστασιν, et Confutationis c. 5.: *ἔταξε τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐξ. ἀπιστίας … κακῶν ποιεῖ τὴν ἀναίρεσιν*. Coll. Quaest. V. *Confut.* c. 2..

ἐννοίᾳ· ποία γνῶσις τοῦ θεοῦ ἐνταῦθα παραγέγονε τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ἡ εἰδικὴ γνῶσις, καθ᾽ ἣν πᾶσαι αἱ οὖσαι ἐπὶ γῆς θρησκεῖαι τῆς μὲν τὸν ἀληθῆ λόγον πρεσβευούσης θρησκείας ἁπλῶς τῷ ψεύδει, ἀλλήλων δὲ ταῖς διαφοραῖς τοῦ ψεύδους διαφέρουσιν; Ἀλλ᾽ εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, οὐκ ἄρα κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἀποκριναμένου παραγίνεται ταῖς ἐνταῦθα ψυχαῖς γνῶσις θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἄγνοια, εἴγε μὴ τῇ καθόλου γνώσει τοῦ θεοῦ οὔσῃ ἐν αὐταῖς ἀλλήλων διαφέρουσιν αἱ θρησκεῖαι, τῇ εἰδικῇ δὲ μᾶλλον τῇ ἐνταῦθα παραγενομένῃ αὐταῖς.

4. Εἰ τοίνυν δυνατὸν καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀνθρώπους ὄντας γινώσκειν τὸν θεόν, οὐδὲν αὐτοῖς μέγιστον κακὸν συμβαίνει ἐκ τοῦ ἐνταῦθα εἶναι. Τοῖς ἀγνοοῦσι γάρ, καθὼς εἴρηται, ἐκ τῆς B
οἰκείας ἀπίστου φύσεως τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεὸν συμβαίνει. Δύο [17] φωνὰς ἀλλήλων ἀναιρετικὰς συμπλέξας ὁ ἀποκρινάμενος ἔθηκεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀποκρίσει τὸ Εἰ δυνατὸν τοὺς ἀνθρώπους ἐνταῦθα ὄντας γινώσκειν τὸν θεόν, οὐδὲν αὐτοῖς μέγιστον συμβαίνει κακόν· καὶ τὸ Τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐκ τῆς οἰκείας ἀπίστου φύσεως συμβαίνει τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεόν. Καὶ τὸ μέγιστον κακόν, ὃ ἐξέβαλε διὰ τῆς πρώτης φωνῆς, τοῦτο διὰ τῆς δευτέρας εἰσήγαγε φωνῆς· εἰ μέγιστόν C
ἐστι κακὸν τὸ κατὰ διπλῆν ἀσέβειαν ἀσεβεῖν εἰς τὸν ὄντως ὄντα θεόν, αὐτὸν μὲν ἀποστερεῖν τῆς κατ᾽ οὐσίαν δόξης, τοὺς δὲ οὐκ ὄντας θεοὺς τῇ ἐκείνου δόξῃ ψευδῶς τιμᾶν· ὅπερ ὑπερβολὴν οὐδεμιᾶς ἀπολέλοιπε κακίας. Τὸ δέ, διὰ τὸ δυνατὸν εἶναι ἀνθρώποις ἐνταῦθα οὖσι γινώσκειν τὸν θεόν, μηδὲν αὐτοῖς μέγιστον συμβαίνειν κακόν, τοῦτο οὐκ ἔστι τοῦ μεγίστου κακοῦ ἀναίρεσις ἀλλ᾽ ἐπίτασις, ὅτι καὶ ἐν τῷ δυνατῷ ἀδυνατοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἐκ D
τῆς οἰκείας ἑκουσίου ἀπιστίας, καί, δυνάμενοι κατὰ ἁπλῆν εὐσέβειαν σωστικὴν ἀνθρώπων εὐσεβεῖν, προτιμῶσι ταύτης τὴν διπλῆν ἀσέβειαν· ἣν μὴ λέγειν μέγιστον κακὸν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν.

5. Εἰ δέ τις καὶ συγχωρήσει, ὅπερ ἄτοπον, μέγιστον εἶναι κακὸν τὰ ἐνταῦθα, καὶ κάλλιον ὑπάρχειν τὸ μὴ εἶναι τὰ τῇδε τοῦ εἶναι, εἰ μὲν λέγει [18] κακὰ πεποιηκέναι τὰ τῇδε τὸν δημιουργὸν

17. φωνὰς] H. e. *verba*, *dicta*. *Confut.* c. 1. memorat. Et Quaest. Sic παλαιῶν φωνὰς Quaest. IV. III. *Confut.* c. 3.: κατὰ τὴν φωνὴν

eum fatentur sententia: quaenam in hac vita obvenit hominibus cognitio dei, nisi specialis illa cognitio, ex qua fit ut omnes quae in terra sunt religiones simpliciter quidem mendacio ab ea quae veritatem profitetur, discrimine autem mendacii a se invicem differant? Quodsi ita est, non sane secundum responsoris rationem hîc animis cognitio dei obvenit, sed magis ignoratio: siquidem religiones non generali dei cognitione ipsis insita inter se differunt, sed ea potius quae hîc iis pro se cuique speciatim obvenit.

4. „Si igitur etiam in hac vita homines deum cognoscere possunt, nullum iis summum malum ex eo quod hîc sint contingit. Ignorantibus enim, sicut dictum est, proprio increduli ingenii vitio dei ignoratio obvenit.“ Duobus dictis, quae se invicem tollunt, complicatis responsor in responsione sua illud posuit: „Si homines in hac vita deum cognoscere possunt, nullum iis summum malum contingit“ — et illud: „Ignorantibus proprio increduli ingenii vitio ignoratio dei obvenit.“ Et summum malum, quod priori dicto ejecit, id posteriori induxit dicto: siquidem summum malum est duplicata impietate in verum deum impium esse, ipsum scilicet ea quam essentia obtinet defraudare majestate, eos autem qui dii non sunt gloria illius falso honorare: quod quidem ad malitiam summam nihil facit reliqui. Quod autem hominibus, eo quod deum in hac vita cognoscere possint, nullum contingit summum malum, id summi mali non depulsio est sed intentio: quia in eo etiam quod possunt homines non possunt voluntaria sua incredulitate, et, quum possint simplici pietate, quae homines salvat, pii esse, duplicatam ei praeferunt impietatem: quam summum malum non dicere longe absurdissimum est.

5. „Quodsi quis etiam concedat, quod quidem est absurdum, summum esse malum ea quae hîc sunt, eaque non exsistere satius esse quam exsistere: si quidem ea quae hîc

τοῦ ἀποκρινάμενου: *ut dicit respondens.*

18. κακά] Maran. κατά mendose.

δι' ἀσθένειαν, ἀνοηταίνει, τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν φάσκων μὴ κα- E
ταλαμβάνειν πάντα. Εἰ δέ, δυνάμενος ποιῆσαι καλὰ τὰ τῇδε, συνεχώρησεν ἑτέροις κακὰ ποιεῖν, καὶ τοῦτό ἐστι κατηγόρημα τοῦ θεοῦ· ὁ γὰρ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περιορῶν δέ, ἀληθέστερον αὐτὸς δρᾷ. Εἰ κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένα συμβαίνει τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν θεὸν τὸ ἀγνοεῖν τὸν θεὸν ἐκ τῆς οἰκείας ἀπίστου φύσεως, ὅπερ ἐστὶ μέγιστον ὁμολογούμενον κακόν, πῶς νῦν τοῦτο
κατὰ τὴν ἄτοπον συγχωρεῖ συγχώρησιν ὁ ἀποκρινάμενος; Ἀλλ' εἰ 166
μὴ τοῦτο ἀλλ' ἕτερον μέγιστον κακὸν κατὰ τὴν ἄτοπον συγχωρεῖ συγχώρησιν, ἀλλ' οὐ καθ' ἡμᾶς ἐστιν ἐκεῖνο τὸ μέγιστον κακὸν ἀλλὰ κατὰ τοὺς Μανιχαίους. Καθ' ἡμᾶς γὰρ [19] καλὰ τὰ τῇδε πάντα, ὡς τὸν μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ἔχοντα δημιουργόν· καὶ μέγιστον κακὸν κατ' οὐσίαν οὐδέν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, οὔτε κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑκούσιον προαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων, τὸ ψεῦδος προτιμῶσαν τῆς ἀληθείας κατὰ τὴν
προειρημένην διπλῆν ἀσέβειαν. Ἣν διορθούμενος ὁ τοῦ κόσμου B
δημιουργὸς καὶ θεὸς [20] ἔταξε τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐξ ἀπιστίας τε καὶ ἀπειθείας τοῦ θεοῦ κακῶν ποιεῖ τὴν ἀναίρεσιν κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, τῶν ἐνταῦθα ἐπεγνωκότων τὸν θεὸν [21] καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀποκριναμένου. Οὐκ ἐχρῆν οὖν τὸν ἀποκρινάμενον, πρὸς τὸ
καθ' ἡμᾶς μέγιστον κακὸν ἔχοντα τὸν λόγον, πρὸς τὸ κατὰ τοὺς C
Μανιχαίους μέγιστον κακὸν ἀποτείνεσθαι· ἀγνοίας γὰρ τοῦτο σημεῖον καὶ ἀπορίας ἐλέγχου, καθὰ εἴρηται. Συγχωρεῖ δὲ ἡμᾶς πράττειν ἃ ἑκουσίως αἱρούμεθα κακά, οὐ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ἵνα τὸ ἡμῶν αὐθαίρετον καὶ τὸ αὐτοῦ μακρόθυμον δειχθῇ· ὧν χωρὶς οὔτε ἡμεῖς ἄνθρωποι οὔτε αὐτὸς ἀγαθὸς ἐνεδέχετο εἶναι ἐπὶ τῆς παρούσης καταστάσεως.

6. Εἰ δὲ αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῇδε, δῆλον ὅτι
τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μένοντος καὶ ἐς ὕστερον καὶ ἀεὶ [22] ταῦτα ἔσται. D

19. καλὰ τὰ τῇδε πάντα] Haec verba respiciunt Geneseos illud, cap. 1., εἶδεν ὁ θεὸς ὅτι καλά. *Sylburgius*. — Cf. Quaestt. et Respp. ad Orthod. 46..

20. ἔταξε τὴν ἡμέραν etc.] Cf. not. 16.. Coll. Actt. apostt. XVII. 31..

21. καὶ κατὰ τὴν μ. τοῦ ἀποκρ.] Desideratur in codd. mstis

sunt dicit ab opifice ob infirmitatem mala facta fuisse, insanit, dum dei potentiam dicit universa non complecti. Sin autem, quum ea quae hîc sunt posset bona facere, permisit aliis ut mala facerent, est hoc quoque dei incusatio; nam qui prohibere potest, sed contemnit, verius ipse effector est.“ Si, ut supra dictum est, ignorantibus deum contigit ut deum proprio increduli ingenii vitio non norint, quod quidem summum esse malum confessi sumus: quomodo id nunc ut absurdum concedit responsor? Quodsi non hoc ipsum sed aliud summum malum ut absurdum concedit, non nostro judicio illud est summum malum sed de Manichaeorum sententia. Nam nostro judicio in terris omnia bona sunt, ut quae summum bonum habeant opificem; et summum malum secundum substantiam nullum est in iis, nec secundum operationem ejus quod substantiâ malum sit, sed libero hominum arbitrio, quod mendacium veritati praefert juxta duplicem quae antea dicta est impietatem. Quam ut corrigat mundi fabricator et deus diem constituit, in quo omnia in mundo ex infidelitate et incredulitate adversus eum exorta mala abrogabit secundum fidem orthodoxorum, qui hîc deum, ut etiam responsor testatur, cognoverunt. Non debuit igitur responsor, dum de summo secundum nos malo agitur, ad summum secundum Manichaeos malum se convertere: inscitiae enim id signum est et argumentorum penuriae, sicut dictum est. Permittit autem deus ut, quae sponte deligimus, mala faciamus, non ob potestatis suae imbecillitatem, sed ut arbitrii nostri libertas ejusque patientia ostendatur: sine quibus neque nos homines neque ipse bonus esse posset in praesenti rerum statu.

6. „Sin ipse deus est qui ea quae hîc sunt fecit, patet eodem deo manente ista et posthac et semper eadem esse

et editis *κατά*. Cf. simillimum locum Quaest. V. *Confut.* c. 2.: *ἕως τοῦ καιροῦ . . . κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, τῶν . . . θεὸν ἐγνωκότων καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀποκριναμένου.* In utroque enim loco testimonium citatur, quod responsor p. 160. B. C. orthodoxis exhibuit, quum deum dicit ab iis cognosci.

22. *ταὐτὰ*] Vulgo *ταῦτα*. Sed

Ἃ γὰρ πάλαι ἠδύνατο καὶ νῦν δύναται. Εἰ δὲ νῦν πλέον τι δύναται παρὰ τὸ πρὸ τοῦ, ἔγχρονος αὐτοῦ ἔσται ἡ τοιαύτη δύναμις, ὅπερ ἄτοπον· τὸ γὰρ ἔγχρονον φθαρτόν. Ἐφ᾽ ὧν λέγεται τὸ ποιήσας, ἐπὶ τούτων λέγεται καὶ τὸ πεποίηκε καὶ τὸ ποιήσει, καὶ ὡς ἰσοδυναμούντων ἀλλήλοις ἐστὶν αὐτῶν ἡ μετάληψις ἀκώλυτος· προηγεῖται δὲ τὸ ποιήσας τοῦ ποιήσει φυσικῇ ἀνάγκῃ, ἅτινά ἐστι σημαντικὰ τῶν δύο ἄκρων τοῦ χρόνου. Τὸν δὲ ἔχοντα
τὰ δύο ἄκρα τοῦ χρόνου, τουτέστι τὸ παρεληλυθὸς καὶ τὸ μέλ- E
λον, ἀνάγκη ἔχειν καὶ τὸ μεταξὺ τῶν ἄκρων τοῦ χρόνου, τουτέστι τὸ ἐνεστώς. Καὶ ἐπειδὴ χρονικὴν ἔχει ἔμφασιν τὸ ποιήσας, ἐξ ἀνάγκης καὶ ὁ θεός, ποιήσας τὰ τῇδε κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ
ἀποκριναμένου, ἐν χρόνῳ αὐτὰ πεποίηκεν. Ἀλλὰ ποιήσας ὁ θεὸς 167
τὰ τῇδε τὰ ἄφθαρτα καὶ τὰ φθαρτὰ ἐποίησε· μέρη γὰρ ταῦτα τῶν τῇδε. Διὸ δῆλον ὅτι εὐλόγως μὲν ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσας, ἀλόγως δὲ τῷ ἐγχρόνῳ τὰ φθαρτὰ τῶν ἀφθάρτων διέστειλε, τῶν τῇ τοῦ ποιήσας φωνῇ ἀλλήλων μὴ διαστελλομένων, εἴγε ἐποίησε τὰ φθαρτὰ καὶ τὰ ἄφθαρτα. Εἰ τοίνυν
ὁ λέγων περὶ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσει τὴν ἀνάκτισιν κατὰ πρόσ- B
ληψιν λέγει τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως, ἔσται ἄρα καὶ ὁ λέγων περὶ αὐτοῦ τὸ ποιήσας κατὰ πρόσληψιν λέγων τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως, εἴγε ἡγεῖται πανταχοῦ τὸ ποιήσας τοῦ ποιήσει· εἰ δὲ ποιήσας οὐ κατὰ πρόσληψιν ἐποίησε τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως, οὐδ᾽ ἄρα ποιήσει κατὰ πρόσληψιν τῆς ἐγχρόνου δυνάμεως.

7. Εἰ δέ, δυνάμενος καὶ πάλαι κωλῦσαι τοῦτο τὸ μέγιστον κακόν, οὐκ ἐκώλυσε, φθονερὸς ἂν εἴη· ὅπερ ἀσεβὲς καὶ φαν-
τάζεσθαι. Δεῖ οὖν τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοντα τὰ αὐτὰ C
ποιεῖν. Ὅτι ἕνεκεν ἀγνοίας θεοῦ πολυτρόπως ἀσεβοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, εἰ τὸν ὄντως ὄντα θεὸν ἀγνοοῦσιν, ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐδείξαμεν. Ἢ γὰρ ἀθετοῦσι τὸν θεόν, ἀποστεροῦντες αὐτὸν τῆς ἰδίας δόξης, καὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς τοῖς ἐκείνου ὀνόμασι καὶ πράγμασι ψευδῶς τιμῶσιν, ἢ τὴν δημιουργίαν τε καὶ πρόνοιαν τοῦ

in Responsione diserte τὰ αὐτὰ comparet: quapropter emendavi. Pseudo-Justinus scripsit ΤΑΥΤΑ. Haec commutatio saepe in codicibus inve-

futura. Quae enim dudum potuit etiam nunc potest. Quodsi nunc prolixius quidquam potest quam antea, temporaria erit ejusmodi ipsius potentia, quod quidem absurdum est: nam quod temporarium idem corruptibile est.“ De quibus rebus dicitur *qui fecit*, de iis etiam dicitur *fecit* et *faciet*, et utriusque, ut vocum ejusdem inter se potestatis, usus liber est; naturali autem necessitate verbum *qui fecit* praeit verbo *faciet:* quae verba duorum temporis extremorum sunt notae. Qui autem habet duo temporis extrema, hoc est praeteritum et futurum, eum necesse etiam est id habere quod inter temporis extrema medium est, hoc est praesens. Et quum verbum *qui fecit* habeat significationem temporis, necessario quoque deus, qui ea quae hîc sunt fecit ut responsor dixit, in tempore ea fecit. Verum qui ea quae hîc sunt fecit et corruptibilia et incorruptibilia fecit: haec enim partes sunt hujus universi. Quapropter patet merito quidem responsorem de deo posuisse *qui fecit*, praeter rationem autem *temporario* corruptibilia ab incorruptibilibus distinxisse: quum ea verbo *qui fecit* inter se distincta non sint, siquidem et corruptibilia et incorruptibilia fecit. Si ergo qui dicit de deo *faciet* restitutionem accessione temporariae potentiae futuram dicit, utique etiam qui de eo dicit *qui fecit* accessione temporariae potentiae fecisse dicit: siquidem verbum *qui fecit* ubique praeit verbo *faciet;* sin qui fecit non accessione fecit temporariae potentiae, non utique etiam faciet accessione temporariae potentiae.

7. „Sin, quum etiam olim prohibere potuerit summum hoc malum, non prohibuit, invidus fuerit: quod quidem vel imaginari impium est. Ergo necesse est eumdem in iisdem manentem eadem facere.“ Homines per ignorationem dei, si verum non norint deum, multifariam impios esse, in iis quae supra dicta sunt ostendimus. Aut enim abolent deum, majestate eum sua privantes, et eos qui dii non sunt nomine et rebus ipsius falso honorant: aut mundi opificium et providen-

nitur, vel inscientiâ vel negligentiâ librariorum.

κόσμου ὑποτιθέασιν εἶναι μαχομένων ἀλλήλοις δημιουργῶν, ἢ τῷ
τοῦ ἀγενήτου ὀνόματι, μόνῳ πρέποντι τῷ δημιουργῷ τοῦ κόσμου D
θεῷ, ὀνομάζουσι τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ χωρὶς τοῦ δημιουργεῖν
προσριπτοῦσι τῷ θεῷ τὸ ὄνομα τοῦ δημιουργοῦ, ἵνα παραλείψω
τὰ ἄλλα ἐν ἀνθρώποις εἴδη τῶν μεγίστων κακῶν, τὰ ἴσην ἢ καὶ
μείζονα ἔχοντα ἀσέβειαν τῆς ἀσεβείας τῶν φθονερὸν τὸν θεὸν φαν-
ταζομένων. Ἀλλ' εἰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν ἐν ἀνθρώ-
ποις μέγιστα κακά, τὴν δὲ ὑπὸ Χριστιανῶν κηρυττομένην ἀνά-
κτισιν, ἐν ᾗ γίνεται πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ψυχὴν
καὶ κατὰ τὸ σῶμα κακῶν ἡ ἀναίρεσις, ὁ ἀποκρινάμενος ἀπιστεῖ, E
πῶς οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ὁ θεὸς φθονερός, ὅς, δυνάμενος κωλῦ-
σαι τὰ ἐν ἀνθρώποις μέγιστα κακά, οὐ κωλύει, ἀλλ' ἐπὶ τῶν
αὐτῶν [23]μένων ἀεὶ ποιεῖ τοὺς εἴς αὐτόν τε καὶ εἰς ἀλλήλους
ἀσεβοῦντας; Τίνος δὲ ἕνεκεν ἀπιστεῖ ὁ ἀποκρινάμενος τοῦ κό-
σμου τὴν ἀνάκτισιν; Διὰ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ποιοῦντος, ἢ διὰ
τὸ ἀπρεπὲς τοῦ ἔργου; Ἀλλ' εἰ μὲν διὰ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ποι- 168
οῦντος, ἔσται ὁ θεὸς οὔτε ποιητής. Ὧν γὰρ τῆς μεταποιήσεως
ὁ θεὸς οὐκ ἔχει τὴν δύναμιν, τούτων οὐδὲ τῆς ποιήσεως ἔχει·
ἑπόμενα γάρ ἐστι ταῦτα ἀλλήλοις, τιθέμενα ἢ ἀναιρούμενα. Εἰ
δὲ διὰ τὸ ἀπρεπὲς τοῦ ἔργου, ἔσται ἄρα τὸ κρεῖττον ἔργον μὴ
πρέπον αὐτῷ· ὅπερ ἄτοπον, τὸ λέγειν φθαρτοὺς μὲν ἀνθρώπους
πρέπειν αὐτῷ ποιεῖν, ἀφθάρτους δὲ μὴ πρέπειν αὐτῷ ποιεῖν. B

Ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας β'.

Εἰ ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα, πῶς ἔστι
θεός, εἰ ὁ κόσμος ἀγένητος, καθά τισι δοκεῖ;

Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς. C

Τὸ λέγειν ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα ἄτο-
πόν ἐστι. Πάλιν γὰρ κἀνταῦθα ὁ αὐτὸς [1]ἐφαρμόζει λόγος, ὡς
οὐδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. Εἰ δὲ μηδὲν ἔγχρονόν ἐστι
παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον ὡς οὔτε τὸ παραληλυθὸς τοῦ χρόνου [2]ἁρ-
μόζει ἐπιφέρειν τῷ θεῷ. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ ἁρμόζει, καὶ τὸ πε-
ποιηκέναι τὸν θεὸν τὸ ὁτιοῦν οὐχ ἁρμόττει λέγειν. Τί οὖν;

23. μένων] Codd. msti et editi perspicitur (Maran.) ex postremis
μένειν. At μένων refingendum esse Responsionis verbis: Δεῖ οὖν τὸν

tiam supponunt esse opificum inter se pugnantium: aut ingeniti nomine, quod soli congruit opifici mundi deo, partes mundi nominant, atque absque opificio opificis nomen deo projiciunt — ut interim caeteras in hominibus summorum malorum omittam species, quae parem vel etiam majorem habent impietatem quam deum invidum imaginari. Sed si haec et alia ejusmodi in hominibus summa mala sunt, praedicatam autem a Christianis restitutionem, in qua fit omnium in hominibus et animae et corporis malorum abolitio, responsor non credit: quomodo non invidus est ejus sententia deus, qui, quum prohibere possit summa in hominibus mala, non prohibet, sed in iisdem manens semper eos facit qui in ipsum et in se invicem impii sunt? Cur autem mundi restitutionem non credit responsor? Utrum ob conditoris potentiae penuriam, an propter operis indignitatem? Quodsi ob conditoris potentiae penuriam: ne conditor quidem erit deus. Quae enim restituere non potest, ea nec facere potest; consequuntur enim haec inter sese mutuo, seu ponantur seu tollantur. Si vero propter operis indignitatem: opus utique praestantius erit indignum deo; quod dictu absurdum est, nempe deum decere ut homines faciat corruptibiles, ut autem incorruptibiles faciat non decere.

Quæstio christiana ad gentiles II.

Si fieri non potest ut deus sit qui nihil fecerit: quomodo deus est, si mundus ingenitus est, sicut nonnullis videtur?

Responsio gentilis ad Christianos.

Fieri non posse dicere ut deus sit qui nihil fecerit absurdum est. Rursus enim huc ratio eadem quadrat, apud deum non esse temporarium quidquam. Quodsi nihil est temporarium apud deum, patet neque praeteritum tempus deo convenienter aptari. Sin hoc non convenit, etiam ut deus quidquam fecisse dicatur non convenit. Quid ergo?

αὐτὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοντα τὰ αὐτὰ ποιεῖν.

1. ἐφαρμόζει] Clar. ἐφαρμόσει.
2. ἁρμόζει] Clar. ἁρμόσει.

Φαίης ἀνενέργητον τὸν θεὸν ἡμᾶς λέγοντας ἁμαρτάνειν; Ἀλλ' οὐ D
τοῦτό φαμεν, ἀλλ' ὅτι οὐ πεποίηκε μὲν ὁ θεὸς οὔτε ποιεῖ οὔτε
ποιήσει ἐν χρόνῳ· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον πεποίηκεν ἢ ποιεῖ, οὐδ' αὖ
ποιεῖ ἢ ποιήσει· ἀλλὰ τό τε παρελθὸν παρὰ τῷ θεῷ ἐν τῷ ἐνε-
στῶτι, καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ ἤδη γεγονέναι, ὡς οὐδὲν μὲν ῥευ-
στὸν ἔχοντος τοῦ θεοῦ, ἀεὶ δὲ τὰ αὐτὰ ποιοῦντος διὰ τὴν τε-
λείαν αὐτοῦ καὶ ἀμετάβλητον δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν. Ποιεῖ
τοίνυν τὸν κόσμον ἐν αὐτῷ τούτῳ ὅπερ ἐστί, τὴν κίνησιν αὐτῷ E
ἄπαυστον παρέχων, τῷ ἐλλάμπειν αὐτὸν δι' αἰῶνος. Ὥστε πε-
ποίηκε μὲν οὐδὲν οὔτε ποιήσει. Ποιεῖ δὲ ἀεὶ ὁ αὐτὸς τὸ αὐτό, μὴ
ἔχων ἀρχὴν τῆς ποιήσεως, ἵνα μὴ καὶ τέλος· ὡς, εἴγε ἀρχὴν
ἔχουσι καὶ τελευτὴν αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ, φθαρτὸς ἔσται ὁ θεὸς
τῇ ἐνεργείᾳ· ὅπερ ἄτοπον. Ἔσται γὰρ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ με-
ταβλητή, ὡς ἄλλοτε ἄλλαις [3] κεχρημένη ἐνεργείαις· καὶ ἡ οὐσία 169
σαλευθήσεται, ἄλλοτε ἄλλας γεννῶσα δυνάμεις καὶ μὴ μένουσα
ἐν ταῖς αὐταῖς. Ὥστε, εἰ ταῦτα διὰ πάντων, δῆλον ὡς ὁ θεὸς
ἔσται μεταβλητὸς οὐσίᾳ, δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ· ὅπερ ἄτοπον. Ὁ
αὐτὸς τοίνυν μένων οὐδὲν ἔχει ἔγχρονον. Ποιεῖ τοίνυν τὸν κό-
σμον τάττων αὐτὸν ἀεί, καὶ ὁ κόσμος τῷ μὲν ἀεὶ φρουρεῖσθαι
γίνεται, τῷ δὲ ἀεὶ εἶναι ὁ αὐτὸς ἀγένητος ὑπάρχει.

Ἔλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης. B

1. Τὸ λέγειν ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα ἄτο-
πόν ἐστι. Πάλιν γὰρ κἀνταῦθα ὁ αὐτὸς ἐφαρμόζει λόγος, ὡς
οὐδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. Εἰ διὰ τὸ μηδὲν ἔγχρονον
εἶναι παρὰ τῷ θεῷ ἄτοπόν [4] ἐστι τὸ λέγειν περὶ αὐτοῦ τὸ πεποίη-
κε, τῆς αὐτῆς ἐστιν ἀτοπίας καὶ τὸ ποιεῖν, ἔγχρονον ὡς τὸ πε-
ποίηκε. Πῶς οὖν ἀνάρμοστον μὲν λέγει ὁ ἀποκρινάμενος τῷ θεῷ C
τὸ πεποίηκεν, εὐάρμοστον δὲ τὸ ποιεῖ; Καὶ εἰ μὲν τὸ ποιήσας ἴσον
δύναται τῷ [5] ποιεῖ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ποιεῖ τῷ ποιήσει, τῶν δὲ
ἰσοδυναμούντων ἀκώλυτος ἡ μετάληψις, πῶς ἐν μὲν τῇ πρώτῃ
ἀποκρίσει ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσας καὶ

3. κεχρημένη] Codd. msti et . 4. ἐστι] Codd. msti εἶναι, id
editi κεχρημένος. Firmatur illud quod jam Stephanus emendavit.
Confutatione (c. 7).

Peccare nos dices quod deum otiosum dicamus? Verum hoc non dicimus, sed deum neque fecisse neque facere neque facturum esse in tempore: non enim quidquam fecit magis quam facit, neque rursus facit magis quam faciet; sed et praeteritum apud deum in praesenti, et futurum in praeterito est, quippe quum deus nihil fluxi habeat, sed eadem semper faciat propter perfectam ejus et immutabilem potentiam et actum. Itaque mundum facit eo ipso quod est, dum motum ei perpetuum suppeditat, facitque ut per omne aevum colluceat. Quare nihil quidem fecit neque faciet. Facit autem idem ipse semper idem, non habens creationis exordium, ne etiam finem habeat; nam, siquidem actus ejus initium habeant et finem, corruptibilis erit deus actu: quod sane absurdum est. Quin etiam erit potentia ejus mutabilis, ut quae alias aliis utatur operationibus; et substantia concutietur, alias aliquando generans potentias neque in iisdem permanens. Quare, si haec ad omnia pertineant, patet deum fore mutabilem substantiâ, potentiâ et actu: quod sane absurdum est. Itaque idem ille manens nihil habet temporarium. Facit ergo mundum ordinans eum semper, et mundus eo quod semper custodiatur gignitur, eo autem quod semper sit idem ingenitus est.

Confutatio responsionis non recte institutæ.

1. „Fieri non posse dicere ut deus sit qui nihil fecerit absurdum est. Rursus enim huc ratio eadem quadrat, apud deum non esse temporarium quidquam.“ Si, quia nihil temporarium est apud deum, absurdum est de eo dicere *fecit*, aeque absurdum fuerit verbum *facere*, quod non minus temporarium quam *fecit*. Quomodo igitur responsor dicit non competere deo verbum *fecit*, competere autem verbum *facit?* Ac si *qui fecit* idem valet atque *facit*, similiter autem et *facit* idem atque *faciet:* eorum vero quae idem valent liber est usus: quomodo in Responsione prima posuit responsor de deo *qui fecit* et *facit*, nunc autem ab eo

5. ποιεῖ] Codd. msti et editi πεποίηκεν.

τὸ ποιεῖ, νῦν δὲ ἀναιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ ἀμφότερα; Καὶ τὸ μὲν ποιήσας οὕτως ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ θεοῦ· Ὁ αὐτός ἐστι, φησίν, ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῆδε· τὸ δὲ ποιεῖν οὕτως ἔθηκε· Δεῖ οὖν, φησί, τὸν αὐ- D τὸν ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένοντα τὰ αὐτὰ ποιεῖν. Ἀναιρῶν δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀποκρίσει τὰ κείμενα ἐν τῇ πρώτῃ ἀποκρίσει οὕτως φησίν· Ἄτοπον τὸ λέγειν [6] ἀδύνατον εἶναι θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα. Καὶ πάλιν· Οὔτε πεποίηκεν ὁ θεὸς οὔτε ποιεῖ οὔτε ποιήσει ἐν χρόνῳ. Ἀλλ' ἴσως τὸ αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιλέγειν κατὰ τὴν οἰκείαν λήθην ὑπέμεινε, καθ' ἥν, ὡς εἶπε, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀγνοεῖν. Ἐξετάσωμεν δὲ ἡμεῖς τὰ τούτων ἑξῆς.

2. Οὐδέν, φησίν, ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. Δῆλον ὡς οὔτε τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἁρμόζει ἐπιφέρειν τῷ θεῷ. Εἰ E δὲ τοῦτο μὴ ἁρμόζει, καὶ τὸ πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὸ ὁτιοῦν οὐχ ἁρμόττει λέγειν. Ἐν τούτοις τὸ ἄτοπον ὑποθέμενος ὁ ἀποκρινάμενος, ὡς οὐδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ, τὰ τῷ ἀτόπῳ ἐξ ἀνάγκης ἑπόμενα ὡς εὔλογα ἐπιφέρει, τὸ Εἰ μηδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον ὡς οὔτε τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἁρμόζει ἐπιφέρειν τῷ θεῷ· εἰ δὲ τοῦτο μὴ ἁρμόζει, καὶ τὸ πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὸ ὁτιοῦν οὐχ ἁρμόζει λέγειν. Ὅτι δὲ ἀτόπως ὑπέθηκε τὸ 170 μηδὲν ἔγχρονον εἶναι παρὰ τῷ θεῷ, οὗ πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῖς ἑξῆς ἐπαγομένοις ἐχρήσατο, ἐλέγχει αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ ἀποκρινάμενος ἐν οἷς ἔφασκεν ἐν τῇ πρώτῃ ἀποκρίσει· Εἰ δὲ αὐτός, φησίν, ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὰ τῆδε, δῆλον ὅτι τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μένοντος καὶ ἐς ὕστερον καὶ ἀεὶ τὰ αὐτὰ ἔσται. Ἃ γὰρ πάλαι ἠδύνατο καὶ νῦν δύναται. Εἰ τοίνυν μηδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον ὅτι οὔτε τὸ ποιήσας οὔτε τὸ ποιεῖ οὔτε τὸ πρότερον καὶ ὕστερον οὔτε τὸ πάλαι καὶ τὸ νῦν οὔτε τὸ ἠδύνατο καὶ δύναται· τὸ γὰρ B ποιήσας καὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ πάλαι καὶ τὸ ἠδύνατο τοῦ παρεληλυθότος χρόνου ἐστὶ δηλωτικά, καὶ τὸ ποιεῖ καὶ τὸ ὕστερον καὶ τὸ νῦν καὶ τὸ δύναται τοῦ ἐνεστῶτος καὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου ἐστὶ σημαντικά. Εἰ δὲ ταῦτα κείμενα ἐπὶ τοῦ θεοῦ σημαντικά τε καὶ θετικὰ γίνονται τοῦ πάντα τὰ ποιήματα τοῦ θεοῦ ἔγχρονα εἶναι παρ' αὐτῷ, δῆλον ὅτι ἀτόπως ὑπέθηκε τὸ μηδὲν ἔγ-

6. ἀδύνατον εἶναι] Haec verba, quae in codicibus desunt, Ma-

utraque tollit? Et prius quidem de deo sic posuit: „Ipse deus est," inquit, „qui ea quae hîc sunt fecit;" alterum autem sic posuit: „Ergo necesse est," inquit, „eumdem in iisdem manentem eadem facere." Abolens autem in Responsione secunda ea quae in Responsione prima posita sunt sic ait: „Absurdum est dicere fieri non posse ut deus sit qui nihil fecerit." Et rursus: „Neque fecit deus neque facit neque facturus est in tempore." Fortasse autem, ut ipse contra seipsum diceret, propria ipsius oblivione factum est: ex qua, ut dixit, hominibus ignoratio evenit. Nos vero expendamus ea quae sequuntur.

2. „Nihil," inquit, „est temporarium apud deum. Patet neque praeteritum tempus deo convenienter aptari. Sin hoc non convenit, etiam ut deus quidquam fecisse dicatur non convenit." Postquam absurdum in eo reposuit responsor, ut deo temporarium quidquam tribuatur, quae inde necessario consequuntur ea ut rationi consentanea deducit, nempe „Si nihil est temporarium apud deum, patet neque praeteritum tempus deo convenienter aptari; sin hoc non convenit, etiam ut deus quidquam fecisse dicatur non convenit." Porro absurde suppositum esse: „Nihil esse temporarium apud deum" (quo principio usus est ad ea quae consequuntur probanda): ipse contra se arguit responsor in Responsione prima, ubi dixit: „Sin ipse deus est qui ea quae hîc sunt fecit, patet eodem deo manente ista et posthac et semper eadem esse futura. Quae enim dudum potuit etiam nunc potest." Quodsi nihil est temporarium apud deum, patet neque *qui fecit* neque *facit* neque *prius* et *posterius* neque *dudum* et *nunc* neque *potuit* et *potest* ei congruere; nam *qui fecit* et *prius* et *dudum* et *potuit* praeteriti temporis sunt significationes, et *facit* et *posthac* et *nunc* et *potest* praesentis et futuri temporis sunt notae. Sin haec de deo posita designant et ponunt omnia dei opera temporaria esse apud eum, patet absurde ab eo suppositum esse: „nihil esse tempora-

ranus desumsit ex ipsa Responsione, ubi minime desunt.

χρονον εἶναι παρ' αὐτῷ. Τούτου δὲ ὡς ἀτόπως [7] ὑποτεθέντος ἀν-
αιρουμένου, συναιρεῖται ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ μὴ ἁρμόττειν τῷ θεῷ
τὸ πεποίηκε· καὶ τούτου γὰρ ἀναιρεθέντος, ἐξ ἀνάγκης τίθε- C
ται τὸ τούτου ἐναντίον, τουτέστι τὸ ἁρμόζειν τῷ θεῷ τὸ πεποίη-
κεν. Ἐπὶ παντὸς γὰρ χρὴ [8] ἢ τὴν φάσιν εἶναι ἀληθῆ ἢ τὴν
ἀπόφασιν. Κειμένου δὲ τοῦ ἁρμόττειν τῷ θεῷ τὸ πεποίηκεν,
ἀδύνατον λέγειν θεὸν τὸν μηδὲν πεποιηκότα· τοῦτο γάρ ἐστιν
ἐκείνῳ ἑπόμενον.

3. Τί οὖν; Φαίης ἀνενέργητον ἡμᾶς τὸν θεὸν λέγοντας
ἁμαρτάνειν; Ἀλλ' οὐ τοῦτό φαμεν, ἀλλ' ὅτι οὐ πεποίηκε μὲν ὁ
θεὸς οὐδὲν οὔτε ποιεῖ οὔτε ποιήσει ἐν χρόνῳ· οὐδὲν γὰρ μᾶλ-
λον πεποίηκεν ἢ ποιεῖ, οὐδ' αὖ ποιεῖ ἢ ποιήσει· ἀλλὰ τό τε
παρελθὸν παρὰ τῷ θεῷ ἐν τῷ ἐνεστῶτι, καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ ἤδη D
γεγονέναι, ὡς οὐδὲν μὲν ῥευστὸν ἔχοντος τοῦ θεοῦ, ἀεὶ δὲ [9] τὰ
αὐτὰ ποιοῦντος διὰ τὴν τελείαν αὐτοῦ καὶ ἀμετάβλητον δύναμίν
τε καὶ ἐνέργειαν. Ἀλλὰ τὸ φεύγειν μὲν τὴν ἁμαρτίαν λέγουσαν
τὸν θεὸν ἀνενέργητον, λέγειν δὲ περὶ αὐτοῦ τὸ οὔτε πεποίηκεν οὔτε
ποιεῖ οὔτε ποιήσει ἐν χρόνῳ, εἰς τὴν αὐτήν ἐστιν ἁμαρτίαν ἐμ-
πεσεῖν. Εἰ γὰρ ἠβουλήθης ἁμαρτανεῖν καὶ λέγειν τὸν θεὸν ἀνεν-
έργητον, τί πλέον εἶχες λέγειν ὧν νῦν εἴρηκας, μὴ βουλόμενος E
ἁμαρτάνειν καὶ λέγειν ἀνενέργητον τὸν θεόν, τοῦ μήτε πεποιη-
κέναι τὸν θεὸν μήτε ποιεῖν μήτε ποιήσειν; Τῶν γὰρ ῥημάτων,
τῶν χρονικὴν ἔμφασιν δηλούντων καὶ ἐχόντων, ἐκ τῆς ἐνεργείας
τοῦ θεοῦ ἀναιρουμένων εὑρεθήσεται ὁ θεὸς ἀνενέργητος· διὸ οὔ-
τε ποιητής.

4. Εἰ μηδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον ὅτι οὔτε 171
τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἐστὶ παρ' αὐτῷ οὔτε τὸ ἐνεστὼς οὔ-
τε τὸ μέλλον. Πῶς οὖν ὁ ἀποκρινάμενος, ἀναιρῶν ἀπὸ τοῦ
θεοῦ τὰ ἔγχρονα, τίθησιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὰ ἔγχρονα, καί φησιν·
Ἀλλὰ τό τε παρελθὸν παρὰ τῷ θεῷ ἐν τῷ ἐνεστῶτι, καὶ τὸ μέλ-
λον ἐν τῷ ἤδη γεγονέναι; Τοῦτο [10] δυεῖν τινων ἔχει τὴν ἔμφα-
σιν, ἢ τοῦτο μὴ ὂν παρὰ τῷ θεῷ ἐστιν ἐν τῷ μὴ ὄντι, ἢ τοῦ-

7. ὑποτεθέντος] Stephan. ὑποτιθέντος. — Mox, illo excepto, omnes editores συναναιρεῖται praebuerunt citra codicum auctoritatem.

8. ἢ] Maran. ἡ mendose.

9. τὰ αὐτὰ] Sic Maranus (ex

rium apud deum." Hoc autem sublato ut absurde posito, necessario simul etiam tollitur: „non competere in deum verbum *fecit*;" etenim hoc sublato, necessario ponitur id quod huic contrarium est, nempe competere in deum verbum *fecit*. Nam in re qualibet necesse est aut affirmationem veram esse aut negationem. Porro si ponas competere in deum *fecit*, dicere non possis deum esse qui nihil fecerit: hoc enim illud consequitur.

3. „Quid ergo? Peccare nos dices quod deum otiosum dicamus? Verum non hoc dicimus, sed deum neque fecisse quidquam neque facere neque facturum esse in tempore: non enim quidquam fecit magis quam facit, neque rursus facit magis quam faciet; sed et praeteritum apud deum in praesenti, et futurum in praeterito est, quippe quum deus nihil fluxi habeat, sed eadem semper faciat propter perfectam ejus et immutabilem potentiam et actum." Sed fugere peccatum quo deus otiosus dicitur, et de eo affirmare „neque fecisse neque facere neque facturum esse in tempore," in idem est incidere peccatum. Nam si velles peccare et deum otiosum dicere, quid posses amplius dicere quam quod, peccare et deum otiosum dicere nolens, prolocutus es, neque fecisse deum neque facere neque facturum esse? Verbis enim, quae temporis notam significant et continent, ex operatione dei sublatis reperietur deus otiosus: proinde neque conditor.

4. Si nihil est apud deum temporarium, patet nec praeteritum tempus esse apud eum nec praesens nec futurum. Quomodo igitur responsor, qui removet a deo temporaria, ponit in deo temporaria, et ait: „Sed et praeteritum apud deum in praesenti, et futurum in praeterito est?" Hoc duo quodammodo significat: vel illud quod non est apud deum esse in eo quod non est, vel illud quod non est apud deum

Clar.). Stephanus ταῦτα. Caeteri ταὐτά.

10. δυεῖν] Genitivus raro obvius: Lobeck. ad Phryn. p. 211., Duker. ad Thucyd. IV. 8. 23., Schneider. ad Plat. de rep. II. p. 92. sqq..

το [11] μὴ ὂν παρὰ τῷ θεῷ ἐστιν ἐν τῷ ὄντι. Ἀλλ' εἰ μὲν τὸ B πρῶτον, ἔστιν ἀδύνατον· τὸ γὰρ ἔν τινι εἶναι ἢ μὴ εἶναι τοῦ ὄντος ἐστίν. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον, ἔστι παρὰ τῷ θεῷ τὸ μὴ ὂν ἐν τῷ ὄντι, τουτέστι τὸ παρεληλυθὸς τοῦ χρόνου ἐν τῷ ἐνεστῶτι τοῦ χρόνου. Τούτου δὲ κειμένου, ἔλεγχος γίνεται τοῦ μὴ ὀρθῶς εἰρῆσθαι τὸ οὐδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ τὸ παρεληλυθὸς ἐν τῷ ἐνεστῶτι καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ ἤδη γεγονέναι, ἅτινά ἐστιν ἔγχρονα· καὶ εἰ ἐνήλλαξε τὸν τρόπον τοῦ πῶς ἐστι παρὰ τῷ θεῷ τὰ τοῦ χρόνου μέρη, ἀλλ' ὅμως δέδωκεν εἶναι παρ' αὐτῷ τοῦ C χρόνου τὸ παρεληλυθὸς καὶ τὸ ἐνεστὼς καὶ τὸ μέλλον· [12] καὶ εἰ μὴ μᾶλλον τὸ πεποίηκε τοῦ ποιεῖ, οὐδ' αὖ τὸ ποιεῖ τοῦ ποιήσει. Ἐπεὶ τίς ἦν χρεία τῆς τοῦ μᾶλλον ἀναιρέσεως ἀπὸ τῶν ποιήσεων τῶν κατὰ τὸ πεποίηκε καὶ ποιεῖ καὶ ποιήσει ἀλλήλων διαφερουσῶν, τῶν ποιήσεων [13] οὐσῶν τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μὴ διαφερουσῶν ἀλλήλων; Οὐδὲ γὰρ ἀναίρεσίς ἐστι τοῦ πεποιηκέναι τὸ μὴ μᾶλλον πεποίηκεν ἢ ποιεῖ, ἀλλὰ θέσις μᾶλλον τοῦ πεποίηκεν. Ἀλλὰ προδήλως πάντα ὅσα ἀνεῖλεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὰ ἔγ- D χρονα ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς δευτέρας ἀποκρίσεως, ταῦτα αὐτῷ κατέλιπεν ἐνταῦθα· Ὡς οὐδὲν ῥευστὸν ἔχοντος τοῦ θεοῦ, ἀεὶ δὲ τὰ αὐτὰ ποιοῦντος διὰ τὴν τελείαν αὐτοῦ καὶ ἀμετάβλητον δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν. Ὁ ἀναιρῶν τὰ ἔγχρονα οὐ τίθησι τὰ ἔγχρονα. Πῶς οὖν, εἰ κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον μηδὲν ἔγχρονον παρὰ τῷ θεῷ, ποιεῖ τὰ αὐτὰ ὁ θεός; Τὸ γὰρ ποιεῖ ἀδύνατον νοηθῆναι τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου ἐκτός. Πῶς δὲ ἔχει τελείαν δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν ὁ θεός, E εἰ δὴ ἀπαύστως ποιεῖ τὰ αὐτά; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται ἡ κίνησις ἐνέργεια ἀτελής, διὰ τὸ ἀεὶ κινεῖσθαι, ἧς εἰ κατὰ μίμησιν καὶ ὁ θεὸς ἐποίει, ἀτελὴς ἔσται ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια καὶ οὐ τελεία· ἡ γὰρ τελεία ἐνέργεια ἐν τῷ ἤδη ἀποτελεσθέντι ἔργῳ θεωρεῖται καὶ οὐκ ἐν τῷ ἀτελέστῳ. Ἀλλ' εἰ μὲν διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἐνεργείας καὶ διὰ τὸ ἀτελέστατον τοῦ λόγου λέγει τὸν θεὸν μηδὲν 172 πεποιηκέναι ὁ ἀποκρινάμενος, οὐκ ἀληθεύσει, λέγων τελείαν εἶναι τὴν ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ, τὴν μηδὲν οὔτε τῷ ὅλῳ οὔτε τῷ

11. μὴ] In codd. mstis et editis male (vide sequentia) praetermittitur.

12. καὶ εἰ] Maranus legendum putat εἰ καί. — Mox Stephanus: ...ποιήσει, ἐπεί τίς ἦν χρεία...

esse in eo quod est. Si primum, impossibile est; nam in aliquo esse vel non esse illius est quod est. Si secundum, est apud deum id quod non est in eo quod est, id est praeteritum tempus in praesenti. Hoc autem posito, non recte „nihil apud deum esse temporarium“ dictum esse arguit illud praeteritum in praesenti et futurum in praeterito, quae quidem sunt temporaria; et quamvis mutaverit modum, quo apud deum sunt temporis partes, concessit tamen apud eum esse praeteritum tempus et praesens et futurum: etiamsi non magis fecerit quam faciat, nec rursus magis faciat quam facturus sit. Enimvero quid opus erat illud *magis* removere ab operationibus inter se secundum verba *fecit* et *facit* et *faciet* discrepantibus, nisi quia operationes sunt quae ab invicem secundum majus aut minus non differunt? Non enim deum fecisse negat qui magis fecisse negat quam facere, sed potius fecisse asseverat. Porro manifeste quaecunque a deo in exordio Responsi secundi adimit temporaria, ea illi hîc reliquit omnia: „Quippe quum deus nihil fluxi habeat, sed eadem semper faciat propter perfectam eius et immutabilem potentiam et actum.“ Qui temporaria tollit non ponit temporaria. Quomodo igitur, si secundum responsoris sententiam nihil est apud deum temporarium, deus eadem facit? Illud enim *facit* concipi non potest extra praesens tempus. Quomodo autem perfectam habet deus potentiam et operationem, si indesinenter eadem facit? Nam si propterea motio imperfectus dicitur actus, quia continenter movetur, et ad ejus imitationem deus quoque facit: imperfecta erit et non absoluta ejus operatio; absoluta enim operatio in perfecto neque in imperfecto perspicitur opere. Caeterum si propter imperfectam operationem et imperfectissimam rationem responsor asserit deum nihil fecisse, vera non dicet, perfectam esse asserens dei operationem, quae nihil neque

ἀλλήλων · οὐδὲ γὰρ etc.. 13. οὐσῶν] Codd. msti et editi οὐκ οὐσῶν. Errorem Maranus vidit.

μέρει τελέσασαν. Εἰ δὲ τοῦ ἔργου μὴ τελεσθέντος ἀδύνατον τελείαν εἶναι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ποιοῦντος, δῆλον ὅτι οὐδὲ ὁ θεὸς ἔχει τελείαν ἐνέργειαν, ἀεὶ ποιῶν τὸ ποιούμενον.

5. Ποιεῖ τοίνυν τὸν κόσμον ἐν αὐτῷ τούτῳ ὅπερ ἐστί, τὴν κίνησιν αὐτῷ ἄπαυστον παρέχων, τῷ ἐλλάμπειν αὐτὸν δι' αἰῶνος. Εἰ ἐν τῇ παροχῇ τῆς κινήσεως ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, B
δῆλον ὅτι ἔγχρονον ποιεῖ τὸν κόσμον· οὐ γὰρ ἄνευ χρόνου ἡ κίνησις ἡ τῷ κόσμῳ παρὰ τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν αὐτοῦ κίνησιν παρεχομένη. Εἰ τοίνυν τὸ ποιεῖν τοῦ ἐνεστῶτός ἐστι χρόνου καὶ ἡ κίνησις ἔγχρονός ἐστι, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ Οὐδὲν ἔγχρονόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ; Πῶς δὲ δυνατὸν κινεῖσθαι τὸν κόσμον τὸν μήπω γεγονότα, [14] ἀλλ' ἢ ἐν τῷ ποιεῖσθαι ὄντα, τῷ τὸν μὲν θεὸν ποιεῖν ἀχρόνως, τὸν δὲ κόσμον ἐν τῷ χρόνῳ ποιεῖσθαι; Ἀνάγκη γάρ, ὥσπερ ποιεῖ ὁ ποιῶν, οὕτως ποιεῖσθαι τὸ ποιού- C
μενον ἀχρόνως. Εἰ δὲ τῇ παροχῇ τῆς κινήσεως ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, καὶ οὐχ ἁρμόττει τὸ λέγεσθαι περὶ αὐτοῦ τὸ πεποίηκε τὸν κόσμον, οὐδ' ἄρα τῷ κόσμῳ ἁρμόττει τὸ κινηθῆναι. Εἰ ἕτερον μὲν τὸ κινούμενον, ἑτέρα δὲ ἡ κίνησις· οἷον ἔστω τὸ μὲν κινούμενον ὁ ἥλιος, ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ μετάστασις κατὰ φορὰν ἐκ τόπου εἰς τόπον, καὶ ἡ κίνησις οὐ παρέχει μὲν τῷ ἡλίῳ τὴν οὐσίαν, παρέχει δὲ αὐτῷ τὸ κινεῖσθαι κατὰ φοράν· δῆλον ὅτι δύο ποιήσεις ἔχει ὁ ἥλιος, μίαν μὲν τῆς οὐσίας, ἑτέ- D
ραν δὲ τῆς κινήσεως· οἷόν ἐστιν ὁ ἥλιος πίλημα, [15] αἰθεροειδὴς τῇ οὐσίᾳ, λαμπρὸς τῷ εἴδει, σφαιροειδὴς τῷ σχήματι, ὧν οὐδὲν διὰ κινήσεως [16] ἔχει ὁ ἥλιος. Ἀλλ' εἰ μηδὲν τούτων διὰ τῆς κινήσεως ἔχει ὁ ἥλιος, δῆλον ὅτι οὐδὲ διὰ τῆς ποιήσεως τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ τῇ παροχῇ τῆς ἀπαύστου κινήσεως ποιεῖ τὸν ἥλιον ὁ θεός, τὸν ὄντα μέρος τοῦ κόσμου, ὥσπερ ποιεῖ ὅλον τὸν κόσμον, καὶ δεῖ πρῶτον εἶναι τὸ κινητὸν καὶ ὕστερον τὴν κίνησιν, E
ἢ ἄρα ἀποίητός ἐστιν ὁ ἥλιος τῇ οὐσίᾳ, ἢ κατὰ ἄλλην ποίησιν

14. ἀλλ' ἢ] Ita Sylburgius conjecit scribendum esse pro vulg. ἀλλ' εἰ. Clar. ἀλλὰ ἀεὶ habet inconvenienter. Maranus non vult nisi τῷ, ante τὸν μὲν θεόν, mutari in τό, unde reddit: *Qui autem fieri potest ut ... moveatur, aut, si dum efficitur existit* [?], *deus quidem abs-*

in integro opere neque in illius parte perfecit. Sin opere non absoluto fieri nequit ut opificis perfecta sit operatio, patet neque deum perfectam habere operationem, quum semper faciat id quod fit.

5. „Itaque mundum facit eo ipso quod est, dum motum ei perpetuum suppeditat, facitque ut per omne aevum colluceat.“ Si suppeditatione motus deus mundum efficit, patet temporarium ab eo mundum effici; non enim absque tempore est motus qui mundo a deo ad volutionem praebetur. Si igitur efficere praesentis est temporis et motus temporarius est, quomodo falsum non est illud: „Apud deum non est temporarium quidquam?“ Quî autem fieri potest ut mundus qui nondum factus sit moveatur, nisi dum efficitur exsistat, dum deus quidem absque tempore efficit, mundus vero in tempore efficitur? Necesse enim est, sicut facit effector, ita quoque effici effectum absque tempore. Sin suppeditatione motus deus mundum efficit, nec convenienter de eo dicitur „mundum fecit:“ neque ipsi mundo congruet moveri. Si aliud est quod movetur, et alius motus: exempli gratia sit id quod movetur sol, motus autem ejus transitio per delationem e loco in locum, et motus quidem non praebet soli essentiam, praebet autem ei ut per delationem moveatur: patet solem habere duplicem creationem, unam substantiae, alteram motionis; est quippe sol concretio, aethereus substantia, splendidus specie, rotundus figura: quarum rerum nihil per motum sol habet. Si vero nihil earum per motum sol habet, patet neque per dei operationem. Quodsi suppeditatione perpetui motus solem, qui pars est mundi, deus efficit, quemadmodum totum efficit mundum, ac prius esse oportet id quod mobile est atque postea motum: vel profecto infectus est sol substantiâ, vel alia operatione fecit

que tempore efficiat, mundus vero in tempore efficiatur.

15. αἰϑεροειδὴς] Codd. msti et editi αἰϑεροειδές. Jam Langus: *aetheris modo pellucidus substantiâ.*

16. ἔχει] Maranus vitiose omisit.

ἐποίησεν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ ἄλλην ποίησιν τὴν κίνησιν,
καὶ ποιήσας μὲν πρῶτον αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, ὕστερον δὲ παρα-
σχὼν αὐτῷ τὴν κίνησιν. Ἀλλ' εἰ τὸ κινεῖσθαι αὐτὸν ἀεὶ ποιεῖ,
τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ οὐκ ἀεὶ ποιεῖ, δῆλον ὅτι μετὰ τὴν ποίησιν
τῆς οὐσίας αὐτοῦ παρέχει αὐτῷ τὴν ἄπαυστον κίνησιν, καὶ ἔστι 173
τὸ τέλος τῆς οὐσίας τῆς ποιήσεως αὐτοῦ ἀρχὴ τῆς κινήσεως αὐ-
τοῦ. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι οὐδὲν ἄχρονον παρὰ
τῷ θεῷ· ἡ γὰρ ποίησις ποίησιν διαδεχομένη ἄχρονος οὐκ ἔστιν.

6. Ὥστε πεποίηκε μὲν οὐδὲν οὔτε ποιήσει. Ποιεῖ δὲ ἀεὶ ὁ
αὐτὸς τὸ αὐτό, μὴ ἔχων ἀρχὴν τῆς ποιήσεως, ἵνα μὴ καὶ τέλος.
Δειχθέντος τοῦ ἄλλην εἶναι τοῦ ἡλίου τὴν ποίησιν τῆς οὐσίας,
καὶ ἄλλην τὴν διὰ κινήσεως, ἣν ἄπαυστον ὠνόμασεν ὁ ἀποκρι- B
νάμενος, καὶ ὅτι προηγεῖται ἡ ποίησις τῆς οὐσίας αὐτοῦ τῆς διὰ
κινήσεως [17] ποιήσεως, πῶς οὐκ ἔστιν ἄτοπον τὸ ἄναρχον λέγειν
τοῦ ἡλίου τὴν ποίησιν τὴν διὰ τῆς κινήσεως, τοῦ ἡλίου πρὸ
τῆς ἀπαύστου διὰ κινήσεως ποιήσεως τὴν τῆς οὐσίας παυσαμέ-
νην ποίησιν ἐσχηκότος; Ἢ τοίνυν οὐκ ἔστι ποιητὴς τῆς τοῦ ἡλίου
οὐσίας ὁ θεός, ἢ οὐκ ἔστιν ἄναρχος ἡ διὰ τῆς κινήσεως ποίη-
σις τοῦ ἡλίου. Ἀλλ' εἰ μὲν τὸ πρῶτον, εἰ οὐκ ἔστι ποιητὴς τῆς
τοῦ ἡλίου οὐσίας ὁ θεός, οὐδ' ἄρα διὰ τῆς κινήσεώς ἐστιν αὐ- C
τοῦ ποιητής· παρ' οὗ γὰρ ἔχει τὴν οὐσίαν, παρὰ τούτου ἀνάγ-
κη ἔχειν καὶ τὴν κίνησιν. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον, φθαρτὸς ἔσται
ὁ θεὸς τὴν ἐνέργειαν, εἴγε κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον παυσαμένης
τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ φθείρεται ὁ θεὸς τῇ ἐνεργείᾳ. Εἰ δὲ
ποιητὴς τῆς τοῦ ἡλίου οὐσίας ἐστὶν ὁ θεός, καὶ ταύτην ἀεὶ οὐ
ποιεῖ, δῆλον ὅτι πεποίηκε ταύτην πρὸ τοῦ κινεῖσθαι αὐτόν, καὶ
οὐδὲν ποίημα ἄχρονον παρὰ τῷ θεῷ. D

7. Ὡς, εἴγε ἀρχὴν ἔχουσι καὶ τελευτὴν αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ,
φθαρτὸς ἔσται ὁ θεὸς τῇ ἐνεργείᾳ· ὅπερ ἄτοπον. Ἔσται δὲ καὶ
ἡ δύναμις αὐτοῦ μεταβλητή, ἄλλοτε ἄλλας ἐνεργείας [18] προέχου-
σα. Εἰ δὲ ἡ δύναμις μεταβλητή, ἄλλοτε ἄλλαις κεχρημένη ἐνερ-

17. ποιήσεως] Praetermisit Maranus errore.

18. προέχουσα] Sylburgius mallet παράγουσα vel ἄγουσα. Sed ad-

substantiam eius et alia operatione motum, ita ut prius quidem fecerit ejus substantiam, postea autem motum ei praebuerit. Sed si semper facit ut moveatur, substantiam autem ejus non semper facit, patet post creationem substantiae ejus datum ei fuisse perpetuum motum, et finem creationis substantiae ejus principium esse motionis ejus. Quodsi haec ita se habent, patet apud deum nihil absque tempore esse; creatio enim creationi succedens tempore non vacat.

6. „Quare nihil quidem fecit neque faciet. Facit autem idem ipse semper idem, non habens creationis exordium, ne etiam finem habeat.“ Quum demonstratum sit aliam esse solis creationem quae est substantiae, et aliam quae fit per motum, quam indesinentem nominavit responsor, ac creationem substantiae priorem esse ea creatione quae fit per motum: quomodo non absurdum est solis creationem, quae fit per motum, sine principio esse statuere, quum sol ante indesinentem creationem, quae fit per motum, aliam creationem habuerit quae desiit, nempe substantiae? Itaque aut non est deus creator substantiae solis, aut non est principii expers creatio per motionem solis. Quodsi primum, si essentiae solis deus creator non est, neque sane per motum illius creator est: a quo enim habet essentiam, ab eo quoque motum habeat necesse est. Sin secundum, corruptibilis erit operatione deus: siquidem de responsoris sententia operatione dei cessante corrumpitur deus secundum operationem. At si deus substantiae solis conditor est, eamque non semper condit, patet eum hanc condidisse prius quam ilie moveretur, neque ullam esse apud deum sine tempore creaturam.

7. „Nam, siquidem actus ejus initium habeant et finem, corruptibilis erit deus actu: quod sane absurdum est. Erit vero etiam potentia ejus mutabilis, alias aliquando operationes proferens. Quodsi potentia mutabilis, quippe alias

vertit Maranus verbum προέχειν idem interdum valere ac *proferre*. Supra in Responsione est oratio paulo contractior.

γείαις, καὶ ἡ οὐσία σαλευθήσεται, ἄλλοτε ἄλλας γεννῶσα δυνά-
μεις καὶ [19] μὴ μένουσα ἐν ταῖς αὐταῖς. Ὥστε, εἰ ταῦτα διὰ πάν-
των, δῆλον ὅτι ὁ θεὸς ἔσται μεταβλητὸς οὐσίᾳ, δυνάμει, ἐνερ- E
γείᾳ· ὅπερ ἄτοπον. [20] Ὥσπερ αὐτὸς ὁ θεὸς οὐκ ἔχει ἀρχὴν καὶ
τελευτήν, οὕτως οὐδὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ οὐδὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ·
αἱ γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εἰσιν. Ἔσται ἄρα
ὥσπερ μὴ χρῄζων αὐτὸς τοῦ ποιοῦντος, οὕτως οὐδὲ τὰ λεγόμενα
αὐτοῦ ἔργα· [21] ἔσται ψεῦδος καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν ποιητὴν
τῶν κατ' αὐτόν, ἀνάρχων τε ὄντων καὶ ἀτελευτήτων. Εἰ δὲ
πανταχοῦ κατὰ διαφορὰν [22] προϋπάρξεώς τε καὶ μεθυπάρξεως διέ- 174
στηκεν ὁ ποιητὴς τοῦ ποιήματος, δῆλον ὅτι ὁ ἀναιρῶν ἀπὸ τοῦ
θεοῦ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ τὴν διαφορὰν ταύτην ἀμφότερα ἀπο-
στερεῖ, τὸν θεὸν καὶ τὰ ποιήματα, τὸν μὲν τῆς τοῦ ποιητοῦ
προσηγορίας, τὰ δὲ τῆς τῶν ποιημάτων. Καὶ εἰ ἔστι μὲν ἡ τοῦ
θεοῦ δύναμις ἄπειρος, ὥσπεροῦν καὶ ἔστι, πεπερασμένα δὲ τὰ
ἔργα αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς καθ' ἃς ἔχει μὲν δυνάμεις,
μὴ ἐνεργῶν δὲ κατ' αὐτάς, [23] φθαρτὸς κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ
ἀποκριναμένου; Εἰ δὲ καθ' ἃς ἔχει δυνάμεις, καὶ μὴ ἐνεργῶν B
κατ' αὐτάς, φθαρτὸς οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἄρα παυσαμένης τῆς ἐνερ-
γείας τοῦ θεοῦ, τῆς τὸν κόσμον παραγούσης, φθείρεται θεὸς
τῇ ἐνεργείᾳ. Ὅσον δὴ καὶ βούλεται, καὶ οὐχ ὅσον δύναται, [24] ἐνερ-
γεῖ· καὶ οὐ ποιεῖ φθαρτὸν τὸν θεὸν ἡ τῆς ἐνεργείας συστολή.
Οὐδ' ἄρα, ὅταν συστέλλῃ τὴν ἐνέργειαν, κατὰ μεταβολὴν συ-
στέλλει τῆς δυνάμεως· ἀλλ' ἔστι μὲν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἀεὶ
ἀμετάβλητος, κέχρηται δὲ ταῖς ἐνεργείαις ἐφ' ὅσον βούλεται. Οὐ
γὰρ ἐνεργεῖ θεὸς καθάπερ ἐνεργοῦσιν οἱ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τὸ εἶναι C
ἔχοντες, καὶ παυσαμένης τῆς ἐνεργείας παύσονται καὶ αὐτοὶ τοῦ
εἶναι, οἷον τὸ πῦρ καὶ ἡ χιών. Εἰ γὰρ οὕτως ἐνεργεῖ θεός, οὐχ
ἕνεκεν τῶν γινομένων μᾶλλον ἢ ἕνεκεν τοῦ εἶναι αὐτὸν ἐνεργεῖ, ὡς,
εἰ παύσοιτο τοῦ ἐνεργεῖν, παύσεται καὶ τοῦ εἶναι. Εἰ δὲ ἄτοπον

19. μὴ] Omisit Stephanus.

20. Ὥσπερ etc.] Maranus vult legi: Εἰ ὥσπερ ... αὐτοῦ (αἱ γὰρ ἐνέργειαι ... εἰσιν), ἔσται ἄρα etc..

21. ἔσται] Censet Sylburgius cum conjunctione legendum vel καὶ ἔσται vel ἔσται τοίνυν. Emendatio non necessaria.

22. προϋπάρξεώς τε κ. μεθυ-

aliis utens operationibus, etiam substantia concutietur, alias aliquando generans potentias neque in iisdem permanens. Quare, si haec ad omnia pertineant, patet deum fore mutabilem substantiâ, potentiâ, actu: quod sane absurdum est.“ Quemadmodum deus ipse non habet ortum et finem, ita et operatio et opera ejus non habent; operationes enim ipsius in operibus ejus sunt. Igitur quemadmodum neque ipsi, ita neque iis quae dicuntur operibus ejus factore opus erit; falsum quoque erit deum factorem dicere eorum quae ipsius sunt, quum principio et fine careant. Sin omnino praeexsistentiae et postexsistentiae discrimine secernitur creator a re creata, patet sublato a deo et operibus ejus hoc discrimine utraque defraudari, deum quidem creatoris, opera autem rei creatae appellatione. Ac si infinita est dei potentia, ut profecto est, finita autem ejus opera: quomodo deus secundum potentias quas habet quidem, sed per quas non operatur, non est corruptibilis judicio responsoris? Quodsi secundum potentias quas habet quidem, sed per quas non operatur, corruptibilis non est: neque profecto desinente dei operatione, quae mundum produxit, corrumpitur deus operatione. Quantum autem vult, non quantum potest, operatur: nec deum corruptibilem facit operationis contractio. Neque ergo, quum operationem contrahit, per mutationem contrahit potentiae; sed est quidem potentia dei semper immutabilis, utitur autem operationibus quantum vult. Non enim operatur deus sicut operantur quae in operando habent esse, et desinente operatione desinunt ipsa quoque esse, velut ignis et nix. Nam si ita operaretur deus, non magis operum causa operaretur quam ut ipse esset: quippe qui, si desineret operari, etiam esse desineret. Quodsi id absurdum, profecto absurdum etiam

πάρξεως] Cf. Quaestt. et Respp. ad Orthod. 16..

23. φθαρτός] Codd. msti et editi male, ut etiam ex iis patescit quae statim sequuntur, οὐ φθαρτὸς τῇ ἐνεργείᾳ. Jam Maranus vitium notavit.

24. ἐνεργεῖ] Vulgo abest.

τοῦτο, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν μεταβλητὴν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν
τῇ συστολῇ τῆς ἐνεργείας, ἢ σαλευομένην τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ταῖς
ποικίλαις ἐνεργείαις ἄλλοτε ἄλλας προβαλλομένην. Καὶ καθάπερ
[25] ποιῶν ἡμᾶς ὁ θεὸς πρῶτον μὲν βρέφη, ἔπειτα δὲ νεανίσκους, D
εἶτα γέροντας, οὐ κατὰ τὴν μεταβολὴν ποιεῖ τῆς δυνάμεως, οὐδὲ
κατὰ τὴν φθορὰν τῆς ἐνεργείας, οὔτε κατὰ τὴν σαλευομένην αὐ-
τοῦ οὐσίαν, ἐναλλάσσων ἡμῶν τὰς ἡλικίας κατὰ διαφόρους και-
ροὺς τῷ πρώτῳ καὶ ὑστέρῳ ἀλλήλων διαφερούσας, ἀλλὰ κατὰ τὴν
προβολὴν καὶ συστολὴν τῆς ἐνεργείας, οὕτως οὐ κατὰ τὴν μετα-
βολὴν τῆς δυνάμεως ἀρχὴν καὶ τέλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἔχει,
ἀλλὰ κατὰ προβολὴν καὶ συστολήν. Εἰ μὲν γὰρ συστελλομένης E
τῆς ἐνεργείας οὐκέτι ἠδύνατο ὁ θεὸς τῇ παυσαμένῃ ἐνεργείᾳ κε-
χρῆσθαι, δικαίως ἂν ἐλέγετο φθορὰ ἐνεργείας· εἰ δὲ ἀεὶ δύναται
τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, ὅτε βούλεται, προβάλλεσθαι, οὐκ ἄρα φθεί-
ρεται ἡ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ συστελλομένη. Τῆς γὰρ δυνάμεως μὴ 175
φθειρομένης ἀδύνατον φθαρῆναι τὴν ἐνέργειαν· ἄλλη γάρ ἐστιν
ἡ φθορὰ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἄλλη ἡ συστολὴ τῆς ἐνεργείας, ὡς,
εἰ μὴ συνεστέλλετο ἡ ἐνέργεια ἡ τὸν κόσμον ποιοῦσα, ἄπειροι ἂν
κόσμοι ἐγένοντο τῷ πλήθει κατὰ τὴν ἄπαυστον ἐνέργειαν. Νῦν
δέ, ἑνὸς μόνου τοῦ κόσμου γενομένου, τῷ πεπερασμένῳ τοῦ ἔρ-
γου δείκνυται πεπερασμένη ἡ ἐνέργεια ἡ τὸν κόσμον ποιήσασα.

8. Ὁ αὐτὸς τοίνυν μένων οὐδὲν ἔχει ἔγχρονον. Ποιεῖ τοί- B
νυν τὸν κόσμον τάττων αὐτὸν ἀεί, καὶ ὁ κόσμος τῷ μὲν ἀεὶ
φρουρεῖσθαι γίνεται, τῷ δὲ ἀεὶ εἶναι ὁ αὐτὸς ἀγένητος ὑπάρχει.
Εἰ μηδὲν ἔχει ἔγχρονον ὁ θεός, οὐδ' ἄρα τὸ ποιεῖν ἔχει· ἔγχρο-
νον γὰρ τὸ ποιεῖν. Καὶ εἰ ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, μὴ τὴν
οὐσίαν αὐτοῦ παράγων, οὐ ποιεῖ τὸν κόσμον· ὁ γὰρ κόσμος χω-
ρὶς οὐσίας οὐκ ἔστι κόσμος. Εἰ δὲ ὁ κόσμος [26] οὐσίαν ἔχει ἀποίη-
τον, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀφρούρητός ἐστιν· οὗ γὰρ πρὸς τὸ γενέσθαι
κατ' οὐσίαν οὐ δέεται, τούτου οὐδὲ πρὸς τὸ φρουρεῖσθαι ἐπιδέ- C
εται· ἡ γὰρ ἀγένητος φύσις οὐδενὸς τῶν ἔξωθεν ἑαυτῆς ἐστιν ἐπι-
δεκτική. Καὶ εἰ ἐπὶ παντὸς χρὴ ἢ τὴν φάσιν ἢ τὴν ἀπόφασιν

25. ποιῶν] Codd. msti et editi ποιεῖ.

26. οὐσίαν ἔχει ἀποίητον] Omnes codices, et msti et editi, οὐσίαν ἔχει, ἀποίητος. Jam Langus errorem vitare studuit reddendo:

dictu est mutari dei potentiam contractione operationis, aut concuti ejus essentiam dum ab ea aliae alias variis operationibus producuntur potentiae. Et quemadmodum faciens nos deus primum infantes, deinde adolescentes, postea senes, non mutatione potentiae id facit, nec corruptione operationis, nec concussione ipsius substantiae, immutans aetates nostras quae a se invicem varietate temporum secundum prius aut posterius differunt, sed proferenda et contrahenda operatione: ita initium et finem habet ejus operatio non propterea quod mutetur potentia, sed quia profertur et contrahitur. Nam si, ubi contracta est operatio, non jam posset deus operatione, quae desiit, uti, merito diceretur corruptio operationis; sed si semper potest eamdem operationem, ubi vult, proferre, non sane corrumpitur operatio dei contracta. Nam potentiâ non corruptâ non potest corrumpi operatio; aliud est enim corruptio operationis, et aliud contractio: nam, si non contracta esset operatio quae mundum fecit, infiniti numero essent mundi ob indesinentem operationem. Nunc autem, quum unus tantum factus sit mundus, ex eo quod opus finitum sit demonstratur finitam esse operationem quae mundum fecit.

8. „Itaque idem ille manens nihil habet temporarium. Facit ergo mundum ordinans eum semper, et mundus eo quod semper custodiatur gignitur, eo autem quod semper sit idem ingenitus est.“ Si nihil habet temporarium deus, neque etiam id habet ut faciat; facere enim temporarium est. Ac si mundum deus facit, non producens eius substantiam, mundum non facit; mundus enim sine substantia non est mundus. Sin mundus substantiam habet infectam, necessario etiam incustoditus est; quo enim ut fiat secundum substantiam non indiget, eo neque indiget ut custodiatur: ingenita enim natura nihil quod extra ipsam sit accipere potest. Ac si in

Sin mundus essentiam habet (per seipsum videlicet), infectus necessario ... fuerit. — De forma δέεται, quae sequitur, cf. Apol. I. c. 10. not. 1..

εἶναι ἀληθῆ, πῶς ὁ ἀποκρινάμενος ἀμφότερα ἔθηκεν ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, καὶ τὴν φάσιν καὶ [27] τὴν ἀπόφασιν, λέγων αὐτὸν εἶναι γενητὸν καὶ ἀγένητον; Ἔτι δὲ εἰ, καθὰ εἶπεν ἐν τῇ τρίτῃ ἀποκρίσει, ἀγέννητος ὢν ὁ θεὸς ἀγεννήτως ποιεῖ πάντα, οὐ γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα, [28] ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν συνυφιστάμενον τῇ τοῦ ᾧ συνυφίσταται σωτηρίᾳ σώζεται, μὴ χρῇζον ἑτέρας φρουρᾶς πλὴν τῆς ἐκείνου σωτηρίας (σωζομένου γὰρ ἐκείνου D
σέσωσται καὶ αὐτός), διὰ τοῦτο, εἰ χρεία ἐστὶ φρουρᾶς πρὸς σωτηρίαν, ἐκεῖνο χρῄζει φρουρᾶς οὗ ὑφισταμένου συνυφίσταται τὰ συνυφιστάμενα, οὐχὶ τὰ συνυφιστάμενα. Ἀλλ' εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, οὐκ ἄρα ὁ κόσμος χρῄζει φρουρᾶς ὁ συνυφιστάμενος τῷ θεῷ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεὸς ᾧ συνυφίσταται ὁ κόσμος. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ τὸν κόσμον λέγειν συνυφιστάμενον E
τῷ θεῷ. Χρὴ οὖν λέγειν βουλήσει τοῦ θεοῦ ὑφίστασθαι τὸν κόσμον, καὶ βουλήσει τοῦ θεοῦ [29] διαμένει ὁ αὐτός, εἰ καὶ μὴ ἀεί. Ὡσαύτως τὰ τῇ ὑποστάσει τινὸς συνυφιστάμενα τῇ ἐκείνου διαμονῇ διαμένει, οὐχὶ ἑαυτῶν· οἷον τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν συνυφίστανται αἱ γωνίαι, καὶ μενούσης τῆς συνθέσεως μένουσι καὶ αἱ γωνίαι, καὶ ἀναιρουμένης τῆς συνθέσεως ἀναιροῦνται καὶ αἱ γωνίαι· καὶ εἰ χρεία ἐστὶ τοῦ διαμένειν τὰς γωνίας, 176
ἀνάγκη δοῦναι φρουρὰν τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν, οὐχὶ ταῖς γωνίαις καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς μὲν ταῖς γωνίαις, καθ' ἑαυτὸ δὲ τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν. Κατὰ ταῦτα χρὴ νοεῖν τὸν κόσμον, εἰ ἀγεννήτως συνυφίσταται τῷ θεῷ, καθά φησιν ὁ ἀποκρινάμενος.

Ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας γ'. B

Εἰ τῷ εἶναι καὶ οὐ τῷ βούλεσθαι ποιεῖ ὁ θεός, οἷον θερ-

27. τὴν] Articulum Maranus refinxit.

28. ἀλλ' ἐπειδὴ etc.] Haec monenda videntur: 1°. Non omnino superfluit conjunctio ἀλλά (Maran.), sed saepe apud classicos quoque scriptores in apodosi post enuntiationem hypotheticam (= *so*, *alsdann)* habetur. Cf. Quaest. I. p. 166. A. 2°. Male editores ante Maranum sic interpunxerunt ut διὰ τοῦτο ad σέσωσται καὶ αὐτὸς referrent; pertinet potius ad ἐπειδή, quae quidem formula a Pseudo-Justino frequenter usurpatur: Qu. I. *Conf.* c. 1. 2. Qu. IV. *Conf.* c. 2.; cf. Quaestt. et Respp. ad Orthod. 27. n. 7.. 3°. Nota articulum pro demonstrativo po-

quavis re necesse est veram esse aut affirmationem aut negationem: quomodo responsor utrumque in mundi creatione posuit, et affirmationem et negationem, genitum illum esse et ingenitum dicens? Deinde vero si, ut dixit in Responsione tertia, deus, quum ingenitus sit, ingenite facit omnia, quae non fiunt sed coexsistunt: quandoquidem quidquid coexsistit ejus cui coexsistit salute servatur, non egens alia custodia nisi illius salute (ipso enim salvo ipsum etiam salvum fit), idcirco non ea quae coexsistunt indigent custodia› sed illud cui coexsistunt. Sed si haec ita se habent, non sane custodia indiget mundus, qui coexsistit deo, sed ipse deus, cui coexsistit mundus. Sed si id absurdum est, absurdum etiam est mundum dicere coexsistentem deo. Dicendum ergo dei voluntate mundum subsistere, et dei voluntate idem permanet, etsi non semper. Sic etiam quae alicui subsistenti coexsistunt illius perseverantia permanent, non sua: veluti per compositionem linearum coexsistunt anguli, et manente compositione manent etiam anguli, et sublata compositione tolluntur etiam anguli; ac si opus est ut permaneant anguli, necesse est custodiam dare compositioni linearum, non angulis per se, sed per accidens quidem angulis, linearum autem compositioni per seipsam. Ex his existimandus est mundus, si ingenite coexsistit deo, ut ait responsor.

Quæstio christiana ad gentiles III.

Si quia est, non quia vult, facit deus: velut ignis cale-

situm: *τοῦ ᾧ (ejus cui) συνυφίσταται*. Sic Exposit. rect. fid. c. 11.: *τὰ ἐξ ὧν* et *τοῖς ἐξ ὧν*. Cf. Apol. I. c. 5. n. 5.. 4°. Post verba *ἐκεῖνο χρήζει φρουρᾶς* inferuntur in codd. mstis et editis haecce: *πλὴν τῆς ἐκείνου σωτηρίας*. Inde Sylburgius opinatur inter *ἐκεῖνο* et *χρήζει* excidisse *οὐκ ἄλλης* vel *οὐδεμίας ἑτέρας*. Equidem expunxi ista verba, quippe quae ex loco antea posito huc irrepserint; „commodus enim," ut Maranus observavit, „illis sensus non videtur adjungi posse et sententiam sua sponte claram perturbant."

29. *διαμένει*] Stephan. *διαμένειν*. Caeterum editores ante Maranum et interpretes excepto Gelenio verba *εἰ καὶ μὴ ἀεὶ* inepte junxerunt cum iis quae sequuntur.

μαίνει τὸ πῦρ τῷ εἶναι, πῶς αὐτὸς μέν ἐστί τε καὶ ἁπλοῦν καὶ μονοειδές, διαφόρων δὲ οὐσιῶν ἐστι ποιητής;

Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς. C

Οὐκ οἰητέον, ὥσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μέν ἐστι τὸ εἶναι, ἄλλο
δὲ τὸ βούλεσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῷ θεῷ· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἄντικρυς
ὑπάρχει τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ἐν τῷ θεῷ. Ὃ γάρ ἐστι καὶ
βούλεται, καὶ ὃ βούλεται ἔστι· καὶ οὐδεμία διαίρεσις ἐπὶ τοῦ θεοῦ,
διὰ τὸ αὐτοπάρακτον εἶναι τὸν θεόν. Ὥστε καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ
εἶναι πρὸς τὸ βούλεσθαι ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἀποῤῥιπτέον. Ἀλλὰ μὴν
οὐδ' οὕτως τὸν θεὸν [1]τῷ εἶναι ποιεῖν ὑποθετέον ὡς τὸ πῦρ θερ- D
μαίνει· τὸ γὰρ πῦρ, εἰ καὶ οὐσιωδῶς, ἀλλ' ὅμως συμβεβηκυῖαν
ἔχει τὴν θερμότητα, παρὰ δὲ τῷ θεῷ οὐδὲν οὔτε οὐσιωδῶς συμ-
βέβηκεν οὔτε συμβεβηκότως. Ἐπεὶ οὖν συμβέβηκε μὲν αὐτῷ οὐδέν,
τὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ταὐτὸν ὑπάρχει τῷ θεῷ, ἁπλοῦν τε
ἐστι καὶ μονοειδές, ποιητικὸν ἀγεννήτως τῶν ὄντων. Ὥσπερ γὰρ
ὁρῶμεν ὅτι τὰ γεννητά, οἷον ἄνθρωπος ὁ δεῖνα [2]γεννητῶς γενό- E
μενος, γεννητός τε ὤν, γεννητὰ ποιεῖ, καὶ καθόλου τὰ γεννητά,
γεννητῶς γενόμενα, γεννητὰ ποιεῖ καὶ ἐξ αὐτῶν ποιεῖ, τὸν αὐτὸν
τρόπον καὶ ὁ θεός, ἀγέννητος ὤν, ἀγεννήτως ποιεῖ πάντα, οὐ
γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα, καὶ τῇ μὲν τῆς δυνάμεως ἀπειρίᾳ
διάφορα ποιεῖ. Μὴ προσέχωμεν δὲ τὸν θεὸν ἀνθρωπίνως. Οὐ
γὰρ ὥσπερ ἡμεῖς, τὸ πρότερον ἄλλως ἔχοντες, ὕστερον εἰς ἄλλο
μεταβάλλοντες, λεγόμεθα ποιεῖν, οὕτως καὶ ὁ θεὸς ποιεῖ· ἀλλά, 177
δι' [3]ἄῤῥητον ὑπερβάλλουσάν τε δύναμιν ἀχρόνως ποιῶν πάντα,
τελειοῖ πάντα, καὶ ἅμα τῷ αὐτὸν εἶναι καὶ τὰ ὄντα ποιεῖ, οὐ χρεί-
αν ἔχων ὥσπερ ἡμεῖς τὸ πρότερον γενέσθαι καὶ τελειωθῆναι, καὶ
οὕτως ποιῆσαι τὸ ὕστερον, διὰ τὸ μηδὲν εἶναι ἐν αὐτῷ πρότερον
καὶ ὕστερον. Ὁρῶμεν οὖν καὶ τὴν φύσιν αὐτῷ τῷ εἶναι ποιοῦ-
σαν καὶ ἀθρόον ἀεὶ τὴν μεταβολὴν ἐργαζομένην, ὥσπερ καὶ ἐπὶ B
τῆς πήξεως τοῦ γάλακτος ἀθρόως τὴν πῆξιν θεώμεθα παραγινο-
μένην τῷ γάλακτι. Πολλῷ τοίνυν τὸν θεὸν μᾶλλον οἰητέον ἀθρόως

1. τῷ εἶναι] Codd. msti et editi τὸ εἶναι. Sed dativo casu scribendum esse liquet ex Quaestione et ex Confutatione c. 2..

2. γεννητῶς] Hoc levissima mutatione reponendum pro vulg. γεννητὸς Confutatio c. 3. docet. — Pro γεννητός τε ὢν haud male Langus

facit quia est: quomodo, quum ipse sit et simplex et unius formae, diversarum substantiarum est conditor?

Responsio gentilis ad Christianos.

Non existimandum, ut in nobis aliud quidem est esse, aliud autem velle, sic etiam in deo; sed idem prorsus est in deo esse et velle. Nam quod est etiam vult, et quod vult est: et nulla est in deo distinctio, quia deus per seipsum productus est. Quare etiam distinctio essentiae et voluntatis in deo rejicienda est. Non tamen putandum est deum, quia est, facere eodem modo atque ignis calefacit; nam ignis, etsi substantiae modo, tamen accidentem habet calorem: apud deum autem neque substantiae neque accidentis modo quidquam accidit. Proinde quia illi nihil accidit, atque idem est deo et esse et velle: simplex est et unius formae, ingenite ea quae sunt efficiens. Sicut enim videmus ea quae genita sunt, velut quemvis hominem genite ortum, quum genitus sit, genita creare, et in universum genita, quum genite orta sint, genita creare et ex seipsis creare: ita etiam deus, quum ingenitus sit, ingenite facit omnia, non genita sed simul exsistentia, et ob potentiam infinitam diversa facit. Non consideremus deum humano modo. Non enim ut nos, id quod primo aliter a nobis fiebat postea in aliud mutantes, facere dicimur, sic deus quoque facit; sed, ob inenarrabilem et excellentem potentiam absque tempore faciens omnia, perficit omnia, et simul atque ipse est ea etiam quae sunt facit, non opus habens quemadmodum nos ut prius gignatur et perficiatur, atque ita postea faciat: quia in eo est nec prius quidquam nec posterius. Idcirco cernimus etiam naturam, hoc ipso quod est, facere et universam semper mutationem operari, quemadmodum lactis coagulatione cernimus universe coagulationem lacti advenire. Multo igitur magis

(non autem in Confut. l. c.) legit γεννητικός τε ὤν: *quum ad gignendum appositus* (Maran.: *gignendi capax*) *sit.*

3. ἄῤῥητον] Hanc vocem, quae in codd. mstis excidit, Maranus ex Confut. c. 4. restituit.

καὶ ἀχρόνως πάντα ποιεῖν, αὐτὸν μὲν ὄντα ἕν, τῇ δὲ ἀπειρίᾳ τῆς δυνάμεως τὰ διάφορα παράγοντα, καὶ αὐτὰ παντελῶς αὐτοπάρακτα τυγχάνοντα.

Ἔλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης.

1. Οὐκ οἰητέον, φησίν, ὥσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μέν ἐστι τὸ C
εἶναι, ἄλλο δέ ἐστι τὸ βούλεσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῷ θεῷ· [4] ἀλλὰ
τὸ αὐτὸ ἄντικρυς ὑπάρχει τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ἐν τῷ θεῷ.
Ὃ γὰρ ἔστι καὶ βούλεται, καὶ ὃ βούλεται ἔστι· καὶ οὐδεμία διαίρεσις ἐπὶ τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ αὐτοπάρακτον εἶναι τὸν θεόν. Ὥστε τὴν διαίρεσιν τὴν τοῦ εἶναι πρὸς τὸ βούλεσθαι ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἀποῤῥιπτέον. Τοῦ θεοῦ ἔχοντος οὐσίαν μὲν πρὸς ὕπαρξιν, βούλησιν δὲ πρὸς ποίησιν, ὁ ἀποῤῥίπτων οὐσίας τε καὶ βουλῆς τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀποῤῥίπτει τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ποίησιν,
ὕπαρξιν μὲν τὴν αὐτοῦ, ποίησιν δὲ τῶν οὐκ ὄντων. Ὅτι δὲ ἄλλη D
ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή, δείκνυται καὶ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ἀποκριναμένου, τοῦ εἰπόντος· Ὃ γὰρ ἔστι καὶ βούλεται, καὶ ὃ βούλεται ἔστιν. [5] Ἀντέστρεψε τῇ οὐσίᾳ τὴν βουλήν, καὶ τῇ βουλῇ τὴν οὐσίαν. Ἀντιστροφὴ δὲ οὐδαμῶς ἐνδέχεται γενέσθαι τῶν ἀντιστρεφομένων οὐκ ὄντων ἄλλο καὶ ἄλλο ἢ λόγῳ
ἢ ἀριθμῷ. Τὸ τῷ ἀριθμῷ ἓν ὂν οὐδὲν κωλύει τῷ λόγῳ ἄλλο E
καὶ ἄλλο εἶναι· οἷον ἡ εὐθεῖα γραμμὴ τῇ μὲν ὑποστάσει ἀριθμῷ μία ἐστί, τῷ δὲ λόγῳ τῆς εὐθείας καὶ τῆς γραμμῆς ἄλλο καὶ ἄλλο. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον [6] διαιρεῖται τοῦ θεοῦ ἡ φύσις τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας καὶ τῆς βουλῆς. Εἰ ἄλλο τὸ ὑπάρχειν καὶ ἄλλο τὸ ἐνυπάρχειν, καὶ ὑπάρχει μὲν τοῦ θεοῦ ἡ οὐσία, ἐνυπάρχει δὲ τῇ
οὐσίᾳ ἡ βουλή, ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή. 178
Εἰ ἡ μὲν βουλὴ τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς οὐσίας, ἡ δὲ οὐσία οὐκ ἐκ τῆς βουλῆς, ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή. Ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ τὸ μὴ εἶναι οὐσία οὐ δέχεται, ἡ δὲ βουλὴ τοῦ θεοῦ δέχεται τὸ μὴ βούλεσθαι· οἷον ἐβούλετο ὁ θεὸς ποιῆσαι ἕνα ἥλιον, δεύτερον ἥλιον οὐκ ἐβούλετο ποιῆσαι, ὅτι, ὥσπερ ἐλυσιτέλει τοῖς οὖσι τὸ ἕνα εἶναι τὸν ἥλιον, οὕτως οὐκ ἐλυσιτέλει τοῖς

4. ἀλλὰ ... ἐν τῷ θεῷ] Desunt haec omnia in codicibus mstis et editis: errorem voces ἐν τῷ θεῷ repetitae procrearunt, id quod editores prorsus fugit.

5. Ἀντέστρεψε] Clar. δηλονότι

putandum deum universe et absque tempore facere omnia, quum ipse quidem sit unum, infinita vero potentia diversa producat, quae quidem omnino per seipsa producta sint.

Confutatio responsionis non recte institutæ.

1. „Non existimandum," inquit, „ut in nobis aliud quidem est esse, aliud autem est velle, sic etiam in deo; sed idem prorsus est in deo esse et velle. Nam quod est etiam vult, et quod vult est: et nulla est in deo distinctio, quia deus per seipsum productus est. Quare distinctio essentiae et voluntatis in deo rejicienda est." Quum deus habeat essentiam quidem ut exsistat, voluntatem vero ut faciat: is qui differentiam essentiae et voluntatis rejicit etiam exsistentiam et effectionem dei rejicit, exsistentiam quidem ipsius, effectionem autem eorum quae non erant. Porro aliam esse essentiam dei et aliam voluntatem ex verbis etiam responsoris demonstratur, quum dicit: „Nam quod est etiam vult, et quod vult est." Convertit substantiâ voluntatem, et voluntate substantiam. Conversio autem nequaquam potest fieri nisi ea quae convertuntur sint aliud atque aliud sive ratione sive numero. Id quod numero unum est nihil obstat quin ratione aliud atque aliud sit: velut recta linea subsistentiâ quidem, quantum ad numerum pertinet, una est, quantum autem ad rationem rectitudinis et lineae pertinet, aliud atque aliud. Ad hunc modum dividitur dei natura ratione substantiae et voluntatis. Si aliud est esse et aliud inesse, et est quidem dei essentia, inest vero essentiae voluntas: alia sane est essentia dei et alia voluntas. Si voluntas dei ex essentia est, essentia autem non ex voluntate: alia sane est essentia dei et alia voluntas. Essentia dei fieri non potest ut essentia non sit, voluntas autem dei fieri potest ut non velit: exempli causa voluit deus facere solem unum, secundum solem facere non voluit, quia, ut erat rebus utile unum

ἀντέστρεψε.

6. διαιρεῖται] Codd. msti οὐ διαιρεῖται. Sic et editi. Sed „vel tollenda haec negatio vel secum sententia pugnabit," ut Maranus scite advertit.

οὖσι τὸ γενέσθαι δεύτερον ἥλιον· καὶ ἐβούλετο μὲν τὸ λυσιτελές, B τὸ δὲ μὴ λυσιτελὲς οὐκ ἐβούλετο. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή. Εἰ ὃ ἔστιν ὁ θεὸς τοῦτο καὶ βούλεται, δῆλον ὅτι βουλητόν ἐστι καὶ οὐ βουλή. Πῶς οὖν ταὐτόν ἐστι τῇ οὐσίᾳ ἡ βουλή, τοῦ βουλητοῦ καὶ τῆς βουλῆς ἄλλου καὶ ἄλλου ὄντος, καθάπερ τὸ αἰσθητὸν καὶ ἡ αἴσθησις; Εἰ ἄναρχος καὶ ἀΐδιός ἐστι θεός, οὔτε αὐτοπάρακτός ἐστιν οὔτε ἑτεροπάρακτος· ὁ γὰρ ἁπλῶς αὐτοπάρακτος οὐδενὶ λόγῳ ἐστὶν ἀΐδιος καὶ ἄναρχος. Ὁ ἀπο- C κρινάμενος δι' ἑτέρας φωνῆς ἀναιρεῖ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς τὸ ἕτερον, δι' ἑτέρας δὲ φωνῆς τοῦτο τίθησιν. Ἀναιρῶν μὲν τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς τὸ ἕτερον ἔλεγεν· Οὐκ οἰητέον, ὥσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μέν ἐστι τὸ εἶναι, ἄλλο δὲ τὸ βούλεσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῷ θεῷ. Τιθέμενος δὲ τὸ ἑτερόν φησιν· Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἄντικρυς ὑπάρχει. Καὶ πάλιν· Τὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ταὐτὸν ὑπάρχει τῷ θεῷ. Ὥσπερ γὰρ τὸ ἕτερον ἄλλο D ἄλλῳ ἐστὶν ἕτερον, οὕτως καὶ τὸ ταὐτὸν ἄλλο ἄλλῳ ἐστὶν ἄντικρυς ταὐτόν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἄντικρυς ἄλλο ἄλλῳ ἐστὶν ἄντικρυς. Ἀλλ' εἰ ταὐτόν ἐστιν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ ἡ βουλή, ἄντικρυς [7] ἔσται ἄλλο καὶ ἄλλο· εἰ δὲ μή γε, ἀναιρουμένου τοῦ ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀναιρεθήσεται ἐξ ἀνάγκης τὸ ταὐτὸν τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς [8] καὶ τὸ ἄντικρυς. Ὥσπερ τὸ κινεῖσθαι ἐνέργειά ἐστι κινήσεως, οὕτως καὶ τὸ βούλεσθαι βουλῆς ἐστιν ἐνέργεια· καὶ ἣν ἔχει διαφορὰν ἡ δύναμις πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ταύτην ἔχει ἡ βου- E λὴ πρὸς τὸ βούλεσθαι. Ἀδύνατον δὲ τὸ βούλεσθαι πρὸς μὲν τὴν βουλὴν ἔχειν τὴν διαφοράν, πρὸς δὲ τὸν βουλόμενον μὴ ἔχειν. Εἰ δὲ οὐδενὶ λόγῳ δυνατὸν [9] ταὐτὸν εἶναι τὸ βούλεσθαι καὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν βουλόμενον, δῆλον ὅτι ὁ ἀποῤῥίπτων τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ βούλεσθαι τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο τοῦ ἐνεργοῦντος καὶ τῆς ἐνεργείας ἀποῤῥίπτει τὴν διαφοράν· ὅπερ ἄτοπον. Εἰ ἄλλο τὸ ἐνυπόστα- 179 τον, καὶ ἄλλο τὸ ἀνυπόστατον, καὶ θεὸς μὲν ἐκεῖνο, τὸ βούλεσθαι δὲ τοῦτο, δῆλον ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ βούλεσθαι ἀποῤῥίπτων τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ἢ τὸ ἐνυπόστατον ἀποῤῥίπτει ἢ τὸ ἀνυπό-

7. ἔσται] Codd. msti et editi ἔστω.

8. κ. τὸ ἄντ.] Iidem κ. τοῦ ἀντ. inepte praebent.

esse solem, sic utile rebus non fuit secundum esse solem; et id quidem quod utile erat voluit, quod autem utile non fuit non voluit. Verum si ita habet, alia sane est essentia dei et alia voluntas. Si deus id quod est etiam vult, patet illud non voluntatem esse sed id quod voluntate expetitur. Quomodo igitur idem est cum essentia voluntas, quum voluntas et id quod voluntate expetitur aliud atque aliud sit, ut sensus et id quod sub sensum cadit? Si sine principio et aeternus est deus, neque per seipsum productus est neque per alium: nam qui omnino per seipsum productus est nulla ratione sine principio et aeternus est. Responsor aliis verbis essentiae et voluntatis dei tollit differentiam, aliis autem verbis eam statuit. Ac tollens quidem essentiae et voluntatis dei differentiam ait: „Non existimandum, ut in nobis aliud quidem est esse, aliud autem velle, sic etiam in deo.“ Differentiam vero statuens ait: „Sed idem prorsus est.“ Et iterum: „Sed esse et velle idem est in deo.“ Quemadmodum enim id quod aliud est ab alio est aliud, ita etiam id quod idem est alii est prorsus idem; similiter etiam id quod prorsus aliud est ab alio est prorsus aliud. At si idem est essentia dei et voluntas, erit prorsus aliud atque aliud: sin minus, sublato alio atque alio, tolletur necessario identitas essentiae dei et voluntatis atque etiam illud *prorsus*. Quemadmodum moveri motionis operatio est, ita etiam velle voluntatis est operatio; et quae differentia est potentiae ad actum, ea est voluntati ad ipsum velle. Fieri autem nequit ut velle quidem a voluntate differat, a volente autem non differat. At si nulla ratione fieri potest ut idem sit velle et voluntas et volens, patet eum qui a deo et voluntate aliud atque aliud rejicit ab agente et actu differentiam rejicere: quod quidem absurdum est. Si aliud est id quod subsistit, et aliud quod non subsistit, atque illud quidem deus, hoc autem voluntas est: patet eum qui a deo et voluntate aliud atque aliud rejicit vel id quod subsistit rejicere vel id quod

9. ταὐτὸν] Morell. et Maran. ταὐτὸ contra codices.

στατον. Εἰ κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἀντικειμένου ὅπερ ἔστι θεὸς καὶ
βούλεται, καὶ ὃ βούλεται [10] ἔστι, δῆλον ὅτι, εἰ μὴ βουληθείη θεὸς
τὸ μὴ φθείρεσθαι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, παυσαμένης αὐτῆς [11] φθεί-
ρεται οὐ βουληθέντος αὐτοῦ. Οὐκ ἄρα ἔστιν ὁ θεὸς ὃ βούλεται. B
Εἰ [12] τὸ ποιεῖν ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ βουλῆς, δῆλον ὅτι, ὥσπερ δια-
φέρει τὸ ποιεῖν ἁπλῶς τοῦ ποῖα καὶ πόσα καὶ πότε ποιεῖν, οὕτω
διαφέρει τὸ εἶναι τοῦ βούλεσθαι.

2. Ἀλλὰ [13] μὴν οὐδ' οὕτως τὸν θεὸν τῷ εἶναι ποιεῖν ὑποθε-
τέον ὡς τὸ πῦρ θερμαίνει· τὸ γὰρ πῦρ, εἰ καὶ οὐσιωδῶς, ἀλλ'
ὅμως συμβεβηκυῖαν ἔχει τὴν θερμότητα, παρὰ δὲ τῷ θεῷ οὐδὲν
οὔτε οὐσιωδῶς συμβέβηκεν οὔτε συμβεβηκότως. Ἐπεὶ οὖν συμ-
βέβηκε μὲν αὐτῷ οὐδέν, τὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι ταὐτὸν ὑπάρ-
χει τῷ θεῷ, ἁπλοῦν τε ἐστι καὶ μονοειδές, ποιητικὸν ἀγεννήτως C
τῶν ὄντων. Τὸ μὲν πῶς συμβέβηκε τῷ πυρὶ ἡ θερμότης, ὡς
βούλεται λέγειν ὁ ἀποκρινάμενος, λεγέτω· οὐ γὰρ περὶ τοῦ πῶς
αὐτῷ συμβέβηκεν ἡ θερμότης νῦν ἐστι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ περὶ
τῆς ἀβουλήτου ἐνεργείας, καθ' ἣν τῷ εἶναι ἐνεργεῖ. Τὸ βούλεσθαι
ἢ οὐσίας ἐστὶν ἢ πρόσεστι τῇ οὐσίᾳ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐσία ἐστίν, οὐκ
ἔστιν ὁ βουλόμενος· εἰ δὲ πρόσεστι τῇ οὐσίᾳ, ἐξ ἀνάγκης ἄλλο D
καὶ ἄλλο ἐστίν· οὐκ ἔστι γὰρ τὸ ὂν καὶ τὸ προσὸν ταὐτόν. Εἰ πολ-
λὰ μὲν βούλεται ὁ θεός, πολλὰ δὲ οὐκ ἔστιν, οὐκ ἄρα ταὐτὸν πα-
ρὰ τῷ θεῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι. Ὁ θεὸς εἰ ὅσα μὲν βούλεται
ποιεῖν δύναται ποιεῖν, οὐχ ὅσα δὲ δύναται ποιεῖν βούλεται ποιεῖν,
οὐ ταὐτὸν ἄρα παρ' αὐτῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι. Ὁ θεὸς εἰ ἓν μὲν
ἐστι καὶ ἁπλοῦν καὶ μονοειδές, πολλὰ δὲ βούλεται καὶ πολλὰ οὐ
βούλεται, οἷον βούλεται μὲν τῇ ποικιλίᾳ πολλὰ εἶναι τὰ ὄντα, ἄ-
πειρα δὲ αὐτὰ εἶναι τῷ πλήθει οὐ βούλεται, οὐκ ἄρα ταὐτὸν παρ' E
αὐτῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι. Ὁ θεὸς εἰ ὃ ὑπάρχει οὐ ποιεῖ, ποιεῖ
δὲ ὃ βούλεται, βούλεται δὲ ποιεῖν τὸν κόσμον, οὐκ ἄρα ταὐτὸν
παρ' αὐτῷ τῷ εἶναι τὸ βούλεσθαι. Εἰ ἀγεννήτως ἀγέννητα οὐ γί-
νεται, οὐδ' ἄρα ἀγεννήτως ἀγέννητα ποιεῖ ὁ θεός· ἀδύνατον γὰρ
εἶναι ποιητὸν ἀγέννητον. Ὥσπερ ἡ διδασκαλία ἐνέργειά ἐστι τοῦ

10. ἔστι] Clar. καί ἐστι.

11. φθείρεται οὐ β. αὐτοῦ] Ita Maran. vulg. οὐ φθείρεται β. αὐτοῦ constituendum esse observavit; neque dubitavi negationem in

non subsistit. Si, ut placet adversario, quod est deus id vult, et quod vult id est: patet, si deus non voluerit operationem suam non perire, eam, ubi desiit, perire non volente ipso. Non est ergo deus id quod vult. Si efficere voluntatis dei est: patet, quemadmodum aliud est simpliciter facere atque aliud qualia et quanta et quando facere, ita differre essentiam a voluntate.

2. „Non tamen putandum est deum, quia est, facere eodem modo atque ignis calefacit; nam ignis, etsi substantiae modo, tamen accidentem habet calorem: apud deum autem neque substantiae neque accidentis modo quidquam accidit. Proinde quia illi nihil accidit, atque idem est deo et esse et velle: simplex est et unius formae, ingenite ea quae sunt efficiens.“ Quomodo igni calor accidat, sicut dicere velit responsor, dicat; non enim id nunc quaeritur, quomodo ei calor accidat, sed de operatione non voluntaria, per quam, quia est, operatur. Voluntas aut substantia est, aut adest substantiae. At si substantia est, non est is qui vult; sin substantiae adest, necessario aliud atque aliud est: non enim id quod est et id quod adest idem sunt. Si multa quidem vult deus, multa autem non est: non sane apud deum idem erit esse et velle. Si deus quaecunque vult facere potest facere, non autem quaecunque facere potest facere vult: non sane apud deum idem erit esse et velle. Deus si unum est et simplex et unius formae, multa autem vult et multa non vult: velut vult varietate quidem multa exstare, multitudine autem ea infinita esse non vult: non sane apud eum idem erit esse et velle. Si deus id quod ipse est non facit, sed quod vult facit, vult autem mundum facere: non sane apud eum idem erit esse et velle. Si ingenita ingenite non fiunt, nec sane deus ingenita ingenite facit; fieri enim nequit ut quod ingenitum est factum sit. Quemadmodum doctrina ope-

textu transponere. 13. μὴν] Maran. μὲν vitiose.
12. τὸ] Maran. perperam omisit. Mox Stephan. τὸ εἶναι.

διδάσκοντος ἐν τῷ μανθάνοντι, οὕτως ἡ ποίησις ἐνέργειά ἐστι τοῦ 180
ποιοῦντος ἐν τῷ ποιουμένῳ· ὁ ἄρα ἀναιρῶν [14]τὴν γένεσιν ἀπὸ τοῦ ποιουμένου ἀναιρεῖ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀπὸ τῆς ποιήσεως τοῦ ποιοῦντος. Μάτην ἐνεργεῖ θεὸς τὴν ποίησιν, οὐκ ὄντος τοῦ γινομένου. Εἰ ἀποιήτως οὐ ποιεῖ ὁ θεός, οὐδ' ἄρα ἀγεννήτως ποιεῖ· τὸ ποιεῖ ὁ θεὸς φάσις ἐστὶ ποιήσεως, τὸ δὲ ἀποιήτως ποιεῖ δυνάμει ἀπόφασίς ἐστι τῆς φάσεως. Μαχόμενα ὀνόματα τὸ ἀγέν-
νητον καὶ τὸ ποιητόν. Εἰ τὸ διὰ ποιήσεως ἀγένητον, οὐκ ἄρα B
ἀγένητον τὸ μὴ διὰ ποιήσεως. Οὐδὲν διαφέρει τὸ λέγειν· Ὁ μὲν ποιήσας ἐποίησε, τὸ δὲ ποιούμενον οὐκ ἐγένετο, τοῦ λέγειν· Ποιεῖ ὁ θεὸς τὰ ἀγένητα. Εἰ εὔλογον τὸ λέγειν· Ὁ θεὸς [15]ἀγενήτως ἀγένητα ποιεῖ, εὔλογον ἄρα καὶ τὸ λέγειν· Ἀγενήτως τὰ ἀγένητα γίνεται. Ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ ποιεῖ τὸ γίνεται φυσικῇ ἀνάγκῃ. Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ δεύτερον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ πρῶτον. Εἰ ἔγχρονον τὸ γενέσθαι, ἔγχρονον καὶ τὸ ποιεῖσθαι· ἰσοδύναμα γάρ. Ἀδύνα-
τον γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν τὸν ποιοῦντα μὴ γίνεσθαι τὸ ποιούμενον. Εἰ C
ἀγενήτως οὐδὲν γίνεται, οὐδ' ἄρα ἀγενήτως ποιεῖταί τι· τὸ γὰρ [16]γενέσθαι καὶ τὸ ποιεῖσθαι λέξει μὲν οὐ ταὐτόν, ἔργῳ δὲ ταὐτόν. Ὁ θεός, εἰ τῷ εἶναι ποιεῖ, ἀναγκαστικῶς ποιεῖ ἃ ποιεῖ· εἰ δὲ τῷ βούλεσθαι ποιεῖ, αὐθεντικῶς ποιεῖ· αὐθεντικῶς δὲ ποιῶν ὅσα βούλεται καὶ οἷα βούλεται καὶ ὅτε βούλεται ποιεῖ. Ὁ θεὸς εἰ τῷ εἶναι ποιεῖ, εἰς οὐδὲν αὐτοῦ [17]χρησιμεύει τὸ βούλεσθαι, ᾧ οὐδα-
μῶς δύναται κεχρῆσθαι. Δύο ἀσύμβατα τίθησιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ ὁ D
ἀποκρινάμενος· ποιητικὸν αὐτὸν ὀνομάζει τῶν ὄντων, καὶ προσάπτει αὐτῷ τὸ ἀγενήτως ποιεῖν. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἀγεννήτως ποιεῖ, τὸ δὲ ποιούμενον οὐδαμῶς γίνεται, οὔτε γενητῶς οὔτε ἀγενήτως, οὔτε ποιητῶς οὔτε ἀποιήτως, ὥσπερ ἄρα οὐ γίνεται τὸ ποιούμενον, οὕτως οὐδὲ ποιεῖ ὁ ποιῶν.

3. Ὥσπερ, φησίν, ὁρῶμεν ὅτι τὰ γεννητά, οἷον ἄνθρωπος γεννητῶς γενόμενος, [18]γεννητός τε ὤν, γεννητὰ ποιεῖ, καὶ
καθόλου τὰ γεννητά, γεννητῶς γινόμενα, γεννητὰ καὶ τὰ ἐξ αὐ- E

14. τὴν γένεσιν] H. e. *originem*, *das Werden*. Fortasse τὴν γέννησιν. Sed non est necesse ita legere.

15. ἀγενήτως ἀγένητα] Supra: ἀγεννήτως ἀγέννητα.

16. γενέσθαι] Sylburgius aut γίνεσθαι scribendum putat, ut ποι-

ratio est docentis in discipulo, ita effectio operatio est facientis in eo quod fit; qui ergo tollit generationem ab eo quod fit tollit etiam operationem facientis ab effectione. Frustra operatur deus effectionem, si nihil sit quod fiat. Si deus infecte non facit, nec sane ingenite facit; *facit deus* affirmatio est effectionis, at *infecte facit* quaedam negatio est affirmationis. Pugnantia nomina sunt ingenitum et factum. Si ingenitum est id quod per effectionem est, non sane erit ingenitum id quod non est per effectionem. Nihil interest utrum dicas: „Qui fecit fecit, quod autem fecit factum non fuit“ — an dicas: „Deus ingenita facit.“ Si recte dicitur: „Deus ingenita ingenite facit,“ recte etiam dicetur: „Ingenite ingenita fiunt.“ Sequitur enim effectionem generatio necessitate naturali. Si secundum absurdum est, absurdum sane etiam primum. Si temporarium est *gigni*, temporarium etiam *fieri:* idem enim valent. Non potest enim facere qui facit quin gignatur id quod fit. Si ingenite nihil gignitur, nec sane ingenite quidquam fit; nam *gigni* et *fieri* verbis quidem non idem est, re autem idem. Deus, si quia est efficit, coacte efficit quae efficit: sin quia vult efficit, sua sponte efficit; qui autem sua sponte efficit quaecunque vult et qualia vult et quando vult efficit. Si deus quia est efficit, nihil ei prodest velle, quum voluntate nequaquam possit uti. Duo repugnantia in deo posuit responsor: effectorem illum vocat eorum quae sunt, et id ei attribuit quod ingenite faciat. Nam si ipse quidem ingenite efficit, id autem quod efficitur haudquaquam gignitur, neque geniti neque ingeniti, neque effecti neque infecti modo: ergo ut id quod efficitur non fit, ita neque effector efficit.

3. „Sicut,“ inquit, „videmus ea quae genita sunt, velut hominem genite ortum, quum genitus sit, genita creare, et in universum genita, quum genite orta sint, genita ex se quo-

εἶσθαι, aut aoristum γενέσθαι praesenti tempore capiendum.

17. χρησιμεύει] = χρήσιμον γίνεται. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 386..

18. γεννητός] Forsitan γεννητικός. Cf. not. 2..

τῶν ποιεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεός, ἀγέννητος ὤν, ἀγεν-
νήτως ποιεῖ πάντα, οὐ γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα, καὶ τῇ
μὲν τῆς δυνάμεως ἀπειρίᾳ τὰ διάφορα ποιεῖ. Τίς οὖν ἐστιν ὁ ποιή-
σας τὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀποκριναμένου γεν-
νητῶς γενόμενον, καὶ αὐτὸν ὄντα γεννητόν, γεννητῶς γεννητὰ 181
ποιοῦντα; Ἀλλ' εἰ μὲν ὁ θεός, πῶς οὐκ ἐψεύσατο ὁ ἀποκρινά-
μενος, εἰπών· Ὁ θεός, ἀγέννητος ὤν, ἀγεννήτως ἀγέννητα ποιεῖ;
Εἰ δὲ οὐχ ὁ θεός, πῶς οὐ τῶν ἀλλοτρίων προνοεῖ ὁ θεός, προ-
νοῶν τῶν ἀνθρώπων, ὧν οὐκ ἔστι ποιητής; Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ
μὴ λέγειν τὸν θεὸν ποιητὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ
λέγειν τὸν θεὸν ἀγεννήτως ἀγέννητα ποιεῖν· ἰδοὺ γὰρ πεποίηκε
τὸν ἄνθρωπον γεννητῶς ὄντα γεννητόν. Εἰ οὖ τὸ μέρος γεννητόν, B
τούτου ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ὅλον γεννητόν, μέρος δὲ τοῦ κόσμου
ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀποκριναμένου γεννητῶς
γενόμενος, γεννητὸς ἄρα καὶ ὁ κόσμος. Εἰ ἀγέννητός ἐστιν ὁ θεὸς
καὶ τὰ ἀγέννητα ποιεῖ, πῶς οὐ κατὰ κοινοῦ φέρει τὸ τοῦ ἀγεν-
νήτου ὄνομα, [19] τὸ μηδενὶ αὐτὸν ἀντιδιαστέλλον; Εἰ ὁ θεὸς ὃ
ἔστιν οὐ ποιεῖ (ἀδύνατον γάρ), ποιεῖ δὲ ἃ οὐκ ἔστι, γεννητὰ
ἄρα ποιεῖ, ἀγέννητος αὐτὸς ὤν. Οὐ ζητοῦμεν δὲ πρῶτον τὸ πῶς
ποιεῖ ὁ θεός, ἀλλὰ τὸ τί ποιεῖ· εὑρεθὲν γὰρ τὸ τί ποιεῖ εὕρη- C
ται καὶ τὸ πῶς ποιεῖ. Εἰ ἀγέννητος [20] ὑπάρχων ὁ θεὸς ἀγεννή-
τως ἀγέννητα ποιεῖ, καὶ ἀδέσποτος ἄρα ὑπάρχων ἀδεσπότως ἀδέ-
σποτα ποιεῖ· εἰ δὲ ἄτοπον τὸ δεύτερον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ πρῶ-
τον. Τὰ ἀδιαστάτως συνυφιστάμενα ἀλλήλοις, οὐδὲν αὐτῶν οὐ-
δενὸς αὐτῶν δύναται εἶναι ποιητής· εἰ δὲ μή γε, ἀλλήλων ἔσονται
ποιηταί. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν τὸν
θεὸν ποιητὴν τῶν ἀδιαστάτως αὐτῷ συνυφισταμένων. Εἰ ἄπειρα D
μὲν δύναται ποιεῖν ὁ θεός, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι, ὁ θεὸς δὲ διάφορα
μὲν εἶναι οὐ δύναται (ἓν γάρ ἐστι καὶ ἁπλοῦν καὶ μονοειδές),
διάφορα δὲ βούλεται, οὐκ ἄρα τῷ εἶναι ποιεῖ, ἀλλὰ τῷ βούλε-
σθαι. Εἰ, ὥσπερ τῇ συνθέσει τῶν γραμμῶν συνυφίστανται αἱ
γωνίαι, οὕτως καὶ ὁ κόσμος τῷ θεῷ, ἀναγκαστικῶς ἄρα καὶ

19. τὸ ... ἀντιδιαστέλλον] Sic ἀντιδιαστέλλων rescripsi. (Marani monitu) pro vulg. τῷ ... 20. ὑπάρχων] Stephan. (ex

que creare: ita etiam deus, quum ingenitus sit, ingenite facit omnia, non genita sed simul exsistentia, et ob potentiam infinitam diversa facit." Quis igitur hominem condidit, qui juxta responsoris verba genite ortus est, et quum genitus sit, genite genita facit? Si quidem deus: quomodo responsor non mentitus est, quum dixit: „Deus, quum ingenitus sit, ingenite ingenita facit?" Quodsi non deus: quomodo alienis non providet deus, providens hominibus, quorum conditor non est? Sin absurdum est dicere deum hominum non esse effectorem: absurdum profecto etiam deum dicere ingenite ingenita efficere; ecce enim hominem effecit, qui genite genitus est. Si cujus pars genita est, id universum etiam genitum esse necesse est, pars autem mundi homo est, secundum responsoris verba genite ortus: genitus profecto est etiam mundus. Si ingenitus est deus et ingenita efficit: quomodo non communi usu fert ingeniti nomen, quod eum a nullo discernit? Si deus id quod ipse est non facit (id enim repugnat), facit autem ea quae non est: genita sane facit, quum ipse ingenitus sit. Non autem quaerimus quomodo deus faciat, sed quid faciat; invento enim quid faciat inventum est etiam quomodo faciat. Si deus, quum ingenitus sit, ingenite ingenita creat: etiam, quum domino careat, sine domino facit domino carentia; si autem secundum absurdum est, absurdum sane etiam primum. Quae intervallo non interposito simul subsistunt, horum nullum alterius effector esse potest; sin minus, erunt sibi invicem effectores. Si vero id absurdum est, absurdum profecto est etiam deum dicere eorum effectorem quae una cum eo citra intervallum subsistunt. Si infinita quidem facere potest deus, sed voluntate, deus autem varia esse non potest (unum enim est et simplex et unius formae), varia vero vult: non sane quia est facit, sed quia vult. Si, quemadmodum cum linearum compositione simul subsistunt anguli, sic etiam mundus cum deo: coacte pro-

Reg.) ὑπάρχει. Veram lectionem, et Clar. firmatam, jam Sylburgius membro proxime sequenti indicatam exhibuit.

ἀβουλήτως ποιεῖ τὸν κόσμον ὁ θεός, κατὰ συμβεβηκὸς καὶ οὐ καθ᾽ E
αὐτό· ἀναγκαστικῶς γὰρ καὶ κατὰ συμβεβηκὸς συνυφίστανται αἱ
γωνίαι τῇ θέσει τῶν γραμμῶν. Ὁ ποιῶν τὸ μὴ ὂν ποιεῖ· τὸ
γὰρ ὂν οὐ χρήζει ποιητοῦ. Ἀλλ᾽ εἰ τοῦτο, οὐκ ἄρα ποιητής ἐστιν
ὁ θεὸς τῶν συνυφισταμένων αὐτῷ, καθά φησιν ὁ ἀποκρινάμενος.
Ὁ θεὸς οἰκίαν οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ᾽ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ
δέδωκεν αὐτῷ δύναμιν ποιητικὴν τῆς οἰκίας. Οὐδὲν οὖν τούτων 182
ἀγεννήτως παρὰ τῷ θεῷ, οὔτε ἡ ποίησις τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἡ
δόσις τῆς δυνάμεως. Δύο κανόνας ἔθηκεν ὁ ἀποκρινάμενος· ἕνα
μὲν ἐπὶ τῆς ποιήσεως τῶν ἀγεννήτων ὄντων καὶ ἀγεννήτως ποιούν-
των, ἕνα δὲ ἐπὶ τῆς ποιήσεως τῶν γεννητῶν ὄντων καὶ γεννη-
τῶς ποιούντων. Καὶ τὰ μέν, [21] φησίν, ἔργα τῶν ἀγεννήτων
συνυφίσταται τοῖς ἑαυτῶν ποιηταῖς ἀγεννήτως, τὰ δὲ ἔργα τῶν
γεννητῶν ἔγχρονα. Μηδενὸς τοίνυν τῶν ἀγεννήτων ἐγχρόνως
ποιούντων, δῆλον ὅτι τὰ γεννητὰ οὔτε γέγονεν ὑπὸ τοῦ ἀγεν- B
νήτου οὔτε γενέσθαι δύναται.

4. Μὴ προσέχωμεν δὲ [22] τὸ ποιεῖν τὸν θεὸν ἀνθρωπίνως.
[23] Οὐ γὰρ ὥσπερ ἡμεῖς, τὸ πρότερον ἄλλως ἔχοντες, ὕστερον εἰς
ἄλλο μεταβάλλοντες, λεγόμεθα ποιεῖν, οὕτως καὶ ὁ θεὸς ποιεῖ·
ἀλλά, δι᾽ ἄῤῥητον ὑπερβάλλουσάν τε δύναμιν ἀχρόνως ποιῶν πάν-
τα, τελειοῖ πάντα, καὶ ἅμα τῷ αὐτὸν εἶναι καὶ τὰ ὄντα ποιεῖ,
οὐ χρείαν ἔχων ὥσπερ ἡμεῖς τοῦ πρότερον γενέσθαι καὶ τελειω-
θῆναι, καὶ οὕτως [24] ποιῆσαι, διὰ τὸ μηδὲν εἶναι ἐν αὐτῷ πρό- C
τερον καὶ ὕστερον. [25] Ἡμεῖς μὲν τὸ πρότερον μεταβάλλομεν εἰς
τὸ ὕστερον τῇ εὑρέσει τοῦ βελτίονος· ὁ δὲ θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽,
ὥσπερ προσήκει, τὸ ἐξ ἀρχῆς ποιεῖ, οὐ μεταβάλλων εἰς ὕστερον
τὰ πρότερα· εἰ γὰρ προέθηκε μὲν ἐξ ἀρχῆς τὸ μεταβαλεῖν εἰς ὕστε-
ρα τὰ πρότερα καὶ οὐ μεταβάλλει, ἢ ἀσθένεια ἐνομίζετο τῆς δυ-
νάμεως ἢ ὅτι εὗρε τοῦ προκειμένου τὸ βέλτιον, ὧν οὐδὲν πρόσ-
εστι τῷ θεῷ, οὔτε ἡ ἀσθένεια τῆς δυνάμεως οὔτε τὸ ὕστερον D
εὑρεῖν τοῦ προτέρου τὸ βέλτιον. Εἰ ποιεῖ ὁ θεὸς πάντα, τὰ μὴ

21. φησίν] Non ad verbum sententia responsoris affertur.

22. τὸ ποιεῖν] Aptius (Maran.) haec desunt in Responsione.

23. Οὐ γὰρ] Codd. msti et editi οὐδ᾽: errore librariorum, qui scripturae compendium non animad-

fecto et praeter voluntatem mundum deus creat, per accidens et non per se; coacte enim et per accidens simul cum linearum positione anguli consistunt. Conditor id quod non est condit; nam quod est conditore non indiget. Quodsi ita est, non sane deus eorum quae simul cum ipso consistunt, prout responsor ait, conditor est. Deus domum non construxit, sed hominem fecit, eique facultatem dedit qua domum construere posset. Nihil ergo horum ingenite est apud deum, neque hominis creatio neque facultatis donatio. Duas responsor posuit regulas: alteram de effectione eorum quae ingenita sunt et ingenite faciunt, alteram de effectione eorum quae genita sunt et genite faciunt. „Et opera quidem," inquit, „ingenitorum simul cum auctoribus suis ingenite subsistunt, opera autem genitorum temporalia sunt." Porro quum nullum eorum quae ingenita sunt in tempore creet, liquet genita neque ab ingenito genita esse neque gigni potuisse.

4. „Non consideremus autem facere deum humano modo. Non enim ut nos, id quod primo aliter a nobis fiebat postea in aliud mutantes, facere dicimur, sic deus quoque facit; sed, ob inenarrabilem et excellentem potentiam absque tempore faciens omnia, perficit omnia, et simul atque ipse est ea etiam quae sunt facit, non opus habens quemadmodum nos ut prius gignatur et perficiatur, atque ita faciat: quia in eo est nec prius quidquam nec posterius. Nos quidem prius mutamus in posterius meliore invento: deus autem non sic, sed, ut par est, ab initio facit, priora in posterius non mutans; nam si ab initio statueret priora mutare in posteriora ac non mutaret, vel infirmitas esse videretur potentiae vel quod proposito melius invenisset: quorum nihil cadit in deum, neque infirmitas potentiae neque inventio posterioris quod melius sit priore." Si deus facit omnia, non quae

verterunt. — Itidem paulo post ex Responsione πάντα verbo τελειοῖ adjeci.

24. ποιῆσαι] Scil. τὸ ὕστερον, id quod in Responsione additur.

25. Ἡμεῖς etc.] Tribuenda haec responsori, etsi supra desunt. *Maranus.*

γινόμενα ἀλλὰ συνυφιστάμενα, περιττὸν ἦν [26] τὸ τὰ ἅμα τῷ εἶ-
ναι αὐτὸν ὄντα ποιεῖν. Ὥσπερ γὰρ περιττὸν ἦν, οὔσης τῆς συν-
θέσεως τῶν γραμμῶν, ποιῆσαι τὰς γωνίας, οὕτως περιττὸν ἦν,
ὄντος τοῦ θεοῦ σὺν τῷ κόσμῳ, ποιῆσαι τὸν κόσμον, εἰ ἄρα [27] συν-
υφίσταται τῷ θεῷ, καθά φησιν ὁ ἀποκρινάμενος. Εἰ ἅμα τῷ
εἶναι τὸν θεὸν ἔστι καὶ ὁ κόσμος, ὁ δὲ κόσμος ἀεὶ ἐν κινήσει,
ἡ δὲ κίνησις ἐν χρόνῳ, ἐν χρόνῳ ἄρα ὁ θεὸς σὺν τῷ κόσμῳ. E
Εἰ ἀγέννητος ὢν ὁ θεὸς καὶ ἀγεννήτως ἀγέννητα ποιεῖ, οὐ τὰ
γινόμενα ἀλλὰ τὰ συνυφιστάμενα αὐτῷ, ἀγέννητος ἄρα καὶ ὁ ἄν-
θρωπος, μέρος ὢν τοῦ κόσμου. Πῶς οὖν γεννητὸν τοῦτον [28] ὁ
ἀποκρινάμενος καλεῖ; Καὶ εἰ ἀγέννητος ὢν ὁ θεὸς καὶ ἀγεννή- 183
τως ἀγέννητα ποιεῖ, δῆλον ὅτι καὶ ἁπλοῦς ὢν ἁπλᾶ πάντα συν-
υφιστάμενα αὐτῷ ποιεῖ. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, οὐκ ἄρα συνυφίσταται
τῷ θεῷ ὁ κόσμος, σύνθετος ὢν καὶ ὅλῳ καὶ μέρει. Εἰ ἕν ἐστιν
ὁ θεός, καὶ οὐχ ἓν τὸ συνυφιστάμενον αὐτῷ, οὐδ' ἄρα συνυ-
φίσταται αὐτῷ τὰ γεννητὰ ἀγεννήτῳ ὄντι. Ὁ θεὸς εἰ νοητῶν
τε καὶ αἰσθητῶν ἐστιν ἐπέκεινα, καὶ οὐ ποιεῖ ἔργα νοητῶν τε
καὶ αἰσθητῶν ἐπέκεινα, οὐδ' ἄρα ἀγέννητος ὢν ἀγέννητα ποιεῖ.
Εἰ ἀδύνατον συνυφίστασθαι τῷ ἐπέκεινα ἑαυτοῦ, πῶς συνυπέ- B
στη ὁ κόσμος τῷ θεῷ, ἐπέκεινα ὄντι αὐτοῦ; Εἰ ἀδύνατον εἶναι
ἀγέννητα τὰ σύνθετα, πῶς ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ ἥλιος [29] καὶ ὁ κό-
σμος εἰσὶν ἀγέννητοι, σύνθετοι ὄντες, ἄλλοθεν ἔχοντες τὴν ὕλην
καὶ ἄλλοθεν τὸ εἶδος.

5. Ὁρῶμεν καὶ τὴν φύσιν αὐτῷ τῷ εἶναι ποιοῦσαν καὶ ἀ-
θρόαν ἀεὶ τὴν μεταβολὴν ἐργαζομένην, ὥσπερ ἐπὶ τῆς πήξεως
τοῦ γάλακτος ἀθρόως τὴν πῆξιν θεώμεθα παραγινομένην τῷ γά-
λακτι. Πολλῷ τοίνυν τὸν θεὸν μᾶλλον οἰητέον ἀθρόως καὶ ἀχρό- C
νως πάντα ποιεῖν, αὐτὸν μὲν ὄντα ἕν, τῇ δὲ ἀπειρίᾳ τῆς δυ-
νάμεως διάφορα προάγοντα, καὶ αὐτὰ παντελῶς αὐτοπάρακτα
τυγχάνοντα. Ἡ μὲν φύσις ἀθρόαν τὴν μεταβολὴν ἐργάζεται, οὐ

26. τὸ etc.] Procul dubio transposito articulo legendum τὸ ἅμα τῷ εἶναι αὐτὸν τὰ ὄντα ποιεῖν, vel saltem transposito participio τὸ τὰ ὄντα ἅμα τῷ εἶναι αὐτὸν ποιεῖν, id est: *superfluum erat ea quae sunt simulatque ipse erat facere. Sylburgius.*

27. συνυφίσταται] Codd. msti et editi συνυφίστανται.

fiant sed quae simul subsistant, supervacaneum erat ea facere quae simul atque ipse sit una cum eo sint. Ut enim supervacaneum erat, linearum compositione exstante, facere angulos, sic supervacaneum erat, quum deus simul cum mundo sit, facere mundum, si quidem is, prout responsor ait, simul cum deo subsistit. Si statim atque est deus etiam mundus est, mundus autem semper in motu, motus autem in tempore: in tempore sane deus erit cum mundo. Si deus, quum ingenitus sit, ingenite ingenita efficit, non quae fiant sed quae simul cum ipso subsistant: ingenitus sane erit etiam homo, qui pars est mundi. Quomodo igitur eum genitum responsor dicit? Ac si deus, quum ingenitus sit, ingenite ingenita efficit: patet etiam, simplex quum sit, eum simplicia omnia, quae simul cum ipso subsistant, efficere. Quodsi hoc verum est, non sane simul subsistit cum deo mundus, quum compositus sit et in universitate et in partibus. Si deus unum est, non unum vero quod simul cum ipso subsistit: non sane simul cum eo, quum ingenitus sit, genita subsistunt. Si deus est ultra intelligibilia et sensibilia, nec facit opera quae sint ultra intelligibilia et sensibilia: neque sane, quum ingenitus sit, ingenita efficit. Si nihil potest simul cum eo subsistere quod ultra illud est: quomodo mundus simul subsistit cum deo, qui ultra ipsum est? Si ingenita esse non possunt quae sunt composita: quomodo coelum et sol et mundus ingenita sunt, quum sint composita, quippe quae aliunde materiam habeant et aliunde formam?

5. „Cernimus etiam naturam, hoc ipso quod est, facere et universam semper mutationem operari, quemadmodum in lactis coagulatione cernimus universe coagulationem lacti advenire. Multo igitur magis putandum deum universe et absque tempore facere omnia, quum ipse quidem sit unum, infinita vero potentia diversa producat, quae quidem omnino per seipsa producta sint.“ Natura quidem universam efficit mu-

28. ὁ ἀποκρ.] Articulum Stephanus praetermisit.

29. καὶ ὁ] Desiderantur haec in omnibus codicibus, et mstis et editis.

πρὸς ποίησιν οὐσίας ἀλλὰ πρὸς ποίησιν τοῦ πάθους· ἡ γὰρ πῆξις ἐν τῷ γάλακτι πάθος ἐστὶ τοῦ γάλακτος, οὐσίαν δὲ οὐδαμῶς ἀθρόως ποιεῖ ἡ φύσις. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν ὁ ἀποκρινάμενος D
ἀνοικείῳ ὑποδείγματι, τῇ ἐργασίᾳ τῆς φύσεως, χρησάμενος πρὸς παράστασιν τῆς τοῦ θεοῦ ἀχρόνως ἐργασίας, δημιουργοῦ πολλῶν καὶ διαφόρων οὐσιῶν ὄντος, ἅς, κἂν ἀθρόως ποιῇ ὁ θεός, οὐδ' οὕτως ἀχρόνως; Τὸ γὰρ ἀθρόον τοῦ χρόνου ἐστὶ τὸ ἄτομον. Τῶν αὐτοπαράκτων οὐ κυριεύει ἡ τοῦ θεοῦ βούλησις· κυριεύει δὲ ἡ βούλησις τοῦ θεοῦ ὧν αὐτὴ παράγει. Ἀλλ' εἰ κυριεύει ἡ βούλησις τοῦ θεοῦ πάντων, οὐδὲν ἄρα αὐτοπάρακτον. Αὐτο- E
πάρακτον ὀνομάζει ὁ ἀποκρινάμενος καὶ τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον. Ἀλλ' εἰ αὐτοπάρακτός ἐστιν ὁ κόσμος, συνυφιστάμενος τῇ αἰτίᾳ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀνάγκη ἄρα καὶ τὸν θεόν, αὐτοπάρακτον ὄντα, συνυφίστασθαι τῇ αἰτίᾳ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰ τοῦτο ἄτο- 184
πον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον αὐτοπαράκτους, καὶ συνυφισταμένους ἀλλήλοις ἀδιαστάτως. Εἰ καθ' αὐτὸ μὲν ἔστιν ὁ θεὸς αὐτοπάρακτος, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ὁ κόσμος [30] ὁ συνυφιστάμενος αὐτῷ, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ Οὐδὲν συμβαίνει θεῷ, εἴ γε, αὐτοπαράκτως παραγομένου τοῦ θεοῦ, συνυπέστη αὐτῷ αὐτοπάρακτος ὁ κόσμος; Εἰ τὰ φυσικῇ ἀνάγκῃ τινὶ συμβησόμενα ἀβουλήτως συμβαίνει αὐτῷ, πῶς, εἰ φυσικῇ ἀνάγ- B
κῃ συνυφίσταται ὁ κόσμος τῷ θεῷ, οὐκ ἀβουλήτως αὐτῷ συνυφίσταται κατὰ συμβεβηκός; Εἰ ταὐτόν ἐστι παρὰ τῷ θεῷ τὸ εἶναι τῷ βούλεσθαι, δῆλον ὅτι ἐν οἷς οὐ βούλεται ὁ θεὸς ἐν τούτοις οὐδ' ἔστι. Πῶς οὖν, μὴ ὄντος αὐτοῦ, ὁ κόσμος αὐτῷ συνυφίσταται; Ἀβουλήτως γὰρ αὐτῷ συνυφίσταται ὁ κόσμος. Εἰ ὁ ἀγέννητος ἀγεννήτως ἀγέννητα ποιεῖ, δῆλον ὅτι καὶ ὁ ἀσύνθετος ἀσυνθέτως ἀσύνθετα ποιεῖ. Εἰ δὲ μὴ τὸ δεύτερον, οὐδ' ἄρα τὸ C
πρῶτον. Σύνθετος γὰρ ὁ κόσμος. Εἰ ὁ θεὸς θεϊκῶς θεοὺς οὐ ποιεῖ, πῶς ὁ ἀγέννητος ἀγεννήτως ἀγέννητα ποιεῖ; Οὐ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ συνυφίσταται, ἀλλὰ ἕτερος. Ἄλλο [31] ὁ θεός, ἄλλο τὸ ἀγέννητον· [32] ἐκείνῳ μὲν ὑπάρχει, τούτῳ δὲ χωρίζεται τῶν

30. ὁ] Codd. msti et editi οὐ inepte. Jam Langus vitium correxit in translatione.

31. ὁ θεός] Sic congruentius (Sylburg.) pro vulg. τὸ θεὸς legitur.

32. ἐκείνῳ . . . τούτῳ] Ita emen-

tationem, non ad effectionem substantiae sed ad effectionem perpessionis; nam coagulatio in lacte perpessio est lactis, substantiam vero nequaquam natura universe efficit. Quomodo igitur responsor minus proprio exemplo usus non est, actione naturae, ut deum probet sine tempore operari, quum opifex sit multarum et diversarum substantiarum, quas, etiamsi repente creet deus, non tamen absque tempore? Repentinum enim tempus est individuum momentum. In ea quae per seipsa producta sunt voluntas dei non dominatur; in ea autem dominatur dei voluntas quae ipsa producit. Sed si voluntas dei in omnia dominatur, nihil est profecto quod per seipsum sit productum. Responsor per seipsum productum nominat et deum et mundum. Sed si per seipsum productus est mundus, ut qui causae subsistentiae ejus coexsistat, necesse profecto est etiam deum, qui per seipsum productus sit, causae subsistentiae suae coexstitisse. Sed si id absurdum est, absurdum profecto etiam est dicere deum et mundum per seipsos productos esse, et simul alterum cum altero citra intervallum substitisse. Si per se quidem deus per seipsum productus est, per accidens autem mundus qui cum eo simul subsistit: quomodo falsum non est illud „Nihil deo accidit," si quidem deo, per seipsum producto, coexistit per seipsum productus mundus? Si quae alicui naturali necessitate eveniunt praeter ipsius voluntatem ei eveniunt: quomodo, si naturali necessitate simul cum deo mundus subsistit, non praeter illius voluntatem cum eo simul per accidens subsistit? Si idem est apud deum esse et velle, patet eum in iis quae non vult non esse. Quomodo igitur, quum is non esset, mundus cum ipso simul substitit? Nam praeter ipsius voluntatem mundus cum eo simul substitit. Si ingenitus ingenite ingenita efficit, patet etiam incompositum incomposite incomposita efficere. Sin secundum falsum est, falsum est etiam primum. Compositus enim est mundus. Si deus divino modo deos non creat: quomodo ingenitus ingenite ingenita facit? Non enim ipse sibi consubsistit, sed alius. Aliud est deus, aliud ingenitum: illo quidem exsistit, hoc autem

dandum proposuit Maranus vulg. ἐ-
κεῖνο ... τοῦτο. Paulo post enim ᾧ
χωρίζεται legitur.

γεννητῶν. Καὶ ποιῶν ὁ θεὸς ὑπάρχει, [33]ποιῶν οὐ χωρίζεται.
Εἰ δὲ καὶ ᾧ χωρίζεται ποιεῖ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ οὐ καθ'
αὑτό, πῶς οὐδὲν συμβαίνει τῷ θεῷ κατὰ συμβεβηκὸς ποιοῦντι;
Εἰ, ὥσπερ συνυφίσταται τῇ σφαίρᾳ τὸ κοῖλον καὶ τὸ κυρτόν,
οὕτως συνυφίσταται τῷ θεῷ ὁ κόσμος, ἀλληλαίτιοι ἄρα ὁ μὲν D
θεὸς τοῦ κόσμου, ὁ δὲ κόσμος τοῦ θεοῦ, καθάπερ κἀκεῖνα. Εἰ
οὐ ποιεῖ τις βουλήσει ἃ καὶ μὴ βουλόμενος ἐποίει, πῶς οὖν βου-
λήσει τὸν κόσμον ἐποίησεν ὁ θεός, ὃν καὶ μὴ βουλόμενος ποι-
εῖν ἐξ ἀνάγκης ἐποίει; Εἰ ἓν μὲν τῇ οὐσίᾳ ὁ θεός, ἄπειρος δὲ
τῇ δυνάμει, τὰ δὲ συνυφιστάμενα αὐτῷ μήτε ἓν κατὰ τὴν οὐ-
σίαν αὐτοῦ μήτε ἄπειρα κατὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, οὐδ' ἄρα συν- E
υφίσταται αὐτῷ. Ὁ θεὸς ἀεὶ τέλειός ἐστιν, ἀεὶ δυνατός ἐστιν·
καὶ ἐν αὐτῷ μὲν πρότερον καὶ ὕστερον οὐδέν, ἐν δὲ τοῖς ἔρ-
γοις αὐτοῦ ἐστιν ἀμφότερα. Εἰ σύνθετα τὰ ἔργα αὐτοῦ, πᾶν δὲ
σύνθετον ἐξ ἁπλῶν σύγκειται, [34]καὶ ἀδύνατον ἅμα εἶναι τὰ ἁπλᾶ 185
τοῖς συνθέτοις· πρῶτα γὰρ τὰ ἁπλᾶ, ὕστερον δὲ τὰ σύνθετα.
Ὥσπερ ἀδιάβλητος ὁ θεὸς ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς δυνάμεως, ὅτι μὴ
ποιήσας πλείους κόσμους, ἀλλὰ ποιήσας ἕνα κόσμον ἔπαυσε τὴν
ποίησιν, οὕτως ἀδιάβλητος ὁ θεὸς ἐπὶ τῷ ἀτελεῖ τῆς δυνάμεως,
ὅτι μὴ ἅμα τῷ εἶναι αὐτὸν τὸν κόσμον ἐποίησεν, ἀλλ' ὅτε ἐβού-
λετο. Οὐδὲν διαφέρει τὸ αὐτοπάρακτον τοῦ αὐτογενοῦς· ἀλλ' εἰ B
αὐτοπάρακτος ὁ θεὸς καὶ αὐτοπάρακτος ὁ κόσμος, ἔσονται αὐτογέ-
νητοι ὅ τε θεὸς καὶ ὁ κόσμος. Εἰ, ὥσπερ ὁρῶμεν ἀθρόως τὴν πῆξιν
τῷ γάλακτι παραγινομένην, οὕτως ἀθρόως παραγίνεται τῷ κόσμῳ
τὸ εἶναι, γεννητὸς ἄρα ὁ κόσμος καὶ μεταβλητὸς ἐκ τοῦ ἀνουσίου εἰς
οὐσίαν· τὸ γὰρ παραγίνεται τὸ γενέσθαι δηλοῖ. Εἰ αὐτοπάρακτος ὁ
θεὸς καὶ αὐτοπάρακτος ὁ κόσμος, ἡ αὐτοπαραξία ἑκατέρου ἑκατέρου
ἔσται ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως. Πῶς οὖν ἄναρχος καὶ ἀΐδιος ὁ θεὸς καὶ
ὁ κόσμος, τὰς αὐτοπαραξίας ἔχοντες αὐτῶν ἀρχὰς τῆς ὑπάρξεως αὐ- C
τῶν; Τὸ αὐτοπάρακτον παραγωγῆς ἔχει σημασίαν τοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ
παραγομένου. Ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν τὸ παραγόμενον ἢ τῇ παρουσίᾳ πα-
ράγεται κατὰ μετάστασιν ἐκ τόπου εἰς τόπον, ἢ τῇ οὐσίᾳ παράγεται
κατὰ ποίησιν ἄγουσαν ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας εἰς ὕπαρξιν, μηδὲν δὲ

33. ποιῶν] Hoc Maranus legi vero ᾧ δὲ ποιεῖ: *eo autem quod voluit* pro vulg. ποιεῖ. Sylburgius *facit.*

secernitur a genitis. Et faciens deus exsistit, faciendo non secernitur. Sin etiam quo secernitur facit, sed per accidens nec per se: quomodo nihil accidit deo per accidens facienti? Si, quemadmodum cum globo simul subsistit concavum et convexum, sic cum deo simul subsistit mundus, erunt sane invicem alter alterius causa, deus mundi, mundus dei, haud aliter atque illa. Si nemo voluntate ea facit quae, etiamsi nollet, faceret tamen: quomodo ergo mundum deus voluntate fecit, quem, etiamsi nollet facere, necessario faceret? Si deus unum quidem est essentiâ, infinitus autem potentiâ, ea vero quae cum eo simul subsistunt neque unum juxta essentiam ejus neque infinita juxta potentiam ejus sunt: minime sane simul cum eo subsistunt. Deus semper perfectus est, semper potens est; atque in eo nihil est quod prius sit et posterius, in operibus autem ejus est utrumque. Si opera ejus composita sunt, quidquid vero compositum est ex simplicibus constituitur: etiam fieri nequit ut simul simplicia cum compositis exsistant; primum enim simplicia exsistunt, postea autem composita. Quemadmodum incusari non potest in deo potentiae infirmitas, quod plures mundos non creaverit, sed uno condito creatione supersederit: ita incusari non potest potentiae imperfectio, quod non simul atque ipse fuit mundum effecerit, sed quum voluit. Nihil differt quod per seipsum productum est ab eo quod per seipsum genitum est; sed si per seipsum productus est deus et per seipsum productus mundus, erunt per seipsos geniti et deus et mundus. Si, ut videmus repente coagulationem lacti advenire, ita repente esse mundo advenit: genitus sane erit mundus et translatus ex eo quod non erat in substantiam: nam *advenire* significat *fieri*. Si per seipsum productus est deus et per seipsum productus mundus, per se productio utriusque principium erit subsistentiae utriusque. Quomodo ergo principii expers et aeternus est deus et mundus, qui has per se productiones principia habent subsistentiarum suarum? Per seipsum produci significationem habet productionis ejus quod a seipso producitur. Sed quia quidquid producitur aut adventu producitur per transitionem e loco in locum, aut substantiâ producitur per creationem, quae illud quum non exsisteret ad

34. καὶ] Haec particula non otiosa est (Sylburg.), sed i. q. *etiam*.

τούτων πρόσεστι τῷ θεῷ, δῆλον ὅτι οὐκ ὀρθῶς αὐτὸν ὠνόμασεν ὁ ἀποκρινάμενος αὐτοπάρακτον· τὸ γὰρ αὐτοπάρακτον τοῦ ἑτερο- D
παράκτου τῷ ὅλως αὐτοπαράκτῳ οὐδὲν διαφέρει. Εἰ ἀδύνατον εἶναι τὸ ἀγένητον [35] ποιητόν, ἀδύνατον εἶναι τὸν κόσμον ἀγένητον καὶ τὸν ποιήσαντα αὐτὸν θεόν. Εἰ δὲ τῷ ποιητῷ διαφέρει ὁ κόσμος τοῦ θεοῦ, ἐξ ἀνάγκης καὶ τῷ γενητῷ διαφέρει· ποιητὸς γὰρ ὁ κόσμος, ἀποίητος δὲ ὁ θεός. Εἰ ὁ φυσικῇ ἀνάγκῃ τῷ ἀγενήτῳ συνυφιστάμενος ἀποίητός ἐστι, πῶς οὖν οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ Ἐποίησε ποιητὸν κόσμον ὁ θεός, ἀποίητον ὄντα καὶ ἀγένητον κατ' E
αὐτόν; Εἰ αὐτοπάρακτός ἐστιν ὁ κόσμος καὶ οὐ ποιητός, ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτοποίητός ἐστιν. Τοῦ αὐτοπαράκτου [36] τὸ αὐτογένητον καὶ αὐτοποίητον οὐδὲν διαφέρει· ἀλλ' εἰ αὐτοπάρακτος ὅ τε θεὸς καὶ ὁ κόσμος, αὐτογένητοι καὶ αὐτοποίητοι ἔσονται· εἰ δὲ τοῦ- 186
το ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν αὐτοπάρακτον μὲν τὸν ἄναρχόν τε καὶ ἀΐδιον θεόν, ἀγένητον δὲ καὶ αὐτοπάρακτον τὸν ποιητὸν κόσμον. Εἰ αὐτοπάρακτός ἐστιν ὁ κόσμος, οὐκ ἔστι θεοπάρακτος· καὶ εἰ μὴ θεοπάρακτος, οὐδὲ παρήγαγεν αὐτὸν ὁ θεός. Πῶς οὖν ὁ ἀποκρινάμενος, ὅταν λέγῃ προάγοντα μὲν τὸν θεόν, αὐτοπάρακτον δὲ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστι ψευδῆ καὶ ἀσύμβατα λέγων; Πολλῷ τοίνυν, φησί, τὸν θεὸν μᾶλλον οἰητέον ἀθρόως B
καὶ ἀχρόνως πάντα ποιεῖν, αὐτὸν μὲν ὄντα ἕν, τῇ δὲ ἀπειρίᾳ τῆς δυνάμεως τὰ διάφορα προάγοντα, καὶ αὐτὰ παντελῶς αὐτοπάρακτα τυγχάνοντα. Καὶ εἰ ἰσοδυναμεῖ τὸ ποιεῖν τῷ ποιήσειν, πῶς ὁ ἀναιρῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸ ποιήσειν, ὡς ἔμφασιν μὲν ἔχον τοῦ μέλλοντος χρόνου, νῦν τίθησιν ἐπ' αὐτοῦ τὸ ποιεῖν, τὴν αὐτὴν ἔχον τοῦ χρόνου ἔμφασιν; Εἰ δὲ σὺν τῇ ἐμφάσει τοῦ μέλλοντος χρόνου ἔχει τὸ [37] ποιεῖν καὶ τοῦ παρεληλυθότος τὴν C
ἔμφασιν, πῶς οὐκ ἔστιν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐργασίᾳ τοῦ χρόνου πάντα τὰ μέρη ὑπάρχοντα;

Ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας δ'.

Εἰ ἀδύνατον τῷ πρώην μὲν οὐκ ὄντι, ὕστερον δὲ ὄντι, συναΐδιον εἶναι τῷ ἀεὶ ὄντι, πῶς, εἰ γεννητὸς ὁ κόσμος, συναΐδιός ἐστι παρὰ τῷ θεῷ; D

35. ποιητόν] Codd. msti et editi inepte ἀποίητον.

36. τὸ αὐτογένητον] Maran. τὸ αὐτογέννητον, absque codicum au-

exsistentiam perduxit, nihil vero horum deo adest: patet responsorem non recte eum per seipsum productum nominasse; id enim quod per seipsum productum est ab eo quod ab alio productum est ipsa per se productione nihil prorsus differt. Si id quod ingenitum est factum esse non potest: fieri non potest ut mundus ingenitus sit et qui eum fecit deus. Sin mundus, quia factus est, a deo differt, necessario etiam, quia genitus est, differt; factus enim est mundus, non factus autem deus. Si qui naturali necessitate ingenito coexsistit infectus est, quomodo igitur falsum illud non est: Fecit deus mundum factitium, quum ex ipsius sententia infectus sit et ingenitus? Si mundus per seipsum productus est et non factus, necessario etiam per seipsum factus est. Id quod per seipsum est productum, id quod per seipsum genitum, id quod per seipsum factum, nihil differunt; at si per seipsos producti sunt et deus et mundus, per seipsos geniti et per seipsos facti erunt: quodsi hoc absurdum est, absurdum profecto etiam erit dicere per seipsum productum quidem deum, qui sine principio est et aeternus, ingenitum autem et per seipsum productum mundum, qui factus est. Si per seipsum productus est mundus, non est a deo productus: et si non a deo productus est, non produxit eum deus. Quomodo ergo responsor non falsa et secum pugnantia loquitur, quum dicit deum quidem producentem, mundum autem per seipsum productum? „Multo igitur magis," inquit, „putandum deum universe et absque tempore facere omnia, quum ipse quidem sit unum, infinita vero potentiâ diversa producat, quae quidem omnino per seipsa producta sint." Ac si *facere* idem valet atque *facturum esse:* quomodo qui *facturum esse* a deo tollit, ut significationem habens futuri temporis, nunc *facere* ei tribuit, quod eamdem habet temporis significationem? Quodsi *facere* non solum futuri sed etiam praeteriti temporis habet significationem: quomodo non insunt in dei operatione omnes temporis partes?

Quæstio christiana ad gentiles IV.

Si non potest id quod antea non fuit, postea autem fuit, coaeternum ei esse quod semper est: quomodo, si genitus mundus, coaeternus est apud deum?

cloritate. 37. ποιεῖν] Vitiose Maranus ποιεῖ edidit.

Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Ὅτι μὲν ἀδύνατον τὸ ἔγχρονον (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ πάλαι
μὲν μὴ ὄν, ὕστερον δὲ ὄν) ἀΐδιον εἶναι καὶ συναΐδιον τῷ ἀεὶ ὄντι,
δῆλον. Ὅτι δὲ καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου δείκνυται ὁ κόσμος ἀγέν-
νητος, καὶ τοῦτο παντί που δῆλον. Ἀλλ' εἴ τις ἐθέλοι λέγειν ὥς E
τινες τῶν παλαιῶν τὸν κόσμον [1] γεννητὸν καλοῦσιν, εἰ μὲν ἐπιπο-
λαίως σκέψοιντο [2] τοὺς λόγους, μέμψοιντο ἂν δικαίως τοὺς τοῦτο
λέγοντας· εἰ δὲ τὸ βάθος κατανοήσωσιν ἀκριβῶς τῶν λεχθέντων,
εὑρήσουσιν ἀκριβῶς καὶ σαφῶς ἀγέννητον τούτους τὸν κόσμον
ἀποφαινομένους. Αὐτοὶ γάρ, λέγοντες τήν τε παραδειγματικὴν καὶ 187
τὴν ποιητικὴν αἰτίαν ἀγέννητον εἶναι, δηλονότι καὶ τὸν κόσμον,
δημιούργημα τούτων ὄντα, σαφῶς ἀγέννητον ἀποφαίνουσι. Τοῖς
γὰρ παλαιοῖς ἀποδέδεικται τὰ καλούμενα πρός τι ἅμα τῇ φύσει
ὑπάρχειν. Ἐπεὶ οὖν ἥ τε εἰκὼν πρὸς τὸ παράδειγμα, καὶ τὸ παρά-
δειγμα πρὸς τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ δημιούργημα πρὸς τὸν δημιουργόν,
καὶ [3] ὁ δημιουργὸς πρὸς τὸ δημιούργημα, ἅμα τῇ φύσει ὑπάρξει·
εἰ τοίνυν ἀγέννητος ὁ δημιουργὸς [4] καὶ τὸ παράδειγμα ἀγέννητον,
καὶ ὁ κόσμος, τοῦ μὲν παραδείγματος εἰκὼν ὤν, τοῦ δὲ δημιουργοῦ
δημιούργημα. Ὅτι δὲ τὰ πρός τι ἅμα τῇ φύσει ὑπάρχει, σαφῶς B
πᾶσιν ἀποδέδεικται καὶ ὡμολόγηται, καὶ αὐτόθεν ῥάδιον γινώσκειν.
Τὸ γὰρ δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν τῶν πρός τι· ὥσπερ οὖν οὐκ ἐνδέχεται
δεξιὸν εἶναι μὴ ὄντος τοῦ ἀριστεροῦ, μηδὲ τὸ ἀριστερὸν ἐκτὸς τοῦ
δεξιοῦ, οὕτως οὐκ ἐνδέχεται τὸν δημιουργὸν εἶναι ἄνευ τοῦ δημι-
ουργήματος ἢ τὸ δημιούργημα ἄνευ τοῦ δημιουργοῦ. Εἰ οὖν ἀγέν- C
νητος ὁ δημιουργός, ἀγέννητον καὶ τὸ δημιούργημα. Εἰ δέ τις θέ-
λοι λέγειν ὅτι πρότερον μὲν ἦν ὁ δημιουργός, ὕστερον δὲ γέγονε
τὸ δημιούργημα, καὶ ἄλλῳ περιπεσεῖται ἀτόπῳ· εὑρεθήσεται γὰρ
δυνάμει εἶναι λέγων τὸν δημιουργὸν καὶ οὐκ ἐνεργείᾳ (ὅπερ οὐδὲν
ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸν θεὸν ἀτελῆ λέγειν), καὶ πρὸς τούτοις οὐδὲν ἧττον
συνυφίστασθαι τῷ δημιουργῷ τὸ δημιούργημα, δυνάμει [5] ὂν καὶ D
τοῦτο ὥσπερ ὁ δημιουργός, ἁπανταχοῦ τῶν πρός τι ὑφισταμένων

1. *γεννητὸν*] Codd. msti et editi *ἀγέννητον*. — Iidem paulo ante *ἀγένητος* pro *ἀγέννητος*.

2. *τοὺς λόγους*] Sic emendavit Stephanus lectionem codd. mstorum *τοῖς λόγοις*. Sed Maranus putavit scriptum fuisse, ut in Confut. c. 2. : *προσέχουσι τοῖς λόγοις*. — In *σκέψοιντο* sequentibusque verbis (*μέμψοιντο, κατανοήσωσιν, εὑρήσουσιν*)

Responsio gentilis ad Christianos.

Fieri quidem non posse perspicuum est ut temporarium (hac enim voce significatur id quod antea non fuit, postea autem fuit) aeternum sit, et ei quod semper est coaeternum. Ex hac vero etiam ratione mundum ingenitum demonstrari, id quoque cuilibet perspicuum est. Sed si quis dicere velit mundum a nonnullis veterum genitum vocari, merito reprehendantur qui id dicunt, si eorum dicta leviter considerentur: si vero accurate investigetur profundum eorum quae dixerunt, reperietur accurate et clare mundum ab iis ingenitum pronuntiari. Nam ipsi, quum dicant exemplarem et effectricem causam esse aeternam, utique etiam mundum, qui utriusque opificium est, clare aeternum pronuntiant. Demonstrarunt enim veteres ea quae vocantur relativa simul naturâ exsistere. Quoniam ergo et imago ad exemplar, et exemplar ad imaginem, et opificium ad opificem, et opifex ad opificium referuntur, haec simul naturâ exsistent: si ergo opifex ingenitus est et exemplar ingenitum, simul naturâ exsistet etiam mundus, qui exemplaris est imago et opificis opificium. Relativa autem simul naturâ subsistere clare omnibus probatum testatumque est: et inde facile cognoscitur. Nam dextrum et sinistrum relativa sunt; sicut ergo dextrum esse non potest si sinistrum non sit, neque sinistrum sine dextro, sic esse non potest opifex sine opificio aut opificium sine opifice. Quocirca si opifex ingenitus est, ingenitum etiam opificium. At si quis dicere velit prius quidem fuisse opificem, posterius autem opificium: alio etiam implicabitur absurdo; dicere enim reperietur potentiâ esse opificem neque actu (quod quidem aliud non est nisi deum imperfectum dicere), ac praeterea opificium nihilominus cum opifice subsistere, quod et potentiâ sit ut opifex, quum semper relativa simul pariter subsistant.

transitus est a numero singulari ad pluralem; antecessit enim εἴ τις ἐθέλοι λέγειν.

3. ὅ] Maran. mendose τό.

4. καὶ etc.] In Confut. c. 3. aptius exstat: καὶ τὸ παράδειγμα (scil. ἀγέννητον), ἀγέννητος καὶ ὁ κόσμος.

5. ὂν] Stephan. ὢν errore.

ἐπίσης. Εἰ μὲν οὖν ὁ δημιουργὸς δυνάμει, καὶ τὸ δημιούργημα
δυνάμει· εἰ δὲ ὁ δημιουργὸς ἐνεργείᾳ καὶ τέλειος, καὶ τὸ δημιούρ-
γημα ὁμοίως. Σαφῶς τοίνυν παντὶ δῆλον ὑπάρχει τὸ συνυφί-
στασθαι τῷ δημιουργῷ, καθὰ δημιουργός, τὸ δημιούργημα.

Ἔλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης.

1. Ὡς δείξας ἀποκρινάμενος ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ ἀποκρίσεσι E
τὸν κόσμον ἀγέννητον, οὕτως καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἀποκρίσει ἐπαγ-
γέλλεται δεῖξαι τὸν κόσμον ἀγέννητον· καίτοι ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ
ἀποκρίσεσιν οὔτε ἐκ τῶν φανερῶν τε καὶ γνωρίμων τοῦ κόσμου
ἐδογμάτισε τὴν ἀγενεσίαν, οὔτε διὰ τῆς ἀποδείξεως ταύτην ἔθηκεν,
ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν οἰκείαν αὐθεντίαν τὸ δοκοῦν αὐτῷ ἀπεφή- 188
νατο. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν παροῦσαν ταύτην ἀπόκρισιν, ἐν ᾗ πει-
ρᾶται δεῖξαι τὸν κόσμον ἀγέννητον, πρῶτον μέμνηται τῶν παλαι-
ῶν, γεννητὸν εἰρηκότων τὸν κόσμον· οὓς δικαίας μέμψεως ἔλεξεν
ἀξίους, γεννητὸν τὸν κόσμον εἰρηκότας, εἰ μὴ ταῖς ἑτέραις αὐτῶν
φωναῖς τὰς οἰκείας αὐτῶν φωνὰς ἀνέτρεψαν, λεγούσας τὸν κό-
σμον γεννητόν. Τοῦτο δὲ [6] οὐ δικαίας ἐστὶ μέμψεως ἀπαλλακτι-
κόν, ἀλλὰ ποιητικὸν μᾶλλον τῆς μεγάλης καὶ δικαίας μέμψεως, τὸ B
θεῖναι ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως τὴν φάσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν,
καὶ τὸ τοῖς οἰκείοις λόγοις μάχεσθαι [7] αὐτοὺς ἑαυτοῖς. Καὶ ταῦτα
μὲν εἰρήσθω εἰς ἔλεγχον τοῦ μὴ δικαίως κεχρῆσθαι τὸν ἀποκρινά-
μενον ταῖς ἀλλήλαις μαχομέναις φωναῖς, πρὸς ἀπόδειξιν συστα-
τικὴν τοῦ τὸν κόσμον εἶναι ἀγέννητον. Ἡμεῖς δὲ ἐξετάσωμεν τὰς
τῶν παλαιῶν ἐκείνων φωνάς, ἐν αἷς δεδειγμένως τὸν κόσμον ἀγέν-
νητον ἀποφαίνουσι, καθά φησιν ὁ ἀποκρινάμενος.

2. Ὅτι δέ, φησί, καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου δείκνυται ὁ κόσμος C
ἀγέννητος, καὶ τοῦτο παντί που δῆλον. Ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἐθέλοι λέ-
γειν ὥς τινες τῶν παλαιῶν τὸν κόσμον γεννητὸν καλοῦσιν, εἰ μὲν
ἐπιπολαίως προσέχουσι τοῖς λόγοις, μέμψοιντο ἂν δικαίως τοὺς τοῦ-
το λέγοντας· εἰ δὲ τὸ βάθος κατανοήσουσιν ἀκριβῶς τῶν λεχθέν-
των, εὑρήσουσιν ἀκριβῶς καὶ σαφῶς ἀγέννητον τούτους τὸν κό-
σμον ἀποφαινομένους. Αὐτοὶ γάρ, λέγοντες τήν τε παραδειγματι-

6. οὐ δικαίας] Maran. οὐκ ἀδίκου legendum censuit, reddens: *Hoc autem non iniquae reprehensionis propulsatio est.*

Quare si opifex potentiâ est, potentiâ quoque opificium; sin opifex actu et perfectus, similiter quoque opificium. Clare igitur cuivis patet simul cum opifice, quatenus opifex est, subsistere opificium.

Confutatio responsionis non recte institutæ.

1. Quasi demonstrasset responsor in aliis suis responsionibus mundum esse ingenitum, ita etiam in praesenti responsione pollicetur demonstraturum se mundum esse ingenitum; atqui in aliis responsionibus neque ex manifestis ac cognitis rebus mundum statuit esse ingenitum, neque demonstratione id effecit, sed tantum propria sua auctoritate sententiam suam pronuntiavit. Veniens autem ad praesentem hanc responsionem, in qua conatur demonstrare mundum esse ingenitum, primum meminit veterum, qui mundum genitum contenderunt: eosque, qui illud contenderunt, justa reprehensione dignos dixisset, si non proprias suas voces, quae mundum genitum dicunt, aliis vocibus evertissent. Hoc autem justa reprehensione non liberat, sed potius magnam et justam reprehensionem efficit, scilicet de mundi generatione affirmationem et negationem ponere, ac propriis vocibus secum pugnare. Atque haec quidem dicta sint ut probetur immerito responsorem usum esse vocibus secum invicem pugnantibus, quibus mundum esse ingenitum demonstraret. Nos autem veterum illorum expendamus voces, in quibus mundum ingenitum esse clare pronuntiant, ut ait responsor.

2. „Ex hac vero etiam," inquit, „ratione mundum ingenitum demonstrari, id quoque cuilibet perspicuum est. Sed etiam si quis dicere velit mundum a nonnullis veterum genitum vocari, merito reprehendantur qui id dicunt, si eorum dicta leviter considerentur: si vero accurate investigetur profundum eorum quae dixerunt, reperietur accurate et clare mundum ab iis ingenitum pronuntiari. Nam ipsi, quum dicant

7. αὐτοὺς ἑαυτοῖς] Codd. msti habent. Potior est lectio, quam in αὐτὸν ἑαυτοῖς, editi αὐτὸν ἑαυτῷ textu posui.

κὴν καὶ ποιητικὴν αἰτίαν ἀγέννητον εἶναι, δηλονότι καὶ τὸν κόσμον, D
δημιούργημα τούτων ὄντα, σαφῶς ἀγέννητον ἀποφαίνουσιν. Εἰ
κεῖται τοῖς παλαιοῖς τὸ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον, καὶ ἐπιπολαίως
μὲν νοούμενον τὸ κείμενον μένει ἀμετάβλητον, [8]βαθέως δὲ νοού-
μενον εἰς τὸ ἀντικείμενον μεταπίπτει, [9]διά τί μὴ τὴν παραδειγμα-
τικήν τε καὶ ποιητικὴν αἰτίαν, τὴν κειμένην τοῖς παλαιοῖς, ταῖς
ὁμοίαις προσοχαῖς τοῦ ἐπιπολαίως τῷ βαθέως χρησαμένου εἰς ἀν-
τικείμενον μεταβαλλομέναις χρησάμενος ὁ ἀποκρινάμενος τὸν γεννη- E
τὸν κόσμον, τὸν κείμενον τοῖς παλαιοῖς, εἰς τὸν ἀγέννητον μετέβαλεν,
ἵνα τοὺς τοῦτο εἰρηκότας δικαίας μέμψεως ἀπαλλάξῃ; Εἰ δὲ τοῦτο
ποιεῖν ἄτοπον, χρὴ ταῖς τῶν πραγμάτων φύσεσι νοῆσαι τῶν παλαι-
ῶν τοὺς λόγους, καὶ μὴ ταῖς διαφόροις προσοχαῖς μεταβαλλούσαις
τὰ κείμενα εἰς τὰ ἀντικείμενα. Εἰ ἄλλο τὸ παράδειγμα καὶ ἄλλο τὸ 189
κατὰ τὸ παράδειγμα (ἁπλοῦν γὰρ τὸ παράδειγμα, σύνθετον δὲ τὸ κατὰ
τὸ παράδειγμα), τὸ δὲ οὕτως ἄλλο καὶ ἄλλο ἐξ ἀνάγκης ἄλλοτε καὶ
ἄλλοτε, τὸ δὲ ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε, πρότερον καὶ ὕστερον, οὐ δύνα-
ται ἅμα εἶναι τῇ φύσει, οὐκ ἄρα ἅμα τῇ φύσει τὸ παράδειγμα καὶ
τὸ κατὰ τὸ παράδειγμα. Ὁ ἀποκρινάμενος ποτὲ μὲν κοινὸν δημιούρ-
γημα λέγει τὸν κόσμον τῆς τε παραδειγματικῆς αἰτίας καὶ τῆς ποιη- B
τικῆς, καί φησι· Δηλονότι καὶ τὸν κόσμον, δημιούργημα τούτων
ὄντα· ποτὲ δὲ τῆς μὲν ποιητικῆς δημιούργημα, τῆς δὲ παραδειγμα-
τικῆς εἰκόνα. Καὶ δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι οὔτε τῷ δημιουργῷ πρός
τί ἐστι καθὸ εἰκὼν ὁ κόσμος, οὔτε τῷ παραδείγματι καθὸ δημιούργη-
μα. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, οὐκ ἄρα ἀληθὲς τὸ τούτων εἶναι δημιούργημα
τὸν κόσμον. Εἰ τῷ παραδείγματι δημιουργεῖ [10]ὁ δημιουργὸς τὸν
κόσμον, βουλόμενος αὐτὸν δημιουργεῖ· ἀλλ' εἰ [11]τῷ εἶναι αὐτὸν
δημιουργεῖ, περιττὸν τὸ παράδειγμα, τοῦ εἶναι τὸν θεὸν ἀρκοῦν- C
τος πρὸς ποίησιν τοῦ ποιουμένου, καὶ [12]παράγει τὸ βούλημα· οὐ
γὰρ γίνεται βουλητὰ ἃ καὶ μὴ βουλομένου τοῦ ποιοῦντος ἐγίνετο.
Τοιοῦτον γὰρ τὸ ἔργον τῶν τῷ εἶναι ποιούντων. Ὁ θεὸς μὲν αὐ-
τός ἐστιν ἀγέννητος, τὸ δὲ παράδειγμα ἐγέννησεν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ

8. *βαθέως*] Codd. msti et Stephanus *εὐθέως*. Sed illud rescribendum esse patescit tum ex verbis quae sequuntur, tum ex Responsione, ubi pariter opponuntur *ἐπιπολαίως* et *τὸ βάθος κατανοεῖν*.

9. *διά τί* etc.] Locus Marano videtur fortasse ita sanandus: *διὰ τί μὴ κατὰ τὴν παραδειγματικὴν ... ἐπιπολαίως ἢ* (pro *τῷ*) *βαθέως*

exemplarem et effectricem causam esse aeternam, utique etiam mundum, qui utriusque opificium est, clare aeternum pronuntiant." Si veteres posuerunt mundum esse genitum, idque leviter consideratum manet immutabile, penitus autem vestigatum vertitur in contrarium: cur non in exemplari et effectrice causa, quam veteres posuerunt, responsor, simili levis et accuratae considerationis mutatione usus, mundum ingenitum, quem veteres posuerunt, in genitum mutavit, ut eos qui id dixerunt justa reprehensione liberaret? Quodsi id absurdum factu est, ex rerum naturis consideranda sunt veterum dicta, non ex diversis considerationibus ea quae statuta sunt in contrarium vertentibus. Si aliud est exemplar et aliud id quod ad exemplar factum est (simplex enim exemplar, compositum vero id quod ad exemplar), quod autem ita aliud atque aliud est necessario alias atque alias est, quod autem alias atque alias est, utpote prius et posterius, simul naturâ esse non potest: non sane simul naturâ exemplar et id quod ad exemplar. Responsor nunc mundum commune opificium dicit et exemplaris et effectricis causae, et ait: „Utique etiam mundum, qui utriusque opificium est:" nunc effectricis quidem opificium, exemplaris autem imaginem. Atque inde constat, neque ad opificem mundum referri quatenus imago est, neque ad exemplar quatenus opificium. Sed si ita est, non sane verum est eorum opificium esse mundum. Si exemplari opifex mundum condit, volens eum condit; sed si quia est eum condit, supervacaneum exemplar, quum satis sit deum esse ut fiat id quod fit, nec quidquam loci est voluntati: non enim voluntaria sunt quae etiamsi non vellet is qui facit tamen fierent. Tale est eorum opus qui faciunt quia sunt. Deus quidem ipse ingenitus est, exemplar autem genuit ex sua ipsius

νοησαμένου ... τὸν ἀγέννητον κόσμον ... εἰς τὸν γεννητὸν μετέβαλεν.

10. ὅ] Maranus omisit. Apud Morellum deest etiam δημιουργεῖ.

11. τῷ εἶναι] Stephan. (ex Reg.) τὸ εἶναι. Itidem paulo post τῶν τὸ (pro τῷ) εἶναι ποιούντων.

12. παράγει] H. e. *interit*, *supervacuum est* (= παρέλκει).

*διανοίας, τὸν δὲ κόσμον ἐδημιούργησεν ἐκ τῆς ὕλης κατὰ τὸ πα-
ράδειγμα. Ἀλλ' εἰ κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον, ἐπειδὴ δημιούργημα
τοῦ ἀγεννήτου δημιουργοῦ ἐστιν ὁ κόσμος, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς
ἀγέννητός ἐστιν, ἔσται ἄρα καὶ τὸ παράδειγμα ἀγέννητον, ἐπεὶ
γέννημα τοῦ ἀγεννήτου ἐστίν. Εἰ δὲ ἄτοπον τὸ λέγειν ἀγέννητον* D
*τὸ γέννημα, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν ἀγέννητον τὸ γεννητόν. Εἰ
διὰ τὸ εἶναι τὸν δημιουργὸν ἀγέννητον ἀνάγκη καὶ τὸ δημιούργη-
μα εἶναι ἀγέννητον, δῆλον ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀνάγκη εἶναι καὶ
ἀδημιούργητον τὸ δημιούργημα· ἀδημιούργητος γὰρ ὁ δημιουργός.
Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ λέγειν τὸν κόσμον ἀγέν-
νητον. Τὸ δημιουργητὸν* [13] *τοῦ γεννητοῦ λέξει μόνῃ διαφέρει,* E
*πράγματι δὲ οὐ διαφέρει· διὸ καθόλου ἀντιστρέφει ἀλλήλοις διὰ τὸ
εἶναι αὐτὰ ἐπίσης· εἴ τι γὰρ γεννητόν, τοῦτο ἐξ ἀνάγκης καὶ δη-
μιουργητόν, καὶ εἴ τι δημιουργητόν, τοῦτο ἐξ ἀνάγκης καὶ γεννη-
τόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδυνατόν ἐστι τὸν κόσμον εἶναι ἀγέννητον καὶ
γεννητόν (ἐπὶ παντὸς γὰρ ἢ τὴν φάσιν ἀληθῆ* [14] *εἶναι δεῖ ἢ τὴν* 190
*ἀπόφασιν), πῶς ἄρα τὸν κόσμον δυνατὸν εἶναι δημιουργητὸν καὶ
ἀγέννητον; Τὸ δὶς εἶναι τὸ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ ἐξ ἀνάγκης ἄλλοτε καὶ
ἄλλοτε· οἷον τὸ παράδειγμά ἐστιν ἐν τῷ θεῷ καὶ ἐν τῇ ὕλῃ, καὶ
ἐν τῷ θεῷ μὲν ἀποίητον, ποιητὸν δὲ ἐν τῇ ὕλῃ, καὶ ἐν τῷ θεῷ
μὲν οὐ κόσμος ἀλλὰ τοῦ κόσμου παράδειγμα, ἐν τῇ ὕλῃ δὲ κόσμος.
Ἀλλ' εἰ μὲν ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε, καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως, ἐξ ἀνάγκης
καὶ πρότερον καὶ ὕστερον. Εἰ δὲ πρότερον καὶ ὕστερον, δῆλον* B
ὅτι οὐ συναΐδιον.

3. *Τοῖς παλαιοῖς ἀποδέδεικται τὰ καλούμενα πρός τι ἅμα τῇ φύσει ὑπάρχειν. Ἐπεὶ οὖν ἥ τε εἰκὼν πρὸς τὸ παράδειγμα, καὶ τὸ παράδειγμα πρὸς τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ δημιούργημα πρὸς τὸν δημιουργόν, καὶ ὁ δημιουργὸς* [15] *πρὸς τὸ δημιούργημα, ἅμα τῇ φύσει τὰ τοιαῦτα ὑπάρξει· εἰ τοίνυν ἀγέννητος ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ πα-*

13. *τοῦ γεννητοῦ*] Codd. msti et editi *τοῦ δημιουργοῦ ἤγουν τοῦ γεννητοῦ*. Sed ille genitivus ad rem non quadrat; prodiit, una cum particula, ex fabrica librariorum. Sylburgius pro *δημιουργοῦ* reponi voluit *ποιητοῦ* (sic Quaest. III. *Conf.* c. 5. p. 185. E. *αὐτογένητον* et *αὐτοποίητον* copulantur), Maranus *δημιουργήματος*.

14. *εἶναι δεῖ*] Haec male desunt in codd. mstis et editis. Cf.

mente, mundum autem ex materia secundum exemplar condidit. Sed si, ut placet responsori, quandoquidem opus est ingeniti opificis mundus, idcirco et ipse ingenitus est: erit profecto etiam exemplar ingenitum, quia foetus est ingeniti. Sin absurdum est foetum ingenitum dicere: erit absurdum profecto etiam ingenitum dicere id quod genitum est. Si, quia opifex ingenitus est, necesse est etiam opus esse ingenitum, liquet hac ratione necesse esse ut etiam opus infectum sit; nam infectus opifex. Sin id absurdum est: erit absurdum profecto etiam mundum dicere ingenitum. Factum a genito differt sola voce, re non differt: quapropter inter se invicem convertuntur, quia paria sunt; nam si quid genitum est, id necessario quoque factum est, et si quid factum, id necessario quoque genitum. Sed quia fieri non potest ut mundus ingenitus sit et genitus (in omni enim re oportet aut affirmationem veram esse aut negationem): quomodo mundus potest esse factus et ingenitus? Id quod bis idem in alio est necessario alias atque alias est: velut exemplar est in deo et in materia, et in deo quidem infectum, factum autem in materia, et in deo non mundus est sed exemplar mundi, in materia autem mundus. Sed si alias atque alias est, et aliter atque aliter, necessario etiam prius et posterius. Sin prius et posterius, liquet non esse coaeternum.

3. „Demonstrarunt veteres ea quae vocantur relativa simul naturâ exsistere. Quoniam ergo et imago ad exemplar, et exemplar ad imaginem, et opificium ad opificem, et opifex ad opificium referuntur, haec simul naturâ exsistent: si ergo opifex ingenitus est et exemplar ingenitum, ingenitus est

Quaest. II. *Conf.* c. 8.: ἐπὶ παντὸς χρὴ ἢ τὴν φάσιν ἢ τὴν ἀπόφασιν εἶναι ἀληθῆ. Quaestt. Gentt. ad Christ. *Quaest.* I.: ἐπὶ παντὸς γὰρ ἀληθῆ τὴν κατάφασιν εἶναι δεῖ ἢ τὴν ἀπόφασιν. — Mox (post parenthesin) in codicibus πῶς desideratur.

15. πρὸς τὸ δημιούργημα] Codd. msti et editi πρὸς τὴν εἰκόνα δημιούργημα. Sed verba τὴν εἰκόνα in Responsione non exstant, „nec aliunde orta sunt quam ex incuria librariorum“ (Maran.).

ῥάδειγμα, ἀγέννητος καὶ ὁ κόσμος, τοῦ μὲν παραδείγματος εἰκὼν ὤν,
τοῦ δὲ δημιουργοῦ δημιούργημα. Οἷς παλαιοῖς ἀποδέδεικται τὰ πρός C
τι ἅμα τῇ φύσει, αὐτοῖς ἀποδέδοται τῆς εἰκόνος ὁ λόγος. Εἰκών,
φησίν, ἔστιν ἧς ἡ γένεσις διὰ μιμήσεως. Ἀλλ' εἰ κατὰ τὸν ἀποκρι-
νάμενον ἀγέννητός ἐστιν ὁ κόσμος, δῆλον ὅτι ἀπώλεσεν ὁ κόσμος
τῆς εἰκόνος τὸ ὄνομα, [16] καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρᾶγμα· ἐν ἀγενεσίᾳ
γὰρ ἀδύνατον τῷ κόσμῳ σώζειν τῆς εἰκόνος τὸν λόγον. Ὁ λέγων
τὸ δημιούργημα ἀγέννητον, ἐπειδὴ ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ ἀγέννητός
ἐστιν, ὀφείλει καὶ ἀδημιούργητον λέγειν τὸ δημιούργημα, ἐπειδὴ D
ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ ἀδημιούργητός ἐστιν· ἀντακολουθοῦσι γὰρ ἀλ-
λήλοις ἐξ ἀνάγκης, τῷ μὲν ἀγεννήτῳ τὸ ἀδημιούργητον καὶ τῷ ἀδη-
μιουργήτῳ τὸ ἀγέννητον. [17] Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ἄτοπον ἄρα
καὶ τὸ λέγειν δημιούργημα ἀγέννητον. Εἰ ἅμα τῇ φύσει τὰ πρός
τι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη συναγέννητον εἶναι τῷ δημιουργῷ τὸ δη-
μιούργημα, καθὰ τῷ ἀποκριναμένῳ δοκεῖ, ἀνάγκη ἄρα τὸν αὐτὸν E
τρόπον συναγέννητον λέγειν [18] τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ. Πρός τι
γὰρ καὶ ταῦτά ἐστι· πρὸς γὰρ τὸ γεννητὸν τὸ ἀγέννητον, καὶ πρὸς
τὸ ἀγέννητον τὸ γεννητόν. Εἰ δὲ τοῦ γεννητοῦ μὲν οὐκ ὄντος δυ-
νάμει ἔστι τὸ ἀγέννητον ἀγέννητον, ὄντος δὲ τοῦ γεννητοῦ ἐνεργείᾳ
ἔστιν ἀγέννητον τὸ ἀγέννητον, ἀνάγκη ἄρα καὶ ἐπὶ τοῦ δημιουρ-
γοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος καὶ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς εἰκό- 191
νος τοῦτο ὡσαύτως νοεῖν· καὶ οὐδὲν ἄτοπον συμβαίνει· ἣν γὰρ
ἔχει φύσιν τὸ πρός τι κατὰ τὸν δημιουργὸν καὶ τὸ δημιούργημα,
τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ κατὰ τὸ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον. Καὶ τὸ πρῶ-
τον καὶ ὕστερον τῶν πρός τί ἐστιν· πρὸς γὰρ τὸ πρῶτον τὸ ὕστε-
ρον καὶ πρὸς τὸ ὕστερον τὸ πρῶτον, καὶ ἅμα εἰσὶ τῇ φύσει δυνά-
μει ἢ τῇ φύσει ἐνεργείᾳ. Ἀλλ' εἰ κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον τὸ δη-
μιούργημα συναγέννητόν ἐστι τῷ ἀγεννήτῳ δημιουργῷ, ἐπειδὴ πρός B
τί ἐστι καὶ ἅμα τῇ φύσει, ἔσται ἄρα τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ τὸ γεν-
νητὸν συναγέννητον τῷ ἀγεννήτῳ θεῷ. Πρῶτος μὲν γὰρ ὁ θεός,
ὕστερον δὲ τὸ γεννητόν· καὶ ἔστιν ὡς πρός τι ἅμα τῇ φύσει τὸ

16. καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρᾶγμα] Langus interpres legit καὶ τί ὄνομα; scil. λέγω. Sylburgius censet praecedens commation τὸ ὄνομα expungendum esse; „quamquam etiam eo retento et assumta conditionali εἰ legi potest: καὶ εἰ τὸ ὄνομα, καὶ τὸ πρᾶγμα = *et si no-*

etiam mundus, qui exemplaris est imago et opificis opificium." Veteres, qui demonstrarunt relativa simul naturâ esse, iidem rationem imaginis reddiderunt. Imago, inquit, ea est cujus generatio per imitationem fit. Sed si, ut placet responsori, ingenitus est mundus, patet mundum amisisse imaginis nomen, immo rem ipsam cum nomine; in ingeniti enim notione non potest mundus servare imaginis rationem. Qui opus dicit ingenitum, quia opifex ejus ingenitus est, debet etiam infectum opus dicere, quia opifex ejus infectus est: sunt enim haec sibi invicem necessario consequentia, ingenito infectum et infecto ingenitum. Sin id absurdum est, erit absurdum profecto etiam opus ingenitum dicere. Si simul naturâ sunt relativa, et idcirco necesse est coingenitum esse opifici opus, ut responsori videtur: necesse est profecto eadem ratione coingenitum dicere ingenito id quod genitum est. Nam haec etiam relativa sunt; ad genitum enim refertur ingenitum, et genitum ad ingenitum. Quodsi genito non exsistente ingenitum potentiâ ingenitum est, et genito exsistente ingenitum actu ingenitum est: necesse est profecto et de opifice et opere et de exemplari et imagine idem pariter dicere: neque in ea re quidquam absurdi est; quam enim habet naturam relativum in opifice et opere, eamdem etiam in genito et ingenito habet. Sunt etiam relativa prius et posterius; nam posterius ad prius et prius ad posterius refertur, simulque naturâ exsistunt vel potestate vel actu. Sed si, ut placet responsori, opus coingenitum est ingenito opifici, siquidem relativa sunt simulque naturâ exsistunt: erit profecto hac ratione etiam genitum coingenitum ingenito deo. Prior enim est deus, posterius autem id quod genitum est: atque, ut relativa, simul naturâ sunt prius et posterius.

men amisit, amisit etiam rem."

17. *Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον*] Videlicet dicere infectum esse opus.

18. *τὸ γεννητὸν*] Msti et editi *τὸ ἀγέννητον*. Inepte. Nam infra: ...*ἔσται ἄρα τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ τὸ γεννητὸν συναγέννητον τῷ ἀγεννήτῳ θεῷ.*

πρότερον καὶ ὕστερον. Εἰ δέ, χωρὶς τοῦ ποτὲ μὲν δυνάμει, ποτὲ δὲ ἐνεργείᾳ, ἀδύνατόν ἐστι τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον εἶναι ἅμα τῇ φύσει, οὐδ' ἄρα τὸ δημιούργημα συναΐδιόν ἐστι τῷ δημιουργῷ οὔτε ἡ εἰκὼν τῷ παραδείγματι.

4. Ὅτι δὲ τὰ πρός τι ἅμα τῇ φύσει ὑπάρχει, σαφῶς πᾶσιν C
ἀποδέδεικται καὶ ὡμολόγηται, καὶ αὐτόθεν ῥᾴδιον γινώσκειν. Τὸ
γὰρ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν τῶν πρός τι· ὥσπερ οὖν οὐκ ἐνδέ-
χεται τὸ δεξιὸν εἶναι μὴ ὄντος τοῦ ἀριστεροῦ, μηδὲ τὸ ἀριστερὸν
ἐκτὸς τοῦ δεξιοῦ, οὕτως οὐκ ἐνδέχεται τὸν δημιουργὸν εἶναι ἄνευ
τοῦ δημιουργήματος ἢ τὸ δημιούργημα ἄνευ τοῦ δημιουργοῦ. Εἰ
οὖν ἀγέννητος ὁ δημιουργός, ἀγέννητον καὶ τὸ δημιούργημα. Εἰ
μὲν γάρ, ὥσπερ κατὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ὑπῆρχε τὸ δεξιὸν καὶ τὸ D
ἀριστερὸν ἐν τῷ ὅλῳ μέρει πρὸς ἄλληλα, οὕτως ὑπῆρχε καὶ ὁ δη-
μιουργὸς καὶ τὸ δημιούργημα κατὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἐν τῷ ὅλῳ
μέρει πρὸς ἄλληλα, εἶχεν ἂν χώραν τὸ ὑπόδειγμα, ᾧ χρησάμενος ὁ
ἀποκρινάμενος ἐπειρᾶτο δεῖξαι συναγέννητον τῷ δημιουργῷ τὸ δη-
μιούργημα· εἰ δὲ τὸ μὲν δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν κατὰ τὴν αὐτὴν
οὐσίαν ἐστὶν ἐν τῷ ὅλῳ μέρει πρὸς ἄλληλα, ὁ δὲ δημιουργὸς καὶ
τὸ δημιούργημα οὐκ ἔστι τοιοῦτον, δῆλον ὅτι ἀνοικείῳ ὑποδείγ- E
ματι ἐχρήσατο ὁ ἀποκρινάμενος, πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος
μηδεμίαν ἀναλογίαν ἔχοντι [19]πρὸς τὸ ὑποδεικνύμενον. Τῶν πρός
τι τὰ μὲν ἀλλήλων λέγονται ὅπερ λέγονται, οἷον ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ
λέγεται πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς λέγεται υἱός, τὰ δὲ οὐ λέ-
γονται ἀλλήλων ὅπερ λέγονται, ὡς τὸ εὐθὺ καὶ τὸ περιφερές,
ὧν ἐστι κοινὸν τὸ ποτὲ μὲν δυνάμει λέγεσθαι θάτερον ὅπερ 192
λέγονται, ποτὲ δὲ ἐνεργείᾳ, τὰ δὲ ἀμφότερα ἀεὶ ἢ δυνάμει ἐστὶν
ἢ ἐνεργείᾳ, ὡς τὸ κοῖλον καὶ τὸ κυρτόν, τὰ δὲ ἀεὶ ἐνεργείᾳ, ὡς
τὸ ἄνω καὶ κάτω. Τούτων οὐσῶν τῶν πρός τι τῶν διαιρέσεων,
ὅταν βουλώμεθά τινος ζητουμένου λῦσαι τὸ ἄπορον διὰ τοῦ πρός
τι, χρὴ πρῶτον καταμαθεῖν ποίας διαιρέσεως τῶν πρός τί ἐστι
τὸ ζητούμενον, εἶθ' οὕτως κατὰ τὴν φύσιν τῆς διαιρέσεως κα- B
τασκευάζειν [20]τὴν ἀναλογίαν, ἣν ἔχει τὸ ὑπόδειγμα πρὸς τὸ

19. πρὸς τὸ ὑποδεικνύμενον] Haec superfluunt et e margine in contextum videntur irrepsisse, nisi addamus, ut infra: λυτικὴν ἀπο-

Quodsi non possunt (praeterquam aliquando potentiâ, aliquando actu) simul naturâ esse prius et posterius: nec profecto opus coaeternum est opifici neque imago exemplari.

4. „Relativa autem simul naturâ subsistere clare omnibus probatum testatumque est: et inde facile cognoscitur. Nam dextrum et sinistrum relativa sunt; sicut ergo dextrum esse non potest si sinistrum non sit, neque sinistrum sine dextro, sic esse non potest opifex sine opificio aut opificium sine opifice. Quocirca si opifex ingenitus est, ingenitum etiam opificium." Si quidem, quemadmodum secundum eamdem substantiam dextrum et sinistrum in tota parte ad se invicem sunt, ita etiam opifex et opificium secundum eamdem substantiam in tota parte ad se invicem essent: locum haberet exemplum, quo utens responsor conatus est demonstrare coingenitum esse opifici opificium; sed si dextrum et sinistrum secundum eamdem substantiam in tota parte ad se invicem sunt, opifex autem et opificium non sic sunt: liquet responsorem usum esse exemplo non ad naturam rei apposito, quippe quum nullam habeat cum re demonstranda proportionem. Relativorum alia id quod dicuntur alterum alterius dicuntur, velut pater dicitur filii pater et filius dicitur patris filius, alia vero id quod dicuntur alterum alterius non dicuntur, ut rectum et rotundum, quorum commune est ut interdum potentiâ alterum dicatur id quod dicitur, interdum actu, alia autem utraque semper sunt potentiâ vel actu, ut concavum et convexum, alia semper actu, ut supra et infra. Quum constent hae relativorum divisiones, si velimus alicujus quaestionis difficultatem solvere per relativum, considerandum primum est ad quam divisionem relativorum pertineat id quod quaeritur, deinde pro natura divisionis adstruenda est proportio, quam habet exemplum cum re demon-

ρίας τοῦ ζητουμένου πρὸς τὸ ὑποδεικνύμενον. Maranus.

20. *τὴν ἀναλογίαν*] Codd. insti et Stephanus *τὴν ἀπολογίαν.*

ὑποδεικνύμενον· εἰ δὲ μή γε, εὑρεθήσεται τὸ ὑπόδειγμα ἀνοί-
κειον καὶ τὸ ἄπορον ἄλυτον. Εἰ ὁ δημιουργὸς καὶ τὸ δημιούρ-
γημα τῶν πρός τί ἐστι τῶν ἀλλήλων λεγομένων ὅπερ λέγονται
(δημιουργοῦ γὰρ τὸ δημιούργημα καὶ τοῦ δημιουργήματος ὁ δη-
μιουργός), ὁ δὲ ἀποκρινάμενος, βουλόμενος ὑποδείγματι δεῖξαι συν-
αγέννητον τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γεννητόν, ἔλαβεν εἰς τὴν τούτου δεῖξιν C
τὸ πρός τι τῶν ἀλλήλων μὴ λεγομένων (τὸ γὰρ δεξιὸν οὐ λέγεται
τοῦ ἀριστεροῦ οὔτε τὸ ἀριστερὸν τοῦ δεξιοῦ), δῆλός ἐστιν ὅτι
ἀνοικείῳ ὑποδείγματι ἐχρήσατο κατὰ τὴν φύσιν τοῦ δεικνυμένου
ἀναλογίαν οὐκ ἔχοντι λυτικὴν ἀπορίας τοῦ ζητουμένου πρὸς τὸ
ὑποδεικνύμενον.

5. Εἰ δέ τις θέλει λέγειν ὅτι πρότερον μὲν ἦν ὁ δημιουρ-
γός, ὕστερον δὲ γέγονε τὸ δημιούργημα, καὶ ἄλλῳ περιπεσεῖται
ἀτόπῳ· εὑρεθήσεται γὰρ δυνάμει εἶναι λέγων τὸν δημιουργὸν καὶ D
οὐκ ἐνεργείᾳ (ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸν θεὸν ἀτελῆ λέγειν), καὶ
πρὸς τούτοις οὐδὲν ἧττον [21] συνυφίστασθαι δημιουργῷ τὸ δημιούρ-
γημα, δυνάμει ὂν καὶ αὐτὸ [22] ὥσπερ ὁ δημιουργός, ἁπανταχοῦ
τῶν πρός τι ὑφισταμένων ἐπίσης. Εἰ μὲν οὖν ὁ δημιουργὸς δυ-
νάμει, καὶ τὸ δημιούργημα δυνάμει· εἰ δὲ ὁ δημιουργὸς ἐνεργείᾳ
καὶ τέλειος, καὶ τὸ δημιούργημα ὁμοίως. Σαφῶς τοίνυν παντὶ δῆ- E
λον ὑπάρχει τὸ συνυφίστασθαι τῷ δημιουργῷ, καθὸ δημιουργός,
τὸ δημιούργημα. Εἰ, ὥσπερ πρὸς τὸ δημιούργημα τὴν κατὰ τὸ
πρός τι σχέσιν ἔχει ὁ θεὸς ὡς δημιουργός, οὕτως ἔχει τὴν αὐτὴν
κατὰ τὸ πρός τι σχέσιν καὶ πρὸς τὸ γεννητὸν ὡς ἀγέννητος, καὶ
πρὸς τὰ ὕστερα ὡς πρῶτος, καὶ οὐδὲν ἀτελὲς ἔχει οὔτε ἐν τῇ ἀγε- 193
νεσίᾳ αὐτοῦ οὔτε ἐν τῇ πρωτείᾳ αὐτοῦ (οὐδενὶ γὰρ λόγῳ δυνατὸν
εἰπεῖν τὸν θεὸν ἀγέννητον ἀτελῆ ἢ πρῶτον ἀτελῆ, διὰ τὸ εἶναι
αὐτόν ποτε δυνάμει ἀμφότερα, ἀγέννητόν τε καὶ πρῶτον), οὕτως
οὐκ ἐνδέχεται ἀτελῆ εἶναι τὸν θεόν, πρότερον ὄντα δυνάμει δη-
μιουργόν. Εἰ δέ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν πρῶτον μὲν δυνάμει δημιουρ-
γόν, ὕστερον δὲ ἐνεργείᾳ, διαβάλλεται εἰς ἀτέλειαν, ἀνάγκη ἄρα
καί, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν πρῶτον μὲν δυνάμει ἀγέννητόν τε καὶ πρῶ-
τον, ὕστερον δὲ ἐνεργείᾳ, διαβληθῆναι αὐτὸν εἰς ἀτέλειαν. Εἰ B
δὲ ἄτοπον τὸ διαβάλλειν τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ ἀτελείᾳ τῆς ἀγενεσίας

21. *συνυφίστασθαι*] Codd. msti et editi *συνυφίσταται*. Mox ante

stranda; sin minus, reperiretur exemplum non aptum et difficultas non soluta. Si opifex et opificium ex iis relativis sunt quae alterum alterius dicuntur id quod dicuntur (est enim opificis opificium et opificii opifex), responsor autem, dum exemplo demonstrare vult coingenitum esse ingenito genitum, assumsit ad hujus rei demonstrationem relativum ex iis quae alterum alterius non dicuntur (dextrum enim non dicitur sinistri neque sinistrum dextri): liquet eum usum esse exemplo ad naturam rei demonstrandae non apposito, quippe quum proportionem cum re demonstranda non habeat quae difficultatem solvat.

5. „At si quis dicere velit prius quidem fuisse opificem, posterius autem opificium, is alio etiam implicabitur absurdo; dicere enim reperietur potentiâ esse opificem neque actu (quod quidem aliud non est nisi deum imperfectum dicere), ac praeterea opificium nihilominus cum opifice subsistere, quod et ipsum potentiâ sit ut opifex, quum semper relativa simul pariter subsistant. Quare si opifex potentiâ est, potentiâ quoque opificium; sin opifex actu et perfectus, similiter quoque opificium. Clare igitur cuivis patet simul cum opifice, quatenus opifex est, subsistere opificium.“ Si, quam habet relationem deus ad opificium ut opifex, eamdem habet et ad genitum ut ingenitus, et ad posteriora ut primus, nec tamen imperfectum quidquam habet aut ingeniti aut primi ratione (nullo enim modo dici potest deus ingenitus imperfectus aut primus imperfectus, quia utrumque nonnunquam est potestate, ingenitus nimirum et primus): ita neque imperfectus deus esse potest, quia prius potestate opifex fuit. Quodsi, quia prius est potestate opifex, posterius autem actu, desideratur ejus perfectio; profecto necesse quoque est, quia prius est potestate ingenitus ac primus, posterius autem actu, perfectionem ejus desiderari. Sin absurdum est deum vituperare quasi imperfecte ingenitus sit et primus: absurdum profecto est

δημιουργῷ Morell. et Maran. articulum τῷ omiserunt citra codicum auctoritatem.

22. ὥσπερ] Codd. msti ὅπερ.

τε καὶ πρωτείας, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ διαβάλλειν αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀτελείᾳ τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, διὰ τὸ μὴ ἅμα τῷ εἶναι αὐτὸν πεποιηκέναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ ὕστερον ὅτε ἐβούλετο· οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τὸν κατά τινα τοῦ πρός τι σχέσιν ἀτελῆ ὄντα μὴ κατὰ τὰς λοιπὰς πάσας τοῦ πρός τι σχέσεις ὁμοίως εἶναι ἀτελῆ. C

Ἐρώτησις χριστιανικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ε'.

Εἰ ἀγέννητος ὁ οὐρανὸς καὶ ἀγέννητος ὁ θεός, καὶ οἰκεῖ ἐν τῷ οὐρανῷ ὁ θεός, πῶς κατοικῶν ἐν τοῖς οὐκ αὐτοῦ ὁ θεὸς οὐχ ὑβρίζεται; Ὃν γὰρ οὐκ ἐποίησεν οὐρανόν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

Ἀπόκρισις ἑλληνικὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Ὅτι μὲν ἀγέννητος ὁ θεὸς καὶ ἀγέννητος ὁ οὐρανός, δῆλον D ἔκ τε τῶν ἐπιπολαίως τανῦν εἰρημένων καὶ ἐκ τῶν παρὰ πολλῶν γενναίως ἀποδεδειγμένων. Ὅτι δὲ τὸν θεὸν φάναι κατοικεῖν ἐν τῷ οὐρανῷ οὐκ ἔστιν εὔλογον, σκοπήσωμεν τῇδε. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ οἰκούμενον τοῦ οἰκοῦντος πρὸς σωτηρίαν γέγονεν· ὥστε, εἰ ὁ μὲν κόσμος οἰκητήριον, ὁ δὲ θεὸς οἰκῶν, δῆλον E ὅτι ὁ μὲν κόσμος σώζει τὸν θεόν, ὁ δὲ θεὸς σώζεται ὑπὸ τοῦ κόσμου, ὅπερ ἐστὶ πάντων ἀτοπώτατον. Ἄλλως τε τὸ κρεῖττον τοῦ καταδεεστέρου ἐστὶ περιεκτικόν, τὸ δὲ καταδεέστερον ὑπὸ τοῦ κρείττονος περιέχεται. Ἀλλὰ μὴν τὸ οἰκοῦν ὑπὸ τῆς οἰκήσεως περιέχεται, καὶ τὸν θεὸν ἄρα περιέξει τὸ οἰκητήριον· καὶ ἔσται 194 ἐκ τούτου τοῦ λόγου ὁ μὲν θεὸς ἐν τῇ χείρονι τάξει, τὸ δὲ δημιούργημα ἐν τῇ κρείττονι. Ἄλλως τε καὶ τὸ περιεχόμενον ἐν τόπῳ ἐστί, πᾶν δὲ ἐν τόπῳ ὂν σῶμά ἐστι· καὶ ὁ θεὸς ἄρα, εἰ ἐν τόπῳ ἐστί, σῶμα ἔσται. Πῶς οὖν συνέξει σῶμα ὂν ἔλαττον, καθὸ περιέχεται, τὸ μεῖζον σῶμα; Ἄτοπον λέγειν. Ὅτι δὲ τὸ οἰκοῦν ἐν τόπῳ περιεχόμενόν ἐστι τῇ οἰκίᾳ, παντί που δῆλον καὶ τῷ αὐτόθεν τυφλώττοντι. Τί οὖν; φαίης ἄν. Πῶς Ὅμη- B ρος λέγει τοῦ δημιουργοῦ οἴκημα τὸν οὐρανόν; [1]Ὅτι, πανταχοῦ μὲν τὴν ἔλλαμψιν τοῦ θεοῦ θεασάμενος περὶ τὸν κόσμον, οἴκησιν τὸν κόσμον ἐκάλεσε τοῦ θεοῦ, ὡς ὑποδοχὴν ὄντα τῆς ποιή-

1. Ὅτι ... π. τ. θεοῦ] Vulgo ἢ ὅτι ... π. τ. θεοῦ; Monitu Marani

etiam imperfectam illi potestatem effectricem affingere, quia non statim atque est mundum fecit, sed posterius quum ei visum est; non enim fieri potest ut qui in una aliqua relatione imperfectus est non etiam in aliis omnibus relationibus imperfectus sit.

Quæstio christiana ad gentiles V.

Si ingenitum est coelum et ingenitus deus, et in coelo deus habitat: quomodo deus in iis quae sua non sunt habitans non afficitur contumelia? Quod enim non fecit coelum, id ejus non est.

Responsio gentilis ad Christianos.

Ingenitum deum esse et ingenitum coelum perspicitur tum ex iis quae leviter modo disputata sunt tum ex iis quae a multis egregie demonstrata sunt. Illud autem a ratione alienum esse ut deus in coelo dicatur habitare, hîc consideremus. Primum quidem quod habitatur ad salutem habitantis factum est: quare, si mundus quidem habitatio est, deus autem habitator, mundus videlicet deum servat et deus a mundo servatur, quod sane omnium absurdissimum est. Praeterea quod praestantius est continens est inferioris, quod autem inferius est a praestantiore continetur. Porro habitator habitatione continetur, ac deum profecto continebit habitatio: eritque ob eam causam deus deteriori conditione, opificium autem meliori. Insuper quod continetur in loco est, quidquid autem in loco est corpus est: ac proinde deus, si in loco est, corpus erit. Quomodo igitur corpus quod minus est, quatenus continetur, majus corpus continebit? Absurdum id dictu est. Id autem quod in loco habitat contineri domicilio, cuilibet manifestum est etiam sponte caecutienti. Quid igitur? inquies. Quomodo Homerus opificis domicilium appellat coelum? Quia, ubique dei circa mundum splendorem intuens, mundum appellavit domicilium dei, ut omnis dei operationis et effe-

illud ἢ delevi. Fortasse διότι scriptum erat, ut paulo infra.

σεως καὶ δημιουργίας πάσης τοῦ θεοῦ. Ἐξαιρέτως δὲ τὸν οὐρανὸν καλοῦσι, διότι τοῦ παντὸς κόσμου τὸ ἀκρότατον τὸν οὐρανὸν πᾶσιν εἶναι ὡμολόγηται.

Ἔλεγχος τῆς ἀποκρίσεως οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης. C

1. Τὸ λέγειν δημιουργὸν μὲν τὸν θεόν, ἀδημιούργητον δὲ τὸν κόσμον· τὸ γὰρ ἀδημιούργητον ἴσον δύναται τῷ ἀγεννήτῳ, τῶν ἰσοδυναμούντων ἀκώλυτος ἡ μετάληψις· καὶ τὸ λέγειν Ὁ ἀδημιούργητος θεὸς ἀδημιούργητα ποιεῖ, ὃ ἴσον ἐστὶ τῷ τὸν ἀγέννητον θεὸν ἀγεννήτως ἀγέννητα ποιεῖν· καὶ τὸ λέγειν ἀΐδιον μὲν τὸν θεόν, συναΐδιον δὲ τὸν κόσμον, καὶ ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας εἰς ὕπαρ- D
ξιν τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον αὐτοπαράκτως παραγόμενον· τὸ γὰρ αὐτοπάρακτον, ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου λεγόμενον, ταύτην ἔχει τὴν δήλωσιν· καὶ τὸ λέγειν αὐτοπάρακτον καὶ ἑτεροφρούρητον τὸν κόσμον· τὸ γὰρ θεοφρούρητον δηλοῖ τὸ ἑτεροφρούρητον (ἕτερος γὰρ ὁ κόσμος καὶ ἕτερος ὁ θεὸς ὁ τὸν κόσμον φρουρῶν, ὃν αὐτοπάρακτον ὄντα ἀναγκαίως ἐχρῆν καὶ αὐτοφρούρητον εἶναι)· καὶ τὸ λέγειν τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον ἀγεννήτους καὶ αὐτογεν- E
νήτους· τὸ γὰρ αὐτοπάρακτον, ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου λεγόμενον, δηλοῖ τὸ αὐτογέννητον· καὶ τὸ λέγειν Ποιήσας τάδε ὁ θεός, καὶ πάλιν τὸ Οὐκ ἐποίησεν· ἔγχρονον γὰρ ὡς τὸ ἐποίησεν οὕτως καὶ τὸ ποιήσας· καὶ τὸ λέγειν ἀϊδίως συνυφίστασθαι ἀδιαστάτως τῷ θεῷ τὸν κόσμον, τὸν ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους γεννητῶς διὰ συνθέσεως τὴν ὕπαρξιν παρὰ τοῦ δημιουρ- 195
γοῦ λαβόντα· καὶ τὸ λέγειν ἄφθαρτον καὶ φθαρτὸν εἶναι τὸν κόσμον· ἄφθαρτον μὲν τῷ εἶναι, φθαρτὸν δὲ τῷ φρουρεῖσθαι· καὶ τὸ λέγειν Γίνεται ὁ κόσμος, τὸ δὲ γεννητὸν ἔγχρονον, καὶ τὸ ἔγχρονον φθαρτόν· καὶ τὸ λέγειν πάσης ποιήσεώς τε καὶ δημιουργίας θεοῦ ὑποδοχὴν εἶναι τὸν κόσμον, καὶ τὸ φθαρτῶν μὴ εἶναι δημιουργὸν τὸν θεόν· ὁ γὰρ θεὸς κατὰ τὸν ἀποκρινάμενον οὐδὲν ἔγχρονον ποιεῖ, τὰ δὲ γεννητὰ καὶ ἔγχρονα πάντα κατ' αὐ- B
τόν ἐστιν ἀεὶ φθαρτά· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα οὐκ ἔστιν ἀνδρῶν τῶν κατὰ τὴν εἴδησιν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως διὰ γενναίας ἀποδείξεως τὰ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου ἀποδεικνύντων, ἀλλὰ ῥιψοκινδύνων ἀνθρώπων τῶν κατὰ τὴν ἀναισχυντίαν τὸ δοκοῦν αὐτοῖς περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου ἀποφαινομένων.

ctionis receptaculum. Praecipue autem coelum nominant, quia totius mundi summum esse coelum omnes confitentur.

Confutatio responsionis non recte institutæ.

1. Dicere deum quidem opificem, mundum autem infectum: infectum enim idem valet atque ingenitum, et eorum quae idem valent libera est transmutatio; et dicere „Infectus deus infecta facit,“ quod idem est ac dicere ingenitum deum ingenite ingenita facere; et dicere deum quidem aeternum, mundum autem coaeternum, ac deum et mundum quum non essent ad esse per se productos fuisse: illud enim *per se productum*, de deo et mundo dictum, eamdem habet significationem; et dicere mundum per se productum et ab altero custoditum: id enim quod a deo custoditur ab alio custodiri patet (nam alius mundus et alius deus custodiens mundum, quem per se productum necessario etiam per se custoditum dicere oportuit); et dicere deum et mundum ingenitos et per se genitos: illud enim *per se productum*, de deo et mundo dictum, idem valet ac *per se genitum*; et dicere „Deus qui haecce fecit,“ et rursus „Non fecit:“ temporarium enim est illud *fecit* non secus ac *qui fecit*; et dicere ab aeterno simul cum deo sine intervallo mundum subsistere, qui ex materia et forma genite per compositionem ab opifice exsistentiam accepit; et dicere incorruptibilem et corruptibilem esse mundum: incorruptibilem quidem quia est, corruptibilem vero quia custoditur; et dicere „Fit mundus, quod autem fit temporarium est, et quod temporarium corruptibile;“ et dicere omnis operationis et effectionis dei receptaculum esse mundum, et corruptibilium non esse opificem deum: deus enim, ut placet responsori, nihil temporarium facit, genita autem et temporaria omnia, ut eidem placet, semper corruptibilia sunt: — haec et similia non virorum sunt qui perspecta rerum natura egregie ea quae ad deum et mundum spectant demonstrent, sed temerariorum hominum qui impudenter id quod ipsis videtur de deo et mundo pronuntiant.

2. Τὸ δὲ κακίζειν μὲν τῆς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ οἰκήσεως τὴν λέξιν, ὡς μὴ πρέπουσαν θεῷ, ἀνθρώπων ἐστὶν [2] οὐκ ἐχόντων C
τῶν ἀτόπως λεγομένων τὴν αἴσθησιν· ἡ γὰρ κακέμφατος λέξις κακέμφατον ἔχει καὶ τὴν ἔννοιαν. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐθήκαμεν ἐν τῇ ἐρωτήσει τὸν τρόπον τῆς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ οἰκήσεως, ὃν ὁ ἀποκρινάμενος διέβαλεν, ἀλλὰ τὸ Εἰ ἀγέννητός ἐστιν ὁ οὐρανός, οὐκ ἔστι τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ λέγοντες κατοικεῖν τὸν θεὸν ἐν αὐτῷ ἐφ' ὕβρει λέγουσι τοῦ θεοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ οὐρανῷ οὐκ αὐτοῦ. Οἶκον δὲ καὶ θρόνον λέγομεν τοῦ θεοῦ τὸν οὐρανόν, οὐχ ὡς τοῦ D
θεοῦ τούτου πρὸς οἴκησιν ἢ πρὸς καθέδραν χρήζοντος, ἀπεριγράπτου καὶ ἀνενδεοῦς παντελῶς ὑπάρχοντος· ἀλλ' ἵνα μή, πρὸς τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως καὶ τὸ ἄφθαρτον τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀφορῶντες, θεὸν τοῦτον ἢ ἰσότιμον θεῷ ὑπολάβωμεν, διὰ τοῦτο ὀνομάζομεν αὐτὸν οἶκον καὶ θρόνον τοῦ θεοῦ, ταύταις ταῖς ὀνομασίαις πάσης τῆς πρὸς τὸν θεὸν κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς τῆς οὐσίας προσηγορίας κοινωνίας αὐτὸν χωρίζοντες. Ὥσπερ E
γὰρ ὁ οἶκος καὶ ὁ θρόνος ὕστερός ἐστι τοῦ πεποιηκότος αὐτόν, οὕτως καὶ ὁ οὐρανὸς ὕστερός ἐστι τοῦ θεοῦ, ὡς γεννητὸς τοῦ ἀγεννήτου. Καὶ εἰ ἄφθαρτον λέγομεν τὸν οὐρανὸν τονῦν, οὐ συνωνύμως αὐτὸν τῷ θεῷ ὀνομάζομεν ἄφθαρτον· ὁ μὲν γὰρ θεὸς ἀκτίστως ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας καὶ ἀϊδίως τὸ ἄφθαρτον ἔχει, ὁ δὲ οὐρανὸς κτιστῶς ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ βουλήσεως ἔχει τὸ ἄφθαρτον πρὸς τὴν χρείαν τῶν τῇδε, καὶ πληρωθείσης τῆς χρείας εἰς 196
ἕτερον τρόπον ἀφθαρσίας μεταφέρεται· ὁ γὰρ δεδωκὼς αὐτῷ θεὸς σώματος μέγεθος, ὅσον ἠβουλήθη καὶ οὐχ ὅσον ἠδυνήθη (ἠδύνατο γὰρ ποιῆσαι αὐτὸν τῷ μεγέθει πολὺ μείζονα ἢ ὅπερ ἐστί), νῦν αὐτὸς αὐτὸν ἔταξε τῷ οἰκείῳ ὅρῳ ἐν ἀφθαρσίᾳ διαμένειν, [3] ἕως τοῦ καιροῦ τῆς τῶν ὄντων εἰς τὸ κρεῖττον μεταποιήσεως κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, τῶν ἐκ διδασκαλίας τοῦ γνω- B
σθέντος αὐτοῖς θεοῦ θεὸν ἐγνωκότων [4] καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀποκριναμένου.

2. οὐκ] Codd. msti et editi τῶν. Illud Maranus commendavit.

3. ἕως ... μεταποιήσεως] Cf. Quaest. I. not. 16..

2. Vituperare autem eam quam dicimus dei in coelo habitationem, ut deo indecoram, hominum est non intelligentium quid sit absurde dictum; vitiosa enim dictio vitiosum quoque habet sensum. Nos autem non posuimus in interrogatione vituperatum a responsore modum, quo deus habitat in coelo, sed sic: Si ingenitum est coelum, non est dei, et qui dicunt deum in eo habitare id in contumeliam dei dicunt habitantis in coelo non suo. Domum autem et solium dei dicimus coelum, non quod deus eo ad habitandum aut ad sedem indigeat, quum omnino incircumscriptus ac nullius rei indigus sit; sed ne, magnitudinem illius subsistentiae et incorruptibilitatem substantiae intuentes, deum illud aut honore par deo suspicemur, propterea vocamus illud domum et solium dei, his nominibus ab omni illud cum deo secundum substantiam et substantiae appellationes communione excludentes. Quemadmodum enim domus et solium posteriora sunt eo qui ea fecit, ita coelum quoque posterius est deo, ut genitum ingenito. Quodsi coelum in praesentia incorruptibile dicimus, non itidem ut deum incorruptibile dicimus; nam deus increate ex sua ipsius essentia et sempiterne habet incorruptibilitatem, coelum autem create ex dei voluntate habet incorruptibilitatem ad usum praesentis status, et impleto usu in alium transfertur modum incorruptibilitatis: nam qui dedit ei deus corporis magnitudinem, quantam voluit neque quantam potuit (potuisset enim illud multo majus facere quam est), nunc ipse statuit ut propriis finibus circumscriptum in incorruptibilitate permaneat, usque ad tempus rerum in melius transmutationis secundum fidem orthodoxorum, qui ex doctrina cogniti ipsis dei deum, ut etiam responsor testatur, cognoverunt.

4. καὶ κατὰ τὴν μ. τοῦ ἀποκρ.] Cf. Quaest. I. not. 21.. Sine necessitate Maranus (in Add.) voluit καὶ deleri.

[1] ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ

περὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.

α΄. Πόθεν δῆλον εἰ ἔστι τι ἀσώματον, καὶ εἰ ἔστιν ἀσώματον; P. 199 ed. Mor et Col.

β΄. Πόθεν δῆλον ὅτι αὐτὸ ἐφ᾽ ἑαυτοῦ δύναται εἶναι ἐκτὸς σώματος, καὶ εἰ ἔστιν αὐτὸ ἐφ᾽ ἑαυτοῦ ἀσώματον;

γ΄. Πόθεν δῆλον εἰ ἔστι κάλλιον τὸ ἀσώματον τοῦ σώματος, καὶ εἰ οὐ κάλλιον τὸ ἀσώματον τοῦ σώματος; C

δ΄. Τί ἐστι τὸ ἀσώματον, πότερον ψυχὴ ἢ κρεῖττον ψυχῆς οἷον θεός;

ε΄. Καὶ τίνι διαφέρει ψυχὴ θεοῦ;

ς΄. Καὶ πόθεν δῆλον εἰ ὅλως ἔστι θεός;

ζ΄. Καί, εἰ ἔστι θεός, ζητητέον εἴτε ποιεῖ εἴτε ἐποίησέ ποτε εἴτε καὶ μέλλει ποιεῖν τὸ ὅ τί ποτε;

η΄. Καὶ εἴτε ἐποίησεν εἴτε ποιεῖ εἴτε ποιήσει;

θ΄. Καὶ τί ποιεῖ καὶ πῶς ποιεῖ, εἴτε μετὰ βουλῆς εἴτε καὶ ἄνευ βουλῆς;

ι΄. Καί, εἰ μετὰ βουλῆς, ὀργάνῳ κεχρημένος ἢ ἄνευ ὀργάνου; D

ια΄. Καί, εἰ ἄνευ βουλῆς, πότερον ἀλόγως ποιεῖ ἄνευ διανοίας καὶ ἐπισκέψεως ἢ μετά τινος ἐπικρίσεως;

ιβ΄. Καί, εἰ μετὰ ἐπικρίσεως, τίνος ἐνδείᾳ ἐπικρίσεως δεῖται; Εἰ δὲ ἀκρίτως, ποίῳ τῷ λόγῳ διερευνητέον;

ιγ΄. Καί, εἰ δοίημεν γίνεσθαί τι παρ᾽ αὐτοῦ, πότερον τὸ γι-

1. *ΤΟΥ...ΜΑΡΤΥΡΟΣ*] Hæc verba in codd. editis desiderantur. De

SANCTI JUSTINI PHILOSOPHI ET MARTYRIS

QUÆSTIONES GENTILES AD CHRISTIANOS

de incorporeo et de deo et de resurrectione mortuorum.

1. Unde patet an aliquid sit incorporeum, et an sit incorporeum?

2. Unde patet ipsum in seipso esse posse extra corpus, et num sit ipsum in seipso incorporeum?

3. Unde patet an corpore pulchrius sit incorporeum, et an corpore non pulchrius incorporeum?

4. Quid est incorporeum: utrum anima an melius animâ velut deus?

5. Et qua re differt anima a deo?

6. Et unde patet an prorsus sit deus?

7. Et, si deus est, quaerendum num faciat feceritve aliquando facturusve sit quidpiam aliquando?

8. Et an fecerit faciatve facturusve sit?

9. Et quid faciat et quomodo faciat: num sua voluntate an praeter voluntatem?

10. Et, si sua voluntate, num instrumento usus an sine instrumento?

11. Et, si praeter voluntatem, utrum praeter rationem facit sine cogitatione et consideratione an cum aliquo judicio?

12. Et, si cum judicio, qua re indigens judicio opus habet? Sin absque consideratione, quanam ratione investigandum?

13. Et, si demus fieri quidquam ab eo, num id quod

libri inscriptione in codd. mstis (in Reg., Clar., Mon.) vid. Prolegomena.

νόμενον ἄφθαρτον ἢ φθαρτόν; Καί, εἰ μὲν [2] ἄφθαρτον, ἀπο- E
ροῦμεν εἰ τὸ ὅλως γενητὸν ἄφθαρτον δύναται εἶναι [3] καὶ ποίῳ τῷ λόγῳ; Καί, εἰ φθείρεται, τί διαφέρει τὰ [4] τοῦ ἀθανάτου ἔργα τῶν ἀνθρωπίνων; [Καὶ γὰρ] πολλαπλασίονα χρόνον πολλάκις πολλὰ τούτων διαμένει, τοῦ ποιήσαντος αὐτοῦ φθαρέντος, 200
αὐτὰ ἄφθαρτα, [5] ὡς ἐπ' οἰκοδομῶν [ἔστιν ἰδεῖν καὶ τῶν] τοιούτων.

ιδ'. Καί, εἰ φθείρεται τὸ γινόμενον παρὰ τοῦ θεοῦ, τίνος κακίᾳ φθείρεται, τοῦ ποιήσαντος ἢ τοῦ γεγονότος ἤ τινος ἔξωθεν ὑπεναντίου γινομένου τῷ ποιήσαντι; Ὅ τι δ' ἂν αὐτῶν ὑποθώμεθα, δῆλον ὅτι τοῦ ποιήσαντος ἡ κακία. Εἴτε γὰρ τὸ γεγονὸς διά τινα ἔμφυτον ἑαυτοῦ κακίαν ὀφείλει φθαρῆναι, ὁ ποιήσας αἴτιος, ὅτι τοιοῦτον αὐτὸ ἐποίησεν, ὥστε ὑπολιμπάνεσθαι B
[6] ἐν αὐτῷ κακόν τι· εἴτε ἔξωθέν ἐστί τι ὑπεναντίον τῷ ποιήσαντι, καὶ οὕτως κακίᾳ τοῦ πεποιηκότος, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι κατακρατεῖν τῶν ἐναντίων· εἴτε ἐκ τοῦ ποιήσαντος ἡ κακία, πρόδηλον ὡς αὐτὸς ὁ κακός. Ταῦτα μὲν περὶ τούτων τέως ἐκ πολλῶν ὀλίγα· εἰ γὰρ ἐθέλομεν, ζητητέον καὶ τί ἐστι σῶμα καὶ ἐκ τίνων τὸ σῶμα, καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀπορίας. Ταῦτα δὲ τέως ἐάσαντες, ὡς C
ἐνούντων μηδὲν τῶν ἀπόρων, [7] ζητοῦμεν τῶν γενναιοτέρων ἕν τι θαύματος ἀξιούμενον ἀπὸ τῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγων· ἓν γάρ τι τῶν [8] οὐκ εὐτελῶν ἀπόρων, τῶν παρὰ τοῖς λιθοκαρδίοις κινουμένων, ἔστι καὶ τοῦτο.

Εἰ γὰρ δεῖ, φησί, σώους ἀνίστασθαι τοὺς τετελευτηκότας, πῶς, εἰ συμβαίη ἄνθρωπον ἀποθανεῖν εἰς θάλατταν, εἶτα βρωθέντα τοῦτον ὑπὸ ἰχθύων αὖθις ὑπὸ ἄλλων ἀνθρώπων καταβρωθῆναι διὰ μέσων τῶν ἰχθύων, πῶς ἂν ἀναλάβοι τὰς σάρκας τὰς D

2. ἄφθαρτον] Codd. msti et editi φθαρτόν.

3. καὶ] Deest in codicibus, et mstis et editis. Maranus conjecit καὶ ποίῳ λόγῳ, omisso articulo. Sed is infra quoque, in repetita Quaestione, comparet; et paulo ante eadem formula exstat: ποίῳ τῷ λόγῳ.

4. τοῦ ἀθανάτου] H. e. θεοῦ. — Mox codd. msti et editi: ἀνθρωπίνων * πολλαπλασίονα. In spatio vacuo haud dubie scribendum est καὶ γάρ.

5. ὡς etc.] Codd. msti et editi: ἢν (Maran. ἦν) τέως ὡς ἐπ' οἰκοδόμων * τοιούτων. Sylburgius, verbis ἢν τέως deletis, vult sic scribi: ὡς ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν τοι-

fit incorruptibile an corruptibile? Et, si quidem incorruptibile, dubitamus an quod omnino factum sit incorruptibile esse possit et qua ratione? Et, si interit, qua re differunt immortalis opera ab humanis? Etenim horum multa saepe ad multiplicata tempora, eo a quo facta sunt corrupto, permanent ipsa incorrupta, ut in aedificiis licet cernere et similibus.

14. Et, si interit quod a deo factum est, cujus pravitate interit, factorisne an ejus quod factum est an cujuspiam externi qui factoris est adversarius? Quodcunque vero horum posuerimus, patet conditoris fore pravitatem. Sive enim id quod factum est ob insitam sibi pravitatem exitio est obnoxium, conditor in causa erit, quod tale ipsum condiderit, ut pravi aliquid in eo residuum esset; sin extrinsecus aliquid est quod creatori adversetur, sic quoque creatoris pravitas erit, propterea quod vincere contraria nequeat; tum autem si creatoris pravitas est, liquet eum esse vitiosum. Atque haec de hisce in praesentia ex multis pauca; nam si vellemus, quaerendum etiam esset quid sit corpus et quibus rebus constet corpus, et quae de his moventur dubia. His vero nunc relictis, tamquam in iis nihil esset dubii, quaerimus praestabilius quidpiam, quod admiratione dignum habetur, ex ea quae de resurrectione est disputatione; haec enim una est ex gravibus quaestionibus, quae ab hominibus saxeo corde praeditis moventur.

15. Nam si, inquit, homines mortuos resurgere oportet integros: quomodo, si accidat ut homo in mari pereat, ac deinde a piscibus voratus rursus aliis hominibus, qui pisces eos ederint, esca fiat, — quomodo, inquam, carnes suas

οὔτων ἰδεῖν ἐστι. Assentitur Maranus, nisi quod *οἰκοδόμων (in architectis)* retinet.

6. *ἐν αὐτῷ*] H. e. *τῷ γεγονότι.* Vulgo *ἐν ἑαυτῷ.*

7. *ζητοῦμεν τ. γ. ἕν τι ϑ. ἀξιούμενον*] Sic sanavi lectionem codd. mstorum et editorum *τέως τ. γ. ὄντι ϑ. ἀξιουμένῳ.* Sylburgius proposuit *ἕν τι ϑ. ἄξιον προβαλούμεϑα* (sic) *ἀπὸ τῶν* etc.. Maranus maluit *ζητητέον τ. γ. τι καὶ ϑ. ἄξιον.* Idem paulo ante pro *ἐνούντων* legendum *ἀννόντων* suspicatus est, et forte etiam *εἰς λύσιν τῶν ἀπόρων.*

8. *οὐκ*] Abest a textu vulgato.

εἰς ἄλλους ἀνθρώπους καταδαπανηθείσας; Ἢ γὰρ τοῦτον ἀνάγκη παρὰ τὰς σάρκας ἀναστῆναι, ἃς ἔφαγον οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι διὰ μέσων τῶν ἰχθύων, καθὼς πολλάκις εἴρηται, ἢ ἐκείνους, μέλη τῶν ἑαυτοῦ σαρκῶν ἀπαιτουμένους, ἀποθέσθαι καὶ ἐλλιπεῖς γενέσθαι, ἵνα ἀποπληρώσωσι τὸ ἐλλεῖπον τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀδίκως καταβρωθέντων. Καὶ ταῦτα οἷα γελῶντες οἱ λιθοκάρδιοί φασιν. Ἐγὼ δὲ παρακαλῶ
ἐκτὸς ἀπορίας κατασκευαστικὸν λόγον τῆς ἀναστάσεως μαθεῖν, τὸν E
ἐξ ἀνάγκης ἀποδεικνύντα ὅτι ἀνάγκη εἶναι ἀνάστασιν διά τινων ἀποδεικτικῶν καὶ ἀληθῶν λόγων· τῶν γὰρ ἀποδείξεων ἐῤῥωμένων ταῖς ἀληθείαις, οὐδένα τῶν ἀποριῶν λόγον εὖ ἴστε ποιήσομαι· καὶ γὰρ ἄτοπον καὶ φιλόνεικον πρὸς ἐῤῥωμένην ἀπόδειξιν ἐθέλειν ἐρίζειν.

Ἀποκρίσεις χριστιανικαὶ πρὸς τὰς προῤῥηθείσας ἐρωτήσεις 201
ἀπὸ τῆς εὐσεβείας τῶν φυσικῶν λογισμῶν.

Οὗτοι οἱ λόγοι οὐκ εἰσὶ λογικαὶ ἀπορίαι, ἀλλ' ἐρωτήσεις ἄτεχνοι. Ὁ γὰρ λόγος, ὁ κατασκευάζων λογικὰς ἀπορίας, ἐν τοῖς ἀκολούθως πως λεγομένοις συνάγει τὸ ἄτοπον· οἷον μόνος ὁ ἄν-
θρωπος γελαστικόν, πᾶν γελαστικὸν ζῶον, μόνος ἄρα ὁ ἄνθρω- B
πος ζῶον· αἵπερ εἰσὶν ἀκόλουθοι προτάσεις μέν, ἄτοπον δὲ τὸ συμπέρασμα. Ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις λόγοις οὐδὲν ἄτοπον κατὰ ἀκολουθίαν συνήχθη· διὸ οὐκ εὐλόγως ἐκλήθησαν ἀπορίαι.

[[9] Ἐρώτησις.

Πόθεν δῆλον εἰ ἔστι τι ἀσώματον, καὶ εἰ ἔστιν ἀσώματον;

Ἀπόκρισις.]

Εἰ ἀδύνατον τὸ αὐτὸ τὰ αὐτὰ καὶ ἀγνοεῖν καὶ γινώσκειν (ἐπὶ παντὸς γὰρ ἀληθῆ τὴν κατάφασιν εἶναι δεῖ ἢ τὴν ἀπόφασιν), πῶς ὁ ἀγνοῶν, εἰ ἔστιν ἀσώματον, γινώσκει βούλησίν τε
καὶ ἐπίκρισιν, διάνοιάν τε καὶ ἐπίσκεψιν, νοῦν τε καὶ λόγον, ἅτι- C
νά ἐστι τοῦ ἀσωμάτου ἐνεργήματα; Τὸ γὰρ ἐν ἀγνωσίᾳ τῆς τοῦ

9. Ἐρώτησις . . . Ἀπόκρισις] desunt. Male. Ad interrogationem Haec omnia in codd. mstis et editis Πόθεν . . . ἀσώματον; responsiones,

ab aliis hominibus consumtas recuperabit? Vel enim hunc necesse est sine carnibus resurgere, quas alii homines interveniente piscium esu, ut saepe dictum est, comederunt, vel istos carnium suarum repetitas partes deponere et mancos fieri, ut in iis quos inique voraverunt id quod deest expleant. Atque haec quasi per ridiculum dicunt homines saxeo corde praediti. Ego autem obsecro ut absque dubitatione ediscam rationem, quae resurrectionem adstruat eamque necessariam esse certis et veris argumentis demonstret; nam si vere solida sint argumenta, scitote me nullam dubitationum rationem habiturum: etenim absurdum et jurgiosum est contra solidam demonstrationem velle rixari.

Responsiones christianae ad quaestiones propositas

desumtae ex naturalibus pietatis rationibus.

Hi sermones non sunt petitae ex ratione dubitationes, sed interrogationes sine arte. Nam oratio, quae petitas ex ratione dubitationes construit, in iis quae quodammodo consequentia sunt absurdum colligit; velut solus homo ad ridendum habilis, quidquid ad ridendum habile est animal est, solus ergo homo animal: quae quidem sunt consequentes propositiones, sed absurda conclusio. In propositis autem sermonibus nihil absurdi colligitur consecutione: quare immerito vocati sunt dubitationes.

[Quæstio I. (1.)

Unde patet an aliquid sit incorporeum, et an sit incorporeum?

Responsio.]

Si fieri non potest ut idem eadem et ignoret et norit (in omni enim re affirmationem veram esse oportet aut negationem): quomodo is qui nescit, num incorporeum sit, voluntatem et considerationem, cogitationem et deliberationem, mentem et rationem scit, quae sunt incorporei operationes? quae deinceps sequuntur, ceu ad caput referuntur.

τε καὶ αἰσθάνεσθαι, ἡ δὲ ψυχὴ οὐ δεῖται τοῦ σώματος, οὔτε πρὸς τὸ ζῆν οὔτε πρὸς τὸ νοεῖν, ἕτερον ἄρα ἡ ψυχὴ παρὰ τὸ σῶμα.

Ἄλλο. Εἰ ἡ μὲν ψυχὴ προστάττει τῷ σώματι, τὸ δὲ σῶμα ὑπουργεῖ τοῖς τῆς ψυχῆς προστάγμασιν, ἕτερον ἄρα τι ἡ ψυχὴ παρὰ τὸ σῶμα.

Ἄλλο. Εἰ ἡ μὲν ψυχὴ τεχνίτου λόγον ἐπέχει, τὸ δὲ σῶμα ὀργάνου, οὐ ταὐτὸν δὲ ὑπάρχει τῷ τεχνίτῃ τὰ ὄργανα, οὐ C ταὐτὸν ἄρα τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα.

Ἄλλο. Εἰ πρῶτος ὁ λόγος καὶ ὕστερον τὸ κατὰ τὸν λόγον (ἐν μὲν γὰρ τῇ ψυχῇ ὁ λόγος, ἐν δὲ τῇ ὕλῃ τὸ κατὰ τὸν λόγον), ἕτερον ἄρα τι [16] ἡ [ὕλη] παρὰ τὴν ψυχήν· τὸ δὲ ὕλης ἕτερον, τοῦτο καὶ σώματος ἕτερον.

Ἄλλο. Εἰ τὸ μὴ ὂν σῶμα οὐδὲ οὐσία ἐστί, πῶς διαιρεῖται ἡ οὐσία εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον, τοῦ διαιρουμένου ἀνάγ- D κῃ ὑπάρχοντος [17] ἐν τοῖς εἰς ἃ διαιρεῖται;

Ἐρώτησις.

Εἰ ἔστι τι ἀσώματον, πόθεν δῆλον ὅτι αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ δύναται εἶναι;

Ἀπόκρισις.

[18] Οὗ τῇ παρουσίᾳ τὸ σῶμα τὸ καθ' ἑαυτὸ ζωῆς τε καὶ αἰ- E σθήσεως καὶ διανοίας [19] μέτοχον, καὶ τῇ ἀπουσίᾳ πάλιν νεκρόν τε καὶ ἀναίσθητον καὶ ἀδιανόητον γίνεται, τοῦτο ἀνάγκη εἶναι ἐφ' ἑαυτοῦ, ὡς τῇ ἑαυτοῦ φύσει ὑπάρχον ἄφθαρτον.

Ἄλλο. Τὸ κατασκευάζειν ἐπιστημόνως τὰς λογικὰς ἀπορίας, καὶ ταύτας ὁμοίως ἐπιστημόνως λύειν, οὐκ ἔστιν αἰσθήσεως ἔργον· ὡμολόγηται γὰρ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν αἴσθησιν οὐσίας τε 203 καὶ ἀληθείας ἐφάπτεσθαι γνώσεως. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἐπιστήμης μέν ἐστι τὸ ἐφάπτεσθαι οὐσίας τε καὶ ἀληθείας γνώσεως, αἰσθήσεως δὲ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μὴ ὂν τῆς αἰσθήσεως οὐδὲ σώματός ἐστιν,

16. ἡ etc.] Codd. msti ἡ * παρὰ etc.. Sic Stephanus quoque. Caeteri lacunulam expleverunt.

17. ἐν τοῖς εἰς ἃ] Articulus pro demonstrativo: Quaestt. Christt. ad Gent. II. not. 28..

18. Οὗ] Morell. et Maran. οὐ mendose.

19. μέτοχον] Ita Maranus pro ἀμέτοχον, quod est in codicibus, legere malit, quam cum Sylburgio

anima vero non indiget corpore, neque ut vivat neque ut intelligat, aliud profecto anima est a corpore.

Aliud. Si anima imperat corpori, corpus autem animae imperio servit, aliud profecto anima est a corpore.

Aliud. Si anima artificis instar est, corpus autem instrumenti, non idem autem est artifici instrumentum, non sane idem animae est corpus.

Aliud. Si primum est ratio et posterius quod ratione fit (in animo enim est ratio, in materia autem quod ratione fit), aliud sane materia est ab animo; quod vero a materia aliud est, id aliud quoque est a corpore.

Aliud. Si id quod corpus non est neque substantia est: quomodo substantia dividitur in corpus et incorporeum, quum id quod dividitur necessario in iis sit in quae dividitur?

Quæstio II. (2.)

Si quid est incorporeum, unde patet ipsum in seipso esse posse?

Responsio.

Cujus praesentiâ corpus, quod per se exsistit, vitae et sensus et notionis fit particeps, et absentiâ rursus mortuum et sine sensu et cogitatione: id necesse est in seipso esse, ut suâ naturâ incorruptibile.

Aliud. Petitas e ratione dubitationes scienter instituere, easdemque itidem scienter solvere, non sensus est opus; constat enim non posse sensum essentiae et veritatis attingere cognitionem. Quod si ita habet, ac scientiae est attingere essentiae et veritatis cognitionem, sensûs vero non est, quod autem sensûs non est id corporis quoque non est: necesse

post ἀμέτοχον addere ζῇ τε καὶ αἰσθάνεται καὶ διανοεῖται, vel ζωοῦταί τε καὶ αἰσθητικόν τε καὶ διανοητικὸν γίνεται. Ille (in Add.): „Quod,“ inquit, „corpus notionis et cogitationis particeps dicitur, id non ex hujus scriptoris sed ex illius adversariorum sententia dicitur. Hi enim, cum substantiam incorpoream in homine non agnoscerent, cogebantur corpori attribuere quidquid homo cogitat et novit.“

ἀνάγκη ἄρα εἶναί τι ἀσώματον ἐφ' ἑαυτοῦ, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἡ ἐπιστήμη.

"Ἀλλο. Εἰ δεῖ τὴν οὐσίαν εἶναι ἐφ' ἑαυτῆς, διαιρεῖται
δὲ ἡ οὐσία κατὰ τὴν πρώτην διαίρεσιν εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον,
πῶς οὐκ ἔστι τὸ ἀσώματον οὐσία ἐφ' ἑαυτῆς ὑπάρχουσα; B

"Ἀλλο. Τὸ δυνάμενον ἑαυτὸ χωρίζειν τοῦ προσπάσχειν
σώματι καὶ μὴ φθείρεσθαι δύναται καὶ χωρισθῆναι τοῦ σώματος
καὶ μὴ φθείρεσθαι· διὸ κάλλιον καὶ τιμιώτερόν ἐστι τοῦ σώματος,
ὡς αἴτιον ὑπάρχον τοῦ καλὸν εἶναι τὸ σῶμα τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ.
Τὸ τοιοῦτόν φαμεν εἶναι τὴν λογικὴν ψυχήν, πνεῦμα
οὖσαν νοερόν, ζωτικήν τε καὶ γνωστικὴν καὶ αὐτοκίνητον· ἧς
ὁμοουσίους εἶναί φαμεν τούς τε ἀγγέλους καὶ τοὺς δαίμονας. Καί, C
καθόλου εἰπεῖν, πᾶν ἐνούσιον, τὸ ὑπό τινος [20] δυνάμενον κρατεῖσθαι,
σῶμά ἐστι τῷ κρατοῦντι αὐτό. Καὶ τὸ θεῖόν φαμεν
εἶναι ἀσώματον, οὐχ ὅτι ἔστιν ἀσώματον (ἐπέκεινα γάρ ἐστιν ὁ
θεὸς τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ ὥσπερ τοῦ σώματος, οὕτως καὶ τοῦ ἀσωμάτου,
ὡς ἑκατέρου τούτων ὑπάρχων δημιουργός· οὐδὲ γὰρ ἐποίησεν
ὁ θεὸς ἃ αὐτὸς ὑπάρχει), ἀλλ', ὥσπερ εἰώθαμεν ἐν τοῖς παρ'
ἡμῖν τιμιωτέροις ὑλικοῖς ἀεὶ γεραίρειν τὸ θεῖον, οὕτως καὶ ἐν D
τοῖς ὀνόμασιν, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ τούτων δεομένου, ἀλλ' ἡμῶν
τὴν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν αὐτοῖς ἐνδεικνυμένων. Τούτῳ οὖν τῷ
τρόπῳ ὀνομάζομεν αὐτὸν ἀσώματον, καίτοι εἰδότες αὐτὸν ἐπέκεινα
ὑπάρχοντα τοῦ ἀσωμάτου, ὡς τούτου δημιουργόν. Κείσθω
δὲ ὅλως καὶ τοῦτο ἐν τῷ λόγῳ δεικτικὸν ὑπάρχον τοῦ εἶναί τι
ἀσώματον. Εἰ δὲ μηδὲν ἦν ἐν τοῖς οὖσιν ἀσώματον, οὐδ' ἂν
τὸ σῶμα. Ἀλλ' ἐπειδή ἐστί τι ἀσώματον, ὥσπερ ἐστί τι σῶμα, E
διὰ τοῦτο ἀνάγκη τοῖς ἐναντίοις ὀνόμασι τὰ ἐναντία ἀλλήλων
διαστέλλειν. Καὶ γὰρ τὸν θεὸν καλοῦμεν ἄκτιστον, τῷ τοῦ ἀκτίστου
ὀνόματι τῶν κτιστῶν αὐτὸν διαστέλλοντες· καὶ εἰ μὴ ἦσαν
τὰ κτιστά, οὐδὲ θεὸς τούτων διεστέλλετο τῷ τοῦ ἀκτίστου ὀνόματι.
Καὶ ταύτην οὖν τὴν γινομένην τῷ τοῦ ἀκτίστου ὀνόματι 204
διαστολὴν δείκνυται ὁ θεὸς σωμάτων τε καὶ ἀσωμάτων ὑπάρχων
ἐπέκεινα. Εἰ γὰρ τὸ κτιστὸν ὄνομα πάντα συλλήβδην περιέχει

20. δυνάμενον] Codd. msti et Ineptc. Nam incorporei est propri-
editi negationem μὴ praemittunt. um τὸ μὴ κρατεῖσθαι ὑπὸ σωμά-

sane est aliquid incorporeum in seipso esse, in quo sit scientia.

Aliud. Si essentiam in seipsa esse oportet, dividitur autem essentia secundum primam divisionem in corporeum et incorporeum: quomodo incorporeum essentia non est in seipsa exsistens?

Aliud. Quod potest seipsum separare ab affectionibus, quae cum corpore sentiuntur, nec tamen perire, id etiam potest a corpore separari nec perire; unde pulchrius et praestantius est corpore, quippe quum in causa sit suâ praesentiâ cur pulchrum sit corpus. Rem ejusmodi dicimus esse animam ratione praeditam, quae est spiritus mente ornatus, vitalis et intelligens et per se mobilis; huic consubstantiales esse dicimus et angelos et daemones. Atque, ut verbo dicam, quidquid est substantiale, quod ab aliquo teneri potest, id corpus est ei a quo tenetur. Ac deum quidem dicimus esse incorporeum, non quod incorporeus sit (est enim deus essentiâ suâ ut ultra corpus, ita etiam ultra incorporeum, ut utriusque conditor: neque enim ea fecit deus quae ipse est), sed, quemadmodum solemus materialibus rebus, quae apud nos pretiosiores sunt, deum semper venerari, ita etiam nominibus, non quod iis deus indigeat, sed ut nostram de eo sententiam per ea declaremus. Hoc igitur modo eum vocamus incorporeum, quamvis sciamus eum esse ultra incorporeum, ut ejus conditorem. Maneat autem etiam hoc omnino in disputatione fixum, ut quod demonstret esse aliquid incorporeum. Quodsi in rebus nihil esset incorporeum, neque etiam corpus esset. Sed quandoquidem aliquid est incorporeum, sicut aliquid est corpus, idcirco necesse est ea quae contraria inter se sunt nominibus contrariis secernere. Etenim deum dicimus increatum, increati vocabulo a rebus creatis eum secernentes; ac nisi res creatae essent, neque deus ab iis increati vocabulo secerneretur. Hac ergo distinctione, quae nomine increati nititur, deum ultra corpora et incorporea esse ostenditur. Nam si nomen creati

των, ut scriptor infra docet. Quocirca emendavi.

τὰ σώματά τε καὶ τὰ ἀσώματα, δῆλον ὅτι ὁ τούτῳ τῷ ὀνόματι τῶν κτιστῶν διαστελλόμενος ἐξ ἀνάγκης καὶ σωμάτων τε καὶ ἀσωμάτων διέσταλται. Καὶ ὅπερ πρόσεστι τοῖς ἄλλοις ἀσωμάτοις, τὸ μὴ κρατεῖσθαι ὑπὸ σωμάτων, [21] τοῦτο πρόσεστι καὶ τῷ θεῷ, ὡς τῷ ἀσωμάτῳ οὐχὶ ἀλλ' ὡς τῷ ἐπέκεινα τοῦ ἀσωμάτου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ μὴ ἔχειν δημιουργὸν καὶ δεσπότην τοῦ ἔχειν δημιουρ- B
γὸν καὶ δεσπότην τιμιώτερόν ἐστι, διὰ τοῦτο τὸν θεὸν καλοῦμεν ἄκτιστον· τὸ γὰρ ὑπάρχον ἄκτιστον οὔτε δημιουργὸν δύναται ἔχειν οὔτε δεσπότην. Ὡσαύτως δὲ ἐπειδὴ τὸ μὴ κρατεῖσθαι ὑπό τινος τοῦ κρατεῖσθαι τιμιώτερόν ἐστι, διὰ τοῦτο καλοῦμεν αὐτὸν ἀσώματον.

Ἐρώτησις.

Πόθεν δῆλον εἰ ὅλως ἔστι θεός; C

Ἀπόκρισις.

Ἐκ τῆς τῶν ὄντων συστάσεώς [22] τε καὶ διαμονῆς· οὐ γὰρ ἂν ἦν τὰ ὄντα, μὴ τοῦ θεοῦ προϋπάρχοντος αὐτῶν, τοῦ πάντα τὰ μέρη τῆς κτίσεως χρειωδῶς πρὸς λυσιτέλειαν τῆς ὅλης κτίσεως ὑποστησαμένου, τοῦ ἡμῖν γνωσθέντος διὰ προῤῥήσεως καὶ διδασκαλίας προφητῶν τε καὶ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων [23] λόγοις θείαις δυνάμεσι μεμαρτυρημένοις. D

Ἐρώτησις.

Εἰ ποιεῖ [24] θεὸς ἢ ἐποίησεν ἢ μέλλει ποιεῖν; Καὶ εἰ ποιεῖ, μετὰ βουλῆς ἢ ἄνευ βουλῆς;

Ἀπόκρισις.

Ἐποίησεν ὁ θεὸς καὶ ποιεῖ καὶ ποιήσει διὰ τῆς οἰκείας βουλήσεως. Ἐποίησε γὰρ τὴν κτίσιν οὐκ οὖσαν πρότερον [25] βουλη- E
θεὶς αὐτός, ἣν τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ ἐν τῷ εἶναι διατηρεῖ, ὅπερ ἐστὶ [26] ποιεῖ, ἣν καὶ μέλλει ἀνακτίζειν καὶ εἰς τὴν βελτίονα ἀγαγεῖν κατάστασιν διὰ τῆς ἀνακτίσεως, ὅπερ ἐστὶ ποιήσει, ἵνα κα- 205

21. τοῦτο] Stephan. τούτῳ.
22. τε] Mon. non agnoscit.
23. λόγοις ... μεμαρτ.] Eadem phrasis in Quaestt. et Respp. ad Orthod. 1. (p. 391. D) et 146. (p. 492. A) exstat.
24. θεὸς] Mon. ὁ θεός. Idem mox Καὶ ποιεῖ μετὰ βουλῆς, omisso

summatim corporea et incorporea complectitur, patet eum qui hoc increati nomine a creatis secernitur necessario et a corporibus et ab incorporeis secerni. Et quod aliis adest incorporeis, ut a corporibus non teneantur, id etiam deo adest: non quidem ut incorporeo sed ut ei qui ultra incorporeum est. Et quandoquidem non habere opificem et dominum praestantius est quam opificem habere et dominum, idcirco deum vocamus increatum; nam quod increatum est neque opificem habere potest neque dominum. Similiter quandoquidem non teneri a quopiam praestantius est quam teneri, idcirco eum vocamus incorporeum.

Quaestio III. (6.)

Unde patet an prorsus sit deus?

Responsio.

Ex rerum quae exstant constitutione et perseverantia; non enim ea exstarent quae exstant, nisi deus prius quam illa exstitisset, qui partes creaturae omnes utiliter ad commodum universae creaturae constituit, ac cognitus nobis est per praedictionem et doctrinam prophetarum et domini et salvatoris nostri Jesu Christi et per apostolorum ejus praedicationem testimonio divinarum virtutum confirmatam.

Quaestio IV. (7. 8. 9.)

An deus facit fecitve facturusve est? Et si facit: utrum voluntate an sine voluntate?

Responsio.

Fecit deus et facit et facturus est propria sua voluntate. *Fecit* enim creaturam, quae antea non erat, ipse volens: eam sua ipsius providentia conservat ut sit, quod quidem est *facit:* eam etiam instauraturus est et in meliorem statum instaurando perducturus, quod quidem est *facturus est*, ut eam ex-

εἰ. Maranus verba *Καὶ εἰ ποιεῖ* vitiose praetermisit.
25. βουληθεὶς αὐτός] Reg. et Clar. in marg. βουληθέντος αὐτοῦ.
26. ποιεῖ ... ὅπερ ἐστὶ] Haec omnia in Mon. male desunt.

θαρίσῃ αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀτοπίας τῆς ἐκ τῆς τῶν λογικῶν ῥαθυμίας συμβάσης αὐτῇ, οὐκ ἐκ τῆς ἐπικρίσεώς τε καὶ ἐπισκέψεως ὕστερον εὑρὼν τὸ βέλτιον, ἀλλὰ ἄνωθεν καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἦν αὐτῷ δεδογμένον [27] τοῦτο ποιεῖν. Οὔτε γὰρ πρὸς γνῶσιν οὔτε πρὸς δύναμιν δυνατὸν προσγενέσθαι τῷ θεῷ ὕστερον ὃ μὴ πρότερον εἶχε. Δεῖγμα δὲ τοῦ βουλήσει τὸν θεὸν ποιεῖν τὸν κόσμον τοῦτό ἐστι, τό, δυναμένου τοῦ θεοῦ πλείονας B ποιεῖν ἡλίους, οὐκ ἐποίησε πλείονας, ἀλλ' ἕνα μόνον ἐποίησεν· ὁ γὰρ μὴ δυνάμενος πλείονας ποιῆσαι ἡλίους οὔτε ἕνα δύναται ποιεῖν, καὶ ὁ τὸν ἕνα ἥλιον δυνάμενος ποιῆσαι ἐξ ἀνάγκης καὶ πλείονας δύναται ποιεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἐποίησεν ὁ θεὸς πλείονας ἡλίους, οὓς ἐδύνατο ποιεῖν, εἰ μήτι ἄρα οὐκ ἐβούλετο πλείονας ποιεῖν ἡλίους; Εἰ δὲ οὓς οὐκ ἐποίησεν ἡλίους βουλήσει οὐκ ἐποίησε, δῆλον ἄρα ὅτι καὶ ὃν ἐποίησε, καὶ καθάπερ τὸν ἥλιον, οὕ- C τως καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ μέρη τῆς κτίσεως, τά τε ἄφθαρτα καὶ τὰ φθαρτά, τὰ ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ βουλῆς [28] τό τε εἶναι καὶ τὸ τοιάδε εἶναι ἔχοντα.

Ἐρώτησις.

[29] Εἰ κάλλιον τὸ ἀσώματον τοῦ σώματος;

Ἀπόκρισις.

Εἰ ζωοῦται τὸ σῶμα καὶ διανοητικὸν γίνεται, οὐ σώματος ἑτέρου παρουσίᾳ ἀλλὰ τῇ τοῦ ἀσωμάτου, πῶς οὐκ ἔστι τὸ ἀσώματον τοῦ σώματος ὑπάρχον κάλλιον;

Ἄλλο. Εἰ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους ἐστὶ πᾶσα ἡ σω- D ματικὴ οὐσία, καὶ οὐκ ἐκ τῆς ὕλης τὸ εἶδος ἀλλ' ἀλλαχόθεν παραγίνεται τῇ ὕλῃ, πῶς οὐκ [30] ἔστι τὸ ἀσώματον κάλλιον τῆς ὕλης, ἐξ οὗ παραγίνεται εἰς τὴν ὕλην τὸ εἶδος;

Ἄλλο. Εἰ οὐκ ἐνδέχεται γνωσθῆναι τὸ ἴσον τοῦ ἀνίσου ἀγνοουμένου, πῶς ἐνδέχεται γνωσθῆναι τὸ σῶμα τοῦ ἀσωμάτου ἀγνοουμένου;

Ἄλλο. Εἰ τὰ σωματικὰ πάντα ἐν σώματι μὲν ὑπάρχει E

27. τοῦτο] Codd. msti et editi vitiose τοῦ.

28. τό τε] Codd. msti ποτέ. Itidem Stephanus. — Paulo ante Mon. οὕτω pro οὕτως.

29. Εἰ etc.] Haec Quaestio (V.)

purget ab omni labe quam ei ratione utentium vecordia adspersit: nequaquam dijudicando et considerando id quod melius est postea inveniens, sed ab initio et ante mundi creationem erat ei statutum hoc facere. Neque enim ad cognitionem aut potestatem deo quidquam accidere potest quod prius non habuerit. Cur autem volens deus fecerit mundum, illud argumento est, quod, quum plures soles facere posset, non plures fecerit, sed unum dumtaxat; nam qui plures non potest facere soles neque unum potest facere, et qui unum solem potest facere necessario etiam plures potest facere. Quomodo igitur deus plures soles non fecit, quos poterat facere, nisi quia noluit plures facere soles? Quodsi quos non fecit soles voluntate non fecit, liquet profecto eum etiam quem fecit voluntate fecisse, et quemadmodum solem, ita alias quoque omnes creaturae partes, corruptioni non obnoxias vel obnoxias, quae ex voluntate dei habent ut sint atque ut tales sint.

Quaestio V. (3.)

An incorporeum pulchrius corpore?

Responsio.

Si corpus vitam et intelligentiam recipit, non corporis alterius sed incorporei praesentia: quomodo non pulchrius corpore est incorporeum?

Aliud. Si quaevis corporea substantia ex materia et forma constat, neque ex materia sed aliunde forma advenit materiae: quomodo non pulchrius materiâ incorporeum, a quo forma advenit materiae?

Aliud. Si aequale nosci non potest inaequali ignorato: quomodo nosci potest corpus incorporeo ignorato?

Aliud. Si corporea omnia instar formae in corpore

melius post secundam collocata fuisset, praesertim quum priores quatuor quaestiones de incorporeo agant. Forsitan a librariis transposita est; vide ejusmodi errorem ad Quaest. IX. (not. 35.) notatum.

30. ἔστι] Editi ἔστιν.

εἰδωλικῶς, ἡ ψυχὴ δὲ λογικῶς, πῶς οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ ἀσώματος;

Ἄλλο. Εἰ δυνατὸν τῇ ψυχῇ κατὰ νοῦν ἐνεργεῖν, ἐνεργεῖ δὲ κατὰ νοῦν ἡ ψυχή, ὅταν χωρίζῃ ἑαυτὴν πάσης αἰσθήσεως, πῶς οὐκ ἔστιν ἐφ' ἑαυτῆς ἡ ψυχή;

Ἐρώτησις. 206

Τί διαφέρει θεὸς ψυχῆς;

Ἀπόκρισις.

Ἧι διαφέρει τὸ δημιουργὸν καὶ δεσπότην εἶναι τοῦ δημιουργὸν καὶ δεσπότην ἔχειν, καὶ ᾗ διαφέρει τὸ ὑπὲρ τὸ ὂν τοῦ ὄντος.

Ἐρώτησις.

Εἰ μετὰ βουλῆς ποιεῖ ὁ θεός, ὀργάνῳ κεχρημένος ἢ ἄνευ B
ὀργάνου;

Ἀπόκρισις.

Ἀνενδεής ἐστιν ὁ θεὸς παντὸς τοῦ ἔξωθεν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως· καὶ ὥσπερ ἄνευ ὀργάνου βουλεύεται, 31 οὕτως καὶ ἄνευ ὀργάνου ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἅμα τῷ βούλεσθαι αὐτὸν γενέσθαι τι ὑφίσταται 32 βουληθέντος, πῶς οὐ περιττὴ τῶν ὀργάνων ἡ χρῆσις
τῶν γινομένων; C

Ἐρώτησις.

Εἰ ἄνευ βουλῆς ποιεῖ ὁ θεός, πότερον ἀλόγως ποιεῖ ἄνευ διανοίας καὶ ἐπισκέψεως ἢ μετά τινος ἐπικρίσεως; Καί, εἰ μετὰ ἐπικρίσεως, τίνος ἐνδείᾳ ἐπικρίσεως δεῖται; Εἰ δὲ ἀκρίτως, ποίῳ τῷ λόγῳ;

Ἀπόκρισις.

Εἰ γνωστὰ τῷ θεῷ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τὰ δὲ γνωστὰ λόγῳ ἐστὶ D
γνωστά, πῶς οὐ λόγῳ γινώσκει ὁ θεὸς ἃ ποιεῖ; Τὸ δὲ μετὰ διανοίας καὶ ἐπισκέψεως καὶ ἐπικρίσεως ποιεῖν τι τῶν παρ' ἡμῖν τεχνιτῶν ἐστιν ἴδιον, τῶν τούτοις πρὸς ἄμεινον τέλος τῶν γι-

31. οὕτως] Mon. οὕτω. Sic Apol. II. c. 2. μὴ βουλομένου.
32. βουληθέντος] Scil. αὐτοῦ. — Mox pro ἡ χρῆσις (Clar.) edi-

sunt, anima autem ut ratione utens: quomodo anima incorporea non est?

Aliud. Si anima instar mentis operari potest, operatur autem anima instar mentis, quum seipsam a sensu omni segregat: quomodo in seipsa non est anima?

Quaestio VI. (5.)

Quomodo differt deus ab anima?

Responsio.

Ut differt opifex et dominus ab eo quod opificem et dominum habet, et ut differt id quod supra ens est ab ente.

Quaestio VII. (10.)

Si sua voluntate deus facit, num instrumento usus an sine instrumento?

Responsio.

Non indiget deus ulla re quae extra ipsius naturam sit: atque ut absque instrumento vult, ita etiam absque instrumento facit. Si enim, simulatque vult aliquid, id exsistit eo volente: quomodo instrumentorum creatorum supervacaneus non sit usus?

Quaestio VIII. (11. 12.)

Si praeter voluntatem facit deus, utrum praeter rationem facit sine cogitatione et consideratione an cum aliquo judicio? Et, si cum judicio, qua re indigens judicio opus habet? Sin absque judicio, qua tandem ratione?

Responsio.

Si nota sunt deo opera ejus, quae autem nota sunt ratione nota sunt: quomodo non ratione deus cognoscit ea quae facit? Porro cum cogitatione et consideratione et judicio aliquid facere nostrorum est artificum, qui per haec ad eorum quae

tores, Marano excepto, ἡ φύσις (Clar. in marg., Reg., Mon.) praebuerunt, quae quidem lectio improbanda est.

νομένων ἀφικνουμένων· ὁ δὲ θεός, ἅτε μήτε προσλαμβάνων γνῶσιν μήτε [33] ἀποβάλλων γνῶσιν, οὐδενὸς τούτων δεῖται.

Ἐρώτησις. E

Εἰ τὸ ὅλως γενητὸν δύναται ἄφθαρτον εἶναι, ποίῳ τῷ λόγῳ;

Ἀπόκρισις.

Ὧν ἡ ἀφθαρσία ἐκ τῆς ἑτέρου βουλῆς ἐξήρτηται, ταῦτα οὐ
δύναται ἀγενήτως ἄφθαρτα εἶναι· διὸ μόνον τὸν θεὸν λέγομεν 207
ἔχειν ἀθανασίαν, [34] ὅτι ἐκ τῆς οἰκείας φύσεως καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἑτέρου βουλῆς πρόσεστιν αὐτῷ ταῦτα.

[35] Ἄλλο. Ὁ θεὸς εἰ ὑπὲρ μὲν τοὺς ἀφθάρτους ἐστὶν ὡς τούτων ποιητής, ὑπὲρ δὲ τὸ ἀγένητον οὐκ ἔστιν (οὐδὲ γάρ ἐστιν τῶν ἀγενήτων δημιουργός), οὐκ ἄρα ἕπεται τῷ ἀφθάρτῳ τὸ ἀγένητον.

Ἄλλο. Εἰ ἄφθαρτός ἐστιν ὁ θεὸς τῇ αὐτοῦ φύσει, ἄ-
φθαρτος δὲ καὶ ἡ ψυχὴ [36] τῇ βουλήσει τοῦ δημιουργοῦ, πῶς ἐν B
τοσαύτῃ ἀφθαρσίας διαφορᾷ ἕπεται καθ' ὑμᾶς τῷ ἀφθάρτῳ τὸ ἀγένητον;

Ἄλλο. Εἰ οὖν τελεῖ τι πρὸς σύστασιν τῶν φθαρτῶν, πῶς οὐκ εἰσι τῶν φθορίμων πραγμάτων τὰ ἄφθαρτα ὑπουργικά, τῆς αἰτίας τῆς ἀφθαρσίας αὐτῶν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀγούσης αὐτὰ ὑπουργίαν; Ἀλλ' εἰ τοῦτο, δῆλον ὅτι ἀφθαρσίαν μὲν διὰ χρειώδη τινὰ δύναταί τις ἔχειν, ἀγενησίαν δὲ οὐκέτι· τὸ
γὰρ ἀγένητον χωρὶς πάσης χρειώδους αἰτίας δεῖ ὑπάρχειν ἀγέ- C
νητον.

Ἄλλο. Εἰ πρῶτον μὲν σῶμα τὸ στοιχεῖον, δεύτερον δὲ σῶμα τὸ ἐκ στοιχείων, τὸ δὲ ἐκ στοιχείων σῶμα οὐκ ἐνδέχεται

33. ἀποβάλλων] Sic ex Mon. reposui pro vulg. ἀποβαλών.

34. ὅτι etc.] Cf. Quaestt. et Respp. ad Orth. 61..

35. Ἄλλο. Ὁ θεὸς ... εἰς ἃ διαιρεῖται τὸ διαιρούμενον σῶμα] Hae sex aliae responsiones in codd. mstis et apud Stephanum post Quaestionem decimam (h. e. post verba ἡ φθείρουσα τὸ γένος) repraesentantur. Sed a Sylburgio ideo transpositae sunt, quia iis nona potius quam decima solvitur Quaestio.

36. τῇ βουλήσει] Codd. msti et

faciunt meliorem finem pertingunt; deus vero, quippe cui neque ad cognitionem quidquam accedat neque decedat, nulla harum rerum indiget.

Quaestio IX. (13.)

Si id quod omnino factum est incorruptibile esse potest, quanam id ratione?

Responsio.

Quorum incorruptibilitas ex alterius dependet voluntate, ea nequeunt ingenite esse incorruptibilia: quapropter solum deum dicimus habere immortalitatem, quia ex sua ipsius natura neque ex alterius voluntate haec ei adest.

Aliud. Deus si supra incorruptibilia est tamquam eorum conditor, supra ingenitum autem non est (non enim est ingenitorum opifex): proinde si quid incorruptibile est necessario non sequitur ut id etiam ingenitum sit.

Aliud. Si incorruptibilis deus est sua ipsius natura, incorruptibilis vero etiam anima voluntate opificis: quomodo in tanta incorruptibilitatis differentia ex sententia vestra sequitur ut quod incorruptibile est etiam ingenitum sit?

Aliud. Si quid ergo confert ad constitutionem corruptibilium: quomodo corruptibilibus rebus incorruptibiles non subserviunt, quum causa incorruptibilitatis earum ad hujusmodi ipsas adducat ministerium? Sed si ita est, liquet fieri posse ut aliquis incorruptibilis sit ob aliquam utilitatem, ingenitus vero nequaquam; quod enim ingenitum est id absque ulla prorsus utilitatis causa oportet esse ingenitum.

Aliud. Si primum quidem corpus est elementum, secundum autem corpus id quod est ex elementis, id autem cor-

editi τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει. Sylburgius: „Illud ἑαυτοῦ vel penitus tollendum est [hoc Maranus quoque statuit], vel cum praecedenti αὐτοῦ commutandum, ut hic legendum sit τῇ αὐτοῦ βουλήσει et sequens genitivus τοῦ δημιουργοῦ exegetice sit appositus. Quin et fieri potuit ut hoc ipsum ἑαυτοῦ praecedentis αὐτοῦ varians lectio fuerit et ab oscitante librario per incuriam huc intrusum sit.“ — Mox καθ' ὑμᾶς (sic jam Langus in translatione) scripsi pro vulg. καθ' ἡμᾶς.

εἶναι ἀγένητον (οὐδὲν γὰρ ἀγένητον ὕστερον εἶναι δύναται γε-
νητοῦ), πῶς, εἰ ἔστι τὰ ἐκ στοιχείων σώματα ἄφθαρτα, οὐ γε-
νητὰ ἔσονται ἄφθαρτα;

Ἄλλο. Εἰ γενητὰ πάντα τὰ στοιχεῖα, πῶς οὐκ ἔστι λη- D
ρῶδες τὸ τὰ ἐκ στοιχείων λέγειν ἀγένητα; Εἰ γὰρ ἡ ὕλη καθ'
ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἔστιν οὔτε στοιχεῖον οὔτε οὐσία, προσλαβοῦσα
δὲ ποιότητά τε καὶ ποσότητα στοιχεῖον γίνεται καὶ οὐσία, πῶς
τὰ ἐκ τῶν τοιούτων στοιχείων ἀποτελούμενα δύναται εἶναι καὶ
ἀγένητα, εἰ συμβαίη αὐτοῖς εἶναι ἄφθαρτα;

Ἄλλο. Εἰ ἄλλο τὸ σῶμα καὶ ἄλλο τὸ ἄφθαρτον σῶμα E
καὶ ἄλλο τὸ φθαρτὸν σῶμα, κατὰ δὲ τὴν διαφορὰν ἀφθαρσίας
τε καὶ φθορᾶς διαιρεῖται τὸ σῶμα εἰς ἄφθαρτόν τε καὶ φθαρτὸν
σῶμα, πῶς οὐκ ἔστιν ἀνάγκη ἴδιον εἶναι τοῦ διαιρουμένου σώ-
ματος τὸ γενητὸν ἢ τὸ ἀγένητον; Εἰ δὲ οὐδὲν τούτων ἴδιόν ἐστι
τοῦ διαιρουμένου σώματος, πῶς οὐκ ἔσται τὸ διαιρούμενον σῶμα 208
οὔτε γενητὸν οὔτε [37] ἀγένητον; Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, τὸ μη-
δέτερον εἶναι τὸ διαιρούμενον σῶμα, ἀνάγκη ἄρα ἐστὶ [38] τεθῆναι
τὸ διαιρούμενον σῶμα τοῦτο εἶναι τὸ ἄφθαρτον σῶμα καὶ τὸ
φθαρτόν, εἰς ἃ διαιρεῖται τὸ διαιρούμενον σῶμα.

Ἐρώτησις.

[39] Εἰ φθείρεται τὸ γινόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, τίνος κακίᾳ B
φθείρεται, τοῦ ποιήσαντος ἢ τοῦ γεγονότος ἤ τινος ἔξωθεν ὑπεν-
αντίου γινομένου τῷ ποιήσαντι;

Ἀπόκρισις.

Οὔτε ἐκ τῆς τοῦ πεποιηκότος κακίας οὔτε ἐκ τῆς τοῦ ὑπεν-
αντίου φθείρεται τὰ φθειρόμενα, ἀλλὰ τῷ ὅρῳ τοῦ δημιουρ-
γοῦ, τοῦ ἐργαζομένου ἐν μὲν τοῖς καθέκαστον τὴν φθοράν, ἐν
δὲ τοῖς καθόλου τὴν ἀφθαρσίαν. Εἰ γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων τι- C
νὸς κακίας ἐφθείρετο τὰ φθειρόμενα, ὅλον ἂν τὸ γένος ἐφθεί-
ρετο, καὶ τὸ καθέκαστον καὶ τὸ καθόλου· εἰ γὰρ δῶμεν ἔκ τι-
νος κακίας εἶναι τὴν φθοράν, οὐκ ἂν διεσώθη [40] ἐν τοῖς φθει-

37. ἀγένητον] Morell. et Maran. ἀγέννητον, absque codicum auctoritate.

38. τεθῆναι] Codd. msti et Stephanus τεθνῆναι.

39. Εἰ φθείρεται ... ἡ φθείρουσα τὸ γένος] Cf. not. 35..

40. ἐν τ. φθειρ. τὸ γ. τῶν γιν.] Multo aptius legeremus ἐν τοῖς γι-

pus quod ex elementis est non potest esse ingenitum (nihil enim ingenitum posterius esse potest genito): quomodo, si ea quae ex elementis sunt corpora incorruptibilia sunt, genita non erunt incorruptibilia?

Aliud. Si omnia elementa genita sunt: quomodo nugatorium non est ea quae ex elementis sunt ingenita dicere? Nam si materia per seipsam neque elementum est neque substantia, qualitate tamen et quantitate accepta elementum fit et substantia: quomodo ea quae ex hujusmodi elementis perficiuntur esse etiam possunt ingenita, si iis contingat ut sint incorruptibilia?

Aliud. Si aliud est corpus et aliud incorruptibile corpus et aliud corruptibile corpus, ob differentiam autem incorruptibilitatis et corruptibilitatis corpus dividitur in incorruptibile et corruptibile corpus: quomodo necesse non est proprium esse ejus quod dividitur corporis ut genitum sit aut ingenitum? Sin horum nihil proprium est ejus quod dividitur corporis: quomodo corpus quod dividitur non erit neque genitum neque ingenitum? Sin hoc impossibile est, ut quod dividitur corpus neutrum istorum sit, necesse profecto erit ut id quod dividitur corpus statuatur esse incorruptibile corpus et corruptibile: in haec enim dividitur id quod dividitur corpus.

Quaestio X. (14.)

Si id interit quod a deo factum est, cujus pravitate interit, factorisne an ejus quod factum est an cujuspiam externi qui factoris est adversarius?

Responsio.

Neque creatoris neque adversarii pravitate corrumpuntur quae corrumpuntur, sed praescripto fit opificis, qui in singulis corruptionem, in universis autem incorruptibilitatem efficit. Nam si alicujus eorum quae dicta sunt pravitate corrumperentur quae corrumpuntur, genus totum interiret, et singulorum et universorum; si enim concederemus corruptionem ex alicujus esse pravitate, non conservaretur eorum quae gignun-

νομένοις τὸ γένος τῶν φθειρομένων = *non conservaretur in iis quae nascuntur genus pereuntium incorruptibile. Maranus* (in Add.).

ρομένοις τὸ γένος τῶν γινομένων ἄφθαρτον, τῆς κακίας ὥσπερ
τοῦ καθέκαστον, οὕτως καὶ τοῦ καθόλου κυριευούσης. Εἰ δὲ
τινος κακίᾳ τὸ καθόλου φθαρῆναι ἀδύνατον, οὐδ' αὖ τὸ καθέ-
καστόν τινος φθείρεται κακίᾳ, ἀλλὰ τῷ ὅρῳ τοῦ θεοῦ. Εἰ γὰρ
οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς οὖσι κακία τις δυναμένη κωλῦσαι τὴν γένεσιν, D
οὐδ' ἄρα ἔστιν ἐν τοῖς οὖσι κακία τις ἡ φθείρουσα τὸ γένος.

[41] Ἀποκρίσεις περὶ ἀναστάσεως πρὸς τὰς προῤῥηθείσας ἐρωτήσεις περὶ αὐτῆς.

α'. Τὸ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἢ γενέσθαι ἰχθυόβρωτον καὶ τὸν E
ἰχθὺν ἀνθρωπόβρωτον οὔτε τὸν ἄνθρωπον εἰς ἰχθὺν ἀναλύει οὔτε
τὸν ἰχθὺν εἰς ἄνθρωπον, ἀλλ' ἑκατέρου ἡ ἀνάλυσις γίνεται εἰς
τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν τὴν ἀρχὴν συνετέθησαν. Εἰ καὶ ὁ τρόπος τῆς
[42] μέρων ἀναλύσεως γίνεται διὰ τῆς ὑπ' ἀλλήλων βρώσεως, ἀλλὰ
πάσης ἀναλύσεως τῆς καθ' οἱονδήποτε τρόπον γινομένης τὸ τέλος
ἐστὶ τὸ εἰς τὰ στοιχεῖα χωρεῖν τὰ ἀναλυόμενα. Οὐ χρὴ οὖν διὰ 209
τὴν ὑπ' ἀλλήλων βρῶσιν ἀνθρώπου καὶ ἰχθύος σεσοφισμένην κα-
τασκευάζειν ἀπορίαν ἀναιρετικὴν ἀναστάσεως, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύ-
ναμιν ἀφορᾶν τοῦ θεοῦ, τοῦ μὴ μόνον ἐπαγγελλομένου ποιεῖν
τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἤδη ἠργμένης ἀνα-
στάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ βεβαίαν παρεσχηκότος ἡμῖν
ταύτης τὴν πίστιν. Ἀλλ' εἰ τὰ στοιχεῖα ὑπόκειται εἰς τὴν κτί-
σιν τῶν γινομένων καὶ εἰς ἀνάκτισιν τῶν φθαρέντων, πῶς, εἰ B
ἄπιστον καὶ ἀδύνατον ἡγεῖται ὃν τὴν ἀνάκτισιν τῶν φθαρέντων,
οὐκ ἄπιστος καὶ ἀδύνατος ἔσται καὶ ἡ κτίσις τῶν γινομένων τὴν
ἀρχήν; Ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον.

41. Ἀποκρίσεις περὶ ἀναστάσεως etc.] Idem argumentum Quæstt. et Respp. ad Orthod. 111., Pseudo-Athanasius Quæstt. ad Antioch. 114., Anastasius Sin. Quæst. 92. tractant. Contendunt homines mortuos resurgere, si forte accidat ut in mari pereant ac deinde a piscibus devorati rursus aliis hominibus, qui pisces illos ederint, esca fiant. Gassius in *Illgeni Zeitschrift für die histor. Theologie* (Lips.) 1842. Fasc. 4. p. 95.: „Für so ausgesuchte Fälle blieb immer die Berufung auf Gottes Allmacht und die Bemerkung übrig, dass auch der am meisten zersetzte Leib sich am Ende in seine Grundbestandtheile auflöse, aus denen er in jedem Falle wieder zusammengefügt werden müsse. Die Lehre wurde übrigens den Mysterien beigezählt, die durch menschliche Beweise und

tur in pereuntibus genus incorruptibile, pravitate sicut in singulos, ita quoque in universos imperium habente. Quodsi alicujus pravitate universa corrumpi non possunt: neque etiam singula alicujus vitio corrumpuntur, sed dei praescripto. Nam si nulla in rebus pravitas quae generationem prohibere possit, neque profecto ulla est quae genus corrumpat.

XI. (15.) Responsiones de resurrectione ad quaestiones de ea propositas.

1. Quod homo sit aut fiat esca piscium et piscis esca hominum, neque hominem in piscem neque piscem in hominem resolvit, sed utriusque resolutio in elementa transit unde primitus utrumque est compositum. Etiamsi modus partium resolutionis in eo positus sit quod alter alterum comedat, tamen omnis resolutionis, quocunque tandem modo fiat, finis est ut quae resolvuntur abeant in elementa. Non ergo oportet, eo quod ab invicem comedantur homo et piscis, per cavillationem instituere dubitationem, quae resurrectionem tollat, sed ad potentiam dei respiciendum, qui non modo mortuos se resuscitaturum esse pollicetur, verum etiam per eam quae jam praecessit salvatoris nostri Christi resurrectionem certam nobis ejus fidem suppeditavit. Porro si elementa subjiciuntur ad eorum quae generantur creationem et ad eorum quae intereunt restitutionem: quomodo, si incredibilis atque impossibilis esse eorum quae intereunt existimatur restitutio, non incredibilis atque impossibilis etiam erit eorum quae fiunt creatio? Quod quidem est absurdum.

Erklärungen sich nicht hinreichend erhärten und sicherstellen lassen. Vgl. Gregor. Nyss. de anima et resurr. p. 679. 683. sq., welcher, wie mehrere frühere Lehrer, auch darauf aufmerksam macht, man dürfe die Vollständigkeit und Identität des auferstandenen Leibes nicht etwa auch auf dessen frühere Makel oder Altersschwächen beziehen wollen."

42. μέρων] Codd. msti et editi ἑτέρων. Wolfius proposuit ἑκατέρων. „Sed," ut Maranus ait, „sensus non videtur hac emendatione melior futurus. Itaque legendum potius existimem μέλων vel μέρων." Atque hoc in textu ponendum judicavi.

β'. Οὔτε τὴν κτίσιν τοῦ κόσμου οὔτε τὴν ἀνάκτισιν αὐτοῦ πιστεύουσιν Ἕλληνες. Ἀλλ' εἰ μὲν ἀληθεύουσι τὸ πρῶτον, [43]οὕτως ἂν γένοιτο δῆλον. Λέγουσι γὰρ τὸν χρόνον εἶναι ἀΐδιον. Ἀλλ' εἰ μὲν ὁ χρόνος ἐστὶν ἀΐδιος, ἀνάγκη ἄρα καὶ τὰ μέρη τοῦ χρόνου εἶναι ἀΐδια, τουτέστι τάς τε ὥρας καὶ τὰς ἡμέ- C
ρας, τούς τε μῆνας καὶ τὸν ἐνιαυτόν· εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἔστιν ἀΐδια, διὰ τὸ εἶναι ἐν αὐτοῖς τὰ μὲν πρότερα, τὰ δὲ ὕστερα, οὐδ' ἄρα ὁ κόσμος, ὢν ἐν τῷ χρόνῳ, δύναται εἶναι ἀγένητος.

γ'. Διὰ δύο πράγματα χρὴ ἀπιστεῖν τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν θεὸν ἐγείρειν τοὺς νεκρούς, ἢ διὰ τὸ μὴ λυσιτελεῖν τοῖς ἀνισταμένοις εἶναι αὐτοὺς ἀφθάρτους. Τούτων δὲ τὸ μέν ἐστιν ἀσεβές, τὸ δὲ γελοῖον. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, πῶς οὐκ ἐκ τῆς [44]ἀσεβείας καὶ γέλωτος συνέστηκεν ὁ λόγος τῶν ἀπιστούντων τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν; D

δ'. Ἃ ποιεῖ ὁ θεὸς [45]αὐτουργικῶς, ταῦτα προστάγματι ποιεῖ· σύγχρονος δὲ τῷ προστάγματι τοῦ θεοῦ ἡ ὕπαρξις τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιουμένων. [46]Διενοήθης, φησί, καὶ πάρεστιν. Ἀλλ' εἰ τοῦτο ἁρμοδίως εἴρηται περὶ τοῦ θεοῦ, πῶς ὁ ἀπιστῶν τὴν ἀνάστασιν οὐκ ἀπιστεῖ καὶ τῷ θεῷ τὸ ἔχειν τὴν τοιαύτην δύναμιν; Οὐδὲ γὰρ ἑτέρου τινὸς δέονται οἱ ἀνιστάμενοι ἐκ τῶν νεκρῶν πλὴν τοῦ προστάγματος τοῦ θεοῦ. E

ε'. Εἰ ἀληθές ἐστι τὸ [47]Τῶν ἀδοκήτων πόρον εὗρε θεός, καθάπερ οὖν καὶ ἀληθές, πῶς οὐ ψευδῆ τὸν λόγον ποιεῖ ὁ τῶν νεκρῶν ἀπιστῶν τὴν ἀνάστασιν;

ϛ'. Εἰ, γινομένης τῆς ἀνακτίσεως, ἐξ ἀνάγκης ἀναιρεῖται 210
πᾶσα ἡ περὶ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου [48]κατὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν ἀνθρώποις διχόνοια, πῶς οὐκ ἔσται τοῦ κόσμου ἡ ἀνάκτισις καλλίων τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως; Διὰ γὰρ τὴν ἀνάκτι-

43. οὕτως] Editores praeter Maranum sic distinxerunt: ... ἀληθεύουσι, τὸ πρῶτον οὕτως etc..

44. ἀσεβείας] In codd. mstis et editis est ἀσαφείας, id quod jam Langus in versione sua probe emendavit.

45. αὐτουργικῶς, ταῦτα] Ita Maranus. Caeteri αὐτουργικῶς cum verbis junxerunt quae sequuntur.

46. Διενοήθης ... πάρεστιν] Cf. Quaestt. et Respp. ad Orthod. 114. not. 2.. Codices msti et editi nostro loco παρέστης vitiose pro πάρεστιν habent. Ansam errandi de-

2. Nec creationem mundi nec restitutionem ejus credunt gentiles. An autem merito primum rejiciant, hoc modo perspicuum fiat. Dicunt enim tempus esse aeternum. Sed si tempus aeternum est, necesse est temporis quoque partes aeternas esse, hoc est horas et dies, menses et annum; sin haec aeterna non sunt, propterea quod in iis quaedam priora, quaedam posteriora sint, neque sane mundus, qui in tempore est, potest esse ingenitus.

3. Duabus de causis oportet homines non credere mortuorum resurrectionem: vel quod deus non possit resuscitare defunctos, vel quod utile non sit resurgentibus esse incorruptibilibus. Horum autem alterum impium est, alterum ridiculum. Quod si ita est: quomodo non ex impietate et risu constat eorum disputatio qui mortuorum non credunt resurrectionem?

4. Quae deus creat suapte vi, ea jussione sua creat; ejus autem jussioni coaetanea est eorum quae ab ipso creantur exsistentia. *Cogitasti*, inquit, *et adest*. Sed si hoc convenienter de deo dicitur: quomodo qui resurrectionem non credit etiam deo hujusmodi inesse potestatem non credit? Non enim ulla re alia resurgentes ex mortuis egent nisi jussione dei.

5. Si verum est illud: *Eorum quae praeter opinionem sunt perficiendorum rationem reperit deus*, sicuti profecto verum est: quomodo id falsi eum non arguit qui mortuorum non credit resurrectionem?

6. Si, quum fiat restitutio, necessario omnis tollitur de opifice mundi dissensio quod opera ejus inter homines attinet: quomodo mundi restitutio non pulchrior erit mundi creatione? Nam propter restitutionem pulchra est ipsa etiam creatio. Illa

dit quum praecedens διενοήθης tum similitudo literarum *ΤΗΣ* et *ΤΙΝ* in antiquis libris. Langus activa legit significatione παρέστησας, *produxisti*. Sylburgius veriorem censet esse lectionem quae l. c. exstat: *Διενοήθης, καὶ πάντα σοι πάρεστιν.*

47. Τῶν ἀδ. π. εὗρε θεός] Est versus Euripidis in epilogo Medeae et Alcestis.

48. κατὰ] Lango praeeunte Sylburgius καὶ mallet. Non muto.

σιν καλὴ καὶ ἡ κτίσις. Ἐκείνης δὲ ἀπιστουμένης ὡς ἀδυνάτου, πῶς οὐ [49] κάκιστος ἔσται ἡ τοῦ κόσμου κτίσις;

ζ. Ἄλλο τὸ πάντη ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τό τινι ἀδύνατον. Πάντη μὲν ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ· τινὶ δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρ- B ματος ποιεῖν ζῶον. Τίνι τούτων τῶν ἀδυνάτων ὑποβάλλουσι τὴν ἀνάστασιν οἱ ταύτην ἀπιστοῦντες; Ἀλλ' εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, ψευδής ἐστιν ὁ λόγος· οὐ γὰρ κατὰ ἀνάκτισιν [50] ἀσύμμετρος γίνεται ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ, οἱ δὲ ἀνιστάμενοι κατὰ ἀνάκτισιν ἀνίστανται. Εἰ δὲ τῷ τινι, ἀλλὰ τῷ θεῷ πάντα δυνατὰ τά τινι ἀδύνατα.

η'. Εἰ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου ὁ εὐσεβὴς τοῦ ἀσεβοῦς ἐλπίδι μόνῃ διαφέρει, πῶς ὁ ἀναιρῶν τῶν μελλόντων τὴν ἐλπί- C δα οὐκ ἀναιρεῖ εὐσεβοῦς τε καὶ ἀσεβοῦς τὴν διαφοράν;

θ'. Εἰ χωρὶς τοῦ καθέκαστον ἀδύνατόν ἐστιν ὑπάρχειν τὸ καθόλου, πῶς, εἰ κτιστὸν τὸ καθέκαστον, οὐ κτιστὸν ἔσται καὶ τὸ καθόλου; Ἀλλ' εἰ τοῦτο, πῶς οὐκ ἔστι ψευδὲς τὸ συναΐδιον εἶναι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς κτίσεως τῷ θεῷ; Οἷον εἰ κτιστὸς ὁ Πλάτων, πῶς οὐ κτιστὸς ὁ ἄνθρωπος;

ι'. Πῶς οἱ Ἕλληνες, ὑποθέμενοι τὸ ἀΐδιον εἶναι τὸν κόσμον, D τὰ τῇ ὑποθέσει ἐξ ἀνάγκης ἑπόμενα ἐδογμάτισαν; Ἀλλ' εἰ μὲν ἦν κατ' αὐτοὺς ἀΐδιος ὁ κόσμος, εὐλόγως ἂν ἔλεγον μὴ ἔσεσθαι τοῦ κόσμου τὴν ἀνάκτισιν· τοῦ γὰρ κτιστοῦ κόσμου ἐστὶν ἡ ἀνάκτισις καὶ οὐχὶ τοῦ ἀκτίστου. Ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ἀΐδιος ὁ κόσμος, δῆλον ἐκ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἄνθρωπον συναΐδιον τῷ θεῷ. Εἰ γὰρ συναΐδιον τῷ θεῷ τὸ καθόλου, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ καθέκαστον· εἰ δὲ μὴ τὸ καθέκαστον, οὐδὲ τὸ καθόλου.

ια'. Τὸ ἐφάπαξ πάντας τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς ἀνακτί- E σεως εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀφθάρτους μεταγαγεῖν πολὺ θειωδέστερον ὑπάρχει [51] κατὰ μ[έγεθος] τοῦ αὐτοὺς εἰς τὴν θνητὴν ταύ-

49. κάκιστος] Sylburgius commendavit ἄκτιστος vel ἄπιστος (1. 37. 45.). Merito improbavit Maranus. Nam scriptor noster infra (11.) idem docet, „si nulla sit futura resurrectio, multo futurum fuisse praeclarius nos omnino non esse.“

50. ἀσύμμετρος] Langus perperam σύμμετρος legit.

51. κατὰ etc.] Codd. msti et

vero ut impossibili rejecta: quomodo non deterrima erit mundi creatio?

7. Aliud est quod omnino est impossibile, et aliud quod alicui est impossibile. Omnino impossibile est diametrum ejusdem cum latere esse mensurae; alicui impossibile est, ut naturae, absque satu animal procreare. Utri igitur impossibilium istorum resurrectionem subjiciunt qui eam non credunt? Si priori, falsa est ratio: non enim restitutionis nomine repugnat diametri cum latere aequalitas, resurgentes autem per restitutionem resurgunt. Sin posteriori, at deo omnia possibilia sunt quae alicui impossibilia sunt.

8. Si in praesenti vita pius ab impio sola spe differt: quomodo qui futurorum spem tollit non etiam pii et impii tollit differentiam?

9. Si absque singulis non potest esse universitas: quomodo, si singula sint creata, non quoque creata erit universitas? At si hoc ita est: quomodo falsum non est hominem et partes creaturae reliquas deo esse coaeternas? Exempli causa si creatus est Plato: quomodo non creatus homo?

10. Quomodo gentiles, dum supponunt aeternum esse mundum, ea statuerunt quae necessario ex hac re supposita sequuntur? Sed si, ut volunt, aeternus esset mundus, merito negarent futuram mundi restitutionem; nam creati mundi restitutio est neque increati. Mundum autem non esse aeternum inde patet, quod homo non sit deo coaeternus. Si enim deo coaeterna essent universa, necessario singula quoque; sin minus singula, neque etiam universa.

11. Semel omnes homines per restitutionem in eum statum in quo incorruptibiles sint traducere multo divinius est propter magnitudinem, quam eos in mortalem hunc statum,

editi *κατὰ μ * τοῦ*. Sententia postulat (Sylburg.) *κατὰ μέγεθος* vel *κατὰ μεγαλειότητα*. Maranus vero sic restituit: *θειωδέστερον ὑπάρχει καὶ κατάλληλον* (reddens: *divinius et convenientius est)*, quum mox legatur *ἐφύλαττε δὲ ἡμῖν τὸ κατάλληλον καὶ θειωδέστερον*. Sed repugnant loci mutilati reliquiae; insuper *καταλληλότερον* scribendum

την κατάστασιν, ἐν ᾗ νῦν ἐσμεν, εἰσαγαγεῖν. Ἐφύλαττε δὲ ἡμῖν
τὸ κατάλληλον καὶ θειωδέστερον [52] εἰς ὕστερον, ὡς ἐν αὐτῷ τὸ 211
τέλος τῆς ἡμῶν ὑποστάσεως κείμενον. Οὗ εἰ ἀπεστερημένοι ἦ-
μεν κατὰ τοὺς ἀπιστοῦντας τὴν ἀνάστασιν, πόσῳ μᾶλλον ἂν ἦν
κάλλιον τὸ μὴ εἶναι τοῦ εἶναι ἡμᾶς; Ἄχρηστον γὰρ πᾶν τὸ στε-
ρούμενον τοῦ οἰκείου τέλους.

ιβ'. Εἰ [53] ἀδύνατόν τινι ὑπὲρ τοῦ μὴ ὄντος πράγματος τῆς
ἑαυτοῦ ζωῆς προτιμῆσαι τὸν θάνατον, πῶς οὖν, καθ' ὑμᾶς οὐκ
ὄντος ἀληθοῦς τοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγματος, ὑπὲρ τούτου
τῆς ἑαυτῶν ζωῆς προετίμησαν οἱ μάρτυρες τὸν ἑαυτῶν θάνατον; B
Ποίας δὲ ἄλλης θρησκείας πολυτρόποις βασάνοις τε καὶ θανά-
τοις ἐβεβαιώθη τὸ δόγμα [54] ἢ τῆς ἑαυτῶν θρησκείας, λέγω δὲ
τῶν Χριστιανῶν περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως;

ιγ'. Εἰ, ἃ μὴ πιστεύουσιν Ἕλληνες, ταῦτα οὔτε ἐστὶν οὔτε
ἔσται, ἐν τῇ γνώσει ἄρα τῶν Ἑλλήνων κεῖται τῶν ὄντων ἡ ὕπαρ-
ξις. Πῶς οὖν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν κυριωτάτων δογμάτων ἑαυ-
τοῖς τε καὶ ἀλλήλοις μαχόμενοι δείκνυνται; Ἡ γὰρ τοιαύτη μάχη C
οὐκ ἐᾷ κεῖσθαι ἐν τῇ γνώσει τῶν Ἑλλήνων τῶν ὄντων τὴν
ὕπαρξιν.

ιδ'. Εἰ τῇ παραδόσει [55] τῶν θεασαμένων τὸν ἀρχηγὸν τῆς
ἀναστάσεως ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν εἰς ἀθάνατον ζωὴν ἀπι-
στοῦσιν, ἀλύτῳ δὲ ἀποδείξει λύειν τὸ τῆς ἀναστάσεως δόγμα ἀσθε-
νοῦσι. Τὸ γὰρ ἰχθυόβρωτον γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ἀπορίαν
[56] μὲν ἔχει, ἀπόδειξιν δὲ οὔ. [57] Ἀδύνατον γὰρ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα
καὶ θεότητι ὑποπεσεῖν ὡς γεγονός· τοῦ δὲ πράγματος τῇ οὐσίᾳ D
δυνάμει ἀποδεδειγμένου, οὐδεὶς συλλογισμὸς δύναται ποιήσασθαι
τὴν ἀνατροπήν.

erat. Clar. in marg. κατὰ μέλη ἢ κατὰ μᾶλλον.

52. εἰς ὕστερον] Sic haud dubie pro vulg. ὡς ὕστερον refingendum est. — Deinde pro τὸ τέλος, quod Sylburgius a Schildero admonitus legi voluit, codd. msti et editi τότε exhibent. „Aut, τότε retento, mutata participii qualitate legendum fuerit κειμένης."

53. ἀδύνατον] Sic (Lang.) pro δύνατον, quod in omnibus exstat libris, reponendum est. Itidem mox lectionem vitiosam emendavi πῶς εἰ καθ' ὑμᾶς etc.. Sic εἰ... πῶς οὖν legitur in Confut. dogm. Aristot. c. 1. atque in Quæstt. et Respp. ad Orth. 59..

54. ἢ] Hanc particulam monitu Sylburgii inserui, „ut ἑαυτῶν pri-

in quo nunc sumus, adducere. Servavit autem nobis in posterum id quod conveniens et divinius est, quippe quum in eo finis nostrae constitutionis sit positus. Quo si privaremur secundum eos qui resurrectionem non credunt: quanto praeclarius foret nos non esse quam esse? Inutile enim quidquid proprio fine privatur.

12. Si nemo pro re commentitia mortem vitae suae anteponere potest: quomodo igitur, quum juxta vestram sententiam vera non sit resurrectionis doctrina, pro ea vitae suae mortem martyres praetulerunt? Quaenam autem alia religio est cujus doctrina variis cruciatibus et mortibus confirmata fuerit, nisi Christianorum de mortuorum resurrectione?

13. Si, quae gentiles non credunt, ea nec sunt nec erunt, in gentilium profecto cognitione posita est rerum exsistentia. Quomodo ergo in plerisque praecipuarum opinionum et secum ipsi et inter se pugnare reperiuntur? Non enim ejusmodi pugna patitur in cognitione gentilium positam esse rerum exsistentiam.

14. Si eorum traditioni qui auctorem resurrectionis ex mortuis ad vitam immortalem resurrexisse viderunt fidem non habent, invicta tamen demonstratione resurrectionis dogma refellere non valent. Nam quod homo piscibus esca fiat, quaestionem quidem habet, demonstrationem autem nequaquam. Fieri enim non potest ut eadem res et sub oculos, ut facta, cadat et incredibilis esse demonstretur; re autem ex eo quod evenerit possibili demonstrata, nulla illam ratiocinatio potest evertere.

ma persona capiatur pro ἡμῶν.“ — Tum omnes λέγω δὴ habent pro usitatissimo λέγω δέ.

55. τῶν] Maran. omisit errore.

56. μὲν] Excidit apud Maranum.

57. Ἀδύνατον etc.] Caecus est qui non videt haec corrupta esse. Multa mihi in mentem venerunt, sed quorum nullum satis ex sententia locum expediret. Maranus, cujus versionem (similiter Gelenius: *Fieri enim non potest ut eadem res et impossibilis demonstretur et facta ostendatur)* hîc repetivi, legit θέᾳ τε ὑποπεσεῖν ... τῇ παρουσίᾳ δυνάτου ἀποδεδειγμένου. Sylburgius τῇ οὐσίᾳ καὶ δυνάμει.

ιε΄. Ὁ ἥλιος, ὅτε ἐστὶν [58] ὑπὲρ τὴν γῆν, ὑπὸ τὴν γῆν οὐκ
ἔστι, καὶ ὅτε ἐστὶν ὑπὸ τὴν γῆν, ὑπὲρ τὴν γῆν οὐκ ἔστι. Πῶς
οὖν ἀΐδιος καθ' ὑμᾶς οὗτος, τὸ εἶναι αὐτὸν ὑπὲρ τὴν γῆν ἢ
ὑπὸ τὴν γῆν ἀϊδίως οὐκ ἔχων; Εἰ δὲ τὸν οὐκ ἀΐδιον ὡς ἀΐδιον
ὑπολαμβάνουσιν Ἕλληνες, πῶς ἔσονται ἀξιόπιστοι νομοθέται τοῦ
μὴ ἔσεσθαι τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν;

ις΄. Τὸ ποτὲ μὲν ἄνω, ποτὲ δὲ κάτω, τῶν ποτε οὐκ ὄντων E
ἐστὶν οὔτε ἄνω οὔτε κάτω. Πῶς οὖν ἀΐδιος ὁ ἥλιος, ὁ πρὸ
τοῦ εἶναι ἄνω ἢ κάτω οὐκ ὤν; Τοῖς οὖν τὸν ἥλιον κατὰ τὴν
οἰκείαν φύσιν [59] γενητὸν ὄντα μὴ ἐπισταμένοις, πῶς οὐκ ἄτο- 212
πον τούτοις πιστεύειν περὶ τοῦ μὴ ἀνίστασθαι τοὺς νεκρούς,
ὧν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀναστάσεως πρωτότοκος αὐτῶν ἤδη γέγονεν
ἐκ τῆς ἀναστάσεως;

ιζ΄. Ὅτε ἡ δύναμις ἰσχύει τοῦ ποιοῦντος, τότε καὶ ἡ ὕλη
ἐπιτήδειος πρὸς τὴν ποίησιν τοῦ γινομένου. Ἀλλ' εἴ τις νεκρὸς
ἐπιτήδειός ἐστι τῷ θεῷ πρὸς ἔγερσιν, ἐξ ἀνάγκης καὶ πᾶς· καὶ
εἰ μὴ [60] πᾶς, οὐδείς. Οὐ χρὴ δὲ τοῖς ἡμετέροις ἐνθυμήμασι με- B
τρεῖν τοῦ θεοῦ τὰ ἔργα· ὑπὲρ νοῦν γὰρ καὶ αἴσθησιν καὶ λόγον
τοῦ θεοῦ τὰ ἔργα, ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸν ἰχθυόβρωτον νεκρὸν
ἀνάγκῃ πάλιν εἰς τὸ εἶναι ἐλθεῖν, εἰ καὶ συνέβη αὐτὸν φθα-
ρῆναι ὑπό τινος.

ιη΄. Πῶς ἐστιν ἀληθὲς τὸ ζώντων καὶ νεκρῶν κυριεύειν τὸν
κύριον, καθ' ὑμᾶς οὐκ ἔχοντα δύναμιν θατέρου εἰς ἕτερον μετα-
ποιητικήν;

ιθ΄. Εἰ ποιητὴς τῶν μὲν χειρόνων ἐστὶν ὁ θεός, τῶν δὲ C
βελτιόνων οὐκ ἔστι, πῶς οὐκ ἔστι τοῦτο δεῖγμα τῆς τοῦ θεοῦ
ἀσθενείας; Ὅπερ ἐστὶν ἀσεβὲς λέγειν. Εἰ δὲ ἴση ἐστὶν ἡ τοῦ
θεοῦ δύναμις πρὸς ποίησιν ἑκατέρου, διὰ τί ἀπιστεῖτε τὴν ἀνά-
στασιν τῶν νεκρῶν, τῶν εἰς ἀφθαρσίαν ἀνισταμένων;

κ΄. Εἰ θεῷ μὲν πρὸς τὸ ποιεῖν ἐστιν οὐκ ἀδύνατον, ἡμῖν δὲ
πρὸς τὸ γενέσθαι ἐστὶ λυσιτελὲς τὸ ἐκ τῆς πολυστενάκτου τε καὶ
ἐμφθάρτου ζωῆς ἀγαγεῖν ἡμᾶς εἰς μακαρίαν τε καὶ ἄφθαρτον D

58. ὑπὲρ τὴν γῆν etc.] Usitatius foret ὑπὲρ τῆς γῆς, ὑπὸ τῆς γῆς (vel ὑπὸ τῇ γῇ).

59. γενητὸν] Maran. γεννητὸν

15. Sol, quando supra terram est, sub terra non est, et quando sub terra est, supra terram non est. Quomodo igitur is secundum vestram sententiam aeternus est, quum aeternus ei non sit supra terram vel sub terra status? Quodsi eum qui aeternus non est aeternum opinantur gentiles: quomodo fide digni erunt legislatores, dum futuram non esse resurrectionem mortuorum sanciunt?

16. Quod nunc supra, nunc infra est, id ex eorum numero est quae aliquando non sunt neque supra neque infra. Quomodo igitur sol aeternus est, qui, antequam esset supra aut infra, non fuit? Qui ergo solem natura sua genitum ignorant, iis, mortuos resurgere negantibus, quomodo non absurde hi crederent quorum resurrectionis auctor jam primogenitus eorum factus est ex resurrectione?

17. Quando valida est effectoris potentia, tum etiam materia ad effectionem operis est idonea. Sed si quis mortuus deo idoneus est ad resuscitationem, necessario etiam omnis; at si non omnis, nemo prorsus. Non sunt autem cogitationibus nostris metienda dei opera; nam supra mentem et sensum et rationem sunt dei opera: in quibus hoc quoque est ut voratus a piscibus mortuus necessario in vitam redeat, quamvis ei ab aliquo corrumpi acciderit.

18. Quomodo verum esse potest dominum vivis et mortuis dominari, quum ex sententia vestra potentiam non habeat alterum in alterum transmutandi?

19. Si deteriorum quidem deus est conditor, meliorum autem non est: quomodo id non est infirmitatis dei indicium? Quod sane dictu impium est. Sin aequa est dei potestas ad utrumque condendum: cur resurrectionem non creditis mortuorum, qui ad incorruptibilitatem resurgunt?

20. Si deo ad faciendum potestas est, nobis autem accipere utile est ut nos ex hac calamitosa et corruptibili vita ad beatum et incorruptibilem statum per resurrectionem po-

aperto errore fecit.

60. πᾶς] Morell. et Maran. καὶ πᾶς, citra codicum auctoritatem, ediderunt.

κατάστασιν διὰ τῆς ἀναστάσεως μᾶλλον, [61] ἢ ἐκ τῆς τῶν φιλο-
σόφων φιλοπονίας εἰς τὴν τῶν μυρμήκων φιλοπονίαν ἀναγαγεῖν
τοὺς φιλοσοφοῦντας Ἕλληνας διὰ τῆς μετεμψυχώσεως, τί γελοιω-
δέστερον τοῦ ἐκείνῳ μὲν μεμαρτυρημένῳ ἀπιστεῖν, τοῦτο δὲ ἀσυ-
στάτως πιστεύειν καὶ δογματίζειν, ὥστε τὸν πάλαι ἀθηναΐζοντα
φιλόσοφον Πλάτωνα ὕστερον μυρμηκίζειν;

[62] κα'. Εἰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας τῷ εἶναι καὶ οὐ τῷ βούλε- E
σθαι ποιεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, πῶς ὁ Πλάτων ποτὲ μέν
ἐστι ζῶον λογικὸν καὶ ἄνθρωπος, ποτὲ δὲ ζῶον ἄλογον καὶ μύρ-
μηξ διὰ τῆς μετεμψυχώσεως; Εἰ μὲν ἕπεται τῷ θεῷ τὸ γενέσθαι
τὸν Πλάτωνα ἄνθρωπον, ἀνάγκη, μεταγομένου τοῦ Πλάτωνος
ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν μύρμηκα, 213
μεταγενέσθαι καὶ τὸν θεὸν τοῦ εἶναι ὅ ἐστιν. Εἰ δὲ ὁ Πλάτων
μὲν μεταφέρεται, ὁ δὲ θεὸς τοῦ εἶναι ὅ ἐστιν οὐ μεταφέρεται,
πῶς τῷ εἶναι καὶ οὐ τῷ βούλεσθαι ὁ θεὸς ποιεῖ τοὺς ἀνθρώ-
πους;

κβ'. Εἰ τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ οὐ φθείρεται, ὁ δὲ ἄνθρωπος
φθείρεται, οὐκ ἄρα ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ἔργον τοῦ θεοῦ κατὰ τοὺς
τοῦτο λέγοντας.

κγ'. Εἰ τὸ γένος ἡμῶν εἰς τὸ εἶναι εἰσάγεται διὰ τῆς γε-
νέσεως, καὶ τοῦ εἶναι ἐξάγεται διὰ τῆς φθορᾶς, πῶς ἐνδέχεται B
τὸν θεὸν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι αἴτιον εἶναι, οὐ τῷ βού-
λεσθαι ἀλλὰ τῷ εἶναι αὐτόν;

κδ'. Εἰ τὰ ἐκ τῶν στοιχείων πάλιν στοιχεῖα, τί ἄτοπον ἢ
ἀδύνατον φαίνεται τὸ πάλιν εἶναι τὰ ἐκ τῶν στοιχείων;

κε'. Εἰ οὐκ ἔστιν ὑπὸ τὸν ὅρον ὁ θεός, ἀλλὰ παντὸς ὅρου
ὑπάρχει δεσπότης, πῶς τοῦ μὲν [63] γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι τοὺς
ἀνθρώπους δεσπόζει θεός, τοῦ δὲ γίνεσθαι καὶ μὴ φθείρεσθαι C
ἡμᾶς οὐ δεσπόζει;

κς'. Εἰ ἀνακτίζων ἡμᾶς ὁ θεὸς εἰς ἀφθαρσίαν ἐκ μεταμε-
λείας καθ' ὑμᾶς τοῦτο ποιεῖ, πῶς οὐ μᾶλλον ἐκ μεταμελείας
[64] συνεχώρει εἶναι ἀεί;

61. ἢ ἐκ τῆς τῶν] Ita Maranus. Caeteri ἢ τῆς ἐκ τῶν. — De platonica philosophorum in formicas μετεμψυχώσει prolixe Theodoretus egit ed. Sylb. p. 157. sq..

62. κα' — κζ'] Cf. Quaestt.

tius perducat, quam ut ex laboriosa philosophorum vita in aerumnosum laborem formicarum philosophantes gentiles transferat per metempsychosin: quid magis ridiculum, quam illud quidem testimoniis comprobatum non credere, hoc autem, quum subsistere nequeat, fide complecti et statuere, ita ut Plato, qui olim Athenis philosophatus est, postea formicae laborem pertulerit?

21. Si secundum gentiles deus, quia est et non quia vult, homines efficit: quomodo Plato aliquando est animal ratione praeditum et homo, aliquando animal rationis expers et formica per metempsychosin? Quodsi ex eo quod deus sit sequitur Platonem hominem fieri, necesse erit ut, Platone ex homine formicâ facto, deus etiam ab eo quod est mutetur. Sin Plato quidem transmutatur, deus vero ab eo quod est non transmutatur: quomodo deus, quia est et non quia vult, homines efficit?

22. Si opus dei non interit, homo autem interit, non ergo erit homo dei opus ex sententia eorum qui hoc dicunt.

23. Si genus nostrum ad id ut sit producitur per generationem, et ab eo quod est abducitur per corruptionem: quomodo fieri potest ut deus, non volendo sed quia ipse est, in causa sit cur simus et non simus?

24. Si quae ex elementis sunt rursus elementa fiunt: num absurdum aut impossibile videtur ea denuo esse quae ex elementis facta sunt?

25. Si sub fine non est deus, sed cujusque finis dominus est: quomodo ut homines fiant et corrumpantur dominus est, ut autem fiamus nec corrumpamur dominus non est?

26. Si deus nos in incorruptibilitatem restituens ex poenitentia, ut existimatis, id facit: quomodo non potius ex poenitentia ut semper essemus concessit?

Christt. ad Gent. III..
63. *γίνεσθαι*] Vulgo *γενέσθαι*.
64. *συνεχώρει*] Mavult Maranus *οὐ συνεχώρει*, „quia nimirum major esset poenitentiae significatio in destruendo opere quam in restituendo."

κζ'. Εἰ ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ θεοῦ, ἐχαρίσατο δὲ
ἡμῖν [65] τὸ εἶναι ἡμᾶς, πῶς οὐ τὸν ἐξ ἀρχῆς περὶ ἡμᾶς πληροῖ
σκοπὸν ὁ θεός, ἀνακτίζων ἡμᾶς εἰς ἀφθαρσίαν;

κη'. Κατὰ τοὺς πιστεύοντας τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν τῇ D
τοῦ θεοῦ δικαιοκρισίᾳ καὶ ἀποθνήσκομεν καὶ ἀναζωοποιούμεθα,
ἐκεῖνο μὲν τῇ τοῦ ἀνθρώπου παρακοῇ, τοῦτο δὲ τῇ τοῦ ἀνθρώ-
που ὑπακοῇ. Παρ' οἷς οὖν ἄγνωστον τὸ αἴτιον τοῦ θανάτου,
παρὰ τούτοις καὶ ὁ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου δημιουργός ἐστιν
ἄγνωστος. Ἀγνοούντων δὲ αὐτῶν τὸ αἴτιον τοῦ θανάτου καὶ
τὸν δημιουργὸν τῆς φύσεως ἀνθρώπου, πῶς οὐκ ἐξ ἀγνοίας λέ-
γουσι τὸ μὴ εἶναι τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν;

κθ'. Ἄλλο τὸ πάντη μὴ ὄν, καὶ ἄλλο τὸ τοιόνδε μὴ ὄν· E
οἷον ἄλλο τὸ τὴν ἀρχὴν μὴ γενέσθαι ἄνθρωπον, καὶ ἄλλο τὸ
μετὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν φθαρῆναι. Καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔστι τῷ θεῷ
ἔργον ἔργου ἐργωδέστερον, πῶς οὐκ ἔστιν ἄλογον τὸ πιστεύειν
μὲν θεῷ ἐπὶ τῇ ποιήσει τῶν πάντη οὐκ ὄντων, ἀπιστεῖν δὲ αὐ- 214
τῷ ἐπὶ τῇ μεταποιήσει τῶν φθαρέντων;

λ'. Εἰ, ὥσπερ [66] πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὁ ἄν-
θρωπος δυνάμει ἦν ἐν τοῖς στοιχείοις ἐξ ὧν γέγονεν, οὕτως καὶ
μετὰ τὸ φθαρῆναι αὐτὸν ἔστι δυνάμει ἐν τοῖς στοιχείοις, πῶς
ἀπιστοῦσιν οἱ Ἕλληνες θεῷ, ἐπαγγειλαμένῳ ἀνιστᾶν τοὺς νεκρούς,
ὡς ἐπ' ἀδυνάτῳ πράγματι, τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει ὄντος ἐν τοῖς
στοιχείοις, ὥσπερ πάλαι κτιζομένου, οὕτως καὶ νῦν ἀνακτιζομέ- B
νου;

λα'. Εἰ οὐκ ἠδύνατο ὁ θεὸς ἐξ ἀρχῆς ἀφθάρτους ποιεῖν
τοὺς ἀνθρώπους, δῆλον ὅτι οὐδὲ νῦν δύναται. Εἰ δὲ καὶ ἐξ
ἀρχῆς ἔσχε δύναμιν τοῦτο ποιῆσαι, [67] ἡμᾶς ἀφθάρτους, καὶ οὐκ
ἀπέβαλε ταύτην, πῶς οὐκ ἔστιν ἄλογον τὸ ὡς ἐπ' ἀδυνάτῳ πράγ-
ματι [68] ἀπιστεῖν θεῷ, ἐπαγγειλαμένῳ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἐγερθέν-
τος ἐκ τῶν νεκρῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἄφθαρτον ζωὴν ἀφθάρτους
ποιεῖν καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους;

λβ'. Δυνάμει τὸ ζῶον ἐν τῷ σπέρματι τῇ φύσει, δυνάμει C

65. τὸ εἶναι ἡμᾶς] Wolfius addit μέχρι τοῦ δούπου, *donec mors rigido pede fores nostras pulset.*

66. πρὸ] Stephanus πρός.

27. Si dei dona sine poenitentia sunt, dedit autem nobis deus ut essemus: quomodo primum de nobis consilium non adimplet, dum in incorruptibilitatem nos restituit?

28. Secundum eos qui mortuorum resurrectionem credunt justo dei judicio et morimur et reviviscimus: illud quidem propter hominis inobedientiam, hoc vero propter hominis obedientiam. Quibus ergo mortis ignota causa est, iis etiam naturae hominis conditor est ignotus. Quum autem et mortis causam et naturae hominis conditorem ignorent: quomodo non ignorationi tribuendum est quod dicunt non esse mortuorum resurrectionem?

29. Aliud est omnino non esse, et aliud tale non esse: velut aliud est hominem nullatenus fieri, et aliud post quam factus est corrumpi. Et quia non est deo opus opere operosius: quomodo non a ratione alienum est deo quidem credere de eorum quae omnino non erant creatione, ei autem non credere de eorum quae corrupta sunt restitutione?

30. Si, quemadmodum ante quam fieret homo potentiâ erat in elementis ex quibus factus est, ita etiam post quam corruptus est potentiâ est in elementis: quomodo gentiles non credunt deo, mortuos se resuscitaturum esse promittenti, quasi res sit impossibilis, quum homo potentiâ sit in elementis, ut olim creandus, ita etiam nunc restituendus?

31. Si non potuit deus initio homines incorruptibiles creare, patet ne nunc quidem posse. Si vero etiam initio ea praeditus fuit potentia, ut nos crearet incorruptibiles, eamque non abjecit: quomodo non a ratione alienum est ut de impossibili re deo non credere, promittenti se ad similitudinem ejus quem ex mortuis ad incorruptibilem vitam resuscitavit caeteros quoque homines incorruptibiles facturum esse?

32. Animans in semine potentiâ est naturae, lectus in

67. ἡμᾶς ἀφθάρτους] Haec glossam redolent, ad τοῦτο positam. — 68. ἀπιστεῖν] Codd. msti et editi πίστιν. Male (Sylburg.): ut ex §§. 29. 30. 32. 34. 35. 36. patescit. — Τοῦ ἐγερθ. ἐκ τ. νεκρ. h. e. Christi.

[69] ἡ κλίνη ἐν τῷ ξύλῳ τῇ τέχνῃ, δυνάμει οἱ ἀνιστάμενοι ἐν τοῖς στοιχείοις τῷ θεῷ. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, πῶς οὐκ ἔστιν ἄτοπον τὸ πιστεύειν μὲν τῇ φύσει τὰ φυσικά, καὶ τῇ τέχνῃ τὰ τεχνητά, ἀπιστεῖν δὲ [70] θεῷ τὰ θεῖα;

λγ'. Τῇ θείᾳ αὐθεντίᾳ οὐδέν ἐστιν ἀπειθές. Εἰ ἡ θάλαττα καὶ ἡ γῆ τῷ θείῳ προστάγματι πάλαι δέδωκεν ἃ οὐκ ἔλαβε, πῶς οὐ νῦν μᾶλλον δώσει ἃ ἔλαβε, προστάξαντος τοῦ θεοῦ; D

λδ'. Εἰ, ὥσπερ ἡ φύσις ἐκ τοῦ φθαρέντος σπέρματος οὐ δύναται ποιεῖν τὸ ζῶον καὶ ἡ τέχνη ἐκ τοῦ φθαρέντος ξύλου οὐ δύναται ποιεῖν τὴν κλίνην, οὕτως οὐδὲ ὁ θεὸς δύναται ἐκ τοῦ φθαρέντος ἀνθρώπου ἄφθαρτον ποιεῖν ἄνθρωπον, ἔμμετρος ἄρα ἔσται ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ, ὥσπερ τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον λέγειν, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ ἀπιστεῖν θεῷ ποιεῖν ἐκ τοῦ φθαρέντος ἀνθρώπου ἄφθαρτον ἄνθρωπον. E

λε'. Εἰ, ὥσπερ ἀπίστοις ἀνθρώποις ἀδύνατον φαίνεται γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν, οὕτως ἀδύνατόν ἐστι τῷ θεῷ τὸ ποιεῖν τὴν ἀνάστασιν, οὐδὲν ἄρα κατὰ τοῦτο διαφέρει θεὸς ἀνθρώπου. Εἰ δὲ ἀπειράκις διαφέρει, ὥσπεροῦν καὶ διαφέρει, πῶς οὐκ 215
ἔστιν ἄτοπον τὸ ἀπιστεῖν θεῷ [71] τὴν ποίησιν ὧν ἔχει τοῦ ποιεῖν τὴν δύναμιν;

λϛ'. Ὧν ἰσχύει θεὸς τὴν ὑπὲρ φύσιν ποίησιν, τούτων πῶς οὐκ ἔστιν ἄτοπον τὸ ἀπιστεῖν αὐτῷ τὴν ὑπὲρ φύσιν μεταποίησιν;

λζ'. Εἰ τὸ μὴ κατὰ φύσιν γινόμενον, τούτου ἄπιστον καὶ ἀδύνατον τὴν ποίησιν χρὴ ὑπολαμβάνειν, πῶς οὐκ ἔσται καὶ τοῦ πρώτου γεγονότος ἀνθρώπου ἄπιστος καὶ ἀδύνατος ἡ ποίησις, μὴ κα- B
τὰ φύσιν γεγενημένου; Ἀδύνατον γὰρ γενέσθαι ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπον κατὰ φύσιν, μὴ πρῶτον τοῦ ἀνθρώπου γινομένου ὑπὲρ φύσιν.

λη'. Εἰ μὴ γίνομαι πάλιν ὅπερ ἤμην, πῶς ἀπολαμβάνω τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας τὰς ἀμοιβάς, ὧν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐκ ἔτυχον; Εἰ γὰρ οὐ γίνεται τῶν νεκρῶν ἡ ἀνάστασις, πῶς οὐκ ἔσονται ἴσοι ἀλλήλοις οἵ τε δρῶντες τοὺς μαρτυρικοὺς ἀγῶ- C

69. ἡ] Deest in codd. mstis et editis. Sed concinnitatis gratia (antea τὸ ζῶον, postea οἱ ἀνιστάμενοι — coll. §. 34) reposui. Facile potuit excidere.

70. θεῷ] Fortasse τῷ θεῷ.

ligno potentiâ est arti, resurgentes in elementis potentiâ sunt deo. Sed si hoc est: quomodo absurdum non est credere naturae in rebus naturalibus, et arti in rebus artificialibus, deo autem non credere in rebus divinis?

33. Divinae potestati nihil resistit. Si mare et terra divino mandato ea olim dederunt quae non acceperant: quomodo nunc non magis quae acceperunt reddent, mandante deo?

34. Si, quemadmodum natura e semine corrupto animantem procreare nequit et ars e ligno çorrupto lectum facere nequit, ita etiam deus ex homine corrupto hominem incorruptibilem facere nequit: demensa sane erit potentia dei, ut naturae et artis. Sed si hoc dictu absurdum est, absurdum profecto quoque erit deo non credere eum ex homine corrupto facere hominem incorruptibilem.

35. Si, quemadmodum hominibus incredulis fieri non posse videtur ut sit resurrectio, ita impossibile deo est efficere resurrectionem: nihil sane hac in re homine praestat deus. At si infinite praestat, ut profecto etiam praestat: quomodo non absurdum est deo non credere eum ea facturum quorum habet faciendorum potestatem?

36. Quos deus supra naturam condere valet, eos non credere ab eo supra naturam restitui posse quomodo absurdum non est?

37. Si quod non secundum naturam genitum est, ejus incredibilis et impossibilis judicanda est generatio: quomodo non etiam primi hominis, qui non secundum naturam genitus est, incredibilis erit et impossibilis creatio? Non potest enim homo ex homine gigni secundum naturam, nisi prius homo supra naturam genitus fuerit.

38. Nisi rursus fiam quod eram: quomodo accipiam virtutis aut vitii mercedem, quam in praesenti vita nactus non sum? Nam si non fit mortuorum resurrectio: quomodo aequales sibi invicem non erunt et qui martyrii agones intulerunt

Sed antea et deinceps *ἀπιστεῖν θεῷ* saepe invenitur, omisso articulo.

71. *τὴν ποίησιν*] Mallent Wolfius legi *οὐ καὶ τὴν βούλησιν* et Sylburgius *τὴν βούλησιν* — sine necessitate.

νας καὶ οἱ ὑπομένοντες; Εἰ δὲ ἄδικον τοῦτο, πῶς οὐκ ἄδικον τὸ μὴ γίνεσθαι τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, ἐν ᾗ μόνῃ ἐνδέχεται γίνεσθαι τῶν πεποιηκότων τὰ ἄδικα καὶ τῶν ὑπομεμενηκότων τὴν διάκρισιν, κατὰ τὴν διαφορὰν τιμῆς τε καὶ τιμωρίας;

λθ'. Εἰ τὸ τί ἦν ὁ ἄνθρωπος [72] καὶ ἔστι, πῶς προεχώρησεν ἀποθανὼν τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως; Οὐκ ἀπέστη τὸ εἶναι
αὐτὸν πάλιν ὃ ἦν. Τὰ γὰρ ἔργα τοῦ θεοῦ γνωστὰ αὐτῷ καὶ D
δυνατά· καὶ εἰ μὴ δυνατὰ αὐτῷ, οὐδὲ γνωστὰ αὐτῷ.

μ'. Εἰ καλὸν μὲν τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐν τῷ παρόντι θνητούς, κάλλιον δὲ τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀθανάτους ἐν τῷ μέλλοντι, πῶς οὐκ ἔστιν ἄτοπον τὸ λέγειν τὸν θεὸν δυνατὸν μὲν πρὸς ποίησιν τοῦ καλοῦ, ἀδύνατον δὲ πρὸς ποίησιν τοῦ καλλίονος;

μα'. Εἰ ἀδύνατον τῷ θεῷ τὸ θνητὸν σῶμα ποιῆσαι ἀθάνατον, πῶς οὐκ ἔσται ὁ θάνατος ἰσχυρότερος τοῦ θεοῦ, ἐξ αὐ-
τοῦ μὴ δυναμένου ῥύσασθαι τοὺς αὐτῷ ὑποκειμένους; E

μβ'. Εἰ ὁ θεὸς ἔχει δύναμιν ζωοποιητικὴν τῶν νεκρῶν, πῶς οὐκ εἰσὶν ἐπιτήδειοι πρὸς ἀνάστασιν οἱ ἀνιστάμενοι; Τοῦ θεοῦ δὲ πρὸς τὸ ἀνιστᾶν τοὺς νεκροὺς δυνατοῦ ὑπάρχοντος, καὶ τῶν ἀνισταμένων ἐπιτηδείων πρὸς τὸ ἀνίστασθαι ὑπαρχόντων, ποίαν ἔχει χώραν ἡ ἀπιστία τῶν ἀπιστούντων τὴν ἀνάστασιν;

μγ'. Εἰ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι ἡμᾶς δεσπόζει θεός, 216
πῶς οὐκ ἔσται ἀπὸ τῆς αὐτῆς αὐτοῦ δεσποτείας τὸ γίνεσθαι ἡμᾶς ἀθανάτους; Εἰ δὲ τὸ γενέσθαι ἡμᾶς ἀθανάτους ἔξωθεν τῆς τοῦ θεοῦ δεσποτείας καθέστηκε, πῶς οὐκ ἔσται θεὸς τοῦ μὴ εἶναι ἡμᾶς μὴ δεσπόζων;

μδ'. Εἰ, ἣν ἔχουσι φύσιν τὰ ἀθάνατα καὶ τὰ θνητά, ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ ἔχουσι βουλήσεως, πῶς οὐκ ἔστι δυνατὸν τὸ ἀθα-
νατίζεσθαι τοὺς νεκροὺς βουληθέντος τοῦ θεοῦ; B

με'. Ὧν τὰ ἀνθιστάμενα ἀσθενεῖ, τούτων ἡ σύστασις βεβαία. Ἀλλ' εἰ παντὶ ἀντιστάσεως τρόπῳ κεχρημένοι οἱ Ἕλληνες πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ τῆς ἀναστάσεως δόγματος ἀναιρεῖν τοῦτο οὐκ ἴσχυσαν, τῇ τοῦ ποιοῦντος τὴν ἀνάστασιν θεοῦ δυνάμει [73] ἀσά-

72. καὶ ἔστι] Scil. apud deum. Maranus conjecit *Εἰ μὴ ... γνώσεως, οὐκ ἀπέστη* etc., ac reddidit: *Nisi quid fuerit homo et quid sit elabatur quodammodo dei cognitioni eo mortuo, non repugnat ut iterum*

et qui sustinuerunt? Quodsi hoc iniquum est: quomodo non iniquum est non esse mortuorum resurrectionem, in qua sola evenire potest eorum qui injuriam fecerunt et eorum qui passi sunt discrimen, pro honoris et poenae discrimine?

39. Si quod fuit homo etiam est: quomodo excidit mortuus cognitione dei? Non abstitit eo ut iterum sit quod fuit. Nam opera dei nota ei sunt et possibilia; sin impossibilia ei sunt, ignota quoque ei sunt.

40. Si praeclarum est nos esse in praesenti vita mortales, praeclarius autem nos esse in futura immortales: quomodo non est absurdum dictu deum efficere posse quod praeclarum est, non autem efficere posse quod praeclarius?

41. Si non potest deus mortale corpus efficere immortale: quomodo non erit mors deo fortior, qui morti eripere non possit quos illa sibi subjecit?

42. Si deus potentiam habet mortuorum vivificatricem: quomodo resurgentes ad resurrectionem apti non sunt? Porro quum deus ad excitandos mortuos potens sit, et resurgentes ad resurgendum appositi sint: quid habet loci eorum incredulitas qui resurrectionem non credunt?

43. Si penes deum situm est ut simus et non simus: quomodo penes eum situm non erit ut simus immortales? Sin ut simus immortales extra dei potestatem situm est: quomodo non deus minime dominus erit ut non simus?

44. Si, quam habent immortalia et mortalia naturam, eam ex dei habent voluntate: quomodo fieri non potest ut mortui immortales fiant deo volente?

45. Quibus opponuntur infirma, eorum valida asseveratio. Sed si gentiles, omni impugnandi modo utentes ad evertendum resurrectionis dogma, evertere id non valuerunt, quia dei resurrectionem facientis potestate inconcussa in variis

sit quod erat. Non muto.

73. *ἀσάλευτον ... φυλαττόμενον τὸ δόγμα*] Accusativi illi seu nominativi absolute capiendi sunt, pro genitivis *ἀσαλεύτου ... φυλαττομένου τοῦ δόγματος*, sicut videlicet *ἐξόν*, *παρόν*, *ἐνδεχόμενον* et alia similia. *Sylburgius.*

λευτον ἐν ταῖς πολυτρόποις ἀντιστάσεσι φυλαττόμενον τὸ δόγμα, κατὰ τί ἄπιστος τῶν νεκρῶν ἡ ἀνάστασις, τοῦ περὶ ταύτης δόγματος μήτε ὑπὸ χειρῶν μήτε ὑπὸ γλώττης σαλευομένου; C

μϛʹ. Εἰ μέγιστόν ἐστι δεῖγμα τῆς τοῦ θεοῦ ἀηττήτου καὶ ἀπεριγράπτου δυνάμεως τὸ [74] εἰδέναι πάντων τῶν ἀνθρώπων, ζώντων τε καὶ νεκρῶν, τάς τε ἰδέας καὶ τὰς πράξεις ἀγαθάς τε καὶ φαύλας, πῶς οὐκ ἔστι τῶν νεκρῶν ἡ ἀνάστασις ἀπόδειξις τῆς τοῦ θεοῦ ἀπεριγράπτου δυνάμεώς τε καὶ γνώσεως, δι' ἧς εἰς τὸ εἶναι πάλιν ἀποκαθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους; Ἀλλ' εἰ τοῦτο, πῶς οὐκ ἔσται ἀποστερῶν τὸν θεὸν τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως ὁ D ἀποστερῶν τοὺς νεκροὺς τῆς ἀναστάσεως;

μζʹ. Εἰ ἐλπίσαντες Ἕλληνες ἀναιρεῖν διὰ τῆς οἰκείας ἀντιστάσεως τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα ἀπέτυχον τῆς ἐλπίδος, πῶς οὐκ ἔσονται ἀποτυγχάνοντες πάλιν τῆς ἐλπίδος, ἐλπίζοντες πάλιν μὴ ἔσεσθαι τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν;

μηʹ. Ἐχρῆν τοὺς Ἕλληνας, μαχεσαμένους κατὰ τοῦ περὶ τῆς E ἀναστάσεως δόγματος, ἢ μὴ ἡττᾶσθαι ἐν τῇ μάχῃ ἢ ἡττηθέντας μὴ ἀπιστεῖν τὴν ἀνάστασιν· εἰ δὲ μή γε, ἔσται αὐτῶν ἡ πρώτη ματαιοπονία ἔλεγχος τῆς ἀλόγου αὐτῶν ἀπιστίας.

74. *εἰδέναι*] Sic (Lang., Maran.) legendum est pro *εἶναι*, quod qui-

oppugnationibus dogma servatum est: cur incredibilis est mortuorum resurrectio, quum dogma, quod illam asserit, nec manibus nec lingua concussum fuerit?

46. Si maximum est dei insuperabilis et incircumscriptae potentiae signum, quod omnium hominum, vivorum et mortuorum, norit formas et actiones bonas et malas: quomodo mortuorum resurrectio dei incircumscriptae potentiae et scientiae demonstratio non est, per quam ut sint denuo restituit homines? Quodsi hoc est: quomodo deum demonstratione ejusmodi non defraudabit qui resurrectione mortuos defraudat?

47. Si gentiles, dum sperant se oppugnatione sua resurrectionis dogma eversuros, spe exciderunt: quomodo non rursus spe excident, dum rursus sperant nullam fore mortuorum resurrectionem?

48. Oportebat ut gentiles, dum oppugnant resurrectionis dogma, vel non vincerentur in pugna vel victi crederent resurrectionem; sin minus, primi eorum laboris inanitas argumentum erit eorum incredulitatis a ratione alienae.

dem codices msti et editi inepte habent.

Appendix.

FRAGMENTA PSEUDO-JUSTINI.

I.

Δι' ἀμφοῖν τοῖν ὀρνέοιν σημαίνεται ὁ Χριστός, καὶ τεθνεὼς ὡς ἄνθρωπος καὶ ζῶν ὡς θεός. Ὀρνιθίῳ δὲ παρεικάζεται, διὰ τὸ ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι. Βαπτισθὲν δὲ τὸ ζῶν ὀρνίθιον ἐν τῷ αἵματι τοῦ τεθνεῶτος ἀνεῖτο λοιπόν· ἐν γὰρ τῷ σταυρωθέντι καὶ ἀποθανόντι ναῷ ὁ ζῶν καὶ θεῖος ἦν λόγος, κοινωνὸς [1] ὡς ἄνθρωπος τοῦ πάθους καὶ ἀπαθὴς ὡς θεός.

II.

Διὰ τοῦ ἐφ' ὕδατι ζῶντι, ἐν ᾧ τὸ ξύλον καὶ τὸ ὕσσωπον καὶ τὸ κόκκινον ἐβάπτετο, τὸ διὰ τοῦ ξύλου ἔναιμον πάθος τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ τῶν διὰ πνεύματος καὶ ὕδατος καὶ αἵματος ῥαντιζομένων [2] σωτηρίᾳ, δηλοῦται· ὥστε οὐ προκειμένως περὶ λέπρας ἡ ὑπόθεσις ἦν τοῦ καθαρισμοῦ, ἀλλὰ περὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, ἵνα νοηθῇ καὶ ἡ λέπρα παραβολὴ τῆς ἁμαρτίας καὶ τὰ θυόμενα παραβολὴ τοῦ μέλλοντος θύεσθαι ὑπὲρ ἁμαρτιῶν.

I—IV. *Δι' ... παρεδόθη*] Primum testimonium [*Δι' ... θεός*] tribuitur S. Justino in codice Coisliniano 5, sed S. Cyrillo in codicibus Coisliniano 6 et Regio 128 (p. 395). Nonnulla huic testimonio similia habemus apud Cyrillum Alex. Glaphyr. in Levit. p. 357. Hanc enim affert rationem cur Christus comparetur cum passere. *Τύπος δὲ ἦν καὶ τοῦτο Χριστοῦ, τοῦ ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ· ἀεροπετὲς γὰρ τὸ ὀρνίθιον. Nam et is figura erat Christi, qui de supernis et de coelo est; volat enim passer in aëre.* Et p. 359: *Τέθνται γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός· ἀλλ' ἦν ὁ αὐτὸς καὶ ἐν θανάτῳ καὶ ὑπὲρ θάνατον. Immolatus enim est pro nobis Christus; sed idem erat in morte et supra mortem.* Sed nec Cyrillum nec Justinum dixisse crediderim in templo crucifixo et mortuo fuisse logon viventem, ita ut particeps fuerit passionis ut homo et impassibilis ut deus. — Duo sequentia fragmenta

Appendix.

FRAGMENTA PSEUDO-JUSTINI.

I.

Per duos passeres significatur Christus, et mortuus ut homo et vivens ut deus. Passeri autem assimilatur, quia de supernis et e coelo esse intelligitur et dicitur. Tinctus autem vivus passer in sanguine mortui postea dimittebatur; nam in crucifixo et mortuo templo vivens et divinus erat logos, utpote particeps passionis ut homo et impassibilis ut deus.

II.

Per id quod in aqua viva fiebat, in qua lignum et hyssopus et coccus tingebantur, cruenta Christi per lignum passio, ad eorum qui spiritu et aqua et sanguine adsperguntur salutem, designatur; quare non praecipue de lepra erat materia expurgationis, sed de remissione peccatorum, ita ut et lepra peccati figura et ea quae immolantur illius qui pro peccatis passurus erat figura intelligantur.

[*Διὰ... ἁμαρτιῶν* et *Διὰ... τράγων*] reperiuntur in Regio 128 et Coislinianis 5 et 6, sub nomine Justini, quartum [*Ὁ τῆς ... παρεδόθη*] in solo Coisliniano 6. Ibi *duo hirci unicam dei hominis facti dispensationem* exhibere dicuntur, quod quidem in eamdem sententiam ac superiora intelligendum videtur, ita ut templum crucifixum et mortuum, vivens autem et impassibilis logos dicatur. Multo accuratius S. Cyrillus eumdem Christum et *in morte* et *supra mortem* fuisse dicit. In Admonitione ad Expositionem Rectae Confessionis videor mihi non incertis argumentis probasse hoc opus Justini nomini suppositum a Nestorianis fuisse. Suspicio est haec fragmenta ex aliquo ejusmodi opere praeclarum illud nomen prae se ferente eruta fuisse. *Maranus.*

1. *ὡς ἄνθρωπος*] Codd. msti et Maranus *ὥσπερ.* Causa erroris facile cernitur.

2. *σωτηρίᾳ*] Maranus *σωτηρία,* sine *ι* subscripto.

III.

Διὰ τοῦτο ἀκολούθως βάπτεσθαι ἐκέλευσεν ἅμα τὸ κόκκινον εἰς τὸ ὕδωρ, τὴν οὐκέτι τὰ φυσικὰ ἔχουσαν σάρκα προφητεύων. Διά τοι τοῦτο καὶ δύο ὀρνίθια· [3]ἓν μὲν θυόμενον ἐφ' ὕδατι, καὶ ἓν βαπτιζόμενον εἰς τὸ αἷμα καὶ εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἐξαποστελλόμενον, καθάπερ εἴρηται καὶ ἐπὶ τῶν τράγων.

IV.

Ὁ τῆς ἀποπομπῆς τράγος τὸν τύπον τοῦ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας ἀναλαμβάνοντος ἐξετέλει. Οἱ δὲ δύο τὴν μίαν περιεῖχον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος θεοῦ οἰκονομίαν· ἐτραυματίσθη γὰρ διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν παρεδόθη.

V.

Καὶ τὸ μὴ κεῖσθαι δὲ ἐπὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας κατ' ἰσότητα τῶν ἄλλων ἡμερῶν τὸ „Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ" σύμβολόν ἐστιν ἐναργὲς τῆς ἐν αὐτῇ γενομένης συντελείας πρὸ τῆς συμπληρώσεως αὐτῆς, ὥς φασιν οἱ πατέρες, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν ἱερὸν Κλήμεντα καὶ Εἰρηναῖον καὶ Ἰουστῖνον τὸν μάρτυρα καὶ φιλόσοφον, ὅστις, λίαν [1]γε ὑπερσόφως εἰς τὸν ἕκτον ὑπομνηματίζων τῆς ἕκτης ἡμέρας ἀριθμόν, τὴν νοερὰν [2]τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ τὰς πέντε αὐτοῦ αἰσθητικὰς αἰσθήσεις λέγει [3]εἶναι ἓξ ἔργα τῆς ἕκτης ἡμέρας. Ὅθεν καί, πολλὰ διεξελθὼν περὶ τοῦ ἕκτου ἀριθμοῦ, πάντα φησὶ τὰ ὑπὸ θεοῦ δημιουργηθέντα ἑξαχῶς διαιρεῖσθαι, τουτέστιν εἰς νοερὰ καὶ ἀθάνατα, οἷοί εἰσιν οἱ ἄγγελοι, καὶ εἰς λογικὰ θνητά, οἵτινές εἰσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ εἰς αἰσθητικὰ ἄλογα, οἷά εἰσι τὰ κτήνη καὶ τὰ πετεινὰ καὶ οἱ ἰχθύες, καὶ εἰς ἐκπορευτὰ μεταστατικὰ ἀναίσθητα,

3. *ἓν μὲν ... καὶ ἓν*] Cf. De resurr. c. 6. n. 5.

V. *Καὶ ... περιώρισται*] Hoc fragmentum ex Anastasii libro VII Anagogicarum Contemplationum in Hexaëmeron, cod. 139 in Bibliotheca Collegii Novi, dedit Grabius: Spicileg. SS. Patrr. sec. II. p. 195. Putavit desumtum id esse ex Commentario Justini in Hexaëmeron. „At," inquit Maranus, „ejusmodi opus nemo attribuit Justino, nec ipse quidem Anastasius, qui hoc tantum dicit *Justinum disputasse in*

III.

Idcirco consequenter praecepit in aqua simul coccum tingi, carnem praenuntians non jam naturalibus vitiis obnoxiam. Idcirco sane etiam duo passeres: alter quidem qui immolatur in aqua, et alter qui tingitur in sanguine et aqua atque emittitur, quemadmodum dictum est etiam de hircis.

IV.

Hircus emissarius illius qui peccata hominum fert figuram exhibebat. Duo autem unicam continebant dei hominis facti dispensationem; vulneratus enim est propter iniquitates nostras, et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates nostras traditus est.

V.

Et quod in septimo die non aeque ac in aliis diebus dicitur „*Et facta est vespera et factum est mane*," signum est evidens ejus quae in ipso, priusquam finiretur, facta est consummationis, sicut dicunt Patres, et maxime S. Clemens et Irenaeus et Justinus martyr et philosophus, qui, certe sapientissime in sextum sexti diei numerum commentans, ait intelligentem hominis animam et quinque ejus sentientes sensus esse sex opera sexti diei. Unde etiam, quum multa disseruisset de sexto numero, omnia dicit quae a deo fabricata sunt sescupliciter dividi, hoc est in res intelligentes et immortales, cujusmodi sunt angeli, et in res ratione praeditas mortales, cujusmodi sunt homines, et in res sentientes rationis expertes, cujusmodi sunt jumenta et volucres et pisces, et in res prodeuntes moventes et insensiles, cujusmodi sunt

sextum diei sextae numerum, quod quidem facere potuit etiam si sex dierum opus explicare aggressus non esset. Quae referuntur ab Anastasio nihil habent sua sponte quod Justini sententias et disserendi modos redoleat."

1. γε] Grab. et Maran. τε. Utraque particula saepe commutatur a librariis; cf. Expos. rect. fidei c. 4. n. 17.

2. τοῦ] Maranus omisit errore.

3. εἶναι] Sic emendavi codicis msti lectionem γάρ. Maranus γίνεσθαι proposuit. Idem statim ἐξ pro ἓξ vitiose dedit.

οἷά εἰσιν οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ νεφέλαι καὶ τὰ ὕδατα καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ εἰς αὐξητικὰ ἀμετάστατα, οἷά εἰσι τὰ δένδρα, καὶ εἰς ἀναίσθητα ἀμετάστατα, οἷά εἰσι τὰ ὄρη καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ τοιαῦτα. Πάντα γὰρ κτίσματα τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς μιᾶς τινος τούτων τῶν ἓξ διαστολῶν ἅπτεται, καὶ ἐν αὐταῖς περιώρισται.

venti et nebulae et aquae et stellae, et in res quae augentur quaeque non moventur, cujusmodi sunt arbores, et in res insensiles quaeque non moventur, cujusmodi sunt montes et terra et alia ejusmodi. Omnes enim creaturae dei in coelo et in terra sub unam harum sex divisionum cadunt, et iis circumscribuntur.

INDICES
IN
OPERA S. IUSTINI SUBDITICIA.

I. INDEX VERBORUM.
II. INDEX RERUM.
III. INDEX LOCORUM.

I. Index verborum.

A.

ἀβουλία προαιρέσεως II. 158. B.
ἀγαθός — comp. ἀγαθώτερος II. 200. A. ἐπ' ἀγαθῷ c. genit., *zu Nutz u. Frommen*, II. 248. A. — ἀγαθῶς II. 202. A.
ἀγενεαλόγητος γέννησις II. 92. B.
ἀγενεσία — τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ κόσμου I. 90. n. 6. ἀγενεσίας τρόποι δύο I. 116. E.
ἀγένητος I. 90. n. 6. ἀγένητον quot modis dicatur I. 116. D. E. — ἀγενήτως τὰ ἀγένητα γίνεται II. 284. B.
ἀγέννητος quid I. 8. A. — ἀγεννήτως ἀγέννητα οὐ γίνεται II. 282. E.
ἄγρα τ. ἰχθύων et τ. ἀνθρώπων II. 26. C.
ἄγρυπνος, *pervigil*, II. 28. A.
ἀδημιούργητον δημιούργημα II. 306. D.
ἀδιανόητος κ. ἀναίσθητος II. 326. E.
ἀδιαστάτως II. 314. E.
ἀδιεξόδευτος I. 26. A (vid. Add.).
ἀεικίνησις et ἀεικίνητος I. 192. n. 7.
ἀθανατίζεσθαι τοὺς νεκροὺς II. 356. B.
ἀθηναΐζειν II. 350. D.
ἀθλεῖν τὸν δρόμον I. 56. A.
ἀθρόος gen. comm. II. 276. B.
ἀκατονόμαστος I. 12. B.
ἀκμήν, *cum maxime*, I. 64. A.
ἀκούειν, fut. ἀκούσω I. 24. C.
ἄκρος, *summus*, *eximius*, I. 30. C. 32. D. ἄκρως I. 154. n. 9.
ἀκτίστως II. 316. E.
ἀλλά in apodosi, praecedente εἰ II. 40. D; praecedente enuntiatione hypothetica II. 274. n. 28. ἀλλά γε, nulla interposita voce, I. 24. B.
ἀλληγορικῶς II. 16. D.
ἀλληλαίτιός τινος II. 294. D.
ἀλληλουΐα quid II. 70. C.
ἀλλόκοτος, *insolens*, φαντασία I. 66. A. στολή I. 68. C.
ἄλλως τε εἰ II. 88. D. 104. A.
ἀλώπηξ I. 82. n. 6.
ἄμεμπτος — vide ἀναμάρτητος.
ἀμνησικάκως I. 60. B.
ἀμυντικός — ἀμ. ἰσχὺς τῶν ἀνηκόων II. 58. A.
ἀμφιάσματα, *amictus*, II. 180. A.
ἀμφιβολία γέγονεν εἰ, *dubium erat an*, II. 160. D. ἀμφιβ. περί τινος II. 52. A.
ἄν — ἃ ἂν βούληται, *quaecunque*, I. 20. B. ἄν geminatum in uno eodemque commate I. 122. D.
ἀνάγνωσμα — ἀναγνώσμασι σχολάζειν I. 68. A.
ἀναζωοποιεῖν II. 352. D.
ἀνάθεμα et ἀναθεματισμός quid II. 190. B.
ἀναθυμιᾶσθαι de cupiditate I. 84. B.
ἀνάκλησις, *restitutio*, II. 102. D. 104. A.
ἀνακρούεσθαι de verbo dei II. 166. n. 8.
ἀνακτίζειν quid II. 330. E. εἰς ἀφθαρσίαν II. 352. C.
ἀνάκτισις christiana quid II. 248. n. 16.
ἀναλαμβάνειν ἁμαρτίας II. 362. (fragm. IV).
ἀναμάρτητος et ἄμεμπτος differunt II. 226. D.
ἀναμφιβόλως II. 188. C.
ἀναπέμπειν τῷ θεῷ τοὺς ὕμνους καὶ τὰς προσευχάς II. 184. D.
ἀναπόδραστος II. 232. A. 236. C.
ἀναπολόγητος II. 8. D.
ἀναῤῥηγνύναι — ἀνεῤῥωγότι τῷ στόματι καταχρῆσθαι I. 64. B.
ἀνάστασις παγκόσμιος II. 62. n. 3. κοσμική II. 64. n. 11.
ἀναστρέφειν θεὸν ἑαυτοῖς I. 56. B.
ἀνεγέρτως II. 168. C.
ἀνεκρίζωτος II. 2. C.
ἀνενέργητος II. 258. D.

ἀνεξάλειπτον μνημόσυνον II. 154. D.
ἀνεπίδεκτος αὐξήσεως, μειώσεως, τροπῆς II. 44. A. 50. A.
ἀνεπισήματος II. 158. D.
ἀνεπιτήδειος τοῦ δύνασθαι εἶναι etc. II. 164. D.
ἀνεπιτηδειότης I. 116. A.
ἀνέχειν τὰς τιμωρίας, *inhibere poenas*, II. 56. A. 58. C.
ἀνθολκὴ οὐρανοῦ καὶ γῆς II. 80. C. D.
ἀνθρωπόβρωτος II. 340. E.
ἀνθυποφέρειν ἑαυτὸν πρὸς — I. 62. A.
ἀνθυποφορὰ τῶν λόγων I. 62. D.
ἀνιστόρητος II. 182. C.
ἀνούσιος I. 166. A. II. 294. B.
ἀντέχεσθαι et ἀπέχεσθαι opposita II. 64. B.
ἀντιβουκολεῖν, *vicissim ludere*, I. 74. C.
ἀντίδοσις τῶν ἔργων, *operum merces*, *remuneratio*, II. 106. n. 1. τῶν πραχθέντων, *remun. factorum*, II. 138. n. 1.
ἀντίθεος, *deo adversans*, II. 168. C.
ἀντικακοῦν II. 196. A.
ἀντικρούειν πρός τι I. 76. C.
ἀντίπαλος ἄγρυπνος II. 28. n. 2.
ἀντίπληξις, *repercussio*, *talio*, II. 142. n. 3.
ἀνυμνεῖν I. 2. C.
ἀνυπόστατος et ἐνυπόστατος II. 280. A.
ἀπανθρωπία, *immanitas*, II. 146. D.
ἀπαράβατος II. 38. D.
ἀπαραλείπτως II. 212. B.
ἀπεθίζειν τινά τινος II. 68. B.
ἀπελατικός II. 166. C.
ἀπιστεῖν τι II. 342. C. D. 344. B. pass. οἷς ἀπιστεῖται ὁ Χριστός II. 114. A. ἀπ. τινί τι II. 354. n. 70. τινὶ ἐπί τινι II. 352. A. B.
ἀποβάλλειν intransitive dictum II. 174. n. 3.
ἀποβίωσις II. 192. C.
ἀπόβλητον γίνεσθαι, *reiici*, II. 186. D.
αποδιδύσκειν, *subterfugere*, I. 86. n. 2.
ἀποδοχή, *honorifica acceptatio*, II. 118. B.
ἀποιήτως ποιεῖν quid II. 284. A.
ἀποκατάστασις μετὰ τὴν ἀνάστασιν II. 188. C.
ἀποκληρονόμος II. 188. C.
ἀπολύτως, *absolute*, II. 78. C. 120. B.
ἀπονεμετικός II. 132. C.
ἀποστεγοῦσθαι II. 42. n. 2.
ἀποστρέφειν τινά τινος I. 58. C.
ἀποτέλεσμα de effectione mirabili II. 34. C. Vide τέλεσμα.
ἀποτομία, *severitas*, II. 114. B.
ἀποτρίβεσθαι — ἐν τοῖς ἀφεδρῶσι I. 76. A.
ἀπόφασις et φάσις II. 262. C. 272. C. 304. A, vel κατάφασις II. 322. B.
ἀπροσδιορίστως II. 128. C.
ἀρᾶσθαι = καταρᾶσθαι II. 20. n. 1.
ἀρέσκειν II. 2. n. 1.
ἀῤῥενόθηλυς ζυγή II. 68. D.
ἀρχέγονον φῶς I. 38. B. 40. C.
ἄρχοντες de superioribus congregationum I. 58. n. 3.
ἀσθένημα τ. φύσεως II. 160. C.
ἀσύγγνωστος II. 158. n. 2.
ἀσύλληπτος II. 192. A.
ἀσύμβατα λέγειν II. 296. A.
ἀταραξία I. 60. C.
ἀτονεῖν τὴν κατάληψιν, *non posse comprehendere*, I. 24. B. 32. B. τὴν εἰσδοχήν I. 54. B. 56. D.
αὖ — καὶ αὖ I. 42. n. 31.
αὐθεντία τῆς βουλήσεως I. 90. D. τῆς βουλῆς II. 174. A. οἰκεία αὐθ. II. 300. A. ἡ κατ' ἐξουσίαν αὐθ. I. 22. A. θεία αὐθ. II. 34. C. 132. D. 354. C.
αὐθεντικῶς ποιεῖν II. 284. C.
αὐτογένητος = αὐτοπάρακτος et αὐτοποίητος II. 296. E.
αὐτοκατάκριτος I. 84. C.
αὐτοπάρακτος qui II. 294. C.; i. q. αὐτογενής II. 294. B. Vide αὐτογένητος.
αὐτοπαραξία II. 294. B. C.
αὐτοποίητος — vide αὐτογένητος.
αὐτός supplendum in genit. absol. II. 334. n. 32. τὸ ταὐτόν I. 28. C.
αὐτουργία, *labor manuum*, I. 84. D.
ἀφανιστικός II. 146. D.
ἀφεδρών, *secessus*, I. 76. B.
ἀφοριστικός τινος I. 8. C.
ἀχειροποίητος II. 154. A.

Β.

βαθέως [κατα]νοεῖν, oppon. ἐπιπολαίως νοεῖν, II. 302. n. 8.
βάθος, τό, τῶν λεχθ. κατανοεῖν II. 298. E. 300. C.
βαρεῖσθαι ἐπὶ τὸ κάτω, *degravari*, II. 134. C.
βαρύσωμον ζῶον II. 62. D.
βάσεις τρέμειν I. 78. A.
βαστάζειν τὸν υἱόν, *ferre mores filii*, I. 76. B.
βδελυκτός II. 42 B.
βελτίωσις II. 192. B.
βίος pro πολιτεία in scriptura sacra II. 126. B.
βίωσις, *vivendi ratio*, II. 192. D.
βιωτικὸς ἄνθρωπος II. 26. A.
βλάστη — β. ἐργάζεσθαι, *germen trudere*, II. 174. B.
βουλητός — β. ἄγνοια II. 226. A.

Γ.

Γ et *Τ* confusa I. 12. n. 17. 156. n. 4. II. 363 (fragm. V) n. 1.
γεναρχῇ τοῦ ζώων γένους II. 68. n. 4.
γεννητικός II. 162. n. 2. 164. n. 6.
γίνεσθαι (I. 89. n. 5) et ποιεῖσθαι idem II. 284. n. 16.
γονυκλισία II. 178. C.
γράμμα de scripturae sacrae loco I. 18. C.
γραφῇ παραδίδοσθαι, *literis mandari*, II. 112. B.
γραφικαὶ φωναί, *scripturae sacrae verba*, II. 46. C. 98. D. γρ. διήγησις II. 92. B. sic γραφικῶς ὡρισμένον, *a scriptura sacra constitutum*, II. 90. C.

Δ.

Δαυίδ I. 10. n. 13.
Δαυϊτικός pro Δαυϊδικός I. 30. n. 7.
δαψιλεύεσθαι, *largiter tribuere*, II. 140. D.
δέ redundat I. 94. n. 6. 114. n. 12. II. 200. n. 3; infertur ut ad sententiam revocet (vern. *also*) II. 178. n. 7.
δέεσθαι II. 272. n. 26.
δεικνύειν II. 50. D. 56. B. 84. C. 86. C.
δειλιάσαι τὸν θάνατον II. 130. D. A.
δεινόν — opponitur τὸ καλόν II. 194. D.
δέον ἐστί = δεῖ I. 60. C.
δέρις, *pellis*, II. 86. n. 7. 8. 136. n. 4.
δεσπότης, ὁ, θεός et ὁ δεσπότης Χριστός II. 92. n. 1. ὁ δεσποτικὸς τόκος γέγονε, *dominus natus est*, II. 90. A.
δέχεσθαι τὴν σφαγήν, *iugulari*, II. 140. C.
διαγράφειν, *litura inducere, delere*, I. 4. D.
διακαές, τό, τῆς ἀγάπης I. 12. B.
διαμφισβητεῖν περί τινος I. 22. A.
διαπαίζεσθαι ὑπό τινος I. 74. C.
διάπλασις I. 6. C. D.
διαπλάττειν I. 6. C.
διαῤῥήσσειν — aor. διέῤῥησσα II. 56. n. 3.
διαστατὸς τριχῇ I. 36. C.
διαστήματα II. 78. n. 8.
διασυρμός II. 114. C.
δίαυλος — διαύλοις ἀπειρηκὼς δρομεύς I. 44. A.
διδαχὴ τοῦ βαπτίσματος I. 14. A.
διδόναι — διδόαμεν II. 102. C. δώῃ pro δοίη I. 86. n. 7.
διεζευγμένως II. 24. B.
διευθύνειν τὰ θεῖα I. 50. A.
διεχθρεύειν πρός τινα I. 72. D.
διῃρημένως I. 42. A.
δικαιοκρισία τοῦ θεοῦ II. 352. D.
δικαίωμα quid scripturae sacrae II. 132. C.
διχοτομεῖσθαι I. 132. E.
διχοτομίαι ἄπειροι I. 132. E.
διψᾶν pro διψῆν I. 78. B.
δόγμα — τῷ δόγμ. τῆς ὀργῆς συναποφέρεσθαι I. 60. A. δ. τῆς καταφορᾶς I. 60. B. δ. τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως I. 66. A. δ. τῆς περὶ ἑαυτῶν οἰήσεως I. 72. B. δ. τῆς διαθέσεως I. 72. C.
δοξολογία πρὸς τ. θεόν I. 2. B. δοξ. et ὕμνος idem I. 10. A. B.
δρᾶμα κ. σκηνὴν ἀναπλάττειν I. 66. B.
δύο — δυεῖν II. 262. n. 10; indeclinabile II. 76. B. 202. B.
δυσδιήγητος γενεά II. 92. A.
δυσσυνείδητος — τὸ δυσσ., *mala conscientia*, I. 66. B. 74. B.
δυσωδία significatione activa I. 76. n. 6.
δωδεκαμερής — δωδ. δρᾶμα I. 68. D.

E.

ἔγερσις II. 64. A.
ἐγκαταβάλλειν — ἐγκαταβεβλημένος, *qui indidit*, τινί τι II. 12. B.
ἐγκατάλειψις *derelictio*, II. 172. A.
ἔγκριτοι, *selecti discipuli*, II. 36. D.
ἔγκυκλος I. 182. A.
ἔγχρονος II. 256. C. 258. A. 260. D. E. ἔγχρονον quid significet II. 298. D.
ἔθειρα — τὰς ἐθ. διακοσμεῖν I. 82. D.
ἐθνικοί, οἱ, *gentiles*, II. 130. C.
εἰ γὰρ καὶ ... ἀλλά γε I. 24. B. εἰ δὲ μή γε II. 28. D. 280. D. 310. B. εἰ μήτι ἄρα, *nisi forte*, II. 332. B. εἰ μήτι γε ἄρα II. 246. B.
εἴδησις τῶν ἀδήλων II. 24. D. τῆς τῶν πραγμ. φύσεως II. 314. B. εἴδ. ἔχειν τινός II. 36. D.
εἰδικὴ ἔννοια II. 244. A.
εἰδοποιεῖν — τὸ εἶδος εἰδ. τὴν ὕλην I. 100. B. 168. B.
εἰδωλικῶς II. 334. E.
εἰκασμός — εἰκασμῷ τὸ δοκοῦν διορίζειν I. 104. n. 3.
εἰκών quid II. 306. C.
εἴτ' οὖν II. 204. C.
εἴωθα — vide οἶδα.
ἑκάτερα et ἀμφότερα II. 100. D. 102. A.
ἔκβασις, *eventus*, II. 4. D. 6. A. B. 22. B.
ἐκδιδάσκειν c. dat. personae II. 184. n. 3.
ἐκεῖνος pleonastice in redditione post articulum I. 148. n. 3; male (διὰ τῶν ἐκ. λόγων) collocatum II. 136. n. 3; refertur ad nomen quod sequitur II. 192. n. 4.
ἔκθεσις — ἔκθ. ποιεῖν I. 126. A.
ἐκθετικῶς δηλοῦν τι II. 40. B.
ἐκληπτέον II. 92. B.
ἐκπορευτῶς προελθεῖν ἔκ τινος I. 28. D. ἐκπ. ἔχειν τὸ εἶναι I. 6. C.
ἐκρίζωσις II. 2. D.
ἐκτὸς εἰ μὴ χρῄζοι I. 68. B. οἱ ἐκτός, *extranei*, gentiles, II. 46. B.
Ἐλισσάβετ II. 156. n. 5.
Ἕλληνες et ἑλληνισμός II. 2. n. 2.
ἐμφαντικῶς II. 40. B.
ἔμφθαρτος II. 348. D.
ἐμψυχία, ἡ, II. 108. A.
ἔμψυχον quid II. 324. A.
ἐνάντιοι, οἱ, = οἱ ἔξωθεν τ. θεοσεβείας II. 76. n. 1.
ἐναντίως τινός II. 40. C.
ἐνδέχεσθαι in aeternis idem quod εἶναι I. 180. B.
ἐνέργημα II. 322. B. 324. C. D.
ἐνισχύειν τι II. 56. C.
ἐννοηματικὴ αἴσθησις II. 106. n. 2.
ἐννοητικὴ δύναμις II. 108. n. 1. 2.
ἔννοια κοινή quid II. 244. A.
ἐνούσιος II. 328. C.
ἐνσκήπτειν τινί I. 20. A.
ἐνταλτικῶς II. 132. D.
ἐντάφια, τά, *vestes sepulcrales*, II. 180. n. 1.
ἐντολή quid scripturae sacrae II. 132. C.
ἐνυπόστατος — vide ἀνυπόστατος.
ἐνώμοτος ἄρνησις II. 78. D.
ἔξαθλος I. 80. B.
ἐξαργυρίζειν Χριστοῦ ἀνάστασιν II. 168. n. 10.
ἑξάς, *senarius numerus*, II. 96. D.
ἐξετάζεσθαι ἐν ἀτόποις πράξεσιν II. 102. D. ἐν ταῖς θλίψεσι II. 192. D.
ἐξεταστέον ἡμῖν τὸν λόγον I. 28. B.
ἐξικέσθαι τινός, *attingere*, I. 24. C.
ἔξωθεν, οἱ, τῆς εὐσεβείας II. 76. n. 3.
ἐπαοιδία, *incantatio*, II. 44. C.
ἐπαοιδός II. 36. D. B. 116. D.
ἐπαπόρησις I. 52. B.
ἐπειδὴ ... διὰ τοῦτο II. 40. n. 7.
ἐπεισφρέειν τινί II. 150. D.
ἔπειτα, οἱ, II. 112. B.
ἐπέρχεσθαι ἔλεγχον, *confutationem persequi*, I. 2. B.
ἐπί τινος λέγειν, *super aliquo dicere*, I. 152. A. II. 314. D. ἐπί τινος ἔπαινον φθέγγεσθαι II. 140. n. 1. ἐπ' ἀγαθῷ δίδ. τοῖς ἀνθρ. II. 246. C. E. ἐπὶ τὸ μεθύειν πίνειν, *ad ebrietatem*, I. 78. A.
ἐπιδέεσθαί τινος I. 136. A. n. 5.
ἐπιδεκτικὸς νοημάτων II. 164. n. 2.
ἐπιδιδόναι αἰτίαν II. 134. B.
ἐπιείκεια et ὑπερηφάνεια opposita II. 96. A. B.
ἐπίκτησις, *acquisitio*, II. 26. B.
ἐπιλύειν τὰ ἐπαπορήσεις I. 52. B.
ἐπιπολαίως II. 312. D. Vide βαθέως.
ἐπισπᾶσθαι εἰρήνην I. 68. A.

ἐπιφοίτησις τοῦ πνεύματος II. 174. C.
ἔργον — εἰς ἔ. ἐκβαίνει ἡ ψῆφος II. 72. B. ἔργα θεία, *miracula*, II. 58. B. 150. A. 168. D.
ἐσθίειν ἑαυτόν I. 60. D.
ἕτερόν τινος et ἕτερον παρά τι II. 326. B. C.
ἑτεροπάρακτος II. 280. B. 296. D.
ἑτεροφρούρητον εἶναι II. 314. D.
εὐαγγέλιον quid II. 152. B.
εὐαγγέλιος comm. gen. II. 150. n. 2.
εὐαπολόγητος ἀπόδειξις I. 80. C.
εὐαρεστεῖν πρός τι I. 64. B.
εὐεπίγνωστον γίνεσθαι II. 82. C.
εὐθηνία II. 197. n. 1.
εὐκινησία I. 190. C.
εὐπάθεια τοῦ νόμου, *beneficium legis*, II. 160. A.
εὐσυνείδητος de colloquio I. 76. A.
εὐφορία καρπῶν II. 196. B.
ἐφαπλοῦν εἴς τινα I. 54. C.
ἐφετόν τε καὶ ὀρεκτόν I. 114. B.

Z.

ζέων πόθος II. 164. B.
ζηλοτυπία κοσμικὴ I. 60. D.
ζυγή II. 68. D.
ζῶον (*Wesen*) de homine I. 120. B.
ζωοποιητικὸς τ. νεκρῶν II. 356. E.
ζωοῦσθαι pass. II. 332. C.

H.

H et *EI* confusa I. 70. n. 3. 154. n. 4. 180. n. 3. II. 38. n. 1.

Θ.

θάτερον, τό, I. 138. B. 180. E.
θεῖος — τὸ θεῖον λόγιον = ἡ θεία γραφή II. 18. B. ἡ θεία λατρεία, *cultus dei*, II. 110. A. ἡ θεία προσκύνησις I. 52. D. τὸ θεῖον, *numen divinum*, I. 86. B. II. 50. A. 116. A. 186. D. 328. D.
θειώδης, *divinus*, II. 344. E.
θεογνωσίας εὕρεσις I. 90. B.
θεομάχοι γλῶσσαι I. 44. A. 46. D.
θεοπάρακτος II. 296. A.
θεοποιεῖν τὰ ζῶα II. 50. D. 200. B.
θεοσέβεια — ἔδοξε τῇ σῇ θεοσεβείᾳ II. 242. n. 8.
θεοσημεία I. 34. D.
θεοφρούρητος II. 314. D.
θεραπεία τοῦ θεοῦ I. 88. D.
θρησκεία, ἡ, τῶν Χριστιανῶν II. 346. B. τὸν ἀληθῆ λόγον πρεσβεύουσα II. 250. E. εὐσεβής I. 26. A. αἱ θρησκεῖαι πᾶσαι II. 248. A.
θυμομαχία I. 60. D.

I.

ἰαματικὸς νοσημάτων II. 40. A. λυπηρῶν II. 164. C.
ἰδιάζειν — ἰδιάζων λόγος, *propria ratio*, II. 132. B. ἰδιάζον ὄνομα II. 22. A. ἰδιάζουσα οὐσία II. 204. B.
ἰδιαζόντως, *peculiariter*, I. 8. B.
ἰδικός I. 8. B.
ἰδιωτισμός I. 70. D.
ἰουδαϊσμός II. 2. D. 4. B.
ἰσάζειν, *aequare*, act. signif., I. 194. D. ἰσάζεσθαι, *aequalem esse*, II. 198. D.
ἰσοπεριμέτρητος II. 206. D.
ἰχθυόβρωτον γίνεσθαι II. 340. E. ἰχθ. νεκρός II. 348. B.

K.

Καδμεία νίκη I. 72. n. 6.
κάθισμα, *sessio*, II. 180. B.
καθιστάναι — καθέστηκε, *steht da als*, = ἐστί, II. 178. A. 184. D. 192. D; item καθιστάμενος ἐν ἀπογνώσει II. 154. C.
καθώσπερ II. 92. C.
κακέμφατος λέξις, ἔννοια II. 316. C.
κακοχυμία I. 70. C.
κακύνεσθαι, *malis exerceri*, II. 192. B.
κακωτικός II. 192. C.
καλλωπίζειν τὰς ὄψεις I. 28. C.
κάμινος, ἡ, τοῦ πυρός I. 60. C.
καρποφορία θείων ἀγαθῶν II. 164. C.
κατά c. gen. II. 208. n. 2; c. accus. II. 45. n. 2; commutatur cum part. καί II. 223. n. 1. κατά τι μὲν ... κατὰ τὸ λοιπὸν δέ I. 38. A.
κατάθεμα quid II. 190. B.
καταληπτικὴ δύναμις duplex II. 108. D. 324. E.
κατάληψις τῆς ἀληθείας ἐναργής I. 38. A. κατάλ. ἰατρικὴ τῶν ψυχῶν II. 76. D.
καταρᾶσθαί τινα II. 6. D; duplici augmento, κεκατηραμένος, II. 20. B. 22. B.
κατασκευαστικός c. gen. II. 322. E.
κατάφωρον ποιεῖν τινα I. 60. C.
κατεπιτηδεύειν τὴν νουθεσίαν I.

60. B. *πρωτείων ἀπολαύειν* I. 60. C.
κατηγόρημά τινος, *accusatio*, II. 4. n. 7.
καυστήρ = *καυτήρ*, *cauterium*, I. 66. D.
καυσωνίζειν I. 78. B.
κεῖσθαι ἐπὶ τοῦ θεοῦ II. 260. B.
κεκινδυνευμένως I. 70. C.
κλέπτειν ἑαυτόν I. 82. C.
κοίμησις, *coitus*, II. 48. C.
κοινός — *κατὰ κοινόν*, *publice*, I. 68. B.
κολυμβήθρα baptismi II. 220. C.
κοσμικός, ὁ, *τὴν γνώμην* I. 68. D.
κρίμα quid scripturae sacrae II. 132. B.
κριτήριον τῶν μελλόντων II. 24. D.
κτιστῶς II. 316. E.
κυριακός II. 180. D.

Λ.

Λ et *X* confusa II. 94. n. 1.
λαβαὶ σωτήριοι I. 58. B.
λαϊκὸς ἀνήρ II. 142. D.
λαιμαργεῖν I. 80. D.
λαμβάνειν κατάλυσιν, *dissolvi*, *λ. ἀναίρεσιν*, *interfici*, II. 218. n. 6.
λατρεία, ἡ, *θεία* II. 110. A. *τῶν εἰδώλων* II. 112. D. *ἀρχαία* II. 2. B. C. *τῆς πλάνης* II. 150. D.
λημᾶν τῷ ῥύπῳ τῶν ἁμαρτιῶν I. 56. D.
ληραίνειν καὶ ἀσχημονεῖν I. 78. B.
λίαν — *ὑπὲρ λίαν*, *supra modum*, I. 76. A.
λιθοκάρδιος II. 320. C. 322. D.
λιχνεία I. 78. C.
λόγια τοῦ σωτῆρος I. 60. B.
λογίζεσθαί τινι, *imputare alicui*, I. 32. A. sic *λογίζεσθαι εἰς ἁμαρτίαν*, *imputare ceu peccatum*, II. 38. A. pass. *ἐλογίζετο ἀκάθαρτος*, *habebatur impurus*, II. 40. C. plsqperf. *λελόγιστο* II. 36. C.
λογικός quis II. 130. D.
λοιπόν, *deinceps*, *fernerhin*, I. 56. A; idem *τοῦ λοιποῦ* I. 44. D.

M.

μαθητεία τῶν ἐθνῶν I. 14. A. 18. D.
μᾶλλον c. compar. II. 346. A.
μαρτυρικοὶ ἀγῶνες II. 354. C.
μαρτύριον (*μαρτυρία*) quid scripturae sacrae II. 132. B. C.
ματαιοῦν II. 28. C.
μεγαλοκέφαλος i. q. *βαρυκέφαλος* II. 164. n. 5.
μεθύπαρξις et *προΰπαρξις* opposita II. 270. n. 22.
μεθυπάρχειν τοῦ γεννήσαντος II. 22. C.
μειωτικός II. 146. D.
μὲν...*τε* I. 62. n. 5. *μὲν*...*καί* II. 362 (fragm. III) n. 3.
μεμετρημένως ἀποκρίνεσθαι I. 62. C.
μεταποίησις II. 256. A. *τῶν φθαρέντων* II. 352. A. *εἰς τὸ κρεῖττον* II. 316. A.
μετεμψύχωσις II. 350. D. E.
μέχρι...*ποιεῖ*, *quamdiu*, I. 68. B.
μηρυκισμός — *μ. ἔχειν*, *ruminare*, II. 48. B.
μητρότης II. 218. D. A.
μιμώδεις, *ostentatores*, I. 72. D.
μνημόσυνον = *μνημεῖον* II. 154. D. 210. B.
μονοπρόσωπος ἀεὶ ἔννοια I. 64. C.
μόρφωσις εὐσεβείας II. 8. D.
μυθεύειν II. 236. C.
μυρμηκίζειν de Platone II. 350. D.
μυσάττεσθαι media et passiva significatione II. 40. n. 5.
μῶμον θεῖναι τοῖς εὐσεβέσι II. 28. A.
Μωυσῆς II. 36. n. 1.

N.

ναρκῶδές τινι II. 242. C.
ναῦς, accus. *νῆα* I. 64. A.
νεᾶνις pro *παρθένος* II. 46. n. 4.
νεφοδιῶκται II. 44. n. 1.
νοητικὴ δύναμις II. 108. n. 1.
νόμος quid scripturae sacrae II. 132. C. 152. B.

O.

ὁ articulus pro demonstrativo II. 326. n. 17; male collocatus I. 30. n. 7.
οἶδα pro *εἴωθα* II. 74. n. 4.
οἴησις sensu malo I. 72. B.
οἰκοδομία, *aedificatio*, I. 36. B.
οἰκονομία de incarnatione Christi I. 28. B.
οἷον ὡς II. 16. D. 142. C.
ὁμιλητέον I. 66. A. 68. B.
ὁμοῖος — *κατὰ τὸ ὅμοιον*, *pari modo*, I. 72. B.

ὁμολόγημα, *confessum*, II. 232. D.
ὁμοούσια πρόσωπα II. 202. B. ὁμοούσιον τῷ γεννήσαντι II. 22. C. ὁμοούσιοι τῆς ψυχῆς οἱ ἄγγελοι II. 328. B. C.
ὀξεῖς τε καὶ ἕτοιμοι II. 164 D. sic ἡ τοῦ νοεῖν ὀξύτης ἢ νωθρότης II. 162. B (n. 2).
ὀρθοδοξία II. 20. C. D. 150. D.
ὀρθόδοξος II. 20. C. 148. D.
ὁρμίσκος II. 122. n. 1.
ὅσιος gen. comm. II. 184. D.
ὅσον οὐδέπω I. 64. D. 78. B.
ὅτε c. coniunct. II. 166. n. 5.
ὅτι c. infin. I. 126. n. 12.
οὐδόλως II. 28. n. 7.
οὖν in redditione periodi II. 130. C. (n. 2); sic εἰ...πῶς οὖν I. 94. n. 7.
οὐσία et ὕπαρξις II. 224. C.
οὐσιᾶν εἴς τι I. 30. C. pass. οὐσιᾶσθαι εἴς τι I. 48. A.
οὔτε... οὐδέ II. 244. n. 11.
οὗτος pleonastice positum post articulum II. 88. n. 1.

Π.

Π e tribus *Ι* compositum II. 202. B.
παγκόσμιος ἀνάστασις II. 62. n. 3.
παλαιός, *antiquitate augustus*, *durch Alter ehrwürdig*, II. 220. n. 4.
παλμῶν παρατήρησις II. 24. n. 1.
πανταχοῦ τῆς διδασκαλίας I. 16. D.
Πάπας I. 58. n. 3.
παραβολή quid II. 84. A.
παράβυστος — ἐν παραβ. I. 66. B. 82. C.
παράγειν, *creare*, I. 4. A. 46. C. II. 68. C. 270. B. 272. B. εἰς τὸ εἶναι I. 6. C; *supervacuum esse* II. 302. n. 12. παράγειν τι, *delere*, II. 138. n. 2.
παραγίνεσθαι significationem habet τοῦ γίνεσθαι II. 294. B.
παραγωγή, *creatio*, II. 84. C. 136. D.
παραινίσσεσθαι I. 24. D.
παράληψις figurata II. 128. A.
παράστασις τῆς ἀληθείας, *demonstratio veritatis*, II. 94. C.
παράτασις χρονική II. 204. D.
παρατίθεσθαι εἰς μέσον I. 10. A.
παρατροπαὶ τοῦ νοός I. 48. A.
παράφορος τὴν γνώμην I. 68. n. 4.
παρεσκευασμένως II. 26. A.
παριστάναι pro συνιστάναι II. 178. B (n. 1).
πάροδος εἰς τὸ εἶναι, *progressus*, II. 200. A. 202. C.
πᾶς c. artic. I. 54. C. 56. D.
πάταγος χειρῶν I. 74. B.
πεζὰ καὶ ἀγοραῖα μαθήματα II. 36. C.
πεινᾶν pro πεινῆν I. 80. n. 2.
πειστέον τινί I. 72. C.
πεντηκοντάρχης II. 118. C.
πέρας — εἰς π. ἄγειν τὴν ὑπόσχεσιν II. 172. C.
περιδράττεσθαί τινος τῷ λόγῳ I. 24. B.
περιεκτικός II. 16. B.
περιπάτησις — εἰς περιπ. ἄβατος II. 182. A.
πεύσεις τῶν ἐπαπορουμένων I. 52. C.
πεφεισμένως II. 170. B.
πίλημα II. 266. D.
πίστις τοῦ Χριστοῦ, *fides in Christum*, II. 52. D. 128. B.
πιστοῦσθαί τι, *probare aliquid*, *fidem facere alicui*, II. 52. A. 174. A.
πληγοῦν — πεπληγωμένος II. 94. n. 4.
ποιήματα τοῦ θεοῦ I. 78. B.
ποίησις, ἡ ἐνέργεια τοῦ ποιοῦντος ἐν τῷ ποιουμένῳ II. 284. A; *das Thun* II. 2. D; sic ποιητέον, *agendum*, I. 70. C.
ποιοῦσθαι et ποσοῦσθαι I. 166. D.
πολυόμματος II 60. A.
πολυστένακτος ζωή II. 348. C.
πολυσχιδής I. 52. C.
πορευτικὰ ὄργανα I. 194. B.
πότερον non sequente ἤ II. 140. n. 1.
πρακτέων, τῶν, ἀμοιβαί II. 134. n. 7.
πρεσβεύειν τὸν χριστιανισμόν I. 46. D.
πρίζειν κ. σπαράσσειν τὰ ἔθνη II. 234. C.
προάγειν de spiritu sancto I. 4. A.
προαιρετικαὶ δυνάμεις II. 14. B.
προβολὴ καὶ συστολὴ τῆς ἐνεργείας, *exsertio et restrictio*, II. 272. D.
προέχειν, *proferre*, II. 268. n. 18.
προζωγραφεῖν II. 92. D.
προηγουμένως μὲν... ἔπειτα δὲ II. 64. D.

πρόθεσις, *propositum animi*, II. 24. C. A.
προλαβόντα, τά, *praeterita*, II. 4. B.
πρόλημμα, *praesumtio*, I. 58. A. 64. D.
προνοητὴς τοῦ κόσμου II. 232. A.
προπάσχειν τινός, *dolere ante aliquid*, I. 38. D.
προσβάλλειν τινί de sole, *ferire, collustrare aliquem*, I. 54. C.
προσγράφειν τινί τι, *infligere alicui aliquid*, I. 70. D.
προσήκειν — προσῆκεν pro προσήκει I. 22. n. 23.
προσμαρτυρεῖν τινί τι, *testimonio suo attribuere*, I. 18. D.
προσοχαὶ διάφοροι II. 302. E.
προσπάσχειν τινί, *affectiones alicuius sentire*, II. 328. B.
πρόσρημα, *appellatio*, II. 62. B.
προσριπτεῖν τινι ὄνομα II. 256. D.
πρόσταγμα quid scripturae sacrae II. 132. C.
προὔπαρξις — vide μεθύπαρξις.
πρωΐ — τῷ πρωΐ, *mane*, II. 88. n. 2; idem τὸ πρωΐ II. 90. n. 8.
πρωτεία τοῦ θεοῦ II. 310. A. 312. B.
πρώτως I. 160. D. 162. C. 172. D. 176. C.
πτερνίζεσθαι ὑπὸ τῆς λύπης I. 64. C.
πῶς repetitum II. 320. D. εἰ... πῶς οὖν I. 94. n. 7.

P.

ῥοπὴ καὶ συνεργία, ἡ ἄνωθεν, I. 34. C.
ῥοφᾶν οἶνον I. 78. B.

Σ.

σαρκίον I. 24. B.
σέβας προσάγειν, *cultum praestare*, I. 2. C.
σεβάσματα τῶν εἰδώλων, *idola quae colebantur*, II. 112. D.
σέβειν καὶ τιμᾶν ὡς θεόν II. 34. D.
σημαντήρ in stadio I. 44. A.
σημεῖον filius dei I. 8. B.
σκηνοβατεῖν, *scenam perambulare*, ἄνω καὶ κάτω I. 66. n. 3.
σκῆνος γεῶδες de corpore humano I. 24. B.
σκιῤῥοῦν, in animi commentis, I. 66. A.
σκληραγωγεῖν I. 76. B.
σμιλίον, dimin. a σμίλη, *scalpellum*, I. 66. D.
Σολομών — ῶνος II. 164. n. 8.
στοιχάζεσθαι ὅτι — II. 206. D.
στοιχεῖα, τὰ κατὰ τὰ γράμματα II. 202. B.
συγγενίς II. 210. C.
συγγνωστὴ ἁμαρτία II. 228. D.
συγκακουχεῖσθαι, pass., τινί II. 36. D.
συγκαττύειν συναλλάγματα, *contractus struere*, I. 76. A.
σύγκριμα τοῦ σώματος I. 74. C.
σύλληψις, *comprehensio* hostilis, II. 190. D.
συμπαραβάλλειν τί τινι II. 88. D.
συμπέρασμα II. 322. B.
σύμψηφον γίνεσθαί τινι II. 168. C.
συνάθρισμα τῶν ἁγίων, *coetus sanctorum*, II. 106. B.
συναιρεῖν εἴς τι I. 52. D.
συναμφότερος II. 44. B.
συναναιρεῖν τινι, *simul cum aliquo tollere*, I. 204. C.
συναναρχός I. 94. B.
συναποφέρεσθαι τῷ δόγματι τῆς ὀργῆς I. 60. A.
συνάφεια γαμική II. 92. C.
συνείδησις I. 62. B.
συνειδός, τό, *conscientia*, II. 60. C.
συνημμένως, *conjunctim*, I. 14. C.
συντάττειν τινί, *eodem ordine cum aliquo ponere*, I. 14. A. 20. A.
σύντομος — διὰ συντόμων εἰπεῖν I. 12. D.
συνύπαρξις II. 204. A. 224. B.
συρομένως I. 188. n. 3.
σύστασις, *confirmatio*, II. 148. D.
σφραγίς deus pater I. 8. B.
σχέσις II. 212. C. σχ. ἔχειν πρός τινα II. 208. D.
σχετικόν et ἄσχετον II. 176. B.
σωστικός τινος II. 250. D.

T.

τε et γε confusa I. 12. n. 17. 156. n. 4; item τε et δέ I. 60. n. 9. τε praecedente μὲν I. 62. n. 5.
τελεῖσθαι πρός τι, *conferre ad aliquid*, I. 188. A.
τέλεσμα de miraculo dictum II. 32. A. 34. D. Vide ἀποτέλεσμα.

τετραπρόσωπος II. 60. C.
τέχνη — διὰ τέχνης I. 82. n. 3.
τοι — διά τοι τοῦτο II. 362 (fragm. III).
τοίνυν initio periodi I. 200. n. 10.
τοσοῦτος — τοσοῦτον ἀναρίθμητον πλῆθος II. 82. C.
τριετίζειν II. 118. B.
τριπρόσωπος de tribus personis II. 22. D.
τριώνυμος II. 22. D.
τροπαιοῦχος II. 148. A.
τροπή — τροπῆς γνώρισμα in animo II. 12. D.
τρυφερία, *teneritas*, I. 84. C.

Υ.

υἱότης I. 42. C. II. 212. C.
ὑλικός I. 204. B.
ὕπαρξις — vide οὐσία.
ὑπεξαιρεῖν τινος, *eximere ex aliqua re*, II. 40. A.
ὑπὲρ τὴν γῆν ἐστι II. 348. n. 58.
ὑπεραναβαίνειν et ὑποβαίνειν II. 230. D.
ὑπέρβασις et ὑπόβασις θέσεως II. 100. B.
ὑπερηφάνεια — vide ἐπιείκεια.
ὑπερκεῖσθαι, *superare*, *eminere*, II. 218. A.
ὑπεύθυνον ποιεῖν τῷ χρέει I. 30. D.
ὑπὸ τὴν γῆν ἐστι II. 348. n. 58.
ὑπόβασις — vide ὑπέρβασις.
ὑπόδειγμα II. 88. A.
ὑποστάσεις τῶν μὴ φαινομένων I. 74. D. ὑποστάσεις, εἴτ' οὖν πρόσωπα, τῆς θεότητος II. 22. D. 204. C. ὑποστάσεις τρεῖς μιᾶς θεότητος I. 22. A. 28. A.
ὑποτύπωσις τῆς παραβολῆς II. 226. B.
ὑπουργικὸν εἶναί τινος, *ministrare alicui*, II. 336. B.
ὑποχάλασις II. 42. A.

Φ.

φαντάζειν τὰς ὄψεις τῶν ὁρώντων II. 36. B. 72. B. 114. B.
φαντασία, *spectrum*, II. 120. B. φαντασίαι somniorum II. 26. D.
φάσις et ἀπόφασις opposita II. 304. n. 14; sic φάσις ἐστὶ ποιήσεως II. 284. A.
φημί — φησί abundanter illatum II. 147. n. 7 (vid. Add.).
φθόριμα πράγματα II. 336. B.
φίλτρον, *amor*, I. 12. B.
φορτοῦσθαι ὕδασι II. 134. B.
φύσις ἄπιστος, *ingenium incredulum*, II. 242. D. A. 250. B. 252. E.
φωνή — φωναί II. 250. n. 17.

Χ.

χαρακτηριστικός τινος II. 8. D.
χαριστεῖν I. 85. n. 2.
χειροθεσία, *manuum impositio*, II. 20. D.
χειροτονία II. 20. C. D.
χειρουργία de circumcisione II. 154. C.
χορηγὸς τῶν ἀγαθῶν deus II. 158. C.
χρεωστεῖσθαι II. 140. C.
χρή supplendum ad infinitivum II. 82. n. 6.
χρήζειν τινί, *indigere aliqua re*, II. 138. B.
χρησιμεύειν II. 284. n. 17.
χριστιανικός II. 172. B.
χριστιανισμός I. 46. D. II. 58. B. 102. D. 104. B. 198. A. C.
χρονικὴ ἔμφασις II. 262. E.
χρωϊκός, *coloratus*, I. 204. B.
χυδαῖος — χυδ. μαθήματα, *viles disciplinae*, II. 36. B.
χώρα — χώραν μετανοίας διδόναι τοῖς ἡμαρτ. II. 158. B. C.
χωρίον τοῦ τόπου II. 192. D.
χωρίς genitivo postpositum I. 162. D. II. 252. C.

Ψ.

ψαλμῳδία I. 72. A.
ψευδοδοξεῖν I. 60. C.
ψωριᾶν — ψ. ἡ γνώμη I. 70. C.

Ω.

ὡς ἄν c. optat. I. 10. C. ὡς μὲν πρὸς τὸ ... ὡς δὲ πρὸς τ., *quod attinet*, II. 108. A. 152. B.

II. Index rerum.

A.

Accidentia accidunt substantiae I. 98. B.

Actor in scena habet pedes ligneos et ventrem factitium I. 68. C.

Adamus tunicas pelliceas accepit, a deo non humana arte factas sed creantis modo II. 68. D. Ut in Adamo et Eva et Setho eadem natura, diversi exsistentiae modi, ita in divinis II. 224. n. 4.

Aegrotantes non negligendi I. 84. C.

Aegyptii astronomiam, astrologiam, geometriam disciplinas habebant pedestres II. 36. C. Scientiae hieroglyphicae pretium tribuebant II. 36. D. Animalia omnia praeter porcum divinitate donabant II. 50. D.

Aemulatio fugienda I. 60. D.

Aequitas in omnibus servanda I. 64. B.

Affirmatio aut negatio in quavis re est vera II. 304. n. 14.

Anachoretae magnifice donantur a divitibus II. 172. n. 5.

Anathema id quod deo sacrum aut ab eo abalienatum est II. 190. B.

Angeli, hominum custodes, nunquam minuuntur sed augentur semper II. 44. B. Vel enim hominem viventem vel animam e corpore egressam sequuntur II. 44. B. Ante, quam homines sequuntur, in aliis pro hominibus ministeriis ministrant suis principibus II. 44. C. Animas e corpore exeuntes ducunt in loca convenientia II. 106. D.

Anima in seipsa est II. 324. A. Est velut artifex, corpus velut instrumentum II. 326. B. Insunt ei duae cognoscendi facultates, perceptiva et intellectiva II. 108. n. 1. Per priorem et seipsas et se invicem percipiunt animae, per alteram ea quae supra ipsas sunt II. 108. D. Non eget anima corpore, ut sentiat corporea, sed sensum praestat corpori II. 108. A. Eius proprium est intelligere, ut sentire corporis II. 324. A. Distincta est a corpore II. 326. B. C. Non sanguis est sed distincta a corpore et immortalis II. 94. C. In corpore est, ut ratione utens II. 334. E. Potest se ab affectionibus corporis separare; ergo potest etiam a corpore separari nec perire II. 328. B. Animae praesentiâ corpus vitae et sensus et notionis fit particeps; est igitur in seipsa, ut naturâ suâ incorruptibilis II. 326. E (n. 19). Saepe ante et post corpus patitur, semper autem cum corpore I. 38. D.

Animal ex animali semper fit et secundum naturam I. 154. C. Ex animali esse non potest, nisi sit primum animal quod non est ex animali I. 122. C (n. 2); coll. 108. n. 19. Animalium alia initio ex terra et aquis facta I. 90. D. Alia ex principibus generum nasci deus voluit I. 90. E. Animalium mundorum et immundorum distinctio non ex natura sed ex lege II. 50. C. Animalia rationis expertia vituperare ob male facta contra rationem est II. 202. A. Animalia in hominis ministerium aut cibum aut disciplinam facta II. 202. C.

Annus — absque anno mundus esse non potest I. 206. A.

Apollonius physicae peritiâ effecit quidquid effecit II. 32. C. Eius statuae daemon insidebat, qui homines divinationibus seducebat ut Apollonium colerent II. 34. D. Huic Christus os occlusit II. 34. n. 5.

Apostoli quo sensu hominum piscatores II. 26. B. Exspectabant solatia terrena in regno Israelis II. 174. B. Hoc unum ex iis erat quae ignorabant ante spiritus adventum II. 174. C.

Aristoteles antiquos philosophos corrigit, sed in eadem vitia relabitur I. 106. D. Eius de mundo doctrina multas continet necessitates ex una necessitate aeterna supposita deductas I. 178. B. Statuit nihil fieri nisi ex subiecto I. 92. C. Subiectum numero unum, formâ duo esse I. 96. D. Triadem diversam a platonica admittit I. 112. A. Materiam simul cum forma velut matrem eorum esse censet quae fiunt I. 112. A. Coelum fortuito factum et non fortuito opinatur I. 126. A. Ingenitum et genitum I. 126. A. Eius sententia de infinito I. 128 sqq. De tempore I. 140 sqq. De motu I. 154 sqq. De coelo et astris I. 162 sqq. De elementis I. 196 sqq.

Ascetae institutum non modo acquisitionem absentium divitiarum non admittit sed nec possessionem praesentium II. 26. B.

B.

Bacchae thyrsos circumferunt I. 68. D.

Baptismus est celebratio symbolorum passionis et resurrectionis Christi II. 220. B. Primum oleo unguimur, deinde (post lavacrum) unguento II. 220. n. 1. Baptismo vitam congruentem qui non adiungit est infideli deterior II. 8. D. Baptismus in haeresi acceptus emendatur unguenti unctione II. 20. D. Infantes baptizati differunt a non baptizatis, quia illi bona baptismo adiuncta habent, hi istis carent II. 76. A. Haec bona consequuntur per fidem offerentium II. 76. A.

Beelzebul II. 116. D.

Beliar II. 116. D.

Bonum non ex comparatione mali bonum est sed ex propria natura II. 102. B. Quod bono contrarium est non appetit bonum I. 114. B.

C.

Cadmea victoria I. 72. n. 6.

Cantus in ecclesiis maxime utilis II. 164. B. Canebant Christiani versus orientem II. 184. D (n. 4).

Caro sumus, nec boni quidquam in nobis habitat I. 64. A.

Catathema est assentiri anathematizantibus II. 190. B.

Centuplum Christus ecclesiae tribuit, in spiritualibus et humanis eam multiplicans II. 172. B.

Christus deus et homo I. 30. C. Non ex divinitate et humanitate perfectus est, quasi aliud esset praeter duo I. 36. C. Sed utrumque est, et deus et homo I. 36. C. Unus filius et ante saecula et recens I. 32. A. Filium se hominis dixit per articulum masculinum II. 90. A. Unde increduli colligunt eum ex Iosepho esse II. 90. A. Si Iosephus vocatus est filius Eliae sine copula coniugali, similiter filius dari potuit Iosepho II. 92. C. Idcirco virgo desponsata est viro duos patres habenti II. 92. D. De Christi genealogiis II. 212. A. B. Ex historicis scriptis erutae fuerunt II. 214. A. Christi corpus post unionem deificatum I. 48. B. Divinae deitatis factum est particeps, non naturae, pro voluntate logi I. 48. B. Christus esurivit et sitivit et lacrimavit et sudavit, quamvis posset horum nihil sustinere II. 160. C. Sed argumenta humanitatis suae praebere voluit II. 160. C. Quatenus deus miracula edidit, quatenus homo passus est I. 34. D. 38. D. Quatenus deus resuscitavit, quatenus homo indebitâ morte debitam destruit I. 32. D. Nefas ei ignorationem affingere II. 78. D. Eius precatio pro discipulis est posterior Iudae perditione II. 32. D. Non quarto sed quinto die traditus est II. 88. B. Vestimenta, quae post resurrectionem gestavit, vel creavit vel aliunde sumsit II. 180. B. Dixit Mariae „Noli me tangere,“ quia paullatim adsuescere volebat discipulos ut ipsius corporali praesentia carerent II. 68. B.

Christiani ex quo prodierunt, mi-

nus bellis agitatus est mundus II. 200. C. Iis primas tenentibus prohibita sunt nefanda sacrificia II. 198. B.
Christiana religio nihil continet falsi II. 4. B. Ea vigente falsum est res publicas in peius delapsas II. 198. A.
Cibus non ad voluptatem, sed quia vivere ad aliquam utilitatem volumus I. 64. B. Neque arborum fructibus neque escis carnium homines ante diluvium utebantur, ut nonnulli patrum dixerunt II. 186. D. Sed tamen Abel de lacte gregis sui edebat, Cain de frugibus terrae quam colebat II. 186. D.
Circumcisio sigillum fidei Abrahami II. 154. D. Transmissa posteris ut monumentum fidei illius et dei potentiae II. 154. D.
Clemens in Epistola ad Corinthios Sibyllam citat II. 104. n. 1.
Coelum incorruptibile, non tamen increate ut deus habet incorruptibilitatem II. 316. E. Duplex II. 80. n. 5. Eius figura II. 80. C. Non globus est sed instar camerae II. 206. D. De coeli motu I. 182. E. De eius motu locali I. 156. C. Coeli dorso cur aquae incumbunt II. 134. B. Coelum dicitur domus et solium dei, ut illud a deo secernamus nec deum esse putemus II. 316. D.
Coexsistentia alicui rei servantur eius cui coexsistunt custodia II. 274. D.
Confirmatio signaculum II. 184. A. Consignamus dextra manu eos qui hoc signaculo indigent II. 184. A.
Constantia I. 84. A. II. 346. B.
Conversio non est, nisi ea quae convertuntur sint aliud atque aliud, sive ratione sive numero II. 278. D.
Corpus vitam et intelligentiam recipit incorporei praesentia II. 332. C. Ex incorporeo non perficitur I. 118. B. Nosci non potest incorporeo non cognito II. 332. D. Vid. *Anima*.
Creatio ex nihilo non credita a philosophis I. 116. B. Deus creatione non augetur II. 176. C. Relationem obtinet ad creaturam II. 176. D. Ut illius perfectio non minuitur, quia plures mundos non condidit, ita uno condito non augetur II. 178. D. A creatione deus quievit, hoc est ab iis quae non sunt creandis II. 68. A.

D.

Daemones esse eorumque cultum et nomina homines ab ipsis didicerunt II. 116. C. Daemones, dii gentium, gaudebant victimis humanis II. 146. D. Eorum praestigiae II. 72. n. 3.
Daemoniacus quidquid mali facit praesentiâ daemonis facit II. 56. D.
Davides ob poenitentiam ut cor dei inventus est II. 110. C. Per eum deus constituit regnum spiritûs II. 194. B.
Dentes septimo mense nascuntur et septimo anno mutantur II. 94. B.
Deus unus est I. 2. C. 90. B. Unum omnium principium I. 2. C. Nomen dei designat substantiam II. 24. B (not.). Divinam essentiam apprehendere non possumus I. 24. C. Deo nihil coexsistit ab initio I. 4. C. Deus absurde dicitur per se productus II. 294. C. 296. D. Dei neque substantia corrumpi potest neque operatio interpellari I. 90. B. Solus immortalis est II. 84. n. 3. Ingenitus est, quia neminem habet a quo genitus fuerit II. 204. A. Incompositus, quia neminem habet a quo compositus fuerit II. 204. A. Incorporeus dicitur, ut a corporeîs et incorporeis distinguatur II. 330. A. Ubique est totus et in unoquoque totus et in seipso totus II. 230. A. Aliud deus est, aliud ingenitum II. 292. C. Dei perfectio in eo cernitur quod idem sit II. 176. C. Creatione non augetur II. 176. C. Dicunt gentiles deum creare quia est, non quia vult II. 350. E. Ratione cognoscit ea quae facit II. 334. D. Sed non operatur ut artifices cum cogitatione II. 336. D. Non habet finitam potestatem II. 172. D. Non lege et mensura

naturae operatur II. 172. A. Creat sine instrumento, prout vult sine instrumento II. 334. B. Ex quolibet quodlibet facit; longe alia ratio naturae et artis I. 96. E. A. Non definivit humanae vitae tempus II. 46. C. Dum conservat universum, opus suum conservat II. 18. D.

Dii etiam dicti sunt angeli et homines II. 228. A. B.

Diluvium in omni loco II. 48. A.

Divitiae cur non laudandae I. 80. D.

Dominica die et a paschate usque ad pentecosten genua non flectuntur, in signum resurrectionis a morte peccati II. 180. D.

E.

Ebrietas pingitur I. 78. B.

Ecclesia, ab initio a Iudaeis et Gentilibus diu vexata, valde crevit II. 172. B. Triticum in ea semper manebit II. 30. B.

Elisaeus cur petiit duplicatum donum II. 118. D. Puerorum nece castigavit parentes II. 114. C.

Emmanuel semper Christus ab ecclesia appellatus II. 216. D.

Eucharistia expurgat homines II. 60. B. C.

Evangelium est lex impleta II. 152. B.

Ezechiel cur filius hominis vocatur II. 62. C. Ei oblata animalium visio significabat liberatum iri Iudaeos II. 60. C.

F.

Fides parata responsio quaestionibus I. 50. A. Fidelis debet extra cupiditatem carnalem esse I. 62. B.

Forma non advenit materiae ex ipsa materia sed aliunde II. 332. D.

G.

Genitum est quidquid propter aliud est I. 206. E. Semper compositum est I. 94. B. Non idcirco corruptibile est, nisi naturâ vel arte genitum sit I. 198. B.

Gentilismus frustra restitutionem sperat II. 102. D. Persecutiones eum aboleverunt II. 104. B. Gladiis tantum se adversus Christianos defendit II. 58. B.

Genu — vid. *Dominica dies.*

Gratia divina plurimum valet in iis qui peccaverunt servandis II. 142. A. Ea opus est ad expositionem rerum difficilium I. 34. C. Per gratiam Christi liberati sumus a peccatis et a morte peccatis debita II. 180. D.

H.

Haereses praedictae II. 4. A. Omnes stabilitae ex gloriae studio et mutuis haeresiarcharum odiis II. 8. B. Non probant aut deo potestatem deesse, aut inutilem esse religionem christianam II. 4. A. B. Eas aliquando tollet deus II. 4. B.

Hieroglyphica scientia in pretio apud Aegyptios II. 36. C. Selectis hominibus tradebatur in adytis II. 36. D.

Historia quomodo differat a parabola II. 84. A.

Homo non duae naturae est, sed ex duabus I. 34. D. Non idem est atque ea ex quibus constat, sed aliud tertium I. 36. B. Manet corpus post disiunctionem, manet etiam anima, at homo periit I. 36. C. Propter hominem mundus exstat II. 192. B. Aerumnis obnoxius est, sed ex his melior fit II. 192. B. C.

I.

Iephtha filiae immolatione pium se praebuit II. 148. C.

Iesaiae oblata animalium visio mysterium Christi sedentis in throno significabat II. 60. A.

Iesus (Iosua), Navae filius, ut soli et lunae imperaret, accepit nomen Iesu, quod natura venerata est II. 64. n. 9.

Ignoratio dicitur involuntaria, quum ea desunt quae ad cognitionem ducunt; voluntaria, quum adsunt II. 226. A. Ignorationis dei tres species secundum incredulos II. 242. C. Ex oblivione, ex incredulo ingenio, ex beneficio II. 242. D. Ignoratio perseverans veniam non habet, postquam ex even-

tu rei per ignorationem gestae veritas demonstrata est II. 168. B.
Imago est cujus generatio per imitationem fit II. 306. C.
Immortalis solus deus, quia solus essentiâ (naturâ suâ) immortalis II. 84. n. 3. Immortales homines ex dei voluntate II. 356. A.
Immutabilitas post resurrectionem in quo posita II. 12. C. D.
Incantatores II. 116. D.
Incarnationis ratio inenarrabilis I. 28. B. Logos e coelis non discedens ad nos descendit I. 30. B. Format sibi in utero virginis templum, hominem perfectum, quum partem aliquam ex virginis natura sumsisset I. 30. C. Illud autem per summam unionem induens oeconomiam suam implevit I. 30. C. De unionis modo non interrogandum I. 32. B. Unio animae et corporis commodum exemplum, sed non omni ex parte I. 34. C. Solis et lucis exemplum proponitur I. 38. B. Quomodo logos ubique secundum essentiam est et quomodo in proprio templo I. 44. B.
Infantes laudantur pro Christo occisi II. 140. n. 3.
Ingenita nullius cura indigent I. 188. A. Ingenitum non est quidquid est incorruptibile II. 336. A. Deus opifex incorruptibilium, non vero ingenitorum II. 336. A. In ingenitis rebus nihil praeter naturam aut superfluum I. 176. C. Ingenita esse non possunt, quorum ordo a natura proficiscitur I. 194. D. Ingenito adiunctum indivisibile I. 120. B. Ingenitum in creatis rebus significat negationem generationis possibilis, in aeternis autem generationis praeteritae et futurae I. 116. D. E.
Ingluvies fugienda I. 78. C.
Insipiens dicitur et is qui simplex est et qui imperitus I. 70. D.
Invidia non decet fidelem I. 86. B. Invidi, si quid male audiant, etiam mentienti credunt I. 66. A.
Ioannes baptista, quum misit discipulos ad Iesum, non cognoverat omnia illius miracula II. 124. B. Mittendi occasio fuerunt diversi de Iesu rumores II. 54. B. Nonnulli dixerunt illum mittendo discipulos voluisse iis persuadere Iesum esse Christum II. 52. A (n. 1). Alii eum dubitasse II. 52. A (n. 4). Baptisma eius supra legem non fuit; non enim peccata remittebat II. 52. D (n. 1).
Iobus quo sensu diei maledixit II. 20. B.
Ionas servatoris imago non mendax II. 88. A.
Iosias II. 110. D.
Ira non decet I. 76. C. Si quando necessitas urgeat, ira utendum ad proximi curationem I. 76. C. Iracundi se ipsos peredunt et cruciant I. 60. D.
Irenaeus in libro de paschate etiam pentecostes meminit etc. II. 180. n. 4.
Iudicium est sermo docens quid faciendum sit aut non, et constituens praemium poenamque II. 132. B. Deus diem constituit, in quo omnia mala abrogabit ex impietate orta II. 252. B. Iudicabit Christus vivos quidem qui tunc vivent, mortuos autem qui resurgent II. 170. C. Vitae anteactae merces non rependitur ante resurrectionem II. 84. A. Iudicium impiorum per ignem finis est praesentis temporis II. 104. D.
Iuppiter a Saturno absorptus II. 16. D.
Iustificationes sunt iudiciorum aequitas in poena et mercede II. 132. C.

L.

Labor manuum I. 84. D.
Lenitas ficta I. 74. B.
Lex est scripta comprehensio omnis iudaici cultus et instituti II. 132. C. Lex ab evangelio non differt, quantum ad discendi modum II. 152. B. Differt, quantum ad promissa II. 152. B. Lex veniam dabat peccatis vitae institutum non laedentibus; secus, si haec laederent II. 142. C. Si lex non ignoscit, gratia poenitentiam concedit II. 158. D. Ex legis operibus nemo iustificatur II. 156. D. In legibus observandis minus malum praefe-

rendum maiori II. 38. D. Sub lege nonnulli inculpati fuerunt II. 156. C.

Libertas nostra dei patientiam ostendit, quia permittit ut libere peccemus II. 252. C. Nec boni essent homines nec deus bonus, si deesset nobis libertas II. 252. C. Deus nobis facultatem dedit cognoscendi et faciendi bonum et malum II. 12. C. Non tamen causa est cur boni aut mali simus, sed liberum arbitrium II. 14. C. Libero arbitrio posterius est quod accidit in iis quae libere fiunt I. 176. E.

Locus omnium primus I. 136. D. Magnitudinem habet, non corpus I. 138. B.

Logos lux ex luce principii experte I. 38. B. Ex patris substantia genitus I. 4. A. Logon filium dei nunquam disiunctim a patre cogitamus II. 24. B. Idem est dicere filium dei ac filium patris II. 24. B. Quidquid enim pertinet ad personam, etiam ad personae essentiam pertinet II. 24. B. C. Logos ut lumen de lumine genitus I. 26. B. Satis idonea imago, ut coaeternitatem et essentiae identitatem et sine perpessione generationem constituat I. 26. B. Homines post exsistentiam gignunt, deus simul est et gignit II. 22. C. Quare apud deum non est postexsistentia geniti, quia neque exsistentia ante generationem II. 22. D. Vid. *Incarnatio.*

M.

Malum nihil aliud quam depravatio boni II. 102. n. 2. Malum essentiâ nullum vitae adiunctum II. 64. B. Nihil malum nisi per boni perversionem II. 66. C. Summum malum impietas II. 246. B. 252. A. Ignoratio dei II. 242. C.

Manichaei duo principia admittunt II. 200. D. Duas species summi mali agnoscunt II. 242. C. D. 252. A.

Maria omnes mulieres superavit II. 218. A. Quare virgo mater fiebat II. 218. B. Nunquam Christus eam obiurgavit II. 218. D.

Martyrum constantia argumentum futurae resurrectionis II. 346. B. Vid. *Miracula.*

Materia non exsistit, nisi aliquid sit I. 200. D. Non est ingenita I. 116. D. Est substantia I. 98 sqq.. In materia forma est, ut ordo in iis quae ordinantur I. 98. B. Ut materia est informis, ita forma immaterialis I. 110. E. Materia semper subiicitur uni contrariorum, vel formae vel privationi I. 96. D. Ex materia tota est mundus I. 166. A.

Matrimonium cum defuncti fratris uxore quid utilitatis praebeat II. 210. C.

Medicina animarum nulli gentili cognita II. 76. D.

Menoeceus II. 232. D. 236. C.

Mens pura nobis insita est I. 24. B. Per hanc saepe quae supra nos sunt ratione apprehendimus I. 24. B. Sed tamen sociâ carne praegravatâ res maiores non comprehendit I. 24. B.

Metempsychosis II. 350. D. E.

Miracula opera divina I. 88. A. II. 58. C. Ea daemones edere nequeunt II. 58. B. Per miracula deus fidem conciliavit prophetis I. 88. A. Christus miracula edidit divina potestate II. 34. C. Ea non omnes eodem tempore cognoverunt II. 124. A. Miracula ecclesiis deus concessit, ut verum esse orthodoxorum cultum constaret II. 148. D. Non fiunt per haereticos, sed per apostolos et prophetas et martyres II. 150. A. Miracula ad martyrum tumulos II. 40. n. 7. Quae supra naturam in natura fiunt probari non possunt petitis ex natura rationibus II. 184. C.

Moderatio tenenda I. 66. C.

Monachi saepe somniis inhonestis vexantur II. 26. n. 1. Quum haec involuntaria sunt, licet illis communicare II. 28. C. D.

Mors animalis est, non animae II. 108. A. Mortis auctor deus non est II. 46. B. Mortalem fecit hominem sed non mortem II. 46. A. Non enim necessario moritur quod mortale est II. 46. A. Mors ingressa est hominis inobedientiâ

II. 46. A. Mortis notionem habuit Adamus, etsi nullius mortem viderat II. 130. A. Mortis causam qui ignorant hominis naturae conditorem ignorant II. 352. D.

Moses instructus hieroglyphica scientia II. 34. B. Eius cognitionem habuit, non vero usum, utpote dei cultui contrarium II. 36. D. Iusiurandum Iosephi cur praetulit legi de mortuis non tangendis II. 38. D.

Motus neque aeternus nec sine principio I. 154 sqq.. Moveri non potest id quod non est I. 150. D. Ex eo quod non movetur nequit generari substantia I. 150. D. Vid. *Tempus*.

Mulier quaelibet est uxor proximi, h. e. Christi, qui proximus est patris I. 82. B. Mulier fidelis non est, quae mulierem se esse gloriatur I. 68. B. Mulierum artificia, quae vultum pigmentis inficere non audent I. 82. C. Cum mulieribus caute agendum I. 68. B. Non iis adulandum I. 70. B. Metuendus mutabilis earum animus I. 82. C.

Mundus, ut nonnulli putant, creatus a deo, quia est nec quia vult II. 274. B. Si mundus deo coexsistit, praeter voluntatem eius subsistit II. 292. B. C. Mundum nonnulli aeternum dicunt, quia nihil apud deum est temporarium II. 256. C. Deus mundum facit eo ipso quod est, motum ei perpetuum suppeditans II. 258. D. Mundus, si est infectus, etiam incustoditus est II. 272. B. Mundum nonnulli antiquorum genitum dixerunt II. 298. E. Secundum causam, non secundum tempus I. 206. A. Mundum nonnulli dixerunt sex annorum millibus duraturum II. 98. D. Absque anno esse nequit II. 204. A. Mundi partes aliae incorruptibiles, aliae corruptibiles I. 90. C. — A mundi commercio nos deterret Christus I. 58. C. Mundanus mente quisquis est a seipso condemnatus est I. 68. D.

Musicorum instrumentorum usus in Christianorum ecclesiis non receptus II. 166. n. 8.

Mysteria Christianorum supra mentem et rationem et intelligentiam I. 50. A. Mysteria eloqui lingua lutea non possumus I. 34. B. Gloriandum quod mysteriis indeprehensis initiati simus I. 32. B.

N.

Natura demensam a deo facultatem accepit II. 172. D. Universam efficit mutationem in substantia, non vero ipsam substantiam II. 290. C. Secundum naturam vivere hominis est nondum credentis I. 60. B.

Numerus — vid. *Septenarius numerus*.

O.

Obiurgatio non solum adhibenda, sed etiam audienda I. 68. A.

Oracula gentilium non potuerunt futura praenoscere II. 243 sqq.. Daemonibus oracula edentibus os Christus occlusit II. 34. A.

Ordinatio in haeresi accepta emendatur manuum impositione II. 20. D.

Ordo in monasterio servandus I. 80. B (n. 2).

Oriens opinione hominum praestat caeteris mundi partibus II. 184. A.

Origenes hebraicae linguae peritus II. 122. C. Scripta ab eo Interpretatio hebraicorum nominum II. 116. n. 7.

Ostentatores sibi omnia scire videntur I. 72. D.

P.

Palpitatio II. 24. n. 1. Involuntaria est II. 26. A.

Parabola oratio est rem futuram sub rei factae similitudine exhibens II. 84. A.

Paradisus est locus ubi animae bonorum versantur usque ad resurrectionem II. 105. D. Coll. II. 122. n. 10.

Parcae II. 236. C.

Pascha — vid. *Dominica dies*.

Paulus presbyter I. 88. n. 2.

Paupertas non contemnenda I. 80. A. Aequo animo ferenda I. 64. B.

Peccatores facti sumus per Adamum II. 154. A. Ex eius peccato mors profluxit I. 30. D. Peccati expers solus Christus II. 228. A. Peccant homines quia non volunt, minime quia non possunt II. 158. B. Peccator increpandus, non tamen publice, nisi id ei ob superbiam opus sit I. 68. B.

Pentecoste — vid. *Dominica dies.*

Perfectum dicitur id quod omnibus numeris absolutum est II. 176. B.

Persecutiones gentilismum aboleverunt et christianismum stabilierunt II. 104. n. 5.

Plato malum necessarium et aeternum deo opponit I. 200. C. Post mortem formica factus II. 350. n. 61.

Poenitentia probus peccatorum medicus II. 144. A. — Poenitet deum quo sensu II. 50. C.

Praecepta quid II. 132. C.

Praedictiones futurorum non laedunt libertatem II. 78. A.

Praescientia non causa futuri, sed futurum causa praescientiae II. 80. B.

Preces Christianorum versus orientem II. 184. n. 4.

Principium, quod habet principium, non potest esse principium I. 102. C. 128. C. Principii ignorationem sequitur ignoratio eorum quae ex principio sunt I. 94. A. Principia quum novimus, dum demum res ipsas novimus I. 122. D.

Prophetae ad omnes homines missi I. 90. E. Per eos deus futura praedixit II. 4. D. Summa inter eos consensio I. 92. A. Prophetarum et vatum discrimen II. 6. A.

Providentia II. 236. A.

Pythonissa delusit oculos Saulis II. 72. n. 3.

Q.

Quies dei a creatione, h. e. ab iis quae non sunt creandis II. 68. A.

R.

Religio christiana — vid. *Christiani.* Religiones omnes mendacio a christiana differunt, mendacii varietate inter se discrepant II. 250. E. Sanctitas religionis non spectanda ex rebus prosperis aut adversis, sed ex recte factis II. 198. A. B.

Resurrectio est animae rursus in corpus introductio II. 120. C. Differt a metempsychosi II. 350. D. E. Complectitur iustos et iniustos, regnum dei solos iustos II. 188. D. Resurrectio est infinitae dei scientiae et potentiae demonstratio II. 358. C. Deus erit infimus, si deteriorum conditor sit, non vero meliorum II. 348. C. Resurrectio non difficilior deo quam creatio II. 340. B. 352. E. Hominis membra ab animali vorata et inde in alium traducta abeunt in elementa II. 340. E. Inde educta sunt et iterum educentur II. 340. A. Resurrectionis argumentum constantia martyrum II. 346. B. Potentia dei et resurrectio Christi II. 340. A. Seminum exemplo probat Paulus resurrectionem II. 174. A. Resurrectio Christi probat possibilem esse resurrectionem II. 346. C. Est exemplar nostrae resurrectionis II. 352. B. Sine resurrectione merces vitii et virtutis esse nequit II. 344. C. 354. B. Resurrectionem non credunt gentiles II. 342. B. 358. D. E. Post resurrectionem membra genitilia subsistent II. 74. A. In resurrectione omnes immutabimur II. 122. A. B. Post resurrectionem futura restitutio II. 188. C.

Rixae cupidus peccatum duplicat I. 72. C.

S.

Sacrificia cruenta ante legem deus non praecepit II. 118. A. Abrahamo praecepit in usum futurorum praenuntium II. 118. B. Sacrificia animalium praecepit, quasi is qui offerebat suam ipsius animam offerret II. 146. B. Homines immolari noluit II. 146. C. Christianis primas tenentibus prohibita sunt nefanda sacrificia II. 198. B.

Salomo multa invenit morborum remedia II. 76. n. 2.

Saturnus Iovem absorbuit II. 16. D.

Scriptura sacra divinarum virtutum testimonio confirmata II. 232. A. Multa sunt de Christo dicta quae in illa neutiquam narrata sunt II. 180. C.

Septenarius numerus praestantior caeteris II. 96. n. 5. Incrementum hominum et defectum efficere dicitur II. 96. B. In morbis diiudicandi notas affert II. 96. B. In lege venerabilis II. 96. B.

Sibylla testis iudicii de impiis futuri II. 104. n. 1.

Somnia turpia a daemone immittuntur II. 28. A. A communione ob ea abstinere non aequum est II. 28. C. D.

Spiritus sanctus est filii spiritus I. 16. A. Est etiam spiritus patris, siquidem a patre procedit I. 18. B. Eum ex sua substantia pater produxit I. 4. A.

Stultus dicitur qui inconsiderate dicit aut facit quae non decent I. 70. D.

Substantia dividitur in corpus et incorporeum II. 326. D.

T.

Tempus neque aeternum nec sine principio I. 142. C. Est numerus motûs I. 142. C. 144. B. 152. E. Est neque infinitum neque ingenitum I. 128 sqq..

Timor in hac vita necessarius; non enim abolet caritatem II. 144. D.

Tiresias dicitur vir et femina fuisse II. 236. B. Ob diremtas inter deos contentiones excaecatus a Iunone II. 236. B. Divinatione donatus a Iove II. 236. B.

Trias platonica I. 112. A. Aristotelica I. 112. A.

Trinitas. Trium personarum coexistentiâ unus est deus II. 224. B. Identitate essentiae personarum unus deus II. 224. C. Unus deus in patre, filio, spiritu I. 4. A. Pater ingenitus, filius genitus, spiritus processit I. 4. B. Trinitas hypostasium non essentiae II. 22. A. Unitas in trinitate et trinitas in unitate I. 22. A. Trinitatis comparatio cum Π litera II. 204. C. D.

U.

Unguento unguuntur haeretici redeuntes II. 20. D.

Unitas non augetur, quum numeri principium fit II. 176. C.

Unum numero aliud ratione esse potest II. 278. E.

V.

Vates quomodo a prophetis differunt II. 6. A.

Veritas ante errorem II. 102. D. Fieri nequit ut veritatem non inveniat qui eam totis viribus quaerit II. 8. C. Haeretici eam non quaerunt II. 8. A.

Vinum ad auxilium corporis factum est I. 78. A. Quomodo eo utendum I. 78. B. Eo utendum, quum iam lectioni operam non dabimus I. 68. A.

Vitia aliorum cognoscere iuvat ad ea vitanda I. 58. C.

Vota indefinita sunt absurda II. 148. n. 10.

III. Index locorum.

1. Scriptorum sacrorum.

Genesis.

1, 3.	Expos.	c.	12.	n. 8.
1, 12.	Confut.	p.	90.	n. 13.
1, 16.	Quaest.		62.	n. 3.
1, 20.	Confut.	p.	90.	n. 14.
1, 22.	—	p.	90.	n. 10.
1, 25. 31.	Quaest.		127.	n. 1.
1, 26.	—		57.	n. 9.
1, 28.	—		35.	n. 6.
1, 31.	—		35.	n. 5.
—	—		46.	n. 2.
2, 2,	—		49.	n. 5.
2, 19.	—		49.	n. 7.
—	—		57.	n. 9.
3, 19.	—		32.	n. 4.
5, 24.	—		32.	n. 3.
7, 2.	—		43.	n. 1.
7, 20.	—		34.	n. 1.
8, 21.	—		10.	n. *).
9, 4.	—		145.	n. 1.

Exodi.

7, 22.	Quaest.		26.	n. 2.
13, 19.	—		27.	n. 2.
21, 23. 24.	—		97.	n. 4.
23, 21.	—		142.	n. 2.

Levitici.

17, 11.	Quaest.		99.	n. 6.
26, 12.	Expos.	c.	5.	n. 13.

Numerorum.

19, 11.	Quaest.		27.	n. 2.
—	—		28.	n. 2.

Deuteronomii.

1, 16.	Quaest.		142.	n. 3.
18, 15.	—		101.	n. 9.
22, 25—27.	—		33.	n. 3.
31, 21.	—		107.	n. 1.
31, 28.	—		47.	n. 1.
32, 17.	—		82.	n. 3.
32, 24.	—		127.	n. 5.

1. Samuelis.

13, 14.	Quaest.		78.	n. 1.

1. Regum.

4, 29.	Quaest.		106.	n. 7.
4, 33.	—		55.	n. 2.
8, 46.	—		88.	n. 1.

2. Regum.

2, 11.	Quaest.		32.	n. 3.
2, 23.	—		80.	n. 3.
18, 25.	—		2.	n. 10.
20, 6.	—		33.	n. 2.

Iobi.

2, 6. 7.	Quaest.		68.	n. 3.
3, 1.	—		15.	n. 1.
9, 8.	—		94.	n. 7.
—	—		130.	n. 4.
14, 4. 5.	—		88.	n. 5.

Psalmorum.

8, 8.	Quaest.		57.	n. 9.
15, 10.	—		101.	n. 11.
18, 4.	—		63.	n. 1.
32, 6.	Expos.	c.	6.	n. 4.
77, 24.	Quaest.		57.	n. 10.
81, 6.	—		142.	n. 4.
96, 9.	—		113.	n. 6.
101, 25.	Expos.	c.	6.	n. 2.
101, 25. 26.	Quaest.		93.	n. 12.
101, 27.	—		113.	n. 5.
102, 22.	—		118.	n. 1.
103, 2.	—		63.	n. 6.
—	—		94.	n. 5.
105, 37.	—		126.	n. 9.
109, 1.	—		101.	n. 10.
113, 3.	Expos.	c.	6.	n. 6.
135, 5.	Quaest.		130.	n. 5.
138, 6.	Expos.	c.	8.	n. 17.
144, 19.	Quaest.		15.	n. 2.
148, 1. 2.	Expos.	c.	2.	n. 8.
148, 4.	Quaest.		57.	n. 2.

Psalmorum.

148, 4. Quaest. 93. n. 1.
148, 5. Expos. c. 2. n. 12.
148, 6. Confut. p. 90. n. 9.

Proverbiorum.

11, 31. Quaest. 79. n. 5.
17, 28. Epist. c. 8. n. 3.
26, 3. — c. 15. n. 7.

Iesaiae.

1, 2. Quaest. 47. n. 2.
1, 15. — 15. n. 3.
1, 15. 18. — 105. n. 5.
10, 5. 15. — 146. n. 7.
14, 9. — 75. n. 6.
36, 10. — 2. n. 10.
36, 20. — 146. n. 9.
40, 22. — 94. n. 7.
— — 130. n. 4.
44, 6. Expos. c. 2. n. 4.
51, 6. Quaest. 94. n. 6.
53, 8. — 67. n. 2.
58, 6. Epist. c. 11. n. 2.
65, 17. Quaest. 93. n. 11.
66, 2. Expos. c. 16. n. 15.

Ieremiae.

2, 11. Quaest. 146. n. 2.
5, 8. Epist. c. 15. n. 8.

Ezechielis.

18, 4. Quaest. 138. n. 2.
21, 21. 22. — 2. n. 5.
33, 11. — 78. n. 5.
— — 104. n. 6.
37, 11. — 45. n. 12.

Ionae.

3, 10. Quaest. 36. n. 1.

Haggaei.

2, 7. Quaest. 93. n. 14.

Sapientiae.

1, 13. Quaest. 32. n. 1.
3, 16. — 78. n. 2.

Incerti auctoris.

Quaest. 114. n. 2.
— 130. n. 5.

Matthaei.

1, 20. Quaest. 133. n. 4.
1, 23. — 135. n. 2.
3, 16. — 57. n. 3.

Matthaei.

5, 8. Epist. c. 19. n. 3.
5, 22. — c. 11. n. 9.
5, 45. Quaest. 5. n. 2.
— — 126. n. 3.
6, 26. — 57. n. 9.
7, 8. — 4. n. 6.
7, 14. — 1. n. 9.
7, 22. 23. — 5. n. 4.
8, 3. Expos. c. 6. n. 8.
10, 25. Quaest. 82. n. 2.
10, 28. — 68. n. 5.
— — 98. n. 2.
10, 29. — 146. n. 11.
11, 3. — 38. n. 5.
12, 41. — 64. n. 3.
12, 50. — 136. n. 2.
13, 30. — 22. n. 1.
15, 18. — 28. n. 8.
16, 14. — 38. n. 8.
18, 10. — 30. n. 1.
15, 15—17. Epist. c. 7. n. 6.
18, 22. Quaest. 97. n. 9.
19, 14. Epist. c. 17. n. 1.
20, 16. Quaest. 1. n. 8.
22, 14. — 1. n. 8.
23, 27. — 28. n. 1.
23, 37. — 47. n. 3.
24, 12. — 22. n. 3.
24, 15. — 134. n. 4.
24, 22. — 22. n. 7.
24, 29. — 94. n. 2.
27, 1. 2. — 65. n. 3.
27, 52. — 85. n. 8.
28, 19. Expos. c. 5. n. 6.

Marci.

2, 4. Quaest. 29. n. 1.
6, 14 sqq. — 87. n. 2.
14, 8. — 137. n. 3.

Lucae.

1, 6. Quaest. 103. n. 6.
— — 141. n. 2.
1, 35. — 66. n. 5.
2, 51. — 136. n. 9.
3, 23. — 66. n. 2.
5, 10. — 20. n. 4.
5, 19. — 29. n. 1.
8, 29. — 41. n. 2.
10, 20. — 70. n. 1.
11, 28. — 136. n. 3.
16, 9. Epist. c. 17. n. 4.
16, 29. Quaest. 60. n. 7.
20, 36. — 112. n. 4.
23, 34. — 108. n. 2.

Lucae.

23, 34.	Quaest.	108. n. 11.
—	—	140. n. 2.

Ioannis.

1, 18.	Expos.	c. 17. n. 5.
2, 4.	Quaest.	122. n. 1.
—	—	136. n. 1.
5, 25.	—	45. n. 5.
5, 28. 29.	—	109. n. 5.
—	—	120. n. 4.
5, 29.	—	6. n. 4.
6, 32.	—	57. n. 10.
6, 44.	—	39. n. 2.
7, 1.	—	122. n. 4.
7, 28.	—	140. n. 8.
7, 30.	—	122. n. 2.
11, 42.	—	23. n. 1.
12, 32.	—	39. n. 1.
13, 30.	—	23. n. 2.
15, 26.	Expos.	c. 5. n. 33. 35.
16, 12.	Quaest.	112. n. 2.
17, 12.	—	23. n. 4.
—	—	58. n. 2.
18, 23.	—	65. n. 5.
19, 13.	—	65. n. 6.
20, 17.	—	48. n. 2.

Actuum apostolorum.

1, 7.	Quaest.	112. n. 1. 5.
2, 27. 31.	—	101. n. 11.
2, 34.	—	101. n. 10.
3, 22.	—	101. n. 9.
7, 22.	—	25. n. 1.
7, 56.	—	57. n. 4.
8, 28.	—	134. n. 3.
10, 12.	—	89. n. 2. 6.
10, 14.	—	89. n. 3. 5.
10, 42.	—	109. n. 2.
15, 9.	—	89. n. 9.
20, 29.	—	4. n. 5.
20, 29. 30.	—	22. n. 6.
23, 3.	—	125. n. 1.

Ad Romanos.

3, 20.	Quaest.	103. n. 2.
4, 17.	—	102. n. 5.
8, 11.	—	85. n. 7.
8, 38. 39.	Expos.	c. 4. n. 20.
10, 2.	Quaest.	108. n. 4.
—	—	108. n. 13.
11, 36.	—	73. n. 1.
12. 4. 5.	Epist.	c. 19. n. 5.
12, 19.	Quaest.	125. n. 3.
12, 20.	—	5. n. 6.
14, 17.	—	112. n. 6.

1. ad Corinthios.

2, 8.	Quaest.	108. n. 3.
—	—	140. n. 3.
2, 12.	Expos.	c. 5. n. 31.
2, 16.	Epist.	c. 8. n. 4.
4, 4.	—	c. 17. n. 3.
6, 9. 10.	Quaest.	120. n. 2.
6, 13.	—	112. n. 3.
7, 31.	—	95. n. 2.
9, 7.	—	119. n. 3.
9, 22.	—	108. n. 14.
10, 11.	—	71. n. 2.
11, 3.	—	89. n. 8.
12, 8.	—	106. n. 9.
12, 11.	Expos.	c. 6. n. 10.
12, 26.	Epist.	c. 19. n. 5.
13, 9.	Expos.	c. 8. n. 12.
13, 12.	—	c. 8. n. 11.
15, 20.	Quaest.	85. n. 14.
15, 24.	—	39. n. 3.
—	—	81. n. 1.
15, 35 sqq.	—	111. n. 1.
15, 42.	—	13. n. 2.
15, 51.	—	61. n. 2.
—	—	85. n. 12.
—	—	109. n. 4.

2. ad Corinthios.

1, 21. 22.	Expos.	c. 5. n. 23.
5, 8.	Quaest.	75. n. 5.
6, 15.	—	82. n. 4.
7, 10.	Epist.	c. 18. n. 1.
11, 2.	—	c. 16. n. 2.
12, 2.	Expos.	c. 8. n. 8.
—	Quaest.	57. n. 5.
13, 13.	Expos.	c. 5. n. 9.

Ad Galatas.

4, 4.	Quaest.	71. n. 3.
4, 6.	Expos.	c. 5. n. 26.

Ad Ephesios.

2, 20—22.	Expos.	c. 5. n. 11.
3, 14—17.	—	c. 5. n. 17.
4, 22. 23.	Quaest.	102. n. 6.
4, 25.	Epist.	c. 19. n. 5.
6, 17.	Quaest.	107. n. 5.

Ad Philippenses.

1, 29.	Quaest.	96. n. 2.
3, 6.	—	103. n. 4.
—	—	141. n. 3.
3, 10.	—	137. n. 6.
4, 4.	—	70. n. 2.

Ad Colossenses.

2, 9.	Expos.	c. 13. n. 9.

Ad Colossenses.

2, 11.	Quaest.	102.	n. 7.
3, 16.	Epist.	c. 9.	n. 2.

1. ad Thessalonicenses.

4. 17.	Quaest.	95.	n. 5.

2. ad Thessalonicenses.

1, 6. 7.	Quaest.	96.	n. 5.

1. ad Timotheum.

2, 8.	Quaest.	118.	n. 2.
4, 1.	—	22.	n. 4.
5, 8.	—	3.	n. 2.
5, 23.	Epist.	c. 12.	n. 1.
6, 16.	Quaest.	61.	n. 1.

2. ad Timotheum.

4, 1.	Quaest.	109.	n. 2.
4, 4.	—	22.	n. 5.
4, 14.	—	125.	n. 2.

Ad Hebraeos.

1, 2.	Quaest.	71.	n. 1.
2, 8.	—	81.	n. 1.
3, 1.	—	105.	n. 4.
7, 25.	—	105.	n. 4.
11, 12.	—	57.	n. 11.
11, 32.	—	99.	n. 3.
12, 26.	—	93.	n. 14.

1. Petri.

2, 22.	Quaest.	88.	n. 3.
4, 18.	—	79.	n. 5.

2. Petri.

3, 10.	Quaest.	94.	n. 8.

1. Ioannis.

4, 18.	Quaest.	98.	n. 1.

Apocalypsis.

1, 5.	Quaest.	85.	n. 13.
6, 14.	—	94.	n. 1.
22, 3.	—	121.	n. *).

2. Scriptorum profanorum.

Sophocl. Fragm.	Expos. c. 2. n. 15.
Eurip. Epilog. Medeae.	Quaest. XI (15) n. 47.
Plat. De rep. X. p. 617.	— 8. n. 3.
Aristot. Phys. Ausc. 1, c. 7. p. 190.	Confut. c. 1. n. 1.
— — 1, c. 7. p. 190 s.	— c. 2. n. 1.
— — 1, c. 7. p. 191.	— c. 3. n. 1.
— — 1, c. 8. p. 191.	— c. 4. n. 1.
— — 1, c. 8. p. 191.	— c. 5. n. 1.
— — 1, c. 9. p. 192.	— c. 6. n. 1.
— — 1, c. 9. p. 192.	— c. 7. n. 1.
— — 2, c. 1. p. 193.	— c. 8. n. 1.
— — 2, c. 1. p. 193.	— c. 9. n. 1.
— — 2, c. 2. p. 194.	— c. 10. n. 1.
— — 2, c. 4. p. 196.	— c. 12. n. 1.
— — 2, c. 6. p. 198.	— c. 11. n. 1.
— — 2, c. 7. p. 198 s.	— c. 16. n. 1.
— — 3, c. 4. p. 203.	— c. 17. n. 1.
— — 3, c. 5. p. 204.	— c. 18. n. 1.
— — 3, c. 6. p. 206.	— c. 19. n. 1.
— — 3, c. 6. p. 206.	— c. 20. n. 1.
— — 3, c. 6. p. 207.	— c. 21. n. 1.
— — 3, c. 7. p. 207.	— c. 22. n. 1.
— — 4, c. 1. p. 208.	— c. 23. n. 1.
— — 4, c. 1. p. 208 s.	— c. 24. n. 1.
— — 4, c. 4. p. 211.	— c. 25. n. 1.
— — 4, c. 4.	— c. 26. n. 1.
— — 4, c. 4. p. 211.	— c. 27. n. 1.
— — 4, c. 5. p. 212.	— c. 28. n. 1.
— — 4, c. 5. p. 212.	— c. 29. n. 1.

Aristot. Phys. Ausc. 4, c. 5. p. 212.	Confut. c. 30. n. 1.
— — 4, c. 10. p. 217 s.	— c. 31. n. 1.
— — 4, c. 11. p. 219.	— c. 32. n. 1.
— — 4, c. 11. p. 219.	— c. 33. n. *).
— — 4, c. 11. p. 219.	— c. 34. n. 1.
— — 4, c. 11. p. 219.	— c. 35. n. 1.
— — 4, c. 12. p. 220.	— c. 36. n. *).
— — 4, c. 12. p. 221.	— c. 37. n. 1.
— — 4, c. 12. p. 221.	— c. 38. n. 1.
— — 5, c. 1. p. 225.	— c. 39. n. 1.
— — 5, c. 1. p. 225.	— c. 40. n. 1.
— — 8, c. 1. p. 251.	— c. 41. n. 1.
— — 8, c. 1. p. 252.	— c. 42. n. 1.
— — 8, c. 6. p. 259.	— c. 43. n. 1.
— — 8, c. 7. p. 260 s.	— c. 44. n. 1.
— — 8, c. 8. p. 263.	— c. 45. n. 1.
— de coelo 1, c. 2. p. 269.	— c. 46. n. *).
— — 1, c. 2. p. 269.	— c. 47. n. 1.
— — 1, c. 3. p. 269.	— c. 48. n. 1.
— — 1, c. 4. p. 271.	— c. 49. n. 1.
— — 1, c. 9. p. 278.	— c. 50. n. 1.
— — 1, c. 9. p. 278.	— c. 51. n. 1.
— — 1, c. 12.	— c. 14. n. 1.
— — 1, c. 12. p. 283.	— c. 15. n. 1.
— — 2, c. 1. p. 283.	— c. 13. n. 1.
— — 2, c. 3. p. 286.	— c. 52. n. 1.
— — 2, c. 3. p. 286.	— c. 53. n. 1.
— — 2, c. 5. p. 287.	— c. 54. n. 1.
— — 2, c. 7. p. 289.	— c. 55. n. 1.
— — 2, c. 8. p. 289.	— c. 56. n. 1.
— — 2, c. 8. p. 290.	— c. 57. n. 1.
— — 2, c. 8. p. 290.	— c. 58. n. 1.
— — 2, c. 9. p. 291.	— c. 59. n. 1.
— — 2, c. 11. p. 291.	— c. 60. n. 1.
— — 2, c. 12. p. 292 s.	— c. 61. n. 1.
— — 3, c. 1. p. 298.	— c. 62. n. 1.
— — 3, c. 1. p. 298.	— c. 63. n. *).
— — 3, c. 6. p. 304 s.	— c. 64. n. 1.
— — 3, c. 6 s.	— c. 65. n. *).
Graec. orac.	Expos. c. 8. n. 5.
Graec. iamb.	— c. 16. n. 25.
Sibyll. Oracc. 4, 171.	Quaest. 74. n. 1.

ADDENDA
AD
OMNIA IUSTINI OPERA
ET
EMENDANDA.

Tomus I.

Prolegomena. P. XVIII. v. 15 pro vermeribus lege vermibus. — P. XIX. v. 18 p. unam paginam dimidiatam literis non implens l. dimidiam folii 5,b partem (cuius margini hanc notam adscripsit: Ἐνταῦθα λείπει φύλλον), dein fol. 6,a totum, denique fol. 6,b dimidiatum literis non implens. — P. XX. v. 16 adde: Tituli exhibentur literis rubris. Notae marginales perraro inveniuntur. — P. XXXII. v. 23: Iuxta eamdem editionem multa, praesertim ex Dialogo, exhibuit, ita quidem ut textum graecum passim emendare studeret, Io. Casp. Orellius: Iustini Martyris loci aliquot selecti. Turici, typis Frid. Schulthessii, 1824. 8⁰. — P. XXXV. v. 14 p. 1847 l. 1848. — P. XXXVI. v. 21. Etiam de hac altera quam paravi editione iudicia optima lata sunt. Cf. Zeitschrift für Theologie, Tom. XVIII. Fasc. 2 (Friburg. 1847) p. 379 ss.; Neue Ien. Allg. Liter.-Zeitung 1848. N. 110; Allg. Liter.-Zeitung (Hal.) 1848. N. 182, et 1849. N. 202; Leipziger Repertor. d. deutschen und ausländischen Literatur, Tom. III (1849) p. 122 ss. — Ibid. v. 23 adde: S. Iustini Phil. et Mart. cum Tryphone Iudaeo Dialogus. Edited etc. by the Rev. W. Trollope. Cambridge: Printed by and for J. Hall, opposite the Pitt Press; and G. Bell, 186, Fleet Street, London. P. I. 1846, P. II. 1847. 8⁰. Ille vir suo Marte nihil praestitit, sed quae editiones (mea prae caeteris) praebuerunt sedulo in usum suum convertit ac nominibus quidem auctorum saepe dissimulatis. — P. XLI. v. 32 p. riflessione l. riflessioni.

Pars I. P. 6. v. 2 (n. 8) pro vulg. προσεληλύθειμεν lege προσεληλύθαμεν. — P. 7. v. 6 p. deprehendamur l. deprehensi simus. — P. 9. n. 6. v. 29 adde: Tum non reflexive capias sed scriptori tribuas, qui ex sua mente loquitur. Caeterum cf. etiam Nov. Testam. ed. Tischendorf (Lips. 1849) Prolegg. p. XXVI. — P. 14. v. 6 p. vulg. αὐτοὶ l. αὐτόν. — Ibid. v. 18 ad verba ἀλλ' ἐκεῖνόν τε, καὶ etc. comp. 1 Timoth. 5, 21: Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων. — P. 32. v. 3 p. vulg. γενέσθαι l. γενήσεσθαι. Similem errorem Apol. II. c. 1. n. 7 correxi. — P. 34. n. 8. v. 13 p. τοῦ l. τῶν. — P. 35. v. 9 p. Denuntiamus l. Praedicimus. — P. 44. n. 10 adde: Coll. Ioann. 14, 24. — P. 67 ad n. 13 cf. etiam *Tholuckii Litter. Anzeiger* (Hal.) 1847. N. 54. p. 427. — P. 68 pro Πάντες Orellius (l. c. p. 37) legit Καὶ πάντες. — P. 79. v. 18 p. confecto l. gesto. — Ibid. n. 6. adde: Münter *Der judische Krieg unter Trajan und Hadrian* (Alton. et Lips. 1821) p. 55. — P. 80. n. 1 cf. N. T. ed. Tischend. l. c. p. XXXIV. — P. 85. n. 2 adde: Dial. c. Tr. c. 84. p. 310. B. — P. 94. v. 19 δεκαδύο ex hebraismo (Exod. 28, 21) pro δώδεκα.

Cf. Actt. apostt. 19, 7 et 24, 11, ubi Lachmannus δώδεκα reposuit. — P. 101. n. 3 adde: Hic usus saepe etiam in N. T. (Ioann. 2, 18. 9, 17) obvius est. — P. 107. n. 10: Lex (Pauli Sentt. Recepp. lib. 5. tit. 21. n. 3) haec est: „Qui de salute principis vel de summa reipublicae mathematicos, ariolos, aruspices, vaticinatores consulit, cum eo qui responderit capite punitur.“ Adduntur haec: „Non tantum divinatione quis, sed ipsa scientia eiusque libris melius fecerit abstinere.“ — P. 115. n. 6 adde: Zeller in *Bauri et Zelleri Theol. Jahrbüch.* 1848. Fasc. IV. p. 560 perperam τὰς προφητείας supplet. — P. 152. n. 14: Tales voculae καὶ transpositiones, librariorum incuria natae, haud infrequentes sunt; cf. Dial. c. Tr. c. 130. n. 5. — P. 154. v. 14 λέγων Ἀμὴν cf. Thilo ad Fragmm. Actt. S. Ioannis a Leucio Charino conscriptt. Part. I (Hal. 1847. 4°) p. 29. — P. 158 ad n. 3: Cantus non memoratur, „obgleich es nicht denkbar ist, dass er je unterblieb, als wenn etwa bei allzu heftigen Verfolgungen daraus hätte Gefahr entstehen können.“ Buhl in *Niedneri Zeitschr. f. d. histor. Theol.* (Lips.) 1848. Fasc. II. p. 186. — P. 166. n. 2. Particulae δὲ et τε etiam confunduntur Cohort. ad Gent. c. 5. n. 20, c. 16. n. 6, De monarch. c. 2. n. 33, De resurr. c. 8. n. 5. — P. 170. v. 18 λέγειν nempe in foro, ut Actt. apostt. 26, 1. — P. 175. n. 2 cf. Tom. I. P. II in calce. — P. 189. n. 5. Coniecturam ὅς ἐστι Χριστὸς etiam Lechler in *Ullmanni et Umbreiti Theolog. Studien u. Kritiken* (Hamb.) 1839. Fasc. III. p. 634 male recepit.

Pars II. P. 7. n. 5 ἐγενήθη dorice pro ἐγένετο. Cf. Phrynich. ed. Lobeck. p. 108. — P. 26. v. 16 verba εἴπερ εἰσὶν ἀγέννητοι superflua sunt, quum praecedat εἰ ἀγέννητοι ἦσαν, Tamen Iustini videntur esse, non librarii. — P. 32. v. 5 pro διώκειν Orellius (l. c. p. 11) tacite scripsit διήκειν. — Ibid. n. 8. v. 5 adde: Cf. c. 92. p. 319. B, c. 119. p. 346. D. Causa c. 90 indicatur: Ὅσα εἶπον καὶ ἐποίησαν οἱ προφῆται ... παραβολαῖς καὶ τύποις ἀπεκάλυψαν, ὡς μὴ ῥαδίως τὰ πλεῖστα ὑπὸ πάντων νοηθῆναι etc. — P. 47. v. 6 pro *auditui nostro* lege *praedicationi nostrae*. — P. 48. v. 29 pro ἐὰν fortasse κἂν legendum est: etiamsi ... sint. — P. 57. n. 9. Καταρᾶσθαι etiam cc. 123 et 139 cum accusativo personae struitur, ut ubique in versione V. T. alexandrina et in N. T. libris; cum dat. pers., ut maxime apud classicos scriptores (coll. Ioseph. Antiqq. iud. IV. c. 6. §. 2), exstat c. 133; cum genit. pers. cc. 93. 95. 96 legitur. — P. 62. n. 3. v. 3 sqq. dele verba „et fragm.“ usque ad „p. 753.“ — P. 70. v. 13 p. vulg. αὗται l. αὐταί. — P. 98. v. 8 sqq. cf. Höfling *Das Sacrament der Taufe*, Tom. I (Erl. 1846) p. 388. — P. 106. v. 24 p. vulg. αὗται l. αὐταί. — P. 109. n. 2 cf. N. T. ed. Tischend. l. c. p. XXIV. — P. 115. v. 12 p. pridem l. in antecessum. — P. 116. v. 11 pro οἱ μέν τινες Orellius (l. c. p. 14) dedit οἱ. Male: cf. Epist. ad Diogn. c. 2. n. 4. — P. 147. n. 15 adde: Minus recte Segaar ad Clement. Alex. Quis dives salvetur p. 421 supplevit αὐτῷ nempe Χριστῷ. — P. 155. n. 14: Orellius (l. c. p. 18) sic exhibuit: ... ἀποφαίνομαι (καὶ μάλιστα τοὺς etc. ἐπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν Χριστόν) καὶ πᾶν πράττοντας ὅπως τύχωσι etc. — P. 158. v. 4 pro ὅστις Orel-

lius (l. c. p. 19) legi vult ὁμοίως sive ὅλως. — P. 168. n. 3 ἀπὸ ferri potest: *von Seiten* sive *auf Veranlassung der Pharisäer*. Matth. 16, 21: πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων. — P. 246. n. 3 adde c. 115: ἔρχομαι νῦν ἀποδεῖξαι et c. 120. συζητῆσαι ὑμῖν ἔρχομαι. — P. 262. v. 3 vulg. μὴ ante σώζεσθαι delendum est. — P. 283. n. 11: Orellius (l. c. p. 29) scripsit: Συνήκαμεν ὅτι καὶ τὸ ... συνάγει. — P. 308. n. 10 adde c. 140: οὐκ αἰτίᾳ τοῦ θεοῦ ... γίνονται φαῦλοι, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν ἕκαστος αἰτίᾳ τοιοῦτοί εἰσιν ὁποῖος ἕκαστος φανήσεται. — P. 313. v. 11 p. admodum l. adhuc. Cf. de voce ἀκμὴν Bretschneideri Lex. man. in libr. N. T. (ed. 3) p. 14. — P. 332. v. 5 sq. melius, relativo ἃ omisso, legitur: καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ ἐνεργῇ τὴν κατάραν ἐργάζονται. — P. 342. n. 15. v. 3 p. 22 l. 33. — P. 353. n. 15. Similis locus de nomine *Israel* est c. 125. — P. 358. v. 8 pro οὕτως Semlerus (ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. II. p. 63. n. 66) coniecit ἐκτὸς s. οὔπω legendum. Male. Cf. Semisch. *Justin d. Märt.* P. II. p. 465 sq. — P. 360. n. 6 adde Schaeferi Melett. p. 84. — Ibid. n. 10 exemplis commutationis literarum ου et ων adde Cohort. ad Gent. c. 19. n. 1. — P. 370. n. 8 dele utrumque locum ex Epistola ad Diogn. allatum. — P. 386. v. 4 λέγοντος supple ἐμοῦ (c. 115. p. 343. B). Cf. Apol. I. c. 8. n. 5. — P. 389. v. 4 p. intra se constitutus ... sed in ecstasi l. in consueta sua conditione versans ... sed extra se raptus. — P. 394. v. 10 pro αὐτὰ Orellius (l. c. p. 34) legi iubet αὐχμηρά. — P. 395. n. 6 adde c. 41: ... τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας, ὃν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πάθους, οὗ ἔπαθεν ὑπὲρ τῶν καθαιρομένων τὰς ψυχὰς ἀπὸ πάσης πονηρίας ἀνθρώπων, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν παρέδωκε ποιεῖν. — P. 447. n. 1. Vide interpretes ad 1 Tim. 3, 2 et Tit. 1, 6. — P. 469. n. 5. v. 5 sq. p. ποιήσετε l. ποιήσητε.

Tomus II.

P. XV. v. 29 pro alter lege altera. — P. XIX. v. 19 post indiciis pone comma. — P. XXXVI. v. 11 p. Emmanuelis l. Emanuelis. — P. XXXIX. Fragmentum De resurrectione anglice exhibuit Dav. Humphreys: cf. p. XXXIV.

P. 2. n. 5: Sauppius, Gymnasii Vimariensis director, qui aliquot observationes ad Orationem πρὸς Ἕλληνας mecum benigne communicavit, iubet φησι legi. — P. 4. v. 3 p. ἤρατο l. ἤρατο. — Ibid. v. 10 pro vulg. ὅτι videtur (Maran., Saupp.) ὅτε legendum esse. — Ibid. v. 12 post ἡττηθεὶς dele comma (Saupp.), ne structura sit ambigua. — Ibid. n. 7: ἀπὸ et ὑπὸ etiam confunduntur Cohort. ad Gent. c. 28. n. 26 et De resurr. c. 7. n. 10. Sauppius reponi vult ὑπό. — Ibid. n. 10: Scite Sauppius pro πηδήσας legendum coniecit πεδήσας, *cohibuit fluvium*. — P. 8. n. 9: Equidem Αἰακίδῃ ad Achillem retuli. Ast Sauppius: „Ich glaube nicht, dass die Ermordung desselben im Tempel des thymbraeischen Apollon hierher gehört. Achilleus kannte sein Schicksal und fragte Apollon nicht; auch war Apollon Feind des Achilleus. Vielmehr ziehe ich es auf Neoptolemos, der nach Delphi kam, um Apollon zu befragen und da

getödtet wurde. In σκεύωντι möcht' ich daher nicht θρησκεύοντι suchen, sondern um die Worte τὸν αὐτοῦ [cf. c. 3. n. 12] θάνατον mit dem ἐμαυτεύσατο in Verbindung und Gegensatz zu bringen σπεύδοντι lesen." — Ibid. n. 10 cf. Tom. II. in calce. — P. 9. n. 4. Uberius exposuit de Herculis laboribus Io. Pediasimus: *Μυθογραφοι* ed. Westermann (Brunsv. 1843) p. 349 sqq. — P. 10. v. 2 ἔλαβεν vix ferri potest; debebat esse λαβὼν sive ὁ λαβών. Sauppius mavult: πῦρ, ὃς καρπὸν χρύσεον στ. ἔλαβεν, ὁ ἐρπ. *ι*. ἀνελὼν καὶ Ἀχελῷον (τίνος ... εἰπεῖν) καὶ τὸν ξενοκτόνον *Β*., καὶ ὄρη etc. — Ibid. v. 10 p. ᾔδετο l. ἤδετο. — Ibid. n. 9: Verba ὄρη πηδήσας Sauppius reddit: *pedis ictu montes premens, montibus insiliens*. — P. 11. n. 15: Sauppius ὡς ante αἱ vult expungi, ut accusativi qui sequuntur ab ἐδήλωσαν pendeant. — P. 12. n. 3: Proponit Sauppius κατηγορί' ἄν. — P. 16. n. 5. v. 3 sqq. p. „Mox pro" usque ad „Clar. φάνοιτο" l. Mox pro φαίνοιτο Reg. 4 et Giss. φαίνοιντο, Clar. φάνοιτο. — P. 28. n. 4. v. 2 adde: cc. 7. 22. 23. 25. — P. 34. v. 21 pro ἐν ῷ περιείληπται legit Perionius ἐν ῷ οὐ περιείληπται. — P. 36. v. 4 p. vulg. ἀγέννητον et γεννητὴν l. ἀγένητον et γενετήν (*infectam — factam*), quam quidem lectionem Reg. 1 praebet (cf. c. 4. n. 4) et deinceps Argent. (cf. c. 22. n. 11, c. 23. n. 7. 10, c. 25. n. 8). — P. 50. n. 7. v. 2 verbis α'. προφήτου adde: Ita Moses etiam Apol. I. c. 32. n. 1 (Cohort. c. 9. init.) appellatur. — Ibid. n. 8: Orellius (l. c. p. 40) pro εὑρίσκειν coniecit εὑρεθῆναι. — P. 52. v. 11 verba ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μεταστειλάμενος pertinent ad σοφοὺς ἄνδρας ἑβδομήκοντα. — P. 54. v. 14 dele comma post βίβλους. — P. 61. n. 2. v. 17 p. ὑπερμεγέθης l. ἀγένητος: ad hanc enim vocem, non ad illam, glossema αναρχος spectat; cf. c. 4. n. 4. — P. 96. v. 5 de formula τὸ τηνικαῦτα (Plat. Alcib. II. p. 150. E. ed. Steph.) adeas Lobeck. ad Phryn. p. 50. — P. 102. v. 12 p. ῥῥ l. ῥῤ. — P. 113. n. 11. v. 2 dele b. — P. 119. v. 10 p. dictorun l. dictorum. — P. 124 ad n. 6: Sic etiam in Quaestt. et Respp. ad Orthod. 11 (n. 3) τὰ περιέχοντα commutatum est cum τὰ περιεχόμενα. — P. 141. n. 5. adde Weber ad Demosth. Orat. in Aristocr. p. 133. — P. 162. v. 4 sqq. pro ἀργυρέους legendum videtur ἀργυροῦς, quod quidem est convenientius. — P. 163. n. 15. v. 4 p. 4. l. 3. — P. 167. n. 2. v. 3 p. (*merito*) l. (*merito:* De resurr. c. 1 et alibi). — P. 169. n. 3 adde De resurr. c. 6. n. 8. — P. 176. n. 10 adde Gass *Die Mystik des Nikolaus Cabasilas* (Gryphisw. 1849) p. 178. — P. 180. n. 8. v. 2 p. *wie* l. *wenn*. — P. 188. v. 8 p ἐκοινώσαντο l. ἐκοινώσατο. — P. 195. n. 17 adde: Cf. ἄπιστος φύσις Quaestt. Christt. ad Gentt. I. *Conf.* cc. 2. 4. 5. — P. 210. v. 1 πρότερον ... πρὶν ἤ cf. Herod. Hist. VII. c. 8. §. 2. — P. 229. n. 18. v. 6 p. absol. l. absol. (συνελθουσῶν). — P. 246. Fragm. III. Verbis „voluntati et sententiae" adde: „quemadmodum et qui supergrediuntur leges, et poenas dant, queruntur de legislatoribus sed non de semetipsis." — Graeca huius fragmenti verba, ex Irenaeo ut opinor descripta, servavit Catena in Epistt. Catholic., ed. I. A. Cramer (Oxon. 1840), p. 81 (ad 1 Petr. 5, 8 sq.): *Καλῶς ὁ Ἰουστῖνος εἶπεν, ὅτι Πρὸ μὲν τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ σατα-*

νᾶς οὕτω, βλασφημῆσαι τὸν ἄνθρωπον [sic], ἅτε μηδέπω εἰδὼς τὴν ἑαυτοῦ κατάγνωσιν ἢ κατάκρισιν, διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς καὶ ἀλληγορίαις κεῖσθαι· μετὰ δὲ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων μαθὼν ἀναφανδὸν ὅτι πῦρ αἰώνιον αὐτῷ ἡτοίμασται, κατ' ἰδίαν γνώμην ἀποστάντι τοῦ θεοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς ἀμετανοήτως παραμείνασιν ἐν τῇ ἀποστασίᾳ, διὰ τῶν τοιούτων ἀνθρώπων βλασφημεῖ τὸν τὴν κρίσιν ἐπάγοντα κύριον, ὡς ἤδη κατακεκριμένος, καὶ τὴν ἁμαρτίαν τῆς ἰδίας ἀποστασίας τῷ ἐκτικότι αὐτὸν ἀποκαλεῖ ἀλλ' οὐ τῇ ἰδίᾳ αὐθαιρέτῳ γνώμῃ· ὡς καὶ οἱ παραβαίνοντες τοὺς νόμους, ἔπειτα δίκας διδόντες, αἰτιῶνται τοὺς νομοθέτας ἀλλ' οὐχ ἑαυτούς· διὰ τοῦτο ὡς λέων περιπατεῖ ὠρυόμενος πάντας φιλονεικῶν ἑλκῦσαι πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Ultima verba, διὰ τοῦτο ... ἀπώλειαν, in antiqua Irenaei versione non leguntur.

Tomus III.

Prolegomena. Praeter Pseudo-Iustini codices mstos, quibus usus sum, exstant nonnulli, quorum collationes hac belli tempestate assequi nondum licuit. Etenim EXPOSITIO RECTAE FIDEI habetur: 1⁰. *Venetiis* in Bibliotheca S. Marci cod. XXII: in capita 23 distributa. Cfr. Iac. Morellius: Bibliotheca msta graeca et latina, Tom. I (Bassani 1802. 8⁰) p. 41. 2⁰. *Bononiae* in Bibliotheca Canonicorum Regularium S. Augustini. Cf. Opp. Iustin. Tom. II. Prolegg. p. XXVIII. 3⁰. *Florentiae* in Bibliotheca Laurentiana Medicea cod. XII. n. 38. plut. VI: Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἔκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας ἤτοι περὶ τριάδος — et cod. XXXV. n. 16. plut. VII: Ἰουστ. φιλ. κ. μάρτ. Ἔκθεσις ὀρθῆς πίστεως καὶ ὁμολογίας ἐν κεφαλαίοις εἴκοσι καὶ τρισί. Incipit iisdem verbis atque Coisl. 1. Cfr. Bandinius: Catal. Codd. MSS. Bibliothecae Med. Laurent. varia continens opera, Vol. I (Florent. 1764. Fol.) p. 122 et 296. 4⁰. *Romae* in Bibliotheca Ottoboniana. Cfr. Montfaucon: Bibliotheca Bibliothecarum mstorum (Par. 1729. Fol.) Tom. I. p. 190. C. 5⁰. *Mosquae* in Bibliotheca Synodi cod. XXXIV, chartaceus saeculi decimi quinti: Ἰουστίνου φιλ. κ. μάρτ. Ἔκθεσις ὀρθῆς πίστεως καὶ ὁμολογίας ἐν κεφαλαίοις εἴκοσι καὶ τρισὶ θεωρουμένη. Incipit pari modo atque Coisl. 1. Cfr. Matthaei: Notitia Codd. mstorum graec. Bibliothecarum Mosquensium Sanctissimae Synodi ecclesiae orthodoxae Graeco-Rossicae (Mosq. 1776. Fol.) p. 59. Codicis *Gissae* in Bibliotheca academica asservati collationem infra suppeditavi. EPISTOLA AD ZENAM ET SERENUM exstat: 1⁰ *Mutinae* in Bibliotheca ducali: codex membranaceus saeculi decimi. Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXIX. 2⁰. *Bononiae* in Bibliotheca Canonicorum Regularium S. Augustini. Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXVIII. 3⁰. *Romae* in Bibliotheca Ottoboniana. Cf. Nic. le Nourry: Apparatus ad Bibliothecam Maximam vett. Patrum etc. P. I (Par. 1703. Fol.) p. 468. Ibidem in Bibliotheca Angelica. Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXVII sq.. 4⁰. In *Anglia* in Bibliotheca Collegii Etonensis nr. 1886. Cfr. Catalog. librorum MSS. Angliae et Hiberniae (Oxon. 1697. Fol.) Tom. II. P. I. p. 48.

Pars I. P. 6. n. 4 adde: De sententia vid. c. 7 fin. et Quaestt. et

Respp. ad Orth. 18. — Ibid. v. 5 pro ὡς εἶναι τὴν l. ὡς εἶναι μὲν τὴν etc., quae quidem emendatio codice Giss. firmatur. — Ibid. v. 17 p. τε l. γε. Cf. c. 4. n. 17. Sic etiam Giss. — P. 12. v. 1 p. μονα l. μόνα. — P. 21. v. 5 pro cum patre numerari lege eodem ordine cum patre poni. — P. 26. v. 3 pro ἀδιεξόδευτον (*ohne Ausgang*) legendum videtur ἀδιεξίτητον (*nicht auseinander zu setzen*) vel simile quid. — P. 31. v. 16 p. sanctissimo l. eximio — P. 36. v. 4 τὰ ἐξ ὧν cf. Quaestt. Gentt. ad Christt. n. 17. — Ibid. p. ἐστίν l. ἔστιν. — P. 42. v. 11 articulus ὁ ante υἱὸς expungendus videtur. Etiam a Giss. abest. — P. 48. v. 20. p. τῇ l. τὴν. — P. 51. n. 6. v. 2 p. ἀγνόηται l. ἀγνοῆται. — P. 53. n. 24 cf. Quaestt. et Respp. ad Orth. 90. n. 2. — P. 65. v. 13 p. prorsus l. cum maxime. Cf. de voce ἀκμὴν Lobeck. ad Phrynich. p. 123. — P. 72. v. 6 p. συγκαταίνον τε l. συγκαταινοῦντα. — P. 73. v. 20 p. Mimici l. Ostentatores. — P. 79. v. 27 p. primo tempore l. post breve tempus. Sic ὅσον οὐδέπω c. 4. p. 505. D. — P. 89. v. 11 p. creationis l. creaturae. — P. 152. v. 19 p. ἐστιν l. ἐστὶν. — P. 178. v. 16 p. συνεχῶς l. συνεχῶς. — P. 191. v. 4. p. *atterum* l. *alterum*.

Pars II. P. 26. n. 1: Cfr. Catenae in evv. Matth. et Marci, ed. Cramer (Oxon. 1840), p. 264. — P. 29 ad n. 7: Reperitur Quaestt. Christt. ad Gentt. I. *Conf.* c. 3 et Dial. c. Tr. c. 47. — P. 40. n. 7 adde: 108. 113. 115. 118. 122. 128. 132. 136. 137. — P. 55. n. 3 adde: Cf. Resp. ad Qu. 81. — P. 66. n. 1. v. 2 p. XXXII. 1 l. XXXI. 28. — P. 71. v. 5 et 9 p. *osanna* l. *hosanna*. — P. 85. n. 3 p. 9, 13 l. IX (13): μόνον τὸν θεὸν λέγομεν ἔχειν ἀθανασίαν, ὅτι ἐκ τῆς οἰκείας φύσεως καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἑτέρου βουλῆς πρόσεστιν αὐτῷ ταῦτα. — P. 87. n. 7. v. 3 verbis „insolens est" adde: Cf. Qu. 94. n. 4. — P. 91 ad n. 8: Vid. Thilo ad Actt. SS. Apostt. Andreae et Matthiae (Hal. 1846. 4°) p. 5. — P. 97. n. 5 adde: Numerorum significationes in scriptura sacra etiam auctor libri De spirituali rerum intelligentia constituit: Biblioth. anecdotorum ed. Gotth. Heine, P. I (Lips. 1848) p. 12 sqq. — P. 102. n. 2: Cf. Qu. 46 in Resp. — P. 108. n. 1 adde Quaestt. Gentt. ad Christt. I (1): Δύο εἰσὶν ἐν ἡμῖν καταληπτικαὶ δυνάμεις, ἥ τε αἴσθησις καὶ ἡ νόησις. — P. 118. v. 3 (n. 2) p. κἂν φαίνεται legendum κἂν φαίνηται. — P. 140. n. 1. v. 5 adde: cf. Cohort. ad Gent. c. 2. n. 9. — P. 147. n. 7 cf. de verbo φησὶ abundanter illato De resurrect. c. 9. n. 11. — P. 148. v. 5 προσαγαγεῖν pro προσάξειν, cf. Dial. c. Tr. c. 135. n. 6. — P. 158. v. 28 pro ἀποκρινόμεθα vulgo ἀποκρινούμεθα legitur: sed cf. similem locum in Resp. ad Qu. 101. — P. 164. v. 20 p. vulg. προαίρεται legendum videtur προῄρηται, nisi cum Buhlio (*Niedneri Zeitschr. f. d. histor. Theol.* 1848. Fasc. II. p. 193) malis προαιρεῖται. — P. 178. v. 14 p. ἀλλὰ l. ἀλλ'. — P. 179. n. 2: Fortasse alludit scriptor ad Ps. 113, 3: πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε. — P. 180. v. 8 pro τῆς κυριακῆς legendum τῇ κυριακῇ. Aut supplendum ἀναστάσεως. — P. 185. n. 4 adde Metrophan. Critop. Confess. c. 21, in Monumm. fidei eccl. or. ed. Kimmel P. II (Ien. 1850) p. 198. n. 3. — P. 190. n. 1. v. 2 p. I l. II. — P. 220. n. 4. v. 8: In formula apud Christianos chal-

daicos et nestorianos recepta (Höfling *Das Sacram. d. Taufe*, Tom. I. p. 429 sq.) haec leguntur, quae meae verborum παλ. ἐλ. interpretationi favent: „Oleum enim s., quod antiquis dedisti in signaculum, ... nunc sacerdotibus ecclesiae commisisti, ut" etc.. — P. 242. v. 1 p. vulg. ἀποκρινομένου dedi ἀποκριναμένου, quia hoc deinceps semper legitur. — P. 249. n. 16 adde: Quaestt. Gentt. ad Christt. IV (7. 8. 9) et XI. §. 11. — P. 276. v. 1 pro vulg. τε legas ἕν. Confut. c. 2: Ὁ θεὸς εἰ ἓν μέν ἐστι καὶ ἁπλοῦν καὶ μονοειδές. Et c. 3: ἓν γάρ ἐστι καὶ ἁπλοῦν καὶ μονοειδές. — P. 307. n. 18 adde: Cf. Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. II. p. 68. n. 70. — P. 328. v. 12 ad ὁμοουσίους cf. Semler l. c. p. 69. n. 73.

Varietas lectionis
ad Expositionem rectae fidei
ex codice Gissensi 669
enotata.

Lectiones huius codicis nondum collati, de quo Opp. Iustin. Prolegg. Tom. II. p. XIX adeas, clarissimus Crednerus, theologus Gissensis, accuratissime descripsit mihique edendas concessit. Pertinet ad familiam Coisliniani 1 atque Regiorum 1 et 2: sed multas lectiones habet peculiares; passim particula orationis excidit. — Titulus: Ἰουστίνου ἔκθεσις πίστεως ἤτοι περὶ τριάδος. Ad marginem additum est: λείπει τι τῆς ἀρχῆς. Deest enim c. 1 (prooemium): Ἱκανῶς usque ad κατανόησιν. Textus incipit verbis c. 2: Ἕνα τοίνυν θεὸν etc..

C. 2. P. 2, 16 sq. meae editionis διδάσκουσιν, αἵ τε] Giss. διδάσκουσι καὶ αἱ. — 17. λυμαίνηται] λυμήνηται. — P. 4, 2. ἦν] Abest. — 3. ἥντιναοῦν] Abest. — 4. ἀναφανδὸν βοώσας] βοώσας ἀναφανδόν. — 5. ἐμοῦ ... οὐ] μου ... μή. — 7. θείας] Abest. Mox γενέσθαι καὶ τούτους pro καὶ τούτους γεγενῆσθαι. — 8. Αἰνεῖτε τὸν θεὸν] αἰνεῖτε γάρ φησι τὸν θεόν. Mox errore excidit αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις. — 10. μετὰ βραχὺ] ἑξῆς. — 11. αὐτὸς ἐνετ. κ. ἐκτίσθ.] Errore excidit. — 13. παρῆχθαι] παρήχθη. Mox ἀπεδείχθη pro ἐδείχθη. — 15. ἰδίας] οἰκείας.

C. 3. 19. φασίν] φησίν. Mox διαφέροι pro διαφέρει. — 20. ἀφ' οὗπερ ἐκπεπόρευται] ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται. — P. 6, 2. τὸ] τόν. Mox καὶ γεννητὸν errore excidit. Et ὄνομα pro ὀνόματα. — 3. ὁ δὲ τρόπος τ. ὑπάρξ. τ. ὀν. χαρ. τούτοις] τρόποι ὀνόμασι χαρακτηρίζονται τούτοις. — 5. ὡς εἶναι τὴν] ὡς εἶναι μὲν τήν. — 7. Ἡι γάρ ὁ μὲν] ὁ μὲν γάρ. — 8. ὁ δὲ] οὐ δέ. — 9. ᾗ δὲ καὶ τῆς] ἡ δὲ τῆς. Mox τὶ pro τό. — 10. τῷ κοινῷ] καὶ τῷ κοινῷ. — 17. τε] γε. — 18. ζητοίης] ζητήσῃς. Tum verba καθ' ἣν τοῖς usque ad τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ζητοίης exciderunt errore. — 24. γεγεννημένον] γεννώμενον. — P. 8, 1. ἀγέννητος] γεννητὸς. Mox ζητοίης pro σκοποίης. — 3. ἐθέλοις]

ἐθέλεις. Mox πατρὶ pro πνεύματι. — 4. μὲν] Deest. — 5. γνωριστικά] γνωστικά. — 9. τὸν υἱὸν] υἱόν. — 10. καὶ γενν. καὶ ἐκπορ.] καὶ τὸ γενν. καὶ τὸ ἐκπορ. — 12. ἱκανὰ γ. ἡ. διακρίνειν] ἱκανῶς γὰρ ἡμῖν διακρίνεται. — 14. ἡμῖν τις λεχθὲν] τις ἡμῖν λεχθέν. — 15. ἀφορίζει τὴν πατρὸς] τὴν πατρὸς ἀφορίζει. — 16. υἱοῦ] τοῦ υἱοῦ. — 21. πρὸς τῷ καὶ etc.] πρὸς τὸν καὶ τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον.

C. 4. P. 10, 2. ἄνωθεν] ἄποθεν. — 3. διακόπτοι] διακόπτει. — 4. διαιρήσωμεν] διαιρήσομεν. Mox εὑρήσομεν γὰρ ἅπαντα εἴς τε κτ. κ. ἄκτ. διαιρούμενα. — 6 sq. ἄκτιστος δεσποτικὴ] ἄκτιστος καὶ δεσποτική. — 7. κτιστὴ δουλικὴ] δούλη. — 8. καὶ ἡ μὲν] ἀλλ' ἡ μέν. — 9. ἃ βούλεται] ἃ βούλητ' ἄν. Mox διανοίαν pro διακονίαν. — 10. μόνην, ἣν ... εἴληφε] ἣν παρὰ τῆς θεότητος εἴληφε μόνην. — 11. τὰς θείας ... φωνάς] εἰς μέσον τὰς θείας παραθέμενοι φωνάς. Tum σκοπεῖν δεῖ pro σκόπει μοι. — 13. Verba δεῖ γὰρ πρὸς τοὺς et quae sequuntur usque ad (p. 12, 17 sq.) εἰ τῆς κτιστῆς οὐσίας ἠπίστατο τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα desunt; pergitur: οὐκ ἂν αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων ἐμνημόνευσε. Tum desunt verba (p. 12, 19—23) Ἀλλ' ὅτι usque ad finem cap. 4; statim pergitur c. 5: ὑπόλοιπον δ' ἂν εἴη etc.. — Ad verba παιδεύουσι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα (p. 10, 13) in calce manus posterioris aetatis notavit: λείπει ημισυ της στελιδος. Sic (sine accent., exc. λείπει) etiam deinceps ubi nota illa repetitur.

C. 5. P. 12, 24. δεικνύναι] ἐπιδεικνῦναι (sic). Mox θείᾳ φύσει pro φύσει τῇ θείᾳ. — P. 14, 2. Ὁ κύριος] ὁ οὖν κύριος. — 3. ἀνάστασιν ... ἐπαίδ. λέγων] ἀνάστασιν φησὶ πρὸς τοὺς μαθητάς. — 7. Καὶ Κορινθίοις...περιτιθείς, ἐπάγει] καὶ ὁ ἀπόστολος φησίν. — 10. τοῦ θεοῦ] τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. — 11. Καὶ πάλιν... φησίν· Ὄντος ἀ.] καὶ πάλιν· ὄντος ἀ. — 14. συνοικοδομεῖσθε] συνωκοδόμησθε. — 15. Ὁρᾶτε] ὁρᾷς. — 16. ναὸς Χριστοῦ] ναὸς κυρίου. — 18. συνεισάγει] συνάγει. Mox Χριστὸν γὰρ καὶ θεὸν καὶ πατέρα μίαν θεότητα οἰκεῖν ἐν ἡμῖν διὰ τούτων ἐπαίδευσε. — 21. Τούτου] τούτων. — P. 16, 3. ὑμῖν] ἡμῖν. — 6. ὁ Παῦλος] Deest. Mox ἅγιον πνεῦμα pro πνεῦμα ἅγιον. — 7. συμπεριλαμβάνων δείκνυται] In marg. manus inferioris aetatis haec notavit: λείπει τι μια στελις καὶ ἥμισυ. Pergitur enim (post δείκνυται) c. 7 fin. (p. 22, 15): ἕνα τοίνυν θεὸν προσῆκεν etc..

C. 7. P. 22, 17. πνεῦμα ἅγιον] ἅγιον πνεῦμα. — 19. Μονὰς ... γνωρίζεται] μονὰς γὰρ ἐν τριάδι γνωρίζεται.

C. 8. 21. οὔτ' ... οὔτ'] οὔτε ... οὔτε. Ibid. βουλοίμην pro ἐβουλόμην. — P. 24, 2. κατατολμᾶν] In marg.: λείπει τι. Statim in textu pergitur verbis c. 9 (p. 26, 15) οὕτω τοίνυν νοοῦμεν τὸν υἱὸν etc..

C. 9. P. 26, 19. συνυπέστη] σύνεστι. — 20. Εἰ δὲ φῶς] καὶ εἰ φῶς. — P. 28, 2. ἀπαθὴς ἡ γέννησις ἂν εἴη] ἀπαθὴς ἂν εἴη καὶ ἡ γέννησις. — 9. προῆλθεν] προῆλθε. Verba οὕτως συναΐδιον usque ad ἐκπορευθέν exciderunt errore. — 12. Ταῦτα usque ad γνῶσιν ἐξεθέμεθα] Deest. In marg.: λειπει τι. — 20. Καὶ περὶ... καὶ θ. τριάδ.] περὶ μὲν τῆς ἁγίας τριάδος. — 22. προσέλθωμεν] προέλθωμεν. — 23.

τῷ δὲ λόγῳ . . . ἐξεταστέον] ἀλλὰ τὸ κατὰ δύναμιν πάλιν ἡμῖν καὶ τοῦτο ἐξεταστέον.

C. 10. Alia in cap. 10 praetermissa sunt (idcirco in marg. λείπει τι), alia transposita. Verba praebentur hoc ordine: Ἐπειδήπερ ... πεποίηκεν (p. 30, 12—14), ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τῶν οὐρανῶν οὐκ ἀποστὰς πρὸς ἡμᾶς κατελήλυθεν· οὐ γὰρ οἰκονομίαν ἐπλήρωσε (3—12). Iam adduntur verba c. 11. — Variant hae lectiones: P. 30, 10. Ἐνδὺς δὲ αὐτὸν] ἐνδὺς δὲ τοῦτον. — 12. οὕτω τὴν] οὕτω καὶ τήν.

C. 11. P. 32, 13. Καὶ μή με ... τρόπον] καὶ μήτε τις ἐρωτάτω τῆς ἑνώσεως τὸν τρόπον. — 14. αἰδεσθήσομαι] αἰδεσόμεθα. Mox ὁμολογεῖν pro ὁμολογῶν. — 17. ἐναργές τι περὶ τούτων] ἐναργὲς περὶ τούτου. — 18. Εἰ δ' ὅσον ... κατάληψιν εἰμι] Deest. — P. 34, 5. γε] γέγονε. — 7. διαφόρους δύο] δύο διαφόρους. — 8. ψ. μ. γὰρ] ψ. μ. γὰρ νοερᾷ. — 11. Ἡι μὲν ... ἐνεργεῖ] ᾗ καθὸ μὲν ἐκ πατρὸς ἐνέργεται. — 14. ἐθέλων ὑπ. φυσικῶς] φυσικῶς ἐθέλων ὑπέμενεν. — 15. ἔχει] ἔχοι. Mox εἰ δὲ ὅλην ὅλῳ pro εἰ δὲ πάλιν ὅλον ὅλῳ. — 16. παραδείγματι] πράγματι. — 17. φύσεις] τὰς φύσεις. — 18. ἀλλ' ἐκ] ἀλλ' εἰς ἐκ. — 19. ὕδατος καὶ] ὕδατός τε καί. -- P. 36, 4. παρὰ] Deest. — 6. τὸν οἶκον] Deest. — 12. ὁμοίως] ὁμῶς (sic). — 14. Οὕτω καὶ . . . ὑπάρχῃ] οὕτως ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κἂν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ὑπάρχει. — 15. τοῖς ἐξ] τῶν ἐξ. — 19. τὸν οἰκ.] τὸ οἰκ. — 20. ὑπάρχῃ] ὑπάρχει. — 21. ἀπόλωλε δὲ] ἀπώλετο. Mox ἀποτέλεσεν. — 23. ὢν] εἶναι. — P. 38, 1. ἄλλως δὲ π. κ. ἡ ψ.] ἄλλως τε καὶ ἡ ψυχὴ πολλοῖς. — 2. καὶ προπάσχει ... φαίνεται] καὶ προσπάσχει διηνεκῶς, φαινομένη. — 5. καὶ μετὰ] μετά, omisso καί. Mox ἧττον pro ἔλαττον. — 7. τῶν ὀρθὰ φρονεῖν ... τολμήσειεν ἢ εἰπεῖν] τῶν εὐσεβῶν τολμήσειεν εἰπεῖν. — 9. δεκτέον] λεκτέον.

C. 12. 11. Ἡμεῖς δὲ ... τῇ ἐκ πατρός] Deest. — 19. φῶς εἶναι ... ὁ λόγος] Excidit errore. — 21. τοῦ θεοῦ] Deest. — P. 40, 1. ᾧ κ. ἀπ. τ. λόγον] ὁ κατὰ ἀπόῤῥητον λόγον. — 3. τοῦ πρώτου πρὸς] τοῦ πρώτου φωτὸς πρὸς. — 4. λεῖπον] ἐλλεῖπον. — 8. τούτῳ] τοῦτο. Mox ἀφ' pro ἐφ'. — 9. κεχυμένον] κεχυμένην. Mox τὸν ὅρον pro τῶν ὅρων. — 11. ἐνεδέθη] ἐνεδέχθη τῷ. — 12. οὔτε τὰ μέτρα] οὐδὲ τὸν δρόμον. — 13. εὔτακτον] εὔτονον. — 14. μοι λέγεις] λέγεις μοι. — 15. ἐγίνετο] ἐγένετο. — 18. παρ' ἡμῶν] παρ' ἡμῖν. Mox πάλιν pro Πάλαι. — 21. ὥστε παντὸς ... ἕτερον δὲ] ὥστε οὖν ἕτερον μέν ἐστι τὸ φῶς, ἕτερον δέ. — P. 42, 3. καλέσοι] καλέσει. Mox διῃρημένον. — 4. εἷς ἥλιος ... υἱὸν τὸν ἄνθρωπον] εἷς ὁ ἥλιος καὶ ἓν τὸ φῶς λέγεται ... ἁγίου σώματος οὐκ ἂν εἴποι μετὰ τὴν ἕνωσιν τὸν μὲν κεχωρισμένον υἱὸν οἷον τὸν θεοῦ λόγον, τὸν δὲ πάλιν οὐχ υἱὸν οἷον τὸν ἄνθρωπον. — 8. ὡς ἓν φῶς ... φύσεις δὲ δύο] ὡς ἓν μὲν φῶς καὶ εἷς ὁ ἥλιος, φύσεις δὲ δύο. — 11. ὁ υἱὸς] υἱός. — 13. οὐκ] οὐ. — 14. τῷ λόγῳ δὲ] τῷ δὲ λόγῳ. — P. 44, 1. Οὕτως ἡμεῖς usque ad νικητὴς ἀναῤῥηθῆναι] Deest. Pergitur ergo c. 13 (p. 44, 23) verbis: Πῶς (in cod. additur οὖν), φησίν, ὁ λόγος πανταχοῦ etc..

C. 13. 25. πλέον] πλεῖον.

C. 14. P. 46, 5. θαλάσσης] θαλάττης. — 7. πάντα μετ' ἀκρ.] μετὰ ἀκρ. πάντα. — 8. ὅτι] τι. Alia manus mutavit in ὅτι. — Mox πάντα pro ἅπαντα. — 12. γελοῖον] γελεῖον. — 13. ἐπειδὴ πᾶσι κατ' οὐσίαν] κατ' οὐσίαν πᾶσιν, omisso ἐπειδή. — 15. ἄπορος κἀκεῖνος] κἀκεῖνος ἄπορος. — 16. Εἶδες πῶς ... γλώσσας] Deest.

C. 15. 19. Εἴπατε ἡμῖν] εἴ ποτε γὰρ ἡμῖν. — 20. καὶ ζητοῦντες] ζητοῦντες, absque καί. Mox, ante τὰ τῆς, excidit οἱ. — P. 48, 8. ἐπίλυσιν] ἐπιχείρησιν. — 13. Ἄρ'] ἄρα. — 17. δ' ὁ] δὲ ὁ. — 18. τὸ σῶμα μετέβαλε] μετέβαλε τὸ σῶμα. Mox ἐρωτήσωμεν. — P. 50, 1. ἐλλιπὴς] ἐλλειπής. — 3. εἴη] ἦν. — 4. φήσουσιν, οὐσίαν] φησὶν. — 5. ἀλλ' ... μετὲποίησε] καὶ εἰς τὴν θείαν τοῦτο μετεποίησε θεῖαν. — 6. Πάλιν οὖν ... ἢ ταὐτὸν τῇ αὐτοῦ] ὡς καὶ ἄλλην τῇ αὐτοῦ καὶ ταὐτὸν τῇ αὐτοῦ. — 8. κηρύξομεν] ἀνακηρύξωμεν. Deest mox ἐκ πατρός. — 9. κατ' αὐτὴν] κατὰ τὴν ἑαυτοῦ. — 10. αὐτοῦ] αὑτοῦ. Mox θείαν μὲν κτιστὴν δὲ. — 11. ἐροῦσι] Deest. — 13. κτιστὴν ... μετεποιεῖτο] οὐσίαν πάλιν μεταπεποίητο. Manus vero posterioris aetatis post οὐσίαν supra lineam addidit κτιστήν.

C. 16. 14. δέδιας] δεδειας. — 16. ἐπαπορήσω] ἀπορήσω. — 17. ἀνακράζω] ἀνακηρύξω. — 19. ἑτοίμην] ἕτοιμον. — 20. ἀγνοηθῇ] ἀγνοῆται. — 22. Πῶς δὲ ὅλως ... (52, 10) καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου] Deest. — P. 52, 10. Τούτοις περικλεισθεισῶν] τούτοις οὖν περικλεισθῶν. — 12. Ὑμεῖς] ἡμεῖς. — 13. καὶ τῶν ... πειράζοντες] Deest. — 15. Πολυσχιδὲς ... ὑμῖν τὸ ζητούμενον λύσω] Deest. — Pergitur c. 17 (54, 3) verbis: Πῶς γάρ, φησιν, ὁ λόγος etc..

C. 17. P. 54, 4. ἔν τε τῷ] ἐν τῷ. — 5. πλεῖον] πλέον. Mox πάντων pro ἁπάντων. — 10. γινομένην] γινομεν, addito scripturae compendio, quod solvi potest in ην aut οις. — 11. οἰκείῳ] Deest. — 12. λέγοντες] λέγοντες τῷ οἰκείῳ. — 14. σῶμα] τὸ σῶμα. — 15. οὐ γὰρ ἂν ... διαλεγόμενος] Deest. — 17. καθ' ἑκάστην ... πρόκειται] τοῖς πᾶσι πρόκειται καθ' ἑκάστην. — 20. ἀφίησιν] ἐπαφίησιν. Mox ἔχει pro ἔχοι. — 21. οὐχὶ] οὔτι. — 23. οὐδ' αὐτῷ] οὐδ' αὐτοῦ. — P. 56, 2. οντα] Deest. — 7. ὁμοίως κατ' ἐν. τοῖς πᾶσι] τοῖς πᾶσιν ὁμοίως κατ' ἐνέργειαν. — κατ' οὐσίαν τοῖς πᾶσι] τοῖς πᾶσιν κατ' οὐσίαν. — 10. τῷ ναῷ τῷ οἰκείῳ πάρεστιν] τῷ οἰκείῳ ναῷ πάρεστι: ~ Hoc signo textus finitur. Manus autem inferioris aetatis pagina sequente ultimum caput adiecit, idque iuxta textum a Stephano typis exscriptum.

STAATSBIBLIOTHEK BAMBERG

ATHENES chez NAST.

P. P.

En offrant au public le cinquième Volume du **„Corpus Apologetarum christianorum saeculi secundi"** publié par M. le Professeur Dr. **Charles Otto,** lequel renferme la deuxième édition des **„Opera Iustini Phil. et Mart. subditicia"**, nous ajoutons, que notre entreprise sera rapidement poursuivie et qu'elle comprendra les oeuvres des Apologistes suivants: celles de **Iustin** (5 vols.), de **Tatian** (1 vol.), d'**Athénagore** (1 vol.), de **Théophile** (1 vol.), d'**Hermias** (1 vol.). A l'ouvrage terminé sera ajouté, s'il est possible, un traité sur la vie, les écrits et la doctrine des Apologistes cités. — Chacun de ces ouvrages, fourni d'un titre spéciel, sera vendu séparément. Les prix seront modérés autant que possible.

Jéna 1849.

Librairie de **Fr. Mauke.**

Dans la même librairie se vendent:

MONUMENTA
FIDEI
ECCLESIAE ORIENTALIS.

PRIMUM IN UNUM CORPUS COLLEGIT VARIANTES LECTIONES AD FIDEM OPTIMORUM EXEMPLORUM ADNOTAVIT PROLEGOMENA ADDIDIT INDICE RERUM PRAECIPUARUM INSTRUXIT

ERNESTUS JULIUS KIMMEL
RUTHENUS

ACCEDIT
APPENDIX EX SCHEDIS EDITORIS POSTHUMIS EDITA
AB
H. J. CHR. WEISSENBORN.
1850 in-8°, prix 3 ₰.

PETERSBOURG chez EGGERS et COMP.

STOCKHOLM chez BONNIER et FRITZE.

BRUXELLES chez MUQUARDT.

SBB013401937698

Bayerische StaatsBibliothek
Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Iustinus

S. Iustini philosophi et martyris Opera quae feruntur omnia

Bd.: 3,1/2

Ienae 1849-50

Bamberg, Staatsbibliothek -- Patr.o.141(4
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11759384-4